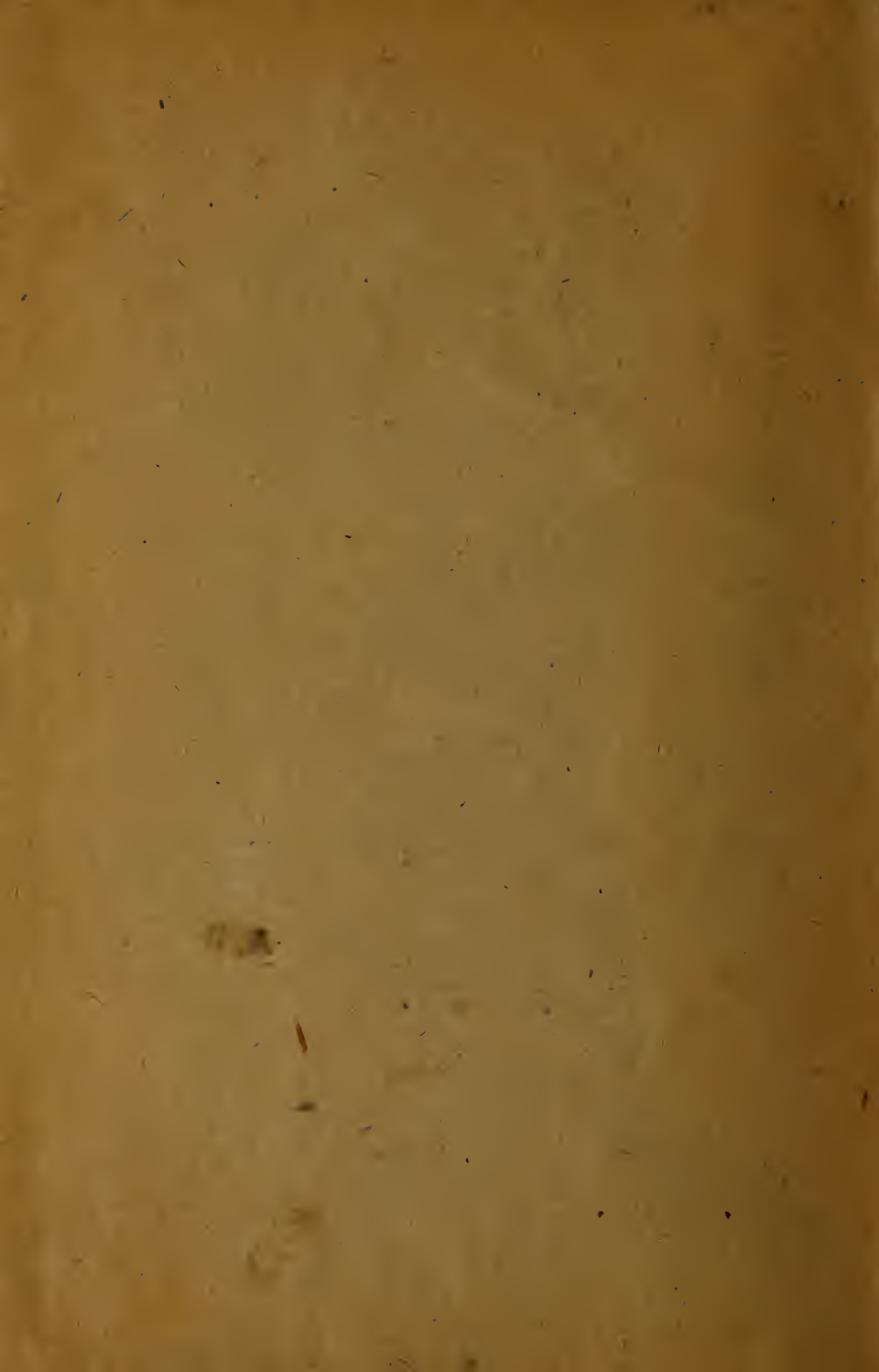
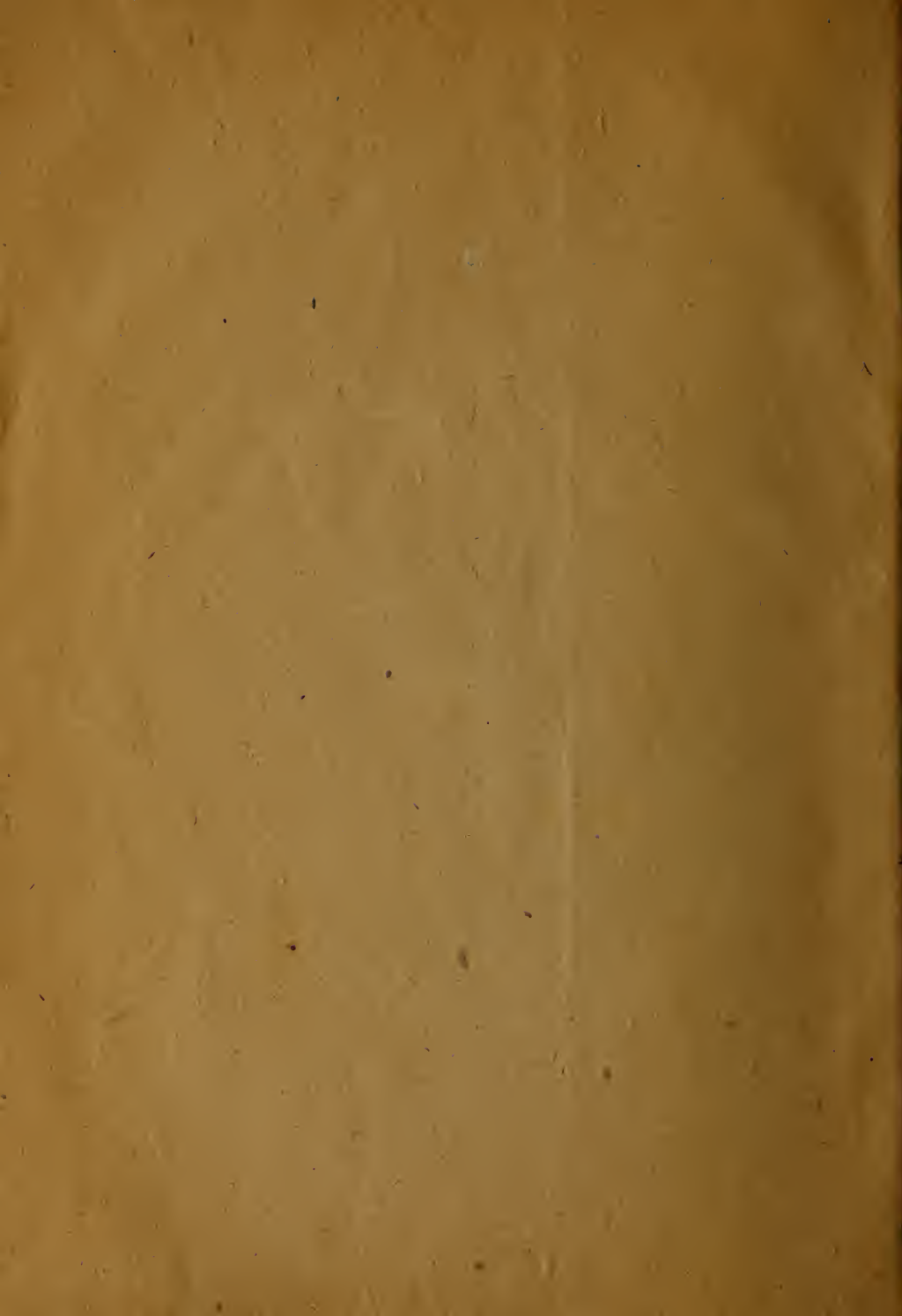

3 1761 03640 0778

AZ 1848—1849-DIKI

MAGYAR HADJÁRAT TÖRTÉNETE.

IRTA

RÜSTOW.

FORDITOTTA

VÉRTESI ARNOLD.

I. KÖTET.

PEST,

EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.

1866.

DB
936
R8

BEVEZETÉS.

A hadviselő felek hadseregeiről.

A magyar forradalmi hadjárat első időszakában két hadsereget kell tekintetbe vennünk, a magyart és az osztrákot, később ehhez járul még Oroszország hadserege, melyet ez a forradalom elnyomása végett Ausztria segélyére küldött.

Az osztrák gyalogság 1848-ban sorgyalogság, hárörök és vadászokra oszlott.

A sorgyalogság 58 ezredből állt; az utolsó ezredszám ugyan 63 volt, hanem az 5. és 6. szám már 1807 óta hiányzott, a 46. 50. és 55. szám 1809 óta. Az 58 ezred közül 4-et az osztrák főhercegségből, 1-et belső Ausztriából, 1-et Sléziából, 1-et Stájerországból, 3-at Illyriából, 4-et Morva-, 8-at Csehországból, 13-at Galliciából, 8-at Olasz- és 15-öt Magyar- s Erdélyországból ujoncoztak.

Valamennyi ezredet, a magyarok kivételével német gyalogságnak neveztek.

Minden német gyalog ezred békelábon állt 2 gránátos századból, 2 zászlóaljából 6—6 századdal s egy harmadik zászlóaljából 4 századdal.

Hadi lábon a harmadik zászlóalj is 6 századra szaporított; azonkívül minden ezrednél alakítatott egy 2 századból álló depot-osztály s minden német ezrednél (az olaszokat azonban kivéve) lehetett még egy első és második landwehr zászlóaljat 6—6 századdal föllátni.

Minden század a 3 rendes zászlóaljnál s az első landwehr zászlóaljnál 218 emberből állt; a zászlóalj tehát a tiszti kar

IV.

nélkül 1308 emberből; a második landwehr zászlóaljnál egy század csak 138 emberből állt; a magyar ezredeknél minden század hadilábon csak 198 e.

A gránátos századok létszáma 175 e. volt; az összes 58 ezred gránátos századai 20 zászlóaljba egyesítettek, melyek közül kettő 4 századból, a többiek 6 századból álltak.

A határőr gyalogságról alább még külön fogunk szólni, itt tehát csak az ezredek létszámát említjük meg.

Egy horvát-slavoniai vagy bánáti ezred 2 zászlóaljból állt, minden zászlóalj 6 századból; mihelyt e zászlóaljak egyike a hadsereghez vonatott, harmadik, szintén 6 századból álló tartalék zászlóalj állítatott föl s szükség esetén még negyedik is. Egy század létszáma 206 emberre volt megállapítva, kik közt azonban 20 határvasz volt. Minden ezredhez 50 tüzér tartozott az ágyuk szolgálatára.

Az imént mondottak alkalmazhatók az erdélyi határőr ezredekre is; csakhogy ezek mindegyike csupán egy harmadik azaz tartalék zászlóaljat állított ki, ha egy zászlóalja táborba ment.

Az 1838-ig létező oláh-illyr határőr ezred az említett évben egy 2 zászlóaljból álló oláh-bánáti ezreddé s egy 6 századból álló külön illyr-bánáti zászlóaljjá alakítatott át.

A csajkás zászlóalj 6 századának mindegyike 187 emberből állt s az egész zászlóaljnak 139 tüzére volt. Ha a zászlóalj táborig szolgálatra alkalmaztatott, a csajkás kerületnek 2 századból álló tartalék osztályt kellett föllátnia s további szükség esetén még egy osztályt.

A vadászok a tyroli vadászvezredből (4 zászlóalj) s 12 táborig vadász zászlóaljból álltak, minden zászlóalj 6 századból.

A tyroli vadászvezredben minden század 185, a táborig vadász zászlóaljakban 246 emberből állt. Minden zászlóalj, ha háboruba ment, föllátni egy tartalék századot.

Ha már most hadilábon (a tartalék csapatokat azonban kizárva) minden német gyalog ezredet kerek számmal 5800, minden olaszt 4000, minden magyart 3600 emberre számítunk, minden 6 századból álló gránátos zászlóaljat 1100, minden 4 századból állót 700, minden határőr ezredet 3800, a tyroli va-

dászezredet 4800, minden tábori vadász zászlóaljat 1400 emberre, úgy az osztrák gyalogság közel, 400,000 emberre rüg.

A lovas ság 8 vértés; 6 dragonyos, 7 chevaux legers, 12 huszár s 4 dzsidás ezredből állt.

A vértés és dragonyos ezredek mindegyike 6 századot foglalt magában, hadi lábon 177 embert számítva egy századra s mozgósítás esetén minden ezred fölállított egy 193 emberből álló tartalék századot. A vértés vagy dragonyos ezred tehát kerek számmal, a törzs s a tartalék század beszámításával, 1100 fönyi volt s mind a 14 ezred 15,400 embert állíthatott sikra.

Minden chevauxlegers, huszár és dzsidás ezred 8 századból állt, 206 embert számítva egy századra hadi lábon, továbbá volt mindegyiknek 354 emberből álló tartalék osztálya. Csak a székely huszárezred századai álltak csupán 184 emberből s tartalék-osztálya 234-ből.

E könnyű lovas ezredek mindegyikének létszáma tehát, a székely huszárokat kivéve, 1700 emberre számítandó, a székely huszároké 1500-ra s az egész könnyű lovasság eszerint 39,000 emberre, az összes lovasság pedig 54,000-re rüg.

Az osztrák tüzérség 5 ezredből, a bombász- és röppentyű karból állt. Minden tüzér ezred 18 századot foglalt magában, t. i. 6 az első s 4 a következő három zászlóaljban, a bombászkar 5, a röppentyű-kar 3 századból állt. A tüzérség összes létszáma 20,345 emberre ment. Egészen véve az osztrák tüzérség 200 üteget s azonfelül még jelentékeny számú röppentyű üteget birt kiállítani; ez utóbbiak közül már 1848-ban készen állt 16. Mindén üteg 6 ágyuból állt. Az ütegek, melyek 1848. és 1849-ben tábori szolgálatra használtattak, kiválólag 12 fontosak, közönséges 6 fontos gyalog- és 6 fontos lovas ütegek voltak; ez utóbbiak arra valának szánva, hogy részint a lovasság mellé adassanak részint a tartaléknál használtassanak. Az üteg rendszeren 2 oly kaliberű ágyuval birt, a milyen nevet viselt s azonkívül 2 hétfontos tarackkal; a röppentyű ütegek 6 és 12 fontos röppentyűkkel voltak ellátva.

Mérnök csapatokból volt egy 6 századból álló aknász (mineur) kar, 900 e.; egy 3 zászlóaljból álló utász (pionnir) kar (2 zászlóalj 6, 1 pedig 4 századdal), 4426 ember.

Az osztrák állam tehát 1848-ban külföld elleni háboruban 500,000 emberrel rendelkezhetett, s ha ehhez számítjuk még a magyar insurrectiot, melynek gyalogsága a többi koronartomány landwehrjeihez volt hasonlítható, mint szintén ha ide számítjuk az önkéntes csapatokat, 560,000 emberrel, sőt többel is. Az olaszok fölkelése, az olasz ezredek elpártolása, desorganisatiója által s azáltal, hogy lehetlen volt Olaszországból ujoncokat kapni, a föntebbi 500,000 emberből legalább 40,000 ezret le kell vonni. A magyarok fölkelése által nem rögtön ugyan, hanem egészben véve elveszett valami 70,000 főnyi csapat. Összesen tehát Ausztria még mintegy 390,000 ember fölött rendelkezett. De az olaszországi háboru mindazzal, mi vele együtt járt, legalább 150,000 embert igénybe vett s legalább 50,000 embert le kell számítani még a többi koronaország őrizetére, úgy hogy mintegy 190,000 ember marad, melyet Ausztria Magyarország ellen fordíthatott volna. Látni fogjuk, hogy ez összeget nem érte el a legnagyobb erőmegfeszítés idején sem, akkor sem, midőn Ausztriának nem volt többé Olaszországban semmi komoly teendője; a Magyarország ellen fordított hadsereg létszáma mindig jelentékenyen kisebb volt.

Az activ osztrák hadsereg mindenkor hadtestekbe volt beosztva, melyek mindegyike aztán több hadosztályra, lovas és gyalog osztyályokra vagy vegyesekre szakadt; a hadosztályok dandárookra oszlottak. A gyalogdandár 3—6 zászlóaljából állt, melyek különböző ezredekéből vétettek s egy gyalog úteggel volt ellátva. A lovas dandár 12—16 század lovasságból s egy lovas útegből állt. A beosztás igen gyakran változott.

A magyar hadsereg lényeges alkatrészeit illetőleg a forradalmi hadjárat teremtménye volt, történetileg kifejlett ezalatt s e kifejlésében követni fogjuk ez elbeszélés folytában. A hadjárat vége felé következő alkatrészekből állt:

19 zászlóalj régi (osztrák-magyar) gyalogság, melyeket utóbb már ki sem egészítettek.

147 zászlóalj honvéd gyalogság, melyek alakítása csak 1848 közepe táján a szerb háboru kitörésekor kezdődött.

6 vadász zászlóalj.

Egy gyalog zászlóalj 6 századra, egy század, mint az

osztrákoknál 4 szakaszra oszlott; a hadseregnek 1849. júniusban történt végleges rendezése szerint egy századnak 155 emberből, a zászlóaljnak tehát 930 emberből kellett volna állni.

172 zászlóaljnál ez 160,000 e. összegre megy.

Huszár ezred volt 18; minden ezred 4 osztályból, minden osztály 2 századból állt. Egy századnak 183 főből állónak kellett volna lenni, az egész ezrednek tehát 1464 emberből, úgy hogy a huszárok mindössze 26,352 emberre rúgtak volna.

A tüzérségnek 400 ágyuja volt ütegekbe osztva, melyeknek rendesen 6 ágyu s 2 mósárból kellett volna állni, hanem gyakran csak 6 darabból álltak. Ha minden ágyura 20 embert számítunk, a tüzérség 8000 emberre vehető.

A mérnök kar 4 utász (pionnir), 1 árkász (sappeur) s 1 aknász (mineur) csapatból állt, összesen mintegy 2000 e.

Volt azonfölül 800 emberből álló olasz legio; 3000 emberből álló lengyel legio.

A legnagyobb erőmegfeszítés idején tehát a magyar activ hadsereg teljes létszáma 200,000 emberre rúghatott. Miután a nem-magyar népesség legnagyobb része fölkelte a magyarok ellen, tehát távol állt attól, hogy erejüket szaporítsa, csak 7 millió lakost lehet fölvenni, kik közül ama 200,000 főnyi sereg kikerült. A népességnek tehát mintegy 3 percentjét képezte. Az uralkodó fogalmak szerint ez ugyan jelentékeny erőmegfeszítés; hanem oly harcnál, melyet valamely nép élethálára, lételéért folytat, bizonyára nem a legnagyobb erőmegfeszítés ez, mit várni vagy megkivánni lehetne.

Megjegyezzük, hogy a nép fölkelést nem vesszük itt tekintetbe. Az általunk kiszámított rendes létszámot a magyar hadsereg tényleg soha sem érte el s valódi létszáma az utolsó időben nehezen számítható 160,000 embernél többre.

1849. júniusban megállapított a hadsereg szervezése. Minden hadtest 2 gyalog-, 1 lovas hadosztályból, tartalék tüzérségből s utász csapatból fog állni.

A gyalog hadosztály 5 zászlóalj s egy ütegből (8 ágyuval) álljon, rendes lábon tehát 4900 e.; nem oszlott többé dandárokra.

VIII.

A lovas hadosztály két lovas ezredből azaz 26 századból s egy lovas ütegből, tehát mintegy 3100 emberből áll; a tartalék tüzérség egy 12 fontos és egy lovas ütegből, tehát mintegy 600 e;

Az egész hadtest tehát 13,500 emberből állt volna; a valóságban csak mintegy 10,000 emberből állt.

Csapatosztályok, melyek egy hadosztálynál kisebbek, hadoszlopoknak nevezettek; e rendes beosztástól némi eltérések megmaradtak a forradalmi hadjárat végéig.

Az orosz hadsereg 1848-ban a testőr-hadtestre, gránátos hadtestre, 6 gyalog s az elkülönített kaukázusi, finn, orenburgi és sziberiai hadtestekre, három tartalék lovas hadtestre, tartalékcsoportokra s rendetlen csapatokra oszlott. Miután Oroszország nem fordította egész haderejét Magyarország ellen, sem föltenni nem lehetett, hogy valaha ezt tenni fogja, itt tehát csak azon hadtestekről akarunk szólni, melyek valóban résztvettek a magyarországi háborúban, t. i. a gyalog hadtestekről, a tartalék lovas hadtestekről s a kozákokról.

A 6 gyalog hadtest mindegyike 3 gyalog hadosztályból, egy könnyű lovas hadosztályból, egy tüzér osztdályból, egy vadász s egy árkász zászlóaljból állt.

A gyalog hadosztályok mind számozva voltak, úgy hogy az 1. hadtesthez az 1., 2. és 3., a 2-dikhoz a 4., 5. és 6. hadosztályok stb. tartoztak. A hadosztály számából tehát rögtön látni lehet, melyik hadtesthez tartozik; csak ki kell egészíteni a számot, míg hárommal elosztható lesz s aztán 3-mal elosztani. A 14. hadosztály például az 5. hadtesthez tartozik stb.

Minden gyalog hadosztály két dandárra oszlott. Az 1. dandár mindig két gyalog ezredből, a 2-ik két úgynevezett vadász ezredből áll, mely a gyalog ezredtől csak külsőleg különbözik. Az ezredeknek neve és száma van. A név vagy az ezredtulajdonostól vagy a várostól, tartománytól vétetik.

A számokban bizonyos rendszer uralkodik. Hogy megtudhassuk p. mely ezredek tartoznak a 10-ik hadosztály 1. dandárjához, csak a hadosztály számát kell 2-vel sokszoroznunk s azon ezreden kívül, melyet így nyerünk, még a legközelebbi ki-

sebb számot hozzá vennünk. A 10. hadosztály 1. dandárjához tehát a 19. és 20. gyalog ezred tartozik, ugyanazon hadosztály 2. dandárjához szintén így a 19. és 20. vadász ezred tartozik.

Egy gyalog vagy vadász zászlóalj 4 századra szakadt s rendes hadi lábon 1055 emberből állt, az ezredben 4 zászlóalj volt azaz 4220 e., a dandárban tehát 8440, a hadosztályban 16,880 e. s az egész hadtest gyalogsága 50,640 emberre rügött.

A hadtest könnyű lovas osztálya a hadtest számát viselte; az 1. könnyű lovas osztály tehát az 1. hadtesthez tartozott. Minden könnyű lovas osztály 1. azaz dzsidás és 2. azaz huszár dandárból állt. A beosztás teljesen hasonló volt a gyalog hadosztályéhoz. A dzsidás dandár két dzsidás, a huszár dandár két huszár ezredből áll. Egy dzsidás vagy huszárezred 4 osz- osztályra azaz 8 századra oszlik, 1401 e., a dandár tehát 2802 e., a hadosztály 5604 emberből áll.

A hadtest tüzer hadosztálya a hadtest számát viseli s három gyalog tüzér dandárra oszlik, melyek a hadtesthez tartozó gyalog hadosztályok számait viselik s egy lovas tüzér dandárra, melynek száma ugyanaz, a mi a hadtesté.

Minden gyalog tüzér dandár 4 ütegből áll és pedig a had- osztály 1. dandára két nehéz s két könnyű ütegből, a másik két dandár mindegyike egy nehéz s 3 könnyű ütegből.

Minden lovas tüzér dandár két könnyű lovas üteggel birt, melyek az egész hadseregen végig voltak számozva, úgy hogy p. az 5. lovas tüzér dandárhoz a 9. és 10. számú könnyű lovas ütegek tartoztak.

A gyalog ütegeknek rendszeren 12 ágyuból kellett volna állni, hanem gyakran csak 8 ból álltak, a lovas ütegeknek rendszer állapotban is csak 8 ágyujok volt. Egy nehéz gyalog üteg mellett rendes lábon 319 e. volt, egy 12 ágyuból álló könnyű gyalog üteg mellett 253 e.; egy könnyű lovas ütegnél 226 e. Ezt összeadva:

4 nehéz üteg	1276 e.
8 könnyű gyalog üteg	2024 e.
2 könnyű lovas üteg	452 e.

Összesen egy egész tüzér hadosztály 3752 e. 160 ágyu.

A hadtest vadász zászlóalja, mely szintén a hadtest számát viselte, ép oly nagy volt mint egy gyalog zászlóalj, 4 század vagyis 1055 e.

Az árkász zászlóalj 4 században 1048 embert számított.

Minden gyalog vagy vadász ezredhez tartozik még egy hadszervonati (train) század, 288 e.; a gyalogsági hadosztály hadszervonata tehát 1152 emberre megy, az egész hadtesté 3456-ra, mely három zászlóaljba van beosztva; minden lovas és tüzér hadosztályhoz szintén tartozik egy hadszervonati zászlóalj; minden árkász zászlóaljnak szintén meg van a maga hadszervonat-csapata.

Egy orosz gyalog hadtest összes ereje tehát beleszámítva a hadszervonatot is kerek számmal 68,000 emberre tehető.

A 3 tartalék lovassági hadtest közül az 1. és 2-ik egy-egy vértés és dzsidás hadosztályból s 4 lovas ütegből állt.

Egy dzsidás hadosztály, a mint az a magyar hadjáratban előjön, 2 dandárból állt, mindegyik dandár 2 ezredből, 6 századot számítva egy ezredre s a két üteggel és a hadszervonattal együtt mintegy 5000 emberből kellett állnia.

A 3-ik tartalék lovasság vagy dragonyos hadtest szintén 2 hadosztályból állt, mindegyik hadosztály 2 dandárból, a dandár 2 ezredből s az ezred 10 századból; 4 lovas üteg (2 nehéz s 2 könnyű) tartozott továbbá e hadtesthez s 2 századból álló lovas utász-osztály.

Egy dragonyos ezredben 1757 ember volt. 8 század az ezredben könnyű szuronyos fegyverrel volt ellátva, melyet, a szuronyt levéve, jobb vállukon hordtak lóháton: 2 század lándzsával volt fegyverezve. Az előbbi 8 század ki volt képezve gyalogsági harcra is. Ha gyalog kellett harcolniok, két harmada a legénységnek leszállt a lóról, míg egyharmad lóháton maradt féken tartva a lovakat. A lóról leszállt kétharmad egy gyalog zászlóaljat képezett; a lándzsások mindig lóháton maradtak.

Az egész dragonyos hadtest körülbelől 15,500 emberből állt.

Az orosz hadsereg rendetlen csapataiból Magyarországon főleg a doni kozákok jelentek meg. Ezek 844 emberből álló ezredekbe voltak beosztva, egy ezred 6 szotniára (század) szakadt. A doni kozák ütegek mindegyike 8 ágyuból állt 207 emberrel.

Ezenkívül résztvett a magyar hadjáratban még 4 század kaukázusi lovas és 6 század kaukázontúli muzulmán.

Ha azon csapatok, melyeket Oroszország a magyarok ellen fordított, teljes számuk lettek volna, úgy összesen 300,000 főre ment volna számuk. Látni fogjuk, hogy az orosz haderő távolról sem érte el e számot.

Már az orosz hadseregnek roppant hadtestekre való fölosztásából s a fegyvernemek szerinti elkülönítéséből kitűnik, hogy az egész orosz haderő tömeges hatásra volt számítva. Miklós császár valóban e tömeges hatást tekintette az orosz hadsereg legtermészetesb működésének s Paskievicsben hason gondolkozásu segédet talált. Az orosz gyalogsági hadosztályok úgy mozogtak mint más hadseregeknél az egyes zászlóaljok s Paskievicsnek alap gondolata az volt : egy tömegben összetartani egész haderejét. A napoleoni elvnek : szétszítani a hadsereget, hogy megélhessen s egyesíteni, hogy harc képes legyen, Paskievics azon elvet helyezte ellenébe : egyesítve tartani a hadsereget, hogy harc képes legyen s élni a mellett, a hogy ily nagy tömeggel élni lehet.

Hogy emellett aztán az élelmezésnek szerfölött nehéznek kellett lenni, az világos ; csakugyan annál nehezkesebbé, mozdulhatlanabbá váltak az orosz hadseregek, minél nagyobbak valának s a hatás, melyet gyakorolni birtak, legkevésbé sem felelt meg számbeli erejöknek.

Az osztrák hadseregnél nem számítottak úgy a tömeges hatásra, mint az oroszoknál, sőt nagyon is hajlandók voltak az osztrák tábornokok mindig az erők aprólékos — tudományos — szétforgácsolására, miután rendesen védelmi alapeszméből indultak ki.

A magyar hadsereggel szemben az oroszoknak, ép úgy mint az osztrákoknak azon előnyük volt, hogy régi, gyakorlott, fegyelmezett csapatokkal rendelkeztek. A magyaroknál megvolt

a fiatal és forradalmi hadsereg minden előnye és minden hiánya: fiatal, gyakorlatlan katonák, kik nem akarták még eléggé megérteni, mirevaló nyugodtan megállni vagy előnyomulni, ha az ellenség reájok tüzel, fiatal katonák, kik csak nagynehezen birták megszokni a fegyelmet; vezérek, kik egyszerre emelkedtek ki a homályból a legmagasb állásokra, majd önbizalom hiánya, majd meg nagyon is sok önbizalom és becsvágy miatt hibákat követtek el, egymás iránt bizalmatlanok valának, ármánykodtak vagy ármányok által vélték magukat fenyegetve.

Ellenben az oroszok és osztrákok öreg tábornokainak a magyarok fiatal tábornokokat állítottak szembe, kik teljesek voltak ifju erővel s oly elemekben élve, hol a kitűnés mindenkinek becsületet szerzett, igyekeztek kitűntetni magukat s oly felelőségeket vállaltak néha magukra, melyeket egy öreg hadsereg tábornokai soha sem merészelték volna magukra vállalni.

A mi a fegyverzetet illeti, körülbelől egyenlő volt az mindhárom hadseregnél. A gyalogságnál a simacsövű fegyver volt leginkább elterjedve mindkét fél hadseregében, csak aránylag gyöngye csapatosztályok voltak itt is, amott is, vontesövű fegyverrel ellátva. Egyébként nem csupán a magyarok szenvedtek fegyverben hiányt, úgy hogy egyes csapatosztályokat kaszákkal kellett fölfegyverezni; hasonlóan voltak azzal az osztrákok is, kivált az újonnan alakított zászlóaljaknál a határörvidéken. A magyaroknál eleinte nagyon pazarul bántak a fegyverek kiosztásával; szétesztették a nemzetörök közt, kik pár hétig a táborban voltak ugyan, de ha hazatértek, fegyvereiket is magukkal vitték, melyeket aztán fájdalmasan kellett nélkülözni új zászlóaljok alakításánál. Néhány ezer használható fegyver hevert így használatlan a forradalmi hadjárat végeig.

Az osztrákok eleinte különösen nagy hiányt szenvedtek könnyű lovasságban, mialatt a magyarok szerfölött jó könnyű lovasságot állíthattak ellenök — huszárjaikat. Főleg súlyosan érezhető lehetett a könnyű lovasság hiánya a Tisza és Duna közti nagy síkságon s némi joggal mondhatni, hogy a huszárok fedezték Magyarország többi haderejének lassankénti szervezését.

Mi a tűzértséget illeti, a magyarok hátrányban voltak sok apró (3 fontos) ágyújokkal. E hátrányt mindig csak azzal lehet

kiegyenlitni, ha nagyon közel megy a sereg az ellenséghez, a mi azonban fiatal csapatoknál legkevésbé eszközölhető, úgy hogy itt kétszeresen érezhetővé vált a nehéz kaliberű ágyuk hiánya. Első győzelmeiket az osztrákok mind tűzérésük által nyerték. A tűzéség egyáltalán rendkívül nagy szerepet játszik e hadjáratban. Ismeretes dolog, hogy az orosz hadosztályok rendez fölállításában a gyalogság alig fordul elő máskép, csak mint a számos üteg földözete; legújabb időben is, úgy látszik, habár névleg sok, de valódilag igen kevés változtatás történt ezen.

Nagy nehézséget okozhatott volna a magyaroknak azon körülmény, hogy a magyar lófaj kiválólag paripának való s kevéssé alkalmas a tűzéség számára kocsiba fogni. Hanem ezen azáltal lön segítve, hogy a gazdag és előkelő osztályok, melyek sok igás lóval birtak s a forradalom keresztülvitelére nézve főleg érdekelve valának, szivesen odaadták igás lovaikat a tűzéség használatára.

A hadseregek fölszerelése 1848-ban még sok hiánynyal járt, mit azóta elhárítottak; a ruházat kevéssé volt alkalmas; legelőbb emancipálták magukat a magyarok honvédek fölállításakor a szokásos ruházat kényelmetlensége s nehézkessége alól. Az osztrákoknál ép úgy mint a magyaroknál sok tekintetben tökéletlen és hiányos volt a ruházat s a fölszerelés; amazoknál, mert örökké hiányzott a pénz, emezeknél a még nem eléggé rendezett ügykezelés miatt, mely mindvégig sok kívánni valót hagyott hátra. Számos példát fog erre mutatni elbeszélésünk.

Eléggé meg nem becsülhető előnye volt a magyar hadseregnek az, hogy saját országában viselt háborút s a nép mindennel, a mire szüksége volt, segítette, míg az osztrákok és oroszok a legnélkülözhetlenebb szükségletek megszerzésénél is nagy nehézségekbe ütköztek, habár csak passiv ellenállás okozta is e nehézségeket. Ellenben mindenesetre baj volt a magyarokra nézve, hogy csapataikat nem tudták egész az utolsó ideig hozzá szoktatni, hogy élelmi szereiket magukkal hordják néhány napra. A könnyűség, melylyel élelmi szereiket megszerezhették, a hol csak ideje volt a hadseregnek kissé utána nézni, teljesen el-

kényeztette az ifju csapatokat. De miután oly utaknál, melyeket egyesített hadtestekkel kellett tenni, s főleg visszavonulásoknál nem igen volt idő helyben gondoskodni mindenről, tehát a magyarokat ép oly végtelen sora a kocsiknak kísérte, mint az oroszokat, csakhogy ez utóbbiakat természetesen más okból, s nem ritkán a legkellemetlenebb zavarokra vezetett.

A csapatok alakításában, a vezényletben és sok más intézkedésben az osztrákokat követték a magyarok, a mi nagyon természetes, mert a magyar tisztek legnagyobb része, kik egyáltalán katonai képzettséggel bírtak, e kiképeztetést osztrák szolgálatban szereztek, mert egész csapatok, p. a régi gyalogság, a régi huszár ezredek s a tüzérség törzse közvetlen osztrák szolgálatból vétettek át. Csakhogy a vezénylet átfordított mindjárt a németből magyarra, az ügykezelési nyelv egyáltalán a magyar volt, ámbár miután a német nyelv ismerete nagyon el volt terjedve a magyar hadseregben, eltérések történtek gyakran a magyar nyelvtől s végül az újonnan alakított csapatok ruházata szintén eltért az osztrákokétól s a nemzeti viselethez idomult.

A határőrvidék.

A határőrvidék egy keskeny országrész, mely Magyarországon déli határán végigvonul. A szabad királyi városokat kivéve, e terület minden egyéb lakosa 20 éves korától 60 éves koráig háboruban és békében egyaránt szolgálatköteles és pedig 50 éves koráig tábori szolgálatra, azontul csak otthoni őrszolgálatra.

Békében a határőröknek zárvonatot kell képezni a török tartományok felé; háboruban könnyű gyalogság helyett használják őket az országban s az országon kívül egyaránt.

A zárvonat fönntartására állandóan 6000—11,000 ember szükséges, kiket minden héten vagy minden két hétben váltanak föl.

A határőrvidék már régóta kiragadtatott a magyar kormány hatósága alól s egyenesen a bécsi udvari hadi tanács

(Hofkriegsrath) alá helyeztetett. A határőrsapatok tisztjei egyúttal kezelik a polgári közigazgatást is.

Az egész határőrvidék generalatusokra, ezredkerületekre s századkerületekre oszlott mind a katonai, mind polgári igazgatás tekintetében. A századkerületek aztán ház-községekre oszlottak föl, mindegyik több családból állván egy önként választott családfő alatt. Minden házközség bizonyos darab földet kapott katonai hűbér gyanánt s mindegyiknek bizonyos számú legénységet kellett katonai szolgálatra kiállítani.

1848-ban a határőrvidék összes szolgálatköteles legénységét mintegy 200,000 főre számították, melyből 60,000-et ki is lehet vinni a határőrvidékről.

Ez időben a magyar határőrvidék 3 úgynevezett generalatusra oszlott, u. m. :

- 1) a károlyvár-varasd-báni,
- 2) a szlavoniai,
- 3) a bánáti.

A károlyvár-varasd-báni tábornokság alatt három külön határvidék állt: a károlyvári, a varasdi s a bánai határvidék.

A károlyvári határőrvidék a szögletben fekszik Dalmatia és Horvátország közt s a Glina felső folyásáig terjed. Négy ezredre oszlott: a liceai, melynek törzshelye Gospich, az ottochani, törzshelye Ottochac, az ogulini, törzshelye Ogulin, s a szluini, törzshelye Károlyvár.

A bánai határőrvidék a felső Glinától az Unnának a Szávába ömléseig nyúlt. Két kerületből állt: az 1. bánai ezred, törzshelye Glina, s a 2. bánai ezred, törzshelye Petrinia.

A varasdi határőrvidék Horvátország és Slavonia közé beekelve, szintén két ezredből állt: a körösi és sz.-györgyi, mindkettőnek törzshelye Belovár.

A szlavoniai tábornokság 3 ezred s egy zászlóaljából állt. Az ezredek ezek valának: a gradiskai, törzshelye Gradska; brodi, törzshelye Vinkovce; a péterváradí, törzshelye Mitrovic; ide tartozott aztán a csajkások zászlóalja, melynek törzshelye Titel volt.

A bánáti tábornokság végre a Tiszának a Dunába ömlésétől Erdélyig terjed s két ezredre oszlott föl: német-bá-

náti, törzshelye Panesova, s oláh-bánáti, törzshelye Karansebes.

A magyar határőrvidék a törökök elleni harcoknak s a török területről kivándorló keresztény szökevényeknek köszöni eredetét. Eredetileg e szökevényeknél megvolt azon remény, hogy nemcsak visszatérnek hazájokba, hanem azt ki is ragadják a török járom alól. E reményben a Habsburg házbóli uralkodók kilátást nyertek saját területöket tovább terjeszteni a törökök rovására; a bevándorlók harcias jelleme reményt nyújtott nekik, hogy az újonnan meghódított országokat megvédehetik a török ellen s nemsokára azon gondolat is járult ehhez, hogy e határőrök által a büszke magyaroknak s ezek folyton ismétlődő forradalmainak akadályt vetnek; e gondolat volt főleg az uralkodó, miután a törökök teljesen visszaszorítottak s egészen ártalmatlanokká lettek.

Legrégibb a károlyvár-varasdi határőrvidék eredete. Már a 16. században kezdődik Rudolf császár idejében. A bánáti határőrvidék a szerbek 1688 és 1690-iki bevándorlásaitól kezdődik s I. Leopold 1690 és 1691-iki pátenseitől, melyek által a szerb telepítvények szabályoztatnak. A bánáti határőrvidék az akkori rendezetlen viszonyok s a törökökkel folytonos harc alatt sokkal messzebb kiterjedt mint jelenleg. A magyar országgyűlés sürgetésére azonban a bánát rendes vármegyék alakjában ismét visszakapcsolatott Magyarországhoz, mi által a bánáti határőrvidék jelen szűkebb területére lőn szorítva.

Ha a nyugoti (károlyvár-varasdi) s a keleti (bánáti) határőrvidék természetes módon eredett, a középső, a slavoniai határvidék mesterséges csinálmány, mely I. Leopold azon ohajtásából eredt, hogy a hiányt a két előbbi határőrvidék közt hasonló módon kiegészítse. Így nyert a slavoniai határvidék 1702-ben állandó katonai szervezést; kezdetben ez is nagyobb terjedelemben mint jelenleg. Hanem 1747-ben jelenlegi területére szállították le s a többit, — a jelenlegi Slavoniát — visszaadták a magyar kormány hatósága alá.

A csajkás zászlóalj már a 18 század első felében megtelepült Slavonia és Szerémség határőrvidékén; 1763-ban Mária Terézia parancsára áthelyeztetett a Tisza és a Duna közé, hol

1848-ig maradt s a hol lakik mai nap is — most már „titeli határőr zászlóalj” név alatt. A csajkások a dunai flottilla számára valának szánva.

1807-ben a határőrvidéki rendszer véglegesen rendeztetett, úgy a mint az egész 1848-ig fönn is maradt. 1809-ben ugyan Ausztria kényszerült a határőrvidék nyugoti részét, a Száva jobb partja s az Unna bal partja közti egész területet Napoleon illyr tartománya számára átengedni, hanem Napoleon bukása után 1814-ben már ismét visszakapta azt.

A harctérről katonai szempontból.

Célszerű lesz némi megjegyzéseket tennünk még a harcterre nézve, hogy mily módon segíti elő vagy hátráltatja a hadműveleteket, ütközeteket, a csapatok élmezését stb. A harctér jelentékeny nagyságánál fogva gyakran kényszerítve leszünk majd ily értelemben a terület egyes részeit szemügyre venni.

Magyarország legnagyobb összefüggő síksága a Duna és Tisza közt terül el Pesttől a Dráva beömléseig s aztán a Tisza bal partján kelet felé egész az erdélyi érchegységig. Keleti határát Nagy-Szóllód jelöli a felső Tiszánál, Szatmár-Németi a Szamosnál, Nagyvárad a Körösnél, Arad a Marosnál s Temesvár és Palánka az al-Dunánál. A Duna jobb partján Budától a Dráva torkolatáig csak mint keskeny szalag húzódik végig e nagy sík, melynek nyugotról a bakonyi erdő vet határt.

Az egész nagy síkot a folyó után, mely azt csaknem két egyenlő félre szeli, a Tisza síkjának nevezzük; északról dél felé mintegy 40, nyugottól keletnek mintegy 35 mértföldnyire terjed.

A nagy síknak a felső Tisza jobb partján is van egy kis folytatása a Hernád és Bodrog mentében. Északról a Kárpát erdős hegyei határolják.

Egy másik kisebbszertű sík van még a felső Dunánál is; nagyrészt a Duna bal partján fekszik a Nyitra és Vág alsó folyása mellett, kisebb része Győrtől fölfelé a Duna jobb partján; nyugoti határát a kis kárpátok képezik a Duna bal partján, a Lajta hegysége a jobb parton.

A nagy tiszai síktól ez a felső dunai sík hegyek által van elválasztva, mely a szögletet, mit a Duna Vácnál képez, mintegy ketté szeli s aztán hason irányban halad tovább a bal parton. E hegyvonalat a folyó jobb partján a Vértes hegyek képezik; a folytatást a bal parton a Mátra, mely egyszersmind északi határa a Duna és Tisza közti nagy síknak.

A sajátképi tér a nagy háboru számára a tiszai nagy sík; habár alacsonyabb helyein a folyamok partjai körül mocsárok szagatják is meg, mégis ez azon országrész, a hol Magyarország nagy döntő csatáit vívni kell. Miután azonban minden oldalról hegyek környezik, az ellenségnek tehát előbb, hogy ide juthasson, ama hegyeken kell áthaladni s a tiszai sík felé nyomulásában apró csatározás által föltartható.

Igy északról minden vonal csak a Kárpátokon s azok déli fokain vezet át a Tisza síkjára, így minden út keletről és délkeletről csak a hegyektől szagatott Erdélyen át.

Legkevésbé van korlátolva a nagy tiszai síkra juthatás Ausztria felől; a bakonyi erdő ugyanis távolról sem képez oly nehézségeket, mint a Kárpátok vagy Erdély s habár a felső dunai sík is sok helyt mocsáros s a Duna és mellékfolyóinak ágai sok helyt átmetszik, a terület a felső Dunánál, főleg a jobb parton még sem teszi lehetlenné nagy csapatok kifejtését. A nyugoti tehát az egyetlen oldal, honnan legkönnyebb nagy csapatokkal a tiszai síkra nyomulni s ebből azt következtethetni, hogy ha Magyarország egyáltalán nem lehet önálló állam; legtermészszerűbb, hogy Ausztriával egyesülten képezzen egy államot.

Az egyedüli vasutak, melyek a forradalmi hadjárat idejében Magyarországbán léteztek, ezek voltak: Pozsonytól Nagyszombatig, aztán Váctól Pesten át a nagy tiszai síkon keresztül Szolnokig.

Első szakasz.

A pozsonyi országgyűlés összeülésétől a szerb fölkelés nyílt kitöréseig.

(1847-diki novembertől 1848-diki júniusig).

Az 18⁴⁷/₄₈-diki magyar országgyűlés.

A szabadelvű párt, melynek fejeül a nagy publicistát Kossuth Lajost tekintették, jelentékeny tért nyert az 18⁴³/₄₄-diki országgyűlés óta. Főeszméik voltak: Magyarország függetlensége s annak biztosítása a bel-alkotmányban teendő nagy reformok által, melyek az alkotmány középkori bilincseit széttörjék s néhány kiváltságos osztály helyett az összes népet meghívják részt venni az ország politikai életében. A kormány rendszabályai, p. az administratorok behozatala, távol attól, hogy céljuknak megfelelték volna, inkább a szabadelvűeknek szereztek párthíveket.

Igy álltak az ügyek Magyarországon, midőn a viharterhes 1847 elérkezett. Egész Európa forrongott, bár sehol nem mutatkozott még nyílt kitörés, Schweiz, Olasz-, Német-, Franciaország. A külön szövetségi (Sonderbund) háború kitörése Schweizban ez év folytán jelezte először a bekövetkező általános tüzvést.

Magyarországon ez időben még csak előkészületei kezdődtek e katasztrófának.

A mód, melylyel Apponyi administratorai eljárak, a mód, hogyan használták föl hivatalos állásukat, volt közvetlen indító oka annak, hogy 1847 nyarán ezerkétszáz szabadelvű Pesten összejött, hogy itt Batthyányi Lajos gróf elnöklete alatt egy programot fölállítson, melynek végleges szerkesztését Deák Ferenc vállalta magára.

A program követeléseai voltak:

1) A magyar terület integritásának helyreállítása a három erdélyi megye, Kraszna-, Zaránd, Közép-Szolnok és Kövár vidékének Magyarországgal újra egyesítése által, melytől elszaki-

tattak; megszüntetése a Határőrvidék állapotának, mely a magyar közigazgatás alól elvonatott.

2) A magyar nyelv jogainak ótalma.

3) Megszüntetése a Horvátország alkotmányában egyoldalulag s önkényesen tett változtatásnak.

4) Felelős miniszterium, nyilvánosság, egyesületi és sajtószabadság.

5) Erdély egyesítése Magyarországgal.

6) Minden polgári osztály érdekeinek egyesítése a nemzetiség és alkotmányos elv alapján, a népfajok külön sajátságainak tiszteletben tartásával.

7) Vallásszabadság s az egyházi ügyek rendezése.

8) Egyenlő részvét minden polgár részéről az adókban és terhekben.

9) A nem-nemes polgárok, mindenekelőtt a szabad királyi városok s szabad kertületek lakóinak részvéte a törvényhozában s municipalis jogokban.

10) Polgári egyenlőség,

11) A robot és dézsma megváltását illetőleg kényszerítő törvény, a vesztes földbirtokosok kárptótlása mellett.

12) Az ösiség eltörlése.

Végül Magyarországnak az osztrák monarchia minden egyéb tartományától való függetlensége erősen hangsúlyoztatott s azon vélemény fejeztetett ki, hogy ha az osztrák birodalom többi tartományai is alkotmányos szervezést nyernek, érdekeik, melyek most gyakran ellenkeznek Magyarország érdekeivel, könnyen összeegyeztethetők lesznek ezekkel.

A haladási párt e programjának ellenébe a conservatív párt másik programot állított föl, melyben magát egészben véve a jelenlegi kormány szövetségesének s az általa követett uton való haladásban támaszának nyilvánította.

A két párt ily módon szemben állt egymással, midőn 1847 szeptember 17-dikén kelt királyi leirat által a magyar országgyűlés november 7 dikére Pozsonyba meghivatott.

Oktober 17 dikén történtek a választások. Pestmegye egyik követül Kossuth Lajost választották meg. A haladó párt

valódi feje tehát most már az országgyűlésen lehet a párt szóvivője.

November 7-dikén összejöttek a mágnások s az alsó tábla követei Pozsonyban. Miután a gyülekezet constituálva lön, 11-dikén lejött a király, V. Ferdinánd Pozsonyba. 12-dikén megnyitotta az országgyűlést magyar beszéddel, melyet a gyülekezet örömríadással fogadott.

Az országgyűlés legelső dolga volt nádort választani a nemrég elhunyt József főherceg helyébe. Ez már 12-dikén elvégeztetett. A két tábla nádorrá választotta József főherceg fiát, István főherceget, ki Magyarországbán született s neveltetett, s kiról az volt az általános vélemény, hogy különösen ragaszkodik e hazájához. Ünnepelemek sora következett ezután s V. Ferdinánd és magyarjai egy szív s egy léleknek látszottak.

16-dikán, azon nap, midőn a király Pozsonyt ismét elhagyta, kezdte meg az országgyűlés sajátképi működését a kormány előterjesztéseinek fölolvásával. Ez utóbbiak csaknem minden pontot érintettek, a mi a szabadelvűek programjában benn volt, azonban részben az eddigi szokással összeütközőleg, kidolgozott törvényjavaslatoktól voltak kísérve, melyek nagyon is világosan mutatták, hogy a kormány ez ügyek megoldását egészen más módon képzei, mint a haladó párt. Az országgyűlés még annyira benne volt az ünnepelemek mámorában, hogy jó képpel áthaladt rajta.

November 17-dikén került szőnyegre a karok és rendek tábláján a szabad királyi városok szavazatjogának kérdése; bizottmány nevezett ki, mely e kérdést megvizsgálja s annak megoldását előkészítse. Midőn a papság hason értelemben igényeket emelt, meglehetősen kereken elutasított. Sőt ez alkalommal a szabadelvű részről tudtára is adták, hogy nem sokára eljöhethet azon idő, midőn semmi külön képvislettel nem fog birni az országgyűlésen.

18-dikán Pozsonymegye követei óvást nyújtottak be a Horvátország alkotmányában tett egyoldalú és önkényes új változtatások ellen, mely élénk vitára vezetett s ez alkalommal a nyelvkérdés is nagy szerepet játszott.

November 25-dikén kezdte meg a karok és rendek táblája

a föllirati vitát. Míg a conservatív párt a királynak csak köszönetet akart szavazni szabadelvű propositióiért s legfőlebb régi, már gyakran előhozott sérelmeket ismételni, Kossuth fölállt, mint a haladó párt szónoka. Kivánta, hogy a fölliratban mondassanak ki az alapbajok, melyek a királynak a magyarokhoz viszonyát zavarták s mindenesetre gyökeres változtatásokat kell kivánni, p. az országgyűlés évenkénti összeülését, a helyett, hogy mint eddig csak minden harmadik évben ülne össze.

November 27-dikén kemény harc után a karok és rendek táblája csekély majoritással, — 26 szóval 22 ellen, — elfogadta a Kossuth által szerkesztett fölliratot s izenet által fölküldte a mágnások táblájához.

November 29-dikén Szemere Bertalan a nemesség adómentességének megszüntetését indítványozta. Mialatt a karok és rendek táblája beleegyezését jelentette ki abba, hogy a nemesség résztvegyen a beligazgatásra, mint szintén a közmunkákra fordítandó adókban, mitsem akart hallani arról, hogy a nemesség a hadi pénztár számára is adózzék, mely egészen a császári kormány rendelkezése alatt állt.

December 3-dikán jött szóba a parasztek fölszabadítása. Mária Therezia urbariuma ragadta ki a legnagyobb rabszolgaságból a magyar parasztokat. Az 1832. és 1835-diki országgyűlések még némi könnyítéseket hoztak nekik. Hogy mily csekélyek voltak ezek, abból látható, hogy 1840 ben egy törvény fogadtatott el, mely szerint csak egész parasztközségeknek lön megengedve megváltani a robotot és dézmát, „föltéve, hogy az uraság beleegyez.”

Most egy lépéssel tovább mentek. Dec. 6-dikán elhatározta a karok és rendek táblája, hogy az uraság beleegyezése többé nem kivántatik meg, hogy azonfölül egy általános földhitelbank állittassék föl a parasztek váltságának megkönnyítése végett, — vagy helyesebben mondva, hogy a megváltás egyáltalán lehetségessé tétessék nekik.

December 9-dikén a karok és rendek táblája elhatározta az ősiség teljes eltörlését.

Nem sokára visszajött aztán a királyhoz intézendő föllirat

a mágnások táblájától. Ez nagy többséggel elvetette azt. Kossuth azon indítványával állt föl, hogy a fölírat mindamellett küldessék föl ő felségéhez, a nélkül, hogy tovább törödnének a mágnások táblájával. Ez oly hallatlan valami volt, hogy Kossuth indítványa nagy sensatiót gerjesztett. December 17-dikén mégis keresztülment 25 szóval 21 ellen. Forradalmi szél kezdett fujdogálni Pozsonyban. Kossuth megkezdte s egymásután előhozta a haladó párt programjának többi pontjait. Egy indítványt, mely a Magyarországtól elvont négy erdélyi megye és kerület tényleges visszakapcsolására vonatkozott, mit az 1836-diki országgyűlés már megtörtént tény gyanánt tekintett, különösen arra használta föl, hogy „a bécsi kormány álutait s két-nyelvűségét“ kimutassa.

Ez alatt a mágnások táblája a károk és rendek táblájának végzéseit a nemesség adómentességének eltörlését illetőleg vette tárgyalás alá, és kijelentette, hogy semmikép sem ért vele egyet. A nádor, István főherceg, mint közvetítő lépett föl a károk és rendek s a mágnások táblája közt az előbbinek szemében s nagy népszerűséget szerzett magának az által, melyet a szabadelvű párt, távol attól, hogy korlátozni akart volna, még inkább növelni igyekezett.

A nádor folytatta népszerű közvetítői pályáját. Igyekezett a királytól kieszközölni az administratorok eltörlését. V. Ferdinánd erre élénk sajnálkozással felelt, hogy legjobb szándékai félreismerik hü magyarjai; az administratorok csak szomorú kényszerűséget pótolnak, megszűnnének, mihelyt a főispánok mindenütt azon helyzetben volnának, hogy törvényes kötelességeiket egyáltalán teljesíthetnék.

Erre a károk és rendek táblájánál Pozsonyban élénk vita támadt február 5 dikén a királyi feleletre adandó válasz fölött. A conservatívek egyszerű köszönetet kívántak a király jó szándékaiért; a szabadelvűek legalább is a megyegyűlések függetlenségének biztosítását kívánták, biztosítást az administratorok önkénye ellen. A conservatív vagy kormánypárt győzött; Horvátország követői adták a döntő súlyt ez irányban. Átalános botrány támadt e szavazás következtében. Kossuth a conservatíveknek egyenesen hadat üzent. A karzat s a juratu-

sok, kik korlát által elválasztott térben jelen voltak az ülésen, a szabadelvűeknek pártjára keltek. Az ülést félbe kellett szakítani.

A következő ülésben nagyobb nyugalom állt be, — talán csak mivel mindkét párton lévő magyarok egy véleményen voltak s közös ellenséget láttak maguk előtt, — míg a párisi februári forradalom, az új francia republika föllállításának híre Pozsonyba érkezett.

E hír Magyarországon ugyanazon jeleneteket idézte elő, mint az egész többi Európában. Az ugynevezett conservatív párt, mely még kevéssel ezelőtt gúnyosan nevetett minden népfölkelés lehetősége, még inkább annak történhető győzedelmé fölött s csak arról beszélt, hogy „erélyes“ rendszabályokkal fogják azt elnyomni, most egyszerre a veszély közeledtére minden erélyét elvesztette, félénken elrejtőzött, mitsem tanusított az imént dicsőített meggyőződéshűségéből s csak arra gondolt, hogy engedjen s így legalább valamit megmenthessen. Természetesen, mihelyt látta, hogy a haladó párt győzedelmét gyengeségből, vagy belátás hiányából vagy nagylelkűségből nem használta, rögtön új reményre éledt s igyekezett a homályban fegyvert kovácsolni a haladás ellen, hogy alkalmas időben előszedje azt a fegyverkamrából s minél inkább biztosítva látta győzelmét, annál kevesb nagylelkűséget és belátást tanusított.

A haladó párt bátorságot meritett, midőn a párisi forradalomról az első hírek érkeztek; egészben véve azon meggyőződésben volt, hogy előnyét föl kell használnia s addig ütni a vasat, míg meleg. Csak annyiban oszlott meg e párt kezdet óta, hogy némelyek gondolták, most nem lehet oly sokat kívánni, mit keresztül ne vihessenek, mások ellenben mérsékletet ajánlottak s ezt első törvénynek nyilvánították. Az utóbbiak annál inkább találtak követőkre, mintán a fejedelmek s az uralkodó hatalmak mindenütt engedtek. Az uralkodó hatalmak e kitérése a szabadelvű párt egy részénél nagyon könnyen azon hitet ébreszthette, hogy az egész győzelem már meg van nyerve, hogy most már csak az van hátra, végzések által, melyek többé vita alá nem vonhatók, proklamálni azt, hogy

többé nem kell félni krisistől, miután az ellenséges elveknek fegyverrel kellene jogaikat kivívni.

Igy ment ez Magysrországbán is és különösen Pozsonyban. A mágnások táblája, melyben az ugynevezett conservatív elem kiválólag volt képviselve, eleinte soha nem vonakodott a karok és rendek táblájának végzéseikhez hozzájárulni. A karok és rendek táblájánál azonban a haladó párt most ama mérséklet nélkül lépett föl, melyet eddig a szükség kényszerített reá, e dicsőített mérséklet, melyet oly gyakran neveznek a valódi államférfiak ismertetőjeleül, mely azonban sok esetben semmi egyéb, mint gyöngeség, bizalmatlanság saját erőnkben. A haladó párt a magyar országgyűlésen, mely eddig csak a régi jogalapon igyekezett annyit, a mennyit lehet, megnyerni, valódi nézeteit nem titkolta el többé s előállt valódi programjával, hogy új jogalapot kell nyerni, bármily módon, mielőtt egyáltalán valami okosat lehetne alkotni.

Egy egyszerű pénzügyi kérdés, mely március 3-dikán a karok és rendek tábláján szóba jött, alkalmat nyújtott Kossuthnak ama nézetet nyíltan kimondani, az osztrák kormányrendszer alaphibáira mutatni s azon indítványt kapcsolni ehhez, hogy az országgyűlés kérje meg egy fölíratban a királyt és császárt: adjon Magyarországnak felelős miniszteriumot s az osztrák tartományoknak szabad alkotmányt.

Ez indítvány a karok és rendek táblája által egyhangulag elfogadtatott s áttétetett a mágnások táblájához, hogy azok is beleegyezzenek. Ezenközben a mágnások conservatív részének nagyon tikkasztó lett már a lég Pozsonyban, elszéledtek, s a mágnások táblájának ülései fölfüggesztettek. A mágnások táblájának valódi elnöke, a nádor épen Bécsben volt, távol Pozsonytól; a két alelnök az alsó tábla fölszólítására megtagadta a mágnások táblájának újra egybehívását, mit a nádor határozottan föltartott a maga számára s rögtön azután egészen eltűntek az országgyűlésről.

Most Kossuth indítványozta, hogy a karok és rendek táblája küldje el maga fölíratát, a nélkül, hogy a mágnásokkal törődnek. Azonban egy mérsékeltebb indítvány nyerte meg a gyűlekezet tetszését: a karok és rendek táblája emlékeztesse a

mágnásokat a helyzet komolyságára, s a sajátságos állásra, melybe a karok és rendek jutnának a mágnások megszökése által-

Ez események közben jött a hír a március 13-diki bécsi forradalomról, Metternich s teremtményei és párthivei bukásáról. Kossuth erre indítványozta: a karok és rendek táblája szólítsa föl a nádort, hogy fölirati tervét terjeszse elő a mágnásoknak. Ez rögtön megtörtént március 14-dikén; a jelenlévő mágnások a karokkal és rendekkel közös ülést tartottak s a két tábla legtekintélyesb tagjaiból küldöttség választott, mely élén a nádorral, Batthyányi és Kossuth Lajossal 15-dikén a véglegesen szerkesztett és elfogadott föliratot átadja.

Ugyanazon március 14-diki ülésben a bizottmány, mely az új s a j t ö r v é n y kidolgozásával már előbb megbizatott, föl lön szólítva, hogy siessen munkálataival, s egy más bizottmány választott, melynek a n e m z e t ö r s é g föllállítását kellett előkészíteni.

Erre 15-dikén elhatározott: a nemesség az összes adókban résztvesz; a jobbágyi robot és dézsma teljesen eltöröltetik, a földbirtokosok kárpótoltatnak az állam részéről. A rendek kijelentették, hogy ezentúl a szabadság minden magvának teljesen ki kell fejtetni a magyar alkotmányban; hogy e végre számos új törvény szükséges, hogy a nép minden osztályának egyenlő jogai megállapitassanak; hanem hogy a karok és rendek már most az összes nép képviselőinek tekintik magukat s többé nem csupán a kiváltságos osztályok képviselőinek, hogy tehát már most minden egyes tag szavazattal fog birni; miután pedig új választó törvény s a képviselet új rendje vált szükségessé, a jelenlegi karok és rendek föloszlattatnak, mihelyt a legszükségeseb határozatokról gondoskodtak.

E végzések mind elfogadtattak, egy okmányban egyesítették s a megyékbe küldettek közzététel végett.

A bizottmány, mely a március 3-diki föliratot Bécsbe vitte, 16-dikán átnyujtotta azt Ferdinánd királynak. Ferdinánd mindent megígért, a nádor-főherceget korlátlan hatalommal fölrüházta Magyarországra nézve, mindaddig, mig ő maga, a

király, nincs az országban; s a nádor e teljhatalom erejénél fogva megbizta Batthyányi Lajos grófot felelős miniszterium alakításával.

Mialatt Batthyányi ennek összeállításával volt elfoglalva, 18-dikán a karok és rendek táblája permanensnek nyilvánította magát, s a legközelebb reá következő idő alatt elintézett egy csomó organizáló ügyet.

Március 20-dikán elhatározták a karok és rendek fölliratot intézni a királyhoz, hívja össze az erdélyi rendeket, hogy ezek a nagyhercegségnek Magyarországgal uniója fölött nyilatkozhassanak.

Március 23-dikán meglőn alakítva az új miniszterium: elnöke, tárcza nélkül Batthyányi Lajos gróf volt, belügy-miniszter Szemeré, pénzügy Kossuth, hadügy Mészáros huszár ezredes, a közmunkák minisztere Széchenyi, cultus és közoktatási miniszter Eötvös, földmivelés és kereskedelmi miniszter Klauzál, igazságügyminiszter Deák, közlekedési miniszter Magyarországnak az osztrák császársághoz való viszonyait illetőleg Eszterházy Pál herceg-

E miniszteri névsorral a nádor fölment Bécsbe, hogy a királynak előterjeszse. Gyanusan sokáig maradt oda. Végre márc. 29-dikén visszatért Pozsonyba s most kitűnt, hogy az aggodalmak, melyeket hosszas kimaradása szült, nagyon is alaposak valának. A kormánypárt már fölüdült első rémületéből, már most arra gondolt, az ígéreteket kissé korlátozni egyes huzalkodások által kifárasztani az ellenpártot,

Reá birták tehát Ferdinánd királyt, hogy tagadja meg a külön hadügy-, mint szintén pénzügyminiszteriumot; továbbá föl akarta tartani a magyar kancelláriát Bécsben s fölszólította végre a hű rendeket, hogy még egyszer revideálják túlságosan szabadelvű jobbágyváltsági törvényüket.

Mi ez utóbbit illeti, ez már március 25-dikén megtámadtatott Pozsonyban a mágnások tábláján különböző oldalról s a karok és rendek tábláján is talán csak azért szavazott mellette egynémelyik, mivelhogy a mágnások ellenzésére számított. Hogy Ausztria császára föl akarta tartani a maga számára a rendelkezést a magyar hadsereg s a magyar pénzügy fölött, az

természetesen érthető. Ez időben pedig épen kétszeresen kellett ez óhajtást táplálnia, mert Olaszország már teljesen lángokban állt, Radetzki már oda hagyta Milanót s Károly Albert a piemonti hadsereg élén átlépte a Ticino balpartját. Nagy harci erőfeszítésekre nyílt tehát Ausztriának kilátása, s ha e mellett még megfontoljuk, hogy Magyarország teljes függetlenségben lévén s jelenben uralkodó pártja ugyanazon eszméktől lelkesítettvén, mint az olaszok, meglehet, nagyon is nem lesz hajlandó az olaszok ellen följajlanlani segélyeszközeit, bizonyára nem lehetett rossz néven venni az osztrák kormány pártjának a saját szempontjából, hogy mindent elkövetett, miszerint föltartsa maga számára a szabad rendelkezést a magyar csapatok és pénzek fölött. A magyar kancellária megtartása Bécsben gondoskodás volt a jövőre; e második miniszteriumot ép úgy, mint azelőtt, arra lehetett volna használni, hogy általa a sajtóképi miniszteriumot teljesen hatástalanná tegyék.

De Pozsonyban Ferdinánd király üzenete vihart idézett elő. A mágnások s karok és rendek teljes ülésében olvastatott föl. Batthyányi rögtön fölállt, hogy kijelentse, miszerint, ha a király az üzenetben kifejezett határozatoktól el nem áll, ő, Batthyányi, nem fogadhatja el a miniszteri felelősséget. A nádor megígérte, hogy a királyt értesíteni fogja, hogyan fogadtatott üzenete a rendek részéről, s megfogja kísértetni őt más határozatra birni, végre, ha ez nem sikerülne, leköszön méltóságáról.

Midőn a mágnások s a karok és rendek táblája különváltak, Kossuth ez utóbbiban indítványozta, nyilatkoztassék ki:

Hogy a karok és rendek minden törekvést, mely arra céloz, hogy a királyt eredeti igéreteihez hűtlenné tegye, az imént legyőzött burokratia machinatiója gyanánt tekintenek; hogy remélik, miszerint a nádor azonnal igéretéhez hiven fog cselekedni; hogy állhatatosan megmaradnak a mellett, miszerint minden feudális teher és feudális jog el van törölve és soha attól el nem állnak, annál kevésbbé, mivel az ez iránt hozott végzések semmi pontban nem sértik a korona előjogait.

Ez indítvány határozattá lön. A nádor haladék nélkül újra fölment Bécsbe s midőn március 31-dikén onnan visszatért, azon hirt hozta magával, hogy a király néhány jelentéktelen

pontot kivéve a karok és rendek minden végzéséhez, előbbi ígéretéhez hiven beleegyezését adja.

April első napjaiban az új választási törvényt tárgyalta az országgyűlés. A felszabadított parasztok is választókká lettek most; csak jelentéktelen census korlátozta az aktív választói jogot. Az országgyűlés ezután a magyar központi kormányhatóság s a megyék közti új viszony szabályozásával foglalkozott.

April 7-dikén megérkezett Ferdinánd király hivatalos helybénhagyása a magyar miniszterium összeállításához s april 10-dikén Ferdinánd maga lejött Pozsonyba, hogy itt az új törvényeket s intézményeket ünnepélyesen megerősítse s királyi szavával biztosítsa, miszerint azokat fönn fogja tartani.

Azzal april 11-dikén bezáratott a pozsonyi országgyűlés s a magyar miniszterium leköltözött Pestre, hogy már most ott üsse föl székhelyét.

A mozgalmak az országban.

Azon mozgalommal, melybe az országgyűlés a párisi februári forradalom hírére jutott, kézen fogva haladt a mozgalom az országban, sőt ez utóbbi gyakran megelőzte amazt.

Mi nem szólunk még itt azon mozgalmakról, melyek már kezdetben ellenségesen léptek föl a magyar ügy ellen, hanem csak azokról, melyek lényegileg az országgyűlés által követett célra irányultak.

Már március első napjaiban panaszkodott a zajos pesti ifjuság, hogy az országgyűlés nagyon lassan, nagyon határozatlanul jár el. Március 14-dikén este érkezett a bécsi forradalom híre Pestre. Ugyanazon nap egy clubban fölállítottak a magyar nép kívánalmait Irinyi József által szerkesztve. Egészen ide iktatjuk azokat:

- 1) Sajtószabadság s a censura eltörlése.
- 2) Felelős miniszterium, székhelylyel Budapesten.
- 3) Az országgyűlésnek évenkénti összehívása, és pedig Pestre.
- 4) Polgári és vallási egyenlőség a törvény előtt.

5) Nemzetőrség.

6) Mindenkinnek egyenlő részvéte a közadókban.

7) Minden urbéri viszony eltörlése a jobbágyok és földesuraik közt.

8) Az esküdtszékek és a nemzeti képviselőlet az egyenlőség alapján.

9) Nemzeti bank.

10) Minden katonaság megeskettetik az alkotmányra; a magyar katonákat nem szabad az ország határain kivinni, az idegen ezredek távolitassanak el az országból.

11) A politikai foglyok szabadon bocsátása.

12) Erdély egyesítése Magyarországgal.

Március 15-dikén először vették tényleg használatba a sajtószabadságot. Egy népcsoport lefoglalt egy nyomdát s ki nyomatta itt a tizenkét pontot s Petőfi Sándornak egy szabadságdalát. A tizenkét pont sok ezer példányban szétment az egész országban.

16-dikán egy közbiztonsági bizottmány alakult Pesten s rögtön polgárőrség fölállításával foglalkozott.

Láthatni, hogy Pest ifjusága, mint szintén az összes országé, megelőzte az országgyűlést. Minden nagyobb városban hasonló mozgalom mutatkozott. Március 19-dikén megjelent Pozsonyban egy küldöttség Pestről, mely átadta a tizenkét pontot a karok és rendeknek, hogy tudják meg, mit kíván a nép. E küldöttség feleletül nyerte, hogy a karok és rendek teljesen egyetértenek a nép kívánalmaival, hanem mindamellett kénytelenek maguknak föltartani azon jogot, miszerint ez ügyeket ők maguk rendezzék, a nélkül, hogy működésük e részben más működés által keresztülvágnának.

Hanem ily keresztözés valóban megtört. A tizenkét pont előbb eljutott Magyarország minden részébe, mint az országgyűlési végzések, melyek természetesen lényegileg megegyeztek azokkal. A nép a tizenkét pontot magát országgyűlési végzéseknek gondolta s rajta volt, hogy azok rögtön teljesezésbe is menjenek. Így például a parasztok rögtön szabadságot vettek maguknak az urbéri váltságot úgy tekinteni, mint már megtörtént dolgot. Megtagadták a robotot; itt-ott erőszakos kézzel nyúltak

előbbi uraik vagyonához, kik keményen bántak velök. Hiszen a földesurak tisztartóinak egész ez óráig joguk volt botbüntetést szabni a jobbágyokra. Ily viszonyok közt némely helyen nyugtalanságok jöttek elő, melyek azonban sehol nem vettek föl veszélyes jellemet és hamar lecsillapíthatók valának.

Egészen másnemű nyugtalanságokat, melyek nem igen egyeztek a tizenkét pont tartalmával, idézett elő a nép elleneszenve a zsidók iránt. Ámbár a tizenkét pontban, ha nem volt is nyíltan kimondva, bizonyára benne volt a zsidók emancipációjára is, a nép nem akart mitsem hallani arról. Némely helyütt népcsődülések történtek a zsidók ellen s bántalmazták őket s még a fölvilágosult Pesten is igen világosan mutatkozott amaz elleneszen. A zsidók, kik az új időtől oly sokat remélhettek, csoportosan siettek itt az újonnan fölállított nemzetörség sorai közé. Hanem a keresztények nem akartak velök egy sorban állni. Hogy ez előítélettel megküzdjön, a radikálok clubbja indítatva érezte magát saját zászlóaljat képezni s a zsidókat meghívta, lépjenek be ebbe; e példa nem is maradt egészen siker nélkül.

Mint mindenütt ez időben, Magyarországbán sem hiányoztak népcsődülések, melyeket az új reményre éledő reactió pártja szított, hogy a szabadelvű mozgalmat a „békés polgárok“ előtt rosz hirbe hozza.

Mialatt az országgyűlés még ott is, hol bizalmatlanságának már föl kellett ébresztetnie a reactió törekvései ellen, úgy tett, mintha nem látná azt, azt vélve, hogy így ártalmatlanná teszi, azalatt az ország ifjúsága figyelemmel ügyelt e törekvésekre, helyes ösztönnel főismerte, hogy a reactió pártja, mielőtt teljesen leverve nines, soha nem fogja magát békében és barátságosan az új életnek alávetni, s határozott rendszabályokat követelt az ifjúság, addig, míg az óra kedvező, míg lehet azokhoz folyamodni. Midőn Ferdinánd király vonakodása, elismerni a magyar pénz- és hadügyminiszteriumot, Pesten tudomásra jutott, itt a clubbokban már Ausztriától való teljes elszakadásról s a republika kikiáltásáról beszéltek.

A magyar miniszterium. A horvát, szerb és oláh ellenmozgalmak kezdete.

A magyar miniszteriumnak mi sem lehetett kevésbé kellemes, mint hogy eltekintve attól, a mi az országon kívül történt, még ide benn saját országában egy második kormányféle álljon itt mellette. Valóban ilyesminek lehetett tekinteni a pesti közbiztonsági bizottmányt. A ministerium kezdettől óta azon igyekezett, hogy e vetélkedésre igyekező hatalmat az utból elhárítsa vagy korlátozza. Leginkább elérhetőnek vélte ezt az által, hogy egy általános honvédelmi bizottmányt nevez ki egész Magyarország számára s már március 15-dikén e rendszabályhoz látott, mikor még alig alakult meg ténylegesen, hivatalosan — a király megerősítése által — pedig még épen nem. A pesti közbiztonsági bizottmány azonban működésben maradt még a kormánynak Pestre leköltözködéseig.

E leköltözködés után april 16-dikán a miniszterium mindenekelőtt letette hivatalaiból az Apponyi-féle administratorokat és sok főispánt, kiket császári — nem magyar királyi — érzelműeknek tartott. Azonkívül az urbéri váltság rendezésével foglalkozott, az esküdtszékek s az alapítandó földhitelintézetre vonatkozólag egy törvény kidolgozásához kezdett s előkészítette az új országgyűlés összehívását, melynek a Pozsonyban hozott választási törvény alapján kellett összeülni.

Azonban e belügyeknél jobban igénybe vették figyelmét nem sokára a magyar ellenes mozgalmak Horvátországban s a szerbek közt.

Horvátországban nem volt új a magyarországtóli elszakadás eszméje. Az illyrismus itt ütötte föl főtanyáját s a győzelmek, melyeket a magyarok utóbbi időben a nyelvkérdés ügyében kivívtak, semmikép sem fogyasztották a Magyarországtóli elszakadás párhíveinek számát, sőt szaporították.

A magyaroknak nemzetiségük fölemelése végetti küzdelme fölébresztette a délszlávok nemzeti érzületét is, vagy legalább erősebben előidézte.

Ezt különösen meg kell jegyeznünk, miután magyar rész-

ről azon vélemény terjesztetett el és pedig meglehetősen sikerrel, hogy a délszláv mozgalom csupán csak a bécsi camarilla műve volt. Ez nem volt így; a bécsi camarilla ez eszközt bizonynyára föl nem használhatta volna, ha tervei számára termékeny és fölszántott földet nem talál. Ezt föltalálta.

1848-ban gyakrabban volt alkalmunk tapasztalni, hogy a nők egészen kétségbeesett helyzetekben több bátorságot mutatnak, mint a férfiak. Azon párt lelkéül, mely a délszlávokat akarta a magyar törekvések ellen fölhasználni, általánosan Zsófia (Friderika Dorottya) főhercegnő tartatik. 1805-ben született; 1824 óta Ferenc Károly főherceg neje. Ferenc Károly főherceg testvére volt az uralkodó osztrák császár és magyar királynak, V. Ferdinándnak. Ez utóbbi gyermektelen volt Ferenc főherceg tehát a gyanitható trónörökös. Azon esetre, ha ő lemond, fia Ferenc József lépendett helyére. Zsófia főhercegnő, az anya volt, ki fiáért küzdött, ha az osztrák császári állam „integritásáért“ dynastikus értelemben sikra szállt.

1848. február 21-dikén Zágrábban a horvát országos gyűlekezetben Varasdmegyének egy körirata került vita alá, mely Horvátország számára külön helytartóságot, saját főtörvény-széket s a magyar kancelláriában saját külön osztályt kívánt. A körirat „illyr“ nyelven volt fogalmazva. Aránylag szerények voltak követelései, Zágrábban mégis kevés tetszésre találtak. A dolog még a párisi februári forradalom előtt történt. A mint annak hírül érkezése Magyarországon új kilátásokat nyitott meg, úgy Horvátországban is. A Dworana -egylet Gaj Lajos vezetése alatt bujtogatta a népet a magyarok ellen s márciusban egy küldöttség ment föl Bécsbe, hogy a császártól 'Horvátországnak — mely a mennyire lehetséges, Slavonia és Dalmatia részeinek hozzákapcsolása által volna nagyobbítandó — Magyarországtól való teljes elszakítását kérjék, egyszersmind a most már teljesen a császári kormánytól függő ország számára bánul az osztrák ezredes, Jelačics bárót kérték.

Ferdinánd, kit most minden oldalról, az Olaszországból jövő kellemetlen hírek is aggasztottak, s kinek tanácsosai nem tartották érdekükben lévőnek, hogy a magyarokkal is szakítsanak s aztán, úgy lehet, egyszerre két háborút is nya-

kukra vegyenek, nyiltan megtagadta eme óhajtások elsejének : a Magyarországtóli elválásnak teljesítését ; ellenben kinevezte Jellacsicsot, ki egy hét alatt ezredesből altábornagygyá lön előmozdítva, Horvátország bánjává, és pedig egy nappal előbb, mint a magyar miniszteriumot véglegesen megerősítette. Ily módon ki lön kerülve az ellenmondás, melyet abban találhattak volna, hogy egy bán neveztetik ki ugyanazon időben, midőn másrészt az egységes Magyarország constituálása ígértetik.

A mily kevéssé volt minden természetes alap nélküli a horvát mozgalom, oly bizonyos, hogy Jelacsics a camarilla választott eszköze volt. Buzimi Jelaesics József, fia a napoleoni háborukból ismert osztrák tábornoknak, 1801-ben született, a Therezianumban neveltetett, 1819-ben osztrák katonai szolgálatba lépett s 1848-ig ezredességig emelkedett. Teljesen az volt, mit a legujabb fogalmak szerint lovagias férfinak szoktak nevezni ; csinos, művelt külsejű, jól illett a ló hátára, a szépnemnek barátja s a „crapule“ határtalan megvetője. Szónoki tehetséggel birt, sőt mint költő is föllépett : mint ilyen s mint lovag, megvetéssel fordult el a prózai demokratiától s annak józan követeléseitől és a helyett a nemes levente Fouqué romantikus hűségével tartott, melyről természetesen vajmi keveset tudtak a régi leventék, kiket a modern leventék megénekeltek.

Benne vélték föltalálni azon férfit, ki a horvát mozgalmat képes lesz a helyes császári uton tartani s mindent, előkészíteni azon idő számára, midőn Ausztria, mint remélték oly helyzetbe jut, hogy komoly szót válthat Magyarországgal. Nagyobb biztosság végett az eddigi szokással ellenkezőleg, egyuttal reá ruházták a határőrvidék fölötti parancsnokságot is, a meddig tudniillik e határőrvidék Horvátországgal határos.

April 18-dikán érkezett a bán Zágrábba. Lelkesültséggel fogadták. Gaj annyira előkészített itt mindent számára, hogy szerénytelenség lett volna többet kívánni.

April 19-dikén kihirdette a bán a statáriumot mindazok ellen, kik a törvényes király, a horvát haza és horvát nemzetiség ellen agitálnak, s mintha e hadizenet a magyar mozgalom ellen még nem volna elég világos, mintha a magyarokat minden áron ki akarná hívni, april 25-dikén ren-

delte, hogy Buccari kerület, mely a magyar tengerparthoz számított, Horvátországhoz kapcsolassék.

Jellacsics megérkezése Zágrábba a szerbek közt is mindjárt észrevehető hatást tett. A szerbek, a határörvidéken is, eleinte tetszéssel fogadták a magyar mozgalmat, a mint az március közepe óta kifejlődött. April 8-dikán Ujvidékről egy küldöttség jött Pozsonyba, hogy az országgyűlésnek köszönetet szavazzon az általa megindított reformokért, természetesen egyuttal követelésekkel is állt elő a küldöttség: a szerb nemzetiség elismerése, a szerb nyelv használatának szabadsága minden szerb ügyekben, az orthodox görög egyház szabadsága stb.

Hanem ugyanazon időben, mikor az újvidéki küldöttség Pozsonyban megjelent, kezd már a szerb mozgalomnak határozottan magyarellenes jelleme mutatkozni. Ausztria vagy Oroszország adta-e erre a lökést? Még mai nap sem lehet ezt határozottan megmondani; csak annyit lehet állítani, hogy török Szerbiából jött ez. Ausztria a magyarellenes szerb mozgalmat csak akkor használta föl saját számára, miután már Jelacsics Zágrábba megérkezett.

A magyarellenes szerb párt főfészske Karlovic volt; élén pópák, az orthodox görög egyház papjai álltak. April elején Ujvidéken nagy szerb népgyűlést tartottak. Ebben Rajacsics érseket a szerb nemzet fejéül állították föl. Ez a gyülekezet végzése szerint fölszólíttatott, hívja össze a szerb nemzeti congressust. Mint szerfölyt óvatos, előrevigyázó férfi elutasította a neki szánt tiszteletet, mivelhogy nem tartozik az ő törvényes illetőségéhez ily nemzetgyűlés egybehívása. De alig érkezett meg Jelacsics Zágrábba, Ujvidéken april 20-dikán új népgyűlés jött össze, melyben a mozgalom fejei, úgy hitték, már nyiltabban szólhatnak. A szerb területnek teljes elválását Magyarországtól s Horvátországgal és Slavoniával osztrák uralkodó pálcza alatti egyesítését kívánták itt. Az „illyrismus“ itt oly nyiltan kitűnik, hogy készakarva vaknak kell annak lenni, a ki nem látja.

Nincs-e az illyrismus inkább Oroszország, mint Ausztria szolgálalában? nem lehet-e épen ez illyr törekvésekből arra következtetni, hogy Ausztria itt nem bujtogatott? Ezek oly kérdések, melyek már gyakran tétettek. Ki tagadhatná el jogosult-

ságukat, főleg miután tiz évvel tovább mentünk a történetben? Azt hiszszük, eltaláljuk a helyes utat, ha megvitatlan hagyjuk, valjon ki indította a mozgalmat, hanem mindenesetre azt állítjuk, hogy osztrák részről tovább építettek e meginduláson. Mit értenek különben Ausztria alatt? Bizonyára nehezen az osztrák népet. Ha az 1848-dik évet illetőleg Ausztriáról, mint uralkodó hatalomról szó van, az alatt okvetlen csak a camarillát értik. Mi e szót a közönséges értelemben használjuk; a nélkül, hogy e fölött bővebb magyarázatokba bocsátkoznánk, hiszszük, hogy megértenek olvasóink. Ha mi most itt is, bár az események óta, melyeket itt elmondunk, tizenkét év mult el, némely dolgot kénytelenek vagyunk homályban vagy kétségben hagyni, azt fogja-e abból következtetni az olvasó, hogy mi nem igyekeztünk lelkiismeretesen tanulmányozni, vagy hogy nem állt elég forrás rendelkezésünkre? Az olvasó teljesen hibásan következtetne.

Épen azért, mivel, a mennyire lehetséges, pontosan vagyunk értesítve mindenről, épen azért kell ítéletünket fölfüggesz-
tentünk a hosszú idő dacára, mely azóta elfolyt.

A számításba nem vehető kritikusok, a kik Bazancourt-féle panegyrikonokat forrás gyanánt tekintenek, természetesen nem fogják ezt megengedni. Hanem szívesen lemondunk arról, hogy az Uristennek e csodálatos teremtményei, kik mindenesetre beletartoznak a teremtésbe, történetirónak elismerjenek minket. Az osztrák camarilla 1848-ban nem nézett egyébre, csak a mi hozzá legközelebb állt; a közmondás szerint számított: „Kommt Zeit, kommt Rath.“ Azonkívül nem is tévedett, ha meggondolta, hogy a panszlavisták akkor élő feje, Miklós orosz cár oly nagyon el volt foglalva épen ez időben az európai demokrácia „pogányaival“, hogy a panszlavismus elleni pogányokkal nem sokat törődhetett, főleg ha a trónok körül mozogtak.

Ujvidékről ápril 20-dikán egy népcsoport Karlovicra tódult, hogy egy viharos petícióval Rajacsics érseket reá bírja, miszerint tegyen le előbbi vonakodásáról s hívja össze a szerb nemzeti gyűlést. A petíciónak annál inkább hatása lett, miután Rajacsics Horvátországból is oly híreket hallott, melyek őt teljesen megnyugtatták az iránt, mit fognak gondolni Bécsben az ő eljárá-
sáról.

Összehívott egy szerb nemzeti gyűlést május 13-dikára Karlovicba.

Ez alatt azonban a szerb agitatorok semmikép sem voltak tétlenek. Főszempontjuk arra volt irányozva, hogy a szerbeket a magyarokkal szemben kompromittálják. Communistikus színezetű csábítgatások sem hiányoztak, csak hogy e célt elérjék. „Nézzétek — így szóltak a szerbekhez — a gazdag magyarokat és németeket, kik köztetek laknak. Üssétek őket agyon s osztokodjatok vagyonukon.“

Ily izgatások husvétkor, april 24-dikén, Nagy-Kikinda és környéke szerb lakosságát közvetlen a mise után mindennemű szörnységekre ragadták a köztük lakó magyarok és németek ellen. Hasonló esetek történtek april 26-dikán Ó-Becsén és Nagy-Beckereken.

Május 13-dikán végre összejött a nagy szerb gyűlés, melyet Rajacsics érsek egybehívott, Karlovicban. Ugyancsak zajos módon ment ez végbe; nem volt itt szó rendezett viszonyok közt választott képviselők gyülekezetéről, hanem tömegesen jöttek át szerbek a törökök területéről is.

Itt következő határozatok hozattak: a patriarcha s a vojvoda méltóságai ismét helyreállítatnak; amazzal Rajacsics érseket, ezzel Supplikác czászári ezredest ruházták föl. A szerbek szabad, független nemzet gyanánt constituálják magukat az osztrák ház uralma s a magyar korona alatt. Kivánják, hogy Szerém-, Baranya-, Bácsmegyék, a temesi bánát s a kikindai kerület a csajkások kerületével s a határőrvidék szomszédos részeivel együtt proklamáltassék, mint szerb vajdaság. Politikai tekintetben e vajdaság a horvát-szlavon-dalmát királysággal fog egyesülni. Egy bizottmány alakittatik, mely szabályozni fogja a vajdaságnak Horvátországhozí viszonyát, s mely kebeléből egy permanens (kormány) bizottságot nevez ki. A királyt fölkérík, mondja ki a románok függetlenségét. A szerbek nem mennek el a magyar miniszteriumtól május 15-dikén egybehívott országgyűlésre. A szerb bizottmány fölhatalmaztatík, hogy az egyházi és iskolai javak fölött intézkedjék (a fölkelés előmozdítására). Egy küldöttség fog Bécsbe menni, hogy ott kieszközölje

e végzések szentesítését, egy másik Zágrábba, hogy a horvátokkal egyezkedjék.

A karlovidi gyülekezet e végzéseiben mutatkoznak először teljes összefüggésükben a fölkelés elemei: a délszlávok egyesülése a magyarok ellen s az osztrák császár uralma mellett.

Igényeiket a szerbek főleg I. Leopold kiváltságleveléből (1690. és 1691.) származtatták. A jogokat, melyeket ebből le származtatni akartak, a magyar államjog szempontjából minden esetre, mint szintén a történeti eseményekből s a területi viszonyok mikénti alakulásából e kiváltságlevelék előtt és után, alaposan meg lehetett támadni. Azon területen, melyet maguk számára, mint szerb vajdaságot követeltek, nem is képezték a lakosság többségét.

Hanem hogyan viselték magukat a magyarok a horvát és szerb mozgalmakkal szemben? A pesti közbiztonsági bizottmány legelőbb irányozta figyelmét ezekre, már máreius végén. Március 31-dikén egy adreset intézett a horvátokhoz, melyben föl hívá őket, álljanak szilárdul a magyarokkal össze közös ellenségük, a bukott kormány férfiai ellen; az új zászló, melyet Magyarország kitűzött, nem egy népfaj zászlaja, hanem a szabadságé mindnyájuk számára. Tekintélyes horvátok, kik Pesten laktak, ajánlkoztak, hogy ez adreset elviszik hazájukba s a nép közt működni fognak annak értelmében. De ez emissariusok közül csak egy pár léphetett horvát földre, s alig érkeztek meg ide, az illyristáktól föl bősztített fanatikus csoportok megragadták őket, bántalmazták, a katonai hatóságok kezébe szolgáltatták. A többiek be se jutottak Horvátországba. Ijedten fordultak vissza, nehogy hasonló sorsra jussanak.

A Batthyányi miniszteriumot csak az indította arra, hogy a szláv mozgalommal kezdjen foglalkozni, mikor látta Jelacsicsnak april 18-diki gyanus statarium-hirdetését, s a zavarokat Nagy-Kikindán, Ó-Becsén és Nagy-Becsereken.

Legelőbb is Jellacsicsot értekezletre hívta, melyre május 10-dike előtt megjelenni tartozik s egyidejűleg Ferdinánd királyhoz is folyamodott, hogy avatkozzék be. Ferdinánd király valóban kibocsátott két rendeletet május 6-dikán, melyek által 1) a bánnak parancsolá, hogy mindenekben pontosan engedel-

meskedjék a magyar ministeriumnak; 2) a nádort fölhatalmazta, szükség esetén egy királyi biztost küldeni Horvátországba, hogy az ott fölmerülő szakadási törekvéseket elnyomja.

Jelacsics egyceseppet sem törődött a magyar ministerium meghívásával; úgy bánt vele, mintha nem is léteznék.

A királyi kibocsátvány alapján parancsolá tehát most a nádor május 10-én a bánnak, hogy april 18-iki statariumhirdetését vonja vissza s május 11-én kinevezte apéterváradi parancsnokot, Hrabowski altábornagyot királyi biztossá Horvátország számára.

Együttal azonban azzal foglalkozott a ministerium, hogy a horvátoknak engedményeket adjon: külön horvát osztály lenne fölállítandó a belügy- és igazságügyministeriumokban s csak horvátokkal töltenék be ez; a ministerium a horvát hatóságokkal továbbá is latin nyelven közlekednék, a törvények Horvátországban magyar és latin nyelven, a mellett horvát fordításban is közzététetnének. Arra is reá szánta végre magát a ministerium, hogy Slavonia is Horvátországgal egyenlő lábra helyeztessék.

Miután Jellacsics legkevésbbé sem látszott hajlandónak a nádor parancsait követni, ez utóbbi april 14-én fölhatalmazta Hrabowski altábornagyot, hogy a bánt tegye le hivatalából s fogassa pörbe.

Zágráb lakossága erre már május 15-én azzal felelt, hogy a nádor rendeleteit, a nádort és Batthyányit in effigie a piac közepén elégette s május 16-án Jellacsics Horvátország minden fegyverfogható férfiát felhivta „a szabadság védelmére“ s megparancsolá az összes élelmi készlet, fegyver és lőszer inventarizálását. Aztán nemzeti gyűlést hív össze a horvátok és slavo-niaiak számára junius 5-re Zágrábba s rövid idővel e rendszabályok után május 25-én a turopolyai kerület magyar érzelmű lakosságát lefegyverezteti. Hrabowski nem is merte mutatni magát Horvátországban, még kevésbbé gondolhatott arra, hogy a bán letételét végre hajtsa.

Hagyjuk el itt egy pillanatra Horvátországot, hogy a szerbekhez fordulhassunk. A nagy-kikindiai zavarok hírére a magyar ministerium april 26-án megbizta Temes megye főispánját, Csernovics Pétert, hogy fojtsa el azokat s egyszersmind hogy az erőszakoskodásoknak, a mennyire lehet, eleje vétessék, fölszó-

litotta Rajacsics érseket, miszerint 15-ére hívja egybe a szerb nemzeti synodust Karlovicba, hogy a szerbek itt ohajtásaikat kifejezhessék. Láttuk már fönnebb, hogyan felelt erre a május 13-iki karlovici szerb gyűlés. A csapatok, melyeket a temesi főispán kiállított, természetesen minden fáradság nélkül helyre állították a nyugalmat azon pontokon, hol megjelentek, hanem azalatt tiz más ponton újabb zavarok ütöttek ki. Mielőtt a magyar ministeriumot útjában ez ezer egy nehézség ideje alatt tovább követnők, egy pillantást kell vetnünk még Erdélyre is.

Az 1847-iki erdélyi országgyűlés november 3-án a nagyfejedelemhez intézett fölriratában kimondta a Magyarországgal való teljes egyesülés ohaját. Ugyanezen ohaj élt Magyarországbán is. Ez előjön a szabadelvű párt 1847-iki programjában, ismételtetik a 12 pontban, végre a posonyi országgyűlés március 20-iki fölriratában, mely egyúttal az erdélyi országgyűlés összehívását kívánta, hogy ez ügyben nyilatkozhassék. Élénk mozgalom mutatkozott az erdélyi magyaroknál nemsokára az egyesülés mellett. E közben a császár és nagyfejedelem Ferdinánd kormánya késlekedett az erdélyi országgyűlést összehívni. Már a többfelől jövő sürgetésre Erdély akkori kormányzója gróf Teleki József elhatározta, az országgyűlést önmaga összehívni, már egy erdélyi küldöttség april 23-án Pesten kérte a főherczeg nádort, nyissa meg az országgyűlést, miután Erdély tényleg már Magyarországgal egyesítettnek tekinti magát, midőn végre május 5-ről kelteve megjelent a fejedelem egybehívó levele.

29-én nyitotta meg az országgyűlést a fejedelmi biztos, Puchner tábornok. Majus 30-án rögtön elhatározta ez országgyűlés Erdélynek Magyarországgal való egyesítését. Junius 18-án megerősítette Ferdinánd az egyesülést s fölhatalmazta a nádort a választási törvény szentesítésére; ez junius 23-án történt meg, mire az országgyűlés feloszlott.

Sokkal előbb megkezdődött már a reactio munkálkodása Erdélyben. Világos, hogy itt főleg abban állt föladata, a magyarországgali unio ellen működni. A szászoknak ép annyi okuk volt Erdély további önállóságát ohajtani, mint a magyarok és székelyeknek az ellenkezőt. A szászok lettek valóban a

reactio valódi vezetői s eszközül különösen a megvetett, lenézett oláhokat használták, kik természetesen, ha csak egy körömnyi eszük lett volna, kénytelenek lettek volna belátni, hogy ők Erdélynek Magyarországgal egyesítése mellett csak nyerhetnek, kiknek azonban nem volt ennyi belatásuk s vakon engedelmességek tudatlanságukban a szászok befolyásának, kiknek szolgálói voltak és hagyták magukat megfogatni mindenféle csalétekkel, a mit csak a szászoknak használni tetszett.

Már marcius 25-én kezdett az oláh kerületekben egy aláírás nélküli proklamatio keringeni, mely a románokat fölhívta, egyesüljenek nemzeti jogaik kivívására. 26-án az oláhok népgyűlésre hivattak. Ugyanazon nap este a balázsfalvi román ifjúság összegyűlt a fiatal Janku Ábrahámnál, ki nem praktizáló ügyvéd s egy gazdag paraszt fia volt. Itt hevesen beszéltek Erdélynek magyarországgal egyesítése ellen, a magyarok ellen. Nyilvánvaló, hogy Janku és elvtársai arra sem gondoltak, hogy állandóan Erdélyhez tartozzanak mint a magyarok és németek szolgálói sőt inkább tehetségesbjeik a csodák e korában, midőn semmit sem tartottak lehetlennek, egy nagy román birodalom újra föllállításáról álmodoztak. Hanem milyen volt az anyag, melyből e birodalmat föl akarták építeni? Bessarábia orosz, Moldva és Oláhország török uralom alatt, az erdélyi oláhok, a magyarországi oláhok! Szolga volt az oláh mindenütt; még ott is, hol földesur volt, politikai jog nélkül, nem becsültetve. A nép tömege szegény volt és nyomorult, semmi emelkedettségre nem képes; minden utra vezethető, félelem vagy vad szenvedély által inkább vezethető mint ész által; a magyarországi oláhok a magyarok és németekhez csatlakoztak a szerbek ellen; ezáltal egészen más utra vonattak mint az erdélyiek. Az orosz és török uralom alatti oláhok alig tudtak arról valamit, hogy az erdélyi havasokon s a Dunán túl testvéreik vannak.

Azonban Jankunál elvégezték, hogy oláh népgyűlést hívnak össze husvét utáni vasárnapra april 30-ra. Ez valóban létre is jött. Hanem az összegyűltek tömege, talán érzelmük sem felelt meg a vezetők reményének, elnapolták tehát május 25-re, hogy azalatt időt nyerjenek az agitálásra.

Ez agitációnál mindinkább világosabban napvilágra jött,

hogy az oláhok Erdélynek Magyarországgali egyesítése ellen lesznek legalább addig, míg negyedik nemzetnek nem ismertetnek el Erdélyben. Igaz hogy azt lehetett erre ellenvetni, hogy az új Magyarorszáiban egyáltalában semmi politikai fajkülönbségnek nem szabad lenni, melyek mint ilyenek elismertetnének; csak a szabadságnak egy országa most Magyarország. Azonban a magyarok mégis azt akarták, hogy az ő nyelvük legyen az uralkodó, hogy ők maguk legyenek az uralkodó nemzet. Más részről épen ez időben tett a magyar ministerium a horvátoknak nyelvbéli és ezzel nemzetiségi engedelményeket. Szóval iszonyú zürzavar volt s a legnagyobb mértékben igazságtalannak látszik, e zürzavarban a hibát a persze nagyon is bőven fölmerülő pártok egyikére háritni. Igazságtalan volna az is, vádolni Erdély kormányzóját, hogy e zürzavarban nem ragadta meg rögtön az alkalmas eszközöket, a zavar kitisztázására. Ugyan mik voltak itt a helyes eszközök?

Teleki a törvényes úton maradt, azonfelül azon uton, melyet a magyar ministerium példája eléje szabott. A fiatal Mikás ügyvédet, egy roszhirü személyt, ki az oláhokat nyíltan fegyverfogásra buzdította a magyarok ellen, elfogatta s május 3-ikán Szebenbe ment, hogy ott a mennyire lehetséges, egyezkedjék a szászok és oláhok notabilitásaival. Nem sikerült neki, sőt szóhoz sem juthatott. De hát nem épen úgy cselekedett-e a magyar ministerium Jellacsicscsal és a szerbekkel szemben s valjon jobban sikerült-e neki?

Május 12-től kezdve oláh csoportok tódultak a hegyekről és völgyekből Balázsfalva alá össze. Janku, Buteanu, Barnutz, a görög püspök Saguna léptek föl mint vezérek. Május 14-én előleges tanácskozmányt tartottak a templomban; 15-én követte ezt a fögyülés a szabad ég alatt. Tizenötezer ember volt itt együtt. Különös, hogy a szónokok emelvénye muszka zászlókkal volt ékitve, melyeket románoknak kereszteltek s melyeknek végén osztrák színü szalagok lógtak.

A gyülekezet egy fölirást határozott az erdélyi országgyűléshez intéztetni, melyben következő követelésekkel álltak elő:

Az oláhok elismerése mint alkotmányosan constituált negyedik nemzet; az orthodox görög vallás egyenjogúsága; éven-

kénti synodus; szavazati jog az országgyűlésen a görög püspökök és káptalanok számára; a dézsma és robot eltörlése az eddig kötelezettek részéről való minden kárpótlás nélkül; ipar-szabadság; a pásztorok sorsának javítása, kik a juhnyájukat évenként Oláhországba hajtják a legelőkre; a bányatized eltörlése; sajtószabadság cautio nélkül; személyszabadság és egyesülési jog; esküdtszékek; nemzetőrség fölállítása, mialatt azonban az erdélyi határőrvidék továbbra is megmarad; az oláhok kineveztetése tisztekké; a jószágok igazságosabb felosztása; a papok fizetése az állam által; elemi-, katonai- és ipartanodák oláh igazgatókkal és tanárokkal; egyenlő részvét az adóterhek viselésében; új alkotmány az egyenlőség és testvériség alapján; új büntető törvénykönyv; kitörlése az oláhokra nézve sértő kifejezéseknek a régi törvénykönyvből. Végre a magyarországgali egyesülés kérdése ne kerüljön vitatás alá előbb, míg csak az oláhok mint negyedik erdélyi nemzet el nem ismertetnek. Ha azonban ez mégis megtörténnék, az oláhok előre tiltakoznak ez unio ellen.

Hogy ez utóbbi végzésnek még nagyobb nyomatékot adjanak s jelentőségét még kétségtelenebbül megállapítsák, a gyülekezet I. Ferdinand osztrák császárnak, nem V. Ferdinand magyar királynak esküdött hűséget.

Május 16. és 17-én folytatták a tárgyalásokat; egy száz tagból álló bizottmány választatott, hogy a kolozsvári országgyűlésnek, mely legközelebb összeülendő volt, átnyujtsa az oláh kivánalmakat; egy másik, 30 tagból álló bizottmánynak Bécsbe kellett azokkal fölmenni Ferdinand császárhoz.

Az országgyűlés az oláh kivánalmakat egészben véve jóakarólag fogadta, arra figyelmeztette azonban az oláhokat, hogy e kivánalmak nagy része már ki van elégitve előbbi törvények által, hogy viszont másoknak teljesítése nem egyeznék az új alkotmánynyal, melyre törekeshnek s hogy ismét mások eldöntését a legközelebb összeülendő magyar országgyűlés számára kell föltartani, — mely országgyűlésről persze az oláhok egyelőre nem akartak mitsem tudni.

A május folytán mindinkább nyiltabban előlépő ellenállása a horvátok, szerbek és erdélyi oláhoknak a magyar ministeriu-

mot komoly aggodalmakkal töltötte el. Nem titkolhatta el ön-maga előtt, hogy oly helyzetbe jöhet, miszerint erőhatalmat kell használnia mind Jellacsics, mind a szerbek ellen. Ehhez aztán elkerülhetlen szükséges volt, hogy megbízható katonai erő legyen keze alatt. Hanem épen ez hiányzott. A magyar ezredek nagy része az országon kívül volt, részben a harc téren Olaszországban; a helyett más, német, olasz, szláv ezredek voltak Magyarországon. A határok a székelyföldet kivéve, egészen az ellenség kezében voltak, melytől félni kellett, hogy meggyülik vele a magyar ministeriumnak baja. Az osztrák tisztek legnagyobb részének az egész magyar mozgalom iszonyat volt. Hogyan lehetett volna várni, hogy teljes erővel küzdjenek érette?

Ily körülmények közt a magyar ministerium ismételt ízben a bécsi császári kormányhoz fordult azon fölszólítással, hogy az országon kívül lévő magyar ezredeket küldje vissza Magyarországra. E kívánalmat egész mértékben betölteni mindenkép nehézséggel járt az osztrák kormányra nézve. De ha nem járt volna is nehézséggel, az osztrák kormánynak vagyis inkább a camarillának, mely most mindinkább kezébe vette az ügyek valódi vezetését s mely csak arra törekedett, hogy Magyarország megígért függetlenségét valósággá ne hagyja válni, sőt azt alapjaiban aláassa, hogy megkönnyítse a végleges döntőcsapást ellene, ha majd az alkalmas időpont elérkezett, a camarillának nem igen feküdhett érdekében a magyar ezredek hazaküldése által a gyűlölt magyar függetlenséget egyenesen megerősíteni. A magyar csapatok hazaküldése tehát minden módon késleltetett, mihelyett inkább más, német és szláv ezredek szállítását Magyarországra, állítólag és hivatalosan természetesen a magyar ministerium rendelkezése alá, titkon hogy a döntő perczen a magyarok ellen használhassák őket.

Május 16-án a Batthyányi ministerium, hogy legalább néhány megbízható csapatot kapjon, magyar honvédek fölállítását rendelte és pedig egyelőre csak 10 zászlóaljat 10,000 emberrel. Az alakítás egészen osztrák minta szerint történt, hanem a vezénylet és egyenruha magyar volt. Az önkénytesek tódulása e csapatokhoz oly nagy volt, hogy lehetséges lett volna már júniusban kétszer oly magasra emelni számukat. Azonban a

magyar kormány megmaradt a 10,000 ember számnál, valószínűleg azon aggodalom miatt, nehogy nagyobb mérvbeni fegyverkezés által V. Ferdinand királynál elrontsa ügyét.

Nemsokára aztán, ámbár Erdély egyesítése Magyarországgal még nem volt hivatalosan kimondva, Batthyányi Szegegre hívta a székelyezredeket, hogy itt a szerbek ellen fordítsa.

Május 24-én aztán a ministerium 2 millió forint kincstári utalvány s 12 $\frac{1}{2}$ millió bankjegy kibocsátását rendelte, hogy pénze legyen a legközelebbi fegyverkezés költségeit fődözni s önkéntes adakozásra hívott föl mindenkit, hogy a szükséges készpénz alapot előteremthesse.

Végre május 12-iki határozata által, mely 23-án jelent meg, a ministerium összehívta Pestre, július 2-ára a magyar országgyűlést.

A magyaroknak némi megnyugtatóra szolgált, ámbár nem nagy joggal birt reá, hogy június 1-től kezdve a Magyarországbán álló osztrák csapatok az új alkotmányra föleskették.

Jellacsics Inspruckban.

A magyar ministerium ismételt fölszólításaira ezenközben Ferdinand király egy kibocsátványa által (június 10.) Jellacsics bánt fölségárulónak nyilvánította s minden hivatala és méltóságától megfosztotta.

Ferdinand ez időben nem volt már Bécsben. Május 15-én tört ki a második bécsi forradalom; a császár kényszerítve lön megengedni egy osztrák általános birodalmi gyűlés összehívását az általános szavazatjog alapján. A camarilla szükségesnek tartotta elvonni a császárt továbbra a bécsi néppárt befolyása alól. Reá birta, hogy hagyja el a fővárost s Inspruckban üsse föl székhelyét.

A magyar ministerium erre megparancsolá Ausztriával való közlekedési ministerének, Eszterházy Pál herczegnek, ki még Bécsben maradt, hogy kövesse a királyt Inspruckba s hívja meg, jöjjön hí magyarjai közé. A camarillának Ferdinand Pesten lakása hajszálnyival sem látszott ezélszerűbbnek mint Bécs-

ben. Ferdinand elutasította a magyarok ajánlatát, sajnálkozva, hogy lehetlen neki most azt teljesíteni. Eszterházy tehát Inspruckban maradt.

Jellacsics ezalatt június 5-én összeállította horvát országgyűlését, a nélkül hogy csak legkevésbé is törödnék a vádakkal, melyeket a magyarok ellene a császár és király előtt fölhoztak; a szerbek követei is eljöttek Zágrábba.

A horvát országgyűlés elhatározta egy petitio által következő kívánalmakat juttatni a császár elé:

Horvátország a bán elnöklete alatt saját közigazgatási tanácsot kap, mely a zágrábi országgyűlésnek felelős s a magyar ministeriumtól független. Pénzügy, hadügy, közlekedés tekintetében Horvátország a bécsi császári kabinet alatt áll, mely mellé egy a zágrábi országgyűlésnek felelős államtanács adatik. A horvát-szlavon határörvidék polgári tekintetben alárendeltetik a horvát közigazgatási tanácsnak, katonai tekintetben azonban közvetlen a császári hatóságtól függ. A horvát a hivatalos nyelv. A belügyeket szabadon rendezí a horvát országgyűlés, a külügyek a közös birodalmi gyűlésen fognak tárgyalatni Bécsben, melyre a horvátok már követeket is választottak. Horvátországnak Slavóniával és Dalmátiával való régi összeköttetése ismét helyre állitatik. A régi barátságos viszony Horvát- és Magyarország közt tartassék föl, de e tekintetben véglegesen semmi meg nem állapitathatik, mig a császár a horvátok ohajtásainak eleget nem tett s mig Magyarországnak a birodalombani állása s annak egyéb tartományaihoz való viszonya világosan nincs szabályozva. A bán nevez ki a császár jóváhagyásával minden hivatalnokot. A törvénykezési viszonyok újraszervezéseig horvát jogi ügyeket nem szabad a magyar felfolyamodási törvényszék elé terjeszteni. A császár a horvátok által választott Kulmer bárót a horvát nép képviselőjeül fogja elismerni személye körül. A bán hatalma kiterjed az egész ország fölött a Drávától az adriai tengerig. Eszerint a határörvidék gradiskai, brodi és pétervárad kerületei, mint szintén a magyar tengerpart is Horvátország kiegészítő részeinek nyilvánitnak.

Jellacsics maga vezette Inspruckba a horvát országgyűlés

küldöttségét, mely e kívánatokat hozta, a szerbek küldöttségével egyesülten.

Az V. Ferdinand magyar királytól fölségámulónak nyilvánított Jellacsics nem félt személyesen fölkeresni I. Ferdinand császárt. Mit cselekszik ez vele? Elfogatja s megkezdeti ellene a pört?

Oh nem! Jellacsics Inspruckba megérkezve, először is audientiát kért a császár fivérénel, Ferenc Károly főhercegnél. Junius 17-én megkapta. Ferenc Károly előbb Eszterházy Pál herceget értesítette arról. Eszterházy ohajtott az audientián jelenlenni. Jellacsics elutasította ezt. Eszterházynek épen ezért kétszeresen kellett volna kívánsága mellett megmaradni.

Junius 17-ikén Inspruckban készült el a terv a magyarok ellen. Olaszországban napról napra javult az osztrák hadsereg helyzete. Radetzki ugyan kénytelen volt Peschiera fölmentésére célzó útját a Mincio jobbpartján fölfelé abba hagyni. Peschiera Károly Albert kezeibe esett; hanem a helyett Radetzki junius 10-én elfoglalta Vicenzát s szabaddá tette hátát; keletről érkező erősítések akadály nélkül jöhettek Veronába s talán nemsokára képes lesz Radetzki támadólag kirohanni Verona sáncai közül Károly Albert ellen.

A cseh mozgalom Prágában junius 11-én nyílt fölkeléssé vált. Hanem épen ez alkalmat nyújtott az országos főparancsnoknak, Windischgrätz hercegnek, hogy fegyveres kézzel föllépjen ellene s véresen elnyomja. Junius 17-én, ugyanazon nap, melyen Jellacsics Ferenc Károly főhercegnél audientián volt, küldötte Prágából Windischgrätz herceg a sürgönyt, mely által tudatta, hogy „a rend helyre van állítva.“

Ha a német tartományokban nem volt már mitől félni, ha Olaszországban meg volt nyerve a győzelem, akkor nyíltan lehetett Magyarországgal is szót váltani. Addig pedig a horvátoknak, szerbeknek s a szászok által vezetett oláhoknak saját felelősségükre kellett a háborút viselni.

Hogy a játék mindinkább zavartabbá váljék, főleg azon emberek szemében, kik nem akarták látni a dolgok valódi állását, Ferdinand királynak el kellett fogadnia junius 19-én előbb Jellacsicsot, aztán a horvát küldöttséget is. A kért audientiát

megadta Jellacsicsnak mint egyszerű magánzónak — nem mint bánnak, de nem is mint fölségárulónak — neje, Ferenc Károly főherceg és Eszterházy herceg jelenlétében s a bánnak engedtlensége fölött kifejezte legmagasb elégedetlenségét.

Aztán elfogadta a császár a horvát küldöttség tagjait szintén csak mint magánzókat; elfogadta a horvát petitiot, hanem csak azért, hogy a hangulatról értesüljön. A petitio fölolvása után roszalta a junius 5-iki zágrábi képviselőgyűlést s intette a horvátokat, béküljenek ki a magyarokkal; csak ily módon mutathatnak iránta hűséget. János főherceg, tevé hozzá a császár, képviseli őt Bécsben, míg ő betegeskedik, János főherceg föl fogja vállalni a kibékítést is a magyarok és horvátok között.

Később elfogadta Ferdinand a szerb küldöttséget is, melylyel ép úgy bánt mint a horvátal. Mindkét petitio, a horvátoké és a szerbeké Eszterházy közbenjárása által tárgyalás végett a magyar ministeriumhoz utasítatott.

Semmi sem történt a végre, hogy a fölségárulási pört Jellacsics ellen foganatosítsák, melynek Innsbruckban mi sem állt volna útjában. Ámbár minden hivatalától és méltóságától meg volt fosztva, tényleg mégis úgy tekintették őt mint a horvátok — és szerbek teljhatalmu képviselőjét, s nemcsak a császári udvarban, a magyarok is még mindig kibékülési alkudozásokba bocsátkoztak vele.

A császárnáli audientia után Eszterházy értekezletet tartott Jellacsicssal, melyben ez biztosítá a herceget, hogy ő egészen hajlandó kiegyezkedni a magyar ministeriummal.

Jellacsics Innsbruckból Bécsen át békében haza utazott Zágrábra, hova junius 24-ikén ismét megérkezett, most mint a camarillának elismert teljhatalmu ügynöke, azon jelszóval: tovább haladni az eddig követett uton, hanem az erőszakos lépéseket visszatartani akkorára, mikor Ausztriának háta fődözve van Olasz- és Németországban.

A magyar ministerium hivatalos lapja, a Közlöny oly módon közölte a horvátok és szerbek fogadtatását Innsbruckban mintha a magyarok azzal teljesen elégedettek lehetnének s

azonfelül ismételten késznek nyilatkozott a ministerium a szláv népfajok törvényes kivánalmait tárgyalás alá venni. Ezalatt azonban mindinkább azon kellett gondolkoznia, hogy a fegyveres erő használatához készüljön.

Mig Horvátországban a magyarok elleni harcot csendesen, alattomosabb, bürokratikusabb és rendezettebb módon szervezték, a szerbek közt kissé zajosabban, szilajabban ment az végbe.

Második szakasz.

A szerb fölkelés nyílt kitörésétől az osztrák
hadsereg bevonulásaig Magyarországra
Windischgrätz herceg alatt.

1848. juniustól decemberig.

A szerbek készülétei a harcra a magyarok ellen.

Junius első napjaiban egy szerb csapat jelent meg Titelben, hogy az ottani fegyvertárt kifoszszá. Miután a nemzetőrség már előbb magához vette onnan a fegyvereket, üresen találták. A szerbek visszahuzódtak a Szerémségbe, hanem junius 6-ikán ismét Titelbe jöttek, elfogták a csajkás zászlóalj tisztjeit s reá vették a katonákat, hogy hozzájuk csatlakozzanak. Ezekkel, továbbá 8 Titelben talált ágyuval s utközben önkéntes szerb csapatokkal erősbödve a római sáncokhoz vonultak, hogy itt tábort üssenek. Egyidejüleg egy másik szerb tábor alakult Karlovicban, hogy az itt székelő ideiglenes kormányt védje.

Ekkor az ideiglenes szerb kormány Hrabowskyhoz irt Péterváradra, hogy a szerbek csak Ferdinánd császár védelmére ragadtak fegyvert, s hogy minden megtámadást és annak következményeit Hrabowsky részéről csak a magyarok és szerbek közti magánügynek tekintik, őt magát pedig a péterváradi parancsnokot nem tekintik úgy, mintha Ferdinánd császár nevében cselekednék.

Hrabowsky altábornagynak erre csak egy felelete lehetett, vissza kellett utasítania a szerbek felfogását, a fegyverkezés és rendetlenségek megszüntetésére inteni őket, és azon esetben, ha nem engedelmeskednek, fegyveres erővel fenyegetőzni.

Ezt meg is tette. A szerb ideiglenes kormány azonban erre az egész népet fegyverre szólította. Most elhatározta Hrabowsky megkísérteni a fegyveres beavatkozást. Mintegy 5000 embert junius 12-én a római sáncok ellen indított, 1100 embert Karlovic ellen. Az utóbbi hadoszlop elfoglalta a várost, hanem este Péterváradra vissza vonult. A római sáncok ellen is csak pusztá demonstrációnál maradt a dolog.

A magyar kormány újra megkísértette a szerbekkel alkudozások által jutni célhoz. Hiába. A szerbek csak arra használták az időt, mely nekik adatott, hogy erősen fölfegyverkezzenek, zászlóaljaikat megalakítsák, hadállomási pontokat foglaljanak el, s ezeket elsáncolják.

Azon terület, melyen ez intézkedéseket tették, két főrészre szakadt, a Tisza jobb partján a Bácska, a Tisza bal partján a Bánát.

A Bácsban a titeli magaslat valódi központot képezett a szerbekre nézve.

E magaslat, északról délfelé három óra hosszaságu, keletről nyugotra mintegy fél oly széles, a Tisza és Duna közti alacsony síkságból 120—150 lábnyira emelkedik föl, meredek, szakadozott partokkal s körülbelől tojásdad alakú. Körületét Titel, Mossovin, Vilova, Topolya helységek jelölik, kelet felől különösen meredek hajlással dől egyenesen a Tiszára, délre széles mocsárok terülnek el egészen a Dunáig, hanem a többi oldalon is többé kevésbé széles mocsárok környezik, melyek april végétől július elejéig teljesen megközelíthetlenné s ha forró nyáron kiszáradnak is, mégis jelentékeny akadályokat képeznek a tűzérőség és lovasság mozdulataira nézve, sőt a gyalogságra nézve is, ha ennek tömegesen kell föllépni, úgy hogy a támadó sereg lényegileg azon kevés ut használatára van szorítva, melyek a Bácsba ki s a Bácsból Titel felé bevezetnek. E természetes erősség földözi a csajkások városának, Titelnél közlekedését egyrészt a Duna jobb partjával Szalánkemennél, másrészt a Tisza bal partjával Perlasznál. Szalánkemennél és Titelnél átjárás volt. Kellemetlen körülmény az, hogy e magaslat egészségi szemponból, kevésbé bir alkalmas táborhely sajátágaival. Nem nyújt árnyékot a nap heve ellen, s ki van téve a közel mocsárok levegője befolyásának, melynek betegségek szükségképi következményei.

A titeli hegy középpontjától és hidfejétől három mérföldnyire észak nyugotnak, mintegy előretolt vonal, húzódnak el a nagy római sáncok, Csurogtól a Tisza mellől Ujvidék felé, a nélkül azonban, hogy ez utóbbi helyet érintenék, ellenkezőleg egy jó mérföldnyire Ujvidéktől egy águ Kályon át Titel felé

visszafordul. E régi sáncokat, melyek redoutok által is megerősítvék, minden esetre oly álláspontnak lehetett tekinteni, mely legalább kényszerített visszavonulás alkalmával jó szolgálókat tehet.

A szerbek legszélsőbb vonala Bácsban a $14\frac{1}{2}$ mérföld hosszú, 24—60 láb széles Ferencsatorna volt, mely a Dunát Bezdántól Zomboron és Kulán keresztül Földvárnál a Tiszával egybeköti. Földvár mintegy $5\frac{1}{2}$ mérföldnyire fekszik észak felé Titeltől.

Bácsban a Ferenc csatornánál Földvárrott, Turián, Szent-Tamáson és Verbászon állomásokat foglaltak a szerbek és sáncokat hánytak; szintén így hátulról a titeli magaslaton s ez utóbbinak a római sáncokkali összeköttetése végett Kovilnál.

Szoros összeköttetésben állt a Bácsban tett intézkedésekkel a Duna jobb partján a karlovici és cserevici tábor Szerém megyében, melynek célja volt e megyét és közlekedést a határőrvidékkel és Horvátországgal biztosítani.

A Ferenc csatorna mellett elfoglalt erős álláspontok közül Szent Tamás nem sokára különösen kiváló jelentőségre jutott. A magában véve jelentéktelen város, a Ferenc csatorna északi partján fekszik; mocsáros árkok húzódnak el körülé; csak hosszában ásták a sáncokat, melyek kelet felé a Ferenc csatornára, nyugot felé egy kiterjedt posványra támaszkodtak. A sáncok és város épületei közt legalább 200 lépésnyi szabad tér maradt. Itt még egy redoutot emeltek; azonkívül a Ferenc csatorna déli oldalán egy megerősített hidfőt építettek. A déli part uralkodik az északi fölött.

A Bánátban a Tiszától keletre Pancsovát lehet főállomásnak tekinteni a Temes mellett, mely a török Szerbiával való összeköttetést eszközölte; az előretolt vonalat észak felé itt a verseci csatorna s az alsó Béga képezte; megerősített pontok közvetlen e vonal mögött keletre Allibunár, nyugotra Perlasz voltak.

A szerb harci készületeket nagy tüzzel folytatták. Már június 15-én Hrabowsky kénytelen volt a magyar miniszteriumnak jelenteni, hogy a karlovici ideiglenes kormány 15000—16000 ember fölött rendelkezik s a jövő hó elejére már 30000 főre

számították a szerb hadierőt 100 ágyuval, melyet a határőrvidéki tüzérek láttak el.

Előmozdította a szerb fölkelést mindenek előtt a szerbekben lakó harcias szellem, melyet a határőrvidék katonai szervezete jelentékenyen támogatott. E tekintetben a magyar kormánynak azon szemrehányást tevék, hogy miért nem szüntette meg e szervezést rögtön a mint kományrudra jutott, s miért nem változtatta át a határőrvidéki kerületeket közönséges vármegyékké, hogy így a határöröket megnyerte volna a polgári élet és ezzel az Uj-Magyarország számára, mely őket a határőr szolgálat nyomasztó bilincseitől megszabadította; e szemrehányás most már meglehetősen fölösleges. Nagyon kérdéses dolog azonban, valjon ha a magyar miniszterium ilyesmit haladék nélkül elhatározott volna is, keresztül lehetett volna-e vinni is e rendszabályt gyakorlatilag oly gyorsan, hogy már most, midőn arra szükség volt, gyümölcsöket hozott volna.

A viszonyok e kedvezéséhez járult még a szerbek részére a segély, melyet kéz alatt az osztrák hatóságok nyújtottak nekik. Jellacsicson kívül névszerint Mayerhofer császári ezredest kell megemlitenünk, ki ez időben osztrák főconsul volt Belgrádban, s kezdettől óta sokat mozdított a szerbfölkelés ügyében, arról is gondoskodott, hogy Karagyorgyevics Mihály Szerbia hercege, mint általán a szerb hatóságok pártolják a fölkelést. Nem sokára 4000 főből álló erős segélycsapat jött a törökországi Szerbiából Knicsanin tábornok vezénylete alatt magyar területre segitni „testvéreiket“. Jelacsics és Mayerhofer, kik szoros egyetértésben működtek, egyuttal arra is fölügyeltek, hogy a szerb mozgalom, mint szintén a horvátországi is, megtartassék azon kerékvágásban, mely azt a camarilla kényelmes eszközévé tette. Hogy e cél eléeressék, csak mérsékelt határok közt volt szabad előlépni a mozgalom nemzeti jellemének, mely könnyen panszláv irányba csaphatott volna át, a mivel pedig Ausztria hosszasabb időre meg nem barátkozhatik.

Hanem a mozgalomnak e nemzeti jelleme nem hiányzott egészen, főleg a szerbek közt. A vezérek némelyiké egészen jó hiszemben hitt benne s talán nem tartotta volna épen valami nagy szerencsétlenségnek az Ausztriától való elszakadást, ha a

dolgok folyamában egy szerb birodalom fölállítására nyílt volna kilátás, mely minden török és osztrák uralom alatt lévő szerbet egybefoglalna. E vezetők közé lehet számítani Stratimirovicsot, egy fiatal földbirtokost, ki előbb osztrák katonatiszt volt s kire a szerbek most a fővezérséget bízták. Ugyanazon eszmére látszik mutatni a segélyhad átjövelele török Szerbiából, mintegy előkészület az egyesülésre. Bármily kevésbé is érthetett egyet Mayerhofer ily személyekkel, ép oly kevésbé volt hatalma ez időben, midőn arról volt szó szítani a tüzet s mozgásba hozni a dolgokat Magyarország ellen minden áron, — ép oly kevésbé volt hatalma visszautasítani a nemzeti erőket. El kellett fogadnia s elfogadta azon reményben, hogy majd eljön az idő, midőn mindazokat lerázhatja, kik nem akarnak föltétlenül osztrák harcosok lenni. Ez az idő el is érkezett, a mint nemsokára látni fogjuk.

Néhány száz lovason kívül a szerbeknek nem volt semmi lovassága, csak gyalogsága és tüzérsége. A gyalogság, a mennyiben az nem a határőrök soraiból került ki, fegyverzetében — flinta, handzsár s az övben pisztolyok — s haremodorában a janicsárookra emlékeztetett. A lovasság hiányát a szerbek igen szerencsésen pótolták, legalább a gyors szállítást illetőleg, a a szekerek használata által, melyek kocsisai oly gyakorlottak valának, hogy nagy tömegekben százanként minden zavar és akadály nélkül birtak hadi mozdulatokat tenni s gyakran villámgyorsasággal vittek több zászlóalj egyszerre a döntő pontra. A kocsik megálltak a küzdők háta mögött, hogy ezeket ismét fölvehessék, ha hátrálni, üzni vagy menekülni kellett.

A szerb háboru julius elejétől szeptember közepéig.

Junius vége felé a szerb hadi erő fölosztása következő volt:

A Bánátban a jobb szárnyon Alibunárnál 5000 ember állt Stanimirovich, Koich, Bobalics főnökök alatt; a bal szárnyon Perlasznál 4000 ember Drakolics alatt; második sorban Pancsovánál több ezer emberből álló csapat volt alakulóban.

Bácsban mintegy 11000 ember volt együtt, a tartalékse-

reggel Titelben s a magaslaton Stratimirovich saját vezérlete alatt, az előretolt állomásokkal a Ferenc csatornánál Turián és Szent-Tamáson és Kovilban a nagy római sáncok mögött.

A Duna jobb partján a karlovici és cserevicsi két táborban mintegy 8000 ember állt, hanem legalább fele még csak most volt alakulófélben.

Meglehet hogy a magyar kormány, ha erősen hozzá lát, kezdetben könnyen leverhette volna a szerb fölkelést s aztán, ha fegyverrel kezében a győzelem után méltányos engedményeket tesz, egyáltalán meg is nyerhette volna a szerbeket. De nemsokára nem volt többé oly kétségenkívüli a könnyű győzelem. Mindenek előtt sokáig hiányzott kellő számú rendes katonaság s láttuk, hogy mily okok miatt nem gondolt kezdetben a magyar miniszterium több honvéd zászlóalj alakítására vagy legalább nem kezdte meg azt. Ehhez járult, hogy a rendes csapatokat oly tábornokok vezényelték, kik hajlandóbbak voltak a szerbeknek a magyarokhoz viszonyát úgy fogni föl, miként azt Mayerhofer ezredes előadá, mintsem a magyar miniszterium előadása szerint s következőleg ez utóbbi erélyes és határozott föllépést alig várhatott tőlük. Ily körülmények s ily kevés kilátás mellett a fegyver gyors sikerére, még egy ok volt, mely a magyar ministeriumot a szerbekkel szemben az alkudozások útján tartotta, míg csak ezek maguk meg nem törték a legkétségbevonhatlanabb módon a békét.

A belátással bíró magyarok nem titkolhatták el maguk előtt, hogy a magyarságot, a más nemzetiségekkel szemben, főleg a nyelvkérdésben nem érte ok nélkül az uralkodási vágy szemrehányása. A Batthyány-miniszterium félt, hogy rossz siker esetén a szerbek ellen mitsem nyer és mindent elveszít, mivel-hogy a magyarságot még gyűlöltebbé teszi előttük, ha mindent a kard élére állít.

Az összes mozdítható haderő, melyet a magyarok június végén a Ferenc csatorna hosszában a Bácskában s a verseci csatorna hosszában a Bánátban a szerbek ellen föllállíthattak, legfőlebb 15000 emberre ment; tudnillik 13 zászlóalj gyalogság — melyből 2 a Vilmos főherceg ezredből volt, 8 zászlóalj a magyar ezredekéből s 3 ujonnan alakított honvéd zászlóalj, —

4 lovas ezred — 3 huszár ezred (császár-, hannover és Este Ferdinand főherceg) s az 1. számú dzsidas ezred, — továbbá 6 üteg 36 ágyuval.

E haderő Bechtold altábornagy főparancsnoksága alatt állt, ki minden inkább volt mint magyar érzelmű, négy dandárra osztva, Verbászon Wohlhofer vezérőrnagy alatt, Ó-Becsén a Tisza mellett Eder vezérőrnagy, Nagy-Becskereken Kiss Ernő ezredes és Verseczen a legszélsőbb bal szárnyon Blomberg ezredes alatt.

Bechtold főhadiszállása Ó-Becsén volt. Már egy pillantás e hosszan kiterjesztett zárvonlra (Verbásztól Verseczig 20 mért. földnél több) mutatja, hogy a magyarok részéről tevékeny, támadó föllépésről nem lehetett szó s hogy kezdetlen ilyesmire nem is számítottak.

Azonkívül, a mi a táborban rendelkezés alatt állt, a magyaroknak e tájon két vára volt: Pétervárad és Temesvár. Az előbbi, hol Hrabowski altábornagy parancsnokolt, 3 zászlóalj őrséggel volt ellátva; jó formán elveszett állomásnak tekintették. Temesvárott 4 zászlóalj állt; parancsnok itt Rukawina altábornagy volt, kitől a magyar ministerium ép oly kevéssé várhatott valami kiváló előszeretetet a magyarok iránt, mint Bechtoldtól.

Igy álltak az ügyek, midőn június 24-én és 25-én Újvidéken, a magyar országgyűlésre kellett volna megtörténi a választásoknak. A magyarok és németek választani akartak, a szerbek, kik a horvátokkal egyetértettek abban, hogy nem fognak választani, meg akarták akadályozni a választást, s véres verekedésekre került a dolog, melyek minden kétséget eloszlattak az iránt, hogy most már az alkudozás mitsem használhat a magyaroknak. Ez még világosabbá vált, midőn a szerbek csakhamar táborukból kirohanásokat kezdtek intézni a Bácsban és Bánátban álló magyar csapatok ellen.

Ily percben ült össze Pesten a magyar országgyűlés. Julius 8-án nyitotta meg azt a nádor főherceg. Az ország védelmére teendő rendszabályokat kellett mint föügyet kiemelnie, a mivel az országgyűlésnek foglalkozni kell. A szerbek részéről kitört a nyílt harez, Horvátországban legalább egészen vakmerően megtagadták az engedelmességet a magyar kormánynak

s készültek a továbbira. Itt ép úgy mint ott, a mozgalom vezető legkevésebbé sem haboztak nyíltan hirdetni, hogy a császár tudtával s a császári dynastia érdekében keltek föl a pesti magyar kormány ellen; s e hirdetés már Magyarországon is oly nagy hitelre talált, hogy a nádor szükségesnek vélte, megnyitó beszédében érinteni azt, s ünnepélyesen biztosítani, hogy mind a császár, mind házának tagjai a leghatározottabban roszalják a magyar kormány elleni ellenszegülést. A bizalom e biztosításban gyöngye volt; a magyarok belátták, hogy csak önmagukra számíthatnak, s július 11-én Kossuth, habár csak óvatosan kifejezést adott az uralkodó bizalmatlanságnak, midőn kifejtette Magyarország egész állását, s végre az országgyűléstől 200,000 katonát, kik közül 40,000 rögtön talpra állítandó volna, s 42 millió forint kölcsönt kért. Az összes országgyűlés fölállt a csapatok és pénz megajánlására. A csapatok kiállítása azonban még jó sokáig elhúzódott.

A szerbek első kitörései után június végén a magyar kormánybiztos a Bánátban, Csernovics, még egyszer megkísérett a bukásba bocsátkozni a szerbekkel; fegyverszünet kötésére s került a dolog, mely mellett a magyarok természetesen nem birtak kilátással a vitás ügy békés elintézésére, de legalább időt nyertek a Bácsban és Bánátban csapataikat megerősíteni, vagy megerősítéseket oda útnak indítani.

Miután a fegyverszünet eleinte még néhány napra meghosszabbítatott, július 10-én letelt.

Azonnal újra megkezdték a szerbek kitöréseiket a táborból. Július 10-től augusztus közepéig egész sereg apró ütközetekre került a dolog az egész vonalon kelettől, Moldovától az alsó Dunánál Versecen és Perlaszon át egész Szent-Tamásig nyugodé. Természetes, hogy ez ütközetek jelentéktelenek valának, és sem az egyik sem a másik részről nem nyertek szembeötlő előnyöket. E harcok mindkét részre nézve csak azon haszonnal birtak, hogy begyakorolták a csapatokat. Hanem e tekintetben a szerbekre nézve kedvezőbbek voltak mint a magyarokra. Az utóbbiak vezérei, elfogultak lévén a nép ellen, melyért itt küzdeniök kellett, sohasem használták a nyert előnyt és sokat föl is adtak, a nélkül, hogy arra kényszerítve lettek volna.

Bechtold készített ugyan hadjáratí terveket s fölküldte azokat Pestre, úgy is tett, mintha most már valami komoly dolog történnék, de nem történt semmi. Az általa elfoglalt Földvárt elhagyta azon ürügy alatt, hogy messzebb esik főhadiszállásától Ó-Becsétől, mintsem azt biztosan megtarthatná; nevetséges ürügy, ha az ember megtekintí az ő hosszú zárvonálát. A szerbek rögtön elfoglalták az elhagyott Földvárt, s megerősítették azt, mint Túriát.

Augusztusban végre a magyar kormány komoly támadást parancsolt Bechtoldnak Szent-Tamás ellen, melyet a szerbek a Bácskában fő álláspontjuk gyanánt tekintettek, s az ő várúknak (Szerbográd) neveztek. Bechtold csapatai augusztus közepéig mintegy 30,000 emberre szaporodtak: 20,000-et abból bizonyára Szent-Tamás ellen koncentrálhatott volna, hanem ő fölosztotta a csapatokat egyidejű támadásokra Földvár, Turia és Szent-Tamás ellen, melyeknek augusztus 19-én kellett volna megtörténni. Az előkészítő mozdulatok, már augusztus 16-án megkezdettek s rendkívüli lassúsággal vitettek, úgy hogy csodának kellett volna történni, ha a szerbek nem ismerték volna ki ellenfelük szándékait, föltéve, hogy nem lettek volna arról egyenesen az ellenfél vezére által értesítve.

A támadást Szent-Tamás ellen Bechtold maga vezényelte Verbászból. Csapatait, melyek közt sok nemzetör is találkozott, kik sorgyalogság és honvédek hiányában tábori szolgálatot kénytelenítettek tenni, egészen a szerb erődítések ágyúinak lőtávolába hozta s itt megállította, hogy innen aztán erélytelen ágyúzást kezdjen a szerbek ellen. Egy gyöngé rohamoszlop, melyet végre előreboocsátott, csak néhány száz ember, valóban behatolt Szent-Tamáshba, de legkevésbbé sem lön támogatva s a szerbek könnyü szerrel kiverték. Bechtold erre megszüntette a támadást és visszament. Turia és Földvár ellen, a mennyire lehet, még kevesebb történt, mint Szent-Tamás ellen.

Bechtold azonban most már igazoltnak vélte azt, hogy ezentul ismét visszaesett a legpassivabb védelmi állásba, s az alatt a parancsnokló csapatvezéreknek is megparancsolta, hogy szigorúan ebben maradjanak. A vezénylete alatt lévő csapa-

tokra, főleg a nemzetőrökre; a Szent-Tamás elleni vállalat, azon mód által, melylyel az kivetetett, a legszomorúbb benyomást tette.

Még a bánátban a szerbek ekkoráig semmi említésre méltót nem tettek, most már itt is erőszakosabban léptek föl. Kiss ezredes, ki Nagy-Becskerekénél állt szemben velök, elhatározta a nélkül, hogy Bechtold parancsaival törődnék, támadólag lépni föl. Szeptember 2-án Écskáról 5 zászlóaljjal, többnyire nemzetőrökkel, 6 század lovasság és 16 ágyuval, összesen mintegy 5000 emberrel támadást intézett az elsáncolt és erős őrséggel ellátott Perlasz ellen, rohammal bevette azt, kényszerítette a szerbeket Titelbe visszavonulni s azután leromboltatta az erődítéseket.

A szerbek kísérletei, hogy az elvesztett Perlaszt újra elfoglalhassák, szeptember 10. és 11-én új ütközetekre vezettek, melyekben a magyarok Kiss Ernő vezetése alatt, az ifjú katonák is, bátraknak és meglehetősen ügyeseknek mutatkoztak.

Kiss föllépése valamennyire föléleszté újra a magyarok bátorságát. A perlaszi csatában szeptember 2-án egy irás is jutott a magyarok kezébe, mely alig hagyott fel kétséget aziránt, hogy az osztrák camarilla kettős játékot játszik. Az idő valóban közel volt már, mikor ennek nyilvánossá kellett lenni.

Jellacsics bán betörése Magyarországra.

Bármily bizonyosan meg is volt győződve arról a magyar ministerium, hogy Jellacsics egészen egyetértésben van a szinfalak mögött álló camarillával, s csak annak parancsai szerint cselekszik, mégis mindig úgy tett, mintha bizalmat helyezne az osztrák kormány szándékaiban, s ismét alkudozásokba kezdett a fölségárulónak nyilvánított bánnal.

Pedig nem lehetett tagadni, hogy az osztrák ministerium, természetesen az előbbi, a magyarnak szemrehányásokat tett, hogy a bánnak nem akar pénzt adni, s maga az osztrák ministerium segítette őt pénzküldeményekkel; nem lehetett tagadni, hogy Ausztria a bánnak fegyvereket, löszert, határőrzászlóaljkat, melyek az országon kívül tanyáztak, küldött, mialatt a

magyar ezredeknek Magyarországra küldése, minden kigondolható módon késleltetett és akadályoztatott, mialatt még az új nemzeti haderőnek alakítását is az országgyűlés július 11-ki végzése szerint, a mennyire lehetett, akadályozta a camarilla.

Mindennek daczára, a magyarok még mindig alkudozásokba bocsátkoztak, és pedig magával Jellacsics bánnal. A minisiterelnök Batthyányi Bécsbe ment, hogy ott július 29-én Jellacsicsal találkozzék és értekezzék. Jellacsics követelései közül, most azok léptek előtérbe, melyek az osztrák monarchia javára valának irányozva: eltörlése a külön magyar hadügy, külügy és pénzügy miniszteriumoknak, a sajátképi horvát követelések-ből leginkább lön hangsúlyozva az illyr nemzetiség és nyelv egyenjogúsága a magyarral, az országgyűlésen s a közigazgatásban. A tárgyalás eredménytelen oszlott szét, mint előrelátható volt, s Jellacsics annál erélyesebben folytatta hadikészületeit. Hogy az országon kívül lévő zászlóaljokat pótolhassa, minden horvát szlapon ezrednél 3-ik és 4-ik zászlóaljkat alakított, s augusztus végén mintegy 40,000 főnyi csapata volt a Magyarország elleni támadásra készen.

Ezenközben Olaszországban Radetzki kivivta a custozzai diadalt július 25-én, a piemonti hadsereg demoralizálva visszavonult a Ticinon és augusztus 9-én Károly Albert kénytelen volt Radeckyvel fegyverszünetet kötni. Schleswig-Holsteinban a Dánia elleni harc meg lön szüntetve s Poroszország alkudozott a dánokkal; nem lehetett többé kétség az iránt, hogy ezzel elvált a forradalomtól. Az úgynevezett német központi hatalom Frankfurtnban Ausztriára nézve ártalmatlanná tétetett; mert élén János főherceg állt, mint birodalmi helytartó. Végül az osztrák birodalmi gyűlésben a magyarok iránt ellenséges szlávpárt volt az uralkodó.

A Magyarország elleni föllépés halasztásának oka ily körülmények közt talán csak abban keresendő, hogy Ferdinand császár visszariadott azon gondolattól, hogy ígéreteit vissza vegye és semmiseknek nyilvánítsa, hogy nem birta magát arra határozni, miszerint a magyarokat lázadóknak nyilvánítsa, kiknek eddig feje volt s kik, ha nem veszi az ember épen nagyon szigorúan a dolgot, ha nem veszi szigorúbban, mint az uralkodó

viszonyok azt megengedik, ekkoráig mindig alakilag törvényes téren mozogtak.

Ferdinand ellenállását nem törhette meg a camarilla egyszerre, darabonként kellett azt legyőzni s a császárt csak lépésről lépésre tovább szorítani. Az első lépés szeptember 4-én történt. E napon a bán „tanusított hűségének, a dynastiához és az öszszbirodalom érdekeihez való ragaszkodásának kétségtelen bizonyítékai következtében, mint szintén készsége miatt, melyet a magyar miniszteriummal egyetértés helyreállítására tanusított,“ visszahelyeztetett újra minden hivatala s méltóságaiba, s az ellene indítandó vizsgálati parancs visszavonatot.

Ennek híre a pesti országgyűlésen viharos fölzúdulást idézett elő. Az országgyűlés rögtön egy küldöttséget választott szeptember 8-án, mely a császárhoz menjen.

A küldöttséget Schönbrunnban fogadta a császár, hová Innspruckból már rég visszatért. A küldöttségnek meghagyatott, hogy követelje, miszerint minden magyar ezred, mely még az országon kívül van, haladék nélkül Magyarországra visszaküldessék, s föltétlenül a magyar miniszterium rendelkezése alá bocsátassék; hogy a király minden Magyarországon levő csapatnak szigoruan parancsolja meg, küzdjenek Magyarország jogáért; hogy a horvát nemzet szabadittassék föl a katonai despotismus alól, mely alatt e pillanatban nyög, s tétessék neki lehetségessé, hogy szabadon nyilatkozzék; hogy Fiume s a bán és a szerbek által elragadott szlapon vármegyék rögtön adassanak vissza Magyarországnak, hogy végre V. Ferdinand adja meg a királyi szentesítést az országgyűléstől hozott törvényeknek, melyek arra már oly régóta várnak.

Ehhez még azon kérelem kapcsoltatott, jöjjön a király Pestre hű magyarjai közé, hogy senki ne állithassa többé, mi szerint ő maga egyetért Magyarország ellenségeivel, hogy ezek ne merészeljenek tovább ily takaró alatt ellenségeskedéseket táplálni Magyarország ellen.

A magyarok kívánalmaira és kérésére Ferdinand egy feletet olvasott föl, melyben sajnálta, hogy gyöngye egészsége miatt nem mehet Pestre, hozzá tette, hogy szilárd akarata a magyar korona törvényeit, jogait és integritását föntartani. Minden többi

pontra nézve pedig megjegyezte, hogy azok részint már elintéztettek a nemzet óhajtása szerint, részint az azok iránti elhatározását legrövidebb idő alatt közölni fogja a miniszteriummal.

September 11-én a bán horvátjaival betört a tulajdonképeni Magyarországra. A bán visszahelyezésével a háboru Magyarországra ellen, vagy mint a camarilla és párthivei mondák, a „pesti demagógok“ ellen kihirdettetett.

A titkos hadjárati terv következő volt: a horvátok és szerbek egyidejüleg kezdjék meg a támadást, és nyomuljanak Pest felé; a magyarok részéről nagy ellenállásra nem számítottak, miután minden módon akadályozták őket katonai szervezésükben. Most aztán a császárnak mint közvetítőnek kellett volna föllépni a küzdő nemzetiségek közt, a keményen szorongatott magyarok s szorongatóik a szerbek és horvátok közt. Ha békét akarnak a magyarok, természetesen minden követelésre hajlaniok kell, melyeket eddig a camarilla szószólója Jellacsics eléjük kitűzött. Ha ellenben erősen védik magukat a magyarok, mit alig lehetett várni, nos úgy bizonyára eltérésekre is hagyják magukat ragadtatni az eddig követett törvényes útról s ennek folytán a császár előtt lázadók gyanánt lehet őket majd föltüntetni, kik ellen most minden, osztrák eszközzel is föl kell lépni; sőt a magyarok csaknem kénytelenek voltak elhagyni a törvényes utat, ha egyáltalán komolyan védni akarták magukat.

Ily módon akarták tehát Ferdinand császárt meglehetősen biztossággal lassanként előbbre tolni, bármily nagyon irtózott is szavát megszegni.

A bán, augusztus végén 40,000 emberével Horvátország és Szlavonia északi határán állt, Magyarországra még nem lépett be, de minden percben készen volt arra.

Szemben vele a magyaroknak összesen valami 6000 főnyi rendes csapatuk volt, u. m. 2 zászlóalj a régi Erneszt és Wasa ezredekéből, az első s a hetedik honvéd zászlóalj; két huszár ezred és két üteg 8—8 ágyuval.

A magyarok minden többi hadereje a Dráva hosszában nemzetőrökből s népfölkelésből állt.

Eszék várában 16 század őrség állt a Zanini, Sándor és Wasa ezredekéből.

De hát hol volt az országgyűléstől július 11-én megszavazott 200,000, vagy legalább az első 40,000 ember? Valóban még egy ember sem állt itt belőlük; hanem még nem is tettek semmiféle előkészületet fölállításukra. Először is még mindig hiányzott a királyi szentesítés az országgyűléstől július 12-én hozott törvényre. Hanem ezt nem tekintve, a magyar hadügy-miniszter Mészáros sem volt forradalmi szervezésekre alkalmas ember. Mi sem rejlett benne kevésbbé mint egy második Carnot. Nem akart tudni semmiről, a mi nem illett belé az ó osztrák schemába, melybeu ő maga felnőtt. Így már az első tiz honvéd zászlóalj fölállítása ellen is ellenvetést tett s nagyon örült annak, hogy azok szervezését levették az ő nyakáról. Most július 11-ke után véleménye szerint minden újabb újoncozást a régi osztrák-magyar ezredek kiegészítésére kellett volna fordítani.

A többi miniszter azonban már az első honvédzászlóaljak fölállításakor igen helyesen azon véleményben volt, hogy Magyarországnak nemzeti seregére, nemzeti fölszereléssel és nemzeti tisztekkel van szüksége, mely a dolgok új rendjének hive, melyben tehát bizni lehet. Most július és augusztusban, miután a dolgok jó formán kitisztultak, teljesen azon véleményben voltak.

A nemzetőrség már fölállításakor, miután a magyar miniszterium megalakult, a miniszterelnöknek rendeltetett alá. Az ő vezetése alatt kezelte a nemzetőrségi ügyeket egy hadi tanács, melynek élén Baldacci ezredes állt. E haditanács alá helyeztetett most a tiz első honvéd zászlóalj is. Könnyen érthető, hogy a szakadás, mely ez által a katonai igazgatásba jött, az egészre nézve csak káros lehetett.

Az épen most mondottakból érthető az is, hogy egész augusztus végéig misem történt a rendes csapatok szaporítására nézve. Ezek még mindig a régi osztrák-magyar serezekből vagy zászlóaljakból álltak, melyek tényleg épen az országban voltak, továbbá néhány nemmagyar serezből vagy zászlóaljból, melyek szintén esetlegesen vagy nem esetlegesen az országban egyelőre a magyarok érdekében küzdöttek, a székely határőrökből, kik hiven a magyar kormányhoz tartottak, a 10 első honvéd zászlóaljból s egy kis honvéd tüzérségből.

A nemzetőröket részben a valódi harcúterén is használták kíséretül. Hanem az magától érthető, hogy ezek kevésbé megbízható csapatot képeztek. Többnyire vagyonos, családos emberekből állván, nem igen lehetett őket lakhelyüktől távol és hosszú időre alkalmazni. Tehát többnyire csak akkor vettek részt a harcban, ha az közvetlen lakhelyük területén folyt, s a zászlóaljok, melyek néhány hétig küzdtek, ismét újabbak által lettek fölváltva. Hiányzott tehát náluk, márcsak az utóbbi oknál fogva is minden mozgósíthatás. Nem nagyon mozgathatta a tábornok a nemzetőröket már csak azért is, mert máskülönbön fölváltásuk nagyon meg lett volna nehezítve. Azonfölül a nemzetőrök, kevésbé, vagy éppen semmit nem voltak begyakorolva s többnyire legcsekélyebb katonai képzettség nélküli tisztséjűek voltak. Ha pedig valamely tábornoknak alig hogy sikerült a zászlóaljokba, melyekkel pillanatnyilag rendelkezett, némi katonai szellemet és fegyelmet lehelleni, a fölváltás által már ismét elvonták tőle azokat s az újonnan érkezett zászlóaljokkal ismét újra kellett kezdenie a bajlódást.

Miután augusztusban a magyarok elleni veszélyek mindinkább kezdtek csoportosulni minden oldalról, s mindinkább sürgetőbbekké váltak, a fönnebb előadott okoknál fogva pedig a rendes csapatok, akár sorgyalogság, akár honvéd zászlóaljok föllállítása megakadt, azon kísérető módra gondoltak, hogy mozgó nemzetőröket állítsanak föl. Ugyanis az ország mind a négy nagy kerületében, Tiszán innen és Tiszán túl, Dunán innen s Dunán túl egy-egy szabad csapatnak — mozgó nemzetőröseknek — kellett volna föllálltatni, mely lovasság és gyalogságból állva egész 8000 emberre szaporítható. A legénység a nemzetőrök közül vétessék s az eredeti eszme szerint önkényesek legyenek. Ez azonban, mint azt csakhamar belátták, nem volt kivihető, tehát a leginkább szolgálatképes fiatal emberek közt sorshuzáshoz kellett folyamodni. A 4 szabad csapat állomáshelyeiül Vác, Pápa, Szolnok és Arad jelöltettek ki. Parancsnokaik Görgey Arthur, Ivánka, Kosztolányi és Máriássy őrnagyok voltak.

A 4 szabadcsapat eleinte természetesen mindazon bajokban szenvedett, melyekben a közönséges nemzetőrök s a nép-

fölkelés, mely lényegileg csak annyiban különbözött a nemzet-öröktől, hogy még rosszabbul volt fölfegyverezve mint a nemzet-örök, sok helyütt csak kaszákkal. Csak az az előnye volt a szabad csapatoknak vagy mozgó nemzetöröknek a közönségek fölött, hogy amazokat lakhelyeiktől távol is lehetett használni, s aztán, hogy a tiszteli helyek betöltésénél kissé több választékos-sággal lehetett eljárni. Így legalább kilátás volt, hogy e szabad csapatokat idővel rendes csapatokká változtathatják át. Azonban ez előny is paralizálva volt az által, mivel a vármegyék csakhogy jó sok önkénytest állithassanak ki, e mozgó nemzet-örök tagjait is csak néhány hónapi szolgálatra kötelezték, majd 3, majd 4 hónapra. Idő folytán ez nagyon károsnak bizonyult be, a mint ezt látni fogjuk.

September első felében a 4 szabadcsapat még semmikép sem érte el a 8000 főnyi magasságot, még sokkal kevésbé voltak teljesen felszerelve, midőn már használni kellett őket.

E rendes szabad csapatokon kívül ugyanazon időben Kossuth egy másik, úgy nevezett Hunyady csapatot állított föl; 1200 ember gyalogság és 800 ember lovasság.

E szükséges magyarázat után, újra fölfoghatjuk az események fonalát.

A királyhoz Bécsbe küldött országgyűlési deputatio kedvezőtlen fogadtatásának hírére a Batthyányi miniszterium Kossuth kivételével leköszönt. A nádor megragadta az alkalmat, hogy rögtön a dictaturának egy nemét vegye kezébe s erről értesítette az országgyűlést. Az országgyűlés azonban ezt az alkotmány-nyal ellenkezőnek nyilvánította. A nádor kényszerítve látta most magát Batthyányi grófot megbizni az új miniszterium megalkotásával.

Néhány nap mulva létre is jött ez; a legmérsékeltebb elemekből völt összeállítva, Kossuth p. nem volt benne.

Mialatt Pesten ezek történtek, a bán már valóban betört Magyarországra és előrenyomult Pest felé.

Forduljunk most a két fél haderejének megtekintésére a horvát-magyar harctéren.

September elején a bán balszárnya saját vezénylete alatt, a sajtóképi Horvátországból való csapatok, a károlyvári és báni

ezredből valók, Légrádnál álltak a Mura és Dráva összefolyásánál; a centrum Hartlieb altábornagy, eddig a károlyvári határőrvidék parancsnokának vezénylete alatt Verőcénél állt, oldalt a Drávától; többnyire a varasdi határőrök s a szlavoniai csapatok voltak vele; végre a jobb szárny Roth és Philipovics tábornokok alatt, 10000 ember, többnyire a határőr ezredek negyedik zászlóaljai, szerfölött hiányosan fegyverezve, az eszéki várral szemben, közel a Dráva és Duna összefolyásához volt fölállítva.

A rendes magyar csapatokat, melyek a bánnal szembeállítottak, Ottinger tábornok vezényelte, ki Mészárosnak Olaszországból megérkezése előtt Pesten a magyar hadügyminiszterium ügyeit vezette. Ottinger összevonta kis haderejét a bán balszárnya ellen Nagy-Kanizsánál; talán, mint az az ő érzületei mellett föltehető volt, kevésbbé azon szándékkal, hogy ellenálljon, mint inkább, hogy a magyar csapatok magvát a bán kezébe juttassa. Azonnal tárgyalásokba bocsátkozott a bánnal és seregét elhagyva, haladék nélkül átment ehhez. Helyébe Teleki Ádám gróf lépett mint vezér. Ez megmaradt a rendes csapatokkal a nagykanizsai állásban; az alsó Dráva fölötti örökös Légrádtól a Drávának Dunába ömléseig teljesen a környékbeli nemzetőrökre s a népfölkelésre hagyatott. Jellaesics Telekivel is alkudozásokat kezdett s szeptember 9-én tudatta vele, hogy a császár parancsára lép át a határon és inti Telekit ovakodjék minden ellenállástól, mely egy a fölségárulással.

Teleki haditanácsot hívott össze s nem csekély kedvet mutatott egész csapatával követni Ottinger példáját. Hanem a magyar szellem túlnyomó volt a haditanácsban, mint szintén az egész hadtestben. Teleki egyelőre még a csapatok élén maradt, jelentést tett Pestre s kérte, hogy mentsék fel őt a fővezérség alól.

Szeptember 11-én most átkelt a bán bal szárnyával Légrádnál a Dráván s vele egyidejűleg Hartlieb a centrum élén Verőcénél átlépte Horvátország határát. Teleki, föltéve, hogy ellent akart volna is állni ez előnyomulásnak, valóban gyöngye volt erre. Visszahúzódott a pesti úton Székesfehérvár felé.

September 20-án a bán a Balaton nyugoti partján Veszprémig, Hartlieb a keletin Enyingig nyomult előre.

Ez események s főleg Jellacsics betörésének hírére, miután a Batthyányi miniszterium újra megalakult, Kossuth azonnal indítványozá: bizassék Magyarország összes hadsapatai fölött a fővezérlet a nádor főhercegre, a kormány mellé pedig a helyzet veszélyes voltánál fogva adassék egy országgyűlési tagokból álló bizottmány (honvédelmi bizottmány), mely a honvédelemre vonatkozó ügyek fölött örködjék s azokat előmozditsa.

Ez indítványok végzéssé tétettek; határozatotott továbbá, miszerint a nélkül, hogy tovább várnának a királyi szentesítésre, a már július 11-én megszavazott 40,000 ujonc kiállítása kezdessék meg rögtön, továbbá szintén rögtön alkalmaztassék hadi szolgálatra az alakulóban lévő négy szabadcsapat, akármenynyire haladt is szervezésük s végül alakitassanak újabb szabad csapatok. Egy ilyet alakított most Perczel Mór (szül, 1814ben); ki egyszer ifjúságában osztrák szolgálatban állt, de nagyon korán búcsut vett attól.

A nádor mindenekelőtt azon hadcsapathoz ment, mely Jellacsicssal állt szemben; katonai tanácsadó gyanánt Moga tábornok adatott mellé. A Balatonhoz érve, 21-én a főherceg személyesen összejött a bánnal. Ez összejövetel előtt a bán tisztjeihez beszédet tartott, melyet egész terjedelmében közlünk, miután alig ismeretes és sok tekintetben szerfölött jellemző:

„Ma — így szólott Jellacsics, — össze fogok jönni Magyarország nádorával. Ha nem hozza nekem azon hirt s annak biztosítékát, hogy a magyar miniszterium az osztrákkal egyesítetik, ez értekezlet úgy egészen eredménytelen lesz. Célom egy egységes Ausztria helyreállítása. Célom a császárt újra megszilárdítani trónján. A német legyen német, a magyar maradjon magyar, a szláv szláv. Semmi sem téríthet el engem azon útról, melyre léptem. Ő Fölségétől a császártól banná kineveztetésem óta huszonegy legfelsőbb kéziratot kaptam, fájdalom nem valék azon helyzetben, hogy azokat követhettem volna. Ő Fölsége a császár küldhet még másik huszonegy kéziratot, hogy célomtól eltántorítson, én mégsem fogok engedelmeskedni azoknak. Nekem működnöm kell ő Fölségeért habár akarátja ellen is.

Ha megbukik tervem, ha szétszakad Ausztria, akkor uraim önök még élhetnek, ha akarnak, hanem én nem, én nem.“

Igy szólt Jellacsics. Valjon mit mondott volna a „conservatív“ párt e szép beszédhez, ha Jellacsics föllépése nem illett volna bele az ő terveikbe?

A közléseknek, melyeket a bán a nádornak tett, az a közvetlen következménye lőn, hogy ez utóbbi elhagyta hadtestét és Bécsbe ment. Miután Teleki is visszalépett, tehát Moga vette át a parancsnokságot a magyar hadtest fölött, mely visszavonulása alatt szeptember 28-ig ujonnan érkezett csapatok által mintegy 16,000 főre szaporodott. Ez időben már Székesfehérváron túl visszavonult a pesti úton egészen Pákozdig és Velencéig, mialatt a bán és Hartlieb 25-én Székesfehérvárnál egyesültek, — összesen mintegy 28,000 ember.

Pákozdnál kellett Mogának megállni, hogy a bán előtt elzárja a további utat Pest felé, a magyar csapatok végre hangosan követelték a harcot az örökös visszavonulás után: a magyar kormánynak is szintén óhajtania kellett ezt, miután a nyílt törés a császárral most már úgysis megtörtént s még legfőlebb csak a jobb ellenállás tekintetéből lehetett azt palástolni és eltitkolni.

A velencei ütközet.

Moga szeptember 29-én reggel következő állást foglalt el:

Jobb szárnya Mühlböck ezredes alatt a családi szőlőkben állt, a Székesfehérvártól Bicskébe vezető út mellett, jobb oldalán a családi tó által fődöztetve. 3500 embere volt s egy 6 fontos ütege.

A centrum Holsche tábornok alatt, 4500 ember egy 12 fontos és egy 6 fontos üteggel, kissé visszahúzódva a fehérvári országúton foglalt állást, Sukoró előtt.

A balszárny Répásy ezredes alatt 8500 ember egy 6 fontos üteggel, a nevezett országúttól keletre állt, bal oldalával a velencei mocsáros tóra támaszkodva.

A tartalék végre, melynek parancsnokságát a fővezérség-

röli lelépte után Teleki Ádám gróf vette át, 4500 emberrel és két üteggel Velence előtt foglalt állást.

Jellacsics szeptember 28-án Pákozdtól délnyugatra, e helység és Székesfehérvár közt összpontosította csapatait. A magyartól azon patak választotta el, mely a csalai és velencei tavakat összeköti.

Szeptember 29-én délelőtt támadáshoz kezdett. Roppant túlereje mellett azt hitte, hogy a magyarokat teljesen megsemmisítheti; a helyett tehát hogy bal szárnyukat megkerülve Pest felé visszavonulásra kényszerítette volna őket, elhatározta őket a velencei tóba szorítani, főtámadását tehát a magyar hadállás jobb szárnya ellen irányozta, mely azonfelül, mint az 16,000 embernek 8000 lépésnyi téren való kiterjesztéséből könnyen érthető, meglehetősen elszigetelten állt s nem könnyen kaphatott segílyt, ennél fogva könnyű és gyors győzelemmel kecsgettette a bánt.

Azonban a magyarok jobb szárnya vitézül s elég sokáig védte magát, úgy hogy a centrum segílyére jöhetett. Ez a magyarok részére döntötte el a győzelmet e ponton és Jellacsics, ki oly magas fogalmakkal birt saját túlsúlyáról s ki nem is számított már komoly ellenállásra mind az után, a mit eddig látott, előbbi elbizakodottságából most egyszerre oly levertségbe esett vissza, hogy még egy pár demonstratio után délután 2 órakor a harcot egészen megszüntette s visszavonult Székesfehérvár felé.

Moga 29-én a csatatéren maradt, hanem 30-án, ámbár győztes fél volt, a pesti úton visszahúzódott Martonvásárra, mert félt, hogy a legközelebbi napokban Jellacsics nagyobb erővel fogja újonnan megtámadni, a magyar had pedig nem állhat el a pákozdi vagy velencei állásban. A martonvásári állás meglehetősen emelkedett halmokon, egy vízdús patak mögött, mindenesetre sokkal előnyösebb volt védelmi harcra.

Új támadás helyett ajánlat jött Jellacsicstól, kössenek három napi fegyverszünetet, mi alatt mindkét fél jelenlegi állásában maradjon. Moga elfogadta az ajánlott fegyverszünetet s erre helyes oka volt, mert a legközelebbi napokban aránylag jelentékeny erősítéseket várt. Jellacsics épen így volt; még min-

dig várt jobb szárnyának Roth és Philipovich tábornokokkal megérkezésére, miről nem sokára bővebben fogunk szólni.

Ezenközben a magyarok győzelme Velencénél az egész Dunavidéket mozgásba hozta és fölkelésre bátorította; Rothtól nem érkezett semmi hír; ellenben jöttek Pestről hírek, de olyanok, melyek a bánra nézve nem igen lehettek örvendetesek. A határőrök Velence mellett oly kevés harc kedvet mutattak, hogy a bán kevés bizalmat táplált most már aziránt, miszerint velők hasonló nagyságu, még kevésbé hogy nagyobb magyar haderő ellen győzhessen. Végre 30-án értesült arról, hogy küldötteinek egyike, Zichy Jenő gróf, kit dél felé küldött, hogy keresse föl Rothot és siettesse annak jövetelét, utközben már ott is magyarokra talált s azok előőrsei el is fogták őt.

Mindez arra bírta a bánt, hogy egyelőre nemcsak teljesen lemondott a Pest elleni támadó föllépésről, hanem igyekezett a magyarok történhető támadásai elől is elvonni magát s az osztrák határ felé indult. Egyelőre még lemondott a meghalásról. Útját már október 1-én reggel megkezdte s e napon Móorig ment. Igaz, hogy a Székesfehérvárról való elutazás homlokegyenest ellenkezett a Mogával kötött fegyverszüneti egyességgel s e tekintetben kevésbé volt illő oly lovagias férfihoz mint a bán. De hát mit tegyen az ember? Szükség törvényt bont s aztán a magyarok lázadóknak neveztetek, kikkel szemben a régi népjogi elmélet szerint semmi legitim vagy illegitim ellenség nem köteles a szerződéseket megtartani.

Október 2-kán Jellacsics Kis-Bérre érkezett, 3-kán Győrbe s 6-án Német-Óvárnál átlépte az osztrák határt.

Székesfehérvártól Német-Óvárig mintegy 20 mérföld; a határőrök tehát ugyancsak derekasan gyalogoltak.

Itt egyidőre el kell hagynunk a bánt, hogy alkalmas időben ismét visszatérjünk hozzá.

A Roth-féle hadtest elfogatása.

A mint Jellacsics Magyarországra betört s ellenállhatlan előrenyomult a Balaton tavánál, a kormány a Szolnokon alakulófélben lévő szabadsapatot, mely akkor csak körülbelül 700

emberből állt még, a Csepel szigetére rendelte. E szabadcsapatnak föladata itt az volt, hogy Jellacsicsnak vagy valamely hadosztályának történhető átkelését a Dunán akadályozza. A szolnoki szabadcsapat vezére Görgey Arthur volt. Görgey 1818-ban született, 1832-ben osztrák szolgálatba lépett, hanem 1845-ben mint huszár főhadnagy oda hagyta a szolgálatot, részint mivel oly természet volt, ki magasabbra vágyott ki, mint a mennyire egy feltörő szellemnek a mi conventionális államformáink közt vágni szabad, részint azért, hogy technikai tanulmányok, különösen a vegytan iránti hajlamait követhesse. 1848 tavasszal egyik közel rokonának jószágán tartózkodott északi Magyarországon, midőn az első honvédszászlóaljakat kezdték alakítani. Görgey jelentkezett s mint kapitány az 5-ik zászlóaljba osztatott be, mely Győrben alakult; azonban eleinte csak technikai és administratív ügyekben, p. lőfegyverek vásárlására, gyutacsgyár föllállítására stb. alkalmaztatott. Midőn augusztusban a mozgó nemzetőrséget föllállították, őrnagygyá mozdítatott elő s a szolnoki szabadcsapat parancsnokságát kapta.

Görgey nem volt rajongó; gyűlölte a frázist s kérlelhetlen gúnynyal üldözte. E gúny nemsokára ki lön híva az által, hogy látta, miszerint a nép valódi lelkesültsége, melynek véleménye szerint tettekben kellett volna nyilatkozni, e seppet sem felel meg annak, mit arról a népszónokok beszéltek. Épen szabadcsapatának alakításánál tett e tekintetben tapasztalatokat, melyek már előre lehütötték s melyek után, jelleme és vérmérsékletéhez képest, kétszeresen vizsga szemmel nézett most meg mindent s mindinkább hajlandóbb lett hasonlításokat vonni a szó és tett között.

Görgey tehát Csepel szigetére küldetett. Alig ért ide, egyszersem megkapta a főparancsnokságot a Duna-Földvárnál föllállított Hunyady-csapat fölött, mely 1200 főnyi gyalogság s néhány száz lovasból állt akkor, mint szintén reá bízott az aldunai népfölkelés is, hanem egyúttal azon rendeletet kapta, hogy akadályozza meg a Roth-féle hadtestnek Jellacsicscsal egyesülését.

Hogy e föladatnak megfelelhessen, Adonynál a Duna jobb partján összegyűjtötte az egész rendelkezése alatt álló haderőt.

— valamivel volt az csak több 2000-nél — s innen Soponya felé a Sárvíz csatornánál két előrsi vonalat állított föl, az egyiket arccal Székesfehérvárnak északfelé, a másikat arccal délfelé, hogy ily módon keresztülültesse mind a közlekedési vonalakat, melyeken át a Roth-féle hadtest a Jellacsicscsal való egyesülést kereshette.

Az északi előrsi láncon tartóztatták föl szeptember 29-én a már említett Jellacsicsféle emissariust Zichy Jenő grófot, utitársával Zichy Pállal s mint gyanust elfogták. Zichy Jenő előbb administrator volt, teljesen császári s legkevésbé sem magyar királyi érzelmű; azonfelül kormányzása által Fehér megyében a legnagyobb mértékben meggyűlöltette magát. A Hunyady-csapat, mint szintén a népfölkelés emberei is igen hajlandóknak mutatkoztak a két fogolyt minden szóvesztegetés nélkül fölkoncolni. Görgey nagy bajjal s féligmeddig önmagát veszélyeztetve menthette meg őket s áthozatta a Csepel szigetére, hanem itt rögtönítelő bíróságot állított össze, melynél maga elnökölt. Zichy Jenő grófnál sok példányban találtak két proklamatiót, melyek Schönbrunnból keltezve, Ferdinand király nevével aláírva, de semmi magyar felelős minisztertől ellenjegyezve nem voltak s melyek egyike a magyar csapatokhoz, másika a magyar néphez volt intézve. Mindkettőtől engedelmességet kívántak Jellacsics iránt s elszakadást a törvényes magyar kormánytól. Azonfelül Zichy Jenő grófnál a bánnak Roth tábornokhoz intézett levelét találták, melyben ez utasittatik Zichy gróf számára fedező csapatot rendelni s őt kitelhetőleg segíteni.

E bizonyítékok alapján a rögtönítelő bíróság előtt Zichy Jenő gróf ellen a haza ellenségeivel való egyetértés s a délszlávok magyar államjogi szempontból lázadó fölkelésében való tényleges részvét miatt vád emeltetett s kötélt általi halál indítványoztatott. A rögtönítelő bíróság kimondta ez ítéletet. Szigorúan az osztrák eljárást követték, mely szerint az elnöknek jelentékeny befolyása van az ítélet kimondására. Görgey elhatározott föllépése ez alkalommal egész Magyarországon hírnevet szerzett neki s előkészítette az utat ama magas állásra, melyet néhány hónappal utóbb elfoglalt. Zichy Jenő gróf kísérelte, Zichy Pál, egyszerűen a rendes törvényszéknek adatott át.

Október 1-én Görgeynek Moga parancsára, miután előőrseit visszahúzta, a Duna mellett fölfelé kellett vonulnia Eresényig, hogy itt csapatának legnagyobb részével a Martonvásárra visszavonult magyar sereg bals zárnyát képezze, de alig ért oda, már ismét visszaküldték Adonyba. Ezalatt a Róth-féle hadtest megsemmisítésének földadata Perczel Mór ezredesre, az általa alakított Zrinyi csapat parancsnokára bízott. Október 3-án Görgey csapatával együtt szintén Perczel parancsnoksága alá helyeztetett. Ez most egészben véve 3000 gyalog, 200 huszár és 8 ágyuval rendelkezett. Október 4-én kezdte meg operatióit.

Az eszéki vár nem tartóztatta föl Roth-ot előnyomulásában semmikép sem, miután e vár parancsnoka Jovich mindjárt az ellenségeskedések megkezdésekor semlegesnek nyilvánította azt s a horvátoknak semmi akadályt nem gördített útjába. Így jött Roth Pécsig. Innen Ozora felé ment, mely a Sió folyama mellett fekszik, hogy onnan végre Jellacsicshoz jusson Székesfehérvárra. Hanem ez útjában Pécestől kezdve komolyan nyugtalanította a népfölkelés s csak lassan haladhatott most Roth előre.

Okt. 4-én, mint mondók, Perczel megkezdte hadműveleteit; Adonyból Seregélyesre ment, hogy így átvágjon minden utat a Duna és a Balaton közt. Görgey vezette az előcsapatot. A mint Seregélyesre ért, meghallotta, hogy Tác faluban, mely odább esik nyugot felé, már horvátok vannak. Rögtön odaindult s egy merész huszártámadással megtisztította a falut az ellenségtől, hanem 5-én reggel, attól félve, hogy Perczeltől elvágják, ismét visszatért Seregélyesre. Utközben hallotta, hogy csakugyan horvátok állnak már közte és Perczel közt. Miután mitsem tudott arról, hogy Jellacsics már elhagyta Székesfehérvárt, azt hitte, hogy e horvátok és Fehérvár közt kell átvágnia magát s ez irányba fordult.

De csakhamar értesült arról, hogy Székesfehérvárott nem a bán tanyáz többé, hanem a magyarok. Most ismét visszafordult a horvátok ellen, kik Báránd közelében álltak. Mialatt ő e helység nyugoti oldalán megjelent, Perczel kelet felől Seregélyes irányában tünt föl. A horvátok — 1000 főből álló csapat — ennek következtében alkudozni kezdtek Görgeyvel s megadták

magukat mint hadifoglyok. Roth előhada volt. A fegyverek, melyeket elszedtek tőlük, nagyon elkelték a magyaroknak.

Roth seregének zömével 5-én Soponyánál állt, délre Táctól, melyet Perezel azon 1000 ember elfogása után saját katonáival megrakott. Rothnak egy elfogott leveléből : „a es. k. csapatok parancsnokának Székesfehérvárott“ látták a magyarok, hogy a tábornok minden utasítás nélkül van s nincs összeköttetésben Jellacsicsal. Roth a maga részéről ugyanazon időben arról értesült, hogy egy jelentékeny magyar hadcsapat áll előtt a Székesfehérvárra vivő úton, mialatt háta mögött a nép mindinkább tömegesebben kelt föl. Philipovich tábornokot küldte mint parlamentairet Tátra Perczelhez s akadályozatlan visszatérést kért Horvátországba, Perczel ellenben föltétlen megadást kívánt.

Philipovich e felelettel tért vissza Soponyára s Roth még az okt. 5. és 6. közti éjjel oda hagyta Soponyát, hogy Lángon, Kálózon, Déghen át Ozora felé meneküljön.

A magyarok 5-én délután Csöszre értek, innen Görgey 6-án reggel a lovassággal előre sietett s déltájban utólérte a horvátokat Déghnél ; hanem a lovassággal magával nem merte meg támadni őket, Perczel pedig a gyalogság s tüzérséggel csak későn este érkezett Déghre, miután meglehetősen járhatlan utat használt.

Roth 6-án visszavonult Ozorára a Sió folyamhoz ; hanem úgy találta, hogy az e vidéki rendkívül tevékeny népfölkelés már minden hidat lerombolt e folyamon. E népfölkelés elfoglalta az Ozorától keletre fekvő halmokat is.

7-én reggel Görgey most egy hadoszloppal délnyugotnak indult Dégh felé, hogy ott csatlakozzék a népfölkeléshez, míg Perczel seregének zömével az országu-ton nyomult Déghtől Ozorának, a két helység közti erdőn át.

Midőn Perczel az erdő déli szélén megjelent, Görgey épen támadáshoz akart kezdeni ; Roth parlamentairet küldött. A megkezdett alkudozások következménye lőn, hogy az egész Roth-féle hadtest harc nélkül hadifoglyul adta magát a sokkal gyöngébb Perczel-féle csapatnak ; egyike a legszégysenteljesb capitulatióknak nyílt mezőn, melyek valaha előfordultak.

Már a Roth elleni rövid hadjárat alkalmával nagyon komoly viszályok ütöttek ki Görgey és Perczel közt. Görgeyt már eleinte bántotta az, hogy tőle, ki eredetileg a Roth elleni főparancsnoksággal volt megbizva, elvették azt, továbbá azt látta, hogy Perczel katonai ismeretei szerfölött csekélyek s azon mód, melylyel ez a fegyelmet kezelte, semmikép sem tetszhetett Görgeynek. Perczel ellenben, ki Görgey szellemi felsőbbségét nem titkolhatta el önmaga előtt, mindenben, a mit Görgey tett, engedtlenséget látott. Valami nagyon mérsékelt és szenvedélytelen egyik sem volt; több keserű összekoccanás történt tehát. Görgey és Perczel ez időtől kezdve határozott ellenségek lőnek.

Bécs és Pest. September vége és október eleje.

A hadi eseményekről ismét vissza kell tértünk egy pillanatra a politikai eseményekhez.

Ugyanazon időben, mikor a nádorfőhercegre bizta a magyar országgyűlés a Jellacsics elleni fővezérséget, egy nagy küldöttséget is indított Bécsbe az osztrák birodalmi gyűléshez. Föl akarták ezt szólítani, hogy a magyarral egyesülten vessen gátat a camarilla ármányainak. A szláv párt azonban az osztrák birodalmi gyűlésen megakadályozta a magyar küldöttség elfogadását s ez mitsém végezve tért vissza Pestre.

A camarilla fölbátoritva egy részt Jellacsicsnak kezdetben szerencsés előnyomulása által, másrészt véleménye szerint följogositva a — törvénytelen lépések által, melyeket a magyar országgyűlés, melynek szemei végre teljesen fölnyíltak, utóbbi időben tett, mint p. hogy a már juliusban megszavazott ujoncok kiállítását megkezdte, a nélkül, hogy a királyi szentesítésre várna tovább, melyre nagyon is sokáig hiába várt, — a camarilla elérkezettnek hitte a pillanatot, melyben megkezdheti utolsó játékát.

Ennek következtében september 22-én Lamberg altábornagy királyi biztossá neveztetett ki Magyarország számára, átadatott neki a főparancsnokság az összes magyar csapatok fölött s reá bízott a pesti országgyűlés fölosztatása. A kibocsát-

vány, melyben e kineveztetés történt, természetesen semmi magyar ministertől nem volt ellenjegyezve. Ugyanazon napról kelt ama proclamatio, melyből példányokat találtak Zichy Jenő grófnál s mely fölhívta a magyar hads ereget és magyar népet, hogy szakadjon el az országgyűléstől és miniszteriumtól s engedelmeskedjék Jellacsicsnak és Lambergnak.

A mint ennek hire Pestre érkezett, kijelenté az országgyűlés, hogy nem hiheti, miszerint ama kibocsátványok és proklamatiók valóban V. Ferdinand királytól erednének. Ha azonban mégis tőle jönnének, úgy teljesen törvénytelenek s a magyar nép köteles megtagadni az engedelmességet azoktól.

Pesten az izgatottság a legmagasb fokra hágott. Lamberg 27-kén Budára érkezvén, innen át akart menni Pestre, hogy az országgyűlés fölosztatását végrehajtsa; a hídon megtámadta őt a nép s irtóztatós módon fölkoncolta.

Az országgyűlés rögtön szigorú vizsgálatot rendelt a gyilkosság indítói ellen. Ferdinánd királyhoz nyilatkozatot intézett, melyben az esemény fölött sajnálkozott, hanem egyúttal fölszólitotta Ferdinandot, akadályozza meg a felülről jövő törvénytelenéseket, melyek az alsóbb körökben uralkodó rendtelenségnek első okai.

Batthyányi 27-én, azon nap, melyen Lamberg meggyilkoltatott, értekezett Jellacsicsal Székesfehérvárott. Végső gyöngye kísérlet volt ez, hogy Jellacsicsot visszafordulásra bírják. Midőn Pestre visszatért s itt megtudta Lamberg meggyilkoltatását, leköszönt s egészen átadta az ország kormányát a honvédelmi bizottmánynak. Kossuth volt e hatóság lelke; ő vette át a katonai ügyek vezetését, ámbár a hadügyminiszter Mészáros megmaradt hivatalában.

A camarilla most elérte a mit akart. Most beszélhetett Ferdinand királynak nyílt lázadásról Magyarországon, iszonyatos jelenetekről, melyek az első francia forradalomra emlékeztettek, a vörös republikáról, szóval tetszése szerint minden rémületes dolgokról, melyek kötelességévé teszik most minden kimélet nélkül beavatkozni.

Miután Batthyányi különben is leköszönt, Ferdinand király tehát október 3-án báró Récey Ádám tábornagyot s a

magyar testőrsereg kapitányát miniszterelnökké nevezte (azon meghagyással, alakítson egy új magyar miniszteriumot. E kibocsátványt Récsey maga ellenjegyezte. Egy másik okt. 4-éről kelt kibocsátvány Magyarországot mindaddig „mig a rend és béke vissza nem tér“, ostromállapotba helyezi, egy harmadik rendeli, hogy a magyar országgyűlés fölsozlattassék, hogy ennek minden végzése és rendelete, mely nem nyerte meg a királyi szentesítést, érvénytelen; átadá továbbá Jellacsics bánnak a főparancsnokságot minden bármi fegyvernemhez tartozó s bármi néven nevezendő hadesapat fölött Magyarorszáiban s annak melléktartományaiban; Magyarország a hadi törvények alá helyeztetett, a megyék s városok közgyűlései betiltattak. Jellacsics királyi helytartóvá neveztetett s e szerint minden hatalom átadott neki Magyarorszáiban, minden hatóság alája rendeltetett; különösen meghagyatott neki, hogy Lamberg gyilkosait számadásra vonja. A folyó ügyeket egyelőre csak folytassák a különböző miniszteriumok hivatalnokai.

A bécsi fölkelés; a magyarok előnyomulása a Lajtához.

Azon időben, midőn ama rendeletek kibocsátattak, természetesen nem tudta még a schönbrunni udvar, hogy a császár alter egojává kinevezett Jellacsics bán már egészen az osztrák határ közelében áll, sőt inkább Magyarország közepén képzelte őt, Budapest közelében. Hogy teljes erővel fölléphessen, a német tartományokból a lehető leggyorsabban erősítő csapatokat szándékoztak hozzá küldeni. Bécsből is csapatoknak kellett volna okt. 6-án Magyarorszáiba indulni. A camarilla köztudomás szerint a német tartományok szabadsága ellen egészen hasonló módon működött, mint a magyaroké ellen. A bécsi nép érezte, hogy ha Magyarország szabadságát előbb leverik, a sor majd eljön a német tartományokra is. Fölkelt, hogy a Magyarország ellen induló csapatokat visszatartóztassa; ezek részben egyetértettek a néppel. A zendülésben a hadügyminiszter Latour de Baille táborszernagyot agyonütötték s a lámpára akasz-

tották. A csapatok, melyek nem egyesültek a néppel, kényszerítve lőnek a várost elhagyni s ez védelemre készült a visszafoglalási kísérlet ellen.

A Bécsből elűzött csapatok fölött a főparancsnokságot Auersperg gróf altábornagy vette át.

Jellaesics visszavonulásában, melyet dicsőítői „egy nagy ovatossággal kiszámított és kivitt oldalmozdulatnak“ neveznek, a mint láttuk, október 6-án Német-Óvárra ért. Október 7-én is itt volt még, midőn az előtte való napi bécsi fölkelés híre megérkezett. Ily körülmények közt tanácsosnak tartotta részéről szintén Bécs felé nyomulni. 12,000-et a legroszabbul fölszerelt csapatok közül Óvártól rögtön Horvátországba küldött vissza, ennek ótalmazására, a többit, mintegy 17,000-et Bécs felé vezette.

9-én Bécs alá érkezett Laaig. 10-én összejövetelet tartott Auersperggel, hogy meghatározzák, mily rendszabályokhoz nyúljanak, ha Moga üldözné a bánt. Különös aggodalmat áruult el a bán a magyarok túlnyomó lovassága miatt. Megegyeztek abban, hogy a magyar had előnyomulása esetén először is ennek erejéről kell meggyőződniek. Ha azt oly nagynak találják, hogy nem látszanék tanácsosnak ez ellen is és a lázadó Bécs ellen is szembeállni, úgy vissza fognak vonulni a Kahlenbergre, hogy itt bevárják a Cseh- és Morvaországból jövő csapatokat.

E csapatok, köztük lovasság is, lassanként megérkeztek s a magyaroktólí félelem megszűnt kissé. Jellaesics és Auersperg körülfogták Bécs keleti felét félkör alakban, Simmeringtől Schönbrunnig, úgy hogy Jellaesics képezte a jobb szárnyat, főhadiszállása lévén Rothneusiedlben, Auersperg a balszárnyat, főhadiszállását Inzersdorfban ütve föl. Jellaesics egyszersmind szemlélő csapatokat állított ki a Lajtához. A hónap közepe táján megjött Windischgrätz herceg is az utolsó csapatokkal Csehországból, teljessé tette Bécs ostromzárólását s átvette a főparancsnokságot az összpontosított csapatok fölött.

Ámbár Moga martonvásári állásában már október 1-én megtudta, hogy a lovagias bán a fegyverszüneti föltételek megsértése mellett ugyanazon nap Moór felé „eltávozott“, mégis úgy hitte, hogy neki szilárdul kell ragaszkodni e föltételekhez s ma-

kacsul megmaradt Martonvásárnál, csak Székesfehérvárt szállatta meg egy csapat által. Végre Kossuth ismételt sürgetésére elhatározta a bánt a Lajta felé követni, hová azonban csak pár nappal későbben érkezett meg, miután már Jellacsics Bécs alá ért. A Lajta mellett megállt; előhadának legszélsőbb előőrseit a Lajta mellett Wilfleinsdorftól Hollernig állította föl, Bruck mögött állt az előhad zöme; a parancsnokság a brucki vasúti indóházban volt.

A schwechati ütközet.

A magyar hadseregnek a Lajta mellett, úgy látszott, tisztán az lett volna föladata, támadólag lépni föl a Bécs által föltartóztatott osztrákok ellen s Bécsét fölmenteni, ily módon Ausztria erejét annak saját területén megtörni s Magyarország erejét a forradalomnak fölelevenítése által Ausztriában és Németországban megerősíteni.

De hogy e támadás valóban hasznot hajtó legyen, sikeresnek is kellett lenni.

A legközelebbi kérdés tehát az volt: hogyan áll a kilátás a sikerre?

Ez valóban nem valami nagy volt. Mogának október közepén a Lajta mellett kevéssel volt 16,000 embernél többje, Windischgrätz hadserege Bécs előtt ez időben már kétszer oly erős volt. Ha a magyarok előnyomulnak, Windischgrätz minden aggodás nélkül túlsúlyljal bíró erőt vethetett ellenökbe s mégis maradt elég csapata, hogy Bécsét szemmel tarthassa s történhető kitörésnek ellentállhasson. Rendes csapata vagy olyan, mely annak vehető lett volna, kevés volt a bécsieknek s az alig fölületesen organizált népcsoport működését nyílt téren igen kevéssé lehetett becsülni.

Ehhez járult, hogy Windischgrätz hereceg legnagyobb részt régi, gyakorlott csapatok fölött rendelkezett, Moga ellenben semmikép sem. A katonáknál, Moga hadteste legnagyobb részénél, hiányzott a hadgyakorlat szabatossága, az ügyesség, hogyan bánjanak el az élelmezéssel, szóval mindazon tulajdon,

melyeket kivált a támadó eljárás követel. E körülmények kétségtelen ellene szóltak.

Mindemellett talán mégis megengedhető volt Bécs ellen nyomolni, egyes támadások, csatározások által Windischgrätzet nyugtalanítani, figyelmét és erejét eltávolítani Bécsről, ezáltal a bécsieknek több időt engedni, a fiatal magyar csapatokat lassanként tűzhöz szoktatni és később, ha erősítések érkeztek és bizonyos gyakorlat lön elérve, komolyan támadáshoz látni. Természetesen nem szabad volt e mellett elfeledni, hogy Windischgrätz is erősödött s hogy az időnyerés nem csupán a magyaroknak vált javára.

Ha a támadó föllépés ellen a Lajtán túl, főleg azon szándék ellen, hogy Bécsset egy csata által fölmentsék, katonai szempontból egyetmást ellene lehetett is vetni, mégis nem e szempontból, legalább nem egyedül ebből nyilatkozott a magyar hadsereg főbb tisztjeinek nagy része a támadó föllépés ellen.

Moga azon véleményben volt, hogy a magyaroknak csak saját határaikat szabad védelmezni a horvátok ellen; csak kényszerítve és kedve ellen, ugymond, kezdene a támadó föllépéshez, nem öröme lépne át a Lajtán s hagyná el a magyar területet, hogy császári osztrák területre lépjen. E nézet nagyon elterjedt volt, főleg az előbbi osztrák tisztek közt, kik most a magyar hadseregben szolgáltak.

E párt még mindig elválasztotta Jellacsics ügyét a császár ügyétől, dacára az október 3 és 4-iki leiratoknak; dacára annak, hogy Jellacsics nemcsak barátságos fogadtatásra talált az osztrák területen, hanem hadtestével együtt befogadtatott Windischgrätz herceg seregébe, mindamelllett a királyi párt a magyar hadseregben nem tekintette Ferdinand császár hadvezérét Windischgrätz herceget, hanem csak Jellacsics bánt Magyarország ellenségeül. Csak ez ellen kell ellenségesen föllépni s nem amaz ellen is, így állíták. S még azt is kétségbe vonták, valjon Jellacsicsot üldözve szabad-e az osztrák hercegség területére lépni. Ha azt mondák mások, hogy Magyarországnak az egész európai forradalommal solidaritásba kell lépni, ha kilátást akar nyerni végleges sikerre, a királyi párt mitsem akart hallani erről. Azt felelé: Magyarország nem forradalmi, hanem a jog terén áll.

Hiába vetették más részről ellene, hogy bármennyire a jog terén álljon is Magyarország, nem azon fordul meg a dolog, hanem azon, hogyan tekinti az osztrák camarilla a magyar fölkelést s ez lázadásnak tekintette, és Windischgrätz herceg is.

Hogyan tekinti Windischgrätz herceg a magyar fölkelést, azt valóban nemsokára meg lehetett ismerni egy proklamatióból, melyet a magyar hadsereg rendes csapataihoz intézett, melyben szemökre vetette, hogy megszegték a Ferdinand császárnak esküdt hűséget, fölszólította őket, álljanak át hozzá, s azon esetre, ha nem engedelmeskednének, halálbüntetéssel fenyegette. E proklamciónak legközelebb mindjárt épen ellenkező hatása lett, mint a herceg várta. Leoldotta a köteleket némely szemről s épen a legderékabb tiszteket arra bírta, hogy kétszeres erővel ragaszkodjanak Magyarországhoz.

Föltéve azonban, hogy bármily okból nem támadták meg Windischgrätz herceget s a Lajta mögött csendesen megálltak a magyarok, lehetett-e sikerre kilátás e védelmi eljárás mellett? A belátóbbak kételkedtek abban is. Mindenesetre kilátás volt arra, hogy a legközelebbi hetekben erősítéseket kapnak, meg lehet, hogy a szervezésben is javíthattak és tökéletesíthettek valamit. De sokat nem ígérhettek maguknak e tekintetben, annyit nem, hogy azáltal az erők közti arány teljes átváltozását lehetett volna előidézni.

A mondottakból könnyen érthető a magyarok hadi rendszabályaiban való ingadozás ez időben Bécs elestéig.

Oktober 17-kén Moga átvezette a magyar hadsereget a Lajta balpartjára s előőrseit Arbesthalig és Stixneusiedelig előre tolta, hanem még ugyanaz nap hirtelen visszatért a magyar területre. 21-én másodszor átment a Lajtán, hanem okt. 22-én ismét visszajött.

Ez alkalommal útközben azon hirt kapta, hogy Kossuth maga 12,000 főnyi erősítő haddal útban van, igaz hogy csupa újonnan alakított csapat, de mégis nem megvetendő szaporodás. E 12,000 embert kellett bevárni, mielőtt egészen komolyan hozzá kezdenének a támadó föllépéshez.

Oktober 23-kán valóban megérkezett Kossuth a mondott erősítésekkel Miklósfalvára s mindjárt hadi tanácsot tartottak

ott. Kossuth igen erélyesen nyilatkozott a támadó föllépés mellett Bécs fölmentése végett. Görgey, ki ezredessé neveztetvén ki, Perczel hadtestétől Mogáéhoz tétetett át, sajátkép azért, hogy Mogát. ki iránt a honvédelmi bizottmány nagy bizalmatlanságot táplált, szemmel tartsa, Görgey a támadó föllépés ellen szolt, lényegesen katonai szempontból, kiemelve a magyar hadsereg hiányait. E hiányok közé számította többi közt az általunk már említettekén kívül azt is, hogy a magyar katonák igen kevés érzéket mutattak az enyém és tied fogalmai közti különbséget illetőleg, még kevesbet mint a horvátok s azon aggodalmát fejezte ki, hogy ennek következtében, a helyett hogy előnyomulás által rokonszenvet szereznének az osztrák területen, inkább teljesen eljásznak azt. Mig Kossuth föltevő, hogy a fiatal magyar csapatok lelkesültsége sok hiányt kiegyenlít, Görgey nem akart erről mitsem tudni. A táborban, — úgy mond, — és közvetlen Kossuth beszéde után nagyra számítja a lelkesültséget, sanyaru fáradoalmak után s az ellenség előtt semmibe.

Hanem Kossuthot Görgey okai nem tartották vissza, hogy élénken ne izgasson a támadó föllépés mellett s valóban sikerült neki a hangulatot annak javára irányozni. 24-kén két tiszt által fölszólítást küldött Windischgrätz herceghez, hogy fegyvereztesse le a bánt s szüntesse meg Bécs ostromzárólását. Ez azzal felelt, hogy a parlamentairek egyikét, egy honvéd ezredet, le tartóztatta s csak a másikat küldte vissza.

A herceg ez eljárása a magyar táborban átalános fölháborodást idézett elő s most már csak egy hang hallatszott : támadás. Azon főtisztek, kik még talán más véleményen valának, legalább hallgattak, miután Kossuth a támadó eljárás ellen leg hangosabban beszélőket, azokat, kik politikai okokból valának ellene, egyszerűen elbocsátással fenyegette.

Okt. 28-án három hadoszlopban harmadszor átmentek a magyarok a Lajtán. Mogának körülbelül 26,000 embere volt.

Az előhad Görgey alatt 4 zászlóaljból állt, 2 század lovaságból és 8 ágyuból.

A sereg zöme állt: .

a jobb szárnyból Bárczay ezredes alatt, 6 zászlóalj, 4 század lovasság, 16 ágyu.

a centrum Lázár ezredes alatt, 4 zászlóalj, 6 század lovaság, 24 ágyu ;

a balszárny Répássy ezredes alatt, 4 zászlóalj, 16 század lovasság, 24 ágyu ;

a tartalék Karger ezredes alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovaság, 16 ágyu.

Az egész hadsereg tehát 21 zászlóaljból, 32 lovassági századból, 88 ágyuból, azaz 20,000 ember gyalog, 4000 lovas és 2000 tüzérből állt. A gyalogságból 3000 ember csak kaszával volt fölfegyverezve s a tartalékseregbe beosztva ; az egész hadseregből 16,000 ember tartozott a rendes csapatokhoz, hová a sorgyalogságot, huszárokat és honvédeket számították, a többi nemzetőr volt.

Az előhadnak meg volt parancsolva, hogy ha ütközetre kerül a dolog, Lázár baloldalához, a centrum-dandárhoz csatlakozzék. A jobb szárnynak kellett a támadást kezdeni, lefelé vonulva a Duna hosszában, aztán, ha ez már az osztrákok baloldalán áll, akkor nyomuljon elő a centrum Schwechaton át Simmeringre, hogy kezét fogjon a bécsiekkel, kik talán kitornek ; a balszárny védje e mozdulatot délfelől Windischgrätz netaláni megtámadása ellen.

Okt. 28-án a magyarok egész a Fischeig előnyomultak ; előőrseik a nevezett patak mellett álltak Fischament, Klein Neusiedel, Schwandorf és Ebergassingnál. A hadsereg tehát igen kis utat tett. Miután az egész távolság Brucktól a Schwechat vonalig, hol Mogának arra kellett számítani, hogy Windischgrätzcel összeütközik, alig több három mértföldnél, 29-én tehát készen kellett lenni az ütközetre ; csak 30 dikán történt meg valóban.

Windischgrätz a Schwechat vonalat választotta, hogy ott várja be a magyarok támadását. Csak gyöngye előőrseket tartott ott, kik őrszolgálatokat küldtek előre a Fischeig és Lajtaig.

Okt. 28-án Windischgrätz erős támadást tün Bécs ellen ; az eredmény nagyon tökéletlen volt, hanem mégis arra bírta a bécsieket, hogy alkudozásokat kezdjenek ; a kapitulatio már csaknem meg volt kötve, mikor a városban elterjedt a hir, hogy a magyarok nagy haddal átjöttek a Lajtán s Bécs fölmentésére

előny omulnak. E hirre a bécsiek újra fegyvert ragadtak s megújíták a harcot.

Okt. 29-én a magyarok átmentek a Fischán, hanem éjen át tábort ütöttek a magaslatokon e patak és a Schwechat közt. 30-án végre Schwechat ellen nyomultak. Közeledésük hírére Windischgrätz a Jellacsics hadtestét előre indította a Schwechat-hoz s megerősítette azt a barrikade-harenál fölösleges lovasság által, a mennyiben az ostromzárolási szolgálatnál nélkülözhető volt. Jellacsics seregének zömével Schwechat helységében és mögötte állt; balszárnyát a Schwechat patakán át Mannswörthig terjesztette a Dunánál; jobb szárnyán a sikon a Schwechat patak mellett a császári papirosgyár és Zwölfaxing közt lovasságát állította föl.

Az okt. 29. és 30. közti éjjel a magyar tábort ok nélkül föllármázta a bal szárnyról jövő hír, hogy az ellenség már a magyarok bal oldalán és hátán áll. Csapatokat vontak most oda, kik egész éjjel talpon álltak, a nélkül hogy egyebet találtak volna, mint kifáradást. Az ifju magyar csapatokra az ellenség közellétének ez első benyomása rosz hatást tett.

30-ikán reggel az előnyomulást folytatták. A magyarok előretolt jobb szárnya legelőbb jött összeütközésbe a bán bal szárnyával Mannswörthnél. A magyarok oly vitézül küzdtek, a mint csak kivánni lehetett s kivált Guyon, ez időben őrnagy s a pesti második önkéntes zászlóalj parancsnoka, számos jeleit adta a vakmerő bátorságnak, melyet a későbbi hadjáratban oly gyakran tanusított.

Épen megkezdődött az ütközet Mannswörthnél, mikor Görgey az előhaddal Schwechat előtt megjelent. Észrevette, hogy erős osztrák hadoszlopok gyűlnek össze Schwechat mögött és épen támadást akart intézni Schwechat ellen, hogy e hadoszlopokat akadályozza a kiterjeszkedésben, mi a magyarokra nézve Mannswörthnél veszélyes lehetett volna, a mint Mogától parancsot kapott, hogy álljon meg, mig a centrum zöme is vele egy vonalra nem ér. Midőn ez végre déltájban megérkezett, parancsolák neki, hogy készüljön támadásra. Azonban a parancs valódi támadásra mind Görgey, mind Lázár számára kimaradt;

mindkettő tétlenségben tartatott s a Mannswörthnél küzdő dandár elszigetelten harcolt.

A balszárny Répássy alatt elkésett, úgy hogy közte és Görgey közt jelentékeny ür támadt, melyet, mint látszék, Jellacsics lovassága Zwölfaxing és a papirgyár felől fenyeget. Görgey ezáltal szükségesnek vélte dandárát horog alakú állásba állítani föl, bal szárnyát behajtva. Hanem Jellacsics sem jobb szárnyával, sem a centrummal nem támadott, megaléglette azt, hogy Mannswörthnél küzdő csapatainak küldött erősítéseket. Dél tájban azonban Schwechattól nyugot felé jelentékeny mennyiségű tüzéséget gyűjtött össze, azon nyilvánvaló szándékkal, hogy azzal Schwechatról előhatoljon.

Moga tábornokari főnöke, Pusztelnik alezredes annyi ágyut gyűjtött össze, a mennyit csak lehetséges volt, hogy az osztrák tüzéségnek az előhatolást megakadályozza. Ez azonban nem sikerült neki. Az osztrák ütegek előre jöttek, löttek s az első találó lövésekkel ingadozásba hozták a Lázár dandárt, mely nem sokára rendetlen futással fajult; erre szétoszlottak s tüzőket részint a magyarok jobb szárnya ellen irányzák Mannswörthnél, részint a Görgey dandára ellen. A magyarok jobb szárnya, a hosszas harctól is kifáradva, nemsokára hátrálni kezdett s Görgey dandára követte Lázárnak példáját, mihelyt néhány ágyugolyó csapott zászlóaljaik közé, Görgey minden igyekezete dacára nem bírta őket föltartani.

Az egész magyar hadsereg hátrált tehát, a centrum a tartalékkal együtt, a nélkül, hogy tulajdonkép csatába jött volna, vad futásban keresett menekülést, s csak a Fischa, részben a Lajta mögött állt meg. Szerencsére Jellacsics nem üldözte őket. A holtak és sebesültek száma a schwechati ütközetben mindkét részről alig érdemel említést. Ez ütközet legközvetlenebb következménye Bécs eleste lön, mely reménytelen megadta magát okt. 31-én Windischgrätz hercegnek.

A magyar és osztrák hadsereg a felső Dunánál a schwechati ütközettől kezdve Windischgrätz herceg támadó föllépéseig.

Bécs fölkelése összeköttetve a bán váratlan visszavonulásával szükségkép hátráltatták az osztrákok támadását Magyarországra ellen, mint szintén a körülményeket is, melyek közt annak történnie kellett, némileg megváltoztatták. Bécs eleste után nem látszott semmi akadály többé s kívánatosnak látszott osztrák szempontból a támadó föllépés megkezdését siettetni. A helyzet most már teljesen tiszta volt. Bármennyire hajlandók voltak is a magyarok Ferdinand császár-király iránti állásukat illetőleg ámitgatni magukat, csaknem lehetetlen vala, hogy a csalódást ők maguk is komolyan vegyék. Előre föltehető volt tehát, hogy most nem fogják magukat rosziul alkalmazott tekintetek által visszatartatni és dolgozni fognak seregük megerősítésén. Mennél több időt engedtek nekik erre, annál erősebben léphetnek föl, ha a hare majd megkezdődik.

Gyorsan támadni, ez volt tehát az osztrákok jelszava. Közvetlen Bécs eleste után Windischgrätz herceg meg is bizatott, hogy kezdje meg Magyarországra lecsendesítését. Hanem, a mint most közelebről megtekintették a dolgot, úgy találták, hogy az osztrák hadsereg fölszerelése nem felelt meg minden követeléseknek, melyeket főleg egy téli hadjáratra nézve szükségeseknek tartottak. Kivált sok hiányzott a bán csapatainál, ruházatot, fegyverzetet és tüzérséget illetőleg. Azonfelül a rendelkezés alatti haderők nem álltak még azon pontokon, melyeken kellett volna állniok a támadó föllépés megkezdhetése végett. Előkészítő utaknak kellett tehát a hadjárat megkezdése előtt történni.

Mindehhez járulhatott az, hogy Ferdinand császár vonakodott megegyezését adni a magyar mozgalom véres elnyomására melyet ígéretei s azoknak be nem töltése által maga is táplált. E bajon segíteni lehetett, ha oly fejedelmet ültetnek helyébe, ki mitsem ígért. Ferdinand császár tehát 1848 december 2-kán leköszönt unokaöccse Ferenc József javára, miután ennek atyja Ferenc Károly főherceg a trónöröklésről lemondott.

Ambár a reakciónak csaknem európaszerte biztosított győzedelme mellett már november elején szerfölött kedvezők voltak a körülmények a Magyarország elleni hadjárat megkezdésére, ez mégis az említett dolgok miatt egész december közepéig elhalasztatott. Ez idő nyereség volt a magyaroknak; az a kérdés, hogyan használták.

Moga tábornok egy sérülést, melyet lovával elbukva kapott, arra használt, hogy már október 31-én leköszönjön. November 1-én reggel Kossuth, ki a schwechati ütközet rossz kimenetele által nagyon le lön verve s a Görgey által előre nyilvánított aggodalmakat nagyon is megvalósulni látta, átadta ennek a parancsnokságot a felső dunai magyar hadsereg fölött. Némi habozás után, melyet Kossuth elosztatott, Görgey elfogadta a kineveztetést s főhadiszállását áttette Pozsonyba.

A hadsereg főrése hosszas határvédállásban a Fertő távtól Pozsonyon át egész Hochstättenig a Morava folyónál volt fölállítva.

Pillanatnyilag egy Kossuth által elrendelt expeditio Simunich osztrák tábornok ellen vette igénybe Görgey figyelmét. Simunich egy kis csapattal Galliciából délfelé tartott, hogy Windischgrätz herceg seregével egyesüljön. Nagyszombat felé vette útját, a mi, ha a magyarok annak idején megtámadják, veszélyes volt. Kossuth valóban azt remélte, hogy Roth tábornok sorsára juttatja őt s ez expeditio vezérévé Guyont nevezte ki, kinek vitézsége csodálatát költötte föl Mannswörthnél s kit ezredessé nevezett ki. Guyon csapata már november 1-én elindult Pozsonyból Nagyszombat felé, hanem későn érkezett meg, mert Simunich jókor figyelmessé lön s Nagyszombatból Nádason és a fehérhegységen át a Moraváig huzódott.

Kossuth, ki a Simunich elleni fényes eredmény által gondolta a hadseregnek a schwechati csata folytán megtört önbi-zalmát újra fölébreszteni, az expeditio sikertelensége után elhagyta Pozsonyt s ismét visszatért Pestre.

Görgey most egész figyelmét a hadsereg reorganisatiójára fordította, hogy azt valóban harcképes állapotba helyezze. Kivánta, hogy a rendetlen csapatok a hadsereg magvától, a rendesektől, hová a sorgyalogságon kívül csak a honvédeket számi-

totta, szorosán elkülönitessenek. Az önkéntes és nemzetőr zászlóaljok aztán, a mennyire lehet, alakitassanak át honvéd zászlóaljakká, azaz olyanokká, melyek az egész háboru tartama alatt szolgálatban maradnak, melyekre tehát a fővezér a háboru egész tartama alatt számíthat; minden oly csapat, melyre nézve ez el nem érhető, oszlattassék föl s csak fegyverei maradjanak itt a hadseregnél.

A ruházat, főleg az önkéntes zászlóaljaké, nagyon hiányos volt, kivált hiányzott a legtöbbnél a szükséges fehérruha, minek szükségképi következménye a tisztátlanság s a férgek elszaporodása lön. Itt segíteni kellett. Görgey kívánta továbbá, hogy a tiszti helyek betöltésénél s az előmozdításoknál nagyobb választékossággal járjanak el, mint eddig; hogy ne alkalmazzanak minden fickót, kinek sem katonai ismerete, sem katonai képessége, hanem csak jó pártfogói vannak. Az előléptetés bizonyos fokig bizassék a fővezérre.

Ily értelemben fogott Görgey a reorganisatio művéhez. Hanem épen hogy ezt teljesen keresztülvihesse, szükségesnek tartotta a hadsereget terjedelmes határvédállásából Győrig visszahúzni, míg a határon, a Lajta mellett s a fehér hegységnél csak aránylag gyöngye őrcsapatok maradnak vissza az ellenség szemmeltartására, ellenséges támadás esetén azok aztán Komáromhoz vagy Lipótvárhoz vagy egyáltalán a Dunához vonuljanak vissza. Helyesen jegyzé meg Görgey, hogy a csapatokat egymástól szétszaggató határvéd szolgálat a reorganisatiót lehetlenné teszi.

Ellenben Kossuth föl akarta tartani a határvédállást s neki sem hiányzottak okai arra. Először is, úgy vélé, jó lesz minél több magyar területet megtartani; továbbá a magyar népet hozzá kell szoktatni az Ausztriától való teljes elzárkozásra, a mire irányzott többi közt az is, hogy magyar részről november 24-én minden határközlekedést megszakítottak Ausztriával; ez elzárásnak egyszersmind az a jó oldala lesz, hogy az osztrákok homályban maradnak a magyarok szándékait illetőleg.

Ez okok bizonyára nem voltak megvetendők; de úgy látszik, Kossuth említett céljait úgy is egészen jól el lehetett volna érni, ha Görgey rendszere szerint csak egyes őrállomások ma-

radnak a határon, föltéve, hogy ezek élénk őrzásokat tartanak. Hanem Kossuth természetesen gondolatban túlment ezokon; ő azt ohajtotta, hogy Görgey folytonos kis háborút folytasson az osztrákok ellen s őket minden ponton nyugtalanítsa; erre természetesen nem voltak elégségesek az előörsi csapatok, melyeknek háta mögött nem volt jelentékeny erősítés.

Görgey egészben véve kénytelen volt alárendelni magát Kossuth akaratának, azaz megtartani a határvédelást; hanem a kívánt folytonos csatározásra az osztrákok ellen rá nem hagyta magát venni, mert újjászervezési munkájára szükséges időt és nyugalmat akart nyerni. Szerencsére Kossuth maga sem gondolt most már ama nagyszerű támadó föllépésre, mely a schwechati ütközetet megelőzőleg folyton szeméi előtt lebegett.

Mindemellett nem hiányzott a viszály Görgey és Kossuth közt. Az előbbi nem épen valami nagyon finom és kiméletes volt kifejezéseiben, mindent leöntött gúnyolódásának maró savával s ha jogosan kívánta, hogy csak neki, a fővezérnek, legyen joga csapatai fölött rendelkezni s szünjenek meg más oldalról folyvást bele beszélni, Kossuth ezáltal, mint több egyéb által sértve érezhette magát. S ki tudja, nem jutott-e már ekkor eszébe mást valakit állítani Görgey helyébe? Meg is történt volna ez, ha lett volna más valaki, kinek képességében és akaraterejében ennyi bizalmat lehetett volna helyezni. E más valaki azonban hiányzott.

A hadsereg reorganisatiójával egyidejűleg több ponton, például Pozsony, Mosony és Győr mellett Kollman ezredes fölügyelete alatt sánemunkák készítettettek. Görgey főleg az előbbieket meglehetősen fölöslegeseknek tartotta. Valóban egyedüli előnyük az volt, hogy e vidék népét némileg foglalkoztatták. Hogy a nép nagy bizalmat helyezett bennök, azt inkább hátránynak lehetett venni mint előnynek. Mert Windischgrätz első támadásánál rögtön ki kellett ábrándulnia, főleg miután a sáncok oly megszálló csapatok számára készültek, melyeknek már magoknak kétszer oly nagyoknak kellett volna lenni mint Görgey egész hadserege; ez oly hiba volt, melyet mérnökök, kik sáncaikat úgy tekintik, mintha azok önmagukért volnának alkot-

va s nem is gondolnak arra, hogy még katonák is szükségesek ahhoz, — igen is gyakran elkövetnek.

Ezalatt Windischgrätz folytatta proklamatiók által, melyekben a magyar mozgalmat úgy állította elő mint egy kis terrorizáló párt művét, hatni a rendes csapatokra és sikerült neki nem egy régi osztrák tisztet megingatni. Görgey s a mellé adott kormánybiztos Csányi indítatva érzék magukat ezáltal november 26-án egy ily proklamatióra felelni s kijelenteni, hogy a honvédelmi bizottmány az egyetlen jelenleg Magyarországon főnnálló törvényes kormány.

Miután egész novemberen át hiába várták az osztrák támadó föllépés megkezdését és Windischgrätz folyvást csak proklamatiókkal dolgozott, Kossuth már azon reménynek engedte át magát, hogy Windischgrätz jövő tavaszig fog várni az ellenségeskedések megkezdésével. Addig remélte, hogy a felső dunai hadsereget 60,000 emberre szaporíthatja 200 ágyuval. Valóban folyvást küldött erősítéseket föl a Dunán, hanem ezek mégsem jöttek oly tömegesen s oly gyorsan, mint Görgey ohajtotta volna, hogy őket organizálhassa s még annak idején betaníthassa a szükséges fegyelemre. Görgey végre maga is, habár nem oly határozottan, Kossuth véleményére kezdett hajolni, hogy Windischgrätz időt enged neki egész a jövő tavaszig.

Ez esalódás lön. Mielőtt azonban elmondanók Windischgrätz támadását, néhány pillantást kell vetnünk arra, a mi szeptember közepétől december közepéig a mellékharctérekén történt.

A mellékharctérekén történt események 1848 szeptember közepétől december közepéig.

A Perczelféle hadtest.

Perczel Rothnak Ozoránál történt elfogása után október vége felé fölment a Mura mentében, Kottorinál megvert egy horvát csapatot, aztán a Mura mellett fölfelé vonulva Letenyénél november 17-én egy másikat. Aztán átlépett a Murán, bevonult a Muraközbe s Csáktornyan ütötte föl főhadiszállását. Hadereje

ez időben mintegy 6000 emberre rugott 16 ágyuval. Ellenében Nugent táborszernagy Stajerországban egy osztrák hadcsapatot szervezett, mely novemberben 4—5000 főre ment. Perczel most mindjárt Csáktornyáról Friedauig előnyomult Stajerországban, hanem csakhamar visszavonult, miután nem ismerte itt az ellenség erejét s magasabbra becsülte azt, mint a milyen valóban volt. Megelégtette most azt, hogy a Mura és Dráva közti állásában délnyugeti Magyarországot s azon készületeket föld özt melyek ez országrészben tétettek.

A honvédelmi bizottmány nézete szerint természetesen még Fiumét is szemmel kellett volna tartania, hogy ezen át összekötetést eszközöljön Olaszországgal, egyelőre csak fegyverek szállítására végett. Köztudomás szerint Velence még ez időben az olaszok kezében volt s Károly Albert új harcra készült az 1849 évre.

A portyázó csapatok északnyugoton.

Mint Perczel Görgey hadseregének bal oldalán, úgy álltak jobb oldalán a portyázó csapatok, melyeket Querlonde és Beniczky a felső Vág völgyében összegyűjtöttek. 3000 ember és 4 ágyuval december 4-kén szétverték ezek Budetinnál, Teplíc és Nagy-Bicske közt a tót szabadcsapatokat, melyeket a protestáns lelkész Hurban, a cseh párt buzgó hive e vidéken nagy bajjal összeszedett s melyeknek élére maga állt. Hurbant a Jablunka szoroson át kiverték az országból s Beniczky és Querlonde aztán csapatokkal látták el a hegyszorosokat, melyek Magyarország északnyugoti részéből Morvaországba és Sléziába vezetnek.

A Bács és a Bánátban történt események.

Láttuk föntebb, hogy eredetileg tervben volt, miszerint a szerbek közösen vagy legalább egyidejűleg a horvátokkal kezdjék meg szeptemberben a támadást. Nem történt meg. Egy részről úgy találták, hogy a szerb haderő nagy mozdulatokra, támadó hadjáratra nincs eléggé fölszerelve; más részt az osztrák

vezérek, különösen Mayerhofer ezredes, vágytak nagyon lerázni nyakukról a szerb nemzeti elemeket, hogy aztán a fölmaradó részt teljesen császári osztrák értelemben használhassák. A szerb nemzeti bizottmány, az ideiglenes kormány, le is tette ez időben Stratimirovichot fővezéri állásáról s azon gondolkoztak, hogy a török Szerbiából jött segélyesapatokat haza küldjék, a mi nem könnyű volt, miután már azok itt voltak.

Habár e körülmények közt elhalasztatott is a szerb támadó föllépés megkezdése, hanem a bánnak minden méltóságába való visszahelyezése e harc téren is jelül szolgált a parancsnokló osztrák tisztnek, hogy nyíltan szakadjanak el a magyar ügytől.

Bechtold rögtön erre fölmondta a szolgálatot a magyar kormánynak és Mayerhofer működése, mely nem volt hatástalan a többi főtisztekre is, azzal fenyegetett, hogy a magyar haderő teljesen szétbomlik a Bács-Bánátban; még csak néhány hazafias főtiszt tartotta föl e sereget a végbomláستól. Ferdinand császárnak okt. 3- és 4-iki kibocsátványai után, Rukawina, a temesvári erőd parancsnoka is nyíltan hadat izent a magyaroknak s bezárta előttük a kapukat. Nehéz csapás volt ez a magyarokra, mert most a bánáti harc téren hátuk mögött is ellenség állt. Az aradi várparancsnok, Berger altábornagy már september 19-én semlegesnek nyílvánítá magát s most Rukawinával egyidejűleg nyílt ellenségeskedésbe tört ki.

Miután Bechtold állomását elhagyta, a magyar kormány Mészáros hadügyminisztert küldte le a Bács-Bánátba, hogy az ott álló csapatok fölött vegye át a fővezérséget. Mészáros belátása és tehetségei semmikép sem voltak becsületességéhez s a magyar ügy iránti ragaszkodásához hasonlók. September 21-én Szent-Tamás ellen támadást tön, mely, a mi az ügyetlen elrendezést illeti, teljesen mérkőzhetett a Bechtoldéval; a szerbek fényesen visszaverték s Mészáros teljesen elvesztette csapatai bizalmát, úgy hogy a kormány nem tehetett egyebet, mint hogy lehető leggyorsabban visszahívta őt Pestre.

Csak október közepe táján jutottak a szerbek odáig, hogy a támadó föllépést megkezdhatték; okt. 13-án kezdték meg azt, megtámadva Ó- és Török-Becsét, hogy azáltal a magyar had-

erők közti összeköttetést egyrészt a Bácskában, másrészt a Bánátban megszakítsák. E vállalat teljesen meghiúsult.

Részint ez, részint a bécsi fölkelésről jövő hírek arra indíták a szerbeket, hogy nemcsak visszatértek védelmi állásukba, hanem újból alkudozásokot is kezdtek a magyarokkal.

Kossuth hévvel ragadta meg e körülményeket. Emlékezőnk, hogy azon időben kedvence gondolata a Bécs előtt álló osztrák hadsereg megtámadása volt, hogy a harcot Németországba átvihesse s nagyobbítsa a forradalom területét. A felső Dunánál hiányzott e végre a szükséges számú csapat. Nem lehetne-e ezt megszerezni, ha a szerbek elleni harcot egészen megszüntetik? Kossuth így számított: Temesvár és Aradnak nyíltan az ellenséges részre átállása által a magyarok helyzete a déli harctéren kétségkívül nagy mértékben megnehezedett. Nagy babérokat itt nem lehet aratni, nagy előnyöket nem lehet nyerni, legfőlegb függőben lehet tartani a dolgokat s ezt talán alkudozások által is megtehetni. De ha nem sikerülne is ezáltal a szerbeket teljesen nyugalomban tartani, ha támadásra mennének is át, támadásuk nem igen veszélyes a magyarokra nézve; támadó föllépésük nem mehet messzire s még mindig elég eszköz van föltartani őket addig, míg a másik, döntő ponton valami nagy eredmény lesz elérve; míg a szerbek most védelmi állásukban nagy magyar haderőt igényelnek s ez végre is mitsem tehet ellenök.

Kossuth — minden katonai tekintetben — főleg Görgey emlékirata által meglehetősen hitelét veszttette, még azoknál is, kik egyébként rokonszenveznek vele, kik elismerik minden lehető politikai és financialis tehetségét. De mennél pártatlanabbul s alaposabban követi az ember a nagy izgató működését, annál inkább kénytelen elismerni, hogy katonai tekintetben is felülmúlta Kossuth a legjobb magyar tábornokokat. Ha nem volt is bátorsága a csatatéren, ha egyáltalán nem ismerte is a katonai szolgálat részleteit, ha végül képtelen volt is a magyar hadseregben szolgáló régi osztrák tiszték sajtóságos politikai hadászati bogarait megérteni, a mit mind szívesen elengedünk, kitünő katonai átpillantó tehetsége volt s ez csak az utóbbi időben, a kétségbeesés idejében zavarodott meg.

Az előttünk álló esetben ösztönszerűleg érezte, hogy ha nyerni akar az ember, mernie kell, hogy érteni kell azt: mellék-pontokon föláldozni valamit a végett, miszerint a főponton nyerjen az ember s ezzel a győzelmet biztosítsa a mellék-pontokon is.

Már most tehát október közepén meg akarta szüntetni Kossuth a szerbek elleni harcot, hogy a felső dunai hadsereget megerősítse az így megkimélt csapatokkal. Hanem ez eszméje makacs, legyőzhetlen ellenállásra talált, mindkét csapatparancsnoknál a déli harctéren, kik most ezek voltak: Kiss a Bánátban, és Bakonyi a Bácskában.

A szerbek, kikhez most már szorosán csatlakoztak a határvidéki oláhok is, az alkudozások alatt legkevesbbé sem szüntették meg készülődéseiket, sőt inkább folyvást egyenlő buzgalommal folytatták azt s többi közt ez időben megerősítették a tomassovaci hidfőt a Temes folyónál, a Nagy-Becskekéből Pancsovára vivő nagy országutban, továbbá Strázsát a közép és Ördöghidját az alsó Karasnál, Palánka és Dubovác közt.

Miután Bécs már elesett, Rajacsics érsek Ferdinánd császártól egy kéziratot kapott, melyben utasított, hogy szakítson félbe minden közlekedést a „lázadókkal“, mi alatt a magyarok értendők, és támogassa Windischgrätz hereget Magyarország lecsendesítésében. E kézírathoz az okt. 3 és 4-iki kibocsátványok voltak mellékelve. A császári parancs első része rögtön teljesítettet; a szerbek ujlag ellenséges állást foglaltak el, a nélkül azonban, hogy egyelőre támadólag léptek volna föl. A magyarokra bízták tehát a támadást.

A szerbek főállásai a bánátban november elején a jobb szárnytól a bal felé következők voltak: az Ördöghidja, Strázsza, Károlyfalva és Alibunár, Tomassovác és Pancsova. Az ottani táborokban körülbelül egészben véve 17,000 ember állt, köztük 4000 oláh-bánáti határőr és 500 lovas. A sáncokat 80 ágyu védte. Az aradi őrség mintegy 1000, a temesvári 5000 emberből állt; Temesvárott egy ezred lovasság is volt. Minden a bánátban lévő haderő a temesvári parancsnoktól Rukawina altábornagytól vette a rendeleteket.

A Bácsban és a Szerémségben Supplikác vezényelt. A Duna bal partján itt Titelnél, a római sáncoknál, Szireghnél, to-

vábbá Földvárnál, Turiánál, Szent-Tamásnál összesen 9000 ember, a Duna jobb partján Zimonymánál, Karlovic és Kamenicánál 6000 ember, kik közt egészben véve csak 200 lovas találkozott.

A szerb-osztrák haderő tehát a Bánátban és Bácsban mindent összevéve 38,000 főre rügött.

Magyar részről a bánáti hadtest Kiss alatt, kinek főhadiszállása Nagy-Becskeken volt, fölözött a Vetter és Damjánich hadosztályokra s a Nagy Sándor és Máriássy hadoszlopokra.

A Vetter osztály, mely a bánáti vonal jobb szárnyát képezte, Nagy-Becskekenél 6 zászlóaljból, 9 század lovasság és 30 ágyuból állt; a Damjánich osztály a bal szárnyon Versec és Fehértemplomnál 5 zászlóaljat, 3 század lovasságot és 30 ágyut számított.

A két hadoszlopnak a vonal hátát kellett biztosítani: Nagy Sándornak Temesvárt kellett elzárni $\frac{1}{3}$ zászlóaljjal, 2 század lovasság, 4 ágyu és 3000 nemzetőrrel; Máriássynak két új honvéd zászlóaljjal, szabadcsapatával, mintegy 200 lovassal és 8 ágyuval, egészben 5000 emberrel Aradot kellett körülfogni s ha lehet, bevenni.

Összesen a magyaroknak a Bánátban mintegy 22,000 embere volt.

Bácsban Bakonyi tábornok vezényelt, később decembertől kezdve, Eszterházy három hadosztályt. A Lenkey osztály, 4 zászlóalj, 2 század lovasság és 12 ágyu Új-Becsénél és Ó-Becsénél foglalta el a bal szárnyat; az Eszterházy osztály, 5 zászlóalj, 6 század lovas és 18 ágyu a centrumot képezte Verbásznál és Kis-Kérnél; végül a Szabó osztály 5 zászlóalj, 8 század lovas és 12 ágyu a jobb szárnyat Ó-Kéren át Újvidék felé. E csapatok mintegy 14,000—15,000 főre rügtak.

Ehhez járult a péterváradi várórség s a hidfő őrsége a bal parton, 4 zászlóalj, 2 század lovasság Blagoévich tábornok alatt.

E helyőrséget is beszámítva a magyarok ereje a déli haretéren körülbelül 40,000 főre ment.

Előbb azon eseményeket akarjuk követni, melyek a magyarok homlokvonalán történtek s aztán szemlénk alá venni, a

mi hátuk biztosítása végett történt, t. i. a temesvári és aradi várak ellen.

Csaknem az egész novemberen át jelentéktelen csatározásoknál maradt a dolog a homlokvonalon. Ez időszakból csak Damjanich támadását lehet kiemelni Strázsa (Lagerdorf) ellen november 7-ikén. E pontot rövid, hanem véres ellenállás után bevette; ez szabaddá tette a közlekedést a magyarok számára Versec és Fehértemplom közt.

A hónap közepe táján Kossuth ismét októberi eszméjére tért vissza. Most ugyan nem akarta már egészen abba hagyni a harcot a szerbek ellen a felső dunai hadsereg kedvéért, hanem azt kívánta, hogy a bácsi és bánáti vezérek 10,000 embert adjanak neki a feldunai hadsereg számára. Ezek szabadkoztak ez ellen, azt állítva, hogy a nélkül sincs elegendő csapatuk, a mi kétségkívül teljesen igaz volt, föltéve, hogy az esztelen védvonal-rendszert föl akarták tartani egész hosszában Újvidéktől a Dunánál kezdve Becsén át egész Fehértemplomig és ismét le a Dunáig, azonfölül oldalfödözetet is állítva az erdélyi oláhok ellen. Mint rendesen győzött az esztelenség; Kossuthnak okos tervével ismét föl kellett hagyni.

November végén Kiss távol volt Pesten; Vetter vezényelte ideiglenesen helyette a bánáti hadtestet. Ez most elhatározta általános támadást intézni a szerbek ellen a Bánátban, hogy visszaszorítsa őket Paucsovára s ott agyonnyomja. November 30-kán kellett volna a hadműveleteknek megkezdődni, három hadoszlopnak kellett volna egyszerre előnyomulni és pedig:

a legszélsőbb bal szárnyon Maderspach alezredesnek Fehértemplomtól az Ördöghidja ellen;

a centrumban Kiss Pál őrnagynak Versecről Alibunár ellen;

a jobb szárnyon a főhadoszlopnak Nagy-Beckerekről Tomássovác ellen.

Minden egyéb ponton egyidejűleg demonstrációknak kell történni. Ha megfontolja ezt az ember s hozzá veszi, hogy még megszálló csapatokat is kellett hátrahagyni, úgy e támadásnál rögtön szembetűnik az erők roppant szétforgácsolása. Az ivalakú vonal az Ördöghidjától Alibunáron át Tomássovácig nem

kevesebb mint 11 mértföld hosszú, vagyis három napi jó gyaloglás.

A Maderspach hadoszlop, 5 század gyalogság, $\frac{3}{4}$ század lovasság és 5 ágyuból állt, tehát kevéssel több 1000 embernél. November 30-ikán reggel 4 órakor Fehértemplomból kiindult Palánka felé. Itt Maderspach különben is gyöngye osztályát három részre osztotta: bal szárnyra, mely Ó-Palánkát megszállva tartsa, centrumra, mely egyenesen a hid ellen nyomuljon és jobb szárnyra, mely a hidon fölül átkeljen a Karason s így kerülje meg a szerbek állását.

Értesültek arról, hogy a hid el van torlaszolva s a Karas jobb partján 2500 szerb áll 7 ágyuval a hid mögött. Sűrű köd segítette a magyarokat az előnyomulásban, 7 órakor kezdődött a harc a hidnál, melyet élénk, de rövid ütközet után elfoglaltak a magyarok, kik itt 3 ágyut is nyertek zsákmányul. A szerbek részint a Duna mentében Pancsova felé futottak, részint a folyón át Szerbiába menekültek.

Kiss őrnagy hadoszlopa, mely Alibunar ellen volt szánva, Nikolincénél egy csoport szerb népfelkelést talált, szétüzte azt s aztán tovább nyomulva megtámadta Károlyfalvát. Itt is hátra verték a szerbeket, hanem védelmükre kelt a főhaderő Alibunar-ról, mely most részéről nagymérvű támadáshoz kezdett, ennek következtén a magyarok visszavonultak Versecre.

A főtámadás Tomassováé ellen a köd miatt nem is jött létre.

Bácsban ugyanazon nap két jelentéktelen ütközet tartatott, Földvárnál, ennek szerb helyőrsége s az ó-becsei magyar helyőrség közt, aztán Szent-Tamásnál az ottani szerb s a verbászi magyar helyőrség közt.

A szerbek november 30-ika után jelentékenyen megerősítették a tomassováci sáncokat s ellátták azt 3000 határőrrel, 500 törökországi szerbvel és 15 ágyuval Kniesanin alatt. A tomassováci hidfő a Temes jobb partján fogas mű volt rendesen földött úttal s mellvéddel a hid közvetlen ótalmára. A Temes jobb partja e tájon aránylag igen magas.

A bánáti hadtest főparancsnoka, Kiss ezredes december elején tért vissza Nagy-Becskerekre s most azonnal elrendelte a támadást a hidfő ellen.

Intézkedései következők voltak: a támadás december 4-ikén kezdődik reggel, az egész rendelkezés alatti haderő három hadoszlopra oszlik, melyek Écskán, Zsigmondfalván és Lázárföldén gyűlnek össze.

A középső hadoszlop, 2 zászlóalj, 4 század lovasság és 6 ágyu, 2 óraker reggel indul el Zsigmondfalváról s egyenesen a hidfő ellen tart; aztán a lőtávolon kívül kiterjeszkedik, hogy az őrség figyelmét magára vonja.

A bal szárnyoszlop, körülbelül oly erős mint az előbbi, Lázárföldéről Bótosra megy a Temes mellé, Tomássovácon felül s onnan a jobb part hosszában a hidfő jobb oldalára tör.

A főhadoszlop vagy a jobb szárny, 5 zászlóalj, 3 század lovasság és 18 ágyuval éjfélkor elindul Écskáról, Orlovátig megy Tomássovácon alól a Temeshez, hidat ver itt a folyón, aztán szintén két osztályra válik; egyike átkel a folyón s annak bal partján fölfelé hatol Tomassovác városa ellen, a másik pedig a jobb parton megy a hidfő bal oldala ellen.

Az egész Kiss által alkalmazott haderő kevéssel volt több 10,000 embernél, mindenesetre a tomássováci szerb helyőrségnél túlnyomóbb erő volt, azonban ez előny teljesen meg lön szüntetve a három hadoszlopra való fölosztás által, melyek három távoleső pontról indultak ki, egyelőre három különböző pont ellen valának irányozva s végül mégis egy pontra kellett volna közreműködniök. Miután még azt is tekintetbe kellett venni, hogy hidat is kell ütniek, fiatal csapatoknál, nagyon kétes tehetségű vezérek alatt előre meg lehetett mondani, hogy e hadoszlopok nem fognak összeműködni. Écska Lázárföldétől 2 mértföld, Bótos Orlováttól 1½ mértföld, Tomassovác Zsigmondfalvától 1½ mértföld.

A hid Orlovátnál, melynek a számítás szerint 7 óraker reggel készen kellett volna lenni, csak öt órával később készült el valóban. Kiss már régóta összevonta a hidfő közelébe minden a Temes jobb partján lévő csapatját, hanem még mindig várt a bal partra rendelt hadoszlop megjelenésére. Miután ez délig nem jelent meg, összpontosított 24 ágyut s ezekkel lövetni kezdte a hidfőt s aztán 3 óraker délután rohamhoz kezdett, mit a szerbek fényesen visszavertek.

Csak ezután érkezett meg a balparti hadoszlop támadásra Tomassovác városa ellen, be is hatolt a városba, hanem ismét kivettetett s a mint ott állt elszigetelten, kénytelen volt gyorsan visszavonulni Orlovát felé.

Kiss este 6 órakor összegyűjtötte harcoló csapatait az écskai országúton s visszaküldte őket tábori tanyáikra. A magyarok 250 embert vesztek holtak és sebesültekben, a szerbek alig annyit.

Közvetlen a december 4-iki támadás meggyűlésa után egy még messzebbható terv lön kidolgozva, melynél Damjanichnak is közre kellend működni, úgy hogy a Tomassováctól keletre eső vidéket tisztítsa meg a szerbektől s aztán hátulról támadja meg a nevezett helyet, mialatt Kiss a Temes jobb partján egyidejüleg támadást intéz a hidfő ellen.

Az intézkedés így szólt :

Egy 2 zászlóalj gyalog, 2 század lovas és 4 ágyuból álló hadoszlop Gergely alatt december 11-én Zichyfalvánál összegyűl s 12-kén Sz. Jánoson át Alibunár felé megy, hogy itt Damjanicsal egyesüljön s vele közösen megtámadja e helyet.

Damjanich a legszélsőbb bal szárny védelmére szükséges csapatokat Maderspach alezredes alatt Versecen és környékén hátrahagyva, 12-én 2 zászlóalj, 3 század lovasság s 8 ágyuval Nikolincén át Károlyfalva felé indul s onnan tovább Alibunárra; 13-kán aztán Illancsán és Jarkovácon át Tomassovác ellen nyomul s az e hely elleni támadás végett összeköttetésbe helyezi magát Kissel Bótoson keresztül.

Kiss összegyűjti a Vetter-hadosztály zömét 12-én Erneszt-házánál, Bótosól északra, egy oldalcsapatot Zsigmondfalvánál a Nagy-Becskekről Tamassovácra vivő országuton; 13-kán e két hadoszlop lőtávolig nyomul előre a tomassováci hidfő ellen, s megvárja a Damjanichesali összeköttetés helyreállítását, hogy aztán rohamhoz kezdhessen.

Damjanich dec. 12-én megtámadta Károlyfalvát s kényszerítette a szerbeket innen Alibunárra vonulni, követte őket odáig és megtámadta Alibunárt, a nélkül hogy megpihenni hagyá őket. E támadással egyesítette támadását Gergely is, ki már Damjanich előtt megérkezett a helység északi oldalán, hanem

egyedül gyengének tartotta magát. A szerbek, nagyrészt rendtelenségben lévén még a Károlyfalváról való futás következtén, rémülten szaladtak szét mindenfelé; Supplikác nem bírta föltartani őket. A magyarok vesztesége igen csekély volt, alig 100 ember, a szerbeké sokkal jelentékenyebb volt.

13-án most Damjanich az egyesített két hadoszloppal Jarkovác felé nyomult a verseci csatornánál; csak délután 4 órakor ért ide és csapatai nagyon fáradtak voltak, a mi 8 mértföldnyi út után két nap alatt, miközben még két ütközetet is ki kellett állni, könnyen érthető. Hogy még 13-án Tomassovác ellen induljanak, arra gondolni sem lehetett. Damjanich üzenetet küldött Kisshez és Margilicán s Jarkovácon elszállásolta embereit, mely helységek lakosai látszólag nagyon barátságosan fogadták őt. Nagy elővigyázati rendszabályokat ez okból nem tettek a magyarok.

Ezenközben Supplikác a Károlyfalvánál és Alibunárnál szétugrasztott szerbeket Szamosnál és Dobricánál — Alibunár és Jarkovác közt — újra összegyűjtötte; Jarkovác lakosaitól Damjanich megérkeztétől s intézkedéseiről értesülve, magához veszi még a tomassováci helyőrség nagy részét is s ez erős hadal 14-én korán hajnalban, nem sokára éjjel után megtámadja a magyarokat Jarkovácon. Elkecseregett utcai harcra kerül a dolog, melyben a lakosok is részt vesznek a magyarok ellen. Csak nagynehezen sikerül Damjanichnak csapatainak mintegy felét összeszedni s északnyugot felé kivonni a helységből. Másik részét Kiss Pál őrnagy délfelé a dobricai úton vonta ki a városból.

A szerbek is ketté oszlanak; de mialatt Damjanichot kevésbé bolygatják, Kiss őrnagyra rohannak, ki csapataival egyes tanyákban foglal állást s öt óra hosszáig visszaveri a tulnyomó szerb erő dühös rohamait.

Damjanich ezalatt annyira-mennyire rendbe szedte a maga felét s újra Jarkovác ellen fordul, hogy többi csapatait, kiket még a városban vél, kiszabadithassa. Ennek hírére a szerbek oda hagyják Kisst, ez azonban most utánok indul üldözésükre. A mint világosodni kezd, szerencsére Damjanichsal találkozik, egyesülten támadják meg most a szerb csapatokat, melyek nem-

sokára Dobrica fela visszavonulnak, hanem üldöztetve ez állomást is kénytelenek földadni.

Erre Damjanich ismét Jarkovác ellen fordul, kiraboltatja azt és fölgyújtatja, ezáltal azonban természetesen saját szállását is szétrombolja, este tehát átmegy a Temesen Szarcsára s itt egyesül Kiss ezredessel s a Vetter hadosztályával.

Kiss a Vetter hadosztálylyal 14-én előrenyomult a tomassováci hidfő ellen, melyet az itt hátrahagyott gyöngye őrség ellenállás nélkül oda hagyott. Tomassováci városát ezután leégették s a környékbeli népet ide terelték, hogy a sáncokat szétrombolják.

Miután ily módon itt is hiányzott a szállás és élelem, Kiss ezredes még 14-én este visszament jobb szárnyával Écskára és Zsigmondfalvára, a ballal Lázárföldre és Ernesztházára.

Egész hadteste tehát, Damjanichot is oda érte decemb. 14 és 15 közti éjjel az écskai vonalon állt (jobb szárny) Lázárföldön keresztül Szarcsáig és Szécsánig (bal szárny).

Bácsban november 30 óta sem Bakonyi, sem a december elején helyébe lépő Eszterházy vezérlete alatt nem történt semmi említésre méltó.

Az aradi vár Temesvártól északra fekszik a Maros folyónál és pedig annak bal partján egy hajlásban, mit a folyó itt képez; a vártól nyugotra ugyanazon parton fekszik Uj-Arad külváros, szemben a várral a jobb parton Ó-Arad városa. Október 4-én a várparancsnok Berger altábornagy bezárta a kaput a magyarok előtt s egyszersmind fölszólította e város lakosait, fegyverezzék le nemzetöreibet s távolítsák el az alakuló félben lévő Máriássy-féle szabadcsapatot.

Miután Arad lakosai nem cselekedték ezt, Berger okt. 7-kén több óra hosszaiig bombáztatta a várost.

A magyar honvédelmi bizottmánytól most Máriássy őrnagy azon parancsot kapta, zárja körül Arad várát. Október 20 táján Máriássynak 5500 embere volt együtt s megkezdte a bezárolást; okt. 22-én ez teljesen megtörtént. E mellett 21-ikén ütközetre került a dolog Kisfaludnál, a vár délkeleti részén; ugyanaz nap még egyszer bombáztatta Berger Arad városát. Október 27-kén Máriássy néhány ásatási munkálatot is meg-

kezdett, hanem 8 könnyü kaliberü ágyujával, melyek ellen Berger 39-et s ezek közt több tizenyole fontost is intézhetett, formasierü ostromra nem gondolhatott.

November 9-én újra bombázták a várból a várost. A dolgok gyors menete mellett a vár október elején igen rosszul volt ellátva élelemmel s a várparancsnok ez okból igyekezett kicsapások alkalmával helyrepótolni az elmulasztottat. A bezáró hadtest e kísérleteket meglehetősen sikerrel akadályozta, miután a várórség gyenge volt.

Aradnál sokkal jobb helyzetben volt Temesvár. Az 5000 főnyi helyórségnek itt sokkal jelentékenyebb hatása volt kifelé. Rukavina újoncozás által a legrövidebb idő alatt 1000 emberrel szaporította azt s három hónapra teljesen ellátta élelemmel. Nagy Sándor kis hadoszlopa, mely Temesvár szemmeltartására s bezárolására volt rendelve, nem sokat tehetett. Nagy Sándor csapatait Zsombolynál (Hatzfeld) gyűjtötte össze s innen Temesvár ellen indult; november 7-ikén megszállta Billétet, de nem merészelt a várhoz közelebb menni.

Ellenben Rukavina, miután önmagáról gondoskodott, azon igyekezett, hogy Arad várán is segítsen. Támogatta azon megtámadást is, mely Erdélyből november 15-én Német-Boksán és Oravica bányavárosok ellen intéztetett, azon szándékkal, hogy e vidéket, hol a magyaroknak ágyuöntődéik voltak, nyugtalanítsák s ily módon zavarják a magyar haderő szervezését.

Máriássy Lippánál a Maros mellett, Aradon fölül őrállomást állított föl azon esetre, hogy ha Temesvárról kísérletet tennének Arad fölmentésére, az e végre jövő csapatnak Lippáról oldalába üthessen. Ez őrállomást már nov. 13-án megtámadta a temesvári helyórség egy osztálya s kényszerítette a Maros jobb partjára visszavonulni, honnan a hid elrombolása után Ó-Aradra vonult. Az osztrák csapat most akadályozatlan vonult föl a Maros mentében s szervezte e vidékeken az oláhok fölkelését; november 17-kén visszatért Temesvárra. Csak most szállított Máriássy katonaságot ismét a Maros bal partjára s egyúttal egy mozgó hadoszlopot indított a Maros jobb partján fölfelé Bursukig Erdélyben, hogy az oláh fölkelést akadályozza és leverje.

Ujonnan jött erősítések Máriássy hadtestét december elején 8500 főre szaporították; ezenkívül 12 löveget kapott ez időben, ezek közt 4 mozsarat. Ekkor december 3 és 4 közti éjjel megkísérlette a várat meglepetés által bevenni. Minden előkészület meg volt már téve, a nélkül, hogy az osztrákok észrevették volna, sőt részben már a vár árka is át volt hidalva, a mint egy időelőtti harekiáltás, melyet néhány az árok mellett elvonuló zászlóalj támasztott, elárulta a dolgot s föllármázta a helyőrséget. 1½ órai tüzelés után Máriássy kénytelen lön fölhagyni szándékával. Most legalább elhatározá, hogy formaszerű ostromhoz kezd; tehát az első paralella s a körülfogó vonal ásásához kezdtek. Az ágyuk hiányán kívül ez alkalommal nagyon zavarólag tünt ki az alkalmas tisztek hiánya is, kiknek fogalmuk lett volna ostromról és ostrommunkálatokról.

A várban ez időben fogyni kezdett a hűskészlet. Már december 8-ikán husz lovat kellett levágni s besózni s december 10-től kezdve lóhúst osztogattak szét a legénység közt.

Ekkor ismét Rukavina lépett segélyhozólag közbe. December 13-ikán egy erős csapatot küldött Temesvárról, mely útközben oláh fölkelőkkel szaporodva, 14-én megtámadta Máriássyt, kényszerítette őt visszavonulni a Maros jobb partjára s aztán jelentékeny élelmi és lőszer készletet, ágyukat és legénységet is vitt Arad várába s dec. 25-ig nyitva tartotta az összeköttetést Arad és Temesvár közt.

Időközben dec. 22-kén Berger ismét bombáztatta Ó-Aradot s fölszólitotta, hogy adja meg magát. Természetesen a főnnforgó körülmények közt kevés beleszólása volt itt a városnak. A jégzajlás dec. 25-ig akadályozta az összeköttetést a jobb és bal part közt, úgy hogy Gál Miklós ezredes, ki e napokban átvette az ostromló hadtest fölötti parancsnokságot, nem mehetett át a bal partra. Hanem december 15-én szilárd jégkéreg képződött s Gál most átment a bal partra és újra helyreállította a bezárolást.

Mialatt Rukavina Aradot segélyezte s az erdélyi határon lévő bányavárosokat nyugtalanította, Nagy Sándort is, ki lassanként Szent-Andrásig merészkedett jönni, Temesvártól északra, megtámadtatta és visszaszorította.

A bánati hadtest zömét Kiss ezredes alatt december 14-én hagytuk el Tomassovác bevétele után. Kiss nemsokára híreket hallott a temesvári helyőrség veszélyes tevékenységéről. E hírek arra birták őt, hogy egyelőre adjon föl minden déli irányban nyert előnyt, hanem inkább állítsa helyre összeköttetéseit észak felé, tehát főleg szorítsa a temesvári helyőrséget a várba s vágja el annak összeköttetését Araddal, szintűgy az erdélyi oláhokkal, miáltal egyidejűleg a magyarok szervezéseire nézve oly fontos bányavárosok is védve lőnek.

Kiss tehát Nagy Beeskerekről jobb szárnyával Csákovára indult, a ballal Bánlokra és Dettára. Itt kapta a hirt, hogy az osztrákok 19-én Temesvárról megtámadták s elfoglalták Német-Boksánt; egyszersmind segélykiáltások jöttek Versecről és Fehértemplomról is. Kiss csapatokat küldött e helyek visszafoglalására és megszállására; hanem e csapatok eltávozása után gyöngébbnek tartotta magát, hogysem valamit komolyan kezdhett volna Temesvár ellen, visszatért tehát csapatainak maradványával Módosra, hogy innen ismét visszaálljon a szerb vonal elleni védállásába.

Csapatái által zaklattatva, végre elhatározta Kiss az 1848 év utolsó napjaiban támadást tenni Pancsova ellen. December 29-én kezdődtek a mozdulatok. Miután Kiss rendelkezhető csapatait Zichyfalvánál összpontosította, Petrovosellon át Pancsova ellen indult s 1849 január 3-ikán megtámadta ezt. A támadást visszaverték; Kiss visszavonult s január 5-én két hadoszlopra osztotta seregét, hogy egyrészt Nagy-Beeskerekre, másrészt Versecre régi állásába visszahúzódhassék. E visszavonulásban, folyvást üldöztetve a szerbektől, gyötörtetve éhség, hideg és fáradság által, sok embert vesztek a magyarok.

Erdélyi események.

Május vége óta az oláh fölkelés Erdélyben, bujtogatva a szászoktól s kéz alatt osztrák tisztektől, főleg a 2-ik oláh határőrezred alezredesétől Urbántól, ki azelőtt hadsegéd volt az országos katonai parancsnokságnál, folyvást növekvőben volt. Sep-

tember végén és október elején, azon időben, mely egyformán végzetes volt minden harctéren a magyarokra nézve, mikor az osztrák tábornokok nyílt hadüzenete által a magyarok soraiba mindenütt a szétbomlás kezdett betörni, ekkor kezdtek az oláhok is nyílt erőszakhoz a magyarok és székelyek ellen. Hiába kérték ezek Puchner altábornagyot, az Erdélyben parancsnokló tábornokot ótalom végezt. Ez megigérte, de nem mozdult és sok jelből lehetett látni, hogy inkább hajlandó az oláhokat mint a magyarokat segíteni. Magyar csapat igen kevés volt az országban. Baldacci ezredes vezérlete alatt álltak s október elején Kolozsvárt valának egyesítve, hogy innen az oláh fölkelés elnyomására induljanak.

Ekkor látták be először a székelyek, hogy önmaguknak kell segíteni magukon. Egy népgyűlésen Marosvásárhelyt október 16-kán megkezdték szervezkedésöket. Minden székelynek, akár határőr, akár nem, fegyvert kell ragadni s a fiatal harc képes férfiakat négy dandárba — mindegyik 4000 ember, — beosztották. E mellett megmarad a székely huszárezred. Marosvásárhelyt választották főhadiszállásul, Sombory ezredest a székely hadsereg fővezéréül. Együttal hűséget esküdtek itt a székelyek a magyar alkotmányra s fölszólítást intéztek Puchnerhoz, távoztson el az országból minden idegen csapatot.

Puchner erre október 18-kán azzal felelt, hogy a magyarokat fölszólította, vessék alá magukat a császári hatalomnak s nyíltan az oláhok részére állt. Ugyanazon nap Kis-Enyeden fosztogattak és gyujtogattak az oláhok s néhány nappal utóbb október 22 és 23-ikán Zalathnán, mi mellett a legirtózatossabb tetteket követték el.

Az osztrák haderő Erdélyben két fő részre oszlott. A déli hadtest Puchner saját vezérlete alatt Nagy-Szebenben tartotta főhadiszállását, 13 zászlóaljból, 15 század lovasságból állt s négy dandárra volt osztva: Gedeon, Castiglione, Jovich és Kalliány tábornokok alatt. Az északi hadtest Wardener tábornok és Urban alezredes alatt Beszterce vidékén állt, 8²/₃ zászlóalj s 1 század lovasság. Az osztrákok egész tüzérségét 8 hatfontos és 2 tizenkétfontos üteg, azaz 60 ágyu képezte.

A várak: Károlyfejevár és Déva, az ideiglenesen meg-

erősített városok Szeben és Brassó, végre a falakkal körülvett városok : Beszterce, Segesvár, Medgyes, mindkettő a Nagy-Küküllő mellett, Szász-Régen, Szász-Sebes; Fogaras vára s az erőd a Vöröstorony-szorosnál az Olt mellett délre Szebentől, az osztiákok kezében voltak.

Puchner hadüzenete után mindjárt megkezdte műveleteit is, először is a székelyek ellen, hogy teljesen megzavarja azok szervezkedését, mely bár mindenestre bámulatos gyorsasággal haladott előre, hanem még mindig sokkal ifjabb volt, hogysem egy erős csapásnak ellenállhatott volna, főleg a székely nép könnyen mozdítható jelleménél fogva.

Két hadoszlopnak kellett egyidejűleg megtámadni Marosvásárhelyt, egyiknek északról, másiknak délről.

Az északi hadoszlop Urban alatt elfoglalta október 22-én Szász-Régent s most a Maros mentében lassan lefelé jött Marosvásárhely ellen. Innen a székelyek két dandárjokkal ellene mentek; október 29 és 31-kén történt két ütközet után Urban kényszerítve lőn Szász Régenbe visszavonulni s itt november 1-én újra megtámadtatván, e várost is elhagyni. Szász-Régent ekkor a székelyek kizsákmányolták. Ezáltal nagy lökést szenvedett a fiatal székely csapatok fegyelme; a vezérlés, mely nem valami különös volt, szintén megtette a magáét. A bizalom csakhamar eltűnt, a mint azt könnyen látni lehetett, mihelyt Gedeon tábornok közeledett délről Marosvásárhely felé.

A hadi tanács, melyet tartottak, föl akarta adni a várost, hanem a nép a mellett volt, hogy védjék. E viszály mind széttagította a gyöngye kötelékeket, melyek a székelységet összetartották s a mint Gedeon november 5-ikén megtámadta őket s ágyúztatni kezdett, a fiatal katonák minden irányban szétfutottak. Gedeon elfoglalta Marosvásárhelyt.

Baldacci ezalatt tétlen állt Kolozsvárnál. Puchner most ellene irányzá seregét, miután egyelőre a székelyektől nem volt már mit félni. Három hadoszlopnak kellett három különböző oldalról megmozdulni, Wardenernak Besztercéről, Gedeonnak Marosvásárhelyről, Kalliánynak Szebenből s november 15-ikén egyesülten megtámadni Kolozsvárt.

Wardenernak két dandára volt, Gedeonnak és Kalliánynak

mindegyiknek egy-egy, ez utóbbi azonkívül jelentékeny megerősítést kapott az oláh népfölkelés által.

Wardener 11-én megszállta Dézset a Szamos mellett s 12-én előbadát Urbán alatt Szamosujvárig indította előre.

Ennek hírére Baldacci Kolozsvárnál összegyűjtött mindent, a mit összegyűjteni birt, egészben véve valami 4000 embert, fele honvéd és huszár, a többi nemzetőr. Egész tüzérsége 6 ágyúból állt. E haderővel a Szamos mentében fölfelé nyomult Szamosujvár felé. 13-án ütközetre került a dolog; a magyarok csakhamar teljesen megveretve vad zavarban futottak Kolozsvárra. Szerencsére Urbán nem üldözte őket, mert hiszen csak 15-ikén kellett a támadásnak történni, sőt inkább Deézstre vonult vissza Wardenerhez s csak 15-kén jöttek újra együtt Szamos-Ujvárra; Gedeon szintugy mint Kalliány, elkéstek.

16-kán Urbán Kolozsvárhoz közeledett. Ennek hírére a legnagyobb zavar támadt itt. Baldaccit s a magyar kormánybiztost Vayt árulással vádolta a nép s elfogta. Egy összegyűlt csoport aztán egy mértföldnyire elébe ment az osztrákoknak Szamosfalva felé. Urban váratlanul megtámadtatván, eleinte hátrálni kezd, de csakhamar elővezeti tartalék seregét s visszaveri a magyarokat Kolozsvárra, honnan azok azon hirre, hogy Kalliány is közeledik délről a városhoz, tovább futnak a Csucsaszoros felé, hol a Sebes-Körös átvágja az erdélyi érchegységet. Itt Czeecz őrnagy összeszedi a sereg romjait s egyelőre átveszi a vezérletet.

Nov. 17-én Urban, Wardener és Kalliány bevonultak Kolozsvárra, honnan előőrseiket előre tolták Gyaluig és Bánffy-Hunyadig a Csucsaszoros felé. Puchner most a Csucsaszoroson át Nagy-Váradra szándékozott nyomulni s így a magyarokat minden szilárd támasztól megfosztani a bánátban. Azonban egyrészt összes haderejét kellett e végre összpontosítania, a mi kissé lassan ment; másrészt még mindig gyöngének tartotta magát arra, hogy önállóan valami eredményt vivhasson ki s Windischgrätz herceg hadműveleteinek megkezdésére várakozott.

Erdélyben ugyan mintegy 17,000 főnyi rendes csapata volt, de a szükséges helyőrségek leszámításával legfőlebb 9000 embere maradt, kiket a határon átvezethetett volna. Az oláh

népfölkelés támogatására sem lehetett számítani az országon kívül, ámbár Erdélyben benn mindenestre támogatta és növelte az osztrák csapatokat, Ily körülmények közt még négy hét elmult tétlenségben. Csak december 17-én kezdtek meg újra a hadműveleteket. A jobb áttekinthetés kedvéért, az erdélyi harcot, épen úgy mint a szerbekét, még elmondjuk itt az 1849 év kezdetéig.

Mintán egy hónap alatt október 16-tól nov. 16-ig egész Erdély elveszett a magyarokra nézve s átment az osztrákok kezébe, Czech, mint láttuk, a Csucsá szorosnál összeszedte Baldacci hadtestének romjait. A beállt hosszú nyugalmas időközt arra használta most, hogy lassanként erősítse magát s oly állást foglaljon el, melyben a magyar határt védheti vagy ha úgy kell, Puchner ellen támadólag fölléphet.

December 15-kén 10,950 gyalog, 1335 lovas és 24 ágyúval rendelkezett már. A gyalogságból felénél valamivel több, 5600 ember volt puskával fölfegyverezve, a többi nemzetőr volt lándzsával és kaszával.

E csapatok a mondott időben következő állásokat foglaltak el :

A jobb szárny, 2 honvéd zászlóalj, 3 zászlóalj nemzetőr s $\frac{1}{2}$ század könnyű lovas 6 ágyúval Rickó ezredes alatt a Csucsá szorosnál állt;

a centrum, 3 honvéd zászlóalj, 1 nemzetőr zászlóalj 5 rendes és 2 rendetlen lovas század, 4 hatfontos és 6 háromfontos ágyúval Czech saját vezérlete alatt Zilahnál és Zsibónál állt a Szamos mellett ;

a balszárny végre Zsurmay őrnagy alatt, $2\frac{2}{3}$ honvéd, $\frac{1}{2}$ nemzetőr zászlóalj, 3 század rendes és egy kis csapat rendetlen lovasság, 8 ágyúval Nagy-Bányánál állt s a Szatmárból Deészre vezető országuton.

A főhadiszállás Szilágy-Somlyón volt. December 16-kán Bem tábornok érkezett ide a honvédelmi bizottmány azon meghagyásával, hogy Erdélyt hódítsa vissza. Bem 1795-ben Lengyelországban született, 1810-ben, tehát a varsói nagyhercegség idejében fölvétetett a varsói hadapródi növeldébe. Innen 1812-ben a lengyel tüzérséghez lépett ki s 1815-ben a restauratio

után is szolgálatban maradt. Oroszellenes érzelmei sok alkalmatlanságot okoztak neki a szolgálatban; 1830 novemberben rögtön csatlakozott a lengyel fölkeléshez s az Oroszország elleni harc alatt végül az egész lengyel tüzérséget vezérelte. A lengyelek leveretése után Franciaországba vándorolt ki s többnyire Párisban tartózkodott. Az 1848 év ismét katonai tevékenységre hívta föl őt. Eleinte Bécsbe ment s közreműködött annak védelmezésében Windischgrätz ellen. Midőn Bécs elesett, sikerült Magyarországra menekülnie s itt fölajánlotta szolgálatát a honvédelmi bizottmánynak.

Szláv volt, habár lengyel, sőt utóbbi időben határozottan panszlavisztikus hajlamokat mutatott, a mi kétségkívül kissé gyanussá tehetette őt a magyarok előtt. Nem tetszhetett semmikép a magyaroknak, kik büszkén utaltak arra, hogy ők csak „igaz jogaikért küzdenek“ s azt gondolák, hogy ez valami egészen más, mint egyéb népek forradalmi harcai. E magyarok féltek, hogy hasonló „kalandorok“ által „forradalmi“ útra ragadtatnak, — mintha a bécsi burokrácia véleménye szerint — régóta nem lettek volna már a forradalmi úton. Kosuth, ki szabadabb nézetekkel bírt, mint honfiainak nagy része, s különösen azon véleményben volt, hogy a magyar és lengyel nagyon jól megférnek együtt, Erdélybe küldte a lengyel tábornokot, hol mi sem volt már elveszthető, csak nyerhető.

Bem értekezett Czecczel terve fölött. Ő maga a bal szárnyal Deézsen át Kolozsvárra akart nyomulni, ugyanazon pontra kell majd a centrumnak és a jobb szárnynak is irányozni magát. Csak miután az egész magyar hadtest összpontosítva lesz Kolozsvárnál, csak aztán fogják meghatározni a további mozdulatokat. December 17-én Bem Nagy-Bányára utazott.

A Bem-féle támadó terv azáltal is elősegítettett, hogy Puchner egyidejüleg támadásra indult a Csucsá szoros ellen. Puchner december 19-ét tűzte ki a támadásra.

Wardener mintegy 4000 emberrel e végre 17-kén állást foglalt Bánffy-Hunyadnál. 19-kén innen a Csucsá szorost kellett volna megtámadnia.

Egyidejüleg Urban 2000 emberrel Bánfi-Hunyadtól északkeletre Nagy-Almásnál állítatott föl a hasonló folyam mellett.

Meghagyatott neki, hogy Wardener támadását segítse azáltal, hogy az Almás³ mentében fölfelé Börvény völgyébe előnyomuljon hol Rickó osztályának bal szárnya állt, vonja aztán a magyarok figyelmét e pontra s ezáltal távolítsa el a főszorostól.

Zsibónál aztán még egy harmadik osztályt állítottak föl, többnyire oláh népfölkelést, hogy a magyarok centrumát figyelemmel kísérjék s a vállalat jobb oldalát fődözzék a Csucsá szoros felé.

Urban már dec. 18-án előrenyomult a Börvény völgyébe, hanem itt nagyon erősen fogadták s visszaverték Nyiresre.

19-én Wardener támadást kezdett a főúton s Urbánnak is újra a Börvény völgyébe kellett nyomulni.

Wardener a magyarokat, kik Csucsá előtt az országúton keresztül igen előnyös állást foglaltak el, igyekezett eleinte körülszárnyalással kiszorítani onnan, hanem a körülszárnyaló hadoszlop területi nehézségek miatt nem hatolhatott előre. Most Wardener a főúton a Körös mentében próbált támadni, hanem a kedvezően felállított magyar tüzérség, mely az egész országut fölött uralkodott, megghiúsította mind e kísérleteket. Wardenernek végre föl kellett hagyni velök s Bánfi-Hunyadra visszavonulni. A magyarok, kiknek a Bem alatti bal szárny megérkezésére kellett még várakozniok, nem üldözték őt. Urban dec. 19-én sem volt szerencsésebb mint előtte való nap.

19-én rövid kis ütközetre került a dolog Zsibónál is az ott álló magyarok s az oláh fölkelők közt. Az utóbbiakat a pusztá ágyutüz rendetlen visszavonulásra kényszerítette.

Az osztrákok most semmihez sem kezdtek, míg további csapatokat nem vonnak össze. Hanem e közben Bem megkezdte működését.

Ez dec. 23-án Nagy-Bányáról elért Deézs tájékára, itt megvert egy Kolozsvárról ellene küldött osztrák hadosztályt s kényszerítette azt oldalt a Szamos mellett Bethlenen át Besztercére visszavonulni. 24-én aztán a kolozsvári úton Szamos-Ujváron át föltartóztatlan előrenyomult Válaszutig. Ugyanazon nap a magyarok centruma is fölkerekedett Zsibóról; hogy ezt föltartsa, Urban hadosztálya a zsibó-kolozsvári úton Hidalmásig jött; azonban a magyar centrum nem Hidalmásra, hanem Deézsre ment,

hogy egyenesen Bemet kövesse s 25-én akadálytalan megérkezett Bem után, ki 26-án Kolozsvárt akarta megtámadni.

Wardener már 24-én Bem előnyomulásának hírére kiűritette Bánfi Hunyadot s Kolozsvárra huzódott; 25-én kiűritette ezt is és dél felé Thordára vonult. Rickó, mihelyt értesült arról, hogy Bánfi Hunyadot elhagyták az osztrákok, Csucsáról oda nyomult elő s 26-án Kolozsvárra. 26-án Bem is megszállta bal szárnyával s a centrummal e várost.

Urban Hidalmáson csak 25-én nagyon későn hallotta meg, hogy Bem Kolozsvárhoz közelit; azt hitte, hogy Wardenerrel még egyesülhet ott s éjjel Kolozsvárra indult; a mint közelébe ért, hallotta, hogy Wardener nem találja többé ott s mellékutakon most Apahida felé fordult. Az éji homályban sikerült neki, észrevétlen keresztülszökni Bem csapatai közt, csak utóhadát vették észre a magyarok másnap reggel Papfalvánál, nyugotra Kolozsvártól, azt meg is támadták s nagyrészt elfogták. Urban Apahidától északnak fordult a Szamos felé s Bethlennél egyesült Jablonski tábornoknak dec. 23-án Deézsről elűzött hadtestével.

Bem Kolozsvárnál és Thordánál Wardener szemmel tartására s ha délről netán ismét előnyomulna, föltartóztatására, 3 zászlóalj, $2\frac{1}{2}$ század lovasságot és 10 ágyut állított föl Czecc alatt; egy $\frac{2}{3}$ zászlóalj, $\frac{1}{2}$ század lovas és 2 ágyuból álló csapat Szamosujvár megszállására fordítatott; a többivel, $4\frac{1}{2}$ zászlóalj gyalog, 7 század lovasság és 18 ágyuval — mintegy 4600 emberrel — Bem még dec. 26-án Kolozsvárról ismét Deézsre indult, hogy innen először is Berszterce ellen forduljon, ezt elfoglalja s ezáltal hátát biztosítsa hadműveletei számára.

27-én megérkezett Deézsre s 28-án Bethlenre ment a Szamos bal oldalán. Itt az ellenségre talált, Jablonskira és Urbanra, kik a Bethlen folyam jobb partján állást foglaltak. 29-ikén Bem megtámadta őket. Mindjárt egész tüzéségét a homlokra föllállította s élénk tüzelés által, kedvenc ágyuival megingatta az osztrákok sorait s a jégen átvezetett gyalogság támadása az ellent visszavonulásra bírta, ekkor reá eresztette a huszárokat s a visszavonulás futássá vált. Az osztrák hadtest ez alkalommal szétvált. Jablonski visszament egyenesen Bersztercére, Urban pe-

dig északi irányban Naszód felé visszaszorítatott a felső Szamoshoz.

Bem maga követte Jablonskit Besztercére s Rickót küldte Urban ellen Naszódra. December 31-én mindkét pontot megtámadták a magyarok s kényszerítették az osztrákokat a Borgo szoroson kivonulni Bukovinába.

Bem háborgatta őket e visszavonulásban, Tihutzáig üldözte s itt 1849 január 3-án még egyszer megtámadta.

Jablonski és Urban csapatai ezáltal oly siralmas állapotba juttottak, hogy Bem föltehetette, miszerint egy ideig békében marad tőlük; e békét arra akarta használni, hogy Erdély déli részét visszahódítsa.

Ily módon az erdélyi harc 1848 végén szerencsésen kezdődött meg a magyarok részére s Bem nagy mértékben megnyerte csapatai bizalmát.

Harmadik szakasz.

Vindischgrätz herceg támadó föllépésétől
kezdve Pest városának a magyarok részé-
ről kiűritéseig.

1848. december közepétől 1849. január elejéig.

A magyarok ereje és állása az osztrák támadó fölépés megkezdésekor.

1848. dec. közepén, mint már előbb említők, az osztrákok annyira mentek előkészületeikkel, hogy megkezdhatték Magyarország leigázására hadműveleteiket. Mig ez időpontig az ügyek meglehetősen zavarosan bonyolódnak egymásba, határozatlanság, bizonytalanság, zavar uralkodik minden viszonyban, a katonaiakban ép úgy mint a politikaiakban, mig az elbeszélés, bár mennyire igyekezzék is kerülni, mégis szenved ez alatt, most szilárdabb alagra jutunk; az elemek kiváltak egymásból s tisztán ellenségesen állnak szemben egymással.

Itt először is teljes áttekintését akarjuk megkísérteni az összes magyar hadak erejének és állásának decemberben.

A magyar haderő elemei még ugyanazok, melyeket előbb ismerni tanultunk: sorgyalogság, huszárok, honvédgyalogság és tüzérség, szabadsapatok, nemzetőrség és népfölkelés, de most már egészen más viszonyok közt lépnek föl, mint a szerbek és horvátok elleni harc kezdetén.

A régi magyar sorgyalogságból 21 zászlóalj volt az országban s a magyar kormány rendelkezése alatt, azaz nem oly várakban helyőrségül, melyek mint Temesvár és Arad, az osztrákok mellé nyilatkoztak; ehhez járultak a Zanini és Ceccopieri olasz ezredek azon osztályai, melyek a magyarokhoz álltak s melyeket szintén valami 2 zászlóaljra számíthatni. Ha 700 emberrel számítjuk a zászlóaljat, ez 16,000 emberre rug.

A forradalmi harc sajátképi gyalogsága a honvédek, melyek mostantól kezdve a többiek háttérbe tolásával folyvást szaporítatnak. Dec. közepén 35 zászlóalj állt közülök a harctéren; minden zászlóaljat 1000 főre számítunk. A honvédekkel használhatóság tekintetében csak az idegen csapatokat lehet egyen-

lőknek tekinteni, kik közé 1400 lengyel két legióban Wisocky és Bulharin alatt, továbbá a bécsi önkéntesek, a bécsi akadémiai legio s egy csapat ugynevezett tyroli vadász, összesen 600 ember, számíthatók. A honvédgyalogság az idegen függelékekkel együtt 37,000 emberre tehető. — 25 honvédzászlóalj, azaz 25,000 ember december közepén alakuló félben volt s rövid idő alatt részt vehetett a harcban; a honvédgyalogság összege tehát 62,000 emberre rúg 1848 dec. végén.

A négy szabadcsapat intézményével fölhagytak, mióta Ausztria ellen határozott állást foglalt el Magyarország; láttuk, hogy különösen Görgey mennyire sürgette, hogy az önkéntes zászlóaljak honvédekké alakitassanak át, vagy ha ez lehetetlen, egészen oszlattassanak föl. Ennek következtében december közepén csak mintegy 12,000 ember volt még rendelkezés alatt az önkéntes zászlóaljakban.

A közönséges nemzetőrök és népfölkelés használhatósága fölött már kimondtuk véleményünket. E csapatokat tehát itt egyáltalán számításba sem vehetjük; ha valami átlagos összeget akarunk fölvenni, hogy mennyire tehető föl az egyes esetekben és egyes helyeken valóban hasznosan alkalmazott népfölkelés, ugy 15,000—20,000 embert számíthatunk.

A magyar gyalogság legnagyobb számául december végén körülbelül 100,000 embert lehet fölvenni, december közepén 70,000—80,000-et.

A huszárezredekben 10 legalább részben az országban volt a honvédelmi bizottmány rendelkezésére, összesen 70 század a 80 helyett, a mennyiből kellett volna ez ezredeknek állni. Két ezred, az 5. és 7. számú egyáltalán nem volt képviselve, ezek Olaszországban álltak. Októberben elhatározottat a mondott 10 ezredet, a mennyiben nem voltak teljesek, kiegészíteni, a két hiányzót ujak által pótolni s azonfölül még 6 új ezredet alakítani. A hat új ezredből dec. közepén 8 század volt teljesen kész; azon fölül még mintegy 1000 ember volt a törzshelyeken. Ha egészben véve 80 századot számítunk ez időben, 120 lóval mindegyik századot, körülbelül eltaláljuk az igazi számot. Ez 9600 főnyi lovasságot tesz.

A magyar tüzérség teljesen honvéd tüzérség volt, melynek

alakítása 1848 júniusban kezdődött. A törzst az 5-ik sz. osztrák tüzérezred adta. Ennek következtében Velencénél ugyanazon ezred legénységei álltak szemben egymással. Magyarország technikailag képzett ifjúsága kiváló előszeretettel tódult a honvéd tüzérséghez s ez nemsokára, bár eleinte hadképzettségi hiányt lehetett szemére vetni, kitünő csapat lett.

Épen a tüzérség az, melyben soha sem szenvednek hiányt a gyorsan alakított nemzeti és forradalmi hadseregek. Mindenesetre megfoghatatlan tünemény a régi copf emberei előtt, kik fejökbe vették, hogy tüzért nem lehet 11 vagy 14 évnél rövidebb idő alatt kiképezni; igen megfogható azonban azok előtt, kik tudják, hogy épen a tüzért könnyebb betanítani egyszerű teendőire, mint a gyalogot. A tudományosan képzett tüzérek tisztelői mindig elfeledik, hogy igen jó tüzér lehet valaki, a nélkül hogy a tüzértudomány összes tartalmából csak ezredrésznit is ösmerne. A pár hét vagy hónap alatt képzendő seregeknél legnagyobb nehézséget a szükséges mozgalmi képesség megszerzése okoz, nem kap az ember összeillő lovakat, kocsisokat, kik nyeregből tudnának hajtani. Oly országban mint Magyarország dús lötegnyésztésével, lovon született és felnőtt pusztai lakóival, e nehézség is annál könnyebben legyőzhető volt, mivelhogy az osztrák tüzérség sem tüntette ki magát soha valami nagy mozgalmi képessége által. December közepén legalább 200, dec. végén 250 ágyu állt 5—6000 tüzérrel az ellenség előtt.

Dec. közepén tehát az összes magyar haderőt, mely a hadműveletek számára talpon állt, ha a nemzetőrök és népfölkelés támogatását is tekintetbe veszi az ember, 100—110,000 főre számíthatni.

Ezek a mondott időben köröskörül az ország határain így voltak fölosztva :

A morva-szléziai határon Benicky és Querlonde alatt, többnyire népfölkelés 3000 ember.

Felső dunai hadsereg Görgey Arthur alatt 30,000 ember.

A Mura mellett és a stajer határon Perczel Mór alatt 6000 ember.

Az alsó Dráva és Duna közt Szlavonia szemmeltartására Földváry, Batthyányi Kázmér és mások alatt 4000 ember.

Bácsban és Bánátban Eszterházy, Kiss, Máriássy, 23,000 ember.

Az erdélyi határon Czeecz alatt 8—10,000 e.

Felső Magyarországbán Kassánál Gallicia szemmeltartására Pulszky alatt 8000 ember.

Továbbá a várórségek Lipótvár, Komárom, Eszék, Pétervárad és Munkácson 16,000 e.

Egy pillantás e csapatfölosztásra mutatja, hogy lehetetlen, miszerint világos hadműveleti terv szolgált volna ennek alapjául. Véletlen körülmények által alakult ez csak így; nagyban ép oly határvérvonal, mint kicsiben az előbbi volt a szerbek ellen. Valóban nem is volt a magyar kormánynek ez időben semmi hadműveleti terve. A honvédelmi bizottmány az egyes csapatvezéreknek egyszerűen azon utasítást adta, „hogy a rendelkezésükre álló erővel védjék az ország határait s a vitézségükre bízott országrészeket az osztrákok ellen.“

Ha valódi védelmi terv létezett volna, ez csak is védelmi lehetett volna, miután fölhagytak a támadó föllépéssel Jellacsics ellen, Windischgrätz ellen pedig sajátkép soha sem is akartak föllépni. Ez igaz. De ha a védelmi eljárás hatásos akar lenni, benne kell lenni, bármikép is, a visszacsapás gondolatának. Itt nem látunk semmi ilyest. Miután a viszonyokból látszott, hogy az osztrákok támadása concentrált lesz, a határ minden pontjáról Pest felé irányzott, a védelmi tervnek is nyilván azon gondolon kellett volna alapulnia, miszerint valamely ponton az osztrák hadosztályok egyike fölött döntő győzelmet kell nyerni, hogy aztán sorban így tehessenek a többi osztálylyal egyenként.

E gondolatnak azonban legkisebb nyomát sem találni a csapatfölosztásban. A felső dunai hadsereg, melyet a főhadsergnek kellett tekinteni, nem sokkal volt erősebb mint a bácsbánáti, mely december közepén, a mint láttuk, egészen passiv magatartásba esett vissza. E felső dunai hadsereg, ámbár az egyes magyar hadosztályok közt a legerősebb, mégsem volt megközelítőleg sem oly erős, mint az, melyet Windischgrätz tábornagy ellene vezethetett.

De hát nem volt e lehetséges e felső dunai hadsereget már most 60,000 főre emelni? Kétségkívül lehetett volna, tekintve a

rendelkezés alatt álló csapatok számát, ha meggondolja az ember, hogy a rendes csapatokat a mellékpontokon nagyobb mérvben lehetett volna népfölkelés és nemzetőrök által pótolni, mint a hogy történt, mely mellett természetesen nem lehetett azon véleményt táplálni, hogy nemzetőrök és népfölkelés által valami nagy döntő események vitessenek végbe, hanem bizonyára lehetett arra számítani, hogy az egyes osztrák hadtesteket egy ideig föltartják, addig míg valamely főponton a magyarok részére kedvező döntő esemény történik.

Már láttuk, hogy Kossuth ösztönszerűleg ily tervet követett. Folytonosan a felső dunai hadsereg erősítése mellett működött. Senki más nem jutott a helyzet fölismerésére s arra, hogy szükségkép valami katonai célpontot kell kitzúzniök. A honvédelmi bizottmánynak s magának a hadügyministernek Mészárosnak csekély tekintélye a vezérek és csapatoknál minden Kossuth nézetei szerint hozott rendszabályt meghiusított. A parancsnokok mindegyike a különböző harctérekben a magáét tartotta a legfontosabbnak, minden erővel ellenszegült annak, hogy csapatokat vonjanak el tőle, vagy hogy alárendeljék őt más vezérnek.

Hasonló módon működtek személyes ellenségeskedések is, mint például Perczel Mór és Görgey Arthur közt. Pusztán véletlen volt tehát, melyet csupán csak az eddigi események folyama idézett elő, hogy a Windischgrätz alatt álló osztrák főhaderővel a magyarok részéről szintén a főhaderő állt szemben. Mert ilyennek lehetett tekinteni a felső dunai hadsereget, habár csak 30,000 főből állt is, mert valóban minden egyes hadtest közt számra nézve a legerősebb s mert azonfelül minőségére nézve is legkülönb volt; aránylag számos sorsyálagsága és próbált honvéd zászlóaljai voltak s a mellett több szakértő tisztje mint bármelyik más hadosztálynak.

Az osztrák hadcsapatok ereje és állása december közepén.

Osztrák részről december közepén következő haderők álltak a magyarokkal szemben : *)

Frischeisen alezredes hadoszlopa, Teschennél és a Jablunka szorosnál, melynek hivatása volt Hurbán tót önkénteseivel együtt működni a Vág völgyében Benicky és Querlonde ellen, 1000 ember.

Simunich altábornagy csapata Gödingnél a Morava mellett Görgey jobb szárnya ellen, 5000 e.

Bécsnél Windischgrätz herceg közvetlen vezérlete alatt, Görgeyvel szemben 52,000 e.

Windischgrätz herceg főhadserégének tartaléka gyanánt tekinthető Bécs helyőrsége, mely Auersperg gróf altábornagy vezérlete alatt a kormányzó Welden tábornaszernagy rendelkezésére visszamaradt s melyből még aztán jelentékeny csapatok küldettek Magyarország ellen, 19,000 e.

A stajerországi határon Perczel Mórral szemközt Nugent tábornaszernagy alatt 6000 e.

Bácsban és a bánátban az aradi és temesvári várőrségeket is beleértve, 38,000 e.

Erdélyben Puchner alatt a helyőrségeket is ide értve 17 ezer ember.

Galliciában gróf Schlick altábornagy alatt Pulszkyval szemben 8000 e.

Az osztrákok összes rendes hadereje tehát, mely Magyarország ellen mozgósított, 140,000 emberre rugott, melyből legfőlebb 46,000-et lehet leszámítani a helyőrségekre, míg éppen annyi tót, szerb, horvát és oláh fölkelőt lehet helyébe számítani.

*) Lásd az e szakaszhoz tartozó A. és B. alatti mellékleteket.

Kétségtelen tehát, hogy kezdetben az osztrákok túlsúlyban voltak; még nagyobb e túlsúly, ha megfontoljuk, hogy az osztrák csapatok legnagyobb része régi, jól szervezett és fegyelmezett ezredeből állt s hogy mind az előszámlált hadesapatok fölötti fővezérség a Magyarország lecsendesítésével megbízott Windischgrätz tábornagra ruháztatott.

Az osztrák hadműveleti terv.

Az osztrák fővezér Windischgrätz herceg 1787-ben született s már 1804-ben császári szolgálatba lépett. Részt vett az 1805, 1809, 1813 és 1814-iki hadjáratokban, 1826-ban vezérőrnagygyá s 1833-ban altábornagygyá lett, 1848-ban parancsnokló tábornok volt Csehországban. Ez állásban találta őt az 1848 év. Egy igeig most Bécs katonai kormányzójává lőn, de csakhamar visszatért Prágába előbbi állomására. Itt fegyveres erővel elnyomta a júniusi napokban a fölkelést. Merv arisztokrata lévén, egyesítette az arisztokratikus előítéleteket az öreg katona előítéleteivel minden szabadelvű mozgalom ellen. Ellenszenvét ez ellen, ha lehet, még fokozta az, hogy a júniusi fölkelés alkalmával Prágában nejt egy lövés megölte. Miután a gyengén szervezett prágai fölkelés fegyelmezett csapatokkal szemben habár csak látszólagos és rövid sikerre sem számíthatott, igen csekély erővel leveretett. Ez újlag megerősítette Windischgrätz herceget azon nagyon is nyíltan kifejezett nézetében, hogy a szabadelvű irány minden párthivei, vezérek és katonák egyformán csak rirgyrongynép, melyet egy pár kartácslövés szétkerget. Valami rendkívüli szellemi tehetség, mely képessé tette volna őt a körülmények szerint különbséget tenni, nem jutott a hercegnek osztályrésztül.

Szükséges volt e megjegyzéseket Windischgrätz hercegről előrebocsátani, mert ezek kulesot nyújtanak az ő magatartásához a magyar hadjárat alatt. Az elbeszélés folyama alatt elégséges alkalom lesz a mondottakat bebizonyítani s másodlagos irányban megerősítőleg kitégíteni.

Windischgrätz Magyarország elleni működését úgy tekin-

tette mint valami nagyobbserü rendőrségi rendszabályt. Az arányok itt valamivel nagyobbak voltak mint a prágai fölkelésnél, hanem csak is ez látszott neki egyedüli különbségnek. Magyarországon, így okoskodott, egy lázító párt létezik, melynek ki kell lábait alól venni az alapot. E párt fővezetői egyrészt az országgyűlésben ülnek, másrészt „az ugynevezett“ hadseregben. Hanem a hadseregben sok „elcsábított“ is van; ezeket proklamatiókkal vissza lehet téríteni kötelességükhöz; minden köteléket, mely a magyar haderőket még valamiképp összetartja, teljesen szétbontanak e proklamatiók. A magyar forradalmárok főtanácsa Pest. Ha ezt elveszik tőlük, ennek nagy morális hatása lesz; ha még ezenfölül sikerül, némileg afféle hajtóvadászat által, minden így vagy úgy katonailag szervezett csapatot Budapestre összehozni s így egy csapással megsemmisíteni, úgy annál jobb. A „lázaóknak“ ily módon teljes lehetlenné tétetik, hogy új központot teremtsenek vagy keressenek maguknak. A dolognak pedig sikerülni kell. Semmi egyéb sem szükséges hozzá, csak az, hogy a különböző hadtestek és csapatok, melyek köröskörül föl vannak osztva Magyarország határán, egyszerre nyomuljanak elő az ellenökben álló hadcsapatok ellen, folyvást a végcél — Pest felé tartva. Ez útjukban a körületről a központ felé mindent szétbomlasztanak és megtizedelnek majd, a mit előtalálnak. Pesthez érkezve nem sok bajba kerül majd megadni a lázaóknak a végső csapást. Ha már egyszer Pest el van foglalva, még csak az marad hátra, hogy az ellenséges hadsereg szétszórt romjait rejtéklyukaikban fölkutassák, ott teljesen megsemmisítsék, a mi előreláthatólag semmi nagy munkába nem kerül, miután e romok mindenesetre siralmas állapotban lesznek már akkor.

Az általános terv első része tehát concentrált előnyomulás volt az osztrákok minden hadteste és csapata részéről Magyarország határaitól a központ, Pest felé.

Ez előnyomulásnak gyorsan kellett történni, hogy a morális hatást nevelje; már ez okból is az egyes hadtesteknek azon pontokról kellett kiindulni, a hol épen összegyűlve valának, már csak ez okból is nem lehetett hosszadalmas előkészítő, összpontosító hadmenésekre gondolni, hogy a támadó tömegek más cso-

portozata eszközöltessék a támadó föllépés megkezdése előtt. De nem is tartották ezt szükségesnek, miután az osztrák csapatok minőségét legalább is kétszer oly nagyra becsülték mint a magyarokét. Ha tehát valamely hadtestnek nem sikerülne is gyorsan szerencsével előre törni, ugy ez azt föltételezte, hogy kétszerte oly nagy magyar haderő áll ellenében, a mi minden többi hadtestnek és csapatnak, mely Magyarországra valóban benyomul, előnyére válik.

Mi itt Windischgrätz herceg alapeszméjét, a mennyire lehet, azon alakban adtuk elő, melyben az megérthető.

De nem lehetett-e ily hadműveleti terv ellen már előre alapos ellenvetéseket emelni?

Valóban rögtön szembetűnik, hogy ily hadműveleti terv nagyon jó lehet oly ország ellen, melynek 100 mértföldnyi határterülete van, s mégis teljesen hibás lehet oly ország ellen, melynek határterülete valami 300 mértföld, mint a mennyire a magyarok kezében levő országrészt akkorában számítani lehet, tehát oly ország ellen, hol száz ut marad a kikerülésre, főleg ha a szervezett haderők ellen nem bir az ember legalább kétszeres tulnyomó erőt állítani. Aztán nagyon figyelembe lett volna veendő az is, hogy Magyarország igen távol volt még erejének teljes kimerültségétől. Vagy szabad lett volna hinni azt, hogy az a 100,000 ember, a mennyiből állhatott körülbelül a magyar rendes hadsereg, az ország katonai erejét teljesen kimerítette? Sőt inkább nem kellett-e tudni, hogy új, semmikép sem megvetendő katonai szervezések voltak folyamatban?

Hogy helyi népfölkelések mozgó csapatokat föltétlenül nem pótolhatnak, hogy nem képesek positiv eredményeket eszközölni, az bizonyos; hanem nagyon is képesek rendes, mozgó csapatoknak határozott akadályokat készíteni, föltartani őket, positiv előnyök kivívásában akadályozni vagy azoknak kivívását késleltetni. A kedélyek izgatottsága mellett Magyarorszáiban legkevésbé sem volt valószínűtlen, hogy efféle népfölkelések és nemzetőrök mindenütt alakulnak, hol az ellenség valóban megjelenik, míg valószínűleg sehol nem keltek föl, hol az ellenség meg nem jelent s közvetlen nem fenyegetett. Mennél több hadoszlopban, mennél több különböző oldalról nyomulnak tehát

az osztrákok az országba, annál több új erőt élesztenek tehát föl, melyek szűnnyadozva maradtak volna, ha az osztrákok nem oly sok ponton nyomulnak be; hanem hatásukat jobban központosítják.

A Magyarországra különböző oldalokról benyomuló hadoszlopok számával tehát növekedett a valószínűség is, hogy nem egyikök vagy másikok, hanem aránylag igen sokan közülök föl fognak tartóztatni utjokban, hogy az összeműködés megzavartatik, a hajtóvadászat eszméje tehát, az egész hadműveleti terv alapeszméje csak eszme maradt, melyhez mi sem hiányzott egyéb mint a kivitel.

Ezek bizonyára fontos ellenvetések Windischgrätz herceg egész rendőri operatio terve ellen. Hanem még tovább kell mennünk; azt kell kérdeznünk: nem becsülte-e túl Windischgrätz herceg magát és csapatait? Igen! túlbecsülte mindkettőt. Nem vette számításba a rossz évszak, a magyar mocsárok befolyását, a lakosok habár csak néma ellenséges érzületét, mely mindenkor elég legalább arra, hogy a katonákat megfoszsza a szokott kényelmektől.

Túlbecsülte továbbá önmagát. A franciák még csak nemrég azt állították, az osztrák tábornokok csak tábornoki álruhába öltözött nagy urak. E megjegyzés teljesen illik Windischgrätzre. A mily gögösen és megvetőleg bánt Windischgrätz — mások ezt leereszkedésnek nevezik — oly emberekkel, kik fogalmai szerint mélyen alatta álltak, oly gyöngye volt azok iránt, kiket „rangtársainak“ nevezett. Ezek irányában megszűnik minden „erély“. Ily módon a herceg legkevésbé sem tartotta kezében alvezéreit, a mi annál inkább szükséges lett volna, minél nagyobb volt a hadműveleti kör. Rendesen nem követték parancsait; gyakra az ellenkezője történt annak, a mit rendelt. A szép Jellacsics valódi enfant terrible volt, mely minőségében gyakran fogunk találkozni vele. Ez emberek ellen Windischgrätznek nem volt semmi fegyvere; csak boszankodott és panaszkodott, pedig — nem állhatjuk meg, hogy itt előre meg ne jegyezzük, a mi később kétségtelen ki fog világítani — gyakran veszélyesebb ellenségek voltak ezek, mint a magyarok.

Hadműveleti tervek az osztrák és a magyar főhad- sereg számára: a küzdtér.

Windischgrätz herceg főhaderegét három hadtestre osztotta; az első Jellacsics, a második Wrba, a harmadik vagy tartalék hadtest Serbelloni alatt; minden hadtestnek 2 hadosztálya volt s 4 vagy 5 dandárja.

Novemberben a hadsereg a Simunich hadesapatával együtt mely közel összeköttetésben működött vele, következő állást nyert:

Az első hadtest s a tartalék lovassági osztály Lichtenstein alatt a Lajtánál; mögötte a tartaléksereg gyalogsága.

A jobb szárnyon Bécs-Ujhelynél, előőrseit a Lajtához tolva a soproni országúton állt egy csapat, 8 század gyalog, 2 század lovas, Horváth ezredes alatt;

a Duna bal partján Schlosshof és Marcheggnál a második hadtestből a Jablonowski dandár, Angernál a Wyss dandár, e mögött a hadtest zöme;

balra tőle Gödingnél, előőrseivel a fehér hegység mellett Jablonic és Szenics felé, a Simunich hadosztály.

A Duna mint 2—3000 lábnyi széles és 50 lábnyi mély hatalmas folyam hömpölyög a Lajta beömlésétől Vácig 22 mértföldnyi hosszúságban, de rendes vízállás mellett csekély sebességgel, nyugotról kelet felé, itt azonban irányt változtat s északról dél felé fordul s megtartja ez irányt Budapesten alól is egész a Dráva beömléséig. Pozsonynál a Duna főágától elválik egy ág, mely északfelé jelentékeny ívet képez s csak Komáromnál egyesül ismét a nagy Dunával. Ez ág Pozsonytól Gutáig, hol a Vág bele szakad, érsekújvári Duna nevet visel, innen kezdve Vágdunának nevezik, a nagy Dunával együtt ez képezi a 11 mértföld hosszú, 3 mértföld széles Csallóközt. Egy másik Pozsony alatt dél felé hajló ág, mely már Győr alatt egyesül a nagy Dunával, a mosonyi ág, amazzal együtt egy második szigetet képez, a Szigetközt.

Egy hadsereg számára, mely az épen megjelölt dunai vónaltól délre akar működni, déli határu a Fertő tavának északi végét, továbbá a Hanságot, egy nagy mocsárt, mely a Fertő tavának déli végétől keleti irányban egészen a Dunáig, Mosony és Győrig terjed, végül a Balaton északi végét s a velencei tót tekinthetni. A vidék e déli határ s a Duna közt nyugoti felében a Lajtától Győrig roppant sík, keleti felében Győrtől Budáig halmos és hegyes. A főhegylánc, mely azonban csak 5—600 lábnyira emelkedik a Duna tükre fölött, a Vértes hegyek, északi folytatása a bakonyi erdőségnek, melyek Veszprém tájáról egész Visegrádig huzódnak.

Az egyetlen jelentékeny folyam, mely a Lajta és Buda közt a jobb parton a Dunába ömlik, a Rába, mely Stájerországban a fischbachi havasokon ered, Magyarországon 100—200 lábnyi széles és Győrnél a mosonyi Duna-ágba ömlik.

A Rába és a Vértes hegyek az egyedüli, bizonyára jelentéktelen akadályok, melyeket egy hadseregnek, mely Ausztriából a Duna jobb partján akar Budára előnyomulni, legyőzni kell.

A bal parton ellenben először is mindjárt Pozsony környékén jönnek a kis Kárpátok vagy a fehér hegység, mely meredeken és sűrűn terjed a folyáig; aztán épen úgy tovább több ágban, az északtól dél felé ömlő patakoktól megszagatva, a magyar érchegység lejtői; oly folyamokon kell itt áthatolni mint a Vág és Nyitra, mely mindkettő a Vágdunába szakad; a Zsitva, Garan és Ipoly, melyek mind hegyi folyamok sziklás mederrel s ennél fogva nehezen áthatolhatók felső folyásukban, míg alsó menetükben a Vág, Nyitra és Zsitva mocsárosak. A Vág, e folyamok legjelentékenyebbike mintegy 400 lábnyi széles.

E folyamok mind, valamint a Duna is, hirtelen áradásoknak vannak kitéve, főleg tavasszal és nyár végén, mikor aztán az alacsony partokat elöntik.

A Duna déli részén fekvő vidék általán jobban van művelve, mint az északi, a cultura amott jobban kiirtotta az erdőket s megjavította az utakat. Hanem egészben véve hiányzanak Magyarországon a jó utak; a községi és mellékutak mind roszak és elhanyagoltak, csak a nagy országutak járhatók minden évszakban, hanem ezek sincsenek mind kikövezve. Bármily gaz-

dagon van is Magyarország a természettől megáldva, az osztrák kormányrendszerénél még inkább okozta a jobbágyi állapot, melyben a földmivelő nép legnagyobb része volt, hogy a meglévő áldás nem használtatott föl.

A mondottakból eléggé kitünik, hogy Windischgrätz hercegnek működési vonalát inkább a jobb mint a bal partra kellett áttennie; a jobb parton a legrövidebb úton jutthatott el Budapestre, jobb élelmezése, kevesebb természeti akadályai voltak. El is határozta magát a jobb parton való működésre.

A legfőbb közlekedési eszközök itt következők: a nagy postaút Bécsből a Duna mellett megy; Bécsből Haimburgon át jön, Köpcsénynél magyar területre lép, Magyar-Óvárnál átmegy a Lajtán; itt egyesül egy Bruckból jövő országúttal s kis darabra tovább, Mosonynál, a Bruckból jövő nagy országúttal. Mosonytól Győrig csak a postaút megy; Győrből ez utóbbi eleinte a Duna mellett halad Gönyön, Ó Szönyön át Táthig, hol délkeletre hajol Veresváron át Budára. A mészárosok útja Győrtől Bábólnán át megy, Nagy-Igmándnál átkel a Concó patakon, mely Komáromtól nyugotra a Dunába szakad, aztán Bánhida és Bicske közt áthalad a Vértes hegyeken s Buda-Órsön át Budára visz. Egy harmadik út Kis-Béren át, Sárkánynál átmegy a Vértes hegyeken, aztán Moóron, Székesfehérváron át, innen Martonvásáron, Tétényen keresztül visz Budapestre. Keresztbevagó összeköttetések meglehetősen számmal vannak ez országúton, hanem csak Buda közelében, a Vértes hegyektől keletre jó karban vannak ez országutak és kikövezve.

A reánk nézve fontos városok mind a Duna mellett fekszenek. Némely megjegyzésekkel előszámláljuk:

Pozsony 40,000 lakossal. A város a folyó bal, egy külvárososa jobb partján fekszik; a Duna itt 900 láb széles s hajóhidat visel hátán.

Győr a Rába s a Rábca összefolyásánál s a mosonyi Duna-ággal egyesülésénél fekszik. A Bécsből jövő postaút, miután Abda falun áthaladt, átmegy a Rábcan, félóránnyira az abdai hidtól átkel a Rábán is és a folyam jobb partján bemegy a városba, melynek egykori, 1809-ben lerombolt erődítéseiből még némi maradványok fennállnak. A Rábca s a mosonyi Duna-ág

közt fekszik Győr-Sziget külváros, a Duna-ág balpartján Győrrel szemben Révfalu. Győrnek 14,000 lakosa van.

Komárom főrészevel a Csallóköz keleti csücsán fekszik; e csücs légszélső részén áll a régi vár, nyugotra tőle az új város erődítéseiivel; végül még tovább nyugotra egy újabb időbeli bővítés, a legszélsőbb nyugoti, az osztrákoktól úgy nevezett palatinális vonal, melyet a magyarok a háboru alatt Kossuth-vonalnak neveztek el. 1848-ban e vonalból öt nagy váraacs volt készen a közbeneső védgátakkal, befejezetlen volt az összekapcsolásnál egyrészt a nagy Duna, másrészt a Vágduna felől; az erősítést itt 1848-ban földsáncokkal egészítették ki. Az összeköttetések a Csallóközben fekvő vár főrésze s a Vágduna bal partja közt egyrészt, másrészt a nagy Duna jobb partja közt hidfők által valának biztosítva, amaz a Vághidő, ez a jobb dunaparti hidő által Ó-Szőny és Uj-Szőny közt. A várnak a jobb Dunaparttal összekötésére egy hajóhid szolgált. Az alacsony fekvő hidői erőd a jobb parton a magaslatoktól, melyek körülveszik, dominálva volt. Ez vitte a magyarokat először azon gondolatra, hogy e magaslatokat biztosítsák, erődítéseket emelve azokon, hogy így az ellenségnek lehetlenné tegyék az itt megfészkelést. A csatlakozási pont, mely az ily módon létrejövendő elsáncolt tábor számára választatott, egy szőlődomb volt, fél mértöldnyire Komárom fölött szorosán a Duna mellett, a Monostor. Innen kellett a sáncok vonalának széles ívalakban a hidő felé futni s erre támaszkodni. A vonal tehát igen jelentékeny kiterjedést nyert s egy egész hadsereg számára készült. Ősszel kezdették meg ez építkezést s december közepén még nem igen sokra haladtak. Komáromnak mintegy 20,000 lakosa volt.

Pest a Duna balpartján az ország új fővárosa, szemben vele Buda az ország ős fővárosa. Buda magvát a vár képezi, mely egykor igen erős volt, újabb időben azonban alig érdemelt vár nevet. A vár hosszas négyszög, a halom alkotása szerint, melyre épült, a hosszú oldalak a Dunával jóformán egyközűen vonulnak el, a másik két rövid oldal közül a déli sokkal kisebb mint az északi. A vár és a Duna közt terül el a viziváros. Buda egy hajóhid s egy lánchid által volt összekötve Pesttel. A dunai oldalt kivéve a budai vár mindenfelől halmoktól van körülvéve.

Délről a Gellért hegy fekszik vele szemben, a nyugoti oldalon a Sashegy és a kis Svábhegy; vízzel egy gépezet látta el a várat a vizivárosból.

A mily kevésbé létezett általános hadműveleti terv a magyarok részéről, ép oly kevésbé létezett sajtóképi terv a felső dunai hadsereg számára. Mióta Kossuth Görgeynek tervét, hogy seregének zömével Györbe vonuljon, elvetette, Görgey megtartotta a határnál a zárvonat-állást. Azzal vigasztalták magukat, hogy Windischgrätz majd csak tavasszal kezd támadást, s addig találnak más eszközöket, mint a mostaniak, hogy akkor majd más czélokot is követhetnek, mint a melyek jelenleg lehet ségesek voltak. Csak homályos képzelettel bírtak a felől, valjon mit fognak cselekedni, ha tán Windischgrätz mégis előbb találna támadni mind 1849. tavasszal. E képzelet lényegileg arra ment ki, hogy lassanként visszavonulnak a magyarok jelenlegi állásaikból a jobb parton Győrön át Budapestre, ha tudniillik egyáltalán visszavonulásra kényszerítenének.

E visszavonulás alatt oly gyakran, a mint csak lehet, állást akartak foglalni alkalmas helyeken, hogy mindig újra szembe szálljanak az ellenséggel. Ily állásnak látszott először is mindjárt a Rába mögötti Győr mellett; aztán a Vértes hegyek melletti

A mi az első állást illeti, mint azt első pillanatra láthatni, passiv védelemre az semmikép sem alkalmas. Ha a magyar dunai hadsereg egészen Győr városában s ennek közelében koncentrálódott, ugy állásukat rögtön meg lehetett kerülni délfelől s az osztrákok tulnyomó számuknál fogva azt kétségkívül megtehették; ha pedig a magyarok a Rába mellett hosszan kiterjeszkedtek, akkor állásuk mindenütt gyöngye lett volna, s miután a Rába semmikép sem nagyjelentőségű akadály, mert a hadsereggel hordozott anyagszer segélyével igen könnyen áthidalható, előre lehetett látni, hogy a magyar hadállást gyorsan keresztül fognák törni valamely ponton, mire aztán a magyarok az erők szétforgácsolása mellett még veszélyben forognak, hogy egyenként megveretnek.

Hasonlót lehet mondani a Vértes hegyek közti állásról; a hegyek közti állás mindenkor szétforgácsolásra vezet s ha aztán ez a hegység, mely a térképen igen pompásnak tűnhetik föl,

azonföül, mint ez a Vértes hegyeknél volt az eset, semmi jelentékeny akadályt nem képez, ugy a támadónak teljesen alapos kilása van, hogy tulnyomó erővel megverhet egyes passiv védelmi állásba dugott csapatokat, ha csak gyors továbbvonulással ki nem kerülnek a megveretést.

A magyarok is sejtették ezt, bár mennyit beszéltek is arról, hogy a Vértes hegyek mögött legalább is egész télen át föltarthatják magukat. Ha ez nem sikerül, ugy a halmokon Buda előtt fogadják el a harcot a főváros fedezésére. A vérmes emberek természetesen föltették, hogy e harcnak diadalmasnak kell lenni; a Rába s aztán a Vértes hegyek mögötti megállás időt fog adni arra, hogy az ország minden részéből haderőket vonjanak össze Budapestre. A veszély pillanatában, mely a fővárost fenyegeti, az egyes tábornokok, kik a különböző harctérekön parancsnokoltak, sem fognak vonakodni többé csapatokat küldeni vagy maguk vezetendik hadosztályaikat Budára.

De nem minden ember volt Magyarországon sangvinikus vérmérsékletű, főleg a hadseregben erősen volt képviselve azon párt, melynek csekély reményei voltak. Ehhez tartozott Görgey is. Hanem ez is arra gondolt, hogy Buda előtt csatát vívjanak. Neki azonban e harc csak kétségbeesés harca volt, melylyel a nemzet becsületét tartozik megváltani s melylyel a háborúnak aztán végének kell lenni s vége fog lenni, ha a magyarok nem győznek.

Csodálatos hogy mind e különböző tervek és vélemények közt egyre senki sem gondolt, a mi pedig legközelebb állónak látszik, arra t. i. hogy Komáromot fölhasználják, miszerint az ellenséget előnyomulásában föltartóztathassák s a felső dunai hadseregnek külső nyomatókat adjanak, melylyel magában véve nem birt. Föltéve, hogy Görgey visszavonulásában egész hadseregével Komáromba veti magát, mit csinált volna akkor Windischgrätz?

A nélkül hogy csak legkevésbé is törődnek Komárommal, tovább mehetett volna Budára; akkor azonban Görgey követette őt, utóhadát megtámadhatta, megverhette, azon esetben pedig ha Windischgrätznek sikerül főerejét elég korán a csatára egyesíteni, Görgey veszély nélkül visszavonulhatott Komárom-

ba. Vagy Windischgrätz csak egy ostromzároló hadtestet hagy vissza Komáromnál s a többivel Pestre megy; ez esetben az ostromzároló hadtestnek az osztrák hadsereghez aránylag nagyon is erősnek kellett volna lenni, úgy hogy a hadsereg mozgó része azáltal jelentékenyen gyengült volna, holott még mindig gyenge maradt volna arra, hogy Görgey támadásának valóban komolyan ellent birt volna állni, főleg miután a magyarok Komárom birtokában két folyó, a Duna és a Vágduna partjai fölött uralkodtak s tetszés szerint bármelyikén a három főosztályoknak, a Csallóközben, a Vágduna balpartján s a nagy Duna jobb partján összes erejökkel fölléphettek. Ha pedig Görgey az ostromzároló hadtestet komolyan megverte, úgy nagy veszély nélkül követhette Windischgrätz herceg meggyengült hadseregét s kilátást nyert, hogy ezzel is megmérkőzhetik, eltekintve attól, hogy a magyarok nem is voltak egészen képtelenek még más haderőket is állítani Windischgrätz ellen.

Vagy végre Windischgrätz egészen megáll Komárom előtt azon szándékkal, hogy azt körülzárja s mielőtt hadműveleteit folytatná, elfoglalja. Ez esetben csapatait a föntebb említett három főpontra kellett szétosztania, míg Görgey folyvást összes erejével léphetett föl azok bármelyikén; azonfölül Kossuth időt nyer egy erős fölmentő hadsereg képzésére.

Komárom volt valóban az egyetlen pont, mely e harc téren ily szolgálatokat tehetett volna; valódi vár volt, nagy kiterjedésű s szilárd, biztosított összeköttetései voltak a folyamok túl partjaival, melyek mellett fekszik s melyek fölött uralkodik. E föltételek sem Pozsonyra, sem Győrre nem illenek rá.

Ha a magyarok Komárom e fölhasználására nem gondoltak, nagyon is gondoltak arra az osztrákok s az erre való tekintet volt főleg, mely Windischgrätzet arra bírta, hogy a Duna bal partját ne hagyja egészen csapatok nélkül s másrészt a jobb parton a mennyire csak lehetséges oly közel működjék a Dunához, hogy a magyarokat innen elszorítsa s lehetlenné tegye nekik a túl partra átköltözést, mi az osztrákokra nézve oly nagy n kényelmetlenné válhatott volna.

A parendorfi ütközet.

Görgey hadserege december közepén 8 dandárból állt, egyegy dandár 3000—4000 emberrel, s néhány egyes hadosztályból.

Állásuk következő volt :

az Ordódy dandár a nádasi szorosnál, az e helységtől Jablonicba vezető úton ;

a Kosztolányi, Aulich és Bárcy dandárok Posonymál, az utóbbi a jobb parti hidfőnél ;

a Görgey Kornél dandár Köpcsénynél ;

a Szegedy dandár Gáthánál ;

a Zichy dandár Parendorfnál és Ujfalunál ;

a Karger dandár Neزيدernél ;

a Sréter osztály a legszélsőbb balszárnyon Sopronynál.

Windischgrätz herceg a magyarok állása elleni támadó föllépés megkezdésére az általunk említett általános tervhez képest következő intézkedéseket tett :

Simunich a szélső bal szárnyon 6000 emberével dec. 14-én megtámadja a nádasi szorost a fehér hegység közt, hogy a magyarok figyelmét azoknak jobb szárnyára irányozza s bal szárnyuknak a Duna jobb partján gyöngítésére indítsa ; a nádasi szoros elfoglalása után Simunich Modoron át összeköttetésbe igyekszik hozni jobb szárnyát a 2-ik hadtesttel.

A második hadtest, (Wrbna) egyelőre várakozó állást foglaljon el, a Lederer dandár kivételével Marchegg és Angernnál áll föl s csak dec. 17-én indul támadásra Posony ellen. Azon esetben ha az ellenség jelentékeny erővel átkelne a bal partra, a második hadtest aránylag meg fog erősíteni s hogy ez könnyebben megtörténhessék, Német-Ovárnál előre hid veretik a Dunán, ellenben hogy a magyarok összeköttetése Posonymál lehetőleg akadályoztassék, az ottani hajóhid ellen fatörzseket, terhes hajókat stb. kell indítani. Az óvári hid a Landerer dandárnak a jobb parton föllállításával fog fedeztetni.

Az 1-ső hadtest (Jellacsics) s a tartaléktest, Serbelloni, dec. 16-án megtámadják a magyarok hadállását a jobb Duna-

parton Posony és a Fertőtava közt s 15-én elfoglalják az előkészítő állásokat, melyeket alább megjelölendünk.

Horváth alezredes 15-én Bécs-Ujhelyből Soprony ellen nyomul.

Görgeyt azon parton fogják üldözni, a melyiken visszavonul; ha, a mint fölteszik, a jobb part hosszában vonul vissza, úgy az üldözést nem kezdik meg előbb, míg a 2-ik hadtestet is át nem vonták Pozsonynál a Duna jobb partjára.

Simunich 14-én reggel 7 órakor 3 hadoszlopban megindult a nádasi szoros ellen, a főhadoszloppal középelt Jablonic felől. Néhány apró összeütközésre került a dolog, minek következtében a magyarok hátráltak. Simunich még azon nap elfoglalta a nádasi szorost s előőrseit Nagy-Szombat felé előre tolt. 15-én megpihent s megelégedett egyes kémszemlékkel oldalain. Ugyanaz nap az Ordódy dandár visszavonult Szeredre a Vág mellé. Dec. 16-án Simunich folytatta útját Nagy-Szombat felé.

Görgey Pozsonynál már 14-én este értesült arról, hogy a nádasi szoros el van vesztve. Most azt gondolá, hogy a bal Dunapartot vagy egészen föl kell adnia, vagy Simunichot visszaverni. Az előbbi kétségkívül célszerűbb lett volna; hanem Görgey az utóbbit választotta. 15-én tehát reggel Guyont néhány zászlóaljjal Nagy-Szombatba küldte azon parancsesal, hogy Ordódyt is vonja oda. Guyon 16-án reggel érkezett Nagy-Szombatba s Szeredről Ordódyt is oda vonta most. 16-án délután 3—4 óra közt Simunich nagy ködben egész Nagy-Szombat alá jött; serege élén a lovasság jött, aztán következett a Sossay, végre a Lobkowitz dandár. Simunich értesült arról, hogy a város a magyarok kezében van s 4½ órakor, már az esti homályban, támadást intézett a város ellen. Rövid harc után a magyarokat kiverték s ezek többnyire Szereden át Komárom felé futottak, egy részük délfelé Cifferre.

Ugyanezen nap kezdte meg Windischgrätz a főtámadást a Duna jobb partján.

Az erre szánt csapatoknak 15-én el kellett foglalni előkészítő állásaikat.

A bal szárny Kempen alatt a Neustädter dandárral a Far-

kasvölgyénél és Hainburgnál állt föl; tartalék gyanánt a Lederer dandár szolgált a német-óvári hidnál.

A centrum Schwarzenberg Edmund herceg alatt Prellenkirchen mellett foglalt állást a Grammont dandárral s az Ottinger lovas dandárral; mögötte a Schwarzenberg dandár és a fő-tartalék-tüzérség.

A jobb szárny Jellacsics alatt Brucknál a Lajta mellett foglalt állást a Hartlieb hadosztályal s mögötte a Lichtenstein lovas osztályal.

A jobb szárnynak Parendorfon át kellett előnyomulnia, ha az ellenséget itt visszanyomta, melynek üldözését a lovasságra kell hagynia, neki pedig az előnyomuló centrum támogatására Gátha felé fordulni; a bal szárny várakozó állásban maradjon. Windischgrätz a centrummal akart menni,

Görgey 15-én tudósítást kapott kémeitől, hogy az osztrákok megmozdultak; egy pillanatig erre azon gondolata támadt szétterjesztett állásából Mosonyba koncentrálni seregét s a 16-át megelőző éjjel már szét is küldte a rendeletet a dandárparancsnokokhoz, hogy vonuljanak vissza, hanem aztán hirtelen föllagyott ezzel a gondolattal s oda módosította e rendeletet, hogy várakozzanak a visszavonulással addig, míg az ellenség valóban túlnyomó erővel támad.

16-kán reggel 8 órakor Jellacsics Brucknál átjött a Lajtán s 11 órakor támadáshoz kezdett a parendorfi halmok ellen, melyeken állt a Zichy dandár legnagyobb része, 3 zászlóalj, 4 század lovasság és 8 ágyu. Élénk ágyutűzzel kezdte meg Jellacsics a harcot. A magyarok szintén ágyuzással feleltek. Azonban az osztrákok tüzelése nem sokára nyugtalanítá a magyar gyalogságot; Zichy nem bírta föltartani csapatait s a visszavonulás, melyet Mosony felé kellett volna tennie, futássá vált Nezider felé, midőn jobb oldalán és háta mögött Újfalú felől megjelent az osztrák lovasság.

Schwarzenberg ugyanis, ki 11 órakor Körtvélyes és Gátha ellen akart támadást intézni, itt épen semmi ellenállásra nem talált. Közeledtére a magyarok kiűritették e helyeket s Oroszváron át a Duna felé hátráltak. Példájukat követte az újfalusi

helyőrség is és Schwarzenberg lovassága ez utóbbi helyen át hátulról Parendorf ellen nyomult.

Zichy huszárjaival fedezte gyalogságának visszavonulását a nem igen komolyan föllépő osztrák lovasság ellen. Kmety, ki a gyalogságot vezette, Neزيدert már kiürítve találta, honnan a Karger dandár eltávozott; Kmety követte azt a mosonyi úton s utól is érte; hanem a mint együtt Szent-Kázmérig közeledtek, az utat itt osztrák lovasságtól találták elzárva s most egy egészen külön visszavonulásra szánták el magukat Boldog-Asszonyon és Szent-Endrén át Pomogyra a Hanság posványai közé.

A magyar határőrvonalat így hányták szét az osztrákok egy csapásra és egészen szétszórták. Görgey Aulichot azon utasítással hagyta Pozsonyban, miszerint e várost 17-kén tartsa még meg, hogy így az útban lévő csapatokat magához vonhassa, aztán azokkal vonuljon Komárom felé. A hajóhidat, melynek az osztrák romboló kísérletek mitsem ártottak, bocsássa Aulich a haboknak kényére. Görgey táborkarával a 16 és 17 közti éjjel Somorján keresztül a Csallóközben Magyar-Óvárra sietett, Kilitinél átkelve a nagy Dunán. Mosonynál és Óvárnál megtalálta a jobb parton 16-kán visszavert csapatokat, a mennyiben nem szorultak a Hanságba.

A magyarok visszavonulása a Vértes hegyekhez.

Az osztrákok részéről Jellaesics a jobb szárnyval 16-kán Féltorony és Miklósfalva közt állt; a centrum Schwarzenberg alatt Oroszvárnál, Jandornál, Gáthánál s a Liebler dandárral és a fő-lövegtartalékkal Prellenkirchennél; a bal szárnyból a Neustädter dandár Köpcsényt és Körtvélyest tartotta elfoglalva, mialatt Lederer Német-Óvár felől jobbra nyomult. Neustädternek később, a mint a magyarok Pozsonyt kiürítették, az ottani hidfőt kellett megszállva tartani.

A magyarok szerencséjére erélyes üldözés egyáltalán nem történt; Windischgrätz, mielőtt tovább haladna, előbb a 2-dik hadtestet akarta a jobb partra átvonni, bármily sürgősnek látszott is az a magyarok gyengesége mellett. Ebben aztán sok

idő eltelt. A németóvári hidat a folyam nagyon megrongálta s a pozsonyi hidat a magyarok szétbocsátották a hullámok kényére, mikor a várost elhagyták. Csak 18-án délután 3 órákor vonultak be a Wyss, Jablonowski és Colloredo dandárok Stomfáról Pozsonyba, őket követte a Német-Óvárnál 17-kén a bal partra átment Lederer dandár.

Windischgrätz, ki főhadiszállását Petronellből Oroszvárra tette át, parancsot adott, hogy a német-óvári hadi hidat szállítsák Pozsonyba. Ez megtörtént; dec. 20-án össze lőn állítva e hid Pozsonynál, akkor vették észre, hogy a folyam ottani gyorsaságához képest ez igen gyöngye. Most újra szétbontották s a helyett összekeresték a magyarok által szabadon eresztett erősebb alkotásu hajóhid maradványait, melyeket a víz többnyire a város közelében partra hajtott és ezeket használták most.

December 22-kén hajnalra elkészült a hajóhid teljesen. A 2-ik hadtest most megkezdte átmenetét a jobb partra; ez nem volt még egészen befejezve, a mint a hid szétszakadt; a második hadtest még hátralévő részét azonban hajókon átszállították.

23-kán most már Windischgrätz intézkedéseket tett további komoly előnyomulásra; ekkoráig az 1-ső és a tartalékhadtest 16-ika óta csak igen keveset mozdult előre. Görgey tehát legalább egy hetet nyert. Fájdalom, csapatainak állapota olyan volt, hogy ez időnyereséget alig használhatta.

Midőn Görgey dec. 17-kén reggel Mosonyba és Óvárra jött, csapatait ott nagyon levert hangulatban találta, mely még komorabbá vált Karger és Kmetynek a Hanságba szorítása által. Főleg a gyalogságról azt hitte Görgey, hogy az első ágyulövésre szétszalad, legtanácsosabbnak vélte tehát egyenesen visszaküldeni őket Győrbe, a lovassággal azonban még 18. délig a Lajta jobb partja s egy a Lajtával egyenközüleg futó csatorna közti táborban meg akarta várni, hogy mit csinálnak már most az osztrákok s a mennyire lehetséges, akadályozni őket a nagyon gyors előnyomulásban.

December 18-án, a 16-ika után beállt pihenő idő alatt Jellaacsics 6 század lovassággal és 12 ágyuval kémszemlére indult Mosony felé.

Lichtenstein 2 század lovasság és 6 ágyuval követte a bánt Miklósfalváról Óvár felé.

Görgey ez időben már lovasságának felét megindította Győr felé; a másik felével is utána mehetett volna minden veszély nélkül, hanem jobbnak tartotta egy kis összeesapás által seregeinek bátorságát ha lehet újra föléleszteni kissé. Ennél fogva a már útban lévő lovasságot is visszahívta s a csatornán át szembe ment a bánnal. Mindkét fél ágyulövésnyre ment egymás ellen, Jellaesics bal, Görgey jobb szárnyát támasztva a csatornára s elkezdték egymást ágyúzni; a magyarok nem vesztettek itt sem embert, sem lovat, az osztrákok 2 embert és 7 lovat. Jellaesics rövid idő múlva visszavonult.

Lichtenstein ezalatt Óvárt megszállta s úgy tett, mintha a Lajta és a csatorna közt akarna előnyomulni. E téren sok szénakazal állt; a honvédelmi bizottmány pedig megparancsolta, hogy a visszavonulás alatt pusztítsanak el mindent, mi az osztrákoknak hasznára lehetne. Görgey tehát még egyszer huszárcsapatokat küldött a csatornán át, hogy gyűjtsák föl a szénakazlakat. Csak mintán ezt végrehajtották, kezdték meg a visszavonulást Győr felé.

Győrött Görgey, midőn 19-én oda érkezett, Kossuthnak egy levelét találta, melyben ez fölszólítja őt, hogy legalább 10 napig tartsa magát Győrnél; Kossuth ugyanis már dec. 16-kán azon parancsot küldte Perczelnek, hogy Nugent ellen csak a népfölkelést hagyja működni, ő pedig mozgó csapataival Körmenden át északra húzódjék, hogy Görgeyhez csatlakozhassék; Perczel eleinte Pozsonyba akart menni s Körmenden át Kőszegnek akarta venni útját. December 21-én érkezett csak előhada Körmendre, itt hallotta meg 22-kén, mikor Kőszegre készült, hogy Pozsony elveszett s most Pápa felé fordult, hogy innen Győrbe jusson. 23-án Rumra, 24-én Jánosházára jött; itt megkapta Kossuth határozott parancsát is, hogy Pápa felé menjen, hogy a győri hadállás bal szárnyát képezze. December 26-kán Pápara ért, mely még 6 mértföldnyi távolra van Győrtől. Hanem e nap Görgey már megkezdte Győr kiürítését.

Görgey ugyanis mihelyt Győrbe érkezett, rögtön meggyőződött arról, hogy a Rába mögötti állás, akár természeti alkotá-

sát tekintve, akár a sáncolatokat, melyek azt megerősíték, egy napig sem tartható, ha Windischgrätz herceg megtámadja. Ha nem legalább az osztrákok közeledését akarta megvárni, mielőtt tovább visszavonulna, és pedig két okból: tudniillik hogy a csapatoknak, melyek a bal parton Simunich és Wrbna ellen harcoltak és Komárom felé visszavonultak, időt engedjen a visszavonulásra, továbbá, hogy a 16-án Karger és Kmety alatt dél felé szorított csapatoknak lehetővé tegye az egyesülést.

E csapatok 16-án este Pomogyra értek. A pomogyi gát hidjait, mely a Hanságon át Eszterházára visz, nagyrészt lerontva találták, de még azon éjjel újra helyreállították s 17-én Eszterházára értek, honnan 18-án a csornai úton Győr felé indultak a Hanság déli részén. Midőn Görgey 19-ikén Győrbe megérkezett, már hallotta, hogy e csapatok közel vannak. Az egyetlen ellenséges hadosztály, melybe ütközhetek volna, Horváth alezredes osztálya volt. Ez a bécsi helyőrség egy csapata által megerősítve már 15-én elindult a Lajta mellől, a 15 és 16 közti éjjel útban volt s 16-kán délelőtt 11 órakor ellenállás nélkül elfoglalta Sopronyt; ha 17-én korán reggel megindult volna innen, úgy Eszterháza mellett legalább Kargerral és Kmetyvel összetalálkozhatott volna. Azonban csakhamar parancsot kapott Windischgrätztól, hogy egyelőre álljon meg Sopronyban s a környék lecsendesítésével, lefegyverzésével, osztrák érzelmű hivatalnokok behelyezésével stb. foglalkozzék.

Mint már a mondottakból látható, Görgey természetesen saját érdeme nélkül meglehetősen hosszú időt nyert a Győr melletti időzésre, épen annyit mint Kossuth ohajtotta. Mert csak dec. 23-kán kezdett Windischgrätz Győr ellen nyomulni.

December 22-kén este az első hadtest s a tartalék lovas ság Mosony, Szolnok (Zaining), Hegyes-Halom és Miklósfalvánál állt, a Neustädter dandár a pozsonyi hidfőnél.

Az 1. hadtest mögött a tartalékgyalogság s a főtartalék tüzérség állt Bezenyénél és Oroszvárnál.

E mögött a 2-ik hadtest Jandorf, Körtvélyes és Gáthánál.

Windischgrätz a mennyire lehet Győrnél az egész magyar hadsereget meg akarta semmisíteni s minden Komáromba vonulhatási útját elvágni. E végből a legszélsőbb bal oldalon Jella-

csicsnak 26-kán és 27-kén át kellett mennie Börcsnél a Rábcán s a Rábca és a Rába közt a város ellen nyomulni; a tartalék-hadtestnek a postauton kell Abdán keresztül 27-kén homlokban megtámadni Győrt; a 2-ik hadtest a mosonyi Dunaágon át menjen a Szigetközbe s ott Győr alatt foglaljon el egy pontot, aztán ismét keljen át a jobb partra, hogy Görgeynek vágja el a Komáromba visszavonulhatást.

Ekhezképest dec. 23-ikán az 1. hadtest megindult Baromházán, Lébenyén és Sz.-Miklóson át, ellenben a 2-ik hadtest Mosonyra és Óvárra vonatott a tartalékhad elé.

24-ikén aztán a Ramberg hadosztály Hedervárra és Arakra nyomult a Szigetközben, 25-kén követte a Csorich hadosztály. Két rozsz ideiglenes hid segélyével keltek át a mosonyi Dunaágon, a hidak több izben leszakadtak, miáltal jelentékeny fönnakadás okoztatott. A Ramberg hadosztály 25-én Zámolynál elűzött egy magyar előőrscsapatot s aztán Ujfaluig nyomult elő, hol Győrrel szemben állást foglalt, hogy a magyaroknak netáni betörését a Szigetközbe megakadályozza; a Csorich hadosztály csak 26-án délután 4 órakor érkezett Dunaszeghre s innen a Ramberg hadosztály mögött egész Győr alá kellett volna mennie, hogy 27-én reggel ott a mosonyi Dunaág jobb partjára visszatérjen s a magyaroknak elvágja az utat Komáromba.

26 kán este indult el Dunaszegről, miről Görgey azonnal értesítve lön.

Azonfelül Jellacsics is megkezdte már itt a játékot, mit azután az egész hadjárat alatt folytatott, hogy t. i. legkevesebbet sem törődött Windischgrätz herceg utasításaival; 26 és 27 helyett már 25 és 26-kán átkelt a Rábcán előhadával és serege zömével s a helyett hogy aztán északfelé homlokállást foglalt volna el a Rábca és Rába közt, tovább ment jobbra, mintha körülszárnyalni akarna, Csecsényre a Rába mellett, hol dec. 26 és 27 közti éjjel táborozott. A tartalékgyalogság 26-án este Ötevénynél, a tartalék lovasság Baromházánál a Rábca s Mécsernél a mosonyi Dunaág mellett állt.

Az osztrákok közeledéséről érkezett jelentések következtében Görgey dec. 27-kén kiűritette Győrt, hogy a Vértes hegyek mögé visszavonuljon; az abdai hidat a Rábcán fölégették.

Két harmada a Győrnél összegyűlt csapatoknak a mészárosok útján Bábólnán és Kocson keresztül ment, egy harmad Gönyön és Lovadon át, hogy innen Tata felé vágja magát s ily módon Komáromtól a postaut szabadon maradjon a hadsereg podgyászsa számára, mely Pozsonyból a Csallóközön át Komárom felé indított. Komárom felé vonultak vissza a Guyon által vezetett csapatok is, melyek Nagyszombatnál Simunich ellen küzdtek. Gnyon szintén a postauton huzódott tovább Veresvár felé.

A mészárosok útján visszavonuló hadoszlop 27-kén Bábólnára ért. December 28-kán korán hajnalban kellett volna innen tovább indulnia, hanem elkésett s mielőtt megindult volna, megtámadtatott az osztrákoktól.

Vissza kell tehát ezekhez térnünk.

A Csorich hadosztály 27-kén reggel 8 órakor elérkezett Győr alatt azon ponthoz, hol ismét át kellett jönnie a mosonyi Dunaág jobb partjára; nyomában jött a tartalék lovasság egy része. Épen midőn Csorich e ponthoz ért (táborhely), vonult el a jobb parton Görgeynek Gönyő felé indított hadoszlopa. A mosonyi Dunaág be volt ugyan fagyva, de oly gyöngén, hogy csak egyes gyalogok mehettek át. Csorichnak tehát hidat kellett verni. Csak vadászcapatokat, melyeket azonban a magyarok könnyű szerrel visszavertek, küldött át s aztán ágyuzást kezdett a bal partról. A magyarok egy ideig feleleltek rá s ezáltal föltartották a hid építését, mely különben is nehéz volt, miután a talpak számára lyukakat kellett vágni a jégbe. Csak délután 3 $\frac{1}{2}$ órára készült el a hid s ekkor kezdhette meg a Csorich hadosztály az átkelést. Miután a magyarok már jó előre haladtak, a Csorich osztály délfelé elindult Sz.-Iványra.

Ide vonatott estére a Ramberg hadosztálynak egy dandárja is, mely Ujfaluból reggel Győrnek indult s miután nem talált ott ellenséget, a várost megszállta. Ez összetalálkozott itt a tartalék gyalogsággal, mely ellenállás nélkül átment a Rábcán részint Abdánál, részint Abda alatt tábori hidakon s a jégen. Az egész tartalék lovasságot előre vonták Sz. Iványra, míg a tartalék gyalogság Ramberg egy dandárjával Győrött maradt.

Az 1. hadosztály 27-én reggel 3 órakor Csecsény és Rába-Szent-Mihály közt átment a Rába jobb partjára s aztán Koron-

cón át Szabadhegyre nyomult, hová meglehetősen fáradtan érkezett meg estére.

Az Ottinger lovas dandárnak Windischgrätz herceg parancsára 28-án korán hajnalban föl kellett kelni, hogy a magyarokat üldözze a mézárosok útján. Ottinger Bábólnánál utólérte a magyarok utóhad-dandárát. E dandár parancsnoka nagyon veszélyesnek tartotta háta mögött a falu nyílt utcájával, komoly ütközetbe bocsátkozni. Gyalogságát a huszárok felével együtt rögtön Bábólnán túl visszaindította s Ottinger ellen csak a huszárok másik felével fordult. Ezek azonban egészen elvesztették bátorságukat, vad futásban rohantak Bábólnán keresztül és saját gyalogságukra estek, melyet nagyrészt zavarba hozva szintén magukkal ragadtak. Csak két zászlóalj és két század huszár állta meg helyét némileg, a mint Ottinger rögtön nyomban követte a futókat. De ez nem tartott sokáig; ez is föloszlott csakhamar. A magyarok Bábólnánál 300—400 holtat és sebesültet vesztek s 700 foglyot. A vad futásnak csak Nagy-Igmándnál a Concópatak mellett lehetett némileg véget vetni.

28-án este Görgey seregének zömével, melyhez a Gönyön és Tatán át visszavonult hadoszlop is csatlakozott, Felső-Gallára ért a Vértes hegyek nyugoti lejtőjén, utóhadával Bánhidára, míg a Guyon dandár a postauton Dorogra jött.

29-én tehát elfoglalhatták volna a Vértes hegyek mögötti állomást. Görgey azonban csakhamar meggyőződött, hogy a főn tebb kifejtett okoknál fogva a Vértes hegyek mögötti hadállás mit sem ér, dacára minden mérnöki mesterfogásoknak, eltorlaszolásoknak, árokásásoknak stb. melyekkel ugyancsak pazarul bántak, de melyek mellett minden ponton, a höl tetszett, keresztül lehetett menni.

Dec. 29-én tehát a mézárosok útján a 6 dandárral, melyek a veszteségek s a Komáromban hagyott csapatok leszámításával még rendelkezésére maradtak, lehetőleg concentrált állást foglalt el.

A szélső jobb szárnyon Guyonnak hátra kellett menni Veresvárra a postauton; az előhad-dandár a Vértes hegyek nyugoti lejtőjén foglalt állást Felső-Gallánál, a többi négy dandár a nyugoti lejtőn Zsámbéknál (jobb szárny), Bicskénél (centrum),

Csákvárnál (bal szárny), s Buda-Örsnél (tartalék). Főhadiszállását Görgey Bicskére tette. Itt azon parancsot kapta, hogy igyekezzen Perczellel egyesülni.

Perczel 26-án megérkezett Pápára, s mint tudjuk, azon szándéka volt akkor, hogy Győrbe menjen. Hanem már 27-ikén reggel értesült arról, hogy Görgey Győrt kiűritette. Ez esetre azon utasítása volt, hogy Sárkányra vonuljon vissza, hogy aztán a Vértes hegyek mögötti állásnak szélső bal szárnyát képezze. Perczel egészben véve 4 zászlóaljat, 4 század lovasságot és 16 ágyut hozott Pápára; 2 zászlóaljat már Körmendnél teljesen elhagyott s nem számíthatott arra, hogy idejekorán magához vonhatja.

Perczel határozottan vonakodott Görgeynek alárendelni magát s a honvédelmi bizottmány nem erőttette, hogy ez megtörténjék. Tehát előreláthatólag két különböző fővezér is lesz a Vértes hegyeknél, kik még azonfölül személyes ellenségei egymásnak; a hadállás ez által teljesen elvesztette minden értékét. Görgey utasítatott, hogy egy kis csapatot küldjön Perczel megerősítésére, mi meg is történt.

A moóri ütközet.

Még dec. 27-én Sárkány felé fordult Pápáról Perczel; e napon elérte Tamásit, 28-án Kis-Béret, 29-én Sárkányra jött s itt meghallotta, hogy Görgey már a Vértes hegyek mögött van, rögtön tovább indult tehát Móoron át Bodajkra. Itt azonban a honvédelmi bizottmánynak egy parancsa jött hozzá, mely szerint ne menjen Móoron túl; Görgey ennek megfelelő rendeletet kapott.

Perczel azonnal megfordult, átment Móoron s előőrseit a Sárkánytól keletre fekvő halmokra állította föl. Még ezzel volt elfoglalva, a mint az osztrákok megtámadták; a Görgeytől kapott erősítésekkel együtt $5\frac{1}{6}$ zászlóalj gyalogság és utász, $6\frac{1}{2}$ század lovassága és 24 ágyuja volt, azaz 5620 ember gyalog s 730 ló.*)

*) Lásd D. mellékletet.

Windischgrätz herceg részéről mint az Ottinger dandár Bábólnára, hasonlóképp ugyanazon nap a Parrot dandár tovább balra Ácsra s a Bellegarde dandár a szélső bal szárnyon Gönyőre mozdítatott elő.

A további Buda felé előnyomulásra az egyes hadtesteknek következő uti rend volt kitzüve :

Az 1-ső hadtest, a jobb szárny, dec. 29-én Mező Eörsre menjen, 30-án Kis Bérre, 31-én Moórra, aztán január 1-én Lovas-Berényre, 2-án Martonvásárra, 3-án Tétényre nyomuljon elő.

A 2-ik hadtest s a tartalék lovasság, melyek a bal szárnyat képezték s inkább a Buda felé vezető egyenes irányban maradtak, az időt, melyet az 1. hadtesthez képest nyernek, arra használják, hogy demonstratiót csináljanak a komáromi vár ellen. E hely parancsnoka, Majthényi gyöngye, határozatlan ember volt és semmikép sem volt lehetetlenség, hogy a várat földadja, csak jelentékeny osztrák haderő mutatkozzék a vár előtt. Legfőlebb csak Majthényi befolyását illetőleg csalódhattak; azonban szabad volt erre valamit számítani. A bal szárnynak tehát dec. 29-én Ácsra, 30-án Komárom elé kellett nyomulni; innen, ha a megadásra való fölszólítás eredménytelen marad, egy erős dandárt visszahagyva a hely szemmeltartására, 31-én Kócsra kell mennie, január 1-én Alsó-Gallára, 2-án Bicskére, 3-án Biára, s 4-én Buda-Örsre.

A tartalékgyalogságnak s a főtüzértartaléknak dec. 31-én Bábólna és Bánára kell előnyomulni, január 1-én a bal szárnyat követve Kócsra, 2-án Alsó-Gallára, 3-án Bicskére, 4-én Biára, s 5-én Buda-Örsre.

A mint Jellacsics dec. 29-én Mező-Eörsre jött, meggyőződött, hogy csapatait nem szállásolhatja el ott kényelmesen s nem láthatja el élelemmel. A Grammont dandárt tehát az egész ezred Ferenc József dragonyosokkal s a banderialis huszárokkal még az nap előre indította Kis-Bérre s az Ottinger dandárt Ászárra. Jellacsics, ki 30-án csapatait meg akarta pihentetni, maga is Kis-Bérre ment 29-én. Itt értesült arról, hogy ugyanezen nap indult Perczel Moórra. Dec. 30-án reggel 5 órakor tehát a Grammont dandárt a banderialis huszárokkal Kis-Bér felé küldte; az

Ottinger dandárnak Ászárról s a Hartlieb hadosztálynak Mező-Eörsről nyomban kellett ezeket követni.

Grammont Sárkányon túl Perczel elősapataira talált s valami nagy ellenállás nélkül visszaszoritotta őket főhadállomásukra; ez valami félóránnyira volt Móortól nyugotnak, az országúton keresztben, szemben egy erdővel, mely azonban az országút mellékén ki volt vágva. Perczel két úteget állított föl serege homlokán, bal szárnya egy hegyszoros mögött állt Timárnál, az erdőnek épen azon helyével szemben, merről az osztrákoknak kellett jönni. Jellacsics Grammontot az erdőben fődözve s azonfölül a magyaroktól lőtávolyinál messzebb megállította s Ottinger és Hartlieb után küldött, hogy azoknak közeledését siettesse. A magyarok ezalatt tüzéségükkel élénken tüzeltek az erdő ellen s azt képzelték, hogy ezáltal az osztrákok kifejlését megakadályozzák, mi azonban nem volt ugy.

10 órakor délelőtt megjött az Ottinger dandár; Jellacsics most három úteget indított az erdő szélére, kettőt jobbra, egyet balra; tüzelésük ótalma alatt Ottinger kivonta az erdőből dandárát s a Wallmoden vérteseket az országút jobb, a Hardegg vérteseket bal felén előre bocsátotta. Ezalatt Perczel, kinek gyalogsága nyugtalankodni kezdett, intézkedéseket tett a visszavonulásra. Jellacsics tehát elhatározta Ottingert támadásra bocsátni, a nélkül hogy Hartliebra tovább várna. 2 század tehát a Wallmoden vértesekből egyenesen a legközelebbi magyar útegre rohant, egy kartácslövést kapott ettől s egyúttal Perczel huszárjaitól is oldalt megtámadtatva, súlyos veszteséggel kellett visszavonulnia; most azonban a másik két Wallmoden osztály a maga részéről szintén a huszárokra rohant s egy ezek mögött álló gyalog zászlóaljra, visszaverték e csapatokat s elfoglalták erre a magyar úteget.

Magyar részről ez jeladás volt a futásra. A lovasság és tüzéség többnyire Székesfehérvár felé hátrált, a gyalogság Lovas-Berény és Csákvárra. Ámbár Jellacsics nem üldözte meszszire, mégis 1000 embert elfogott; ágyút a csatában elvetteken kívül egyet sem foglalt el. A magyarok azonkívül 4—500 holtat és sebesültet vesztek.

Görgey, ki 30-án egy kémszemlén volt épen, Moór felől

futókkal találkozott; ezeknek szavai szerint a Perczelféle csapatok tömege Székesfehérvárra huzódott vissza. Görgey most legtanácsosabbnak tartotta oly gyorsan, a mint csak lehet, az összeköttetést helyreállítani Perczellel. A Csákváron, Bicskén és Zsámbékon álló 3 dandárt tehát a dec. 30 és 31 közti éjjel Baracskára, Váll és Sóskutra, tehát a székesfehérvár-budai országútra vonta, a felső-gállai dandárt pedig Biára rendelte vissza. E hadállásból Görgey, mihelyt Perczellel egyesül, meg akarta támadni Jellacsicsot.

Hanem Perczel megveretése sokkal nagyobb volt, mint azt eredetileg gondolta; a Moórról megfutamodók csoportosan tódultak Pestre s megjelenésök és elbeszéléseik bátortalanítólag hatottak a honvédelmi bizottnányra. Ez dec. 31-ikén Görgeyhez azon parancsot küldte, vonuljon vissza Buda alá.

Dec. 31-én tehát Görgey a Baracskán álló dandárt Érdre (Hanzsabég), a vállit Tárnokra vonta, a sóskúti és biai egyelőre megmaradtak állásaikban. Guyont Veresvárról már egyenesen maga a honvédelmi bizottnány Buda északi külvárosaihoz közelebb vonta. Görgey Promontorban vette főhadiszállását; Perczel csapatai, melyek még Székesfehérvárról jöttek, rögtön a Duna mögé Pestre vonattak, hogy ott újra összegyűjtessenek.

December 31 kén a magyar országgyűlés következő végzéseket hozott :

A kormány és az országgyűlés székhelye Pestről tétessék át Debrecenbe; kísértessék meg még egyszer az egyezkedés útja s e végből inditassék egy küldöttség Windischgrätz herceghez. Görgey, ha a küldöttség mit sem eszközölne ki, vívjon döntő csatát az ellenséggel Buda előtt, hanem a mellett egyrészt a hadsereg megmentését a Duna tulsó partjára, másrészt a főváros lehető megkimélését is tartsa szem előtt.

Görgey e végzésekről csak 1849 január 1-én későn délután értesült. A legnagyobb mértékben fölboszantották. Legközelebbi oka boszankodásának az volt, hogy döntő csatát vívjon s a mellett mégis tartsa szem előtt a hadsereg megkimélését. Meg nem foghatta, hogyan lehet ezt összeegyeztetni, főleg miután a hajóhid is szét volt szedve Buda és Pest közt, az egyetlen össze-

köttetés tehát a lánchíd volt, mely oly állapotban vala, hogy az átmenetnél a legnagyobb kíméletet tevő szükségessé.

Hanem még más dolgok is járultak ehhez : Görgey már akkor, mikor még az osztrák határnál állt s Pozsonyban volt főhadiszállása, kívánta, hogy a kormány az országgyűléssel együtt tegye a Tiszántúlra székhelyét. Erre mindig azt felelték neki, hogy előbb Győr romjai alá, s mikor ezt ellenállás nélkül föladták, Buda romjai alá kell temettetni magukat. E helyett most azt hallotta, hogy jelenleg, mikor a veszély közelre jött, az országgyűlés a kormánynyal együtt mégis csak a Tiszántúlra szándékozik menni. A mit mint politikai rendszabályt helyeselt volna, ha külső kényszer nélkül teszik, az föllájitotta most őt, miután a gyávaság következményeül tünt föl előtte; annak jeléül, hogy az áldozatkészség épen akkor szűnik meg, mikor az áldozat valóban megkivántatik. Végre nem tudta, mit gondoljon a Windischgrätzhez küldött deputatióról, miután minden eddig történtek után lehetetlen, hogy valaki képzelhesse, miszerint Windischgrätz herceg most alkudozásokba fog bocsátkozni.

Valóban Windischgrätz herceg e deputatiónak csak annyit mondott, hogy ő teljes és föltétlen alávetést kíván s hogy mennyire hajlandó egyezkedésekre, azt megmutatta egy oly tény által, melyet semmi birói szék előtt nem lehet igazolni, azáltal hogy a küldöttség vezetőjét, Batthyányi grófot mint foglyot visszatartotta.

Ámbár szerfölött fölingerülve, Görgey eleinte mégis a Buda előtt vivendő csatához készült. 1849 január 1-én s 2-kán reggel következő állásokat foglaltatott el csapataival :

Egy dandár a Duna mellett Buda alatt Hanzsabégnél, előrseivel Eresény és Marosvásár felé a székesfehérvári úton ;
egy dandár e mögött Téténynél ;
egy dandár Sóskúton a székesfehérvári és a mészáros út közt, előrsei Tárnok, Zámor és Barátházán ;
egy dandár Buda-Örsön, előcsapatai Bián ;
egy dandár Ó-Budán a postaúton, előcsapatai Kovácsin, Veresváron és Szent-Endrén ;
egy dandár a Krisztinavárosban.

Január 2-kán Görgey személyesen Pestre ment, hogy Kossuthnak megmondja véleményét s határozottabb parancsokat hozzon magának. A dec. 31-iki országgyűlési végzések azonban nagy gyorsasággal vitettek ki. Az országgyűlés és a kormány, Kossuth is, már január 1-én elutaztak Debrecenbe, hol január 10-én az országgyűlési ülések újra megnyitlak. Mészáros a hadügyminister Tokajba utazott, hogy átvegye a parancsnokságot a Schlick ellen működő hadtest fölött. Ideiglenesen Vetter tábornok kezelte a hadügyministerium ügyeit, kihez Klapka ezredes lön adva mint a hadműveleti iroda feje.

Vetter Pesten volt. Görgey hozzá ment s fölszólította őt, vegye át helyette a hadsereg vezérletét; Vetter kevés hajlamot mutatott erre, hanem rögtön hadi tanácsot hívott egybe, melyben Görgey, az országos kormánybiztos Csányi László, Perczel, Lázár, Répásy tábornokok, Klapka ezredes és több tábornoki tiszt részt vett s melynek a legfőbb országos hatóság távollétében határozott, kivihető végzéseket kellett volna hozni.

E hadi tanács végzései oly mélyreható jelentőségűek, hogy a hadjáratnak egy új korszakát nyitják meg; tehát csak majd ha ide értünk, fogjuk azt bővebben elmondani; itt csak arra szorítkozunk, a mi a hozzánk közel eső dolgokra vonatkozik. Elhatározottat ugyanis, hogy Görgey a nélkül hogy bevárna az ellenség komoly támadását, rögtön kezdje meg visszavonulását a Duna bal partjára s Perczel, kiről föltették, hogy Moórnál szétugrasztott hadtestéből vagy 4000 embert ismét összeszedett, fedezze e visszavonulást, megszállván Buda elsáncolt külvárosait s aztán szintén vonuljon vissza.

Perczel már a hadi tanácsban kijelentette, hogy hadtestét, melynek egyes részei Pesten szétbomlottak, január 3-ika előtt lehetlen összeszednie, előbb tehát Budát sem szállhatja meg. Görgey tehát elhatározta, hogy maga fog gondoskodni saját visszavonulásának fedezéséről s Promontorba főhadiszállására visszatérve, január 3-ikára kiadta a rendeletet, hogy a Tétényben álló dandár váltsa fel a Hanzsabégben álló dandár előőrseit, s hogy miután ez megtörtént, az utóbbi vonuljon vissza Budára;

ugyanide vonuljon a buda-örsi dandár s előörseit Biáról tegye át Pusztá-Csikra; a Sós-kúton álló dandár Buda-Örsre jöjjön.

A Handzsabégen álló dandár bevonta előörseit s Promontorra indult, a nélkül hogy megvárta volna, miszerint Tétényből fölváltsák. E fölváltó csapatot útjában az ellenség megtámadta.

Görgey visszavonulása a Duna bal partjára.

Osztrák részről dec. 29-ikén a 2-ik hadtest Komárom ellen nyomult s e nap estéjén a Lederer dandár a Concó pataknak a Dunába ömlésénél állt, a Csorich hadosztály s a Colloredo dandár Ácsnál. A tartalék lovas hadosztály Lichtenstein alatt elfoglalta az egész tért Harkálytól Mócsán át Ó-Szőnyig.

Dec. 30-kán előnyomultak az elsáncolt tábor ellen s megadásra szólították föl a várat. Tagadó válasz érkezett, miután a várparancsnok Majthényi nem birt annyi befolyással, mint a mennyi jó akaratot mutatott a várat földadni. Wrbná most még ugyanaz nap áttette seregének zömét s a tartalék lovasságot a mézárosok útjára s csak a Lederer dandárt hagyta hátra 5 század Ficquelmont dragonyossal a hidfővel szemben a jobb parton, hogy ezt körülzárják. Lederer utasított, hogy helyezze magát összeköttetésbe a Neustädter dandárral.

E dandár, mely december 23-án Pozsonyból a Csallóközben Somorjáig előnyomult s onnan fölkereste az összeköttetést Simunichesal, Győr bevétele után Nyárasdig vonatott elő az érsekújvári Duna mellé, hogy Komáromot innen a bal parton zárolja körül. Az egész ostromzáró hadtest, a Lederer és Neustädter 2 dandár fölötti parancsnokságot Ramberg altábornagy kapta.

Dec. 31-kén a 2-ik hadtest s a Lichtenstein tartalék lovas osztály Kocsnál, a tartalék lovasság és fő tartalék tüzérség Nagy Igmádnál és Bánánál állt; Windischgrätz herceg főhadiszállása Bábólnán volt; január 1-én a 2-ik hadtestnek Felső-Gallára, a tartalék lovasságnak Bánhidára, a tartalék gyalogság és tüzérségnek Kocsra és Tatára kellett nyomulni; aztán január 2-kán a 2. hadtestnek Bicskére, a tartaléklovasságnak Német-

Egyházára és Bárokra, a tartalék gyalogság és tüzérségnek Felső-Gallára.

Ez utakat mind, a mint az a mondottakból kitünik, legkisebb ellenállás nélkül ki lehetett vinni.

Jellacsics, ki 30-án a moóri ütközet után nem üldözte a magyarokat, 31-ikén is megmaradt itt helyben, részint mert lovassága nagyon meg volt gyengülve, részint mert meg akarta várni, hogy a 2. hadtest és a tartalék egyenlő magasságra jöjjön vele. Január 1-én indult csak a kapott parancs szerint Lovas-Berényre, 2-án Martonvásárra.

Január 3-án, a mint Jellacsics Martonvásárról Budára tovább indult, előhada, az Ottinger lovas dandár, Hanzsabég és Tétény közt az utóbbi helyütt álló magyar dandár előcsapataiba ütközött, melyek épen azon állomások elfoglalására indultak, miket a hanzsabégi dandár visszavonulásában elhagyott. A magyarok visszaverettek, de egy csapat huszár, mely a gyalogságot követte, részéről oldalba támadta meg Ottingert s ezáltal megállásra kényszerítette. Jellacsics most előbb nagyobb haderőt akart kifejteni. A Grammont dandárnak, mely Ottingert követte, balra kellett fölnyomulni a székesfehérvári úton, a Hartlieb hadosztálynak is gyorsítani kellett útját.

Ez előkészületekben eltelt az idő. A tétényi magyar dandár (Zichy) fegyvert ragadott s jobbra indult a fehérvári útra Grammont ellen. Görgey, ki Promontorban rögtön értesítést kapott arról, a mi történt, a hanzsabégi (Karger) dandárt, mely épen Promontorra ért, azonnal megfordította és személyesen vezette balra a Zichy dandár mellé. Szándéka volt e 4000 emberrel, melyet rövid idő alatt összeszedett rendelkezése alá, támadást intézni, a mint tudósítás érkezett Vettertől, hogy az osztrákok Hanzsabégnél már átmentek a Duna bal partjára; Görgey semmi esetre se hagyja magát támadó föllépésre csábíttatni.

Görgey most a két dandárt pihenés nélkül visszavezette Promontorra s a Buda-Örsön álló dandárt Budára hívta; január 4-én reggel főhadát átvonta a lánchidon a Duna bal partjára s a váci útra s mihelyt utóhadát Budán fölváltották Perczel csapatai, az utóhadnak is utána kellett menni.

Csakhamar kitünt, a mi előre látható volt, hogy az osztrá-

koknak a Dunán átkeléséről szóló hír hamis volt. Most szerette volna Vetter megakadályozni Görgey visszavonulását s küldött is neki egy ily értelmű parancsot. Hanem mikor Görgey e parancsot kapta, a visszavonulás akkor már csaknem egészen be volt fejezve s késő volt a dolgokon most már változtatni.

Január 3-án este Jellacsics Téténynél táborozott; a 2-ik osztrák hadtest Biánál.

A tartalék lovasságból a Parrot dandár Torbágyig nyomult elő, a Bellegarde dandár Bia mögött állt Etyeknél, a tartalék gyalogság és tüzérség Bicskére jött.

4-én az 1. hadtest Promontorig nyomult, a 2-ik a tartalék lovassággal Buda-Örsig, a tartalék gyalogság és tüzérség Bia, Torbágy, Etyek és Pátiig. Még az nap kiűritette Perczel Budát s a Duna bal partján a szolnoki úton Üllőig és Vecsésig hátrált.

Január 5-kén aztán az osztrákok bevonultak Budapestre. Windischgrätz herceg Budára helyezte főhadiszállását. Lovas csapatosztályok indítottak azonnal előre a Szolnok, Gyöngyös és Vác felé vivő utakra s csakugyan hoztak is néhány száz foglyot, kiknek vallomásaiból Windischgrätz azon következtetést vont, hogy a magyarok főereje Szolnok felé vonult vissza.

A két ellenséges hadsereg mellékcsapatainál történt események az 1849. év első napjáig.

A Simunich hadosztálya.

Az erdélyi és szerb harctéereken történt eseményeket, hogy az együvé tartozókat szét ne szakítsuk, már az előbbi szakaszban elődtuk az 1849. év kezdetéig. Még hátramarad itt elbeszelnünk azon osztrák csapatosztályok eseményeit, melyek Windischgrätz herceg főhadseregével közel összeköttetésben működtek s az ezekkel szemben álló magyar haderőkét.

Simunich a nagyszombati ütközet után a Vág mellett fekvő kis lipótvári erőd ellen indult s már december 17-kén megadásra szólította. Miután tagadó feleletet kapott, elfoglalta a

Vág átjárásait Szerednél és Galgócznál s a várat teljesen körülzárta, rögtön intézkedéseket is tett, hogy az erődöt ágyuztassa és formászerűleg ostromolja; akadályozta ennek megkezdését a megfagyott talaj, mely nehezítette az árokásást, mint szintén a nehéz lövegek és lőszer hiánya.. December 29-én mégis 5 üteg teljesen készen volt már és fölszerelve.

Frischeisen alezredes hadoszlopa.

Frischeisen már dec. 4-én átlépett a Jablunka szoroson, Csacsánál szétvert egy csoport magyar nemzetőrt s 11-én Küssucz-Ujhelyen át Budetinre nyomult a Vág folyóig, miután előbb tót népfölkelés által szaporította csapatait; közeledésére a magyarok Querlonde és Beniczky alatt visszahúzódtak a Vág bal partjára. Azon hir azonban, hogy háta mögött magyar népfölkelés csoportosul össze, már 12-én arra bírta Frischeisent, hogy a Jablunka szoroson visszahúzódjék. E visszahúzás a Morva és Sléziában parancsnokló tábornokot, Böhm altbna-gyot aggodalomba ejtette e két tartomány miatt. Rögtön össze-vont $1\frac{1}{3}$ zászlóaljat és $\frac{1}{2}$ üteget Teschennél Frischeisen támogatására s jelentést tett Windischgrätz hercegnek. Ez 2 zászlóaljnak s 1 hatfontos üteget, melyek Galliciából útban voltak Bécs felé, parancsot adott, hogy helyezzék magukat Böhm altábornagy rendelkezése alá. Frischeisen hadoszlopa s e csapatok aztán, összesen 3 zászlóalj, $\frac{1}{2}$ század lovasság s 12 ágyú Götz tábornok parancsnoksága alatt egyesítettek s ez utasítatot, hogy a bányavárosok vidékére nyomuljon be velök.

Horváth alezredes csapatosztálya.

Horváth alezredes, kit dec. 16-án Sopronynál hagyunk, dec. 21-én parancsot kapott Windischgrätz hercegtől, hogy Kapuváron át nyomuljon Győr felé. Ehhezképest 24-én előhadát Kapuvárra indította, mialatt seregének zöme 25-én Szent-Miklósra jött; 28-án aztán Egyedre, 29-én Téthre érkezett. Mikor

a támadás történt Győr ellen, Horváth nem működött közre, mint az állásából kitünik. Téthen kapta azon utasítást, hogy mostantól kezdve Jellacsics jobb oldalát biztosítsa Veszprém és Székesfehérvár felől, midőn ez Buda ellen nyomul s hogy keresse föl az összeköttetést Nugent táborszernagygyal.

Az ür, mely Horváth előnyomulása által Sopronynál támadt, egy csapatosztály által töltetett be, melyet Welden a bécsi helyőrségből már dec. 19-én Bécs-Ujhelybe küldött, dec. 25. aztán $4\frac{1}{3}$ zászlóalj, 5 század lovasság és 8 ágyura szaporított és gróf Althann alezredes parancsnoksága alá helyezett. Althann azon utasítást kapta, hogy tartsa föl az összeköttetést Nugent és Horváth közt. A főhadserег előnyomulásakor még 4 századot Győr megszállására is kellett Althannak küldenie.

Székesfehérvárra érkezve, Horváth azon parancsot kapta, hogy a bakonyi erdőben portyáztasson s tisztítsa meg ezt a magyar fölkelőtől.

Nugent táborszernagy csapatosztálya.

Nugentnak eleinte semmi határozott föladata nem volt; mindaddig míg Perczel szemközt állt vele a Muránál, nem mozdulhatott. Hanem föltették, a mint valóban meg is történt, hogy az osztrák főhadserег előnyomulása a Duna mentében Perczel visszavonulását is közvetlen maga után fogja vonni; akkor aztán Nugent tudósítsa Windischgrätz herceget, hogy a Balaton melyik oldalán, az északin vagy a délin szándékozik-e működni.

A mint most Perczel vissza kezdett vonulni, Nugent Körmendig ment utána; hanem a Perczel által Nagy-Kanizsa körül összevont népfölkelés, mely folyvást szaporodott, Magyarország délnyugoti megyéi fölött uralkodott és Horvátországot fenyegette, arra bírta Nugent-t, hogy Körmenről Zala-Egerszegen át dél felé induljon. Miután közeledtére a magyarok Nagy-Kanizsát kiürítették, 1849 január 10-én ellenállás nélkül megszállta e helyet.

Schlick gróf hadműveletei.

Schlick 1848 dec. 1-én 8000 emberrel, három dandárral (Fiedler, Pergen, Deym) Galiciában állt Zmygrod, Dukla és Krovnonál. Főadata az volt, a Kárpátokon átnyomulni, melyek itt Galiciát Magyarországtól elválasztják s déli lejtőik hegyes, erdős vidékén, melyek csaknem egész a Tiszáig terjeszkednek, a vidék fővizfolyását, a Hernád és Tarca völgyét követve, ama folyam felé leszállni, hogy aztán vagy a Tiszán átkelve, a magyarok elől elvágja a szilárd állásfoglalást a Tiszán túl, vagy a Duna és Tisza közti tág síkon közvetlen összeköttetésbe lépni Windischgrätz herceg seregével. E mellett azon tájon, hol keresztül megy, állítsa helyre a nyugalmat s akadályozza meg magyar csapatok összegyűjtését.

Magyar részről egy kis csapat állt ellenében Pulszky alatt mely 3 hiányosan fegyverzett ujonnan alakított honvéd zászlóaljból, 6—7000 nemzetőrből, egy kis lovasság és 14 ágyuból állt s Eperjes tájékán szerveződött.

Dec. 5-én Schlick concentrálta dandárjait; 6-án Fiedler és Pergen átléptek a Kárpátokon; az előbbi Zboróra ért, az utóbbi a bal szárnyon Svidnikre. Fiedler aztán Bártfán át 8-án Raslawicére jött az eperjesi uton; Pergen, kinek jobbra kellett huzódni, hogy Fiedlert közvetlen követhesse, Zborón át dec. 8-án érkezett Bártfára. Deym, ki 6-án Barwineknél állt, 7-én ment át a Kárpátokon, Pergent követve Orlikig s 8-án ért Zboróra.

Pulszky az osztrákok közeledésére Eperjest ellenállás nélkül kiürítette s a budaméri hadállásba vonult vissza, Kassa elé az országutra s a két folyam a Hernád és Tarca közé. A sajátképi állás mintegy fél órányira volt Budamér falutól délnek, lassan lefelé lejtő magaslatokon; homloka vadász árkok által volt megerősítve, bal oldalán a főhadállás és a Hernád közt kiterjedt erdőségek huzódtak el, melyek a kifejlést s a kilátást a bal szárnyon akadályozták s az ellenségnek megkönnyítették a körülszárnyalást; az országut nem egyenest függőlegesen feküdt a homlokállással, hanem inkább a bal szárny mögött: ezentul az

erdőség déli végén a Hernád bal partján s a hadállás háta mögött fekszik Tehány falu. Könnyen látható, hogy e hadállás a homlokelsáncolások s a fadöntések dacára, melyek által a magyarok az ellenség előnyomulását akarták akadályozni az erdőben, mi sem volt kevésbé mint kedvező arra, hogy itt makacs védelmi harcot folytassanak.

Dec. 9-én a 3 dandár, Fiedler, Pergen és Deym, egyik a másik után, megszállták Eperjest, Kapit és Deméthét. 10-dikén Schlick támadásra készült a budaméri állás ellen s a Pergen dandárt is Eperjesre vonta, a Deym dandárt pedig Alsó Sebesre.

Dec. 11-én kellett a támadásnak történni a budaméri hadállás ellen. Schlick intézkedései következők voltak e végre: miután Somosnál a Tarcán átmennek, a Pergen és Deym dandárok az országoton előnyomulnak homloktámadásra, Fiedler pedig a Tarcán átmenve jobbra fordul, az erdők őtalma alatt Tapolesánon át a Hernád völgyébe megy, ezen lefelé Tehányra vonul s innen a kassai Hernád hidja ellen, hogy a Budamérről hátráló magyaroknak fővisszavonulási vonalukat elvágja. Egészen, leszámítva az Eperjesen és Bártfán hagyott helyőrségeket, Schlick még 6 zászlóalj, 6 század lovasság és 18 ágyuval rendelkezett.

Reggel 1 órakor indult meg dec. 11-én Eperjesről a Fiedler dandár; 6 fontos ütege helyett, a területre való tekintetből, melyen át kellett haladnia, egy röppentyű üteg adatott hozzá; Pergen és Deym követték. Fiedler a Tarca hidját Somosnál szét rontva találta s egy rögtönzött hiddal kellett pótolnia a gyalogság számára, míg a tüzérség és lovasság keresztülgázolt a folyón. Mihelyt az átmenet megtörtént, Fiedler Tapolesány felé indult, melyet ugyan elért, a nélkül, hogy a magyarok észreveték volna, de járt ut hiányában csak délelőtt 10 órakor.

Pergen és Deym a Tarcán átmenet után az országoton maradtak, átmentek Budaméren s a magyar hadállással szemben előnyomultak, előbbi jobbra, utóbbi balra; egy 6 fontos üteg jobbra (nyugotra), egy 12 fontos üteg balra (keletre) fölállított a homlok előtt s ez ütegek rögtön megkezdték a tüzelést, mire

azonban a magyarok kisebb kaliberű ágyuikkal gyengébben feleltek ; az egész osztrák lovasság hátramaradt.

Már az első ágyulövésekre nyugtalankodni kezdett a magyar gyalogság. Pergen erre rögtön támadáshoz kezdett az erdő ellen a magyar hadállás bal odalán ; e közel körülszárnyalással való fenyegetés teljesen megfélemlítette a magyar gyalogságot s a bal szárny és centrum visszavonulni kezdett. Schlick nyugtalan várta Fiedler megjelenését. Miután ez nem láttatta magát, Deym is parancsot kapott, hogy mint Pergen a bal, úgy ő jobb szárnyát kerülje meg a magyaroknak. Részint a föllágyult talaj, részint a még mindig föl nem hagyott remény, hogy Fiedlert majd csak előtűnni látják a kassai Hernádhidon, föltartóztatta az üldözést. S főleg ez utóbbi ok. Csak miután a magyarok teljesen elhagyták a hadállást, nyomultak határozottabban előre az osztrákok.

A magyar csapatok nagyrészt teljesen szétszakadtak, csak két zászlóalj a Szepességből, egy nemzetőr s egy honvéd, nyert bátorságot a kassai Hernádhidjánál s miután azon áthaladtak, megálltak és három ágyuval föltartóztatták az üldözőket. Sőt Schlick azt a tudósítást kapta, hogy a hid szét van rombolva s ily körülmények közt természetesen nem gondolhatott arra, hogy itt átmenjen. Egyelőre tehát csak a 6 fontos úteget indította a hid védői ellen s egyidejűleg a hidon fölül vami átjárható gázlót kerestetett a Hernádon. Egy ilyet találtak is. Itt mindjárt át kellett menni 2 század lovasnak, melyet egy zászlóaljnak kellett követni, hogy nyugotra Kassát megkerülve a miskolci országra érjenek s ezen üzzék a futó magyarokat.

A 2 század a Hernádon átmenve váratlan akadályra talált, a mélyen bevágott Csermely patakra ; ez jelentékenyen föltartotta őket, úgy hogy a magyarok elég időt nyertek Kassát teljesen kiűritni. Az első félszázad osztrák lovas, ki a Csermely patakon átment, azonnal a miskolci utra sietett és ezen előre, anélkül hogy a többi lovast megvárná. Hanem csakhamar egy rendezett csapatra bukkant ; 100 ember volt a Thworznicky lennyel legióból, kik megálltak s hidegvérrel 20 lépésnyire hagyták közeledni az osztrákokat s aztán puskatüzzel fogadták. Ezzel vége lett az egész üldözésnek.

Fiedler körülkerülése az ütközet egész folyamára legkisebb befolyással sem volt. Fiedler késedelem nélkül megindult Tapolcsányról az $\frac{5}{8}$ mértföldnyire eső Tehányra a Hernád bal partjának hosszában s Tehánytól keletnek a kassai Hernád hídja felé akart fordulni, a mint egyik jobb oldali őrzőjáratát a magyar rendes csapatoktól meg sem szállt Tehányból puskatűzzel fogadták. Néhány paraszt embernek e tüzelése az egész körülszárnya lási mozdulatot megakasztotta. Fiedler megállt s a helyett hogy egy kis hadoszlopot rögtön a faluba küldött volna annak megtisztítása végett, illedelmes távolban erős csatárokat indított meg ellene, kik sokáig a magyar parasztokkal való lövöldözéssel mulattak, oly sokáig, hogy Tehányból végre nem is feleltek rá, vagy mivel ellövöldözték a parasztok kevés töltenyüket vagy mivel meghallották, hogy Pulszky kiűritette Kassát.

Ily módon jutott Fiedler csak délutáni 2 órakor a kassai hidhoz, mikor a magyarok már rég visszavonultak a Hernádon.

Délután 5 órakor, miután meggyőződtek arról, hogy e hid valóban jó karban van, vonult be Schlick Kassára. Az osztrákok vesztesége a budaméri ütközetben, mint az már az előadottakból is következtethető, rendkívül csekély volt, a magyarok 200-at vesztek holtak és sebesültekben s ugyanannyi foglyul esett.

Dec. 11-től 26-ig Kassán maradt Schlick, részint hogy Windischgrätz herceg előhaladását megvárja, részint hogy a környéket lecsendesítse. Dec. 20-án Kassán egy kis erősítést kapott, 2 század gyalogot, egy 6 fontos s egy fél röppentyű üteget. Csakhamar ezután parancs érkezett Windischgrätz hercegtől, mely szerint Schlicknek Rima-Szombaton és Losoncon át Vác felé végre kellett volna hajtania egyesülését a főhadsereggel. Ha ez ut nagyobb hadtest számára nem volna járható, úgy induljon Miskolcra, hanem Losoncon át lépjen legalább összeköttetésbe a főhadsereggel.

Schlick elhatározta, hogy minden esetre először is Miskolc felé tesz egy nagy kémszemlét; ürügyül azt használta, hogy először meg akar győződni bal szárnyának biztosságáról, mielőtt Losonc felé indulna; a valóságban bizonyára azon

remény hajtotta őt Miskolc felé, hogy ny babérokat arathat, melyeket nem kell Windischgrätz hereeggel megosztania.

December 26-án megindult Miskolc felé; a Pergen dandár e nap Hidas Némethire ment a Hernád mellé s 27-én Forróra; a Deym dandár, utána menve, 26-án Enyickére s 27-én Vizsoly és Novajra jött; Fiedler Kassán maradt s egy csapatosztály Kiesewetter őrnagy alatt Eperjesen.

Pulszky a budaméri ütközet után Miskolcra húzódott vissza. Eperjes és Kassa gyors elvesztése általános megdöbbenést okozott Pesten. A közönséges oktalanság, melylyel a Rába mögötti s a Vértes hegyek közti hadállást illetőleg is találkoztunk s mely népharcokban nagyobb szerepet játszik, mint a hogy azt fölteszik, a budaméri állásból is „legyőzhetlen bástyát“ csinált s most e hatalmas legyőzhetlen bástyát mintha csak a szél elfujta volna. A honvédelmi bizottmány csak Pulszky ügyetlenségéből bírta ezt megmagyarázni, nem tartott tehát mítsem sürgősebb dolognak, mint a hadügyminisztert saját személyében, Mészáros tábornokot állítani Pulszky helyébe, hogy védje meg a magyar északi határt és Schlicket, ha lehet, verje vissza Galliába. Fájdalom, Mészáros, bármily derék huszárezredes lehetett is, fényesen bebizonyítja a szerb háboruban teljes képtelenségét arra, hogy valamely nagyobb hadtestet vezéreljen. Azonban mégis elment Miskolcra s onnan Szikszóra; előőrseit Forróig előretolta.

A hozzá küldött megerősítésekkel együtt hadteste december végén 6 új honvéd zászlóaljból, 4 század lengyel legioból, 4 század huszárból, 6000—7000 nemzetőrből, ezek közt 1000 lovas Heves megyéből, és 28 ágyuból állt, egészben véve 14,000 gyalog, 1500 lovas.

Midőn Pergen dec. 27-én Forróhoz közeledett, Mészáros előcsapatai kardcsapás nélkül visszavonultak onnan; Mészáros aztán Szikszót is kiűritette s e helytől dél felé a magaslatokon foglalt állást, jobb, kissé visszavont szárnyával a Hernád völgyében.

Dec. 28-án Schlick a Deym dandárt a magyarok homloka ellen küldé, mialatt Pergennek Szikszón át bal oldalukon kellett megkerülni őket. Rövid ágyuzás után Mészáros visszahúzódott.

Schlick nem üldözte s 30-án visszatért Kassára, honnan azon hír érkezett, hogy Zemplén és Szepes megyékben a nép nagyon élénken kezd fölkelni. Már január 1-én ismét Kassánál állt Schlick.

Ezalatt Mészáros azon parancsot kapta, tulnyomó erejével támadja meg végre komolyan Schlicket. Hosszadalmas tervet csinált e végre. Miskolcnál egyesített haderejét három hadoszlopra osztotta.

A bal szárnynak Perczel Miklós őrnagy alatt Szendrőn és Tornán át a sepsii országotra kellett volna fölmennie s ezen Kassától délre Schlick állását jobb oldalán körülszárnyalni; e hadoszlop 24 órával korábban kelt utra mint a másik kettő.

A centrum Bulharin és Desewffy alatt a nagy országuton a Hernád bal partján menjen föl; a jobb szárny Rembowski őrnagy alatt a Hernád balpartján.

Január 4-én Kassa előtt kell állni mindenkinek s aztán rögtön támadáshoz látni.

Ez intézkedésekkel még nem elégedett meg Mészáros és számított a szepes és zemplénmegyei nemzetőrök s népfölkelés közreműködésére is, kik eszerint lönek utasitva.

A zempléni nemzetőrök, Thworznicki őrnagy alatt 120 lengyel és 2 ágyu által megerősítve csakugyan elfoglalták jan. 1-én a dargói szorost a Sóvári hegyen át s 2-án Szinyig nyomtak Kassa ellen. Schlick korán értesülve erről, egy csapatosztályt küldött ellenök, mely január 2 és 3 közti éjjel meglepte őket és teljesen szétverte.

Nem különben járt két löcsei hadoszlop, melyek egymásután megjelentek Eperjes előtt s egymásután szétverettek az ottani helyőrség által Kiese Wetter őrnagy alatt.

4-én reggel közeledtek most Mészáros hadoszlopai dél felől Kassához. Schlick Kassától délre foglalt állást. Első sorban a Jászó felé vivő uton Kis Idánál 2 század gyalogja, $\frac{3}{4}$ század lovasa és 4 ágyuja volt, a centrumban egy magaslaton a nagyidai országuton 2 század gyalog s egy röppentyű üteg, a bal szárnyon a miskolci nagy országuton 6 század gyalog, 2 század lovas és 6 12fontos.

A jobb szárny mögött 4 század gyalog és 2 ágyu állita-

tott föl Gablenz őrnagy alatt azon utasítással, hogy ha az ellenség átmegy Kis Idánál a Kermes patakán, e hidat foglalja el s így vágja el az ellenségnek a visszavonulhatást; a bal szárny mögött, melynek első sorát Deym tábornok vezényelte, állt Fiedler tbornok 2 század gyaloggal s a főlváltott előőrskel tartalékban; Gablenz és Fiedler közt végre Pergen 1 zászlóaljjal, 1 század lovassal általános támogatásra.

A magyarok bal szárnya kezdte meg az ütközetet, egy ütege csakugyan átment a hidon a Kermes patakán, mire Gablenz elfoglalta a hidat; az üteg most oldalt akart kitérni, a járhatlan talajban azonban megakadt s az osztrákok elfogták.

A magyarok centruma ellen a miskolci uton az osztrák tizenkétfontosak tüze oly hatályosnak bizonyult be, hogy alig jutottak a magyarok ennek lökőrébe, már ismét vissza is húzódtak. A röppentyű üteg, mely a nagyidai uton állt, követte őket nyomban, emellett azonban oly veszélybe jutott, hogy magyar huszárok már majd elfogták s csak a gyorsan előrenyomult gyalogság mentette meg, mire aztán megkezdte tüzelését s a magyarok visszavonulását vad futássá változtatta.

A kassai ütközetben, melynek alig lehet ezt a nevet adni, az osztrákok nem vesztek többet 25 embernél (3 holtat, 13 sebesültet, 9 foglyot). A magyarok 300 holtat és sebesültet, 600 foglyot, 10 ágyut, 6 kis mozsárt és 8 lőszerkocsit vesztek. De e veszteségnél még sokkal nagyobb baj volt a Mészárosféle hadtest teljes fölözslása, mely csaknem elemeire szétbomlott s melyből csak romokat lehetett Miskolc táján újra összeszedni.

Mellékletek a harmadik szakaszhoz.

A

Windischgrätz herceg hadseregének beosztása 1848 decemberben.

1-ső hadtest. Báró Jellacsi altábornagy és bán.

Hadosztály parancsnok Kempen altábornagy.

1. dandár. Grammont ezredes. 5-ik vadászzászlóalj, 3-ik liccai, 2-ik gradiskai határőr zászlóalj, 2 század a második oláh határőrezredből, 2 század Ferenc József császár dragonyos, a 2-ik számú 6 fontos gyalog üteg.
2. dandár. Neustädter báró vezérőrnagy. 1. zászlóalj ottocháni, 3-ik zászlóalj ogulini-szluini, 3-ik zászlóalj az 1-ső báni határőrezredből, 2 század Ferenc József dragonyos, az 1. sz. 6fontos gyalog üteg.

Hadosztály parancsnok Hartlieb altngy.

1. dandár. Karger vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj a 2-ik báni határőrezredből, 2-ik zászlóalj broodi határőr, 2-ik zászlóalj a 28. számú Latour gyalogságból, 3-ik zászlóalj a 3. számú Károly főherceg ezredből, 2 század Ferenc József dragonyos, az 5. számú 6fontos gyalog üteg.
 2. dandár. Krieger vezérőrnagy. 3-dik zászlóalj varasd-kőrösi, 3. zászlóalj varasd-szent-györgyi, 3-dik zászlóalj ottocháni határőr, 2 század bécsi önkéntes, 1 század turopolyai gyalog, 2 század a 3. számú szász király vértés ezredből, a 3. számú 6fontos gyalog üteg.
 3. dandár. Ottinger vezérőrnagy. A 6. számú Wallmoden és a 7. számú Hardegg vértés ezredek (12 század); az 1. számú 6fontos lovas üteg.
- A hadtest tartalék tüzérsége: a 4. és 6. számú 6fontos gyalog ütegek, az 1. és 2. számú 12fontos gyalog ütegek. Lőszertartalék.

Ehhez járul még egy csapat banderialis huszár és szerezsán a hadtestparancsnok mellett.

Egészben az 1. hadtest 14 zászlóalj, 5 század gyalog, 20 század lovas, 9 üteg (54 ágyu), 1 utász század s 1 hidverő csapatból állt.

2-ik hadtest. Gróf Wr b n a altbngy.

H a d o s z t á l y parancsnok báró C s o r i c h altbngy.

1. d a n d á r. W y s s vezérőrnagy. 2-ik vadász zászlóalj, 1-ső zászlóalj a 29. számú Schönhals gyalogságból, 3-ik zászlóalj az 56. sz. Fürstenwärther gyalogságból, 1 Landwehr zászlóalj a 18. számú Reissinger gyalogságból, 1 század árkász (sappeur), 2 század Károly főherceg chevauxlegers, 2 század Civallart dzsidás; a 2. számú 6fontos lovas üteg, a 14. számú röppentyű üteg.

2. d a n d á r. J a b l o n o w s k i herceg ezredes. 1-ső és 2-ik zászlóalj és egy landwehr zászlóalj a 15. számú Nassau gyalog ezredből, 2-ik zászlóalj a 23. sz. Ceccopieri gyalogságból, 1 század a 7. számú Kress chevauxlegers-ekből, a 7. számú 6fontos gyalog üteg.

H a d o s z t á l y parancsnok R a m b e r g altnagy.

1. d a n d á r. C o l l o r e d o herceg vezérőrnagy. A 12-ik vadász zászlóalj, 1 és 2-ik zászlóalj az 58. számú István főherceg gyalogezredből, 1. landwehrzászlóalj a 21. számú Paumgarten gyalogezredből, 1 század Kress chevauxlegers; a 8. számú 6fontos gyalog üteg.

2. d a n d á r. B r. L e d e r e r K á r o l y vezérőrnagy 1. és 2-ik zászlóalj Khevenhüller 35. számú gyalogság, 3 ik zászlóalj a 49. számú Hess gyalogságból, 1 landwehrzászlóalj Hess; 1 század Kress chevauxlegers; a 9. számú 6fontos gyalog üteg.

A h a d t e s t t a r t a l é k t ű z é r s é g e : a 10 és 11. számú 6fontos, a 3. és 4. számú 12fontos gyalog ütegek.

Egészben véve a 2. hadtest 15 zászlóalj és 3 század gyalog, 7 század lovas, 9 üteg, 1 utász század s 1 hidverő csapatból állt.

Tartalék hadtest. (később 3-ik hadtest.) Duca Serbelloni.
Hadosztály parancsnok Schwarzenberg Edmund
herceg altnagy.

1. dandár. Schütte vezérőrnagy. Rattay, Chmielnicky és Ferrari gránátos zászlóalj, a 6-ik vadász zászlóalj; a 12. számú 6fontos gyalog üteg.
2. dandár. Liebler vezérőrnagy. Strastil, Martini és Richter gránátos zászlóalj, 1. zászlóalj Ceccopieri; a 13. számú 6fontos gyalog üteg.

A hadosztály tartalék tüzérsége: a 23. számú röppentyű üteg s az 5. számú 12fontos gyalog üteg.

Hadosztály parancsnok Lichtenstein Ferenc
herceg vezérőrnagy.

1. dandár. Parrot vezérőrnagy. 4 század Civallart dzsidás, 5 század Kress chevauxlegers, 4 század a 6. számú Fiequelmont dragonyos ezredből, a 3. sz. 6fontos lovas üteg.
2. dandár. Bellegarde gróf vezérőrnagy. A 8. számú Károly s az 5. számú Auersperg Max vértések (12 század) a 4. számú 6fontos lovas üteg.

A hadosztály tartalék tüzérsége: a 13. számú röppentyű üteg és segély-lőszertartalék.

Főtartalék tüzérség: a 6, 7 és 8. számú 12fontos gyalog ütegek; az 5, 6, 7 és 8. számú 6fontos lovas ütegek, a 15, 16, 17 és 18. számú röppentyű ütegek; lőszertartalék, 1 század árkász (sappeur) 4 század utász (pionnier.)

Egészben a 3-ik vagy tartalék hadtest 8 zászlóaljból, 1 árkász, 4 utász századból, 25 század lovasság, 18 ütegből és 8 hidverő csapatból állt.

A Windischgrätz herceg közvetlen parancsnoksága alatt egyesített hadsereg tehát 37 zászlóalj, 15 egyes gyalog század, 52 század lovasság és 36 ütegre ment, minden üteget 6 ágyúval számítva. A számkimutatás szerint a gyalogság volt 36911 e.

a lovasság „ 6202 e;
mihez számítandó még a tüzérség és mérnöki kar 9000 e;

A főhadsereg tehát 52000

emberből állt 216 ágyuval, úgy hogy 1000 ember gyalogság vagy lovasságra 5 ágyu jutott.

B)

A főhadsereggel közel összeköttetésben működő csapatok beosztása
1848 végén s 1849 elején.

a) Simunich altbnagy csapata :

1. L o b k o w i t z d a n d á r. 1-ső zászlóalj a 9. számú Hartmann gyalog ezredből, 1 Landwehrzászlóalj a 30. számú Nugent, 3-ik zászlóalj az 57. számú Haynau gyalogezredből, 2 század a 12-ik vadász zászlóaljból*, 2 század Kress chevauxlegers*, 2 század Károly főherceg chevauxlegers, a 15. sz. gyalog üteg, a 14. sz. röppentyű üteg*.
2. S o s s a y d a n d á r. 1. Landwehrzászlóalj a 12. sz. Vilmos főherceg, 3-ik zászlóalj a 20. számú Hohenegg gyalogságból, a 2-ik zászlóalj Ceccopieri*, 2 század Landwehr a Hess gyalogságból*, a 16. számú gyalog üteg.

A *gal jelölt csapatrészek Simunich hadosztályához csak a támadó föllépés megkezdésekor adattak s már az A) alatti mellékletben felsorolva. Nélkülök Simunichnak decemberben 4273 gyalogja, 223 lovasa volt, tehát a tüzérséget is beleszámítva mintegy 5000 embere.

- b) Götz vezérőrnagy hadoszlopa. 3-ik zászlóalj a Nassau gyalogságból, 3-ik zászlóalj a 63. számú Bianchi, 1-ső zászlóalj a 36. számú Palombini gyalog ezredből*, $\frac{1}{2}$ század Károly főherceg chevauxlegers*, $\frac{1}{2}$ lovas üteg $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg*, 1 6fontos üteg.

A *gal jelölt csapatrészek eleinte Frischeisen alezredes hadoszlopát képezték. Ezzel együtt Götz hadoszlopa, miután a Palombini zászlóalj csak 4 századból állt, mintegy 3000 gyalog, 60 lovasra rugott, a tüzérség beleszámításával 3500 ember.

c) Gróf Schliek altnagy h a d t e s t e.

A hadműveletek megkezdésekor következőleg volt beosztva :

1. d a n d á r. F i e d l e r vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj a Vilmos főherceg, 4 század a Nugent gyalogságból, 2-ik zászlóalj Hartmann gyalogság, 2 század az 1-ső számú Császár chevauxlegers-ekből, a 36. számú 6fontos gyalog üteg.
2. d a n d á r. P e r g e n vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj a 40. számú Kudelka, 3-ik zászlóalj a 10. számú Mazzuchelli ezredből, 1. Landwehr zászlóalj a 24. számú Parma gyalogságból, 2 század Császár chevauxlegers, a 11. számú röppentyű üteg.
3. d a n d á r. D e y m vezérőrnagy. 1-ső zászlóalj a Vilmos fh. gyalogságból, 2 század a 2. számú Sustenau vértés ezredből, a 11. számú 12fontos üteg.

Január 8-tól kezdve az összeállítás következő volt :

F i e d l e r d a n d á r. 2-ik zászlóalj Hartmann, 3-ik zászlóalj Vilmos fhg, 3-ik zászlóalj István fhg 2 század Császár chevauxlegers, a 36. számú 6fontos üteg.

P e r g e n d a n d á r. 3-ik zászlóalj Mazzuchelli, 3-ik zászlóalj Kudelka, 1 Landwehrzászlóalj Parma gyalogság, 2 század Császár chevauxlegers, a 34. sz. 6fontos üteg.

D e y m d a n d á r. 1-ső zászlóalj Vilmos fhg, 3-ik zászlóalj Nugent, 2 század Sustenau vértés, a 11. sz. 12 fontos üteg, a 11 s a fél 12. sz. röppentyű ütegek, 1 utász csapat.

A Schlick féle hadtest szolgálatképes létszáma 7134 gyalog, 751 lovasra ment s a tüzérséget is beleszámítva körülbelül 8600 emberre.

Schlick hadtestének megerősítése, mely 1849 január 19-én Schulzig altábornagy alatt Pestről megindult, állt :

1. a K r i e g e r i n d a n d á r b ó l. 2-ik zászlóalj Latour gyalogság, 3-ik zászlóalj ottochani, 3-ik zászlóalj varasd körösi, 3-ik zászlóalj varasd-szent-györgyi határőr, 1 6fontos üteg.
2. a P a r r o t d a n d á r. 6 század Károly porosz herceg vértés, 2 század az Auersperg Max vértés ezredből 1 lovas üteg, 1 12fontos üteg.

Egészben 4 zászlóalj, 8 lovas század, 18 ágyu, azaz mintegy 5000 ember.

d) A Dietrich dandár, melyet 1849 január végén Nugent tábornok Windischgrätz herceghez küldött, eredetileg ebből állt volna :

a második báni határőrezred 4-ik zászlóalja, 4-ik zászlóalj varasd-kőrösi határőr, az Eckert zászlóalj, mely 2 század Hess és 2 század 7. számú Prochaska gyalogságból lön összeállítva, a Mundfingen zászlóalj, mely 4 század 17. számú Hohenlohe gyalogságból lön alakítva, továbbá század János főherceg dragonyos (1. sz.) s egy gyalog üteg.

Ez összeállítás nemsokára oda módosított, hogy a Mundfingen zászlóalj $\frac{1}{2}$ gyalog üteggel visszamaradt; e helyett azonban hozzájött 2. zászlóalj 13. sz. Wimpffen gyalogság $\frac{1}{2}$ lovas üteg és 2 század János fhg dragonyos.

A dandár aztán 5 zászlóaljból, 3 század lovasság és két fél ütegből, összesen 4000 emberből állt.

A Pálffy dandár, melyet Nugent február végén indított Pestre, s mely március elején a bán hadtestéhez osztatott be, a 2-ik zászlóalj ottochani határőrből, 1 zászlóalj Wimpffen gyalogságból (csak 4 század), az összefoglalt ogulini-szluini zászlóaljból (4 század), az összefoglalt Ecker zászlóaljból (4 század) 2 század János fhg dragonyos, egy 6fontos üteg s 2 röppentyűlővegből állt.

C)

A gróf Auersperg altábornagy alatti csapatok beosztása, melyek a főhadsergek Windischgrätz herceg alatti kiindulása után 1848 dec. 15-dikén Bécsben maradtak Welden rendelkezése alatt s melyekből időnként segélycsapatok küldettek Magyarországra.

Zephyris altábornagy hadosztálya.

1. dandár. Franck vezérőrnagy. Kotzi és Gans gránátos zászlóaljak, 1. landwehr zászlóalj a 63. számú

Bianchi, 2-ik landwehrzászlóalj a Vilmos fhg gyalogezredből, 4-ik zászlóalj liccai, 4-ik zászlóalj ottochani határőr, 1 hatfontos üteg.

2. d a n d á r. S a n c h e z vezérőrnagy. 1-ső zászlóalj Parma, 1. landwehrzászlóalj István fhg, 3-ik zászlóalj Paumgartten, 1. landwehrzászlóalj Khevenhüller gyalogság, 4-ik zászlóalj ogulini határőr, 2 század a Deutschmeister 3-ik zászlóaljból, 1 6fontos üteg.

F ü r s t e n b e r g tartománygróf altbngy h a d o s z t á l y a.

1. d a n d á r. H e r z i n g e r vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj és 1-ső landwehrzászlóalj a 25. számú Wocheher gyalogezredből, 3-ik zászlóalj és 1. landwehrzászlóalj az 1-ső számú Császár gyalogezredből, 4-ik zászlóalj szluini határőr, 1 hatfontos üteg.

2. d a n d á r. C h i z o l l a vezérőrnagy. 8 század 6. számú Wrbna chevauxlegers, 2 század Császár vértés, 4 század utász 4 hidkészlettel, 1 hatfontos lovas üteg.

A h a d t e s t t a r t a l é k t ü z é r s é g e : 2 hatfontos üteg.

Egészben 17 zászlóalj, 10 század lovasság, 6 üteg, azaz 16,383 gyalog, 1131 lovas; tüzérséggel és mérnöki karral együtt 19,000 ember.

D)

A Perczelféle hadtest Mőornál.

G y a l o g s á g : 1 zászlóalj pesti önkéntes, a 35, 47, 48. és 50. sz. honvéd zászlóaljak.

L o v a s s á g : $6\frac{1}{2}$ század az 1., 4., 5. és 9-ik huszár ezredekből.

T ü z é r s é g : 12 hatfontos, 2 tizfontos mozsár, 2 egyfontos, 8 lovasütegbeli ágyu.

U t á s z : 1 század.

Összesen $5\frac{1}{2}$ zászlóalj, $6\frac{1}{2}$ század lovasság, 24 ágyu; mintegy 5600 ember.

Negyedik szakasz.

Pestnek a magyarok részéről kiűritésétől
Klapka és Görgey egyesüléséig.

1849 január elejétől február közepéig.

A magyar hadi tanácsnak Pesten a hadfolytatására vonatkozó végzései. Az országgyűlés kiegészítő végzései s a kormány rendelkezései.

Midőn január 2-án Pesten ama hadi tanács tartatott, melynek végzéseit főntebb csak annyiban érintettük, a mennyiben a főváros kiűritésére vonatkozott, Magyarország ügye nagyon rosszul állt és sokan már elveszettek is tekintették. A csapatok mindenhol megveretve, elbátortalanítva valának, a folytonos hátrálás növelte a bátortalanságot. Az egyetlen világosságsugár Bem sikere volt Erdélyben. Hanem tartós lesz-e ez? s valóban az volt-e ez közletről tekintve is, a minek a távolból látszott?

A főnnforgó körülmények közt a hadi tanács Pesten nem csak arra tartotta magát illetékesnek, hogy a pillanatnyilag helyben szükségelt rendszabályokról intézkedjék, hanem kényszerítettnek látta magát tovább is menni. Rendszert kell az egész további hadvezetésbe hozni. Arra kellett gondolni végre, hogy egy magyar főhadsereget képezzenek, mely eddig nem létezett. Aztán arról volt szó, hogy először is a mit birtak, megtartsák és összefogják. A meglévő csapatok megtartása és erősítése volt tehát a jelszó, mindaddig, míg sikerre való kilátással lehet nyílt sikon föllépni az osztrákok ellen. De nem egészen a magyaroktól függött kivinni azt, a mi itt végeztetett. Nem fog-e Windischgrätz herceg zavarólag közbelépni? fog-e ő időt engedni a hadsereg reorganisatiójára? Meg kellett kísértetni őt megállítani s ezt talán kieszközlik egy merész mozdulattal, mely figyelmét elvonja a Tiszától, hol a reorganisatiónak történnie kell.

Ez eltérítő hadművelet kivitelére Görgey és hadteste választatott; Görgey menjen azonnal Vácon át a Duna bal partján

a Vág felé s az ott álló Simunich ellen, mentse föl, ha lehet, Lipótvárt vagy Komáromot is, ily módon terjeszsen rémületet Windischgrätz herceg Pesten álló főhadserégének háta mögött s indítsa ezt csapatosztályok küldésére; egyébként semmi komoly ütközetet el ne fogadjon s visszavonulását irányozza a körülmények szerint vagy Komáromra vagy a felső Tiszához, de a mellett mindig szem előtt tartsa a Tiszánál képzendő főhadserégeli egyesülhetést. Ugy vélek, a tél és Windischgrätz herceg nézete, ki Magyarország fővárosába való bevonulásával már azt hiszi, hogy győzött, megteszi a többit, hogy idő nyeressék a főhadserég képzésére.

E főhadserég számára Görgey eltávozása után csak mintegy 10,000 ember volt Perczel és Répássy alatt rendelkezhető állapotban Pest és Szolnok közt; Görgeynek néhány csapatot át kellett engedni Perczel számára s e helyett 4000 Vácon összegyűjtött újoncot kapott. Január 2-án még arra is lehetett számitni, hogy a Mészáros-féle hadtestet is a főhadseréghez vonják; két nappal utóbb a szerencsétlen kassai ütközet után már erre többé nem szabad volt számitni. Bár merre néztek, az eszközök, melyekkel e pillanatban rendelkezhetek, még mindig igen csekélyek voltak. Újoncozásokon kívül még csak egy ut volt, melyen rövid idő alatt jelentékenyen meglehetett erősíteni a főhadseréget és pedig harcedzett katonákkal. Föl kellett hagyni a szerb háborúval, legalább védelmi állásra szoritkozni itt, ehhez képest csak egy gyenge hadtestet hagyni itt a szerbek ellen, s a többit a közép és a felső Tiszához fölvonni. Kossuth e gondolatára visszatért a hadi tanács is.

E végzések értelmében kezdettek meg aztán már január 5-én a legközelebbi hadműveletek, Görgey Vác felé nyomulván, Perczel pedig és Répássy Szolnokon át a Tiszán tulra huzódván.

Midőn a hadműveletek már folyamatban valának, a hadi tanács végzései már megnyerték a legfőbb országos hatóság szentesítését is.

A fővárosba bevonulása után Windischgrätz herceg január 7-én egy proklamatiót bocsátott ki a magyarokhoz, melyben még egyszer fölszólitotta őket, vessék alája magukat; a lázadók megsemmisítése, a császár hű alattvalóinak ótalmazása az

ő föladata, ugymond, a fővárosok meghódításával eljött az utolsó perc, midőn még megengedtetik a többi országrészeknek, hogy önkéntesen hódolhassanak a király törvényes hatalma alá. Későbbben csak a fegyveres erő fogja majd kényszeríteni őket arra, mit önként tenni elmulasztottak.

E proklamatióra válaszul elhatározta a Debrecenben újra összeült országgyűlés jan. 10-én, hogy Magyarország utolsó emberig és utolsó véreseppig fogja alkotmányát, függetlenségét és nemzetiségét védelmezni. Ehhez képest utasított a honvédelmi bizottmány, intézkedjék a szükségesekről. A csapatok főrészének visszavonása a szerb harctérről rögtön elhatározott most s ezenkívül az összes magyar hadsereg 8 hadtestre osztott, tudniillik:

1. hadtest, a felső Tiszánál, nagyrészt a Mészáros-féle hadtest romjaiból alakítva, melyek a kassai vereség után megmaradtak s most Klapka ezredes parancsnoksága alá helyeztetek.

2. hadtest, a közép Tiszánál, Perczel alatt, a Pestről Perczel és Répássy alatt visszavonult csapatokból képezve; később Répássy löne hadtest parancsnokává.

3. hadtest, a Damjanich és Vécsény hadosztályokból összeállítva, melyek a szerb harctérről visszavonattak.

4. hadtest, Haddik alatt, a szerbek ellen Szeged és Szabadkánál hátrahagyott csapatokból.

5. hadtest, Gál alatt, az Aradot ostromló csapatok.

6. hadtest, Bem alatt Erdélyben.

7. hadtest, Görgey Arthur alatt, az előbbi felső duna-i hadsereg.

8. hadtest, a komáromi várórség.

Mint láthatni, e fölosztás egészen a szerint történt, a mint a csapatok épen esetlegesen együtt valának, többé kevésbé megpróbált és tapasztalt vezérek alatt egyesítve. Az egyes hadtesteknek csak megközelítőleg hasonló erejéről sem lehetett szó, már csak azért sem, mert azon időben, midőn a fölosztás történt, a honvédelmi bizottmány maga sem ismerte az egyes hadtestek erejét és beosztását. E körülmény későbbben, mint látni fogjuk, nem jelentéktelen viszályokra vezetett.

Benicky és Querlonde fölkelői utasítottak a felső Vág völgyében, hogy csatlakozzanak Görgeyhez, a Nemegyei-féle fölkelők a Duna jobb partján szintén, hogy csatlakozzanak az eszéki várórséghez. Az öt magyar vár, mely nem volt az osztrákok kezében: Leopoldvár, Komárom, Eszék, Pétervárad és Munkács, kitartó védelmére buzdítottak.

Félreértések kikerülése végett minden egyes hadtestparancsnok egyenesen a hadügyminisztertől fogja kapni parancsait; a hadügyminiszterium központi hadműveleti irodája ügyeljen föl, hogy a különböző operatiók összevágjanak; hanem a hadtestparancsnokok is irányozzák figyelmöket oda, hogy lehetőleg összeköttetésben maradjanak egymással. Mibelyt egy fővezér fog kineveztetni, természetesen a hadtestek, melyek a főhadseréget képezendik, csak ennek tartoznak majd engedelme skedni.

Fővezért ez időben nyertek is a magyar hadsereg számára, és pedig a lengyel tábornok Dembinski személyében.

Dembinski 1791-ben született, ifjúságában katonai neveltetést kapott s 1809-ben lengyel szolgálatba lépett; résztvett az 1812 és 1813-iki hadjáratokban s 1815-ben, midőn a varsói hercegség végleg föloszlattatott, s a lengyel királyság Oroszországnak jutott, visszatért hazájába, hol 1830-ig jószágain földműveléssel foglalkozott. A lengyel forradalmi háboru kitörése ujra katonai tevékenységre hívta föl. 1831. márciusban egy lovas dandár élére állítottatott, melylyel Dembewilkienél kiténtette magát. Az osztrolenkai csata után Gielgudot Lithvániába kísérte, s midőn Lithvániában minden elveszett, több orosz csapatosztályon keresztül, melyeket üldözésére küldtek ki, szerencsésen visszahuzódott Lengyelországba. E visszavonulás nagy fényt kölcsönzött nevének. A forradalmi háboru vége felé a lengyel hadsereg élére akarták állítani, mit azonban ő maga megghiusított. A varsói csatában a jobb szárnyat vezérelte. A forradalmi hadjárat bevégeztével Párisba vonult vissza, hol 1848-ig élt s kiválólag mechanikai üzletekkel foglalkozott.

Képességei legkevésbbé sem feleltek meg hirnevének, melyet a szerencse ölébe vetett; hanem hát meg volt már hirneve, és így történt, hogy a magyar kormány reá fordította figyelmét s ügyekezett megnyerni őt hadserege számára, midőn arról volt

szó, hogy egy embert állítsanak a sereg élére, kinek az egyes hadtestparancsnokok szívesen alárendelik magukat. Midőn Teleki László Párisban először alkudozott Dembinskivel, utóbbi maga azon véleményt nyilvánítá, hogy nem helyes egy nemzeti harcban idegen nemzetiségű férfit állítani a sereg élére. E megjegyzés annál nyomatékosabb volt, mert Dembinski sokat foglalkozott az 1848. év elején panszlavisztikus képzelődésekkel. Kossuth azonban mindig különbséget tett a lengyelek s a többi szlávok közt, bármennyire is meg lehetett győződve, hogy a panszlavismus legveszélyesebb ellensége Magyarországnak. És Kossuthnak általán véve igaza is volt, hogy a lengyeleket egészen különválasztotta a többi szlávtól, hanem itt az egyes személyeket is tekintetbe kellett venni; hogy Kossuth ezt a jelen esetben nem tette, abban hibázott. Dembinskivel folytatták az alkudozást, s nem sokára elfogadta a fővezérséget. Látni fogjuk, hogyan tüntette ki magát ez állásban. Táborkarának főnökeül Vetter tábornok neveztetett ki.

Ha egyes derék emberek és jó hazafiak a pesti haditanács végzéseit következtében új reményt nyertek Magyarország ügyére nézve, e hangulat semmikép sem volt általános. Főleg a régi katonatisztek voltak, kik az ország ügyét elveszettnek tekintették. A patkányok kezdték elhagyni a hajót csoportosan. Hiszen a magyarok mindenütt megverettek, a hol csak mutatták magukat, sőt szégyenteljesen megverettek, elszaladtak az első ágyúlövésre. Ily összekapkodott ujoncokkal semmire sem lehet menni, vélek a tisztek, kik megszokták hosszasan kiesztergályozott legényeket vezetni. Győzedelem itt végre lehetetlen volt; ily ügy mellett, melynek nincs kilátása sikerre, nem volt az ember biztonságban. Hogy kitekert eszméikkel, exercirozási szokásaikkal, teljes képtelenségükkel, hogy bánni tudtak volna oly emberekkel, kik még nem váltak pusztá gépekké, hogy mind ezzel nekik is nagy részük van a veszteségek előidőzésében, azt természetesen nem ismerték el ez emberek.

Azt nem akarták mondani, hogy csak azért mennek el, mert elvesztették reményüket a sikerbe. Lehetőleg sokat beszéltek tehát a „vörös republikánusokról“ Debrecenben, kik elhagy-

ták a „törvényes“ tért, — melyet természetesen a másik oldalon is rég elhagytak, s melyet nehéz lett volna bármelyik oldalon is ily körülmények közt megtartani, — lármáztak a tollhősök ellen, kik katonai dolgokba avatkoznak, melyekhez nem értenek; talán épen azok, kik leginkább kiabáltak volna egy Buda előtt vivendő kétségbeesett harc ellen, szemére vetették most Kossuthnak, hogy fölhagyott ez esztelen tervvel, 's hogy valami kétségkívül jobb állítottatott ennek helyébe. Szóval a régi tisztek csoportosan távoztak s igyekeztek az utolsó órában megmenteni magukat, a mi természetesen nagyon kevésse sikerült nekik.

Görgey utja a bányavárosokba.

Most először is a Görgeyféle hadtestet kell követnünk a bányavárosok felé intézett útjában. Néhány hétre ez és az, mit Windischgrätz ez ellen tőn, veszi igénybe figyelmünket.

Görgey január 5-ikén Vácra jött. Nem szabad őt a régi, tehetetlen s korlátoltságba süllyedt tisztekhez hasonlítani, kik Budapest föladása után, elhagyogták a hadsereget. Ez nagy igaztalanság volna iránta. Hanem az öreg tisztek e távozása egyrészt mély benyomást tett reá, másrészt, mint azt már megjegyezni alkalmunk volt, határozott jelleme utálta a szó és tett közti ellenmondást, az üres frázist. Ezenfölül az utóbbi napok különösen fölharagították Kossuth ellen, Perczel ellen, ki az országgyűlésben uralkodó párthoz tartozott.

Mind e körülményeket tekintetbe kell venni, ha a legközelebbi eseményeket megérteni akarjuk.

Alig érkezett Vácra, Görgey összehívta tanácskozásra legbizalmasb embereit. Ezek előtt oda nyilatkozott, hogy ő sajátkép már a dunai hadsereg fővezérévé történt kineveztetése óta viszályban van a honvédelmi bizottmánynyal; hozzá tevő, miszerint valaminek történni kell, hogy a hadtest összetartva maradjon, s e valami mindenekelőtt abból áll — ez volt beszédének értelme, — hogy nyilvánítsák ki, miként csak alkotmá-

nyos módon akarnak eljárni, hogy minden republikánus mozgalomnak s mind annak, mi ezzel összefügg, ellenszegülnek. A bizalmas emberek természetesen mind e véleményen valának. Így jött itt létre két nagyfontosságú okmány.

Az első Görgeynek egy proklamációja volt a felső dunai hadtesthez; a második e hadtest nyilatkozata a magyar kormányval szemben, az egész világgal szemben, ha úgy tetszik.

A proklamatio kiválólag Görgeynek önmaga vádolása. De hát mivel vádolja magát? Azzal, hogy engedelmeskedett a honvédelmi bizottmánynak minden esetben, p. akkor is, midőn ez Buda kiűritését parancsolá. De hiszen, hogy csak ez egy pontnál maradjunk, nem kellett-e Görgeynek magának is egyetérteni ezzel, föltéve, hogy Buda alatt nem akart teljesen véget vetni a háborúnak, hogy tovább akarta folytatni?

A nyilatkozat, mely a felső dunai hadtest számára oktrováltatott, kijelenté, hogy e hadtest hű marad az V. Ferdinánd által szentesített alkotmányra tett esküjéhez, hogy alkotmányos érzelmű, s hogy minden republikánus törekvésnek az országban ellene fog állni; csak azon parancsoknak fog engedelmeskedni, melyeket törvényes formában az alkotmányos hadügyminiszter Mészáros vagy ennek általa kinevezett helyettese küld; végre az ellenséggel kötött egyességeket csak úgy ismeri el, ha azok az alkotmányos monarchia elvének megfelelnek s a hadi becsülettel nem ellenkeznek.

Görgey 1848. előtt minden politikai párttörekvésektől távol állt, keveset törődött politikával. Mindamellett oly jelentékeny és okos férfiutól, mint ő volt, nehéz megérteni, hogyan beszélhetett komolyan épen e döntő pillanatban az alkotmányos monarchiaról V. Ferdinánd alatt. Nem tudta, hogy Mészáros is is letette V. Ferdinánd király október elején?

Bármennyire becsületes embernek látszanék is Görgey, bármennyire mellette szól is azon objectiv nyugalom, melylyel saját hibáiról beszél, e lépés indokolásánál még sem mondja ki az egész igazságot.

Hadtestét össze akarta tartani, főleg a mennyire lehet meg akarta tartani a régi tiszteket. Hanem helyes volt-e ezért az egész e pillanatban Magyarországon uralkodó hatalomnak oda

dobni a keztyüt, növelni a véleménykülönbség viszályát a népben, hol az már meg volt, föltámasztani, hol még nem volt meg? Bizonyára nem. Görgey némileg elragadtatni hagyta magát a régi tisztektől, ezek aggódó s philisterszerű szójárasaitól, melyekkel folyvást a republikánusokat és demagogokat emlegették, s melyek lényegileg csak a „tisztá“ katonáknak a civilek, a tollrágók iránti soha eléggé nem indokolt ellenszenvét mutatták; s azon fölül az utóbbi események által ingerült hangulatba hozott Görgeynek egészen tetszése szerinti volt, hogy ez alkalommal Kossuthnak és pártjának valami boszuságot okozhat.

Görgey azon véleményben volt, hogy proklamatiója által megnyugtatta a kedélyeket hadtestében. Mások azt állították s mi is ezen véleményben vagyunk, hogy ha Görgey épen az ellenkezőt proklamálja, s aztán igyekszik a tiszték hangulatát ez irányba téríteni, a megnyugtatót akkor is ép úgy elérte volna. Annyi bizonyos, és senki a ki elfogulatlan, nem csodálkozhatik rajta, hogy a Görgey-féle hadtest mostantól kezdve lassu ellenségeskedés tüzhelyévé vált a tényleges kormány ellen, s hogy mindenki, ki bármi okból elégedetlen volt a kormánynyal, Windischgrätz herceg főhadiszállásán sem érezhette volna magát jobban, mint a Görgeyén.

Görgey Vácon hadtestét, mely ez időben körülbelül 16 ezer emberből állt, négy hadosztályra és egy külön hadoszlopra osztotta; minden hadosztály ismét két dandárból állt.

A hadosztályok következők valának: az első vagy a jobb-szárny hadosztálya, Aulich ezredes alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovasság és 16 ágyu;

a második vagy a centrum hadosztálya Kmety alezredes alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovasság és 16 ágyu;

a harmadik vagy balszárny hadosztálya Piller ezredes alatt, 3 zászlóalj, 7 század lovasság és 16 ágyu;

a negyedik vagy tartalék hadosztály Guyon ezredes alatt, 4 zászlóalj, 3 század lovasság és 16 ágyu;

az elkülönzött hadoszlop Simonyi alezredes alatt, 2 zászlóalj, 1 század lovasság és 8 ágyu.

Az egész hadtest tehát 15 zászlóalj, 23 század lovasság és 72 ágyuból állt.

Görgey elhatározta Váceról először is Simunich ellen indulni. Csapatai részben már január 6-án, részben 7-kén utra keltek. A sereg zöme a legrövidebb utat választotta Lipótvár felé, tehát keresztül az ország közepén, Windischgrätz herceg figyelmét, azt hitte Görgey, eléggé elfoglalja az által is, ha csak a balszárny hadosztályát indítja a Duna balpartján Komárom felé.

10-én az egyes hadosztályok következő pontokra értek: az Aulich hadosztály Verebélyre, a Kmethy hadosztály, a táborkar és az azt kísérő Simonyiféle hadoszlop Lévára, a Guyon hadosztály Szántóra és Ipolysághra; a balszárny hadosztálya Piller alatt Surányra a Nyitrához.

Utjokat idáig mi sem zavarta. Forduljunk most Windischgrätz herceghez, hogy kissé tájékozhasssuk magunkat táborában! Windischgrätz bevonult a fővárosba, melynek megszállásával eredeti nézete szerint a háborút sajátkép bevezettnek tartotta. E nézet nem lett volna egészen alaptalan, ha a főváros elfoglalása egy döntő csata következtében történt volna. De Budapest közelében semmi csata nem történt, semmi győzelem nem nyertett. A fővárosban tehát semmi egyebet nem nyert Windischgrätz, mint közönséges geographiai pontot, melynek sem több, sem kevesebb becese nem volt, mint bármely más pontnak. A magyar hadseregek teljességgel nem voltak megsemmisítve, mostantól kezdve sem pusztá rabló bandák voltak hátra, kiket rejtekeikből kellett volna csak kiüldözni; Magyarországnak hadseregei voltak, s bármily kétségbeejtő volt is azok állapota a beavattottak előtt, az osztrákok azon időben keveset tudtak erről, s mint ily körülmények közt rendszeren történni szokott, az ellenséget inkább erősebbnek, hogy sem gyengébbnek tartották, mint volt.

Az erősségek, Lipótvár és Komárom nem adták meg magukat az első felszólításra, a mint óhajtotta és remélte Windischgrätz herceg. Még álltak és csapatokra volt szükség, hogy körül zároltassanak. Azonkívül az egész Magyarország izgatottságban volt; minden előre tett lépéssel mindinkább világosabban kitűnt, hogy az osztrákoknak nem csupán csak a pesti vagy debreceni „vörösekkel“ van dolguk. Így történt, hogy Windischgrätz herceg, kinek háta mögött várakat kellett szemmel kísér-

ni, s az egész országrészt háta mögött féken tartani, Pestre érkeze, támadó eljárásának további folytatására nem rendelkezhetett többel mint 28 zászlóaljjal, s 44 század lovassággal, e mellett mindenesetre 180 ágyuval. Ezzel egyáltalán nem sokat kezdhett egy föllázadt országban, legkevésbé pedig, ha minden szélfuvástól hagyta magát majd ide majd oda vonatni, csapatokat küldeni mindenfelé, a hol csak ellenség mutatkozott!

Windischgrätz herceg jelleméből könnyen megmagyarázható, hogy nem akarta a dolgokat mindjárt valódi alakjokban látni. A belátás csak lassanként jött s épen azért ezzel együtt a teljes gyámoltalanság, mely mindinkább hibásabb ballépésekre vezetett.

Január 6-án Windischgrätz tudósítást kapott Görgeynek Vácra indulásáról. Hová akar menni ez? Fordulhatott Schlick ellen, vagy Simunich ellen Lipotvár fölmentésére, vagy Ramberg ellen Komárom fölmentésére. Mindkét utóbbi esetben, ha győz, tovább nyomulhatott Bécs felé, s a zendülést átültethette az osztrák főhercegségbe, mely semmikép sem volt valami szerfelett megelégedve azzal, a mi történt, s a mi még várható volt.

Windischgrätz tehát Görgey ellen következő intézkedéseket tett. Január 7-én Wrbnának a Csorich hadosztálylyal s a Colloredo dandárral, melyhez még 4 század vértés és 2 lovasüteg adatott, egészben 10 zászlóalj, 10 lovas század és 48 ágyuval Vácra kellett indulni, hogy Görgeyt közvetlen kövesse s ha lehetséges hadtestét szétugrassza. Ha útközben kitünnék, hogy Simunichot nem fenyegeti veszély, úgy csak a Csorich hadosztály kövesse a magyarokat Schlicknek megerősítése végett. Egy 2¹/₄ lovas század és 1 röppentyű ütegből álló csapat Sz.-Endrére küldetett a Duna jobb partjára, hogy akadályozza meg Görgeynek az e partra való átmenetelt, ha netalán Wrbnától szorítottatva, ezt megkísérlené.

A magyarok jó előre voltak s az osztrákoknak, hogy utolérjék őket, nagy okuk lett volna siettetni utjokat. Ellenkezőleg minden a leglassabban ment.

Wrba január 7-én Főtra és Dunakeszire, 8-án Vácra ment. Innen tudósította Windischgrätz herceget, hogy a magyarok Görgey alatt körülbelől 15,000 főnyi erősek s Ipolysághra

mennek vagy Rimaszombatra. Hogy e nagybecsű tudósítást nyerjék, e végre ugyan nem lett volna elkerülhetlen szükséges egy altábornagyot egy egész hadtesttel kiküldeni. Hanem Wrbna jelentéstételében még hozzá tévé, hogy egy zászlóalj s egy lovas századot Vácon fog hagyni helyőrségül s csapatainak többi részével visszatér Pestre; a fölszerelés nagyon ros s kivált esizmákban szenved legénysége hiányt. Más szóval Wrbna épen ellenkezőjét akarta tenni annak, mit Windischgrätz herceg neki parancsolt.

Windischgrätz erre tudtára adá, hogy neki nincs szüksége a „vagy vagy“ra, hanem határozottan akarja tudni, merre megy Görgey. Wrbna tehát csak azon dandárt hagyja vissza Vácon, melynek leginkább szüksége van a megpihenésre, Csorichot pedig a többi dandárral indítsa tovább előre, a mi Wrbna saját személyét illeti, ő visszajöhet Pestre s vegye át ott a katonai kerületi parancsnokságot. Szintén így vissza kellett térni Pestre a 4 század vértésnek s a tartalék 2 útegének, míg a szentendrei csapat Vácra küldetett helyébe. A jelentést, melyet Wrbna a Görgeyféle hadtest létszámáról tett s mely, mint tudjuk, meglehetősen helyes volt, Windischgrätz herceg t u l z o t t n a k tartotta.

Csorich, ki most a Görgey elleni parancsnokságot átvette, a Colloredo dandárt egy Jablonowskinak átadott vadász zászlóalj kivételével Vácon hagyta s január 10-én a Wyss dandárt, melyet aztán Jablonovsky követett, Rétsággra előre indította. Wyss csakhamar értesült arról, hogy a balassagyarmati irányban Görgey hadtestéből igeu kevés, vagy semmi csapat nem ment, Ipolyságh felé fordult tehát. Estére Nagy-Oroszira és Benkére ért. Itt nagyon különböző híreket hallottak Görgey erejéről; 16,000-től egész 30,000 főig becsülték. Csorich erre még 2 zászlóalj s 2 tizenkétfontos úteget indított meg Vácra, úgy hogy ez által az üldöző hadtest 9 zászlóaljra, 8 század lovaság s 36 ágyura ment föl.

Miután most már nem igen lehetett kétség Görgey visszavonulásának iránya felől, Csorichot utasítá Windischgrätz, hogy erélyesen kövesse s támadja meg az ellenséget a hol találja. 11-én Simunichhoz is parancs érkezett, hogy lehetőleg concen-

trálva tartsa esapatait, s készüljön kemény védelemre, mi mellett Csorich támogatására számíthat. E támogatás ugyan nagyon is sovány volt, a mint nemsokára látni fogjuk. Egyébként Simunich Windischgrätz levelét, mely időközben Győrött elveszett s aztán újra megtaláltatott, csak január 14 én kapta meg.

Simunich Lipótvár ostromával volt elfoglalva; előőrseit a Galgócnál vert hidon túl egész Nyitraig előre toltta. Korán megtudta kémek által Görgey érkezését; azonkívül hire járt, hogy 14,000 embernyi népfölkelés gyült össze Nagy Sarlónál a Garan és Nyitra közt azon szándékkal, hogy Nyitrát megtámadja; ez a Querlondeféle szabadesapat volt, mely ez időben a komáromi várba vonta magát, mialatt Beniczky még a felső Vágnál állt. E hírekre Simunich megszüntette Lipótvár ostromát s készült Görgey támadását elfogadni, fölszólította továbbá a Neustädter dandárt, mely Komáromot a Csallóközből tartotta szemmel, hogy huzódjék észak felé s egyesüljön vele. Neustädter rögtön összegyűjtötte dandárát s 13-án elhagyta Csallóközt, miközben megtámadta őt Nyárasdnál Querlonde csapatosztálya, mely kirentott Komáromból.

Igy álltak az ügyek azon vidéken, hová Görgey útját irányozta. Az Aulich osztály Verebélynél január 11-én össze is akadt Simunich előcsapataival, kik rövid ütközet után Nyitrára visszahúzódtak.

Ugyanazon nap megtámadtatott a Guyon hadosztály is Ipolysághnál. A Wyss és Jablonowski dandárok, a mint előnyomultak, délelőtt 11 órakor beléütköztek Guyon hadosztályába s kényszeríték visszavonulni Tompáig, honnan az országot egy részt északnak visz Selmec felé Németin át, másrészt Léván át nyugotnak Lipótvárra. Guyon az utóbbi országotnál táborozott, s 12-én reggel itt foglalt állást Szántónál, miután nem gondolt mást, mint azt, hogy Csorich ismét megtámadja, e napon valóban mutatkozott is Szántóval szemben egy hadoszlop, melyre Guyon lövetni kezdett, mely azonban csakhamar kitűnt, hogy magyar ujone szállítmány.

Az osztrákok nem jöttek. Wyss, midőn az ipolysághi ütközetről jelentést tett Csorichnak, egyuttal panaszkodott a ros

fölszerelés miatt, főleg, hogy legénységének nincs jó esizmája s néhány napi nyugalomra elkerülhetlen szüksége van.

Valóban Wyss csak 13-án mozdította előhadát Szántóig, miután Guyon e helyet elhagyta; Jablonowski Ipolysághon maradt s idejött 13-án Csorich is Vácról a Colloredo dandár többi részével. Január 14-én Csorichnak minden csapata pihenő napot tartott. Két nap alatt tehát Csorich csapatai 12 mértföldnyi utat tettek, Pesttől Ipolysághig, a mivel nem épen nagyon feleltek meg az „erélyes“ üldözés igényeinek.

Hanem Görgey ezt nem tudhatta; előtte egyenesen Simunich állt, ki megerősítette magát, Aulich már összeütközött vele; egyenesen háta mögött Csorich állt, ezzel Guyon ütközött össze, s ugyanakkor északról is rossz hírek érkeztek. Itt a Frisch-eisen helyébe lépett Götz tábornok már 1848 december 30-kán újra megkezdte a támadó föllépést a Jablunka szoroson át, január 2-án Beniczkyt kiszorította Brodnoról, aztán Budetinről is, Zsolnánál átment a Vágon s január 8-án megszállta Rajecet, 9-én Privigyét a Nyitra mellett előhadával, Mosócot a sereg zömével, mialatt Nagy-Tapolcsánon át összeköttetésbe igyekezett magát helyezni Simunichsal. Ez eseményekről 12-én értesült Görgey Beniczkytól, ki délfele visszahuzódott a bányavárosokba.

Görgey tehát minden oldalról körülfogottnak képzelte magát s szükségesnek vélte azon becs miatt, melyet hadtestének épségben tartására kellett helyezni, hogy legalább egy oldalról könnynyitsen magán egy kis kiterés által. Ily körülmények közt föl kellett hagynia a Simunich elleni támadással s Lipótvár fölmentésével. Ha e tervet keresztül akarták volna vinni, úgy valószínűleg azon nagy veszélybe jutottak volna, hogy az osztrákok 3 hadosztálya, Götz, Simunich és Csorich szoros összeköttetésbe lépnek egymással hatályos összeműködésre. Legalább Görgeynek így kellett nézni a dolgot. Tényleg természetesen nem állt ez ily rosszul, mint a dolgok további folyama mutatni fogja, s itt ismét egy példát találunk arra, hogy mennyit lehet háborúban büntetlen merészlni. De Görgey nem tartotta a helyzetet alkalmasnak merészletekre s rövid tanácskozás után táborkarának fejével elhatározta oldalt, tehát az eddig követett irány-

tól észak felé a bányavárosokba visszahúzódni, hogy ott a csapatoknak egy kis pihenést szerezzen és bevárja a további eseményeket. Ugy látszott, hogy e visszavonulással is sietni kell, mert 12-én hire érkezett, hogy egy osztrák hadoszlopot láttak az Ipolysághról Németibe vezető úton, melyet Guyon Szántóra és onnan Varsányra visszahúzódsakor teljesen szabadon hagyott s melyen az osztrákok könnyen megelőzhatték Selmece-nél a magyarokat. A parancs a visszavonulásra tehát rögtön kiadatott, s január 13-án megkezdődött a visszavonulás, 15-én be volt fejezve.

Az Aulich hadosztálynak Verebélyről Szent-Benedeken és Szent-Kereszten át Körmöc-Bányára kellett nyomulni; a Kmetty hadosztálynak Léváról Báthon és Selmece-n át Beszterce-Bányára, a Piller hadosztálynak Komjáthiról, hol 12-én állt Zólyomra. Guyonnak fődözni kell e mozdulatot Csorich ellen, Selmece-Bányára húzódsva; 15-én jött Selmece-re s előőrseit minden irányban előretolta.

Görgey tartózkodása a bányavárosokban.

A bányavárosok vidéke alatt a magyar érchegységnek azon része értetik, melyben Besztercebánya, Zólyom, Körmöc és Selmece fekszenek, s melyen átömlik a Garan folyama. E folyó, melynek Besztercebányáig nyugoti iránya van, itt elhagyja azt és délre fordul, hanem Zólyomnál ismét visszatér a nyugoti irányba, melyből Szent-Keresztnél újra délnek lehajol. Selmece délre, Körmöc körülbelül épen oly távolságra északra fekszik a Zólyom és Szentkereszt közti Garan folyásától. A négy város fekvése félredölt négyszöget képez, az észak felé irányult szögben fekszik Beszterce-Bánya, a déli szöget képezi Selmece. A selmece-zólyomi és a selmece-körmöci vonal, mindegyik körülbelül 3 mértföld hosszú, a zólyom-besztercebányai, s a körmöc-besztercei egymás közt szintén hasonló hosszúságúak, de valamivel rövidebbek az előbbieknél.

A Garan partja sziklás és erdőkkel borított, a folyam nem mindenütt és nem minden katonaság által átgázolható. Magok az

országutak, melyek a folyam környékén vannak, a kényelmesebb területhez képest, gyakran átmennek egyik partról a másikra.

Délről három országút vezet Selmecre, az első Ipolyságról Németin át, a második Léváról Báthon és Baka-Bányán át, a harmadik a Garan völgyében fölfelé Tarnócig s aztán keletre hajolva Hodricson át. Valamennyi országút délfelől Zólyomra mind ros. Északról Mosocról két országút vezet Körmöcre és Besztercebányára, egy harmadik, rosabb, a Nyitra mellől Privigyétől Körmöcre. Selmec Zólyommal és Körmöccel meglehetősen jó közlekedésben van, ellenben a Körmöc és Besztercebánya közti közlekedés szerfölött terhes.

A Garan és a kis folyamok és patakok e vidéken egészen a hegyi patakok jellemével birnak, ha tehát eső esik, hirtelen földagadnak, tova ragadják a hidakat, akadályoznak minden közlekedést. Mostanra nézve ilyesmitől természetesen nem lehetett félni, mert a hideg ugyancsak kemény volt, s az érehegységben magasan állt a hó. Hanem valami rögtöni változás nem volt lehetetlen.

A területi nehézségek egyelőre csak a támadót látszottak akadályozni, hanem végül az üldözöttnek is veszélyessé lehettek, ha haderejének gyors egyesítésére volna szüksége.

A sereg élelmezésére nézve a bányavárosok kerülete nagyon szegény, mert a bányamivelés a lakosok főfoglalkozása s a termelés igen csekély; a két legjelentékenyebb város, Selmec-20000, és Körmöc 10000 lakossal.

Görgey, ki 14-én Selmecre tette át főhadi szállását, egy futárt kapott itt Kossuthtól pénzküldeménynyel s egy levéllel, melyben figyelmeztetett, hagyja el a veszélyes utat, melyre váci proklamatioja által lépett. Egyúttal hire érkezett Mészáros kaszai vereségének is, s a hadügyminiszteriumnak parancsa, mely által Görgey utasított, hogy a bányavárosokból forduljon Schlicknek háta mögé, kivel szemben most a felső Tiszánál Klapka ezredes állt s hogy ez utóbbival közösen semmisítse meg ez ellenséget.

Görgey nem tartotta tanácsosnak ez utóbbi parancsot követni. Habár oka volt is néhány napig még a bányavárosokban

időzni, hol legalább fölszerelési tárgyakat talált, azonkívül ujoncokatis, kik által hadtestét szaporíthatta s valóban szaporította is, tehát az itt időzés kétségkívül előnyös volt, még sem lehet semmi okot fölfedezni, hogy miért nem akart a paracsnak egyáltalán engedelmeskedni. Sőt nagyon is nehéz lenne megmondani, hogy mit akart hát, ha n e m akart Schlick ellen menni. Fájdalom, semmi mentséget nem találhatni. Görgey okait, a miért nem akart engedelmeskedni, csak személyes ingerültségében kereshetni. Kossuth levele Görgeynek gyengéjére tapintott; igen jól fölismerte ez Kossuth előterjesztéseinek helyességét, hanem már annyira belevitte magát a proclamatiojában kifejezett eszmékbe, hogy az igazságot nem akarta látni.

A körülmények kényszerítő hatalma azonban, csakhamar odavitte Görgeyt, hogy kénytelen volt épen azt tenni, mit el nem hagyhatott, ha csak kedve nem volt pusztá dacból lerakni a fegyvert az osztrákok előtt.

Január 17-én közlé vele hadtestének élelmezési felügyelője, hogy a bányavárosok vidékén már nem lehet többet találni két napra való élelemnél a sereg számára.

Görgey most elhatározta engedelmeskedni a hadügyniszter eddig félrevetett parancsának, a Klapkávali egyesülés miatt a felső Tiszához indulni s ez alkalommal Schlicket két tűz közé szorítani. Míg az erre való előkészületekkel foglalkozott, megtámadták az osztrákok.

Csorich január 15-én újra útnak indította csapatait; előhada Wyss alatt 16-án Verebélyre ért, s összeköttetésbe lépett Simunichsal; a sereg zöme Lévára jött. Csak itt hallotta meg Csorich, hogy Görgey a bányavárosokba ment. Jelentést tett erről Windischgrätznek azon megjegyzéssel, hogy miután Görgey nem Simunieh ellen megy, ő is (Csorich) abba akarja hagyni az üldözést s a helyett, miután 17-én pihenő napot tart, 18-án Losonera fordul, hogy ily módon Görgey összeköttetését akadályozza a felső Tiszával.

Windischgrätz erre január 18-án következőleg válaszolt:

Csorich inkább maradjon egyenesen Görgeynek nyomában, mert a Losonc felé mozdulással szükségkép sok idő elvesz s azonkívül Görgeynek alkalom nyújtatik, hogy most igazán szabadon

neki mehesen Simunichnak. E megjegyzés helyessége minden-
esetre világos volt. Az eddig történetek után a losonci uttól nem
lehetett egyebet várni, mint újabb haszontalan időpazarlást. Win-
dischgrätz még hozzátevén, hogy Csorichra nézve fontosabb most
az összeköttetés Götzcel mint Simunichesal.

Ez utóbbi az Aulichchali összeütközés után Verebélynél
január 12-én, előcsapatait 13-án visszavonta (Szeredre a Vág
mellé, mert hallotta, hogy Görgey főerege közelget, melylyel
összeütközni legkevesebb hajlamot sem érzett. Szorgalmasan je-
lentéseket tett tervnélküli schachhuzásairól Windischgrätznek s
ez utóbbi végre január 16-án kelt levelében utasította őt, hogy
csak folytassa Lipótvár ostromát s ne nagyon sokat strategizál-
jon; Görgey üldözése a Csorich dolga.

Götz Mosóceről és Privigyéről több ízben tüntetéseket és
kémszemléket tett Körmöc felé, hanem csakhamar az Aulich
hadosztály jól szervezett ellenállására talált itt.

Csorich, ki 17-én összeköttetésbe helyezte magát Simunich-
esal, meghallotta e nap, hogy Aulich Verebélyről Körmöcre
ment, hogy Görgey egész hadereje a bányavárosok vidékén van
s hogy utóhada Selmectől délre Báthnál áll. Elhatározta, elő-
ször is ezt megtámadni, illetőleg kémszemlélet tartani.

E végre Collery ezredesnek január 18-án 4 gyalogszázad-
dal s egy negyedszázad lovassal a bal oldal biztosítása végett
Szent-Benedekre a Garanhoz kellett indulni. Salis őrnagy 4 szá-
zad gyaloggal s félszázad lovassal egyenesen nyomuljon elő Báth
ellen. Simunich fölszólított, hogy e gyöngye támadás támoga-
tására küldjön egy csapatosztályt a Nyitravölgybe Oszlánon és
Privigyén át.

Simunich már 16-án azon hirre, hogy egy magyar had-
oszlop Zsámbokréten át Lipótvár fölmentésére közelget, kikül-
dött 1 zászlóaljzat, fél század lovast és fél röppentyű-üteget Neip-
perg őrnagy alatt Oszlánra. Csorich fölszólítására most még
Sossay tábornokot küldte utána 4^{1/4} század gyaloggal s 1 üteg-
gel, utasítva, hogy a Nyitra völgyében menjen fölfelé Privi-
gyéig s onnan gyorsan vonuljon Handlován át Körmöcbánya
felé, hogy Görgey elől elzárja a visszavonulhatást, melyre va-
lószerűleg kényszeríteni fogja Csorich. Ez expeditio bevégezése

után azonban Sossay rögtön térjen vissza Nagy-Szombat környékére. Ez intézkedések mind oly zavartak, hogy alig bírja az ember megérteni, hogyan tehetett egy tábornok ily intézkedéseket. Egyáltalán bajába kerülne az embernek csak egy közösleges káplárt is kimenteni az ezen egész idő alatt tett intézkedésekért.

Colloredo 18-án utasított, hogy $1\frac{2}{3}$ zászlóaljjal, fél század lovasság s fél üteg ágyúval Ipolysághról Németin át nyomuljon Selmec felé és Salis támogatására; január 19-én még egy zászlóalj indított előre egy fél üteggel az országúton.

Salis csapatosztályának gyöngesége dacára, közeledtére Guyon egészen kiűritette Báthot s Windschachtra huzódott vissza. Windschachtól egy órányira a Szitna hegyénél találkozott Salis jan. 19-én Guyon szélső előőrseivel s visszazűzte őket egész Windschachton túl. Itt azonban a Guyon-hadosztály főrésztalált s ez által kénytelennek látta, hogy részéről Baka-Bánya közelébe visszahuzódják.

Salis e kémszemléje által sajátkép ugyan semmi egyebet meg nem tudtak, mint a mit már különben is kellett tudniok.

Ezenközben végre már Csorich is megindult január 21-én seregének zömével Léváról. Az előhad (a Wyss dandár) Baka-Bányára, a Jablonowski dandár a tartalék tüzérséggel Báthra mozdítatott előre; egy zászlóaljnak, mely másnap még röppentyű lövegekkel is megerősített, Almásra kellett mennie. Pott ezredesnek, ki e csapatosztály fölött a parancsnokságot kapta, 21-én Pacsuvadlon át meg kellett kerülnie a windschachti hadállást bal oldalán. Colloredo egyidejűleg nyomuljon elő Németi felől az országúton Prenesfalun át. Két századot Marochini kapitány alatt még Pott ezredes csapata s a főhaderő közé beékeltek a Báthról Selmechebe vivő nagy országútra.

A legszélsőbb bal szárny fedezésére Collery ezredesnek Sz. Benedekről Zsarnócon és Hámoron át a magyar hadállás háta mögé kellett volna kerülni.

21-én reggel 7 órakor Csorich a Wyss és Jablonowski-fele mindkét dandárt előre indította. Wyss délután 3 órakor talált Guyon első ledöntött fák által fedett előőrseire, kiknek állását és erejét egyébként az erdős és szaggatott területen nehezen is-

merhették ki az osztrákok. Wyss megtámadta a fatorlatot s visszaszoritotta a magyar előőrs csapatot a főhadállásra, hol Guyonnak mintegy 1000 embere volt együtt. Másfél órai harc után Guyonnak Selmeceze kellett hátrálni. Wyss és Jablonowski a 21. és 22-ik közti éjjel Windschachtnál táboroztak. A körülszárnyalásra küldött csapatosztályoknak részint épen semmi, részint csak csekély befolyása volt az ütközetre. Pott ezredes, ki a főhadoszlophoz legközelebb állt, csak 21-én este érkezett meg, midőn Guyon már elhagyta Windschachtot; Colloredo csak Németiig ért. Collery, ki 20-án este Zsarnóéra ért, melyet nem talált a magyaroktól megszállva, innen 21-én reggel Hámoron át Hodricsra nyomult; midőn ez utóbbi helyről a selmeci magaslatra akart jönni, Guyon tartalékhadra föltartóztatta, melyet ez Windschachtról ellene vetett, Collery ekkor még e délelőtt folytán jelentést küldött Csorichhoz, hogy gyenge a további előnyomulásra. Csorich e jelentés következtében déltájban még egy zászlóaljat küldött Hodrics felé, mely azonban e nap nem került már a csatába.

22-én aztán Csorich a Selmec elleni támadást akarta végrehajtani.

Görgey 20-án Zólyomban értesült arról, hogy Zsarnócot, mit pedig különösen megparancsolt, nem szállták meg a magyarok, hogy ellenben benyomultak oda az osztrákok. Aggódva Guyon utóhad-állása miatt, személyesen Körmöcre ment s 21-én onnan egy zászlóaljjal, 1 század lovasság és 6 ágyuval Zsarnóéra indult. Itt hallotta meg Collery előnyomulását Hodricsra, értesítette erről Guyont, ki tartalékcsoportja által az osztrákokat itt már különben is megállásra kényszerítette s 22-én most maga Collerynek háta mögé került. Collery, bár Selmecezenél harcban állt Guyonnal, nagy elszántságot mutatott Görgey hátulról jövő támadásánál. Ellene állított néhány századot, azonkívül a 21-én Hodricsra küldött zászlóalj is megérkezett a hegyeken át s Görgeynek bal oldalára nyomult. Görgey emberei teljesen fejüket vesztették, vad futással rohantak vissza Zsarnóéra s még azon is túl. Görgey néhány kísérvével, miután serege elhagyta, végre szintén nem tehetett egyebet, mint követni az általános futást.

Guyon Csorichtól homlokban, Collerytől oldalt megtámadtatva, 22-én már reggel 8 órakor elhagyta Selmecet s megállás nélkül Bucsáig ment vissza a Garanon túl Zólyom közelében, nem is a legpéldásabb rendben. Csorich 22-én délelőtt 9 órakor megszállta Selmecet s előőrseit Béla-Bányáig toltá.

Görgey még az nap megtudta ezt. Most már nem volt elveszteni való idő; a legnagyobb gyorsasággal kellett csapatait concentrálni. A concentrálás pontjául Beszterce-Bánya jelöltetett ki. Az Aulich-hadosztály úgy juthatott ide Körmöcéről, hogy előbb Szent-Keresztre a Garanhoz megy, aztán ennek mentében Bucsán át Zólyomra jön, vagy előbb Mosócra kellett volna mennie s innen Hermanecen át tovább. A főnnforgó körülmények között azonban nem látszott tanácsosnak egyik út választása sem.

Az előbbihez Selmec elvesztése után oly közel állt Csorich, hogy minden percben elérhetett a Garan bal partjára Szent-Kereszt és Zólyom közé s a Garan itt oly keskeny, hogy a magas bal partról sok helyütt kis puskatúzzal is uralkodhatni a jobb parton elvonuló országút fölött, merre Aulichnak mennie kellett volna. Másrészt Mosócnál Götz tábornok állt s Aulichnak előbb erőszakosan kellett volna itt utat nyitnia, miben Görgey csapatai állapota mellett, a kétségbeesett hangulat mellett, melybe legközelebb Hodricsnál tanusított gyáva viseletük ejtette őt, nem nagy bizalmat helyezett. Volt ugyan még egy harmadik, egészen egyenes ut Körmöcéről Beszterce-Bányára, egyenesen keresztül a Szkalka hegységen; ez természetesen terhes hegyi ösvény volt s részben járhatlan egy régi alagut beszakadása miatt. Hanem mégis ez utat választották az Aulich hadosztály számára, 24-én kitisztították az alagutat, s következő éjjel átvonult rajta az Aulich hadosztály. 25-én Beszterce-Bányán volt!

A Guyon és Piller két hadosztálynak Bucsáról és Zólyomból elővonásánál is váratlan akadály támadt. A január 24. és 25. közti éjjel egyszerre csak meglágyult az idő, minek következtében a Garan kiesapott medréből az alacsony partokon s elárasztotta az egész utat Buca és Beszterce-Bánya közt.

Hanem az osztrákoktólí félelem legyőzte a víztőlí félelmet; Guyon és Piller is megérkeztek 25-én szerencsésen Beszterce-Bányára, hol Görgey most már egész hadtestét egyesítette. Most

már a vizáradás csak előnyt hozhatott, a mennyiben az osztrákokat föltartotta.

A január 21. és 22-ki ütközetekben Windschacht, Selmeec és Hodricsnál 700 embert és 10 ágyut vesztek a magyarok; az emberveszteség azonban nagyon is helyre lőn pótolva az által, hogy Besztercebányán egyesült Görgeyvel most Benicky hadosztálya is és több ujonnan alakított honvédszászlóalj, egészben véve 4000 ember.

Görgey útja a Szepességbe.

A Beszterce-Bányán történt concentrálás után Görgey végrehajthatta most már elhatározását, hogy engedelmeskedni fog a hadügyminiszter parancsának s megindul, hogy Klapkával egyesüljön. Két főirány közt lehetett választania: az első a Garanvölgyön fölfelé s azután délnek Putnokon át; a másik a Szepességén át Eperjesre s a Hernád völgyén lefelé vitt.

Ez utóbbi irányt választotta. Az előbbinél megtörténhetett volna, hogy Windischgrätz és Schlick közé jut; Csorich is könnyebben sarkában maradhatott, sőt utját keresztül is metszhette volna; azonkívül a Szepességbe vivő utak jobb karban is voltak. Hozzá tehetjük, hogy Görgey hajlandó volt a hosszabb utat választani már csak azért is, mert ezen tovább maradhatott teljesen független.

Az indulásnak két hadoszlopban kellett történni; a déli vagy jobb szárnyoszlop, mely a Guyon és Piller hadosztályokból állt, a Garanvölgyén fog előbb fölfelé vonulni Tellgarthig, innen Sztracenára fordul a göllnői völgyben s aztán Huta-Iglón át a Hernádhoz jön.

Az északi vagy bal szárnyoszlop, — az Aulich és Kmety-hadosztályok — a Sturec szoroson (3208 lábnyira a tenger színe fölött) fog leszállni a Vág völgyébe, ezen fölfelé menni Teplicre a Poprád völgyében s innen Csötörtökhelyen át Lőcsére.

A déli hadoszlopot több száz koci követte államjakkal, melyeket a bányavárosokban szedtek össze: öltözetek, fegyverek, réz, kávé és cukor; a készpénz készletet s az arany- és ezüstrudakat az északi hadoszloppal vigyék, melynek kevésbé

kell tartania egyenes üldözéstől. Január 27-kén elhagyták az utolsó magyar csapatok Beszterce-Bányát.

Az északi hadoszlop, melynél volt maga Görgey is, 28-án Rózsahegyre ért a Vág völgyében s február 2-án érte el a Poprád völgyét; a déli hadoszlop hegye, a Guyon-hadosztály, ez utóbbi nap érkezett Iglóra.

Az út üldözés által legkevésbé sem lön akadályozva. Csorich január 22., 23. és 24-dikén nyugodtan állva maradt Selmechnél, hová egész hadtestét egyesítette. Hogy erélyesebben nem követte a magyarokat, azt a rossz, a lágy idő által teljesen elrontott utakkal mentette ki önmaga és mások előtt. Az utak valóban rozszak voltak, hanem valami kitünő előnyomulási kedv ép oly jól le tudta volna győzni annak nehézségeit, mint a kitünő félelem le tudta győzni. Csorich nem gondolta, hogy Görgey elhagyja a bányavárosokat, sőt értesüléseiből azt következtette, hogy ellenfele meg akarja tartani azokat. Nem lehet tagadni, hogy Görgey magatartása elég okot szolgáltatott ily föltevésekre. Azon kívül nem kell elfelejteni, hogy az osztrákokra nézve mindenek közt legveszélyesebb dolog volt, Görgeynek Losoncra menetele. E Losoncra menetelre azouban többé gondolni sem lehetett, miután Görgey Zólyomot föladta.

Csorich tehát azt gondolá, hogy a viszonyok nem nagyon sürgetik őt az előnyomulásra, s hogy némi oka van kissé megállni. Legközelebbi érdeke tehát, a Götzcel való összeköttetés helyreállítása volt.

Már előbb említettük, Sossay tábornok kiküldetését Simunich által. Sossay már útban volt, midőn Simunich Windischgrätz levelét kapta, mely által utasítatott, hogy csak folytassa Lipótvár ostromát s foglalkozzék inkább kevesebbet Görgeyvel, mert Görgey üldözése a Csorich dolga. Simunich erre Sossayt rögtön visszahívta.

Götz Sossay kiküldetésének hírére részéről szintén intézkedett, hogy Mosócról előre induljon, ekkor értesült Sossay visszahívásáról. Most már, nem alaptalanul, gyengének tartotta magát arra, hogy valami vállalatba bocsátkozzék, s Mosócnál állva maradt.

Ez időtáiban a gyámoltalanság állapota Windischgrätz heregnél már megglehetős erősen nyilatkozott. Csorich jelentései azon következtetésre birták őt, hogy Görgey már nagyon messze előre mehetett, hogy tehát nem érdemes jelentékeny haderőt léptetni nyomába. Más részt nagyon kezdtek mozogni a Tiszánál a magyarok s Windischgrätz aggódott a kis hadtest miatt, mely most már egyedül volt keze ügyében melynek sajátkép a hadseregnek fő erejét kellett volna képviselni, mely azonban létszámát tekintve alig tarthatott erre igényt. Windischgrätz tehát tanácsosabbnak tartotta, hogy Pestnél s a Közép-Tiszával szemben erősítse meg magát. Január 22-dikén tehát parancsot küldött Csorichhoz, hogy csak egy dandárt bocsásson Görgey üldözésére, ha tudniillik ez már oly messze előre ment, a másik két dandárral pedig térjen vissza Pestre.

Ez alatt az események a Tiszánál, melyeket csak később fogunk elbeszélni, mindinkább komolyabbakká váltak, a január 22-ki parancsot tehát 24-én egy másik követte, mely szerint Csorich minden körülmények között térjen vissza Pestre, s csak egy dandárt hagyjon hátra Görgey üldözésére. E dandárral egyesüljön Götz tábornok s vezesse ő a főparancsnokságot Görgey ellen. Csorich helyett Simunich vegye át a parancsnokságot a bányavárosokban.

Csorich most a Jablonowski dandárt Selmeceen hagyta, s a másik két dandárt visszavezette Pestre. Csak január 30-án kelt útra Jablonowski Selmeceről s Szent-Keresztre ment, 31-én Beszterce-Bányára. Február 1-én két csapatosztályt küldött ki innen, az egyiket Lipcsére, hogy ott a Garan hidját helyre állítsa, a másikat a Sturec hegyére, hogy a magyarok által ott összehalmozott fatorlaszokat eltisztítsa az útból. Az utóbbi természetesen szükségtelen volt, miután Jablonowski azon hirre, melyet Görgey előhaladásáról kapott, csakhamar arra határozta magát, hogy a legrövidebb úton a Garanon fölfelé fog Kassára menni. Február 3-án kellett előhadának, 4-én a sereg zömének Breznó-Bányára érni. Ez utak végre is hajtattak. Breznó-Bányán aztán megállt Jablonowski, hogy Götz tábornokot megvárja.

Götz a magyaroknak a bányavárosokból kivonulása után Körmöcere ment, hol arra várt, hogy Simunich fölváltja. Miután

ez utóbbi nem jött, Götz 4-én Körmöcere indult, s 6-án Brezno-Bányára ért. Ideiglenesen most átvette a parancsnokságot mind két dandár fölött, miután időközben Ramberg altábornagy, ki eddig Komáromnál parancsnokolt, bizatott meg végleg a parancsnoksággal, s utasított, hogy siessen a két dandár után. Február 7-én ezek Götz alatt egyesülten Polomkára mentek, 8-án Telgarthra, s aztán Vernárthon át Lőcsére indultak, hová február 10-én el is érkeztek, s hol egyelőre el is hagyjuk őket, miután kimutattuk, hogy Görgey teljesen nyugodt lehetett miattok.

† Simunich február 2-án egy órai bombázás után megadásra birta Lipótvárát. Egy kis helyőrséget kellett most ide betennie, s egy ilyet a bányavárosokba is küldött. Többi csapataira nézve utasított, hogy vezesse őket Komáromhoz a Duna bal partjára s Ramberg helyett vegye át a főparancsnokságot minden Komárom előtt álló csapat fölött. Január 19-én Windischgrätz tervet kívánt Komárom szorosabb ostromzárolására, mire Ramberg, hogy tervet készíthessen még 2 dandárt kívánt megerősítésül. Megerősítéseket adni nehéz volt; legfőlebb a bécsi helyőrségből lehetett volna kiszakítani. Simunich csapatai csak épen a hiányt pótolták, mely a Neustädter dandár eltávozása által támadt.

Neustädter, ki mint láttuk január 13-dikán a Csallóközből Simunich megerősítésére vonatott, nem sokára, mielőtt még Simunichsal egyesült volna, parancsot kapott, hogy térjen ismét vissza Komárom elé. A földagadt s kiáradt folyamok lehetlenné tették ezt rövidebb úton. Miután az időtájt Komárom egész nyugoti oldala viz alatt állt, Neustädter január végén Érsekújvárra hivatott. Február 6-án Szereden át megérkezett ide, ide érkezve azonban azon új parancsot kapta, hogy induljon Buda-Pestre a már csak névleg létező főhadserg megerősítésére. 8-án elhagyta Neustädter Érsekújvárt, miközben egy Komáromból kitörő magyar hadoszlop által meg is támadtatott. Miután ezt lerázta nyakáról, február 9-én Párkányra indult a Dunához, ott gőzhajókra ült, s lement Pestre, hol az első hadtesthez osztatott be.

A Felső-Tiszánál történt események 1849. január folytán.

Bármily föltűnőnek látszik is az, hogy előbb tárgyaljuk ez időben az egyes kiküldött csapatosztályok hadműveleteit, a helyett, hogy a centrumból, Buda-Pestről indulnánk ki, az utóbb mondandók által teljesen igazolva lesz az. Mielőtt Windischgrätz herceget s az osztrák hadműveletek központi vezetését fölkeresnők, — magyar részről még ekkor hiányzott sajátképi központi vezetés, — előbb Schlick és Klapka csatározásait kell követnünk, aztán látni hogy Schlick Görgey és Klapka közé beékelve a kettős támadás elől csak gyors oldal szökéssel menekül, mely közelebb hozza őt Pesthez.

Közvetlen a kassai ütközet után egy zászlóalj megerősítést kapott Schlick Galliciából s azonkívül 8 használható ágyúból, melyet a magyaroktól elvett, egy új gyalog úteget alakított, úgy hogy most már 8 zászlóalj, 6 század lovasság és 35 ágyú fölött rendelkezhetett. Új szervezéseivel s a körülfekvő megyék lecsendesítésével foglalkozván, mely több városban helyőrségeket tett szükségessé s az által a valódi mozgosítható haderőt nagyon megfogyasztotta, egyelőre Kassán maradt Schlick.

Itt nem sokára túlzott híreket hallott jelentékeny csapat-erősítésekről, melyeket a Mészáros-féle, most Klapka alatt álló hadtest kapott, s aggódni kezdett, hogy a magyarok megtámadják. Sürgősen kérte tehát Windischgrätzet, hogy küldjön megerősítést; 18-án érkezett a kérelem az osztrák főhadiszállásra. Ámbár e megerősítést csak a Pest és a Közép-Tisza közt fekvő hadseregéből lehetett küldeni, s ez által ez teljesen jelentéktelen né olvadt le, Windischgrätz herceg mégis teljesítette Schlick kívánatát s elküldte számára a Schulzig hadosztályt, mely a Krieger s Parrot dandárokából állt.

Schulzig Kápolnán át, hová január 23-án jött, Miskolcra indult, hová 25-én érkezett meg.

Ez erősítés reményében Schlick azt hívé, hogy most már ő maga is újra fölléphet támadólag Kassáról. Azon szándéka volt

tehát, hogy a gyöngyös-pesti országúthoz, a Schulzig hadosztályhoz és Windischgrätz herceghez fog közeledni, vagy a körülmények szerint elfoglalni Tokajnál a tiszai átmenetet, ez által fenyegetni a magyarok menyhelyét a Tiszán túl, vagy ha Klapka nagyon erős volna, legalább Tokajnál lekötni őt, s visszatartani attól, hogy csapatokat küldhessen az északi megyékbe, hogy az ott kissé elnyomott fölkelést újra fölélessze.

Schlick tehát 19-én a Fiedler és Pergen dandárokkal útra kelt, összesen 6 zászlóalj, 5 század lovasság és 25 ágyuval, s még ugyanaz nap Szántóra indította előhadát, 21-én Tályára, mialatt 21-én főhadereje Szántónál pihent, jobb oldalt Szikszót a miskolci országúton, balra Sátorallya-Ujhelyt megszállva tartotta.

Klapka január 11-én a mint Miskolcra érkezett, itt és környékén egész Tokajig mintegy 5000 embert talált a Mészáros-féle hadtestből s ezeket is nagyon siralmas állapotban. Főfeladataul kellett tekintenie a hadtestet újjá szervezni s összevont megerősítések által tisztelet parancsolóbb állásba helyezni. Ha Schlick elég időt hagy neki e munkára, úgy Klapka aztán támadólag fog föllépni ellene, ha pedig meglepi őt Schlick a szervezés közepett, s mielőtt ez teljesen befejezve volna, úgy Klapka védő állásban fogja magát tartani Tokajnál s csak Debrecen fedezésére fog vigyázni.

Klapka 1820. született, 1838. az osztrák tüzérségbe lépett be s derék katonai képzettséget szerzett itt magának; 1847-ben elhagyta a szolgálatot, hanem már a következő év újra fegyverre szólította őt, az ujonnan alakított honvédek közé lépett, s először a szerbek ellen küzdött. 1848 végén a központi hadművelési iroda vezetésére Pestre hivatott, s nem sokára, mint mondók, az első hadtest fölötti parancsnokság átvételére küldetett Miskolcra. Teljes szívvel s minden utógondolat nélkül csatlakozott hazája ügyéhez. Jellemét tekintve Görgeynek épen ellentéte volt. Forró vértü és képzeletdús lévén, a szerencsétlenségben könnyen engedte magát leveretni, hanem rövid idő alatt újra fölbátorult. Gyakran változtatta terveit, nem ragaszkodott merev macacssággal egyetlen egyhez. Szelid lelkületét, mely nehezen engedte meg, hogy szigorú rendszabályokhoz nyúljon, nem ritkán

szemrehányás gyanánt hozták föl ellene nehéz percekben. Görgey szigorúságával szemben.

A fiatal ezredes fáradatlan munkásságának, fölbátorító napi parancsainak sikerült ismét életet és bátorságot önteni az első hadtestbe s január 21-ig jelentékenyen megerősíteni azt. Ez időtájt a hadtest 4 dandára 10.000 emberre rugott 30 ágyuval.

Január 19-ig a hadtest következőleg volt föllállítva:

A Desewffy dandár a balszárnyon állt Szikszón;

a Bulharin dandár a centrumban Tályán és Golopon, az előhad Thworznicki alatt Szántónál;

a Schulz dandár a jobb szárnyon a Bodrog folyónál Olasz-Liszka és Vámos-Ujfalunál;

a tartalék dandár Bobory alatt Tokajnál;

a Gedeon hadoszlop Préposton és Dopszán a Hernád mellett az összeköttetést tartotta fen a balszárny és a centrum közt a főhadiszállás Szerencsen volt.

Az osztrákok közeledtére Klapka e messze nyúló állásponctokból, melyek 5 mértföldnél továbbra terjedtek, elhatározta csapatait szorosabban Tokaj felé concentrálni s rögtön szétküldte erre vonatkozó parancsait. Ennek következtében január 21-kén

a jobb szárnyon a Schulz dandár Bodrog Keresztúrnál és Kisfaludnál foglalt állást, előcsapatai Olasz-Liszlán;

a centrumban a Bulharin dandár Tarcálnál;

a tartalék dandár Tokajnál;

a balszárnyon a Desewffy dandár, mely parancsot kapott szintén Tokajra menni, Szikszóról Tisza-Lökre indult s még útközben volt.

Schlick azt hitte, megtámadhatja a magyarokat, a nélkül, hogy Schulzigot bevárna.

Ő maga 22-én reggel seregének zömével Tályán és Mádon át a nagy országúton Tarcál felé s a borairól híres tokaji hegy felé; a bal szárnycsapat, 1 zászlóalj, 1 század lovasság s 4 ágyú Herzmanowski őrnagy alatt Újhelyről a Bodrog mentében lefelé vonulva, támogassa a főtámadást.

Sűrű köd feküdt a tájon. Mád és Tarcál közt, hol az országutat keresztül vágja a Bodrog-Keresztúrról Zomborba vivő út, Schlick főhadoszlopa a Bulharin dandár előcsapataira bukkant.

Ez utóbbiak előnyben voltak, s az osztrákok minden előnyomulása meg lön az által akadályozva, hogy a magyarok megszállva tartották a tokaji hegy magaslatait Schlicknek baloldalán. Schlick most egy zászlóaljat küldött, hogy rohammal vegye be e magaslatokat, mialatt egyidejűleg 1 lovas századot a sűrű magyar csatárrajokra bocsátott az országúton. E századot visszaverték Bulharin előrohanó huszárjai. A magaslaton egyike azon jelene-teknek fordult elő, melyeket a köd gyakran előidéz.

Az osztrák zászlóalj minden nagy baj nélkül megérkezett a tokaji hegyhez ; a további előnyomulásban váratlan magyarokra bukkant s inkább meglepetve mint kényszerítve, hátrálni kezdett. Csakhamar újra előre indított. Ez alkalommal a mindkét részről parancsnokló főtisztek egészen egymásba ütköztek. Hogy kimeneküljön, meglehet hogy a magyar parancsnok értésül adta, miszerint ő nem igen vonakodnék az osztrákokhoz átmenni. Fiedler tábornok, a mint értesült erről, készpénz gyanánt vette ezt, s felszólította a magyarokat, rakják le a fegyvert, mialatt az osztrák zászlóalj már egészen gondtalan volt. A magyarok azonban a magaslaton támogatást nyertek s most azonnal támadást kezdtek. Az osztrákokat egy pillanat alatt leverték a magaslatról.

Schlick ugyan még egy kísérletet tett s a támadás újra előre is haladt, de végre ismét csak visszaveretett az előnyomuló magyarok által.

A köd folyvást tartott, Schlick nem ismerhette föl, mily gyenge valóban az ellenség, mely vele szemben áll, — az egyetlen Bulharin dandár, alig 3000 ember ; — a magaslaton történe-tekéből nem azt következtette, hogy a köd itt zavart esinált, hanem hogy a magyarok túlnyomó erővel vannak, estére tehát visszatért Mádra.

Herezmanowski meg sem kapta a parancsot a Bodrog menté-
beni előnyomulásra, a levél vivőjét elfogták a magyarok ; 22-én reggel mégis előre indult ; a Schulz dandár előcsapatai egész Kisfaludig hátráltak s odáig üldözte őket Herezmanowski.

22-én este Schlick hozzá tüzent, jöjjön ő is vissza Mádra s egy zászlóaljat küldött 2 ágyuval Kisfalud felé, hogy vezesse vissza Herezmanowskit.

Mielőtt Herezmanowski Schlick visszavonulási parancsát megkapta volna, már megtámadta őt január 23-án reggel Schulz, ki rögtön támadáshoz kezdett, a mint meggyőződött arról, hogy nem áll ellene túlnyomó erő. Herezmanowskinak hátrálni kellett, utközben megkapta a visszavonulási parancsot s most Mád felé fordult, hová délután 2 óraker megérkezett.

Schlick 22. és 23-án 148 embert, köztük 9 tisztet veszített; a magyarok alig veszítettek annyit. Már észrevehették olvasóink, hogy a veszteségek ekkoráig, a mennyiben nem szétrobbanásból álltak, egyáltalán igen csekélyek valának.

25-én Schlick megkezdte visszavonulását Mádról; értesült már Schulzig közellétéről s számított arra, hogy ez a magyaroknak bal oldala ellen fog menni, ha ezek követnék őt Tokaj felől, mi azonban nem történt. Azt gondolta most Schlick, hogy újra előnyomulhat. Uralkodó eszméje volt Tokajt elfoglalni s azáltal Debrecent fenyegetni. Görgeyvel egyelőre mit sem törődött; látni fogjuk, hogy Windischgrätz hercegnél épen az ellenkező eset volt. Pedig már 28-án homályos hírek jöttek Schlickhez Görgey közeledéséről. Bár kissé nyugtalanították e hírek, azt hitte, még van elég ideje előbb Klapkával végezni, és Schulziggal egyesülve, csapatait újra Tokaj ellen indította.

Ennek következtében jan. 29-én a Schlick-féle hadtestből a Fiedler dandár Mádnál, a Pergen dandár N.-Kérnél, Boldogkő Várallyánál s egy csapat a balszárnyon Sátorallya-Ujhelynél állt, a Parrot dandár Fiedler és Pergen közé ékelte be magát Szántónál és Kis Kérnél a nagy országuton, Gibárthnál a Hernád mellett; a Krieger dandár képezte a szélső jobb szárnyat Forrónál a kassa miskolci országuton, egy előre toltcsapatostálylyal a zsolcai Sajóhidjánál, Miskolctól keletre. Végre a Deym dandár, megerősítve egy Eperjesen alakulófélben levő szabadesapat által, Kassát, Eperjest és Lőcse vidékét tartotta megszállva, s fődözte Schlick hátát az északi megyék magyar fölkelői, mint szintén Görgey ellen is.

Schlick egész hadereje most már 12 zászlóalj, 14 század lovasság s 53 ágyúból állt, vagy leszámítva a Deym dandárt, 10 zászlóalj, 13 század lovasság és 44 ágyúból; ez utóbbi számból 1 lovas századnak még Putnok felé kellett menni portyázni, mely

helyen át Görgey szintén jöhet. Oly kevéssé volt még Schlick bizonyos e tábornoknak mozdulatairól.

Január 30-án Pergennek balra Olasz-Liszkára kellett indulnia s 31-én akart Schlick új támadást kezdeni Tokaj ellen. E napon tehát a Fiedler dandárnak, Parrottól követve, a főországton Mádról Tarcalra kellett előnyomulnia, mialatt Pergen Bodrog-Keresztúron át a Bodrog mentében lefelé jön.

Klapka nem sokára a január 22-ki ütközet után, értesülvén Schulzig jöveteléről, részéről szintén megerősítést kért Kossuthtól. Erre Kossuthnak január 29-én kelt válaszát kapta. Ebben tudtára adatott, hogy épen e percben vonatik össze egy 5000 emberből álló tartalék Polgárnál a Tisza mellett s Ujvárosnál Debrecentől északnyugatra, hogy Asboth ezredes a Zrinyi- és Hunyady-csapatokkal Tisza-Fürednél áll, Dembinski Polgárnál, hová 4000 embert vár, míg 4000 embere, melyet Perczeltől kapott, már készen áll ott. E levélben csak gyengén volt érintve, hogy Dembinski van fővezérül kiszemelve, legalább, hogy ő fog parancsnokolni mindenütt, hol több hadtest van egyesítve.

Klapka egyidejűleg más nyiltabb tudósításokat is kapott e pontot illetőleg. Bármily kevéssé értett is egyet Dembinskinek fővezérré kineveztetésével, Klapka nem az az ember volt, hogy személyes ellenszenvének föláldozza a közjólétet. A mennyire lehet, támadólag akart föllépni Schlick ellen, s miután azt a parancsnoksága alatt jelenleg egyesítve levő haderővel nem tehetette, egészen megnyugodott abban, hogy másnak parancsnoksága alá jut, csak a célra nézve, mely előtte lebegett, új erő nyerecsék.

Ily értelemben irt Dembinskinek is, hanem csaknem ugyanakkor arról értesült, hogy Dembinski 4000 emberével Polgárnál át akar menni a Tisza jobb partjára s Miskolc ellen nyomulni. Ily körülmények közt a Dembinskivel való egyesülésre nem lehetett gondolni. Schlick azonban közeledett s intézkedéseket tett a támadásra. Klapka ekkor nem hitte, hogy a tokaji hegy-nél még egyszer elfogadhatja az ütközetet a győzelemre kilátással s elrendelte a visszavonulást a Tisza bal partjára, Rakamazra; a fahidat szét kellett volna szedni, félreértés követke-

tében azonban a befejezett visszavonulás után január 30. és 31-dik közti éjjel fölégették. A Tisza ugyan jéggel volt borítva, hanem a jég nem volt elég erős.

Ily állapotban találta a dolgokat Schlick, midőn 31-én Tokajra ért. 4 század gyalogságot a befagyott Tiszára küldött, hogy próbálják meg a jég szilárdságát, hanem nagyon gyengének találták. Erre aztán lövöldözni kezdtek egyik partról a másikra, a mi egész besötétedésig tartott s mialatt az osztrákok néhány röppentyülőveget föl is állítottak a jégre. Estére Schlick Szerencs, Tarcal, Mád és Bodrog-Keresztúrra vonta vissza csapatait.

Nem sokára aztán híreket hallott észak felől, melyek arra birták, hogy előbb Schulzig altábornagyot 2 zászlóaljjal, 4 század lovasság és 2 ágyuval Kassára küldje, s aztán maga is utána menjen.

Klapka és Görgey egyesülése.

Löcséig követtük Görgey hadtestét, láttuk aztán, hogy Schlick Klapka ellen mitsem birt kivinni, sőt a harcban inkább veszteséget vallott. Most Schlick a két hadtest közt állt; Görgey és Klapkaé közt. Tokaj nincs távolabb 18 mértföldnél Csötörtökhelytől a Szepességben.

Kiesewetter őrnagy, ki Schlicknek egy csapatosztályával Löcsén állt, már január 29 én értesült arról, hogy az egész Görgey-féle hadtest közeledik a Szepességhez, 31-én szélső előcsapatait megtámadták Görgey előcsapatai s néhány ponton visszavetették. Schlick nem nagy fontosságot helyezett e jelentésekre; hiszen véleménye szerint Görgeyt erősen üldözi a Ramberg-hadosztály, a Götz és Jablonowski-féle két dandár. Egyelőre tehát csak Deymnek adott parancsot, hogy 1 $\frac{1}{2}$ zászlóaljjal, $\frac{1}{2}$ század lovasság és 4 ágyúval induljon Kassáról Margitfalvára a Hernád mellé, középtávolságra Kassa és Lőcse közt, hogy Kiesewettert magához vegye, míg egyidejűleg Schulzigot, mint láttuk, délről Kassára küldte csak csekély sereggel. Deym február 2 án elindult Margitfalvára. Azonkívül $\frac{1}{2}$ zászlóaljnak 2 ágyuval

Kassáról Eperjesre kellett előre menni, mialatt Eperjesről 2 század gyalog 2 ágyúval a braniszkói szoros felé nyomult elő, középtávolyra Eperjes és Lőcse közt. A Schulzig alatt küldött csapatosztályt nem sokára még egy zászlóalj követte 6 ágyúval, és Schlick Schulzigra bizta a főparancsnokságot Görgey ellen.

Február 2-án vonult be Iglóra a Felső-Hernád mellett Görgey bal szárnyoszlopa, a Guyon hadosztály. Kieseletter, ki erről értesült, elhatározta az ellent, melynek erejét nem ismerte s csekélynek tartotta, megtámadni éjjeli szállásán. E végből Lőcséről 2-án este megindult, s mivelhogy a Guyon hadosztálynál az előörsi szolgálat mindig nagyon mostohán volt kezelve, Kieseletter vállalata annyiban sikerült, hogy egészen a város közepéig behatolt. Ekkor azonban sikerült Guyonnak hadosztálya nagy részét összeszedni; a határozottan tulnyomó erőnek Kieseletter nem állhatott ellent. Veszteséggel visszaveretve Iglóról, Lőcsére kellett visszavonulnia s csakhamar e helyet is elhagyta, hogy a braniszkói szoroshoz induljon, hol az Eperjesről küldött 5 század gyalogsággal egyesült.

Deym február 3-án Margitfalváról Krompachra előnyomulva, meghallotta itt Kieseletter szerencsétlenségét és visszavonulását, és ¹/₂ zászlóaljat a kluknoi szorosnál hagyva, most maga is a braniszkói szoroshoz sietett, hol 4-én Kieseletterrel egyesült.

Most már e szorosnál a Lőcséről Eperjesre vezető úton 2 zászlóalj, fél század lovasság és 6 ágyú állt Deym alatt.

Görgey forrólázba esvén, három napig kénytelen volt Vichodnán visszamaradni; február 3-án érkezett Poprádra s tudósítást kapott itt az Iglón történetkről. Ez volt az első eset, mely Schlick közellétét jelentette. Kétségkívül kitérhetett volna Schlicknek utjából s mellékutakon harc nélkül egyesülhetett volna Klapkával. Csakhogy ekkor a Ramberg hadosztálynak szabad utat engedett volna a Schlickkel egyesülésre, mi nem látszott neki tanácsosnak. Elhatározta tehát, támadólag lépni föl Schlick ellen és pedig először is megtámadni annak csapatait Braniszkónál. Nem volt ugyan egészen bizonyos, győzelem fogja-e koronázni e támadást; főleg Schlick és Klapka állásától függött ez.

Ha Schlick haderejét már nyugoton Kassa és Eperjes közt összpontosította, a mi nagyon is lehetséges volt, miután előcsapatai már négy nappal ezelőtt megtámadtattak a Görgey-féle előcsapatoktól; úgy az ügyek roszul álltak. Klapka közreműködésére az utolsó hírek után semmi esetre sem lehetett biztosan számítani. E hírek ugyan január 24-ig terjedtek, tehát a tokaji ütközet utánig. Hanem az tűnt ki ezekből, hogy Klapka főföladatát csak abban helyezi, hogy Schlicket megakadályozza Tokajnál a Tiszán átmenetben. S Görgey minden halandó közt bizonyára a legutolsó volt, ki valamit adott a magyar diadalhírekre, azt vélte tehát következtethetni, hogy Klapka a Schlick-féle hadtestet, ha ez visszanonulna is, nem igen fogja nyomban követni. Minden esetben kísérletet akart tenni Görgey a braniszkói szoros ellen. Főhadiszállását tehát már 3-án Lőcsére tette át, hol az 4-én is maradt s honnan kiosztotta az illető parancsokat.

Szándékosan a Guyon hadosztályt választotta, mely nézete szerint a leggyarlóbb csapatokból állt, hogy a siker annál fényesebbnek, a meghiusulás annál csekélyebb jelentőségűnek tűnjék föl.

Guyon hadosztálya, két dandárra osztva, a 13-ik és 33-ik honvédszászlóaljából, 2 a bányavárosokban újonnan alakított zászlóaljból s egy zászlóalj nógrádi önkéntesből, továbbá 1 század vadász, 2 század utász, 2 század huszár és 24 ágyúból állt. Az egész 3920 ember.

Pillernek követni kellett Guyont, hogy támogassa; a Kmety és Aulich hadosztályok az országuton nyomuljanak elő Krompachon és Kluknón át, hogy az ott netán álló ellenséges haderőket letartóztassák.

Február 5-én korán reggel Guyon Korotnónál állt, honnan az országút Eperjes felé kigyózva megy fölfelé a braniszkói hegy nyugoti lejtőjén. Délelőtt 9 órakor kezdte meg a támadást tüzeléssel az országuton, mely által fődöztetve két kerülő hadoszlop megmászta az erdőséggel borított lejtőt az országút mindkét oldalán. Deym csak gyöngge csapatosztályokat küldhetett ezek ellen, melyek csakhamar visszaverettek. Ez által a főhadállás tarthatlanná vált. Deym föladta azt s megindult, az üldöző huszároktól folyvást szoríttatva, Eperjes felé, hová a febr. 5. és 6.

közti éjjel megérkezett. A braniszkói hadállás elhagyásának hírére a fél osztrák zászlóalj, mely Kluknónál állt, szintén visszavonult, miközben nem üldöztetett. Ellenben egy másik csapatosztálynak, mely Deym másik szárnyán a lublyói út szemmeltartására volt kiküldve, elvágták a visszavonulhatást.

Deymet Eperjesen magához fogadta Schulzig; Deym febr. 3-án már tudósítást küldött az iglói eseményekről Schulzignak s ez Schlicknek jelentést tett róla. Most látta Schlick, hogy ez ügyek komolyabbak, mint a hogy ő eleinte képzelte. Csapatait tehát délről rögtön Kassa felé indította. Pergen 5-én Kérre, 6-án Kassára jött, Fiedler 5-én Szántóra, 6-án Hidasnémetire a Hernád hidjához, a Parrot dandár 5-én Vizsolyra és Boldogkő-Várallyára érkezett.

Schlick maga már a 4. és 5. közti éjjel megjött Kassára, honnan 6-án reggel minden itt található gyalog csapatot koszikon Eperjesre küldött.

Ez utóbbi helyet Schulzig, miután Deymet magához vette, már 6-án reggel 8 órakor kiűritette. A kassai úton vonult aztán vissza Sz. Péterre. Itt találkozott a Kassáról utána küldött csapatokkal s nemsokára jött maga Schlick is, ki most mindent hátra vont Kassa mellé a lemesi hadállásba.

Guyon, ki a feb. 5. és 6. közti éjt Sirokán a braniszkói hegy keleti lejtőjén töltötte, 6-án bevonult Eperjesre.

A csekély ellenállásból, melyre Görgey talált, azt következtette, hogy Schlick már vagy messze van a Tiszán túl, vagy hogy a magyarok jöveteléről nem értesült annak idejében vagy kevésre becsülte erejüket. Görgeynek szándéka volt erélyesen szorítani az ellent, hanem e szándékát határozatlanság és Schlick valódi állása fölötti bizonytalanság miatt halogatta. Sőt 7-kén este azon gondolatra jött, hogy Schlick meg akarja őt támadni Eperjesen; magához vonta tehát Eperjesre az Aulich hadosztályt is, hol Guyon és Piller már ott álltak s csak Kmetyt hagyta hátra a kluknó-kassai úton, azon útasítással, erélyesen nyomuljon Kassa ellen.

Klapka február 1-én reggel ismét visszament a Tisza jobb partjára Tokajra s azonnal egy járható hidat állíttatott fel, mivelhogy a jég már nagyon töredezett. Nézete szerint Schlicket

nyomban kellett követnie, mihelyt ez vissza kezd vonulni. Ekkor Dembinski zavarólag avatkozott közbe.

Ez február 5-én azon parancsot küldte Klapkához, induljon Miskolcra s 7-én ott legyen. Klapka ellene nyilatkozott ennek és személyesen elment Dembinski főhadiszállására Szerencsre. Heves szóvitára került itt a dolog. Dembinski úgy vélé, nem kell Görgeyvel törődni, ha ez nem gázolt ki a bajból mostanáig, úgysis késő lesz most már rajta segíteni. Klapka viszonzá, hogy itt nem személyekről van szó, hanem Magyarországról. Végül féligmeddig kiegyezkedtek.

Ujabb beosztás szerint Klapka hadteste most e három osztályból állt :

K a z i n c z y, 5 zászlóalj, 6 század lovasság és 12 ágyu ;

D e s e w f f y A r i s t i d e s, 5 zászlóalj, 5 század lovasság, 12 ágyu ;

és M á r i á s s y, 4 zászlóalj, 2 század lovasság és 12 ágyu.

A Desewffy és Máriássy hadosztályok 5-én Bodrog Keresztúron, Tarcalon és Tokajban álltak ; ez utóbbi helyen volt Klapkának főhadiszállása ; a Kazinczy hadosztályt, mely csak most legujabban adatott Klapkához, Dembinski személyesen vezette hozzá s fölállította Tisza-Löknél, mialatt Szerencsen foglalt főhadiszállást.

Klapka előterjesztéseire Dembinski most tehát megengedte neki, hogy a Desewffy hadosztálylyal követheti Schlicket ; ellenben a Kazinczy hadosztály Miskolcra, a Máriássy hadosztály Megyaszóra és Gesztelyre induljon.

Klapka 7-én a Desewffy osztálylyal Boldogkő-Várallyára ment s 8-án Göncről és Ruszkáról megtámadta a Hernád hidját Hidas Németin, mely mellett Schlick részéről a Fiedler dandár volt fölállítva. A hidat, bár az osztrákok folygyújtották, rohammal elfoglalta Klapka s Fiedler visszavonult Kassa felé. Klapka a feb. 8. és 9. közti éjjel Hidas Németin maradt. Itt kapott tudósítást Dembinskitől.

Dembinski a két Klapkaféle hadosztálylyal Miskolcra ment. Bármi volt is ez útra nézve kifürkészhetlen szándéka, a mint Miskolcra érkezett, megváltoztatta nézetét. Irt Klapkának, hogy nemsokára 1 zászlóaljat, 1 század lovast és 2 ágyut fog

ez tőle kapni, mely csapatok majd 8-án Szikszóra mennek; továbbá utána küldi a Máriássy-hadosztályt is, mely Megyaszóra indított, végül azon esetre, ha Görgey közel van Schlickhez, Dembinski a hadtest többi részét, tehát a Kazinczy osztály nagy részét is Kassára akarja vezetni. Most egyidejűleg 8-kán híret hallotta Klapka a braniszkói február 5-iki ütközetnek. Görgey e szerint minden esetre igen közel lehetett Schlickhez, ha némileg gazdálkodott az idővel.

Klapka tehát 9-én Szináig előre ment, azon szándékkal, hogy Schlickkel megütközik, ha Görgey a másik oldalról megtámadja Schlicket. Mert, hogy egyetlenegy hadosztályával neki menjen Schlicknek, azt nem tehetette, s hála Dembinski ide-odajárkálásainak, arra nem lehetett számítani, hogy 9-én megérkeznek az 1-ső hadtest többi hadosztályai.

Most vissza kell fordulnunk Schlickhez és Görgeyhez.

Schlick febr. 8-án serege zömét a lemeszi állásból visszavonta a budaméribára, melyet korábbi eseményekből már ismerünk; előhadát Görgey ellen még a lemeszi Tarcza-hidjánál hagyta. Estefelé hallotta meg, hogy Fiedler elvesztette a Klapka elleni harcban a Hernád hidját Hidas-Németin s hogy Enyickére húzódtott vissza.

Most két közel tűz közt állt; mert ámbár Görgey még mindig csodálatos módon nyugodtan állt Eperjesnél, Eperjes és Hidas-Németi alig 7 mértföldnyi távokra vannak egymástól s Kassa körülbelül középett fekszik a kettő közt. Hirtelen kellett tehát határozni. Éleinte arra gondolt Schlick, hogy a hálót mégis fegyveres erővel szétvágja, azaz: két ellenfele közül egyikre veti magát s azt megveri, és pedig először is Klapkát; ez állt legközelebb, azonkívül gyengébbnek is látszott s Görgey oly annyira késlékedőleg, halogatólag állt Eperjesnél, hogy némileg alaposan lehetett következtetni további csendesen maradására is; hanem nagyobb biztosítás végett meg is lehetett őt akadályozni a Tarcza-hidjának Lemesánnál fölégetése által. E hidat tehát Schlick azonnal fölgyújtatta.

Ha nem sikerül Klapkát megverni, úgy nem marad egyéb hátra a Schlickféle hadtestnek, mint oldalt kitérni és pedig Sepsin át Putnokra, hogy Windischgrätzhez közeledjék.

Ez utóbbi esetre a Parrot dandárt azonnal minden poggyászszal Tornára indította Schlick, Schulzignak Kassánál kellett maradni Görgey ellen és Schlick maga a febr. 8 és 9. közti éjjel 6 század lovassal s 12 ágyuval Enyickére ment, hogy Fiedlert Klapka ellen megerősitse. De alig ért ide, hírét hallotta, hogy egy erős ellenséges hadoszlop — a Kmety hadosztály volt Görgey hadtestéből — már a kluknói úton közelget Kassára. Schlick most rögtön parancsot adott minden dandárának, hogy induljanak Sepsi felé; a Klapka elleni harenak abba kellett maradni.

Február 9-én tehát az egész Schlickféle hadtest Sepsinél volt egyesítve. Innen ment a Parrot dandár 10-én a poggyászszal Szénre, 11-én Tornallyára, 12-én Batkára, Rima Szécestől északra. A sereg zöme 10-én megpihent; 11-én aztán, élén a Fiedler dandárral, melyet Pergen, Krieger s végül Deym követt, Jósafőre, Petrire, Szénre, Szilasra, 12-én Bunjára, Bejére. Tornallyára és Aggtelekre. Deym egy kis utóhadat hagyott Szénben; 13-ára átalános pihenő nap volt kitűzve.

Görgey Eperjesen febr. 9-én reggel értesült arról, hogy a Tarca hidja Lemesnél el van égetve; csak most adott parancsot a határozott előnyomulásra a három egyesített dandárnak, miután Schlick szándékait illetőleg alig lehetett most már valami kétség. A Guyon és Piller hadosztály a lemesí Tarca hidján át, melyet előbb helyre kellett állítani, nyomuljon elő a nagy országúton; az Aulich hadosztály a Tarca bal partján menjen le Felső Olesvárig, hol még fennállt egy hid s innen induljon Kassának.

A lemesí hid 9-kén későn éjjel készült el s csak febr. 10-én délelőtt vonultak be Görgey előcsapatai a Schlick által most már teljesen kiürített Kassára, Klapka előcsapataival egyszerre, melyek a Fiedler dandárt visszavonulása után Enyickére követték, míg másnap a Máriássy hadosztály is megérkezett Hidas Németire.

A két vezér, Görgey és Klapka is találkozott még ez este Kassán s közös rendszabályokat állapítottak meg itt együtt. Klapka e szerint üldözze Schlicket az egyenes úton, Görgey pedig a Ramberg hadosztályt (Götz és Jablonowski dandárok) akadályozza meg a Schlickkel egyesülésben.

Görgey 11-én Hidas Németire utazott, hogy Klapka csapatait megtekintse s ez utóbbi épen Schlick üldözésére akart indulni Sepsi felé, midőn ismét jött Dembinskitől egy parancs, mely Klapkát Miskolcra és Edelényre visszahívta, hogy csatlakozzék Dembinskihez, ki most Schlick előtt el akarta zárni az utat s e végre a Kazinczy hadosztálylyal 11-én Edelényig és Sajó Sz. Péterig, 12-én Putnokig előrehatolt.

Dembinskinék ez újabb időszerűtlen beavatkozása miatt Görgey szerfölött fölboszankodva, miután Klapkának engedelmeskedni kellett, elhatározta, hogy ő maga fogja Schlick üldözését átvállalni s a Piller és Guyon hadosztályt Schlick után küldte. Az előbbi utolérte Schlick utóhadát Deym alatt Szénnél febr. 13-án s jelentékeny veszteséget okozott annak, hanem aztán megszüntette az üldözést.

Az 1-ső hadtestből 13-án a Kazinczy hadosztály Putnokon állt, a Máriássy hadosztály Kazán, a Desewffy osztály, melyet Klapka vezetett oda, Miskolcon.

Schlick 14-én a Parrot dandárt Keresztúrra, Rima Szombattól nyugotnak, Fiedlert Rimaszombatra, Pergent Batkára, Rimaszombattól keletnek, Deymet, kit az utóhadból kivett s Krieger által pótolta, Fügére indította; Krieger szintén ide kövesse.

Dembinski ellenben 14-én Putnokról a Kazinczy hadosztálylyal Tornallyára indult, mialatt Máriássy tartalék gyanánt követte. Krieger már átvonuló félben volt Tornallyán, midőn Dembinski heves ágyuzással támadott reá. Schlick Deymet rögtön megállította s visszafordította Krieger támogatására. Dembinski azonban csak az ágyuzásnál maradt s még 14-én ismét visszahúzódott Putnokra, úgy hogy Schlick 15-én zavartalan folytathatta útját a Parrot dandárral Losoncig, a sereg zömével Rimaszombat tájáig, tehát Windischgrätz herceg főhadserégével is közel összeköttetésbe léphetett.

Itt elhagyjuk a haretér e részét, hogy Windischgrätz herceghez s a vele egyenesen szemben álló magyar haderőkhöz forduljunk. Csak a Ramberg hadosztályról akarunk még pár szóval megemlékezni. Ez 11-én Görgeyt követve Szepes-Várallyára ért s a következő napokon a braniszkói hegyen át Ber-

thodfalvára és Kriesre ment, hová 13-án érkezett s hol Görgeynek csapataiba ütközött, — a főhadiszállás hadoszlopába. — Ámbár a magyarok visszaverettek, az osztrákok a következő éjjel mégis visszamentek a Braniszkón Kirchdorfra. Itt találta őket a Komáromból hadosztálya után utazott Ramberg altábornagy s átvette a parancsnokságot. Február 19-ig itt maradt egy helyben állva, mert oly híreket hallott, hogy Kassánál 45,000 magyar van egyesítve, a miből természetesen nagyon is sok hiányzott. Csak midőn nem lehetett már arról kétkedni, hogy Kassát a magyarok teljesen kiürítették, indult Ramberg oda, febr. 21-én megérkezett Kassára s 28-ig ott maradt, hogy hadosztályát megpihentesse, mely nem igen harc képes állapotban volt s nem állt 5000 fegyverfogható emberből sem.

A közép Tiszánál történt események.

E szakasz elején már általában megjelöltük a helyzetet, melyben Windischgrätz herceg volt a magyar fővárosok megszállása után.

Miután Wrbnát Görgey üldözésére küldte, a hercegnek nem maradt többje január 8-kán Pest környékén mint 18 zászlóalj és 31 század lovasság 126 ágyuval. Buda falait védelmi állapotba helyezték, hanem a munkát még csak most kezdték meg, még nem haladt messzire, Pestet nem lehetett magára hagyni, az osztrák határok felé való közlekedést nyugtalanították a népfölkelés csoportjai, csapatosztályokat kellett kiküldeni lehető biztosításukra.

Ily körülmények közt erélyes előnyomulás a Tiszához s azon túl mindenestre nagyon veszélyes vállalatnak látszott. Hogy azonban mégis értesüljön arról, a mi a folyónál történik, hogy a készleteket elfoglalja, melyek hirszerint Szolnokon főlalmozvák, hogy végre a pest-szolnoki vasút helyreállítását fedezze, Windischgrätz herceg az Ottinger lovas dandárt küldte Szolnokra. Mihelyt a vasút helyre lesz állítva, elegendő csapat gyalogság is küldetik utána, előbb nem, hogy így a magyarok

támadó föllépése esetén, annál hamarabb lehessen Pesten összpontosítani a sereget.

Ottinger január 9-én hagyta el Pest környékét s 13-kán ért Szolnokba, hol valóban jelentékeny készleteket foglalt le. A vasút helyreállítását megkezdték.

Perczel, mint tudjuk, január 5-én hagyta el Pestet s Szolnok felé vette útját. Szándéka az volt, hogy a Tisza bal partján koncentrált állást foglal el s innen visszaveri az osztrákok minden átmeneti kísérletét. Az erre számított mozdulatok következtében 14-én jobb szárnyával Répásy alatt Ujvárosra, a bal szárnyával saját vezérlete alatt Kardszagra ért, míg a centrum Nádudvaron állt. Egész hadereje ez időtájt a magához vont erősítésekkel együtt 13 zászlóaljra 14 század lovasság és 40 ágyura, azaz 15,000 emberre ment. E haderő 3 hadosztályra volt osztva Répásy, Hertelendi és Kazinczy alatt, minden hadosztály 2 dandárra.

Január 17-én kapta Perczel a magyar kormánytól a parancsot, hogy lépjen föl támadólag s foglalja el Szolnokot minden áron, főleg azért is, hogy Windischgrätz hercegnek neheztse meg vagy tegye lehetlenné a szerbekkeli összeköttetést. Asboth alezredes néhány ezer nemzetőrrel a tiszafüredi útra ügyeljen föl, hol ekkoráig Répásy állt. Január 18-án kezdte meg Perczel mozdulatait e parancs értelmében.

A Tisza Gallícia határaitól ered, fő forrásai a fekete és a fehér Tisza nem messze fekszenek a Pruth eredetétől; egyesülésük után a Tisza felső folyásában nyugoti irányt vesz s ezt megtartja aztán is, mikor Nagy Szöllösnél kilép a hegyek közül. Folyvást lomhábban folyva, minél távolabb megy a hegyektől, Tokajnál s a Sajó beleömlésénél déli irányba fordul, melyet aztán meg is tart a Dunába ömléseig Titelnél.

Le egész a Sajó beömléseig száraz nyár idején több helyütt átgázolható; azontúl megszűnik ez; 500—1000 lábnyi széles és jelentékeny mély, de partjai többnyire alacsonyak s ezeket tavasszal ép úgy mint májustól augusztusig el szokta önteni s posványokat képez. A folyón aztán csak néhány főátjáró helyen lehet átkelni s az azt kísérő mocsárokon is csak az országutakon, melyek sok apró hiddal vezetnek át a vízfolyások fölött.

A Tiszának minket érdeklő részén hidak vannak Tokajnál, aztán Tiszafüred és Poroszló közt, Szolnoknál s Cibakházánál. Átmenetek komp által több helyütt vannak, mi itt csak a lökit, csegeit és alpárit említjük.

Perczel a Kazinczy hadosztályt Tisza-Beőre küldötte, 3 mértföldnyire Szolnok fölött, ő maga serege zömével Török-Szent-Miklósra indult, hová január 21-én meg is érkezett. 22-én kellett volna a támadásnak történni.

Perczel maga a Hertelendi hadosztálylyal a szolnoki hid ellen akart nyomulni, hogy Ottinger figyelmét itt lekösse, Kazinczy Tisza-Beőnél menjen át a folyón, nyomuljon innen a Zagyva felé s vágja el Ottingernek az Abonyra visszavonulhást; egy másik csapatosztály Perczel Miklós alatt Szolnokon alól menjen át a Tiszán s szintén hátába essék Ottingernek.

Ottinger már 18-ika óta aggódott; már e naptól kezdve különböző jelentéseket küldözött hadtestparancsnokához, Jellacsics bánhoz, melyeket ez eleinte ép oly kevés figyelemre méltatott, mint Windischgrätz s melyekre nemsokára visszatérünk. Perczel cirkáló csapatai, melyek 20-án Szolnok előtt mutatkoztak, arra indíták Ottingert, hogy 20. és 21. közti éjjel egész dandárát kivonta a városból s fegyverben tartotta, úgy szintén Abonyt is megszállatta 2 század lovassal és 3 röppentyű löveg-gel visszavonulásának biztosítása végett.

22-én délelőtt 9 órakor egy általa Török-Szent-Miklós felé kiküldött cirkáló csapat fele útján Perczel előhadára bukkant s a köd dacára is fölismerte, hogy erős hadoszlopok követték ezt.

Ottinger rögtön előre indított 2 ágyut a szolnoki hidra. Nemsokára azonban hire érkezett Kazinczy menetének a Zagyva felé, mire Ottinger dandárát ezer lépésnyire Szolnoktól az abonyi úton fölállította.

Hertelendi ellenállás nélkül elfoglalhatta a szolnoki hidat, rögtön áthozott a Tisza jobb partjára néhány üteget s ágyúztatni kezdett Ottingerre, a mi Kazinczynak előnyomulásával együtt Abonyba visszavonulásra indította Ottingert. E visszavonulás, sietsége mellett nem történhetett meg jelentékeny veszteség nélkül, mely azonban még jelentékenyebbé vált volna, ha Kazinczy körülszárnyalási útjában területi nehézségekre nem

akad, melyek alkalmas időbeni megérkezését gátolták. Ottinger a jan. 22. és 23. közti éjjel, ámbár nem kényszerítetett reá, Abonyt is kiürítette s visszahuzódott egész Ceglédig.

Perczel 23-án pihenő napot tartott Szolnokon s 24-én Cegléd elé nyomult, hol 25-én újra megtámadta Ottingert; ez, ámbár időközben némi erősítéseket is kapott, Ceglédet mégis kénytelen volt elhagyni s Albertira visszavonulni.

Láttuk, hogy Schlick jelentéstételei a Klapka-féle hadtest szaporodásáról, melyek 18-án érkeztek Pestre a főhadi szállásra, Windischgrätz herceget arra indították, hogy a Schulzig hadosztályt küldje Miskolcra. Ezáltal az egész haderő, mely még a herceg közvetlen rendelkezése alatt maradt, 12 zászlóaljra, 14 század lovasságra s 105 ágyura olvadt le.

Nem szükséges többet tudnunk, hogy belássuk, miszerint a Windischgrätz herceg rendszere, csapatosztályokat küldeni a világ minden tája felé, a mint csak itt vagy ott valami szelöcske megmozdult, teljesen hibás volt. Windischgrätznek legalább arra kellett volna gondolnia, hogy más oldalról megerősítse magát.

Először Nugentnak irt s kérte ezt, hogy küldjön neki mielőbb 4 zászlóaljat Székesfehérvárra; erre január 23-án azon ígéret jött, hogy e zászlóaljak a hó végén megérkeznek Fehérvárra.

Schlick kérelmével csaknem egyidejűleg jöttek az első nyugtalanító hírek Ottingertől is, ki azon kívánságát fejezte ki, hogy legalább kis gyalogsági osztályok állitassanak föl támogatására Abonyban, Cegléden és Tápió Szelén. 22-én a bán által Ottingernek egy új jelentéstétele érkezett Windischgrätzhez. Ebben megvolt említve azon hír is, hogy Görgey a bányavárosokból Schlicknek háta mögött, ezt kikerülve, már a Tisza bal partjára huzódott s ott egyesült a magyarok többi haderejével. Windischgrätz ugyan a Csorichtól kapott utóbbi jelentések után nagy valószínűséggel következtethette, hogy ez nem lehetséges; mindamellert nyugtalanzkodott s azon nézetét fejezte ki, hogy Ottinger jobban tenné, ha Szolnok helyett Abonyban állna föl; megkérdezte aztán, valjon a szolnoki hidat képes-e egy gyalogsági osztály megvédeni s valjon szükség esetén vissza lehet-e ezt gyorsan vonni.

Hanem csakhamar azon további hír érkezett, hogy Ottinger 22-én Szolnoknál megtámadtván, visszavonulásra kényszerítetett.

Most Windischgrätz hercegnek egész tehetetlensége lekére szállt. Most parancsok küldettek szét mindenfelé, melyek arra valának számitva, hogy megerősítéseket vonjanak Pestre vagy Pest közelébe.

Igy a Neustädter dandár most Érsekújvárra hivatott; így Csorichhoz azon határozott parancs küldetett, kettőt dandárai közül vezessen vissza Pestre s csak egyet hagyjon Götzel egyesülten Görgey mögött.

Annyira jutott már Windischgrätz herceg, hogy — hallatlan az ő gondolkozásmódja mellett! — nem tartotta megvetendőnek egy diplomatikus eszközt is fölhasználni a „lázadók“ ellenében. Görgey váci proklamatiója azon reményt élesztette a hercegben, hogy ez emberrel lehetne valamit kezdeni. Az ellenség e nézete legjobb ítélet ama proklamatio célszerűsége fölött magyar szempontból. Egy megbizottat küldött tehát Görgeyhez azon utasítással, tudassa a magyar vezérrel, hogy Windischgrätz herceg ohajtja, vezesse Görgey hozzá hadtestét; teljes amnesztia s gondmentes életmód Ausztrián kívül biztosítatik neki ezért.

E küldött január 29-én jött Görgeyhez, a mint ez épen kivonulóban volt a bányavárosokból s Rózsahegyen beszélt vele. Görgey az ajánlatra váci proklamatiója egy példányának átnyújtásával felelt. Nem tartjuk valószínűtlennek, hogy a forró láz, mely ez időben a magyar tábornokot megszállta, az izgatottság következménye volt, melyet benne annak meggondolása támasztott, hogy mi módon foghatta föl ellensége ama megfontolatlan lépést.

Ottinger támogatására most egyelőre is 3 úteget és 3 zászlóaljat küldött Windischgrätz a vasuttal Ceglédre; azonfölül a Schulzig hadosztály, mely Schlickhez készülő útjában 23-án Kápolnára ért, utasítatott, küldjön egy század lovast Poroszlóra s rendeljen ott szállást 10,000 ember számára 30 ágyuval. Ez majd arra fogja indítani Perczelt, gondolá Windischgrätz, hogy a Tiszán túlra vonuljon vissza.

E reményben csalódott a herceg, mert 25-én este azon jelentés érkezett a főhadiszállásra, hogy e napon Ottinger Ceglédet is kénytelen volt elhagyni s Albertira huzódni vissza.

Most elhatározta Windischgrätz, hogy minden csapatot, mely fölött rendelkezhetik, tudniillik az Ottinger dandárt is beleértve, 10 zászlóalj, 24 század lovast és 72 ágyut Albertinál egyesít. A csapatok Pestről rögtön meginditattak oda. A fővárosokban egyelőre csak 2 zászlóalj maradt, hanem pótlékul egy zászlóalj oda hivatott Székesfehérvárról, egy másik Esztergomból, egy harmadik a bakonyi erdőből. Ezeket aztán majd a Nugent által megígért dandár (Dietrich dandár) pótolja.

Windischgrätz hercege reménye nagyon csekély volt, hogy Perczelnek ellent bír állni. Már megbarátkozott azon gondolat-
tal, hogy a „lázadók“ megverik őt s visszavonulásra kényszerithetik a Duna jobb partjára. Ez esetre elrendelte, hogy Pesten kívül veressék egy hid a Dunán, nehogy a történhető visszavonulásnál még Pest nyugtalan lakosságával is meggyűljék baja. Hasonló értelemben utasítatott Csorich is, hogy ha a bányavárosokból Vácra megérkezik, itt előbb szerezzen pontos tudósításokat a hadseregek állásáról s azon esetre ha Windischgrätz már visszament volna a jobb partra, Esztergomon át igyekezzék vele egyesülni. A Duna hidja Pesten kívül a folyam rögtöni kiáradása miatt nem állíthatott föl.

Egyébként nem volt szükséges. Windischgrätz, ki január 26-án délután Pestről Üllőre ment, hol másfélórai vasúti utazás után megpihent, itt értesült éjjel arról, hogy a magyarok Ceglédről visszamentek. S valóban így is volt.

Dembinski, kinek fővezérlete alá először is a Klapkaféle 1-ső hadtest, aztán a 2-ik, Perczeféle s a 3-ik a szerb harctérről fölhuzódó hadtest adatott, azon hirrel érkezett meg Perczel hadtestéhez, hogy egy osztrák hadtest a felső Tisza felé közelget, hogy Debrecent fenyegeesse. Egyszersmind azt kívánta, hogy Perczel menjen vissza Szolnokra s onnan induljon a Tisza mellett fölfelé; Perczel szintén fölfelé akart menni, hogy Klapkával egyesüljön, hanem rövidség okáért a Tisza jobb partján akarta ezt végrehajtani. E fölött vita támadt, Perczel lemondott a 2-ik hadtest parancsnokságáról, mely most Répásyra ruházta-

tott át és Debrecenbe ment. Dembinski pedig 26-án azon hirre, hogy erős osztrák csapatok közelednek Jellacsics alatt, Ceglédre visszament Szolnokra s innen aztán ő maga a Kazinczy hadosztályal, mely az 1. hadtesthez tétetett most át, Kúnhegyesen, Madarason, Egyeken át Polgárra, hogy itt a Tisza jobb partjára átmenjen.

Hogyan ment aztán végre át a Tisza jobb partjára, hogyan töltötte el az időt, ide-oda jövással menéssel s hogyan avatkozott be zavarólag Klapkánál és Görgeynél a hadműveletek folyamára, azt láttuk már előbb.

Az osztrák hadoszlop, mely kósza hír szerint Debrecen fenyegette, a Schulzig hadosztály volt, melynek Poroszlón való szálláscsinálása mégis csak tett valami hatást.

Windischgrätz a mint Üllön Perczel visszavonulásáról értesült, részéről azonnal visszaküldött két gránátos zászlóaljat Pestre s maga is visszatért oda, a bánra bizva Perczel vagy Dembinski további üldözését.

Január 28-án Hartlieb altbnagy 3 zászlóaljjal, 9 század lovasság s 12 ágyuval bevonult a magyarok által elhagyott Szolnokra. A Tisza hidjából egy részt szétrombolva talált, egy előrs-csapatot balra Poroszlóra küldött, hogy a mennyire lehet, Schliekkal összeköttetésbe lépjen, egy másikat pedig Kecskemétre jobb szárnyának biztosítására.

Pesten most már 7 zászlóalj volt egyesítve; a Dietrich dandárt ugyan elküldte Nugent Fehérvár felé, de utközben, mivelhogy magyar csapat összesereglésekről szállongó hírek jöttek Pécsről, parancsot kapott e dandár, hogy induljon Kaposvárra. Egyelőre tehát nem jött a főhadserghez.

A szerb harctéren történt események 1849 január és február folytán.

A január 2-iki pesti hadi tanács végzése folytán a Damjanich és Vécsey hadosztályok visszavonattak a szerb harctérről s január közepén keltek útra. E szerint a Bács és Bánátban most a 4-ik hadtest maradt Haddik gróf alatt, azon föladdattal,

hogy a Szabadkától Szegeden át Makóig nyúló vonalat védje. Főhadiszállását Szegeden vette. Az egész hadtest ez időtájt nem állt 4000 embernél többől. Február elején két hadosztályra osztattott, melyek egyike Gál alezredes alatt Szabadkát tartozott védni s Horgoson át főntartani a közlekedést Szegeddel, míg a másik Igmándy őrnagy alatt Szegedet, Szőreget és Makót megszállva tartá. Újonnan alakított csapatok által az egész hadtest február közepéig mintegy 12,000 emberre szaporodott, a tüzérséget is beleszámítva; $12\frac{2}{3}$ zászlóalj, $4\frac{1}{2}$ század lovas-ság és 30 ágyu. Ehhez járult még mintegy 4000 nem mozgó nemzetőr.

A 4 zászlóalj gyalog s $\frac{1}{2}$ század huszárral és 3 hónapi élelemmel ellátott Pétervárad közelében 3000 nemzetőr állt Bezerédy Miklós alezredes alatt, ki Bácsban ütötte föl főhadi szállását.

A bánát keleti részén még mindig az úgynevezett 6-ik hadtest állt Gál Miklós ezredes alatt Arad előtt s a Maros vonalat tartotta megszállva egész az erdélyi határig.

A szerbek a magyar csapatok kivonulását a Bács és bánátból a gyengeség jeléül tekintették. Azonnal elfoglalták Bács nagyobb felét s a bánát nyugoti részét, megkezdték most „szerb vajdaság“-uknak szervezését s új csapatokat alakítottak. Rajacsics érsek székhelyét áttette Nagy Becskerekre.

A bánátban Todorovics parancsnokolt s megszállta a gyertyamosi vonalat Zsombolyon keresztül Nagy-Kikindáig. Azonfölül itt voltak a temesvári és aradi várőrségek is Rukawina és Berger alatt.

Bácsban a szerbek csakhamar a Ferenc csatornánál álltak s e mellett nyugotra Cservenkán át Zomborig terjeszkedtek ki.

E hadállásokból kellett volna Todorovicsnak a Tisza mindkét partján fölfelé nyomulni, a magyarokat visszaűzni s végre kezét nyújtani Windischgrätz hercegnek, mialatt a temesvári várőrség szerbek és oláhok által szaporitva Aradot fölmenti az ostrom alól s Nugent tbszernagy átveszi Pétervárad ostromlását.

Nugent-t Kanizsán hagytuk, hová január 10-én bevonult. Itt megerősítette magát csapatok összevonása által egész 9000

főre s midőn Windischgrätz a hónap közepén túl egy dandár küldését kérte tőle, Nugent megigérhette ezt. Tudjuk, hogy a Dietrich dandár valóban már útban is volt Székesfehérvár felé, midőn Nugent visszahívta Kaposvárra.

A visszahívás oka a Nemegyei magyar szabadcsapat volt, mely a vidéket Pécs környékén megszállva tartotta s egy Valpónál Trebersburg alatt Eszék szemeltartására fölállított kis csapatot fenyegetett.

Dietrichhel egyesülten, 6000 gyalog, 800 lovas és 21 ágyuval Nugent aztán Pécs ellen nyomult. Ez idő tájban január 30. és 31-én Trebersburg elfoglalta Valpóról Eszék külvárosait. Az eszéki várórség kedvet mutatott kapitulálni, hanem, mint mondá, nem akarja magát parasztoknak megadni, Trebersburg csapatai pedig nagyon hiányosan voltak felszerelve, nagyrészt nem is egyenruházva. Trebersburg jelentésére Nugent néhány rendes csapatot küldött hozzá, míg ő maga a többivel Nemegyei szabadcsapatát szoritotta vissza a Dunán, mely aztán Had-dik hadtestéhez csatlakozott. Eszék február 13-án kapitulált; 14-én a várórség lerakta a fegyvert.

Ez eredmények után Nugent Pétervárad cernirozásához kezdhetett. 2500 embert rendelt e végre Mamula ezredes alatt, mely természetesen annál kevesebbre mehetett, mivelhogy egyetlen egy zászlóaljat kivéve, csak nagyon hiányosan voltak felszerelve; 1700 ember biztosította Nugent összeköttetését a stajerszági határokkal s 1500 e. megszállta Pécsét.

Miután a Dietrich dandár nem érkezett meg annak idejében Fehérvárra, febr. 5-én Windischgrätz más hivatást szánt e dandárnak. Pesten arra számítottak, hogy most a szerbek szerencsésen megkezdhetik a támadó föllépést a Bács- és bánátban a magyarok meggyengült csapatai ellen. Hogy ezeknek a főhad-sereggeli összeköttetésüket elősegítse, a Dietrich dandárnak most Tolnánál át kellett volna menni a Duna bal partjára s Nugent Eszék bevétele után megígérte, hogy febr. 16—20. közt Dietrich 3000 gyalog és 400 lovassal Szekszárdnál fog állni, Tolnán alól, a herceg rendelkezésére. De alig ért ide, már a főhad-sereghez Pestre vonatott, mivelhogy a körülmények ezalatt ismét úgy változtak, hogy a szerbekkeli összeköttetésre

egyelőre nem helyezhettek többé semmi becsét. Mindjárt aztán újabb igényeket támasztott Windischgrätz. Nugent küldjön neki 3000—4000 embert Komárom teljesebb körülzárására s alig, hogy ezeket kiállította Nugent, ezek is a főhadsereghez vonattak Pálffy dandár név alatt.

Bácsban és a bánatban a szerbek már február második hetében támadáshoz kezdtek.

Láttuk, hogyan akadályozta meg Gált Arad ostromában a temesvári őrség egy csapatosztálya 1848 decemberben s hogy Gál csak december 25-én mehetett ismét át a Maros bal partjára. Rögtön hozzá látott újra az ostromhoz; a jobb part ütegei előbb készültek el; január 10-én ezek már megkezdhették a tüzelést. Egészben 32 ágyut állított föl Gál. Midőn Damjanich a bánátot elhagyva január 31-én Aradhoz ért, Gál ezt fölhasználta arra, hogy nagyon élénken lövette a várat s fölszólitotta megadásra; ez azonban eredménytelen maradt.

Hanem alig távozott el Damjanich Arad közeléből, midőn febr. 5-én ismét hire érkezett, hogy a temesvári őrség szerbekkel és oláhokkal egyesülve támadásra készül. Miután a jég kezdett olvadni s az összeköttetés a két part közt nagyon bajos volt, Gál 6-án megszüntette az ostromot, az ostromló szereket s a csapatokat áthozta a Maros jobb partjára, s itt foglalt állást jobb szárnyával Ó-Arad alatt, a ballal Mikalaka fölött a folyóra támaszkodva.

Az osztrákok és szerbek tehát ellenállás nélkül megszállhatták febr. 7-én Új-Aradot. 8-án reggel aztán a bal partról ágyuzni kezdtek az egész magyar hadra, melyet Berger is lövett a várból. Miután ez ágyuzás délig tartott, néhány osztrák zászlóalj egy röppentyű üteggel átment a jégen s benyomult Ó-Aradra. Gál, ki maga állt itt seregének centrumával, elvesztette fejét s hirtelen visszavonulni kezdett Batonyára, a jobb szárnyra is Asztalos kapitányhoz s a balra William őrnagyhoz parancsokat küldött a visszavonulásra.

Asztalos, ki e parancsot délután 2 órakor kapta s részéről még meg sem támadtatott, Ó-Arad nyugoti oldalán akart elvonulni, a mint futó lakosokra talált, kik tudták vele, hogy Gált nem is üldözi az ellenség, hanem a szerbek inkább szét-

oszlottak a városban s ott rabolnak és gyujtogatnak. Hirtelen elhatározással a városba vezette most kicsinyke csapatát Asztalos s az ellenség a legnagyobb zavarban hagyta el a várost. A már elvesztett ostromló ágyuk pár darabot kivéve, melyet az ellenség már elszállított, mind újra visszafoglaltattak. Asztalos elfoglalta egészen Ó-Aradot s Gál is visszatért oda ez esemény hírére, hanem rögtön letétetett a parancsnokságról s Kiss Pál alezredes tétetett helyébe. A szerbek még febr. 9-ig Új-Aradnál maradtak, hanem visszahúzódtak, a mint e nap Asztalos egy zászlóaljjal ismét megjelent a Maros bal partján.

Az Arad fölmentésére irányzott vállalattal egyidejűleg Todorovics Zsombolyról Török Kanizsára vonta főerejét s ez utóbbi helyről február 9-én Szőregig előre hatolt. Miután az ott fölállított magyar osztályt elűzte, 11-én Új-Szeged külvárosát megtámadta, el is foglalta s most ágyuzni kezdte a Tisza bal partjáról a várost. A magyar ágyuk tüze azonban túlnyomónak bizonyult be s miután a szerbek ingadozni kezdtek, néhány magyar zászlóalj átment a folyam jegén, mire Todorovics teljesen visszavonult Szőregre. Itt Haddik febr. 13-án megtámadta őt, miután két járható átmenetet állítatott a Tiszán. A szerbek kénytelenek voltak föladni e helyet.

A szegedi támadással egyszerre Horgos ellen is támadást tettek, hanem itt is visszaverettek.

Todorovics, ki a Damjanics és Vécsey hadosztályok távozásából nagyon is merész reményeket merített s már majd semmi ellenállásra nem számított, reményeiben csalódva, mindjárt tétlenségbe esett vissza. Kanizsánál összpontosította csapatait s erősítésekre várt. Miután Haddiknak sem ereje, sem utasítása nem volt, hogy támadólag lépjen föl, tehát hosszab fegyverszünet állt most be, mely egész március közepéig tartott s melyet Haddik Új-Szegednél a Tisza bal partján egy hidfő fölállítására használt.

Az erdélyi események 1849 január és február hónapjaiban.

Január első napjaiban Bem az osztrák csapatokat, melyek már a bánátba s a tiszántúli magyar megyékbe akartak betörni, Erdélybe vissza és dél felé szorította s Urbánt és Jablonskit Bukovinába kergette.

1 zászlóalj, 2 század lovast s 6 ágyut Rickó alatt Besztercén hagyott most s a szorosoknál, melyek Bukovinába vezetnek, a sereg zömével a székely földre indult, hogy itt új reményt s új életet ébreszsen, új erőket nyerjen.

A marosvásárhelyi vereség óta november elején a könnyű vértű székely nép hajlandó volt már alávetni magát az osztrák fegyvereknek s osztrák agitátorok működtek a közvélemény megnyerésére. Csak Háromszéket lehetett még a magyar ügyhöz hűnek tekinteni. Itt november közepén Dobay ezredes és Gál Sándor őrnagy erőteljes katonai szervezést teremtettek s a határokat megszállva tartották, míg a tartalékok Sepsi-Sz. Györgyben, Uzonban és Kezdi Vásárhelyen állítottak föl. Ez utóbbi helyen ágyukat is öntöttek harangérből.

A dolgok egyideig annál inkább jól mentek, mivelhogy az osztrákok nem zavarták őket. Csak december elején indult egy csapatosztály Haydte őrnagy alatt s egy másik Brassórol Háromszék ellen, mely utóbbival 1500 szász nemzetőr is ment. Most folytonos apró csatázások következtek, mi mellett a székelyek ugyan egészben véve szerencsések voltak, több szász helységet elfoglaltak s Haydtet is kényszerítették észak felé Udvarhely székbe visszahuzódni; hanem a folytonos fáradalmak s a tábori élet miatt, melyet ez követelt, itt is nemsokára beléuntak a háborúba s hajlandóság támadt az osztrákokkal egyezkedésre. Hogy ez ne növekedhessék, a hadi tanács döntő csapást határozott Brassó ellen s Dobay ezredes már útban is volt oda, a mint Haydte észak felől újra betört Háromszékbe.

Felső Rákosnál, az Olt völgyében visszaveretett ugyan Haydte, hanem ezalatt a Gedeon dandár bevonult Brassóra s kiszorította a székelyeket az általok elfoglalt szász helységekből.

ből. Ez leverte a háromszékiek bátorságát is s Gedeon tábornokkal alkudozások kezdettek, melyek végre a székelyekre nézve meglehetősen kemény föltételek alatti békekötésre vezettek. Többi közt a fegyvereket is ki kellett adniok. De végrehajtásra nem került ez, mert főleg Bem győzelmei a dolgok állását nemsokára megváltoztatták.

Bem január 13-án benyomult Maros Vásárhelyre, melyet az osztrák helyőrség közeledtére kiűritett s Meggyesre húzódott. Émissariusokat küldött azonnal Bem minden székely székbe, hogy új fölkelésre s új szervezésre bátorítsa őket.

Puchner azon hirre, hogy Bem Maros Vásárhelyhez közelget, 8 zászlóaljat, 10 század lovasságot és 30 ágyut concentrált Szebennél s Meggyesen át a Kis Küküllő völgyébe vezette; itt január 16-án a bal parton elérte Gálfalvát és Szőkefalvát, a jobb parton Dicső-Szent-Mártont; Gedeon és Haydte is parancsot kaptak, hogy működjenek közre Maros Vásárhely megtámadásánál, hanem nem érkeztek el.

Bem 16-án $5\frac{1}{3}$ zászlóaljjal, 5 század lovassal s 30 ágyúval szembe indult az osztrákoknak Maros Vásárhelyről; estére jobb szárnya Bethlen őrnagy alatt Pócsfalvára ért a Kis Küküllő jobb partján, a sereg zöme Gálfalva tájékára a bal partján. 17-én az út folytatandó volt a folyam mindkét partján Küküllővárra.

A bal parton a harc meglehetősen makacs volt; hanem a jobb parton Bem jobb szárnya föltarthatlanul előrenyomult; s a mint Puchner egy kísérlete, lovasságával visszaverni az ellent, meghiúsult, az osztrák jobb szárny is hátrálni kezdett Meggyesre s megállás nélkül hátrált egész Szebenig.

Ez ütközet következtében Puchner most Gedeont is Szebenre rendelte, Haydte pedig Sz.-Ágothára hívta, hogy az országot ott Új-Egyházon át Szeben felé fedezze. Ez főleg a székely földnek vált javára, hol a szervezést új buzgalommal folytatták.

Bem elhatározta győzelmét Szeben ellen folytatni. Január 18-án Meggyesre ment, 19-ikén Szelindekre.

Czecz, ki már 16-án parancsot kapott, hogy Tordáról húzódjék dél felé a Bessel egyesülhetés végett, Elekeren át 19-én Balásfalvára s 20-án Vizaknára jött.

A 20. és 21. közti éjjel Bem Nagy-Csürre nyomult elő. Czechez is határozott parancs küldetett, nyomuljon előre; félreértés következtében ez azonban nem kapta meg azt, úgy hogy intézkedéseit illetőleg csak azon általános tudomásra volt utalva, hogy Szeben ellen valami támadás készül.

Szeben 20,000 lakossal bíró város, régi kőfallal van körülvéve, mely csak a déli oldalon hiányos és itt földsáncok által egészítetett ki; a külvárosok, melyek a körfalon kívül fekszenek, szintén újabban hányt földsáncok által fedeztettek.

Puchnernek 7000 gyalogja, 1200 lovasa, 4000 nemzetőr, 30 tábori és 24 vár-ágyuja volt. Gyalogsága az elsáncolt külvárosokban állt, a nemzetőrök a városban, a lovasság a síkon jobbra a várostól volt fölállítva Sz.-Erzsébet felé.

Bemnek, a Czech által vezényelt hadosztályt is beleértve, 6000 gyalogja volt ($7\frac{1}{6}$ zászlóalj), 685 huszárja (6 század) s 30 ágyuja.

Január 21-én reggel bal szárnyát Kiss alatt Sz.-Erzsébetre indította, a centrumot és jobb szárnyat Mikes és Bethlen alatt az országuton léptette előre. Egészen 1500 lépésnyire értek a külvárosokhoz egy hidig. Itt Mikes és Bemnek több hadsegéde elesett és megsebesült. Bem most tüzérségét vonta elő s élénk tüzelést kezdett, mit azonban az osztrákok nagyobb ágyuikból ép oly élénken viszonztak. 7 órától 11-ig tartott az ágyuzás rövid megszakításokkal, melyek alatt Bem gyalogságával és tüzérségével különböző meghiusult kísérleteket tett, hogy a sáncokba betörhessen. 11 órakor Bem már 240 embert vesztett, 6 ágyuja leszereltetett s — a mi a legroszabb volt — löszere kifogyott. Ekkor visszavonult Nagy-Csürre.

Czech 21-én már 6 órakor reggel fegyverbe állította csapatait, hanem csak 9 órakor indult meg. 11 órakor épen a vizaknai hegyen haladt át s lebocsátkozott a síkra, a mint észrevette, hogy Bem hátrál s a sáncaikból kitörő osztrákok üldözik. Ez utóbbiaknak bal oldalára nyomult Czech s ezáltal egy pillanatra megállásra kényszerítette. Most azonban Bem is újra támadáshoz látott serege zömével. Az osztrákok kik csakhamar fölismerték Czech csapatosztályának gyöngeségét, szembe fordultak ezzel s rendetlen futásra indították.

Bemnek nemsokára csak egyetlen egy útege s egyetlen század lovassága volt még. Hanem azért csak lépésről lépésre hátrált, ágyuit időről időre újra föllállította s néhány lövést tetetett s így érkezett végre este 7 órára egészen sötétben Szelindekre. Itt az osztrákok abba hagyták az üldözést.

Bem most mindjárt megmaradt Szelindeknél, összegyűjtött szétszaladt csapataiból, a mennyit birt, Czezet is magához vonta, kit Ladamosra szoritottak a balázsfalvi úton, löszert hozatott Meggyesről és Maros Vásárhelyről, s január 30-án ismét 3200 gyalogja, 600 lovasa és 25 ágyuja volt együtt.

Puchner csak azért szüntette meg az üldözést, hogy Ge-deont előbb magához vonja. Midőn ez megérkezett, a hadműveletek újra megkezdettek. Puchner arra számított, hogy Bemet most teljesen körülfogja. Január 30-án serege zöme, 2 dandár a nagy országuton a centrumban nyomult elő Nagy-Csűrön át, a jobb szárnyon egy dandár Kakasfalván és Ruszon át Bemnek háta mögé küldetett, a bal szárnyon épen úgy egy dandár Vizaknán és Ladamoson át.

Délután 1 órakor az előörsök föllármázták Bem táborát. Ez rögtön kiállított a nagy országútra 3 zászlódjat, 5 század lovas s 19 ágyut és Czezet 2 zászlóaljjal, 1 század lovassal s 6 ágyuval Rusz ellen küldte. 2 órakor kezdődött itt is, ott is az ágyuzás. Az osztrákok jobb szárnya 4 óra múlva visszanyomattott a kakasfalvai irányba, mire Puchner egyáltalán megszüntette az előnyomulást s esatározások közt, melyek este 8-ig tartottak, visszament Nagy-Csűrre, hol táborát ütött.

Most Bem 31-én minden hosszas megfontolás nélkül ismét elkezdte a támadó föllépést, gyalogságával a nagy országuton, lovasságával és tüzérségével Vizaknán át az osztrákok jobb szárnya ellen s valóban hátrálásra bírta őket Szeben felé. Bármennyire ohajtott volna ezen is rajtamenni, belátta gyöngesége mellett ennek lehetlenségét. Erősítést várt a bánátból, a Hrabowski hadosztályt, melynek a Maros mellett fölfelé kellett volna hozzá sietni. Hogy ezekkel egyesüljön s útjokat siettesse, febr. 1-én kiküldte Kemény alezredest Vizaknán, Szászsebesen és Szászvároson át Dévára.

Neki magának most már csak 1730 gyalogja, 325 lovasa

és 24 ágyuja maradt. E maroknyi néppel akart Puchnerral szemben maradni s azt hitte, demonstratiók által föltarthatja őt addig, míg a megerősítések megérkeznek. E végből Vizaknánál foglalt állást, hol elsáncolta magát.

Bem vakmerősége, mint a mondottakból eléggé látszik, valóban határozottan imponált eddig az osztrákoknak.

Hanem mindennek megvan a maga határa. Február 4-én 10,000—12,000 emberrel s 30 ágyuval megtámadta Puchner a vizaknai hadállást. Az ellenfél óriási túlnyomó ereje dacára vitézül tartotta magát Bem, sőt Puchner már ismét ingadozni kezdett s úgy látszott, kedve volna visszavonulni. Hanem ekkor annyira hágott Bem vakmerősége, hogy maroknyi népével most már ő maga merészlett támadásra menni. Kényszerítve lévén reá, az osztrákok újra megálltak. Az eredmény Bem teljes megveretése lön. 16 ágyu elvesztésével, csapatai a legvadabb futásba üzettek a szászsebesi útra; csak nagy bajjal menekült a futás elől maga a tábornok is. Kis csapatának romjai még ez éjjel Szerdahelyre értek; mintegy 1500 ember jött itt össze 8 ágyuval, a gyalogságnak teljesen elfogyott lőszere, a tüzérségnek még 20 lövése volt minden ágyura.

Bem Szerdahelyről rögtön előre küldte Szászsebesre a betegeket s a mit a poggyászból még megmenteni lehetett. E poggyászvonat oláh fölkelőknek, Szászsebes szász lakosainak s a károlyfehérvári osztrák várórség egy csapatának kezei közé esett; a kísérő őrizetet s a betegeket legyilkolták. Mind, a mennyi a károlyfehérvári őrségből rendelkezhető állapotban volt, Szászsebesre ment s itt elállta Bem visszavonulási útját.

Bem csapatainak harc képes részével febr. 5-én korán reggel Szerdahelyről Szászsebesre indult, kiverte a városból a károlyfehérvári őrséget s eltorlaszolta magát, a hogy lehetett a sietségben.

Délután 2 óraker megjelent az osztrák előhad Szászsebes előtt s elkezdte e helyet ágyuzni. Bem viszonzta. Miután az osztrákok nem kezdtek komoly rohamhoz, este 7-ig tartott a tüzelés. Bem éjen át is Szászsebesen maradt, mely hely előtt febr. 6-án Puchner egész haderejét kifejtette. Megadásra szólítatván föl, Bem megtagadta azt s egyelőre egy kis előhadat

küldött Szászvárosra, hogy e helyet tisztítsa meg az olák fölkelőktől, kik itt el akarták állni útját. Aztán ő maga a többi csapattal utána ment. Tüzérségének jól választott fölállításai által oda vitte, hogy az osztrákokat, kik Szászsebesről követték, folyvást illő távolban tartotta.

Szászvárost rohammal kellett bevenni. Itt ütötte föl Bem főhadiszállását s tudakozódott a Magyarországból várt erősítő csapatok felől. Értesült arról, hogy Kemény egyik előcsapata a piskii hidnál áll, s hogy a Magyarországból jövő csapatok már Déva vidékére érkeztek.

7-én reggel Kemény előhada Szászvárosra ért; Kemény jelentette, hogy ő maga is nemsokára utána jön. A mint aztán az osztrákok Szászváros előtt megjelentek, Bem újra elfogadta ellenök a harcot. A csatában megsebesítvén, kénytelen volt a parancsokságot Czecknek átadni s Dévára visszamenni. Czeck kiűritette Szászvárost s a piskii hidnál, hová 1200 embert hozott, Keménynyel egyesült. Ez utóbbi a hidnál maradt, Czeck Dévára ment a városba; a vár osztrák kézben volt. Február 8-án reggel Dévára ért a Hrabowski hadosztály is.

7-én este az osztrákok előhadukat Padra előretolták, seregük zöme Szászvárosban állt. 8-án megtámadták Keményt, ki csak $1\frac{2}{3}$ zászlóaljjal, 1 század lovassággal és 10 ágyuval állt a piskii hidnál s azért Bemtől megerősítést kért. Az osztrákok támadása azonban 8-án még nem volt komoly, csak recognosciroztak. Bem eleinte csak 1 zászlóaljat, 1 század lovast s 1 üteget küldött előre Czeck vezénylete alatt, aztán 9-én hadtestének minden többi részével megindult Déváról. Egészben 7 zászlóaljat, 7 század lovast, melyből 2 század bihari lovas nemzetőr volt, s 28 ágyút gyűjtött össze, — mintegy 8500 embert.

Az osztrákok, az oláh és szász népfölkelést nem is számítva 11—12000 emberre becsültettek, 40 ágyuval, valószínűleg kissé tulságosan. 9-én reggel fölvonultak a piskii magaslatokra, lovasságuk a jobb szárnyon, közel a Maros bal partjához; azonkívül a Maros jobb partján is állt lovasság s oláh népfölkelés. Az országoton előre nyomult ütegek reggel 8 órakor megkezdték a tüzelést a hid védőire; mikor ez már egy óra hosszáig tartott, gyalogság nyomult elő, hogy a hidat szuronnyal

elfoglalja. A támadás visszaveretett; a 11-ik honvéd zászlóalj erre üzőbe vette a hátráló osztrákokat. Eleinte szerencsésen el is foglalt 2 ágyút, hanem aztán az osztrákok előnyomuló tartalék csapataitól visszaveretett.

Most megérkeztek a magyar csapatok Déváról; 2 üteg a hid mellett jobbról és balról fölállt, keresztűzbe vette az osztrákokat, s megkezdte a tüzelést, mihelyt a honvédek, kik összekeveredtek az osztrákokkal, kibontakoztak ezek közül. Most átment a patakon az ütegek után a magyar gyalogság és lovaság. Ez eleinte rendben ment előre, hanem csakhamar zavarba hozta néhány ágyúlövés a bihari lovas nemzetőröket; futva rohantak ezek a hidra, és magukkal ragadták a gyalogságot. Bem egész hadteste közel volt a feloszláshoz. De az öreg tábornok nem akart még mindenről lemondani; Czeznek 2 összeszedett zászlóaljjal, melyhez néhány üteget csatoltak, visszatartó állást kellett elfoglalni, hogy az előnyomuló osztrákokat föltartóztassa. Ez sikerült, úgy, hogy a futó magyarokat ismét meg lehetett állítani és rendbe szedni.

A mint egyszer meghökkentek az osztrákok, most már csak pusztá ágyúzással folytatták a harcot. Mindinkább gyengülő tüzelésük mutatta, hogy kezd szűkülni náluk a lőszer. Kezdett már besötétedni. Bem ekkor zászlóaljait és lovasait rohamra vezette. Az osztrákok, kik nem várták többé ezt, ingadozni kezdtek, mi nem sokára vad futássá fajult Szászváros felé.

Bem ismét uralkodott most a hid fölött. A veszteség mindkét részről aránylag jelentékeny volt. A magyarok 700 embert vesztek, az osztrákok még többet.

10-én Bem győzelmét követve Szászsebesre indult, hol este az osztrákok utóhadára bukkant. Kiszoritotta őket a városból, 1 zászlóaljat itt hagyott helyőrségül, s balra tovább ment Alvinera, hogy fölkutassa az osztrák csapatokat, melyek netán Károly-Fehérvárra akarnának visszavonulni. Valóban talált is ott éjjel 10 órakor még egy csapatoosztályt, melyet könnyű szerrel szétűzött.

A nélkül, hogy Szebennel törödnék, Meggyesre indult most Bem, hogy újra közeledjék az ország belsejéhez, a székely földhöz s az onnan várt segélyforrásokhoz. A terhes utat vá-

lasztotta Bervén, Szász-Csanádon és Asszonyfalván keresztül. 12-én Bervén pihenő napot tartott s innen Kemény fődözete alatt minden fölösleges poggyászt Balásfalván és Thordán át Kolozsvárra indított. Ő maga a csapatokkal 15-én ért Meggyesre. Egy csapatosztályt talált itt Zsurmay őrnagy alatt, mely Vizaknánál elválván tőle, Meggyes tájékára huzódott, s itt saját felelősségére folytatta a harcot. Továbbá kapott 4 zászlóalj és 1 lovas század egyenruházott székelyt, míg egy másik erős székely hadosztály február 12-ke óta Segesvárott állt.

Egyidejűleg azonban hírek is érkeztek Meggyesre, hogy Urbán ismét kitört Bukovinából, hogy a besztercei gyenge helyőrséget kiverte, aztán Király-Németinél megtámadta Ricónak egész csapatosztályát s Déésre kényszerítette visszavonulni.

E hírek folytán február 17-én utra kelt Bem Meggyesről, 4 zászlóaljjal, 2 század lovassal és 12 ágyúval s 20-án Budaknál állt Besztercétől délre.

Urbán, ki a deési uton már egész Bethlenig előnyomult, mihelyt Bem jöveteléről értesült, rögtön visszafordult Jaádra, Besztercétől északkeletre. Csak utóhada állt még 21-én Besztercén, Bemtől megtámadtatott e napon és megveretett. A győző most Jaádra nyomult, megverte itt 23-án Urbánt magát s Tihucánál s Besztercénél erős csapatosztályt hagyott most. Ő maga Meggyesre visszament.

E helyütt ismét el kell hagynunk az erdélyi mellékharctér, hogy a döntő eseményekhez forduljunk. Hanem alkalomszerű lesz ide néhány megjegyzést beszúrnunk a Bem féle hadvezetés felől.

Senki sem tagadhatja, hogy e hadvezetés csillogó, csábító. De valjon épen oly hasznot hajtó-e? Ez a kérdés. Már e rövid idő alatt is, mely alatt Bem erdélybeni működését kísértük, oly győzelmeket kellett följegyeznünk, melyek valami regényes színezetet viselnek magukon, s melyek nagyoknak látszanak, ha az ember magokban tekinti azokat. Az ellenséget, ki háromszorosán, sőt még többszörte nagyobb, már csak föltartani is sok, hát még megverni és futásnak üzni! De ha merészen felhasználta csekély erővel, győzni lehet is ily értelemben a csatatéren, nem

lehet a győzelmet fölhasználni ily csekély erővel, nem lehet tehát azt döntővé tenni. S mint az eddig elmondott események is mutatják, a győzelem még sem mindig bizonyos, hirtelen változások történnek, minden egy cérnaszálon függ. A Bem módja szerint, a mint ő vezeti a harcot, sohasem lehet teljes eldöntést, mely hetekre vagy hónapokra szólna, eszközölni. Ő egészen úgy folytatja a háborut, mint valami portyázó, harc kedvűből, s hogy az ellenséget némileg orránál fogva vezesse. Ez okból megelégszik kis tömegekkel, sőt előnyt ad ezeknek a nagyobbak fölött; nem akar mitsem tudni nemzetőrökről és népfölkelésről, mivelhogy ezek nem eléggé mozgékonyak neki. Inkább akar kisszámú csapatokat, kiket legalább megbízhatóknak tart, mint nagy számot, mely nem megbízható, vagy melyet ő nem tart annak.

Bizonyára a csapatok mozgékonyasága szerfölött fontos a hadviselésben, hanem nem az egyetlen. Minden erőnyilvánulás nem csupán a mozgóságon, hanem a mozgásba hozott erő tömegén is alapul. Ez a népharcokra talán még inkább szól, mint a kabinetek harcaira. Azért játszik a népharcban mindig oly fontos szerepet a szervezkedés, nem a helyi és gyorsan működő, hanem az átható, a lehetőleg minden körre kiterjedő szervezés. Washington mint organisátor többet használt hazájának, hogysé mint tábornok, mely minőségben köztudomás szerint a közepszerettségben alul állt; az első francia republica talán néhány híres hadvezére nélkül is szembeszállhatott volna Európával, de nem az organisáló jóléti bizottmány nélkül, nem annak katonai lelke, Carnot nélkül.

Hanem éppen mint organisátor szerfelett sok hibát követett el Bem Erdélyben, miért később a boszu nem is maradt ki.

Senkisem csodálkozhatik tehát, ha a messzebb látó magyarok, főleg higgadtfejük mint Görgey, habár eleinte nem is hagyták magukat megijesztetni Bem veresége által, hanem győzedelmeiben sem sokat biztak.

Természetesen sokaknál — s Görgey is ezek közé tartozik — hozzájárult az is, hogy midőn Dembinski minden magyar csapat fővezérévé kineveztetett, Bem nem rendeltetett az ő parancsnoksága alá. Habár sok tekintetben igazolni is lehet ezt, miután Erdély belalkatánál fogva valóban Magyarországtól

különvált haretért képez, mégsem látszhatott az valami nagyon kedvező világításban egy magyarnak, hogy a valóságban két lengyel az összes magyar haderő független fővezére, s ez az erdélyi hadviselésbe vetett bizalmatlanságnak, ott hol az már megvolt, kétszeres jelentőséget adott; annál inkább úgy látszhatott e hadviselés mint valami pusztá kalandoré, mint valami nagy rablóbanda vezéréé, ki nem törődik a végeredménnyel, csak egyes esetekben boszuját kitölthesse. Ha Bem közelebb viszonyban állt volna a többi magyar hadsereghez, természetesen e bizalmatlanság még merevebb s még feltűnőbb lett volna, mint az a fenforgó körülmények közt valóban volt.

A)

Az első magyar hadtest beosztása és hadereje Klapka ezredes alatt 1849. január 21-én.

Bulharin dandár: 3 század lengyel legió Thworzicki alatt, a 34-ik és 52-dik honvéd zászlóalj, 1 század abaujvári gyalog önkénytes, 1 század hevesi nemzetőr, 4 század huszár az 1., 2., 6. és 14. (Lehel) számú ezredekéből; 3 tizenkét fontos, 3 hatfontos és 3 háromfontos ágyu.

Schulz dandár: 17-ik és 43-ik honvéd zászlóalj, 3-ik zászlóalj a 39-ik számú sorgyalog ezredből; 1 század Lehel huszár, $\frac{1}{2}$ század hevesi lovas nemzetőr, 6 háromfontos.

Gedeon dandár: 20-ik és 42-ik honvéd zászlóalj (nem teljeseek), $\frac{1}{2}$ század hevesi lovas nemzetőr, 6 háromfontos ágyu.

Deseffy dandár: 19-ik és 26-ik honvéd zászlóalj; 4 század borsodi gyalog önkénytes, 1 század Coburg huszár, 6 hatfontos és 3 háromfontos ágyu.

Összesen $8\frac{2}{3}$ zászlóalj, 7 század lovas és 30 ágyu, azaz a zászlóaljat 1000 emberrel, a lovasszázadot 120-al, s minden ágyut 20 emberrel számítva, körülbelől 10,000 ember.

Ötödik szakasz.

Görgeynek Klapkávali egyesülésétől a magyarok szerencsés támadó föllépésének kezdetéig.

1849 február közepétől március közepéig.

A kápolnai csata előtti napok.

A Tiszánál s Görgey, Klapka és Schlick hadtesteinél történt, utóbb elbeszélte események óta szünetelő állt be, melyet a magyaroknál annak bizonytalansága okozott, hogy most nem tudták, mit tegyenek, mint szintén a benső viszály, Windischgrätznél a Duna és Tisza közti csapatainak gyöngesége s az összevont csapatok megérkeztére való várakozás.

Magyar részről febr. 12-én az összes hadsereg számára új beosztás készített, az egyes hadosztályok valódi erejének ép oly kevés ismeretével, mint minden előbbi beosztás. A hadsereg e szerint 4—6000 emberből álló hadosztályokra osztott, melyek önállóknak tekintetnek, tehát nem állandóan egyesítetnek valamely hadtestbe. Görgey hadteste többi közt e fölosztás szerint 16-ik hadosztálynak neveztetett. E rendszabálynál bizonyára azon szándék volt uralkodó: megtörni az egyes hadtestparancsnokok, főleg Görgey befolyását, ki váci proklamációja által gyanússá tette magát — mely gyanut nem osztotta el a Windischgrätz küldöttjével Rózsahegyen tartott beszélgetés, — s ily módon emelni a jelenlegi fővezér Dembinski befolyását.

Az új beosztás ellen magábanvéve mit sem lehetett fölhozni, mert egy 40000 főből álló hadsereg, melyet talán valami főcsapásra kell majd egyesíteni, 6—8 hadosztályba osztva bizonyára könnyebben mozgatható, mint ha csak 3 hadtestbe van beosztva. Hanem e rendszabály keresztülvitelének első föltétele volt, hogy az egész hadsereg teljes bizalommal viseltessék az új fővezér iránt, s hogy az eddigi hadtestparancsnokok méltán kiérdemelt jogai ne csorbitassanak.

Hanem a bizalom ugyancsak rosz lábon állt, s nem mondhatni, hogy Dembinski első intézkedései alkalmasak lettek volna bizalmat ébreszteni. Perczellel már komoly összeütközése volt, minek következtében Perczel le is köszönt, sőt magával a szelid Klapkával is összeveszett már Dembinski; most legkevényebb ellenével, Görgeyvel is, érintkezésbe kellett jönnie.

Ez Kassán kapott értesítést február 14-én a hadsereg új beosztásáról, továbbá parancsot kapott, hogy 16-ik hadosztálynak nevezett hadtestével Dembinski rendelkezése alá helyezze magát, s aztán Dembinskitől egy sürgönyt, ki fölszólította őt, hogy küldjön jelentést hadtestének ereje s elhelyezéséről s közölje vele, mily hadműveleti tervvel foglalkozik most.

A Dembinski kineveztetéséről híré már néhány nappal előbb eljutott a Görgeyféle hadtesthez s élénk izgatottság lőn következménye a tisztek közt. Görgeyt félre akarják tolni, nem akarják elismerni a váci proklamatiót, mondák; egyszer már végezni kell a „debreceni irkászokkal.“ Tanácskozásokat tartottak s Guyon hadosztályának kivételével a hadtest minden többi hadosztálya küldöttségek által biztosítá Görgeyt hódoló hűségéről, sőt a Kmety hadosztály kijelentette, hogy még azon esetben is követni fogja, ha Debrecenbe a kormány és országgyűlés ellen vezetné őket.

Formaszerűleg természetesen nem helyeselhetette Görgey e mozgalmat, hanem hogy bensőleg teljesen egyetértett vele, azt nehezen lehet kétségbe vonni. Február 14-én tudatta hadtestével, hogy mostantól kezdve 16-ik hadosztálynak nevezik s tisztjeihez fordulva hozzá tevő: „fogadják e látszólagos lealázást azon egykedvűséggel, melylyel ő lemondva önállóságáról mint hadtestparancsnok s az összegyűlt országgyűlés kívánatának engedve, önként aláveti magát Dembinski altábornagynak, a — mint mondják — harcban megöszült derék hadvezérnek.“

Nehezen képzelhetette azt Görgey, hogy a kormány e napj parancsról azt fogja hinni, miszerint csupán csak megnyugtató végett adatott ki. A kormány valóban más oldalról tekintette az ügyet; lázadási kísérletet látott benne s Görgey kemény megrovást kapott Mészárostól. Azonban a hadseregnek önálló hadosztályokba való beosztása mégsem jött létre; csak Dem-

binski igyekezett azt némileg fönntartani, a mi, mint nemsokára látni fogjuk, sok és nagy alkalmatlanságot okozott. Egyébként Görgey hadteste visszakarta 7-ik hadtest nevét; Görgey csak arra utasítatott, hogy 4 helyett most már csak 3 hadosztályra oszssa azt, mit azonban szintén elmulasztott megtenni.

Azon kérdésre, hogy mily hadműleteket szándékozik most kezdeni, Görgey viszonzá, hogy ő még mindig régi nézete mellett van, miszerint Schlicket és a Ramberg hadosztályt egyenként kell igyekezni megverni; tehát Ramberg ellen szándékozik működni; későbbben Komárom fölmentésére mehetnek, Windischgrätz herceg figyelmét ily módon újlag elvonhatják a Tiszától s új időt nyerhetnek a végleges csapás előkészítésére, mely időt a hadsereg jelen állapotában még mindig igen jól használhat.

Dembinski erre viszonzá, a főcsapás ideje már elérkezett; az immár elhalaszthatlan, Görgey tehát a leggyorsabban siessen hadtestével Kassáról Miskolcra. Ez utasítást követte is aztán Görgey.

Dembinski most erős támadó föllépésre az 1., 7., 2. és 3. hadtestekkel rendelkezhetett.

A tornallyai ágyuzás után az 1. hadtestből a Kaziney hadosztály egyelőre Putnokon maradt, Máriásy mögötte Kazánál állt, míg Desewffy, kinek hadosztályánál volt Klapka maga is, Miskolcra délnek indult Harsányra.

16-án Dembinski azt hitte, hogy biztos már arról, miszerint Schlick Windischgrätzcel akar egyesülni, hanem egyszerűsmind arról is, hogy már oly messze előrehaladt, miszerint nem lehet őt többé utólérni. Elhatározta tehát, hogy most egész figyelmét az eger — pesti nagy országútra irányozza. A Kaziney hadosztályt tehát e nap Sajó-Sz.-Péterre vontá, a Máriásy hadosztályt Miskolcra, a Desewffy hadosztály Mező Kövesdre ment.

Dembinski említett parancsára Görgey egyidejűleg megindult Kassáról két hadoszlopban dél felé. A jobb szárny hadoszlopának, mely a Pöltenberg (azelőtt Piller) és Guyon hadosztályokból volt összetéve, Sepsin át s aztán a Bodva völgyén lefele kellett haladnia s febr. 20-án Edelényre érni; a bal szárny

hadoszlopának, mely az Aulich és Kmety hadosztályokból állt, Enyiekén s Forrón át 20-án Szikszóra kellett érnie.

A 2-ik (Répásy) hadtestet, mely a Szekulics és Hertelendy két hadosztályból állt, a Tiszánál a 3-ik hadtest által váltatták föl s aztán Tiszafüredre vonták s előhadát, a Szekulics hadosztályt a folyamon túl Poroszlóra indították s az előőröket egész Mező Kövesdig és Maklárig.

A 3-ik hadtest Damjanich alatt a szerb háborúból visszavont két hadosztályból fog állni. A Damjanich hadosztály január 16-án kezdett visszavonulni a bánátból és pedig először Aradra, hogy ott újra szervezkedjék; február 1-én érkezett Aradra, mit az ostromló csapatok parancsnoka, Gál ezredes arra használt, hogy természetesen eredménytelen fölhívást intézett a várparancsnokhoz, adja meg magát. Csak február végén érkezett Cibakháza tájékára a Damjanich hadosztály, mely a tényleg soha nem létesített febr. 12-iki beosztás szerint 8. számot kapott.

Bácsban az ottani főparancsnok Eszterházy az osztrákokhoz átlépésre akarta csábítani a magyar csapatokat s a mint ez főleg Vécsey ezredes erélyes föllépése következtében megihusult, legalább ő maga átment az osztrákokhoz. Vécsey most átvette az észak felé rendelt bácsi hadosztály vezényletét, mely a febr. 12-iki beosztás szerint 6. számot nyert, Szegedre indult, hová január utolsó napjaiban érkezett meg, itt megpihentette csapatait, újjászervezte s aztán február közepén észak felé Cibakházára indult, hová február utolsó napjaiban ért.

Cibakházát, mely a magyarokra nézve, mióta az osztrákok Hartlieb alatt január 28-án megszállták Szolnokot, a legfontosb átkelési ponttá vált a közép Tiszán, a magyar kormány csak ez időben kezdte elsáncoltatni s fedezésére egy csapatosztályt gyűjtött itt össze, többnyire nemzetőröket, Mesterházy őrnagy alatt.

Még egyszer elvonta Dembinski figyelmét Schlick az eger — gyöngyös — pesti vonaltól.

E tábornok megállt Losoncnál és Rimaszombatnál, mihelyt észrevette, miszerint Dembinski, távol attól, hogy a tornallyai ágyuzás után követte volna őt, inkább még ő maga visszahátrált; sőt Schlick most a Parrot dandárt előre tolt a Pétervásárra.

Schlick értesülése szerint 16-án csak az egyetlen Klapka hadteste állt Miskolc környékén, a mi tulajdonkép úgy is volt. Schlick gondolá tehát, ama hadtest ellen sikerteljes csapást lehet intézni, ha egyrésztől ő maga előnyomul, másrésztől Windischgrätz Pestről Gyöngyösön át. 16-kán kelt levelében ily javaslatot tön Windischgrätznek, hanem amellet egyuttal kifejezé azon szándékát, hogy jelenlegi pihenő állásában akar maradni további parancsig.

Windischgrätz és tábornoka méltán ellene voltak ez operationának. Azt akarták ezek, hogy előbb történjék meg az egyesülés s aztán gondoljanak csak valami döntő csapásra, akár elfogadni akarják a csatát, akár keresni. Ehhez képest február 18-án kelt parancs által Schlick utasított, nyomuljon hadtestével a mily gyorsan csak lehet Pétervásáran át Gyöngyösre, a főországutra.

Azonban Windischgrätz előtt nyilvánított szándékával ellenkezőleg, a nélkül, hogy ennek parancsát bevárná, Schlick ezalatt elhatározá, hogy saját felelősségére s egyedül megtámadja Klapkának Miskolcnál gyanított hadtestét. 19-én tehát megindította Putnokra a Deym, Pergen és Kriegern dandárokat; a Windischgrätz által Gyöngyösre elöretolt Colloredo dandárt értesité szándékáról s Colloredot egyenest fölszólította támogatásra, közölvén vele, hogy 21-ig várni fog reá Putnoknál.

A mint Dembinski Schlicknek Putnokra előnyomulását meghallotta, Sajó-Szent-Péterre vonta a 7. hadtest Aulich, Pöltenberg és Guyon hadosztályait s az 1-ső hadtestből a Schütz (előbb Kazinczy) hadosztályt; 21-kén kellett ezeknek Sajó-Szt.-Péterre érni s valóban oda is értek. E négy hadosztály együtt 16,000 főnyi volt. Még ugyanaz nap összeütköztek Schlickkel, ki midőn tulnyomó erejüket észrevette, azonnal vissza kezdett vonulni, a nélkül, hogy komoly ütközetbe bocsátkoznék.

E csapatok összevonása alkalmával ismét összekoccanása volt Dembinskinek Görgeyvel. Az Aulich hadosztálynak, mely febr. 20-án Forróról utban volt Szikszó felé, egyenesen maga adott parancsot Dembinski, Görgeyt kikerülve, hogy siessen Sajó-Szent-Péterre. Mint fönebb megjegyzők, Dembinski csak a hadosztályokra való fölosztást akarta elismerni, míg

Görgey ragaszkodott a hadtestekre való beosztáshoz. Aulich engedelmeskedett, hanem jelentést küldött Görgeyhez, ki e nap Kassán vala. Görgey, ki összes hadosztályait Miskolc felé irányzta, nem tudta, mit gondoljon erről s mint képzelní lehet, semmikép sem értett egyet Dembinski e beavatkozásával. 21-én Miskolcra sietett, hogy fölvilágositást szerezzen magának, hanem Dembinskit, ki Putnokon volt már, nem találta itt. Írásbeli előterjesztést tön tehát a hadtestparancsnokok intézkedéseibe való ezen beavatkozás ellen, kiemelve a károkat, melyeket ez a katonai fegyelem fönntartására nézve hozni fog, egyuttal azon óhajtását fejezé ki, értesítsék öt rögtön, ha Dembinski Miskolcra visszatér.

Midön Dembinski 22-kén ismét Miskolcon volt, Görgey hozzá jött s itt egész szinpadi jelenet várt reá. Dembinski szemrehányásokat tett alvezérének, talán némi részben jogos szemrehányásokat, hanem e mellett oly rettenetes tűzbe jött, hogy a hideg Görgey előtt szükségkép nevetségesnek kellett föltűnnie, a mi Görgey tiszteletét Dembinski íránt, mely különben sem volt valami nagy, végkép megsemmisítette.

Február 22-én, azon nap, mikor Görgeyvel ezt a szerencsétlen beszélgetést tartotta, parancsot kapott Dembinski a magyar kormánytól, hogy most már komolyan kezdjen a támadáshoz; Lipótvár és Eszék elestek, Komárom és Pétervárad szorosán ostromlatnak, a szerbek erősen készülnek előnyomulni, hogy Windischgrätzcel egyesüljenek s a csekély haderő, mely a Damjanich és Vécsey hadosztályok, azaz a 3-dik hadtest levonása után ott maradt szemben a szerbekkel, nem képes tartósan ellentállni nekik. Erdélyben az ügyek kétesen állnak, főleg miután az oroszok is betörték. A tiszántuli vármeigyék, melyekre egyedül sulyosodtak az utóbbi hónapokban a háboru terhei, a kimerüléshez közel vannak s szükségkép nagyobb területet kell szerezni a háboru föltarthatására. A főhadseréget minden más pont rovására ugy megerősítették, hogy föl lehet tenni, miszerint az képes most döntő csapást végbevinni.

Dembinski csakugyan komoly támadásra készült. Terve következő volt :

A főtámadást egy demonstrációnak kell támogatni; a fő-

támadásnak az eger-gyöngyösi nagy országuton kell történni, Windischgrätznek Pesttől kelet felé ez országuton egyesített csapatai ellen. A demonstrációnak Szolnok elleni támadásból s a vasut mellett Pest felé nyomulásból kell állni. Célja az volt, hogy elvonja Windischgrätz herceg figyelmét az egri országutról; a herceg hadd gyöngitse meg csapatait az egri országuton s ez által könnyítse meg a magyarok győzelmét itt, kik aztán a vasut mellett fölállított osztrák csapatokat is megverhetik. A demonstrációt a 3. hadtestnek: azaz a Damjanich és Vécsey hadosztályoknak kell kivinni, március első napja előtt tehát nem történhetett meg ez, miután e hadosztályok csak február végén indultak meg Cibakházára. Hanem az egri országuton való támadást szükségkép meg kellett volna előznie, ha céljának meg akar felelni. Ez semmi egyebet nem jelentett mint azt, hogy a főtámadást márciusig el kell halasztani.

Körülbelől hasonló eredményre lehetett volna más uton is jutni. Föl kellett ugyanis tenni, hogy az osztrákok most már tudják, miszerint a magyar hadsereg legjelentékenyebb része az volt, mely Schlicket Kassáról Rimaszombat felé kitérésre kényszerítette, t. i. Görgey és Klapka hadtestei, hogy továbbá tudják, miszerint e haderő még febr. 21-én Schlickkel szemben állt Putnoknál. Hogy tehát az osztrákok azt higgyék, miszerint a szolnoki vasutnál történő demonstráció alkalmával itt és nem Egernél áll a magyarok főhadereje, azt kellett hinniök, miszerint febr. 21-től kezdve azon napig, mikor a demonstráció kezdődik, az eleinte Putnok, Eger és Miskolc közt fölállított magyar csapatoknak jelentékeny része vonatott a Tiszán túlra és Szolnokra. Erre legalább öt nap volt szükséges. Ha tehát a 3-ik hadtest már 24-én Szolnok alá érkezett volna is, 27-dike előtt nem lett volna szabad támadnia s így a főtámadásnak az egri országuton március 1-seje előtt nem lett volna szabad megtörténni.

Föltéve tehát, hogy a szolnoki demonstráció közreműködésére egyáltalán nagy becsot helyeztek, hogy nem jöttek azon következtetésre, miszerint jobb, időt nyerni s oly gyorsan a mint csak lehet minden rendelkezhető csapattal egyenes vonal-

ban elötörni, föltéve ezt, Dembinskinek a főtámadással még néhány napig várnia kellett volna.

Ezt el is határozta most; hanem a Tarnához akart előnyomulni, mely Verpeléth és Bod közt, északról délnek folyva, keresztben átmetszi az egri országutat s itt várakozó állást akart elfoglalni, addig várni, míg a szolnoki demonstráció működni kezd. Ez igen helyes lett volna, ha föl lehetett volna tenni, hogy Windischgrätz és Schlick egész nyugodtan fognak maradni s részükről mit sem teendnek. De föltéve, hogy a nagy országuton előnyomulnak a Tarna felé, hol sajátkép Dembinski csak várakozni akart, hogy támadását előkészíthesse, úgy szándékolt támadásából mindjárt védelmi csata lőn, mely amellet még előbb meg fog történni, mint a szolnoki demonstráció működni kezdene.

Február 24-kén osztotta ki Dembinski rendelkezéseit a Tarna vonal megszállására.

Mielőtt azok kiviteléről szólnánk, kissé pontosabban szemügyre akarjuk venni az osztrákok helyzetét s egyuttal némely közbejött esetet megemlíteni, melyek a csatát megelőzték s nem valának befolyás nélkül arra.

Windischgrätz herceg febr. 12 én értesült arról, hogy Schlick, Görgey és Klapka egyesült támadása elől Sepsin át kicsuszott. Fölkészült tehát most, hogy Schlicket magához vonja. Hanem a körülményektől, különösen a magyaroknak az egyesülés idejeki állásától függeszté föl, hogy melyik országuton induljon előre.

Hogy tehát biztosságot szerezzen magának arról, hogyan állnak a magyarok az egri országuton, február 13-án a Colloredo dandárt előre indította Gyöngyösre. E városnál kellett megállnia Colloredonak s innen egyrészt Miskolcra és a Tisza felé portyázni, másrészt bal oldalán Pétervásár felé iparkodni, hogy Schlickkel összeköttetésbe lépjen.

Egyidejűleg a Wyss dandár is, mely ép úgy mint az előbbi, január végén visszahivatván Görgey üldözésétől, visszatért a főhadereghez, Vácon át Schlick elé küldetett Losoncra, hanem már febr. 16-án azon hirre, hogy Schlick szerencsésen eljutott Rimaszombat tájékára, Vácon marasztatott.

Végül ugyanazon időben a főhadsereghez hívták a Dietrich dandárt is, melyet Nugent küldött s mely eleinte arra volt szánva, hogy a főhadseregnek a szerbekkeli összeköttetését állítsa helyre. Az ok, mely miatt ez történt, Görgey és Klapkának Schlick kitérése által lehetővé vált egyesülése volt, melyre nézve az osztrák főhadiszállás lassankén tisztába jött s mely ellen erősíteni akarták magukat.

A Colloredo dandár február 15-én ért Gyöngyösre, innen tovább portyázott s a kapott prancs szerint összeköttetésbe lépett Schlickkel. Mint előbb elmondók már, Schlick nem követte a kapott utasítást, miszerint hadtestét vezesse a főútra Gyöngyösre, sőt saját felelősségére ismét előnyomult, minek következtén febr. 21-én Putnoknál összeütközésre került a dolog.

Colloredot, kinek állása Gyöngyösnél egyetlenegy dandárával nagyon veszélyesnek látszott, utasítá most Windischgrätz, vonuljon Hatvanra vissza s állítsa föl azon csapatosztályt, mely Kompólton állt a Tarnánál, most Gyöngyösön mint legszélsőbb álláson. Ugyanaz nap reggel azonban 5¹/₂ órakor megtámadták a magyarok a kompolti csapatosztályt. A Desewffy hadosztály egy része volt, mely e támadást tevő. E hadosztályt 15-én Harsánynál hagytuk el. Onnan Klapka, ki személyesen vele volt, a legközelebbi napokban előre vezette Maklár, Szihalom és Mező-Kövesdre. A Kompolton meglepett két vértés század a legnagyobb zürzavarban 35 embert és 17 lovat veszítve futott Bal-Püspökire s innen aztán Gyöngyösre huzódott, mialatt Colloredo serege zömével Hatvanra vonult.

Innen jelenté Colloredo, hogy a magyarok nagy tömegekben gyűlnek össze a Tarna mellett s nyilvánvaló, hogy föcsapásra készülnek az egrí országúton.

Ez esetben Windischgrätz Gödöllőn akarta elfogadni őket. Ide vonta a Wyss dandárt Váceról, e mögé állította Kerepesnél a Dietrich dandárt s a Colloredo dandárt Gödöllőhöz közelebb vonta Bagra, a Galgán innen, úgy hogy most a nagy országúton valának sorba fölállítva a Colloredo, Wyss és Dietrich dandárok.

Egyszersmind Schlicket is fölszólítatá, vezesse Pétervásáran át Gyöngyösre hadtestét, hogy így a főúton előnyomuló

magyaroknak oldalába vagy hátába üthessen. Megujtatott még egyszer e parancs, hogy Pétervásárra menjen, midőn Schlick szándékát, miszerint Putnokra akar nyomulni, megtudta Windischgrätz. Mielőtt Schlick ez utóbbi parancsot megkapta volna, jelenté, hogy 23-án Pétervásárán s 26-án Egernél fog állni összpontosított hadtestével. Most Windischgrätz is elhatározá, hogy előnyomul, főleg miután arról értesült, hogy a magyarok és pedig csak a Klapka hadteste, egész csendesen állnak Mező-Kövesdnél s részükről nincs semmi szándékuk támadni; Schlicknek megengedé a herceg, hogy Pétervásárról Egerbe mehet. 26-án álljon itt, ugyanaz nap Kápolnára akart érni Windischgrätz. 27-kére aztán majd értekeznek a további teendőkről. Azonban ez nem történt így.

Miután a dolgok itt nagyon is összebonyolodnak, célszerű lesz, kissé világosabban kifejteni azokat alapvonalaikban. Nyilvánvaló, hogy ez ide oda küldözött jelentéstételek és parancsok özönében két vezérrel van dolgunk, kik különböző szándékokat és nézeteket követnek, nem egygyel; Schlickkel és Windischgrätzcel, nem Windischgrätzcel magával van dolgunk.

Windischgrätz alapnézete eredetileg az, hogy a magyarok ellen, kiknek támadását várja, védelmi csatát fog vívni Pest előtt és saját megerősítésére Schlicket a hegyek közül a főutra akarja levonni.

Schlick ellenben folyvást támadni akar.

Mialatt Windischgrätz mindig oly módon akar egyesülni Schlickkel, hogy ezt visszafelé vonja, Schlick folyvást előrenyomulva igyekszik egyesülni, majd Putnok, majd Egernél s Windischgrätzet oda akarja vonni. Itt nem találunk sem a névleges fővezér részéről határozott parancsot, sem a névleges alvezér részéről szükséges engedelmisséget; s az alvezér Schlick végre keresztülviszi, a mit akar; Windischgrätz megengedi neki, hogy Egerbe mehet s maga akar a Tarnához előnyomulni Kápolnára, hogy Schlickkel egyesülhessen.

Sajátságos sors, hogy épen Schlicknek kell újra megváltoztatni ez általa végre keresztülvitt tervet. 21-én, a mint Dembinskivel Putnok és Sajó-Szt.-Péter közt összeütközött, megtudja ugyanis, hogy nem csupán a Klapka hadtestével van itt

dolga, hanem Görgey is Miskolc közelében áll s jelentést tesz erről még ez nap Windischgrätznek, lemondva önmagától az Egerbe menetelről. Windischgrätz 22-én kapja e jelentést s most azon határozott parancsot küldi Schlicknek, hogy legkésőbb 25-én Gyöngyösön legyen, ugyanaz nap Windischgrätz maga is megérkezik a 2-ik hadtesttel.

Február 23-án Windischgrätz most valóban concentrálta Bag, Gödöllő és Kerepesnél a 2.ik hadtestet Wrbná alatt, mely a Csorich és Schwarzenberg Edmund hadosztályokból állt, összesen $13\frac{1}{2}$ zászlóalj, 13 század lovasság és 102 ágyu, azaz mintegy 15,000 emberből*). 24-én Hatvanra és Hortra nyomult elő e hadtest; végre 25-én a jobb szárny Schwarzenberg Edmund alatt (a Bellegarde lovas dandár s a Dietrich gyalog dandár) Árokszállásra, a bal szárny, melynél volt maga Windischgrätz is s mely a Wyss, Colloredo, Schütte dandárokból s a tartalék tüzérségből volt összetéve, Csorich alatt Gyöngyösre indult, hol az egyesülésnek kellett volna megtörténni Schlickkel, honnan aztán a főhaderőnek, Schlick és Csorichnak 26-án Kápolnára, a jobb szárnynak Schwarzenberg alatt Kálra kellett volna előnyomulni.

A dolgok azonban máskép alakultak. 24-én Hatvanban arról értesült Windischgrätz, hogy a tiszt, kinek a parancsot kellett volna Schlickhez vinni, miszerint ez legkésőbb 25-én Gyöngyösön legyen, utközben huszárokra bukkant, Schlick tehát nem kapta meg a parancsot. Hanem erre nemsokára megjelent Schlicknek egy tisztje Hatvanban, ki fölvilágosításokat hozott a tábornok legujabb szándékai és állásáról. Ebből kiviláglott, hogy 24-én a Schlick-féle hadtestből a Krieger és Deym dandárok Schulzig alatt Pétervásárán, a Pergen és Fiedler dandárok Erdő-Kövesden és Nádujfalun, a Parrot dandár Verebélyen Pásztó mellett áll, hogy Schlick ez állásban marad 25-én is és 26-kán Eger ellen akar támadni.

Windischgrätz most estefelé azon parancsot küldé Schlickhez, rögtön induljon Gyöngyösre és pedig Pásztón s Patán át, mert az egyenes út Parád felé csaknem járhatlan; azonkívül

*) Lásd A) mellékletet e szakasz végén.

a legközelebbi dandárok, Parrot, Verebélyen és Fiedler Nádujfalun egyenes parancsot kaptak. 25-kén Patáig, 26-kán Gyöngyösre kell jönniük, a többi dandár 26-án Patáig jöjjön. Megjegyezzük, hogy az út Pétervásáráról Pásztón és Patán át $7\frac{1}{2}$ mértföldnyi, tehát erős kétnapi járóföld, mely annál fárasztóbb volt, mivelhogy a Mátra hegység lejtői mellett ez országut is, főleg ez évszakban, sok kívánni valót hagyott hátra.

Schlick február 24. és 25-ke közti éjjel kapta Windischgrätz herceg levelét s ez utóbbi reggel személyesen a főhadiszállásra ment Gyöngyösre. Csapatai még régi szállásaikban álltak, csak Parrot indult meg a kapott egyenes parancs folytán Patára. Schlick azzal mentegette a kapott parancs ellenére állva maradását, mivelhogy az utak nagyon rozsak, az élelmezés terhes stb s végre azt indítványozá, hogy Pétervásáráról a Tarna mentébe Sirok és Verpelétnél akar egyesülni s hogy február 26-kán egész bizonyosan megérkezik ez utóbbi helyre. Windischgrätz gondolá, hogy a fönnforgó körülmények közt semmi egyéb nem marad számára föl, mint hajlani Schlick kívánságára. S csakugyan így is volt a dolog, ha csak legalább egy napot nem akartak elveszteni.

A végleges intézkedések tehát 26-ra következőleg állapítottak meg :

Wrbna két hadoszlopával Árokszállásról és Gyöngyösről Kálra és Kápolnára nyomul, tehát a magyarok Tarna melletti hadállásának homloka ellen ;

Parrot Patáról Gyöngyösre jön s a nagy országúton rendelkezés alatt marad Wrbna támogatására ;

Schlick a Tarna mentében lefelé indul s Verpelétnél a magyarok hadállásának jobb oldalát és hátát támadja meg.

Mielőtt folytatnók, mi történt a magyarok részéről az utóbbi napokban, még egy pillantást kell vetnünk azon haderőkre, melyeket Windischgrätz hátának támogatására vagy egyáltalán mellékeélokra fordított.

Miután Wrbna a Tarnához előnyomult, Budapesten csak a Liebler dandár maradt, 4 zászlóalj, 1 század lovasság és 1 titeg ; Esztergomban 1 zászlóalj s Vácson egy tót önkéntes csapat Szirmay alatt.

Jellacsics bán a Grammont, Karger, Rastich (előbb Neustädter) és Ottinger dandárokkal, összesen 9 zászlóalj, 22 század lovasság és 48 ágyuval a szolnoki vasutnál állt, tehát a demonstrációval szemben, melyet Dembinski Szolnoknál tervezett. Ezt kellett föltartania, ha ugyan megtörténik ez. Biztosította tehát a Tarna ellen működő hadsereg jobb oldalát. Utasította, hogy ha a főhadsereg előnyomul, küldjön egy csapat osztályt tábornoki főnöke Zeisberg tábornok alatt Ceglédről Tápió-Szelen át Jászberényre, hogy az összeköttetést a főhadsereggel helyreállítsa s annak jobb oldalát jobban fedezhesse, mint a mennyire a szolnoki vasut mellől fedezni lehetne azt. E csapatosztálynak 2 zászlóalj, 4 század lovasság s 2 ütegből kell állni. Pótlásul e csapatosztály helyett egy gránátos zászlóaljat kapott Jellacsics. Zeisberg 25-én Tarna-Eörsre ért s Windischgrätz utasította őt, hogy 26-án nyomuljon elő Hevesen át s minden ellenséges csapatról, mit Hevesen tul talál, kevésbbé sürgős esetekben Wrbnát Kápolnán, sürgős esetekben Windischgrätzet Gyöngyösön tudósítsa.

Magyar részről február 22-én az 1-ső hadtestből (Klapka) a Dessewffy hadosztály Egerben állt, a Máriássy hadosztály Maklár és Mező-Kövesden, a Schulz hadosztály hátrább állt Harsány mellett. A hadtest főhadiszállása Egerben volt.

23-án a Dessewffy hadosztály a főhadiszállással Egerben maradt, Máriássy Kerecsendre nyomult s előrseit előre toltta Kápolnára a Tarnához; Schulz Mező-Kövesdre ment.

A 7-dik hadtest (Görgey) febr. 22-én kapott parancsot, hogy Miskolc környékéről induljon az 1. hadtest után a nagy országoton, 24-én Görgey főhadiszállása Mező-Keresztesen volt, hadosztályai a környéken.

A Szekulics hadosztály a 2-ik hadtestből 24-én Poroszló mellett nyugot felé állt.

Dembinski főhadiszállása Mező-Kövesden volt.

Azon hirre, hogy Schlick néhány dandára Pétervásárára bevonult, Klapka kedvet kapott megtámadni ezeket; a Desewffy hadosztályt szemelte ki e végre s a Máriássy hadosztály felét, melynek 23-kán Sirokra kellett előnyomulni. Dessewffynek Batkáról kellett megindulni. A támadást bizonyos jeladásra mind a

két hadoszlop egyszerre kezdje meg. Klapka értesítette e szándékáról Dembinskit s ez azonnal határozottan megtiltotta e támadást. Klapka tehát nem is indította előre Desewffyt, hanem Máriássy nem kapott ellenparancsot, valóban Pétervására ellen nyomult s miután sokáig várt a jeladásra, azon véleményben, hogy talán csak ő nem vette észre a jelt, meg is kezdte egymaga a támadást 5 század gyaloggal, 1 század lovas és 4 ágyúval. Kezdetben szerencsés is volt támadása, benyomult a helységbe, hanem az osztrákok hamar összeszedhették magukat s most gyorsan visszaverték Máriássy csapatait.

Dembinski szerfölött megharagudott, valamint a febr. 18-ki kompolti, ugy e pétervásári támadás miatt is. Bármily csodálatosnak látszik is ez első pillanatra, mégis nagyon érthetővé válik, ha az ember Dembinski helyzetébe képzei magát, kinek az a szándéka volt, hogy talán egy egész hétig folyvást csendesen fog maradni összes haderejével a Tarna mellett ellenfelének legközelebbi szomszédságában, hogy előbb egészen más ponton, Szolnoknál demonstratiót csináltasson, mely az ellenfélnél azon véleményt ébreszsze, hogy ott van a magyarok főhadereje. Ha tehát északon, a Mátra hegységénél s az egi országon egyik merész vállalat a másikat követi, mint azt kis csapatosztályok csak azon esetben szokták tenni, ha hátuk mögött nagy segélyseregek állnak, ugy végre senkit sem csalhat meg többé a szolnoki demonstratió s teljesen elveszti hatását.

Febr. 25-én a Desewffy hadosztálynak Verpelétre kellett előnyomulni, a Máriássy hadosztálynak Kápolnára, a Schulz hadosztály e helyett Egerbe és Baktára jött.

A Szekulics hadosztály Füzes-Abonyra nyomult elő, a 7. hadtest Maklár, Mező-Kövesd, Mező-Keresztes, Nyárád és Ábrányra. A hadsereg főhadiszállását Egerbe tették át.

Február 26-án végre a magyar csapatok a mennyire itt tekintetbe jönnek, következő állásokat foglalták el :

A Tarna vonalnál álltak, a jobb szárnytól a bal felé számítva :

a Desewffy hadosztály Verpeléthnél, előőrseit a Tarna átjárásánál Sirok mellett állítva föl, a Verpeléthről Pétervásárára vivő uton, tehát homlokát Schlick ellen fordítva ;

a Pöltenberg hadosztály Döbrónél, hová Maklarról jött ;
a Máriássy hadosztály Kápolnánál ;
a Szekulics hadosztály Kálnál.

A második sorban álltak, ismét jobbról balra számítva :

a Schulz hadosztály Eger és Baktánál ;

az Aulich, Guyon és Kmety hadosztályok Maklár, Mező-
Kövesd és Ábránynál ;

a Hertelendy hadosztály Poroszló és Tisza-Fürednél.

26-kán reggel tehát 4 hadosztály állt a Tarna mellett s a többi 5 ötmérföldnyi távolban, azaz két kis napi járóföldre volt a Tarnától.

A 7. hadtest főhadiszállása febr. 26-án Mező-Kövesden, Dembinskié Egerben volt.

A 38,000 emberből, kik fölött Dembinski rendelkezett, febr. 26-án 17,000 állt a Tarnánál. *)

A Tarna vonal megszállása febr. 26 ig Dembinski intézkedései szerint megtörtént. E folyamán most három különböző hadtest hadosztályai álltak, melyek közül egyiknek nem volt hadtestparancsnoka, az 1-ső hadtest két hadosztálya pedig a 7. hadtest egy osztálya által választatott szét egymástól. Ez Dembinski ama törekvésének volt következménye, melyszerint a febrár 12-iki hadosztályokra való beosztást föl akarta tartani, ámbár a hadtestparancsnokok ellenzése miatt a kormány már fölhagyott azzal. Itt csak megjegyezzük ezt, mintán később ismét vissza kell térnünk erre.

A kápolnai csata

Első nap ; február 26.

Február 26-án reggel főzés után útra kelt Gyöngyösről az osztrák balszárny hadoszlopa Wrbná és Csorich alatt a Wyss, Colloredo és Schütte dandárokkal ; a főtartaléktüzérség egy óra mulva követte. A Parrot dandár déli 12 órakor ért Gyöngyösre, hol a poggyászt hátrahagyták s portyázó csapatokat küldött

*) Lásd a **B** mellékletet e szakasz végén.

Verpelétre keleti és Parád felé északi irányban, hogy Schlickkel igyekezzenek összeköttetésbe jönni s tartsák szemmel a magyarok netáni mozdulatait e tájon.

A jobb szárny hadoszlopa Árokszállásnál Schwarzenberg alatt, előhadát Nostitz alezredessel délelőtt 9 órakor Kálra indította s nemsokára maga is utána indult.

Délután 2 órakor az előhad, a Wyss dandár csak egy jó órányira volt már Kápolnától, nemsokára megpillantotta a magyarok hadállását.

A magyarok négy, azaz sajátkép csak három hadosztálya, miután Desewffy Sirokra nyomult elő, Verpeléthtől Kálig $1\frac{3}{4}$ mértföldnyi, azaz 17,500 lépésnyi téren volt homlokban föllálítva, úgy hogy a homlokvonal minden lépésére még csak egy ember sem jutott.

A Tarnát mindkét oldalt csekély halmok, a Mátra délkeleti lejtői kísérik; a Tarna jobb partja, azaz a nyugoti, mely az osztrákok felé vala fordítva, majd mindenütt uralkodik a keleti, a bal part fölött. A magyarok tehát első hadsorukat a Tarnán át a jobb part magaslataira helyezték, mintegy 2000 lépésnyire előre. 1200—1500 lépésnyire hadállásuk közepétől egy árok, mely itt a Tarnával egyenközüleg fut, tovább azonban délnek kanyarulva egyesül azzal, átmetszi itt a nagy egri országutat.

A magyar homlokvonal aránytalan nagy kiterjedésénél fogva érthető volt, hogy jelentékeny hézagok találkoztak a vonalban; így Debrő s Tóthfalva-Kápolna közt egy ritkás erdő feküdt az északi magaslatoknak az országut felé lehajló déli lejtőjén, mely egészen megszálló csapat nélkül maradt. Kompolt előtt volt másik erdő, egyrészt a kápolnai, másrészt a káli hadállások közt. A Tarna bal partján fekszik Verpeléth és Felső-Debrő az országuttól északra, Kápolna az országutban s Kál délre az országuttól; a Tarna jobb partján Alsó-Döbrő az országuttól északra, Tóthfalva közel hozzá, Kompolt délre tőle; e helységek mind szorosán a folyam mellett fekszenek Kál kivételével, mely mintegy 2000 lépésnyi távolra esik attól. A két erdőt döbrői és kompolti erdőknek fogjuk nevezni.

Wyss tábornok, mihelyt az ellenséget megpillantotta maga előtt, előreindította lovasságát, $2\frac{3}{4}$ századot 6 ágyuval; az

utána jövő Colloredo dandár aztán az országúttól balra foglalt állást; nemsokára észrevette ez, hogy magyar csapatok állnak bal oldalán, balra huzódott tehát Vécsre s megrakta egyelőre ugyan csak egy század vadászszal a döbrői erdőt. Hanem a mint most Pöltenberg figyelmessé lön az erdőre, egy zászlóaljat ágyúkkal együtt ellene irányzott s behatolt oda; még 3 századot küldött Colloredo Kronenberg őrnagy alatt az erdőbe, kiknek sikerült a magyarokat onnan kiverni. Pöltenberg megújítja a harcot s még 4 századot kellett ide küldeni egy tartalék üteggel. Végre Colloredo csapatainak egész többi részével — összesen ugyan csak 8 század gyalog volt — balra fordulva ide sietett.

Már kezdet óta meglehetősen nagy hézag volt Colloredo dandára s a Wyssé közt, miután kezdet óta a döbrői erdőre irányult a Colloredo dandár egész figyelme, most még feltünőbbé vált az és Csorich, mihelyt a tartalék tüzérség megérkezett, betölté e hézagot 6 üteggel, melyeket a Schütte dandár fedezett. A centrumban most ágyuzás fejlett ki, mely egész késő éjig tartott, s melyben főleg sokáig állhatatos buzgalmat tanusított egy röppentyű-üteg, mely Kápolnát mindenkép lángba akarta borítani, a nélkül, hogy valami egyéb történt volna e ponton.

Mint itt, úgy a Wyss dandárnál is egyelőre minden csupán csak ágyuzásra szorítkozott, mi végre osztrák részről 6 üteg használtak.

Schwarzenberg már 2 órányira Kál előtt Nagyútnál Szekulics előcsapataira talált, kik rögtön visszahuzódtak hadosztályukhoz. Schwarzenberg követte őket s a kompólti erdőtől délnek állította föl csapatait, lovasságát átléptetve az árkon, melyről főnebb szó volt s a Dietrich dandárt ez ároktól kelet felé indítva. Az ágyuzás, mely most kifejlett, kevésbé háborgatta a Szekulics hadosztályt s ez estig megtartotta állását, a nélkül, hogy, mint látni fogjuk, ekkor is kényszerült volna földadni azt.

Mialatt Wyss ágyugolyóit hasztalan pazarolta el Kápolna ellen és Schwarzenberg mitsem tett, Szekulics és Máriássy néhány zászlóalja megszállta a kompólti erdőt Wyss jobb oldalán s azon át előre hatoltak részben Wyss dandárának második

csatarendjéig. Most ez lovasságával s 9 ágyuval egyszerre megtámadta őket homlokban és oldalt s nem épen erőmegfeszítés nélkül visszaverte az erdőbe, a magyar huszárok ugyanis mérészen közé vegyültek az osztrákoknak s ily módon az osztrák tűzértséget, mely nem akarta saját embereit löni, akadályozta a tüzelésben. Csak midőn 3 szakasz osztrák lovasság hátban és oldalt megtámadta, csak akkor vonultak vissza a huszárok az erdő szélén fölállított ágyuikhoz. Az erdőben aztán a magyarok még egy csapatosztálylyal ütköztek össze, melyet Schwarzenberg bal oldalára küldött, hogy az összeköttetést Wyssel helyreállítsa.

Midőn az osztrákok bal szárnyán Colloredo egész dandárát a döbrői erdőbe vezette, alkonyat felé Pöltenberg még egy kísérletet tett itt, hogy az erdőt újra visszafoglalja. Két csatarendben, a másodikat az elsőnek jobb szárnya mögé állítva, elővezette hadosztályának legnagyobb részét.

Kronenberg őrnagy 8 század gyaloggal kitört ellene az erdőből; 5-öt a magyarok homloka, 3-at jobb oldala ellen irányzott; ez utóbbiakat megtámadta a magyarok második csatarendje s keményen szorongatta, a mint váratlan segély érkezett számukra.

Csorich ugyanis már Gyöngyösről Verpeléthre küldött Sáron és Domoszlón át 4 század gyalogot Brandenstein kapitány alatt, hogy várják be ott Schlick megérkezését s aztán forduljanak Kápolna felé. Brandenstein Schlickkel nem találkozott, hanem a Desewffy magyar hadosztálylyal s miután sem rendelete nem volt, hogy Verpeléthet megtámadja, sem csekély ereje meg nem engedé azt, Döbröre indult a Tarna mentében. Épen jó időben ért ide, hogy a magyaroknak az erdő elleni támadását visszaverni segítse.

Az osztrákok bal szárnyán ez volt a harc utolsó fölvonása.

Schlick, a mint Gyöngyösről visszatért, 26-án dél felé érkezett csak újra Pétervásárra s dandárainak itt azonnal parancsot adott az indulásra. Mire megindultak, 1 óra lett, az utak nagyon roszak voltak s már alkonyodni kezdett, mikor Schlick előhada Sirokra ért s ott a Tarna hidjánál a Desewffy hadosztály előhadába ütközött. Rövid ellenállás után elhagyták a ma-

gyarok Sirokot; Schlick aztán e helységnél tábornok serege zömével s előcsapatait egész Sz.-Mariáig előretolta Verpeléth felé. Tehette ezt, mert Desewffy előhada Sirokról a helyett, hogy a Tarna jobb partján ment volna tovább, a bal parton ment Baktára s a Schulz hadosztály is kitért az útból.

Az osztrákok jobb szárnycsapata Zeisberg alatt 26-án reggel Heves helyett csak Mériáig és Bocsonádig jött; Zeisberg maga innen Gyöngyösre ment, hogy Windischgrätzről közelebbi utasításokat kapjon, helyettese pedig, a mint Kál felől ágyúdörgést hallott, Nagyútra vezette a csapatokat, honnan, anélkül hogy részt vettek volna az ütközetben, este visszatértek Mériára és Bocsonádra.

A két ellenfél fővezérei nem avatkoztak be egyenesen a február 26-iki ütközet vezetésébe. Windischgrätz egész nap Gyöngyösön maradt, szerfölött aggódva Schlick miatt, kiről mitsem lehetett hallani. Attól félt, hogy e tábornokot, a mint Pétervásárára visszautazott, elfogták a magyarok, dandárai tehát parancsnok és utasítások nélkül vannak. Ez esetre parancsokat küldött Pétervásárára.

Görgey éppen Dembinskinél volt Egerben s vele együtt az asztalnál ült, a mint 26-án délután ide hallatszott a kápolnai ágyúdörgés. Dembinski eleinte nem akarta hinni s a mint végre kénytelen lón meggyőződni, hogy csakugyan ütközet fordult elő a Tarnánál, nagyon megharagudott, mint előbb Klapka támadásai miatt, úgy most a miatt, hogy Windischgrätz nem várakozott, míg ő elkészül minden intézkedéseivel, s hogy Windischgrätz oly kevés kiméletet tanusított a magyarok megneműgöztöje iránt a Tarnánál. Sokféle halogatás után Kápolnára kocsizott Görgeyvel s csak alkonyat felé ért ide. Ő maga, mint szintén Görgey is, huszárlóra ültek; Dembinski gondoskodni akart arról, hogy a magyarok Kápolnánál tartsák meg a Tarna-vonalat; ugyanazt igyekezék Görgey Kálnál kieszközölni.

Midőn ez sok keresés után reá akadt a Szekulics hadosztályra, az ütközet itt már egészen elnémult s Szekulics csendesen, nyugodtan állt a Tarna jobb partján, háta mögött az iszapos patakon át egy nehezen használható gázló. Görgey visszavonta őt a Tarna bal partjára Kál felé s Kápolnára ment, hogy

Dembinskivel beszéljen s parancsokat kapjon a következő napra.

Pöltenberg a döbrői erdő elvesztése után s miután meg-
hiúsult a kísérlet, hogy este újra elfoglalja, visszament a Tarna
bal partjára egész Kerecsendig.

Második nap; február 27.

Bármennyire Dembinski ohajtása ellen történt is, hogy a
Tarnánál megtámadják, de miután az ellenség nem felelt meg
az ő ohajtásának, akarva nem akarva kényszerült 27-én is
folytatni a már megkezdett harcot. 26-án késő este adta ki in-
tézkedéseit a következő napra.

Klapka a Desewffy hadosztálylyal védje Vérpeléthet észak
felé, tehát tartóztassa föl Schlicket; Pöltenberg Döbrön át, hová
újra elő kell nyomulnia, akadályozza meg Wrba egyesülését
Schlickkel a domoszló-verpeléthi úton, Máriaassy Kápolnánál,
Szekulics Kálnál álljanak meg a Tarnánál.

Rendeltetett továbbá, miszerint Aulich Maklárrol Kálra
induljon, hogy itt Szekulicssal egyesüljön; Guyon és Kmety
éjjel induljanak meg Mező Kövesd és Ábrányról, az előbbi Ká-
polnára, hová 10 óraker kell megérkeznie Máriaassy támogatá-
sára, az utóbbi Kerecsendre, hogy ott a tartalékokat képezze. Jó
lesz megjegyezni, hogy az út Mező Kövesdtől Kápolnáig 3, Áb-
ránytól Kerecsendig 4 mértföld, ez Guyonnak min tegy 6, Kme-
tynek 8 óra járás. Guyonnak tehát legkésőbb reggel 4 óraker
el kellett volna már indulni Mező Kövesdről, Kmetynek ép oly
korán Ábrányból, hogy ha ez utóbbira csak délben számítottak
volna is s a mellett ugyancsak sietniek kellett.

A Schulz hadosztály Baktánál és Szoláthnál marad Eger
födözésére; végül megállapítatott, hogy Dembinski maga veszi
át a vezetést a centrumban, Görgey a bal, Klapka a jobb
szárnyon.

Ha ez intézkedések idejekorán kivitettek volna, akkor a
jobb szárnyon két hadosztály állt volna az 1. hadtestből (Schulz
és Desewffy) s egy a 7. hadtestből (Pöltenberg); a centrumban

egy az 1. hadtestből (Máriássy) s kettő a 7-ikből (Guyon és Kmety), végre a bal szárnyon egy a 2. hadtestből (Szekulics) s egy a 7-ikből (Aulich). A hadosztályok tehát ismét teljesen össze voltak keverve. A két hadtestre (Görgey és Klapka) való fölosztás ugyan csata vezetésére teljesen alkalmatlan volt; Dembinski azonban, mitsem javított ezen, miután a fővezérséget szárnyak szerint fölosztotta s csak azon hátrány származott e fölosztásból, hogy a csapatoknak ismeretlen vezérek alatt kellett küzdeni.

Görgey 26-án nagyon késő este tért vissza Kápolnára Szekulics-hoz lovaglásából, Dembinskit már alva találta, hanem a rendelkezések készen voltak. Miután nem volt semmi táborkar itt rendelkezésére — csak táborkari főnöke jött vele — ez utóbbi az Aulich és Kmetynek szóló parancsokat Dembinski egy futárja által küldte Egerbe, hol Görgeynek két szolgálattevő tisztje volt, kik azokat majd tovább szállítják Maklár és Ábrányra.

A Guyon hadosztályt elhatározta Görgey, hogy maga fölkeresi. Kerecsenden találta Pöntenberget s tudatá ezzel, hogy napkölte előtt ismét elő kell nyomulnia a Tarnához. Aztán útját folytatva, reggel 4 órakor Mező Kövesdre ért, hol a Guyon hadosztályt rögtön föllármáztatta. Világos nappal lett, mire e hadosztály megindult.

Windischgrätz, ki még mindig Gyöngyösön volt, febr. 27-én reggel parancsolá Parrotnak, hogy küldjön 4 század lovas Kápolna felé s dandárának többi részével, 3 zászlóalj, 1 század lovas és 1 úteggel foglaljon állást Gyöngyös előtt s küldjön ki portyázó csapatokat Parád, Verpeléth és Heves felé. Aztán előre indult a Tarnához, hogy itt átvegye a támadás vezetését. Tóthfalva környékére érve, elhatározá, hogy Kápolna ellen intézi a főtámadást, mert e tájon a patak magas jobb partja különösen kedvező viszonyt látszott nyújtani a bal part áttekinthetésére. Hanem a támadás megkezdésével várni akart, míg Schlicket meg nem pillantják a magyarok jobb oldalán.

Reggel 8 óra tájban Verpeléth környékén füstoszlopokat láttak fölemelkedni s ágyúdörgést hallottak azon irányból.

Schlick 27-én reggel 4 órakor indult meg Sirokról s csak

7-kor találkozott a magyarokkal, a Desewffy hadosztályal, épen Verpeléth előtt. Csapatait most támadásra indította Schlick a falu ellen s egyszersmind egyik szolgálattelvő tisztjét Windischgrätzhez küldte Kápolnára, hogy további utasításokat hozzon. 8 $\frac{1}{2}$ órakor ért e tiszt Kápolnára; Windischgrätz rendelé, hogy Schlick, ha Verpeléthez elfoglalta, nyomuljon elő a Tarna bal partján Wrbnávali egyesülés végett, ki Kápolnánál fog átkelni a folyamon.

Klapkának Verpeléthez a 26-án Sirokról Baktára szorított csapatosztály eltávozása után, a Desewffy hadosztályban csak 3600 gyalogja, 500 lovasa és 16 ágyuja volt; Pöltenberg és Schulz, a mint Schlick a falut, mely a Tarna bal partján fekszik, megtámadni készült, Döbröről és Szóláthról Klapka támogatására rendeltettek.

Miután Schlick a magyarok előőrseit visszaützte Verpeléthez, mindjárt előállított két 6 fontos, egy 12 fontos s egy röppentyű üteget és 9 lovassági ágyut, azaz összesen 33 ágyut, kétszer annyit, mint a mennyivel Klapka rendelkezhetett s lövetni kezdte a helységet.

Rövid idő alatt részint elhallgattatta, részint hátrálásra kényszerítette Klapkának tüzéségét. Most 9 és 10 óra közt Schlick rohamra bocsátotta Verpeléth ellen a Krieger dandárt, 2 zászlóaljat első, 1-et a második csatarendben. Hiába igyekezett Klapka ellenállni 2 gyöngé zászlóaljjal: a Don Miguel gyalogság egy zászlóaljával s a 43-ik honvéd zászlóaljjal. Élénk utcai harc után visszanyomattak ezek a helység délkeleti részébe; az osztrákok ellen vezetett 34-ik honvéd zászlóalj megingatta ugyan az ellenség első sorát, hanem most előre rohant Krieger második csatarendje s visszaverte a honvédeket.

Verpeléth elveszett s a Desewffy hadosztály meglehetősen szétbomladozva hátrált délkeleti irányban. Schlick ekkor Deym tábornok vezérlete alatt a porosz herceg nevet viselő vértés ezredet indította át a Tarnán s Verpeléthez keresztül üldözésükre. A vértések 5 század huszárt, kiket Klapka csak csapatonként állított ellenök, egymásután szétverték, egy még tüzelő ütegre rohantak, levágták tüzéreit s épen el akarták vinni az ágyukat, a mint Pöltenberg Döbröről Klapka támogatására jött s a hu-

szárokat, kiket magával hozott, a vértések jobb oldala ellen indította. Most a 34-ik honvéd zászlóalj is, mely még meglehetősen együtt volt, újra megfordult és sortüzeléssel fogadta a vértéseket. Ezek Verpeléthre hátráltak, a zászlóalj követte őket oda, hanem itt oly keményen fogadták, hogy csakhamar vissza kellett fordulnia. Sajátkép mitsem nyertek a magyarok egyebet, csak hogy biztosították hátukat, föltartóztatták Schlick üldözését s időt nyertek újra összeszedni a széteszlott csapatokat. — Dél tájban volt. Itt elhagyjuk az osztrákok bal szárnyát, melyet mostantól kezdve Schlick hadteste képez, hogy lássuk, mi történt ezalatt az osztrákok centrumában, Wrbná és Csorich hadoszlopánál.

Mihelyt az osztrák centrumban észrevették, hogy Schlick Verpeléthhez közelget, a Wyss dandárnak intézkedéseket kellett tenni Kápolna megtámadására. Három úteget indítottak a falu ellen a Tarna völgyének jobb szélére, mellette a szőlőkben volt elrejtve a második vadász zászlóalj; egy zászlóalj 56. számú Fürstenwärther gyalogság hátul állt az országuttól balra, egy zászlóalj az 59. sz. badeni nagyherceg ezredből még hátrább állt a nagy országuton.

A három osztrák úteg nemsokára hátrálásra indította a Máriássy hadosztály útegeit, Máriássy gyalogsága is visszavonult Kápolnára a faluba. Mindezt világosan lehetett látni a magas jobb partról. Wyss ekkor rohamra vezette a Tarnán át Kápolna ellen a 2-ik vadász zászlóaljat s a Baden gyalogságot; ámbar a magyar útegek, melyek a falu mindkét oldalán tüzelni kezdtek, erősen fogadták, mégis behatolt a helységbe. Hanem bent heves és meglehetősen makacs utcai harc fejlett ki. Már az osztrákok javára látszott ez eldőlni; e reményben sietett Wyss a Tarna jobb partjára vissza a lovassághoz, mely Montenuovo ezredes vezérlete alatt a centrum s a jobb szárny közti összeköttetést fedezte; ezt akarta most Wyss előre indítani Kápolnára a győzelem folytatására.

Az osztrákok jobb szárnyán Schwarzenberg csak akkor kezdte meg a harcot, midőn a centrumban már folyt az. Először is visszaszorította a Tarna balpartjára a gyöngye előcsapatokat, melyeket Aulich, ki Görgey távollétében itt parancsnokolt, a

jobb partra előre tolt; Schwarzenberg 2 század vértest és 6 ágyut küldött ellenök. A mint ez megtörtént, a jobb partról hevesen lövette Kált, a nélkül, hogy valami egyéb komoly vállalatba kezdett volna.

Midőn Wyss Kápolnára visszatért, nagyon rosz állapotban találta ott a dolgokat.

Mindjárt aztán, hogy Wyss Kápolnáról eltávozott, Dembinski előre indította Kápolna visszafoglalására a 47-ik honvéd zászlóaljat, melyet egy zászlóalj Zanininak kellett nyomban követni jobbra Tóthfalva irányában; két üteg a falu jobb- és baloldalán segítette a támadást s Aulich, miután Schwarzenberg ugyancsak kevésbé háborgatta őt, szintén e célra akarta fordítani jobb szárnyát. Az osztrákok hátráltak. Ekkor Wyss egy zászlóalj Schönhals gyalogságot indított a faluba, a 47-ik honvédzászlóalj hátrálni kezdett s az osztrák csapatok a faluban s a falu körül összeszedhették magukat.

A Wyss által elővezetett Schönhals zászlóalj egy osztálya a temetőben állt föl, a másik két osztály (2—2 század) a főkijáró utakra küldetett. A Zanini zászlóalj megtámadta a temetőben álló Schönhals osztályt; ez azonban megállta helyét, a másik két osztály csakhamar megfordult s a Zanini zászlóaljnak mindkét oldalára támadt. Kiverték azt a faluból és szétszórták; a mi megmenekült belőle, a Tarnán s a döbrői erdőn átfutott. Ezzel déltájban Kápolna az osztrákok kezébe esett.

Dembinski Kápolnától keletre a völgy szélén előre indítá ütegeit, hogy legalább a Wyss dandárt a faluból való előnyomulásban akadályozza, Máriássy zászlóaljait újra összeszedhesse s Guyont bevárhassa, hogy aztán ezzel egyesülve a harcot megújtsa. Aulich szintén visszavonta állásaikba jobbra küldött csapatait.

Midőn reggel Schlick komolyan megtámadta Verpeléthez s Dembinski Pöltenberget Klapka támogatására küldé, egyszersmind oda módosította tegnapi rendelkezéseit, hogy Görgey a jobb szárnyon vegye át a vezérletet, mivelhogy Klapka és Pöltenberg mindketten ezredesek voltak, tartott attól Dembinski, habár helytelenül, hogy összekoccanások történhetnek köztük. Aulichnak kellett tehát a bal szárnyat vezérelni, a mint

ez tényleg úgy is volt, mert Görgey Mező-Kövesdre lovagolt, hogy onnan Guyont ide vezesse. Görgey távolléte következtében e megmásító parancsot még nem kapta.

Miután Guyon a csatatéren ugyan igen vitéz, hanem a csatatértől távol meglehetősen hanyag volt és semmikép bizni nem lehetett benne, Görgey célszerűnek tartotta a hadosztályt el nem hagyni előbb, míg Kerecsendre nem hozta. 11 óra volt, mikor ide ért. Itt Guyon még előbb pálinkát oszt tatott ki csapatai közt, mint az csata előtt szokása volt.

Csak miután ezt bevégezték, indult Görgey a hadosztályt megelőzve Kápolnára Dembinskihez, hogy ennek jelentse Guyon megérkezését. Dembinski mit sem tudott Görgey távollétéről, nagyon csodálkozott tehát, hogy Görgey nincs a jobb szárnyon; utasítá, hogy siessen oda s vegye át a vezényletet.

Midőn Görgey 12¹/₂ órakor Klapkához és Pöltenberghez megérkezett, szünet állt be itt a harcban. Miután ugyanis a vértések támadása Deym vezérlete alatt nem sikerült, Schlick elhatározta, hogy előbb beárja még a Pergen és Fiedler dandárokat, mielőtt tovább előnyomulna. Görgey Pöltenberget és Klapkát beszélgetésben találta együtt, csapataikat, legalább a Klapka csapatait meglehetősen rendetlenségben.

Most elhatározzák, hogy Klapka siessen Szalókra s hozza el az ott egészen fölösleges Schulz hadosztályt, mely itt jó szolgálatot tehetne, míg Görgey átveszi a parancsnokságot Verpeléth ellen.

Görgey elhatározá, hogy védelmi állást foglal el a magaslatokon, melyek a Tarna bal partján kelet és dél felől körülveszik Verpeléthet s a helység felé nyitott szögletet képeznek, melynek déli lába Fel-Döbröről keletfelé nyílik, míg a keleti a Tarnával egyenközüleg halad mintegy ágyulövésnyi távolban. E magaslatok uralkodó pontja a szöglet csucsán Kerecsend felé esik. A magaslatok egyrészt, főleg a csucsponton erdővel borítvák, Verpeléth felé déltől északnak laposan nyulnak le, kevésbbé laposan kelettől nyugotnak, délnek és keletnek a kápolnai postaut s Kerecsend felé meglehetősen lassu hullámzással lapulnak le.

Görgey a Desewffy hadosztályt, azaz ennek maradványát a

szög keleti oldalára, a Pöltenberg hadosztályt a délire állította; Desewffynek a szög csucsát jelölé ki visszavonulási pontul; hogy azonban e fontos pontot, honnan szükség esetén Pöltenberg visszavonulását is fedezni kellett, még inkább biztosítsa, Görgey főhadiszállásának hadoszlopából is, mely Kerecsend nyugati oldalára megérkezett s itt állt tartalék gyanánt, rögtön ide rendelt két mozsár üteget s aztán az egész hadoszlopot, mely ugyan csak egy zászlóalj gyalogságból állt, utána indította.

Mihelyt a Pergen és Fiedler dandárok megérkeztek, Schlick általános támadásra készült Görgey hadállása ellen.

Schulzig altábornagynak a Krieger és Deym dandárokkal Verpeléthről dél felé kellett Pöltenberg ellen előnyomulni, bal oldalán egy, Gablenz őrnagy alatt, 4 század gyalog, 1 század lovas és 3 ágyuból álló csapatosztály által támogatva; a Pergen dandárnak, melyet a Fiedler dandár követett, még messzebb balra kellett átkelni a Tarna köhidján, mintegy 1200 lépésnyire Verpeléth fölött. Schulzig halaszsa addig a komoly támadást, míg Pergen erősen előre nem nyomul, hogy ily módon Görgeynek egészen elvágják a visszavonulhatást s a Tarna felé szorítsák őt.

Schulzig tehát pusztán ágyuzásra szoritkozott; Pergen, mihelyt a hidon átkelt, gyalogságát előre indítá a Desewffy által megszállt magaslatokra, a lovasság a gyalogságtól balra megelőzte ezt s egyenesen Görgey hadállása ellen tört a szög csucsára. Mielőtt azonban a magaslatra ért volna, Görgey mozsarai löni kezdtek s visszavonulásra indították; hanem Gablenz pusztá megjelenése már nagyon bátortalanítólag hatott Desewffy zászlóaljaira. Görgey aggódva a szög csúcsában fekvő uralkodó magaslat elveszthetése miatt, még egy kis csapat tyroli vadászszal megrakta azt.

Igy álltak itt az ügyek, midőn Dembinski fölhagyott már a csatával s visszavonulást parancsolt. Mielőtt még Guyon Kápolnához érkezett, s midőn Schlick Verpeléth megtámadásához készült, Windischgrätz a Colloredo dandárból 12 század gyalogot Döbröre küldött, hogy e falun át igyekezzenek helyreállítani az összeköttetést Schlicknek Schulzig alatt álló jobb szárnyával.

A Colloredo dandár többi részének Tóthfalvánál át kellett a Tarnán kelni, hogy innen aztán Dembinski jobb oldala ellen nyomuljon s így könnyítse meg a Wyss dandárnak a Kápolná-ról való előtörést.

Ily körülmények közt történt, hogy Dembinski friss csapatok nélkül lévén s azon helyzetben, hogy talán még egy óra hosszáig is várnia kell Guyonra, elhatározá, hogy hátrafelé megy, Guyonnal ohajtván találkozni s általános visszavonulást rendelt. Az erre vonatkozó parancsok azonnal szétküldettek; a bal szárny Aulich alatt s a Máriássy hadosztály Füzes Abony és Mező Kövesdre menjenek vissza; Guyon, e visszavonulást fedezve, Makláron át Kerecsendre, szintén így Görgey is, miután Guyon elvonulását fedezte, Kerecsendre, hol Kmety fogja őt fogadni, kinek megérkezését minden percben várták.

Körülbelül délután 2 órakor a bal szárny és a centrum megkezdte a visszavonulást.

Görgey a mint parancsot kapott, utasítá Pöltenberget, vonuljon keleti irányban a magaslat említett csúcspontja mögött lassanként Kerecsendre, mialatt Görgey maga a Desewffy hadosztálylyal s főhadiszállása hadoszlopával fedezni fogja e visszavonulást.

Pöltenberg nehézség nélkül megfelelhetett föladatának miután Schulzig nem igen erősen szorongatta. Gonoszabbul álltak az ügyek Görgeyre nézve.

Körülbelül 2 $\frac{1}{2}$ óra volt, mikor Pergen támadásra vezette gyalogságát Desewffy ellen. Ennek zászlóaljai már az első találó lövésekre futni kezdtek a hid felé, mely Kerecsendtől nyugotra a Laskó patakon átvezet. Pergen előnyomult. Görgey igyekezett ez előnyomulást meggátolni egy a főhadiszállás hadoszlopához tartozó sorgyalog zászlóalj által, mely azonban nagyrészt a bányavárosokban szedett újoncokból állt; főleg el akart általuk vétetni egy röppentyű üteget, mely tüzelése által különösen kényelmetlen volt reá nézve, de alig kapott a zászlóalj néhány lövést, a mint már rögtön a magaslatok szögcsúcán visszahúzódott s az erdőbe szaladt.

A magyarok szerencséjére Klapka ép ez időben, mintegy 3 órakor, vezette ide Szalókról a Schulz hadosztály egy részét.

s azzal egyenesen Pergen bal oldalára támadt. Ez megállította Pergen rohamát. Miután Pöltenberg ez időben már Kerecsendre ért, Görgey számára nem maradt egyéb hátra, mint az, hogy legalább használható ágyuit siessen megmenteni. Nagy bajjal sikerült ez; egy félszázad huszár, mely még itt kéznél volt, megtagadta neki a szolgálatot s két század gránátost csak anyyira birt elővezetni a magaslatra, hogy épen csak medvebőr-csákóik látszottak ki a magaslat ormán.

Görgeynek anyyira mennyire összefüggő csapatosztályai most szintén Kerecsendre vonultak vissza; Klapka a Schulz hadosztálylyal s azzal, mi ehhez csatlakozott, Egerbe.

Guyon, kinek csapatai szerfölött fáradtak voltak s reggel óta a Kerecsenden kapott pálinkán kívül mitsem kaptak, kinek tehát nem nagy kedve lehetett csapatait szükség nélkül ütközetbe vinni, annál kevesbbé, mert hiszen már Dembinski maga is fölhagyott az ütközettel, nem is vett részt a harcban, miután a vele Kápolnánál szemközt álló Wyss dandár is sokat szenvedett s a Colloredo dandár, melyről ezt természetesen nem lehetett mondani, szintén nyugodtan maradt Kápolna mellett, a mint Dembinskinek visszavonulását észrevette.

Guyon, mihelyt Dembinski eléggé messze haladt, Kerecsenden át szintén visszavonult. Kerecsendről keletre őt is, mint Görgeyt, a Kmety hadosztály fogadta, mely csak 27-én reggel kapta Ábrányban az indulási parancsot s csak a legnagyobb sietséggel érhetette el délután 3 órakor a magaslatokat Kerecsendről keletre.

Osztrák részről sajátkép semmi üldözés nem történt.

A Colloredo dandár csak miután semmi ellenséget sem látott többé maga előtt, nyomult Kerecsend felé két ágyulövényire s itt összeköttetésbe lépett a tőle balra álló Schulzig hadosztálylyal.

A Wyss dandárnak Kápolnán kellett maradni; e dandár tett legtöbbet ezen nap, sajátkép Schlick néhány dandárán kívül egyedül csak ez tett valamit.

Midőn a magyarok visszavonulása már teljesen bizonyos volt, Windischgrätz Montenuovo ezredet küldte üldözésükre 6 század lovassal. Ez eleinte Kápolnán alól akart átkelni a Tar-

nán, de miután ez nem sikerült s végre mégis Kápolnán át kellett mennie, az üldözés kezdete szerfölött elhalasztódott. Mivel hogy bal oldalán erdős, halmos volt a táj, Montenuovo Kápolnán átmenve jobbra fordult Füzes Abonynak, itt még utólérte Aulich utóhadát, hanem a nélkül, hogy valami nagy kárt okozott volna benne s Füzes Abony előtt végkép megszüntette az üldözést.

A Zeisberg-féle szárny csapatosztály Méráról Bodon át Erdőtelekre nyomult, a nélkül, hogy a harcban részt vett volna.

A csata eredményei.

Az osztrákok a csapatok számát, melyek febr. 27-én az ütközetben résztvettek, a maguk részéről 18696 gyalogra, 2974 lovasra teszik. Ha ehhez számítunk 2000 tüzért, úgy mintegy 24,000 főnyi összeg kerül ki. Ebből elvesztettek holtakban 5 tisztet s 56 embert, összesen 61 e.; sebesültekben 11 tisztet s 248 embert, összesen 259 e.; fogolylyá lett vagy eltévelyedett 1 tiszt s 31 e. Az osztrákok összes vesztesége tehát 17 tiszt s 335 e.; egészben 352 e., azaz az ütközetben résztvett sereg $\frac{1}{68}$ része. A tisztekbeni veszteség a legénység veszteségéhez úgy aránylik mint 1 : 20.

A magyaroknak, Kmety hadosztályát leszámítva, 25 zászlóaljuk, 34 század lovasságuk s 100 ágyujok volt, tehát rendes számításunk szerint 22,000 ember. Saját adataik szerint 1200 embert vesztek holtak és sebesültekben s 600 eltévelyedett. Nagyon valószínű azonban, hogy a holtak és sebesültek száma igen is magasra van számítva, az eltévelyedteké pedig nagyon is kevésre. Föltéve, hogy a magyarok számítása helyes volna is, még akkor is csak 19 emberre esnék egy halott vagy sebesült.

Tehát mindkét részről egészen szokatlanul csekély a veszteség a két napig tartó kápolnai csatában. Már csak ez is mutatja, hogy a harcot kiválólólag a távolból, főleg csak tüzérség által folytatták, ha elbeszélésünkből nem derülne is ki, hogy valóban csak egyes csapatosztályok jöttek rohamra közel egy-

máshoz. Ily körülmények közt nagyon megmagyarázható, hogy a magyarok apróbb kaliberű ágyúikkal — mert igen sok háromfontos s igen kevés 12 fontos volt náluk — nagyobb veszteséget szenvedtek mint az osztrákok. Hogy számításba kell venni itt az osztrák tüzérség nagyobb gyakorlottságát is, az magától érthető. A kik a magyarok részéről hiányzottak, azok nem voltak mind foglyok, sok közülök csak szétfutott.

Mindkét részről, a magyarok részéről ép úgy mint az osztrákokéról, hiányzott az egységes fővezérlet. Részben a csatater nagy kiterjedése is okozta ezt. Valami derék hadvezér ugyan hasznára tudta volna fordítani ezt, de ahhoz a csapatok célszerű beosztása, azoknak egy pontra, a döntő pontra tömegesítése s minden más ponton takarékoskodás lett volna szükséges. Hanem mindebből legkevesebbet sem láttunk. Sőt inkább a fölosztás az egész homlokvonalon csaknem egyenlő s nagy tartalékokat egyik fél sem alakított. A beosztás egyáltalán csaknem e s e t l e g e s e n alakult, az osztrákok részéről is.

Gondoljunk csak arra, hogy Schlick hová fordítására nézve Windischgrätz hercegnek eredetileg egészen más szándéka volt, mint a hogy aztán későbbben történt Schlick hová fordítása egészen véletlen körülmények következtében. Windischgrätz Schlicket Gyöngyösről akarta támadásra indítani s azt akarta, hogy ez előbb ide jöjjön, mielőtt támad. Schlick nem jött Gyöngyöstre és Verpeléth felől támadott. Így a mi leghelyesebben történt egész csata alatt az osztrák részről, az is csak a véletlen műve volt. Mert a leghelyesebb az egész ütközetben Schlick támadása volt Verpeléth felől a magyarok hadállásának jobb oldala és háta ellen. Ez az egész magyar hadsereg fölemésztésére, szétrobbantására vezethetett volna, ha öntudatosan hajtatik végre. Hanem erre mindenekelőtt összeműködés lett volna szükséges. A mint az ügyek álltak, Schlick még mindig ö n á l l ó c s a p a t v e z é r n e k tekintette magát, mikor már rég a csatavonalba nyomult is. Nem ismervén Windischgrätz herceg valódi szándékait, mivelhogy a hercegnek magának nem is voltak világos szándékai, nem tudván, hogyan és mennyire számíthat támogatására, Schlick minden tettvágya dacára nem merészkedett a dolgokat végletekig vinni. Hiszen Verpeléth és

Kápolna $\frac{3}{4}$ mértföldnyire vannak egymástól s Kápolnánál kellett a főtámadásnak történni: nem volt-e tehát Schlick támadása csak pusztá mellék támadás? Nem így tekinté-e azt a fővezér? Pedig Schlick hadteste Verpeléthnél csaknem ép oly nagy volt, mint a Kápolna ellen egyesített haderő!

Windischgrätz herceg úgy cselekedett volna helyesen, ha a csata fősúlyát a Verpeléth felőli támadásra helyezte volna. Kápolna ellen csak védőleg kellett volna föllépni, szintén így Kál ellen is, hogy a magyarok átnyomulását az alsó Tarnán megakadályozzák. S ezt igen csekély erővel meg lehetett volna tenni, miután a magyarok 26-án este a Tarna jobb partját elhagyták s ezzel átengedték az osztrákoknak az uralkodó partot s főleg miután Kápolnánál csak egy rozsz hid, Kálnál pedig csak egy még rozszabb gázló vezetett át a folyamon.

Legalább tehát két egész dandárt át kellett volna vezetni Windischgrätznek Fel-Döbrönél a Tarnán, hogy itt Schlickkel összeköttetésbe helyezze magát, a legrövidebb idő alatt aztán visszaverni Pöltenberget és Klapkát a Desewffy hadosztálylyal, oldaltámadás által szétugrasztani a Máriássy hadosztályt s ezáltal megnyitni az utat a Tarna jobb partján álló osztrák dandároknak s azokkal közösen Aulichot dél felé szoritni. Természetes, hogy ily értelmű parancsokat nem lehetett előbb kiadni, csak ha Windischgrätz Schlicknek Verpeléthre érkezteről már bizonyos volt, hanem ekkor egy óra lefolyta alatt már kivihetők is voltak e parancsok, föltéve, hogy Windischgrätz már 26-án nem forgácsolta volna szét csapatait oly módon, miszerint erős és rögtöni rendelkezésre használható tartalékot nem hagyott föl a maga számára.

De legfőbb hibája a hercegnek az volt, hogy Kápolnát jelezte ki Döbrö helyett főtámadási pontul a közvetlen saját parancsnoksága alatt álló csapatok számára. Kápolna és Verpeléth távol feküdvén egymástól, szükségessé vált nemesak külön tartalékokat tartani föl a Kápolnánál lévő hadoszlop számára, hanem szükségessé vált az is, hogy aránylag nagy és tényleg haszontalan pazarlást tegyenek a csapatok föllállításában, csak azért, hogy a Kápolnánál álló haderőt a Verpeléthnél álló haderővel összekössék, a mi nem lett volna szükséges, ha a herceg

a Schlickekkel való összeköttetést s a főtámadást egyesítette volna, tehát a legrövidebb utat választotta volna Döbrön át, míg Kápolnánál és Kálnál csupán csak védőleg viselte volna magát. S miért irányozták a főtámadást Kápolna ellen? Pusztán csak úgynevezett „taktikai“ okokból, mivelhogy itt „szép támadási positio“ kínálkozott, hol talán egy üteggel többet föl lehetett állítani mint valamely más ponton; épen úgy mint más emberek szép positiónak neveznek p. meredek sziklákat, melyekhez az ellenség hozzá nem férhet, mi mellett csak azt feledik el, hogy ők sem jöhetnek le s nem árthatnak az ellenségnek.

Magyar részről csak azért fogadták el a kápolnai csatát, mert Dembinski valami egészen másról álmodozott, távolról sem gondolt az osztrákok támadására s most, miután ez mégis megtörtént, semmi jobbat nem tudott tenni, mint azt, hogy a Tarna mögött homlokállást véve szembeállt vele. Természetes, hogy támadó eljárásra szerfölött csekély alkalmat nyújtott a Tarna bal partján való állás, miután a jobb partot már föladták. Azonkívül hiányzott e végre a kellő számú csapat is, természetesen csak az előbbi napokon kiadott rossz intézkedések miatt. Láttuk, hogy mily későn érkezhettek meg Guyon s még későbben Kmety, dacára annak, hogy minden erejüket megfeszítették, s hogy a Schulz hadosztály sajátkép csak véletlen érkezett meg, hogy a csatában még részt vehessen. Schlickek Verpeléth felőli támadására nem is gondolt senki, mielőtt az meg nem történt.

Az osztrákok győztek; mert azon féle a győzelem, mely a másikat a csatatér elhagyására kényszeríti vagy bármikép arra bírja. Hanem minél kevesebb áldozattal van a győzelem megvásárolva a csatatéren, s minél kevesebb áldozatba került a csata a vesztes félnek, a győzelmet annál inkább meg kell erősíteni s teljessé tenni az üldözés által. Az osztrákok kápolnai győzelmének nagyobb szüksége volt e megerősítésre mint bármely más győzelemnek. Schlick ezt megtehetette volna, ha haladéknélkül előre nyomul délnek vagy délkeletnek. Hanem előbb tudnia kellett volna, valjon megegyez-e ez a fővezér tervével, s ezt nem tudta és nem tudhatta. A csatatérről közvetlen, mint láttuk, majdnem semmi üldözés nem történt.

Valami okos hadvezér a kápolnai győzelmet megemlítésre sem tartotta volna érdemesnek; hanem Windischgrätz herceg oly nagyra becsülte, mintha az austerlitz-i csatát nyerte volna meg s jelentéstételei elkábitották a bécsi udvari pártot is. Hihetetlen s mégis igaz: a kápolnai csata következtében hirdették ki a március 4-iki osztrák alkotmányt, melynek folytán Ausztria ezentúl egységes államot fog képezni egészen oly értelemben, mint azt 1848 nyarán Jellaics bán proklamálta, s eddigi koronaországai egyszerű tartományokká fognak válni.

Ez annyit jelent, hogy Magyarországot már meghódítottanak tekintették — meghódítottanak a kápolnai csata által!! Hiszen Radetzki ötnapi hadjárata Károly Albert ellen még nem történt meg ekkor. Tisztán csak a Magyarországon nyert képzelt győzelem okozta tehát ez elbizakodást. Látni fogjuk, mily kevés ok volt ez elbizakodásra.

A mező-kövesdi visszavonulási ütközet febr. 28-án.

A február 27. és 28. közti éjjel magyar részről a Kmety hadosztály a kerecsendi halmokon táborozott, a többiek Eger, Maklár és Füzes Abonyánál.

Következő reggelre február 28-ra volt rendelve a visszavonulás Mező Kövesdre. A csapatok, főleg Görgey hadteste, elégedetlenek voltak ezzel; azt vélik, hogy a Kmety és Guyon hadosztályok megérkezte után most újra megkezdhetnék a harcot. Semmikép sem döntő az osztrákok győzelme, csak Schlick maga tett valamit. Hanem azért Dembinski mégis a visszavonulás mellett maradt.

Mező Kövesdre érve, az itt egyesült hadosztályok táborba szálltak a helységtől nyugotra, a mezőváros s a Kánya patak közt, az országúttól északra táboroztak az Aulich, Guyon s Pöltenberg hadosztályok a 7. hadtestből, délre az országúttól a Desewffy s Máriássy hadosztályok az 1. hadtestből s Szekulics a 2. hadtestből. A tábort északról az egeri hegységek lejtői környezték, nyugotról azon magas sík, mely a Kánya patak s Mak-

lár közt elterül. Több kisebb nagyobb vízfolyás metszette át a tábor és Maklár közt az országotat.

A Kmety hadosztály 28-án reggel 7 órakor elhagyta ke-recsendi táborát s lassan a többi hadosztály után ment Mező Kövesdre.

Windischgrätz február 28-ra következő rendeleteket adott :

Reggel 7 órakor mindenki a magyarok üldözésére indul. Csorich, csapatai élén saját és Schlick lovasságával Deym vezérlete alatt, először indul Kerecsenden át Maklárra ; a lovasságot innen tovább előre indítja, úgy hogy az ellenségnek sarkában legyen mindig, a gyalogsággal Makláron vár, míg Schlick megérkezik a Fiedler és Krieger dandárokkal, kik előbb megfőzik ebédjüket a Verpeléth és Kerecsend közti halmokon.

A Pergen dandár kémszemlét tesz Eger felé s ha ezt az ellenségtől kiűritve találja, szintén Maklárra fordul, hogy Schlick többi dandárjához csatlakozzék. A hadsereg lőszertartaléka a Parrot dandár földözete alatt Gyöngyösről Kápolnára megy.

Schwarzenberg Füzes Abonyon át indul, Zeisberg biztosítja a hadsereg jobb oldalát Heves és Poroszló felé.

Csak déltájban ért Schwarzenberg Füzes Abonyra, ugyanazon időben ért Csorich Maklárra. Innen Deymnek 7 század vértessel s 9 ágyuval közvetlen utána kellett nyomulni a magyar Kmetyféle utóhadnak Mező Kövesd felé, Montenuovo a lovasság többi részével követte Deymet, hanem csakhamar aztán a nyílt térre fordult balra, hogy Eger tájékát átvizsgálja. Csorich a gyalogsággal Makláron maradt, várva Schlicket, ki csak délután érkezett meg.

Deym eleinte csak nagy távolban követte Kmetyt a maklári sikon ; hanem mikor Kmety már 3000 lépésnyire közeledett a mező-kövesdi táborhoz s épen az utat átmetsző vízfolyások egyikén akart áthaladni, Deym támadáshoz kezdett. Ez megzavarta a Kmety hadosztályt, sőt egy fél útege eszeveszetten futott Mező Kövesdre.

Az egész magyar táborot föllármázták. Mintán Dembinski épen a városban volt s épen ebédelt, Görgey szintén a városban volt, tehát az egyes osztályparancsnokok rögtön fegyverre szó-

litották csapataikat. Guyon és Aulich legelőbb elkészültek, előre inditák huszáraikat Kmety támogatására s aztán utána nyomultak a gyalogsággal. Pöltenberg és Szekulics követték e példát. A huszárok támadása elég volt Deymet visszariasztani, majdnem Szihalomig kellett hátrálnia s a mellett 3 ágyut elvesztett. Egyébként Montenuovo megjelenése a huszárok jobb oldalán megállásra bírta ezeket; hanem a Deymtől hátrahagyott ágyukat háborgatás nélkül táborukba hozták a huszárok.

A magyar főtisztek legnagyobb részének ohajtása ellenére, Dembinski nem támadta meg Maklárt. Még néhány óráig fegyverben hagyta a csapatokat állni a táborban, várva az ellenség támadását s aztán mikor bealkonyodott, ismét pihenésre bocsátotta.

A magyarok visszavonulása a Tisza mögé.

Windischgrätz herceg testileg szenvedő állapotban volt. Délután 3 $\frac{1}{2}$ órakor értesült Deym támadásáról Kmety ellen s annak kimeneteléről, mely az osztrákoknak a 3 elvesztett ágyun kívül 9 holt s 49 sebesültbe került; egyszersmind meghallotta, hogy a magyarok a mező-kövesdi táborban állnak.

Deym támadása fölött nagyon boszankodott, ámbár az ember nem tudhatja, hogy ugyan miért kellett hát Deymnek Kmetyt üldözni, ha megtámadnia nem volt szabad.

Március 1 ére azon parancsot adá a herceg, hogy 8 órakor reggel az egész hadsereg álljon Maklár előtt csatarendbe és pedig első sorban a Colloredo, Fiedler és Krieger dandárok, összesen 10 zászlóalj; második sorban az elsőnek jobb szárnya mögött, ezt részben oldalt fedezve álljon föl a Wyss dandár 4 zászlóaljjal, szint így az első vonal bal szárnya mögött a Pergen dandár 3 zászlóaljjal; a centrum mögött Schwarzenberg alatt 5 $\frac{1}{2}$ zászlóalj gyalog s Deym és Bellegarde alatt 24 század lovasság; a fő tartalék tüzérség Schwarzenberg mögött álljon fel; az előhad Montenuovo ezredesre bízott. Ily rendben induljanak támadásra a mező-kövesdi magyar hadállás ellen.

A hadsereg valóban az említett rendben reggel 8 órakor állást is foglalt Maklár előtt, oly hőzivatában, hogy alig lehetett 100 lépésnyire látni; hanem az előnyomulás elmaradt.

Wrba és Schlick komolyan tiltakoztak ez ellen; a csapatok fáradtságára hivatkoztak, mire legalább Schlicknek, a mi az övéit illeti, az utóbbi menetek után teljes oka volt s hivatkoztak a lőszerhiányra. Kápolnánál az osztrák tüzérség 6000 lövést lőtt el s nem gondoskodtak annak helyreépítéséről. Windischgrätz tehát csak csatarendben tartotta csapatait, várva, nem támadják-e meg a magyarok. Ez azonban nem történt.

1-én délelőtt Dembinski hadosztályainak azon parancsot adta, hogy vonuljanak pihenő tanyákra, felüdülés végett:

az első hadtest s a Szekulics hadosztály Eger-Farmosra, az Eger folyó mellé;

az Aulich hadosztály Lövőre, az előbbitől északkeletre, szintén az Eger mellett;

a Kmety és Pültenberg hadosztályok Sz.-Istvánra, északkeletre Lövőtől;

a Guyon hadosztály Négyesre, az Eger mellett, Lövőtől keletre.

A három hely, Eger-Farmos, Lövő és Sz.-István egy vonalon fekszenek, körülbelül egyenközüleg a Makláról Miskolcra vivő úttal s délre attól; Eger-Farmos a bal, Sz.-István a jobb szárnyon, Lövő középett, homlokkal a miskolci országút felé fordulva. Négyes e vonal mögött fekszik. Eger-Farmos legközelebb volt Maklárhoz, azon ponthoz, hol Windischgrätz herceg most főerejét koncentrált s csak két kis mértföldnyi távolra.

Mint mondják, Dembinski cseszesen akart várakozni e pihenő szállásokon, míg az általa rendelt demonstratio Szolnoknál megtörténik, a mi ugyan nemsokára várható volt. Mint demonstratio természetesen nem felelhetett meg ez többé eredeti céljának, miután Windischgrätznek rég tudnia kellett már, hogy a magyar főerő áll vele szemben, hanem Windischgrätz hereeg hadviselési módja mellett mindenesetre némi biztossággal lehetett számítani arra, hogy ez ha valami zajt hall oda lent a Tiszánál, rögtön küld egy csapatosztályt seregéből oda s ezáltal a magyar főerőnek újabb esélyt nyújt a győzelemre. De ha a de-

monstratio még csak egy napig, annál inkább ha több napig késik, a mire mégis csak kellett számítani, úgy Windischgrätz hercegnek elég ideje lesz a nyugalmat zavarni a pihenő tanyákon s lehetlenné tenni ott a felüdülést, hiszen a célra csak pár órai utat kellett tennie. Ha ezt megfontolja az ember, úgy Dembinski eszméje, hogy szemtől szembe állván az ellenséggel, pihenő tanyákra menjenek, hogy a koncentrált ellenséggel szemben a hadosztályok szétforgácsoltassanak s mindez egy teljesen nyílt tájon, oly eszme, hogy valóban komolyan kétkedni kell annak józan eszén, ki ezt kigondolni bírta.

Talán joggal lehetett számítani a hercegnek határozatlanságára s erélytelenségére alvezéreivel szemben, hanem mindennek megvan a maga határa s Dembinskinek bizonyára legkevésebbé volt joga számítani erre eddigi Magyarországon tett működései után.

Az új hadállást a pihenő szállásokon oldalállásnak lehetne tekinteni. Hanem az ilyenből az ember tevéleg akar működni s nem vesz ahhoz pihenő szállásokat; azonkívül ez állásnak csak azon esetben lehetett oldalállás becse, ha Windischgrätz herceg tovább akar haladni a miskolci országúton. Ez azonban legkevésebbé sem volt a hercegnek érdekében, sőt inkább az volt reá nézve a legtermészetesebb, hogy a poroszlói és tiszafüredi országutat akarja elfoglalni a magyarok elöl s ez reá nézve egyszersmind a legkönnyebb és legrövidebb is volt. Bármily szempontból tekinti is tehát az ember a dolgot, lehetetlen a Dembinskiféle intézkedéseket igazolni.

Mindjárt aztán, hogy megkapták a parancsot a magyar hadosztályok, megindultak. Klapka kezdte; Görgey volt az utolsó a Kmety és Pöltenberg hadosztályokkal.

Görgey csapatai még nem hagyták egészen el Mező-Kövesdet, a mint a hózivatar megszűnt s az ég kiderült. Most észrevették az osztrák hadsereg előretolt csapatai, hogy a magyar tábornok kiűritik, s hogy hosszúra nyúló hadoszlopok mozdulnak Poroszló és Sz.-István felé.

Liechtenstein herceg, ki az előcsapatoknál volt, jelentést tett erről a főhadiszállásra, hozzátéve, hogy nincs ugyan arra kilátás, hogy az ellenséget Poroszlónál megelőzhessék, hanem

még mindig utólérhetni azt a lovassággal s háborgatni lehetne útjában.

Windischgrätz herceg e jelentés után a magyarok egész mozdulatát a Tisza bal partjára való visszavonulás kezdetéül tekintette. Arról, hogy Klapka Eger-Farmosra ment, nem tudott és nem sejtett mitsem s bizonyára nagyon megbocsátható volt, hogy nem jött a Dembinski által kitalált pihenő szállások gondolatára. Ki is jött volna arra a gondolatra?

Most föltámadt Windischgrätz hercegeben a megsemmisítés gondolata, sajnálta az elvesztett időt s a még mindig Maklár előtt föllállított csapatok egy részének azon parancsot adá, menjen utána a futó magyaroknak, hogy a mennyire lehetséges elvágja útjokat.

Wrbna a Csorich hadosztálylyal s a Montenuovo lovas dandárral induljon Eger-Farmosra, mely utóbbi helyet nem képzelték magyarokkal megrakva, s onnan siessen Poroszlóra, hogy itt a magyaroknak útját elállja; a Dietrich dandár ugyanazon utat kövesse.

Zeisberg jelentette, hogy febr. 28-án Erdő-Telekről Besenyőn át Poroszlóra fog menni; azonban nem lehetett ez úton előremennie s egész lelki nyugalommal visszatért Erdő-Telekre. Március 1-ére utasítatott most, hogy mindenesetre menjen előre Besenyőre, s a mellett ismételten figyelmeztetve lőn Poroszló jelentőségére, természetesen nem oly értelemben, mintha itt a magyaroknak az út elvágása által nagy kárt lehetne okozni, hanem egészen máskép, hogy a magyarok innen Windischgrätz herceg jobb oldala ellen mozdulatot tehetnének, miről a herceget korán kell értesíteni s mit ha lehet, meg kell akadályozni. Ebből látszik, hogy Windischgrätz herceg vagy mást üzentetett Bécsbe, mint a mit gondolt vagy 24 óra lefolyása alatt nagyon lehült diadalhite a kápolnai csatát illetőleg. Bármint legyen is ez; a főhadiszálláson március 1-én senki sem tudta, valjon hol van Zeisberg s ez okból a Zeisberghez szóló parancs Schwarzenberg herceghez küldetett továbbszállítás végett, ki szintén nem tudta Zeisberg tartózkodási helyét.

Deym utasítatott, hogy a lovassággal nyomuljon előre Mező-Kövesden át, hogy Dembinski hadoszlopának végét elérje,

azt megtámadja s ezáltal késleltesse Poroszlóra menetét, hogy így Wrbna elég időt nyerjen a körülszárnyalásra Eger-Farmoson át.

Schlick, kinek csapatai leginkább szükségeltek nyugalmat, egyelőre maradjon Maklárnál.

Wrbna körülbelül déli 1 órakor 11 $\frac{1}{2}$ zászlóaljjal, 6 század lovas és 51 ágyúval megindult Szihalomról s Maklárról Szemerén át az Eger folyam bal partján Eger-Farmosra; a Dietrich dandár Szihalomnál átkelt az Eger jobb partjára s aztán Fűzes Abonyon át Mező-Tárkányra indult.

Délután 3 órakor ütközött Wrbna Eger-Farmostól északra Klapka előcsapataiba. Ez déli 1 órakor főhaderejével megérkezett a helységbe; csupán az Egerből idevont Schulz hadosztálynak egy része, mely csak Klapka távozása után ért Mező-Kövesdre s aztán mellékúton indult Eger-Farmosra, hiányzott még. Klapka csak előhadát hagyta a helység északi részén állva, a mint Wrbna közeledett s főhaderejét azonnal az Eger jobb partjára vonta vissza; ugyancsak ide hátráljon lassanként az előhad is.

Wrbna, a mint az első magyarokra bukkant, a Wyss dandárt 21 ágyúval első vonalba állította s a Colloredo dandárt tartalékba. Eger-Farmost a magyarok lassanként kiűritették és Wyss az Eger bal partja felé nyomult. Hanem már beesteledett s csak az ágyuzásnál maradt az egész dolog, a mi este 8 óráig tartott. Ennek megszűnte után Klapka elromboltatta az Eger hidját s visszament Szökére, hová éjjel 1 órakor érkezett; március 2-án reggel folytatta visszavonulását Poroszlóra.

Az eger-farmosi ágyudörgés Maklárra szint úgy elhallatszott Windischgrätz herceg főhadiszállására, mint Sz.-Istvánra a Görgey főhadiszállására. Windischgrätz, erre rögtön egy tiszet küldött Wrbnához azon utasítással, hogy folytassa „erélyesen“ az üldözést. E tiszet azonban csak 8 óra után este érkezett Wrbnához. Egy másik tiszet Zeisberghez küldött Windischgrätz, hogy ezt utasítsa, miszerint a magyarokat Poroszlónál, mielőtt teljesen átvonulnának a Tiszán túlra, igyekezzék elérni. Zeisberg márc. 1-én Besenyőről csak Mező-Tárkányig ment s ott összetalálkozott Dietrichhel.

Görgey, midőn meghallotta Szent-Istvánon a tüzelést Eger-Farmos felől, félt, hogy Klapka túlnyomó erő által megtámadtatva, megveretik, hogy akkor aztán az ellenség az elszigetelt Aulich hadosztályra veti magát Lövön s ezt talán egészen elvágja. Ez aggodalom átalán véve nagyon igazolt volt, ámbár Wrbnánál nem mentek a dolgok oly sietve.

Görgey, mihelyt lehetséges volt, Pöltenberggel és Kmetyvel megindult Szent-Istvánról Eger-Farmosra. Föllágyult, feneketlen utakon, mint az a Tisza melletti alföldön rendesen szokott lenni, s azonkívül még a Kánya patak által is, mely medréből kiöntött, föltartóztatva, csak éjfélután érhetett Lövöre. Itt Aulichon kívül, még néhány Klapkától elvált csapatosztályt talált, s ezektől értesült Wrbna támadásáról és Klapka visszavonulásáról.

Rövid pihenés után március 2-án Ivánkán át Poroszlóra indult, hová Klapka már megérkezett; a Szekulics hadosztály is ott volt, mint szintén a második hadtest parancsnoka is 6 század huszárral. Dembinski főhadi szállását már a Tiszán túl Tiszafüredre helyezte s azon parancsot adá Klapkának, hogy hadosztályaival kövesse oda. Görgey elhatározta, hogy Poroszlón fedezni fogja e visszavonulást.

E helység hosszan kinyúlva északtól délfelé a Tisza moesáros közelében jelentéktelen emelkedésen fekszik; keletre tőle már az alacsonyabb lapályon foly át a Cserő patak; a Tisza lapályán Poroszlóról Tiszafüredre csak egy óra hosszáig tartó töltésen lehet átjutni, a Cserő patakon át egy fahidon; csak Poroszló és a Cserő patak közt van egy szabadabb sik, mely alkalmas nagyobb számú ágyúk föllállítására. Innen az északról vagy nyugotról jövő ellenség keresztűzbe veheti a tiszafüredi töltést, mint szintén a Cserő hidját is.

Görgey csapatai Poroszló nyugoti oldalán, tehát szabad téren táboroztak.

Wrbna március 2-án reggel először is átment Eger-Farmosról a jobb országútra, mely Mező-Tárkányról Poroszlóra visz s ott egyesült a Dietrich dandárral s Zeisberg csapatosztályával. Aztán Poroszló ellen nyomult. Zeisberg és Dietrichnek oldalutakon kellett jobb oldalán menni.

Wrbna közeledtére, Görgey a terület minőségénél fogva, melyen át visszavonulási vonala vezetett, nem gondolhatott visszavonulásra; legalább egy utóhadit ütközetet kellett vívnia, hogy ez által lerázza az ellenséget nyakáról, s ily módon időt nyerjen.

Görgeyvel szemben érkezve Wrbna először is a terület szemlélésével foglalkozott. E fölött elvesztette kedvét a támadásra; legalább előbb Zeisberg és Dietrich szárnyalják körül Görgeynek bal oldalát. Zeisberg kevés hajlamot mutatott erre, az utak nehézségeire figyelmeztetvén Wrbnát. Wrbna aztán haditanácsot hivatott össze; ez becsületet szerzett nevének, miután mint rendesen, azt határozta, hogy semmit sem kell tenni: Wrbna hadteste egymagában gyenge a támadásra, kérni kell tehát Windischgrätz herceget, hogy előbb küldje el még a Schlick féle hadtestet is. Együttal az is elhatároztatott, hogy nagyon veszélyes Poroszlóval szemben táborozni.

E szerint tehát Wrbna visszaindult Mező-Tárkányra, mire Görgey is némi ürügyet nyújtott neki, kissé előremozdulván, a mint látta, hogy Wrbna mitsem tesz.

Miután Wrbna eltűnt, és már beesteledett, Görgey megkezdte visszavonulását Tiszafüredre; csak a Répásyféle 6 század huszárt hagyta még Poroszlónál az ellen szemeltartására.

Március 3-án a 7-ik és 2-ik hadtest Tiszafüreden és környékén állt, míg az 1-ső hadtest délfelé Tisza-Szöllösen tányázott.

Windischgrätz ugyan még e nap megindította Schulzig altábornagyot a Fiedler és Kriegern dandárokkal Wrbnához, hanem csakhamar fölhagytak egészen azon gondolattal, hogy folytassák a támadó eljárást Poroszló és Tiszafüreden át. S valóban nehéz vállalat lett volna Poroszlónál erőszakolni a Tiszán való átmenetet. A legjobb idő és alkalom erős támadó föllépésre, főleg ez évszakban, már elmúlt, mihelyt a magyarok nem álltak többé a Tisza jobb partján. Mindaddig, míg itt álltak, mindent meg kellett volna mozditni, hogy itt megveressenek s a Tizától a Duna felé szoritassanak. Miután ez elmulasztatott, nem lehetett attól mitsem várni, ha most a bikát megakarják ragadni szarvainál. Azt is megfontolták, hogy ha Windischgrätz

álva marad Poroszlónál s megkisérti Tiszafürednél az átmenetet, a magyarok mialatt itt egy kis csapatosztályt visszahagynak, összes többi erejökkel pár nap alatt Szolnokra s Cibakházára érnek és innen Jellacsicsra rohannak, ki ott őrt áll, megverik őt s aztán Windischgrätz jobb oldala ellen fordulhatnak. E megfontolások folytán, Windischgrätz fölhagyott a támadó eljárás folytatásával, s elhatározta, védelmi állásba vonulni vissza, mi mellett fő figyelmét Pest fedezésére fordítja, s a tiszai átjárásokat csak szemmel tartja.

Más szóval tehát a magyarok új támadását akarták bevárni, s annak célját és főirányát kiismerni, hogy aztán ellene szegülhessenek. Hogy mily intézkedések tétettek ez értelemben, mindjárt előadjuk. Mostanra elég nekünk tudni, hogy a magyarok ugyancsak elég időt nyertek, hogy miután első komoly támadó föllépésük már kezdetben megghiúsult, egy újabbat készíthessenek elő.

Dembinski eltávolítása a magyar hadsereg fővezéretétől.

Hogy a magyar támadás megghiúsult, annak okát a sereg vezérei Dembinskire háritották; a katonáknak nem lehetett tulajdonítani, ezek utóbb jól megálltak a tűzben, sőt jól vezetve előre is nyomultak, és rendetlenség, gyalázatos megfutas, csak igen kevés történt Kápolnánál, csak a legszélsőbb jobb szárnyon Görgey saját vezénylete alatt. Dembinskinek azonban szemére vetették, hogy visszas intézkedéseket tett, hogy a hadosztályokat elvette megszokott vezéreiktől s mások alá helyezte, kiket a katonák nem ismertek, hogy sajátos terveket talált ki, melyek annál kevésbé vezethettek jó eredményre, miután mély titokba burkolta azokat, s még a hadtest parancsnokok előtt is, kiknek őt támogatni kellett volna, eltitkolta, hogy sajátkép mit akar, s hogy következőleg mit tehessenek a dolog kivételére. Végül, hogy az élelemről sem gondoskodik; részint a hadsereg főkezelésétől, melynek élén Szemere Bertalan állt, elhanyagoltatik ez, részint haszontalan és tervtelen ide oda jö-

vés-menés és a hadosztályok szétválasztása következtében; ez utóbbi panasz főleg a 7-ik hadtestnél volt nagyon hallható, mely egészen a kápolnai csatáig önmagát élelmezte, s a mellett jól megélt és melynek hadosztályai most utasítottak, hogy mind-egyik a hadsereg főbiztosától kapja most élelmezését.

E szemrehányások eléggé súlyosak voltak, s a mit elbeszéltünk, mutatja, hogy semmikép sem voltak alaptalanok.

Már midőn Görgey március 2-án Poroszlóra jött, közölte vele Klapka, hogy az utóbbi események folytán, az 1-ső hadtest osztályparancsnokai kijelentették, hogy többé semmi parancsot el nem fogadnak Dembinskitől, hacsak Görgeyvel, vagy Klapkával egyetértésben nem bocsátja ki.

Görgey a dolog lényegével teljesen egyetértett; csakhogy még tovább ment: Dembinskit kényszerítsék leköszönésre. Görgey úgy vélte, hogy a fővezérnek abszolút, nem alkotmányos módon kell uralkodni, s az ő vagy a Klapka „ellenjegyzése“ Dembinski parancsain nagyon nevetségesnek tünt föl neki. Ha Dembinski csak alkotmányos módon tud uralkodni és nem abszolút módon, úgy egyáltalán le kell tenni őt. S miután előre látható volt, hogy ez eljárás nem igen fog nehézségek nélkül megtörténhetni, Görgey azon időre biztatta Klapka osztályparancsnokait, mikor majd a Tiszán túl lesznek, s az ügghöz komolyan hozzákezdhetnek.

Március 2-kán Dembinski nagyon boszusan nyilatkozott Görgey ellen a szent-istváni vonalról való visszavonulás miatt, e minden ágyulövéstől való elfutás miatt, mit ő semmikép sem akart, s mely most kényszeríti őt, hogy a Tisza mögé vonuljon; így nyilatkozott, a nélkül, hogy meggondolta volna, miszerint az ő sajátságos eszméje, pihenő tanyákra szállásolni a sereget az ellenséggel szemben, okvetlen kényszerűséggel erre a visszavonulásra vezetett, ha csak az ellenség nem marad teljesen nyugodt. A március 2-ik és 3-ik közti éjjel Görgey aztán Dembinskitől még azon parancsot kapta, hogy 3-án maradjon állva Poroszlónál s fogadja el a harcot, ha az ellenség azt megkezdeni akarná.

Ha már magában véve is olyan volt e parancs, hogy józan észszel lehetlen volt azt helyeselni, még kevésbbé volt Görgey

hajlandó engedelmeskedni ennek, most miután Klapkával s ennek osztályparancsnokaival beszélt. Dembinski letétele végett 3-án Tiszafüreden kellett neki lenni, és ezért nem engedelmeskedett.

Marcius 3-án itt összegyűjtötte mind a szolgálatmentes törzstiszteket, mely gyülekezetheni részvétre az országos biztost Szemere Bertalant is meghívták. Itt azt végezték, hogy a főnőbb előadott dolgok alapján, a kormányt kérjék meg Szemere által, miszerint Dembinskit távolítsa el a főparancsnokságtól s ideiglenesen bizza azt a hadtestparancsnokok egyikére. Szemere közölte e végzést Dembinski altábornagygyal s igyekezett őt önkéntes leköszönésre bírni. Ez mitsem akart tudni erről. — Ekkor március 4-én Szemere, Görgey, Klapka és Rápásy hozzá mentek. Szemere először maga ment be hozzá s tudtára adta, hogy le fog tétetni, ha önként nem távozik; Dembinski megtagadott minden efféle lépést. Most Szemere behívta a tábornokokat, s azok jelenlétében kijelentette Dembinskinak, hogy a hadsereg nem bizik benne, azért tehát lehetetlen tovább fővezérnek maradnia.

Most nevetséges jelenet következett. Dembinski beszédet tartott a titok felől, melyet a fővezérnek meg kell őriznie alvezéreivel szemben is s nagyon drasztikus módon magyarázta meg ezt hálósapkájának szaggatása által. Hosszas alkudozás után ismételve kijelentette, hogy önként le nem köszön. Szemere erre parancsolta neki, hogy a fővezérletet ideiglenesen rögtön adja át Görgeinek. Dembinski vonakodott a szolgálati könyveket kiadni, s Görgey ekkor őrt állított ajtaja elé, mely rendszabályt azonban Szemere azonnal megszüntetett.

Mig ez események tartottak, szerfölött különböző jelentések jöttek Debrecenbe a kormányhoz Dembinskitől, Görgeytől, Klapkától, Szemerétől. Mialatt Dembinski a támadó eljárás meggyorsulását Görgeyre és Klapkára toltá, az utóbbira inkább mint az előbbire, viszont ezek Dembinskit vádolták, és Szemere csak a hadsereg veszélyes állapotáról irt, hogy ez így nem maradhat, s ez értelemben irt a lázadás kitöréséről, mit mindenestre teljes joga volt cselekedni minden elfogulatlan ember itélete szerint.

A Dembinski-féle jelentés első következménye lön, hogy március 3-kán Klapka egy iratot kapott, mely által Komárom parancsnokává neveztetett ki.

Klapka ebben csak Dembinski ármánykodását látta, ki elakarja távolítani őt a hadseregtől. Klapkának teljesen igaza volt e föltevésben. Megköszönte a komáromi parancsnokságot, s kérte, hogy hadd maradjon ő a hadsereg 1-ső hadtesténél.

Második következménye nemcsak a Dembinski féle, hanem a többi egymásnak nagyon ellenmondó, mind igen kevésbé vigasztaló jelentéseknek, az lön, hogy március 5-kén Kossuth maga Tisza-Füredre jött Mészárossal és Vetterrel, hogy itt a vizsályt kiegyenlítse. E kísérlet eredménye gyanánt végre kitünt, hogy Dembinskinek lehetetlen a vezérrúdon maradni. Egyelőre Vetter által pótoltatott.

Egyszersmind kitünt annak szükségessége is, hogy a komáromi vár parancsnokságában, hol Majthényi letétele után a gyenge határozatlan Török tábornok parancsnokolt, változást tegyenek. Két parancsnok neveztetett ki, Guyon és Lenkey, kik mindketten, mint szintén Damjanich, Klapka és Aulich ezredek is, ez időben mozdítottak elő tábornokokká. A két parancsnok lássa, hogyan jut be Komáromba, s a ki előbb bejut közülök a várba, az vegye át a parancsnoklást.

Ezzel aztán fölsozlott Görgey hadtesténél a Guyon hadosztály s alkatrészei szétszórtattak a többi három hadosztály közt.

Mielőtt a magyarok új hadműveleti terveiről szólnánk, még egy közbeneső eseményt kell szemügyre vennünk, mely jelentékeny befolyást gyakorolt Windischgrätz hereceg intézkedéseire.

A szolnoki demonstratio elkésett kivitele.

Láttuk, hogy Dembinski minden terve az eger-göngyösi úton való előnyomulást illetőleg a szolnoki demonstratióra volt számítva, melyet a 3-ik hadtestnek, azaz a Damjanics és Vécsey hadosztályoknak kellett volna végrehajtani. Ezek megérkezése

előtt a magyaroknak csak Cibakházánál Mesterházy őrnagy alatt volt egy csapatosztályuk e vidéken.

Osztrák részről Jellacsics bán állt szemközt 9 zászlóaljjal, 22 század lovassal és 48 ágyuval.

Mesterházy február első három hetében nemcsak Cibakházát védte erősen és szerencsésen az osztrákok egyes támadásai ellen, hanem ügyes demonstrációkkal annyira vitte a dolgot, hogy a bán azt gondolta, sokkal jelentékenyebb haderő áll ellenében, mint a milyen valóban volt s Windischgrätz hercegtől folyvást megerősítést kért, hogy a magyarok netán történhető átkelésének jobban ellenállhasson. Windischgrätz herceg ugyan, ki épen ez időben elhatározta előnyomulni a Tarnához, elutasította Jellacsics kérését, hanem végül mégis Jellacsicshez indította a Nugent által küldött s a főhadsereghez várt Pálffy dandárt.

Midőn Windischgrätz március 3-kán végkép fölhagyott a támadó eljárással s védelmi állásba huzódott vissza Pest fedezésére, várva a magyarok újabb támadását, következőleg állította föl seregét :

Az 1-ső hadtest Jellacsics alatt Kecskemétnél foglaljon állást Cibakházával szemben ;

a 2-ik, Wrbna alatt Ceglédnél, Szolnokkal szemben ;

Schlick hadteste Jász-Berénynél Tisza-Füreddel szemben s eléggé közel az eger-pesti országhoz.

Az 1-ső hadtest induljon délfelé Kecskemétnek, mihelyt a 2-ik hadtest Ceglédre ért.

A poroszló-tiszafüredi átjárás szemmel tartására Mező-Tárkánynál, a megbetegült Schulzig helyett — Lichtenstein herceg hagyatott hátra, a Kriegern és Fiedler dandárokkal s a Montenuovo lovas dandárral, összesen 9 zászlóalj, 6 század lovasság és 24 ágyuval. Február 6-án Liechtenstein megszállta a magyaroktól elhagyott Poroszlót, leromboltatta a Cserő patak hidját, s 7-kén aztán Schlicket követve Jász-Berényre indult.

A Ramberg hadosztály, mely a Götz és Jablonowski dandárokból állt, mióta Görgey üldözésének a bányavárosokból végeszakadt, gyenge erejével február 28-ig csendesen maradt Kassán, március 1-jén megindult onnan, a tót népfölkelésre

hagyván a környék csendességben tartását, s március 3-kán Hidas-Németin át megérkezett Miskolcra és Forróra, tehát a pesti országút közelébe.

Mielőtt az 1-ső hadtestet fölváltotta volna a szolnoki után a 2-ik, amazt már megtámadták a magyarok.

A bán hadtestéből március első napjaiban a Karger dandár — $3\frac{1}{3}$ zászlóalj, 6 század lovas, 15 ágyu s $1\frac{1}{2}$ század utász — Szolnokon állt; mögötte állt Abonynál az Ottinger dandár 11 század lovassal és 9 ágyuval; 1 század lovas jobb oldalt Nagy-Körösre, Czibakháza szemmeltartására küldetett. A Hartlieb hadosztály a Grammont és Rastich (előbb Neustädter) dandárokkal részint Cegléden, részint Pesten állt. A Pálffy dandár, 4 zászlóalj, 2 század lovas és 8 ágyu, március 1-től 3-ig Mohácsról Pestre szállíttatott. Ezeket is beszámítva Jellacsics 15 zászlóaljjal, 22 század lovassal és 56 ágyuval rendelkezett.

Minden aggodalom dacára is a biztosságra sem Szolnoknál, hol a Tisza balpartján egy hidfőt állítottak, sem Cibakházánál nem ügyeltek föl kellő figyelemmel és gonddal az osztrákok.

Damjanics és Vécsey együtt március első napjaiban $14\frac{2}{3}$ zászlóaljat, 17 század lovast és 36 ágyut gyűjtöttek össze Szolnok és Cibakháza környékén. Ámbár az eredetileg rendelt demonstrációnak többé nem volt semmi célja Dembinskinek a Tarna vonaltól a Tisza mögé vonulása óta, hanem ellenparancsot nem kaptak, a mint ez a fönnebb előadott tiszafüredi eseményekből nagyon magmagyarázható, elhatározták tehát, hogy mozdulataikat Szolnok megtámadásával kezdik meg.

Március 2-től kezdve, Vécsey Török-Szent-Miklóson koncentrált hadosztályát, Damjanich a magáét Cibakházán. Vécsey homlokban támadja meg Szolnokot, Damjanich az osztrákoknak Cibakházáról jobb oldalába nyomul.

Március 4. és 5-ke közti éjjel Damjanich átment Cibakházánál a Tiszán 7 zászlóaljjal, 11 század lovassal és 20 ágyuval s a jobb parton fölfelé Tisza-Várkonyon át Tószegre nyomult, hol csatarendbe állt.

Egy csapatosztályt leküldött Csongrádra, hogy ott menjen át a Tiszán s a jobb parton indítsa meg a népfölkelést.

Vécsey ez éjjel Török-Szent-Miklósról Szandára ment előre, 4 zászlóaljjal, 5 század lovassal és 16 ágyuval, 1 zászlóaljat Vezenyre küldött, hogy ott kompokon menjen át a Tiszán Damjanich támogatására.

Damjanich 5-én reggel 6 órakor Tószegről Szolnokra indult; előhada nemsokára osztrák őrzőjáratokra bukkant, kik föllármázták a Karger dandárt, Karger megszálva hagyta a hidfőt és dandárának zömével föllállt a jobb parton, a vasut és a Tisza közötti szögletben, lovassága a jobb szárnyon.

8 $\frac{1}{2}$ órakor egyszerre támadták meg, Vécsey a hidfőt a balparton és Damjanich Kargert a jobb parton.

Mialatt Damjanich élénken tüzeltetett ágyúival, kiterjesztette balra huszárjait, hogy Kargernak jobb oldalába támadjanak s Karger dandára és Abony közé vessék magukat. Midőn a huszárok eléggé balra húzódtak már, támadást kezdett gyalogságával. Karger Szolnok felé hátrált. Vécsey azonban rövid harc után elfoglalta a hidfőt is, megakadályozta a hid szétrombolását, s ezen át benyomult a városba.

Itt makacs utcaharcera került a dolog; Karger már csak visszavonulását akarta fedezni, melyet, miután a huszárok elválták Abonytól, kényszerült északi irányban venni. A Zagyva hidjánál, hová most visszahúzódott, új harc támadt. Karger, hogy gyalogságának és tüzérségének átmenetét fedezze, lovasságát állította a magyarok ellen. Ezt azonban a huszárok a gyalogságra kergették vissza a hidra, hol most rettenetes zűrzavar támadt. Nagy veszteséggel ment át Karger déli 12 órakor a hidon s a Zagyva mögött némileg biztosítva volt.

Mihelyt Karger reggel értesült a magyarok közeledéséről, egy mozdonyt egy tiszttel Abonyba indított, hogy Ottingert tudósítsa arról. Ottinger a tudósítást reggel 8 órakor kapta, rögtön összegyűjtötte 11 század lovasságát és 9 ágyuját, s azon véleményben, hogy Karger Szolnoknál tartani fogja magát, Tószeg felé nyomult elő, hogy Damjanichnak hátába essék. Tószeghez félóránnyira érkezve, láthatta az ütközetet; Karger már teljes visszavonulásban volt, s a magyarok a vasuti töltésen álltak.

Ottinger most északnak fordult a vasut felé, átment azon s déli 12 órakor föllállt keresztben az abony-szolnoki országuton

Miután Kargeről nem lehetett többé félni, Damjanich Ottinger ellen indította lovasságát és tüzérségét, a mi Kargernek visszavonulásában mindenesetre hasznára vált. Ottinger most szintén visszahúzódott Abonyra, üldöztetve a huszároktól, kik utóhadát egy helyütt, hol az út mocsárok közé szorul, megtámadták, 1 emberét megölték, 8-at megsebesítettek és 4 lőszerkocsit elfoglaltak tőle.

Ugyanazon mozdony, mely Ottingernek hirt hozott a magyarok jöveteléről, hirt vitt Hartliebnek is Ceglédre. Ez 3 zászlóaljjal, 1 század lovassal és 15 ágyúval a vasutól jobbra Törtelre indult, ugyanazon szándékkal mint Ottinger, t. i. Damjanich visszahúzódási vonala ellen működni. Törtelre érve, meghallotta Karger vereségét s visszavonulását és most Abonyra ment, hol délután 5 órakor Ottingerral egyesült.

Már délután 1 órakor megérkezett Abonyra a 2-dik hadtesttől a Bellegarde lovas dandár is, Windischgrätz hercegnek a hadsereg új fölállítására vonatkozó parancsai folytán. Szintén így Karger is ide húzódott estére, miután a Zagyván túl nem üldöztetett.

A Karger dandár március 5-én holtakban és sebesültekben 12 tisztet s 158 embert veszített, foglyokban 6 tisztet és 375 embert, egészben tehát 18 tisztet s 533 embert. Az Ottingerét is ide számítva, tehát az osztrákok egész vesztesége 560 emberre rug, azonkívül 317 lovat, 5 ágyút, 17 lőszerkocsit s a Karger dandárnak minden pénztárát s podgyászát elvesztették.

A szolnoki ütközet kétségkívül a legfényesebb volt a magyarokra nézve minden eddigiek közt.

A magyarok új hadműveleti terve; előkészületek ahhoz. A szolnoki ütközet benyomása Windischgrätz hercegre s ennek intézkedései.

Március 9-ig, azon napig, mikor Vetter végleg kinevezett fővezérré, sajátkép senki sem tudta, ki a fővezér. Görgey és Vetter együtt tanácskoztak új tervek fölött, parancsokat Görgey adott ki.

Az új hadműveleti terv, mely megállapított, lényegileg ugyanazon alapokon nyugodott, melyen az előbbi Dembinski-féle, csakhogy ez alkalommal megfordítva, a főtámadásnak kell Cibakházáról és a március 5-én meghódított Szolnokról kiindulni, ellenben a demonstrációnak kell az eger-pesti országon történni.

A demonstrációra ez utóbbi országon a Görgey-féle hadtest lön kiszemelve; a főtámadásra a 3. hadtest, mely most már Damjanich alatt egyesítetett, míg Vécsey Debrecenbe hivatott, az 1-ső hadtest Klapka alatt és a 2-ik hadtest Répási alatt, melynek azonban egyszersmind a tizza-füredi hidfőt is védni kellett.

Az 1-ső hadtest, már 4-én délnek indult Tisza-Szóllósról s 5-én a szolnoki ütközet után Szandára ért a Tisza balpartján, mialatt a 3-dik hadtest a jobb parton Szolnoknál táborozott. Klapka 5-én Tisza-Füredről hadteste után indult, s Szandánál ismét átvette annak vezérletét. Ő is átment aztán hadtestével a jobb partra. Itt várni akartak, míg Görgey Windischgrätz figyelmét magára vonja.

Ezalatt 6-án az osztrákok elégették a Cserő patak hidját Poroszló mellett s ez által lehetlenné tétetett, hogy Görgey Tisza-Fürednél által menjen, s az eger-pesti országutra jöjjön. — Nagy kerülést kellett tennie Tisza-Füredről Egyeken, Polgáron, Lőkön át Rakamazra, hogy innen Tokajnál az előbbi hid helyére állított talpakon átkeljen a Tisza jobb partjára, aztán Gesztelynél átmenve a Hernádon, Miskolc felé tovább működjék. Miskolcot nem érhetette el március közepe előtt. Előbb tehát nem tehetett demonstrációja hatást az osztrákokra.

Damjanich és Klapka március 6-án értesültek Szolnokon minderről. Ily körülmények közt mitsem használt, hogy a Tisza jobb partján csak várakozó állásban maradjanak; sőt inkább ez figyelmessé tehetette az osztrákokat, s ennyiben kárt okozhatott. Március 8. és 9. közti éjjel visszatértek tehát a Tisza balpartjára, s csapatjaikat elszállásolták Török-Szent-Miklós környékén.

Csak március 15-én ért Szolnokra az új fővezér Vetter tábornok. Kineveztetése semmi esetre sem fogadtatott általános elégteltséggel. Damjanich semmit sem akart tudni róla, hanem

Kossuthnak egy levele által könnyen és teljesen rávétette magát. Legkevésebbé volt megelégedve Görgey, sőt annyira ment, a mi józan értelmisége mellett alig látszik hihetőnek, hogy Klapkához ez időben azt írta, a hadtestparancsnokok, fővezér nélkül is elvégezhettek volna mindent elég jól. Nehezen érthető azon nézetek mellett, melyeket kevéssel azelőtt a fővezér állásáról nyilvánított, kinek, ugymond, absolut kell uralkodnia és alkotmányosan nem lehet. Némileg azonban megnyugtathatta magát Görgey, mivel főadatánál fogva eléggé el volt különítve a fővezértől, tehát az óhajtott önállóság, meglehetősen nagy mértékben biztosítva volt számára.

Az első, mit Vetter Szolnokra érkezése után tett, az volt, hogy a 2-ik hadtestet, mely most Aulich alatt állt, Szolnoktól délfelé vonta; csak 2 zászlóaljat és 10 ágyút kellett e hadtestnek a tiszafüredi hídfőnél hátrahagyni.

Miután a szolnoki hid, Damjanich visszavonulása után leégett, a főhaderőnek Cibakházánál kellett a Tisza jobb partjára átmenni, oda vonatott tehát le; március 18-án aztán átmént itt az 1-ső és a 3-ik hadtest a folyón; 19-én Aulich is megjött a 2-ik hadtesttel s ugyanaz nap Vetter az egész hadsereggel Nagy-Körös ellen előrenyomult.

Lássuk most, mi történt ez időközben az osztrákoknál.

Windischgrätz hercegre a március 5-ki szolnoki ütközet hire, melyet 6-án kapott, szerfölött leverő benyomást tett, oly nagyon, hogy bátran mondhatni, miként ha a magyarok szolnoki demonstratiója néhány nappal február 26-ka előtt történik, ugy a magyar főhaderő bizonyosan megnyeri a kápolnai csatát, az út nyitva áll neki Pestre, s hogy mi történik az osztrák hadsereggel, arról csak annyit mondhatni, hogy semmiesetre valami jó dolog nem lett volna az.

Windischgrätz 6-án parancsolá, hogy csaknem az egész hadsereg öszpontositassék a jobb szárnyra. Wrba és Schlick siessenek a leggyorsabban Ceglédre; a Deym és Perger dandárok 7-én jöjjenek Jász-Berénybe. Ramberg utasítatott, hogy Kápolnán és Árokszálláson át szintén Jász-Berénybe induljon. Jellaetics Wrba által támogatva igyekezzék a csorbát helyreütni, mit Karger dandára szenvedett; Kecskemét tájékát illetőleg azzal

vigasztaltatott, hogy biztosan tudják, miszerint ott nincs semmi magyar. Mint a március 3-ki rendeletek által már meg volt határozva, Jellacsicsnak Kecskemétnél kellett volna állást foglalni.

Mialatt a koncentrálásra célzó mozdulatok folyamatban valának, Damjanich és Klapka, mint láttuk, a 8-ka és 9-ke közti éjjel Szolnoknál visszamentek a Tisza balpartjára, s elégették a szolnoki hidat, úgy, hogy e pillanatban semmi alkalom nem kínálkozott többé szándékolt megsemmisítésükre, hacsak komoly támadást nem akartak a folyón átkeléssel Szolnoknál vagy Cibakházánál megkísérteni. Ennyire azonban nem terjedtek Windischgrätz herceg aspirációi; hanem azért folytatta a koncentrálást délfelé, miután biztosan hitte, hogy most innen Cibakházáról és Szolnokról fog történni az ellenség főtámadása.

Ennek következtében március 12-én az 1-ső hadtest Kecskemétnél, a 2-ik Nagy-Kőrösnél és Buda-Pestnél, a Schlick-féle, most 3-ik hadtest Ceglédnél állt. A Ramberg hadosztály a felső Tisza szemmel tartására rendeltetett, s március 11-én utasított, hogy Jász-Berényről induljon Hevesre s különösen Poroszló ellen küldjön portyázó csapatokat.

Hanem egészen biztos még sem tudott lenni Windischgrätz herceg a felől, hogy a főtámadás csakugyan délről történik, s folyvást gyötörte azon lehetőség, hogy a magyarok öt délen mégis bolonddá tehetik, mialatt egyszerre mint a villám törhetnek elő Gyöngyösön át Pest felé.

Március 12-én a hadsereg új végleges beosztást kapott:

az 1-ső hadtest Jellacsics alatt föloszlott a Hartlieb hadosztályra, a Grammont és Rastich dandárokkal, a Schulzig hadosztály a Kleinberger (előbb Karger) és Dietrich dandárokkal, az Ottinger hadosztály a Sedelmayer és Sternberg dandárokkal.

A 2-ik hadtest Wrbná alatt Nagy-Kőrösnél csak a Csorich hadosztály (Wyss és Colloredo dandárok) s a Bellegarde lovas dandárral a Schwarzenberg hadosztályból rendelkezhetett; e hadosztály másik két dandára — Schütte és Liebler — Buda-Pesten és Esztergomban voltak helyőrségen.

A 3-ik hadtest Schlick alatt most már a Lobkowitz hadosztályból állt a Krieger és Pergen dandárokkal s a Lichtenstein Ferenc hadosztályból a Fiedler és Parrot dandárokkal.

Az egész hadsereg a gyöngye Ramberg hadosztályt is beleszámítva legfőlebb 47,000 emberre ment.*)

A mozdulatok rettenetes lassúsága mellett, mely okozta, hogy alig foglaltak el egy állást, a körülmények, melyekre az alapított és számítva volt, már ismét egészen megváltoztak, s a kiválólag védelmi állás mellett, melyet elfoglalni Windischgrätz herceg szükségesnek vélt, nem látszik épen csodálatra méltónak a herceg főhadiszállásán mindinkább világosabban nyilvánuló gyámoltalanság. A hajlam a lázadókat megsemmisítő támadó eljárásra bizonyára nem hiányzott és Windischgrätz herceg okvetlen teljesítette volna is azt, ha lehetséges lett volna a magyar hadsereget egy reggelire Pesten megenni. Miután azonban ez nem ment, tehát kiválólag előtérbe lépett a szintén meglevő hajlam, hogy minden positiv cselekvés gondolatának egy sereg nehézséget támaszson ellene.

A nagyszerű decemberi diadalremények, hogy majd egy Pestig tartó díszmenettel az egész hadjárat be lesz fejezve, rég oda voltak; az osztrákok hosszú vesztéglése és a tavaszi idő mindenütt fölkelő csoportokat állított talpra, s a hol ez nem volt lehetséges, legalább fölelevenítette a passiv ellenállást, mely a sereg élelmezését nehezítette, s Windischgrätz herceg rendőri szellemét örökös szétforgácsoló csapatküldésekre ösztönözte. Így azon óhajtásnak, hogy valami döntőt cselekedjenek, mindig minden úton már az első lépésnél ellene jött azon aggodalom, hogy erőtlenek arra s részint tisztán védelmi tervekre vezetett vissza, részint azon reményben, hogy itt vagy ott erősítéseket kaphatnak, a tervek szüntelen változtatására.

A hadtestparancsnokok, kik nem érezték magukat erős kéz által visszatartva, kik nem helyeztek valami különös bizalmat a fővezér vezetésébe, majd eltéréseket engedtek meg maguknak a kapott parancsoktól saját felelőségökre, majd egyen-

*) Lásd a C) alatti mellékletet e szakasz végén.

ként vagy kettőnként összebeszélés szerint javaslatokat tettek, hogy most ezt vagy amazt a hadműveletet kellene elővenni. Windischgrätz herceg semmi esetre sem lépett föl kellő szigorral e túlkapások ellen. A helyett, hogy parancsolt volna, az ily javaslatokra adott válaszaiban még igyekezett magát igazolni, s kimutatni, hogy hiszen ő már régen elrendelte azt mind, a mit kívánnak tőle, mint azt meg is láthatnák, ha oly szivesek akarnának lenni, elolvassák az ő rendelkezéseit. E rendelkezések természetesen többnyire alig voltak rendelkezésnek nevezhetők. Távol attól, hogy határozott utasításokat foglaltak volna magukban, inkább úgy lehetett azokat tekinteni, mint iskolai munkálatokat valamely taktikai és stratégiai feladvány fölött; halommal volt benne a theoretikus okoskodás minden lehető dolog felől, a mi csak történetik, de semmi határozott parancs, hogy mi történjék; s nagyon fontos dolgok, melyeket katekorigis módon kellett volna felülről megparancsolni, gyakran a hadtestparancsnokok megegyezésére bízattak, kiknek össze kellett működniök, a mi aztán a hadtestparancsnokok szerénytelen maguktartására nézve legalább némi melegséget nyújt.

Nem a magyarok és a vörösek, hanem oly emberek, kik Windischgrätz herceget aristokratikus érzületben és osztrák loyaltásban fölülmulták, vetik szemére, hogy Budapesten udvart alakított magának, magyarokkal vette körül magát, e körben igen jól, sőt kedélyesen és otthonosan érezte magát. Ama vágy, mely őt folytonosan visszavonta Pestre, mihelyt csak egy lépésnyire kiment, s mely aztán legnagyobb mértékben engedékenynyé tette, hol arról volt szó, hogy a hadtestparancsnokokra hagyja a működést, mit tulajdonkép neki magának kellett volna vezetni, megerősíti ez állítást. A helyett, hogy cselekedett volna, végre már csak panaszkodott a herceg: minden nehézség fölött melyre akadt, alvezérei engedetlensége fölött, a könnyű lovaság hiánya fölött hadseregénél, holott Olaszországban, hol kevéssé használható, tömegesen van.

Mi ez utóbbi pontot illeti, természetesen nem teljesült a remény, melyet kezdetben tápláltak, hogy a huszárok az első lépésnél, mit az osztrákok magyar földön tesznek, ezredenként

átmennek hozzájuk s ily módon kipótolják a hiányzó könnyű lovasságot.

A gyöngeség érzete, mely mindig előlépett, mihelyt az osztrákok valami döntő lépésre határozták magukat, azon időben, midőn a herceg Szolnok és Cibakháza felől várta a magyarok főtámadását s ennek következtén hadseregét dél felé indította, ismét azon eszmére vezetett, melyet már februárban szándékoztak létesíteni, hogy t. i. a főhadereg működéseit összefüggésbe hozzák a szerbekével s március 8-án kelt parancs által Todorovics tábornok utasítatott, hogy a mennyire lehet Szabadkán, Halason és Vadkerten át egyesüljön a bánnal. Ez utóbbiban erre főtámadt a honvág, „a vágy le dél felé“, mely lassanként rögeszméjévé vált s a legközelebbi hetekben még sok bajt okozott.

A szerbekkeli összeköttetésből egyelőre mi sem lett s alapos okok miatt misem lehetett, mint azt a későbbi elbeszélés világosan fogja mutatni.

Egy úgynevezett rendelkezésben március 14-én kifejtette most Windischgrätz herceg nézeteit a fölött, hogy mi történéjk legközelebb.

Az illető rendelkezés positiv tartalma következőkbe foglalható össze.

Történéjk egy nagyszerű kémszemle a Tiszán való átmenet alakjában, hogy az által a magyarokat valódi szándékaik leleplezésére kényszerítsék, és pedig az 1-ső hadtest Jellacsics alatt Alpárnál, a 3-ik hadtest Schliek alatt Szolnoknál menjen át a Tisza bal partjára; az előbbi azonban az átmenet után, hogy a 3-ik hadtesttel összeköttetésbe lépjen, forduljon észak felé. A 2-ik hadtest Wrba alatt, azaz ennek rendelkezhető csapatai t. i. a Csorich hadosztály s a Bellegarde dandár maradjanak a jobb parton Alpár és Cibakháza közt Nagy-Körös előtt mint tartalék.

A folyón átmenve Szolnoknál és Cibakházánál erős hidfők állitassanak föl, hogy ily módon a Tiszát az osztrákok számára hadműveleti alapul átalakítsák. A támadó eljárás Debrecen ellen azonban ez új hadműveleti alaptól csak azon esetben folytattassék, ha valóban meggyőződtek, hogy itt a magyarok

főhadereje áll ellenök. Máskép ezalatt a magyar haderő Poroszlónál átkelhetne a jobb partra, s ezáltal nagyon kellemetlen helyzetbe hozhatná az osztrák hadsereget. Ramberg maradjon Hevesen.

Nagyon könnyen fölismerhető, hogy e terv semmi követelménynek nem felel meg, mit egy támadó tervhez kötni kell. Mig egy ily támadó tervnek az ellenséget saját működésüinktől függő helyzetbe kell hozni s ezáltal biztosságunkról kezeskednie kell, mihez mindenek előtt az előrehaladás határozottsága s gyorsasága tartozik, Windischgrätz herceg itt megfordítva az ellenségtől tette függővé magát; saját biztosságát nem a megkezdés s a kivitel gyorsaságában kereste, hanem épen a tapogatózás lassuságában s az óvatosságban, mely meg fogja engedni neki, hogy annál könnyebben tehessen egy lépést visszafelé, mely azonban az ellenségnek annál inkább megengedte, hogy az egész tervet meghiúsítsa.

Nem szükséges többet tudni, hogy a legnagyobb valószínűséggel előreláthassa az ember, hogy vagy meg sem kezdődik e terv kivitele, vagy a kivitel az első lépésnél megakad.

Windischgrätz, hogy az egészet megkoronázza, e fontos pillanatban ismét Pesten ült, oda hívta Wrbnát is, a bánra bizta a terv kivitelét s alárendelte Schlicket.

15-én Damjanichnak egy levelét fogták el osztrák portyázók, melyből kiderülni látszott, hogy a magyar főhaderő még is csak az eger-pesti országúton fog föllépni. Ha már ügyis minden szellő mint valami ingatag nádat hajlitgatta Windischgrätz herceg hadvezetését, e bajt még növelte az ellenség felőli biztos hírek teljes hiánya. A kémekbeni hiány örökös panasza az osztrák tábornokoknak. Hogy Magyarország Ausztria ellen föl volt izgatva, hogy kémeket nehéz volt találni az osztrákoknak, az csekély mentség. Mert oly egységes még sem volt a magyar nép, hogy az osztrákok egyetlen használható kémet sem találtak volna, — s oly viszonyok közt is, hol e mentség egyáltalán nem használható, teljesen hiányzott az osztrák hadseregeknél az ellenség felőli pontos tudositás. Bizonyára nem hibázunk, ha e jelenség főokait először is abban keressük, hogy az osztrák tábornokokra nézve sajátkép misem létezik, a mi a rendes szol-

gálati schematismus határain kívül fekszik, hogy erre nem gondolnak előbb, mint mikor már késő, vagy úgy szólva, méltóságuk alattinak tartják arra gondolni; továbbá okozza ezt a nagyon is rosszul alkalmazott takarékoság. A franciák e tekintetben épen ellentétei az osztrákoknak s valóban nem is hiányzott náluk sokkal kedvezőtlenebb viszonyok közt is, soha az ellenségrőli pontos tudósítás.

A dolgok ily állása mellett Damjanics tábornok levele, mely 13-ról kelt, rögtön oly benyomást tett Windischgrätz hercegre s oly fontosságot nyert szemeiben, melyet sohasem lett volna szabad nyernie.

Windischgrätz azonnal utasította a bánt, hogy a 2-ik hadtestet ne vonja Nagy-Körösről előre a Tisza felé, hanem inkább készüljön szükség esetén Ramberget támogatni; intette továbbá sürgetőleg a bánt, hogy az Alpár és Szolnoknál való átmenet után semmi áron tovább ne nyomuljon Debrecen ellen, mielőtt bizonyosságot nem nyert, hogy a magyarok főhadereje áll előtte. Ramberg szorgalmasan vigyázzon a magyarok minden mozdulatára.

Ez utasítások és intések március 16-án küldettek el. Ugyanaz nap arra figyelmeztette a bán a herceget, hogy az átjáratok Cibakházánál és Alpárnál, melyeket használnia kellett volna, nem lesznek célszerűek, s közlé, hogy a helyett egész erejével Szolnoknál szándékozik átmenni. Todorovics közreműködésére, mely főleg az alsó tiszai átjáratok használására ösztönözhetett volna, a nélkül sem lehet számítani, miután ez szerb segélyesapatait nem rég elbocsátotta s így csak 7 zászlóaljjal s 1900 lovassal, összesen alig 8000 emberrel rendelkezik.

Windischgrätz kijelentette, hogy beléegyez abba, miszerint a bán Szolnoknál menjen át a Tiszán, ámbár úgy látszik neki, hogy e mellett a meglepetés s az oldalműködés elvész. Hanem alig adta meg ez engedményt, Jellaetics már ismét előállt egy újabb követeléssel: Windischgrätz legalább rendelje még alá a Ramberg hadosztályt, mert máskép nagyon gyenge arra, hogy a Tiszán átmehessen. Más nem marad így neki hátra, minthogy Szegedre lemenjen, Todorovicsot ott magához vegye s aztán ezzel egyesülten Nagy-Váradon át nyomuljon Debrecen ellen.

Meg kell vallani, hogy ritkán gondoltatott ki oktanabb eszme. Tehát, hogy 7000 embert magához kapcsoljon, Jellacsics a hadsereg nagyobb felét le akarta vinni egész Szegedre, hogy onnan aztán isten tudja mikor újra feljöjjen észak felé. Hogy Windischgrätz a hadsereg kisebb felével teljesen zsákmányul esik a felső és közép Tiszánál nagyban túlnyomó magyaroknak, és hogy ezek kellő időt nyernek Windischgrätzcel tetzés szerint elbánni, azt mindenki beláthatja.

A dolgot végre Windischgrätz herceg maga is megsokalta, s rászánta magát, hogy saját magas személyében megtegye a hosszú vasúti utazást Ceglédig, hogy a bánnal alkudozzék. Alkudozni a legillőbb szó e sajátságos eljárásra, melyet egy fővezér alvezére irányában alkalmazott.

18-án kellett volna a hadműveleteknek a tiszai átmenetet illetőleg megkezdődni. Az 1-ső hadtest ezen nap Kecskemét előtt összegyűlt, 19-én Nagy-Körös előtt.

Március 19-én, mint láttuk, Vetter a magyar főhadsereggel útban volt Cibakházáról Nagy-Körösre. Rendkívül kellemetlen idő volt, erős hózivatar, az utak a Tisza lapályán feneketlenek valának. Ekkor hozák a kémek azon hírt, hogy Nagy-Körös és Cegléd közt 60,000 osztrák van koncentrálva.

Most Damjanich és Aulich, főleg az előbbi, az út tovább folytatása ellen nyilatkoztak. Az osztrákok koncentrálása Nagy-Körösön, úgymond Damjanich, bizonyítja, hogy a magyarok terve el van árulva vagy hogy az osztrákok átlátták azt; minden előnye tehát e tervnek elveszett. Azonkívül a legújabb hírek szerint, a mint valóban úgy is volt, Görgey már lefelé nyomul Miskolcra a Tarna s a pesti nagy országút felé; az ő ótalma alatt a főhadserég most átmehet a Tiszán a rövidebb úton Tiszafüreden és Poroszlón át. Ez mindenesetre célszerűbb lesz; azonban a cibakházai mozdulat azért nem volt hiábavaló; Windischgrätz még mindig itt fogja várni a főtámadást s végtelen fog csodálkozni, ha ez most egészen más oldalról jön.

Damjanich tehát, kihez Aulich is csatlakozott, a Tisza bal partjára való visszavonulás mellett szavazott. Vetter némi ellenkezés után, mely főleg azon alapult, hogy mily káros a tervet gyakran változtatni s cél nélkül ide oda járni, engedett elő-

terjesztéseiknek s 20. és 21-én visszavezette a hadsereget a Tisza bal partjára. 22-én az 1-ső és 3-ik hadtest Török-Sz.-Miklós táján szállásolta el magát, a 2-ik hadtest Mező-Túron a Berettyó mellett.

Kossuth, ki ide jött a hadsereghez, vigasztalhatlan volt a fölött, hogy ismét semmi sem lett a támadó eljárásból s csak nehezen hagyta magát rábeszélni, hogy a visszavonulással a jobb részt választották. A katonák hangulata sem volt valami örvendetes; a tábornokok minden kigondolható módon igyekeztek azt emelni s fölhasználták erre mindenekelőtt a diadalhíreket, melyek épen Erdélyből érkeztek Bemtől.

Most Török-Sz.-Miklóson megállapították az új hadművelési tervet, melyhez minden körülmény közt szilárdul fognak ragaszkodni.

Igen egyszerű volt ez: Vetter vezesse az 1., 2., és 3-ik hadtestet Tiszafüredre, itt menjen át a Tiszán, a Gyöngyösről Pestre vivő nagy országúton egyesüljön a 7-ik hadtesttel s aztán összes erővel a főváros felé nyomuljon s verjen le mindent maga előtt, a mi útjába áll.

Az Asboth tartalék-hadosztály Ujvárosról vonuljon le Szolnok és Cibakházára, a helyőrségeket erősítse meg ott s demonstratiók által hitesse el a bánnal, hogy még mindig a magyar főhadsereg áll ott szemben vele. Az Asboth hadosztály 3 zászlóaljból, 3 század lovasból és 2 ütegből állt.

Elmulasztjuk e szakasznál közbeszúrni a mellék haretéren történt eseményeket s csak később fogjuk elmondani, miután a főharetéri események most már oly döntő befolyást nyernek, hogy mellettük egy időre minden egyéb elenyészik.

A)

Windischgrätz herceg főhadseregének 2-ik hadteste gróf Wrba altbnagy alatt 1849. február 23-án s a következő napokban.

Cs o r i c h a l t b n a g y h a d o s z t á l y a.

1. d a n d á r. W y s s vezérőrnagy: 2-ik vadász zászlóalj, 1-ső zászlóalj a 29. számú Schönhals gyalogezredből,

3-ik zászlóalj az 56. számú Fürstenwärther gyalogságból, 1-ső landwehr zászlóalj az 59. sz. Baden gyalogságból, 1 század Kress chevaux legers, a 2. számú lovas üteg, a 15. számú $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg.

2. d a n d á r. C o l l o r e d o herceg vezérőrnagy: 4 század a 6-ik vadász zászlóaljból, 1. és 2-ik zászlóalj az 58. sz. István főherceg gyalog ezredből, 1-ső landwehr zászlóalj Paumgarten (4 század), 1 század Kress chevaux legers, a 8. számú 6 fontos üteg, a 15 számú $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg.

A h a d o s z t á l y t a r t a l é k t ű z é r s é g e : a 3. számú 12 fontos, a 10. és 11. számú 6 fontos ütegek.

S c h w a r z e n b e r g E d m u n d herceg altbnagy h a d o s z t á l y a.

1. d a n d á r. D i e t r i c h vezérőrnagy: 2-ik zászlóalj a 13. számú Wimpffen gyalogezredből, összegyűjtött Eckert zászlóalj, 4-ik zászlóalj a varasd-kőrösi határőrezredből (e 3 zászlóalj mindegyike csak 4 századból állt), 3 század a 2-ik báni ezred 4-ik zászlóaljából, $1\frac{1}{2}$ üteg.

2. d a n d á r. S c h ü t t e vezérőrnagy: a Rattay és Richter gránátos zászlóaljak, 1 üteg.

3. d a n d á r. B e l l e g a r d e vezérőrnagy: 4 század az 5. számú Auersperg Max vértés ezredből, 5 század az 1. számú Civallart dzsidas ezredből, 2 század János főherceg dragonyos, a 4. számú lovas üteg.

A h a d o s z t á l y t a r t a l é k t ű z é r s é g e : $1\frac{1}{2}$ üteg.

A h a d t e s t t a r t a l é k t ű z é r s é g e : 6 üteg.

Összesen $13\frac{1}{2}$ zászlóalj, 13 század lovasság, 102 ágyu, azaz a tüzéreket is beleértve mintegy 15,000 ember.

A Schlick féle hadtest ereje ez időben kiviláglik a harmadik szakaszhoz tartozó **B.** mellékletből, — 12,000—13,000 ember.

B)

Azon magyar hadtestek létszáma és összetétele, melyek Dembinski altábornagy alatt egészen vagy részben résztvettek a kápolnai ütközetben febr. 26. s 27.

Első hadtest, Klapka ezredes alatt.

1. hadosztály, Desewffy, 4 1/2 zászlóalj, 5 század lovas, 16 ágyu.
2. " Máriaassy, 5 " 6 " 16 "
3. " Schulz, 3 1/2 " 1 " 8 "

Második hadtest, Répásy ezredes alatt.

1. hadosztály, Szekulics, 4 zászlóalj, 4 század lovas, 16 ágyu.
2. " Hertelendi, 4 " 4 " 16 "

Hetedik hadtest, Görgey tábornok alatt.

1. hadosztály, Pöltenberg, 3 zászlóalj, 8 század lovas, 16 ágyu.
2. " Aulich, 3 " 8 " 16 "
3. " Guyon, 4 " 2 " 12 "
4. " Kmety, 5 " 6 " 16 "
és Weissel hadoszlopa 1 " — " 4 "

Összesen 37 zászlóalj, 44 század lovasság, s 136 ágyu, azaz 800 embert számítva egy zászlóaljra, 120 egy lovas századra s 20-at egy-egy ágyura, 37—38,000 ember.

C)

Windischgrätz seregének beosztása március 12-én.

1. hadtest Jellaicsics altábornagy alatt.

Hartlieb hadosztálya:

1. dandár. Grammont vezérőrnagy: az 5-ik vadász zászlóalj, 3-ik zászlóalj likkai, 2-ik zászlóalj gradiskai határőr, a 6. számú 6 fontos üteg.
2. dandár. Rastich vezérőrnagy: 1. és 2-ik zászlóalj ottochani, 3-ik zászlóalj ogulini-szluini határőr, 4 század az 1-ső báni ezred 3-ik zászlóaljából, az 1. számú 6 fontos üteg.

Schulzig hadosztálya :

1. dandár. Kleinberger vezérőrnagy : 3-ik zászlóalj a 2-ik báni ezredből, 2-ik brodi határőr zászlóalj, 3-ik zászlóalj a 3. számú Károly fkeg gyalogezredből, az 5. számú 6 fontos üteg.
2. dandár. Dietrich vezérőrnagy : 4-ik zászlóalj a 2-ik báni ezredből, 4-ik zászlóalj varasd-körösi határőr, az összeállított Eckert zászlóalj, 2-ik zászlóalj szluini határőr (mindegyik zászlóaljban csak 4 század), az 1. számú szlavonai 6 fontos gyalog üteg.

Ottinger hadosztálya :

1. dandár. Sedelmayer ezredes : Wallmoden 6. számú és Hardegg 7. sz. vértés ezredek (12 század), a 10. számú lovas üteg.
2. dandár. Sternberg ezredes : az 1. sz. Ferenc József császár dragonyosok (6 század), 2 század a szász király 3. számú vértés ezredből, 6 század banderialis huszár, az 5. számú lovas üteg.

A hadtest tartalék tűzérése : a 2. számú 6 fontos gyalog üteg, a 9. számú lovas üteg, a 2. számú szlavonai fél lovas üteg, a 16. sz. röppentyű üteg, az 1. és 2. számú 12 fontos ütegek, a 13. sz. utász század.

Egészben 14 zászlóalj, 26 század lovasság, 69 ágyu, 1 utász század, azaz mintegy 15,000 e.

2 ik hadtest gróf Wrba altbnagy alatt.

Csorich hadosztálya :

1. dandár. Wyss vezérőrnagy : 4 század a 2-ik vadász zászlóaljból, 3-ik zászlóalj az 56. sz. Fürstenwärtner gyalogezredből, 1. zászlóalj a 29. sz. Schönbals gyalogságból, 1. landwehr zászlóalj az 59. sz. Baden ezredből, a 2. számú lovas üteg.
2. dandár. Colloredo herceg vezérőrnagy : 4 század a 6-ik vadász zászlóaljból, 1. és 2-ik zászlóalj az István fhg ezredből (58. sz.), 1. landwehr zászlóalj a 21. számú Paumgarten gyalogságból (4 század), a 8. számú 6 fontos üteg.

Schwarzenberg Edmund herceg hadosztálya :

1. d a n d á r. S c h ü t t e vezérőrnagy (esztergomi és budai helyőrség) a Fischer, Richter és Bitermann gránátos zászlóalj, a 12. számú 6 fontos üteg.
2. d a n d á r. L i e b l e r vezérőrnagy (Budapesten) a Schneider, Martini és Rattay gránátos zászlóalj, 4-ik zászlóalj a 17. számú (Hohenlohe) gyalog ezredből (4 század csak), a 13. számú 6 fontos üteg.
3. d a n d á r. B e l l e g a r d e vezérőrnagy: Auersperg vértések, 4 század János fhg dragonyos, 5 század Civalart dzsidas, a 4. sz. lovas üteg.

A h a d t e s t t a r t a l é k t ű z é r s é g e : a 10. és 11. sz. 6 fontos ütegek, a 6. sz. $\frac{1}{2}$ lovas üteg, a 15. sz. röppentyű üteg, a 3. és 4. sz. 12 fontos ütegek, a 8. számú utász század.

Egészben 15 zászlóalj, 15 század lovasság, 63 ágyú s 1 utász század, azaz mintegy 14,000 e.

3-ik hadtest gróf Schlick altbnagy alatt.

L o b k o w i t z herceg h a d o s z t á l y a :

1. d a n d á r. K r i e g e r n vezérőrnagy: 2 század a 2-ik vadász zászlóaljból, 3-ik zászlóalj varasd-sz.-györgyi határőr, 1-ső zászlóalj a 12. számú (Vilmos fhg) ezredből, 1. landwehr zászlóalj a 24. számú Parma ezredből, 3-ik zászlóalj a 30. sz. Nugent ezredből, a 36. számú 6 fontos üteg.
2. d a n d á r. P e r g e n vezérőrnagy: 3-ik zászlóalj varasd-kőrösi határőr, 3-ik zászlóalj Vilmos fhg, 3-ik zászlóalj a 40. számú Kudelka, 2-ik zászlóalj a 28. számú Lattour (később Benedek) gyalogezredekéből, a 34. sz. 6 fontos üteg.

L i e c h t e n s t e i n Ferenc herceg h a d o s z t á l y a :

1. d a n d á r. F i e d l e r vezérőrnagy: 3-ik zászlóalj István fhg, 1-ső zászlóalj ottochani határőr, 2-ik zászlóalj a 9. sz. Hartmann, 3-ik zászlóalj a 10. sz. Mazzuchelli gyalogezredből, a 3. számú 6 fontos üteg.
2. d a n d á r. P a r r o t vezérőrnagy: a 8. számú Károly porosz herceg vértések (6 század), 2 század a 2. sz. Sustenau vértés ezredből, 4 század császár chevaux

legers, 3 század Kress chevaux legers, a 3. sz. lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: a Schlickféle 6 fontos üteg, a 11. sz. galliciai röppentyű üteg, a 12. sz. $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg, az 5. és 11. sz. 12 fontos ütegek.

Összesen $12\frac{1}{3}$ zászlóalj, 15 század lovasság, 51 ágyu, azaz körülbelül 11,000 e.

Főtartalék tüzérség: a 4. számú 6 fontos üteg, az 1., 7., 8., 11. sz. lovas ütegek, a 13., 17., 23. sz. röppentyű ütegek, a 6., 7., és 8. sz. 12 fontos ütegek.

Összesen 11 üteg mintegy 2500 emberrel. Hanem ez ütegekből csak $6\frac{1}{2}$ volt a hadseregnél; a többi $4\frac{1}{2}$ Esztergomban, Győrött és Simunich hadtesténél Komáromnál.

Utász kar: 6 század 10 fölszerelt s egy föl nem szerelt hidkészlettel, egy század ezek közül Simunichhoz volt beosztva.

Továbbá a hadsereghez számítandók :

a Simunich hadosztály Komárom előtt;

a Ramberg hadosztály a Götz és Jablonowski dandárokkal (1. a harmadik szakasz mellékleteit).

Hatodik szakasz.

A magyarok szerencsés támadó föllépésé-
től kezdve Komárom várának teljes föl-
mentéseig.

1849 március végétől april végéig.

A Görgeyféle hadtest előnyomulása a Tarnához.

Görgeynek Tiszafüredről Tokajra indulásakor március 8-kán mintegy 19,000 embere volt a Gáspár, Kmety és Pöltenberg hadosztályokban s a főhadiszállás hadoszlopában; Tokajra érve, egy erős csapatosztályt a tiszafüredi átjárás fedezésére kellett innen küldenie. Gesztelyre ment aztán, hol a Hernádon már előre hidat veretett, s innen 16-án Miskolcra ért. Itt hallotta meg először hírét a március 4-ki ostromált osztrák alkotmánynak, s föltehető, hogy ez egy időre elfeledtette vele magyar királyi érzelmeit s hajlandóvá tette föltétlenül küzdeni Ausztria ellen. Némely dolgok a legközelebbi hetekben, ily módon könnyen érthetővé válnak.

Miskolcra Görgey aztán Kassára indította Benickyt 500 emberrel, hogy a tót népfölkelést, melyet Ramberg elvonulása után ott visszahagyott, kergesse szét. Valami 15000 embere maradt még, kikkel a következő napokban délfelé indult. Március 18-kán a Gáspár hadosztály Pusztaszikszóra ért (Maklár mellett, össze nem tévesztendő a Miskolc mellettivel), a Kmety és Pöltenberg hadosztályok Szihalomra és Mező-Kövesdre értek. Itt értesült arról, hogy a legközelebbi osztrák hadtest, melylyel dolga lesz, a Ramberg hadosztály, Hevesnél áll. Most mindjárt föl akarta keresni Görgey Ramberget, s 20-kán 2 hadoszloppal Erdő-Telekre és Besenyőre indult.

Ramberg 18-kán hallotta meg egy kémtől Görgey közeledését s 19-én értesítette arról Windischgrätzet, mire ez a Csorich hadosztálynak parancsot adott, hogy Nagy-Körösről nyomuljon észak felé Jász-Berényre, Ramberg támogatására. Így gyöngítették meg tehát mindjárt a csapatok, melyek Szolnoknál a Tiszán átmenetre valának szánva.

Mikor aztán 20-kán Görgey Besenyőről s Erdő-Telekről

délnek nyomult, Ramberg haladék nélkül visszahuzódott Jász-Apáthira, főleg miután ama hamis hír érkezett hozzá, hogy Klapka is 15000 emberrel jön ellene.

Ramberg jelentéstétele e hírek felől Windischgrätz herceget rögtön kiverte minden támadó gondolataiból s most már Pest fedezésére gondolt. E végből Ramberg utasított, hogy Jász-Apáthiról Árok-Szálláson át induljon Hatvanra a nagy pesti országúthoz; szintén Hatvanra jöjjenek Csorich Jász-Berényről és Schlick Ceglédről. Jellacsics ellenben az első hadtesttel hagyja el a nagy-kőrösi állást, menjen Czeplédre, összpontosítsa itt magát a szolnoki vasútnál s tartsa szemmel a szolnoki s cibakházai átjárásokat. Egy zászlóalj a pesti helyőrségből, 4 század lovassal és 24 ágyúval rögtön előre küldetett Hatvanra, hogy a délről s keletről oda irányzott csapatokhoz csatlakozzék.

Miután Ramberg Görgey közeledtére visszavonult, ez utóbbi fölöslegesnek tartotta még tovább menni délfelé és inkább arra határozta magát, hogy visszafordul a nagy pesti országútra s Hatvan ellen demonstrál, hogy így annál biztosabban s annál több osztrák csapatot elvonhasson délről.

Ezt természetesen azon véleményben tette, hogy még most is áll azon terv, miszerint Vetter főhadserége Cibakházán, Nagy-Körösön, Nagy-Kátán át fog Pest felé nyomulni. Hanem 22-kén azon tudósítást kapta, hogy e tervvel fölhagytak, hogy a főhadserég a legközelebbi napokban Tiszafürednél átjön a Tisza jobb partjára s hogy Görgey fedezze ez átjövételt, állást foglalva Erdő-Teleknél és Besenyőnél.

E szerint cselekedett tehát. Hanem alig szükséges mondanunk, hogy Görgey szerfölött elégtelen volt, hogy ismét nem vitetett ki a hadműveletiterv s nagyon hajlandó volt Vetter hadvezéri képességén majdnem még inkább kétkedni mint a Dembinskién.

Mivelhogy Görgey most egyelőre mitsem tön, szünet állt be a hadműveletekbe s Ramberg értesíté erről Windischgrätzet.

A magyar főhaderő koncentrálása. Windischgrätz herceg gondolatai és tervei március utolsó napjaiban.

Március 23-án megindult Vetter az 1-ső, 2-dik és 3-dik hadtesttel Török-Szent-Miklós és Mezőtúr tájékáról és serege élével március 25-én Tiszafüredre ért. Itt ugyancsak 25-én még megkezdte a Tiszán való átmenetet a 2-ik hadtest, 26-kán követte a 3-ik és 27-én az 1-ső hadtest. 28-án tehát a magyarok egész hadserege a Tisza jobb partján volt Kápolna és Poroszló közt koncentrálva. Kápolnát Görgey, mint szintén a Tarna vonalat alább Bodnál, már 27-én megszállta.

Ramberg utóbbi jelentéstételére, hogy Görgey csendesen megállt, sőt részben vissza is vonult Eger felé, Windischgrätz herceg mindenféle új gondolatoktól hányatott ide-oda, csak azon egy gondolat nem jutott eszébe, hogy egyszer már erélyesen szedje össze egész haderejét s menjen neki az ellenségnek, mely előtte áll, hogy egyszer végre szembe nézzen vele s az álmodozásokból és tétovázásokból kibontakozzék.

Görgey magatartása, Windischgrätz herceg előtt ez világosnak látszék, azt mutatja, hogy Görgey nincs valami döntő csapásra szánva, hanem csak demonstrációra, hogy csak eltakarni akar valamit.

De valjon mi ez a valami? Valjon mi úton törnek elő majd a magyarok?

Semmi esetre nem a pesti nagy országúton, mert hiszen ott áll Görgey, ki csak eltakarásra van szánva.

Két mód van tehát még hátra : vagy egy nagy csapást szándékoznak tenni a magyarok a bán ellen, miután az osztrák főhaderőt északra esalták az eger-pesti országútra, vagy Losoncon át akarnak egy nagy csapást kivinni a most már komolyan ostromolt Komárom fölmentésére, mialatt e vonaltól délnek az eger pesti országútra csalják az osztrák fő haderőt.

Csodálatos, hogy az osztrákok Vetternek egész átmenetéről Cibakházánál a Tiszán, mely március 18. és 19-én történt,

legkisebbit sem vettek észre; az egész do'got csak március 21-én hallották meg, mikor tehát Vetter már ismét vissza ment a Tisza bal partjára.

Asboth, ki Cibakházáról nagy ügyességgel demonstrált, a bánt s ez által Windischgrätzet azon hitben erősítette meg, hogy még itt áll az egész magyar főhaderő készen egy újabb átmenetre. E szerint úgy látszott, Jellacsics van áldozatul kiszemelve; más részről azonban a Görgey féle csapatoknak Maklárrol Egerbe nyomulása azt gyanította, hogy végre talán Simunich Komárom előtt szemeltetett ki áldozatul.

Windischgrätz herceg tehát mindkét lehetőségre nézve biztosítani akarta magát s 22-én ismét megváltoztatta a 20-án kiadott parancsokat, melyek szerint a hadsereg Hatvannál concentráltatott volna.

Jellacsics maradjon Cegléden, hová már 21-én megérkezett s honnan a Rastich dandárt, 3 lovas századdal megerősítve, Abonyra előre tolta; Hatvannál csak a Csorich hadosztály fog concentráltatni; Rambergnek ellenben Vácra kell indulni, Schlick pedig állást foglal Jász-Berénynél Cegléd és Hatvan közt, hogy a körülmények szerint vagy az egyik vagy a másik pontra vonathassék. E fölállításnak március 24-én be kellett fejezteni. A Hatvannál concentrált csapatok nemesak közvetlen fedték a pesti nagy országutat, hanem Vácra is lehetett őket vonni s Ramberggel egyesítve Losoncra indítani azon magyar hadtest ellen, mely ez úton a hegyek közt Komárom fölmentésére akarna menni.

A Komárom fölmentését illető aggodalmak egyébként nem voltak újak Windischgrätz hercegnél s e végből már előbb parancsot adott egy csapatosztálynak, mely Almásy ezredes alatt Besztercebányánál állt — 1 század lovas, 2 század gyalog — hogy induljon Losoncra; most még 1 zászlóalj 2 ágyúval Zagitcek ezredes alatt Vácrol szintén oda küldetett. Mindkettőnek március 24-én kellett Losoncra érkezni.

Épen e rendszabályt választotta arra a sors, miszerint Windischgrätzet végkép megerősítse azon véleményében, hogy a magyarok csakugyan Komárom fölmentésére készülnek.

Almásy és Zagitcek már 23-án este Losoncra értek.

Mint előbb mondók, Görgey Miskolcra az ügyes portyázó Benicky alatt egy csapatosztályt északnak indított Kassára, hogy ott a tót fölkelőket kergesse szét. Csapatosztálya gyöngesége dacára pár nap alatt bevégezte Benicky e föladatát s már 19-én megkapta Görgey erről a jelentést. Ez időben Görgey legelőbb is Ramberggal akart összetűzni Hevesnél. De mivel előre látta, hogy ez kifogja kerülni őt, ez esetre elhatározta, hogy visszatér a nagy országútra és Hatvan ellen indul. E mellett nagyon javára vált volna, ha az osztrákokat azon gondolatra lehetne hozni, hogy a magyarok Komárom fölmentésére szándékoznak menni. Haladék nélkül parancsot adott tehát Benickynek, hogy Kassáról forduljon délnek a losonci országútra s portyázásait folytassa itt.

Benicky már március 21-én Putnokra ért s 22-én Rimaszombathra. Itt hallotta, hogy 23-ra osztrákokat várnak Losoncra. Erejükről jó formán alaposan értesült; s ámbár abból következtethette, hogy az osztrák csapatosztály az övénél több mint kétszerte nagyobb, még is elhatározta, hogy megkísérti megrohanni őket. 23-án este, miután csapatai eléggé kipihenték magukat, fölkerelkedett tehát Rimaszombathról; Osgyánban, hol először állt meg, még közelebbi híreket kapott; éjjel után hagyta el Osgyánt s a nélkül, hogy észrevéttetett volna, Apátfalvára jött. Ámbár az osztrákoknak nem épen nyugvó helyül rendeltetett Losonc, mégis nagyon megmagyarázható, hogy a mint épen megérkeztek, az előörsi szolgálatot még nem szervezték kellőleg. Jó vezetőkkel ellátva, s a hóvizatartól is segítve, Benicky a nélkül, hogy fölfedezték volna, a városba tört s a lakosoktól is segítettve, irgalmatlanul megverte az osztrák csapatosztályt.

Hét tisztet, 206 embert, 56 lovat, 1 zászlót s 1 pénztárt vesztettek az osztrákok. Csapatának maradványával Zudányon át Balassa-Gyarmatra húzódott Almásy, s 26-án visszatért Vácra.

A szenvedett vereségről jelentésében Almásy tizzel sokszorozva, 6000 főre tette a magyarok számát. Windischgrätz március 25-én kapta e jelentést. Természetesen legalább is egy erős magyar hadtest előhadát látta Benicky csapatosztályában, ahogy nem magának a főhadserégnek előhada; most tehát

már világos volt előtte a magyarok főtámadási iránya. Egy idejüleg azonban más oldalról oly jelentések érkeztek, melyek más embert is kétségbe ejthettek volna, nemcsak Windischgrätz herceget.

A hadsereg enfant terrible-je, a képzeletdús bán, nem elégette még meg, hogy egymaga zavarja az öreg herceg nyugalmát; ujabban e célra az *associatio* egész modern és demagog eszközét is igyekezett fölhasználni. Jelenleg egyesült a vitéz Schlickkel. Jellacsics híreket kapott a Vetter-féle hadsereg útjáról Cibakházától Füred felé; hanem míg ez út épen tőle távozva déltől északnak vitt, ő tudósításaiból az ellenkezőt következtette, azt t. i. hogy északról délnek jönnek s nagy csapás készül ellene. Magától értetődik, hogy most tehát megerősítéseket kért ismét Windischgrätztól; hanem ez nem volt neki elég, egyenesen Schlickhez fordult, jöjjön ez neki segélyére és Schlick valóban saját felelőségére elhagyta jász-berényi állását 24-én, hogy Albertira induljon a vasúthoz, s ott Jellacsics mögött foglaljon állást.

Windischgrätzhez ezt illetőleg úgy irt, mintha a dolog magától értetődne; Jász-Berénynél, úgymond, nincs semmi ellenség; az utak azon a tájon gyalázatosak s a közelgő tavasszal még feneketlenebbeké válnak, úgy hogy minden hadművelet megakadályoznak. Jó tanácsokkal is szolgált Schlick s ő is előállt most mint a bán szövetségese azon tervvel, miszerint eresze le Windischgrätz a bánt délre, hogy ott Todorovicssal egyesüljön, hiszen aztán mindjárt visszatérhet ismét a főhadsereghez.

Windischgrätz nagyon dühös lett; ha Schlick a kétlábuak azon osztályához tartozott volna, kikkel a herceg nézete szerint az ember még nem kezdődik, rögtönítélő bíróság elé állítatott volna; de Schlick a bárónál is több volt és Windischgrätz csak gyöngéd elegikus panaszokkal lépett föl ellene új parancsok alakjában.

Ez utóbbi parancsok főindoka a komáromi út fedezése volt.

Ramberg eszerint utasítatott, hogy azonnal induljon Vácra Balassa Gyarmatra; Csorich 6 zászlóaljjal s 6 század lovasal menjen Vácra Ramberg támogatására s hadosztályának ma-

radványát, 2 zászlóalj s 7 század lovast, Bellegarde alatt állítsa föl Gödöllőnél, Schlick szintén a legnagyobb sietséggel jöjjön Gödöllőre. A bán föladata a régi maradt. E parancsok március 25-én adattak ki.

Erre 27-én az osztrák hadsereg állása következő volt :

a Ramberg hadosztály, a Losoncról elüzött Almásy csapatosztálylyal egyesülve, Balassa-Gyarmathnál állt ;

a Csorich hadosztály Vácon, hová 26-án este érkezett ;

a Schlick féle hadtestből *) a Lobkowitz hadosztály Gödöllőnél ;

a Lichtenstein hadosztály Tápio-Bicskénél, Nagy-Kátától délre ; 28-án e hadosztály Gödöllő felé Dányig és Kókaig nyomult elő ;

Jellacsics Cegléden, a Rastich dandár Szolnokon.

Azon időben, mikor e hadállás elfoglaltatott, a bán egyre másra jelentette, hogy nem csak szemben vele nagy ellenséges haderők állnak, hanem hogy jobb oldalán, tehát körülbelül Kecskemét tájékán is nagy magyar haderők állnak. Schlicktől ellenben jelentések érkeztek, hogy magyar tömegek csoportosulnak össze a Tarnánál. Tudjuk, hogy ez utóbbi igaz is volt ; Windischgrätz herceg szemeiben is, tekintetbe véve Schlicknek semmi esetre sem félnék jellemét, e tábornok jelentéseinek kellett volna leghitelesebbeknek látszani. Windischgrätz hercegnek azonban leginkább Komárom feküdt szíven s habár e gondolat magában véve nem is volt hibás, de semmiesetre nem volt helyes fölteni, hogy a magyarok Komárom fölmentésére indulnak a nélkül, hogy előbb kísérletet tettek volna megverni az osztrák fősereget, akárhol áll az. Pedig épen ezt tette föl a herceg ; a magyarok saltomortaléja Rima-Szombathon, Losoncon és Balassa-Gyarmathon keresztül Pestet kikerülve, volt a rém, mely őt folyvást gyötörte. Valóban nem tudja megmondani az ember, hogy mit árthatott volna az osztrák hadseregnek egy kis figyelem és tevékenység mellett a magyarok ez ugrása.

Lassanként azon gondolatra jutott Windischgrätz herceg, még is csak legokosabb lesz, ha egyszer már biztos tudomást

*) Lásd a **B)** mellékletet e szakasz végén.

szereznek a magyarok állásáról, s ezt, egy előrenyomulással kieszközlik. Schlick jelentései után azt lehetett gyanítani, hogy a gyöngyösi országúton legelőbb lehet biztosságot szerezni. Hanem épen a veszélyes, természetesen csak álmadozásaiban létező körülmények miatt a losonci úton, sokáig nem mert a herceg e rendkívüli, véleménye szerint még soha nem létezett eszközhöz nyúlni.

Ekkor hozott március 30-án Csorich egy jelentéstétele némi világosságot és bátorságot a főhadiszállásra. A magyarok, így szolt e jelentéstétel, elrombolták az Ipoly hidjait Balassa-Gyarmath és Losonc közt. Ha ezt ők maguk tették, úgy nyilván nem akarták egyelőre ez utat használni; néhány éjen át tehát nyugodtan lehetett aludni a veszélyes saltomortale miatt s néhány napig valamit merni lehetett az egri országúton.

E merényre március 31-én adatott ki az intézkedés. E szerint Schlick hadtestével tegyen egy nagy kémszemlét; april 1-én menjen Bagig, 2-án Hatvanig, 3-án Gyöngyösig, mely Gödöllőtől 7 mértföldnyi távolra van, hanem semmiesetre Gyöngyösön túl. Ha útjában túlnyomó ellenséges erőre talál, húzodjék vissza Bagra a Galga patak mögé, mely mint a Tarna, szintén a Zagyvába ömlik.

Ramberg Balassa-Gyarmathon utasítatott, hogy az Ipoly hidjainak rejtélyes szétrombolása dacára kettőztesse meg figyelmét Losonc felé, s azon esetre, ha Váctól és Pesttől elvágatva kényszerülne a Duna bal partján visszavonulni, Kéméndi-él veressen hidat a Garanon.

Csorich mint közöstartalék egyrészt Ramberg s másrészt Schlick számára, maradjon Vácon s ez utóbbinak támogatására egy 4 század lovasból álló portyázó csapatot indítson a hegyek közé april 1-ig Bercelre (Sziráktól északnyugotra), 2-án Szent-Jakabig (Pásztótól délre); 3-án Gyöngyösig, hol ez Schlickkel egyesüljön.

A bán hadteste a szolnoki vasúton oly módon vonatott vissza Pest felé, hogy képes legyen Schlicket adandó alkalommal támogatni. April 2-án a vasutmentében Albertira, 3-án Monorra húzodjék vissza, s folyvást összeköttetésben legyen Schlickkel.

Végül számítottak egy még távolibb támogatásra is, hogy a magyarokat megijeszszék azon esetre, ha a herceget megkerülve Losoncon át akarnának Komáromra menni. Március 24-én ugyanis a galliciai parancsnokló tábornok, Hammerstein báró fölszólítatott, hogy vonjon össze egy körülbelül 10,000 főből álló hadtestet *) s ezt Kassán át indítsa Magyarországra Windischgrätz herceg támogatása végett. Windischgrätz most március 31-én kérte Hammerstein tábornokot, lehetőleg gyorsan, ha nem is az egész hadtestet, de legalább annak egy részét indítsa előre Eperjes és Kassára s a mellett kürtöltesse ki, hogy 20,000 ember jön utána.

Fájdalom nagyon is gyakran találjuk, hogy épen azon emberek, kik maguk a halandók leglassúbbjai, másokról, főleg szorultság esetén, fölteszik, hogy szárnyakkal birnak, vagy épen panaszkodnak, ha másoknál hiányzanak e szárnyak, míg ellenben ők maguk nagyon méltánytalan dolognak találják, ha tőlük valaki csak egy közönséges postakocsi gyorsaságát kívánja is. Hammerstein alig kapta meg a császári parancsot, a mint Windischgrätz már a legegyszerűbb dolognak tartotta, hogy 10,000 emberrel azonnal Kassánál is teremjen. Meg kell vallani, hogy ily követelések és panaszok azok nem teljesülte miatt, semmikép meg nem engedhetők. Hogy a számítással csak ennyire jöjjön tisztába az ember, arra valóban nem szükséges tábornokokat fölállítani s drágán díjazni; oly tábornok szolgálátát, ki ily módon számít, az első iskolás fiú is könnyen elvégezheti.

Schlick a kapott parancs szerint april 1-én, 11 zászlóaljjal, 16 század lovassal és 33 ágyuval, összesen körülbelül 11,000 emberrel Gödöllőről megindult Bagra és Aszódra.

A magyarok sikerdús támadásának kezdete. A hatvani és tápio-bicskei ütközetek.

Főnebb láttuk, hogy már március 27-én az egész magyar főhadsereg a Tisza jobb partján állt Kápolna és Poroszló közt.

*) Lásd C) mellékletet e szakasz végén.

Március 30-án a 7-ik hadtest Kápolnánál állt, előhada Halmajon; balra tőle a 2-ik hadtest Bodnál és Erdőteleknél; e mögött a 3-ik hadtest Kerecsend és Maklárnál s balra ettől az első hadtest Fúzes-Abony, Dormánd és Besenyőnél.

Március 31-én a 7-ik hadtest Gyöngyösre nyomult, az előhad Hortra ment; a 2-ik hadtest Kálnál koncentráltta magát, a 3-ik Halmajra és Visontára nyomult; az 1-ső Bodra.

Március 28-án eközben Tiszafürednél Vetter, ki már régóta betegeskedett, oly nagyon roszul lett, hogy képtelen lőn a hadműveletek vezetését folytatni. Kossuth, ki ugyanaz nap Tiszafüredre érkezett, egyelőre Klapkát bizta meg a tábornoki ügyek vezetésével s március 30-án Egerbe ment. Miután Vetter betegsége oly jellemet öltött föl, hogy annak fölüdülésére legalább egyelőre nem lehetett gondolni, tehát valami helyettest kellett kinevezni helyébe. Közepette valának egy oly hadműveletnek, melynek döntőnek kellett volna lenni, mely tehát minden órán komoly harcra vezethetett; lehetlen volt, hogy ily esetben a hadsereg egy általános elismert fővezér nélkül maradjon. Hogy kire essék a választás, nem lehetett kétséges. A fővezérletet Görgeyre kellett ruházní.

Március 30-án már Egerbe hivatott ez. Itt megállapodás történt az iránt, hogy az előnyomulás egyelőre Vetter rendelkezései szerint folytattassék Gyöngyösig. Ha Vetter akkorára sem lesz újra egészséges, Görgey vegye át *i d e i g l e n e s e n* a fővezérletet s hadtestének tábornoka vegye át a hadsereg főtábornokának teendőit. Gáspár ezredes bizatott meg ez esetre a 7-ik hadtest parancsnokságával.

Ápril 1-én a 3-ik hadtest egyesült Gyöngyösnél a 7-ikkel; az 1-ső és 2-ik hadtest Karácsond, Ludas, Ugra, Halmaj, Visonta, Sár és Detkre nyomult elő.

Ugyanaz nap a 7-ik hadtest előhada Hortról egy mozdulatot tett Hatvanra; a gyalogság megszállta ez utóbbi helyet, a lovasság előnyomult Aszódra. Találkozott Schlick előhadával, a Parrot dandárral. Parrot visszatolta a huszárokat Hatvanra, melyet rögtön kiűritett a magyar gyalogság is, s melyet Parrot aztán megszállt, mialatt Schlick főhadereje Aszódnál és Bagnál állt föl.

Ápril 1-én most Görgey át is vette az ideiglenes fővezérltet. Klapka Görgey elé terjesztette, hogy a terület a pesti nagy országút közelében, melyet Hatvannál és Aszódnál átmetszenek a Zagyva és Galga mocsáros partjaikkal és völgyeikkel, nagyon kevésé alkalmas nagy csapattömegek kifejtésére s azon javaslatot tevél, hogy csak a 7-ik hadtest menjen tovább e nagy országúton, míg az 1., 2. és 3-ik — 30,000 embernél több — balra kanyaruljon Árokszállásnak és Jász-Berénynek, hogy Nagy-Kátán át oldalba támadhassa az osztrákokat.

Görgey reá állt e javaslatra ; nem feledte ugyan el, hogy e messzemenő kanyarulat s a hadtestek szétválasztása által kiteszi magát azon veszélynek, hogy megérheti csapatainak egyenkénti megveretését, hanem azon meggyőződést szerezte már, hogy Windischgrätz herceggel szemben sok olyast szabad tenni, a mi különben az ildomos hadviselés minden szabályával ellenkezik. Eszerint tehát az 1., 2. és 3-ik hadtest Klapka fővezetése alatt ápril 2-án volt kanyaruló mozdulatát megkezdendő.

A 7-ik magyar hadtest Gáspár alatt ápril 2-án Hortra ment előre ; e helytől nyugotra előcsapata Schlicknek Parrot alatt álló előhadába ütközött. Parrot visszaveretett, hanem Hort és Hatvan közt magához vettél őt Schlick főhada. Gáspár ezzel szemben kiállította saját hadosztályát és a Pöltenbergét. Mindkét fél tüzérségét állította serege homlokára s élénk tüzelést folytattak. Schlick nemsokára azt gondolván, hogy jelentékeny túlnyomó erő áll ellenében, visszahuzódott ; hanem a Hatvantól keletre fekvő dombokon gyalogságával s a röppentyű lövegekkel újra állást foglalt, hogy a többi tüzérség, lovasság és pogyász átvonulását a helységen fedezze. A lovasságnak meg volt parancsolva, mihelyt átmegy a Zagyva hidján, újra álljon meg, hogy aztán részéről ő fedezze a gyalogságnak a Zagyva mögél visszavonulását.

Gáspár azonnal utána indult Schlicknek a Pöltenberg hadosztálylyal és Schlick gyalogságával szemben megrakta az országúttól északra fekvő magaslatokat. A Visocki hadosztály Damjanich hadtestéből, melynek a többivel együtt e napon kellett volna az említett kanyaruló útra indulni, s mely Csányra ment már, nemsokára aztán, az ágyudörgés által ide csábitva,

Schlicknek bal oldalán kezdett mutatkozni. Most, délután 5 órakor siettette Schlick gyalogságának visszavonulását Hatvanon. Hanem Pöltenberg hevesen szorongatta és Hatvan utcáin makacs harc fejlett ki, mely egészen a Zagyva hidjáig húzódott. Sikerült az osztrákoknak, midőn ezen átmentek, lerázní nyakukról a magyarokat és Schlick háborítlan folytatta visszavonulását Aszódra és Bagra.

Ápril 2-án este az egész Zagyva vonal Sz.-Jakabtól Fénsszaruig a 7-ik hadtest birtokában volt s ez előnyös állásban megvárhatta, míg a Klapka körülszárnyaló hadoszlopa némileg kifejti magát.

A hatvani ütközet az osztrákoknak 95 emberökbe került; a magyarok körülbelül 150 emberre teszik veszteségüket. Görgey nem volt jelen az ütközetnél és Gáspár megnyerte vezénylete által mind a fővezér, mind csapatai bizalmát.

Klapka körülszárnyaló hadoszlopából 2-án, mint láttuk, a Visocki hadosztály Csányra jött, a Nagy Sándor hadosztály (ugyancsak a 3-ik hadtestből) és az 1-ső hadtest Árokszállásra, a 2-ik hadtest Vámos Györkre és Adacsra.

A Kmety hadosztály a 7-ik hadtestből Gyöngyösön maradt a főhadiszállással együtt.

Osztrák részről Schlick közelebb megtekintve nem nagyon előnyösnek találta a bagi hadállást, főleg mivel nagyon is ki van téve azon veszélynek, hogy — az alsó Galgán át — körülszárnyaltathatik. Tehát csak lovasságát hagyta hátra Aszódnál és Bagnál s a gyalogsággal ápril 3-án reggel 3 órakor Gödöllőre indult, hogy ott a Rákos patak mögött foglaljon állást. Windischgrätzhez 2-án nemsokára a hatvani ütközet megkezdése után jelentést küldött.

E jelentéstételre Windischgrätz herceg 10 órakor este parancsot küldött Csorichhoz, hogy 3-án reggel 3 órakor induljon meg Váceról s még az nap Gödöllőre menjen Schlick támogatására.

Ramberg Balassa-Gyarmathnál utasítatott, hogy indítson egy erős portyázó csapatot Romhányon és Bercelen át Sz. Jakabra, hogy a mozdulatokról, melyeket az ellenség netán északi irányban tenne, idejekorán tudomást szerezzen.

A bánt illetőleg arról értesültek, hogy ápril 2-án ez meg sem mozdult; fölszólítatott tehát, hogy legalább 3-án a mennyire lehet, jöjjön Monor felé. Midőn aztán 3-án reggel 5 órakor megérkezett Schlick részletes jelentéstétele az ápril 2-iki hatvani ütközetről, Jellacsics azon utasítást kapta, hogy nyomuljon elő Kókán és Dányon át s essék az ellenségnek bal oldalába.

Látszik, hogy itt azon föltevés uralkodott, miszerint Schlick 3-án ismét elfogadja a csatát Bag és Aszód előtt s továbbá, hogy az egész magyar haderő a nagy országúthoz van concentrálva. Ez utóbbi nem volt úgy, Schlick pedig 3-án reggel visszavonult Gödöllőre. Midőn Windischgrätz ezt megtudta, azon parancsot küldé Schlicknek, hogy a mennyire lehet, foglalja el ismét a bagi és aszódi állást, miután Gödöllőnél nem lehet jól megakadályozni a magyar hadseregnek netán jobbra Balassa-Gyarmathon átkerülését, mely így az osztrákokat kikerülve Komárom fölmentésére siethet.

A pesti helyőrségből 3 zászlóalj készen tartatott, hogy az első parancsszóra elindulhassanak. 3^{1/2} zászlóalj Liebler tábornok alatt visszamarad a fővárosok biztosítására.

Miután Schlick nem nyomult ismét elő Bagra, tehát ápril 3-án este az osztrákok így álltak :

Schlick és Csorich Gödöllőnél ;

Ramberg Vadkertnél és Balassa-Gyarmathnál ;

Jellacsics serege zömével Tápió-Bicskénél, a Sternberg és Rastich dandárok Tápió-Szelénél.

Magyar részről a 7-ik hadtest hadosztályaiból a Gáspár és Pöltenberg osztály Hatvannál állt, Kmety Hortnál és Csánynál. Ez állásban kellett a 7-ik hadtestnek részint Klapka körülszárnyalásának kifejlésére, részint a löszerszállítmányokra várni. Az 1., 2. és 3-ik hadtestek az ápril 3. és 4. közti éjjel Jász-Berénynél táboroztak ; ugyancsak itt volt Görgeynek főhadiszállása is.

Asboth Jellacsicsnak a Tiszától elvonulása után, követve ezt, átjött a jobb partra s 3-án este Abonymál állt.

Windischgrätzhez folyvást legijeszőbb nemű jelentések érkeztek a magyarok mozdulatait illetőleg a losonci országúton,

melyeknek egész tartalma természetesen legkisebb valóságon sem alapult. Mindenesetre tudta már most Windischgrätz, hogy a nagy országúton jelentékeny haderők állnak vele szemben, melyek még túl is becsültettek, de Klapka oldalútjáról még mitsem sejtett. A nagy országúton várva a magyarok támadását még 3-án este is ismételve intette Windischgrätz a bánt, siettesse útját Dányra és Kókára.

Miután 3-án Hatvannál meg sem mozdultak a magyarok, 4-én tehát Windischgrätz előre indította Schlicket Bag, Csorichot Aszód felé; egyrészt, hogy meggyőződjék, miszerint a magyarok valamiképp nem vonultak-e el jobbra Komárom felé, másrészt, hogy a fölfelé jövő bánhoz közeledjenek s annál korábban egyesüljenek ezzel. Schlick Bagról a lovassággal előre nyargalt kémszemlét tartani, melyből egy kis összecsapás után ép annyit tudva tért vissza, mint a mennyit azelőtt tudott.

Ápril 5-én végre Windischgrätz általános támadást akart tenni a magyarok ellen Hatvannál; Schlick és Csorich menjenek a magyarok homloka ellen a főországúton, Jellacsics támadja meg őket bal oldalukon Fénsszarun át. Mielőtt azonban e parancs a bánhoz indítatott volna, már jött ettől a jelentés a tápió-bicskei ütközetről, mely egyszerre új világot vetett az ügyek állására.

Klapkának Jász-Berényből ápril 4-én az 1. és 3-ik hadtesttel Nagy-Kátára és Sz.-Márton-Kátára kellett volna érni, a 2-ik hadtestnek Tápió-Sz.-Mártonra és Farnosra.

Jellacsics seregének zöme ugyanaz nap Tápió-Bicskéről Kókára és Szezsőre indult, hová déltájban megérkezett; Sternberg és Rastich Tápió-Szeléről Tápió-Bicskére kövessék.

Sternberg 14 század lovassal és 6 ágyuval reggel 10 órakor megérkezett Tápió-Bicskére, még láthatta Jellacsics Szezsőre huzódó poggyásának farkát; nemsokára Sternberg után megjött Rastich is 4 zászlóaljjal s 6 ágyuval. Ennek dandára és Sternberg lovasságából 6 század itt maradt megpihenni, 8 századdal Sternberg északnak indult portyázni Nagy-Káta felé, nem vett észre semmi ellenséget s most szintén megpihent.

Déltájban készültek újra útra kelni, a mint a magyarok megtámadták őket.

Klapka délelőtt Nagy-Kátára ért, hol meghallotta, hogy ez éjjel a bán Tápió-Bicskén fáborozott, hanem már tovább ment s csak poggyászát hagyta ott hátra gyöngge fedezettel. E hírek már néhány órával elkésettek voltak. Mint tudjuk, ez alatt a körülmények megváltoztak; két dandár állt most Tápió-Bicskénél s a bán poggyásza már elhagyta a helységet.

Klapka rögtön elhatározta Tápió-Bicskére előnyomulni s az osztrákokat megtámadni.

Tápió-Bicske Nagy-Kátától mintegy mértföldnyire fekszik, az út, mely a két helységet összeköti, közepe táján egy hidon visz át a posványos, ez évszakban földagadt Nagy-Tápió folyama fölött, egyébként halmos, homokos talajon. Tápió-Bicske a Kis-Tápió folyama mellett fekszik, mely hasonlóan posványos mint a nagy.

Még délelőtt elérte Klapka, a nélkül, hogy ellenállásra talált volna, a nagy Tápió hidját. A Dessewffy hadosztályt s a tartalék lovasság egy részét átindította rajta, a Dipold dandárnak parancsolá, hogy támadja meg Tápió-Bicske helységét, a Bobich dandár kövesse és támogassa s a Máriássy hadosztályt a tartalék lovasság többi részével a nagy Tápiótól északra tartotta vissza mint általános tartalékot.

Dipold fölállította dandárát a homokdombokon a nagy Tápió és Tápió-Bicske közt s ütegével elkezdte lövetni ez utóbbit.

Rastich nem vette előbb észre a magyarokat, csak mikor már a homokdombokon megjelentek. Csapataival rögtön fegyvert fogatott s legelőbb is 6 század banderialis huszárt indított a magyarok ellen, hogy a kis Tápió északi partján dandára kifejtését fedezzék. Egy zászlóaljat ezer lépésnyire küldött Tápió-Bicskétől balra (északnyugotra), hogy Dipold állását támadják meg oldalvást. A banderialis huszárokat gyorsan visszaverték a magyar huszárok s az előbbieket nem akadályozhatták meg, hogy Dipold ütegét föl ne állítsa keresztben az országúton.

Miután egy ideig tartott az ágyuzás, Dipold több zászlóaljat rohamra vezetett a Tápió-Bicske előtt fölállított Rastich dandár ellen. Rastich szembe ment a magyarokkal szuronyharca. A magyarok megfordultak és hátráltak. Klapka

a császár-huszárok 6 századát rendelte előre, hogy a gyalogságot fogják föl. A császár-huszárok a magyar hadsereg egyik leggyöngébb ezrede volt.

Ez alkalommal az történt, hogy az osztrák gyalogság csatárjai szuronynyal rohantak a huszárokra s visszaűzték őket.

A Dipold és Bobich dandárok futása most már föltartatlan volt. Mind a nagy Tápió hidjához tolongott. Klapka hiába kísértette meg, hogy csapatait megállásra bírja. Ő maga ez alkalommal leszorítatott a hidról s gyors futásban kellett menekülést keresnie a Tápió déli partján, Tápió-Szele felé, hol aztán átjáratot talált a folyón. Csak késő este jött Nagy-Kátára s ott találta ismét hadtestét.

A Dessewffy hadosztály ezalatt a Máriaissy hadosztályt is futásra ragadta magával a Tápió hidjáról Nagy-Káta felé. A Sternberg dandár megjelenése a harc utolsó pillanatában siettetette a magyarok futását. Az osztrákok elfoglalták a Tápió hidját s előnyomultak annak északi oldalán.

Hanem még ez nem volt az ütközet végső fölvonása.

Damjanich csakhamar Klapka után megérkezett Nagy-Kátára s táborba készült itt szállni, a mint az ágyuzást meghalotta Tápió Bicske felől.

Rögtön fegyverbe szólította a Visocki hadosztályt s állást foglaltatott vele Nagy-Kátától délnek. Nemsokára aztán Görgey is megjött Nagy-Kátára s a nagy Tápió hidja felé lovagolt. Görgey sem birta Nagy-Káta előtt megállítani őket. Parancsot adott most, hogy a Visocki hadosztály nyomuljon azonnal előre s foglalja vissza a hidat, hogy Klapka csapatai gyűjtessenek össze, hogy aztán ők is a 3-ik hadtest többi részével egyesülten — a lovasság Nagy Sándor, a gyalogság Knezich alatt — kövessék Visockit.

Ez utóbbi előnyomult; a 3-ik és 9-ik honvédszászlóalj hősiességben versenyezve rohammal elfoglalták a hidat. Rastich csakhamar kénytelen lön elhagyni a Tápió folyót s Tápió-Bicske mögé vonulni. Midőn aztán rövid idő múlva Nagy Sándor, Knezich és Klapka csapatai is mutatkozni kezdtek, az osztrákok tehát roppant túlnyomó erőt láttak maguk előtt, Tápió-Bicskét utóhadukkal csak addig tartották, míg mindent elren-

dezték a visszavonulásra, mit azonnal meg is kezdtek Szecső felé. Nagy Sándor, ki az ellenség üldözésére rendeltetett, oly lanyhán üzte azt, hogy a távozó ellenségnek épen semmi kárt sem okozott.

A csata vége után, délután 5 óra tájban az 1-ső és 3-ik magyar hadtest táborba szálltak Tápió-Bicskénél. Görgey Nagy-Kátán vette főhadiszállását, a hová vonatott az ütközet következtében a második hadtest is. Asboth 4-én Ceglédre ért.

Sternberg és Rastich este 8 órára Szecsőre vonultak a bán seregének zöméhez; veszteségek csekély volt, ellenben a magyaroktól elvettek 10 ágyut, melyből ugyan csak 4-et birtak magukkal vinni, 4 lőszerkocsit és 125 foglyot. A magyarok 800-ra mondják összes veszteségüket; legnagyobb része bizonyára csak elszéledtekből állt.

Az isaszegi és gödöllői csata.

A csata előtti nap.

April 5-re Görgey következő rendelkezéseket tett :

a 7-ik hadtest zömével Hatvannál marad, hol a Kmety hadosztály is csatlakozik hozzá. Egy zászlóaljjal megrakja Fén-szarut;

a 2-ik hadtest reggel 6 órakor Tót-Almásra indul;

a 3-ik hadtest, mihelyt az 1-ső Tápió-Bicskét elhagyta, onnan Szecsőre ;

az 1-ső hadtest reggel 6 órakor Tápió-Bicskéről Sülyre indul ;

a löszertartalék Jász-Berényre megy ; a visszavonulás szükség esetén az 1., 2. és 3-ik hadtestre nézve szintén Jász-Berényre történik, a 7-ik hadtest visszavonulása Gyöngyösre.

Eszerint tehát a magyar hadsereg meglehetősen zárt vonalban állt, melyet a jobb szárnytól a bal felé Hatvan, Fén-szaru, Tót-Almás, Szecső és Süly helységeken át vonhatni; homloka 3½ mértföldre nyúlt s rövid úttal egyesíteni lehetett őket ütközetre valamely csatatéren, melynek Pesttől keletre kellett feküdni.

A jelentések, melyeket Windischgrätz 4-én este Jellacsics-tól kapott a tápió-bicskei ütközetről, sokat homályban hagytak ugyan, hanem a herceg előtt mégis több mint kétessé tették, hogy Jellacsics a magyarok ellen april 5-én szándékolt támadásban Hatvannál célszerű módon részt vehessen, miután, mint látszott, neki szintén jelentékeny ellenséges haderők állnak sarkában. Egyelőre tehát elhalasztotta Windischgrätz a Hatvan elleni támadást, hogy előbb közelebbi tudósításokat nyerjen Jellacsicstól.

Miután Jellacsics erre azt válaszolá, hogy Rastich-csal szemben Tápió-Bicskénél 10,000 ember állt, mi az ütközet utolsó perceit illetőleg minden esetre igen szerény becslés volt, s hozzá tévé, hogy a magyarok előőrsei már 4-én este egy mértföldnyire álltak Szecsőtől; ily körülmények közt, ha parancsoltatik, megteheti ugyan a mozdulatot Fénsszaru felé, hanem attól fél, hogy ezzel megnyitja az ellenségnek az utat Pestre; — Windischgrätz tehát, ki e választ 5-én reggel 9 óra-
kor kapta, egészen lemondott a Hatvan elleni támadásról. Jellacsics utasítatott, foglaljon oly állást, melyben Pestet fedezheti Jász-Berény és Cegléd felől jövő támadások ellen; Windischgrätz maga a Gödöllőnél összpontosított csapatokkal Jellacsics támogatására jön, mihelyt biztos lesz arról, hogy a magyarok Hatvantól délnek huzódtak Jellacsics ellen. Láthatni tehát, hogy Windischgrätz még most sem sejtett teljességgel semmit a dolgok összefüggéséről.

Természetesen megfoghatatlan és megbocsáthatlan, ha az ember meggondolja, hogy hiszen Rastich apr. 4-én 125 foglyot ejtett, kiktől biztosan meg lehetett volna tudni legalább azt, hogy Hatvannál nagy magyar haderő áll, s hogy Tápió-Bicskénél ismét egy másik sereg küzdött. Hanem Windischgrätz herceg örökös lázadókróli beszédmódjai által a felületesség annyira elterjedt az osztrák hadseregben, hogy nem is tartották érdekesnek megkérdezni a „lázadó foglyokat“ s megelégtették azt, hogy meg nem bocsátható megvetéssel bántak velök.

Mit tön tehát most Windischgrätz, hogy egészen biztosan megtudja, vajon 15,000 vagy 3000 vagy 500 magyar áll-e Hatvannál? 4 század lovast és 2 röppentyű löveget vett elő s e

haderővel kémszemlét tett Hatvan felé s abból, hogy Gáspár ez 500 lovas ellen nem indított 15,000 embert, hanem csak 500 huszárt, kik azonfölül még némi veszteséget is szenvedtek, nagy biztossággal következtette Windischgrätz, hogy a magyar haderő, mely 2-án Hatvannál küzdött, nem áll többé ott.

Tehát többé nem homlokban, hanem oldalvást kellett tartania a főtámadástól. De melyik oldalán? A jobb oldalon Jellacsics ellenében jelentékeny ellenséges haderők mutatkoztak. Hanem 10,000 ember, mint a mennyit Rastich mondott, hogy ellenében állt, bizonyára nem volt a magyar fő h a d e r ő. Nem volt-e tehát csak esel a Jellacsics elleni nyomulás is? Nem volt-e útban talán már ez órában az ellenség főhadereje a hegyeken át Vadkert és Balassa-Gyarmathra, hogy Komárom fölmentésére siessen?

Windischgrätz elhatározta készülni Pest előtt történhető támadás ellen, de a mellett a losonci országút szemeltartását sem hanyagolni el. Ehhezképest adá ki parancsait és intézkedéseit. Schlick Bagnál és Aszódnál nagyon messze látszott állni Pesttől, hogy ezt hatályosan fedezhesse. Néhány lovas századnak mint utóhadnak visszahagyásával tehát april 6-án reggel 6 órakor Gödöllőre kell indulnia, hogy itt foglaljon állást. Élelmi szerek és főzés végett már reggel 4 órakor küldjön előre parancsot Gödöllőre.

Csorich hadosztályával s 7 század lovassal 6-án 6 órakor reggel Aszódról induljon Vácra, hogy Vadkert és Balassa-Gyarmathnál Ramberggel, ki parancsnoksága alá rendeltetett, a losonci országutat tartsa szemmel.

Jellacsics bánnal közöltettek e mozdulatok, azon utasítás mellékeltetvén hozzá, hogy foglaljon oly állást, honnan haladék nélkül egyesülhet Schlickkel Pest fedezésére. Már nem is mert Windischgrätz a bánnak h a t á r o z o t t parancsokat adni. Anynyira megszokta a herceg Jellacsics szokásos engedetlenségét, hogy úgy tekintette már azt mint teljesen jogosultat, mely ellen küzdeni ép úgy nem szabad, mint fölösleges.

Minden parancs és intézkedés april 5. és 6. közt éjfélkor bocsátatott ki. A bán a maga részéről 5-ikén délután 5 órakor egy cédulát küldött Windischgrätzhez, melyben tudatá vele,

hogy ő ezen nap Zsámbokon át Dányra jön s onnan 6-án Isaszegre megy. Tőle délnek ellenséges hadoszlopok vannak útban Pest felé.

E cédulát Windischgrätz, mint azt itt mindjárt meg akarjuk jegyezni, csak 6-án délben 12^{1/2} órakor kapta meg. Ne irtózzunk azon fáradságtól, hogy itt-ott egyes esetekben s zemtyyre vegyük Windischgrätz herceg egész hadvezetésének hihetetlen könnyelműségét és határozatlanságát. A bán tehát már féligmeddig ismét a fénszarui úton volt, most megfordul, — Zsámboknál, — s küld egy cédulát írónnal irva Pestre, a nélkül, hogy a helyet megnevezné, honnan ir. Egy középszerű lovasfutár e cédulát 5-én legkésőbb este 10 órára Pestre vihette volna, és ime egész kedélyesen 14 órával később adják át.

A ki nem ismeri pontosan az ügyeket, kísértetbe jöhet, hogy némely helyütt föltegye rólunk, miszerint mi Windischgrätz hercegnek valami olyast tulajdonitunk a mit ő nem gondolt s túlozzuk a herceg hibáinak festését. Senkinek sem veszünk ezt rossz néven. Valószínűleg mi is így volnánk valamely idegen munkával szemben. Hánem épen azért határozottan megjegyezzük itt, hogy mindenben, mi Windischgrätz herceg gondolatait, következtetéseit, szándékait, és működését illetik, pontosan saját adatait követjük. Meg vagyunk azonban arról is győződve, hogy a legrosszabb akaratu irkásznak, ki külső tényekből von ítéletet, sem sikerült volna oly nehéz vádat sujtani a hercegre, mint a milyet ez maga tett magas eszméinek leplezése által. A legrosszabb akaratu irkász is tartozkodott volna föltenni egy osztrák fővezérről a legkétségbevonhatlanabb tehetséghiány ily fokát, mint a hogy azt Windischgrätz herceg saját személyére nézve fölfedezte.

Görgey azon véleményben, hogy az osztrákok balszárnya april 6-án Aszódnál és Bagnál állva marad, következő intézkedéseket tett e napra :

a 7-ik hadtest a Galgához nyomul elő s megtámadja Bagot, — legjobb lesz körülszárnyalással az alsó Galgán és Turán keresztül, — mi mellett egyszersmind legjobban megtörténhetik a csatlakozás is a hadsereg többi részéhez ;

a 3-ik hadtest Szecsőről Kókán át, a király-erdőn keresztül Isaszegre megy ;

az 1-ső hadtest balra Sülytől, Sápon át szintén Isaszegre, hanem egy dandárt bal oldalán Pécelre indit ;

a 2-ik hadtest mint tartalék Dányra megy s egy erős csapatosztályt Zsámbokra küld, hogy az összeköttetést a 7-ik hadtesttel helyreállítsa ;

az 1., 2. és 3-ik hadtest reggel 5 órakor indulnak meg szállásaikról ; minden hadtest pontos összeköttetést tart fenn egymással ; a főhadiszállás Tót-Almásan van.

Windischgrätz tehát 5-én védelmi csatára készül a fővárosok fedezése végett s a csatát a Rákos patak vonalánál Gödöllő és Isaszeg közt szándékozik elfogadni ; Görgey előnyomulásra készül Pest ellen előrevont bal szárnyal, hogy ha lehet Windischgrätzet elvágja a fővárosoktól s észak felé szorítsa a hegyek közé Galliciának, nem dél felé, mi pedig Windischgrätz nézetei szerint természetesebb lett volna, ki folyvást attól félt, hogy a magyarok Komáromra mennek és pedig mielőtt őt Pestnél megverték volna s épen e végből a Csorich hadosztályt is Vácra küldte.

Mi, kik mindkét fél intézkedéseit ismerjük, nem kétkedhetünk többé, hogy april 6-án összeütközésnek kell történni a Rákos patakánál ; hanem a két hadviselő fél előtt is nagyon valószínűnek kellett ennek már april 5-én látszani.

A csatatér.

Mindenekelőtt kissé tájékozni kell magunkat a csatatéren, mely mostanáig valószínűnek látszik s 6-án valóban azzá is lesz.

A Rákos pataka Gödöllőtől kissé északra ered, eleinte jóformán dél felé fut, átmetszi először is Gödöllőnél a pestegri nagy országutat, mely északkeleti irányban halad, s valami egy mértföldnyire Gödöllőtől délnek Isaszeg falut érinti ; itt rögtöni fordulatot tesz nyugotnak, nemsokára aztán újra délnek s még egyszer nyugotnak Pécel falu fölött, mely csak 7000 lépésnyire fekszik Isaszegtől délnyugotra ; Csaba és Keresztúr

mellett elfolyva megtartja ez irányt, míg közel Pesthez, alig egy mértföldnyire a budapesti lánchidtól, másodszer átmetszi az egrí postautat s egyszersmind a híres Rákos mezőt, északnyugoti folyást vesz s kevéssel Pest fölött az Ördög hidjánál beszakad a Dunába.

Gödöllő körülbelül $3\frac{1}{2}$ mértföldnyire fekszik a budapesti lánchidtól, a Rákos pataknak két átmetszési pontja a pest-egri országúton tehát $2\frac{1}{2}$ mértföldnyi távolra van egymástól.

A mi vízbőségét illeti, a Rákos patak csekély akadály volna; hanem iszapos medre, némely helyütt iszapos partja, főleg tavasszal megnehezíti az átjárást. Némileg kényelmes átjáratok tehát csak Gödöllőnél vannak, aztán egy malomnál félóránnyira Isaszegtől északnak, továbbá Isaszegnél és Csabánál.

Halmok kísérik a Rákos patakot mindkét partján, legmagasb emelkedéseikkel mintegy 3000 lépésnyi távolban maradva tőle, folyásával meglehetősen egyenközüleg s annak irányt szabva. A halmok a jobb parton csak a Rákos mezejénél tűnnek el, a bal parton már előbb Pécel tájékán. E halmok teteje általában nagyon lapos, csak Isaszeg tájékán a jobb parton történik kivétel.

Azon utak közül, melyek a Rákos patak melletti hadáláshoz vezetnek, először is megemlítjük az eger-pesti országutát. Hatvanról átmegy ez először is a Galgán Bagtól keletre, 4000 lépésnyire Gödöllőtől keletnek a besenyői zárda mellett visz el, aztán Gödöllőnél átmegy a Rákos patakon és Gödöllőn, végre Kerepesről lefelé bocsátkozik a Rákos mezején át Pestre.

Isaszegnél három kelet és délkeletről jövő út egyesül; a legészakibb Turáról Valkó mellett megy el; a középső Zsámbokról Dányon át; a legdélibb Sülyről Sápon keresztül. Mindhárom út átmetszi a király-erdőt. A király-erdő meglehetősen kiterjedt erdőség a Rákos patak bal partján; kiterjedése északról délnek majdnem egy mértföld, Isaszeg helységénél szorosan a Rákos patakához tapad, észak és dél felé eltávozik attól; legészakibb pontja mintegy 6000 lépésnyire fekszik Isaszegtől északnak, a legdélibb mintegy 3000 lépésnyire Isaszegtől délnek. A király-erdőnek nyugoti, a Rákos bal partja felé fordult széle csaknem félkört képez, melynek legkeletibb pontja a pa-

taktól 3000 lépésnyi távolban marad. Itt, körülbelül a malommal, melyet föntebb mint átjárati pontot említettünk, egy irányban legszélesebb tehát az irtás.

Legkeskenyebb az erdő kelettől nyugot felé, körülbelül hosszának közepén, a dányi útnál, mely csak aztán fordul délnek, mikor már az erdőt átmetszette. Északi végén szint úgy, mint déli végén jelentékenyen szélesebb az erdő, mint közepén. Közepén az erdő legnagyobb szélessége mintegy 1200 lépés, északi végén mintegy 3000 s a délin még valamivel több, a szélességet mindig nyugotról kelet felé mérve. Gyakrabban szólnunk kell majd a király-erdő északi végéről, déli végéről és közepéről. Hogy mit kell aztán az alatt érteni, a mondottakból jóformán világossá vált.

A három út folytatása, mely keletről és délről jöven, Isaszegnél egyesül, egy országútba megy át, mely Cinkotán át a nagy pest-egri postaúthoz visz; a cinkotai útból Isaszegtől nyugotnak elágazik még egy másik út, mely Pécelnél a Rákos patak bal partjára átmegy s ezt kíséri Csabán és Keresztúron át, míg a patak északnyugoti irányba nem fordul, itt elhagyva a patakot önállóan tovább megy a Rákos mezején át Pestre.

Egy út a Rákos jobb partján összeköti Gödöllőt és Isaszeget a legrövidebb úton egymással.

Hogy a csatatér képét teljessé tegyük, még csak azt kell megjegyeznünk, hogy a magaslatok a Rákos bal partján lassúdan simulnak le dél és nyugotra Mende, Süly, Kóka, Zsámbok és Tura helységek és puszták felé s aztán még egy erdőcskét kell megemlítnünk, mely szorosán az egri országút mellett, a Rákos és a besenyői zárda közt fekszik, mintegy 2000 lépés hosszú északról dél felé, ép oly széles kelettől nyugot felé s a gödöllői vadaskertnek egy részét képezi. Ez erdőcske déli vége s a király-erdő északi vége közt egy körülbelül 3000 lépésnyi tisztás tér fekszik.

A csata napja.

April 6-án délelőtt 10¹/₂ órakor érkezett meg Schlick Bagról a gödöllői hadállásba. Az intézkedések csapatainak élelmezésére a könnyűség dacára, melylyel itt a fönnforgó körülmények közt előre gondoskodni lehetett volna, oly nyomoruságosak voltak, hogy a csapatok legnagyobb részt meg sem főzhatték ebédjüket, ámbár az ellenség elég időt hagyott nekik reá.

A jobb szárnyon Jellaesics 6-án reggel 6 órakor megindult Dányról; utóhadát a Rastich dandár képezte.

11 órakor jött meg a bán serege zömével Isaszegre, állást foglalt a magaslatokon a Rákos jobb partján s innen jelenté Windischgrätz hercegnek, miszerint csapatai nagyon fáradtak arra, hogy tovább mehessenek. Isaszegnél fog tehát táborozni s ott várja be a további parancsokat. E jelentést Windischgrätz délután 1³/₄ órakor kapta. Előbb azonban 12¹/₂ órakor kapta az említett april 5-ki tudósítást, melyet Jellaesics még előtte való nap délután 5 kor küldött.

Erre 12³/₄ órakor Gödöllőről válaszolt Windischgrätz: Jellaesics szerezzen magának pontos felvilágosítást a magyarok csapatai felől, melyek tőle déli irányban Pest felé nyomulnak. Ha lehetséges, támadja meg hadoszlopaik egyikét; ne mulasszon el minden esemény felől jelentést küldeni. Windischgrätz képes lesz délután 2 órakor a Schlickféle hadtest legnagyobb részével az első hirre, melyből a dolog szükségessége vagy hasznossága kitűnik, Gödöllőről a bán támogatására indulni.

Továbbá utasított a bán, szerezzen pontos tudósításokat az utak felől egyrészt jelenlegi állásától Cinkota felé, másrészt oldaldávást és előre Keresztúr, Vecsés és Mende felé.

Végül küldjön tudósítást a Mihich (előbb Pálffy) dandárról, mely a szolnoki vasút szemmeltartására Monorra küldetett, s melyről senki sem tudta, hogy sajátkép hol van.

Alig küldetett el ez utasítás a bánhoz, a mint már mindkét szárnyon, a nagy egi úton szintúgy mint Isaszegnél, megkezdődött az ütközet.

Az egi úton Gáspár a főhadiszállás hadoszlopát Weissel

alatt hátának biztosítása végett hátra hagyta Hatvanban. Seregének zömével nem fölösleges óvatosság nélkül előnyomult Aszódra és Bagra. A Kmety hadosztály képezte az előhadat, aztán következett Pöltenberg, aztán Gáspár saját hadosztálya Kossuth őrnagy alatt.

Kmety az előnyomulásban Hévizre, Kossuth még tovább balra Turára küldetett, hol a fénszarui zászlóaljat is magához vonta. A főúton csak Pöltenberg maradt.

Délben 12¹/₂ órakor ennek előcsapatai az osztrákoktól elhagyott Bagtól nyugotnak Schlick utóhadára bukkantak. A mint jelentést kapott erről Windischgrätz, fölállította Gödöllő előtt a Lobkovitz hadosztályt, mely még meg sem főzte ebédjét, sőt részben még nem is kapott élelmiszert; a Lichtenstein hadosztály utasítatott, hogy támogatásukra induljon utánok. Gáspár erre Baghoz vonta össze a nagy országútra hadosztályait, hanem megelégedett haszontalan ágyúzással s néhány lovassági támadással, a mi, mint látni fogjuk, Windischgrätz hercegnek lehetővé tette, hogy a Lichtenstein hadosztályt más ponton alkalmazza.

Klapka déltájban átment Sápon az első hadtesttel s támadáshoz készült az előtte fekvő király-erdő déli vége ellen. A Zákó dandár, melyet Bobich mint tartalék követett, menjen az országúton egyenesen neki az erdő déli végének, Schulz a nyílt téren Zákótól balra nyomuljon elő és Dipold még tovább balra a Sáptól Pécelre vezető úton.

A Zákó dandár 1¹/₂ órakor mintegy 1500 lépésnyire közeledhetett az erdőhöz, a mint észak felől a dányi úton ütközetet vettek észre. Jellaacsics utóhada volt ott, a Rastich dandár, melyet Damjanics előhada épen most ért utól. Rastich sietette visszavonulását az erdőn át, melyet, hogy magát jobban biztosítsa, több helyütt felgyújtatott.

Ezalatt Klapka megtámadta az erdő déli végét, Zákó könnyű szerrel elűzte a bannak vele szemben álló zászlóaljait, s az erdő nyugoti szélén előnyomult Isaszegre, midőn Rastich az erdő északi széléről kijöve épen a Rákos patak mögé húzódott. Hogy Rastichnak megmentésére siessen, Jellaacsics 2 dandárral megkezdte Klapka ellen a támadást délután 2¹/₂ órakor. Rövid

harc után a Zákó dandár visszaveretett, zavarba jött s magával rántotta a Bobich dandárt is, úgy, hogy ámbár Jellacsics nem üldözte tovább őket, mégis félni lehetett, hogy futássá fajul a visszavonulás, mi Klapkát úgy leverte, hogy már azon véleményben volt, miszerint föl kell hagyni a harccal.

Azonban a bán üldözésre nem igen gondolhatott.

Mialatt még szerencsés előnyomulását folytatta a Zákó dandár ellen, Damjanich megrakta az erdő északi végét gyalogságával, 4 úteget nyugotnak a Rákos patakhoz indított s kifejtette lovasságát Nagy Sándor alatt a gyalogságtól balra, a nagy szabadtéren, mely az erdő közepétől nyugotnak az erdő s a Rákospatak közt elterül. Gyalogságával támadásra készült a malom hidja ellen, s a mint Jellacsics támadását a Zákó dandár ellen észrevette, rögtön balra indította Isaszeg-felé Klapka támogatására a Kiss Pál dandárt, mely sajátkép csak 2 zászlóalj-ból állt.

A bán ily módon komolyan fenyegetve látta bal oldalát, s jobb oldalán is Pécel felé ellenséges hadoszlopok közeledését vették észre; az első hadtestből a Schulz és Dipold dandárok voltak, melyek csak lassan jövének előre, a Zákó és Bobich dandárokat futva látván, természetesen most megálltak.

Hanem a bán ezt nem tehette föl, elhatározta tehát, hogy egész haderejét visszavonja a Rákos jobb partjára.

Ezt meg is tette azonnal; szélső balszárnyával aztán, 1 vadász zászlóaljjal, a malom hidjánál állt, a szélső jobb szárnyal Pécelnél, a centrummal pedig az Isaszeg mögötti magaslatokon. A bán vonala, mely Isaszegnél a magyarokkal szemben előugrást képezett, valami egy mértföldnyire terjedt. A bán egész hadereje ez időben, mintegy 13,000 emberre volt számítható.

Vele szemben az erdő északi végén Damjanics gyalogságának nagy része állt, ki az első hadtest megfutamodása miatt, már megkezdett támadását is kényszerült abba hagyni s csak az erdő megtartására szoritkozni; balra attól a lovasság Nagy Sándor alatt, részben szintén hátrálva Klapka visszavonulása folytán; ettől balra a Kis Pál dandár, mely Zákó és Bobich hátrálása után egyedül állt az erdő déli végén; végre a szélső bal-

szárnyon Pécel felé a Schulz és Dipold dandárok az 1-ső hadtestből.

Aulich reggel Dányra ment. Görgey táborkarának főnöke, ki szintén itt volt, délután 2 órakor, a mint az ágyúdörgés Isaszeg felől mindegyre élénkebben kezdett hallatszani, Isaszegre indította Aulichot is.

Görgey maga Kókán időzött, csak délután 3 óra felé halotta itt hírét, hogy a Rákos patakánál nagyban foly a harc. Egy tisztet küldött rögtön Dányra azon parancscsal, hogy a 2-ik hadtest nyomuljon Isaszegre, mert nem tudta, hogy Aulich már megindult oda, s aztán maga is a csataterre sietett. 4 óra tájban elérte az isaszegi erdő keleti szélét. Nagy öröme már az erdőben látta maga előtt a 2-ik hadtestet. Egyidejűleg egy tiszt jött Gáspártól a nagy postaút mellől, kit ez Bag megszállása után rögtön útnak indított, s jelentette, hogy az osztrákok a Galga vonalat Bagnál és Aszódnál kardcsapás nélkül odahagyták s hogy a 7-ik magyar hadtest előnyomul Gödöllőre.

Eszerint képezte magának Görgey a csatatervet, melyet követni fognak, Damjanics a centrumban csak húzva halaszta fogja folytatni a küzdést, míg Gáspár, ki mint föltevék, élénken előnyomul, Gödöllőt elfoglalja s azzal az osztrák balszárnyat délnek szorítja; a magyarok balszárnya, Klapka, az osztrákok jobb szárnyát északnak fogja szorítani. Ha az osztrákok így ejlesznek vágva a Pestre vonulhatástól s összeékelve, akkor aztán Damjanich is erélyesen előre tör, hogy az ellenség vereségét teljessé tegye.

Az összpontosított támadás e terve ellen, mely az osztrákokat erejük concentrálására kényszeríté, természetesen sok ellenvetést lehetne tenni, sőt mondhatni, hogy célszerűbb lett volna az ellenkező eljárás, mely az osztrák hadállás áttörésére lett volna számítva. Azonban Görgey az említett eszme szerint osztotta ki mostantól kezdve parancsait és utasításait.

Csak két tényleges körülményre kell különösen figyelmeztetnünk. Görgey föltevék, hogy Gáspár élénken fog előnyomulni. Mint már megjegyzők, ez nem történt. Az intézkedéshez mérve, azt hitte Gáspár, hogy a Galga vonalnak megszállásával Bagnál april 6-án megfelelt föladatának s betűszerinti értelemben véve

az intézkedést, így is volt. Csakhogy ez intézkedés mellett Görgey föltette azt, hogy az osztrákok a Galgánál erősen ellent fognak állni. E föltevés nem teljesült, most tehát Gáspáron lett volna a sor, hogy önállóan gondolkozzék és cselekedjék; ezt azonban nem tette.

Továbbá az egész terv, melyet Görgey a csatatéren megjelenésekor délután alkotott, legkisebb összhangzásban sincs azal, mi az ápril 5-iki rendelkezésekben 6-ára parancsoltatott. Egy pillantás e rendelkezésekre mutatja ezt. Ezek szerint a jobb szárnyyal csak demonstrálni kellett volna az egrí országúton, a ballal ellenben Isaszegen át Czinkota ellen intézni a főtámadást, mimellett egyszersmind az osztrák jobb oldal körülszárnyalására számítottak, hogy Windischgrätzet elvágják a Pestre vonulhatástól. Az eszményi siker, melyre Görgey táborára 5-én, sőt mondhatni, már apr. 2-ika óta, törekedett, az volt, hogy azon percben, melyben apr. 6-án a döntő harc lesz, az osztrák hadsereg a nagy egrí úton álljon délfelé homlokával, a magyar hadsereg pedig észak felé homlokával s az osztrákoktól délnek, a mellett bal szárnyát előre nyujtva, úgy hogy ez közelebb álljon Pesthez mint az osztrákok jobb szárnya.

Ez eredeti tervet Görgey maga megváltoztatta a csatatéren s összpontosított támadássá alakította át. Ez igen könnyen megtörténhetik s meglehet, hogy helyes is volt. Hanem Görgey csak gondolatban változtatta meg e tervet. Az új terv kivételére tehát nem számíthatott. Mert csak ő maga működven ez új terv szerint s csak ott, hol maga jelen volt, adván ki utasításokat és parancsokat ez új terv értelmében, csak kettős zavart okozott. E jelentékeny körülmény bírt minket arra, hogy a főnnforgó viszonyról bővebben szóljunk.

Mert igen gyakran történik hasonló dolog. A hadi történeteknek alig lehet egy lapját fölnyitni, hol legalább némileg hasonlót nem talál az ember, mely itt-ott csaknem elenyészik az események folyamában s mivel semmi nagy befolyást nem gyakorol, észre sem vétetik s elfeledik, gyakran azonban döntő hatással és döntő következményekkel bír.

Ha valamely terv a csata közepette megváltoztatik, magától érthető, hogy minden alvezér tudósítandó a szándék meg-

változtatásáról s a cél elérésére szükséges útról. Ebből következik azon föltétel, hogy a fővezér maga világos tudatával bírjon annak, hogy egyáltalán változtatást akar tenni; csak akkor parancsolhatja aztán alvezéreinek, hogy mostantól kezdve megváltoztatott irányban működjenek.

E világos tudat azonban könnyen hiányozhatik s valószínű hogy hiányzik is, hol a fővezér táborkarára bizza az intézkedések kidolgozását, anélkül, hogy ellenőrizné, sőt anélkül, hogy jóformán tudomást szerezne magának, mily intézkedések tettek. S meg kell vallani, hogy Görgey gyakran így tett.

Térjünk vissza most a tények elbeszéléséhez.

Görgey új tervére nézve sem volt semmikép megfelelő hogy a bal szárnyon Isaszeg-felé csekély élénkséggel folyt a harc. Aulichnak tehát meghagyta, hogy csak a Mihály dandárt küldje Damjanich támogatására az erdő északi végére, többi haderejével pedig az erdő déli végére siessen.

Alig rendelte el ezt Görgey, a mint észrevette már Klapka hátráló zászlóaljait s ezektől hallá, hogy a visszavonulás Klapka saját parancsára történik; nemsokára találkozott magával Klapkával, ki megerősítette ezt, állítva, hogy emberei fáradtak s nincs több töltenyük. Rendkívül fölingerülve az 1-ső hadtest fölött, kivált miután eszébe jutott annak Tápio Bieskénél két nap előtt tanusított viselete, Görgey hevesen viszonzá Klapka tábornoknak: Klapka csapatai csak az előnyomulásra látszanak fáradtaknak, mikor hátrálni és futni kell, nem fáradtak; ha nincs több töltenyük, hát rohanjanak előre a szuronynyal, ahhoz nem kell tölteny. Ma győzni kell a magyaroknak vagy vissza, menni a Tiszán túlra; középút nincs itt; hiszen Klapka maga készítette a tervet, melyet a mai csatával meg kell koronázni.

Klapka erre újra összeszedte a Zákó és Bobich dandárt, hogy visszavigye azt ismét az erdő déli végébe, melyet a legnagyobb erőmegfeszítéssel, csak nagy bajjal tarthatott meg a Kiss Pál dandár a bán ismételt túlnyomó támadásai ellen.

Görgey, mihelyt Klapkával beszélt, Damjanichhoz sietett az erdőn át; útközben hátráló huszárokra talált, kik az erdő közepe felé eső állásból huzódtak vissza. Ismét előre hajtotta őket s aztán Damjanichhoz ment. Szerfölött elkeseredve találta

ezt Klapka ellen, kinek visszavonulása miatt Damjanich is föllőn tartóztatva s akadályozva támadásában. Mítsem használt, hogy Görgey biztatá, miszerint Klapka ismét előnyomul. „Ha egy részeg honvéd panaszkodik, hogy rosszul van vagy egy másik fölszakítja tölténytartójának tetejét s mutatja, hogy üres — úgymond Damjanich — Klapka rögtön meg van győződve, hogy embereinek nincs többé sem ereje, sem tölténye, ismét visszavonul s őt (Damjanichot) újra ott hagyja a bajban.“ Hanem midőn hallotta, hogy Aulich közeleg a 2-ik hadtesttel támogatására, akkor aztán Damjanich újra ki akart törni az erdőből s támadásra indulni a malom hídjá ellen.

Görgey új terve szerint azonban Damjanichnak, mint tudjuk, épen visszatartólag kellett magát viselni, hogy a szélső jobb szárnynak, a 7-ik hadtestnek, s a szélső bal szárnynak, az 1. hadtestnek hagyja az előnyomulást. Görgey ezt megmagyarázá neki s aztán a centrumba ment a király-erdő közepe elé, hogy személyesen vegye át ott a vezetést. Midőn ide ért, hallá, hogy a tüzelés a jobb szárnyon Isaszeg felől ismét jóval élénkebbé vált s ebből következteté, hogy Klapka most ismét erőlyesen és határozottan előnyomul.

Görgey utasítása nélkül is csak pusztán föltartóztató harcra kellett volna Damjanichnak szoritkoznia az erdő északi végén, mert az ellenséghez, mely szemben állt vele a malom hídjánál, nemsokára még egy újabb járult, jobb oldala felől.

Miután ugyanis Gáspár a 7-ik hadtesttel mítsem kezdett, hanem meglehetősen nyugalmasan állt Bagnál, Windischgrätz csakhamar fölöslegesnek tartotta a Lobkowitz hadosztályt a Liechtenstein hadosztálylyal támogattatni. Ez utóbbinak tehát körülbelül délután 2 órakor azon parancsot adá, hogy nyomuljon Gödöllőn s a vadas kerten át a Rákos patak mentében a Király-erdő északi vége ellen.

8 század lovas egy röppentyű üteggel Kisslinger ezredes alatt a Rákos folyását követte; a szőlőkben balra a Rákostól egy második röppentyű üteg ment előre, kísértetve a Fiedler dandár egy részétől: végre egyenesen a Király-erdő északi vége ellen Montenuovo ezredes nyomult 4 század lovassal, egy 12 fontos üteggel s a Fiedler dandár nagyobb részével.

Damjanich egészen védelmi harcra szorítatott, a mint délután 4 órakor komolyan előnyomult a Liechtenstein hadosztály, s a Grammont dandár egy része is a malom hidja felől előtört s részt vett a harcban. Az ismételt támadásoknál, melyeket ki kellett állnia, elvesztette az erdő egyes részeit, anélkül, hogy azáltal, mint szintén csapatainak föloszlása által, melyet az erdei harc okozott, megrémítette vagy zavartatta volna magát.

Midőn a Liechtenstein hadosztály támadása 4 óra után határozottan az osztrákok javára kezdett eldőlni, Windischgrätz parancsolá a bánnak, hogy az Ottinger hadosztályt is indítsa előre a Rákos bal partján, hogy Kisslingerrel egyesülve támadtassa meg a magyarok centrumát is a Király-erdő közepe előtt, mely majdnem csupán lovasságból állt.

Ottinger erre először Isaszegen át akart előnyomulni; de a helység lángban állt s lehetlen volt rajta átmenni. Csakhamar talált aztán egy gázlót Isaszegen fölül, hol átmehetett. Hanem gyorsan nem lehetett átmenni s csak lassanként jött át mintegy fele a lovas hadosztálynak. A magyarok részéről itt már ekkor Görgey vette át a parancsnokságot. Görgey több ízben ismételve támadásra indította Nagy Sándor huszárjait. Sokkal inkább nyugtalanítván ezek jobb oldalukon Kisslinger és Fiedler 2 röppentyű útege által, mint Ottinger szemben álló útegei által, gyakrabban balra tértek ki Klapka felé.

Sőt a megerősítésül jövő magyar csapatok is, mielőtt még sajátkép segíthettek volna, zavart hoztak a magyarok sorai közé. Az épen a centrumba, a 3-ik és 1-ső hadtest közé előnyomuló Aulich egyik útege a huszárookra lőtt, kik épen vissza fordultak az Ottinger elleni támadásból, s a Mihályi dandár csatárjai, kiket Aulich Damjanich támogatására a király-erdő északi végére küldött, élénk tüzelést folytattak a 3-ik hadtesthez tartozó Visocki hadosztály ellen, melynek egyidejűleg a Fiedler és Montenuovo osztrák dandárok ellen is kellett másoldalt küzdenie. A magyar csapatok néhány hónap óta sokat nyertek. Most képesek voltak, még e zürzavarral is dacolni, mely 1848. decemberben vagy 1849. januárban teljes fölbomlást okozott volna.

Aulich végre benyomult a 3. és 1. hadtest közé. Útegeinek tüze előtt visszavonult Ottinger a Rákos patakán túl. Aulich

aztán haderejének legnagyobb részével délnek fordult Klapka támogatására, ki nemcsak a Zákó és Bobich dandárokat vezette vissza, hanem Schulzot is bevonta az ütközetbe, mialatt csak maga Dipold nem avatkozott be mélyebben a hareba, a szélső jobb szárnyon tapogatózván.

Aulich megjelenése megghiúsította Jellacsics végső kísérletét is, hogy a Rákos bal partján újra állást foglalhasson.

Klapka csapataival egyesülve Aulich csapatai benyomultak az égő Isaszegre s alkonyat tájban kiűzték a faluból Jellacsics utóhadát, aztán megrohanták a magaslatokat, a Rákos jobb partján, melyeket a bán kemény ellenállás nélkül elhagyott, visszavonulását északnak irányozva Gödöllő felé.

Este 8 órakor nyugalmasan tábort foglalhattak a magyarok az isaszegi halmokon, anélkül hogy ellenség állt volna még ellenök, míg a Király-erdő északi végén a csatározás még éji 11 óráig eltartott. Mert itt a két fél, egy részről Damjanich, másíkról Lichtenstein ágyulövésnyi távolban álltak egymástól s csak az éji sötétség akadályozta meg, hogy újabb jelentékeny összeütközések nem történtek.

A gödöllői csata eredményei; Windischgrätz visszavonulása Pestre.

A magyaroknak, ha a 7-ik hadtestet is beszámítjuk, Isaszeg és Gödöllőnél 45,000 emberük volt; az osztrákoknak, ha a Gáspár ellen fölállított Lobkowitz hadosztályt s a Pestről megerősítés végett ide vont zászlóaljokat is számításba vesszük, mintegy 25,000.

Az osztrákok vesztesége csak a Lichtenstein hadosztálynál puhatoltatott ki pontosan; ennél, mely körülbelül 4500 emberből állt, a veszteség holtakban 3 tiszt és 61 közlegény volt, megsebesült 6 tiszt és 78 e., összes veszteség 148 e. Az osztrák hadsereg egész vesztesége nehezen számítható többre mint négyszer ennyire, miután Lobkowitz csaknem mitsem veszített; tehát valami 600 emberre menne azaz $\frac{1}{40}$.

A magyarok 800—900 emberre számítják veszteségüket,

tehát mintegy $\frac{1}{50}$ re. Itt ugyanazt veszszük észre, mit a kápolnai ütközetnél. Bármi lön is az eredmény, magában véve döntő nem lehetett az; ily csekély veszteségek mindig azt mutatják, hogy egyik részről sincs még kimerítve a végső erő.

Ki volt Isaszeg és Gödöllőnél a győztes? A csata folyamából nehezen tudnánk azt kiismerni. Mondtuk ugyan már, hogy a bán Isaszeget elhagyta s Gödöllő felé visszavonult, de nem mondtuk még, hogy meddig vonult vissza.

Menjünk tehát először is Windischgrätz herceg főhadiszállására, hogy annak véleményét lássuk. Windischgrätz, miután bealkonyodott, azon meggyőződésben tért vissza gödöllői főhadiszállására, hogy a győzelem vagy már egészen az övé, vagy legalább másnap könnyű szerrel befejezheti azt. A Lobkowitz hadosztályt nem mozdították ki helyéből, a Lichtenstein hadosztályt ágyulövésnyi távolban hagyta szemben egy látszólag erősen megingatott ellenséggel, a bán jelentéseiből pedig, melyek már néhány óra óta ugyan egészen kimaradtak, azt következteté, hogy ez már pozitív előnyököt is vivott ki. Azon parancsot küldé tehát Jellacsicshoz, hogy maradjon jelenlegi állásában, állítson föl előrsőket s az ellenséget üldöztesse lovaságával.

Ekkor érkezett meg este 9 órakor a lovagias bán saját személyében a gödöllői főhadiszállásra s jelenté, hogy éjen át nem maradhatott a kedvezőtlen isaszegi állásban, hogy hadteste nyomában jön s nemsokára Gödöllőre ér.

Ez döntötte el a győzelmet a magyarok részére. Windischgrätz rögtön fölhagyott minden másnapra szánt támadó tervével s elhatározta, hogy visszavonul. Mert Jellacsics kitérése északi irányba Gödöllőre, teljesen megnyitotta a magyarok bal szárnyának az utat Cinkotán át Pestre. Az osztrákok két utat választhattak visszavonulásukra, Vácra vagy Pestre.

Windischgrätz herceg Pestet választotta. Okai erre ezek valának: hogy csak ott van biztosítva seregének élelmezése, továbbá hogy az isaszegi és gödöllői csatából végre kiderülni látszott, miszerint az ellenségnek legközelebbi szándéka Pest, nem pedig Komárom ellen irányul, mert hiszen bal szárnyukon, Isaszeg és a bán ellen, fejtették ki a magyarok leginkább erejüket.

Ez okokból elhatározta Windischgrätz, hogy Pestre vonul vissza; de még mindig aggódván Komárom miatt, nem akart addig Pestre vonulni, míg egy mellécsapatot a komáromi vonalra vagy legalább ahhoz közel föl nem állit. Hanem ennek most már Vácnál kellett fölállni s azon esetben, ha szükséges lesz, a Duna bal partjának hosszában vonuljon ez vissza az alsó Garanon át és tovább.

Az intézkedések tehát april 7-re, melyek még az éj folytán kiadattak, következők valának :

Schlick april 7-én reggel a nagy egri országúton visszavonul; Jellacsics szintén ez országúttól délre. Csorich, a mily korán csak lehetséges, megindul Vácra s Duna-Keszin át Kerepes tájára jön, hogy a hadsereg visszavonulásához csatlakozzék s ezt, ha szükséges lesz, fedezze.

Ramberg Balassa-Gyarmathról Vácra huzódik.

Wrbna gondoskodik Pesten a csapatok élelméről.

April 7-én reggel Schlick és a bán megkezdték visszavonulásukat a gödöllői hadállásból és Csorich is haladék nélkül teljesítette a kapott parancsot. Csak 6-án indult ő Gödöllőről Vácra, következésképp még nem érhetett oda, a mint a visszavonulási parancsot kapta.

April 7-én tehát délután 2 órakor az osztrák hadsereg a Rákos patak alsó folyása mögött szorososan Pest előtt állt, és pedig jobb szárnyával (a bán hadteste) a vasútnál s az üllői útnál, a centrummal s bal szárnyával (Schlick hadteste) keresztben az egri országúton; a Csorich hadosztály, mely már a cinkotai magaslaton összeköttetésbe lépett a sereg zömével, a centrum mögött, Kőbányától északnak.

A Mihich (előbb Pálffy) dandár apr. 6-án Horváth ezredes csapatosztályával egyesülten Isaszegtől délre a vasútvonalnál állt, onnan portyázásokat tett egész Sápig, melyek némi zavart okoztak a Klapkaféle hadtest poggyászai közt s nem maradtak befolyás nélkül a Klapkaféle Dipold és Schulz dandárok előnyomulására nézve. Mihich a Horváthféle csapatosztályal most 7-én az általános visszavonulás hírére csatlakozott a bán hadtestéhez, a nélkül, hogy e végett nagy kerülő utat kellett volna tennie.

Közölnünk kellett előbb e tényeket; most különféle megjegyzéseket tehetünk Windischgrätz herceg visszavonulását illetőleg. Néhány szóval elvégezzük az egészet.

Abból, mit elbeszélünk, eléggé kiviláglik, hogy az osztrákok april 6-án sokkal gyöngébbek voltak a magyaroknál. Gyakran használják mentségül a számbeli gyöngébséget valamely szenvedett vereségre nézve. Valóban ez mindenkor mentség a katonákra nézve, kik minden megerötetés dacára és dacára a nagyobb megerötetésnek, melyre készek lettek volna, kényszerültek mégis vereséget szenvedni. Hanem a hadvezérre, vagy hogy e szót meg ne szentségtelenítsük, a tábornokra nézve hadseregének számbeli gyengesége bizonyos órában, bizonyos ponton, többnyire legkevésbé sem mentség, sőt a leggyakoribb esetben épen nehéz vád.

Windischgrätz Gödöllő és Isaszegnél april 6-án azon csapatokon kívül, melyekkel rendelkezett, mindenesetre magához vonhatta volna még a Csorich hadosztályt s a Mihich dandárt, azaz legalább 9000 emberrel többje lehetett volna. A dolog nem szorul bizonyításra. A Csorich hadosztály sorsa, mely mint valami lapta, ide-oda dobáltatott Pest és Vác közt, valóban szánalomraméltó. Jogosan kérdezhetné az ember, valjon a Losonc-ról Komáromba vezető út szemmeltartására nem lett volna-e elég pár század lovas és gyalog; valjon Pest és környéke nem volt-e eléggé központ, honnan szemmel lehetett volna tartani a losonci, egri és szolnoki országutakat egyszerre s a körülmények szerint egyikén vagy másikán összes erővel föllépni. Mondhatnók, hogy Windischgrätz herceg, mint sok más tábornok, nem birt legkisebb fogalommal sem azon különbségről, mely a szemmeltartás, az ellenséges előnyomulás megghiúsítása s a döntő föllépés közt létezik, legkisebb fogalommal sem arról, hogy e különböző működések egészen különböző erőviszonyokat kívánnak.

Mi azonban mellőzni akarjuk az általános fogalmakat, lehetőleg szabad tért akarunk engedni az együgyű fecsegésnek, e minden katonai oktalanság örökös mentségének: hogy a gyakorlatban minden másformán üt ki, mint a hogy az teoriában látszik; még akkor is mindig azt kell kérdenünk: ha most egy-

szerre elég lett a Ramberg hadosztály, és pedig Vácnál föllálítva, a losonci út szemmeltartására, miért nem volt elég előbb? Miért lön előbb a Csorich hadosztály a gummi lapda szerepére kárhozható, mely mindig ott van, a hol nem kell és soha ott, a hol használhatnák? Szeretnénk látni azt a Sokratest, ki e kérdésre kimerítő, habár csak félig alkalmas feleletet tudna is adni.

Miután szó volt a két visszavonulási vonalról Pest és Vác felé, kénytelenek vagyunk még tekintetbe venni, valjon mit lehetett volna fölhozni a Vácra való visszavonulás mellett? Nem volna nagyon nehéz bebizonyítani, hogy a magyar hadsereg meglehetősen zavarban lett volna, mit tegyen már most, ha Windischgrätz herceg a nélkül, hogy döntő vereség kényszerítette volna reá, Pest helyett épen Vácra vonul vissza. Hogy a magyarok először is Pestet és nem Komáromot látszottak célul kitűzni, az csak nem lehetett ok arra, hogy épen az ő kiválasztott célpontjuk előtt álljon velök szembe az osztrák had. Mi volt a magyarokra nézve Pest az osztrákok által birt Buda nélkül, mely elzárta a legközelebbi átjárásokat a Dunán?

A valódi ok, mely Windischgrätz hereget arra indította, sőt kényszerítette, hogy Vác helyett épen Pestre vonuljon vissza, az volt, hogy eredetileg Pest meghódításával a hadjáratot befejezettnek tartotta s ezt most valódi pihenő helyévé, minden anyagszer és minden élelem főraktárává tévé, és pedig anélkül, hogy a netán szükségessé válható visszavonulásra gondolt volna, mialatt egyidejűleg mitsem tettek a végre, hogy Budát tartható ponttá alakítsák. Aztán természetesen azon szándékkal kellett volna birnia Windischgrätz hercegnek, hogy a váci irányból rögtön ismét támadólag nyomuljon elő, a támadó gondolatokról pedig ugyancsak lemondott már a herceg.

Mialatt a herceg apr. 6-án este győztesnek tartotta magát, mig csak Jellacsics megjelenése Gödöllőn másra nem tanította, Görgey épen kezdetben teljességgel nem tartotta magát győztesnek s a mint meggyőződött arról, hogy egyrészt Damjanich megtartotta a maga állását, s hogy másrészt Klapka és Aulich elfoglalták Isaszeget s a mögötte fekvő halmokat, még akkor is várta, hogy jövő nap, 7-én, megújul a csata.

E végre következő intézkedéseket tett:

A 7-ik hadtest, a jobb szárny, Bagról Gödöllőre nyomul elő ;

a 3. hadtest, a centrum, Isaszegről a Rákos patak bal partján fölfelé ;

az 1. hadtest, a bal szárny, Isaszegről Kerepesre, a Dipoldandár Pécelről szintén oda ;

a 2. hadtest a Rákos bal partján mint tartalék követi a harmadikat ;

minden hadtest két csatarendbe állítatik ; minden lovaság, a szárnyakra adottakat kivéve, Nagy Sándor alatt egyesítetik s mint harmadik csatarend követi a harmadik hadtestet ;

a Fénszarun és Zsámbokon álló csapatosztályok Zsámbokra és Dányra nyomulnak elő ;

a főhadiszállás Dányon lesz ;

minden csapatosztály reggel 5 órakor megindul az ellenség megtámadására ;

visszavonulási vonalul a 7-ik hadtest számára Aszód volt kitűzve, a 2. hadtest számára Tót Almás, a 3-ik hadtestnek Szecső, az 1. hadtestnek Süly. Visszavonulás esetén a főhadiszállás Nagy-Kátára tétetik át.

Az, 1., 2. és 3-ik hadtest megindulása Isaszegről s a Király erdőből jóformán elhúzódott halasztódott, mert april 6-án ellődözték a csapatok a magukkal hozott lőszert s a tartalék lőszer-kocsikat csak nagy bajjal és idővesztéssel lehetett most utánuk hozni a némely helyütt még mindig égő erdőn át. Csak délelőtt 11 órakor érkeztek e csapatok az osztrákoktól már rég elhagyott Gödöllőre, hol egyesültek a 7. hadtesttel.

A 7-ik hadtest egy részének Windischgrätz herceget kellett követni, kinek utóhadát Kerepes és Cinkota közt utol is érték, hanem megelégedtek azzal, hogy néhány ágyulövést váltottak vele.

A második gödöllői csatából tehát mi sem lett ; hanem a rendelkezésekből látható, hogy ezek egészen az apr. 6-ára készített eredeti terv értelmében, az osztrákok jobb szárnyának megtámadására s Windischgrätz hercegnek Pesttől elvágására voltak számítva.

A Komárom fölmentésére célzó hadműveletek.

Görgey általános intézkedései.

Ha sikerült volna Windischgrätz fölött döntő győzelmet kivívni, akár april 6-án, akár 7-én, ha e napon Gödöllőnél ütközetre került volna a dolog, ha Windischgrätz herceg ez ütközet következtében észak felé Vácnak szorítottatott volna, úgy a magyarok nem csak Pestet megszállhatták volna, hanem a nyert győzelmet gyorsan használva, a Duna jobb partjára is átmehtettek volna s egy csapással elfoglalhatták volna a rosszul megerősített elhanyagolt Buda várát, melyben roppant hadszeranyag volt fölhalmozva s mely e miatt szerfölött becessé vált.

Nem akarjuk mondani, hogy ez az említett esetben egész bizonyos és kimaradhatlan lett volna; hanem mindenesetre lehetséges volt s legalább komolyan meg kellett azt kísértetni már csak azon rendkívül gyámoltalan helyzet miatt is, melybe ezáltal Windischgrätz herceg jutott volna, mi őt azon félelmében, hogy Komárom felé a vár fölmentése után elvágthatják visszavonulási útját a Duna bal partján, kétségkívül legalább is arra indította volna, hogy siettesse visszavonulását a Vág mögé.*)

Most azonban az ügyek egész másként álltak. Windischgrätz Pestet minden aggodás nélkül föladhatta s visszavonulhattott volna Budára, a Duna jobb partjára; ha Budát tüzték ki a magyarok célul, úgy az ellenséges hadsereg szemeláttára kellett volna átkelniök a Dunáu, akár Pesten alól, akár Pesten fölül, p. Esztergomnál. Azonfölül nagy idővesztéssel kellett volna egy új átjáratot készíteniök a széles folyón vagy fegyveres kézzel meghódítani az osztrákok birtokában lévő esztergomi hidat.

Mindkét esetre nézve Windischgrätz herceg központi hely-

*) Némelyeknek úgy látszhatik, mintha mi itt épen ellentétét mondanánk annak, mit föntebb a Vác- vagy Pestre való visszavonulások összehasonlításánál elmondunk. A figyelmes olvasó ugyan rögtön észreveszi, hogy különbséget teszünk a között, valjon Windischgrätz önként vagy Görgey döntő győzelme által kényszerítve vonul-e vissza Vádra; hanem némely ember számára e megjegyzés nem lesz fölösleges.

zetében a Duna szögletében Esztergom és Buda közt oly kedvező helyzetben volt, hogy egy ügyes hadvezér nem kívánhatott volna magának jobbat.

Görgey tehát nemsokára tisztába jött önmagával aziránt, hogy egyelőre abba hagyja a fővárosokat s e helyett Komárom fölmentésére siet a Duna bal partján, tehát a nélkül, hogy hidat kellene építenie vagy elfoglalnia.

Kossuth ellenzésével kellett eleinte emellett küzdenie, ki 7-én Gödöllőre jött s Görgeynek előterjeszté a fővárosok lehetőleg gyors meghódítása által nyerendő morális hasznot. Hanem Görgey csakhamar meggyőzte Kossuthot arról, hogy a Komárom fölmentésére célzó hadművelet sokkal célszerűbb lesz. Nagy valószínűséggel mondhatta volna Kossuthnak azt is, hogy Komárom fölmentése a fővárosokat is biztosabban s könnyebben a magyarok kezébe juttatja, mint az egyenes támadás Windischgrätz budapesti állása ellen.

Magyarország hadvezére s politikai uralkodója közt szóba került Gödöllőn még egy másik ügy is, mely legkevésbé sem vezetett egyetértésre, sőt a szakadást, mely a körülmények folytán lassanként köztük támadt, még inkább kiszélesítette.

Kossuth azon véleményben volt, hogy a március 4-iki oktroyált alkotmányra, mely által Magyarország már előre úgy tekintetett mint valami meghódított ország, Magyarországnak felelni kell; Magyarországnak ki kell mondani függetlenségét, határozottan forradalmi állást foglalni els a forradalmat lehetőleg kiterjeszteni. Mint Ausztria a március 4-iki alkotmányt közvetlen a képzelt kápolnai győzelemre bocsátotta ki, Kossuth is így akarta most a magyarok győzelmeire kibocsátni a függetlenségi nyilatkozatot.

Görgey egészen más nézetben volt. Bármily határozatlanok voltak is politikai nézetei a forradalmi hadjárat kezdetén, most meglehetősen megtisztultak. Alapnézete, ha nem csalódkunk, legalább a mi abból, mit részint szándékosan, részint szándék nélkül mond, kiviláglik, ez volt: Magyarország csak németországgali összeköttetésben tarthatja meg az önállóságnak bizonyos fokát. Németországtól elszakítva, a panszlavismusnak esik áldozatul.

Kossuth alapeszméje azon időben az volt, hogy Magyarország csak a békóikból fölszabadított népek rokonszenvére számíthat. Kossuth Magyarországot kiindulási ponttá akarta tenni Europa republikánizálására. A régi dynastiáktól, a dynastiáktól egyáltalán mitsem remélt Magyarország számára.

E két férfi sajtósága szerint e két nézet egészen különböző következtetésekre vezetett, alapjában véve bármily könnyen vezethettek volna is a nézetek egységére.

Görgey egyáltalán republika-ellenes volt; e pontra nézve körülbelül ugyanazon nézete volt, a mi Windischgrätz hercegnek. Nagyon könnyen érthető volt tehát, hogy alapnézete „egy bizonyos nemzetiségre támaszkodni, hogy egy harmadik nemzetiségtől megszabaduljon“, dynastikus politikára vezetett. A német elemet Ausztriában látta megtestesítve. Ausztriával egyesülve kell maradnunk, mondá ő, ha csak nem akarjuk, hogy legtermészetesebb s legfenyegetőbb ellenségünk, a panszlavismus legyőzzön.

Mint Görgeyt nemzeti alapeszméje határozott politikai, dynastikus eszmére vezette, ép úgy vezette Kossuthot általános politikai republikánus alapgondolata határozott nemzetiségi eszmére. Látta, hogy Lengyelország hasonló helyzetben van Oroszországgal szemben, mint Magyarország Ausztriával, tehát folyvást benső forradalmi összeköttetés lebegett előtte Magyar- és Lengyelország közt.

Csak Dembinski és Bem neveire kell emlékeztetnünk, hogy lássuk, miszerint ez egész eszmének már előre gyűlöltnek kellett lenni Görgey előtt.

Kossuth tartózkodott a republika és republikánizálás szavakat kiejteni Görgey előtt s csak általános phrasisokat használt a népek rokonszenveiről, ide értve minden népet egész a civilizált törökökig, kikkel Görgey természetesen nagyon könnyen elbánhatott.

Görgey így vélekedett: nincs szükség semmi nyilatkozatokra, semmi szavakra, sőt ezek csak fölöslegesek és károsak lehetnek. Az 1849. március 4-iki osztrák alkotmány a hadseregben a legrövidebblátóknak is megmutatta, hogy a magyarok valódi ellenei nem Debrecenben, mint előbb mondák, hanem

Bécsben ülnek! Mirevaló tehát most egy függetlenségi nyilatkozattal újabb kételyeket támasztani, nem is tekintve azt, hogy a teljes függetlenség, az Ausztriától való elszakadás nincs is Magyarországnak igazán érdekében? Nem jobb-e a fegyver erejével oda vinni Ausztriát, hogy Magyarországgal alkuba bocsátkozzék s kormányát megváltoztassa, hogy Magyarország ily módon elismertetvén Ausztriától, az alkudozásoknál tegyen bizonyos engedményeket, melyek Ausztriának mint európai nagyhatalomnak főnnállására elkerülhetlen szükségesek, ellenben Ausztria viszont más engedményeket tesz, melyek Magyarországot oly önállóvá teszik s annyira biztosítják régi szentesített jogait, a mennyire csak megegyeztethető az az osztrák birodalom főnnállásával? Nem világos-e az egész világ előtt, hogy Ausztria hibát követett el, midőn a kétes kápolnai győzelemre kibocsátotta a márc. 4-iki oktroyált alkotmányt? Magyarország ugyanazon hibát kövesse el s bocsássa ki most a függetlenségi nyilatkozatot az eldöntetlen isaszegi győzelemre?

Kossuth megszakitotta az értekezést, anélkül, hogy Görgeyt meggyőzte volna s Görgey abba hagyta a szóváltást, anélkül, hogy fáradságot vett volna magának saját és vélt ellenfele nézeteit földeríteni, miszerint mindketten egyesüljenek aztán vagy öntudatosan szálljanak szembe egymással.

A Kossuth pártja Görgeyt, a Görgeyé Kossuthot vádolja nagyravágyással; mások, kik mindkét párton kívül álltak, mindkettőt ugyanazon bűnnel vádolták. Valóban mit vethettek volna mindkettőnek szemére ellenei? Kossuth ellen talán még mondhatták volna, hogy a forradalmi időszakban meggazdagodott vagy legalább igyekezett meggazdagodni. Bármily együgyűnek látszik is e szemrehányás, Görgey ellen még ezt sem lehetett emelni. Görgey fővezéri hivatalát szegényebbtől tette le, mint a hogy azt átvette, valódi anyagi szükségben. Marad tehát a nagyravágyás.

Honnan van az, hogy a reform- vagy forradalmi párt jelentékeny emberei ellen mindig ezt a vádat hozzák föl az ellenpártiak?

Nem természetes-e, hogy egy jelentékeny férfi, ha látja maga körül az embereket, kik kényelmesen üldögélnek magas

állásokban, a nélkül, hogy arra termettek volna, önmagát igyekszik azok helyére ültetni, hogy méltóan betöltse a helyet, mi helyt alkalom kínálkozik elfoglalni e helyet meggyőződésének s elveinek fölládozása nélkül, a mi csak erőszakos rázkódások idejében lehetséges? Hogy ez nem történik meg meglepő erőszakosságok, szembeszökő előretolakodás nélkül, az világos. Ehhez ragaszkodik most rágalmazólag a pártmű, de nem gondolja meg, hogy ily férfiak egyes erőszakosságai és látszólagos hiúságaival szemben azoknál is, kik nyugalmas időkben a dolgok úgynevezett rendes folyama szerint a legmagasb állásokra jutnak föl az államban és a társadalomban, megvan nem ritkán egész sora a kevéssé észrevett vagy szokásból már természetesen tartott alávalóságoknak.

Kossuth szintűgy mint Görgey jelentékeny férfiak voltak; az 1848-iki forradalom nélkül bizonyára az elnyomottak osztályában maradtak volna mindörökké, soha az egész mivelte Europa előtt egész jelentőségükben ismertekké nem váltak volna. Mindkettő nehéz életiskolán ment keresztül, egyikök sem bírt minden érdem daczára valami fényes múlttal. Sajnálni lehet, hogy a magyar forradalmi időszak e két legnagyobb embere oly kevéssé tudta egymást megérteni.

A Kossuth és Görgey közti viszály a magyar forradalmi hadjárat további folytatására nézve oly nagyjelentőségű, hogy helyén volt itt ez alkalommal kimerítőbben szólni arról.

Vége még egy pont iránt kellett Görgeynek Kossuthtal értekezni. Értésökre esett a magyaroknak, hogy ha katonáik, főleg tisztjeik osztrák hadifogságba jutnak, ott méltatlanul bánanak velök; sőt elfogott tisztet „fölségáruló“ címen ki is végeztek. Erre vonatkozólag e napokban a hadügyminiszter Mészáros egy iratot intézett Windischgrätz herceghez. Ez irat azonban inkább hasonlított egy alattvalónak följobbvalójához, mint egyenrangúnak egyenrangúhoz intézett leveléhez, inkább esedező levélhez mint követeléshez. Görgey, kinek azt véleményadás végett eléterjeszték, elvetette, hanem e helyett fenyegette Windischgrätzet, hogy minden fogoly magyar tisztért, kit ez meglövet, három fogoly osztrák tisztet fog meglövetni s ez írásbeli fenyegetőzést átadatta az osztrák előőröknek.

A Komárom fölmentésére célzó hadműveletek megkezdésére most Görgey tábornokara következőket rendelt :

Aulich a 2-ik hadtesttel megszállja a szolnoki vasutat, a Pécelről Keresztúrra vivő utat s a nagy kerepesi országutat ; balra tőle áll föl a 7-ik hadtest Fóthnál és Dunakeszinél. Ez utóbbi elvágja az osztrákok legrövidebb összeköttetését Pest és Vác között. Mindketten Pest ellen demonstrálnak s ezáltal Windischgrätz herceggel elhitetik, hogy előtte áll még az egész magyar haderő.

Ezalatt a 3. és 1-ső hadtest a legrövidebb úton Vácra indulnak, elfoglalják ezt az ellenségtől, ha megszállva találják s aztán pihenés nélkül Rétságon s Ipolysághon át Lévára nyomulnak.

Mihelyt Vác el van foglalva, a 7-ik hadtestből a Pöltenberg és Kossuth hadosztályok követik e városon át az 1. és 3. hadtestet, míg a Kmety hadosztály Dunakeszinél marad, hogy Aulichal egyesülten folytassa a demonstratiókat Windischgrätz ellen.

Ha végre a 7-ik hadtest is Vácra túl lesz már Léva felé, akkor Kmety is Vácra indul s itt állva marad, ellenben az Asboth hadosztály, mely eredetileg a tiszai átjáratok őrizetére volt szánva s melyet utóbbi napokban a szolnoki vasútnál látunk, most ide jön Aulich hadtestéhez.

Ezzel aztán a Komárom felé célzó hadművelet teljesen meg van kezdve ; t. i. a 3-ik és 1. hadtest s a 7-iknek két hadosztálya útban vannak a Garanon át fölmenteni Komáromot ; Aulich Asbothtal homlokkalat képez Pest felé ; Kmety e két nagy tömeg közt mozog.

Kmetyre azt bízták, hogy az országutat a felső Tiszától Losoncon át Komárom felé biztosítsa. Görgey ugyan az egri postautat tekintette főországút gyanánt, melyen a 3 útban lévő hadtest számára a hadi szükségleteket szállítsák, hanem előreláthatólag ezt csak addig lehetett használni, míg Aulich megtámadatlan állt egészen Pest közelében. Azonban nagyon is lehetséges volt, hogy Windischgrätz komolyan kitör Aulich ellen, ekkor fölismeri ennek gyengeségét s visszaszorítja őt a Tisza

felé; ez esetben a losonci országutat kell főközlekedési vonalul használni.

Azt is jól tudta Görgey, hogy Windischgrätz még más módon is fölhasználhatja budapesti előnyös központi állását, t. i. Esztergomon át a Komárom felé nyomuló hadoszlopoknak fordul s oldalukban megtámadja ezeket.

Windischgrätz herceg komoly támadó föllépésének e két esetére azonban volt némi vigasztalása, melyre, hinnie kellett, hogy számíthat. Kossuth ugyanis közölte vele, hogy Bem egész Erdélyt meghódította s most parancsot kapott, miszerint a bánáton át nyomuljon elő a Dunához, egyesüljön Görgeyvel s vegye át Vetter helyett véglegesen az összes hadsereg főparancsnokságát, melyet Görgey még mindig csak ideiglenesen vezetett. Bem 16,000 embert hoz magával s legkésőbb april közepén a Dunánál lesz, hogy Pesten a lól valamely alkalmas ponton átmenjen a Dunán. Bem akkor bizonyára magához veheti Aulichot s azon esetben, ha Windischgrätz Budáról Esztergomnak indul, követheti ezt a jobb parton vagy a bal parton Léva felé egyesülhet Görgeyvel. Látni fogjuk később, hogyan állt a dolog a valóságban Bem ez útjával s hogy alapos okok miatt nem is kezdetett meg e terv kivitele.

A váci ütközet april 10-én.

Görgey részletes intézkedései april 8-ra ezt rendelték :

A 7-ik hadtest Főthra megy s egy csapatosztályt küld a váci vasút megszakítására Dunakeszire; a 3-ik hadtest Mogyoródnál áll föl, az 1-ső Kerepesnél, a 2-ik Isaszegnél; az Asboth hadosztály (összesen 2000 ember) Gyömrőre és Monorra ér; a löszertartalék Dányra megy; a főhadiszállás Gödöllőn lesz; a 7-ik hadtest hidkészlete Hatvanról Aszódra hozott.

A 7-ik hadtest Főthnál és Dunakeszinél marad; a 3-ik Veresegyházára megy, az 1-ső Csomádra; a három hadtest összeköttetésben marad egymással, szerencsétlenség esetén Gödöllőre vonulnak vissza; a 2-ik hadtest Isaszegről Cinkotára nyomul elő s előrsi láncát Péceltől Csabán át Csömöriig kiter-

jeszti; az Asboth hadosztály Üllőre nyomul; a főhadiszállás Gödöllőn marad.

Az ápril 10-re szóló parancsok következők valának:

A 7. hadtest Palota ellen demonstrál s elfogad minden az ellenségtől ajánlt ütközetet. Este 5 órakor a 7. hadtest Dunakeszinél üt táborát, egy dandárt Főthon hagyva. Azon este, ha Vác 10-én a magyarok kezébe esik, akkor ez, máskülönben Gödöllő a visszavonulási pont.

A 2. hadtest délután 4 óráig harcoképpen áll s aztán kerepesi táborába száll, csapatosztályokat küld bal oldalt Pécelre, jobb oldalt Mogyoródra s előrsi láncát Ecsertől Csabán át Mogyoródig vonja; visszavonulási pontja Gödöllő.

A 3. hadtest reggel 6 órakor Sződről Vácra indul, beveszi e várost s az osztrákoknak, kik kényszerítetnek távozni, igyekszik elválni a visszavonulhatást s Balassa-Gyarmath felé szorítja őket. Vác bevétele után e várostól északra fog táborozni a 3-ik hadtest. Vereség esetén Veresegyházán át Gödöllőre vonul vissza.

Az 1. hadtest követi a harmadikat s a Vác elleni támadásban segíti.

Az Asboth hadosztály Üllőn marad; a löszertartalék Gödöllőre jön; a főhadiszállás, ha Damjanich elfoglalja Vácot, ide tétetik át.

Osztrák részről Vácra a Ramberg hadosztály állt (a Götz és Jablonowski dandárok), összesen 7 zászlóalj, 7 $\frac{1}{2}$ század lovaság és 27 ágyú. Götz tábornok vezényelte jelenleg a hadosztályt, miután Ramberg betegen fektött Budán.

Götz előcsapatai közvetlen Váctól délre a Gombás patakánál álltak s egy csapatosztálya a Duna mentében Nagy-Marosnál, a merre visszavonulási útja volt.

9 $\frac{1}{2}$ órakor közeledett Damjanich a Gombás patakához, melynek hidján osztrákok álltak s nemsokára megkezdődött az ütközet. Götz ugyan legokosabban tett volna, ha a várost kiűrti s attól északnyugotnak a halmokon foglal állást, hogy a magyarokat aztán erősen fogadhassa, mikor a város északi végén kijönnek; e helyett azonban a városban maradt s csapatokat állított a Gombás patakához.

Damjanich csakhamar észrevette ezt s összebeszért most Klapkával, hogy ez keletről kerülje meg a hegyeken át a várost, hogy az osztrákokat egészen bezárják s minden menekülést lehetlenné tegyenek nekik. Klapka e végből jobbra fordult; hanem úgy látszott, hogy az utak itt szerfölött rossz karban voltak s csak igen lassan lehetett előrehaladni. Tehát csak egy dandárt indított itt tovább s hadtestének többi részével visszatért a Dunához.

Egyébként a harc a Gombás patakánál ezalatt oly fordulatot vett, hogy a körülszárnyalás egyáltalán fölöslegessé vált. Nyilvánvaló, hogy Damjanichnak húzni halasztani kellett volna a harcot a Gombás patakánál, miszerint Klapkának, ki úgy is hátramaradt, időt engedjen a körülszárnyalásra. Ez azonban nem történt, sőt Damjanich elragadtatva hevességétől, parancsolá a lengyel legiónak, hogy rohanja meg a Gombás hidját. Ez ugyan nem vállalkozott reá, hanem e helyett a Wisocki hadosztály többi csapatai versenyezve rohantak a hidra, mindenekelőtt a 3. és 9-ik honvéd zászlóalj, ugyanaz a két zászlóalj, mely már Tápió-Bicskénél, a nagy Tápió hidjánál kiténtette magát. A hidat elfoglalták, az osztrákokat a város déli végébe visszaverték.

Ezenközben Götz fölismerete nemesak azt, hogy túlnyomó ellenséggel van dolga, hanem értesült Klapka ama dandárjának útjáról is, mely keletről megkerülte a várost s melynek szándékát könnyen be lehetett látni. Elhatározta tehát, hogy visszavonul. Jablonowskinak parancsot adott, hogy vonjon ki minden még a városban lévő csapatot észak felé onnan s foglaljon állást velök keresztben a verőcei országúton. Götz maga 2 zászlóaljjal fedezte a városban a visszavonulást; mihelyt Jablonowski állást foglalt, követni akarta őt Götz. Valóban sikerült is megtartania a város déli végét, míg Jablonowski föllállította csapatait. Hanem most, midőn épen meg akarta kezdeni visszavonulását, halálos lövést kapva elesett, zászlóaljai összezavarodtak, a magyarok betörték a városba s az úcai harc zűrzavarában nagy veszteséget okoztak az osztrákoknak.

Most átvette Jablonowski a hadosztály vezérletét, mialatt a dandárok parancsnokaivá Strasdil és Dreihann ezredeseket

nevezé ki; fölszedte a városból futó két zászlóalj romjait, visszariasztotta ágyúinak tüzelése által Damjanich csapatait, melyek Váceról üldözésére küldettek, névszerint Nagy Sándor lovasságát, s aztán Verőcén és Nagy-Maroson át az országúton visszavonult Párkányra. Verőcénél utóhada megegyszer állást foglalt; seregének zöme éjjel 12¹/₂ órakor Szalkára ért az Ipoly jobb partján; 11-én reggel oda vonta utóhadát is és fölégette az Ipoly hidját.

Az osztrákok vesztesége a váci ütközetben 3 tiszt, és 56 ember halott, 9 tiszt és 60 ember megsebesült, 215 foglyul esett, összes veszteségük 343 emberre ment, mihez még 42 ló járult. A magyarok holtakban és sebesültekben 150 embert vesztek.

Délután 3 órakor be volt végezve a sajátképi ütközet és Vác a magyarok kezében volt. Görgey azonnal értesült róla s még april 10-én este Vácra tette át főhadiszállását. Nem épen legjobb egyetértést talált itt a vezérek közt. Damjanich panaszkodott Klapkára, ki ellen Tápió-Bicske és Isaszeg óta ingerült volt, hogy nem támogatta eléggé, panaszkodott Nagy Sándorra, hogy egy pár ágyulövés által vissza hagyta magát riasztatni, Klapka ellenben szemére vetette Damjanichnak, hogy ez hevessege által elragadtatta magát s nem engedett az 1-ső hadtestnek kellő időt, hogy a szándékolt körülszárnyalást megtehesse. Nagy Sándor, kinek pártjára keltek tisztjei is, azt állította, hogy Damjanics oly helyre küldte őt, hol lovasságot lehetetlen használni.

E vizályok, a mennyire lehetett, elintéztettek.

11-én aztán a 3-ik hadtestnek, 12-én az 1-ső hadtestnek meg kellett indulni Váceról Léva felé; a Pöltenberg és Kossuth hadosztályok a 7-ik hadtestből, melyek 12-én vonultak be Vácra, 13-án hagyták el e várost, mialatt ugyan ezen nap ide érkezett a Kmety hadosztály.

14-én útban volt Komárom felé a 3-ik hadtest Ipolyságnál, az 1-ső hadtest Nagy-Oroszínál, Pöltenberg és Kossuth hadosztályai Rétságánál; 4 század lovast és 2 ágyút a 7-ik hadtest bal oldalra küldött a Duna mentében a Garan alsó folyásához; a hadműveletnek további folyamában april 16-án egy portyázó csapat Görgey Armin alatt a bányavárosokba küldetett,

hogy e vidéket megtisztítsa az ott álló osztrák csapatosztályoktól.

Itt egyelőre elhagyjuk Görgeyt, hogy Windischgrätz herceg főhadiszállására tekintsünk be és lássuk, miről gondolkodott, és mit cselekedett ez most.

A Pest előtti események ápril közepén. Windischgrätz herceg tervei, hogyan akadályozza Komárom fölmentését. A herceg visszahivatik a fővezérségtől.

Ápril 8. és 9-én teljes nyugalomban pihent Windischgrätz; megelégette azt, hogy kiküldött néhány őrzőjáratot, melyek azon becses hírt hozták, hogy ellenséges hadoszlopok vonulnak Főthon és Palotán át Dunakeszire. Windischgrätz herceg főhadiszállását legjobban lehet valami tudakozó intézethez hasonlítani, anynyiban is, a mennyiben itt rendesen nem tudja meg az ember azt, a mit tudni szeretne.

Ápril 10-re a herceg egy nagy kémszemlét rendelt, hogy meggyőződjék, valjon még szemközt áll-e vele a magyar hadsereg tömege. Ha úgy találják, hogy ez nem áll már itt, úgy abból azon következtetés fog vonatni, miszerint Görgey már elindult Vácon át Komárom felé s a k k o r a z t á n intézkedések fognak tétetni, hogy útjában megakadályoztassék. Ez intézkedésekre nem sokára visszatérünk.

Ápril 10-én reggel 7 órakor Windischgrätz tehát valóban megindult a nagy kémszemlére, jobb szárnya Jellaetics alatt, élén az Ottinger hadosztálylyal Cinkotára; balszárnya Schlick alatt Palota felé.

Azon cél, hogy a magyarok hadállása és ereje felől fölvilágosítást szerezzenek, semmikép sem éretett el s nem is lehetett azt elérni, miután Windischgrätz semmi komoly dologhoz nem kezdett, következésképp nem kényszerítette a magyarokat, hogy jelentékeny haderőket fejtsenek ki ellenében. A magyaroknak semmi okuk nem volt támadólag föllépni, illő távolban maradtak; s miután az osztrákok, kiknek okuk lett volna határozottan előnyomulni, részükről szintén várahoztak, természe-

tes, hogy semmi egyéb nem történt, mint temérdek ágyú-puffogatás. Szerencsétlenségre még erősen esett is az eső, úgy, hogy a hadsereg előnyomulásánál még azt sem láthatta, a mit különben ágyúlövésnek nélkül is megláthatott volna Pest város tornyaitól. Szerencsére az eső föllágyította az utakat is, úgy, hogy ezzel most ki lehetett menteni az időpazarló semmittevést.

Ápril 11-én délután 2 órakor a 2-ik és 7-ik magyar hadtest egy mozdulatot tett az osztrák tábor ellen, a mi ezt talpra állította.

Ugyanezen nap aggasztó híreket kapott Windischgrätz, hogy a magyarok állítólag át akarnak kelni Dunakeszinél a folyón; aztán jöttek más hírek, hogy Duna-Földvárnál átkeltek a magyarok az Al-Dunán, hol pedig e pillanatban csak népfölkeles állt. Valószínűleg Bem szándékolt útját előzte meg e hír s már megjelentette őt a Dunánál, holott soha odáig nem jutott. Aztán ápril 11-én is homályos hírek érkeztek a váci ütközet felől, mely várost hir szerint a magyarok elfoglalták. De csak 12-én kapta Windischgrätz a hivatalos jelentést Jablonowskitól az ápril 10-ki eseményekről. E szerint most már alig lehetett kételkedni, hogy a magyar főhadsereg Komárom fölmentésére siet.

Windischgrätz most készült ez utat megakadályozni, mielőtt azonban az erre vonatkozó intézkedések valóban megtétnének, még e g y s z e r kémszemlét kellett tartani ápril 13-án a Pest előtt álló magyar haderő ellen, nehogy elhamarkodják a dolgot.

Előbbi elbeszélésünkből eléggé tudvalévő dolog, hogy Windischgrätz régóta azon aggódott, hogy a magyarok a felső Tiszától Losoncon át Komárom ellen indulhatnak, mialatt Windischgrätz épen az egrí és szolnoki országutakon igyekezett őket megsemmisíteni. Ez Pestre kötötte őt vagy legalább kimentette tétlenségét mindenfelé az alföldön ez aggodalommal; ez aggodalommal ép oly hősiezen ellenállt alvezérei, főleg a bán csodálatos kivánságainak, mint a császári udvar ohajtásainak.

Ez által az udvar március végén arra indított, hogy elrendelte egy tartalék hadtest föllállítását, mely a bécsi helyőrség, Stajer-, Cseh- és Morvaország még valami módon nélkülözhető csapataiból alakítottatott s az Olaszországban magát ki-

tüntetett Wohlgemuth altábornagy parancsnoksága alá helyeztetett.

A tartalék hadtest a Herzinger, Teuchert és Theissing dandárokból alakított s 9 zászlóaljából, 6 század lovas és 18 ágyúból, mintegy 10,000 emberből kellett volna állania. Egyelőre, mivelhogy Wohlgemuth még nem érkezett meg Olaszországból, Herzinger tábornoknak kellett a parancsnokságot átvenni a hadtest fölött. April 10-én Érsek-Újvárott a Nyitránál volt Herzinger főhadiszállása s ugyan ott volt saját dandára is, mig Teuchert, csak most indult meg Morvaországból, Theissing pedig útban volt Pozsonyból Érsek-Újvár felé. Herzinger igyekezett Esztergomon át összeköttetésbe lépni mind a főhadse-
reggel, mind a Ramberg hadosztálylyal, mely tudomása szerint Budánál állt.

Komárom ostrománál, mint tudjuk, Simunich parancsnokolt, ki február 7 én érkezett oda. Simunich Ácson ütötte föl főhadiszállását, a Lederer dandár a Duna jobb partján állt a hidfő ellenében, a Sossay dandár megszállta a Csallóközt s a Veigl (előbb Lobkowitz) dandár megszállva tartotta a Vág balpartja s a Nyitra közt fekvő tért. E zárvonat március végéig meglehetősen szoros volt. Ezalatt Welden Bécsben buzgón működött, hogy egy rendszeres ostromló készületet állítson össze s a Lipótvár ellen használt ostromló ágyuk, mihelyt itt fölöslegessé váltak, Pozsonyba hozattak, s onnan leszállították azokat a Dunán Komáromhoz.

Az egész ostromló készlet 30-nál több hajón leszállított Komáromhoz. Lovadnál e hajókból hidat készítettek a Dunán, hogy az összeköttetést helyre állítsák a Lederer és Sossay dandárok közt s március 6-án megkezdték az intézkedéseket a vár szigorú ostromlására, először is a hidfő ellen a Duna jobb partján. Azonban a föllágyult talaj akadályoztatta az ütegek fölállítását; csak március 19-én kezdhette el először 2 üteg tüzelését a jobb partról a város és a Szöny fölötti sziget ellen; március 24-én 42 ágyú — 18 s 24 fontosak és mozsarak — állt készen 8 ütegbe osztva. Kényelem tekintetéből azonban az ütegek fölállítására az elsáncolt tábor régi földhányásait használták s ily módon az ostromló ütegek nagyrészt 3000 lépésnyi távolra

voltak a várostól s Komárom belső erődjeitől. Irtózatossá menynyiségű löszert lövöldöztek el Komárom ellen. Március 23-tól, a hónap végeig 6000 különböző nagyságu bombát s 1200 ágyúgolyót szállítottatott le Welden Simunichhoz.

Mint Windischgrätz azt képzelte, hogy Pest elfoglalása után már csak egyes rablóbandák szétkergetésével lesz dolga, épen úgy tápláltak hasonló illusiokat Komáromot illetőleg. Azt hitték, hogy az ijesztés által győzedelmeskednek már a távolból is, a nélkül, hogy szükséges volna valamit lendíteni. Természetesen a várbeli állapotok némi jogot adtak e föltevésre; március 5-én a várparancsnok Majthényi ájtött az osztrák előörsökhöz; a polgárság a földült lakásokból a bástyaboltozatokba menekült. Hanem a helyörség, mely nem látta be, miért legyen a magyar polgároknak jobb dolga a szabadságháboruban, mint a magyar katonáknak, keveset törődött ezek bajaiival s a várparancsnokságot Majthényi helyett ideiglenesen Török alezredes vette át, ha nem valami különös tehetség is, hanem becsületes ember.

Az osztrákok Komárom előtt elfeledték, mint sok más helyütt e hadjáratban, hogy ha bár az ellenfél gyöngesége gyakran hallatlan s alig remélhető előnyöket nyújt, ez előnyöket kétszerte oly könnyen fölhasználhatja az ember, ha nem számít reájok, ellenben igen gyakran elveszti, ha azt véli, hogy a komédiajátszással már eleget tett.

Az öreg Welden is, bár mennyire becsülte is Komárom értékét és fontosságát, féligmeddig azt hitte, hogy komédiajátszás is elég lesz itt a vár bevételére. Minden csapatot, mely keze ügyébe akadt s melyet valahol nélkülözhetőnek gondolt, lassanként Komáromhoz tolt, úgy hogy március végén Simunich mintegy 15,000 emberrel rendelkezhetett. Március 30-án aztán saját személyében lejött a Dunán, kísértetve egy csapat szerezántól, hogy máre. 31-én keményen megkezdje a működést a vár ellen, imponáljon a várörségnek s ezáltal hatalmába keritse a helyet. Természetesen nem egészen és nem épen csak a komédiára számított, hanem azon egyetértésekre is, melyeket egykori osztrák tüzérekkel kötött, kik vagy nem bírtak oly befolyással, melyet képzeltek maguknak, vagy a döntő pillanatban

elvesztették bátorságukat az árulásra, talán csak azért, mivel az osztrákok intézkedései nem voltak eléggé komolyak. Némely hírek szerint Mack tüzér őrnagy is, egykori osztrák tüzemester be lett volna bonyolítva az összeesküvésbe.

A Sossay dandárnak demonstrációt kellett csinálni a Csallóközben 3 hadoszloppal a nádor vonal ellen; a Lederer dandár a Duna jobb partján kezdjen heves tüzelést a hídfő, Uj-Szöny s a hajóhid ellen, ha pedig kedvező körülmények állnak be, használja föl ezeket s rohammal foglalja el a hídfőt; végül a Veigel dandár a Nyitra és Duna közt 3 hadoszloppal előnyomulva támadja meg a Vágnál levő hídfőt. Különösen arra számítottak, hogy az összeesküvés folytán ezt elfoglalják.

Március 31-én napkeltekor élénk ágyúzást kezdtek az osztrákok. A magyar tüzérség rögtön ép oly élénken felelt reá, minden ponton viszonzta az osztrák tüzelést, s misem mutatott arra, mit föladási hajlamnak lehetett volna magyarázni. Este az osztrákok már a lőszer hiánya miatt is kényszerültek abba hagyni az ágyúzást.

Az osztrákok egész vesztesége 13 halott s 46 sebesültből állt, a magyaroké alig volt ennyi; hanem a Vág hídfőjénél föllobbant egy lőporraktár s a városban több helyütt tűz ütött ki. Welden legkevesbbé sem érte el célját, s miután ekkoráig jó formán terv nélkül számítottak arra, hogy megrémítés által beveszik a várat, most már a közelebbi napokban rendszeresebben kezdtek működni, hogy az erősség egyes részeit egymásután foglalják el. A dunai hídfővel kellett volna megkezdeni, mely ellen april 4-ke óta 36 nehéz ágyú dolgozott. Ezek megszakitották a hajóhidon az összeköttetést a város és a hídfő közt, mialatt az osztrákok az ő hídjokat március 31-én Lovadról lehozták Nemes-Örsre.

A hónap közepe táján Simunich már azon reményben élt, hogy a legközelebbi napokban rohammal elfoglalhatja az elszigetelt hídfőt; tudta azt is, hogy hiányt szenved már a vár élelmi szerekben s betegségek pusztítanak a polgárság és helyőrség közt; hanem ugyanazon időben érkezett híre annak is, hogy Komárom fölmentésére közelednek a magyarok, s ez újra föl-bátorította a helyőrséget.

Windischgrätz herceg szándéka most az volt, hogy a Herzinger, Teuchert és Theissing 3 dandáron kívül Wohlgemuth hadtestéhez küldi még a Veigl dandárt is a komáromi ostromzáró hadtesttől, Veigl csak a Zsitva vonalnál hagyjon hátra egy kis csapatosztályt. Azonkívül még a Jablonowski (előbb Ramberg) hadosztályt is a Wohlgemuth hadtestével akarta egyesíteni Windischgrätz, miáltal e hadtest mintegy 20,000 főre növekedett volna s e hadtestet aztán a komáromi bezárolás fedezésére akarta a magyarok ellen állítani, kik az Ipoly felől jönnek Komárom fölmentésére.*)

Az april 12-ki hírekre, melyek semmi kétséget nem hagytak fön aziránt, hogy a magyar főhaderő útban van Komárom felé, Windischgrätz herceg elhatározta, hogy a 2-ik hadtest nagyrészét s az egész 3-ik hadtestet Esztergomon át indítja a Duna balpartjára, mely hadtestek számitása szerint körülbelül a Wohlgemuth féle hadtesttel egyidejűleg érnek a Garan folyóhoz s ezzel együtt legalább 35,000 főnyi tömeget képeznek.

Az 1-ső hadtest, Jellacsics, maradjon a Duna jobbpartján Budánál, Budát magát a 2-ik hadtestből 4 zászlóalj tartsa megszállva.

Ez intézkedések ellen a fennforgó körülmények közt semmi jelentékeny ellenvetést nem lehet tenni.

A 2-ik és 3-ik hadtest azonban, mint fönnebb említettük, csak aztán indult meg valóban, miután előbb 13-án még egy kémszemlét tettek Pest előtt.

Miután a magyaroknak Váctól Lévaig csak 3 napi kis út kellett tenni s 11-én már részben el is indultak Vácról, a halasztás tehát ily körülmények közt azt eredményezhette, hogy az osztrák csapatok ismét elkésnek.

Az april 13-ki kémszemlénél ép oly keveset tudtak meg mint minden előbbi alkalommal. Aulich Pest előtti parancsnoksága egész ideje alatt nagyon ügyesen viselte magát. Mihelyt az osztrákok közeljöttek hozzá, visszavonta erős állásokba csapatosztályait s az osztrákok, kik nem merték Pesttől messze követni őt, mert eselt gyanítottak e visszavonulásban, rende-

*) Lásd e szakasz végén a D) és E) mellékleteket.

sen csak arra szoritkoztak, hogy néhány száz ágyúgolyót haszontalan utána lödöztek a távolból.

Mondtuk, hogy Windischgrätz herceg új szándéka ellen, t. i., hogy a Garan mögé jelentékeny haderőt von össze, mitsem lehet ellenvetni, ha csak gyorsan és erőteljesen végrehajtott volna e szándék s a tett nyomon követte volna a végzést — elhatározásnak alig lehet nevezni.

A bán azonban más véleményen volt; ápril 12-én Windischgrätz terve ellen ő egy másik tervvel lépett föl, melynek párját kell keresni.

35 zászlóalj, 44 század lovas és 150 ágyúval „déli hadsereg“ név alatt ő maga akarta most megkezdeni a támadó föllépést Szabadka felé s a Tiszán átmenve Nagyvárad és Debrecen ellen indulni; 6 zászlóalj és 6 század lovasság maradjon Pestnél; 10 zászlóalj és 6 század lovasság Komáromnál; a hadseregnek még fölmaradó része — mialatt most már csak a Wohlgemuth-féle hadtestet lehet érteni, mert más maradványt hiába keres az ember a déli hadsereg levonása után — „északi hadsereg“ név alatt egyelőre csupán védelmi célokra használtassék, Pest fedezésére és Komárom ostromlására.

Gondolja meg az ember, hogy e javaslat akkor tétetett, mikor szemközt álltak a jóformán egyesített magyar főhadserggel, mely éppen most győzedelmeskedett Isaszeg és Gödöllőnél, s mely most útban volt Komárom felé, és meg kell valáni, hogy a magyarok nem kívánhattak volna semmi jobbat mint e javaslat elfogadását. Hanem Windischgrätz mégsem állt reá ez oktalanságra.

Az ápril 13-ki kémszemle, mint mondók, eredménytelen maradt; ellenben jelentés érkezett Horváth ezredestől, ki Budáról Szent-Endrére küldetett föl, hogy a magyarokat szemmel tartsa s Dunakeszinél a hidverést megakadályozza, e jelentés szerint Váctól nyugotra magyar tábort vettek észre, mely körülbelül 12—15,000 emberre becsülhető. Görgey, Damjanich és Klapka ott vannak.

Windischgrätz nem is kételkedett most már többé, hogy Pestről keletre csak egy gyenge magyar hadtest áll vele szem-

ben. Az intézkedéseket, melyek szerint jelentékeny haderőt akart összegyűjteni a Garan jobb partján, most tehát késedelem nélkül életbe léptethette s életbe kellett léptetnie.

Windischgrätz valóban még 13-án megindította a hadsereg összes hídkészletét Doroghra, mely Esztergomtól délre fekszik, hogy Esztergomnál a Dunán, s szükség esetén a Garan folyamán annyi hidat állíthassanak, a mennyit csak lehet; s utasítá a hadsereg élelmezési felügyelőit, hogy Esztergom tájékán 35,000 ember és 8000 ló élelmezéséről gondoskodjanak.

Hanem a csapatok még most sem indítottak meg rögtön Esztergom felé, sőt 14-én még egyszer munkát kaptak Pest mellett; Windischgrätz föltette magában hogy Aulichnak leckét ad, a miért ez merészkedett a herceggel tréfát üzni. Az 1-ső és a 3-ik hadtest e végből reggel 3 órakor induljanak meg táboraikból Aulich ellen. A részletes intézkedések a támadásra Windischgrätz kedvelt modora szerint a két hadtestparancsnok — Jellacsics és Schlick — közös megegyezésére bízattak.

Alig kapták meg ezek a parancsot, midőn éjjel 11^{1, 2} órakor már meg is jelentek Windischgrätznél, hogy közöljék vele közös megegyezésük eredményét. Azt határozták, hogy a válalat félreteendő, miután a keresztúri szorost oly erősen meg rakták csapataikkal a magyarok, hogy az azon való átmenet erőszakolása mindenesetre sok nehézségbe kerülne.

Ez volt Windischgrätz herceg utolsó hadvezéri szenvedése. Két órával később, ápril 14-én hajnalban 1^{1/2} órakor Wrba gróf, császári szárnysegéd meghozta Ferenc József császár kéziratát, mely által Windischgrätz herceg fölmentetett a fővezérségtől s a császári udvarhoz hivatott Olmützbe. Hogy Windischgrätz herceg nagy fokát tanusította a hadvezéri képesség hiányának, az elbeszéléstünkben teljesen kiviláglik. Windischgrätz soha nem lett volna szabad egy hadsereg élére állítani, melynek egyéb teendője volt mint egy utcai zendülést „erélyesen“ elnyomni; hanem hogy igazságosak legyünk iránta, meg kell adni, hogy mégis többet ért, mint a fantastikus Jellacsics s hogy az utóbbi valóban megnehezítette a hercegnek az életet s a működést. A fővezérletbeni változás épen e döntő

percben, melyben, mint tudjuk, s mint az udvarnak is tudnia kellett, most állt a hadsereg, ez oly rendszabály volt, hogy itt már megszűnik minden kritika.

Windischgrätz a fővezérséget ideiglenesen rögtön átadta Jellacsicsnak.

A tulajdonképeni új fővezér Welden tábornoszernagy volt, kiről már e lapokon is több ízben megemlékeztünk.

Welden 1782-ben született; 1798-ban württembergi katonai szolgálatba lépett s mint ilyen részt vett az 1799 s 1800-iki hadjáratokban a francziák ellen. Innen császári szolgálatba ment át. Itt jelen volt az 1805, 1809 s 1813-iki hadjáratokban, 1815-ben az alpeseknél Suchet ellen, 1821-ben Piemont ellen, mindig a tábornokban, 1828-ban vezérőrnagygyá, 1836-ban altábornagygyá lett s 1844-ben Tyrolban parancsnokló tábornokká neveztetett ki. Ámbár szintűgy a régi korszakhoz tartozott, mint Windischgrätz herceg, Welden mégis tágabb látkörű s valódi katonai képzettséggel bíró férfi volt. Mint a régi korszak valamennyi tábornoki tisztjeinek, neki is megvolt az a különös hajlama, hogy az egész hadvezetést csupán csak a terület minőségétől föltételezze, előszeretettel mélyedt területi tanulmányokba s ezekből hadműveleti maximákat s hadműveleti terveket készített, melyeket ő maga talán jobban értett, mint a hogy azt másokkal megértetni tudta.

Az osztrák hadsereg sok tábornoki tisztje fölött azon előnnyel birt, hogy a hadsereg vezetésének részleteit pontosan ismerte. 1848-ban valódi érdemet szerzett magának azon mód által, mikép létesítette és tartotta fönn az összeköttetést Radecki Veronánál álló hadserege és Tyrol közt; azután a 2-ik tartalék hadtest élére állítatott a velencei királyságban s csekély eszközökkel tudott itt is végbevinni, bár nem annyit, a mennyit az udvar várt, hanem annyit, a mennyit emberi erővel végbevinni lehetett. Végre 1848. novemberben Bécs kormányzójává neveztetett ki. Látott ugyan itt sok „Bassermann-féle alakot“, de nem ingerelték ezek föl őt annyira, mint a gögös Windischgrätz herceget; hiszen Welden szabadabb látkörű ember volt, a mint az a műveltséggel együtt jár, s még a rögtönbírósi theoriát is ó-sváb humorral tudta fűszerezni s a művelt

ember el nem fojtható humanitása kitört nála ott is, hol vissza akarta azt fojtani s kötelességének tartotta visszafojtani azt. Emberszerető érzületénél s az általánosabb viszonyokat megértő belátásánál fogva, mi szükségkép hiányzik a merev katonánál, Welden sok olyast tett, a mi igényt ad neki a sokszor nevetségsé tett „Welden apó“ címre, melyet a bécsi polgárok adtak neki.

Ámbár 66 éven túl, testileg még most is erőteljes volt s elfojthatatlan tevékenységi ösztönnel ellátva, melyet már azon módból is láthatunk, a mint szüntelen igyekezett a magyarországi háborút támogatni, ha a mellett közbenkőzben egy-egy hiba, az élénk fantázia egy-egy tévedése mutatkozik is. Mint író is föllépett Welden. Leirta az 1809-iki hadjáratot, az 1812-iki orosz hadjáratot, aztán az osztrákok háboruját Franciaország ellen 1813 és 1814-ben. Végül „Episoden aus meinem Leben“ című művében elbeszélte 1848 és 1849-ben Olaszországban, Bécsben és Magyarországon tapasztalt élményeit.

Ilyen volt azon férfi, kire a magyar hadjárat legválságosabb pillanatában az osztrák hadsereg vezérlete bízott. A választás oly jó volt, a milyen csak lehetett a fönnforgó körülmények közt. Ha Welden nem választatik, nem lehetett-e komolyan félni azon veszélytől, hogy a bánra, ki hadsereg vezetéséhez mitsem értett, bizzák a hadsereg fővezérletét? Welden fővezérlete alatt Magyarországon is mindent megtett, mit megtennie lehetett. Hihául lehet neki beszámítani, hogy ő is csekélyebbnek tekintette a helyzet veszélyességét s a magyarok erejét, mint a milyen volt. De ha a magyarok győzelmeit onnan magyarázza ki nekünk, mivelhogy a stratégia minden szabálya ellen harcoltak, úgy hogy tanult tábornok nem tarthatta lehetségeseknek mozdulataikat, akkor kétkednünk kell rajta, valjon komolyan mondja-e ezt vagy tréfál.

A nagy-sarlói ütközet.

Most először is azon csapatok mozdulatait kell követnünk, melyeknek a Wohlgemuth féle hadtestet kellett volna képezniek a Garan mögött.

A Jablonowski hadosztály april 12-én Kéméndnél átment a Garan jobb partjára s 13. és 14-én a folyó mentében fölfelé nyomult Kálnára. A Garan ez időben igen föl volt dagadva, alsó folyásában ki is öntött s az átmenetre nézve nagy nehézségeket nyújtott, úgy hogy meglehetősen bizonyossággal lehetett számítani reá, hogy a magyarok csak felső folyásában igyekeznek rajta átmenni. A Jablonowski hadosztály egy lovas százada Zselászon hagyatott mint utóhad. 13-án egyesült Jablonowski-val a Teuchert dandár legnagyobb része.

A 13. és 14. közti éjjel különféle jelentések érkeztek a főhadiszállásra Budára, melyekből kitűnt, hogy 13-án délben 2 vagy 3 magyar dandár vagy hadosztály jött Ipolyságra, egy másik Vácon áll s a magyar hadsereg útban van a hegyek közt Léva felé s Kálnánál át akar kelni a Garanon.

E hírekre az ideiglenes fővezér Jellacsics, ki most semmi egyébbre nem gondolt mint a hadsereget hires tervébe úgy bele vinni, hogy Welden aztán ki ne húzhassa onnan, azon parancsot küldé Jablonowski hercegnek, hogy a felső Garantól rögtön huzódjék le az alsóhoz. Miután az ellenség jelentékeny tömegekkel közeleg az alsó Garanhoz, célszerűbb lesz a folyamot csak szemmel tartani.

Jablonowski előterjesztést tett ez ellen, fölhozva, hogy az alsó Garanon az ellenségnek most aligha lehetséges lesz átkelni, a felsőn átkelnie is nehéz lesz még most s épen azért kisebb haderő is elegendő lehet, azt egészen megakadályozni. Jellacsics azonban ismételte a parancsot s Jablonowski ekkor engedelmeskedett. April 16-án ismét Kéméndre ért. Ezenközben april 15-én ide értek a Herzinger és Theissing dandárok is.

A Veigl dandár 12-én kapta a parancsot, miszerint a Zsitva vonaltól Perbetén át először is Kőbölkútra nyomúljon, a következő napokban aztán Párkányra indítatott.

Együtt volt tehát az egész Wohlgemuthféle hadtest, melyet mostantól fogva a 4-ik hadtestnek fogunk nevezni.

Welden 16-án este Bécsből Pozsonyba jött. Itt találkozott Wohlgemuthal s kiadta számára az intézkedéseket. Wohlgemuth mindenek előtt pontosan igyekezék értesülni az ügyek mibenlétéről, az ellenség állásáról; hanem minden körülmé-

nyek közt a felső Garan féle irányozza csapatait, mint a hol legvalószínűbb, hogy az ellenség megkísérti az átkelést.

Wohlgemuth még ez éjjel elutazott s april 17-én Kéméndnél átvette a 4-ik hadtest vezérletét.

Bizonyára nem volt előnyös reá nézve, hogy így mint valami deus ex machina kellett megjelenie egyszerre egyelőtte egészen idegen harctéren. Ha egyáltalán hibákat csinált, úgy nem őt illeti a vád ezért, hanem azokat, kik addig gazdálkodnak Windischgrätzcel és Jellaacsicsal, a meddig csak lehet s aztán végre ha már késő, akkor hívják elő a derék férfiakat, kik most már szintén csak kudarcot vallhatnak.

Wohlgemuth, miután alig nyert még annyi időt, hogy csak féligmeddig is tájékozhasssa magát a helyzet felől, elhatározta, hogy hadtestét a két országútra helyezi, melyek egyrészt Sz.-Györgyről, Nagy-Sarlón, Csekén, Sz.-Miklóson át, másrészt Új-Barsról Besén, Surányon s Érsekújváron át Komáromra vezetnek, tehát az ostromló had fedezésére az ellenségnek épen útjába áll.

Kétségtelen, hogy valami sokkal jobbat is lehetett volna tenni, p. Wohlgemuth összpontosított erővel fölfelé nyomulhattott volna Zselészen át a Garan jobb partján, mialatt a Garan felső folyását csupán őrzérek által tartathatta volna szemmel. De ki tehet Wohlgemuthnak szemrehányást, ha a dolgokat áttekinti? Új fővezér, új hadtestparancsnok a döntő pillanatban s e mellé Jellaacsics mint ideiglenes főparancsnok Budán!

Az apr. 18. és 19. közti éjjel a Jablonowski hadosztály Wohlgemuth első intézkedései szerint a nagy-sarlói országúton táborozott Nagy- és Kis-Málasnál, mögötte Csekénél a Herzinger dandár, e mögött még mindig ugyanazon országúton Jászfalunál a Veigl dandár. Jablonowskitól balra álltak a surányi országúton a Teuchert és Theissing dandárok Péllnél és Besénél.

Welden, miután Simunichot Komáromnál meglátogatta s itt mindent rendben talált, még 17-én áttette főhadiszállását Esztergomba s innen parancsot küldött Budára, hogy a Csorich hadosztály (a Wyss és Colloredo dandárok) rögtön induljon Esztergomba, mig Schlick és Jellaacsics két hadteste még mindig a szegény Aulichhal vesződött a Rákosnál, ki igen keveset

törődött velök s ép oly nagy sikerrel mint ügyességgel folytatta régi rendszerét, nyugtalanította az osztrákokat, ha ezek őt magát nem nyugtalanították, s csendesen kitért az útból, mihelyt erősen reá támadtak.

Ápril 18-án megérkezett a Csorich hadosztály Esztergomba; Welden parancsára a Wyss dandárnak 19-én Kéméndre kellett nyomulni, egy csapatosztályt előre toltak Szalkára s a Colloredo dandár Esztergomban maradt a városban.

Magyar részről ápril 15-én már elérte a Garan bal partját a jobb szárnyon a 3-ik hadtest (Damjanich) Ó-Barsnál, a centrumban az 1. hadtest (Klapka) Nagy- és Kis-Szecsénél, a bal szárnyon a 7. hadtest (Gáspár) két hadosztálya Zsemlélnél és Nagyodnál.

A magyarok egészen váratlan átkelési nehézségekre akadtak. Csak egyetlen egy hidkészlet volt velük, mely, mivelhogy a folyó megdagadt s medréből kiöntött, alig volt elégséges a folyam félszélességének áthidalására. Mindenekelőtt tehát hidkészletet kellett előteremteni. Legcsekélyebbek voltak az akadályok Ó-Barsnál, hol a 3-ik hadtestnek kellett átkelni s különben is Görgeynek tervében volt, hogy ezt bocsássa át először a folyón, miszerint aztán a jobb parton lefelé nyomulva fedezze Szecse és Kálna közt az első hadtest számára készülő hidat, mint szintén Zsemlélnél a 7-ik hadtest számára készült.

Ámbár az áthidalás Ó-Barsnál a legcsekélyebb nehézségekkel járt s azonfölül minden anyagszer-készlet a 3-ik hadtestnek rendelkezésére bocsátatott, a parancsnokló mérnöktiszt ügyetlensége miatt mégis később készült el ez mint a centrumban az 1. hadtesté, mely apr. 17. és 18. közti éjjel elkészült; a zsemléri hidnak a bal szárny számára 19-én kellett volna készen lenni, míg ellenben az ó-barsinál a jobb szárny számára semmi bizonyost nem lehetett mondani.

Ámbár a felső Garan jobb partján ekkoráig még nem mutatkoztak az osztrákok, úgy látszott mégis, hogy minden percben várni lehet őket s ha eljönnek, mielőtt jelentékeny haderőt szállítottak ide át a magyarok, az átkelést még mindig akadályozhatják.

Görgey rendelé tehát, hogy apr. 18-án nemcsak az 1., ha-

nem a 3-ik hadtest is keljen át a szecse-kálnai hidon s foglaljon állást előre nyomulva; csak a 7. hadtest két hadosztálya maradjon még a Garan bal partján, hogy aztán a zsemléri hidon átkeljen.

Ehhezképest 18-án este az 1. hadtest Löknél és Alsó-Péllnél állt; balra tőle a 3-ik hadtest Dereszlnénél és Endrődnél, egy csapatosztálya a Garan mellett Veszelenél a zsemléri hidépítés fedezésére; a 7-ik hadtest két hadosztálya Nagyod, Zsemlér és Szent-Györgynél állt. A főhadiszállás Léván volt. 19-én reggel az 1-ső és 3-ik hadtestnek Nagy-Sarlóra kellett előnyomulni, a 7-ik hadtestnek, mielőtt a zsemléri hid elkészül ezen át fölfelé menni a Garan partján. Klapka már 18-án előre küldött egy portyázó csapatot Nagy-Sarlóra.

A hírek, melyeket Wohlgemuth 18-án este kapott a magyarok felől, csak arra szorítottak, hogy ezek már e nap élelmi szereket requiráltak Nagy-Sarló tájékán, Kálnánál azonban még nem keltek egészen át a folyón. 19-én tehát Kálna ellen akart nyomulni.

Reggel egy csapatot küldött előre Nagy-Sarló felé, kik e helységet magyarokkal megrakva találták, de nem tudtak mit sem mondani azok haderejéről. Reggel 5¹/₂ órakor parancsot kapott most a Dreihann dandár, foglalja el e helyet s természetesen könnyűszerrel kiűzte a kis magyar csapatosztályt.

A magyarok 1-ső és 3-ik hadteste már hajnal előtt megindult; a jobb szárnynak, a Dessewffy hadosztálynak Alsó-Péllről Nagy-Sarlóra kellett nyomulni, az 1-ső hadtest többi részének, és az egész 3-ik hadtestnek Endrődről és Hölvényről szintén Nagy-Sarlóra kellett nyomulni s onnan Jászfalura.

Klapka az előhaddal volt; nem sokára szembejött vele a Nagy-Sarlóról elűzött csapatosztály azon hírrel, hogy az osztrákok elfoglalták a helységet.

Klapka erre Hölvényre siet, honnan Nagy-Sarlót s a még folyvást kifejlésben lévő osztrákokat szemügyre veheti.

Klapka elhatározta, hogy megakadályozza őket ebben s Nagy-Sarlót megtámadja; fölkerlte Damjanichot, hogy támogassa, mire ez rögtön hozzá küldte a Visocki hadosztályt. A 7-ik hadtest hadosztályai is értesítettek a készülöben lévő harcról.

Körülbelül 9 órakor megjelent a Dipold dandár (a Dessewffy hadosztályból) az erdőben Nagy-Sarlótól észak-nyugatra, tehát a magyarok legszélsőbb jobb szárnyán; egyidejűleg egyenesen Nagy-Sarló ellen nyomult a Kazincy (előbb Máriássy) hadosztály az első hadtestből, s balra tőle a Visocki hadosztály a 3-ik hadtestből a város keleti oldala felé. Nagy Sándor a lovassággal parancsot kapott, hogy a baloldalt biztosítsa a Garan felé; a Dessewffy hadosztályból a Bobich dandár és a 3-ik hadtestből a Knezich hadosztály tartalék gyanánt Hölvényre vonattak.

Délelőtt 10 órakor kezdődött a támadás Nagy-Sarló ellen; ágyúzással kezdték; miután ez egy óránál tovább tartott, a Kazincy és Visocki hadosztályok rohamra mentek, s benyomultak a városba; itt heves útcái harcra került a dolog. Végre a Dreihann dandárt kiverték.

Wohlgemuth most a Strasdil dandárt indította előre, miatt Dreihannak újra össze kellett szedni magát s tartalék gyanánt követni Strasdilt. Még egyszer benyomultak az osztrákok a városba, hanem csakhamar ismét el kellett azt hagyniok. Wohlgemuth most egyelőre fölhagyott a további kísérlettel s a Jablonowski hadosztályt délnyugatra rendelte a város fölött uralkodó magaslatokra.

Damjanich és Klapka, miután megszállták a várost, most arra készültek, hogy Wohlgemuthot új hadállásából is elűzzék s Nagy Sándor parancsot kapott, hogy vegyen részt lovasságával a Jablonowski bal oldala elleni támadásban, a mint egyszerre éppen ellenkező irányban, a magyarok jobb oldalán a hölvényi erdőben új harc lobbant föl.

A Herzinger dandár ugyanis, a mint meghallotta a Nagy-Sarló felől jövő ágyúzást, Csekéről, a hol állt, megindult Endröd felé, hogy ily módon helyreállítsa az összeköttetést a Jablonowski hadosztály s a Teuchert és Theissing dandárok közt, melyek egész elszigetelten álltak Besénél a surányi országúton.

Herzinger Dipoldra bukkant a hölvényi erdőben s visszanyomta azt a Bobich dandár felé. Guyon, ki, mint tudjuk, már Tiszafüreden Komárom egyik parancsnokává nevezte tett ki, hanem mostanáig sem sikerült az osztrák ostromló hadtesten

keresztül a várba jutnia, mint önkéntes itt volt most a csatatéren. Rögtön elővezette most ő a Bobich dandárt; Klapka is ide sietett s kettőjük egyesült erőmegfeszítéseinek sikerült Herzingert ismét visszakergetni az erdőből Cseke felé.

Most délután 3 és 4 óra közt Damjanich és Klapka, Nagy-Sarlóról előtörve, készültek megadni a kegyelemdőfést a Jablonowski hadosztálynak, hanem a készülődés igen sokáig elhuzódott, mivelhogy Nagy Sándor nem hatolhatott elő a lovassággal a nehézkes területen. Wohlgemuth, ki túlnyomó erőt látott maga ellen, már elhatározta a visszavonulást, hanem még megállta a sarat a magaslatokon, hogy a magyarokat itt elfoglalja s ezáltal a Besén álló két dandárnak időt engedjen, hogy visszavonulásukat Jászfalura a vele való egyesülés végett megkezdhessék s megelőzhessék a magyarokat.

Hanem ekkor megjelent a csatatéren Pöltenberg is a 7-ik hadtest lovasságával, mely átjött a zsemléri hidon. Délután 4 órakor tehát vissza kezdett vonulni Wohlgemuth Csekén át Érsekújvárra, hová 20-án elérkezett, miután a Zsitvánál a Veigl dandár is hozzá csatlakozott. A magyarok Csekéig és Fajkürtig üldözték a hátráló ellenséget. Még késő este fölriasztotta a magyarokat a Besén állt két dandár egy csapatosztálya, mely a hölvényi erdőben eltévedt, itt azonban legnagyobb részt foglyul esett.

Görgey részt sem vett a nagy-sarlói ütközetben, egész nap a lévai kastélyban maradt, bonnan, úgy hívé, legjobban áttekintheti az egész ütközet folyamát. Futár tiszteket küldött ki, hogy a csatatéren előforduló fontos eseményekről biztosan tudósítsák, másokat viszont a zsemléri hidhoz küldött, hogy mihelyt elkészült, értesítsék őt arról. Mégis csak 19-én késő este kapta meg a tudósítást az ütközet kimeneteléről Damjanich jelentéstétele által, s hogy a zsemléri hid elkészült, azt is csak akkor tudta meg azáltal, hogy este egy csoport sebesültet szállítottak azon át Lévára. Meg kell még említnünk, hogy a magyar fővezér, mihelyt az ágyudörgést meghallotta Nagy-Sarló felől, egy csapatosztályt küldött a főhadiszállásról a kálnai hidhoz, hogy a csatatérről netalán elfutó magyarokat, kik a Garan bal partjára akarnak menekülni, tartóztassa föl a jobb parton.

Ez elővigyázati rendszabály a jelen esetben teljesen fölösleges volt.

Saját veszteségüket a magyarok 600 emberre teszik, az osztrákokét 2000-re; az osztrákok maguk csak 800—900-ra teszik az ő veszteségüket. A valószínűség inkább a magyarok állítása mellett szól, miután bizonyos, hogy sok egyes osztrák csapat szétszórátva s kifáradva a csatatéren maradt s aztán csaknem ellenállás nélkül a magyarok kezébe esett éjjel s a következő nap.

Az apr. 19. és 20. közti éjjel az 1. magyar hadtest Fajkürtnél táborozott, a 3-ik Fakó Vezekénynél s Málásnál, a 7-ik Zselésznél a Garan mellett.

Ápril 20-án Jászfaluig nyomult elő az 1. és 3-ik hadtest, kikkel volt most Görgey is; a 7-ik hadtest két hadosztályának pedig a Garan jobb partján lefelé kellett vonulni. Kéméndnél a Wyss dandarra bukkantak, melyet visszavonulásra kényszerítettek, mire egyébként már különben is parancsot kapott. E visszavonulás alatt nem keveset szenvedett egy esetleges körülmény által. A Horváth alatti portyázó csapat ugyan is, melyet Görgey Vácról baloldalának fedezése végett a Duna partján fölfelé indított Szalkánál Kéménddel szemben a Garanhoz ért s most kísérte a Wyss dandárt visszavonulásában Párkányig, időről időre elővonva két ágyúját s a Garanon keresztül bele lövöldözve az osztrák hadoszlopba.

A Horváth csapatosztálynak eredetileg Kéméndnél át kellett volna menni a Garanon, hogy a 7-ik hadtesttel egyesüljön, hanem a hid itt nem jött létre, s aztán fölfelé kellett mennie a Garan bal partján Zsemlelre, hogy az ottani hidat használja.

Wohlgemuth 21-én a Nyitránál csak a Herzinger és Veigl dandárokat hagyta hátra s hadtestének többi részével Sellyénél visszahúzódott a Vágon túl, hol Deákinál föllállította a Strasdil dandárt, Sellyénél a Perrin (előbb Teuchert) és Theissing dandárokat, Vág-Királyfálnál a Dreihann dandárt.

Miután egyidejűleg a Sossay dandár is a Vág-Dunától és a Csallóközből vissza kezdett vonulni, Görgeyre nézve a Duna bal partján semmi akadály nem volt többé, hogy Komárom várához juthasson.

Ápril 21-én az 1-ső és 3-ik hadtest Szent-Péterre nyomult elő s a Zsitvához tolták előcsapataikat; a 7-ik hadtestnek a Garantól jobbra kellett fordulni, hogy Köbölkúton átigyekezzék egyesülni az 1-ső és 3-ik hadtesttel. Ugyanez nap sikerült Guyonnak 60 huszárral bejutni a komáromi várba, hová meghozta híré a közelgő fölmentésnek, s hol azonnal átvette a vár parancsnokságát.

Az ápril 21 és 22-ke közti éjjel helyre állították a Zsitván való átjárásokat s 22-én Klapka hadtestének első csapatai bevonultak Komáromba, az 1-ső hadtest többi része és a 3-ik hadtest táborba szállt a Vág-hídfőnél, s a 7-ik hadtest két hadosztálya Köbölkútról Bátor-Keszire jött.

Horváth portyázó csapata parancsot kapott, hogy mihelyt átkelt Zsemlélnél a Garanon, nyomuljon elő Verebélyen át a Nyitrához; egyelőre 4 század lovast küldtek a seregzöméből ápril 20 és 21-ke közti éjjel Jászfaluról Verebélyre.

A Kmety hadosztály is a nagy-sarlói ütközet után közvetlen azon parancsot kapta, hogy Vácról induljon Párkányra.

Midőn Kmety 23-án Párkányra érkezett, akkor már a 7-ik hadtest két hadosztályát is Komáromba akarták vonni Bátor-Kesziről és Köbölkútról, hanem azon különféle birekre, hogy az osztrákok a Vág felől újra támadással fenyegetődznek, oda módosított ez intézkedés, hogy e két hadosztály, melyet most Pöltenberg vezényelt, miután Gáspár búcsut vett a szolgálattól, Bajcsra és Perbetére nyomuljon Érsek-Ujvár felé.

Ápril 22-én be volt fejezve Komárom fölmentése a Duna balpartján, most már csak az hiányzott, hogy a jobb parton is megtörténjék a fölmentés, hol Simunich a Lederer dandárral még mindig szemközt állt a dunai hídfőnek.

Ha a hajóhid, mely a dunai hídfőt a várossal összekötötte, még fönnállt volna, misem lett volna könnyebb mint még ápril 23-án átvezetni a Duna jobb partjára az egész 1-ső és 3-ik hadtestet a várórség egy részével együtt, melyet aztán nemsokára a 7-ik hadtest is követhetett volna, itt szétverni az egyetlen Lederer dandárt s minden osztrák csapatot elfogni, mely Buda felől a Duna jobb partjának mentében akar visszavonulni. Azon-

ban, mint tudjuk, a hajóhidat földulta Simunich útegeinek tüzelése.

Görgeynek első dolga volt tehát a hajóhidat valami szilárdabb által lehetőleg gyorsan helyreépíttetni. A technikusok előitélete azon véleményt terjesztette el, hogy lehetlen a Dunán Komáromnál talphidat állítani. Nagy bajjal kellett tehát először is az anyagokat összeállítani e hidhoz, miután Görgey föltette magában, hogy a technikusok előitéletére nem sokat ad, a mi-ben mindenesetre nagyon igaza volt. Mindenesetre nagy dolog volt, hogy a nehezítő körülmények dacára, az apiril 25 és 26-ka közti éjjel a talphid már elkészült.

Mily különbséget tett volna azonban az, ha e hid fölállítására már előbb gondoltak volna, úgy hogy apiril 23-án használni lehetett volna, azt nemsokára megitélhetjük, ha most az osztrák főhadiszállásra fordulunk.

Az osztrákok visszavonulása Budapestről; Komárom fölmentése a Duna jobb partján.

April 19-én, a nagy-sarlói ütközet napján, Jellacsics és Schlick még egyszer kitortek Pestről Aulich ellen, mely alkalommal végre azon alapos meggyőződést szereztek, hogy ez egészen orruknál fogva hurcolja őket.

Welden, ki apiril 23-án délelőtt Esztergomban tartózkodott, itt kapta ama hireket a nagy-sarlói ütközetről, melyek azt mutatták neki, hogy az osztrák hadseregnek újra kell ke z d e n i Magyarország meghódítását.

A Wyss dandárnak azon parancsot adá, hogy a Duna bal partjáról vonuljon vissza rögtön Esztergomba, aztán szakitassa szét a Duna hidját. Innen Tatára induljon e dandár, hogy Simunichsal, vagyis inkább a Lederer dandárral összeköttetésbe lépjen; Colloredo egyelőre maradjon Esztergomban, a Schwarzenberg Edmund hadosztály, mely most Csorich vezénylete alá helyezettett, Budáról induljon Esztergomba.

April 20-án délután Welden maga is Budára ment aztán, hová estére megérkezett, igyekezett itt a hadsereg viszonyairól lehetőleg értesülni s a szerint alakította terveit.

A hadsereg erejéről következőleg értesült:

az 1-ső hadtest Jellacsics alatt, mely Pest előtt állt, $14\frac{1}{3}$ zászlóalj, 21 század lovasság s 54 ágyúval rendelkezett, azaz 12,500 emberrel.

A 2-ik hadtest Csorich alatt, melynek a legutóbbi intézkedések szerint Tatánál, Esztergomnál, s Esztergom és Buda közt kellett állni, $11\frac{1}{3}$ zászlóalj, 17 század lovasság s 57 ágyúra rúgott, azaz 12,000 e.

A 3-ik hadtest Schlick alatt Pestnél $15\frac{1}{3}$ zászlóalj, 6 század lovasság, 45 ágyú, azaz 14,200 e.

A 4-ik hadtest Wohlgemuth alatt, visszavonuló félben a Vág mögé, 16 zászlóalj, 11 század lovasság, 30 ágyú, azaz 13,200 e.

A tartalék tüzérség, beleszámítva a Komárom előtt álló 72 ostromló ágyút is, 102 ágyúra rúgott 2000 emberrel.

Simunichnak Komárom előtt a Veigl dandár nélkül, hanem azon kis csapattal együtt, mely Burich altábornagy alatt a bakonyi erdőben portyázott, $12\frac{2}{3}$ zászlóalja, 7 század lovassága s 31 táborigyűje volt, azaz 8900 embere.

A galíciai hadtest Vogl altábornagy alatt, mely még nem jött ki Galiciából, 11 zászlóalj, 8 század lovasság és 24 ágyú, azaz 7800 e.

Ebből álltak a csapatok, melyeket a főhadsereghez számitottak. Nem sokkal többre ment tehát 60,000 embernél. A betegek létszáma ez időben 10,068 e. volt s a betegségek a fáradalmak, rossz étel és ruházat, mint szintén a tavaszi időjárás következtén is folyvást szaporodtak.

Nugent, Todorovics különvált hadtesteiről a szerb harc-téren, Malkowskiról (előbb Puchner) Erdélyben, keveset lehetett hallani, csak annyit, hogy rosszul megy dolguk s nem lehet rájuk számitni.

60,000 főből álló sereg semmi esetre sem megvetendő had-erő, — ha együtt van s egy hadvezér keze alatt. Az osztrák hadsereget illetőleg azonban e föltétel legkevésbé sem volt teljesítve. A sajátképi együtt lévő főhadsereget ápril 20-án az 1-ső és 3-ik hadtest képezték, mintegy 26,000 ember, míg ellenben a magyaroknak körülbelül 32,000 emberük volt együtt, az 1 ső,

3-ik és 7-ik hadtest, melyek még a komáromi várőrség által is szaporíthatók valának. Ha még ehhez hozzá gondoljuk a betegek tömegét, melylyel az osztrák hadsereg terhelve volt, a hiányos élelmezést, az alvezérek engedetlenségi viszketegét, melyet ép úgy mint a hadsereg szétforgácsolását a híres Windischgrätz tábornagy nagyúrias hadvezetése okozott, úgy bizonyára semmi értelmes ember nem fogja kárhóztatni az öreg Weldent, hogy az első pillantás után, melylyel e borzasztó posványosságba tekintett, legelső szükségnek tartotta: mindenekelőtt azon kell igyekezned, hogy a hadsereget kezed alá kerítsd, úgy hogy valóban te vezérelj őket s ne vélje kötelességének Péter vagy Pál minden percben belebeszélni és indítványokat tenni, mint az nemsokára aztán a badeni forradalmi hadseregben divatozott, a mi fölött oly sokat mosolyogtak azok, kik pedig maguk sem cselekedtek hajszálynival sem különben.

Hogy a hadsereget a vezér keze alá keritse, azt nem lehetett másképp végbevinni csak visszavonulás által. Ezt Welden azonnal el is rendelte s azért, hogy egyáltalán erre határozta el magát, továbbá hogy azt tántoríthatlanul kivitte, végre azért hogy e visszavonulást egyes részleteiben oly célszerűen rendezte el, a mint csak lehetett a fönnforgó körülmények közt, a legnagyobb dicséretet érdemli Welden.

Már magát az elhatározást illetőleg is nehéz küzdelmet kellett kiállnia. Visszavonulással kezdeni el a vezérletet, az valóban nem könnyű földadat és sok közönséges tábornok nem szánta volna el reá magát, ha belátta volna is szükségességét, anélkül, hogy legalább meg ne kísértette volna előbb, valjon csakugyan nem lehetne-e a dolgokat másképp alakítani. Hanem aztán jött a végrehajtás. S ez még nehezebb volt. Képzeljük csak el, hogy Jellacsics szintűgy mint Schlick Windischgrätz parancsnoksága alatt megszokták minden parancsot, melyet Windischgrätzről kaptak, kritika alá venni, s hogy a bán e mellett folyvást udvari ismeretségeivel kérkedett, úgy hogy Windischgrätz nem is merte elutasítani őt. Az osztrák katonákat, meg kell vallani, sajtájkép meg sem verték még a magyarok; inséget és fáradalmaikat kellett kiállniok az osztrákoknak, de a

visszavonulások alkalmával bizonyára nem kevesebbet mint az előnyomulásoknál, — a visszavonulások alkalmával, melyeket a katonák hibája nélkül rendeltek a magasbrangu vezérek. A katonák a dandár tábornokig föl nem láthatták tehát be semmikép a rögtöni, határozott visszavonulás szükségességét. Welden tudta, hogy itt néma, hanem hatalmas, benső ellenkezést kell legyőznie s mégsem rettentette az vissza-ö. De nem is maradt a dolog pusztán a benső ellenkezésnél; a magasbrangu tábornokok természetesen hangot is adtak ez ellenkezésnek s természetesen élükön állt a bán, ki leginkább hozzájárult ahhoz, hogy a visszavonulás szükségessé vált, ki mindig főoka volt minden támadási terv megbénításának, ki mindig legelőször sietett visszavonulni, a hol helyt kellett volna állnia.

Ez minden fővezérre nézve, ki az udvari kegyre számít, nehéz akadály lett volna, sőt ilyen fővezér nem is hárihatta volna el ez akadályt. Welden, mint látni fogjuk, el tudta háritni a bán az útból s nem törődött költői ellenvetéseivel.

Az intézkedések, miket Welden tön, hogy a hadsereget, mint ő mondja, „szabályos állásba vezesse vissza“, vagy mint helyesebben mondhatni, hogy keze alá visszakeritse, háromfélkre vonhatók össze.

Először a bán 15 zászlóalj s 26 század lovasságra, azaz a tüzérséggel együtt 15,000 emberre szaporított seregével Budáról a Duna jobb partján induljon le délfelé, ott Slavóniában s a bánatban vonjon magához minden összevonható csapatot s ily módon alakítson egy erős déli hadsereget. Hogy e „déli hadsereget“ valóban katonai módon lehessen szerezni, felszerelési tárgyakat s anyagokat lehető nagy tömegekben vettek a budai raktárakból, 5 gőzöst és 11 teherhordó hajót megraktak vele s leszállították Eszékre. Mielőtt aztán az 1. hadtest követné e szállitmányokat, előbb egy ideig Pestnél, később Promontornál kellett maradnia, hogy fedezze a fővárosok kiürítését. Welden eljárása a bánal nagyon célszerű volt. Először ugyanis e csendzavarótól megszabadult a főhadsereg és másodszor oly módon szabadultak meg tőle, hogy ő maga sem tehetett az ellen semmi ellenvetést. Örökös dél felé vágyódása most ki

lön elégitve. Most megmutathatta, hogy ott, és pedig magára hagyva, tud-e annyit tenni, mint a mit ígért s a mit más emberekkel elhitetni akart. Talán ott még használni is fog valamit. De ha nem használ is, mint azt eddigi kísérleteiből előre lehetett látni, hanem legalább nem akadékoskodhatik a főhadserg hadműveleteiben. Welden ezzel magának ép úgy, mint leendő utódjának a vezérségben, tehát így Ausztriának is eléggé meg nem becsülhető szolgálatot tett.

Másodszor rendelé, hogy Buda vára maradjon megszállva. Várórségül itt hagyta a 12. számú Vilmos fhg gyalogezred 3-ik zászlóalját, a Ceccopieri ezred 1. zászlóalját, a varasdi határőr ezred 3-ik zászlóalját, a báni határőr ezred 1. zászlóalját, 1 századot az 5-ik tüzérezredből, 1 csapatosztályt a bombászkarból, 1 csapatosztály várórségi tüzért, 100 embert a 17. számú Hohenlohe gyalogezredből kíséretül a tüzérség számára, $\frac{1}{2}$ század árkászt (sappeur), $\frac{1}{2}$ század útászt (pionnier), 1 csapatosztály János főherceg dragonyost; összesen 3500 embert. 51 ágyút lehetett a vár védelmére használni, lőszer volt elég s legalább 6 hétre való élelmet szereztek a legénység számára s a vízvezetést a vízivárosban elpalánkolások és ágyúk által biztosították.

A rosz erősség parancsnokságát Welden Hentzy Henrik tábornokra bizta. Hentzy Henrik unokája volt ama Hentzy Sámuelnek a berni városi őrség kapitányának, ki 1749-ben a berni aristokratikus kormány elleni összeesküvésben résztvén, ez összeesküvés fölfedeztetése után lefejeztetett. Henrik atyja osztrák szolgálatba lépett s magyar leányt vett nőül. Hentzy Henrik 1785-ben született s 1804-ben az osztrák mérnöki karba lépett, hol nemsokára buzgó és ügyes tiszt hírére tett szert. Nem mulaszthatjuk el itt megemlíteni, hogy miután 1848. május 9-én vezérőrnagygyá neveztetett ki, folyamodott a berni canton kormányához a nagyatyja utódait sujtó örökös száműzetés megszüntetéseért. 1848. júliusban Pétervárad parancsnokává neveztetett ki. Itt a magyarok határozott ellensége gyanánt lépett föl, a várórség azonban Magyarország ügye mellett nyilatkozott, Hentzyt elfogták s Budán elzárták. Windischgrätz herceg benyomulása megszabadította őt a fogságból s a helyet, hol azt

kiállta, most védnie kellett Ausztria számára, egyedül magára hagyatva s a közel segély minden reményétől megfosztva. A bizalmat, melyet ismereteibe, tevékenységébe s vas akaratába helyeztek, teljesen igazolta.

Welden utasítá Hentzyt, hogy mihelyt Pestet elhagyják az osztrákok, s a mint várható, megszállják a magyarok, ez utóbbiaknak minden átkelési kísérletét, a mennyire csak lehet, akadályozza meg, hanem Pest felé csak ágyúgolyókkal és kártácsokkal. Csak azon esetben, ha a magyarok a Duna bal partjáról megkísérlenék Budát lövetni vagy Pest lakossága határozottan ellenséges állást foglalna el a várórség irányában s a magyar hadsereget olyasmivel is segítné, a mire nincs kényszerítve, csak akkor lövesse bombákkal s röpöntővel a várost. Minden támadás ellen, mely a Duna jobb partján történik, használjon föl itt Hentzy tartózkodás nélkül minden rendelkezése alatti eszközt, hogy a várat megtarthassa, a meddig csak az élelem megengedi. Hadi tanácsot egybehívhat ugyan rendkívüli esetekben, hanem anélkül, hogy annak végzései őt bármikép is korlátoznák.

23-án estig megtette Hentzy a szükséges intézkedéseket a vár védelmére s most átment még Pestre ő maga, hogy fenyegetések közt lelkére kösse a városi hatóságnak a számos beteg és sebesültet, kiket az osztrák hadsereg visszavonulásakor ott hagyni kényszerült.

A harmadik, mit Welden elrendelt, maga volt e visszavonulás; a hadseregnek oly állásba kellett jönni, hogy Bécsset fedezhesse, a komáromi várat szemmel tarthassa s hogy a Pestről visszavonuló hadtestek biztos, a Duna által meg nem szakított összeköttetésbe léphessenek a 4-ik hadtesttel s a Galiciából jövő csapatokkal. Ily állást csak Pozsony környékén lehetett találni. Ide kellett tehát a visszavonulást vezetni.

E visszavonulás alatt a komáromi vár oldalukba esik s apríl 20. után pár napra a magyar főhadereg megérkezhetik e helyre, talán ki is törhet innen. Mindenesetre föl kellett tehát állítani a főhadereg egy részét Komárommal szemben, hogy a poggyász és hadszervonatot biztosítsák, mely csak lassan mehetett előre. A főhadereg e része fogja aztán fedezni az ostrom

megszüntetését is, melynek szükségkép meg kell történni. Ezek voltak az elhatározó szempontok, melyek szerint Welden a visszavonulást elrendelte. Gyorsan és ovatosan hajtotta azt végre, mégis szerencsének kellett tartani az osztrákokra nézve, hogy a komáromi hid el volt rontva s Görgey nem mehetett át seregével előbb a Duna jobb partjára.

Mialatt, mint láttuk, a 2-ik hadtest legnagyobb része már útban volt Budáról s Esztergomból Tatán át Komárom felé, april 21-én megkezdték Budán és Pesten, a mennyire lehetségesnek látszott, a kórházak, rak- és fegyvertárak kiürítését.

22-én és 23-án aztán két egymásután következő szállítmány a hátra nem hagyott betegekkel és sebesültekkel, a tartalék tüzérséggel, a pénztárakkal, a becesebb hadi készletekkel, melyeket t. i. a bán számára el nem szállítottak, a főhadiszállás irodájával s — a mi kevésbbé érdemel dicséretet — egy csoport Ausztria irányában politikailag compromittált magyar polgári személyekkel, megindult Székesfehérvárra, hogy onnan Veszprémen, Pápán és Sopronyon át tovább vonuljon.

Erre 23-án a 3-ik hadtest (Schlick) is kezdett Pestről kivonulni; a Lichtenstein hadosztály még a 23. és 24. közti éjjel Biára ért; 24-én aztán az egész hadtest tovább ment Bánhidára, 25-én Igmándra. A 2-ik hadtest ezalatt Mocsánál concentrálta magát; a Colloredo dandár is oda indult most Esztergom- és Dorogról Nyerges-Újfalun át. A Lederer dandár Ácsnál összpontosult.

Miután a 3-ik hadtest Budáról elvonult, a 23. s 24. közti éjjel az 1. hadtest (Jellaetics) is kiürítette Pestet; a hajóhidat szétszakították, a lánchíd talaját részben fölszedték s a hid közepére az öreg Welden jó kedvében egy üres löporládát állított föl.

A bán 24-én, miután a budai várat vágómarhával ellátta, Adonyra vonult s a következő napokon folytatta útját a Duna mentében Duna Pentelén és Duna Földváron át Eszékre, hová az előre küldött gőzösök és teherhajók baj nélkül megérkeztek már april 25-én.

24-én közvetlen a bán kivonulása után, bejöttek Aulich hadtestéből az első huszárok Pestre a lakosság roppant öröm-

riadása közt s 25-én Aulich egész hadtestével közvetlen Pest mellett ütött tábort.

Welden főhadiszállása 24-én Bábólnán volt, itt értesült arról, hogy a Székesfehérváron át útnak indított hadszervezetek szerencsésen eljutottak Veszprémig, hogy az út a bakonyi erdőn át szabad s a hadszervezetek 25-én Város Lődre fognak érni. Ezekre nézve tehát nem lehetett többé mitől sem tartani. Colloredotól azon jelentés jött, hogy Esztergomnál elrombolt minden átkelési eszközt, s hogy útra kelt Almáson át Ó-Szőny felé.

25-én Welden Györbe tette át főhadiszállását; Simunich utasítatott, hogy szállitassa el Komárom alól az osztrák ágyukat, a mi 26-ig teljesen végre is hajtatott, csak 4 huszonnégy fontost s 3 tizenhét fontost kellett ott hagyni Új-Szőny felé átellenben egy nagy útegben. A megmentett ágyukat Gönyőre szállitották s onnan részint a Dunán fölfelé Pozsonyba, részint szárazon, Győrön át Sopronyba inditották.

A Wyss dandárnak 25-én Győrön át a Szigetközbe kellett indulni, Colloredo dandára e helyett elfoglalta az ó-szőnyi állást.

25-én már majd minden csapat elérkezett a neki kifizött állomásra, csak a 3-ik hadtest utóhada, a Montenuovo dandár maradt még Bánhida és Kocs közt hátra.

Ápril 23-án Lenkey a komáromi várórség egy osztályával kitért a Csallóközbe s azáltal a Sossay dandárt teljesen visszavonulásra kényszerítette.

A 25. és 26. közti éjjel a talphídnak a Dunán el kellett volna készülni s aztán 26-án reggel egy nagy kirohanást kellett volna tenni a dunai hidfő ellen, hogy a fölmentés most már a Duna jobb partján is teljessé legyen. Nagyon könnyen belátható, hogy Welden minden óvatossága dacára s bármennyire dicséretünk kell is a visszavonulást illető intézkedéseit, a kirohanás az osztrákokra nézve a legsúlyosb következményű lehetett volna, ha csak két nappal előbb történik.

Görgy ápril 25-én Klapka által megtétette az intézkedéseket a kirohanásra. Ez intézkedések szerint először is Knezićnek 5 dandárral kellett volna megkezdeni a támadást. Kiss és Kökényessy dandárok éjfélkor menjenek át a talphídon a

hidfőhöz s álljanak föl annak középső vonalain. A 3-ik hadtest e dandárait aztán kövesse a talphidon át Schulz és Zákó az 1. hadtestből s a hidfőtől jobbra Új-Szőny felé álljon föl, mialatt egyidejűleg a Dipold dandár már éjfél előtt kezdjen átmenni hajókon a hidfőhöz, hogy Kiss és Kökényessytől balra Ó-Szőny felé foglaljon állást.

Kiss, Kökényessy által támogatva, kapott jelre nyomuljon a homokdomb ellen, foglalja el rohammal az ottani úteget, aztán hagyjon ott üresapatot s forduljon nyugotnak Monostor ellen; Kissel egyidejűleg Schulz nyomuljon Új-Szőny ellen s ezen át szintén Monostor ellen. E támadás elősegítésére két zászlóalj a várórségből, a nádor vonaltól a Csallóközéből, hajókon jöjjön át a Dunán.

A Monostor elleni támadás alatt Dipold is nyomuljon Ó-Szőny ellen.

Az 1. és 3-ik hadtest többi része kövesse a talphidon át az említett 5 dandárt, mihelyt az osztrák útegek s az ottani magaslatok el vannak foglalva.

Ha aztán formyszerű csata fejlik ki, akkor Klapka vezényelje a bal szárnyat Ó-Szőny és Mocsa felé, Damjanich a centrumot Csém és Harkály, Görgey a jobb szárnyat Ács felé.

Ez esetben számítottak a 7. hadtest két hadosztályára is, melyek, mint láttuk, csak imént inditattak előre Bajcsról és Perbetéről a Nyitra felé; 25-én visszahivattak Sz.-Péteren át Komáromhoz, hogy itt tartalék gyanánt szolgáljanak.

A csatában főleg a győri országutat igyekezendnek elérni, hogy a mennyire lehet, Weldent dél felé leszorítsák.

Knezich reggel 2 és 3 óra közt kezdte meg a támadást; a Kiss dandár elfoglalta a dunai hidfőtől délnek eső homokhegyet s az ottani, még 7 ágyuval ellátott úteget; aztán balra fordult s egyesült Schulz-cal, ki ezalatt, habár keményebb küzdelem után, rohammal bevette Új-Szőnyt. Mindkettő, a tartaléktól követve, most a Monostor ellen indult; a várórségbeli két zászlóalj háttámadása jóformán egyszerre történt Kiss és Schulz homloktámadásával, hanem az osztrákok szélső bal szárnya, a Lederer dandár, elég jókor észrevette őket, hogy bántatlan visszahúzódhassék Ácsra, hol a Concó patak mögött föllállt.

Mihelyt Komáromban megtudták a magyarok támadásának e sikerét, az 1. és 3. hadtest még ott hátramaradt részei átmentek a talphidon s a hidfőn keresztül a csatatérre siettek. Először is a 3. hadtest csapatait vonták elő, hogy a centrumban Csém és Harkály felé nyomuljanak. Damjanich itt összevont mindent, a mit csak lehetett; saját dandárain kívül az 1. hadtest Új-Szőny ellen használt csapatosztályaiból is sokat.

Az 1. hadtest más csapatait, a mint átjöttek, Görgey azonnal a jobb szárnyra vezette, hol szintén hiányzott az ember, mióta Damjanich a centrumot összevonta, úgy hogy Klapka számára a bal szárnyon Ó-Szőny és Mocsá ellen sajátkép csak a Dipold dandár maradt.

A 3-ik hadtest 5 és 6 óra közt kezdett átmenni a talphidon; sokáig elhuzódott ez átmenet, mivelhogy a talphidat csak óvatosan lehetett használni; a további előnyomulás Harkály és Csém felé szintén föl lőn tartóztatva, részint az által, hogy a csapatokat csak lassan kellett kivonni az erődökből, részint az osztrákoktól ásott futó árkok által, melyeket egyes helyeken előbb be kellett tölteni, hogy a lovasság és tüzérség átmelessen rajta.

Ilyenformán 9 óra lett, mire Damjanich ütközetre jött Schlick ellen, ki Harkály és Csémnél az egész 3-ik hadtestet s jobbra tőle Mocsá felé a 2-ik hadtestnek részeit is összevonta.

Eleinte Damjanich határozottan hátrányban volt; Görgey, ki épen most jelent meg a csatatér jobb szárnyán, hol jóformán épen semmi csapatot nem talált, mert ezeket Damjanich magához vonta, vagy más részt még szorosán a Duna mellett álltak, következésképp előbb még a hidfőtől kellett zászlóaljokat ide vonni a jobb szárnyra, Görgey tehát, hogy Damjanichon könnyítsen, egy fél úteget az azt fedező csekély lovassággal előre indított az ácsi postaúton. Valóban, bármily csodálatosan hangzik is ez, könnyített Damjanichon; hanem az természetes, hogy a csapatosztályok, melyeket Schlick ama Görgeyféle kis csapat ellen küldött, rögtön visszaüzték azt.

Délig Damjanich határozottan, habár lassan, előrenyomult. Schlicknek lassanként hátrálni kellett. A magyarok bal szárnya is gyöngesége dacára — csak 2 zászlóaljból s pár szá-

zad lovasból állt — megtette a magáét, hogy a centrum győzelmét elősegítse.

A Dipold dandár, miután az átkelés csónakokkal nagyon lassan ment, csak világos reggel kezdhették a támadáshoz Ó-Szörny ellen. Az ó-szörnyi osztrák helyőrség csekély ellenállás után elhagyta e helyet s visszavonult Mocsára, hanem utóhadát elérték Dipold huszárjai s részben kényszerítették lerakni a fegyvert; többi közt foglyul ejtettek itt a magyarok két egész századot a Deutschmeister ezredből.

Klapka most összevonta a gyöngye haderőket, melyek rendelkezése alatt álltak, Mocsá ellen, hol az osztrák jobb szárny állást foglalt s oly ügyes mozdulatokat tett ez ellen Klapka, hogy az osztrákok sokáig bizonytalanságban maradtak a szembenálló ellenség ereje felől. Hanem végre mégis elhagyta az osztrák jobb szárny kedvező s fedett állását, hogy a magyarok bal szárnyát visszaűzze a hidfő felé; Klapka gyorsan visszahátráltatta csapatait és pedig oly módon, hogy a hidfő ütegeinek szabad tért engedett. Az üldöző osztrákok ez ütegek tűzébe jöttek most s aránylag nagy veszteséggel és rendetlen futásban vonultak Mocsára vissza, mire Klapka az övéit azonnal újra előnyomulásra indította.

Igy álltak az ügyek dél tájban, midőn Schlick a maga részéről meg akarta kezdeni a támadást. Minden körülmény közt el volt ugyan határozva a visszavonulás, hanem az osztrákokra nézve szerfölött nagyfontosságú volt, hogy a Komárom előtti állást estig legalább megtarthassák, egyrészt azért, hogy az ostromló lövegeket, melyeket csak lassan szállítottak Gönyő felé, megmentsék, nehogy elfogják az üldöző magyarok, másrészt azért, hogy a hadsereg visszavonulása a mennyire csak lehet biztosan történjék meg az éji homályban. Ez okokból Simunich a Lederer dandárt ismét előreindította az ácsi erdőbe, úgy hogy Schlick bal szárnyát illetőleg gondtalan lehetett, ámbár Görgey ugyan 4 zászlóaljat s 10 század lovasságot lassanként összevont az erdő ellen. A mi Schlick jobb oldalát illeti, csakhamar észrevették itt a magyar bal szárny gyöngeségét s azonfölül Schlick értesült a Montenuovo lovas dandár közeledtéről, mely, mint tudjuk, 25-én még hátramaradt Bánhida

és Kocs közt s most ez utóbbi helységen át Moesa irányában előnyomult. Véletlenül e dandárnak befolyásdúsabb szerepet kellett játszania, mint azt Schlick előre föltehetette.

Nagy Sándor ugyanis, ki a centrum lovasságát vezényelte s mostanáig Damjanich mögött állt, azt hivé, a mint az osztrákok jobb szárnyát Moesa felé hátrálni s a magyarok bal szárnyát ismét előnyomulni látta, hogy elérkezett a perc, midőn ő is sikeresen bele vághat a harc folyamába. E végre Damjanichtól bal oldalt akart előnyomulni a nagy-igmándi úton és Schlicket hátban s jobb oldalán egyszerre megtámadni. Összegyűjtött tehát 16 század huszárt és lengyel dzidást, felszólította a Bobich dandárhoz tartozó 47-ik honvéd zászlóalj s egy fél 12 fontos úteget a bal szárnyon, hogy kövessék őt s támogassák, mit ezek meg is tettek s lovasaival most előre rohant.

Schlick a huszárok ellen indítá rögtön összes lovasságát, melylyel e percben rendelkezhetett, vértéseket Kisslinger ezredes alatt; egy röppentyű úteg, mely a vértesektől balra fölállt, már zavart hozott a huszárok sorai közé. Hanem most megjelent még bal oldalukon Kocs felől a Montenuovo dandár is s rögtön megrohanta a huszárokat; megszalasztották a huszárokat s az osztrák lovasok aztán rögtön a 47-ik honvéd zászlóalj ellen fordultak, melyet teljesen szétrobbantottak. Már a fél 12 fontos úteget is jóformán elfoglalták, ekkor a 26-ik honvéd zászlóalj felsőbb parancs nélkül előre sietett az ágyuk segélyére; tüzelésével egyesült a bal szárnyon lévő többi kevés ágyu tüzelése, melyeket Klapka, ki ez esetet észrevette, rögtön előreindított. Ez ágyuk kartácslövéseinek nyomatékot adtak végre Nagy Sándor huszárjai is, kik az Ácstól Tatára vezető országúton ismét rendbe szedték magukat. Azonfölül az osztrákoknak nem is volt semmi okuk határozott előnyomulásra. Hanem Schlick mégis fölhasználta a kedvező pillanatot, hogy gyalogságával is előnyomuljon s Damjanichtól részben visszavegye az ez által elfoglalt tért.

Damjanich itt is bebizonyította régi állhatatosságát. Hanem a helyzetéről jelentések arra indították Görgeyt, hogy a többi viszonyokat is tekintetbe véve, szüntesse meg az ütközetet. Görgey az osztrákok terveiről azt hitte, hogy vissza akar-

ják foglalni az elsáncolt tábornot s újra szilárd állást venni Komárom előtt. Mihelyt meggyőződött, hogy nem forog fönn ez eset, az ütközet föladatát befejezettek tartotta.

Mi, az ügyeket is m e r v e, természetesen nem osztozhatunk semmi esetre e nézetben, hanem nehezen birjuk még azt is megérteni, hogyan lehetett Görgeynek e nézete, habár az ügyeket teljesen n e m i s m e r t e i s. Ha az osztrákok nem akarták visszafoglalni az elsáncolt tábornot, úgy csak egyet akarhattak még, t. i. visszavonulásukat, s főleg az ostromló ágyuk visszavonulását fedezni, a magyaroknak pedig érdekében állt é p e n e z t megakadályozni, tehát minden módon utánok nyomulni. Igaz ugyan, hogy a magyarok nagyon gyöngék voltak, még oly erősek sem mint az osztrákok (kiknek szintén aligha volt 25,000 emberük Komárom előtt), mert a 7-ik hadtest meglehetősen hasztalanul előretolatott a Nyitrához s csak az utolsó előtti órában hívták ezt vissza nagy bajjal és idővesztéssel. Ez az egyedüli mentség arra, hogy Görgey abbahagyta az ütközetet.

Hanem nehezen lehet eltitkolni, hogy a Klapkaféle intézkedések már előre magukban hordták a szétforgácsolás magvát a magyarok egész működésére nézve. Igen világosan megérthető ez, ha az apr. 26-iki ütközetet úgy fogjuk föl — a hogy azt a magyaroknak érteni kellett — mint nagy kirobanást, melynél, bármiképp forgassuk is a dolgot, a kirohanóra nézve minden előny é p e n a b b a n fekszik, hogy e g y bizonyos ponton oly nagy erővel jelen meg, a mint csak lehetséges, míg az ellenfélnek öt k ü l ö n b ö z ő p o n t o k o n , tehát megosztott erővel kell várnia. A döntő pontra nézve apríl 26-án a magyarok nem lehettek kétségben. E pont szélső jobb szárnyukon volt, a Duna mellett fölfelé. Ha a tér itt kedvezőtlen volt gyors előnyomulásra, úgy legalább a jobb szárnyhoz közel kellett keresni e pontot. Ez volt valóban az eset itt. Az ácsi erdő, mint minden más erdő kedvezőtlen a gyors és döntő előnyomulásra, mert hiányzik az áttekinthetés a csatatéren. A főműködés tehát Harkály és Csém környékére vala utalva. Valóban a magyarok is látták azt, mit elkerülhetlen látniok kellett. Hanem az volt a hiba, hogy e mozdulatot előbb a Knezych-féle kirohanás sikeré-

től tették függővé, miáltal főleg elveszett a drága idő, továbbá elszakítottak egymástól a hadtestek s csak nagy bajjal kellett őket az ütközet folyama alatt összekeresni.

Délután 1 órakor a szó sajtóképi értelmében megszűnt a harc; csak a hiábavaló ágyuzás folyt még tovább. Az osztrákoknak semmi okuk nem volt az ütközetet újra megkezdeni. E nap sikere kérdésen kívül az övök volt. Semmi egyebet nem akartak, csak visszavonulási ütközetet vívni s ezt valóban fényesen ki is állták, mihelyt az ellenséget visszariasztották várakozó állásba. Csak sötét éjjel mentek hátra a Concó patak bal partjára, honnan april 27-én folytatták visszavonulásukat.

A 7. hadtest előhada csak 26-án este ért Komáromra, mikor már vége volt mindennek; a hadtest zöme a 26. és 27. közti éjjel. 27-én reggel a 7-ik hadtest két hadosztálya egészen az ószönyi táborban állt s egy részök most az osztrákok üldözésére küldetett, kiket azonban nem értek már utól.

April végével a hadjáratnak új korszaka kezdődik. A magyarok fényes győzelmei új ellenségeket vonnak a harctérre; miután a magyarok nem zsákmányolják ki aprilisi fényes győzelmeiket, ez új ellenségek időt nyernek, hogy erejüket összegyűjtsék és kifejthessék. Bizonyos nyugalmi szünet áll be a főharctéren is. E szünidő szerfölött fontos. Külön fejezetet fogunk ennek szentelni. Mielőtt azonban ezt megkezdenők, közbeszúrjuk még az eseményeket, melyek ezalatt a mellékharc téren, a délin, utóbbi időben történtek. E mellékharc tért az utóbbi hónapokat illetőleg egészen elhanyagoltuk s tehettük ezt, mivel hogy az itteni események legkisebb jelentőséggel sem bírtak a fő, döntő ügyekre, melyek egészen a felső Tiszánál s a felső Dunánál összpontosultak. Hanem most mindenesetre vissza kell térnünk a mellékharc térré, miután jövőben ismét befolyást nyer az.

A)

A magyar főhadserég beosztása és ereje előbb Vetter, azután Görgey tábornok alatt 1849. március végén s april elején.

1. hadtest, Klapka tábornok alatt.

1. hadosztály, Desewffy alatt.

Bobich dandár: a 28., 46. és 47-ik honvéd zászlóaljak, 1 század Lehel huszár, 8 hatfontos ágyú.

Dipold őrnagy dandára: a 6., 26., 52. honvéd zászlóaljak, 1 század Lehel huszár, 8 hatfontos.

2. hadosztály, Máriaassy ezredes, később Kazinczy alatt.

Záko őrnagy dandára: a 19. s 34. honvéd zászlóaljak, $\frac{1}{2}$ század Hunyady huszár, 4 tizenkét fontos.

Schulz őrnagy dandára: 17-ik honvéd zászlóalj, 3. zászlóalj a 39. számú Dom Miguel ezredből, $\frac{1}{2}$ század Hunyady huszár, 4 tizenkétfontos.

Mesterházy ezredes lovas dandára: 8 század

1. számú Császár huszár, 4 század 8. s számú Coburg huszár, 8 hatfontos.

Tartalék tüzérség: 8 6-fontos.

Összesen 10 zászlóalj, 15 század lovasság, 40 ágyú, azaz 9200 gyalog, 1600 lovas, 800 tüzér, mindössze 11,600 e.

2. hadtest, Aulich tábornok alatt.

1. hadosztály, Szekulics alezredes alatt:

Mihályi alezredes dandára: 25., 54. és 56. honvéd zászlóaljak, $\frac{1}{2}$ század Lehel huszár, 8 hatfontos.

Gróf Buttler őrnagy dandára: 48., 60. és 61. honvéd zászlóaljak, $\frac{1}{2}$ század Lehel huszár, 8 tizenkétfontos.

2. hadosztály, Hertelendi ezredes alatt:

Collig őrnagy dandára: 1. zászlóalj a 39. számú Dom Miguel ezredből, az 52. honvéd zászlóalj (Bocskay),

2 század bereghi önkéntes, 1 század bécsi legio, 7 hatfontos.

Mándy ezredes dandára: 6 század 6. számú Württemberg huszár, 7 6-fntos ágyu.

Tartalék tüzérség: 6 háromfntos.

Egészben 8 $\frac{1}{2}$ zászlóalj, 7 század lovasság, 36 ágyu, azaz 8000 gyalog, 1000 lovas, 800 tüzér. Összesen 9800 e.

3. hadtest, Damjanich tábornok alatt.

1. hadosztály, Wisocki ezredes alatt:

Gróf Leiningen őrnagy dandára: 3. és 42. honvéd zászlóalj, 3-ik zászlóalj az 54. számú Hessen ezredből, 1 század 3. számú Ferdinand huszár, 8 hatfontos.

Kiss Pál alezredes dandára: a 9. honvéd zászlóalj, lengyel legio, 3-ik zászlóalj a 60. számú Wasa ezredből, 1 század Ferdinand huszár, 8 hatfntos.

2. hadosztály, Nagy Sándor ezredes alatt:

Knezich ezredes dandára: 66. honvéd zászlóalj, 2. zászlóalj a 34. számú porosz herceg ezredből, 8 hatfontos.

Kászonyi ezredes dandára: 8 század 2. számú Hannover huszár, 4 század Ferdinand huszár, 1 század lengyel dzsidás, 8 hatfntos.

Tartalék tüzérség: 8 hatfntos.

Egészben véve 9 zászlóalj, 15 század lovasság, 40 ágyu, azaz 9200 gyalog, 2000 lovas, 800 tüzér; összesen 12,000 e.

7. hadtest, Görgey tábornok alatt.

1. hadosztály, Gáspár ezredes alatt:

Horváth dandára: 39. honvéd zászlóalj, 6 század 9. számú Miklós császár huszár, 5 hatfontos (lovas üteg.)

Waldberg őrnagy dandára: 1 zászlóalj a Wasa ezredből, 8 hatfntos.

Petheő őrnagy dandára: neográdi zászlóalj, 2 század utász, 2 század Ujházy vadász, 5 hatfntos.

2. hadosztály, Kmety ezredes alatt:

Gergely őrnagy dandára: 10. és 23. honvéd zászlóaljak, 1 század utász, 7 hatfntos.

Ujváry őrnagy dandára: 45. honvéd zászlóalj, 2 század vadász, 4 század a 10. számú porosz király huszár ezredből, 8 hatfntos.

Uechtritz őrnagy dandára: 33-ik honvéd zászlóalj, 2-ik besztercebányai zászlóalj, 2 század nádor huszár, 6 hatfntos (lovasság uteg.)

3. hadosztály, Pöltenberg ezredes alatt:

Kossuth őrnagy dandára: 1. honvéd zászlóalj, 1-ső besztercei zászlóalj, 2 század 4. számú (Sándor nagyherceg) huszár, 7 hatfontos.

Zambély alezredes dandára: 14. honvéd, 1. pesti önkéntes zászlóalj, 4 század Sándor huszár, 7 hatfontos (lovasság uteg.)

A főhadiszállás hadoszlopa Simon alezredes alatt:

Weissel alezredes dandára: 4 század gránátos, 2-ik zászlóalj a 48. számú Erneszt főheg ezredből, 1 század német legio, 6 tarack.

Liptay alezredes dandára: 4 század tyroli vadász, 1 század utász, 5 tarack (lovasság uteg), 2 röppentyű löveg.

Benicky csapatosztálya: 3 század a 15-ik honvéd zászlóaljból, 2 század Benicky önkéntes, $\frac{1}{4}$ század nádor huszár, 2 ágyu.

A Tiszafüreden és környékén lévő csapatosztály: 13. honvéd zászlóalj, 1 zászlóalj a 2. számú Sándor császár gyalogezredből, 2 század utász, 2 század a 9. számú Miklós császár huszár ezredből, 2 század a 10. számú porosz király, 2 század a 4. számú Sándor huszárokból, 2 század Hunyady huszár.

Egészben 18 zászlóalj, $26\frac{1}{4}$ század lovasság, 68 ágyu, azaz 14,400 gyalog, 3150 lovas, 1360 tüzér; összesen 18,910 e. A két kiküldött csapatosztály együtt véve $3\frac{1}{6}$ zászlóalj, $8\frac{1}{4}$ század lovasság s 2 ágyura megy, azaz 2600 gyalog, 1000 lovas és 40 tüzérre, összesen 3640 emberre, úgy hogy a hadtestnél rendelkezés alatt csak 15,300 e. marad.

Összeadva a magyar hadtesteket :

1. hadtest, 10 zászlóalj, 15 száz. lovasság, 40 ágyu	= 11,600 e.
2. " 8 ¹ / ₂ " 7 " 36 "	= 9,800 "
3. " 9 " 15 " 40 "	= 12,000 "
7. " 18 " 26 ¹ / ₄ " 68 "	= 18,910 "
Összeg : 45 ¹ / ₂ " 63 ¹ / ₄ " 184 "	= 52,310 "

B)

A Schlickféle hadtest beosztása april 1-én s a következő napokon.

Lobkowitz altbnagy hadosztálya :

1. dandár. Parrot vezérőrnagy : 2 század a 2-ik vadász zászlóaljból, 3. zászlóalj a 3. számú Károly főheg, 1. zászlóalj a 12. számú Vilmos főheg ezredekből, 1. landwehr zászlóalj a 24. számú Parma ezredből, 3. zászlóalj a 30. számú Nugent ezredből, 1 század császár chevauxlegers, a 36. számú 6-fntos üteg.

2. dandár. Künigl alezredes : 3. zászlóalj Vilmos főheg, 3. zászlóalj Kudelka 40. számú, 2. zászlóalj Lattour 28. számú gyalogság, egy század császár chevauxlegers, a 34. számú 6-fntos üteg.

Lichtenstein Ferenc herceg altbnagy hadosztálya :

1. dandár. Fiedler vezérőrnagy : 3. zászlóalj az 58. számú István főheg ezredből, Ecker zászlóalj (4 század), 2. zászlóalj a 9. számú Hartmann, 3. zászlóalj a 10. számú Mazzuchelli ezredből.

2. dandár. Montenuovo ezredes : 2 század császár chevauxlegers, 6 század 8. számú (Károly porosz herceg) vértés, 2 század 2. számú Sustenau vértés, 2 század Kress chevauxlegers, 2 század János főheg dragonyos, a 3. számú lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége : a Schlickféle

6-fntos üteg, a 11. számú egész s a 12. számú fél rőp-pentyü üteg.

Egészben 11 zászlóalj, 16 század lovasság s $5\frac{1}{2}$ üteg (33 ágyu) azaz mintegy 11,000 ember.

M e g j e g y z é s. Schlick határőrzászlóaljait Jellacsicsnak adta át s ezek helyett a Károly főhcg ezred 3-ik zászlóalját s az Ecker (később Braisach) zászlóaljat kapta.

C)

A Hammerstein báró lovassági tábornok által 1849. april elején Galiciában összevont hadtest alkatrészei, melynek eleinte Vogel altbnagy alatt Kassa felé kellett volna működnie, később azonban a főhadsereghez vonatott.

1. d a n d á r, B e n e d e k vezérőrnagy alatt: 2 zászlóalja 36. számú Palombini, 1 zászlóalj a 24. számú Parma ezredből, 2 század 2. számú Károly Lajos chevauxlegers, 1 hatfontos üteg.
2. d a n d á r, B a s c o vezérőrnagy alatt: 2 zászlóalj a Deutschmeister, 1 zászlóalj a Hartmann ezredből, 2 század császár chevauxlegers, 1 hatfontos üteg.
3. d a n d á r, L u d w i g vezérőrnagy alatt: 1 zászlóalj a 20. számú Welden, 1 zászlóalj az 57. számú Haynau, 1 zászlóalj a 12. számú Vilmos főhcg, 1 zászlóalj a 63. számú Bianchi ezredekéből, a Trenk gránátos zászlóalj, 2 század Sustenau vértés, 2 század császár chevauxlegers, 1 hatfontos üteg, 1 lovas üteg.

Egészben 11 zászlóalj, 8 század lovasság, 24 ágyu, azaz körülbelöl 11,000 e.

D)

Azon három dandár összetétele, melyeket Welden 1849. april elején Cseh-, Morvaország, Ausztria és Stájerországból Magyarországra indított s melyek a Wohlgemuth-féle hadtest magvát képezték.

Herzinger vezérőrnagy dandára: 3-ik zászlóalj a 21. számú Paumgarten, 1. landwehr zászlóalj a 35. számú Khevenhüller ezredből, 4-ik zászlóalj ogulini határőr, 2 század 6. számú Wrbna chevauxlegers, a 18. számú 6-fontos üteg.

Teuchert ezredes dandára: 1. és 2-ik zászlóalj a Mazzuchelli ezredből, Hora gránátos zászlóalj; 2 század Ferdinand császár vértés, a 20. számú 6-ftos üteg.

Theissing vezérőrnagy dandára: 4-ik zászlóalj ottochani határőr, 1. landwehr zászlóalj az István főhég gyalogezredből, 2-ik zászlóalj az 51. számú Ferdinand d' Este ezredből, 2 század Civallart dzsidás, a 19. számú 6-fntos üteg.

Összesen 9 zászlóalj, 6 század lovasság, 18 ágyu azaz 10,000 ember.

E)

Simunich altábornagy hadtestének összetétele Komárom előtt március végén.

Alkatrészei: 3-ik zászlóalj a 20. számú Welden, 3 zászlóalj a 49. számú Hess ezredből, 2 század a Hess ezred 1. landwehr zászlóaljából, 1. és 2-ik landwehr zászlóalj a Khevenhüller 35. számú, 1. landwehr zászlóalj a Konstantin nagyherceg 18. számú, 1 landwehr zászlóalj az 1. számú ezredekéből, 1 landwehr zászlóalj Vilmos fhég, 2. zászlóalj Ceccopieri, 1. zászlóalj

Hartmann, 3. zászlóalj Haynau sorgyalogság, 4. zászlóalj szluini határőr, 2 század a 12-ik vadász zászlóaljból, 1 landwehr zászlóalj a 30. számú Nugent, 3. zászlóalj a 8. számú Lajos főhczeg ezredekéből, 6 század Ficquelmont dragonyos s 2 század a 2. számú Károly főhczeg chevauxlegerskből. Ehhez 7 üteg.

E $13\frac{2}{3}$ zászlóalj, 8 század lovasság és 7 üteg 14,133 emberre számított. Három dandárba voltak beosztva sokféle változtatásokkal:

L e d e r e r,
S o s s a y és
V e i g l.

A Veigl dandárnak, mely áprilban az ostromzároló hadtesttől különválasztatott, hogy Wohlgemuth hadtestéhez csatlakozzék, következő csapatokból kellett volna állni: 3-ik zászlóalj Welden, 3. zászlóalj Haynau, 1. zászlóalj Hartmann, 2 század a 12-ik vadász zászlóaljból, 2 század Károly Lajos főhczeg chevauxlegers, 2 század Kress chevauxlegers, 1 lovas üteg, 1 hatfontos gyalog üteg s 1 röppentyű üteg.

A valóságban azonban csak 11 század gyalogság, 1 század lovasság, 1 hatfontos gyalogüteg s egy röppentyű ütegből állt, azaz mintegy 2000 emberből.

TARTALOM.

Bevezetés. A hadviselő felek hadseregeiről. Osztrák, orosz, magyar	III.
A határőrvidék.	XIV.
A harcztérről katonai szempontból	XVII.

Első szakasz.

A pozsonyi országgyűlés összeülésétől a szerb fölkelés nyílt kitöréseiig.

Az 1847 ⁷ / ₈ -ki magyar országgyűlés	3
A mozgalnak az országban	13
A horvát, szerb és oláh ellenmozgalmak kezdete	16
Jellasics Inspruekban	29

Második szakasz.

A szerb fölkelés nyílt kitörésétől az osztrák hadsereg bevonulásáig Magyarországra Windischgrätz hg alatt.

A szerbek harczi készülétei a magyarok ellen	37
A szerb háboru julius elejétől september közepéig	41
Jellasic bán betörése Magyarországra	46
A velencei ütközet	55
A Roth féle hadtest elfogatása	57
Bécs és Pest. September vége és october eleje	62
A bécsi fölkelés. A magyarok előnyomulása a Lajthához	64
A schwechati ütközet	66
A magyar és osztrák hadsereg a felső Dunánál stb.	73
A mellék-harctérekén történt események stb.	77
A portyázó csapatok észak-nyugatom	78
A Bács és Bánátban történt események	—
Erdélyi események	91

Harmadik szakasz.

Windischgrätz hg támadó fellépésétől kezdve Pest városának a magyarok részéről kiűritéséig.

A magyarok ereje és állása az osztrákok támadó fellépésekor	103
Az osztrák hadműveleti terv	109
A parendorfi ütközet	120
A moóri ütközet	130
Görgey visszavonulása a Duna bal partjára	136
A Simunich hadosztály	138
Frischeisen alezredes hadoszlopa	139
Horváth alezredes csapata	—
Nugent tábornagy csapatosztálya	140
Schlick gróf hadműveletei	141

Mellékletek a harmadik szakaszhoz. Seregbeosztások

Negyedik szakasz.

Pestnek a magyaroktól odahagyásától Klapka és Görgey egyesüléséig.

A magyar hadi tanácsnak Pesten a hadfolytatására vonatkozó végzése	157
Görgey útja a bányavárosokba	162
Görgey tartózkodása a bányavárosokban	170
Görgey útja a Szepességbe	177
A felső Tiszánál történt események 1849. januarius	181
Klapka és Görgey egyesülése. Branyiszkó. Kassa	187
A közép Tiszánál történt események	195
A szerb harcztéren 1849. január, február	201
Az erdélyi események 1849. január, február. A piiskii hid	206
Seregbeosztás.	

Ötödik szakasz.

A magyarok támadó fellépéséig.

A kápolnai csata előtti napok	219
A kápolnai csata. Első nap	233
A kápolnai csata. Második nap	238
A magyarok visszavonulása a Tisza mögé	253
Dembinszky letétele	260
A szolnoki ütközet	263
A magyarok uj-hadművelati tervei	267
Hadsereg beosztások.	

Hatodik szakasz.

A magyarok támadó fellépésétől Komárom felmentéséig.

Görgey előnyomulása a Tarnához	285
A magyar főhaderő központosítása	287
A hatvani és tápio-bicskei ütközetek	293
Az isaszegi és gödöllői csata	301
Windischgrätz visszavonulása Pestre	316
A Komárom felmentésére célzó hadműveletek	322
A váci ütközet april 10-én	328
Windischgrätz visszahivatása a fővezérségtől	332
A nagy-sarlói ütközet	341
Az osztrákok visszavonulása Budapestről	350

A magyar hadsereg beosztása.

Osztrák hadtestek beosztása.

A KÁPOLNAI-CSATA TÉRKÉPE.

Artek 24000 láb=9600 lépés 1 osztr. mértföldre.

Geogr. mértföld 15,00 az egyenlítő egy fokára.

Hadállás febr. 26-án reggel s a csata kifejlődése.

Osztrákok

- a.a. jobb szárny Schwarzenberg Edm. altáb. alatt
(Bellegarde lovas dand. és Dietrich gyal. dand.)
b.b. balszárny Wrba altáb. alatt.
Csorich hadoszt. (melynél Windischgrätz hg.)
(Wyss, Colloredo és Schütta dandárok)
Tüzérségi főtartalék.
c.c. Schlick táb. hadteste.
d.d. jobb felőli oldalcsapat Zeisberg altáb. a.

Magyarok

- 1.1. Dessewffy hadosztálya.
2.2. Pöltenberg
3.3. Máriássy
4.4. Szekulits
5.5. Schultz
6.6. Aulich
7.7. Guyon
8.8. Kinetty
9.9. Hertclendy

Osztrákok

- e.e. A Schlick hadt. előnyomulása.
f.f. A Colloredo dandár előnyomulása.
g.g. A Wyss dandár Kápolnán és előtte.
h. Zeisberg dandár.

február 27-kén.

Magyarok

12. A Schultzt hadosztály egy csapatja.
13. Guyon hadosztálya.

— Az osztrákok állása febr. 26-án reggel.

- Indulási vonal s kifejlődés.
— Az osztrákok állása febr. 27.
— Brandenstein féle csapat vonulása Gyöngyösről 16-án.
— A Schlick hadtest vonulása Sirok és Verpeléth felé 27-én.
— A magyarok állása febr. 26-án reggel.
— A csata kifejlődése.
— A magyarok állása febr. 27-én.
— Indulási és visszavonulási utak.

Az isaszegi és gödöllői csata april 6-án.

Az osztrákok Hg. Windischgrätz tábornagy alatt.

- a. a. Lobkovitz hadosztálya
- b. b. Lichtenstein " gr. Schlick táb. hadteste
- c. c. Jellachich bán hadteste.

A magyarok Görgey tábornok alatt.

- d. d. 7. hadtest (Görgey) Gáspár ezredes a.
- e. e. 3. " Damjanich f. Schultz dandár
- f. f. Lovasság Nagy Sándor alatt. f. Dipold " testből.
- g. g. 2-ik hadtest Anlich. g. g. 2-ik hadtest Anlich.

- } Az osztrákok állása délután 3 óraker.
- } A magyarok állása esti 7 óraker.
- } Az osztrákok
- } A magyarok

AZ 1848—1849-DIKI

MAGYAR HADJÁRAT TÖRTÉNETE.

IRTA

RÜSTOW.

FORDITOTTA

ÁLDORIMRE.

II. KÖTET.

A komáromi és temesvári csaták térképével.

PEST,

EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.

1866.

TARTALOM.

Hetedik szakasz.

Az erdélyi, bácskai és bánáti események 1849. febr.
végétől május közepéig.

Az erdélyi események. A medgyesi ütközet	5
Szeben bevétele	7
Brassó bevétele s erdély teljes meghódítása	9
A szerb harcztér eseményei. Perczel Mór	17
Sz. Tamás bevétele	20
A római sáncok bevétele	21
Perczel és Bem a Bánátban	24
Perczel előnyomulása Pancsovára	27
Malkovszki előnyomulása a Bánát ellen	28
Nugent tábornagy csapatainak beosztása.	

Nyolczadik szakasz.

Komárom 1849. april közepétől juniushó derekáig.

Görgey elhatározása Budát ostrom alá venni	35
Buda Ostroma	41
Klapka és Görgey a hadügyminiszteriumban	50
Tárgyalások Oroszországgal	62
Alkudozások Oroszországgal	65
Welden tervei a támadásra	74
Az osztrák főhadserg beosztása Welden alatt.	

Kilenczedik szakasz.

1849. junius közepétől julius közepéig.

A felső magyarországi harcztér	83
Az erdélyi harcztér	90
A déli csatatér	92
A felső dunai harcztér	104
A haderők összehasonlítása	112
Az orosz főhadserg előnyomulása	115
Kassa megszállása	116
Menet Miskolcra és oldalt Debrecen felé	119
Az orosz hadserg Hatvan felé nyomul	126
A felső Duna. A zsigárdi ütközet	130
A peredi csata. Az első nap	136
„ „ „ A második nap	141
A csata eredményei	148
Győr bevétele az osztrákok által	153
A komárom alatti események jul. 2—11-ig	173
A komáromi csata jul. 11-én	185
Görgey elvonulása Komáromtól	192
A bács-bánáti csatatér	197
A hegyesi ütközet	199
A bán visszavonulása a titeli fensikra	207
A Temesvár előtti események junius—julius	208
Az erdélyi harcztér	211
Brassó bevétele	214
Portyázások a székelyek ellen	215

A fogarasi ütközet	218
A besztercei ütközet	219
A Szeredfalvai ütközet	222
Károlyfehérvár ostroma	224
A dunai hadsereg beosztása Haynau alatt. stb. — Az orosz hadsereg. — A magyar hadsereg.	

Tizedik fejezet.

1849. július hó.

A váci ütközetek	252
Görgey visszavonulása Losonczig	259
A turai ütközet	260
Görgey visszavonulása a Sajó mögé	266
Az oroszok átkelése a Tiszán	279
Görgey a Hernádnál	281
Haynau Pestre vonulása	287
A mossorini ütközet	294
A Szegedi elsánczolt tábor	298
A magyar tábor bel-viszonyai	303
A magyarok visszavonulása	305
Erdélyi események. A szepsi-sz.-györgyi ütközet	316
Bem támadása Moldva ellen	320
A Vöröstorony és Szeben elfoglalása az oroszok által	320
A szász — régeni csata	321
A Segesvári csata	323
A szerdahelyi és szász sebesi ütközetek	328
N.-Szebent Bem elfoglalja, a nagyessüri csata	329

Tizenegyedik fejezet.

Augustus kezdetétől october kezdetéig 1849.

A szőregi csata	336
Dembinszky visszavonulása Temesvárra	341
Temesvár bombáztatása	347
A csatatér	349
Bem átveszi a magyar csapatok feletti parancsnokságát Temesvárnál	353
Az ágyuharcz és az osztrák 4 hadtest megjelenése Szt. Andrásnál	357
A csata kimenetele	359
Görgey Nagyváradon	365
Görgey Aradon	373
A Világosi fegyverletétel	376
A lugosi csata s Aradvár eleste	392
A Bem és Guyon hadoszlop fegyverletétele Dévánál	396
Dessewffy hadoszlop fegyverletétele	400
Vécsey hadoszlop fegyverletétele	402
Inczedy, Gaal, Kazinczy csapatok fegyverletétele	402
Pétervárad eleste	407
Haynau és Paskievits értekezlete	409
Komárom Görgey elvonulása után	410
Komárom fölmentése	413
Klapka Győrre nyomul	418
Fegyverszünet kötés	424
Az ellenségeskedések ismétli elkezdése	431
Új alkudozások. Komárom átadása	432
A hadseregek kimutatása.	

Hetedik szakasz.

Az erdélyi, bácskai és bánáti események.

1849. február végétől május közepéig.

Az erdélyi események. A medgyesi ütközet.

Az erdélyi események elbeszélésének fonalát ott szakasztók meg, midőn Bem az osztrák főhaderőt a Piski hidnál megverte, ez által az országba ismét utat tört magának, a székely fölkelésbe új életet öntött, s Urbán hadosztályát a Bukovinába visszaüzte. — Az osztrákok a nagyfejedelemség déli részében csakhamar új támadáshoz készülöttek, mely az által lőn támogatva, hogy azon orosz hadtestből, melyet Miklós cár Európa nyugalma és a zultán jogainak fentartása iránti aggodalma folytán Moldva és Oláhországba küldött, most részint a széles körű fölhatalmazással bíró orosz tábornokok önkénytes ajánlata, részint Puchner kérelme következtében 15000 ember Erdélybe vonult, hogy Brassót és Szebent megszállja, és az osztrák haderő számára tartalékot képezzen.

Bem 1-ről 2-ára virradólag ismét Medgyesre érkezett; itt és Segesvárott tíz zászlóalja, tizenegy lovas százada, 36 ágyúja, összesen mintegy 11,000 embere volt.

Puchner február 27. és 28-án 3 gyalog-, 1 lovasdandárt és 40 ágyút indított útnak Szebenből Medgyes felé.

Az osztrák előhad már március 1-én megtámadta a magyart Kis-Kapusnál a Nagy-Küküllő folyó bal partján, de nem volt képes azt állásából kiszorítani s négy órai eldöntetlen harc után Asszonyfalvára a Fehérpatak mellé vonult vissza. — Március 2-kán az osztrákok nagyobb erővel ismétlék a támadást; a magyar előhad reggeli 9 óra felé kénytelen volt állását elhagyni és visszavonulni.

Bem ezt főhaderejéhez csatolá, melyet egy Szász-Ivánfalvától egy órányi távolra, Medgyestől nyugotnak, a Nagy-Küküllőbe ömlő hegyi patak jobb partján lévő magaslaton helyezett el.

Az osztrákok ugyan e patak bal partján Bem állásával szemközt egy magánálló csárdát foglaltak el, melynek birtokáért a magyarok támadása folytán élénk küzdelem fejlődött ki; több ízben elfoglalták, megmeg el is vesztek, míg végre esti 6 óra tájban az osztrákok egészen föladták és visszavonultak. Bem egész Kis-Kapuson túl üldözé őket, miközben több apró csetepaté fordult elő.

Kilenc óraker a komoly üldözés meg lön szüntetve, de az ágyúzás még éji tiz és fél óráig tartott. — A veszteség a viszonyokhoz mérve, melyeket az egész háború folytán mind általánosan érvényeseket tanultunk ismerni, mindkét részen igen jelentékeny volt. Bem Kis-Kapuson gyöngé előhadat hagyott és serege zömével még azon éjjel a szász-ivánfalvi erdő mögé húzódott.

Midőn az osztrákok március 3-án délben Kis-Kapust újra megtámadták, a magyar előrség kénytelen volt azt csakhamar odahagyni. A harc színhelye tehát megint az ivánfalvi patak melléke lön. Az osztrákok a balparton Bem homlokvonala ellenében nagyszerű tüzérségi előkészületeket fejtének ki, a hegyek közti balszárnya ellen pedig ugyanakkor egy seregosztályt menesztének. Az általános viadal délutáni három és négy óra között fejlődött ki itten, esti 6 óra felé, midőn a magyarok figyelme bal szárnyukra irányozva, s az osztrák tüzérség hatása mindinkább felismerhető lön, a császári gyalogság a medgyesi uton komoly támadáshoz fogott.

A magyar balszárny megkerülésének nem lett ugyan óhajtott eredménye, miután az osztrákok e célból kiküldött csapatja a szász-ivánfalvi hegyek közti előnyomulása közben maga lön Bem egy hadosztálya által oldalvást megtámadva, ellenben a magyarok homlokvonala ellen intézett támadást teljes siker koronázta; ezek itt minden ponton megzavarodva hátráltak, s noha részint Marosvásárhelyről, részint délről Mosna felől némi új csapatok érkeztek a csataterre, alig tehettek már egyéb szolgálatot, mint a hátráló zászlóaljok összegyűlését fedezni, és egy szuronyroham, melyet Bem velök még megkísérlett, nemcsak hogy teljesen meghiusult, de megújítá és fokozá a már elhatalmasodott rendetlenséget is.

A magyarok kényszerítve voltak visszavonulni s e visszavonulás csaknem vad futássá fajult. — Először is Medgyesre mentek, itt átkeltek a Nagy-Küküllőn s aztán annak jobb partján Erzsébetvárosba huzódtak; innen ismét a Küküllő bal partjára és Segesvárra, hol március 5-én reggel az ott maradt s a medgyesi csatában meg sem is jelent csapatokkal egyesültek.

Szeben bevétele.

Medgyesnél teljesen megveretvén, Bem Segesvárnál el-sáncolni kezdé magát, s a Székelyföldről oda vont uj zászlóaljakkal növelte erejét. — Az osztrákok csak lassan követték, ugy annyira, hogy a magyar tábornok négy napi időt nyert. — Puchner előcsapatai csak 8-kán mutatkoztak Segesvár előtt, és pedig nemcsak a Küküllő jobb, hanem egyszersmind bal partján is. — Miután Segesvár csak 5 mértföldre van Medgyestől, e hoszú késedelemnek szükségkép föl kellett tünnie. Az osztrákok célzattaira nézve különféle következtetéseket lehetett elvonni abból. Bem a szög fejére talált.

Az osztrákok t. i. a medgyesi győzelem után ugy okoskodtak, hogy Bem pusztá üldözésével kár volna beérniök; megsemmisítő csapást terveztek ellene, mely által a Székelyföldről elszakittatván, e segélyforrástól is megfosztassék, s e csapás oly strategiai megkerüléssel akarták kezdeni, melynek csak az a bibéje volt, hogy nagyon messziről kezdte a dolgot, és pedig kétszeresen messziről, minthogy az út fölötté nehéz járatu területen vitt keresztül. — Mig t. i. a Medgyesnél megvert magyarokat csak egy gyenge előőrség követé, még pedig lassan és óvatosan haladva, addig a sereg zömével Medgyestől jobbra Szent-Ágothának tartottak, hogy innét a Hortobágyon fölfelé Hégen, Ápold és Segesden át a segesvári tábort bal szárnyán megkerüljék s Bem hadtestét teljesen megsemmisítsék.

Bem március 9-én teljes bizonyosságra jutott arra nézve, mit forralnak az osztrákok ellene s most azon merész tettek egyikére határozta el magát, melyeket különösen kedvelt, melyek meglepnek, vakitnak, de valódi eredményök nem mindig, sőt

csak a legritkább esetben felel meg fényöknek, minthogy háborúban nem elég az ellenséget megzavarni és megugrasztani, hanem arról van szó, hogy az ellenséges haderőnek komoly anyagi kár okoztassék.

Bem elhatározta magát, az osztrák haderő által a Küküllő balpartján egészen tárva hagyott utat felhasználva, egyenesen Szebennek menni, s az időközben oda bevonult oroszokat, kiket még a lengyel fölkelő harc óta gyűlölt, megtámadni s Oláhországba visszautazni; még március 9-én reggeli 11 órakor fölkerelkedett Segesvárról; az eső csak úgy szakadt; éjfél után 2 órakor Paratélyra ért, honnan Bethlen ezredes alatt egy hadosztályt küldött Musnán át délnek, hogy a netán oda vetődött osztrák csapatokat elfogja. — 10-én reggeli 8 órakor Medgyesre érkezett, szétverte az ott lévő osztrák helyőrséget, s Perczi ezredest 1500 emberrel s négy ágyuval hátrahagyván, legott tovább ment, Nagy-Sély felé, hová még az nap megérkezett. Itt csapatait egy éjen át pihenteté s március 11-kén reggeli 6 órakor ismét utra kelt. Utközben Szelindeknél bukkantak a magyarok az első kozákokra, kiket a huszárok csakhamar megszalasztottak, s délutáni 4 óra felé Nagy-Csűrbe érkeztek. — Az egész mintegy 10 német mértföldre nyuló ut 54 óra alatt lőn megtéve.

Nagy-Csűrbe érve Bem, maga előtt látta az oroszokat, kik Szebentől északra fejték ki haderejüket, hogy őt fogadják. — Ő haladéktalanul előtérbe állítá tüzéréségét, de ez nem volt képes tüzelésével az oroszokat megingatni. — De egy balszárnyuk ellen intézett s néhány székely zászlóalj hathatós szuronyrohamával összekötött hadmozdulat végre rábirta őket, hogy az elsáncolt külvárosokba visszavonuljanak; erre Bem percig sem késett ezeket megrohanni; a tarackok a legalkalmasb ponton fölállítottak, hogy a várost granátzáporral borítsák el, mialatt a csapatok rohamra mennek. Esti 7 órakor nyomultak ezek a külvárosokba, melyeket az oroszok elhagytak. Ugy látszott azonban, hogy az oroszoknak nagy kedvök volna, a belvárosból nem tágitni. — Bem ide is utánnok nyomult, s egyidejűleg Szersebetről (Samfalva) a Bethlen alatti hadosztály is megérkezett, melyet Bem Paratélyból balja felé küldött s mely most az

oroszk visszavonulását a Vöröstorony szoros felé elvágni fenyegetődzött.

Az orosz parancsnok Skariatine ezredes ekkor elhatározá, Nagy-Szebent odahagyni s a Vöröstorony szoros felé, melyen át az olt-völgyi ut Erdélyből nyugati Oláhországba visz, visszavonulni.

Bem 9 és fél órakor este bevonult Szebenbe, hol sok lőszer-és fegyverkészletet talált; a fegyvereket azonnal hiányosan fölszerelt zászlóaljainak jobb karba helyezésére fordította.

Brassó bevétele s Erdély teljes meghódítása.

Március 12-én Bem Bánffyt és Pereczyt 4000 emberrel az Olt mentében Boitza felé küldé, az oroszok szemmeltartása végett. Vöröstoronyi állásukból végkép kiverni őket akorra tartá fönn, mikorra Brassót elfoglalja, s az osztrákokat Puchner alatt, nemkülönben Engelhardt orosz tábornokot előbb jól elpáholja.

Puchner Segesvárra márc. 10-én — nem kis csodálkozására, minden ellenállás nélkül vonult be. E fészket valóban egész üresen találta, s csakhamar megtudá azt is, hogy Bem Medgyesen át Szeben felé halad, de nem akart hinni e hirnek, mig Skariatine tudósításai 11-én azt meg nem erősíték. Ekkor a Hortobágyvölgyben fekvő Sz.-Ágothának fordult, hogy, ha még lehetséges, idején érkezzék Szeben fölmentésére. Azonban már utközben értesült, hogy Szeben a magyarok kezébe esett s az oroszok a Vöröstoronyhoz visszatértek.

E hir az osztrák hadtestben a legmélyebb levertséget s megdöbbenést idézé elő. Néhány tábornok ott hagyá a csapatokat; a főparancsnok Puchner maga ment elő rosz példával, midőn a főhadi kormányzékkel Oláhországba vonult vissza. Körülbelül ugyan e pillanatban táborszernagygyá neveztetett ki Bécsben, s gyalázatos futása legkevésbé sem akadályozta, hogy 1849. szeptemberben az osztrák császári testőrség másodkapitányává, s októberben Velence városa és vára kormányzójává neveztessek ki. Helyette Kalliani tábornok vette át az osztrák csapatok parancsnokságát, s azokat az Olt mögé Brassónak ve-

zeté vissza; az Olt átkelési pontjai egyelőre megszállva tartattak. --

Bem marcius 12-dikén Bethlen alatt 4000 embert küldött ki Ujegyházán át, az osztrákokat fölkeresni s egyelőre legalább szemmel tartani.

Marcius 14-dikén Bánffy és Perczy csapataival még egyszer támadást intézett Skariatine ellen, hogy ezt végkép elijeszze, s aztán annál bátrabban fordulhasson összes erejével az osztrákok és Brassó ellen.

Ugyanaznap Czetet valamennyi csapattal, melyekkel ama 35,000 emberen fölül, kiknek Skariatinenel szemben kell vala maradniok, — rendelkeznie lehetett, mindössze tehát mintegy 4000 emberrel az Olt mellett lévő Fenyőfalvának inditá.

Czetz az osztrák őrseget kiveré Fenyőfalváról, 15-dikén az Oltparton fölfelé Utsáig s 16-dikán Fogarasig, ellenállásra nem találva, majd 17-dikén Vledényig nyomult. Utközben a Bethlen hadosztályának legnagyobb része hozzá csatlakozott; Vledénybe a Háromszékből is érkezett egy hadosztály, s egyszersmind maga Bem is odajött Szebenből. Most összesen 7 zászlóalja, 10¹/₂ lovas-dandára s 26 ágyuja, összesen 8700 embere, s azok között 1500 lovasa vala, kikkel 18-dikán Vledényből Brassó felé indult.

Feketehalomnál az osztrákokkal találkozott Kalliani alatt, ki apró csetepaték között, komoly csatába nem bocsátkozva, Brassó felé hátrált.

Engelhardt tábornok, ki 6000 oroszral határozott utasítások nélkül állt itt, 18-dikán este a tömösi szoroson keresztül visszament Oláhországba. Az osztráktábornokok levertsége — hajlandóságát: Erdélyt védelmezni nem fokozá; Kalliani a 18. és 19-dik közti éjjel a törzvári és Tömösszoroson keresztül két hadrészben követé őt, s Bem 19-dikén kardcsapás nélkül bevonulhatott Brassóba, honnan, 4000 embert hagyva hátra, rögtön ismét Nagy-Szebenbe sietett.

Itt az utóbbi időben a magyarok részéről 2000 ember állott Bánffy ezredes alatt, míg egy előre mozdított 1500 embernyi hadosztály Ihász alezredes alatt Boitzát tartá megszállva. Ezen hadosztály s az oroszok között a Vöröstoronynál az utóbbi

időkben dacára a 14-diki ijesztési támadásnak, mely nem eszközölte egészen az ohajtott hatást, ismételt csatározásokra került a dolog. Bem tehát marcius 26-dikán komoly támadást intézett a Vöröstorony ellen, elkergeté az oroszokat egészen, sőt egy darabig Oláhországban is üldözte őket, aztán a szorost Ihászra bizta 2000 emberrel.

Erdély így egyelőre tökéletesen a magyarok hatalmában vala; csak a lévai várda s Károlyfehérvár vára voltak még osztrák kézben. Azonkívül azt is meg kelle gondolni, hogy az oláhok hegy-zugaikban még mindig ellenségesen állottak a magyarokkal szemben.

A mi a két erődöt illeti, végre el kelle azoknak esniök, ha Erdély az osztrákok előtt továbbra is zárva, s ama két hely elszigetelve marad, sőt valami nagy erőlködés sem vala szükséges, hogy azon idő alatt, míg őrségeik birtokolni tudják, fékentartassanak. Ugyanez állt az oláhok vagy románokra nézve is. Roszúl fölszerelt, hiányosan szervezett népfölkelésök csak úgy merészelhetett előjönni búvzugaiból, ha valami nagy haderőre támaszkodhaték.

Magában véve tehát Bem erdélyi hadjáratának eredménye rendkívül fényes volt, rendkívül fényes minden kifogás és föltétel nélkül, ha az ember nem gondol arra, hogy csak előleges vala, hanem véglegesnek tekinti.

Debrecenben valóban véglegesnek lön tekintve, s ezt talán nem lehet Kossuthnak túl szigorún fölróni, mert Bem rövid tudósításai nem voltak valami túlszerűnyek. Kossuth most csak arra gondolt, hogy Bem már fölösleges Erdélyben jelentékenyebb haderővel s onnan bátran kiszólítható. Először is a Bánátba kellett volna nyomulnia, maga előtt itt is mindent győzelmesen leteritnie, Aradot és Temesvárt bevennie, aztán a Dunáig előmennie, s midőn a főharetéren az ügyek kedvező fordulatot vőnek Magyarországra nézve: a remények is fölebb fokozódtak; Bemnek eszerént át kellett volna mennie a Dunán, s a fősereg fölött a főparancsnokságot átvennie. A mint az előbbiekből tudjuk, Kossuth megígérte Görgeynek, hogy Bem april közepén 16,000 emberrel Erdélyből s a Bánátból az Al-Dunánál léssen. Mint lett volna ez marcius végnapjai előtt lehet-

ségessé teendő: mindenesetre nehéz megmondani, ha az ember meggondolja, mi mindent nem kellett volna Bemnek útközben még véghez vinnie. Hanem Kossuth reménylé, a mit óhajtott; s a főhadserég főparancsnokságát Bemre ruházhatni, azt valóban egész szívből ohajtá.

Tudjuk, hogy mostanság névleg még Vetter viselte a fő-sereg főparancsnokságát; tényleg pedig az ideglenes parancsnok, Görgey viselé azt, s ha Vetter, miként előre látható volt, nem üdülende föl rövid idő alatt, a parancsnokságot névleg és végleg is át kelle vennie Görgeynek, ha csak nem leheté átruházni oly férfiura, ki neve és tetteire nézve Görgeyt fölülmulni látszék.

E férfiu valóban nem lehetett más mint Bem. Mi Bem hadviselési-modorát oly birálatnak vetők alá, mely ellen, véleményünk szerint, semmiféle szempontból sem tehet ellenvetést, ha ki az ügyeket higgadtan tekinti. De megfogható, hogy épen a nyugalom az, mi izgalmas időkben fölízgatott népeknél hiányzik. Az ohaj és reményteljes fölületes szemlélő előtt Bem igen természetesen egy Cäsarnak tűnék föl, a ki jött, látott és győzött, s Görgey marcius végével még mi hasonlót sem mutat-hata föl ellenében. Hat hét alatt Bem Erdélyt nemcsak az osztrákoktól, hanem azok szövetségeseitől, az oroszoktól is elvette. Azt persze senki sem vette fontolóra, hogy az erdélyi osztrák haderő a Windischgrätzével legkevésbbé sem volt összehasonlitható, s hogy az oroszok akkor még igen határozatlan utasítások szerint működtek, s semmi esetre sem valának utasítva a magyar fölkelés ellen élet-halál-harcot folytatni. Arra sem ügyelt senki, hogy Bem Erdélyt már egyszer ép oly gyorsan (ha nem gyorsabban,) egészen elvesztette, mint most visszafoglalá. Ha valaki erre figyelmeztetett volna, szükségkép be kellett volna vallani, hogy Erdély most is csak ideiglenes, és semmiesetre sem biztosított birtok Magyarországra nézve, hogy a közmondás: „Hamar gyült szerdék hamar vész el is,“ melynek a háboruban valóban több mint közönséges jelentősége van, ez egyszer megint találóan alkatmazható, továbbá azon gondolat is felmerülhetett volna, hogy ugyanazon egyén, ki a rész-harcban valóban nagy volt, igen rossz fővezér lehet egy nagy háború folyta-

tására határozott nagy sereg számára. De mily kevéssé otthonosak, vagy csak érthetők is a nagy tömegre nézve e fogalmak és megkülönböztetések, mindennap alkalom nyílik tapasztalni.

Bem ez idő szerint Erdélyben fényesen győzedelmeskedett. Hogyan? mi körülmények között? ez közönyös dolog volt, mert azok is alig gondoltak vele, kiket közéről érdekelt. Bem a fősereg elére nagy méltán leheté állítani, kivel Görgeynek nem vala szabad mérközni akarnia.

Kossuth teljesen megelégedheték, ha Bem a fősereg parancsnokává leendett. Bem minden specifice magyar politicalai előítélettől ment vala; a mi őt általán politikailag elfogulttá tevé, oroszok iránti gyűlölete vala, de ez most nem látszék jelentékeny következményti lenni a magyar fölkelés folyamára. Bem, miként Kossuth, a magyar háborut egy általános európai forradalom csirájává akará tenni, melyből egész új európai állam-szervezetek fejlődjenek. Bem a mellett idegen volt Magyarorszában; oly nagy hatalmat leheté rábizni, a melyet katonai működés csak igényelhet, s még sem kelle attól tartani, hogy annyira befészkelhesse magát, miszerint Magyarorszában politicalai szerepet játszassék.

Bem tehát képe s volt a főparancsnokságot átvenni, s ez előnye volt Dembinsky fölött, másrészt pedig semmi veszélylyel nem járt, ez állomást ő rá bizni, a mi közös vonás volt benne minden nem-magyarral.

Ime, innét származtak Kossuth túlzott reményei, ohajtásai, ígéretei.

De bármily bizalmat lehelltek légyen is Bem tudósításai: e bizalom lelkében éppen nem létezett. Ha Erdély meghódítását mások előtt véglegesnek tünteté föl: ő azt csak ideiglenesnek tartá, melyet előbb biztosítani kell, mielőtt ő maga teteme-sebb csapatmennyiséggel az országot odahagyhatná.

E végre első lépés gyanánt új csapatok szervezésének kell vala szolgálnia, a mit, mint tudjuk, Bem eddig kissé elhanyagolt. Valóban, ha csak 10000 embert vitt volna is ki a Bánátba, alig maradt volna valami Erdélyben. Most tehát minden zászlóaljnak, s minden huszárhadosztálynak teljes keretet kelle képeznie. Azon 13 új honvédzászlóalj, melyek ily módon fölállit-

tattak, a 74-től 86-ig terjedő számokkal jelöltettek. Azonkívül a nemzetőrségből 10 zászlóalj alakítottak, melyeket lőfegyverekkel nem bírtak ellátni, s főkép a határszorosok fődözésére akartak alkalmazni; az 1-sőt és 2-odikat Beszterezén és vidékén, a 3-adikat, 4-ediket és 5-ödiket a Székelyföldön, a 6-odikat a bodzai szorosnál, a régi római sáncoknál Brassótól délkeletre, s a Tömös-szorosnál, a 7-ediket a törzvári szorosnál, a 8-adikat innen a Vörös-toronyig; a 9-ediket és 10-ediket a Vörös-toronytól a Vas-Kapuig.

E szervezkedések hosszabb időt vettek igénybe, a borgoprundi szoros, mint Bukovinába vezető, a gymesi és oitói Moldvába vivő szorosok megerősítése, és egy hidfő építése a Szamoson Deésnél. Míg az új szervezkedések bevégezve nem valának, az erdélyi régibb hadak folyvást el voltak foglalva; őrizniök kelle a szorosokat, de egyszersmind Károly-Fehérvár és Deés ostrománál is szerepelniök.

Károly-Fehérvár előtt, melyet osztrák részről August ezredes 10 gyalog századdal és 48 lovassal őrzött, — Bem Kolozsvár eddigi őrségét Kemény alatt voná össze. April 20-án aztán Stein ezredes neveztetett ki az ostromcsapatok parancsnokává e helyen. Ezeknek először is nem volt elég ágyujok. Kezdetben csak hat 6-fontos, egy későbbi időszakban tíz 6-fontos és három 3-fontos ágyuval rendelkeztek. Ostromágyuk éppenséggel nem valának kéznél, s csak június közepe táján érkeztek, miután Arad és Déva a magyarok kezébe került.

Dévát, melyben csak 60 osztrák volt, Forró ezredes 2000 magyarral és 6 ágyuval körítette be. E hely — mit mindjárt jónak látunk megjegyezni, hogy ne kellessék rá ismét visszatérnünk, — május 27-dikén elesett, míg Károlyfehérvár folyvást tartá magát.

Mindehez járult, hogy az oláhok Janku alatt, a helyett hogy Bem sikerei után meghúzták volna magukat, kétszeres tevékenységet fejtének ki.

Ugyanis a zalathnai és abrudbányai hegyvidékbe vették magukat éjszak-nyugatra Károlyfehérvártól, honnan ezzel egyre közlekedtek, s portyázó kitöréseket intéztek a völgyekben minden ellen, a mi csak magyar érzelmű volt.

Ámbár Bem már áprilisben egy gyöngé hadosztályt egyelőre utnak indított Bánffy alatt a Bánátba, ily körülmények között még annak útja is felfüggesztetett. Bem azt tartá, hogy Magyarországnak ügyekeznie kell jó szerivel kiegyezkedni az oláhokkal, hogy legalább ezen a magyarok saját táborában mindenfelé eloszolva lévő ellenségtől szabadulni lehessen. E végre ki is küldetett egy Dragos nevű, oláh származásu magyar biztos, s az alkudozások már-már kedvező véget látszottak érni, midőn egy közbejött szomorú esemény megint mindent kérdésessé tön, s az oláh fölkelés lángja újra lobbot vetett.

A magyar hadügyminiszterium határozott parancsot adott, miszerint az egyes magyar parancsnokok a fegyverszünet alatt, melyet Dragos kötött, s az azzal összekötött alkudozások alatt, az oláhok ellenében minden ellenségeskedéstől tartózkodjanak. Áll vala pedig Brádnál a Körös-völgyben Abrudbányától délnyugatra, hol akkor Janku főhadiszállása volt, april óta egy nem Bemtől függő magyar dandár. Ennek parancsnoka Hatvany egyenesen Kossuthhoz fordult, eléje terjeszté, hogy mos könnyű lenne az oláhokat megtámadni, s hogy erre szükségképen fényes eredményeknek kellend bekövetkezniök.

Kossuth elég meggondolatlan volt engedélyt adni, hogy Abrudbánya ellen nyomuljanak. Majus 6-dikán tehát Hatvany csakugyan előnyomult oda, s könnyű szerrel vissza is verte a mitssem gyanító Jankut a nagy Aranyos völgyébe. (Reu mare.) Az oláhok, a gyalázatos békeszegésen méltán elkeseredve, agyonüték a persze teljesen ártatlan Dragost s valamennyi földieiket kik a magyarokkal értekezést tanácsolták. Erre Janku Topánfalvánál (Alsó-Tsertés) csapatait újra összeszedve, május 8-dikán Hatvanyt Abrudbányánál megtámadta. Makaes hare után, mely május 9-dikén reggeli 3 óráig tartott, Hatvanynak Brádra kelle visszavonulnia, hol május második felében még egyszer fölkeresztetett Jankutól, s ámbár azóta segédhadakkal erősödött, tönkre veretett, ugy hogy dandárából alig 200 ember menekülhetett a dévai ostromhadtesthez.

Épen akkor, midőn Hatvany esztelen s Kossuth meggondolatlan eljárása e közbejött eseményt előidézék, Bem az oláhokkal kezdett alkudozásokban bizva utnak indult a Bánát felé. Mi-

előtt azonban oda követhetnők, kell, hogy előbb előadjuk mi törtörtént azalatt a szerb csatatéren.

Hogy Bem, — miként Kossuth a fősereg ideiglenes főparancsnokának megígérte, ápril közepén a Dunánál meg nem jelenhete, kiderül az imént elmondottakból. Itt még azt akarjuk hozzá tenni, hogy Bem nem kevésbé számított a törökök segítségére az oroszok ellen. Az oroszok bevonulása Moldvába és Oláhországba a portának legkevésbé sem lehetett inyére; azért is egy kis figyelő hadtestet állított föl a maga részére Oláhország nyugoti részében, Kis-Oláhországban. Ennek Omer basa volt a parancsnoka. Bem ítélete szerint e férfiú azon részhez volt csatlakozandó, a mely jobban győzendé őt kenni. Hogy az oroszok megfogják emberelni valamivel, miszerint ismét Erdélybe jövének, hátukat legalább annyira biztosítsák, hogy ellenök föl ne lépjen, azt előre bizonyosnak vélte, de ép oly biztosan hitte, hogy Omer basát rá lehet venni a magyarok értelmében működni az oroszok és osztrákok ellen, ha a magyarok többet fognak adni, mint az oroszok. Bemmél magával később ugyan e tárgyra még vissza kellend térnünk.

Bem alkudozásairól a törökökkel misem jött tudomásra, s még most is nehezen fog valami kitudatni. Csak egyre kell itt figyelmeztetnünk. Bem a törökökkel alkudozék az oroszok ellen, de egyszersmind az oláhokkal is alkudozék, kik az oroszokhoz föltétlenül ragaszkodtak, s kik közül néhányan, akkoriban a legjelesebb elmék, egy nagy román birodalom föllállításáról gondolkoztak, melyhez Erdély egy nagy része is tartozandott volna, Oroszország s — mint hívek, az ezzel szoros frigyben álló Ausztria védnöksége alatt. Hogy e kettős alkudozás nehezen elhárítható ellentéteket foglalt magában, alig szükség nyilvánítani. Bár mily rózsaszinben látta is Kossuth Debrecenből Erdély helyzetét Bem sikerei után, láttuk, mily kevésbé volt az valóban, s most forduljunk a szerb csatatérhez, s vizsgáljuk meg, az ügyek miként alakultak itt március kezdetétől fogva.

A szerb harctér eseményei. Perczel Mórnak, mint főparancsnoknak e harcmezőn, — első vállalatai.

A Bácskában Nugent táborszernagy mint láttuk február végével, miután Eszék elesett, csapatainak egy részét*) Pétervárad ostromára fordíthatta. Ez által itt egy 4000 ember és 13 ágyuból álló szerb hadosztály rendelkezhetővé lőn, mely Zsomboron és Bajmakon át Szabadkának nyomult. E város alá, hol a Gál magyar hadosztálya állott, március 4-dikén estve érkezett meg. Támadása visszaveretvén, Bajmakra vonult vissza. Erre Gál eltökélte, hogy maga lép föl támadólag. A horgosi őrségnek, mely szintén osztályához tartozék, de melyet mégsem volt képes elég jókor magához vonni, parancsot adott Ó-(Magyar-) Kanizsa ellen tüntetni, s miután Szabadkán elegendő őrséget hagyott, 3000 emberrel és 5 ágyúval március 5-dikén jókor reggel megindult Bajmak felé.

5-dikén délelőtti 10 órakor egy völgytorkolatban találá a szerbeket, Bajmaktól északkeletre, előnyös állásban; ágyuharc fejlődött ki, de a gyöngye magyar tüzérséget a több mint kétszer oly erős szerb rövid idő alatt elnémitá, s félre kelle azt mozdítani. Erre a szerbek gyalog- és lovasságukkal a völgytorkolaton át előtörték. — Csakhogy most Gál is sikra állitá gyalogságát, mely az ellenséget még indulásközben meglepven, 3 ágyuját elvett, 200 emberét leölt és megsebesített, s a hegynyilas mögé visszanyomá.

Akkor tájt, hogy ez episod történt, érkezett Perczel Mór Szegedre, hogy Hadik helyett a parancsnokságot átvegye. A 2-odik hadtest vezényletéről, mint tudjuk, Dembinskyvelí viszálya folytán január végével lemondott s Debrecenbe ment. Határozottan az uralkodó liberalis országgyűlési párt-embere lévén, nem mellőztethetett egészen, s oly állást kelle számára kijelölni, melyben mind Dembinskytől, kivel ép akkor civakodott, mind Görgeytől, kivel rég óta feszült viszonyban volt, független lehes-

*) Lásd az A mellékletet e cikkhez.

sen. Sőt az sem valószínűtlen, hogy igen szerették volna őt, mint bizalmi férfit a sereg élére állítani; s lehet, hogy erre nézve most kelle próbát tennie. Mert bár mindig „kitünő“ szolgálato-
kat tőn, mégis csekély népszerűséggel birt a katonaságnál; ta-
lán mivel ezek tudták, mint és kitől lönek e „kitünő“ szolgálato-
tok téve.

Perczel tehát március elején Szegedre küldetett, legköze-
lebb azon megbizással, hogy Péterváradot fölmentse.

A február 13-adiki ütközet után a szerbek a Tisza bal
partján Szeged átellenében Szőregnél, Deszknél, Szent-Iványnál
és bánáti Zombornál (a Maros mellett, mely össze nem tévesz-
tendő a Bácskában lévő Zomborral), ismét erősen megveték
lábukat. Hasonlóképen állottak a jobb Tiszaparton, Ó-Kani-
zsánál és Zentánál is. Perczel tehát azzal akará kezdeni had-
műveleteit, hogy előbb a balparti táborokat elveri, s egyszers-
mind a jobb-partiakat a balra átüzi; aztán, miután Szegedet
ilyképen a legfenyegetőbb veszély ellen biztosította, Csantavé-
ren, Hegyesen, Verbászon, Ó-Kéren át Uj-Vidékre szándékozott,
hogy Péterváradot előbb a Duna bal partján mentse föl.

Március 22-én Perczel a szegedi hadosztálylyal megtámadá
a szőregi, deszki és szent-iványi táborokat, és a szerbeket visz-
szanyomta Török-Kanizsára; egyszersmind a szegedi hadosz-
tály bal szárnya Makóról átment a Maros bal partjára s megtá-
madá Zombort, míg a szabadkai osztály balszárnya Horgos fe-
lől Ó-Kanizsánál a Tisza balpartjára üzé. A szabadkai hadosz-
tály zöme Zentának volt irányozva, hol 22-edikén erős ellenál-
lásra talált, de azért 23-án mégis erőt vett azon.

Még az nap elindított Csantavér felé a két hadosztály
minden rendelkezés alatt álló csapata, hol 24 edikén, — néhány
nemzetőrcsapattal együtt, — 6 zászlóalj, 6 lovas dandár s 24
ágyú, összesen 7000 ember, — állott.

E kis haderővel Perczel 25-ödikén minden ellenállás nélkül
Hegyesig és Szeghegyig nyomult elő; itt egy csapat huszárra
talált a péterváradi őrségből, mi arra mutatott, hogy a péter-
váradi ostromhadtesttel nem sok baj leend.

S valóban úgy is volt. A bajmaki csata után (március
4-edikén) a zombori (Bácska) szerb-szerém hadosztályban élénk

viszályok mutatkoztak, melyek úgy látszik, le lettek volna csilapíthatók, ha jobb osztrák fegyelem hozatott volna be. Azonkívül Pétervárad ostromzára csak a Duna jobb partján látszott teljesen elégtelennek, miután a helyőrség Uj-Vidéken át a Bácskába be messze ura volt a vidéknek, honnan minden nehézség nélkül elláthatta magát mindennel, a mi csak kívánatosnak látszott. E szabad kijáratot meg kelle gátolni.

Ezek voltak az okok, melyek Nugen-t március közepe felé arra birták, hogy Lederer Móric ezredesnek, ki 4 századdal, 6 lovasdandárral és 6 ágyuval az Al-Duna szemmeltartása végett föl egész Földvárig, a jobb parton Szegszárdnál álla, — parancsot adott, hogy a Dunán átkeljen, a zombori szerb-szerém hadosztályt magához vonja, s aztán Uj-Vidék alá menjen s azt berkeritse.

Lederer e parancsot azonnal végrehajtá ugyan, mihelyt megkapá, de akkorára, hogy Perczel működéseit Uj-Vidék ellen megkezdé, még a Ferenc-csatornáig sem jutott.

Perczel ez utóbbin Kulánál és Verbásznál március 26-kán kelt át, miután az ottani gyöngye szerb őrségeket kiűzte, és 27-dikén Kis-Kérre ért. Itt Lederer Zomborhoz közeledtének hírére, hátrahagyá főhaderejét, s még az nap 2 századdal, 2 lovasdandárral s egy üteggel Uj-Vidékre és Zomborra ment, a nélkül, hogy az ellen föltartóztatta volna.

28-adikán Péterváradból kirohanást intézett Kamenic ellen, s azt tapasztalá, hogy itt a zársereg Mamula ezredes alatt aránylag erős.

Ugyanaz nap Perczel főhaderejének egy osztálya, Mihálovics őrnagy alatt megtámadta a despot-szent-iványi szerb őrséget, melynek a Mamula, Lederer és a Nugent főhadereje közti összeköttetést Dályánál kell vala biztosítania, azt Zomborra visszaverte s a szent-iványi sáncokat földülá.

Perczel gondoskodott, hogy Pétervárad élelemszerekkel kelőleg elláttassék, s aztán március 30-adikán, minthogy Lederer mind közelebb jött Zomborhoz, s félni lehetett, hogy a magyar tábornok nem találja majd nyitva hadosztályához az utat, — Kis-Kérre tért vissza.

Szent-Tamás bevétele.

Kis-Kérre érve, Perczel eltökéllé megtámadni Sz.-Tamást, a szerb-várat, mely a szerb háboru elején, mint tudjuk, meglehetősen érdemetlen hirre jutott. Szent-Tamás szerb őrsége ez idő szerint mintegy 3000 határőrből, meg a helység fölfegyverezett lakosságából állott 14 ágyuval. Szent-Tamás bevevőjének, ama phantasticus fogalmak szerint, melyek a magyarok között a korábbi eseményekről e helynél, elterjesztve voltak, — egy második Szuwarowként kelle föltünni ezek előtt. Hogy a dobszó a siker mesterségéhez tartozik, senki sem tudta jobban, mint Perczel Mór.

Először is Verbászra ment március 31-edikén; utközben több rendbeli támadást kelle kiállania, részint a szent-tamási őrség, részint Lederer hadosztályához tartozó kis seregosztályok részéről, melyek, bár könnyüdek valának, mégis föl voltak használhatók, s ugyancsak föl is használtattak hangzatos bulletinek gyártására.

Ápril 1-jén Perczel Kulára ment egy segédesapatot elfogadni, melyet Igmándy őrnagy küldött néki Szegedről. Ez két zászlóalj, $\frac{1}{2}$ lovas dandár és 6 ágyuból állott, tehát aránylag jelentékeny volt. Ápril 2-dikán Perczel egyesült hadereje Verbászra ment, a szent-tamási támadásra előkészülni. 3-dikán jókor reggel elindult oda; egy seregosztály Perczel Miklós alezredes alatt a Ferencz-csatorna déli partja mentében haladt, hogy a hidfőnek forduljon, mely, mint már a korábban mondottakból tudjuk, a sáncolatok legfontosabb részét tevén. Ez $2\frac{2}{3}$ zászlóaljból s 1 ütegből állt. Más seregosztály, 3 zászlóalj és 2 üteg, Gál ezredes alatt a Ferenc-csatorna éjszaki partján a városi erődítmény nyugati része ellen nyomult; végre a tartalékhad, mely nemzetőrökből, a lovasságból és 2 ütegből állt, a csatorna mindkét partján osztá fel magát.

7 óraker reggel a Gál és Perczel Miklós seregosztályainak éle megjelent a szent-tamási erődítmények előtt. A magyarok elővonszolák ágyúikat s hosszan tartó tüzelést kezdettek. Gál néhány gyöngye kísérletet tön a város sáncolatainak megmászására, de melyek a szerbek által sikeresen meghiusítva lőnek. —

Ellenben Perczel Miklós talán csak azért, mivel kevesebb ágyuja vala, s így kevesbé támaszkodhaték azok egyedülüdvözítő erejére, komolyabban látott dologhoz. 9 óra után gyalogtámadást intézett a hidfőre, mely őt rövid küzdelem után annak, — s 10 $\frac{1}{2}$ -kor a Ferenc-csatorna hidjának is birtokába helyezé. Ezen most a városba tört, a Gál ellen harcoló szerbek háta mögé. Támadása a sáncolatokban álló ellent elfoglalá; s így Gálnak is sikerült benyomulni; utcai-harc fejlődött, melynek következtébeu a szerbek jelentékeny veszteség után eleve különféle irányban, majd azonban délkeleten egyesülve, a római sáncok felé futásnak eredtek. A huszárok utánok iramodtak, még több hadosztályt szétugrasztottak, s a szétverteket jobbára lekaszabolák. A szerbek magyar tudósítások szerint 5 ágyut és 2000 embert veszettek. Ez utóbbi szám mindenesetre tulzott, ha a zavarban elveszett mindennemü védteleneket, nőket, gyermekeket és agastyánokat nem tudjuk bele. Miután a szerbek 14 ágyujok közül csak 5-öt veszettek, embert sem veszithettek oly igen sokat.

A magyarok kifoszták Szent-Tamást, s az e haretéren elharapódzott divat szerint, melynek mindkét fél hódolt, — fölgyújták; az ő veszteségök 200 halottból és sebesültből állt. Ápril 4-edikén és 5-ödikén Perczel Szent-Tamás sáncainak szétromboltatásával foglalkozék.

A római sáncok bevétele, Perczel meghiusult kísérlete a titeli főnsik ellen.

A szen-tamási szerb őrség legnagyobb része a római sáncokhoz menekült, ugy hogy e helyen a már előbb itt állomásozó hadosztályokkal együtt, most mintegy 8000 szerb volt együtt, persze hogy ez kis szám, ha meggondoljuk, hogy a nagy római sánc vonalhossza Csurogtól, a Tisza mellett, Kátyig, a Duna mellett, több mint négy mértföld. Perczel elhatározta e vonalt megtámadni. Hogy hol támadja meg, teljesen mindegy volt ez esetben is, mint mindig, ily őrvonali állásoknál. Goszpodinceze, úgy középtájt, de közelebb Csuroghoz mint Kátyhoz, legjobban meg volt erősítve.

Perczel ezt választá főtámadási pontul, s ápril 6-dikán

Szent-Tamásról elindult Goszpodinceze felé; egy mellékőrcsapatot egyszersmind Gál alatt Csurogra küldött.

Maga Perczel 7-edikén délben érte el a goszpodincezi sáncvonalt. 4 órai ágyuzás után rohamra adott parancsot, s a szerbek csakhamar elhagyák állásukat, s hátrálni kezdtek a titeli főnsikra; a huszároktól Zsablyáig üzve. A szerbek vesztesége a goszpodincezi ütközetben 500 emberre (kik nagyjából foglyokká lőnek), s 8 ágyura tétetik.

Gál nem talált Csurognál ellenállásra; Földvárnál és Ó-Becsénél azonban még mindig álltak szerb hadosztályok. Ez indíthatta Perczelt arra, hogy április 8-án legközelebb Csurognak forduljon. De meggyőződve, hogy Földvár felé nincs mitől tartania, elhatározá a titeli főnsik ellen menni.

Ha erre mindjárt 7-edikén a goszpodincezi ütközet után határozta volna el magát, nem lehetetlen, hogy a meglepetéstől támogatva, a fontos titeli főnsikot elfoglalta volna.

De ő csapatait csak 11-edikén összpontosítá Zsablyánál, s 12-edikén vonult Kovil-Szent Ivánra, mely a Vilován át Tittelbe vivő út mellett fekszik. Itt egy Uj-Vidékről Kátyon keresztül küldött hadosztályt vont magához, mely az utóbbi helynél egy szerb csoportot megvert.

A szerbek így 4 napot nyertek, s Knichanin, ki a Bácskában s főleg a titteli főnsikon parancsnokolt, ezen időt jól fölhasználá. Uj sáncolatokat hányatott és 8000 embert összpontosított 30 ágyuval.

Midőn aztán Perczel, kinek hadereje alig volt oly erős, 12-edikén délután Vilova felől mutatkozott, nemhogy állásában bevárta volna támadását, hanem ő rontott ki, s riasztá föl a magyar tábornokot.

Perczelnek midőssze 4 gyöngé dandára volt; 1500—2000 emberrel egyegy. Az Irinyi-dandárt a jobb szárnyon állítá föl Vilova ellenében, a Forget-dandárt a balszárnyon Mossorin ellen, a Mihálovics s a Perczel Miklós tartalék-dandárt pedig a központra rendelé. A 12-edik és 13-adi közötti éjt a csapatok egy részének fegyverekben kelle töltenie, támadást várva a szerbek részéről. S valóban éjfél után Knichanin ki is tört Vilovából vajmint Mossorinból is. De mindkét ponton ébren találá a magya-

rokat, s midőn megvirradt s kitűnt, hogy a támadás tulajdonképi célja meghiusult, visszavonult sáncai közé.

Mindamellett is Perczel Knichanin föllépése által azon meggyőződésre jutott, hogy a titteli főnsik ellen komoly támadást intézni ő gyöngé, s azért még ápril 13-ának visszatért Uj-Vidékre, innen Földvárra ment s ezen, a szerbek által elhagyott helyen átkelve a Ferenczesatornán, 19-én Ó-Becsét támadta meg. Az ottani szerb őrség csakhamar a Tisza balpartjára huzódott. Lederer ezredes osztálya nem jött Uj-Vidékre, hanem Perczel szerencsés föllépésének hírére, visszatért a Duna jobb partjára.

Miként Bem működéseit Erdélyben, ugy a Perczeléit is a Bácskában, túlbecsülé a magyar kormány. Nem kevesebbet látott bennök, mint egész Bács tökéletes meghódítását, holott igen tévedett, miután a titteli főnsik, a főpont, melyet tulajdonkép a Bácska uralt, ezentúl is az osztrákok és szerbek kezében vala.

Másfelől, igaz, hogy a remények, melyeket Bem nagy-szerű hadműveleteire a Dunánál, építettek, ápril első felében már csökkentek; belátták, hogy igazán nem képes röpülni. Talán Kossuth sem tartá többé az isaszögi, gödöllői és váci napok után Bem egyesülését a fősereggel oly szükségesnek mint előbb, s végre ugyanazon események után Görgey irányában hangulata is javulhatott annyiban, hogy nem vélte célszerűnek másra mint erre ruházni a főserég fölötti parancsnokságot.

E szerint Bemnek a Dunáhozi vonulására is kevesebb sulyt fektettek; de még mindig ragaszkodtak a nézethez, hogy Erdély a magyaroktól véglegesen vissza van hódítva, s következőleg Bem ott az erdélyi had tekintélyes részével fölösleges, s Perczel eredményei után a Bácskában a viszonyokat itt is ép olybá tekinték, mint Erdélyben; a Bácska is meg volt hódítva, s Perczel őtt fölösleges.

A déli harctéren tehát még csak a Bánátban, azon föld-részen, mely Erdélyt a Bácskától elválasztja, volt végrehajtandó ugyanaz, mi a két utóbbi helyen az ő föltevésök szerint, már végre volt hajtva. A Bácskában még mindig ott állott Todorovich egy tekintélyes haderő élén, s azonkívül Temesvár még bekerítve sem volt, annál kevésbbé bevéve, Rukavinának min-

denfelé szabad mozgása s szabad közlekedése volt, még Aradali összeköttetését sem tudták soha egészen elvágni.

Bemnek és Perczelnek tehát kezet kelle fogniok, hogy a Bánátot is meghódítsák. Bemnek a moldvai és oláhországi szorosok őrzésére s a Károlyfehérvár és Déva bekerítésére szükséges csapatokat hátrahagyva, 10,000 emberrel a Bánátba kelle vonulnia, a temesvári őrséget a várba szoritania, ezt bekerítenie, s az aradi ostromlósereggel magát érintkezésbe tennie.

A 4-ik hadtest (Perczel) a Bácskában nélkülözhető részének a Tisza bal partjára kellett, hogy átkeljen, Todorovichot délnek visszanyomja, s aztán Bommel, kiről föltevék, hogy az alatt Temervárt beveszi, egyesülve, a szerb fölkelés gyújtója, a CSAIKÁSOK kerülete, — vagy más szóval a titteli fősík ellen menjen. Ez volt a haditerv.

Perczel és Bem hadműveleteinek kezdete a Bánátban.

Perczelt 19-dikén hagytuk el, mikor a titteli fősíktól vizsztatérve, a szerbektől Ó-Becsét elvette. Midőn Szegedről dél felé megindult volt, a Kollmann hadosztályának legnagyobb részét Szegeden hagyta a Bánátban lévő szerb táborok szemmel tartása végett. Most, hogy a titteli fősík megtámadását jobb időkre halasztotta, parancsot menesztett Kollmannhoz, hogy azonnal vonuljon be minden rendelkezése alatt álló csapatával a Tisza balpartján lefelé a Bánátba.

Kollmann 4 zászlóaljat, 2 lovasdandárt és 8 ágyut szedett össze s ápril 15-ödikén Oroszlámos és Török-Kanizsáig hatolt. Ellenállásra nem talált, mert a szerbek a bácskai események után Nagy-Becskerekre vonultak vissza. Így Perczel is, — miután az Uj-Vidéktől Kis-Kéren s a Ferencz-esatornán át a Tiszáig nyuló vonalt is biztosította (besetzt) 21- és 22-én akadálytalanul átkelhetett Adánál (Ostrowa), 4 zászlóaljával, 4 lovasdandárával s 16 ágyujával a Tisza balpartjára, s egyesülhetett 22-edikén Tisza-Szent-Miklósnál Kollmannal.

23-adikán aztán Mokrin ellen (Gyukosin) nyomult, ott néhány szerb fölkelőcsapatot szétverendő. Ezek alig várták be

támadását s a magyarok első megpillantására rögtön kocsijaikra menekültek. Perczel csapatai erre megszállották Mokrint és Nagy-Kikindát. A mokrini őrségnek egy hadosztályt kelle küldenie, hogy az Temesvárt szemmel tartsa és a Bommel való egyesülésre utat keressen.

Bem april elején 8 zászlóaljat, 6 lovasdandárt és 30 ágyut egyesített Dévánál a Bánffy és Perczy hadosztályaiban, melyek a Bánátba voltak szánva.

Legközelebb a Todorovich csapatai legszélső jobb szárnyán kívül, melynek magvát oláh-bánáti határőrök képezék, a temesvári őrség állt vele szemben.

Ez most mindössze 8847 embert számlált, de azok között persze több mint 4000 ujoncot. A hely parancsnoka Rukavina altábornagy vala, osztályvezér Gläser altábornagy, az alatta álló két dandárt pedig Leiningen gróf és Wernhard tábornokok vezénylették.

A Leiningen dandára keletnek, Erdély felé lön elhelyezve; 4 zászlóalj-, 5 lovas dandár s 24 ágyuból állott, melyekhez számos fölkelőcsapat csatlakozott, s Facsetet a Bégacsatorna mellett s Lugost a Temes mellett szállotta meg; tőle délre Vaiszlovánál a Bisztra mellett (a Temes mellékfolyója) 2 zászlóalj oláh-bánáti határőr állott. Ezeknek 12 ágyujok volt s egy előcsapatot a Vas-kapuzhoz toltak elő.

Bem ápril 14-edikén mindenekelőtt a Perczy hadosztályát, melyet a többi csapatok, mihelyt az oláh fölkelés megengedte, gyorsított menetben követendettek, indította utnak a Vas-kapu felé, 15-ödikén maga is megjelent a hadosztálynál, megtámadta a Vas-kaput s elfoglalta; 16-odikán aztán az ellenség Vaiszlováról is elüzetett, s 17-edikén a magyarok bevonultak Karánsebesbe.

Itt értésére esett Bemnek, hogy a még mintegy 12000 embernyi osztrák seregnek, melyet ő március végével Erdélyből Oláhországba üzött, előhada most Malkovski alatt Tschernetzről (Oláhország) Orsován keresztül az oláh-bánáti határőrvidékbe tört, hogy a Béga folyón fölfelé, a tergovai szoroson át, aztán a Temes-völgyön le a Banátot és Temesvárt elérje.

Bem Karánsebesen csak egy utócsapatot hagyott, s a Temesemen lefelé Lugos ellen fordult, hogy itt fölkeresse, s ha lehetséges, előbb megverje Leiningent. 19-edikén bevonult Lugosba, melyet Leiningen Temesvárra térve vissza, otthagytott, és itt a Bánffy alatt álló 2000 emberrel egyesült, ki Dobrán és Facseten keresztül nyomult a Bánátba.

Leiningen egész dandárát a lugos-temesvári országoton vonta össze Kiszetónál. Bem azt tökéletesen tönkre verhetni vélte, ha Vécsey, ki ekkoriban vette át Arad alatt a parancsnokságot, támogatni fogná.

Igaz, hogy a magyarok február 23-ától kezdve Arad ellenében ismét megkezdték az ostrommunkálatokat, de csak a Maros jobb partján, úgy, hogy voltaképen az egész csak erős ágyuzásra szorítkozott. Csak ápril 7-edikétől, miután Vécsey az ostromzársereg vezényletét átvette, foglalt ez ismét komolyan és tartósan szilárd állást a Maros balpartján is; bekeríté a helyet s formális ostrommunkálatokhoz látott.

Bem most fölkeré Vécseyt, hogy jöjjen az aradi csapatok egy részével Rékásra, Leiningen háta mögé, míg Bem maga az osztrákokat Kiszetónál előlről csak csalogatva foglalandotta el. Mindenesetre föllette fontos lett volna Leiningen összes dandárát Temesvár alól elverni. Az őrség ez által nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is fölöttébb gyöngült volna, mert Leiningen a legjobb csapatokat vezénylé. Nem lehetetlen, hogy ez esetben Temesvár aránylag rövid idő alatt elesett volna, mi a bánáti ügyeknek mindenesetre egészen új, a magyarokra nézve rendkívül előnyös fordulatot adott volna.

De, mint combinált hadmozdulatoknál rendszeren, úgy történt itt is. Vécsey nem jött, s Leiningen, ki jól látá a megtörténhetőket, jó eleve visszavonult Temesvárra. Bem utána ment, s ápril 24-edikén néhány jelentéktelen utócsapatot összeütközés történt.

Bem most szintén Temesvárnak esett, s délnyugatra a vár szemmeltartása végett Freidorfnál tábornokot ült, melyben ekkor 9000 embert egyesített.

30-kán ő maga Zsombolyra ment, hogy itt Perczellel találkozzék, s értekezzék a bánáti hadműveletek megállapítása felől.

Perczel előnyomulása Pancsovára.

Perczel, miután Nagy-Kikindát és Mokrint megszállotta, 2 seregosztálylyal Török-Becsére és Kis-Kikindára (Bassahid) ment, itt 24-dikén egy ellenséges csapatot megvert, s aztán hadát Melenczére vonta össze, hogy onnan Nagy-Becserekre menjen, hol Todorovich főhaderejét gyűjté egybe. Todorovich 10000 emberrel eléjük ment a magyaroknak Melenczénél, 29-dikén délután 4 órakor megtámadta őket. De az est beálltával hátrálni kényszerült. A Temes mögé vonult, s megszállta azt Jankovácztól Orlovátig; innen ugy hívé, összekötetésbe tehetendi magát Malkovski hadával, kinek szándékolt benyomulása Oláhországból Erdélybe, előtte már tudva volt.

Igy Perczel 30-dikán Nagy-Becsereket ellenállás nélkül megszállhatta, míg ő maga Zsombolyra ment, Bemmel értekezni; itt abban állapodtak meg, hogy Perczel előbb a Bánát nyugati részét tisztítsa meg, Bem ellenben egyrészt Temesvárral foglalkozzék, másrészt Malkovsky egyesülését akár Temesvárral, akár Todorovichcsal megakadályozni törekedjék.

Hadához visszatérve, Perczel május 6-kán Nagy-Becserekről elindult a Temesnek, s 7-dikén Todorovich ottani állását megtámadta. A főrohamot a gyöngén helyreállított tomassováci hidfő ellen intézte, melynek őrizete csakhamar jelt adott a futásra; e futás Opovának az Al-Temesnél³, onnan Szurduknak a Duna mellett, itt pedig a folyamon át történt. Teljes rendetlenség harapódzott el a Todorovich csapatai között, melyek Todorovich lebetegedése miatt Puffer ezredes által vezényeltettek; a német és oláh határőrök, kik a szerbekhez csak kényszerítve csatlakoztak, most elváltak tőlük, s visszatértek tüzhelyeikhez. De a szerb lakosok is elhagyták községeiket, s a Duna jobb partjára futamodtak.

Ily módon Perczel május 10-dikén ellenállás nélkül bevonulhatott Pancsovára, hol némi fegyver- és gabnakészleteket talált, de melyek koránt sem voltak elegendők arra, hogy az el-

hagyott, kopár vidéken való hosszabb tartózkodást indokolhaták, vagy csak lehetőségessé tehették volna.

A Todorovich jobb szárnya, mely Allibunárnál állomásozott a Temes-vonal elvesztése után Pancsovára akart menni, de a magyarok előnyomulása által kényszerítve lön Szemendria felé térni, s itt a Dunán átkelve török Szerbiában keresni menedéket.

Puffer a Todorovich hadának összes töredékeit a karlovi-czi táb orban gyűjté egybe. Mindenekelőtt lehetetlennek kelle föltűnnie, e demoralisált csapatokkal a nyílt sikon mutatkozni.

Malkowski előnyomulása a Bánát ellen, s gyors visszavonulása Oláhországba.

Alig tért vissza Bem Perczellel való értekezlete után a freidorfi táborba Temesvár alá, hirül vevé, hogy Malkovsky összes hada Orsován át betört a határörvidékbe.

E hir egészen alapos volt. Május 4-dikén a Malkovski hada a Temes- és Béla-völgyben állott, a szlatina-armenio-tergovadomasna-mehadiai vonalon.

Malkovski először is Karansebest akará elfoglalni, innen a lugosi országutat a Temesen lefelé egy részről, a hátszegit a Bisztrán fölfelé másrészről megszállani, végül Német-Bogsánon át Todorovichsali összeköttetését lehetőségessé tenni, s pedig a mennyire csak lehet éjszakon. A legroszabb esetre az határozott, hogy Német-Bogsánról délnyugatnak kell fordulni Fehértemplom felé, hogy Todorovichsali összeköttetésbe lehessen lépni.

Míg Malkovsky e terveken törte fejét, melyek, — ha ugyan volt bennök valami világos és bizonyos: offensiv összeműködést céloztak Todorovichsali a Bánát visszavétele érdekében, — hirül vevé, hogy a magyarok a Vaskaput erősen megszállották, Temesvárt bekerítették, s hogy Todorovich Nagy-Beeskerekre tért vissza. Erre azt vélte, hogy a legroszabb eset bekövetkezett, következőleg az egyesülést Todorovichsali a fehértemplomi uton kell megkísérlenie. De gyorsan határozni és a határozatot gyors-

san kivinni, erre kevés ember volt Malkovski, s így még május 6-dikán is ugyanazon pontokon állt, hol május 4-dikén láttuk.

Ellenben annál gyorsabban kéznél vala Bem; ő Freidorfnál Temesvár ellenében csak 3000 embert hagyott Perczy vezérlete alatt, s legénységének többi részét Károlyi ezredes által Dentán át Versecre küldé. Ez utóbbi helyre Károlyi május 5-dikén érkezett meg; 6-dikán Fehértemplom ellen nyomult, s 8-dikán Malkovskinak időközben odaért előcsapatát megtámadta. 10-dikén maga Bem is megérkezett Fehértemplomra s innen személyesen intézte Malkovski üldözését Orsova felé. Német-Szászka irányában előnyomulva, Malkovski utócsapatát még az nap utólérte Petrilovánál, s Szászkára nyomta vissza, hol az a Nerahidat lerontá. Ez által föltartóztatva, Bem csak május 16-dikán ért Orsovára. De Malkovski jobbnak láttá őt be nem várni. Azon hirre, — melynek szívesen hitt, — hogy t. i. Bem három akkora erővel jön ellene, s az élelmezési nehézségek kényelmes mentésével takaródzva a nélkül, hogy a tényálladékot napvilágnál vizsgálta volna, sietve török földre tért vissza.

Ily nyomorú magaviseletnek Bem megvetését ellenségei iránt, szükségkép nagy mérvben kelle fokoznia. Most már Temesvárt is rövid idő alatt hatalmába keríteni reménylette. S ez talán meg is történt volna, ha teljesen nem hiányzik mindenmű eszköz egy forma szerinti ostromhoz.

Május 12-dikén Rukavina azon hirre, hogy Bem eltávozott, s nevezetes haderők küldettek délre, Leiningen dandárával kirohanást tétetett a freidorfi tábor ellen, Perczy veszteséggel vissza is nyomatott, de szerencsére ép ekkor ért az aradi ostromhad egy része, magának Vécseynek vezérlett alatt, kit Bem Fehértemplomba meneteléről értesített, Girodához, Temesvártól keletre, — s Leiningen visszavonulási vonalát fenyegette, midőn a gyár-külváros ellen, s egyszersmind a Béga déli partján előre nyomult. E szerint Leiningennek a kivított előnyök folytatásától el kelle állnia, s visszatérni a várba.

Május 14-dikén még több hadosztály érkezett az aradi ostromló-seregből Temesvár alá, úgy hogy egészben mintegy 4000 ember vonatott el Arad alól, s általában a vár előtt mindössze csak vagy 7000 magyar állhatott. Vécsey éjszakra a vadaskertet

nyugatra a csóka-erdőt rakta meg embereivel, ezáltal fölöttébb tökéletesíté a tagadhatlanul gyöngé orstrom-zárt, s parancsot adott, hogy a Bégától délre is Mehála és a Józsefváros között ostrommunkálatokhoz kezdjenek. A gyárkúlvárost is, keletre, honnan Temesvár rendes viz-szükségletét nyeré, megszállták a magyarok, úgy hogy az osztrákok kényszerítve lőnek azon vízzel beérni, melyet a Rukavina parancsára magában a várban óvatos elővigyázattal eleve ásott kutak szolgáltattak.

Arad alatt az alig megkezdett ostrommunkálatokkal a magyaroknak ápril végével a Maros kiöntése miatt föl kelle hagyniok ; de a vár mégis minden kül-közlekedéstől elvágva maradt, s a szükség benne tetőpontra hágott.

Ugy látszott tehát, hogy a déli harc-mezőn május közepe felé igen kedvezően állanak a viszonyok a magyarokra nézve.

Erdély teljesen szabad volt, csak Károlyfehérvár és Déva volt még az osztrákok kezében, de az utóbbi különben is jelentélen pont elestét mindennap várni leheté.

A Bánátból a szerbek egészen kiűzettek ; akaratjuk ellen a karlovici táborban gyülekeztek. Csak Temesvár és Arad tartá még erősen magát, de ez utóbbi azon ponton állt, hogy nemso-kára kénytelen lesz a kaput megnyitni.

A Bácskából is kiverettek a szerbek ; Pétervárad a Duna bal partján teljesen föl vala mentve. Még csak a titteli főnsikon tartá magát Knichanin 2000 emberrel Török-Szerbiából, 2 csai-kászászlóaljjal, 1 zászlóalj péterváradí h. ö., 1 zászlóalj német-bánáti h. ö. s 30 kis kaliberü ágyuval.

A csekély hadosztályok Horváth- és Tótországban alig voltak képesek e tartományokat a magyar népfölkelők portyázásai ellen biztosítani.

De közelebről tekintve, ez időben korántsem állottak az ügyek Austriára nézve oly veszedelmes lábon, mint a hogy az elfogult, félénk vagy vérmes-reményü szemlélő előtt rémlett.

Mert a titteli főnsik volt tulajdonkép a Bácska, legalább a jövőre nézve, s ez még az osztrákoké ;

Temesvár pedig voltakép a Bánát s szintén még osztrák kézben vala.

A bán 15000 ember rendes katonát ép ekkor hozott Budáról, hogy a Bácskában és Bánátban az új hadműködéseket megkezdje, s végre már az oroszok is készülődtek Oláhországban, Erdélybe törni Austria érdekében, a mi ott Magyarországra nézve ismét mindent kérdésessé tehetett.

A.

Nugent tábornoszernagy csapatainak beosztása ápril 9-dike körül.

Pétervárad alatt.

Mamula ezredes: Piret 3 zászlóalj, Este Ferdinand herceg 2 zászlóalj, Sz. Györgyi h. ö. 4 zászlóalj, 4 zászlóalj az 1-ső báni határőrezredből, a bródi h. ö. 4 zászlóalj, gradiscai h. ö. 4 zászlóalj, 29 ágyuval.

Az Al-Dunánál:

Lederer Móric ezredes: 4 század serezsán, 4 szász-király-vasas, 2 sz. János főherceg-dragonyos, 6 ágyuval.

Tartalék had:

Plattner őrnagy: 2 század Piret-gyalogság, 1 század a 2-dik báni határőrezred 4-dik zászlóaljából, a kilencedik vadász-zászlóaljból egy gyöngye osztály, 1 gyöngye osztály Windischgrätz chevaux-legers, 1 ágyuval.

Mindössze $7\frac{1}{3}$ zászlóalj, $6\frac{1}{2}$ lovasszázad, és 36 ágyu, azok közt 21 lovaktól vontatva, vagy 6987 gyalog, 581 lovas, s a tüzérséggel együtt mintegy 8500 ember. Ezek közül teljesen fölfegyverezve és fölszerelve volt 2165 ember, teljesen fölfegyverezve, de csak félig fölszerelve 953 ember; a többi sem fölszerelve, sem fölfegyverezve. A lovasság egészen jó karban volt.

Nyolcadik szakasz.

Komáromnak az ostrom alóli teljes
fölszabadításától a komoly ellenségeskedések
ujból való megkezdéseig.

(1849. áprilho közepétől juniushó derekáig.)

Görgey elhatározása Budát ostrom alá venni.

Komárom teljes fölszabadítása után Görgey arról kezdett gondolkozni, mily módon és minő irányban folytassa hadműveleteit. Legtermészetesebbnek látta, az általa eddig kivivott győzelmet hasonló irányban követni; azaz a Welden-féle hadtestnek sarkában maradni, és azt folytonosan újból csatára kényszeríteni.

Azonban pillanatilag ama körülmények egyike melyet az ember lehetlenségnek tartana, mely azonban az állam és hadsereg rendezetlen viszonyai közt elég gyakran előfordul, és pedig nemcsak a fölkelő népeknél, minden erőteljes előnyomulást megakadályozott. Damjanich és Klapka két hadteste ápril 19-dikén Nagy-Sarlónál, 26-dikán pedig Komáromnál utósó hadkészletét is fölhasználta, és csak Pöltenberg hetedik hadteste volt még ellátva; a régen várt hadkészlet-szállítmány még mindig késett, a nélkül, hogy tudták volna: vajjon hol akadhatott föl. Ebből mindenesetre azt lehet következtetni, hogy az élelmezési és ellátási viszonyok átkozott roszul valának rendezve, s ez mindig így szokott történni, ha a szállítást nem a nagy hadsereg főhadiszállásáról határozzák meg pontosan. A hadkészlet-szállítmány kimaradásával a dolgok ilyenképen állottak: miután Vácot a Komárom felé nyomuló magyarok elfoglalák, Debrecenben az a hír terjedt el, hogy Pest és Buda a magyarok kezében van, és a pest-szolnoki vasutvonal nem sokára ismét megnyílik a közlekedésnek. Ennek folytán Debrecenben legcélszerűbbnek tarták a hadkészlet-szállításokat Miskolc és Ipoly-Ságh, vagy Gyöngyös helyett, ezentúl Szolnokon át küldeni, a nélkül, hogy Görgey ez iránt értesítették volna. Május kezdetével, midőn a vasutvonal valóban megnyílt, a szállítmányok Szolnokba, s innen azután Pestre érkeztek, de itt is még több napig hever-

tek, a nélkül, hogy a hadsereg tudta volna, merre vannak. Miután Görgey néhány nap alatt minden esetben szerezhethetett volna választ Debrecenből, mindig különös marad, miért nem intéztetett legalább akkor, mikor a készlethiány melyet rég előrelátni kell vala — csakugyan észrevétetett, kérdés Debrecenbe, mely mindent föl világosított volna.

Ha a tudakozódás ez elmulasztásából nem akarunk oly következtetéseket vonni, melyek Görgey szándékaiban való bizalmatlankodáson alapulnak, azt kell föltennünk, hogy Görgey multhatlanul a készletszállítmány néhány nap alatt leendő megérkezését várta, midőn a hiány april 27-kén tudomására jutott; így tehát e körülménynek lehetlen volt befolyást gyakorolni a további műveletek megválasztására.

Görgey 27-én tábornokari főnöke Bayer ezredessel és Klapka tábornokkal tanácskozott a további teendők iránt.

Bayer a Welden elleni támadás folytatása mellett volt; Klapka ellenben arra szavazott, hogy Buda ellen forduljanak, hogy legelőbb is e helyet foglalják el. Véleménye támogatásaul Klapka azt hozta föl, hogy Budán és Pesten át nyílik legrövidebb közlekedés a Tiszával, melynek szabadon tartása a hadsereg és annak további tevékenységére nézve végtelen fontossággal bír, továbbá hogy Budán nagy lő-, hadiszerek- és más hadi szükségletből álló készletet találandnak, mely a magyarokra nézve igen nagy értékű fogna lenni; végre a nagy erkölcsei benyomást hozta föl, mit az ország ős-fővárosa elfoglalásának a népre tennie kell. Klapka arra számított, hogy Buda hamar el fog esni, ha hatalmas tömeggel jelenendnek meg a helyszínén; a vár csupán bekerítésének határozottan ellenmondott, miután az, hogy elég szoros legyen, a hadseregtől ép annyi csapatot vonna el, mint maga az ostrom, s következőleg egyszersmind a Welden elleni támadást éppen ugy gyöngitené, mint maga az ostrom. A tudósítások szerint, vélekedék Klapka, Hentzy csapatai igen demoralizáltak, következőkép Budának mielőbbi eleste iránt annál kevésbé lehet kétséget támasztani.

Görgey Klapka nézetéhez csatlakozott, mely különben a Kossuthé is volt. Bayer azonban csak hosszas ellenszegülés után

állt rá; miután a hadiszerek hiánya is érezhetővé lett, arra hívta föl a tábornokok figyelmét, hogy ez akadályt minden esetre hamar meg kell szüntetni. Még hozzátehetné volna, hogy ostrom alkalmával ép annyi hadiszert fogyasztanak el, mint csatánál. Végül ő is Klapka nézetéhez csatlakozott, de hozzá tévé, hogy azután, ha egyszer Budát megtámadták és netán azt látnák, hogy a hely hirteleni elestének reményében határozottan tévedtek, e vállalattól is el ne tántorodjanak, hogy ismét más ujba kezdjenek.

Mik valának az indokok, melyek Görgeyt arra határozták, hogy Buda ellen forduljon, a helyett, hogy Weldent üldözze volna?

Azok kiválóan politikaiak és — tegyük hozzá — a mellett személyiek is voltak.

Hogy Görgey az 1848-diki alkotmányhoz való szigorú ragaszkodást — habár ennek egyoldalulag maga Magyarország részéről nyíltan semmi értelme sem volt — miért tukmálta, és környezetétől is miért engedé magára tukmálni: az 1849-diki januárhó folytán a bányavárosokba való bevonulásának elbeszélése alkalmával és azután is, többször volt alkalmunk megjegyezni. Azt hisszük, hogy a következőkben ha nem is őszintebben, de tisztábban fejlesztjük ki indokait, melyek ezen elvekre támaszkodtak. Görgey belátta: ha Magyarország csak erőhatalommal juthat szabadsághoz, egész határozottan a forradalmi térre kellett lépnie Európa minden más részeinek forradalmát szövetséges társává tennie, — de ezen kívül még határozott eredményeket is kellett kivívnia.

Görgey azonban egy részről határozott roszalással viseltetett a forradalom, vagy jobban mondva, a forradalmárok iránt. Ugy járt, mint sok különben kitünő ember, kik a nagy ügyet gyűlölék az annak képviselői közt találató kicsiny emberek miatt, a „sok lárma és kevés tett“ miatt! mi a forradalmakban mindig nagy szerepet játszik és kell is játszania. A vagon és vér föláldozásának nagy szavai oly emberek szájából, kik ha a vagon és vér föláldozására került a dolog, elsők és legügyesebbek valának attól elvonni magukat, ellenére voltak. Görgey egész ember volt, kinél minden, szó és tett, egybe kel-

lett hogy hangozzék, és — mégis nem birt hatalmának öntudatával. Azt hívé, hogy egyedül az in triga teszi lehetővé, hogy az ügyet kezébe vegye, és azt akarata szerint keresztülvigye. Meg vagyunk győződve, hogy ha Görgey öntudatával birt volna annak, hogy egész Európának forradalomba borítása által Magyarországot szabaddá teheti, és az ehez szükséges eredményeket kivívhatja, kész leende mindent megtenni, hogy ez utra léphessen. Ő azonban mindenek előtt az ehez megkívántató eredményekben kétkedett; az észhidegség és a szerencsétlen személyes tapasztalatok meggyöngíték benne a hitet, mely nagy merényekhez okvetlenül szükséges.

Ennélfogva már előre is csekély czélt tűzött maga elé, melynek megválasztásánál mindig tisztábban kifejlődő politikai meggyőződése, hogy Magyarország a jelenlegi európai rendszer mellett önálló állam nem lehet, és hogy legcélszerűbben és természetesebb módon Ausztriával van egyesülve, nemkülönben azon különbség is, mely közte és Kossuth véleménye és törekvései között fölmerült, vezette.

April 14-dikén az országgyűlés Debreczenben Magyarországnak Ausztriától való elszakítását és a habsburgi báz tróntóli megfosztását kimondá. Görgey erről april 17-én értesült először Léván. Hogy ezzel mennyire nem volt megelégedve, az előbb elmondottakból tisztán kitűnik; de hadtestének legelőkelőbb tisztjeiben is, kik előtt saját véleményét részben mindig előadá, s a kiknek nézetét részben ő is magáévá tette, az szintén rossz vért csinált. Az országgyűlés a szerencsétlenségben gyáva módon, — így mondák, — mindig a legnagyobb sietséggel elvoná magát a veszélytől, s most a szerencsében elbizakodva, kivonja a törvényes alapot a hadsereg lábai alól, a melyen magát bizony érezé, s melynek fönntartásaért küzdött.

Magyarországra nézve az eredmények ez idejében, a többi hadtesteknél egészen hiányzott e hangulat april 14-dike ellen; Görgey nem akarván a hadsereg többsége által függővé tenni elhatározását, melylyel inkább a januárban tett nyilatkozataihoz gondolt hű maradni, elhitette magával, hogy a hadsereget a felbomlás veszélye fenyegeti, mit csak az által hárithat el

könnyedén, ha befolyása által a 7-ik hadtestet ugyanazon utra viszi, melyen a többi áll, de ezt nem akarta.

Ekkor tehát az Ausztriával való megbékülést kezdte keresni. Még néhány eredmény után, ha Magyarország egyáltalában győztes maradna, az országgyűlést kényszeríteni akará, az april 14-ki határozat visszavételére, hogy ekkép mint közvetítő lépjen föl Magyarország és a Habsburg-ház között.

Ez eredményt azonban most legelőbb Buda bevételében akarta keresni. Még csak Buda volt az egyedüli jelentékeny pont, melyet az osztrákok Magyarországbán elfoglalva tartottak. Görgey azt gondolá, hogy ha ez is elveszne, annak Ausztriára jelentékeny befolyást kellene gyakorolnia. Továbbá ismeré a rajongó tiszteletet, melylyel a magyarok országuk fővárosán csüggnék, s így azt hívé, hogy azt az országnak visszaadva, népszerűségét jelentékenyen fogja emelni és annál nagyobb befolyást nyerend a népre, melyet most politikai nézeteinek keresztülvitelére akart fölhasználni. Talán Budának, a legközelebbi hadművelet tárgyaul választására az által is indítva volt, hogy így az országgyűléshez közeledjék, hogy az eredmény után közvetlen közlekedésbe lépjen az államtestületekkel.

Ha Görgey az általa választott uton különben Ausztriát engedékenységre akarta birni, ugy hogy Magyarország is egy lépést volt visszateendő, nyilván több eredményt szült volna Welden főhadseregének tovább üzése, mint Buda bevétele, és a Welden elleni további eredmény annyival valószínűbben elérhető volt, minél kevesebb időt engednek az ellenséges hadvezérnek, hadseregét újból szervezni, és magát meggondolni. Görgey azonban semmi esetre sem volt biztos abban, hogy már most is határozott győzelmet fog nyerhetni az osztrákok fölött. Hadseregének fegyelmi állapotát, melynél az elég és az ellátási szerek szállításának nehézsége még inkább elleszólt a támadás kezdeményezésének, mint előbb, a lehető legfeketébb színekkel festé; azt gondolta, hogy Magyarország utóbbi győzelmeit nem annyira saját képességének, mint Windischgrätz herczeg képességihiányának köszöni, és hogy az új osztrák hadvezér azonnal intézkedéseket tesz, melyek elég

érthetően azt mutatják, hogy tőle a Windischgrätz részéről tapasztalt támogatást nem lehet remélni; elhité magával, hogy a magyar főhadssereg pusztá előnyomulása egész a Lajtaig semmit sem használhat, hogy azonban az april 14-ke iránt ellen-szervező tisztek közt még mindig a tisztnál védelmi állapot fönntartásának véleményeuralg, és hogy Magyarország határaitullépni nem hajlandók. Mindez okokból azután meggyőzni igyekvék magát arról, hogy Buda bevételének kisebb eredménye is elég lehet Ausztriát engedékenységre bírni.

Hogy ily gondolatmenetben az ellenmondások nem hiány-zanak, világos. Legkevésbé hangzik össze ezzel az, hogy Görgey az osztrák főhadssereg elleni eredményt, melyben most két-kedett, később miképen tarthatá lehetségesnek. Még egy bírhatta volna őt arra, hogy az eredményeket, melyekhez ő az Ausztriával való tárgyalásokat saját felfogása szerint köthette, a lehetőleg gyorsan igyekezzen kivívni. Ausztria ugyanis, mint nem sokára bővebben látni fogjuk, Magyarország ellen Oroszország segélyét kereste, és Oroszország megígérte azt. Görgey april 26-tól többé nem kétkedett, hogy Oroszország be fog avatkozni. — Az osztrákok, kiket a Komárom előtti csata napján behoztak, kimondák, hogy tisztjeik Oroszországnak nem sokára megérkezendő segélyével vizsgatják őket. Görgey nem tudta felfogni, hogy Ausztria örömet veszi igénybe Oroszország segélyét, hitte, hogy az e támogatást nem örömet tartaná a nyakán, ha más útja volna a menekvésre. És e menekvésit akarta ő fölajánlani. Ausztriának Oroszország segélye iránti ellenszenvére építé tervének sikerében való hitét. Azonban nem kellett-e gondolnia, hogy Ausztria az orosz segélyt, miután az már egyszer föl volt híva; annál könnyebben visszautasithatja, minél kevesebb előkészületet tőn Oroszország a Magyarországra való benyomulásra?

Tehát bármiképen csürjük csavarjuk is a dolgot, Görgey Buda elleni nyomulása végre is csak menthető, és csupán az által menthető, hogy Görgey, habár a várvédő sereg állítólagos demoralizáltságról való mende-mondának nem hitt is, de remélte, hogy e gyöngé helylyel hamar fog végezni.

Buda ostroma.

Görgey ápril 29-én rendelkezéseket tett a legközelebbi műveletekre. Előbb még nem minden fontosság nélküli változások történtek a hadsereg legfőbb parancsnoksági helyeiben.

Az országgyűlés ápril 14-ki határozata után, mely a jövő államforma kérdését még eldöntetlenül hagyá, ideiglenesen Kossuth mint kormányzó, oldala mellett egy felelős miniszteriummal állott Magyarország élére. Görgeyt azonnal kinevezé hadügyminiszternek. Görgey jónak látta a meghívásnak engedni, hogy a katonai igazgatásban beállott különféle visszaéléseknek végét vethessen, a haderő végleges szervezését eszközölje, s erélyes közbelépése által az összes honvédelembe egységet hozzon. De mégis fölismeré, hogy politikai nézeteit jobban és biztosabban követheti, ha a főhadsereg élén marad, mint a hadügyminiszteri irodában; félt a hadsereget hosszabb időre más befolyásának átengedni, ki azt könnyen kedvező hangulatra birhatná ápril 14-ke iránt, és így a Görgey-féle tervek keresztülvitelére használhatlanná tehetné.

Kezdetben tehát minden esetre meg akart maradni a hadsereg élén, s magát a hadügyminiszteriumban képviseltetni szándékozott. Damjanich tábornok ajánlatot tőn a hadügyminiszteri helyetteség elvállalása iránt és Görgey nagy bizalmat helyezvén Damjanich erőteljes föllépésébe, az ajánlatot örömmel fogadá. Ekkor a szerencsétlenség úgy akará, hogy Damjanich ápril 28-kán egy nappal Komáromból Debrecenbe menetele előtt, a kocsiból való kiugrás alkalmával egyik lábát eltörte, és ez által minden esetre hosszú, előre meg sem határozható időre szolgálatképtelenné lön. A hadseregből hiányzott, s a hadügyminiszteri szolgálatot se volt képes végezni.

Most nem maradt más hátra, mint Klapka, ki hajlandó volt Görgeyt a hadügyminiszteriumban helyettesíteni. Görgey bizalmatlan volt Klapka hajlékony jelleme iránt és csak csekély reményt táplált az iránt, hogy az Kossuthal szemben a

szükséges szilárdsággal fog föllépni. De mégis kénytelen volt őt választani, és Klapka april 29-kén Komáromból Pesten át Debrecenbe utazott. Őt az 1. hadtest parancsnokságában Nagy Sándor, Damjanichot pedig a 3. hadtest vezényletében Knezich helyettesíté, kik mindketten tábornokokká lettek előmozdítva.

April 29-től a főserég hadtestei különböző irányban megindultak. Pöltenberg a 7-ik hadtesttel Győrbe indult, hová május 1-jén érkezett meg, hogy a Welden parancsnoksága alatt álló osztrák főserég megfigyelését átvegye; az 1. és 3. hadtest Buda elé ment, valamint Kmety osztálya is, mely Esztergamnál ment át a Dunán, nemkülönben Aulich a 2. hadtesttel, ki mihelyt az osztrákok Pestet kiűriték intézkedéseket tőn a fővároson alól hidat verni, és május 1-jén Csepel szigetén keresztül Ercsénynél előrségét a Duna jobb partjára helyezte át, míg ellenben a Duna bal partján csak egy dandárt hagyott hátra.

Május 4-dikén Buda teljesen bevolt kerítve. A jobb szárny legszélső részén, a Gellérthegy mögött, a rácváros és a vár felé, tehát Budának rövid, déli homlokzata felé, a mézáros utcáig Aulich állott; a kis Spitzberg mögött, a kis Svábhegyig a hosszú, nyugoti homlokzat déli része felé, melynek főpontját a fehérvári rondel képezi, Nagy Sándor esatlakozott hozzá; azután a Kovácsi országuton a Krisztina-város felé, a hosszú nyugoti homlokzat északi része és a rövid, északi homlokzat felé Knezich következett a 3. hadtesttel; végül saját hadosztályával Kmety a bal szárnyat képezé, a Viziváros fakerítése felé, az ó-budai Dunáig. Görgey főhadiszállásul kezdetben a Krisztinavárost választá.

Görgey azon képzelődésben, hogy nagy erő kifejtés által Buda védőinek akként fog imponálni, hogy az az első felszólításra azonnal feladja magát, előlegesen a Gellért hegyre, a déli homlokzattal szemben 12 fontos üteget, a kis Sváb hegyre egy másikat a nyugoti homlokzattal szemben, és az északi homlokzat ellen két taracküteget vitetett föl; a csapatoknak pedig támadáskészen kelle sorakozniok. Egyszersmind egy fogoly osztrák tisztet a Hentzy tábornoknak kézbesi-

tendő felszólítás átadása végett a várba küldtek. Csak ha e felszólításra tagadó válasz érkezik, kellett volna az ütegeknek a tüzelést, s a támadást megkezdeni. Egy félreértés következtében történt, hogy az északi homlokzat ellen fölállított tarackütegek tüzelni kezdtek, mielőtt Hentzy válasza megérkezett volna. Ezt azonban rögtön ismét megszüntették.

A rendkívül hosszadalmas, némileg pathetikus modorban fogalmazott levélben, mely által Görgey Hentzy tábornokot az átadásra felszólítja, a várőrségnek becsületteljes hadi fogságot ígért s nyomatékosan biztosítja, hogy a föltételek melyekben meg fognak egyezni, a magyarok részéről lélekismeretesen meg lesznek tartva, sőt az esetben is, ha Hentzy nem adná meg magát és a várat csak hosszas ostrom után vennék be, a várőrség kiméletes bánásmódra számolhat, de csupán oly föltétel alatt, ha Hentzy Pest bombáztatásától, honnan semmi megtámadás nem irányoztatik ellene, s a lánchíd elrontásától tartózkodni fog. Ha e föltétel nem teljesítették, kénytelen lenne az egész várőrséget kardra hányatni. Görgey ez iratában Budát „ügy nevezett“ vár néven emlité s Hentzyt ismételve arra inté, hogy ő maga is magyar, a mi — mint előttünk tudva van, csak a magyar fogalom igen tág kiterjesztése mellett állott így. Görgey az iránt, hogy a fölszólítással egy fogoly osztrák tisztet küld, az osztrákoknak a korábbi magyar parlamentairek irányában tanusított népjogellenes bánásmódjával menté magát, és délután három órára kért feleletet.

A felelet megjött. A berni származásu Hentzy, ki szülővárosától csak kevéssel az előtt kérte a családja ellen évszázad előtt kimondott száműzetés megszüntetését, Görgeyt az ő nemzetisége iránti tévedéséről értesité, s egyszersmind biztosította őt, hogy ámbár januárban Buda még nem volt vár, de most valóban hely, mely határozott ellenállást fog kifejteni; Hentzy felszólítja Görgeyt, hogy a — mint tudva van a tarackütegek által tévedésből megkezdett — tüzelést azonnal szüntesse meg, különben kényszerülve látná magát Pest bombáztatására, melyhez több mint elég eszköz áll rendelkezésére.

E feleletre az ütegek Görgeytől parancsot kaptak, a tüzelést azonnal megkezdeni, és Kmety útasítva lön, osztályával

a vízi várost ostromolni, s figyelmét különösen ama vízvezeték elrontására fordítani, mely az egyetlen volt, mely még Budát vízzel ellátta. Ha Kmetynek a szerenese kedvez, a többi hadtesteknek is előre kellett vala nyomulniok és a várt több ponton escaladirozniok (létrarohammal megtámadni).

Kmety erős támadást kezdett a vízi város ellen; a palissadirozások, melyek azt az északi részről fődék, több ponton át lettek törve, és a magyar huszárok az utcákon a bombatérig, közel a lánchidhoz egy részről, és a vízi-kapu alatt levő vízvezető gépig, mely a vizet a várba hajtja, előnyomultak. Csak itt találtak először erős ellenállásra; a varasdi határőrök 2 löveggel fogadák támadásukat, és tágitásra birták őket. Erre csakhamar Kmety gyalogsága következett, és a támadást újból megkezdé, de szintén nem tudott keresztülynomulni; bár a kísérlet többször meg lön ujitva, Kmety osztálya végül mégis kénytelen volt engedni. A csatárok (tirailleur) tüzelése még éjfélíg tartott.

Görgey ezután lemondott arról, hogy Budát rohammal keritse hatalmába, és elhatározá, szabályszerű ostromot kezdeni.

Az ily vállalat, bármily gyorsan vezessen is a célhoz, mindig hosszadalmas, s ha csak tizennégy napig tartana is, különösen rendkívül nehéznek kellett látszania, tekintettel a helyzetre, melyben ekkor a magyarok valának. Egy figyelmeztetést, azt abbahagyni, Görgey még május 4-kén vett. Ez Klapkának egy május 2-ről kelt levele volt. Klapka, azon reményben, hogy Buda valószínűleg minden komoly ellenállás nélkül, rövid idő mulva el fog esni, 27-kére támadást tanácsolt, de Komáromból Debrecenbe utazása alkalmával néhány napig Pesten maradt, és minden, a mit itt tapasztalt, arról győzte meg, hogy Budát egy kardcsapásra elfoglalni nem lehet. Most arra inté Görgeyt, hogy hagyjon föl a támadással és műveleteit Welden ellen folytassa.

Késő volt, már az egész hadsereg Budánál állt; a pillanatot, melyben mint Bayer előre látta, a nem gyanított nehézségek által melyek mutatkoznak, a támadás folytatásának határozata megingattatik, bekövetkezett. Ettől eltekintve, Görgey némileg fennhéjázó fenyegetések és biztatásokkal telt levele és azon

mód miatt melylyel Hentzy azután felelt, amaz esetek egyike következett itt be, mely szerint Görgeynek Buda alóli elvonulását a magyar fegyverek becsületével nem leheté összeegyeztetni. Görgey május 6-án ez értelemben felelt Klapka levelére.

Ha a forma szerénti megtámadás mindig hosszas dolog, most dacára Buda nem épen jelentékeny erejének, a magyarok elégtelen ereje, a hadiszerek, ostromló lövegek és szakértő tisztek hiánya miatt, kétszeresen hosszas dolog volt ily vár ellen megtámadást intézni.

A készlethiány már 5-kén az ágyutüzélest majdnem egészen megszüntetni kényszeríté; a Szolnokon keresztül elindított és Pesten lerakodott hadiszerkészletet csak 6-kán fedezék föl, és ez által a rossz állapotnak véget vetettek.

Ostromlővegekből a magyarok rendelkezésére általában csak öt használható darab állott, melyeket 26-kán Komárom előtt az osztrákoktól elvettek, nevezetesen négy 24-fontos és egy 18-fontos. Most Görgey ezek számára a kis Spitzbergen réstörő ágyutelep építését parancsolta meg. Egy ponton akartak rést löni, délre a fehérvári rondeltől, a nyugoti homlokzaton, hol a kerítést egyszerű, nem valami különösen erős kőfal képezé. A réstörő telepnek e ponton 500 lépésnyi távolságban kellett maradni. Ennek építését azonnal megkezdék, de miután nem sokára elkészültek vele, úgy találták, hogy a hely igen ügyetlenül volt megválasztva, semhogy valami nagy kilátás lett volna róla a réspontot eltalálhatni. Ekkor egy új ágyutelep építéséhez fogtak, az előbbitől kissé északra, míg a régit romboló- (demontir) települ akarák használni. A föntemplített öt darab ostromlőveg megszerzése egész váratlan nehézségekbe ütközött. Guyon, a komáromi várparancsnok azt állitá — részben Görgey iránt táplált nem a legbarátságosb érzeténél fogva — hogy e darabok az ő helyiségének fölfegyverzéséhez határozvák, és vonakodott azokat Buda ostromához átengedni. Magának Kossuthnak kellett közbelépni, és ezt Buda bevétele érdekében örömet megtette, miután már azt tervezgeté, hogy mihelyt Buda bevéve lesz, az országgyűlést s a kormányt Pestre fogja áttenni.

Ily terhes körülmények közt a vár bekerítése egész tiz napi időt vett igénybe, mielőtt a réstörő s az ezzel szomszédos rom-

bolótelepeket, melyekbe csak 12-fontosokat szállítottak, fölszerelhetők volna. Ez ágyutelepek csak május 12-kén kezdék meg tüzeléseiket.

Hentzy ezek építése ellen épen semmit se tett. A magyarok már tevékenységben levő útegeire, melyek több helyen gyújtottak, különösen a vízi-városban, hol a várórség szénakészlete is kárba ment, felelt, néhány kirohanást tett, melyek egyike által május 13-án az osztrákok egy Buda előtti kórházból 300 beteg fogolyt megszabadítottak, ágyutüzelésével G ö r g e y t főhadiszállásának a vizivárosból a nagy Sv á b h e g y r e való áttételére kényszeríté, és az e l s ő h a d t e s t e t a S p i t z b e r g mögötti helyéről sokkal messzebb, a m é s z á r o s - u t r a , s a G e l l é r t h e g y nyugoti része mögé nyomta vissza. A réstörős a romboló-telepek építése ellen csupán négy huszonnégyfontost hagyott Hentzy földzetlenül a bástyán a fehérvári rondeltől észak felé százlépésnyire, a mellett itt a várba vezető kaput eltorlaszoltatta. A magyar réstörőtelepet nem igen veszélyesnek tarthatá, talán nem is sejté, hogy az réstörőtelep legyen. Főgondja a viziváros volt, gyöngé védelmezésével és a vízvezetékekkel a várórség ez életforrásával, valóban ez volt egyszersmind a leginkább veszélyeztetett és legfontosabb pont. Azonfelül, hogy a magyarokat az ostromtól visszariaszsa, már most kezdett P e s t r e áttüzeltetni.

Midőn 15-kén a réstörőüteg tüzelni kezdett, és vele együtt a rombolóüteg s a többi is, melyek eddigelé igen mérsékelve működtek, H e n t z y kénytelen volt a négy 24-fontos löveget a bástyáról visszahuzni, de csupán azért, hogy éjjel a bástyát oldalvédekkel lássa el, és azután az ágyukat újból visszavigye. Egyszersmind a réshelyiség mögött egy visszahajló gátna építését is megkezdék, és P e s t városát azon ürügy alatt, hogy onnan át Budára tüzeltek, sőt még a lánchid egyik oszlopát is megsértették, nagy erővel bombáztatták.

Az osztrák várórség csak 16-kán lépett föl komolyan a réstörőtelep ellenében, miután tüzelésének már hatása mutatkozott. Hentzy azonban még mindig a vizivárost féltette leginkább, és a legnagyobb tevékenységet fejté ki, hogy azt minél

inkább biztosithassa. Valóban az egész réstörő lövöldözés a fehérvári homlokzat ellen nem csupa tüntetés lehet-e, hogy a figyelmet a vizivárosról elvonják? Ily föltevés bizonyára megengedhető vala.

Pest bombáztatása, melyet Hentzy 15-kén kezdett és 16-kán folytatott, e közben Görgeyt oly dühössé tette, hogy elhatározá, még 16—17-ke éjelen a rohamot megkísérteni.

A parancsok azonnal ki lettek adva. A 2-ik hadtestnek a Rácvárosra a déli homlokzatot a várkapuval, az 1. hadtestnek a rohamrést, a 3-diknak az északi homlokzatot és a bécsi kaput, a Kmety osztályának a vizivárosra kelle megtámadni.

E roham tökéletesen sikernélküli volt; a 2. hadtest ellenében a várórség, a rácoktól támogatva, kétségbeesetten védte magát; az 1. hadtest a rést még általában nem találta használhatónak, a nem könnyen megmászható falak még állottak; a 3. hadtest lajtorjái nem valának elég hosszúk, és Kmety osztálya oly hathatós tűzbe jött Buda keleti homlokzatánál, hogy lehetlen volt előnyomulnia. Ezen kívül a külvárosokban mindenütt kerítések, falak, falszegélyek és rostélyzatok akadályozák az ostromló csapatok mozdulatait.

A roham éjfélkor kezdődött, napköltével azonban Görgey kénytelen volt azt a beérkezett jelentések folytán megszüntetni.

A következő napon a mennyire eszközei engedék, Buda lövetését folytatta; a réstörő üteg háborítlanul dolgozott; négy, Komáromból hozott mozsár a Gellérthegyen állított föl, honnan a várat lövették. A hiányokat, melyeknek a 16—17-dik éjjeli roham nemsikerültét tulajdoníták, megakarák szüntetni, hosszabb lajtorjájáról gondoskodtak, a támadási pontok bejáratainál az akadályokat elhárították, s a várórség lövegeit, melyek a magyar hadakra különösen rombolók valának, több gondnal és buzgalommal lövették.

A várórséget kifárasztandó s közönbössé teendő, Görgey minden éjjel álrohamot intézett, melyek éjjeli 2 óráig tartottak. Ez által a komoly rohamra a meglepetés előnyeit akarván biz-

tosítani. A csapatok egyszersmind a támadási pontokon az oda vezető utakat is megismerék.

Hentzy nem engedé magát ellene által a tevékenységben felülmulatni. Oly fedezeteket, melyek a támadóknak mellvédül szolgálhattak, leromboltatott, belül a védfalak építtetését folytatta. 19-kén a rés a fehérvári rondelen már 72 láb széles volt. Hentzy önkényteseket hívott föl, kik kötélen leeresztetvén magukat a falakon, a romtöredékeket, melyek a támadóknak kényelmes fölmenetet nyujthattak volna, eltakaríták.

20-kán G ö r g e y előtt az előkészületek annyira előhaladottnak látszottak, hogy következő éjjelen a mult alkalminál kedvezőbb eredményü támadást vélt intézhetni. A parancsokat kiosztá; az áltámadásnak, hogy az ellenség a különbséget észre ne vegye egészen úgy kelle végbe menni, mint az előtt. Miután ez véget ért, 3 órakor az összes útegeknek egyetlen összlövést kelle adniok, és ezen jelre a rohamra határozott csapatoknak, melyek már készen állottak elő kellett nyomulniok. Az egyes hadtesteknek, mint 16—17-ke éjjelén, ugyanazon részeket kelle megtámadni.

E szerint cselekedtek. Midön az egyetlen összlövés után a magyarok lövegei egészen elhallgattak, azok csapatai előre mentek. Nem sokára mindenütt ember ember ellen állt a küzdelemben. A harc fő pontja a résnél volt, az 1. magyar hadtest és a bántási határezred zászlóaljja közt, mely azt védelmezé.

Nagy Sándor csapata élére tirailleur-csapatot küldött, melynek a rés védelmezőit kelle a falakról elhajtania, mire a rohamcsapatok előnyomultak.

Ez mindazáltal még se tört keresztül, a többi ponton a lajtorjamászás szintén nem sikerült, a vizivárosban, hová Hentzy személyesen sietett, védelmet vezényleni, Kmety még makacsabb ellenállásra talált, mint a korábbi rohamnál. G ö r g e y a rohamcsapatokat a réstől visszahivatta, hogy előbb a réstörő és romboló telepekről még erősebb tüzelést tésessen, s a védőket hathatósabban megrázkódtassa, mint azt a tirailleur-tüz képes lett volna ezközölni. Erre Nagy Sándor ismét rohamra nyomult előre. Kevéssel 5 óra után csapatai

részben a résen nyomultak be, de a gátnál újból ellenállásra találtak, habár azok még nem is voltak egészen elkészülve. Ekkor egy szakasznak sikerült a falakat a réstől oldalt megmászni; a 2. hadtestnek egy másik osztálya a Rácvárosból dél felől szintén megmászta a falakat. Ezzel a gátnát megkerült. A védőkre egyszersmind a házakból is lövöldöztek, a lakosok-e mint állítják, vagy az egyenkint már előre nyomult magyar katonaság: bizonytalan.

A gátna teljesen tarthatlanná lett. De védelmezői mindazáltal csak lépésről lépésre vonultak vissza.

Midőn a rést az osztrákok föladák, erről azonnal jelentést küldtek Hentz y he z, a vizivárosba. Ez a Vilmos Főherceg két százada s a varasdi ezred 2¹/₂ századával fölsietett a várba. Az utcákban még folyt a harc. Nagy Sándor már a fő-őrségig nyomult előre; egyidejűleg a vár déli részében is lehetett már lövéseket hallani, hová Aulich, és az északi részben, hová Knezi ch nyomult be.

Hentz y a magával hozott tartalékot előre vezeté, hogy, ha lehetséges, a magyarokat ismét kiszorítja a résen. Ekkor egy muskétagolyó halálosan találta mellét. Ez reggeli 8 óra-kor történt. Ettől kezdve az ellenállás gyöngébb lön. Egyes helyeken parancs nélkül, egyes emberek fehér lobogókat tüztek ki, melyeket a tisztek ismét leszakgattak. Csak 9 órától fogva lobogott egy ilyen a fehérvári tornyon, a győztes magyar háromszin mellett.

Görgey most azonnal parancsot adott a tüzelés megszüntetésére; a harc azonban különféle helyeken még dél előtti 10 óráig folyt, különösen a vár déli részén. Midőn már minden elveszettnek látszott, Alno ch ezredes a Ceccopieri ezredtől, lement a lánchidhoz, hogy egy löporaknát fölgyujtson, mely a lánchidat volt szétrombolandó. A lánchid sértetlenül maradt, s csak Alno ch repült a légbé, kísérőivel együtt.

Görgey, mint tudjuk, az esetre, ha Pestet a várból bombáztatni fogják, azzal fenyegetőzött, hogy az egész budai vár-őrséget kardélre hányatja. E fenyegetést most teljesíteni akará. De az összes magyar tábornokok kérelemmel járultak hozzá,

hogy e szándokától álljon el, és Görgey engedett. A várórség tehát hadi fogolyvá lön.

Magyarországon nagy volt az öröm Buda bevétele fölött, a kormányközlönyök az öt főváros bevételének nagyobb értéket tulajdonítottak, mint valóban megérdemelt.

Hogy mi volt a veszteség, alig vevék figyelembe. A főveszteség nem a 600 ember és a rendkívül nagy tömeg hadkészlet volt, mit az ostrom elnyelt, hanem az idő.

Az elvesztett időt legalább egy hónapra kell tenni, Buda vár ostroma és a Komárom s Buda közötti ide-oda menetek tisztán ennyi időt vettek igénybe. Mily hasznos volt ez idővesztés az osztrákokra, azt csak később fogjuk megtudni.

Az új hadtörténelemben ritka eset, hogy egy várat még teljes réstörés után is védelmezzenek, még ritkább, hogy a parancsnok a vár védelmében karddal kezében essék el. Az osztrák császár Hentzy emlékéért később megtisztelte egy emlékkövel, melyet azon a helyen állíttatott föl, a hol az elesett.

Klapka és Görgey működése a hadügyminiszteriumban.

Klapka tábornok, Görgey helyettese, május 3-kán ért Debrecenbe, hol Mészáros, ki eddig még ideiglenesen látta el a miniszterium ügyeit, azt nagy örömmel adta át neki.

Klapka most mindenekelőtt két pontra irányozta figyelmét, t. i. minden magyar hadsereg számára egy egységes hadműveleti terv megállapítására, és annak megkísértésére, hogy a különböző haretérek főparancsnokait oly módon alárendelje a hadügyminiszteriumnak, hogy utóbb a hadműveleti tervet valóban keresztülvihesse.

Az említett hadműveleti terv szerint Komárom körül 30000 embert kelle összpontosítani, hogy e fontos központi helyre támaszkodva, az osztrák főhadsereg előnyomulását a mennyire lehetséges, megakadályozzák. E tekintetben az 1., 7., és 8. hadtestekre számítottak; a 2. és 3. hadtest 20000 emberrel Nyitránál volt összpontosítandó, balról a Komárom mellett levő had-

sereg, jobbról a felső-magyarországi hadsereggel összeköttetésben, melynek alapja már april végével le volt téve, s melynek vezényletét Dembinskire bízák. Aulichnak a körülményekhez képest vagy a komáromi hadsereggel, vagy Dembinskiével kellett egyesülnie, hogy így tulnyomó erőt képezzenek az ellenséges hadsereg ellenében, melyet különböző hadműveleti vonalokról leheté várni, miután május 1-jén az osztrák lapok nyíltan hirdeté, hogy Oroszország segélye Magyarország ellen meg van ígérve. A felső Duna hosszában a Welden alatti osztrák főhadat, Galliciából pedig az orosz segédhadat leheté várni.

Dembinskinek a galiciai határra kellett ügyelnie és a körülményekhez képest Aulichhal egyesülni, hogy az orosz csapatok egyikét megtámadják, ha ugyan az oroszok valóban több elválasztott csapatokban mennének előre, s azután időnként a többit is megrohanják.

Ha az oroszok Eperjesen át Pest felé nyomulnak elő, Dembinskinek Miskolcz felé, s innen szükség esetén Tisza-Füredre kellett visszahuzódn.

Kmetynek Buda bevétele után a Balaton tavához kellett huzódn, hogy ott a fölkelést szervezze.

A déli haretéren Perczelnek a 4-ik hadtest fele és az egész 5-ik (Vécsey) hadtesttel Bácsot és a Bánságot kelle biztosítani, s Aradot és Temesvárt megszállni, Bemnek az Erdélyből hozott csapatokkal és a 4-ik hadtest felével Titelt kellett bevennie és Péterváradot teljesen, valamint a Duna jobb partját is fölszabadítani, a Duna jobb partján a föld népét mindenütt fölkelésre birni, Kmety osztályát magához vonni, és azután a komáromi hadsereggel, s a körülményekhez képest Aulichhal is, ha ez tán Dembinskivel egyesülve nem ment volna vissza Miskolcra, az osztrák főhadsereg ellen egyesülni, a vezényletet minden csapatok fölött, melyeket általában a Duna jobb partja és Komárom közt összeszedett, átvenni és szükség esetén Budára visszamenni. Erdélyben a Bem által visszahagyott Czetznek Károlyfehérvárt kellett bevennie, az oláh fölkelést teljesen elnyomni és az ország határutvonalait az oroszok és osztrákok ellen biztosítani.

Végül új alakításokból a Közép-Tiszánál tartalékhadsereget kelle összevonni, melynek további rendeltetése föl volt tartva.

E terv május 12-kén Debrecenben a minisztertanácsban előgadtatott; ebből első tekintetre két dolog tűnik ki: először, hogy az lényegesen védelmi, habár benne a lehetőség szerint támadó vonások is fölvétetvék, másodsor, hogy igen complicált és az időt és helyet általában nem veszi tekintetbe. Utóbbi azonnal észrevehető, ha p. o. csak Bem föladatát tekintjük kissé pontosabban és e mellett egyszerűen megfontoljuk, hogy ugyan csak neki Kossuth számításai szerint eredetileg már april közepén a Dunánál kellett lenni, a hol ez időtájt valóban volt is. A támadási csaták lehetősége föl volt véve benne, de általa ilyesmi nyíltan épen nem volt előkészítve, hanem valódi szerencsétlenségre az az egyes hadvezérek jóakaratótól lett függővé téve, kiknek önkénytes és pontos összeműködését semmi ok se volt remélni, míg más részről, a butasággal lett volna határos, ha arra számítanak, hogy a hálózat központjából, Debrecenből, az összműködést kellő időben parancsok által lehet kényszeríteni. A védelmi tervzetben előkészítve, a támadó csaták, melyek egyedül tehetők volna azt gyümölcsözővé, csak az által jöhettek létre, ha egy erős főhadsereget oly erősen, a mint lehet, erőteljes főparancsnokság alatt összevonnak, de az általános hadműveleti terv, tulajdonképen épen az ellenkezőt tette, midőn még azon főhadsereget, mely már majdnem együtt volt, melyet az 1., 2., 3., 7. és 8. hadtestek, Kmety osztálya és Görgey Armin s Horváth hadteste képeztek és melyet azután, ha idő marad, mindig lehetett volna az újonnan alakítandó tartalékkal erősíteni, előlegesen szétválasztá, s a komáromi, nyitrai hadakra és a Balaton tavánál Kmety hadtestére bontá szét, miközben Bennek a Duna jobb partján és Komáromnál való föltételes megjelenése következtében most csak utólagosan számított egy főhadsereg újonnan való képezésére; mintán Bennek ezenkívül még egy fontos feladata volt, Titelt elfoglalni, melyet előbb megoldani kelle, s csak azután tehetne volna meg a hosszú és a természet által akadályokkal borított utat.

A hadműveleti terv meghatározása után most Klapka a különböző harcterek főparancsnokainak beleegyezését igyekvék megnyerni. — Legelőbb személyesen ment Görgeyhez, kit május 14-én Budá előtt talált. Közölte vele hadműveleti tervét s azt a

szükségességgel igazoló : szemben az ellenséges tulnyomó erővel, mely két ponton fenyegetőzött Magyarországot megrohanni, a készlethiány sőt pénzügyi zavarok mellett a harcot télig csak kihuzni, az erősítésre időt nyerni, más hatalmakat is, melyeknek Magyarország javára leendő beavatkozását Klapka, valamint Kossuth is remélték, megkeresni, s időt nyerni a meggondolásra és előkészületekre. A tél bekövetkeztével aztán a hadműveletekben ismét szünet állván be, néhány hónapot újból fog-nak nyerni. Ily körülmények közt nem lenne okosság, mindent egy kártyára tenni.

Görgey épen nem volt Klapka véleményén, sőt inkább az volt nézete, hogy egy irányban támadólag kell az osztrákok ellen eljárni, és föntartá magának, mihelyt Buda be lesz véve, e nézet szerint cselekedni. Ezt azonban Klapka előtt elhallgatván annak hadműveleti tervét látszólag elfogadá. Tetszését ugyanis megnyerte az, hogy Klapka a különféle főparancsnokok önállóságát megtörni és őket a hadügyminiszteriumnak alárendelni törekedett. Csak vissza kell emlékezni, hogy Görgey hadügyminiszter volt és a miniszterium ügyeit a mikor neki tetszett átveheté. Az egyes harc téreken levő parancsnokok alárendelése által elhibázhatlanul nagyobb erőt nyerhetende, mint eddig, fő-terve keresztülvitelére : az országgyűlést az april 14-ki végzés visszavételére birni.

Közte és Klapka közt némileg e tervről is volt szó. Görgey már május kezdetén levelet kapott a közmunkaügyi miniszter-, Csányi tól, melyben ez utóbbi értésére adá, hogy Kossuth az országgyűlést az april 14-ki határozatra különösen azon állítással birta, hogy Magyarország függetlenségének kikiáltása a hadsereg kívánata, s hogy Görgey vele egyetért. Most Klapka jelentéseiből teljesen kiderült, hogy az országgyűlés többsége az Ausztriától való elszakadás mellett semmi esetre se volt vagy van még oly föltétlenül, mint azt Görgey eredetileg hitte, s hogy inkább az országgyűlésen az 1848-ki alkotmány helyreállításának erős pártja van, az ugynevezett békepárt.

Ha Görgey ki volt már békülve a gondolattal, az országgyűlést fegyveres erővel kényszeríteni az april 14-ki határozat visszavételére. vagy azt föl is oszlatni, most e szándékától el-

állt és azon meggyőződésre jött, hogy a dolgot békésebb, kevésbé föltűnő módon elintézheti, és szándékba vette az országgyűlésen a békepartot az által erősíteni, hogy befolyását igénybe véve, az új választás alkalmával az ő hivei sorából parlamentarizmusra készített tiszteket fog jelöltekként fölléptetni.

A nélkül, hogy Klapkát legkevésbé is beleavatta volna valódi szándékainak titkába, ezt az által erősítette szándokában, hogy rendeletet bocsátott ki az egyes főparancsnokokhoz, melyben a hadműveletek folytatására nézve magukat a hadügyminiszteriumnak föltétlenül alávetni parancsolá. Görgey e tekintetben ellenszegülésre számított. Ha ez azonban csakugyan nyilatkoznék, ez okot szolgáltatna neki, az ellenszegülőket, mint bizonyára nem az ő pártjához tartozókat, állomásaiktól eltávolítani, és saját utját ezzel még jobban egyengetni.

Kossuthnak említett kibocsátványa, mely Klapka javaslatára keletkezett, 1849. május 20-án csakugyan megjelent. Ez által minden a harctéren levő parancsnokokat, Oroszország fenyegető beavatkozására való hivatkozással alárendelést a hadügyminiszteriumnak, melyet, mint nyomtatékosan meg volt jegyezve, Görgey azonnal személyesen fog átvenni. Minden önkényes rendelkezést megtiltott, mint ez sokszorosan, a harc színhelyén a polgári igazgatásba is beavatkozva, és a kormány általános rendeleteivel ellenkezésben állva megtörtént.

Az ellenszegülés nem maradt ki. Mindenek előtt Perczel Mór emelt szót a tulságos hatalom ellen, melyet Görgeynek a kibocsátvány által kezébe adtak és a melyről nem tudhatják, hogy azt miképen fogja használni. Tudjuk, hogy a Görgey szándokaiban való bizalmatlanság semmi esetre se volt jogosulatlan. Bem határozottan kinyilatkoztatá, hogy csak egyedül Kossuthal akar összeköttetésben maradni, és Dembinski Felső-Magyarországban szintén nem akará tűrni a hadügyminiszterium semmiféle beleszólását, mely csak az ő jól átgondolt terveit zavarná. Perczel, hogy ezt se hagyjuk említetlenül, már május 20-ka előtt levelet intézett a kormányhoz, melyben azt kívánta, hogy Görgey Buda ostromának elkezdése és az ez által okozott időveszteségért haditörvényszék elé állíttassék.

Az ellenszegülés, melyre talált, s a sok boszúság, mely-lyel folytonosan küzdenie kellett, Klapkában azon ohajt tá-maszták, hogy hadügyminiszteri állásától, a mint csak lehet, mielőbb megszabadíttassék.

Ez ohajt Görgey megelőzte. Buda eleste után célszerű-nek tartá a hadügyminiszteriumot személyesen átvenni, hogy általában terveit keresztülvihesse, és mert Klapkát igen is engedékenynek tartá, semhogy egy részt Kossuth erejével, más-részt a hadseregek parancsnokaival szembeszállhasson. Klapka ellen nagy dühre ingerlé őt egy némileg minden esetre különös történet. Kossuth ugyanis azt kívánta, hogy minden katonai kóroda, a betegek és sebesültek ápolása fölötti fölügyeletet test-vérére ruházzák, és Klapka rábiratni engedé magát, az illető rendelet aláírására. Mintán egy ily hivatalnak a gyakorlati élet-ben semmi esetre se volt értelme, Görgey jogosulva volt Kossuth s családjának hiúságot és azon ohajt, magának valami befolyást szerezni, habár valódi szolgálattételek nélkül is, nyíltan tu-tajdonítani.

Görgey azonban könnyen érthető okokból a hadsereg vezényletét sem akará kieresztelni kezéből. Minden esetre nehéz volt a kettőt egyesíteni: a hadügyminiszteriumot igazgatni és egyszersmind a felső-dunai főhadsereg parancsnokságát vezetni.

E közben Görgey annyira belemerült szándékába, hatalmi állását a kibékülés művének javára, s legelőbb az april 14-kei határozat megsemmisítésére kiterjesztetni, hogy vagy a nehézsé-gek jelentőségében csalódott valóban, vagy pedig tultevén magát rajtuk, habár azokat föl is ösmeré. Mily sajnálatos balfogásokra vezetett ez a hadvezetésre vonatkozólag, nem sokára meglá-tandjuk.

Hadi tervéhez képest, Buda eleste után a Felső-Dunánál támadó álláspontot kellett elfoglalni. Ha Görgey azon-ban a hadügyminiszteriumot Debrecenben vezetni akarja, ugy e támadást nem vezethette volna közvetlenül személyesen. Ott tehát ennél fogva helyettessel kellett birnia. Igen, de ő idegenke-dett attól, hogy a hadsereg vezényletét bár csak egy ilyenre is néhány hétig rábizza, és ennek elkerülésére egy mesterséges rend-

szert épített, melynek egyszersmind félreismerhetlen katonai baklövéseit is el kellett lepleznie.

Az idősebb tábornokok közül, kik a csapatok bizalmát megnyerék, Buda bevétele után nem sokára csak egy volt még, Klapka. Damjanich lábtörése következtében képtelen volt a szolgálatra, Aulich folyvást betegeskedett, és Buda eleste után, legalább egyelőre, nyugalomba helyezettetését volt kénytelen kérni. A második hadtestet a bátor és biztos A s b ó t h kapta, ki azonban nem volt képes azt a bátorságot és biztosságot, mely őt magát lelkesíté, csapataiba szintén beoltani; a harmadik hadtestet K n e z i c h, oly férfit, ki mint osztálytábornok jeles dolgokat vitt végbe, de kiben az egy hadtest vezetéséhez megkívánható önállóságot alig leheté föltételezni, kapta; az első hadtest Klapka eltávozta után a hadügyminiszteri helyettesiségre, az egyik határozatról könnyen a másikra átmenő Nagy Sándorra bízott, ki ezen fölül Görgey szemében még egy pótolhatlan hibával bírt, ugyanis Kossuthnak meggyőződésből követője és a Magyarországnak Ausztriától elszakítását ohajtó párt embere volt.

Hadműveleti tervében K l a p k a a k o m á r o m i hadsereg parancsnokságát határozta magának; már volt említve, hogy Görgey Klapkának v é d e l m i tervébe nem egyezett, Klapka tábornok előtt azonban ezt elhallgatá. Most át is akará engedni Klapkának a komáromi hadsereg parancsnokságát, de annak erejét 3 hadtestről kettőre határozá, és előleges rendelkezéseit a főhadseregre nézve úgy tette meg, hogy valójában nem lehetett előre látni, hogy Klapka hadműveleti tervét n e m fogadta el magáénak.

Miközben a debreceni utra előkészületeket tőn, hogy ott a hadügyminiszterium ügyeit átvegye, a Buda előtt elfoglalva volt hadtesteket részint Komáromon át a N y i t r á h o z: az 1., 2. és 3. hadtesteket, részben a B a l a t o n, és a F e r t ő tava felé: K m e t y osztályát, inditá. Ezeknek a komáromi hadsereg, a Klapka alatti 7. és 8-ik hadtestek, H o r v á t h portyázó ezredei és G ö r g e y Arminéival kelle a főhadsereget képezniök.

E hadsereget Görgey helyettesítésére egy központi h a d m ű v e l e t i i r o d á n a k kellett vezetnie, mely a hadsereg közelében maradt, és a melynek főnöke Bayer ezr., a tábornoki

főnök lett. Különben a hadtestparancsnokok mindegyike a központi iroda általános rendelkezései szerint önállóan működhetett.

Ez intézkedést Görgey önmaga előtt így igazolá: a kipróbált régi tábornokok mindnyájan távol vannak; kívánatos tudni, ha vajjon az új hadtestparancsnokok közt van-e egy, ki képes Damjanichot vagy Aulichot pótolni, úgy hogy előfordulandó esetben egy önálló főadat megoldását rábízni lehessen. Ezt legjobban megtudhatni, ha őket próbakép már most önmagukra hagyják. E me lett nincs veszély, mert a komoly támadás célszerű módon még most el fog halasztatni, miután a hadsereg felszerelése, nevezetesen a lábbelik megszerzése még némileg utánpótolandó. A hadsereg többféle erősítéseket is várhatott, melyeknek a komoly támadás megkezdése előtt kellett célszerűen odacsatoltatniok. Itt van legközelebb Bem, kinek Klapka tervezete szerint a Tisza és az alsó Duna felé Komárom vidékére kell fordulnia; itt van továbbá Kossuth közlései szerint 10—12000 újonc a főhadsereg számára, épen ennyi egy tartalékhad képezésére már ki van állítva, kik már csak a szervezésre várnak, mit a főhadseregtől kiválasztott tiszték és altiszték fognak eszközölni, kik Buda eleste után épen a szervezési állomásokra mentek.

Azonban, fogják kérdeni, ez előintézkedésekkel nem kellett-e sok időt mulasztani, és az előnyök, miket a vonakodás nyújthatott, csak megközelítőleg is arányban állottak-e a hátrányokkal, melyeknek kétségen kívül be kellett következni, miután az oroszokat most nem sokára várni lehet, sőt miután már első csapataik benyomultak Magyarországra? Valóban nem vesztettek volna még elég időt?

Görgey erre így felelt: Ha az oroszok általában tömegesen jönnek Magyarország felé, mielőtt tervemet az országgyűlést illetőleg keresztül vivém, Magyarország úgy is veszve van, és ekkor csak az marad hátra, hogy a becsületteljes bukásért harcoljunk. Az oroszok bejövetele felől semmit se tudni határozottan, és épen úgy lehetséges hogy hamar jönnek, mint hogy még néhány hétig vonakodni fognak.

És itt, gondoljuk, most könnyen föl lehet fedezni a valódi okot, mely miatt Görgey a támadást még Buda eleste után is ha-

lasztani akará. Neki ugyanis, hogy rövidek legyünk, szándoka volt legelőször a maga elé tűzött föladat politikai részét megoldani, az országgyűlésnek april 14-ki határozatát visszavétetni, hogy ekkor a politikai eredménnyel katonailag is fölléphessen az osztrákok ellen.

A dolog kétségtelenül következetesen volt gondolva; de elhatározó mindig és mindig az maradt, hogy Magyarországot csak nagy katonai eredményekkel lehet megmenteni, és hogy ezek annál valószínűlenebbekké lőnek, minél több időt nyert Ausztria és Oroszország, erejének kifejtése és összegyűjtésére.

Görgey még Pesten volt, midőn itt egy országgyűlési küldöttség jelent meg, hogy neki győzelmei és különösen Buda bevétele jutalmául tábornagi kineveztetését és a katonai első osztályu érdemrendet kézbesitse. Görgey mindkettőt visszautasítá, állítólag mivel e cím- és rendjelosztás a köztársasági berendezéssel nem fér össze, valóban pedig, mivel az april 14-ke pártjától, melynek romlására épen most készített mindent elő, nem akart jutalmazásokat elfogadni.

E visszautasítás eredménye lőn, hogy a békepárt néhány tagja, kik az említett küldöttségben valának, őt ismét meglátogatá és előtte mindazt megerősítette, a mit részben Csányinak május elején irt levele, részben Klapka közleményeiből következtetett.

Miután Pesten minden dolgát elvégezte, Görgey innen május 28-kán Debrecenbe ment, és itt Klapkától átvevé a hadügyminiszterium ügyeit. Hogy e tárcát tetteg átvegye, Magyarország jelenlegi ideiglenes alkotmányára, azaz lényegileg april 14-kére esküt kellett tennie, és ezt meggondolás nélkül teljesíté, habár egyébire sem gondolt, mint april 14-dikét semmis- és érvénytelenné tenni. Egy ez azon esetek közül, melyek mutatják, hogy mit ér a politikai eskü és mit érhet általában.

Görgey Debrecenbe érkezvén, megtudta, hogy a kormány elhatározá az ő és az országgyűlés székhelyét ismét Pestre áttenni, hogy Debrecen kiürítését már megkezdék és hogy az országgyűlés az átköltözés céljából julius kezdetére elnapolatott.

Görgey e miatt rendkívül boszankodott; semmi egyebet nem látott benne, mint Kossuth hiúságát, Kossuthnak a szerencsében való tulbizakodottságát. Komárom fölszabadtítása után Görgey ajánlatot tön Kossuthnak a kormány székhelyét Komáromba áttenni. Ennek főcélja az volt, hogy a hadügyminiszteriumot és a hadsereg-főparancsnokságot egy személyben annál kényelmesebben vezethesse, és a kormányt, s az országgyűlést, terveinek kivitelére jobban hatalmába kerítse. És Kossuth épen ezért utasítá vissza az ajánlatot, azt adván okul, hogy a kormány nem teheti ki magát a veszélynek, egy erős helyre beszoríttatni. Miért hát most, Buda eleste után a kormány székhelyét Pestre áttenni?

Igen kellemetlenül hatott Görgeyre, hogy a kormány kivonulásával a hadsereg számára dolgozó cipészeknek és szabóknak is Pestre kellett átköltözniök, mi által a fölszerelési munkálatokra nézve sok drága idő elveszett.

De legkellemetlenebb volt a magyar tábornokra nézve a Pestre való átköltözés azért, mivel az az országgyűlés elnapolásával volt egybekötve és ezzel a hadügyminiszter meg lett fosztva annak lehetőségétől, hogy az országgyűlésre saját eszméje szerint hasson. És nagyon közel a gyanítás, hogy Kossuth, ki Görgey szándokai felől értesítve volt, vagy azokat átlátta, épen a kormány székhelyének Pestre való átköltöztetését választá eszközül, hogy okot nyerjen az országgyűlés elnapolására.

Görgey a békepárt több tagjával folytonosan összejött, sőt azokból egy forma szerinti gyűlést is alkotott, hogy magát nézetei felől kibeszélhesse velük.

Ezek most meglehetősen egyhangulag az april 14-ki határozat megszüntetését kívánták; de arra kevés kedvet mutattak, hogy az országgyűlésen maguk javasolják a megszüntetést; ehhez nem volt bátorságuk. Azt kívánták, hogy a hadsereg legyen a kezdeményező, és pedig egy nyilatkozattal, mely aztán az országgyűlésnek, vagy a békepártnak az országgyűlésen okot szolgáltatna hasonlóképen nyilatkozni; ismétlék Görgey előtt, hogy Kossuth az april 14 ki határozatot főleg az által esikarta ki, hogy a hadsereg hangulatára hivatkozott. Midőn Görgey azt a tervet is, melyről korábban gondolkozott, de a mely

lyel most, darab idő óta már, mint hasztalannal fölhagyott, nevezetesen az országgyűlést fegyveres hatalommal a határozat visszavonására kényszeríteni, vagy azt szétkergetni, — most ám-bár csak körülbelül emlité, a gyülekezet egy emberként fölemelkedett ellene: nem akarunk katonai forradalmat, sem a fegyver uralmát.

Mindaz, mit Görgey hallott, arról győzé meg őt, hogy a gyors politikai eredmény elérésére abban az irányban, a melyben ő törekedett, semmi remény nincs, és hogy, miközben egyszersmind az osztrákok fölötti győzelem előkészítéséről is gondolkodik, mellékesen a békepárt erősítésére is gondolnia kell az országgyűlésen, valamint szintén a neki nem tetsző katonai parancsnokok eltávolítására is. Qualitative és quantitative erősítése a békepártnak legyen tehát, az eszköz Görgey hiveinek a tisztikarból az országgyűlésre bemenetelt szerezni, hogy ők vigyék az országgyűlésbe a szükséges többséget és a bátorságot az april 14-ke elleni föllépésre.

Az april 14-kéhez és Kossuthhoz hajló főparancsnokok eltávolítására a különféle haretékekről, illő alkalmat nyújtott azok ellenszegülése, Klapkának május 20-kán kelt kibocsátványa iránt.

P e r c z e l helyére G ö r g e y az országkormányzónak V e t t e r tábornagyot ajánlá. Vetter tulajdonképen még mindig főparancsnoka volt a főhadserégnek. Betegségéből, melybe március végével esett, s a mely Görgey általi ideiglenes képviselését tette szükségessé, már april közepén felüdült; Kossuth azonban különféle eszközökkel mégis vissza tudta őt tartóztatni a főparancsnokság újbóli átvételétől, és pedig nem helyes ok nélkül, miután Görgey már a győzelmi uton volt, s a főparancsnok és a nagy tábornoki személyzetnek igen gyakori változását épen nem lehetett előnyösnek tekinteni. Vetter csak Buda eleste után igyekezett Görgeyvel személyesen beszélni. Ez alkalommal oda nyilatkozott, hogy a főhadserég már most Görgey modorához szokott, hogy nem lehetne hasznosnak tekinteni, ha Vetter érvényesíteni akarná igényeit a főhadserég parancsnokságát illetőleg, és hogy ő teljesen lemond ez igényekről, ha egy hasonló állomásra való elhelyeztetésével neki tisztességes

kibuvó ajtót nyitnak. E kibuvó ajtó most meg volt adva, ha Vetter a déli hadsereget kapja, és Kossuth itt nem tett ellenvétést, mivel részint kötelességének érzé Vettert illően elhelyezni, részint pedig némi tekintetben Perczel már kellemetlenné lett rá nézve. Perczel és Vécsey a déli hadsereg két hadtestét vezényelték Vetter alatt. Perczel e tekintetben nem akart engedelmessé válni, minélfogva elbocsáttatását nyéré.

Görgey sürgetésére Kossuth Dembinskyt is föladata, és a felső-magyarországi hadsereg vezényletében Wisocky által helyettesíté. Bemet ellenben Kossuth nem akará elbocsáttani, mivel őt Erdély megtartására nélkülözhetlennek nyilatkoztatá, mi természetesen a Klapka-féle hadműveleti tervvezetben e tábornok részére szánt más föladattal nehezen fért össze; igen, sőt Bemet még a hadügyminiszteriumnak történt szigoru alárendeltségtől is szabadon akará tudni, miután ez fenyegetőzött, hogy lelép, ha valamely rendelkezése desavouáltatik. Itt Görgey kénytelen volt engedni.

Ellenben Guyonnak a komáromi várparanesnokságtól való elhívását keresztülvitte, mivel ezt Klapka kívánta, a ki annál alkalmasb volt Guyonnál, miután ez állás átvételével egyszersmind több hadtest paranesnoka is volt, s a komáromi hadsereget az ő hadműveleti tervvezete szerint kelle vezetnie.

A had- és hadtest paranesnokságaiban e változások létesítése után, Görgey politikai törekvései mellett különösen a hadsereg új szervezésével, melyet alapvonaláiban már a bevezetésben megbeszéltünk, és melynek részletei a mellékleten találhatók és a hadsereg igazgatásába való rend behozatalával foglalkozott. Egyik alkalommal, midőn egy pénzügyi kérdés jött szóba, megtörtént vele, hogy idegenkedését april 14-kének rendszere ellen Kossuth és az egész minisztertanácsnál, mely előtt azt eddig még folyvást eltitkolni törekedett, írásban és kezen kimondá. A kormánytanács e nyilatkozaton lényegileg teljes hallgatással ment át, és ezzel azt mutatá, hogy Görgeynél az april 14-diki határozat iránt alig föltételeztek valaha ragaszkodást.

E közben a dolgok a haretéren kifejlődtek, a legközelebbi jövőben komoly események voltak készülöben. Ha a magyarok

még támadólag akartak föllépni, annak hamar meg kellett történnie; ellenkező esetben az ellenség maga jó nyakukra.

Ily körülmények közt a főhadsergnek lehetlen volt árván maradnia. Kossuth ennélfogva Görgeytől azt kívánta, hogy neki egy főparancsnokot ajánljon. Föl lehet tenni, hogy ő már most ohajtá, egy, vagy néhány katonai segéd támogatásával a főparancsnokságot személyesen átvenni, és lehetséges az is, hogy ez épen nem oly rosz lett volna, ha segédeit és tanácsosait helyesen választja meg, és azután személyesen megy a főhadserghez. Azt várta talán, hogy Görgey adja neki e tanácsot. Görgey azonban ezt könnyen érthető okokból nem tette. Ugy tett, mintha Kossuthot félreérténé, és Klapkát ajánlá. Kossuth azonban erről mit sem akart tudni, és most arra sürgeté Görgeyt, hogy ő maga menjen a hadserghez és magát a hadügyminiszteriumban helyettesíttesse. Görgey maga is belátta, hogy oktalanság lenne a támadást még tovább is elhalasztani, és alunni, mintha Magyarország a legszebb rendben állna, holott tényleg, minden oldalról ellenséges elemek által van fenyegetve. Hogy most Bem megérkeztére a felső Duna jobb partjához június közepére nem volt szabad számitani, nem sokára meglátjuk. De a főhadserg megerősítésére az ujonan alakított csapatokkal is lehetlen volt tovább várakozni.

Görgey tehát meg volt elégedve, hogy helyettesítésére a hadügyminiszteriumban egy államtitkár neveztetett ki a katonai osztályba, míg ő maga a főhadserghez ment.

Előesemények az osztrák főhadsergnél Komárom fölszabadításától a főparancsnokságnak Haynau által lett átvételéig. Tárgyalások Oroszországgal.

Welden, miután Komáromtól ápril 26-kán kényszerítve volt visszavonulni, várta, hogy a magyarok őt közvetlenül üldözni fogják; láttuk, mily különös viszonyok okozák, hogy ez nem történt meg, és hogy a magyarok legközelebbi működésük színhelyét Budát választák.

Föltéve, hogy a magyarok tovább nyomultak volna elő a Dunán fölfelé, Weldennek mindenképp előtt arról kelle gondolkoznia, hogy összeköttetéseit a Duna által elválasztott seregeivel biztosítsa.

Gyanítá, hogy a magyarok erősen fognak törekedni a nagy Csallóközön át a pozsonyi közlekedési pontot meglepni, minél fogva azonnal intézkedést tőn, e meglepetést a Csallóköz megszállása által meggátolni.

Ápril 27-én a czenezobachi állomásról elindult a 3. hadtest Győrön át Hochstraszba, a 2. Györbe, az 1. Simunich csapatai, mint utóőrség (Arriergarde) Böny és Gönyöbe; a Duna balpartján volt a 4. hadtest, Wohlgemuth, Diószeg és Sellyeig a Vág mellett visszamenve. A Veigl és Sossay dandáiraiból összetett osztály Burich alatt a Csallóköz felső részébe küldetett azon parancsesal, hogy Lépesfalva és Somorja felé előre menjen, és e pontokat az ellenséges megtámadások ellen védelmezze, míg a Wyss dandár Szigetközben, Hédervárt és Halászit szállta meg és Vajkán át a Burichhali összeköttetést helyreállítá. Burichnak más részről a 4-ik hadtesttel kelle magát összeköttetésbe tenni, mely utasítva volt az érsek-ujvári Dunakanyarulathoz bevonulni és a Herzinger dandárral Csallóközt megszállani

Az összeköttetés ily biztosítása mellett másnap a további visszavonulást folytatók, és áprilhó végén az osztrák hadig állott:

a 3. hadtest Győrnél és Óvárnál; Győrt május 2-kán hagyá el, mire e várost a 7. magyar hadtest szállta meg; Wysz dandára, 3. hadtest, a soproni ut szemmeltartására Kapuváron át jobbra küldetett, ugyan-e hadtest egy másik dandára ellenben a hédervári ut szemmeltartására;

az 1. hadtest (Simunich) Pozsonynál és a Csallóközben;

a 2. hadtest, az előbbitől jobbra Miklósfalva, Gáthas Köpcsénynél;

a 4. hadtest a Duna balpartján Nagyszombat és Szempez közt, előcsapatokkal a Vág ellen;

szintén a Duna balparján, a Marchfelden egy tartalékhadtest kezdett képződni, N o b i l i tábornagy alatt. Hogy ezzel Welden jobb összeköttetésben álljon, a pozsonyi hajóhidon kívül, Hainburg és Dévény között, még egy másikat építtetett.

Weldennek Budától való visszavonulása-, april végétől kezdve, az ellenségeskedés tulajdonképeni megkezdése-, június közepéig az egész idő, ha csak a nyílt harc cselekvényeket tekintjük, nagy szünetként tűnik föl. Azt csak a harc epizódjai töltik be, maga Buda ostromlata is csak ily epizód. És mégis ez az idő, mely minden eddigi iromány részéről mostoha bánásmódban részesült, közelebbi megtekintésnél rendkívül befolyásdús és gazdag cselekvényekben. Az apró harcias események részleteit, esillagfutásait, melyek ezen időre esnek, egyáltalában nem célunk ugyan egészen háttérbe szorítani, de fontosabbnak látszik előttünk, világot vetni a dolgok összefüggésére, és mintán már nevezetesen Görgey tevékenységét követve, ezt a magyar részről tevünk, most az ausztriai, vagy, a mint mostantól fogva nevezni akarjuk, a szövetségesek részéről tegyünk kísérletet, hol a munka mindenestre nehezebb.

Közvetlenül Komárom felszabeditása után Welden csak arra gondolhat, hogy a magyarok további előnyomulását gátolja.

Május első napjaiban minden aggály eloszlik a felől, hogy a magyaroknak szándékában állna a székvárost, Bécsét fenyegetni. Mert Görgey főhaderegét Buda előtt összpontosítá. De épen ezzel új feladat támadt az osztrák főhadsergre nézve, a szorongatott Budavár fölszabeditása. Ezt csak támadólagosan lehet megoldani.

W e l d e n mostantól csupán az ismétli előnyomulásra gondol, de ezernyi akadályok állnak útjában. Welden sokat tett az osztrák had erősítésére. Budától való visszavonulása óta folytonosan mindinkább összpontosított, de csak amennyire a lehetőség megengedé; egy rossz, romboló elemet, Jellachich bánt szerencsésen eltávolítá, és ez által többet nyert, mint a 15000 emberben veszített, kiket az utóbbival elbocsátott, és a kiknek ezenkívül a déli harctérre is kellett valami hatást tenniök. A főhad folyvást igen gyöngé; a májusban kitört cholera folyton tizedeli,

azt, május kezdetével alig ment 34000 szolgálatképes emberre. A tábornok figyelmének tehát ennek megerősítésére kell szükségkép irányozva lenni. Egyes szétszórt csapatokat e célra még mindig lehet összevonni és ezek közt legfontosabb a V o g e l-féle hadtest, melyről már előbb említést tevénk, s mely csak april utólján, midőn a főhadsereg már Budától visszavonult, tehát későn nyomult Galiciából Magyarország északi vármegyéibe és a melynek sorsát később fogjuk elmondani. Ehhez járulnak a szervezni kezdett tartalékhadtestek, a Nobiliféle, és egy másik, melyet Nugent Stiriában vont össze.

Ausztriának azonban nem csupán saját ereje összevonására kell várakoznia. Már igénybe vette Oroszország segélyét és Oroszország Ausztriát már védenekint tekintvén, annak még azt is előírni akarja, hogy mi teendője van tisztán katonailag. Miközben Oroszországra várnak, melynek csapatait csak kíséretül ohajtják használni, de a mely maga részéről ismét minden osztrák haderőt csak mint saját hadserege kíséretjét tekinti, Buda elesik.

Az ok a támadás siettetésére ezzel megszűnik; az osztrák hadsereg egyelőre védelmi, várakozó állásba vonul vissza, és Welden a gonosz tapasztalatok miatt elkedvetlenedve és lehangolva, leteszi a parancsnokságot, mely azután Haynaura megyen át.

Alkudozások Oroszországgal.

Rövid megjegyzéseink mutatják, mily nagy befolyással kellett lennie a szünet meghosszabítására az Oroszország általi segélynyújtást illető tárgyalásoknak, mily nagy befolyással a hadműveletek menetelére azok újbóli megkezdése után. Most tehát itt az ideje e tárgyalásokat közelebbről megvizsgálni.

Hogy Erdélyben Oroszország már előbb mily szétdarabolt gyöngé segélyt adott az osztrákoknak Bem ellen, tudjuk. Marcius hó folytán megkezdődtek a tárgyalások Oroszország bőkezűbb segélynyújtása iránt. Alkalmat erre az utóbbi adott. Eléggé ismeretes dolog, hogy a két állam védői még ma is a fölötte vitatkoznak, hogy vajjon Ausztria zsákba öltözve és beham-

vazva járult-e a cár trónja elé, annak részvétét kérni, vagy pedig Miklós cár kereste a beavatkozást, hogy azután ezért szabad kezet biztosítson magának az al-dunai országokban Ausztriával szemközt. Az is tudva van, hogy a dicsbeszéd tartók és mind a két fél védelmezői e kérdést illetőleg okiratokat, melyek mindent elhatároznának, nem idéznek, vagy azért, mivel ilyeket közölni nem akarnak, vagy pedig, a mi valószínűbb, mert nem közölhetnek. A keleti háboru menete e tekintetben sok homályt megvilágított, és többé semmi kétséget nem támaszthatni az iránt, hogy Miklós Ausztriát azért akará megmenteni, hogy annak kezeit megkösse és egy részről másféle mentési tervezeiben általa ne háborgattassék.

Marciushó folytán Ausztria még azon ohajt nyilvánítá, hogy Orosz földön a galíciai és bukovinai határokon orosz csapatok vonassanak össze, hogy magukat Ausztria támogatására ha szükség lenne, készen tartsák. Miklós császár erre a 3. és 4. gyalog hadtest összpontosítását rendelé déli Lengyelországban, Wolhyniában és Podoliában, egyszersmind azonban megjegyzé, hogy a segély nemét és erejét egyedül neki kell meghatároznia, és hogy az oroszok önállóan, nem pedig osztrák seregekbe osztva fogják megkezdeni hadműveleteiket.

Miután Bem az osztrákokat Erdélyből tökéletesen kiverte, Austria megkereste Oroszországot az iránt, hogy Erdélybe 30000 embert küldjön. E közben a magyarok függetlenségi nyilatkozatukat april 14-kén határozattá emelék. Miklós császár most Ausztria megkeresésére kijelenté, és pedig mindenestre tiszta fölismerésével a ténynek, hogy Ausztria mennyire irtózik a gondolattól, magát az oroszok által oly módon megmentetni, hogy a megmentés tisztán álljon az egész világ szeme előtt, hogy ő az ily részleges segély felől mit se tart. A „forradalmat“ gyökerében és imponáló erővel kell megragadni, hogy az többé fel ne támadhasson. Ő azt javasolja, hogy előlegesen Galiciát és Bukovinát orosz csapatok szállják meg, hogy az osztrákoknak legalább magában Magyarországon szabad kezük legyen, e közben aztán az orosz haderő további beavatkozását illetőleg szilárd megállapodási pontokat találhatnak. Mihelyt az

el lesz határozva, Miklós császár nem fog vonakodni, minden hatalmában levő, rendelkezhető erejével föllépni.

Miután Buda elesett, Ausztria jobban kezdé a dolgot sürgetni. Welden, miután az osztrák hadak fölötti főparancsnokságot átvette, s azok állapotát felismeré, egyáltalán semmi illúsiót nem csinált magának. Tudta, hogy bátor katonákat vezényel, de hogy ezzel egyszersmind minden el van mondva, hogy a vezénylők értelmisége, a számerő, a hadiszerek, dacára minden phrazisnak, nem elégségesek a magyarokkal szembeszállni, ha ugy folytatják, mint april elején kezdték. Hogy Weldennek e miatt igen sok bossúsága volt, mely őt végre a parancsnokság letételére birta, fölösleges bizonyítgatni. Miután Welden a hadsereget egyedül, — mert az alatta vezénylő tábornokok közül egy se lett volna ily okos, — meglehetősen összpontosított állásra visszavezeté, azt az utjában lévő Jellachichtól megszabadítá, és a mint a magyarok most a helyett, hogy támadásukat a legegzenesebb uton folytatnák, teljes erővel Buda ellen fordultak, a biztos szállásokban az egész osztrák hadsereg természetesen legyőzetlenül érezte magát és többé egyáltalán nem akará megérteni, hogy tehát tulajdonképen miért mentek vissza Budától. Minden tizedes saját külön győzelmeit emlegette Hatvan, Aszód, Isaszeg és Gödöllőnél.

E közben az udvar jól tudta, hogy a tűz körmére égett és april 26-ka után Miklós császárt most egész sürgetőleg kérte, hogy a mily gyorsan csak lehet, csapatait Magyarországba bevonulni engedje.

Már april 30-kán P a s k i e v i c h Miklós császártól távirati uton meghatalmazást kapott, a 3. és 4. gyalog hadtestet Galicia felé megindítani s e meghatalmazást Paskievich parancsai nyomban követték. Az oroszok most osztrák területre léptek május 5-kén K r a k ó n á l, 9-kén T a r n o g r o d, 8-kán R a d n i v o l o w, 13-án W o l o t s c h i s o k és G u s a t i m a, 18-án B o j a n n á l Czernoviczeal szemben. S a s z tábornoknak a szélső jobb szárnyon Jordanowon át azonnal Magyarországba kellett vonulnia, hogy a V á g- és Á r v a v ö l g y e k e t megszállja, és az által a magyar csapatokat észak felől az osztrák főhadsereg elleni iránytól elvonja.

Ápril végével Berg orosz tábornok Bécsbe érkezett, hogy az osztrák kormány vezetőivel a szövetséges hadak összeműködésének módja felől általánosságban értekezzenek.

Mintáltalános nézpontok, Pozsonyban egy értekezlet alkalmával május 1-jén Berg, Welden, az osztrák had- és külügyminiszterek, Cordon báró és Schwarzenberg Bódog herceg közt a következők állították föl:

Erdélyben és Felső-Magyarországban a háboru folytatását kizárólag az oroszok vegyék át; jobb szárnyuk a jablunkai szorosig terjedjen ki és az osztrák főhaddal az összeköttetést helyreállítsa. E mellett azt is föltételezzék, hogy az egykori erdélyi osztrák hadtest ne ismét Erdélybe, hanem a Bánátba vonuljon, hol azt már megjelenni láttuk, és a honnan Bem azután rögtön kiverte.

Mi az orosz had jobb szárnyának feladatát illeti, a fölött kezdettől fogva különböző nézet uralkodott, mely talán csak a mindkét részről rosszul alkalmazott udvariasság eredménye, s osztrák részről azon aggályból, hogy a nagyon éles követelésekkel az egész orosz segélyt elveszithetnék, nem lett mint ilyen tisztán szem elé hozva.

Az osztrák alapnézet ugyanis az volt, hogy az oroszok ne vonuljanak valami nagy tömegekben Magyarországra, hanem több felé osztva, és pedig 6 osztályra 1) Silyén át a Felső-Vág völgybe, 2) Kubinon át az Árva-Völgybe, 3) Késmárk és Lőcsén át a Poprád-Völgybe, 4) Eperjesen és Kassán át a Hernád-Völgybe, 5) Ungváron át a Felső-Tiszához, összeköttetésül az Erdély számára határozott csapatokkal. A jobb szárny csapatai, legalább a két előbb nevezett azután az osztrák balszárnyval egyenest egyesüljön, mint annak segédereje működjék, némileg Komáromot zárja el a Duna bal partjánál és ez által az osztrák főhadseregnek lehetővé tegye, összeszedett erővel Pest-Buda felé gyorsan mehetni.

Az oroszok nem így értették a dolgot, hanem hogy hadseregük imponáló tömegben, egyetlen egy hadműveleti vonalon vonuljon Magyarországra utánuk; a jobb szárnyon kellett volna ugyan egy colont képezni, de nem hogy a fél orosz hadseregből álljon, hanem hogy mint az oroszoknak csak szárnycsapata, a szó szo-

ros értelmében helyreállítsa és fődözzze az összeköttetést az oroszok és ausztriaiak közt.

Mily nagy itt a véleménykülönbség, az világos. A két hatalom mindegyike csak mint segéderőt akará a másikat tekinteni. Az osztrákok, bár Oroszországot ők hozák segélyül, mégis már előre feltények valának reá, aggódtak, hogy a kivivandó győzelmet egyedül magának tulajdonítandja, és minél nagyobbak valának az oroszok által felajánlott erők, Ausztria annál inkább igyekezett ez erők felosztását kieszközölni, hogy azok hasznosak legyenek ugyan, de hasznos hatásuk a határozó, s az egész cselekvény fölött uralkodó erő látszatát elveszítse.

Most abból, hogy óvakodtak a dolgot egymásnak egyenesen, igazán szemébe mondani, de nevezetesen, hogy Ausztria óvakodott az oroszok előtt igazi véleményét kimondani, lényegileg az eredeti hadműveleti tervzetekben később beállott változások, vádak következtek, melyekkel egyik rész mindig a másikat illeté, hogy t. i. ez vagy amaz a másikat nem a meghatározott módon támogatá.

Később mindegyik elhité magával, hogy a másik fél korábbi értekezéseik alkalmával a z t valóban elfogadta, a mit gondolt.

Egy másik különbség, részben összefüggő az előbbivel, az idő volt, melyben az oroszok hadműveleteiket megkezdjék.

Az osztrákok ugyanis, minél hamarább, át akartak menni a támadásba, hogy Budát fölszabadítsák; de orosz részről ellenmondtak, kijelentvén, hogy május vége előtt a támadást nem lehet megkezdeni. Az osztrákok csak annyit akartak, hogy az oroszok jobb szárnya, miután ők mint egy az osztrák hadsereggel egyesült segédcsapatot tekinték, hamar bejőjön, ellenben a többi orosz hadosztályok bejövetelére nem sok súlyt helyeztek, hogy t. i. néhány határozó csatát vivhassanak ki előbb esupán az említett orosz támogatással. Hogy az oroszok ép az ellenkezőt akarák, az világos, és ugyanazért a bevonulás idejét messze elhalaszták, oly messze, hogy előbb egész hadseregükre nézve előkészületeket tehettek. Ez előkészületek természetesen annyival több időt raboltak el, minél inkább el volt határozva Paskievitsch kedvelt tömegrendszerét a legszélesb értelemben

alkalmazni és a 100,000 embert — ily nagyra volt téve körülbelül az orosz főhadereg száma, — nemcsak egy hadműveleti vonalon, hanem egyetlen egy uton egyesíteni. E mellett az ellátást nem eszközölheték más, mint nagy raktárak fölállítására és tökéletesen a 18-ik század módja szerint szervezett utánszállítási rendszer által. Az osztrákok megígérék az oroszok ellátásáról gondoskodni, hogy őket gyorsabban mozgásba hozzák egyrészt, de másrészt, hogy arra bírják őket, hogy több csapatokra bontva nyomuljanak elő, és hogy nevezetesen a jobb szárny csapatai, mint az osztrákok ohajták és képzelék, gyorsan bevonuljanak. Mert világos, hogy az osztrákok ily ígéretet, miután Magyarországból többé tulajdonkép semmi sem volt a kezükben, majd épen nem, s legfőleg még a jobb szárny csapatait illetőleg teljesíthettek. Miután azonban az oroszok jobb szárnyuk alatt kezdettől fogva egyebet gondoltak mint az osztrákok, tehát épen ugy érthető, hogy az osztrákok ígéreteiben épen nem bíztak és egyáltalán nem csináltak maguknak illúziót az iránt, hogy Ausztria, ellátásukat illetőleg tett ígéretét teljesítendi.

E körülményeket most először fejtők ki tökéletesen; részünkről ez azért történik, mivel egyrészt kezdettől fogva május hóval, és a június közepéig terjedő idővel, mint nagy fegyvertények nélküli, átmeneti időszakkal eddigelé mostohán bántak, másrészt pedig későbbi politikai kifejlődések sokat tettek arra, hogy a két párthoz tartozók közül senki se beszél örömet felőle, vagy nem szabad beszélnie.

Az osztrákok abbeli ohajukban, hogy a támadásra mielőbb átmenjenek, azt hitték, hogy az orosz jobb szárny mintegy május közepén, a bal 20-kán, az orosz középpont május végével fogja megkezdeni hadműveleteit. Ez még mindig csak illúzió volt, a mint a már mondottakból következtetni lehet, és a mint a következők elmondása is mutatni fogja, oly illúzió, melyet Berg tábornok egy pillanat alatt semmivé tehetett volna, és talán akart is semmivé tenni, de mégis elhagyá.

Az osztrákok előtt mindazáltal e jogtalanul táplált reményük mellett is, természetesen látszott hogy az orosz segélyre nagyon sokáig kell várakozniok. Ez még az időben történt, midőn Welden félt, hogy a magyarok, miután Komáromot föl-

szabadíták, támadásaikat folytatni fogják, és kétségben volt az iránt, vajjon akkor helyét a Duna két partján a pozsonyi centrumnál megtarthatandja-e. Ha az oroszok nem mehettek is át azonnal oly erővel a támadásra, mint akarák, az osztrák fő-sereg részére mégis képesek valának segélycsapatot küldeni, mely annak lehetővé tegye, hogy állását Bécs fedezésére Pozsonynál védelmileg megtarthassa. Azután talán az is lehető volt, hogy az osztrák fő-sereg, a segélyhadtest által megerősödve, a támadást Buda felszabadítására, saját maga eszközli.

Május 2-kán Paskiewitsch herceghez levél érkezett, melyben ez utóbbit az osztrák kormány fölhívja, hogy a lehetőleg gyorsan egy 25,000 oroszból álló segédhadtestet küldjön Gödingbe, az osztrák hadsereghez való csatlakozás végett. Paskiewitsch nem egyezett a dologba, mely igen kevésbé egyezett nézetével a módot illetőleg, mely szerint Oroszország e hadjáratban részt vegyen. Ürügyül azt adta, hogy ily egyes küldetésekre nem bir fölhatalmazással. De midőn Ausztria most egész sürgetőleg ismételte megkeresését, Paskiewitsch egy felől a Panutine hadosztályt a krakói vasuttal Hradisch és Magyar-Brodynba indítá, hová az május 14. és 15-kén érkezett, más felől a 3. hadtest előőrsségének Sasz alatt Jordanowon át rögtön a határszélen fekvő Spytkovecba kellett előnyomulni, s innen az Árvavölgyet megszállni. Sasz 13-kán érkezett Spytkovecba. Kiküldött kozákjai voltak az első oroszok, kikkel a magyarok egy kis csatározás alkalmával május 16-kán az Árvavölgyben találkoztak.

A Panutine hadosztály körülbelől csak fél oly erős volt, mint az osztrákok által kívánt segély. Ezenkívül még semmi háttározott parancsral nem birt, magát Welden parancsainak alárendelni, sőt inkább előlegesen Hradisch és Magyar-Brodynál meg kellett állapodnia. De Paskiewitsch mégis előre küldé, „hogy Ausztria bukását elhárítsa,“ mint az orosz hivatalos jelentések azt kifejezék.

Az orosz segélynyújtás végleges szabályozására most végre május utósó harmadában Ferencz József császár Varsóba ment, hol 21-től 23-ig tartózkodott és a már május 17-ke óta ott levő Miklós czászárral több ízben értekezett, mely alkalmakkal

lényegileg el lön határozva, hogy az oroszok hadműveleteiket június 17.-kén, tehát mintegy 4 héttel később, mint ezt az osztrákok eredetileg várták, fogják megkezdeni, hogy a Panutine hadosztály most azonnal egyesülend az osztrák főhadsereggel, hogy az osztrák főparancsnok semmibe sem fog bocsátkozni komolyan, mielőtt legalább az orosz főhadserég jobb szárnya Magyarországra nyomul, és hogy komoly támadást az egész orosz főhad bevonulásaig nem fog intézni. A Panutine hadosztályt illetőleg orosz részről azon ohajtást nyilvánítták, hogy azt az osztrák főparancsnok csupán mint tartalékot vegye igénybe.

A Vogel-féle hadtestnek az osztrák főhadseréghez való csatoltatása.

Mielőtt Ferenc József császár Varsóba ment, saját szemével akart meggyőződni hadai állapotáról, ennél fogva május 10.-től—12.-ig szemlét tartott a Welden hadserég fölött, mely ez időben négy hadtestbe volt ujonnan beosztva: az 1. Schlick alatt, a 2. Csorich, a 3. Schwarzenberg, a 4. Wohlgemuth alatt, és egy tüzérségi tartalékkal birt. E hadserég most mintegy 59,000 embernyi volt. A Vogel-féle hadtest még további erősítésre várt, s most ez utóbbi sorsát kell figyelemmel kísérintünk.

Az olvasó emlékszik, hogy már Windischgrätz herczeg, midőn még a főparancsnokságot vezette, egy hadtest támogatására számított, mely Galíciában képeztetvén, hasonlóan Felső-Magyarországba volt nyomulandó, mint a hadjárat megkezdésével a Schlick-féle hadtest. Ez azonban Vogel tábornagy parancsnoksága alá lön adva és a Barco, Ludwig és Benedek három dandárba beosztva csak akkor kezdett előnyomulni, midőn april végével az osztrákok Buda-Pestet már föl adák. —

A hadtest balszárnnya, a Barco dandárnak Strytől Alsó-Vereckén és Uklinán át, Munkács felé kellett előmenni, hogy ott aztán jobbra Unghvár felé forduljon és a centrummal, vagy Ludwig dandárával egyesüljön. A Ludwig-dandárnak elő-

nyomulására a Dukla-eperjesi vonal volt kijelölve. A jobb szárny végre, a Benedek dandár nyugati Galiciából Lőcse felé volt előnyomulandó.

A magyarok azonnal intézkedést tettek a benyomulásnak ellenszegülni, és egy új éjszakai hadsereg (felső-magyarországi hadsereg) képezéséhez kezdtek Dembinski vezénylete alatt Kassánál, egy elszakított osztálylyal Mármarosban.

Ez új északi hadseregen kívül Vogelnek még Beniczkyvel is dolga lehetett, ki Losonc vidékéről a város gyönyörű megrohanása után észak felé, a felső Vág völgybe vonult, hogy ott újból fölkeresse a tót önkénytes csapatokat, melyeket korábban Kassa vidékéről elűzött, — végre pedig Görgey Armin portyázó csapatával is.

Az utóbbi a magyar főhadseregnek Vácról Komáromba vonulása alatt a bányavárosokba volt küldve, s ápril 18-án Selmece t ostrom alá véve, ez által a bányavárosok megszállóit Trenk ezredes alatt Vág-Szent-Mártóban összpontosította. Görgey Armin nyomába ment s Trenket 22—23-ka éjjelén megrohanván, azt Sztrecsnon át Warinba visszamenni kényszeríté.

Ezután jobb szánycapatát a tót önkénytes csapatok ellen küldé, melyek Beniczky közeledtével az Árvavölgybe vonultak, és itt ápril 28-kán Alsó-Kubinnál még egyszer szétverettek.

Görgey Armin hadteste a Trenk hadtestet Varinba követé s május 1-jén a jablunkai ut felé visszaverte. Ekkor kapta a tudósítást, hogy a Galiciából betört Vogel fele hadtest ellene fordul. Most Vág-Szent-Miklósrá ment, hogy Vogel előnyomulását megakadályozza, gyanítván, hogy azt Dembinski Kassa és Eperjesről szintén üldözni fogja.

Vogel a Ludwig dandárral, Duklából valóban előnyomult Eperjes felé; de miután nemsokára tudósítást nyert, hogy előtte jelentékeny ellenséges erő áll, és hogy az osztrák fegyverek a Dunánál határozottan szerencsétlenek valának, elhatározta magát jobbra, a Vág völgybe fordulni, hogy ott az Alsó-Vág és Felső-Dunánál visszavonuló főhadsereggel egyesüljön. Most Poprád felé indult, és innen Hibbe felé. Itt

azonban megtudá, hogy Sz.-Miklós és Rózsahegy is ellenségtől — mint tudjuk, Görgey Armin portyázó hadtestétől — vannak megszállva. Sz.-Miklóst ugyan Görgey Armin csakhamar kiűrité, Rózsahegyét azonban égy időre még megszállva tartotta. Vogel most a Ludwig dandárt a tarnóc- és malatinai nehézkes utra, Alsó-Kubin felé küldé, hogy a magyarok állását megkerülje, és innen ez, május közepén csakugyan szerencsésen megérkezett Varinba és Silyébe, míg a Benedek dandár az Árvavölgyben nyomulva előre, e menetet fődöze, hogy később, midőn az oroszok Sasz alatt benyomulnak, szintén levonuljon a Vág mellett.

A Barco dandár Stryből már april 19-kén átment a határon, és a következő napokon néhány előörsi csata közt egészen Munkács közelébe ért, hol 22-kén egy ütközetet állott ki, melynek folyama az e közben tudomására jutott más körülményekkel együtt Barcot visszavonulásra birta Galiciába, mely tartományon keresztül aztán levonult a Vághoz. Ide Buda eleste után nem sokkal érkezett, úgy hogy az egész Vogelféle hadtestet, mely most Barco és Benedek dandáraiba osztva volt, mint a Weldenféle hadsereggel egyesület lelete tekinteni.

Görgey Armin a Sasz alatti orosz hadtest előnyomulása által egészen védelmi állásba szorítottatott; megelégedett a bánnyavárosok fedezésével, melyek területét őrállomásokkal keríté, míg tartalékát Penknél, Körmöctől északra, együtt tartá. Az oroszok benyomulása azt is okozá, hogy ő a budai hadseregtől eredeti létszámát kétszeresen fölülmulván erősödött meg.

Dél felől Horváth portyázó csapata a Nyitrától, Verebélynél csatlakozott hozzá.

Welden tervei a támadásra.

Midőn május első napjaiban a magyarok erős támadásának aggálya a felső Duna felé elmúlt, ellenben Budának Görgey általi ostromlása megkezdésével, az osztrák támadás a Dunán lefelé szilárd célul tüzte ki Buda fölszabadítását, Welden intézkedéseket tön azt előkészíteni. Tervére legnagyobb befolyással az

orosz segély birt, melynek életbelépését illetőleg, mint látuk, az osztrákok föltevésai a valóságot ugyancsak megelőzték.

Tulajdonképi támadását a jobb szárnyal a Duna bal partján akará intézni, hol a még aztán benyomulandó orosz csapatok legközelebbi támogatására látszott számítani.

Május 12-dike után ennél fogva az osztrák hadsereg következőleg lett föllállítva :

az 1. hadtest, a jobb szárny, Magyar-Óvártól délre és a Wyszkik küldött dandárával Csornáig kiterjedve ;

a centrum, a 2. hadtest, Pozsony és Köpésénynél ;

e két hadosztály arra volt határozva, hogy a Dunától és a Csallóköztől délre csak védőleg és tartózkodva működjenek ;

a balszárny, a 3. hadtest Diószeg és Szenecnél, és a 4. hadtest Szered és Galgócznál a Vágon keresztül az említett pontok mellett, támogatva az osztrák hadakkal közvetlenül egyesült csapatoktól és az orosz főhadsereg jobb szárnyával ; melyet az Árva- és Felső-Vág völgybe vártak, összeköttetésben Vác felé támadólag volt előnyomulandó.

E tervezetkivitelénél, mely a birálat előtt sok hiánnyal bir, kivált ha megfontoljuk, mit várhattak az osztrákok valóban az orosz segélytől — nem pedig mit kívánhattak tőle — az osztrák főhadsereg mindenesetre két elválasztott főrésze, elkülönített és különböző feladattal, volt darabolva ; a jobb szárny a centrummal védelmi, a balszárny támadási célú.

E két fő rész mindegyikének külön főparancsnokkal kellett volna birni. Ezt Welden is látta. Az egész hadsereg általános vezetését magának fönntartva, a 3. és 4. hadtesteket mégis külön parancsnokság alatt akará egyesíteni. Erre az erélyes Haynaut kérte, ki akkor Velence előtt az osztrák hadtesteket vezénylél, s Olaszországból rögtön visszahivatva. május 22-kén érkezett a dunai hadsereg főhadiszállására.

Midőn Sasz kozákjai május közepén tul, nyugati Galiciából átportyáztak az Árvavölgybe és ezután nemsokára a Vogelféle hadtest az osztrák főhadsereghez közeledett, a vérmes öreg Welden úgy vélekedék, hogy a támadás most napról napra megkezdhető.

A Barco-dandár a Vogelféle hadtesttől, parancsot vett Silyét megszállni, hogy legelőbb Saszszal állítsa helyre az összeköttetést; a Benedek dandárnak Trencsénnel szemben kellett állást foglalni, és azután Trencsént megszállni.

A 4-ik hadtest Herzinger osztályától a Jablowski dandár, hogy Benedekkel összeköttetésben legyen, Vágh-Ujhelyt szállta meg, és a Thaiszing dandár Galgócot; ugyan e hadtest Moltke osztályától a Perin dandár Szeredet.

Miután a szándékolt hadműveletekre nézve fontos volt a Vág folyón néhány szilárd átmeneti ponttal birni, és már a Vág balpartján Nyitra felé is szilárd tért foglalni, Galgócot és Szeredet elsánczolásokkal fedezék, s a Herzinger osztály, mihelyt az említett álláspont elfoglaltatott, azonnal parancsot nyert, Vág-Ujhely és Pöstyén közt a Vág balpartjára menni, s a folyó mentében Trencsénnek fordulni, és innen Bánon át Zsámbok-rétre Nyitra mellett előnyomulni.

Mihelyt a mozgalom megindul, a Moltke osztálynak is Galgócs és Szereden át Nyitrára, a 3. hadtestnek Sellyén át és az érsek-ujvári Dunakanyarulat mentében, a 2. hadtestnek pedig a Csallóközben kellett volna előnyomulni.

A Herzinger osztály már mozogni kezdett és Görgey Armin portyázó csapata a bányavárosokba visszavonult, s épen ez időtájt készülöben volt a Barco dandár ellen, mely Silyében foglalt állomást, támadni, midőn Welden május 24-dikén Buda elestének hírével együtt a varsói intézkedések közelebbi körülményeiről is tudósítást nyert, mely az osztrák főhadserőget először is teljes védelmi állásba üzte vissza.

A hadsereg utolsó föllállítására és a legközelebbi időkben elrendelt mozgalmak kizárólag a támadási álláspont elfoglalására voltak számítva. Miután ez most megszünteték, vagy inkább még nem foglaltaték el, a hadsereget is védelmi állásba kellett visszavezetni.

Erre rögtön kiadák a parancsokat. A Barco dandárnak e szerint Silyénél kellett megállapodnia, hogy a Jablunkaszoroszt fedezze, Benedeknek Trencsénnél, a hradischi utbiztosítására, a 4. hadtest egy dandárának Galgócnál, míg a hadtest zömét Nagy-Szombat és Pozsony közt,

Csallóközben, a 2. hadtestet Pozsonytól keletre, a 3-dikat Pozsouy körül kellett összevonni, az első pedig régi állását tartá meg Magyar-Óvár és Csorna közt.

Május 24-dikén Paniutin etől is jelentés érkezett, mely szerint hadosztálya most teljesen Welden rendelkezése alá adatik, és ez utóbbi erre május 25-kén megparancsolá, hogy az június 1-jén Hradisch és Magyar-Brodiból elinduljon, hogy június 3-kán Nagyszombatban lehessen.

A hadseregnek még szorosabb összevonása, mint azt az orosz tábornok, Berg ohajtá, Welden által elvettetik, mivel félt, hogy a szerént Görgey a magyar főhadsereggel a Vág felső részénél az oroszok és osztrákok közé vethetné magát.

A folytonos, semmi esetre sem gyümölcstelen, habár nem látható tevékenység által testileg, lelkileg kimerülve, de még inkább a folytonos halasztgatások miatt, miket az oroszok idéztek elő, boszankodva, Welden Ferencz József császárhoz a főparancsnokságtól való fölmentetéseért járult.

Ez ohaj vonakodás nélkül teljesítve lön, Welden utódjává Haynau lett, ki május 30-án az osztrák hadak főparancsnokává neveztetett ki.

Báró Haynau Gyula, a hesseni választófejedelem természetes fia, született Kasselben 1786-ban. 1801-ben császári szolgálatba lépett, és résztvett az 1805—1815-diki hadjáratokban, 1835-ben tábornok-, s 1844-ben tábornagysáig vitte. 1847-ben mint osztálytábornok Temesvárra jött. Itt nem sokára igen kényelmetlenül érezte magát. Mindenütt ellenállásra talált Ausztria irányában, és e mellett, az osztrák politika ezt akkor úgy kívánván, még gyöngéden kellett a magyarokkal bánnia, mi nem igen fért össze jellemével. Midőn 1848-ban az olasz háboru kitört, áthelyeztetését kérte az ottani hadsereghez, és kívánata teljesítve is lett. Mint veronai parancsnok, a saját felelősségére tett beavatkozással lényegesen járult a custozzai győzelemhez; itt két tulajdonát tünteté ki, miket az osztrák tábornokokban csak ritkán lehet föltalálni: gyors elhatározást és önállóságot. Következő évben saját felelősségére, mint a 2. tartalékhadtest parancsnoka, Radetzky rövid novarai hadjárata alatt Lombard-Velencét hátul szabadon tartá, s nevezetesen a bresciai

fölkelést véresen elnyomta. Később azon hadtest parancsnokságát kapta, mely Velencét tartá elzárva. Innen lett a magyarországi hadakhoz szólítva, és a mint ennek főparancsnokságát megnyeré, egyszersmind táborszernagygyá neveztetett ki.

A főhadserег beosztása báró Welden táborszernagy vezetése alatt 1849. május közepén.

I. Hadtest, gróf Schlick al tábornagy.

Gróf Wallmoden al tábornagy hadosztálya.

Gr. Bianchi vezérőrnagy dandára: főherceg Károly 3. zászlóalj, Nugent 3. zászlóalj, Latour 2. zászlóalj, Braisach zászlóalj, 1 század Kresz cheveauxlegers, a 34. sz. 6 fontos üteg.

Gr. Falkenhayn vezérőrn. dandára: 4 század császár cheveaux l., 4 század császár dzsidás, 4 század Kresz cheveaux l., a 3. számú lovas üteg.

B. Schütte vezérőrnagy hadosztálya:

Fiedler vezérőrn. dandára: István főhg 3. zászlóalj, a páрмаi ezredtől egy Landwehr z. a., Hartmann 2. zászlóalj, Mazzuchelli 3. z. a., 1 század Wrba cheveaux l. a 36. sz. 6 fontos üteg.

Wolff v. ö. dandára: Richer, Fischer és Bietermann granátos zászlóaljak, 1 z. a. császár vadász. 1 svadron Wrba cheveaux l., a 17. sz. 6 fontos üteg.

Wysz v. ö. kiküldött dandára: 2 század a 2. vadász zászlóaljtól, 4 század a varasdkőrösi 4. zászlóaljtól, 4 zászlóalj Licc. határőr, Kudelka 3. z. a., Schneider granátos z. a., 2 század Kresz cheveaux l. 4 század császár dzsidás, 1 1/2 üteg 6 fontos, 8. sz. lovas- és 2 rakétaüteg.

Hadtest tartalék tüzérsége: a Schlickféle 6 fontos gyalog üteg, a galíciai 11. sz. rakétaüteg, 5. és 11. sz. 12 fontos üteg.

Egészben 16 1/3 zászlóalj, 21 lovas század, 65 ágyú, vagy 16348 ember (beleértve a tüzérséget és lovasságot is.)

2. Hadtest. B. Csorich altábornagy.

Herceg Colloredo altábornagy hadosztálya.

Pottv. ő. dandára: a 2. vadászzászlóaljtól 4 század, a Fürstenberg 4. zászlóalj, Schönhals 1. zászlóalj, Kinsky 4. zászlóalj, a 3. Haynau zászlóaljtól 4 század, 1 század Wrbna cheveaux l., a 11. sz. 6 fontos üteg.

Báró Reischach vezérőrn. dandára: a 6. vadász zászlóaljtól 4 század, a főhg István 1. és 2. zászlóalj, a Paumgartten Landwehr zászlóalj, 1 század Wrbna cheveaux l., a 8. sz. 6 fontos üteg.

Hg Lichtenstein altábornagy hadosztálya:

Liebler vezérőrn. dandára: a Kudelka granátos zászlóaljtól 4 század, a Rattay granátos zászlóalj, a Badeni ezredtől egy Landwehr zászlóalj, a Schönhals 3. zászlóaljtól 4 század, 1 század Civallart dzsidás, a 13. sz. 6 fontos üteg.

B. Simbschen ezredes dandára: 6 század Lichtenstein cheveaux l., 4 század Civallart dzsidás, 2 század főhg. János dragonyos, a 4. sz. lovas üteg.

Hadtest tartalék tüzérsége: a 3. sz. 6 fontos üteg, a 15. sz. rakétaüteg, a 3. és 4. sz. 12 fontos üteg.

Egészen 13 z. a., 15 lovas sz. és 48 ágyu, v. 13128 ember.

3. hadtest. Herceg Schwarzenberg Ödön altábornagy.

Gr. Clam Gallas altábornagy hadosztálya.

Gerstner vezérőrn. dandára: a Konstantin hng Landwehr zászlóalj, a Nugent Landwehr zászlóalj, a Hartmann 1. zászlóalj és a 3. Welden zászlóaljtól 4—4 század, a szluini h. ő. 4. zászlóalj, $\frac{1}{2}$ sz. Károly főhg cheveaux l., a 9. sz. 6 fontos üteg.

Dossen ezredes dandára: a Khevenhüller 1. és 2. zászlóalj, a Ludwig 3. zászlóalj, a Wocher Landwehr z. a., $\frac{1}{2}$ sz. Károly főhg ch. l., a 15. sz. 6 fontos üteg.

B. Burits altábornagy hadosztálya.

Collery ezredes dandára: a 12. vadász zászlóaljból 2 század, a Vilmos főhg Landwehr z. a., a császár Landwehr z. a., Hesz 3. z. a., Ceccopieri 2. z. a., 1 sz. Károly főhg ch. l. a 12. sz. 6 fontos üteg.

Veigl v. ö. dandára: 6 sz. Ficquelmont dragonyos, 4 sz. Wrbna ch. l., 2 sz. Civallart dzsidás, a 11. sz. lovas üteg.

Hadtest tartaléktüzérsége: a 4. és 16. sz. 6 fontos ütegek, a 12. sz. rakéta üteg, a 6. sz. 12 fontos üteg.

Egészben $13\frac{1}{3}$ zászlóalj, 14 l. század, 48 ágyú, vagy 14173 ember.

B. Wohlgemuth altábornagy hadsereg-tartalékhadteste.

Herzinger v. örn. hadosztálya.

Theising vezérörn. dandára: a 12. vadász zászlóaljból 2 század, a Khevenhüller Landwehr z. a., a főhg István z. a., a Mazzuchelli 1. és 2. z. a., az ogulini h. ö. 4. z. a., 1 sz. Károly főhg ch. l., a 18. sz. 6 fontos üteg.

Hg Jablowski v. örn. dandára: a 12. vadász zászlóaljtól 2 század, a Nassau ezr. 1., 2. és egy Landv. z. a., a Paumgarten 3. z. a., az ottochani h. ö. 4. z. a., 1 sz. főhg Károly ch. l., a 19. sz. 6 fontos üteg.

B. Moltke altábornagy hadosztálya.

Perin v. ö. dandára: a Palombini 1. z. a., a nassau ezr. 3. z. a. és a Bianchi 3. z. a.-ból 4—4 század, a d'Este Ferdinánd 1. z. a., a Hora granátos z. a., $\frac{1}{2}$ sz. főhg Károly ch. l., a 7. sz. 6 fontos üteg.

B. Lederer v. örn. dandára: 4 sz. Ferdinand császár, 2 sz. Ferencz József császár, 6 sz. Auersperg Miksa vértés, a 2. sz. lovas üteg.

Hadtest tartaléktüzérsége: a 10. sz. 6 fontos üteg, a 18. sz. rakéta üteg, a 9. és 10. sz. 12 fontos üteg. Egészben $15\frac{2}{3}$ z. a., $14\frac{1}{2}$ l. sz. és 48 ágyú, vagy 14518 ember.

Hadseregtartalék tüzérsége. Schmidt örn.: a 23. sz. 6 fontos gyalogüteg, a 10. sz. slavoniai 6 fnt. gyalogüteg, az 1., 7. és 8. sz. lovasütegek, a 2. sz. slavoniai $\frac{1}{2}$ lovasa 17., 23. és 24. sz. rakétaütegek, a 7. és 8. sz. 12 fnt. ütegek, 1 nehéz, ágyú üteg.

Egészben 61 üteg 1146 emberrel.

E szerint az összes hadsereg 55 z. a., $64\frac{1}{2}$ l. sz. és 270 ágyú, vagy 59313 emberből állott.

Kilencedik szakasz.

Az ellenségeskedések újbóli
komoly megkezdésétől Görgeynek Komárom
alól lett elvonulásaig.

1849. június közepétől július közepéig.

A szövetséges és a velük szemben álló hadseregek föllállítása és mozdulatai június közepéig.

Hogy az erőket, melyeknek június közepétől kezdve egymással komolyan kellett mérközniök, teljesen áttekinthessük, az egyes harctérekben és hadműveleti vonalokon egymásután kell átmennünk, hogy meglássuk mi történt velük június közepéig. A fődolgot négy harctér szerint kell megkülönböztetnünk, ezek: a felső-magyarországi, erdélyi, bács-bánáti és a felső-dunai harctérek.

A felső-magyarországi harctér.

A csapatok, melyeket Miklós császár G a l i c i á b a n a Felső-Magyarországba való betörés végett összpontosított a Grabbeféle oldal seregszárnyat és a tartalékcsoportokat is befoglalva, mely utóbbiakhoz a dragonyos hadtestet is számítjuk, 152000 emberből álltak. A 135000 ember*), kik a hadsereg első sorát képezék, június 12-ig két nagy tömegre valának osztva, az egyik, mely a harmadik hadtestből állt Rüdiger alatt, nyugoton Nowy-targgal szemben, — a másik, melynek főalkatrészét a 2. és 4. gyalog hadtest zöme Kuprianof és Tschedajeff alatt képezte, keleten Grylow és Dukla közt vonatott össze.

Az itt említett csapatokon kívül, mint már előbb említők, az oroszok a Paniutine osztályt, 12000 emberrel az osztrák főhadsereghez a felső Dunához adták és ezen fölül 39000 embert két osztályban Erdély megtámadására; ezek egyike Grotenhjelm alatt Bukovinából Erdély északi részébe,

*) L. az e szakaszhoz csatolt D meléklelet.

105000 ember, másika L ü d e r s alatt Oláhországból az ország déli részébe 28500 emberrel volt szánva.

Miklós császár junius 4-kén a hadműveleti tervet hadserege számára végérvényesen megállapítá.

Az összes hadak élén a varsói herceg gr. P a s k i e w i t s c h Eriwanski tábornagy állt. Született 1782. évben, 1800-ban az orosz testőrségbe lépett, először a törökök ellen harcolt s 1810-ben már vezérőrnagygyá lett. 1812. Bagration alatt előbb egy osztályt vezényelt, s azután a 7. hadtestet. Makacs bátorság által augusztus 17-kén Smolensknél és november 15-kén Krasnovnál különösen kitünteté magát. 1813-ban csapatait Németországba vezeté, hol azonban csak a fegyverszünet után, névszerint Lipesénél jött alkalmazásba. A lipcei csata után tábornokká lett. 1814-ben az orosz tartalékhad egy granátos osztályát vezénylé, s La Rothiere, Arcis-sur-Aube, valamint Páris előtt is harcolt. 1815-ben ismét bevonult Franciaországba de a nélkül, hogy alkalma lett volna valódi hadi cselekvényekre. 1816-ban a granátos hadtest paransnokságát adák át neki. 1826-ban előbb Yermoloff alatt, azután 1827-ben mint főhadparancsnok a persák ellen vezényelt; Eriwan ostromlása által az Eriwanski disznevet szerzé. 1828 és 29-ben a törökök ellen vezényelt. E hadjáratokban a kevésbé rendezett, de nagy számú seregek ellen, melyekkel mindig csak gyér tömegekkel állt szemben, oly harctérekben, melyek az ellátásra csak igen takarékos eszközöket nyújtottak, a hadviselés ama rendszerét állapította meg, melyhez még oly helyeken is, hol az kevésbé volt alkalmazható, haláláig hű maradt. Hogy e keleti harctérekben a határozottan tulnyomó ellennel szemben a győzelmet a csekélyebb erőnek biztosítsa, majdnem folyvást egyetlen tömegben haladt és egy nagy szekértábor, mely azonban hadserege csekély számánál fogva még se valami igen nagy lehetett, közvetlenül utána ment, az élelmiszereket szállítva, hogy így seregét egészen függetlenné tegye az ellátástól, melyet a harc színhelyein napról napra még se lehetett volna szétválás nélkül beszerezni. Paskiewitschban bátorság és előrelátás csodálatosan párosultak ifju éveiben és midőn csak kis sereget vezényelt, kivált azon keletiek ellen, kiknek az eredmény fénye könnyen

imponált. Minél idősebb lett a tábornok és nagyobbak a vezényletére bízott hadak, bátorsága annál inkább helyet engedett az óvatosságnak. 1831-ben, midőn Diebitsch meghalt, az orosz hadak főparancsnokságát kellett átvennie, melyek a lengyel fölkelés ellen valának szánva. Itt legalább is ötször annyi embert kellett egy vonalon összetartania mint a persa- és török háborukban, ha az utóbbiak elleni rendszerét fönn akará tartani. Paskiewitsh erősen megtartá azt, de az ellátás most valóban nagy nehézségeket okozott, és annyira föltűnőleg meglasztá a mozdulatokat, hogy nem csak Paskiewitsh következetessége, hanem egyszersmind a lengyel hadviselés hiányossága volt, mi a győzelmet végül mégis neki juttatá. Miután ez ki volt víva, varsói herceggé és a Lengyel királyság helytartójává lett kinevezve. Ez állásában a következő évek folytán a legnagyobb befolyást fejté ki az orosz hadsereg szervezésére és kiképzésére, mely most egészen az oroszok jellemének általán inkább mint más nemzetekének megfelelő, de természetesen az európai harcoknál nem mindig alkalmazható tömeg-rendszer alapján gyakoroltatott, s mely szerént egész osztályok és hadtestekkel úgy bántak és úgy használták, mint egyes zászlóalj vagy lovasszázadokat szokás.

P a s k i e w i t s c h a magyar hadjárat megkezdésénél is különösen a lehető erősítésre s a hadsereg leginkább lehetséges őszpontosítása, valamint ellátásának biztosítására fordítá figyelmét, függetlenül a haretértől, és következésképp függetlenül az osztrákoktól s azok ígéreteitől. Junius közepéig gondoskodott hogy az ezredeknek 12 napra kétszersültjük, 20 napra pálinkájuk és eleven vágó marháik legyenek, hogy a lovasság 6, a tüzérség 11 napra el legyen látva eledellel a lovak számára, s a lovak ezenkívül kocsikon még 7-napra való készletet szállítottak. E mellett B u d a környékén még egy szekértábor volt, 1068 a korona birtokához tartozó jármű és 581 bérelt szekérből egyesülten, mely a főhadsereg számára 8 napi kétszersültet szállított. A duklai állandó raktárakban 30 napra élelmi szerek és 8 napra takarmány volt fölhalmozva. Erős szekértelepek, 15 napi élelmi készlettel az egész hadsereg számára, a Galiciával határos orosz kormánykerületekből egyrészt Duklába, más részt Krakóba indítottak.

Az oroszok szerencsét kívántak maguknak Galiciába való bevonulásukkor ez elővigyázati szabályokért, miután itt csakhamar kitűnt, hogy Ausztria a segéd seregeket illetőleg tett ígérétének csak nagyon tökéletlenül felelhet meg.

Hogy ez ellátási rendszer a vele összefüggésben levő hadviselési rendszerrel együtt mily nagyon utjában állott az oroszok minden elhatározó vállalatának, az elbeszélésünk folytán elég világosan ki fog tűnni.

Az orosz hadak hadművelési tervezetének megállapítására melyet Miklós császár június 4-kén véglegesen megállapított, Paskiewitsch természetesen a legelhatározóbb befolyást gyakorlta.

Ezek szerint Paskiewitschnek június közepén 68 zászlóalj, 64 l. sz. 28 sotnia kozák és 240 ágyúval a 2. és 4. hadtestből a duklai szoroson át Magyarországra kellett nyomulnia és a bártfa — eperjes- és kassai vonalon előre törnie.

A tábornok előtt azonban e 70—80000 embernyi haderő összpontosítása, mely ujlag a tömegrendszer szerint vala létrehozandó, semmi esetre se látszott kielégítőnek.

A Rüdiger alatti egész 3-dik hadtestnek is, befoglalván a Sasz osztályt, mely Splykovicától délre, azon hirre, hogy a magyarok a knyazsai hidat az Árván (Alsó-Kubintól éjszakkal) fölégetni akarják, Magyarországra nyomult és jun. 9. Alsó-Kubinba érkezett, igen — az egész 3. hadtestnek is dél felé (a Kárpátoktól balra) kellett indulnia s a 2. és 4. hadtesthez ugyancsak a bártfa — eperjes-kassai vonalon csatlakoznia, úgy hogy e vonalon most több mint 100000 ember lett volna egyesülve.

Igaz, hogy a 3. hadtestet a Sasz osztálylyal együtt más csapatokkal akarák helyettesíteni, de csupán a Grabbeféle hadtesttel, mely eredetileg 16 zászlóalj, 6 sotnia kozák s 48 ágyúra lévén határozva, később 16 z. a., 22 l. sz. — (az előbb nevezett hat sotniát belészámítva) és 58 ágyúra egészítettetett ki.

Ha azonban szükségesnek tarták, hogy a kassai vonalon több mint 100000 ember egyesíttessék az előnyomulásra, úgy előre lehetett látni, hogy Grabbe az ő 17000 emberével semmi féle támadási földattal nem fog megbiztatni. És csakugyan legkö-

zelébb csupán Saszt váltotta föl Alsó-Kubinnál, nyugati Galiciát fődöze, s a felső Vág és Árva völgyekben portyázott.

Itt most teljesen kiviláglik, hogy az oroszok alapnézete mennyire elütött Weldenétől s az osztrákokétól. Az épen említett elhatározással az osztrákok minden jogot elvesztének az oroszok jobb szárnyát illetőleg, oly módon, a mint arra számítottak, hogy t. i. azt az osztrák parancsnok szabad rendelkezésére bocsátott segélyhadtestnek tekintsék.

Galiciában legelőbb is a 4. hadtesttől 8 zászlóalj, 17 l. sz. — befoglalva 5 sotnia kozákat — és 32 ágyúnak S a c k e n alatt, a galíciai határon összevont dragonyos hadtestekre támaszkodva, kellett visszamaradni.

A 2. 4. és 3. hadtest főtömegeivel Kassán és Miskolcon keresztül előre nyomulva, P a s k i e w i t s c h n e k a magyarokat kiket maga előtt találand — és ezeket sokkal nagyobb számúnak hívék, mint valóban voltak, mintegy 60000 emberre tevék, — Pest és a Haynau alatti osztrák főhadseregfelé kellett volna hajtani, s e mellett ha célszerűnek bizonyul, egy erős detachement-t a Tiszán át Debrecenbe küldeni. Az esetben, ha a magyarok azon szándékot árulnák el, hogy hare nélkül vonulnak vissza a Tisza mögé, Paskievitschnek főadata volt őket elérni, mielőtt e szándékukat valósíthatnák; ha ez azonban nem sikerülne, őket a Tisza balpartján követni és ott, az Erdélyből előrenyomuló Lüderssel összeműködve, két tűz közé szorítani. Az előbb említett esetben, hogy Paskiewitsch Pest ellen fordulhasson, az osztrák kormány ígéretet tön, Nagy-Szombatnál 80000 emberre élelmet és 30000 lóra takarmányt tartani készen, és ezt az orosz hadsereg részére odaszállítani, mihelyt a Dunához fog közeledni.

Az orosz főhad előnyomulásával Duklán keresztül Kaszára egyidejűleg, G r o t e n h j e l m 8 zászlóalj, 12 l. sz., és 32 ágyúval — egy osztrák detachementnal egyesülten Watra Dornától Beszterce ellen kellett hogy tüntessen, és ez által egyszersmind Bukovinát fődözze; L ü d e r s 26 zászlóalj, 16 l. sz. 18 sotnia kozák és 56 ágyúval az 5. hadtesttől Plojestből (Oláhországban) Brassón keresztül volt átnyomulandó, hogy a székely földet megszállja, és azután Szebeneken keresztül Károly-Fehérvár

ellen fordulva, az utóbbi hely fölszabadítását eszközölje és végül magát készen tartsa, hogy itt, a körülményekhez képest Paskiewitschessel összeköttetésbe lépjen és összeműködjék.

Miklós császár június 14-kén Zmygrodba érkezett Dukla mellett, hogy az e vidéken egybegyűjtött csapatokat megszemlélje, melyek aztán Gribow és Dukla közt teljesen összevonattak és előnyomulásukat július 17-kén a Kárpáton át megkezdék.

Azösszes orosz haderő ellen, mely Felső-Magyarország megtámadására volt határozva, a magyarok nem állhattak sikra mással, mint felső-tiszai hadseregükkel, kezdetben Dembinski alatt, jun. 18-tól azonban Görgey főntebb említett rendelete folytán Wisocky alatt, mely a 9. hadtestben és Kazincy elkülönített osztályában a Kmety osztályának megfelelően alakított, hogy abból később egy hadtestet csináljanak; e hadsereg egészen alig ment 17000 emberre, midőn az oroszok körülbelül nyolc akkora haderővel kezdék meg műveleteiket. Benitzky portyázó hadteste, mely a felső-tiszai hadsereghez csatlakozott, már itt bele van számítva.

A 9. hadtestből Lázár dandára Bártfától délre Klucsó és Lófalva közt állt, Girálnál egy detachmentnal; Lázártól balra egy másik dandár Kis-Szebent és előretolt állomással Palocsát tartá megszállva, egy harmadik dandár Deméthe mellett állt, egy negyedik Kassán és Eperjesen.

Kapinál, Deméthe és Eperjes közt Dembinski egy állomást keresett ki, melyben mint hívé, határozó ütközetet lehetend elfogadnia.

A Kazincy hadosztály, a 9. hadtest jobb oldalszárnyában Huszk és Szigeth mellett a Felső-Tizsnál volt felállítva; összeköttetési pontjuk a 9. hadtesttel: az ismert munkácsi osztrák fegyház, minden katonai érték nélkül de mint fegyház igen értékes, a magyarok által gyöngén volt megszállva.

A 9. magyar hadtest bal szárnyában a Szepességben és nyugotra lefelé, a Vág mentében, Sz.-Miklósnaál a tevékeny pártférő, Benický gyöngé hadteste állt, ki rendkívül ügyes parancsnok volt, s különös, hogy mind a mellett is sohasé biztak rá gyöngé haderőt.

Bár előbbi elbeszéléseinkből eléggé tudva van hogy Dembinsky nem volt oly vezér, kitől fényes eredményeket lehetett volna várni, mégis majd minden fogalmat fölülmul az a körülmény, hogy 17000 embernyi hadseregét oly vonalra osztá föl, mely Szigettől a Felső-Tiszánál, Sz.-Miklósig a Felső-Vágnál, nem kevesebb, mint 45 német mérföldre terjedt. Egész művésze abban állt minden utat keresztül árkolni, fölászni, és torlaszolni, magát e módon biztosítandó; míg egy tábornoknak, ki oly tulnyomó erővel áll szemben, mint az oroszoké volt, de oly tulnyomó erővel, mely a raktáraktól függött, minden esetre nem maradt egyéb hátra, mint magát támadólag az ellenséges csapatok közlekedésére vetni. Egy fiatal magyar tábornoknak, ki az oroszokat még nem ismeré, ily eljárást, mint a Dembinskyé, még talán meg lehetett volna bocsátani; neki azonban, kinek 1831-ben az oroszokat és magát azoknak hadvezérét is elég alkalma volt megismerni, ez alig megbocsátható. Egyike ez az ezernyi tanulságoknak, mely kevéssé segít a tapasztalás, — már t. i. amit így nevezni szokás.

Az is csodálatos, hogy Dembinsky sokkal inkább aggódott jobb oldal szárnya, mint a bal miatt, csodálatos legalább arra nézve, kinek nincs bátorsága a mindennapiasságba süllyedni, vagy hogy nyiltan kimondja, ha azt föl ösmeri. Midőn Dembinskit szerencsétlenség esetére minden körülmény arra utalta, hogy a felső dunai hadsereghez csatlakozzék, ő mégis épen ezt nem akará, egy részt, mert nem akart Görgey alatt állni, és más részt — ezt szükséges kimondanunk, — mivel a visszavonulási utat Erdélybe, az ország legbiztosabb szögletébe, szabadon tartani volt szándéka. Hogy Dembinskinek hirteleni fölváltása Wysockival, bármily jeles parancsnok volt legyen is ez utóbbi junius közepén tul általában nem volt szükséges, azt alig kell nyomatékosan említeni.

Az erdélyi harctér.

Erdélyben a magyaroknak mintegy 27000 emberük*) volt, kik részben határvonalak fölött örködtek, részben Károly-Fehérvárt állomásoztak, végül részben az oláh lázadás elnyomásával valának elfoglalva, mely mind nagyobb kiterjedést nyert. Janku, miután Hatvanit Bradnál megverte, Halmágy felé vonult és innen a dévai ostromlókat fenyegeté. Czetz, ki az időben még Erdélyben vezényelt, miután Bem a Banátban volt, Beke ezredest 2000 emberrel Zalánra és Topánfalvára, s az Inczédy portyázó hadtestet Zarándmegyébe küldé. Beke május 26-kán utban volt Zalaathna felé, midőn az oláhok hátulról megtámadák. Szembe állt velük, és miután a károly-fehérvári ostromló hadtestnek egy osztálya szintén megérkezett, az oláhok visszaverettek. Május 20-kán azonban Janku 8000 emberrel ismét megtámadá a magyarok állomásait, a Marosnál Tövis mellett és Károly-Fehévar előtt Borbádnál, és Maros-Portusnál. Visszaveretett ugyan, de a magyaroknak nem csekély veszteséget okozott. Az oláh lázadás általában a legkisebb mérvben se volt elnyomva, és ez, valamint Perczel-leli csekély egyetértése, Bemet arra indítá június közepe előtt, hogy maga is visszatérjen Banátból Erdélybe, és legelőbb Kolozsvárra.

A szövetségesek ez idett két osztályban tekintélyes haderőt összpontosítottak Erdély ellen.

Az északi osztály, Bukovinában Grotenhjem tábornok alatt 10500 főnyi orosz csapatokból állt**) és aztán osztrák — előbb Urban, most pedig Springinsfeld vezérőrnagy által vezényelt 3000***) főnyi csapatból, egészben tehát 13500 emberből.

Június 9-én Grotenhjem oroszait Czernovitz körül összpontosítá, miközben Springinsfeld előnyomulva Watra

*) L. a G mellékletet e szakaszhoz.

**) L. az E mellékletet.

***) L. a B mellékletet.

D o r n á n á l állt; június 17-kén az oroszok is Watra Dorna felé nyomultak elő és Springinsfeld P o j a n a S t a m p i felé előre küldetett.

A déli hadosztály 28000 emberből *), (L ü d e r s tábornok oroszai) és 11000 osztrákból **), kik május kezdetén M a l k o w s k i alatt ama Bem által visszavert szerencsétlen berohanást tették a Banátba, összesen 39000 emberből állt.

Egy május 24-ki parancs szerint L ü d e r s a t ö m ö s i és t ö r e s v á r i szoroson keresztül volt Erdély délkeleti részébe nyomulandó. Ehezképest hadtestét Plojestnél és Kimpolungnál Oláhországban összevonta. Június 18-án a jobb szárny főcsapatának előőrsége a Sinai kolostornál állt a t ö m ö s i s z o r o s irányában és a bal szárny csapatai Rukurnál a t ö r e s v á r i s z o r o s irányában, tehát készen az Erdélybe való betörésre.

C l a m - G a l l a s osztrák hadtestének előbb az orosz hadműveletek megkezdését kelle bevárnia Tschernetznél, és aztán ha az oroszok Szeben birtokában lesznek a mi a terv szerint július 7-re volt téve, a Vörös-torony szoroson át Erdély délnyugoti részébe vonulnia. Csak június 23-dikán indult el, Tschernetztől jobbra.

A magyar haderő következőleg volt felosztva:

A Vöröstoronynál és Szebennél 3—4000 ember, I h á s z alatt;

Brassónál, K i s s S á n d o r alatt, a törösvári és tömösi szorosmelletti detachment-nal együtt 4000 ember;

a Székelyföldön Csik-Szereda főhadiszállással 4700 ember, Gál Sándor alatt, a délkeleti szorosokmelletti detachmentnal;

északon Beszterce körül a Borgo-prundi sáncokban, a Tölgyes szoros mellett, a legjobban szervezett 6000 főnyi csapat, előbb T ó t h, később D o b a y alatt;

S t e i n 3000 emberrel Károly-Fehérvár előtt állt;

I n c z é d y és Beke 4—5000 emberrel az oláhok ellen harcoltak, az ország nyugati részében, Zalathna körül.

*) L. E mellékletet.

**) L. B mellékletet.

A déli csatatér.

Május közepén a magyarok a déli csatatéren mindenütt győztesek valának, Todorovich hadteste rendkívül demoralizált állapotban a Duna jobb partján állt, a Duna bal partján Knichanin még csak a titeli fensikot tartá megszállva, ezenkívül Temesvár és Arad voltak az osztrákok kezében, Péterváradot Mayerhofer csupán a Duna jobb partjáról tartá szemmel. Az összes haderő, mely fölött a magyarok a harc téren rendelkeztek, mintegy 38000 emberre *) ment, melyhez a körülményekhez képest az ujonnan alakítandó tartalék hadtest Guyon alatt, melynek alakítását junius elején kezdék, 9500 emberrel **) szintén csatlakozhatott.

Klapkának május 12-ki hadműveleti terve szerint, amint emlékszünk, Perczelnek azonnal a Bácska és a Banátot kelle biztosítani, Aradot és Temesvárt elvenni, Bemnek pedig a titeli fensikot elfoglalni, Péterváradot egészen fölszabadítani és azután a folyam jobb partján a főhadsereggel egyesülni. Minden oda mutatott, hogy a két tábornoknak legkisebb kedve sem volt, magukat e rendelkezésnek alávetni s csapataikat szétszórni. Perczel ezen fölül a sz. Tamásnál valóbankülönb titeli fensik, e valódi szerb vár elfoglalása érdemének dicsőségét akará megszerezni. Nem sokára jött Kosuth rendelete, mely szerint a különféle csatatéren levő összes vezénylő tábornokok közvetlenül a hadügyminiszterium rendelkezésének magukat alávetni tartoztak volna. Erre se Perczel, se Bem nem hederített. Az utóbbi önállását legbiztosabban az által hitte megőrizhetni, ha ismét vissza megy Erdélybe, és miután az oláhok lázadása május hó folytán nem csak Erdélyben vett mindig nagyobb kiterjedést, hanem a Banátban is kitört, fölhasználta ez alkalmat május végén először a Banátba, miután már egy idő óta szemben állt a titeli fensikkal, azután jun. kezdetén Erdélybe visszatérni, míg Perczel a titeli fensikkal állt szemben, és Knichanin hasztalanul törekedett különféle

*) L. a H mellékletet.

***) L. a H mellékletet.

ajánlatokkal állomásának föladására birni. Végre Görgey, mint hadügyminister föllépése következtében Perczel kénytelen lévén a parancsnokságot letenni, Vetter által lőn helyettesítve.

Az osztrák hadsereg a déli harc téren május közepén, bele értve a temesvári megszálló hadtestet, mintegy 36000 emberre ment, de többnyire egészen demoralizált csapatokból állt.

Tudjuk, hogy Jellachich bán april 24-kén Buda vidékét elhagyá, hogy a Duna jobb partján lefelé vonuljon, s 15000 emberével a déli csatatéren a harcnak új lökést adjon.

Az általa odavitt haderővel a bánnak egy erős déli hadsereg képezése tekintetéből Mayerhofer szerémi hadtestével, mely Péter-várad előtt állt, azután Todorovich osztrákszerb hadtestével, mely később Puffer ezredes vezénylete alatt a Banátból kiveretett és Karlovicnál táborozott, a temesvári és aradi megszálló hadakkal, a — (mint tudva van), jelentéktelen csapatosztályokkal Slavoniából és Horvátországból, és végül még amaz erdélyi hadtesttel kellett egyesülnie, mely májushó folytán, Malkowski alatt, a Bánságba tört, és szégyenletes visszavonulása után, mint az előadottakból kitünik, másra volt határozva, nevezetesen: Lüders orosz hadtestével Erdélybe nyomulni.

Miközben Jellachich Buda környékét elhagyá, hogy a Duna jobb partján lefelé vonuljon, előbb Horváth portyázó hadtestét vonta magához, mely $1\frac{2}{3}$ zászlóalj, 2 század lovas és 6 ágyú, összesen mintegy 2000 emberből állt, s akkor Adonynál feküdt, s azt egy zászlóaljjal dandárrá erősítvén seregének zöme előtt, mint előrséget küldé előre.

A báni sereg zöme april 26-án érte el Adonyt, 27-dikén Duna-Pentelét, május 1-jén Tolnáat. Innen Ottinger alatt erős csapatosztályt küldtek Pécsre, hogy e városban, melyet a magyarok az országos népfölkelés főszenhelyeül nyertek meg, a „rendet“ helyreállítsa.

A Tolnában talált hidanyagkészletet Mohácsra szállíták le. — A hajóraj, mely a Buda-Pestről magával vitt hadiszereket Eszékre szállítá és ez utóbbi helyre már april 25-kén megérkezett, innen egy hadigőzöst, egy tehervontató gőzöst négy

hozzá függesztett járművel ismét fölfelé küldött, mely hajók már april 29-kén Paksnál találkoztak a bán hadtestével, s annak betegeit és kísérőit fölvették, hogy átszállítsák Eszékre.

A bán hadteste május 3-án Szegszárd, 6-án Mohácsra ért, hol 7. és 8-án maradt és Ottinger Pécsről visszajövet vele ismét egyesült. A bán maga 6-kán Zágrábba utazott, hogy ott Horvátország ügyeit rendezze.

10-kén Zágrábból Eszékre jött, hova egyidejűleg hadserege is megérkezett. Itt mindennemű hadiszereket találtak és a hadtest, különösen a tüzérség újraszervezésével foglalkoztak.

Jellachich Eszékről eredetileg Dályánál, a Mohácsnál gyűjtött és a vizen leszállított anyagokból vert hidon akart a Dunán át a Bácskába törni. Azonban a magyarok által Bács- és Banátban kivívott siker hire, Mayerhoffernek Pétervárad és Knichaninnak a titeli fensikről hozzá intézett sürgető felszólításai segélyszerzés iránt ez esszmérőli lemondásra birták őt minek következtében a bán elhatározá, továbbra is a Duna jobb partján haladni, hogy azután csak Szalánkeménél menjen át Titelbe, és onnan intézze támadásait.

Miután Eszék megerősítésével elkészültek, s Jenő-falvát védelmi állapotba helyezék, a Dunán egy új összeköttetést hoztak létre, s Neustädter tábornok Eszék parancsnokává neveztetett, honnan a vidéket a Dunán fölfelé kellett féken tartania, Jellachich május 18-kán két osztályban ismét elindult; a balszárnnyal Vukovárlók és Karlovic, a jobbal Tovarnik és Rumán keresztül.

A siciliai 22. sz. ezrednek Triesztből érkezett két zászlóalját bekerítő hadtestül Pétervárad elé küldék.

Ez utóbbi valóságos ostromáról semmi tekintetben se volt szó, itt általában, mint valamennyi magyar erősnél a várharc határozottan a gyermekjáték színével birt.

Délről Kamenitznál a Mamula dandár állt: elsáncolva, mint az ostromló vagy bekerítő hadak többi része; épen Kamenitz előtt egy várerőddel birt. Ehhez a várórség egy ellen — sánc segélyével, melynek végén vetüteget állított föl, mintegy 1200 lépésnyire közeledett, és ez utóbbi tüzei által megvilágítá a Mamula dandár fölállítását.

Jellachich, ki május 23-kán érkezett Kamenitzba, 24—25-dike éjjelén rohamot intézett a magyarok útege ellen. Ez el is lön foglalva, de az osztrákok által nem tartatott meg.

A pétervárad i bekerítő hadtestben május 24-ke óta a cholera rémitő módou lépett föl, vagy átalában az a hadijárvány, mely többnyire a rossz ruházkodás és ellátás következménye, és nevét valamely éppen divatban levő betegségtől veszi. A nagy levertség gyakori szökéseket idézett elő. Jellachich szükségesnek tartá a bekerítő hadtestet, mely Szalánkeménbe vonatott vissza, a Budisavlievich és Draskovich két dandárral a magával hozott csapatokból, melyek május 27-dikén értek Kamenitzba, helyettesíteni.

A hadtest maradéka, elől a Horváth alatti előőrséggel, e közben tovább vonult Szalánkemén felé.

Perczel május 22-kén komoly támadást intézett a titeli fensíkra, a vilovai oldalról, miközben Perlasz és Mossorinra áltámadás intéztetett. A támadás visszaveretett, de nem fáradság és veszteség nélkül, annyira, hogy Knichanin Horváth ezredestől, ki Jellachich előőrségével már Szalánkeménbe érkezett, sürgetőleg támogatást kért. Ennek folytán azonnal 2 zászlóalj, 2 lovas századot és 3 röppentyű-telepet tettek át a titeli fensíkra.

A bán rendkívül korlátolt eszközökkel birt az áthelyezésre. Egyetlen egy hidszerelvénye volt; ez éppen elégséges volt a rakodó hid fölállítására. Egy tökéletes dunai hid építése lehetlenség volt, és áthelyezési jármű, egy kis személyszállító hajón kívül, csak négy gőzhajó és néhány csolnak állt rendelkezésre, melyekkel egyszersmind a titeli fensík terméketlenségénél fogva a rajta egyesült csapatok számára Zimonyból élelmi szereket is kelle szállítani. Ezenkívül kettő a gőzhajók közül nemsokára haszonvehetlenné vált, és így könnyen elképzelhető, hogy a bán csapatainak a Dunán való átkelése csak nagyon lassan haladhatott.

Május 24-kén reggeli 3 órakor Perczel új támadást intézett a titeli fensík ellen, mely azonban 6¹/₂ órakor teljesen vissza volt verve, a magyarok ezután Kovil Sz.-Ivánba vonultak vissza. Ugyan-e napon a magyaroknak a titeli tiszai átjárat ellen intézett támadását is visszaverék, de ezután maguk az

osztrákok rombolák el a Béga mellécsatornáján át Perlaszba vezető hidat, ugyannyira, hogy e helyhez azontul többé épenséggel nem közeledhettek, holott pedig az ottani magyar megszálló hadaktól folyvást ovakodniok kellett.

Junius 4-ig a bán mozgósítható hadseregének nagyobb részét, 4 gyalog- és 2 lovas dandárt a tüzérségi s hadkészletartalékkal együtt Szalánkeméntől a titeli fensikra helyezte át.

Perczel a bán átköltözésének hírére, junius 2-dikán Ujvidéknél annyi csapatot összpontosított, a mennyi csak tehetségében állt, azzal a szándékkal, hogy Pétervádról a Duna jobb partján kironvva, a bekerítő vonalt szétveri, Jellachich közlekedését veszélyezteti és ez által Jellachichot visszakényszeríti a Duna jobb partjára.

Ez a bán arra birta, hogy legalább a Rastich-féle tartalékosztályt a Duna jobb partján Karlovincnál visszahagyja.

Junius 4-kén reggeli 8 órakor Perczel 8 zászlóalj és 4 üteggel az ostromzárló csapatokra rohant ki Pétersvár ad előtt. A Draskovich és Budisavlievich dandárok Péterváradtól már ismét elvonták, hogy a titeli fensikra menjenek, és Mamula és Hallavanya előbbi bekerítő dandárai ismét elfoglalták helyüket. A magyarok kirohanása kezdetben szerencsés volt, s az osztrák vonal egy erődjét elfoglalák. Miután azonban az osztrákok tartaléka csakhamar megérkezett és a magyarokat részben oldalt és hátul megtámadá, a harc először fennakadt, aztán pedig a kirohanókra oly határozottan szerencsétlen fordulatot vett, hogy rögtön vissza kellett vonulniok. A veszteség az e harcban különben uralkodó viszonyokhoz képest nagy volt; az osztrákok vesztesége halottak és sebesültekben 7 tiszt és 251 ember volt, többnyire a Hallavanya dandárból, mely ezáltal meglehetősen desorganisálva lett. A magyarok állítólag 360 embert vesztek.

Miután a bán július 4-dikén hadseregéből a Krieger, Dietrich osztályokat és Ottinger lovas osztályát Knichanin szerb dandárával egyesíté, elhatározta e csapatokkal, Knichanin dandárát kivéve, melynek a titeli fensikon kellett maradnia, Bácskában támadólag előnyomulni, hogy részint a Duna balpartján nagyobb ellátási tért küzdjön ki magának, részint a

hogy a magyarok összeköttetéseit a Tisza és Ujvidék-Pétervárad közt elvágja s így az utóbbi helyet izolálja, részint végre azért, hogy szükség esetén Szlavonia és Horvátországnak ha fenyegettetnének — a legrövidebb uton segítségére siethessen azáltal, hogy az Eszéknél egyesített gőzhajókkal a Dunán átkel.

Junius 5-én kezdetett meg a mozgalom; a bal szárny, Grammont dandára a Duna balpartján nyomult föl Káty felé; Grammont dandárát követte Puffer dandára, de csak Kovilig, hol 6-án a Duna jobb partjára kelt át, hogy Hallavanya dandárát, mely a hadsereghez vonatott, Pétervárad előtt fölváltsa;

a centrum, Ottinger lovasosztálya az ágyútaralékkal és némi gyalogsággal Kátytól éjszакnak, a Kátyi erdőig nyomult előre;

a legszélső jobb szárny Zsablyát szállta meg;

a gyalogság Georgieva és Kovil Szt.-Ivánnál foglalt állást.

Ez állomásokat a csapatok 6-án teljesen elfoglalták.

Perczel, a bán előrenyomulásáról értesülve, őt a titeli várba akarta visszazűzni, s e végből a 6. és 7. közti éjfélen Ujvidékről a római sáncokra tört. Ő vele a 4. hadtestből Gál osztálya volt, összesen 13 zászlóalj, 14 l. sz. és 30 ágyúval.

Jobb szárnya a dunai mocsárok mellett haladt Káty irányában; a centrum, hol a lovagság és tüzérség legnagyobb része volt, a Kátyi erdőnél támadta meg a római sáncokat; a bal szárnynak, mely nemzetőrökből és fölkelőkből állott, a Tisza-mentében Zsablya felé kellendett előnyomulnia.

Perczel derékhadával Csentől délre lépte át a római sáncokat anélkül, hogy ellentállásra talált volna, mert az osztrák előcsapatok csakhamar visszavonultak; erre ő reggeli 4 és 5 óra közt útegeit 1200 lépésnyire vonatta föl a gyalogságtól gyengén megszállott Kátyi erdő ellenében, és heves tüzelést kezdett. Ez ágyútűz álarca alatt gyalogságát és lovasságát nagyobb-részt balra akarta vonni, hogy az erdőt és az osztrákok állását bekerithesse.

Ottinger e mozgások elé kevés akadályt vetett, de lovasosztályának zömét összegyűjtötte, hogy az ellenséget, mozdulatai közepett az erdőnyílásból előtörvén minden oldalról megtámadhassa.

Fejérváry 4 század Wallmoden vértessel, 2 század Schwarzenberg dzsidás és 6 ágyúval utasítva volt, hogy a bal, — 3 század szász és 2 század Wallmoden vértés pedig, hogy Perczel jobb szárnyát támadja meg, míg a központon Ottinger maga akarta őket tartalékul követni Hardegg vértések és császár dragonyosokkal.

Az egész haditerv ügyesen lett kivive, és eredménye fényes volt. Az erdő körül vonulva Perczel csapatai minden oldalról osztrák lovas tömegeket láttak ellenük robogni. Meglepetvén a magyar lovasság és tüzérség nem is gondolt tovább az ütközetre s futni kezdett, a gyalogság is követte a roszt példát, de nem haladhatott oly gyorsan előre; Ottinger a római sánccokig követte őket, s mivel ennek kijáratái nem voltak, föl a lejtőkön, és a vonalok koronáján le. A magyarok főtömege Ujvidék irányában futott, de különösen a gyalogságból sokat elnyomtak, szétszórtak, lekaszaboltak vagy elfogtak.

Perczel mintegy 800 halottat és sebesültet veszített, 1500 ember pedig szétszóratott.

Az osztrákok összes vesztesége pedig két halott és 12 sebesültből állott.

E fényes ütközet élénken emlékeztet Haynau támadására.

Közvetlen az ütközet után Jellachich Stauffer vezérőrnagyot a Hardegg vértés-ezreddel és a kocsikra ültetett 5 vadász-zászlóaljjal és 6 ágyúval Petrovácz felé küldötte előre, hol hir szerint a magyaroknak nagy tömeg élelemszere volt összehalmozva, hogy ezt, mely az osztrákoknak ily kizsákmányolt tájakon és a Titelen keresztül való szállítás nehézségei mellett igen jó lett volna, elfoglalja és azután visszatérjen a hadsereghez.

Perczel, hogy a Péterváradba szorulás veszedelmét kikerülje, már 8-án levonult Ujvidékről Petráváczon át a Ferencz-csatornához, itt egynémely osztályai Staufferrel

találkoztak, ki egyébként megbízatását teljesítette, jöllehet a Petrováczon talált készletek nem voltak oly jelentékenyek, mint a hogy az osztrákok előtt hiesztelve volt.

Messze elüttetve attól, hogy a titeli várat hevenyében elfoglalhassák, a mire tulajdonkép a magyarok összes működései a felső Dunánál alapítva voltak, még ezenkívül jelentékeny vereségeket is szenvedtek és Bács birtokolása ujlag kérdés tárgya lett.

A b á n seregének zöméből a balszárny, melyhez az ágyú-tartalék is csatlakozott, június 8-án Kátynál maradt, a centrum T a r e k r e ment, a jobb szárny T e m e r i n és G o s z p o d i n e z e i g. Perczel Ujvidékröli elvonulásának hírére még R a s t i e h osztálya is levonatott Karloviczról a Duna balpartjára és K o v i l o n á t a működő sereghez csatoltatott.

Perczel összes csapatai június 9-én következő állomásokat birtak :

G á l osztálya 9000 emb. 58 ágyúval a Ferencesatorna egész vonalát a Duna melletti Bezdántól Zomboron, Kulán, Verbácson, Sz.-Tamáson át Földvárig a Tiszánál megszállva tartotta ;

K o h l m a n n osztálya a Banát déli részét tartotta szemmel a Tiszától Pancsován és Orsován át ; ez osztály 5000 embert számlált 18 ágyúval.

3000 ember a Bemtől Perczel rendelkezésére bizott erdélyi csapatokból Török-Becsénél állt.

Bezdánból Perczel a Duna jobb partján Baranya megyében fölkelést akart támasztani Tót- és Horvátország fenyegetése végett, hogy ez által a bánt Bács elhagyására szorítsa. A fölkelés ki is tört, azonban a tót határokról idejött csekély osztrák csapatok által elnyomatott, különböző pontokon történvén, és mint rendesen történni szokott, rendes csapatok által nem támogattatván s sajátlagos hareztert nem alkotván jelentékeny eredmény sem gyakorolhatott.

Egy 12000 embernyi hadtest eredetileg tervezett alakításáról, mely Bem alatt ment volna át a Duna jobb partjára, miután ahhoz csapatainak legnagyobb részét át kellendett adnia, Perczel most már semmit sem akart tudni.

Mielőtt azonban a Ferencz csatornáig előrenyomult, föltette a b á n hogy Ujvidéket elfoglalja és ennek birtokában a hidat lerontja, mely Ujvidéket Péterváradal összeköti. E hid lerombolására az osztrákok már Kamenitzfelől többször tettek kísérleteket, a melyek azonban mindig megghiusultak; ha sikerült volna a hidat szétrombolni, akkor a péterváradi őrség elvesztette a lehetőséget, Bácsból élelemszereket vonni be, a mit másként csak szoros cernirozás utján vihettek volna ki a Duna bal partján, de a melyért ismét a szabad mezőn működő hadseregtől csapatokat kellett volna elvonnia. Pétervárad eleste rövid időn várható volt, ha a hid elromboltatnék, és bármeddig tartotta volna is magát Pétervárad, a péterváradi őrségnek nem lehetett a bán hadseregének, mely a Ferencz csatorna felé nyomult előre, közlekedéseit a titeli várral nyugtalanítani, ha az ujvidéki hid már nem volt többé birtokukban.

Ezen hid a Duna balpartján közvetlenül egy állandó hidfő által földöztetik, ehhez csatlakozik éjszaton Ujvidék városa. Ezt is sáncokkal erősítették meg a magyarok, és pedig az el-sáncolt vonal jobb szárnyát képezte az 1. számú mű a temerini útnál a város alatt, ezt követte balra a 2. számú a kiszacsi út mellett, a 3. számú a pirosi utnál, a 4. számú a futaki utnál, végre az 5. számú fönn a Dunánál.

A 11. és 12. közti éjjelre a bán támadást rendezett, melynek három oszlopban kellett megtörténnie. 11-én esti 10 óraker megalakultak ez oszlopok.

Budisavlievich dandárának, a jobb szárny oszlopának a Kirosi úton előnyomulva kellett volna a 3. számú művet, Draskovich dandárának pedig a kisszacsi úton a centrumban a 2. számút megtámadni, Grammont dandárának a balszárnyon, mihelyt azok elfoglaltatának az 1. számút kellene megtámadnia, s azután a temerini úton Ujvidék éjszaki végén tartalékul szervezkednie.

Az összes oszlopok, melyek megbízható vezetőkkel lönek, ellátva, parancsot kaptak élükön önkénytesekkel benyomulni a sáncművek közé egy lövés nélkül, ezeket egy tartaléksereggel megszállni, a főerővel a tágitó magyarokat üldözőbe venni, hogy azokkal, ha lehet, egyidejüleg nyomulhassanak a városon keresztül a hidfőre.

Ottinger lovasosztálya és a még ráfordítható gyalogságnak Dietrich alatt Ujvidéktől éjszakra kellendett felállnia, hogy Perczel támadását, ha ez netalán megint előnyomult volna a Ferenczesatornától, visszaverhesse.

A cirkáló hadtest, a Duna jobb partján, jelenleg Hartlieb parancsnoksága alatt, kellett hogy Pétervárad ellen működjék.

11¹/₂ óraker Budisavlievich és Draskovich dandárai a 3. és 2. számú sáncokat támadták meg, elfoglalták ezeket könnyű szerrel, és a hátráló magyarokat követték visszavonulásukban a város utcáin keresztül a hidfő felé. De a sikon megjelenvén ezektől oly jól irányzott tüzeléssel fogadtattak, hogy azonnal szétszórátva Ujvidék házai mögött kerestek menedéket.

Ujvidék városa az osztrákok kezei közt volt, mert a magyarok a 2. és 3. sánc elvesztése után minden további ellentállás nélkül odahagyták azt. De még ezzel nem volt elérve a hid leromboltatása. A mint a hajnal szürkült, megkétszerezítették a magyarok tüzelésüket és teljesen lehetetlenné tették az osztrákoknak, hogy magukat láttassák, és a hidfő ellen tehessenek valamit. Sőt még elfödözött állásukban, a házak mögött sem voltak biztosságban, mert nehánya már lángba borult.

Hasztalan igyekezett a bán védett állásokból a hidat ágyútüzzel hatalmába keríteni, és ez által lerombolni. E mellett a tűz a városban mindegyre harapódzott; a lakosok mozdítható javaikkal kimenekültek csoportosan, és az osztrák seregeknek a város külső részére kellett visszavonulniok, ahol egész éjjel állottak, hogy a szerb lakosok kivonulását fődözzék, kik Kátyon át Kovilra mentek s innen Karloviczra tétettek át.

Hartlieb látszólagos támadásainak sem volt a jobb parton más eredménye, mint azon egynehány majorság leégetése, a melyekből Pétervárad egész az utolsó időkig élelmét egészítette ki.

Ujvidék magyar és német lakosai a hidfőn át Péterváradra menekültek, s növelték itt az élelmezés nehézségeit.

Az osztrákok anyagi vesztesége csekély volt, a jelenet csak a mindegyre terjedő tűz, a zűrzavar, és a menekvő lakosok kiabálása által öltött magára visszataszító alakot. A

bán csak 6 holtat és 39 sebesültet vesztett, míg a magyarokból a sáncművek hirtelen megtámadásánál 180-at fogott el.

Főcélját nem érte el Jellasich; de hosszabb időzésre Ujvidéknél, hogy azt tovább szője, nem számíthatott. A tájék semmi élelemszert nem szolgáltatott, még csak egészséges ivóvizet sem; a dögvész mindegyre rohamosabban jelentkezett.

Jellasich tehát elhatározta, hogy az ujvidéki hidfő szemmel tartására csupán Hallaványa gyöngé dandárát hagyva hátra ő maga serege zömét éjszakkal a Ferenczcsatornához vezeti.

15-én az összes hadképes erő elérte a Ferenczcsatorna vonalát:

a jobb szárny, Grammont dandára e nap a magyar őrséggeli jelentéktelen csatározások után elfoglalta Földvárt, Dietrich osztálya a bal szárnyon Turiát és Szt.-Tamást, a bal szárnyon Kis-Kér és Sove felé lovascsapatok mozdítottak előre, a sereg zöme, a lovasosztály és a tüzérség Ó-Kérben maradt.

Perczel ez időben elhagyta a hadsereget, és Tóth vette át a 4. hadtest parancsnokságát. Ez Gaál és Kohlmann osztályainak zömét a Tisza mindkét részén Rác- és Török-Becsénél egyesítette csapatokat küldve Verbász és Földvár felé.

Jellasich 16. és 17-én gyalogsága zömével Verbászig ment előre, mialatt a lovasság Kis-Kérre, a tartalék Sóvere mozdított. A Ferenczcsatorna környékén levő helységekbe csapatok küldettek ki. A bán főhadiszállását Sóvéra tette át. Ez állásban akarta ő már most az osztrák főhadisereg fölnyomulását a Duna és Tizsaközi sikra bevárni, hogy akkor újra tetteleg lépjen föl.

Az összes osztrák haderő e bánati déli haretéren Temesvár őrségével együtt 52, egész 53000 emberre terjedt, de mindemellett a temesvári és a többi őrségek nevezetesen a titeli várőrségnek, és a Pétervárad előtti cirkálócsapatnak leszámításával a bának a sik mezőn való hadműködésekre alig maradt 24000 embere, és a seregnek legnagyobb része felszerelés és harc-

vágy tekintetében igen sok kívánni valót hagyott maga után. A déli hadsereg élelmezésére igen jól ütött ki az, hogy jun. 20. és 21. közt Mohács és Monostorszegnél két a Dunán és a Ferencsatornán szállított gabna szállitmány, mely részben Eszékből, részben a déli hadseregtől küldetett, osztrák csapatok által elfoglaltatott.

Aradnál, május végeig semmi jelentékeny dolog nem történt; miután Vécsey Buda elestét megtudta, Berger tábornokot jun. 1-én a vár föltétlen átadására szólította föl. Itt minden esetre a legnagyobb szükség uralkodott élelmi szerekben, és ennek és a túlfeszített munkának következtében mind-egyre hatályosabban terjedtek a ragályos betegségek. De különben sem kételkedhetett az őrség a felől, hogy april végén a magyar fegyverek mindenütt győztesek voltak, s hogy hamari fölmentésre nem számíthat. De mindemellett is a föltétlen átadásról szóló fölszóllítást, ép oly föltétlenül utasították vissza.

Erre Vécsey jun. 3-án tisztességes fegyverletételt ajánlott, és a haditanács most, tekintettel a vár csekély készleteire, alkudozásokba bocsátkozott. Jun. 5-én Vécsey beleegyezett abba, hogy osztrák tiszték küldessenek a Dunához, a császári udvari táborba és Temesvárra, hogy ezek maguk meggyőződhesse- nek azon hírek valóságáról, melyeket az őrség a magyarok közléséből megtudott a dolgoknak az országban állásáról.

Ez időre, e tiszték visszaérkeztéig fegyverszünet köttetett. Ezek utjokból jun. 12. és 19-én jöttek vissza, és miután mindazt megerősítették, amit az őrség a magyarok közléseiből megtudott, jun. 24-én a fegyverletételi alkudozások komolyan megkezdődtek. 27-én megtörtént a fegyverletétel, melynek következtében az őrség 2 háromfontos tábori ágyúval, hogy a kivonulás egész katonai becsülettel történjék meg, Stájerországba belebbezett és kötelezte volna magát, hogy 6 hónapig nem szolgál a magyarok ellen.

Jun. 29-én kezdődött meg az átadás, és julius 1-én kivonult az őrség. Araddal még 66 különböző minőségű ágyú, 2000 mázsa lőpor és 1500 fegyver jutott a magyarok keze közé.

Temesvár előtt május közepén mintegy 7000 magyar egyesült és Vé c s e y nem sokára maga vezette a vállalatokat. Május 18. és 23-án a város bombáztatott; jun. 11-én a magyarok a Józsefváros előtt 3 uj tüteget összesen 15 ágyúval állítottak föl, és 11. a Mehála, Józsefváros, és a gyárfelől rendkívül élénk bombázást kezdettek, mely csekély félbeszakítással 8 napig folytattatott.

Ezen bombázás alatt a magyarok a 15. és 16. közti éjjelen a vártól délre eső elsáncolt tábort támadták meg, de visszaverettek, és a követ, mely 16-án jelent meg, hogy átadási alkudozásokot kísértsen meg, visszautasítatott. Az őrség vesztesége holtak és sebesültekben május közepétől junius közepéig rendkívül csekély volt, május 13-ától jun. 18-áig csak 107 embert tett, melyből minden napra alig esik általában 3. De a betegségi állapot junius közepén, habár még mindig mérsékelt, de mégis sokkal magasabb volt s 1100 emberre, tehát az őrség $\frac{1}{8}$ ra terjedt ki az. Minden szükségessel ellátva az őrség még mindig hosszú ideig ellentállhatott a magyarok támadásainak.

A déli haremezőre vonathatott bizonyos körülmények közt a 2. tartalék hadtestfíis, melyet a Jellasich levonulásánál Stájerhonba visszatért Nugent ott Pettau táján szervezett. Ez junius kezdetén már mindenesetre számított 8000 embert, 24 ágyúval, de hiányosabban volt felszerelve, hogysem működéseit már megkezdhetette volna.

A felső dunai harctér.

1849-iki május 28. és 29-én G ö r g e y azon hadtesteket, melyek Buda ostrománál működtek a Vág és Rába felé mozdította. Az 1. hadtest Nagy Sándor alatt Esztergomon át Hullra és Surányra ment a Nyitravölgyben, hova jun. 4. megérkezett; a 2. és 3. hadtest, Asbóth és Knezieh alatt 4-én Érsekujvárnál a Nyitrához érkeztek. Az 1. hadtesttel Horváth szárnycsapatai egyesültek. Győrben Pöltenberg állott a 7. hadtesttel május első napjaitól fogva, Komáromnál és Komáromban a Csallóközben a 8. hadtest. Kmety osz-

tálya 4-én Fehérvárra 11-én innét Veszprémen keresztül Pápára és 12-én Téthre jött, hogy a főhadserég legszélső bal szárnyát képezze. Görgey Armin a bányavárosokat fődözte a legszélső jobb szárnyon, míg Benitzky mint láttuk félig meddig a felső tiszai sereghez csatlakozott szakadozott összeköttetéssel.

Benitzky szárnycsapatain kívül, de a komáromi őrséget beszámítva a magyarok főhadserége 60000 embert számlált 227 ágyúval.

Emlékeztünk rá, hogy Görgey terve volt, támadást szinlelőleg viselni magát az osztrákok irányában, de, hogy mint hadügyminiszter Debreczenben és Pesten kivihesse politikai terveit, elhitette magával, hogy ő rá e pillanatban a hadseregnél nincs szükség, s leginkább azt, hogy a komoly működéseket későbbre halaszthatja, s azért a Tatába rendelt hadműködési irodát bizta meg az előkészületek vezetésével, melyek a harc komoly megnyitására szükségesek.

Görgey eredeti nézete a támadást illetőleg arra volt építve, ha az osztrákok legjelentékenyebb erői a Vág felső részénél Galgóc környékén állanak. Mig tehát ő a Duna jobb partján a Kmety osztálylyal és a 7. hadtesttel az időt tisztán várakozással töltötte, mint szintén Csallóközben is a komáromi őrség egy részével, a 2. 3. és 1. hadtesttel a Vág alsó részéhez akart menni, az osztrákok bal szárnyát megtámadni, és a folyó mentében fölfelé nyomni, erre azok jobb szárnyára vetni magát, s ezt is fegyverletételre szorítani, mire az alkudozások az april 14-iki határozat megszüntetése alapján történnének meg.

Ha orosz közvetítés történnék, mielőtt ez kivitethetnék, hogy ha e támadás nem volna eredményes, akkor az egyes hadtestek valójában visszavonulnak ugyanazon vonalakon, melyeken előnyomultak, és pedig Görgey Armin Vácra, s onnét Pestre, vagy Esztergomba, Kmety osztálya a jobb parton Budára. Ez egész haderő, mialatt a 7. és 8. hadtestek Komáromot tartanak megszállva egyesítenék Esztergom és Buda közt, hogy itt az utolsó csatát kiküzdje.

Az 1. hadtestnek, Nagy Sándornak továbbá csak azon megbízatása volt, hogy az osztrák bal szárnyat háborgassa

a Vág felső vidékén Horváth szárnyesapataival érintkezvén; ez jun. 5-én a Nyitrán át Komjáti ra nyomult elő, 6-án 2 zászlóaljat és 4 l. sz. 1. üteggel Ürményre küldött előre, hogy Horváthtal Nyitránál egyesüljön, és csapatokat küldött a semptei utra Köpösdig. 8-án Nagy Sándor hadtestének zömét Ürménynél egyesítette, előcsapatait Moesonokig nyomta előre, és háborgatta az osztrákok semptei és séllyei állásait a Vágnál, mialatt Horváth Galgócz ellen működött. Junius közepén azután Nagy Sándor csak arra szorított, hogy Horváthtal a Vág-vonalat tartsa szemmel Galgócztól Sellyéig lefelé.

A 3. hadtest, Knezich, mely előcsapatait jun. 5-én Tardoskedig nyomta előre, a Vágot tartotta szemmel Sellyétől Farkasdig lefelé; a 2. hadtest, Asbóth, előcsapataival Tóth-Megyeren Farkasdtól Szémőig lefelé.

Gutánál a magyarok jun. 5-én a Vágdunán hidveréshez fogtak, hogy biztos és kényelmes átmenetet nyerhessenek a Csallóközbe az Érsekujvárnál egyesített csapatok számára; egy csapat a 2. hadtestből a hidhely tájékán örködött. Junius 12-én azután a 2. hadtest Érsekujvárról teljesen Guta felé nyomult. átment a Csallóközbe, egy osztályt Aszód felé küldött Csallóközben, és a maradékot Aszód és Guta közt állította föl, a 3. hadtest egyedül őrizte most a Vágot Tornóczytól Sellye átellenében Szémőig.

Junius 9-én Nagy-Sándor elmozdult Ürményről jobb szárnyával a Mariásy osztálylyal Szered felé, a ballal, Bobich osztályával Soponya felé előre, míg Horváth egyidejűleg Galgócz felé vonult. Perrin osztrák dandárának előcsapatai, ki Szerednél állott, a Vág bal partjáról leszorítottak, és erre lerontották a hid egy részét. Most bombázás állott be egyik partról a másikra, melynél Nagy-Sándor részén a nevetéses veszteség 2 halott és 7 sebesültet, Perrin dandára részén a még nevetésesebb veszteség 1 halottat és 1 sebesültet tön. Délutáni 3 órakor Nagy-Sándor a Vágtól visszavonult, Mariásy dandarával Moesonokra, Bobich dandarával Ürményre.

Osztrák részről Jablonovszky dandára Galgócznál, az egyedüli tökélyes Vágátkelésnél megerősítettén, jun. 15-éig a szeredi hid újra helyreállítatott, itt is elfoglaltatott a Vág balpartja, Szempte elsáncoltatott, és még egy hajóhid veretett Szempte alatt Vág-Szerdahelynél; a szeredi és a szemptei őrség szintén megerősítést nyert.

Miután a 2. hadtest a Csallóközbe nyomult Gutánál, a magyarok a Feketeviz torkolata alatt az érsekújvári Dunakönyöklőnél még egy hidat vertek ez utóbbin Aszód (jobb part) és Sereg-Akol (bal part) között. Ennek földözésére a 2. hadtestből egy osztály jun. 14-én Aszódról Vásárut felé nyomult elő, egy itt álló osztrák zászlóaljat Kürtbe szoritott vissza a szerdahelyi úton Csallóközben, azonban ekkor Colloredo osztályainak tartaléka által a további előnyomulásban megakadályoztatott, ha t. i. ilyesmit csakugyan szándékolt volna.

Közelebb a magyarok a Vág bal partján a folyón hidanyagokat gyűjtöttek össze a Tardoskedről Zsigárdra vezető út átmeneténél, ezeket Pott osztrák dandárának az utóbbi helyen álló uszói a Vág jobb partjára hozták át.

Ez elősorolt tényekből Görgey további szándokainak ismerete nélkül is meglehetősen pontos következményeket vonhatunk a magyar jobb szárny támadási terveinek alakját illetőleg.

A 2. hadtest Sereg-Akolnál át fog kelni az érsekújvári Dunakönyöknön, a Feketeviz és a Vág között vonulva fölfelé, hogy az osztrákokat a Vág alvidékeiből kiszorítsa, hogy így a 3. hadtest is átkelhessen Zsigárdnál a Vágon, ezzel egyesülten folytassa előnyomulását a Vágon fölfelé, és ez előnyomulás eredményezze azt, hogy az 1. hadtest is elérhesse Szerednél a Vág balpartját.

Elteltekintve attól, hogy Görgey összes erejéből sem tudott támadásra 3 hadtestnél többet egyesíteni, a mit egyszer mindenkorra jó hiszemüleg elfogadhatnánk, mégis sok kifogásunk marad a támadási terv ellen. Nem is akarunk e helyütt arról szólni hogy e mocsárok, holt vizek, és más hasonló akadályoktól sokszorosán ellepett táj a Vág, az érsekújvári Dunakönyök, a Feketeviz és a Dudvág között, mint azt már előbb kifejtők

erős támadásra épen nem alkalmas. E támadási terv ellen a fő kifogás az, hogy benne az összeredmény, az összes erő egy csekély részének eredményétől függ. Mert a tulajdonképeni tevékenységet csak a 2. hadtest kezdi meg, tehát az összerőnek mintegy harmad része, mialatt két harmadrész, a 3. és 1. hadtest kezdetben csak örökdőleg viselheti magát; később a második harmadrész is, t. i. a 3. hadtest is működni kezd a Zsigárdnál történt átkelésnél, és most még csak az utolsó harmadrész, az 1. hadtest, örökdik és tüntet. Ha most meggondoljuk, hogy az Aszód és Szered közti távolság 5 mfd. az Aszód és Galgócz közti távolság pedig, ha Horváthot is tekintetbe vesszük, meghaladja a 7. mértföldet, a szárnyak ily távolsága egymástól egy 30000 embernél alig több csekély haderőnél rendkívül nagy, ha továbbá meggondoljuk, hogy az osztrák balszárnyak a magyarok működései következtében mindegyre őzpontosulnia kellett, és hogy a magyarok nagy kiterjedése, melyen azonban a tevékeny részek még sem mozoghattak egészen szabadon, az osztrákokat figyelmeztette, hogy még annak idejében a jobb szárnyról csapatokat vonjanak le a Csallóközből és a Duna jobb partjáról, a magyar működési terv valóban nyomorultnál is nyomorultabbnak látszik, és hogy Görgey ezt mégis elfogadta, csak azon politikai elvakultságból magyarázható meg, mely már sok okos embernek, de különösen történelem ellenes pártnak fejéből oltotta ki az ész utolsó szikráját is.

Miután a Duna balparti eredményeket, a meddig a magyar intézvények és tervek itt tekintetbe jönnek, egész június közepéig elősoroltuk, forduljunk az érsekújvári duna-könyök jobb partjára és a nagy Dunához.

Klapka, a komáromi hadtest parancsnokságával — az ő nézete szerint működési terveinek alapján — megbízatva május 31. Komáromba érkezett, melyet Guyon, miután utódjának az ügyeket átadta, Görgey és Kossuth iránti legnagyobb elkeseredéssel hagyott el, hogy ez utóbbitól elbocsáttatását kérje. Klapka Komáromban parancsnokul Aschermann vezérőrnagyot hagyva hátra június 3-án Győrbe ment, hogy az ottani, szintén parancsnoksága alá adott 7. hadtestet megvizsgálja.

Egyes körülményekből, névszerint a központi működési

iroda hatásából és az ő védelmi működési terveitől lényegesen elütő elosztásából a parancsnokságnak, nem ok nélkül következett Klapka, hogy Görgey egészen más tervet követ, és még mielőtt Komáromot elhagyta, ez értelemben irt jelentései alkalmával Komárom helyzetéről Kossuthnak és Görgeynek.

Az elsőtől egy jun. 7-ről kelt választ kapott, a melyből kiűnt, hogy Kossuth, mint megfogható, maga sem volt értesítve a Klapka-féle működési tervnek Görgey által történt megváltoztatásáról. Görgey jun. 10-én személyesen elment Győrbe, és itt Klapkát a Duna balpartján támadásra akarta fölbiztatni, a nélkül, hogy egyúttal azon politikai tervről is értesítette volna, mely szüntelen szeme előtt lebegett. Klapka, legalább határozottan nem mondott ellent. A 3. hadtest helyett, mely a védelmi terv szerint eredetileg az ő parancsnoksága alá helyeztetett, most Kmety osztályát kapta. Ugy látszik, hogy így volt ez kicsinálva. Hogy a Duna balpartján, a Vágnál föllállított hadtestekkel őszműködni lehessen, Klapkának az általános elhelyeztetéseket vagy magától Görgeytől, vagy ennek helyében a tatai központi működési irodától kellett megkapnia.

Jun. 12. Klapka Győrött hírül vette, hogy egy osztrák csapat a soproni úton Kaposváron át Csornára nyomul előre. Ez Wysz dandára volt a legszélső jobb szárnytól. Ez már jun. 7. és 8. án Kapuvárt megszállta, és csapatainak felét Csornára küldötte előre; 9. én Wysz előcsapatai Árpás és Marczaltó felé a Rábáig kalandoztak. Kmety 12. Téthre, előhadaival Móriczhidára megérkezvén itt azonnal biztos tudomást vett Wysz dandárának állása felől és föltette magában a fél dandárt Csornán megtámadni.

Amint most Klapka hason értelemben irt Kmetyhez, ettől azon feleletet kapta, hogy ez utóbbi is hason szándékkal van. Kmety valóban még jun. 12. délutánján Móriczhida és Malomfoknál átkelt a Rábán, és 13. reggeli 3 órakor Szill-Sárkánynál állott. A jobb szárny egyenesen Csornát támadta volna meg, a bal Fárdot, hogy az osztrákok közlekedését Kapuvárral elvágja.

Wysz Csornán reggeli 4 $\frac{1}{2}$ órakor értesült a magyarok

előnyomulásáról. 5 órakor már délről és nyugortól egyszerre meg volt támadva; a helységben heves csata állott be, még Csorna lakosai is fegyvert fogtak, és tüzeltek a házakból. Wysz 8 órakor visszavonulásra határozta el magát, és pedig azon egyetlen úton, mely még előtte nyitva volt, mert Fárád felől is nyomult az ellenség, északnak Beő-Sárkány felé, a hol az 1. hadtest (Schlick) segedelmére hitt számíthatni. Schlick 8-án előcsapatait egyrészt a mosonyi úton Abda felé más részt a Szigetköznek Győr felé mozdította előre.

Wysz a Beő-Sárkányra intézett visszavonulás megkezdésénél halálosan találva elesett; féldandára Csornáról a csatornáni átmenetet 9 óra körül érte el Beő-Sárkánynál. Kmety eközben hevesen nyomult utána, és csak Schlick megérkezte, ki néhány zászlóaljjal maga sietett Beő-Sárkány felé, menthette meg a féldandárt a teljes megsemmisüléstől. Ez holtakban 2 tisztet és 53 embert, sebesültekben 3 tisztet és 71 embert, és 122 foglyot vesztett, összesen 258 embert, tehát létszámának legalább nyolcad részét; de vitézsége mellett szól az, hogy Kmety vesztesége sem volt csekélyebb.

Wysz dandárának második része, meghallván a csornai tüzelést, Kapuvárról Babóthig nyomult előre. A dandár azután Schneider vezérőrnagy vezetése alatt egyesülve Vittnyédnél állott föl.

Klapka 13-án a 7 hadtest egy részével recognoscirozásra indult Mosony felé, és egyúttal Kónyon át egy osztályt küldött Zambely vezérőrnagy alatt Csornára, hogy itt Wysz dandárát hátulról támadja meg és előtte az utat a Duna felé elvágja. De ez osztály később jött, hogysen tényleg részt vehetett volna az ütközetben.

Kmety egy kis csapat hátrahagyása mellett a Ráb-czánál június 14-én marczaltői és téthi főállásához jött vissza.

Az osztrák főhadserég a felső Dunánál a mint Haynau a parancsnokságot átvette, uj 4. hadtestbe osztatott be; az 1. Schlick alatt; a 2. Csorich alatt, a 3. herczeg Schwarzenbérgek Ödön alatt, a 4. Volgemuth alatt és egy fő-

ágyútartalék, melyhez még a Paniutine orosz osztály jött. Az egész sereg 83000 embert számlált, kiknek legközelebbi segélyére még a Marchfelden gyűjtött, ez időben mintegy 7000 ember erős Gróf Nobili alt. első tartalék csapatá volt vonható.

Az új beosztás számos mozgásokat tön szükségessé, hogy az egyes zászlóaljok és dandárok illető helyüket és állásukat elfoglalhassák.

Junius 10 én a hadsereg állása következő volt:

Az 1. hadtestből, (Schlick) a Lichtenstein osztály Mosonynál és Kimlingnél állt, előcsapataival Ötevénynél; Wallmoden osztályából a Fiedler (később Reischach) dandára a Szigetközben állt Hédervárnál, Wysznek császár dzsidas ezred és lovasüteggel erősített dandára a soproni úton Szt.-Miklósnál Csorna és Kapuvár felé nyomult előre. Ludwig lovasdandára és a hadtest főhadiszállása Magyar Óváron volt.

A 2. hadtestből egy combinált osztály Lobkovitz alatt Liebler (később Barco), dandarával Csallóközben Olgyánál és Simbschen dandarával Vásárút és Szerdahelynél állt; Colloredo osztálya egy dandárral, ez időn Reischachéval Csallóközben a Vásárút-Bósi vonalon, és Pott dandára az alsó Vág mellett Séllye és Farkasdánál állt.

A 3. hadtestből a zöm Sopronnál állt, Collery (később Wolf) dandarát pedig Szt.-Miklós felé Wysz dandára mögé, és Dossen dandarát Nyék, Német-Keresztúr és Czenk felé küldötte előre.

A 4. hadtestből Perrin gránátos dandára Szered és Vaghánál állott; Jablonovszki dandára Galgócznál, e mögött Nagy-Szombatnál Theiszing gránátos, és Lederer lovasdandára állott. Nagyszombatban volt a hadtest főhadiszállása is. Főlebb aztán a Vág mellett Trencsénél Benedek dandára földözte a hradischi utat, Barco osztálya a sileini és budatini hidakat biztosította, és Sasz orosz osztályával tartotta fön a közlekedést.

Az orosz Paniutine osztály 3. és 4-én Pozsonynál tá-

borozott, hova megérkezett, de a mindig erősebben dühöngő epemirigy által *Modor* és *Barinyra* üzetett vissza.

A főhadiszállás és az ágyútartalék *Engeraun* volt *Pozsony* mellett.

Junius 12-én az új seregbeosztás teljesen ki lön vive.

Mindkét rész erői egymással összehasonlítva.

Mint a toldalékos számításokból kitűnik, azon seregek összes ereje, melyeket Ausztria és Oroszország junius hóban a magyarok ellen kiállított, 367,000 embert tesz, melynek ellenében a magyarok csak 160,000 embert állíthattak sikra. A szövetségesek túlsúlya tehát a kettőzöttnél több volt, és ha a magyarok, mint ez valóban meg is történt, nagy erőfeszítéssel még mindig megerősíthették haderejüket, a szövetségesek még mindig majdnem kétszer oly erősek maradtak, mint a magyarok, tekintetbe sem vevén azt, hogy a magyarok új hadtestei általán fiatal, gyakorlatlan csapatokból állottak.

Ily körülmények közt Magyarhon gyors meghódoltatása minden kétségen kivüli gyors kilátásban volt. Mindenek fölött hihetetlennek látszék az, hogy a magyarok győzzenek, sőt az is, hogy a küzdelmet még sokáig folytathassák; rendkívüli hadvezéri képességek nem lehettek erre elegendők, hanem még az is szükséges lett volna, hogy egy hadvezér igazgathatta volna a magyar seregek összes erejét, s hogy azt úgy oszthatta volna be, miszerint majd e, majd ama ponton léphetett volna föl túlsúlylyal. Az erősödés ezen föltétele most nem mehetett teljesezésbe, messze elszakítva egymástól a magyar haderő egysége napról napra veszett a vezetők politikai pártvillongásai miatt. De még csak a győzelemnek, vagy legalább dicsőséges veszteségnek föltételei sem teljesültek be. Nem munkálkodtak fáradhatlanul, nem ismerték föl és nem ragadták meg az igaz útát. A vállalkozás gyorsasága, mely egyedül képesítendette a magyarokat az osztrákokat egyedül, még az oroszok csatlakozása előtt megverni, teljesen hiányzott, mióta *Görgey* az *april 14.* elleni

harcot a fejébe vette. Épen a válság pillanatában pihent Magyarország, mintha már nem lett volna több teendője.

Osztrák írók többen meghányták már a kérdést, mint magyarok, valjon Ausztria egyedül elbánhatott volna-e a magyarokkal? Könnyen megfogható, hogy az előbbieket e kérdésre előszeretettel mondanak igent. Mihelyt Magyarhon le volt győzve, Ausztriában a soha le nem győzhető elégedetlenség a fölött, hogy segítettette magát, és, a mint a világ vélekedék, segítettetnie kelle magát, mind világosabban jelenkezett, és a későbbi tapasztalatok, melyeket Ausztria Oroszországgal tön, csak élesítheték ez elégtelenséget.

Az osztrákok hivatkozhatnak arra, hogy az orosz hadsereg valóban egyetlen nagyobb csatát sem nyert. De világos az, miszerént az ily tömegek pusztája jelenléte, mint a minőket Oroszország kiállított és rendelkezés alá bocsátott, végtelen befolyású, s habár a magyarok ereje ellen szétdarabolva működött is, az osztrákoknak mégis alkalmat nyújtott arra, hogy erejüket jobban együtt tarthassák. Fölteheték volna-e pl. az osztrákok magukban azt, hogy Galliciát egészen fűdözetlenül hagyják? Mindenki, a ki az osztrák hadvezetés sajátosságait ismeri, könnyen kételkedhetik ezen.

Erdélyben majdnem egyedül az oroszok voltak azok, kik mindent megtettek, és könyvünk folyamában meg fogjuk mutatni, hogy épen azon harctéren, melyen az o s z t r á k o k legnagyobb túlsúlyt gyakoroltak, t. i. a délin, semmit sem vittek ki.

Bizonyos dolog, hogy azon haderőnek, mely a magyarok ellen sikra szállt több, mint felét az oroszok képezék. Már pedig a haderő megkettőztetését semmibe se vegyük? Abból, mert a kettős erő győzött, következtethetjük-e azt is, hogy az egyes is győzött volna? Ez oly következtetés, melyet meg nem engedhetünk.

Bizonyára mi vagyunk az utolsók, kik Haynau kitűnő hadvezéri képességét, kihez hasonlót a magyarok nem mutathattak föl, félreismerjük, és a magyar hadvezérek közti párt-harcból is sok előnyt adunk Ausztriának, de, hogy a magyarok, ha Ausztria egyedül áll ellenök a győzelmen nem kételkedhettek,

és hogy az közel is volt akkor midőn Oroszország csatlakozék Ausztriához, abból semmit sem engedünk. Még maguk azon osztrák részrehajlók is, kik úgy vélekednek, hogy Ausztria egyedül is segíthetett volna magán, hozzá teszik, hogy Ausztriának akkor több időre leendett szüksége, ha egyedül küzd. Temesvár és Károly-Fehérvár eleste, még mielőtt Erdélyben valamit kivihettek, és mielőtt Haynau a tiszai vonalat elérhette, minden bizonnyal igen lényeges változást idézett volna elő az erőviszonyban, és pedig mily közel volt ez erődök eleste! valjon nem égett-e már a tűz a körmükre?

Igy vélekedett az öreg Welden is, bár nem nagy súlyt fektete az oroszok nagy hangú szavaira. Ő igen határozottan kételkedék az osztrákok győzedelmén, melyet Ramming tábornok, midőn 1850-ben a magyarok elleni nyári táborozást megírta, mint bizonyosat állít. Ugyan-e joggal Sardinia is állithatná, hogy 1859-ben ő is kész lett volna az osztrákokkal a franciák nélkül is.

Az orosz főhadssereg előnyomulása a Kárpátokon keresztül.

Miután az egyes hadseregeket, melyek különböző harctereken egymással szemben állottak, ecseteltük, és mellékes tevékenységüket junius első felében figyelemmel kísértük, most történetünknek ismét egy új fejezetéhez jutottunk, melyben a tevékenység nagyon szűk körre szorul, a határozó eredmények egymást érik, míg ezen fényes és sikeres tények csak azon titkos működés és nem működés eredményei, melyeket az előbbi fejezetben és e jelen fejezet kezdetén szemlélék.

Mindenek előtt kövessük az oroszok előnyomulását Pest környékéig, s aztán forduljunk az osztrák főhadssereg tevékenysége felé, melyre az előbbi jelentékeny befolyást gyakorolt.

A 3. 2. és 4. orosz hadtesteknek a kárpátokoni átkelés után az egyetlen kassai úton kellett volna egyesülniök. A 3. hadtest, Rüdiger, mely a legszélső jobb szárnyat képezte kezdette volna

meg az előnyomulást, míg a másik kettő, melynek rövidebb utja volt, még tovább várt volna.

A 3. hadtest Rüdiger alatt, Sasz osztálya kivételével, mely Alsó-Kubinnál állt, és melynek a Grabbe-hadtest általi föl-váltatását kelle előbb bevárnia, hogy azután szintén kövesse őket, június 15-én elindult Novytargról Gallicia felé, elérte még az nap Ó-Falut Magyarhonban, 16-án jobban balnak fordulva Lipniket, 17-én Ó-Lublyót s az előre száguldó kozákokkal Palocsát a Poprád mellett.

17-én a 2. és 4. hadtest is elindult.

Labintzoff osztálytábornok hadoszlopa, 16½ zászlóalj, 2 csapat utász, 3 lovasszázad és 48 ágyúval Grybozd ből elindult és Izbyre ment a Kárpátok éjszaki aljához a galliciai-magyar határnál;

Kuprianoff tábornok, a 2. hadtest parancsnoka, melyhez Labintzoff osztálya is tartozék, ettől balra vonult 16½ zászlóalj, 2. csapat utász, 11 lovassz. és 54 ágyúval Gorlice-ről Konieczna felé a határokra;

Buschen vezérőrnagy a 4 hadtestből 17 zászlóalj 2 csapat utász, 11 lovassz. 56 ágyú és egy osztrák vetüteggel elérte Zmygrod-ról a Kárpátok éjszaki tövét Grab-nál;

Beloguschef tábornok a 4 hadtestből 8 zászlóalj, 1 csapat utász, 3 lovassz. és 26 ágyúval Duklá ról a szélső balszárnyon már 17-én átlépte Warvineknél a Kárpátokat. Utasítása az volt, hogy az utat szélesítse, hogy őt az egész hadsereg követhesse az alsó szvidniki és sztropkói úton, miközben a magyarok állomásait kerítse be Bártfa és Eperjes közt. E működés, melynek a Kárpátokon át jobbra irányult oszlopok előtt kelle utat nyitni, gyermekjátéknak tűnik föl, ha meggondoljuk, hogy a magyarok e félelmes helyeken az egész felső tiszai seregükből alig egyesíthettek 8000 embert. Az oroszok azt hitték, hogy 60000 magyar áll velök szemben vagy tetették magukat, mintha hinnék jóllehet alig tehető fel, hogy valóban ily nyomorultul értesíttek volna.

A tartaléksereg, 8 zászlóalj, 1 utászcsapat, 14 lovassz. és 30 ágyú Tscherdajeff tábornok a 4 hadtest főnöke alatt 17-én még Zmygrodnál maradt.

Labintzoff, Kuprianoff és Buschen hadoszlopainál egyes osztályok mozsarak és sáncpuskákkal láttattak el, mitől minden jel szerint a hegyek közt szervezett magyarok ellenlálása ellen igen sokat vártak.

A lovasság egy második része, 48 század 16 ágyúval már előbb a duklai élelemtáraknál maradt hátra, hogy az élelmezést könnyítse.

18-án Rüdiger Palocsára ért; a jobb szárny és a sereg központja átlépték a Kárpátokat, melyek tetejéig őket Miklós cár elkísérte, hogy ott áldását adja rájuk, és még az nap megkezdje visszantazását Varsóba.

Labintzoff 18-án Tarnóra jött Bártfától éjszakyugatnak; Kuprianoff, Bártfára, Buschen Szmilnóra Zborónál; Beloguscheff előhadai Komarniknál állottak, honnan csapatok küldettek ki Szvidnik és Sztropkóra, mialatt osztályának maradéka még Warwinek és Dukláig ment előre. Tscheodajeff 18-án Zmygrodról Polanyig nyomult előre.

Az oroszok, kik a Kárpátokat már átlépték azt akarták elhítenni, hogy a hegység déli lábánál elterülő tót népességtől, mint szabadítók üdvözöltettek.

A magyarok a kárpáti átkelés elé semmi legcsekélyebb ellenállást sem gördítettek. Emlékezünk rá, hogy Dembinszki épen jun. 18-án kényszerült a felső tiszai hadparancsnokságot Wysockinak átadni.

Kassa megszállása.

Junius 19-kén Labintzoff, Kuprianoff, Buschen és Tscheodajeff hadosztályai Bártfán és környékén özpontosítottak, hol a főhadiszállás is létezett; a jobb szárnyon a derék hadtesttel Rüdiger Palocsa mellett maradt, és előcsapatját Héthárs felé toltá; a bal szárnyon Beloguscheff tartotta meg régi állását, és barangolt, mint az előbbi napon. A Galiciában visszamaradt 2. és 4. hadtesti lovasság és tüzérség parancsot kapott, hogy a hadsereghez vonuljon, Bártfa felé. Bártfán, mely város mint központ megerősített, kóroda állított.

Különben Paskiewitch Kluzo elleni szemlézéssel foglalkozott, mely alkalommal némi csatározás történt. A szemlézés eredménye az lett, hogy a magyar főhaderő, mely, mint többször említettett, valóságban alig 8000 emberből állott, s az oroszoktól előszeretettel legalább hatszor annyira becsültetett s mondatott, a Bártfától Eperjes felé vonuló új nagy keleti úton, Demethe mellett, egy osztálya pedig Osikonál, a régi nyugati úton áll.

Az oroszok részéről most igen nagy előkészületek történtek a magyarok állásának megtámadására, melyek, ha az erők aránytalanságát tekintjük, nevetségéseknek látszanak. Paskiewitsch t. i. elhatározta, hogy a magyaroknak az új útoni állását, a rosszabb régin megkerüli. Junius 20-kán Kuprianoffnak Lófalvát kellett megszállni, hogy innen az ellenséget figyelemmel kísérje és foglalkodtassa, egy osztály pedig a régi úton Hertnek magaslataira állíttatott, miért is a régi utat az árkások kijavították, és 21-kén az egész, Bártfán levő rendelkezés alatti hadseregnek elő kellett haladni azon. Az előcsapat Ternyéig jött, a derék hadtest Osikora ment, míg Kuprianoff az új úton Raslawiceig hatolt előre. Innen kellett volna a magyar hadtest állását 22-kén megtámadni. Azonban ez nem történt meg. Miként könnyen megfogható, Wysocki észrevette az oroszok roszul palástolt intézkedéseit, s igen jól lévén értesülve az oroszok roppant tulsulyáról, s belátván saját gyöngeségét, 22-én, a nélkül hogy támadásra várt volna, megkezdé a visszavonulást Eperjes alá; azután 23-án a lemesi táborba tért vissza és előcsapatát Somosnál állítá fel.

Az oroszok tehát ellentállás nélkül vonultak be junius 23. Eperjesre; s Rüdiger is a főhaderőhöz csatlakozott. Rüdiger, kinek előcsapata 20-án Héthárs mellett Wysocki egyik szárnyosztálya ellen jelentéktelen ütközetet vitt, előcsapatával 22-én Sz. Mihályig, derék hadtestével Kis-Szebenig ért, tehát oly állást foglalt el, melyből Wysocki állását egészen megkerülhette.

Ha a két ellenfélnek hadereje nem különbözik tulságosan, a támadó rész kiszámított mozdulatai a védelmezőnek mindenestre alkalmat nyujt szép fogások és manőverekre, azonban, hol a támadónak mindegyik hadosztálya legalább kétszer oly

erős, mint a védelmező összes ereje, akkor annak lehetősége egészen megszűnik; ilyenkor, hacsak egészen más utak nem követtetnek, melyekről tüstént bővebben szólandunk, nem marad egyébb hátra, mint az egyszerű hátrálás.

23-án Rüdiger is bevonult Eperjesre. Itt, orosz szokás szerint Paskievitsch előcsapatot állított fel egy tábornok alatt, ki mivel a hadseregnél nem birt meghatározott parancsnoksággal, ily előcsapat vezénylésére különösen alkalmasnak találtatott, s e hadvezér Anrep volt.

Anrep azonnal követte a magyarokat, s végső csapatjukat Somos mellett még 23-kán a Tarcza mögé szorította. 23. és 24-ike közötti éjjelen 46 század lovassal és 24 ágyuval Somos mellett állott Anrep, a 3. hadtest Berthótfalva és Nagy-Sáros, a 2. és 4. hadtest pedig Szent-Péter és Eperjes között.

Wysocki 24-én Kassára, 25. Forróra, 26. Miskolcra tért vissza.

Eperjesen kóroda állíttatott és Alsó Sebes, mely fekvésénél és minőségénél fogva arra különösen alkalmas volt az utócsapat támpontjául erősített meg.

Paskievitsch 24-kén ismét nagy készüléteket tett a Budaméri állás megtámadására, melyben mint gyaníták, Wysocki tartani fogná magát. A 11. és 4. osztály egy részének Somosból Kassára kellett rontania, s ebből jobbra, az 5. gyalog hadosztály Budamér magaslataira parancsoltatott, a 4. és 5. osztály között a lovasság nyomult elő, míg Buschen tábornok a 12. gyalog osztálylyal s egy lovas ezreddel a legszélső szárnyon Tarczától keletre, Bogdányon és Vajkoczon át Beszter felé haladt.

Miként már tudjuk, a dolog esatára nem kerülhetett. A 2. és 4. hadtest 24-kén délben vonult be Kassára; a 3. hadtest, mely e napon Eperjesen öszpontosult, egy hadosztályt Sissecki tábornok alatt Szepes Váralja felé küldött, hogy kirohanást intézzen a Vág völgy felé, és a netán Igló és Lőcse között állomásozó magyar hadsereget elűzze.

Kassán egy 1000 emberre való kóroda rendeztetett be. A 2. és 4. hadtest 25-kén pihenőnapot tartott Kassán; a 3. Eperjes mellett maradt, hova most a Sasz féle hadosztály is megér-

kezett, mely június 17-kén Alsó-Kubinnál a Grabbe féle hadtest által fölváltatva, 19-kén Novytarget, 21-kén Ó-Falut érte el.

25-kén a 2. és 4. hadtestnek Galiciából átvonult két könnyű lovas hadosztálya is elérte a hadsereget.

Beloguscheff tábornok 21-kén előcsapatjával Sztropkora, derék hadtestével Szvidnikre ment, hol egyelőre, hogy a hadsereg közlekedését védje s az ország keleti részét szemmel tartsa, megállapodott.

Menet Miskolcra, és hadcsapat kiküldése Tokajon át Debrecenbe.

Zmygrodtól Kassáig egyenes vonalban körülbelül 12 mértföld terül el; ezen útat az orosz hadsereg 8 nap alatt tette meg, a nélkül, hogy olyasmire akadt volna, mit a háboruban ellentállásnak szokás nevezni. Paskiewitschben dacára az élelmi szerekre kiterjedő minden gondoskodásának jelentékeny kértelyek támadtak, ha vajjon elégségesek lesznek-e a tett készületek. E célra ki volt ugyan küldve a hadsereghez egy osztrák megbizott, gróf Zichy, azonban ez csak azok számát növelé, kik enni akartak, s képtelen volt élelmet szerezni az oroszoknak. Kassán már csak 7 napi élelemmel bírtak az oroszok, míg a lóabrak egészen hiányzott.

Azokban a szokásos kedvelt szólásmódokban nem volt hiány. Az orosz tisztetek megvetéssel néztek a gyáva „lázadókra“, kik mindenütt hátráltak előttök. Nem csoda, hisz azt hitették el velök, hogy Wysocki 60,000 ember felett rendelkezik. Ha csak fél annyival bírt volna is, nem tért volna ki előlök oly sietőséggel!

Paskiewitsch és haditanácsa a magyarok gyors kitérésének előre meggondolt szándékosságot tulajdonítottak. Visszaemlékeztek az 1812 évre. Wisocki, úgy mondák, az oroszokat tovább akarja csalogatni, hogy tápforrásaiktól mindinkább eltávolozva, az egészségtelen tisztai lapályokba jussanak, hol az éhség és nyomor által már is kifejlődött betegségek a hadsereget tökéletesen alkalmatlanná és tönkre tegyék.

Paskievitsch elhatározá, hogy jelen esetben nem fog a magyarok kedve szerint cselekedni. Mindenek előtt az élelmiszerek előteremtését kellett nagyobb mérvben szervezni. De hogy ez csak némikép is bővebb legyen, a hadsereg ellátási terének kellett feltétlenül kiterjesztetnie.

Paskievitsch tehát derék hadával, a 2. és 3. hadtesttel lassanként Miskolc felé akart előnyomulni, de egyszersmind balszárnyáról a 4. hadtestet Tscheodajeff vezérlete alatt a Tisza bal partjára és Debrecenbe küldeni, mely utóbbi a szövetségeseknél makacs, lázadó fészek hírében állott, s ez alkalommal megfenyíthetőnek tartatott.

Miskolctól nem akart az orosz hadvezér elébb Pest ellen vonulni, míg nem bir 25 napi élelemszerrel, mely akár requisitio, akár a Galiciából várt utócsapat által szereztessék meg.

Az erre vonatkozó parancsok 25 adattak ki, hogy Tscheodajeff 24 zászlóaljjal, 41 lovas század és 99 ágyúval június 28. Tokajra érkezzék meg, Beloguscheff Szvidniken csak egy 4 zászlóalj, 1 árkászcsapat, 2 $\frac{1}{2}$ lovas század és 10 ágyúból álló hadosztályt hagyjon hátra, hada többi részével Dobrán, Varanon Vécsén át Tscheodajeff hadtestét kövesse, hogy Tokajt megszállja és Tscheodajeff számára visszavonulási pontul biztosítsa; a 2. és 3. hadtest Miskolc felé vonuljon. A katonáknak megengedték hogy élelmet — készpénzen — szerezhessenek, és mint-hogy Magyarországon, legalább ezen részében hús könnyebben szerezhető mint kenyér, az osztalékban fél font kétszer sült ezen-túl fél font hússal legyen pótolható. A hús, mellesleg megje-gyezve oly étel, melyhez az orosz katona kevéssé szokott. Külön-ben az orosz táborba is, mint bizonyos egyebekbe civilizált ko-runkban, nem épen sok marha szállítottott.

Június 26. az Aurep alatt álló lovaselőcsapat Hidás Némethi felé haladt elő és kóborló csapatokat küldött ki a Miskolc és Tokaj felé vezető utakon, az 5. gyalogosztály Enyickére érkezett, a 2. hadtest maradéka pedig Kassán maradt, Rüdiger derék hadtestével Somosra ment; Lissetzki tábornok, ki nem bukkant ellenségre, Szepes Várallyáról Kassára indult. A Sasz féle hadosztály Eperjesen álla-

podott meg. Tschodajeff pedig Hidas Némethire ment, hogy ismét a következő napokon Tokajra menjen.

A dögvész, mely 24-én mutatkozott először az orosz hadseregben, vagy legalább az nap legelőször neveztetett e néven, borszasztó mérvben terjedt, az emberek utközben hulltak el mindegyik hadtestnél naponként 60—100 ember halt el, meg sem említve a betegeket, kiket haszonvehetlenül kellett hátra hagyni.

Wysocki 26. kapta meg Miskolcon a magyar kormány parancsát, hogy bármi körülmények közt állapodjék meg. Megigértetett neki, hogy egy hadtest Komáromból hozzá fog csatlakozni, mely gőzhajó által a Dunán Pestre, innen kocsikon Hatvanon keresztül tovább szállittatik. Világos, hogy ezen hadtest nem jött. Hogy is jött volna? Hadtestek nem tudnak röpködni. Jól cselekszik az ember, ha itt kissé szerényen számít. Jobb néha, ha lehetséges a számítást felülmulni a tett által. Már az előbbiekből lehet következtetni, mily kevéssé állott a kormány hatalmában, minden további főnakadás nélkül szállítani hadsereget Komáromból Miskolcig; elbeszélésünk további menete teljesen meg fogja mutatni, hogy félig örülség volt, csak gondolni is ilyesmire.

Mint könnyen átlátható, habár megfoghatatlannak akarnók is tartani, hogy a magyarok annyi hónapig az orosz intervenciót csak osztrák ábrándnak tartották, az oroszok valódi betörése Magyarországon a legnagyobb zavart okozta. Késő volt most oly erőket rögtönözni, melyeket a veszély kissebitése által eddig álomba sülyesztettek. Ezek szerint Kossuthnak most igaza volt, ha az oroszok ellen bucsúmeneteket, egyházi imákat s efféléket rendelt, de szintoly igaza volt Görgeynek, ha csúfalkodott a fölött, hogy az ország kormányzója az oroszokat mint Istentől küldött csapást tekinti, a helyett hogy az ország egész hadi erejét ellenök fordítja.

Wysocki javaslatokat tön a kormányzónak: Eszközöltesék Pesten Kossuth által egy barrikadaharc a kétségbeesésig vitt dühhel, melyben mindenki részt vegyen, ki fegyvert foghat.

Ha Kossuth kimélni akarja Pest városát, vagy — a mint tulajdonképen értendő a dolog, nem bizik a demagogok nagy

lármája dacára sem a barrikádaharcban, úgy Pest környékén a főváros és Gyöngyös között, hová Wysocki visszavonulni szándékozott, támasztandó őrsereget hadtestével erélyes ellentállásra egyesítse és azonkívül arról gondoskodjék, hogy Komárom felől egy hadtest az oroszok jobb oldalára rontson; ez oly dolog, mely, mint tudjuk, könnyebben kimondható, mint körösztilvíhető. Wysocki másik indítványt is tett, egyesíttessék az ő hadteste a Vetter alatt álló déli hadsereggel, ezáltal lehetséges lesz a bánt megverni, azután Erdélyen körösztil Moldva és Oláhországba vonulni és a hátuk mögött támasztott lázadás által az oroszokat nyugtalanítani.

Még egy harmadik javaslat volt, hogy küldessék Wysocki hadteste Komáromba, hogy a főhadereg ezen növesztése által lehetővé legyen Németországba betörni, míg Bem Wolhynia és Podoliába menne és ott az oroszok elleni lázadást szervezné.

Látni való, hogy Wysocki utolsó indítványaiban nem rejlenek rossz gondolatok. Az alapeszme elvégre az: egyesíttessék minden erő, hogy ijedtség gerjesztessék, mindegy bárhol és hogy az akkor igen ingatag fejedelmi trónok veszítsék el valamelyik ponton támaszukat. De eltekintve attól, hogy most mindezen belátás már késő volt, még az alapföltétel, a magyar kormány elégséges átható hatalma is hiányzott arra nézve, hogy valamelyik ponton tulsúlyu erő összpontosíttassék az ellenség ellen.

És, hogy a tudósok legtöbb esetben az erdőt nem látják a fák miatt, ezen régi példabeszéd most is eszébe jut az embernek. Azt kell itt szükségképen kérdeznünk, valjon földadata megoldására csakugyan nem tehetett-e egyebet Wysocki, mint mindig hátrálni. És a felelet koránt sem lesz oly helyeslő, mint első tekintetre hinnők.

Hadi állásban ellentállani, erre Wysocki hadserege föltétlenül nagyon is gyenge volt. De az oroszokat nagyon, nagyon aggasztani, ez egyáltalában nem volt oly lehetetlen. Az orosz hadseregnek volt ugyan is egy felette érzékeny farka, mely egész Galicián át huzódott, melyet csipkedni lehetett, a hol csak akarta az ember s melynek ellenséges érintése által az

egész nagy szörnyet visszavonulásra lehetett volna kényszeríteni.

Már az eddig elmondottakból kitűnik, mily lassan haladtak előre az oroszok, minden ellentállás hiánya dacára is. E szerint vételessék számba, mit okozott volna a legkisebb ellentállás, azaz a közlekedés megtámadása. A tények után, melyek itt részben elmondattak, részben elmondadni fognak, ez könnyen mondható. De ne higgye az ember, hogy itt a posteriori itélettel van dolga. Az oroszok és Paskiewitsch haremódja eléggé ismeretes volt, legalább jellemző sajátságaiban kellett hogy ismeretes legyen minden katona előtt, ki kissé tanulmányozta a háborúk történetét.

És itt még egyéb okok járultak hozzá, melyek Wysockit közel vihették azon gondolathoz, hogy Galiciába betörjön.

Wysocki maga lengyel volt, altábornokai közül Bulharin és Jozikovski is azok voltak, a magyar szolgálatban lévő valamennyi lengyel épen a felső-tiszai hadsereghez tartozott. Mindez arra látszik mutatni, hogy ezen hadseregnek Galiciába teendő berontására valóban gondoltak. Ily berontás Galiciába vagy az oroszok közlekedésére hatni-volt az egyedüli, mit gyengesége mellett a magyar felső-tiszai hadsereg sikerrel és okos módon tehetett volna. A helyett hogy Kassán át Miskolcra ment, Wysockinak inkább Ungvár és Munkácsra kellett volna visszamenni, hogy Kazinczyval egyesüljön. Munkáctól egy hadosztályt Galiciába Stry felé küldhetett, és derék hadával készen tarthatta volna magát, Bártfa, Eperjes és Kassára ismét előhaladni, mihelyt az orosz hadsereg Kassán túl előnyomult volna. Biztosan arra lehet számítani, hogy ily működési mód az oroszokat, kik krokodilszerűen képtelenek voltak stratégikai kanyarulatot véghez vinni, sokáig tartotta volna vissza az éjszaki megyékben.

Wysocki mentegetésére talán csak azt az egyet lehet fölemlíteni, hogy a hős magyaroknál mindig nagyobb bizalmatlanság keletkezett az „idegenek“ ellen, mindinkább nagyobb ellen-szenv támadt a forradalmi tért kiterjeszteni, minél inkább szükséggé vált ez, ha még sikert akartak elérni. Maga Kossuth is a lengyelek ellen cselezett és működött ez

időben, holott előbb mindenféle messzeterjedő terveket alapított rájuk.

Mint hogy Wysocki a megígért segédelmet nem kapta és nem kaphatta, az oroszok pedig Kassától délre tovább haladtak, 6. június 28. Harsányra, 29. Mező-Kövesdre, 30. Kápolnára, július 1-én Gyöngyösre, 2-án Hatvanra ment.

Az oroszok részéről az előcsapat Anrep alatt Forróra ment, a 2. hadtest Hidas Némethire, a 3. legnagyobb részben Kassára, Lissetzki szintén Szepes-Várallyától Kassa felé közeledett. Tscheodajeffnek Tokajra rendelt bal hadosztályából az előcsapat Kusnetzoff hetman parancsnoksága alatt Tallyára ment, és derék hadteste Szántóra követte.

28. Anrep, Szikszóra, Kuprianoff a 2. hadtesttel Halmajra, Rüdiger a 3. hadtesttel Hidas Némethire jött. 30. Anrep elérte Görömbölyt Miskolctól délre, az 5. gyalogosztály Miskolcot; a hadsereg maradéka ezen város és Forró között állíttatott fel.

Miskolc mellett Paskievitsch a 2. és 3. hadtesttel egyelőre meg akart állapodni, hogy Tscheodajeff működésének sikerét bevárja. Az élelem kutatása, ügyetlenül kezelve és az ország lakosságától nem támogatva, eredményében legkevésbé sem felelt meg a várakozásnak, melyet hozzá kapcsoltak! Paskievitsch tehát, mielőtt főerejével Pestnek menne, a Lengyelországból jövő élelemszerek elérkezését akarta előbb bevárni. Szünni nem akaró esőzések és hiányos ápolás közreműködve hatottak, hogy a döghalál terjedésének mind nagyobb tért szerezzenek. Paskievitsch, hogy némiképp ellenműködjék, a 2. és 3. hadtest zömét szorosán elszállásolta, mialatt csak még az előcsapat táborozott. A katonák összetömése a rossz szállásokba megfoghatólag nem sokat segített a dolgon, s a dögvész is akkor lépett föl legnagyobb mérvben, naponkint 1000 ember szállíttatván a kórodákba.

Június 25-től július 13-ig, a 2. és 3. hadtestnél összesen 1472 ember betegedett meg, és magánál a hadseregnél,

eltekintve azokat, kik a kórodákban elhulltak, 2102 ember halt meg.

Azalatt június 28-kán Kusnetzoff, a Tscheodajeff előcsapatával elérte Tokajt. A magyarok az ottani, a Tiszán átvezető hidat lerombolták, s a bal parton, Tokaj átellenében mintegy 300 embert állítottak fel 2 ágyúval; a Tokajtól Rakamazra vezető töltésen 8 hid a leégetésre készítettetett elő; az új hadalkotásból vett 4000 ember, kivéve a teljesen fegyelmezetlen újonczokból álló cadres-ket, az oroszok Tokaj felé közeledésének hírére Debrecenből útnak indítottak, de, midőn Kusnetzoff Tokajnál termett, még nem érkeztek meg.

A csekély magyar hadosztály két ágyuja ezt lehetőleg sűrű ágyuzással üdvözölte, mely ellen Kusnetzoff tüzésége teljes erejét kifejté. Az 51. kozák ezred át akarta uszni a Tiszát, de a partok sokkal meredekebbek voltak, semhogy a lovakkal le lehetett volna bocsátkozni.

Az ezred 6. sotnija leszállt lováról, s a katonák azon jellemben, melyet Ádám az eredeti bűn előtt viselt, kivont karddal uszták át a Tiszát.

E szép katonai csiny visszavonulásra birta a gyenge magyar hadosztályt, mely a Rakamazra vezető töltés hidjának leégetése által biztosítá magát.

Ütközben találkoztak a Debrecenből küldött 4000 ujonccal, kik most a visszavonulókhöz csatlakoztak.

Kusnetzoff azonnal helyreállittatá a Tisza hidját, melyet még június 8-án alkonyat előtt elvégeztek; Tscheodajeff derék hadteste is még azon nap elérte Tokajt, hol a hadtest 3 napi zabot, s 15 napra való sót talált.

Tscheodajeff, miután egy kis őrsereget hagyott hátra, melyet július 2. a követő Beloguscheff váltott fel, s a rakamazi töltés hidjait helyreállittatá, Tokajtól Debrecen ellen indult. Midőn július 3. e város felé közeledett, egy küldöttség jött elibe, mely hódolatát jelenté neki. Valóban, nem is maradt egyéb hátra; a magyar sereg Szolnok felé vonult; a Debrecenben levő fogoly osztrák tiszteket ott hagyták.

Tscheodajeff július 3. megszállta Debrecent és kihirdeté, hogy ez egyszer még megmenekül e város a büntetés alól, ha őszintén alávetik magukat jogszerű uralkodójuk, az osztrák császárnak; de ha ismét ellenszegülést fognak mutatni, akkor 15,000 orosz fog arról gondoskodni, hogy helyzetüket kedvezőtlené tegye.

Az oroszokra nézve igen hasznosak voltak a Debrecen táján felkutatott élelmiszerek, annyira, hogy július 6-án 30,000 embernek 21 napra elég étellel hagyhatta el Tscheodajeff e várost. Terve szerint Tisza-Füreden át csatlakozni akart a főhadereghez. De az utakon bajos közlekedés miatt oda módosított a parancs, hogy Tscheodajeff Tokaj, Poga és Mezőkövesden át ismét a főhadtesthez csatlakozzék. Visszatértében július 8-án Rakamaznál volt, 9-én Tokaj mellé, a Tisza jobb partjára ért, hol lerontatta a hidat, és Rakamaz mellett egyesült Beloguscheff-fel.

Az orosz hadseregnek Hatvan felé történt előnyomulása.

Paskievitsch Miskolcon arról értesült, hogy Torna és Kassa vidékén az oroszok zsarolásai a magyar felkelők által megakadályoztattak, és az élelmi szállítmányok megtámadtattak. Paskievitsch ezen visszaéléseknek véget vetendő, oda küldé Sasz t. 7. sz. muzulman és kaukázai hegyilakossal. Szasz jul. 5. Tornára ért, s miután feladatát lehetőleg teljesíté, 7. Miskolcra tért vissza. Két nap alatt 20 német mértföldet hagyott hátra, a mi bármely lovasságra nézve nem könnyű dolog.

Ezalatt meggyőződött Paskievitsch, hogy július 9-ig a 25 napi élelmiszert, mely nélkül műtéiteit nem folytathatta volna, összeszerzi. Az osztrák főhadereg, mint közelebb látandjuk, műtéiteit szerencsésen kezdé meg. Azt hitték, hogy Görgey nem sokára kényszerülve érzendi magát a felvidéket elhagyni, s ezen esetre Paskievitsch, hogy őt elfogja, készen akart lenni. Jónak látta tehát, a honnan vélte, Görgeyt akár Pesten akár Vácon át

megelőzhetni, s ezenfelül még szándékában volt Wisockit akként szorítani, hogy Görgey őt magához ne vonhassa.

De Wisocki a Görgeyvel egyesülésre nem gondolt; a 4. orosz hadtest Debrecenbe nyomulása nagy mértékben felriasztá a magyar kormányt. Legfontosabbnak látszott előtte a Tisza bal partját megtisztítani, miértis Wisocki parancsot kapott, hogy Hatvanból Ceglédre vonuljon, és a Perczel által ujonnan alakított 10. hadtesthez ennek parancsnoksága alatt, mint tartalék sereg csatlakozzék.

Wisocki július 6. Ceglédre, 7. Törtelre ért s Perczel ez utóbbi napon Abonyban állt. E haderő ekkor összesen 20000 emberre rugott, s július 17-ig 28000 emberig erősített meg.

Eredetileg mindkét hadtestnek a Tiszán keresztül, ennek bal partján Szolnokba kellett volna mennie, Debrecen visszafoglalni. De miután csakhamar azon hír terjedt el, hogy az oroszok önkényt odahagyták Debrecen, ezen terv abban hagyatott.

Perczel tartalék seregének további erősítéséül Kazinczy és Knezich osztályait számíták.

A Kazinczy osztálya, miként tudva van, az oroszok Kasára nyomulása és Wisocki gyors hátrálása miatt egészen elszakított. Miután Tscheodajeff Tokajra indult, Kazinczy azt hitte, hogy más út nem marad nyitva, mint az erdélyi, s azért, miután osztályát egyesíté, megindult oda. De miután értésére jött, hogy Tscheodajeff Debrecen elhagyta, később a tokaji útra fordult. Látni fogjuk, hogy Kazinczy ide-oda vonulása miatt ezután tétlenül hevert.

Knezich osztályának magvát azon számos kis őrségek képezték, melyeket Láhner tábornok Nagy-Váradon és Püspökiben szedett össze, midőn Tscheodajeffnek Debrecenbeni megjelenése az egész vidéket felriasztá.

Paskievitsch a 3. hadtestet Miskolcra már június 6-kán Battára meneszté, 9-kén Kápolnáig, hol 10-kén szünnapja volt, 11-kén pedig Gyöngyösig hatolt; a 2. hadtest 9-kén Ábrányba, 10-kén Mezökövesdre és 11-kén Kápolnára ment. Egy kis könnyü, 2 század dzsidás és egy Chruleff ezredes alatt álló sotnia kozák hadtest Poroszlóra küldetve, e helyre 11-én megér-

kezett, a nélkül hogy ellenségre talált volna. Ugyanazon napon egy cirkáló hadoszlop Stankovitz ezredes alatt Árokszállásra, hogy nézzen körül, ha vajjon nem mutatkozik-e valahol Wisocki, míg Adlerberg kapitány alatt egy másik Pestnek indult, hogy feltalálja a Haynau hadseregéveli összeköttetést. Most már teljes bizonyossággal tudták meg az orosz hadseregnél, miszerint a magyar kormány elhagyta Pestet, hogy Szegedre vagy Nagyváradra menjen, és hogy Wisocki is délfelé, Ceglédre ment.

Adlerberg július 12-én ellentállás nélkül vonult be Pestre, s összeköttetésbe tévé magát Haynauinak a Duna jobb partján levonuló előcsapatjaival.

E napon a 3. hadtestnek szünnapja volt Gyöngyösnél, hova a főtábor is áthelyeztetett; hasonlóan volt a 2. hadtest Kápolnán, míg a 4. hadtest, mely 11-én a Hernádtól nyugotra, Mező-Kereszturra ért, 12-én Mező-Kövesdre jött. A három hadtest körülbelül két hosszú napi útát képező vonalon volt elterjedve.

Július 12-én Haynautól egy levél érkezett az orosz főhadiszállásra, mely szerint Görgey az Esztergom melletti dunai hidat lerontotta, és melyben valószínűnek mondaték, hogy Görgey Komáromban őrséget hagyván hátra, e tájról kelet felé fog visszavonulni.

Paskievitschnek szándéka volt, azon esetre, ha Görgey a komáromi vidéket el nem hagyja, előbb három hadtestét Hatvannál összpontosítani, és aztán Haynauval egyesülten úgy működni, hogy Görgey teljesen bezárassék. De ha Görgey valóban kelet felé vonulna vissza, akkor Paskievitsch a 2. és 3. hadtesttel, a 4. eljöttét be sem várva, elibe akart menni, hogy különösen Wisockivali egyesülését megakadályozhassa, mely utóbbit még mindig a legnagyobb közelben vélte, a nélkül hogy valami határozottat tudott volna róla.

Haynau leveléből némi határozottsággal az volt kivehető, hogy Görgey, ha általában szándéka van azt tenni, a bal duna-parton lesz kénytelen visszavonulni.

Paskievitsch tehát, hogy a magyarok mozgalmairól minden áron tudomást szerezzen, Bebutoff herceget még július 12-én Vácra küldé a török ezreddel és a kaukáz hegységi nép két lovas századával.

Julius 13-án a 3. hadtest és vele a főhadi szállás Hatvanba ment át; a 2. hadtest Gyöngyösre jött. Wisocki kipuhatólása vagy a balszárnny kitudása végett 2 század dzsidás Árokszállásra és Fényszarúra küldetett.

Julius 14-én a 3. hadtest Hatvanban maradt, a 2. hadtest Hortra vonult, a 4. Mező-Kövesden maradt, s csak később fogjuk kifejthetni, mi eszme szolgált alapul ennek.

Paskievitsch, dacára minden öndicsekvéseinek, nem volt aggodalom nélkül. Hogy ezt megmagyarázzuk, vissza kell emlékeznünk, hogy az oroszok a várt ellenség számát legalább is háromszorozták. Így véleményük szerint bal oldalukon oly hadsereg volt, melyet körülbelöl 30000 emberre becsültek Wisocki alatt és maguk előtt a Vácról jövő legújabb hírek szerint a magyar főhadsereget körülbelöl 60000 emberből állónak gondolták, levonva e számból a komáromi tartaléksereget.

És ezek ellenében csak a 2. és 3. hadtesttel birtak közvetlenül, melynek szolgálatképes száma, a betegek és a közlekedési utak biztosítására szolgáló tartalék seregek leszámításával nem több mint 50,000 emberre rugott. Ezenkívül 4000 járműből álló szekerezettel volt terhelve a hadsereg, mely az élelmet cipelte, mert, mig az osztrák ígéretek szerint Lipótváros és Nagy-Szombatból várandó szállítmányok megérkeznek, csak ebből állt az orosz sereg egyedüli tápforrása.

Most, egyelőre el kell hagynunk az orosz hadsereget, hogy a felső Dunán történő működéseket lássuk, s egyszersmind Grabbe orosz hadtestét az országba kisérjük. Azonban előbb szükség lesz néhány szót mondani azon intézkedésekről, melyeket az oroszok Galiciával való összeköttetéseknek fentartására tettek.

Ezen összeköttetések, midőn Paskievitsch Kassát elhagyta, hogy Miskolcra visszatérjen, a felkelők és néhány apróbb magyar csapatok által, sőt a Marmarosban hátra maradt Kazinczy által is fenyegettettek, ki ez időben a felső Tiszánál Huszt mellett gyűjtötte össze seregét, és juliusban azon parancsot kapta, hogy Munkácson felül az oroszok közlekedési útjait zavarja, mi különben elmaradt.

De sokkal nagyobb, s mindinkább közeledő veszély ag-

gasztotta őket, mely abban állott, hogy a felső dunai magyar hadsereg, ha a Haynau alatt álló osztrákoktól arra kényszerítették, hogy a Vág vonalt elhagyja, Balassa-Gyarmat, Losonc- és Putnokon keresztül az oroszok szállítási útjába vetné magát Miskolc és Kassa között.

Paskievitsch legközelebb 10 zászlóaljat, 2 lovas századot, 75 kozákot és 18 ágyút hagyott hátra Duklán, Bártfán, Eperjesen és Kassán Selván tábornok egyesített parancsnoksága alatt. Ehez járult még azon hadosztály, mely Beloguscheff hadából Izvidniken maradt, midőn ez serege maradékával Tscheodajeffet Tokajra követte.

Midőn aztán Paskievitsch is elhatározta, hogy Miskoletól előhalad, egyuttal oda utasítá Sacken tábornokot, ki hadtestével Galiciában maradt, hogy Strytől szintén Miskolc felé induljon, és a lázadás elnyomására minden oldalra mozgó csapatokat küldjön szét. Selvannak erre nézve Sacken parancsnoksága alá kellett helyezettetni, ki július 12. indult meg Stryról. Sackent keleti Galiciában a dragonyosok hadteste pótolta, mely parancsot kapott Miklos cártól, hogy, mihelyt a főhad útját megkezdte Duklától, nyomuljon be.

Az első dragonyos hadosztály 18. és 24-ike közt lépett át orosz Lengyelországból Tarmagrod és Tomaszewnél, a galíciai határon, a 2. hadosztály pedig jul. 8-án érte el Lemberg tájékát.

Hadi működések a felső Dunánál. Zsigárd melletti ütközet, az osztrák főhad-erő egyesítésének megkezdése a Duna jobb partján.

Weldennek, mint tudjuk, azon szándéka volt, hogy bal szárnyával a Duna bal partján az oroszokkal szövetkezve megkezdje a támadást, mely tervet eleinte Haynau is követni látszott. Azonban, hogy kilátás és sikerrel lehessen véghez vinni e tervet, nagy részben az oroszok magatartásától függött.

Most az orosz hadtest, a mint június 4. Miklós cár jóvá hagyását nyerte, e tekintetben jelentékeny kételyeket támasztott, melyek idő folytán az orosz jobb szárny magatartása, és

annak a főhad irányában jelentéktelen ereje által még inkább növekedtek alapjukban.

Sasz, ki eredetileg a legszélső jobb szárnyat képezte, parancsot kapott a galíciai határ hoszában a főhadsereghez közeledni és Grabbe hadteste által lön pótolva.

Haynauban, ki általában szerette volna feleslegesnek tüntetni fel az orosz segítséget Austriára nézve, napról napra jobban érlelődött a gondolat, miszerint az oroszok működése csak oda irányul, hogy az osztrák hadsereg tevékenységét háttérbe szorítsák, ami Austria jövőjére nézve nem épen örvendetes kilátás volt, ha a kivívott győzelem után a valóság némi látszátával azt fogják mondhatni, hogy csupán Oroszország győzte le a magyarokat.

De ezt csak úgy lehetett elkerülni, ha az osztrák hadsereg működéseit az oroszokéitól teljesen függetleníték, úgy hogy az osztrák hadsereg nyomult elő a főképen ő r á nézve előnyös vonalakon, és az oroszokra csak annyiban számított, a mennyiben ez pusztá jelenléte által is mindenesetre föntartóztathatta és megoszoltathatta a magyar haderőt.

Most nem volt más eszköz hátra, mint a működési vonal áttétele a Duna jobb partjára. Láttuk, mennyi különös előny nyel bir e vonal egy osztrák hadseregére. Ez volt az, mely legközelebb esett Pesthez, és mindenek előtt azon esetre, melyet még mindig megtörténhetők vélték, hogy t. i. csata által Budapest birtokába jutnak, politikai tekintetekből nem volt mindegy, akár oroszok, akár osztrákok víják ki e győzelmet; az osztrákokra fontos dolognak kelle annak lennie, hogy a fővárosoknál az oroszokat megelőzzék.

A Duna jobb partján működve Haynaunak is legtöbb kilátása volt a bán déli hadseregével egyesülhetni, és ezt magához vonva oly határozó erőt alakítani, mint körülbelül az egy vonalra egyesített orosz hadseregé volt. S ez, mint könnyen megfogható, ismét nem volt közönyös dolog.

Haynau terve, működéseit a Duna jobb partjára tenni át még jun. első negyedéből volt, és mégis mindig rejtegette és a szükséges intézkedéseket főerejének egyesítésére csak jun. 18.

adta ki, hogy a szükséges mozgások június 19. kezdődnének, a mint ez meg is történt.

Jun. 18-a volt, mint emlékeziünk; azon nap, melyen az orosz főhadserég megindult Galliciából, mialatt Rüdiger már több nap előtt megindult balfelé, a főhadseréggel csatlakozandó, Rüdiger, a kiről Welden csak kétkedve hiszi, hogy az osztrák főhadseréggel összműködött légyen.

Az oroszoknak felsőmagyarországba nyomulásával befolyásuknak is meg kellett kezdődni a magyarok mozdulataira és az osztrák működési vonalnak egy jobbratérés által a Duna jobb partjára történendő áttétele egy részről kevesebbé volt vesélyeztetve, más részről az oroszok e mozgás ellen nem is emelhetek szót.

Hogy Haynaunak oka volt tervét a magyarok előtt rejtekben tartani, mindaddig, míg csak a jobb partoni központositás meg nem történt, ez szembeszökő. De nem kevesebbé volt oka tervét egyideig az oroszok előtt is eltitkolni.

Új működési tervének kivitelére Haynaunak nem volt szüksége a felső Vágnál hidakra. De mégis ohajtotta ezeket, hogy barátot úgy, mint ellenséget csalódásban tarthasson.

Ezért történt, hogy Galgócot elfoglalta, és a szeredi hidakat helyreállította, Semptet elsáncoltotta, midőn Nagy Sándor, mintán jun. 9-én az osztrákokat a bal partra visszakergette, a Vágtól megint a Nyitra felé huzódott vissza.

De mielőtt Haynau a jobb dunapartoni központositást megkezdte, de sőt mielőtt ahhoz rendeleteit kiadhatta volna, megtámadtatott a magyaroktól és e támadás a központositó vonulások megkezdése után még egyszer és még nagyobb erővel ismételtetett.

E közbeesőeseményeket kell most elmondanunk.

Görgey végtére belátta, hogy haszontalan dolog az ujonnan alakult tartaléksapatok, és Bemnek megérkezésére még tovább is várakozni a Duna jobb partján. Junius közepén jutott eszébe, hogy végtére már meg kellene kezdeni a működést az osztrákok ellen és kiadta parancsait a harc megkezdésére.

Ennek, az általunk is ismert általános támadási terv sze-

rint akként kellendett megkezdődnie, hogy Asbóth még június 16-án Aszód és Sereg-Akol közt átkelve az érsekújvári dunakönyökön azon téren, mely jobbra (keletre) a Vág, balra (nyugatra) a Feketeviz és a Dudvág által körítettik, éjszakfelé nyomul előre a 2. hadtesttel, és ezáltal a 3. és 1. hadtesteknek alkalmat nyujt szintén átkelhetni a Vág jobb partjára.

A legközelebbi ütközetek tere, egy részről a Vág, alant a Feketeviz és jobban fönt a Dudvág, körülbelül egy mértföldnyi távolban vannak egymástól.

A keleti határon meg kell jegyeznünk a következő helységeket, Gutát Csallóközben az érsekújvári dunakönyöklőnél, azután a Vágnál Farkasdot, a melytől közvetlenül délre Negyed fekszik, és még fölebb a Vágnál Séllye, végre a szoroson egymás mellett fekvő helységeket, Szeredet, Szered Ujvároskát és Semptet. A távolság Gutáról Farkasdig mintegy 19000 lépés, ugyanennyi Farkasdtól Séllyeig; Séllyéről Szeredig $2\frac{1}{2}$ mrtf. (25000 lépés.)

A nyugati határon van Királyrév a Dudvágnak a Feketevizeli összefolyásánál Farkasdtól éjszaknyugatra, azután a Dudvág mellett Hidas-Kürth Séllyétől nyugatra, azután a Dudvágnál, Hidas-Kürth és Királyrév között Felső- és Alsó-Sélly. Egy mértföldnyire Hidas-Kürth fölött fekszik a Dudvág mellett Diószeg. Diószeg Királyrévtől $2\frac{1}{2}$ mértföldnyire (27500 lépésnyire) van; a többi említett helységek a Dudvág mellett fekszenek e két pont közt majdnem egyenlő távolságokban elosztva. Diószegről a pozsonyi út körülbelül keleti, egy kissé délnek hajló irányban visz Galanthán keresztül Séllyére; Galantha körülbelül közepén fekszik a Dudvág és a Vág között. Ha Galantháról a főirányban egy vonalat húzunk délnek, a Vággal egyenközűleg, ez a harcteret két majdnem egyenlő félre metszeni, és keresztülágja Pered és Zsigárd helységeket, melyek közül az utóbbi Királyrévtől keletre, az első jó fél mértföldnyire Zsigárdtól éjszakra fekszik. Peredtől éjszakra épannyira, mint Pered Zsigárdtól, de a Galantha-Zsigárd vonaltól keletnek maradva, fekszik Deáki falu.

Séllyétől éjszakra a Pallócz és Vág-Királyfalva közti réteken válik el a Vág folyótól a Holt-Vág, egyik könyökén mocsá-

ros partokkal, melyek apró bokrokkal földvék, s a mely Pered előtt keletre, azután különféle elágazásaival Zsigárdnál folyva el Negyed alatt végre megint a Vág folyóval egyesül; Pered tájékán a Holt Vág a Vágtól és a Dudvágtól körülbelül egyenlő távolban fekszik.

Egészben véve a Vág és a Feketeviz közötti haretér egy nagy róna, homok buckákkal ellepve, melyek közt gyakran mocsáros rétek terülnek el. A kised halmokon kívül földzetül csak a falvak szolgálnak, melyek kevésbé védhetők és csak kevés oly épület van bennök, melyek erősebb állás pontot nyújthatnának, és keskeny bokros helyek, különösen Pered környékén, azután a Holt-Vág hosszában és a Vág folyóhoz lefelé Pered és Zsigárd közt.

Görgey maga még jun. 16-án nem vett részt az ütközet vezetésében. Mialatt a 2. hadtest a Vág és Dudvág közt nyomul előre, a 3. és az 1. hadtest is Séllye és Sempte felé megy előre működőleg, a 8. hadtest egy része Kosztolányi alatt a Csallóközbe nyomul előre, és ezáltal az aszódi hidat és a 2. hadtest hátát biztosítja.

Már jun. 15-én fölmenesztett Asbóth egy 3 z. a. és 2 lovasszázadból álló előhadat Aszódnál az érsekújvári dunakönyök bal partjára és a Feketeviz mellett fölfelé; ez Pott tábornokot, kinek dandára Farkasdnál és Séllyénél állott, arra kényszeríté, hogy 3 zászlóaljzat 1 lovasszázadot és 9 ágyút egyesítsen Zsigárdnál, és hogy ezenkívül Wohlgemuth tábornokot értesitse, ki Herzinger tábornok alatt azonnal 2 z. a., 3 lovasszázadot és 12 ágyút küldött Nagyszombathból Diószeg felé Pott támogatására.

A következő reggelen Asbóth hadtestének többi részét átszállította az aszódi hidon; egy örcsapatot küldött jobbra Farkasdra és, a sereg zömével a Feketeviz mentében Királyrévra vonult. Ez utóbbit rövid csata után bevette, mivel csak gyöngén volt Pott által védve, egy osztályt ugyan ott hátrahagyott és most Zsigárd felé fordult. Itt komolyabb ellenállásra talált. 10 órakor bevette Királyrévet, és csak 12 óra után sikerült neki Pottot Zsigádról kiverni, ki innen lassan vonult Pered felé vissza.

Mialatt Asbóth Zsigárd ellen harcolt, Királyrévnél más ütközet fordult elő.

Kosztolányi a Csallóközben reggeli 2 óraker osztályának zömével Nagy-Megyerről Pata és Bős felé ment elő; a 2. hadtest egy osztálya ugyanekkor az érsekújvári dunakönyök balpartjának mentében fölfelé nyomult.

Kosztolányi Reischach dandárának Patason álló csapatjait reggeli 7 óraker megtámadta, azokat visszavetette, de aztán csak pusztá tüzelést folytatott.

A 2. hadtest azon hadosztálya, mely az érsekújvári dunakönyök balpartján vonult fölfelé, itt az osztrákok előcsapatait, melyekbe beleütközék, visszanyomta; ezek egy Vásárút felől jött századdal megerősödtek. De ez szintén nem állhatott meg, sőt visszavonulási irányáról Vásárra is leszorítottatott. Most tehát Királyrévre kerültek, hol azt hitték hogy osztrákokat találnak. Utközben egy, Pott támogatására küldött röppentyű üteggel találkozott, ezt magukhoz kapcsolák. Ugy találták, hogy Királyrévet nem osztrákok hanem egy magyar hadosztály tartja megszállva, melyet Asbóth hagyott ugyanott. Mivel nem volt más hátra, megtámadta az osztrák z. a. Királyrévet, és valóban sikerült is neki a falút bevenni és a Zsigárdra vivő utat, tehát a Pottali egyesülést föltalálni.

Mialatt Pott Zsigárdról Pered felé vonult vissza, ez utóbbi helynél megérkezett Herzinger tábornok Diószegről Theissing dandárának előbb említett csapataival. Azonnal át is vette ez a Pott fölötti parancsnokságot, megparancsolta ennek, hogy Zsigárdot vegye el újra és a vele jött csapatokat Asbóth bal szárnya ellen vezette, a kit a Királyrévfelől jövő ágyutüz egy kissé föltartóztatott előnyomulásában.

Herzinger visszanyomta az Asbóth bal szárnyát, s Pott bevette Zsigárdot; innen üldözni akará Asbóth jobb szárnyát, de ebben egy új magyar hadoszlop megjelenése által jobbjá felől, meg lön akadályozva. Ez azon seregosztály volt, melyet Asbóth reggel Farkasdról utnak indított, s mely csak most érkezett meg, miután már Asbóth meg vala verve Asbóth derékhada Sereg-Akolra vonult vissza, jobb szárnyának seregosztálya pedig Farkasdra és Negyedre.

Knézych, a kinek lehető lett volna az ütközetben megjelenie, nem is vett részt abban; ámbár alparancsnokai őt sürögölék, hogy keljen át a Vág jobb partjára, azt tenni ő függősége érzetében a leghatározottabban vonakodott, miután nem volt nyílt parancsa rá.

Nagy Sándor sem tett különben. Ő csak midőn délután 5 órakor, tehát elég későn, első híret hallá Asbóth kezdetleges sikeres működéseinek, indult rohamra Semthe ellen. Hosszasb ágyuzás után rohamot vezényelt, Semthe első házai a magyarok kezébe estek, de Wohlgemuth, a ki a Perrin-dandárt itt maga vezénylél, azokat csakhamar ismét visszafoglalá. Az erre következett támadás, melyet Nagy Sándor oda ért tartaléksapataival az osztrákokra intézett, visszaveretett. S a magyarok most már visszavonultak Patára.

Az osztrákok 16-án Zsigárdnál 42 halottat, 63 sebesültet, Semthénél 9 halottat, 40 sebesültet, összesen 154 embert vesztek; a magyarok pedig Szerednél 79 halottat, 86 sebesültet, Zsigárdnál, a mint mondják 400 halottat és sebesültet s 200 foglyot. Azonkívül Asbóthnak a maga ágyúi közül 3-at, s 3 mást, melyet eleinte az osztrákoktól vett el. — Nagy Sándornak pedig 4 12 fontost kelle cserben hagynia.

A peredi csata.

Az első nap.

A június 16-dikai ütközetek eredménye a magyarokra nézve nem volt épületes, annyiból sem, hogy kitünt, miszerint a csapatvezérek önálló vezényletre nem igen voltak alkalmasak. Görgey a 16-kai catastropha hírére elhatározta, a támadást lényegileg ugyanazon módon ismételni, de ezuttal személyesen kezelni a főparancsnokságot. Ő tehát 19-dikén Pestről Komáromba jött, s ugyanaz nap kiadta az intézkedéseket.

20-án reggel Asbóth derékhadával a Csallóközből ismét előnyomulandott a Duna érsekujvári ágán át; a jobb-szárny oszlop, mely 16-án Negyedre tért vissza, s itt megállott a hidvéres fődüzése végett, Rakovszky őrnagy alatt ugyanakkor Pered

felé nyomulandott; a 3 dik hadtest aztán szinte átkelendett a Vágon, s a 2-dikat Peredre követendette; Nagy Sándor Semthén és Szereden keresztül nyomulandott elő s végre Klapka a komáromi őrség legnagyobb részével a Csallóközben az aszódi hidat fődözendette. A hadmozdulatok részleteit illetőleg a 16-ki intézkedésekre lön utalva.

Még 16-án este jelentetett Wohlgemuthnak Szereden, hogy a magyarok hidat vernek a Vágon Királyfalván át. S valóban a 3-dik magyar hadtest jobb szárnya kísérletet is tön ez ügyben. Erre Wohlgemuth még azon éjjel egy zászlóaljat menesztett a Perrin dandárból a folyam mentében Vághára, s 17-én reggel egy másikat küldött utána egy 6 fontos ágyúüteggel. Később, miután a Jablonovszky dandárának egy része Galgócról Szeredre vonult, maga is eltávozott a Perrin dandára többi részével Szeredről, s megjelenése Vágh-Királyfalvánál megzavará Knézych hid-építését.

19-án megkezdődendettek a mozgalmak az osztrák sereg összpontosítására a Duna jobb partján; Wohlgemuth pedig azok fődözése végett a Felső-Vágot őrzendette, s az ellenséget, a mely itt elő nyomulni próbálandott, visszaverendette. Wohlgemuth erősítésére junius 18-án és 19-én a Paniutine osztálya Szencen keresztül Diószegre mozdittatott. Herzinger tábornok, a kinek ott állt az Alsó Vághnál rendelkezése alatt a Pott-dandár legnagyobb része Perednél, s a Theising-dandár legnagyobb része Alsó-Széllynél, — parancsúl kapta, hogy 18-án kémszemlét tartson, azonban ő tudni akarta, hogy immár 20000 magyar áll vele szemközt a Vág jobb partján, s azért erősítést kért; erre hozzá küldettek a nevezett dandárok hátralevő részei. 20-án Wohlgemuth a Herziger-dandárral támadásra akart indulni Negyed irányában a Pott-dandárral, Királyrév irányában a Theissing dandárral, midőn Pott Zsigárdnál keményen megtámadtatott.

20 án jókor reggel a 2-dik magyar hadtest derékhadával Aszódnál átkelt az érsekújvári Dunán, s jobb szárnyát Zsigárd, balszárnyát pedig Királyrév felé menesztette. Midőn a balszárny Királyrévet ellenállás nélkül megszállotta, Asbóth megállapo-

dott, hogy előbb Görgey megérkeztét bevárja, a ki a dispositio szerint magának tartá fen a vezényletet.

Eközben Rakovszky a 2-dik hadtest sereg-osztályával Négyedről szinte előre nyomult Zsigárdnak. Ő most legszélső balszárnyát képezé a 2-dik hadtestnek, a derékhad jobb szárnya a központtá lön.

Rakovszky $\frac{1}{2}$ 10-kor megtámadta Zsigárdot keleti oldalán, s egyszersmind az erdőeskét, Zsigárdtól éjszakra, tehát Pott háta mögött. Ennek Peredre kelle hátrálnia, de itt szilárd állást foglalt, s konokul védelmezé a falut.

Midőn az ágyüdürej Zsigárdról meghallatszott, Asbóth, nem várva tovább Görgeyre, a központot s a balszárnyat is ismét meginditá. Rakovszky egyesült a központtal, mig a balszárny Királyréven át tovább nyomult Alsó-Szélynek.

Herzinger tábornok a Theissing dandárral Alsó-Szélyen keresztül nyomult elő, a Perednél küzdő Potton könnyitendő. A Theissing-dandár balszárnyának megjelenése Asbóth derékhada egy részét rendetlen futásnak inditá, melyben Görgey Aszódról Zsigárdra vonultában találá.

Görgey Aszóduál még Klapkára várt, ki őt egy 18 dikáról kelt levelében a támadásról lebeszélé. Görgey, a mint magától értetődik, semmiféle körülmények között nem vette volna figyelembe ez iratot. Most azonban azzal menté magát, hogy az intézkedések már ki voltak bocsátva, mielőtt az iratot megkapta volna. Egyébiránt az Alsó-Vágra szükséges a támadás, hogy e folyó vonalának birtokában lehessen maradni, a mai nap mindent el fog döntení. Könnyen észrevehetni, hogy Görgey Klapkával még mindig buvóskát játszott; valóban nem volt oka csodálkozni rajta; hogy ez őt még mindig nem értette, s hogy egyes alkalmaknál folyton új differentiák merültek föl nézeteikben.

10 órakor Görgey utra kelt Zsigárdnak, mig Klapka a Csallóközben vette át a csapatok vezetését.

Ütközben Görgey Asbóth menekvő zászlóaljjaival találkozott; épen megállításon működött táborkara segélyével, hogy ismét az ütközetbe vezethesse őket, midőn Asbóth megjelent, s a zászlóaljaknak fődözött állást mutatott ki, hol az ellen

tüzelése ellen biztosságban leendettek. Görgey e háborításon a a legnagyobb mértékben fölindult.

Ekközben a Theissing-dandár Asbóth balszárnyával összeközött, s ettől először Alsó-Széllyre, aztán pedig magára Felső-Széllyre is visszanyomatott. Most Pott jobbjára felől támasz nélkül látta magát, s midőn Asbóth délután $\frac{1}{2}$ 2-re új rohamot indított rá két hadoszlopban, melyek egyikét Rakovszky vezénylé, az osztrákoknak föl kelle adniok a vitézül védelmeszt Peredet, visszakelle vonulniok Deákira.

Innen Herzinger a Pott- és Theissing-dandárt annyival inkább tovább hátráltatá Taksonynak és Vizkeletnek, mivel a peredi csata végével a 3-dik magyar hadtestnek is megjelent egy része Negyeden át a Vág balpartján, s mivel e visszavonulás Wohlgemuthnak megkönnyitendé valamennyi erősítések odahozatalát, melyek rendelkezése alatt állottak.

Knezich 20-kán ismét vonakodott a Vágot átlépni, arra hivatkozván, hogy a 20-adikára szóló dispositiókban a 16-kára szólókra van utalás, a mi persze csak a részletekre vonatkozólag volt valóban így. De midőn osztályparancsnokai által erkölcsileg kényszerítve lön a Vágon átkelni, ekkor Negyeden át még is hadtestének csak nagyobb részét vezeté, ellenben egy erős seregosztályt a Vág bal partján fölfelé a Királyfalvával átellenes vidékre menesztett, hogy ottan, hol 16-án hidat kísérlettek verni, de nem hozhattak létre, — keljenek át.

Görgey Pered és Alsó-Szélly bevétele után délután 2 órakor a csatát teljesen félbeszakasztá, egyrészt, hogy a 3-dik hadtestnek még hátralevő részét Negyeden át magához vonja, másrészt, hogy egy további rendszabályt vihessen keresztül, t. i. a két osztály parancsnoknak, Asbóthnak és Knezichnek letételét, az elsőét, az előbb elbeszélte esemény — az utóbbiét ismét fanusított önállótlanága miatt. E rendszabály bizonyára nem volt méltányolható, s mi több most már nem is volt szükséges Knézich önállótlanága most már, midőn Görgey helyben volt, alig árthatott valamit, s vitézsége ismeretes volt. Asbóth letétele valószínű igazságtalanság volt, így tekintették legalább osztályparancsnokai, kik szinte elbocsáttatásukat kérték. A 2 hadtest tá-

borkarfenőke már előbb bucsut vőn, úgy hogy 20-án este e hadtest minden fontosabb állomása ujon töltetett be.

A 2-dik hadtestet Kászonyi, a 3-kat Leiningen gróf kapta.

Nagy Sándor 20-án Semthe ellen csupán némi ágyuzásra szoritkozott.

Klapka a 20-kára szóló dispositiók vétele után Csalóköz fődözését illetőleg, 19-én Komáromnak csupán 4 zászlóalj kivételével egész őrségét kimozdította, s 4 zászlóaljjal, 5 l. sz. Kosztolányi alatt Aszódnál, 2 zászlóaljjal, 2 l. sz. Zichy alatt Apáca-Szakállosnál, végre 2 zászlóaljjal, 2 l. sz. Eszterházy alatt Nagy-Megyernél foglaltatott állást.

Osztrák részről 19-én Csorich azon parancsot kapta, hogy Wohlgemuth mozdulatainak könnyítése végett, a Vág és Dudvág között, az érsek-ujvári Duna-ág mindkét partján nyomuljon az aszódi és sereg-akoli hid ellen.

Ő maga 2 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal és 18 ágyuval a jobb part mentében haladt, midőn a zsigárdi tüzelés meghallatszott, Vásárutról Nyarasdnak, egy mellék-hadoszlopot Alsó-Jstalon át Nagy-Megyernnk küldött, mely helység ellen a Reischach dandárának is kell vala, Patason át, nyomulnia. Az érsekujvári folyamág bal partján nem történt semmi mozgalom.

Midőn dél tájban Klapka azon jelentést vette, hogy Vásárutról Nyarasd felé erős osztrák hadoszlopok mozognak, részéről a Kosztolányi osztályával Aszódról Nyarasd felé vonult, nehogy igen közel kellessék az aszódi hidhoz a csatát elfogadnia.

Zichy szinte utasítást kapott, hogy Apáca-Szakállosról vonuljon Nyarasdra.

Kosztolányi e helyet az ellentől megszállva találá, első osztályával, 2 zászlóaljjal elfoglalt egy erdőt délnyugatra Nyarasdtól, s ez utóbbi ellen személyesen nyomult elő; midőn az osztrák lovasság a Károlyi fiatal huszárezred 3 századának neki esett, ezeket megzavará és megfutamítá, s már Kosztolányi gyalogságát hátulról és oldalról fenyegeté. Egy század öreg Hunyady-huszárnak ugyan sikerült az osztrák lovas-támadást föltartóztatni, s védelmük alatt a Károlyi-huszárok is megint összeszedék magokat, azonban egy új támadásuk ép oly

szerencsétlenül ütött ki, mint az első összeütközés az osztrákokkal.

Kosztolányinak most gyalogságával is hátrálnia kellett; Klapka új állást foglalt közelebb Aszódhoz; ide megérkezett a két, még hátramaradt gyalog-zászlóalj, ágyuharc fejlődött, s miután Zichy is közeledett Apáca-Szakállasról, ez az osztrákokat vissza vonulni készíteté Nyarasdra.

Más pontjain Csalóköznek nem került ütközetre a dolog.

Világos, hogy az osztrákok tömegesebb s erősebb elönyomulása mellett az aszódi hid a legnagyobb mértékben veszélyeztetve lett volna.

Klapka 20-adián este a Kosztolányi osztályát vissza rendelé előbbi állásába Aszódnál, s Zichy is visszaküldetett Apáca-Szakállosra.

A peredi csata.

A második nap.

Görgey junius 20-adián este a 2-odik és 3-adi hadtestet a Vág és Dudvág közt Peredről éjszakra mocsáros árkok és földhányások mögé állítva, balszárnyával Alsó-Szélynek támasztá. A jobb szárnyat a 3-adi, a balt a 2-odik hadtest képezé.

Közvetlenül az eredmények után, melyek délután 2 óráig kiviva voltak, Görgey egyáltalán nem kételkedett, hogy az offensiv működések 21-edikén az egyszer fölvelt irányban, éjszakanak, a Vág és Dudvág között a 2-odik és 3-adi hadtesttel, ámbar ezek összesen alig tőnek 18,000 embert, — folytatandók. Nagy Sándornak ezuttal erőteljesen kelle támogatnia a támadást, Semthénél a Vág átmenetet a 3-adi hadtesttel való egyesülés végett, kiküzdvén.

Azonban este felé, s még inkább éjszaka az érkező hírek következtében mindinkább kétségeskedni kezdett Görgey, vajjon folytassa-e egyáltalán a támadást, nemesak, de sőt vissza ne térjén-e tüstént a Vág mögé.

Közvetlenül a 20-adiakai ütközet végével két ord. tiszt küldetett Nagy Sándorhoz, komoly parancsesal a támadásra. Most

csakhamar jelentés érkezett Klapkától, az ő fölötté szorult helyzetéről a Csalóközben, — melyben ő egyszersmind 2 század öreg huszárt kért legalább, kik helyett Károlyi-huszárait ajánlkozék átadni Görgeynek. Továbbá az is hírül érkezett, hogy immár a Paniutine osztálya Diószegnél áll, s Séllye az osztrákoktól erősen meg van szállva. Minden arra mutatott, hogy Haynau jelentékeny tömegeket összpontosít a Vág és Dudvág között, hogy ő maga támadja meg a magyarokat.

Görgey most elhatározá, csak azon esetben folytatni támadását a Vág és Dudvág között, ha 21-edikén délig ő maga nem támadtatik meg, különben az osztrákok támadását Pered közelében fogadni, hogy szükség esetén Peredre vonulhasson vissza, mely a 2-odik és 3-adik hadtesteknek támpontul szolgál, s mindkettőtül is — ami igen rosz intézkedés vala — volt megszállandó és védelmezendő.

Azon tervével, hogy még azon éjszaka a Vág mellé tér vissza, fölhagyott Görgey, mivel attól tartott, hogy a csapatok bizodalját el találja játszani; aztáu meg azon reményben, hogy Nagy Sándor komoly föllépése-szerencsét hozhat magával, s vagy egészen visszatarthatja az osztrákokat a támadástól, vagy legalább sikeresen támogathatja a 2-odik és 3-adik hadtest el-lentáadását. Végre legénységét már egyszer az oroszokkal akará szembe állítani, hogy saját szemökkel győződjenek meg, miszerint valódi oroszokkal van dolguk, míg eddigelő sokszorosan az volt mondva nekik, az orosz interventio csak az osztrákoktól a magyarok megrémítésére kigondolt mese, s az állítólagos oroszok nem egyebek álruhájú tótok és hanákoknál.

21-edikére külön még az határozatott, hogy a 2-odik hadtest bal szárnya Peredről nyugatra s balra kifejtekezve, Alsó-Szellyt 2 zászlóaljjal és 2 ágyúval tartsa megszállva, de mely sereg osztály ne bocsátkozzék konok ellenállásba, hanem netalán támadás esetén vonuljon lassacskán vissza Királyrév felé; egy másik sereg osztálynak a 3-adik hadtest jobb szárnyából, mely Peredtől keletre, s jobbra tőle volt kifejlendő, hasonló módon kelle a visszavonuláskor, Hetményre a Vág mellett, e folyam mentében mozdittatnia.

A lovasság tömegének mindkét hadtestből egyrésről a

2-odik hadtest zömének bal szárnya, s annak Alsó-Széllyen (Királyréven) levő sereg osztálya közötti térséget kelle fődöznie. Visszavonulási pont a 2-odik hadtest számára Aszód, a 3-odik hadtest számára pedig Negyed maradt s Klapka megtartá föladatát, az aszódi hid fődözését a Csalóközben.

Görgey valóban nem csalatkozott azon gyanításában, hogy mindjárt másnapra támadás várakozik rá az osztrákok részéről. Ámbár az osztrák sereg összpontosítása a Duna jobb partja felé 19-edike óta folyamatban volt, mégis szükségessnek vélte Haynau utóbb is, a magyaroknak a Vágnál elébe állni. Ez legjobb mód volt, nagyszerű, döntő mozdulatát homályba rejthetnie.

Wohlgemuth mindazon csapatokat vezénylé, melyek a Vág és Dúdvág között rendelkezés alatt állottak. A Perin dandárt, mely 18-адikán Királyfalváról visszatért Szeredre, ő a 20-адика és 21-edike közti éjjel Szeredről ismét lemeneszté Királyfalvára és Pallócra, honnan aztán 21-edikén a folyam mentében tovább kelle vonulnia lefelé.

A Theissing dandárnak a 20-адика és 21-edike közötti éjjel Viz keletről ismét Felső-Széllynek kelle vonulnia, míg Pantiutine Diószeg felől a Briánsk vadász-ezredet egy ágyuüteggel Theissing tartalékhadául Hidas-Kürthre mozdítá, s osztályának többi részével, melyhez 6 osztrák lovas-század adatott, hogy a főtartalékot képezze, Taksonyra vonult.

A szered-semthei hidat Wohlgemuth a Perrin dandára elvonultával, leszakasztatá. Az összes haderő, mely fölött Wohlgemuth 21-edikén Görgey ellen rendelkezett, 28 zászlóaljra, 13 lovas-századra s 96 ágyura, vagy 28,000 emberre mehetett, tehát Görgeyt jóval fölülmúlta.

Csorichhoz Haynau azon parancsot menesztette, hogy 21-edikén nyomuljon erősen a Liebler- és Simbschen dandárokkal az érsekújvári Duna bal partján Nádszegen keresztül Sereg-Akol ellen, a jobb parton, a Csalóközben azonban Aszód ellen csak demonstráljon; e parancs teljesítése elmaradt, amint látni fogjuk szerencséjére a magyaroknak.

Wohlgemuth 21-edikére a következő rendeleteket bocsátotta ki :

a jobb szárny, Herzinger tábornok, a Theissing dandárral s a Briânsk orosz ezreddel a Dudvág jobb partján Alsó-Szélyig halad, itt átkel a bal partra s Királyrév ellen nyomul;

a központ, két orosz ezred s a Pott dandár, melyeket egy orosz ezred tartalékul követ, Deákin keresztül Perednek megy

a bal szárny, a Perrin dandár, a Vág mentében Sellyén át Hetményre vonul.

A mozgalmak mind 5 órakor kezdődnek reggel.

Még nap-költe előtt megtámadta Herzinger a magyarokat Felső-Szélyben, melyet azok, valamint csakhamar Alsó-Szélyt is odahagytak, Királyrévre vonulandók vissza. Herzinger csak hosszabb pihenés után ment utánok Alsó-Szélyen át.

Nap-költe után Görgey elősapatai is meg lőnek támadva Deákin a szövetségesek derékhadaitól, s rövid csetepaté után odahagyák a helyet.

Csak 10 óra felé nyomult elő a szövetségesek derékhada Görgey főállásának Peredtől éjszakra, s a támadást heves ágyuzással nyitotta meg. A 3-adik magyar hadtest nem hagyta magát az által megfélemlíteni, sőt támadó kísérletet is tőn, a főállás homlokzatán túl, amely jelentékeny előnyhöz juttatá, ellenben Görgey jobb szárnya, a 2-odik hadtest zöme a teljes kitérésig meg lőn rendítve, s mind inkább hátrafelé hajlott, úgy hogy lassankint visszavonulási pontja Sereg-Akolra egészen bal oldalára jutott. A peredi állást föl kelle adni, miután a tüzelés mintegy egy óra hosszat tartott; Perednél a magyarok ismét megállapodtak, de ez által a legroszabb még nem volt elhárítva. Görgey azt vélte, hogy főhadereje bal szárnyának állása mellett vagy a jobb szárnyat jobban vissza kell vonnia, vagy a balt, a 2-odik hadtestet ismét előre kell tolnia. Egy eleve az elsőt akará legalább megkísérteni, s azért tartalék lovasságának parancsot adott az előnyomulásra a szövetségesek derékhadának jobb oldalán. Eredetileg e lovas támadást ő maga akará vezényleni, midőn szárnysegédétől, Kempelen lovas kapitánytól kit a Királyréven vezénylő tisztek iránti bizalmatlanságból ide küldött, azon jelentést vevé, hogy e hely a szövetségesek által elfoglaltatott.

Görgey most szükségesnek tartá Királyréven személyesen megjelenni, hová Rakovszky őrnagyot, egyikét a 2-odik hadtest ujon kinevezett osztály parancsnokainak, 2 zászlóaljjal és 2 ágyuval erősítésül azonnal el is meneszté. A Királyrév és Pered közötti lovas-támadást Kászonyi vezénylendé.

E lovastámadás hajótörést szenvedett, s a huszárok egészen Pered mögé vonultak vissza; csakhamar aztán e falu a szövetségesek által minden oldalról megtámadtatott. A nyugati rész homlokzata ellen Paniutine intéze rohamot, a keleti rész homlokzata ellen a Pott-dandár, a keleti oldal ellen a Perrin-dandár, mely Hetményen át előnyomult, s az ott álló magyar seregosztályt elüzte; végre a nyugati oldal ellen Herzinger tábornok. Ez ugyanis, miután Királyrév elfoglaltatott, ott csak a Theissing dandárt hagyta, s a Briänsk orosz ezreddel s a lovassággal balra Paniutine támogatására ment.

A Briänsk-ezred 3 első zászlóalja egy erdőcskéből Peredtől nyugatra a 2-dik hadtest honvédjai által élénk puskatűzzel fogadtatott, s megszeppent. Azonban vezérük által serkentve, csakhamar ismét előnyomultak, s Paniutine hasonlót tön. Miután a huszároknak is visszaveretett az osztrák vasasok és orosz tüzerek által egy támadásuk, s a támadók folytonos előnyomulóban maradtak, a 2-dik hadtest honvédjei Perednek egész nyugati oldalát odahagyták a nélkül hogy komoly ütközetbe bocsátkoztak volna, s megállapodás nélküli és fejetlen futásban kerestek menedéket, mely őket a negyedi hid mellett, — melyet sietségökben észre sem vettek — el, egész az érsekujvári Duna-ágig hozta Guta átellenébe, a hol velök később viszonttalálkoztunk.

E zászlóaljak futását, melyek nagy porfelleget vertek, épen akkor vette észre Görgey, midőn Királyrévről Perednek visszatért. Királyrévnél csak némi intézkedéseket tön Görgey Theissing támadása esetére, s meggyőződött, hogy a visszavonulás az aszódi hidon át nincs veszélyeztetve. Midőn Görgey Peredre érkezett, Kászonyi épen még egy hasztalan kísérletet tön a falu nyugati részének 4 nyomoruságosan összeszedett hiányos zászlóaljjal ismételi megszállására. Miután e kísérlet meghiusult, minthogy az ellenség már a templomig hatolt a falu kö-

zépébe, s minthogy Perrin a keleti oldalról rakétákat szórt rá, melyek a benne való tartózkodást fölötté veszedelmessé tették, Görgey Leiningennek is, a ki a 3-dik hadtesttel a falu keleti részében még mindig tartá magát, parancsot adott, a visszavonulásra, de csak Zsigárdig. Zsigárdnál igyekeznie kellett a 2-dik hadtestnek Peredről hátráló osztaályait is ismét összeszedni. Kászonyi lovasságával s még rendelkezésére álló 4 zászlóaljával Leningent balról fődözendé; Görgey maga pedig újra Királyrévra ment, hogy e pont visszafoglalását személyesen vezényelje. Még nem vélt mindent elveszettnek, még mindig reménylél, hogy Nagy Sándor Szerednél a Vág jobb partján a szövetségesegek háta mögött megjelenendik, s jótékony fordulatot idézend elő.

Miután Görgey Királyfalvára ért, erőfeszítéseinek, melyekhez a Rakovszkyéi, a Kempelen kapitányéi s néhány más tisztéi járultak, a csekély bátorság dacára, melyet itt a honvédek és huszárok nagy része kifejtett, sikerült a Theissing dandárt a Dudvág jobb partjára, Tallós és Alsó-Szély felé visszavetni.

Mig Leiningen Zsigárd és Pered között új állást foglalt, s Kászonyi balról hozzá csatlakozott, mig Wohlgemuth Pereden keresztül délnek a magyarok után ment, Herzinger hirül vevé, hogy a magyarok hevesen megtámadták Királyrévet, s a csapatok egy részét, melyeket Pered ellen vitt, Theissing támogatására azonnal Királyrévnek meneszté. De alig voltak ezek úton, midőn már is hirül jött, hogy Theissing egészen kiszorított Királyrévből. Most Wohlgemuth rendeletére Herzingernek az általa Pered ellen hozott csapatok összes még hátralevő részével Királyrév felé kelle indulnia, hogy Theissinggel egyesülve ezt visszafoglalja.

Herzinger később jött, hogysem ezt végrehajthatta volna, főleg, miután utközben Kászonyi által a lovassággal ismételve megtámadtatott s ezáltal föltartóztatott. Ez által azonban Kászonyi Leiningen bal oldalának fődözését mulasztá el, kinek új állása ellen most Paniutine, Pott és Perin egyesült erővel nyomultak elő. Leiningennek csakhamar nemcsak a zsigárdi állást, hanem magát Zsigárdot is föl kelle adnia.

Ennek hírére Görgey, miután Nagy Sándor működésének semmi jele nem akart mutatkozni, 4 óra tájban elrendelé az általános visszavonulást, egyrésztől Farkasd-Negyedre, másrésztől Aszódra.

Pott és Perrin a 3 dik magyar hadtestet nyomban követték, Paniutinenak balról kelle megtámadnia, s ha csak lehetendett a Vágtól tovaszoritnia; azonban a holt Vág egyik ágától mozdulataiban föltartóztatva, elkésett e föladat végrehajtásával. Leiningen a két osztrák dandár ellenében még egyszer megkísérlé Zsigárd és Farkasd között állást foglalni. Midőn ez neki nem sikerült, estve megkezdé a visszavonulást a Vág mögé, míg utócsapata Farkasdot még egy ideig védelmezé, de melyet Pott által kényszerítve, este 8 órakor szintén föl kelle adnia. Erre június 22 én reggelig még erősen tartá Negyedet, melyet az osztrákok csak elvonulta után szállottak meg.

Királyrévet, miután a magyarok odahagyták, Herzinger megszállotta; de mivel ez csak a Theissing dandárnak ismét magához vonásával foglalkozék, a 2-dik magyar hadtest visszavonulását Sereg-Akolra háborítlanul végezheté.

4 órakor délután megérkeztek az első szekerek az aszódi hidhoz, aztán sebesültek és szétugrasztottak jöttek, 7 órakor este végre megjött a 2-dik hadtest eleje a hidhoz.

Szerencséjére a magyaroknak Csorich, tartalékainak távollága miatt, nem vélte lehetségesnek, Haynau 21-dikére kiadott rendeletének teljesítését. Sőt megelégedett azzal, hogy délután néhány zászlóaljjal ismét előre hatoljon a Csallóközben, s miután Klapka előcsapatait Nyárasdról és Alsó-Istáról elűzte, e helységek alá vonult, míg Klapka Kosztolányi hadosztályával Aszód előtt, s a Zichy osztályával Apáca Szakállosnál állt.

Csak 7 órakor este fogott Csorich a támadáshoz, melyet egy óra hosszant tartó ágyuzással nyitott meg, az erre következő lovastámadás s az osztrák ágyúütegek előnyomulása megrendíték a magyarokat, azonban a Klapka s néhány dandár öreg huszár elhatározottsága, kiket Görgey, 7 és 8 óra között Aszód alá érkezhén, rendelkezése alá bocsátott, lehetővé tette, az ütkö-

zetet jelentéktelen tévesztés nélkül alkonyatig húzni s így a 2-dik hadtest átkelését a hidon teljesen födőzni.

Nagy Sándor 21-dikén sem tön megint semmi komolyat.

A csata eredményei.

Az osztrákok június 20-án és 21-én Perednél halottat 2 tiszt-, és 89 embert, sebesültet 9 tiszt- és 236 embert, hiányzót 2 tiszt- és 120 embert —; az oroszok halottat 3 tisztet és 31 embert, sebesültet és hiányzót pedig 10 tisztet és 121 embert vesztek —; azonkívül még az osztrákok a Csalóközben 1 tisztet és 37 embert vesztek; a szövetségesek összes vesztesege tehát 661 embert tesz, kik között mintegy 532 halott és sebesült. Miután minden bizonynyal volt 30000 emberük a csatában, az összes veszteség $\frac{1}{45}$ részét —; a halottak és sebesültek összege pedig $\frac{1}{56}$ -át teszi az egésznek, ez tehát rendkívül csekély.

Sokkal nagyobb volt a magyaroké. A 3-dik magyar hadtestnek 4 tiszt és 77 közlegény halottja; 7 tiszt 111 közlegény sebesültje; 1 tiszt és 324 közlegény hiányzója volt; a második hadtest összes vesztesege június 16-dikától június 21-dikéig bezárólag 2602 emberre s 9 ágyúra tétetik. A Csalóközben Klapka a június 20. és 21. napok alatt 45 halottat, 62 sebesültet és 195 hiányzót vesztt. E szerint a magyarok veszteségét is a 2 napi peredi csatában csak mintegy 500 emberre, vagyis $\frac{1}{40}$ részre tehetni; ellenben a hiányzók, azaz az épen elfogottak, szökevények és szétugrasztottak száma az összes veszteséget az igénybe vett összes haderőnek mintegy $\frac{1}{8}$ -ára emeli, vagyis legalább 2500 emberre.

De az anyagi veszteségnél sokkal jelentékenyebb volt erkölcsi vesztesege a magyaroknak. Levertség fogott el vezért, katonát, s annak következtében annál háborítlanabbul létesíthető Haynau azon már megkezdett sereg-öszpontosítást, mely már magában nyereség volt, a mint egy pár nap alatt kitűnnie kellett.

Az osztrák főhaderő összpontosítása a Duna jobb partján.

A Haynau dispositiója szerint a Benedek dandára a 4-dik hadtestből, június 19-kén Trencsényből Vág-Ujhelyre, 20-kán Kosztolányra és Pöstényre, 21-kén pedig Galgóczra és Nagy-Szombatra ment, s 22-kén ott maradt. A Jablonovszki dandára, mely 21-kén Galgócnál állt, 22-kén onnan Szeredre vonult. Továbbá az utóbbi napon a Pott dandárra Negyednél állt, sereg osztályokkal Séllye alatt és Guta átellenében; a Perrin dandára Pott mögött Farkasdnál; a Paniutine derékhada s a Lederer dandára Zsigárdnál; a Theissing dandára pedig egy orosz ezreddel Királyrévnel, előcsapatokkal Sereg-Akol felé.

23-kán a Theissing dandára Eperjesre vonatott az érsekújvári Dunánál, Perrin Királyrévre, Jablonovszki Hidas-Kürtre, Paniutine osztályát Alsó-Széllynél összpontosítá.

A doborgázi Dunarévben 3 gőzös volt fölállítva; ezeken 24-kén Perrin, 25-kén pedig Theissing és Jablonovszki, akik lassankint oda mozdítottak, átszállítottak a Duna jobb partjára. 26-kán Magyar-Óvár mögött álltak összpontosítva. Szint oda jött ugyanaz nap egy Nagy-Szombaton hagyott zászlóalj híján a Benedek dandára is, mely lassankint Galgóczról elvont, s 22-dik 24-kén a vaspályán Nagy-Szombatról Pozsonyba szállítottott, honnan aztán Magyar Óvárra vonult.

Lederer lovas dandára, s a 4-dik hadtest tüzérsége Cseklészen át Pozsonyba ment, onnan pedig Rajkán át Magyar-Óvárra, mely helyen mármost június 26-kán az egész 4-dik hadtest együtt vala.

Paniutine osztálya, Alsó-Széllyről június 25-kén Pozsonyba ért, s 26-kán Rajka alatt a 4-dik hadtest mögött foglalt állást.

Ellenben az 1-ső hadtest — a Schlické, — 26-kán a 4-dik előtt összpontosult Mosonynál, előcsapatával Ötevény felé, s a Reischach dandarából egy bal oldali seregosztálylyal Hédervárnál a Szigetközben.

A 3-dik hadtest a sereg jobb szárnyaúl volt rendeltetve.

A Dossen- és Veigl-dandárok belőle június 23-kán Nagy-Cenknél gyülekeztek össze, 24-kén Szent-Miklósra és Szerdahelyre, s innen 25-kén a Wolff dandárral egyesülve Kapuvárnak mentek. A Schneider (előbb Wyss) dandár azalatt Vittnyédről Veszvény- és Szárföldre vonult, s 26-kán Csoornára ment. Ugyanaz nap a Wolff előcsapatdandára attól jobbra megszállotta Arpást a Rába mellett, Dossen és Veigl Egyedre mentek. A Gerstner dandára, mely a jobb oldal fődözetéül volt rendeltetve, 23-kán Kövesdnél vala, 24-kén elérte Csapodot, 25-kén Mihályit, s 26-kán Szányt.

26-kán tehát a 3-dik hadtest egy irányban állt az elsóvel, s azzal a bal szárnybeli Schneider dandár által volt összeköttetésben.

Az első hadtestbeli Simbschen könnyü dandárból, s a 4-dik hadtestbeli Lederer Károly nehéz dandárból egy tartalék lovas osztály alakított Bechtold altábornagy alatt, a helyett a Benedek előcsapat dandár s a Jablonovszki dandár a 4-dik hadtest egy osztályává egyesített Lobkowitz herceg alatt.

A 2-dik hadtest rendeltetése volt, a Duna bal partján maradni, hogy itt eleve a Csalóköz s az Alsó-Vág védelmét átvegye, később pedig a Grabbe orosz hadtestével egyesülten, kinek levonulására még mindig számítva volt, Komárom bekerítéséhez lásson.

A Pott dandár tehát már június 23-kán elfoglalta a Farkasdtól föl Szeredig húzódó vonalat, a Liebler dandár pedig a Csalóközt, s szemmel tartá a Vág vonalt, mindjárt az érsekújvári Dunába ömlésénél.

Igy Haynau június 26-kán készen volt Győr megtámadására, s az előnyomulásra Komárom ellen. A Duna jobb partján amily nagy aggodalmak uralkodtak működéseinek utjamódja iránt a főhadiszálláson s a főbb osztrák parancsnokok között, úgy bizott maga Haynau, ügyében. „Hat hónap alatt mondá, vége van a háborúnak“ s Ferenc József császárnak, aki most Magyar-Óvárra jött, hogy a működések megnyitásánál ugyanoly módon jelen legyen, mint Miklós seregének átkelésénél a Karpáthokon, — nyiltan megfogadta, hogy a félelem szavára nem fog ügyelni.

De mielőtt Győr bevételét elbeszelnék, előbb után kell pótolnunk, hogy mi történt magyar részről június 21-től 23-dikáig. 21-kén este Görgey Aszódról Gutára kocsizott; itt megtudta, hogy túlhan, az érsekujvári Duna bal partján, ott állnak ama zászlóaljok töredékei, melyek Pered alól korán megfutva, a negyedi hidat elnézték. Nagy bajjal szállítottak át a Csalóközbe.

Még mindig tartott Görgey tőle, hogy az osztrákok a Felső-Vágnál az oroszokkal egyesülve támadólag akarnak föllépni. Hogy Nagy Sándor tevékenységének semmi jele nem volt, megerősíté aggodalmában. Ő ugyanis azon véleményben volt, hogy míg Wohlgemuth őt a Vág és Dudvág között délnek visszanyomta, Haynau egyidejűleg, talán Szerednél, jelentékeny erővel a Vág bal partjára ment, s Nagy Sándort a sereg maradványától egészen elvágta. Összpontosításról a Haynau seregében, még csak nem is álmodozott.

Ő tehát 22-kén reggel haladék nélkül Tót-Megyerre ment a 3-dik hadtesthez, hol persze aztán megtudta, hogy aggodalmai alaptalanok voltak, s Nagy Sándor működés hiányának oka csupán tevékenysége hiányában rejlik.

De ha az osztrákok még nem kezdték is meg a támadást a Felső-Vágon, Görgey még is mindig igen hitte, hogy mielőbb meg fogják kezdeni, amiben különféle jelentések, mintha jelentékeny tömegeket vonnának a folyamon fölfelé, őt megerősíték. Az ő támadása meghiusult, s nem is hitt hozzá juthatni, sőt inkább most tisztán védőleg akará magát viselni, s erre nézve kiadá a rendeleteket; az első hadtest Köpesdnél és Mocsonoknál maradt, a 3-dik Tardoskednél és Tót-Megyernél, a 2-dik egyelőre Gutánál hagyatott, hogy előbb szedje össze magát, s a 8-dik Kosztolányi alatt a Csalóközt oltalmazá.

E szerencsétlen elszakgatási intézményeket oly elégségeknek tartá Görgey egy oly folyam vonal védelmezésére, mint a Vág, hogy részéről Pestre vélt mehetni, ahol, mint véle, jelenlétére most nagyobb szükség van. Ő ugyanis a június 21-dik és 22-dik közötti éjjel azt is megtudta, hogy az orosz főhadserg tényleg átlépte a Kárpáthokat s betört Felső-Magyarországba.

Gutáról, hová a 2-dik hadtestet megszemlélendő még egyszer elment, 23-kán Görgey előbb Tatára utazott, s hosszabb ott mulatás után a központi hadműködési irodában, innen Pestre, hová június 24-kén érkezett meg.

Június 26-kán Pesten miniszter-tanács tartatott. Wysocki első tudósításai, szükségessé vált gyors visszavonulásáról, megérkeztek. Görgey belátta most, hogy többé nincs idő tovább főznie terveit az april 14-dik határozatok ellen, sőt inkább még csak arról lehet szó: fegyvert ragadva a külellenséggel szembe szállani, mire nézve azonban még csak nem is gondolt sikerre, sőt csupán dicsőséges bukást forgatott szeme előtt. E végső tusában minden erő Ausztria ellen fordítottatandó, ez ellen intéztetendett csapás csapásra. Hogy ezt ki lehessen vinni, a meddig csak lehetendett Komáromnál kelle maradni; e szükségességet ő tehát kifejté a miniszter-tanácsban; továbbá azt kívánta, hogy a nemzet ne hagyassék tovább homályban valódi helyzetéről, sőt inkább a kormány egy proclamatiója által haladék nélkül fölvilágosíttassék, miszerint élet-halálharc forog kérdésben, amelyben persze semmi egyéb nem lesz megmenthető a becsületnél. Végre ismételve kívánta Görgey, hogy a kormány tagjai személyökkal álljanak jót az ügyért, melyet képviselnek, s ennél fogva menjenek a sereghez Komáromba.

Ez utóbbi egyszerűen elvettetett, ellenben a többi pontra nézve Görgey helyesléssel látszott találkozni. Azonban igen kétkedett, hogy ez is csakhamar meg ne változzék, miután a miniszteri tanács jócska számú palack mellett tartatott.

27-kén Görgey elhagyá Pestet azon szándékkal, miszerint seregét most a Duna jobb partján egyesítse, támadólag menendő az osztrák seregnek — amint képzelte — gyöngébb része ellen a folyam ezen részén.

Azonban Tatára érkezve, megtudá, hogy az osztrák főhaderő, a támadásra készen össze pontosítva van a Duna jobb partján. Most a védelemre való tekintet tevé szükségessé a magyar hadseregnek, a jobb parton, azon egyesítését, melyet Görgey eredetileg a támadásra tervezett.

Győr bevétele az osztrákok által.

A dispositiók, melyeket Haynau a táborozás megnyitására, Győr elvételére kiadott, a következőket rendelék :

A 3-dik hadtest vagyis a jobb szárny kerülje meg stratégiailag a győri állást bal oldalról, s e végre június 27-kén a derékhaddal Arpásnál, a Gerstner jobb szárny dandárral Marcaltőnél, a bal szárnyával a Schneider kapocs dandárral pedig a 27-dik és 28-ka közti éjjel Bodonhelynél keljen át a Rábán.

Miután ez megtörtént, maradjon a Gerstner dandár Lesházánál a pápai uton jobb oldali fődözetül ; a derékhad vonuljon 28-kán Szent-Mártonra, vagy ha netalán ütközetre kerülne a dolog Győrnél, — éjszakkak Táplánra, a győr-székesfevári uton ; a Schneider dandár okvetetlenül menjen 28-kán Ménfőn át Csanákra.

A 4-dik hadtest közelebbi megkerülésére van szánva a győri állásnak. 27-kén elmegy Lebényre, s előcsapatát Enesére mozditja, így az első hadtesttől balra s a 3-diktól jobbra állást foglal, 28-kán aztán Rába-Patonánál átkel a Rábán, s a Schneider dandárral egyesülten a magyarok bal oldalára kerül, kiknek állását Győr mögött Szabadhegynél lenni föltételezték.

A Bechtold dandár követi a 4-dik hadtestet, a Paniutine osztálya a főágyutartalékkal Lebénynél áll meg.

Az 1-ső hadtest végre 28-kán Abdán át megtámadja a győri állást homlokban.

Június 26-ig nem is gyanítá a központi hadműködési iroda, hogy Haynau főhadereje összpontosítva van a Duna jobb partján. Most azonban nem maradhatott tovább titok, hogy csakugyan valami támadás készül az osztrákok részéről Győr ellen, egyesített erővel.

A Rába vonalon a magyaroknak csak 7-dik hadtestük vala Pöltenberg alatt, mely május elején békésen és otthoniasan letelepedett a városban és körülötte, s főlebb a Buda bevétele óta Székes-Fehérváron át oda küldött Kmety hadosztály, mely az osztrákok fenyegető intézkedéseire Marcaltő köré összpontosult, s a hidakat a folyón leszakasztá.

Egy junius közepén Komáromból hozzá küldött erősítés betudásával, Pöltenbergnek Győrnél 12 zászlóalja, 18 lovas-század, s 47 ágyúja vala, Kmetynek pedig Marcaltő tájékán hatodfél zászlóalja, 8 lovas-század s 17 ágyúja. A magyarok összes hadereje tehát a Rába vonalon 17 $\frac{1}{2}$ zászlóaljra, 26 lovas-századra s 64 ágyúra, — legfőlebb 18,000 emberre ment.

Ez a csekély erő még csak távolról sem állhatott komolyan ellent 60000 embernek, kiket legalább Haynau ellenök akart indítani, kivált azon állásban a Rába-vonalon, melynek sajátságait és gyöngeségeit ismerjük. Győr elsáncolására nézve junius elejétől mindenesetre ismét történt valami, de koránt sem annyi, a mennyi történhetett volna. S ha mindent megtettek volna is, az mind nem használhatott volna semmit. Az egyetlen remény, Győrnél előnyt vivhatni ki, — abban feküdt, hogy a csapatok legnagyobb része a Vág-vonaltól ideje-korán Györbe volt szállítható, hogy ne talán a folyam által még elválasztott osztrák hadosztályokat külön-külön megverje.

Junius 26-dikán tehát a központi hadműködési-iroda elrendelte, hogy a 2-dik hadtest, egy seregosztályt hagyva hátra a Vág szemmeltartására, Gutáról Érsekujvárra vonuljon. Innen aztán csak 27-én hivatott Komáromba. Kiténik innen, hogy 26-án a központi-hadműködési-iroda még mindig nem volt tisztában ügyével, talán még mindig puszta demonstratiót hitt a Rábánál, míg a fő-összetűzközést a Vágnál gyanítá; az 1-ső hadtestnek 27-én, őrségeket hagyva a Felső-Vágnál, Komjáthi-nál kelle összepontosulnia, a 3-dik hadtestnek pedig Érsekujvárra kelle vonulnia.

A Gerstner-dandár az osztrák 3-dik hadtestből, a 26-dika és 27-dike közötti éjjel nehézségekre talált Marcaltőnél a hidverésre nézve. Ő tehát 27-én reggel 2 órakor főlebb, Vár-Keszőnél verete hidat. 8 órára az elkészült, s a hidfőszerű töltés, mely itt a Rába jobb partján fekszik, osztrák vadászokkal meg volt rakva immár, midőn Kmetynek egy mellék-seregosztálya fölfedezé. Ez azonnal Marcaltőre vonult vissza.

Gerstner tehát átkeleszté dandárát s Marcaltőnek vonult. Kmety ezt közeledtére ellenállás nélkül odahagyja, Thászi falvánál foglalandó állást, a pápai út mellett.

Schütte tábornok osztályparancsnok, a ki maga vette át a Gerstner-dandár vezényletét, a hidat Vár-Keszőtől Marcaltőhöz szállíttatá, aztán a dandárt két csatarendben meneszté előre, az egyiket osztályhadoszlopokban, előtte ágyúütegekkel, szárnyain lovasfödözet alatt, a lovasság többi részét pedig tartalékul, s 4 óraker délután megtámadá Kmetyt, kinek gyalogsága részint a faluban, részint oldalvást állt tőle, lovasságának főtömege a balszárnyat képezé, s a központ előtt s a szárnyakon ágyúütegei voltak.

Dacára a heves puskatűznek, melyet a magyarok kezdének, rövididőn fölforgattatott csatarendjük s az osztrák lovasság, mely szemlátomást fölülmúlá a magyarokét, 6 óraker este eldönté Kmety visszavonulását Pápára. Így tehát Kmety el volt vágva Pöltenbergtől, s ez teljesen magára maradt.

Az osztrákok homloktámadásukkal ezen előnyüket mindenestre aránylag jelentékeny veszteségen vásárolták meg. A Gerstner-dandár 65 halottat s 162 sebesültet, mindössze 227 embert veszte, erejének majd $\frac{1}{20}$ részét.

Pöltenberg már 26-án megszállta Győrt, a mennyire védelmére jónak látta; csapatai meglehetősen egyenlően voltak elosztva, mit a védvonal hosszúsága, s a csekély erő mellett, mely fölött rendelkezék, nem igen lehetett szemére háyni.

Révfalut a Szigetközben a jobb szárny legszélén 2 zászlóalj, 2 lovasszázad és 8 ágyu —; Sziget külvárosát az előtte fekvő fácányossal a Duna és Rábca között, 2 zászlóalj, 2 lovasszázad és 8 ágyu —; a bécsi külvárost 2 zászlóalj, 6 lovasszázad és 9 ágyú őrizé Kossuth alezredes alatt; a belvárosban, a Rába jobb partján egy tartalékcsoport állt 2 zászlóaljból s 12 ágyúból, és a kéznél levő csapatok többi része, a Liphay-hadosztály, 4 zászlóalj, 8 lovas-század és 10 ágyú Ménfőnél volt föllállítva, Győrtől délre, hogy, ha a várost a Rábán át megtámadnák kerülni, ellent álljon.

2 zászlóaljnak, 4 lovas-századnak s néhány ágyúnak a Liphay hadosztályából 27-én jókor reggel Tétre kelle vonulnia, az összeköttetést Kmetyvel fölkeresni. Ide délben megerkeztek, s 2 századdal, melyek a Kmety hadosztályától elszakadtak, egyesültek. Miután a Ménfőről kiküldött hadoszlop pa-

rancsnoka csakhamar átlátta, hogy az összeköttetés Kmetyvel többé nem állítható helyre s a hírek, melyek hozzá érkeztek, az immár a Rába jobb partján levő osztrákokat igen erőseknek jelezék, — még 27-én délután visszatért Szemerére. Ugyanoda küldé a 27-dike és 28-dika közti éjjel Pöltenberg a Liphthay hadosztályának egész hátralevő részét is.

Görgey, miután Tatán elrendelte, hogy 28-dikán reggel a 2-dik hadtest Komáromból Győrbe, a 3-dik Érsekújvárra, az 1-ső Húlra vonuljon, hogy Horváth Nyitra-Verebélyről, Görgey Armin pedig 29-én Thuróczból s a bánya-városokból Bácsra térjen vissza, a Garan mellett, — 28-án reggel Győrbe ment; ugyanoda sietett Klapka is, ki a peredi csata után először Komáromba, aztán pedig súlyos betegségbe esvén, hogy jobban magához jőjjön, Tatára ment.

A Wolff előörs-dandára a 3-dik hadtestből a 26-dika és 27-dike közti éjjel, miután röppentyüket szórva a gyöngé magyar hadosztályra, melylyel már előbb Téthnél találkozánk, azt a jobb partról eluzé, — hidat vert Arpásnál a Rábán, mely 27-én reggel $\frac{1}{2}$ 5-re elkészült. A 3-dik hadtest derékhada tehát átkelt, s Téthnek nyomult, melyet délután ére el, miután már a magyarok odahagyták. 28-án Moltke vezérlete alatt, a ki a lebetegedett Schwarzenberg helyébe lépett, tovább folytatá vonulását Szemerének.

Itt a Wolff előörs-dandára rábukkant a Liphthay hadosztályára, mely rövid harc után kivettetett a faluból, de aztán állást fogott a Szemerétől éjszak-keletre fekvő magaslatokon, s lerontá az e magaslatok tövének fekvő Bakony-folyás hidját. Agyútüz oltalma alatt, melybe néhány csekély lovas-csete-paté vegyült, Wolff a hidat helyreállíttatá. Azonban Liphthay már egyáltalán nem gondolhatott további ellenállásra. Már egyrésztől délfelől közelgetett az osztrák 3-dik hadtest Wolff támogatására, s másrésztől hirül jött, hogy az osztrákok nyugatra a szemerei állástól, Bodonhelynél és Babóthnál jelentékeny erővel átlépték a Rábát, s Szemerének tartanak.

Liphthay utócsapata csatározásai között Kis-Megyeren és Szabadhegyen át Hecsére hátrált.

A Babóthnál átkelt osztrák hadoszlop, mely Liphthayt há-

tulról fenyegeté, s ennél fogva visszavonulni kényszeríté, a Schneider-dandár volt. Átkelésénél a folyamon egyáltalán nem akadt ellenállásra, s most éjszakkak fordúlt, a csanaki szőlők felé; itt a Szemeréről visszatérő Liphayval találkozott, ki persze komoly csatára nem is gondolhatott, hanem be kelle érnie azzal, ha magától, visszavonulását fedező ágyútűz által, távol tarthatá.

Wohlgemuth a 27-dike és 28-dika közötti éjjel hasztalan keresett alkalmas kelemet Rába-Patona vidékén. Ámbár a folyam csak 50—60 lábnyi széles volt, sűrű esőzések következtében elönté partjait, s miután a magyarok a töltést itt-ott széthányták, az ár jó-tova terjedett. E fölötti jelentésére Wohlgemuthnak — megparancsolá Haynau, a ki már az Ihászi melletti ütközetről, a 3-dik hadtest szerencsés előnyomulásáról Téthre, s a magyarok erőtlenségéről Györnél, értesítve volt, — hogy Wohlgemuth a bécsi külváros ellen nyomuljon, balján, a Rába mentében lefelé vonván a Jablonovszky-dandárt, mely a Rábán lefelé alkalmas helyet keressen a hidverésre, hogy az összeköttetés a Schneider-dandárral helyre legyen állítva.

E parancs június 28-án reggel adatott ki, mire Wohlgemuth, élén a Benedek dandárral, Lesvárra vonult. Ugyanekkor Schlick parancsot vón a homloktámadásra Abda ellen; szerencse esetén a Rábca mindkét partján, s végre a városon keresztül is előkelle nyomulnia, keletre attól a szent-iványi dombokon foglalandó állást, míg a 4-dik hadtest jobbról fogott hozzája csatlakozni.

Bechtold és Paniutine aztán Györön keresztül követendék őt, Szabadhegynél foglalandók állást, s várandók további utasításokra.

Schlick előcsapata, a Bianchi dandár, 9 órakor indult el reggel Barátföldről az országúton, seregosztályokkal mindkét oldalán; a Sartori-dandár nyomban követte őt, míg balra Reichach a Szigetközben nyomult elő, délelőtt 11 órakor Duna-szeget, Révfalunak tartva, elhagyván.

Bianchi, midőn Abda faluból a Rábca-hidnak nyomult, a magyarok sáncából a Rábca-hid mögül Abdának átellenében, élénk tüzzel fogdatott.

Azalatt azonban a Wohlgemuth előcsapata, a Benedek dandár, a bécsi külváros sáncait annyira megközelíté, hogy az abdai állás, a mely csak nyílt munkálatokat tüntetett föl, a hátról való megtámadtatás veszélyének lön kitéve. Kossuth tehát félórai harc után feladta azt, s a bécsi külváros szűkebb kerületébe vonult vissza, miután az Abda-hid padlóit fölszedeté, s aztán fölgujtató. Vadászok a 6-odik vadász-zászlóaljból azonnal átmentek az égő gerendákon a Rábca jobb partjára, s az osztrák hidászok a hid helyreállításához láttak, mely délután 3 órára készen lett.

Erre a Bianchi-dandár parancsot kapott, hogy csak a 6-dik vadász-zászlóaljat hagyja az Abda-hidnál, s nyomuljon balra Sziget külvárosa ellen. Herceg Liechtenstein Ferenc altábornagy vette át e dandár vezényletét.

Ellenben Bianchinak pótlékkül a Sartori-dandár küldetett az Abda-hidra, s aztán azon át a Rábca jobb partjára, hogy itt a Benedek dandárától balra, a bécsi külváros sáncai ellen nyomuljon. Benedek ugyanis, mihelyt a magyarok az abdai állást feladták, közelebb huzódott a Rábához, hogy itt, a hol a magyar sáncolatok egészen hiányoztak, annál könnyebben betörhessen.

Benedek erősítésére több ágyúüteg vonatott elő, s a Herzinger granátos-osztály tartalékul ment utána két csatarendben. A 4-dik hadtest lovassága Wohlgemuth jobb szárnyára vonatott össze, a Rába felé; miután aztán a Sartori-dandár a 4-dik hadtest bal szárnyán foglalt helyet, Schlick vette át a főparancsnokságot a Rába és Rábca között.

Sartori előnyomulásakor a 6-dik vadász-zászlóalj is lefelé vonult, balra tőle, a Rábca jobb partján, tüzelése által jelentékeny alkalmatlanságot okozott a bécsi külváros sáncolatai legszélső jobb szárnyának.

Kossuth a bécsi külváros nyílt nyugati részéből lovasságával kirohanást tétetett, de az osztrák lovasság túlnyomó száma e ponton, csakhamar visszavonulásra kényszeríté azt, a nélkül, hogy komoly csatára került volna a dolog. Most Schlick 42 ágyút oly módon állítottatott föl, hogy azok a magyar sáncolat körülfogák, s gyilkos tüzzel áraszták el.

Mégis erősen tarták magukat a magyarok.

Azalatt azonban Lichtenstein a Bianchi dandárral sikerrel támadta meg a fécánost s Sziget külvárosát, benyomult az utóbbiba s a Rábcán át a bécsi külváros északi részébe vette magát.

Csaknem egyidejűleg Bianchival Reischach is elfoglalta Révfalu külvárosát, s helyreállíttatá a mosonyi Duna lerontott hidját.

Ez aztán kényszeríté is Kossuthot, ellenállásával a bécsi külváros déli részében fölhagyni.

A mellett egyszersmind még parancs is érkezett Pöltenbergtől annak odahagyására, mely más indokokból eredt. Görgey ugyanis Tatárról mindjárt Györbe sietett, itt Pöltenberggel értekezendő. Pöltenberg nagy reményeket kötött azon ellenálláshoz, melylyel a Liphay-hadosztály az osztrákokat netaláni megkerültökben a Rába jobb partján Ménfőnél föltartóztatandá. Most Görgey elindult Liphayhoz, azonban, mielőtt hozzá érkehetett volna, biztos jelentésekből megtudá, hogy hátrálóban van Szabadhegy felé, s erre parancsot adott Pöltenbergnek, Győrt föladni, mire délután 4 órától fogva minden intézkedés meg lön téve.

Midőn Kossuth, még csak utócsapatával csatározva, a bécsi külváros sáncolatait elhagyá, a 4-dik hadtest tüzésége, nem várva az utána menő gyalogságra, egy — s ugyanakkor a Benedek-dandár más ponton benyomult a magyar sáncolatokba.

A magyarok visszavonulása 2 hadoszlopban Günyőnek történt, a hová igen kifáradtan a 2-dik hadtest is megérkezett Komáromból valamint a 8-adik hadtest egy része Szent-János alá.

Görgey maga fődözé a visszavonulást a lovasság legnagyobb részével.

Különben az osztrákok sem gyorsan sem erélyesen nem üldözték őket. A különféle dandárok egyidejű benyomulása következtében különféle oldalról a városba, a csapatok megfoghatólag össze-vissza keveredtek, s előbb ismét rendezni kelle őket.

Azonban késő este a Wallmoden hadosztály még Gönyőig nyomult, melyet előcsapata éjfélkor ért el; a Bianchi-dandár némi lovassággal a Benedek-dandárból, Szent-Iványra jött; jobbra attól a mézáros-úton a Schneider-dandár Pusztá-Eörkényre, Moltke pedig a 3-dik. hadtesttel a szent-mártoni úton Tényőre ment; Gerstner Gyirmothra vonatott, a Rába mellett. A többi had mind Győrött és Győr mellett, s Lebénynél maradt.

Az osztrákok összes vesztesége a győri csatában csak 3 tisztet s 65 embert — tehát távol sem tön annyit, mint az egy Gerstner-dandaré Thászi alatt, a miből látszik, hogy a hol csak ütközetre került a dolog, az osztrákok azt itt egyedül tűzérségökkel vitták.

A 7-dik magyar hadtestnek 33 halottja, 77 sebesültje, s 373 hiányzója volt.

Bármily jól voltak is az intézkedések Győr megtámadására Haynau részéről megtéve, mégis azt kell mondanunk, hogy ez az osztrákok túlnyomósága mellett, nem nagy mesterség volt, s hogy ugyane mellett rossz intézkedések is elégségesek lettek volna a cél elérésére. Igazi érdeme Haynauinak abban állott, hogy ő a nagy túlerőt meglepőleg összpontosítá a Duna jobb partján, hogy ő Görgey támadása által az Alsó Vágnál az összpontosításban magát sem zavartatni, sem eltérítettetni nem engedé, sőt magát e támadást használá föl, hogy a magyarokat megtartsa csalódásukban, melyben az osztrákok állása és szándékai iránt valának. A magyaroknak azonban mindenesetre szemökre hányandó, hogy oly sokáig hagyták magokat csalódásban tartatni, s ennek oka főleg Görgey legyőzhetlen hajlama volt az ide s tova utazáshoz.

Az osztrákok benyomulása a komáromi zárallásba, a Duna jobb partján.

Junius 29-én Görgey Ácsig folytatá, Czonczópatak mellett, 30 án pedig derékhadával, a komáromi hidfő előtt levő elsáncolt

táborba, — visszavonulását. Kmetyhez 28-kán azon parancsot menesztette volt, hogy Romándon és Kis-Béren át vonuljon Komáromba. Kmety 30-kán Palotánál vala már, midőn ezen parancsot megkapta. Ő tehát csakugyan megkísérlé innen Komáromba juthatni. Az őt sebesen üldöző Haynau által azonban e kísérlete, mint látni fogjuk, meg lőn hiúsítva. A 3-dik magyar hadtest június 29-kén Érsekujvárról Komáromba, az 1-ső pedig Érsekujvárra ment, honnan aztán a következő napokban szinte Komáromba vonatott.

Előcsapatait Görgey 30-kán még Ácsnál hagyta, s egy lovas sereg osztályt tovább fölfelé a Czoncó pataknál, hol azt a mészáros-út keresztül metszi fekvő Nagy-Igmándra mozdított.

Osztrák részről június 29-kén az 1-ső hadtest a Reischach dandárral Gönyőre, a derékhaddal Szent-Jánosra vonult; a 4 dik hadtest a mészáros-úton Bönyig, a 3 dik hadtest Szent-Mártonnak Mező Eörsre ment, a székes-fehérvári úton, a Bechtold lovas osztály Lebényről Győrön keresztül Szent-Iványra, s a Paniutine osztály Hecsére ment; Győrött őrizetül egy zászlóalj hagyatott.

Június 30-kán az 1-ső hadtest Lovadra és Ácsra, a 4-dik Nagy-Igmándra és Csanakra, a 3-dik Csépre és Kis-Bérre, Bechtold Bábólnára, Paniutine Bánára vonult, ahová a főhadiszállás is tétetett.

A 4-dik hadtest közeledésére Nagy-Igmándfelé, az ottani magyar lovas sereg osztály a legnagyobb sietséggel visszahúzódott az elsáncolt tábor mögé; a magyar előrs Ácsnál, ámbár az 1-ső osztrák hadtest még nem érkezett meg, követé e visszavonulási mozdulatot, miután a menekvő huszárokat osztrák lovasoknak nézte, s magát az által megkerülve vélte.

Így Haynau július 1-jén nemcsak a Concó vonalt szállhatta meg ellenállás nélkül, hanem előcsapataival a terjedelmes erdőségeket és falvaeskákat is a patak jobb partján.

Görgey Győr elvesztése után közvetlenül tudatá ezt Kosuthtal, megmondá neki, hogy ő Buda-Pestet nem fődözheti, s tanácslá neki, hogy menjen Nagy-Váradra, ha, mit jobb szeretne, Komáromba nem akarna jönni. Görgeynek, sokszor említett terve szerint, szándéka volt Komáromnál megállani, s innen

az osztrákokra csapást csapásra intézni ; lehetségesnek, ha nem is valószínűnek tartá e mellett, hogy Wysocki is hozzá csatlakozik.

Kossuth, valamint az oroszok bejövetelénél imádságokat s bucsujárásokat rendelt el, s képzeletében a népet minden megengedett, és meg nem engedett eszközzel a haza védelmére fölkelni látta : elhatározá szintén a helységeket elpusztítani s fölégetni, s minden készletet megsemmisíteni azon vidékeken, melyeket föl kellend adni.

Görgey azon meggyőződésre jutott, hogy mindez nem használhatna semmit, s nem ütközhetni meg rajta, ha meggondoljuk, hogy neki valódi sikerhez többé egyáltalán nem volt reménysége sőt vezéreszméje nem egyéb volt, mint a dicsőséges bukás. Legalább hát ne pusztittassék el még hozzá az ország is, ne fosztassék meg polgár, pór, saját szorgalma gyümölcseitől.

Midőn tehát junius 30-kán Ácson polgári biztosok jelentek meg a kormánytól, a falut fölégetni, Görgey ezt megakadályozá, s szenvedélyes fölindulással ült le Kossuthnak irandó : ő nem a kormányért, hanem a nép érdekeért küzd ; ez utóbbiért egy pillanatig sem késnék a fegyvert is letenni. Egy szóval Görgey fölmondott a kormánynak.

Ugyanaz nap azonban, tehát mielőtt ez irás Kossuthhoz juthatott volna, megjelentek Komáromban Csányi László s Aulich és Kiss Ernő tábornok kormánybiztosok. Ezek tudtára adák Görgeynek, hogy a miniszteri tanács elhatározá, miszerint a főseregnek gyorsan Budára kell vonulnia, hogy Pesten át Wysockival egyesüljön, s a délt oltalmazza, ahol most a Tisza és Marosra támaszkodva az összes erőket összpontosítandják.

Ha előbb, aprilis végével, május elején, legfőlebb még junius elején oly elosztása a csapatoknak, miszerint összpontosítás által egy ponton tulnyomóságra jussanak, a magyaroknak valódi előnyöket ígérhetett vala, most már nem úgy állt a dolog. A 2 ellenséges sereg, az osztrák és orosz, oly közel voltak egymáshoz, hogy kezet foghattak egymással s csak is a magyar haderőnek megoszlása, kettőzött tevékenység által támogatva, hárihatta talán még el e mozzanatot. Görgey nézeteivel a kormányrendelet egyáltalán nem egyezett össze. Elte-

kintve attól, hogy még mindig gyanítá, miszerint neki csak a rést Törökországba kellene a kormány számára nyitva tartania, meg vala győződve, — s méltán, — hogy Komáromnál még legtöbbet lehetne kivinni. De miután oly férfiak, mint Aulich, Kiss Ernő, Csányi, kik iránt őszinte becsüléssel vala, könyörgének neki, hogy áldozza föl saját véleményét oly pillanatban, midőn mindenek fölött egységre van szükség, — engedett, s megigéré, hogy a kormányrendeletnek engedelmeskedni fog, s a Duna jobb partján Budára vonuland. Azonban, tévé hozzá rögtön, július 3-dik előtt nem hagyhatja el Komáromot, s akkor is csak azon föltétel alatt, ha Görgey Armin és Horváth, portyázó csapataikkal a komáromi őrséghez csatoltatnak.

E válaszzsal a 3 küldött elhagyá Komáromot.

Ha akaratlanul is, itt azon kérdést kell tennünk, hogy miután Görgey elutazását Komáromból július 3-ára vélte halasztandónak, nem számolt-e arra, hogy az események, azaz az osztrákok előnyomulása csakhamar lehetetlenné fogja tenni ezen elutazást? S minden valószínűséggel erre igennel kell felelnünk.

S Görgey várakozása, melyet föltételeznünk kell, beteljesedett.

Június 30-ka óta a 8-dik hadtestnek 4 zászlóalja álla az elsáncolt tábor jobb szárnyán a monostori 1-ső, 2-dik és 3-dik számú főmunkálatokban s az ezek előtti nyílt védművekben; a 7-dik hadtest a 4-dik — 7-dik számú sáncokat, Uj-Szőnytől nyugatra, a 3-dik hadtest pedig a 8-dik — 10-dik számú keleti sáncokat s a hidfőt tartá megszállva, a 2-dik hadtest az elsáncolt tábor belsejében tartaléknak maradt.

Haynau elhatározá, július 2-kán az elsáncolt tábor ellen nyomulni, hogy ezt lehető közel bekerítse, s egyszersmind az ellenség előtt az esztergomi postautat, Ó-Szőnynek, vagy valami más pontnak megszállása által, a hidfőn alul, — elvágja. Támadás az elsáncolt táborra az egyes hadtesteknek egyenesen megtiltatott. Csak ha a magyarok sáncaik előtt fogadnák e a csatát, volt szabad abba ereszkedni.

Uj-Szőny falván keresztül, a hidfő körül, a sánc-táboron

belül visz a postaút O-Szönyre. Ha az ember a tábort a postaúton nyugatra el akarja hagyni, ugy ez a 3-dik és 4-dik számú hadi művek között történik; 5000 lépésre ezektől az ácsi erdő szélét érni, mely éjszak-nyugati irányban a Dunáig nyúlik, s melyből egy kis rész még a postaúttól délkeletre esik; 9000 lépésnyire a sánctábortól a postaút a Concó patakon visz keresztül, s annak bal partján mindjárt Ács falvába lép.

A postaútból, amint az a sánctábor elhagyja, egy másik, a Duna-út ágazik ki, mely a folyam mentében föfelé, a Monostor mellett halad, s az ácsi erdő legéjszakibb részén keresztül mintegy 10,000 lépésnyire a sánctábor szélétől eléri a Concópatakat.

A Monostor és az ácsi erdő között, mintegy 5500 lépésnyire a sánctábortól, fekszik, a Duna-úttól délre, az ácsi erdőtől egy keskeny földszalag által elválasztva, — egy kisebb berek, a Megyfa-erdő, e magaslaton a Duna- és a postaút a Concópataknál valamivel több mint 4000 lépésnyire —, miután a a postaút még egy kanyarulatot tőn délre, meg ismét nyugatra, — ugyanoly távolságra vannak egymástól. A Megyfa-erdő legdélibb szögellelte még 1350 lépésnyire esik a postaúttól.

Dél felé, mindjárt a 8-dik számú sánc mellett a tábort egy út hagyja el, mely 8000—9000 lépésnyire a sánc szélétől, Pusztá-Csém falvacskája alatt, ezt nyugatra hagyva el, a sánctábor szélétől 12,000 lépésnyire Kis-Igmándot, s 15,000 lépésnyire a Concónál Nagy-Igmándot éri. Félutnyira Pusztá-Csém és a postaút között az erdő mellett fekszik Pusztá-Harkály falvacskája.

A 8-dik és 9-dik számú sánckok között föl mintegy délkeleti irányban, 5000 lépésnyire a sánctábor szélétől az ó-szőnyi szőlők alatt, melyek keletre maradnak tőle, — a mócsai ut halad. Ez Mócsát a sánctábortól mintegy 11,000 lépésnyire éri. Mócsa falva alatt éjszakeleti irányban egy jelentékeny, a Kerek-tó fekszik.

Az egész terület, mely itt szóban forog, dombos, s árkok által sűrűn át van szeldelve; az említett erdőkön s az ó-szőnyi és a Monostor melletti szőlőkön kívül nagyrészt gabnával van

bevetve, mely ezen évszakban elérte magassága tetőpontját, s fölötte gátolta a kilátást.

Julius 2-dikán reggel 5 órakor a 4-dik osztrák hadtest, a dispositióhoz képest Igmándról Pusztá-Csémnek Pusztá-Harkályra vonult elő; Csémtől jobbra az igmándi úton a Bechtold-lovasosztály, s a mögött a csémi magaslatokon a Paniutine-osztály fejtekezék ki.

Mihelyt e csapatok állást foglaltak, balra tőlök az 1-ső hadtest Ács- és Lovadról az erlökbe mozdult elő Uj-Szőny felé, s jobbra tőlök a 3-dik hadtest, a Gęrstner dandárt hátrahagyva Kis-Bérmél, — Nagy-Igmándra ment, ott egyelőre tartalékot képzendő.

Ugy 8 óra felé az osztrákok mozdulatait észrevették a sánc-táborból.

Leiningen tüstént kirontást tétetett több század huszárral a sánc-tábor bal szárnyából; a Bechtold-dandár ellenök ment ezeknek, s visszaveté őket, de az üldözésben első hadvonalával, a Simbschen-dandárral a sáncok lőtávolába került, s hátrálnia kellett; a huszárok most ujonnan kitortek, de Bechtold második hadvonala visszaveré őket.

Miután időközben a 4-dik hadtest bal szárnyát is több lovas-század és üteg kezdé fenyegetni, a Lederer-dandárnak oda kelle mennie, s még tovább balra, a Paniutine-hadosztályának kelle fölállania.

Mialatt a 4-dik hadtest előnyomult, belőle a Benedek-dandár Ó-Szőny ellen küldetett, hogy azt foglalja el s szállja meg, a Simbschen-dandár támogatandó volt Benedeket. Ez valóban visszanyomta a sáncokba a 3-dik hadtest előre mozdított hadosztályait, s dél felé megszállá Ó-Szőnyt.

Az első hadtestből a Sartori-előörs-dandár a Megyfa-erdőben korán reggel magyar csapatokra bukkant, melyeket csakhamar kiugrasztott; az 1-ső hadtestnek többi dandárai ellenállás nélkül érték el az ácsi erdő keleti szélét.

Midőn most 8 órakor a 4-dik hadtest, előnyomulását a harkályi magaslatokról megkezdette: ekkor Schlick az 1-ső hadtestet előbb léptette. Bianchinak követnie kelle a Sartori dandárt. Reichach Bianchitól balra átkelt a Concó patak alsó

folyásán egy Birago féle hídon, jobbra Bianchitól a Ludviglovás-dandár vonult; Schneider egyelőre tartalékul maradt az ácsi magaslatokon.

Reischach csakhamar közelében volt a monostori nyílt elősáncoknak. Ebből heves fegyvertűzzel fogadtatva egy röppentyű-üteget vön elő, mely oly hatalmasan működött, hogy a 8-dik magyar hadtest zászlóaljai, melyek itt a sáncokban álltak, megkisérlék azt kirohanás által nyakukról lerázni. Azonban a kirohanás visszaveretett, Reischach a hátrálókat nyomban követte, hatalmába keríté az elősáncokat a homokhegyen, s saját ágyúikat a futó magyarokra irányzá.

Dél felé tehát, nevezetesen Ó-Szőny megszállása által is el látszott érve a cél, melyet magának Haynau július 2-dikára kitűzött. Ő tehát parancsot adott az elszállásolásra. A 4-dik hadtest menjen Mócsára, Benedek tartsa megszállva Ó-Szőnyt, a Paniutine hadosztálya Puszt-Csémnél, Schlick pedig az ácsi erdőben üssön tábor, Bechtold végre menjen a 4-dik hadtest után Mócsára.

Azonban a dolog egész más fordulatot vön, s a harc megújult.

Klapka egy rövid szabadsági utazásról visszatérván Pestre, július 2-dikán reggel Görgeyhez ment. Az utósó eseményekről beszéltek, s Görgey, mégsem hagyhatván föl buvóskájával, épen arra tevő figyelmessé Percelt, hogy ő könnyen meggátoltathatik Budára vonulásában, miután Haynau utósó mozdulatai oda mutatnak, hogy Haynau támadást szándékozik intézni az elsáncolt táborra, s ezt szégyen gyalázat nélkül csak nem lehet az ellenségnek csakúgy könnyen átengedni sőt védelmezni kell, — midőn az ágyúk a Duna jobb partján a sánc-tábornál megszóltak.

A 2 tábornok csakhamar átment a Duna-hídon, s a hídfőn és Új-Szőnyön át Igmádnak tartottak. Jelentés a csapatparancnokoktól a közelgő esatáról nem érkezett, midőn Görgey szállását a Duna-híd közelében, elhagyták. Útközben megegyeztek abban, hogy Görgey a jobb, Klapka pedig a bal szárny vezényletét vegye át. Az elsáncolt táboron kívül eszerint elváltak, s Görgey a homokhegy, Klapka pedig Ó-Szőny felé lovagolt.

Midőn Görgey az ácsi posta-úton túl vala, egy menekvő csapat-rajjal találkozott, a 7-dik hadtestből, melyet reggel Pöltenberg az ácsi erdő felé mozdított elő, s most Schlick jobb szárnya elüzött; a homokhegy felé mindinkább szaporodtak a futamodók, s midőn Görgey őket föltartóztatni igyekvék, a Duna-partra vivő lejtőkön bocsátkoztak le, a folyam keskeny szélén a sánc-tábor oltalma alá jutandók. Görgey megelőzé őket a sánc-táborban, hogy a part-szél hosszában 2 ágyút állíttasson elő, s a futamodókat kartácsokkal fogadja, mi által azok ismét fölüzettek a part lejtőjén. Az 1-ső és 2-dik számú sáncok mögött huszá roktól fogadtattak, kik őket összeszedék.

Midőn Görgey az említett célből a sánc-táborba ment, a Monostoron levő elő-művek még a magyarok kezeiben voltak, de midőn visszatért, épen elfoglalta már Reischach e műveket, s azoknak ágyúit a futó őrségre irányozta volt, melyet nagy nehezen birtak a huszárok összeszeterelni.

Az egyáltalán Görgey szándéka ellen volt, hogy reggel, midőn az osztrák támadás kifejlődött, az osztályparancsnokok a táborból kirohantak.

Ellenben nem is akará a művek egyikét sem az ellenség kezei között hagyni. Minthogy a 7-dik és 8-dik hadtestbeli csapatokkal egyeleve semmi okosat nem leheté végrehajtatni, Rakovszky őrnagyot vette elő, a 48-dik honvéd zászlóaljjal a 2-dik hadtestből, s meghagyá neki, hogy a Reischach ellenében elvesztett elő-műveket foglalja vissza. Rakovszky előnyomult, s osztályának hátralékát maga után voná.

Pöltenberg is összeszedé a 7-dik hadtestből az összes gyalogságot, melyet csak összegyűjthetett, Rabovszkytól balra az ácsi úton nyomulandó elő.

Reischach azalatt parancsot vön Haynautól az elfoglalt sáncok odahagyására, s épen ebben járt el, midőn Rakovszky rátámadott, Reischach visszavettetett, s Rakovszky egész osztályával utána eredt a Megyfa-erdő felé.

Minthogy egyszersmind az ácsi úton is jelentékeny gyalogtömeg — Pöltenberg — tünt elő, Haynau parancsa, a csata félbehagyására elveszté érvényét.

Ugy látszott, mintha a magyarok most részökről hatalma

san támadólag akarnának föllépni, az osztrákok bal szárnyát vissza akarnák vetni, ezeket Győrrel való összeköttetésüktől elválni, ezáltal a hídfő és a sánc-tábor bekerítését lehetetlenné tenni.

Minthogy Reischach nem volt képes Rakovszky ellenében megállani, sőt inkább ettől hovatovább a Concó-pataknak nyomatott, a Sartori-dandár s a Bianchi-dandár egy része balra vonatott, míg Schneidernek az ácsi postaúton az ácsi erdőbe kelle előnyomulnia, jobbra Ludwigrá támaszkodva, a ki az erdő déli kiszögellete s Pusztá-Harkály között állott.

Ellenök mindjárt Pöltenberg a 7-dik hadtestet vezeti az ácsi úton elő, s minthogy Görgey a szövetségeselek jobb szárnyán már semmi csapatot nem vesz észre, miután a Paniutine-osztály s a 4-dik hadtest már földött táboraikba tértek Csémre és Mócsára, — ő is kimozdítja a 2-dik hadtestnek még hátralevő részét a sánc-táborból. Pöltenberg most tovább nyomulhat balra Pusztá-Harkálynak, s a Schneider és Ludwig dandárok mintegy 5 órakor határozottan megfutamittatnak.

Pöltenberg csapatai megszállhatják Pusztá-Harkályt. 2 12 fontos ágyúüteg s az erősítésül küldött Sartori-dandár sem képes a dolgon változtatni.

A napnak, úgylátszik, határozottan szerencsésen kelle végződnie a magyarokra nézve. Hanem persze most Görgey egész erejének kifejtésével csak a Schlick hadteste állott szemben, s Haynau még ujra jelentékeny tömegeket állíttathatott elő.

Midőn Schlick magát a legnagyobb mérvben fenyegettetve látá, Paniutinehoz küldött, s ettől egy ágyúüteget kért; Paniután azonban, mindenkor kész a „megmentésre“, egész hadosztályát ismét fegyverbe állítá a csémi táborban, s vele a pusztá harkályi magaslatokra vonult.

Mielőtt ezeket elérte volna, Pöltenberg, aki erejének nagy részét az ácsi erdő és a Pusztá-Harkály közötti térségen gyűjté egybe — 8 lovas-századot szedett össze, Pusztá-Harkályon át az ácsi út és Ács felé törendő elő, és a Schlick jobb szárnyát a visszavonulástól elvágandó.

E lovasság elő is tört, de előnyomultában észrvette Paniutine mozdulatait, visszatért hát anélkül, hogy földadatát teljesítette volna.

Most előbb a magyarok bal szárnyához kell fordulnunk. Midőn Klapka itt megjöve, Ó-Szőnyt immár Benedek kezeiben lelé, egy a magyarokra nézve fölötte kedvezőtlen ütközet következtében. Klapka a 3-dik hadtest összes csapatait a sáncok mögé voná, s eltökélve tisztán védőleg viselni magát, míg a jobb szárnyon történendők okot nem adnak neki ezen magatartás megváltoztatására, — lovasságának nagy részét Pöltenberg segélyére küldé.

Pöltenberg és Rakovszky szerencsés előnyomulása alatt az ácsi erdőben s Pusztá-Harkálynak, 4 és 5 óra között Klapka is megindítá 7 zászlóaljjal Leiningent Ó-Szőny megtámadására, míg a 3-dik hadtest gyalogságának hátralevő része a sáncokban maradt. Leiningen a faluba egy elbarrikadirozott hidig nyomult, itt azonban a támadás fönakadt; a magyaroknak hátrálniok kelle, s Benedek még üldözőbe is vette őket. Egy második támadása a magyaroknak szintén nem ütött ki szerencsésebben. Csak végre egy 3-dik rohamra, melyet Klapka amennyire lehetséges volt, az erőd ütegeivel támogatott, — hagyta oda Benedek Ó-Szőnyt, mire különben az osztrák bal-szárnyon történtek nem kevés befolyással voltak.

Midőn Schlick 4 óraker nagy szorultságba jutott, Wohlgemuth is parancsot kapott, a 4-dik hadtestet Csém és Harkály irányában ismét elővezetni. Wohlgemuth épen megérkezett a mócsai táborba, midőn a fegyvertűz Ó-Szőnynél délután újra elkezdődött, erre a Benedek támogatására azonnal megindítá a Jablonovszki-dandárt. De alig indult az el, midőn Haynaunak épen imént említett parancsa 5 óraker megérkezett. Most Wohlgemuth a Jablonovszki dandárt visszaszólitá, s Pusztá-Harkály felé készült indulni.

A Simbschen-dandár, mely az ó-szőnyi szőlőknél állott, észrevette a 8-dik magyar lovas-dandár mozdulatát, mely az ácsi út, és Schlick háta ellen volt irányozva. Simbschen tehát, aki egyébként nem volt elfoglalva, dandárát előmozdítá Pusztá-Harkálynak.

Jablonovszki visszahivatása, Simbschen eltávozta, Wohlgemuth elvonulta következtében Mócsáról, most már Benedek egészen el volt szigetelve, s Klapka vég-támadása ellenében

akkor, midőn mindezekről már értesülve volt, s elszigeteltségét átlátta, alig próbálhatta Ó Szőnyt megtartani akarni.

A mondottakból kitünik egyszersmind, hogy 6 óra után minden felől erős tömegek közelegtek a szövetségesek részéről Schlick támogatására, Simbschen, Wohlgemuth, Paniutine.

Midőn Görgey a szövetségesek különböző hadoszlop-élelinek közelgetését észrevette, egyszersmind hirül vevé, hogy Klapka hasztalan igyekszik Ó-Szőnyt visszafoglalni. Pedig Ó-Szőny birtoka szükséges volt, ha a Duna jobb partján a sereggel Budára akarnak vala vonulni.

Görgey, aki a 2 dik és 7-dik hadtest szerencsés működései mellett egy ideig azon gondolkozott, hogy teljes győzelmet vivjon ki, fölhagy e gondolattal; de folytatólagos erős támadásai által a jobb szárnyyal, vissza igyekszik tartani a szövetségesek csapatait Klapkától és Ó Szőnytől.

Pöltenberggel 24 század huszárt vonat össze, kikkel az Puszta Harkály és az igmándi út között nyomulna elő.

Pöltenberg előnyomúl; ekkor azonban balján megjelenik a Simbschen dandár s rátamad; Pöltenberg huszárainak bal szárnya elszakad; Görgey maga, azt újra előre birni megjelenik e szárnyon; de míg ő a huszárok vonala elé ugrasztva, ezeknek sapkájával integet, az összevissza zajló lovas osztályok rohájában egy vágást kap födetlen fejére.

Azalatt Pöltenberg huszárainak jobb szárnyát Paniutinénak, aki a Puszta-Harkálytól délre eső magaslatokat szállá meg, összes ágyúütegei fogadják, s szalasztják is meg.

Görgey parancsot ad Pöltenbergnek, hogy szedje össze lovas századaít, még egyszer ismételni akarja a támadást, s azt nagyszerű tűzértámadással szándékozik összekötöni.

Pöltenberg össze is szedi ismét a huszárokat. Mielőtt azonban a készülétek az új csatára megtétetnének, már az osztrákok ismét visszavonultak a magyarok lőtávolából; azonkívül az ágyu is egészen elhallgatott Ó-Szőnynél, miből azt következteti Görgey, hogy a helységnek már Klapka kezei között kell lennie, s már esteledni kezdett.

Görgey is, ki különben meglehetősen meg volt elégedve a nap eredményével, abbanhagyá hát a harcot, s a 2-dik és 7-dik

hadtestek osztályainak, melyek részint a Concó patakig hatoltak, részint föntarták magokat az ácsi erdőben és Pusztá-Harkálnál, parancsot adott a visszavonulásra, a sánc-táborba.

Igy végződött ez emlékezetes nap. Az osztrákok halottat 5 tisztet és 131 közlegényt, sebesültekben 28 tisztet és 546 közlegényt, hiányzóknban 2 tisztet és 160 közlegényt, összesen 872 embert vesztek; az oroszoknak, kik fennen hirdetéek magokat az osztrákok vagy legalább Schlick megmentőinek, veszteségük 4 halottat, s sebesültet 3 tisztet és 11 közembert, összesen 18 embert tön. A magyarok veszteségöket maguk úgy 1500 halottra és sebesültre teszik; a 7-dik hadtest maga 557 embert veszett.

A szövetségesekek részéről július 2-kán este az első hadtest a Sartori dandárral az ácsi erdőben, a Ludwig dandárral Harkálnál, a Schneider dandárral az ácsi magaslatokon, Bianchi Ács falvánál, Reischach a Concó patak előtt, a Paniutine osztály Csémnél, a 4 dik hadtest s a Bechtold lovas osztály Mőcsánál s végre a 3-dik hadtest, mely a csatában nem vőn részt, Nagy-Igmádnál állt.

Haynau dispositiói július 2-kán sokrészről megtámadtattak, de különösen, könnyen megfogható okokból, az oroszok által; mivel tudniillik nekik Haynau minden ütközétét úgy tetszik föltüntetni, mintha ezek csupán a Paniutine hadosztálya által lettek voltak megnyerve, s annak jelenléte, s erélyes föllépése nélkül, 18 embernyi veszteséggel, menthetlenül el lettek volna veszve.

Voltaképen csak az tünik ki, hogy Haynaunak azon nehézségekkel kelle küzködni, melyek akármely hadvezér előtt fölmerülnek, aki egy hadsereget, s egy sánc-tábor — s több vizmosás — környezte erődet be akar keríteni, ha nem háromszor vagy többször akkora erővel rendelkezik. Hogy az ácsi erdő egész területét csak az első hadtesttel szállotta meg, az csak dicséretére válik, mert egy erdőre sok csapatot fordítani, való-ságos pazarlás. Persze, hogy aztán az erdőben pusztá védelemre kell szoritkozni, s azt a támadásra csak annyiban vehetni igénybe, amennyiben e célra, annak oltalma alatt a hadtömegeket észrevétlenül gyűjthetni össze; s ez ellen nyilvánvaló hiba

követtetett el, főleg a Reischach dandár előugrasztása által. Egy másik hiba Benedek elküldése Ó-Szönyre volt. Ez helytelen sokat akarás volt.

Különben Haynau főhadereje a részéről szándékolt ütközetre épen a legalkalmasabb ponton, t. i. az ácsi erdő s az igmándi út között volt egyesülve. Itt a 4-dik hadtest, a Paniutine hadosztály s a Bechtold lovas osztály mellett a 3-dik hadtest is fölhasználtathatott, ha csak tartalék gyanánt is. S az erők ez egyesítése, amennyire egyáltalán emberi előrelátás használ, bármely nem Haynau által szándékolt csata esetére is elégséges leende. Mert vagy elkövetik a magyarok, maguk lépve föl-támadólag, azon hibát, hogy az ácsi erdőt támadják meg; s ez esetben huzamosan ellent lehetne állni nekik, s az összpontosított főhaderővel bal oldalukba lehetett kerülni; — vagy az igmándi úton támadnak a magyarok, ekkor mindig könnyű vala erős homlokzatot állítani ellenükbe, a legkisebb aggodalom nélkül a visszavonulási vonalat illetőleg.

A magyarokra nézve július 2-dika igazi véletlen volt. Az egyes csapatvezéreknek megvalának ugyan utasításaik, de az ügymenet hiányos volt. Amint másutt is megszokott történni, hogy a tábornokok a nyert dispositiókat alig olvassák el, s aztán azon panaszkodnak, hogy nem volt a főparancsnok szándékairól tudomásuk, úgy történt itt is. Az egyes csapatok kitérése a sánc-táborból, mihelyt az osztrákok előtűntek, mielőtt szándékukat tulajdonképen napfényre hozták volna, teljességgel ellenére történt Görgey akaratának.

Egy döntő ütközet tervének, — milyenbe a magyarok bosátkozni akartak volna, — amint az Görgey agyában idő folytán kifejlett, nyilván oda kelle irányoztatnia, hogy pusztá demonstratiók által, de melyek élénken leendének végrehajtandók, — az osztrákok jobb szárnya erősen elfoglaltassék és ingereltessek, mire Benedek elküldetése Ó-Szönyre a legjobb alkalmat nyújtá, aztán pedig Pusztá-Harkályra irányoztassék a komoly támadás. Sok erőt fordítani támadólag az ácsi erdő ellen, ez bármely körülmények között sem használandott semmit. Bár-mel támadás el fog lankadni egy erdőben, s itt mindenkor

föl tartható döntő előnyomulása aránylag csekély erővel is annyira, hogy döntő előny kivivása egyáltalán kérdésessé válik.

A komáromi és Komárom alatti események július 2-től 11-kéig.

Görgey megsebesüléséről a komáromi ütközetben, sok hir és monda szárnyalt. Mig némelyek egyszerűen azt állíták, hogy a tábornok egy lovas csata hullámozása közben sebet egy ellenséges lovastól kapta, mások a tettet saját kísérete egyik huszárnak tulajdoníták. Ezek azonban ismét azon véleményre nézve oszlottak meg, vajjon a mythicus huszár saját ösztönéből, talán személyes gyűlöletből követte e el a tettet, vagy a kormánypárttól volt-e fölbérelve, az alkalmatlan tábornokot láb alól eltenni, vagy maga Görgey bérelte e föl őt, hogy aztán vádolnia lehessen a kormánypártot, s a főhadserég rokonszenvét, melylyel az különben is ragaszkodott hozzá, még inkább fokozza. Görgey ellenségei között nem kevesen voltak, akik, hacsak suttogva is, ez utóbbi nézetet terjeszték, arra figyelmeztetvén, hogy a tábornok e napon, ki különben a külsőségekre csekély súlyt fektetett, új fényes tábornoki egyenruháját hordá, továbbá merész előugratására a huszárok hadvonala elé, s fővegének levételére. S aztán persze az is hozzátétegetett, hogy a seb csekély, s hogy Görgey orvosával egyetértve annak súlyát túlszinli.

Hogyan jöhettek e hírek szóbeszédbe, nagyobbbrészt az előbbiekből derül ki, s most részben még jobban ki fog derülni.

Annyi bizonyos, hogy Görgeynek egyelőre az ágyat kelle őrzenie, s hogy neki minden foglalkozás orvosilag megtiltatott. Klapkának, mint a legközelebbi kor tábornoknak, — kelle tehát egyelőre a sereg parancsnokságát átvennie.

A legszerencsétlenebb zavarok kora állott be.

Midőn Kossuth Görgey lemondási levelét június 30-kán megkapta, elhatározá őt a főparancsnokságtól visszaszólitani, s helyébe Mészároost nevezni ki.

Az illető rendelkezés július 1-jéről azonnal közöltetett a főszereg összes osztály-parancsnokaival. Klapka a hozzá intézett példányt, a csatatérről s egy értekezletről visszatérve, Görgeytől vevé 2-án késő este. Egy külön levélben Klapkához ez föl szólítottatott, hogy támogassa Mészárosot, minthogy Kossuth lehetőnek vélte, hogy Görgey nem fog engedelmeskedni. A hadügy-ministerséget különben megtartandá Görgey.

Mészáros július 2-án minden hihetőség szerint fölötte kedvetlenül, de gyöngye levén Kossuth kérelmeinek ellenállani, — egy gözössel Pestről útnak indult. De midőn a hajó az almási magaslathoz ért, s az ágyúszó Ó-Szőnytől egész közel hallszott, azt hívé, hogy Görgey épen Budára készül keresztültörni, a mint a kormány kíváná, vagy azt vélé, hogy a Duna jobb partját a magyar dunai sereg többé egyáltalán nem használhatja utul, egy szóval ezen ürügy alatt megfordittatá a gözöst, s mitsem végezve, visszatért Pestre.

A Klapkához irt magán levélben azt mondá Kossuth, hogy Görgeyt azért szolitja vissza, mivel megszegte szavát az iránt, hogy a sereget Budára fogja vezetni. Ez ok nem lehetett a valódi, mert Csányi kormánybiztosnak, Aulich és Kiss tábornokoknak Görgey világosan kimondá, hogy ő július 3-dika előtt nem hagyhatja el Komáromot. Erre vonatkozólag tehát nem lehetett szöszegő, ha július 1-jén, midőn a levél Klapkához iratott, még Komáromnál állt.

Az igaz ok az volt, hogy Görgey lemondási levele június 30-káról személyes ellenségeinek, Dembinsky- és Percelnek, kik már régóta sürgölék Görgey visszahívását Kossuthnál, ki pedig az utóbbitól már oly sokat fölvelt, s kinek már régóta tudnia kellett, hogy az ő és Görgey nézetei messze eltérnek egymástól — viz vala malmokra.

Görgey visszahívása, mely július 3-án a táborban közhírré lön, itt, különösen a 7-dik és 3-dik hadtestnél nagy izgalmat idézett elő, melyet a kormány ellenei, Görgey vak követői és pártja minden módon szitottak.

Klapka első teendőjének tartá, a fenyegetődző szakadásnak a táborban elejét venni. Megfontolta, hogy nem tanácsos itten, hol a csapatok egész erejére szükség van, hol a kormány

sem egészen ment a hibától, sem teljes hatalommal nem bír, tizedeléssel, ónnal és löporral segíteni a bajon. Ő tehát osztályparancsnokait s tábor karának legöregebb tisztjeit július 4-kén reggel hadi tanácsra hívá össze a 8-dik számú redoute-ba. Itt fölszólítá őket, hogy legyenek bizalommal a kormány iránt, hogy Görgeynek lehetetlen két oly fontos hivatalt, mint a főparancsnokság és a hadügyminiszterség együtt sikeresen betöltenie, hogy e szempontból kell fölvenni a dolgot.

Majdnem egyhangúlag oda nyilatkozott a haditanács, hogy a sereg egy vezérhez sem viseltetik oly bizalommal, mint Görgeyhez, s ha ennek hivatalai egyikét már épen le kell tennie tegye le a hadügyministerséget.

Klapka és Nagy Sándor hát Pestre küldettek, a sereg kívánatait a kormánynak megvinni, míg a tábor fölötti parancsnokságot ideiglenesen Leiningen vette át.

Még mielőtt Klapka és Nagy Sándor a gözösre léptek volna, három irat érkezett Komáromba, mind a három július 3-káról. Az első Mészárostól Görgeyhez intézve, fölszólítá ezt, hogy nyilatkozzék, vajjon akar-e engedelmességni a kormánynak vagy sem; ha Pestet 48 óra alatt elérheti, úgy még lehetséges lenne a Dunán átkelnie. Kmety, miután az osztrákok által Komáromtól elvágatott, Paksra rendeltetett, az Alsó-Dunánál, hol már hid veretik számára.

A második irat Kossuthtól Klapkához volt intézve, ez benne oda utasított, hogy 18000 emberrel maradjon Komáromban, a sereg hátralevő részét Nagy Sándor Pestre vezesse.

A harmadik irat végre Mészárostól Klapkához intézve, csak közelebbi részletezése vala az előbbinek; ha a sereg többé a jobb parton nem jöhetne Pestre, jöjjön a bal parton, s ha Komáromnál kényszerülne maradni, Klapka vegye át annak vezényletét.

A kormány tehát szilárdan ragaszkodott Görgey visszahívásához a hadseregtől. Klapka és Nagy Sándor sietve Pestre mentek, hol július 5-én reggel érkeztek meg. Kossuth megbízásuk következtében ministertanácsot tartott, melyen Mészáros, mint főparancsnok és Dembinsky, főszállásmester minőségben szintén résztvettek.

A kormány és a sereg közti nehézségek kiegyenlítésére nézve abban állapodtak meg, hogy Mészáros tartsa meg ugyan az összes seregek fölötti főparancsnokságot, de Görgey is maradjon meg a fel-dunai hadsereg parancsnokságában, s csak azt kellend neki kijelentenie, hogy a hadügyministerséget leteszi, s Mészárosnak magát alája fogja rendelni.

Ez alkalommal Dembinsky hadi tervét is előterjeszté, mely most a kormány részéről minden határozatnak és rendeletnek alapjává lön, s abban állt, hogy az összes erőket a Maros és Tisza között kell összpontosítani, s csak innen kell aztán az ellenséges haderő egy része ellen támadólag föllépni. Mint Dembinsky nyíltan megjegyzé, azon esetben sem kell, ha sikerülne a felső-dunai sereget Percel tartalékseregével, melynek alakulásáról már föntebb szözlöttünk, — ideje-korán egyesíteni, — csapást kísérleni meg e területen az oroszok ellen, hanem dacára annak a visszavonulást a Maros és az Alsó-Tisza közé tovább kell folytatni. Percel, mig az egyesülés a fölső dunai sereggel létre jövendett, csupán demonstrálni fogott az oroszok ellen.

Egy szóval Dembinski a szövetségesekek sokkal túlnyomó erői egyesítésének, a mennyire lehetséges vala, elejét akará venni, s a mellett a hatáskört, melyen a magyarok még szabadon mozoghattak, lehetőleg összeszorítani.

Klapka és Nagy Sándor július 5-én délben ismét visszaindultak Komáromba, hol még azon éjjel megérkeztek. 6-án korán reggel aztán Görgeyhez mentek, s Klapka átnyujtá ennek Kossuth rendeleteit. Csányi minister egy magán levelével együtt, melyben őt e derék férfiú kérve-kérte, hogy magán érdekekből ne dolgozzék most ellene Magyarország összes erői összpontosításának.

Csak egy pillanatig mutatott Görgey kedvetlen hangulatot Kossuth rendeletei fölött; aztán azonnal megirá kérvényét elbocsáttatása iránt a hadügyministerségből.

Ámbár az orvos megtiltá Görgeyvel hivatalos tudósításokat közölni, ő Mészárosnak főparancsnokká neveztetéséről, Dembinsky terveiről sat. egy Pestről jövö tiszttől, kinek valami magán tudósítást kelle ő vele közölnie, beszédközben előbb értesült, mintsem Klapka és Nagy Sándor visszatértek volna; s

azonnal el is határozta, csak most maradni meg igazán Komáromnál, s ama működési terveknek kezére nem dolgozni. Még csak az volt hátra részéről, hogy az eszközöket ellentétben a kormány rendeleteivel, megszerezze magának. Így először is megírakérelmét elbocsáttatása iránt a hadügyministeriumból, hogy mindenki előtt törvényesen biztosítsa magának továbbra is a felső-dunai sereg vezényletét.

Erre még július 6-dikán délelőtt hadi tanácsot tartott szállásán.

Mielőtt az összeült volna, Klapka magához gyűjté az osztály-parancsnokokat, s eléjük adá, hogy immár nagy ideje, az elindulásról gondolkozniok, s hogy Bayer ezredesnél sürgölni fogja a dispósitióknak valahára kiadatását.

A haditanácsban, melyben a csapatvezéreken kívül Bayer is részt vön, egészen más célt tűzött ki Görgey magának. Ő azon határozatot akará keresztül vinni, miszerint maradjanak Komáromnál; ezt azonban nem volt szabad nyíltan kimondania. Midőn előadásában eleinte kevesebb meggondolással valódi szándékát felfödözte, Klapka azonnal ellene szegezte magát, s kifejté, hogy most alig gondolhatni többé csatára a Duna jobb partján, hanem az oroszoknak kell neki esni, s azokat megverni iparkodni, kivált pedig az ország erőit egyesíteni. Nagy Sándor Klapka véleményében osztozék. Most azonban Görgey egy kétségbeesett hivatkozást tön a tábornokok bátorságára: hisz, mondá, ő is az Alsó-Dunához és Tiszához akar vonulni, csak az a kérdés, hogy az utat oda gyalázatos futással biztosítsák-e magoknak titokban a Duna bal partján, vagy pedig csata által az osztrákok ellenében, a jobb folyam-parton.

Ezzel Görgey lefegyverzé Klapkát. Nagy Sándor is a jobb parton való áttörési kísérlet mellett nyilatkozott. Csak némi módosítás lön mégis indítványozva és elfogadva, mely szerint, ha az áttörési kísérlet nem üt ki szerencsésen, a sereg elvonulása a Duna bal partján menjen végbe.

Ebbe bele kellett egyeznie Görgeynek, legalább időt nyert. Most el lön határozva, hogy július 9-én fog az áttörés megkísérletni, s hogy azt Klapka vezényelje, minthogy Görgeyt még mindig akadályozá sebláza.

A hadi tanács után Görgey állapota megmagyarázható fölindulása következtében jelentékenyen rosszabbult, úgy hogy veszélyesnek látszék, vele valami fontosat közölni.

Pedig ez fölötte kívánatos lett volna.

Julius 6-án késő este egy irat érkezett ugyanazon datummal Kossuthtól Klapkához, melyben jelenti, hogy az oroszok a Tisza bal partján Debrecennél állanak, s Percel Wysockitól követve a tartalék-sereggel őket Szolnokon át visszanyomni készül. Erdélyben minden jól megy, dacára az oroszok betörésének. Kossuth biztosan föltevé, hogy a felső-dunai hadsereg július 7-én Komáromot el fogja hagyni. Ugyanazon levélben el lön rendelve, hogy a politikai fondorkodások szűnjenek meg a hadseregben s a hadi-tanács ezután csak katonai tárgyakkal foglalkozzék. Hogy e tekintetben a hadsereg ellenőriztessék, Ludwig eddigi kormánybiztos helyébe az erélyes Bónis Sámuel államtitkár léptetik, kit illő fogadtatásban kell részesíteni.

Mindenesetre föltűnőnek kell látszania, hogy e parancsok Klapkához voltak intézve, holott a július 5-diki megegyezés szerint Görgey visszahelyeztetett a felső-dunai hadsereg főparancsnokságába. Csak a Görgeyben való bizalmatlanság s nem betegségének tekintetbe vétele dictálhatta Kossuthnak ez irást. Ha csak az utóbbi jött volna nála tekintetbe, az iratot egyszerűen a felső-dunai hadsereg főparancsnokságához címezhetete volna, viselte légyen azt aztán tényleg bárki.

Klapka most először Bayer ezredesnek kijelentette, hogy a serég tovább időzése iránt Komárom alatt, a felelősséget nem vállalja magára; kérdé hogy lehet-e Görgeyvel egynémely dolgot közleni, s fölszólítá, hogy adja ki azonnal a dispositiókat az 1-ső, 3-dik és 7-dik hadtest elvonulására, oly módon, hogy az 1-ső július 7-én viradóra utra kelbessen, a többiek pedig főzés végeztével utána indulhassanak.

Bayer csakhamar kiadá a dispositiókat, a nélkül, hogy Görgeyt tudósította volna.

Julius 7-én, reggel 4 órakor az első hadtest kivonult az erődből, a Duna bal partján le Vácra menendő, a beteg Görgey ablaka alatt. Egy az ablakban álló szárnysegédétől vette Görgey e kivonulás első hírét.

Szerfölött följindulva, hogy a haditanács határozatának ellenére ily fontos rendeletet bocsátának ki minden tekintet nélkül ő-rá, Görgey megírta a szolgálatból való végleges elbocsátása iránti folyamodványát. Ennek hire gyorsan elterjedt a hadseregben, s nagy izgalmat idézett elő a 3-dik és 7-dik hadtestben. Pöltenberg és Leiningen Klapkához sietének, s fölszóliták őt, hogy dolgozzék ellene a Görgey szándékának, s fordítsa el a sereg végfelbomlásának veszélyét. Klapka megróttá Bayert, hogy ez Görgeyt nem tudósítá a dologról, holott pedig, úgy látszik, ez képes lett volna e tudósítás vételére. Bayer az orvos rendeleteire hivatkozott.

Ez alkalommal először hallá Klapka azt is, hogy a főbb tisztek nincsenek távol az Asztríávali alkudozás eszméjétől, — a min eddigelé — de persze már többé nem, — Görgey úgy szeretett lovagolni.

Ily körülmények között, hogy legalább a sereg gyalázatos meghasonlásának elejét vegye, tanácsosnak tartá a vezénylő tisztek többségéhez állani, kik az áttörés megkísérlése mellett voltak, a hadi-tanács határozata szerint.

Nagy Sándor, a ki július 7-én Bátor-Keszibe ért s erről Mészároszt értesíté, mire ettől azon utasítást nyerte, hogy 8-dikán Vácra, s 9-én Gödöllőre vonuljon, — most Klapkától azon parancsot vette, hogy forduljon vissza Komáromnak, s ő a mily habozó természetű volt, azonkívül tagadhatlanul dilemma között lévén, ez utóbbi parancsnak engedelmeskedett.

Egy küldöttség lön összeállitva a főbb tisztekből, hogy Görgeyt rávegyék, miszerint szándékától álljon el, s vigye továbbra is a felső-dunai hadsereg parancsnokságát (vezényletét). E küldöttség ellenében Görgey minden tartózkodás nélkül kereken kimondá, hogy őt követni annyi mint ellenszegülni a kormánynak. Mindazáltal a követség nagyobb része megmaradt kérelme mellett, s Görgey, kinek ez által a sereg vezérei testestül lelkestül lekötötték magokat, megtartá a főparancsnokságot.

Ámde most Klapka a legkomolyabban eltökélte magát, elbocsátatását kérni. Mindig igyekezett ő, az egyetértést a kormány és a hadsereg között föntartani. Most látta, hogy minden hasztalan volt.

Hanem Görgey egy mesterfogással élt, mely már többször, s ekkor is sikerült neki. Katonai becsületénél ragadta meg Klapkát, emlékezteté őt, hogy ő-maga, sebe miatt nem vezényelheti az áttörési kísérletet, ezt Klapkának kell magára vállalnia. A komoly összeütközés elől az ellenséggel, csak nem fog megugrani.

Klapka sorsára hagyatkozék, de az egyes vezérekkel megfogadtatá, hogy az áttörési kísérlet után, bármi eredménye legyen is annak, vele együtt a felső-dunai hadsereg egyesítésén a tiszai tartalék-sereggel fognak működni.

Azon szándékában, miszerint az áttérés 9-dikén kísértésék meg, Klapka a központi-hadműködési iroda által lön megháborítva, mely még többféle ellenvetéseket tudott tenni, melyek nyilván arra voltak számítva, hogy az időt Komáromnál elvesztesse. Görgeynek kétségkívül az vala szándéka ezen idő alatt, miszerint az események csomóját annyira bonyolítsa, hogy ne hagyhassa el többé Komáromot. Azon reményében, miszerint ez neki sikerülend, megerősíték őt különféle levelek Mészárosról.

Egy július 7-dikéről költ levelében ez maga azon tanácsot és parancsot adja Görgeynek, hogy, miután az osztrákok Komárom alatt a Duna jobb partján már megfészkeltek magokat, hát maradjon inkább az egész sereggel Komáromban, s csak 3000 lovast indítson utnak Paksra a déli hadsereghez, kiknek ugy sem veheti hasznát Komáromban.

Erre aztán persze csakhamar egy másik irat érkezett 8-káról szinte Mészárosról, azon hír vétele után írva, hogy a 6-dikai hadi-tanácsban elhatározottat, a Duna jobb partján az osztrák seregen keresztül törni. Mészáros ebben azt írja Görgeynek, hogy ő személyesen akart Komáromban megjelenni, de ellenséges csapatok Budához közelléte által, valamint az esztergomi hid lerontása által ebben meg lön gátolva. A buda-pesti lánchidnak az osztrákok közelléte miatt használhatlanná kelle tétetnie, a Duna jobb partján netalán keresztül tört magyar hadsereg tehát nem veheti hasznát, hanem meg van parancsolva, hogy a paksi hid, ha Kmety átkeltendett is rajta, meghagyassék.

Julius 9-dikén egy új levél érkezett Mészárosról, a ki már

tudta Nagy Sándor eltávozását Komáromból, s Klapkának nem-sokára aztán meghiusult szándékát, miszerint a Duna bal partján Komáromból Vácra vonuljanak. E levél, 9-kéről kelezve, Görgeyhez volt intézve. Mészáros komolyan kérdé őt, hogy szándékozik-e engedelmeskedni a kormánynak, s akarja-e a hadsereget Pestre vezetni, vagy nem. A bal parton még lehetséges a mozdulat, miután az oroszok állítólag július 8-án még csak Harsányt érték el, Miskolcnál. Azon esetre, ha Görgey a jobb parton vonulna, a hid-szerelvény, melynek segélyével Kmety a Dunán átkelt, Bajánál álland. Ott 24 óra alatt hid verethetik. Azonkívül meg vannak a szükséges előkészületek is téve, 15000 embernek átszállítására a Dunán 24 óra alatt, lőszerestül s minden készlettel együtt.

Görgey ez iratot átszolgáltató Klapkának azon megjegyzéssel, hogy e szerint sürgetőleg parancsoltatik az osztrákok mihamarabbi megtámadása a jobb folyam-parton.

Végre még egy irata érkezett Mészáros tábornoknak július 10-dikéről korán reggel, mely szerint július 9-én Jász-Berélynél kozákok mutatkoztak volna. Wisocki a Tisza-vonal védelmezésére Szolnokba vonul, Görgey vonuljon hát mindenesetre a bal parton Vácra, onnan a vasut mentében aztán Szegedre; de ha itt nem találna keresztüljuthatni, vonuljon vissza Komáromba.

Ez irat, mely különben már semmi befolyást nem gyakorolt a korámomi eseményekre július 11-dike előtt, Szolnokból volt kelezve.

Görgey jelentéseire a június 28-diki győri ütközet kimeneteléről, s Ludwignak, a fel-dunai hadsereg kormánybiztosának azt közelebből részletező tudósítványaira, melyek még sürgetőbben tanácsláak a kormánynak, Pestről menekülni. — Kossuth július 3-dikától fogva az egész ruha- és munitiókészletet, az archivumokat, a fegyvergyárt s a bankjegy-sajtót Pestről Szegedre hordatta, mely a kormány új székhelyéül tüzetett ki, s július 8-dikán és 9-dikén magok a kormány tagjai is elhagyák Pestet, Cegléden keresztül Szegedre menendők. Valamint minden áttétele a kormányszéknek, úgy ez is ismét némi zavarral és főnakadással volt egybekötve, melyek névszerint a fizetés

hiányában is jelentkeztek, minthogy a bankóprés utaztában nem működhetett.

Most forduljunk az osztrák hadsereghez s nézzük, hogyan tölté ez el a július 2-dika és 11-dike közti időt.

A 2-dik hadtestből a Colloredo-hadosztály immár július 1-jén Kőszegfalváig, a Vág-duna mellett, s Aranyosig a nagy Dunánál, mozdítottatott elő a Csalóközben. Eleinte az itt állomásozó magyar csapatok ellenállás nélkül Ujfalura és Német Örsre hátráltak, aztán persze délután ismét előtörték, mire jelentéktelen csetepaté fejlődött. Ennek következtében a magyarok ismét visszavonultak. Az osztrákok most megerősíték Aranyost, s Lovadnál hidat vertek a nagy Dunán, a Német-Óvárról magokkal hozott anyagokból. A híd július 7-dikén készült el. Hidfőül még a télen megkezdett hadiművek szolgálhattak, melyeket a magyarok nem dúltak föl, s melyek most nehéz ágyutelepekkel lönek fölfegyverezve. Mindezen intézkedések a legkisebb háborítás nélkül tétettek meg.

A Pott dandár a Vágnál maradt, Szerednél ismét hidat vert, s megszállotta Szemptét, a Vág bal partján. Később Érsekújváron és Hetényen keresztül Komárom bekerítésére kelle vonulnia, s itt némileg Grabbe orosz hadtestének előcsapatát képeznie, kinék közreműködésére Komárom bekerítésnél az osztrákok még mindig erősen számoltak.

Grabbe hadával június 15-dikén útnak indult Farkasfalváról, s 17-dikén Alsó-Kubinba ért, ahol a Sasz hadosztályát fölvaltotta, csupán azon megbizatással, hogy nyugati Galiciát fődözze. Ő Alsó Kubinból több apró hadmenetet intézett Görgey Armin hadoszlopának egyes csapatai ellen; így június 20-dikán Rózsahegyre csapott ki, melyet rövid harc után megszállott; 22-dikén pedig Parnicán át Turányra, honnan a szucsáni Vághídat s Szent Márton helységét elfoglaltatta, mire azonban ismét visszatért Alsó-Kubinra csak Rózsahegyét tartván megszállva előcsapatával. Nemsokára aztán azon — nyilván a magyaroktól kipattantott hírt vette, hogy 15,000 magyar közelit Besztercebányáról Szent-Miklósnak, a Vág mellett; ennek következtében június 27-dikén egy erős seregosztályljal fölkerekedett Alsó-Kubinból, de persze már Lucskin megtudá, hogy csak egy

egészen jelentéktelen guerilla-bandával lesz dolga, s minden ellenállás nélkül megszállva Szent-Miklóst, 28-dikán visszatért Rózsahegyre, s onnan Alsó-Kubinra.

Ezen időtájban történt, hogy Haynau seregének zömét a Duna jobb partján összpontosítá s a meglepetett magyarok erőiket, névszerint a Görgey Armin és Horváth hadoszlopait is, a bánya-városokból s a fölső-Vágtól visszavonták. Grabbénak tehát ettől fogva senki sem állt ellen.

Mihelyt Haynau a fő-haderő összpontosítását a Duna jobb partján megkezdette, minek következtében csak a 2-dik hadtest, Csorich, maradt a Duna bal partján, Haynau valamint Csorich is ismételve fölszóliták Grabbét, hogy vonuljon le Komárom alá.

Ez ugyan nem lön megtagadva, de hogy nem a legszivesebben teljesítették, könnyen észre lehetett venni; először Paszkiewitsch megegyezését kelle Grabbénak kieszközölnie; aztán ez csak föltételsen lön megengedve: Grabbe csak annyiban működhetett közre az osztrákok műveleteiben, amennyiben ezt főfeladata, nyugati Gácsország földözése, megengedendé. Hogy mi ellenében volt nyugati Gácsország földözendő, azt persze nehéz lett volna megmondani. Grabbe igen veszélyesnek tartá elönyömulni, hacsak Trencsényt a Vág mellett, meg nem szállja. Haynau, hogy ezen ürügyet is eltávolítsa, elrendelte, hogy egy osztrák hadosztály Morvaországból Trencsénybe jöjjön.

Az alatt Grabbe július 3-kán értesült Győr bevételéről; erre 4-kén végre fölkerekedett Alsó-Kubinból s július 7-kén 10 zászlóaljjal, 5 lovas dandárral s 30 ágyuval Körmöcön át Szent-Keresztre érkezett, a Garan mellett, Selmectől éjszakra. Itt azonban azonnal ismét huzamosan megállapodék. Először is a Trencsénybe rendelt osztrák sereg osztály még nem érkezett meg oda; csak 14-kén jött meg; aztán erősítést várt Grabbe, u. m. az 1-ső könnyű lovas osztály dzs. századát, s ez csak 15-kén és 16-kán érkezett Szent-Kereszt alá. Grabbe tehát július 7-dik óta nyugton veszteglett Szent-Keresztnél, s hogy egyáltalán nem vonatott Komárom alá, ki fog tünni elbeszélésünk további folyamából.

Az osztrák főhaderőből július 2-dik után az 1-ső hadtest az ácsi erdőben s Ácsnál maradt; a 4-dik hadtest Mócsáról

Pusztá-Csémre vonatott, ellenben július 3-án a 3-dik hadtest a zárvonalon jobb szárnyára mozdítottatott oly formán, hogy a Wolff-Veigl-dandárok Mócsánál foglaltak állást, a Dossen dandár a Ficquelmont dragonyos ezreddel Tatára jött, s egy őrszemet küldött Almásra. A Gerstner dandár Kis-Bérenél maradt, s onnan Moórnak, ki-kicsapott a vértés hegyekbe; a Bechtold lovas osztály a 3-dik hadtest támogatására Mócsánál maradt; a Paniutine osztály tartalékul állítottatott föl Kis- és Nagy-Igmádnál s egy sereg osztályt küldött Kócsra. A főtüzértartalék a Conco bal partján állt Ács és Igmánd között Új-Majornál. A főhadiszállás július 3-án Bábólnára, 6-án pedig Nagy-Igmádra tétetett.

Július 4-dik óta híre futott az osztrák táborban, hogy a magyar sereg Komáromból Vácra készül, a Duna bal partján; Nagy Sándornak valóságos elutazása július 7-kén kinek s melynek sajtóságos viszontagságait már ismerjük, megerősíté e híreket. Egyszersmid arról is értesült Haynau, hogy július 6-án Paskiewitsch megindítá seregét Miskolcra le Pestnek, s igen fontosnak látszott előtte, hogy az oroszok legalább határozottan meg ne előzzék őt a fővárosok megszállásában.

Elhatározta tehát, hogy legalább egy részét a seregnek elindítja Budának, míg a főhaderő még Komárom alatt marad, amíg csak a magyar főhadsereg elvonulása nem fog többé kétséget szenvedni.

Budára a most Ramberg altábornagy által vezényelt 3-dik hadtest legnagyobb részét határozta küldeni.

Július 9-kén egy portyázó csapatnak kelle fölkerelkednie előcsapatképen Mócsáról; 10-kén utána indultak a Veigl- és Dossen-dandárok s Kis-Bérről a Gerstner dandár, mely Moór- és Székes-Fehérvárnak volt vonulandó.

Ramberg elvonulása után az osztrákok ereje Komárom alatt a Duna jobb partján még 53 zászlóaljra, 49 lovas századra és 176 ágyura ment. Ez az erő azonban csak 34,000 hadképes egyént állíthatott ki. A cholera a csapatok állását rendkívül leszállítá. Az osztrák seregnek ekkor 14,200 (?) —, s a Paniutine orosz hadosztályának 1800 betegje volt.

Ily körülmények között kelle fogadniok a szövetségesek-

nek a magyarok nagy kitörését, mely által ezek utat akartak nyitni magoknak az Alsó-Dunához, amennyiben t. i. előbbi fejtegetésünk után e szóval „akartak“ egyáltalán élhetni.

A komáromi csata július 11-kén.

Július 10-kén este, miután nemcsak Nagy Sándor visszaérkezett a táborba, hanem Görgey Armin is oda vonatott, kiadta Klapka, aki a nagy kitörést vezetendő vala, erre a dispositiókat. Lettek legyen ezek bárminők, azt mindenki beláthatja, hogy Klapka nem csügghetett a dolgon egész lélekkel.

A dispositiok ezeket rendelék :

Július 11-kén reggel 7 órára minden embernek készen kell lennie a főzéssel. A tábori kórház szekerein kívül másnak nem szabad a csapatok után mennie.

A Janik- és Rakovszky-osztályok, a 8-dik és 2-dik hadtestből Aschermann ezredesnek, Klapka helyettesének a komáromi vár parancsnokságban — vezénylete alatt, pontban 8 órakor kitérnek a sánctáborból a Duna és az ácsi postaút között a Megyfa — és az ácsi erdőnek, elűzik az erdőből az ellenséget, visszanyomják a Concón át s e mellett állást foglalnak további parancsokra várván.

Pikety tábornok reggel 7 órakor a 2-dik, 4 dik, 16-dik és 9-dik számú huszárezredet — mindössze 32 lovas századot — a sánctáborban egy osztálylyá egyesíti s Aschermannal egyidejűleg a táborból Püsztá-Harkályra veti magát, hirtelen rohama által az ott állomásozó osztrák lovasságot meg futamítani törekszik, s az erdőt védő osztrákok jobb oldalának és hátának esvén, az erre intézett rohamon könnyíteni igyekeznek.

Pöltenberg fél 9-kor a 7-dik hadtesttel előtör a sánctáborból, az ácsi postauton nyomul elő Aschermann és Pikety között, támogatja Aschermann támadását az erdőre ez utóbbinak déli végét támadván meg, s később állást foglal a Concónál Ács ellenében.

Leiningen 8 órakor a 3-dik hadtesttel elhagyja a tábort, az igmándi uton előnyomul s megtámadja Pusztá-Csémet, ha a jobb szárnyon, tehát Aschermann nál és Piketynél az ütközet

folyamatban van. Ha a jobb szárny szerencsés, úgy szállja meg Leiningen Nagy Igmándot s a győr-bicskei utat, csapjon ki Csonakon át Bábolnára és Csépre, hogy Tömörd felé összeköttetésbe lépjen az első hadtesttel.

Nagy Sándor az 1. hadtesttel Leiningennel együtt odahagyja a táborn, s ezzel egyenlő magasságban s egyesülve kinyomja az ellenséget Mócsáról és megkönyíti a 3. hadtest előnyomulását. Mócsáról kiküld egy osztályt a tatai út szemmel tartására, és serege zömével Tömördre megy, ahol állást vesz, Kocsot erős lovas őrséggel rakja meg, mihelyt onnan az ellenség kitisztult. Ha ez az ellenség szándoka, erre Nagy Sándor fog ügyelni és fönn fogja tartani a 3. hadtestteli közlekedést.

Tartalékseregül a 3. és 1. hadtesthez Görgey Armin szárnycsapata rendeltetik ki, a körülmények szerinti használatra. Ha ütközetre kerül a dolog, az ütközet után ugyanazon hadtesttel táborozik együtt, ha nem, úgy Mócsánál.

Ha az ellenség az ácsi erdő és Igmánd közé vettetik vissza, Pikety osztálya fogja üldözőbe venni, és estve megint a Concóhoz tér vissza.

Eszterházy osztálya a 8. hadtestből reggeli 8 órakor indul el Ó-Szőnyből, Almás felé működik, és estvére megint régi állására vonul vissza. Mindazt, amit ez osztály az ellenségről észrevesz és kitud, azonnal tudtul adja a főparancsnokságnak.

A komáromi őrcsapatok a 10—11-iki éjjelen a különböző sáncokban vesznek állást s az ütközet alatt teljes készségben tartják magukat.

Minthogy egy egyes hadtest megveretése az egész előnynek megsemmisültét hozhatja magával, minden hadtest teljes erejével bontakozik ki, s addig tartja magát, ameddig képes. A Concó vonal megnyerése a fődolog; az ellenség Ácsnál legerősebb. Legnagyobb fontosságú dolog az igmándi országútat elérni; ha ez sikerül, az ellenség központján van átfürva. Mócsán és Tatában az ellenség leggyöngébb, s oda még segédcsapatokat sem vonhatnak le egy könnyen. Minden málha, kétnapi eleség s a hadszerfőkészlet a győzelem kivivásaig az elsáncolt táborban marad. Minden ember köteles egy adag kenyeret és szalonnát magával vinni. A sebesültek és foglyok Komáromba szállíttatnak.

Ha a terv nem sikerül, mindnyájan az elsáncolt táborba vonulnak vissza.

A főhadparancsnok az ütközet alatt a központon a 3. hadtestnél marad.

Ha a nap szerencsésen tűnik le a magyarokra, a főhadparancsnok szállását Kis-Igmándra teszi át, hova esteli 8 órakor minden hadtest és minden önálló osztályból egy tiszt küldendő a további parancsok kézhezvétele végett.

Ez intézkedések kritikája legnagyobb részt abból vehető, amit a jul. 2-iki eredmények mérlegelése alkalmával mondtunk.

Az összes erő, melyet a magyarok a jul. 11-iki támadásra fordítottak, alig tett többet 40,000 embernél.

A szám tehát egy kissé nagyobb volt, de mindamellett oly jelentéktelen, hogy a sikernek első feltételét még mindig a csapatoknak egy kis homlokzatra összpontosítása képezte; e homlokzatnak az ácsi postaút és az igmándi út közti téren kellett föllánnia. E tér 6000—7000 lépést tesz. Ide 32,000—34,000 embert minden esetre kellett egyesíteni, ha többet nem.

Csak az ácsi erdő ellen kellett volna működni, Ó-Szőnyből Almás felé semmi mozgás nem szükségeltetik; legfőlegb egynehány huszárcsapat elég volt volna. Épúgy fölösleges rendszabály volt Mócsa ellen egy egész hadtestet állítani föl; e hadtest sokkal sikeresebben követhette volna a fővonal bal szárnyát az igmándi úton tartalékul. Itt sokkal jobban támogathatta volna a bal szárnyat az osztrákoknak netán Mócsa felől intézendő támadásai ellen, mint magáról Mócsáról, adandó alkalommal magát a támadó sereget is megerősíthette volna.

De mégis minden oda ment ki, hogy az osztrákokat határozólag megverjék, oly határozólag, hogy ezek Győr felé kényszerüljenek visszavonulni. Csak ez által nyilhatott a magyaroknak tér Paksra és Bajára vonulásukat minden veszély nélkül megkezdhetni. És hogy e tért megnyerhessék, ez volt tulajdonképeni célja a csatának. Határozó győzelmet pedig csak a magyar erők egyesítése által lehetett kivívni, és pedig az osztrákok bal szárny elleni egyesítés által, természetesen nem a legszélső bal szárny ellen, mert ez esetben az erdő ellen kellendett táma-

dást intézni, melynek sikerét nem lehetett eleve tudni. Az osztrák bal szárny fölötti győzelem által a jobb szárny is meg volt törve Mócsánál és a Duna mellett, és önként vissza kellett vonulnia.

Az egyesítés helyett azonban az elsáncolt tábor körül a magyar erők ugyanazon szétosztására találunk.

A vonal a Dunától a Megyfa erdő fölött Pusztá-Harkály, Pusztá-Csém és Mócsán át ismét a Dunáig Ó-Szöny alatt 30,000 lépésnyi kiterjedésű, úgy, hogy a magyarok minden 3 lépésre 4 embernél többet alig használtak, míg a csapatok másképi elosztásánál minden 3 lépésre 18 ember szükségelteték. S így az elhelyezés már csirájában elfojtott minden sikert.

Jul. 11-ének reggelén sűrű köd terült el a láthatáron, mely erős esőbe ment át csakhamar. Ez kedvező volt a magyarokra, hogy elsáncolt táborukból észrevétlenül törjenek elő és még lehetőbbé tette az osztrákokat meglepni.

Nem a kitűzött órában, hanem csak 9 óra felé kezdtek kivonulni a táborból, mert a löszertartalékra várakozni kellett.

Az első ágyúlövések Ó-Szöny és Almás közt, Eszterházy és Wolf egy dandára közt dördültek el délelőtti 11 órakor. Wolf dandára erre Mócsától éjszakra csatarendbe állott és erősítést küldött Naszályra Almástól délkeletre. Hogy e dandár semmi nagyobbat nem tehetett, magától érthető.

Bechtold, kinek lovas osztálya a csapat levonások után még 23 századdal Mócsától délnek állott táborban, Lederer osztályát jobbról, Simbschen-ét balról küldötte Wolf segítségére.

11 óra után nem sokára a magyarok jobb szárnyán is megkezdődött az ágyútűz, ahol Aschermann az új-szönyi szőlőkön keresztül és attól jobbra a Duna mellett az ácsi erdő ellen nyomult előre, rövid ágyuzás után megtámadta azt és az osztrákok előőrseit, kiket Schneider vezényelt, visszaveté.

11¹/₂ órakor kapta Haynau Nagy-Igmádon az első jelentést az ütközetről, mely a jobb szárnyon Almás felé beállott. Azonnal a csata színhelyére sietett és megparancsolta, hogy a Paniutine osztály Pusztá-Csémre, a 4. hadtest pedig attól balra a Harkálytól délnek eső dombra nyomuljon elő.

Pikety huszár osztályával ép akkor, midőn Aschermann az ácsi erdőt megtámadta, P u s z t a - H a r k á l y ellen ment, melyet J a b l o n o v s z k y dandára tartott megszállva, mely ezenkívül az ácsi erdő déli végét is fődözte. Talán kivethette volna Pikety egy gyors támadás által Jablonovszky dandárát Pusztá-Harkályból, és ezáltal a Concóhoz nyomulva előre, az ácsi erdő elvételeét Aschermann által, és a 7. hadtest élét úgy segíthette volna, hogy a magyarok hirtelen az erdő nyugoti részéhez érve inkább védőleg, mint támadólag léphettek volna föl. Talán! de soha sem volt jó ilykép önállósítani a lovasságot, és Pikety is valóban homlokzata elé vonatta az ágyúkat és hosszadalmas tüzelést kezdett Pusztá-Harkály ellen.

Déli 12 órakor közeledék a 3. m a g y a r h a d t e s t az ez időben gyengén őrizett P u s z t a - C s é m h e z. Azonnal elvétegett. Most azonban H e r z i n g e r egész ősztálya is idevonult és visszavette a helységet, mert a 3. hadtest zöme annak idejében nem támogathatta kellőleg annak elejét

B e n e d e k dandárának azonnal P u s z t a - H a r k á l y r a kellett küldetnie, hogy Jablonovszky dandárát fölváltsa, a mely Pikety tütegeinek tüzétől ép oly sokan szenvedett, mint Ludwig dandára, mely balról jött Jablonovszky segélyére. L u d w i g csak hamar visszavonult a tüzből, Jablonovszky csak akkor, midőn Benedek megérkezett, ki délről közeledék Pusztá-Harkályhoz, hogy e mögött dandárát újra egyesítse.

A 7. magyar hadtest majdnem egészen elfecsérelte erejét az ácsi erdő déli részének sikertelen megtámadásaiban, majdnem egyedül a Jablonovszky dandárához tartozó Nassau ezred 1. zászlóaljától és Schneider dandárának egyes osztályaitól föntartva.

Midőn K l a p k a P u s z t a C s é m e t elvesztette, újra támadást intézett ellene, mire jelentékeny számú tüzérséget vont a 3. hadtest elé. Egy órai tüzelés után Klapka újra rohamot fúvatott és 2¹/₂ órakor délután megint Pusztá Csm birtokában volt. H e r z i n g e r osztályának jobb szárnya a 4. hadtestből teljesen visszaszorítatott, és úgy, mint itt, az ácsi postaúttól éjszakra az erdőben a magyarok ez időtájt teljes előnyben voltak.

Itt Schneider dandára teljesen kivettetett az erdőből, és csak az erdő mögött szedhette megint össze magát.

Az osztrák vonal homorú ívet képezett, melynek bal szárnya a Concó vizéig, az ácsi erdő éjszaki része mögé terjedett, melynek jobb részén Pusztá Csémtől nyugatra szorított, és a melynek legkiállóbb pontjait Pusztá Harkálnál Benedek dandára, az ácsi erdő déli részén pedig Jablonovszki dandára képezé.

Mig Schneider az ácsi erdőből lassankint kiszorított, Schlick az 1. hadtestet fegyverbe állította és az erdő visszafoglalására szervezte.

Bianchi az Ács előtt fekvő erdőrészhez nyomul, jobb szárnyához csatlakozik Schneider a postant mellett, mihelyt dandárát összegyűjthette, mindkettőjüket pedig tartalékul Sartori követendi.

Balra a Duna mellett Reichach az ácsi erdő éjszaki végén keresztül a Megyfaerdő ellen nyomul és egy századot küld jobbra Bianchival föntartandó a közlekedést. Kezdetben a magyarok, Aschermann és Pöltenberg a Schlick hadtestnek vitézül ellentállottak; Bianchi és Schneider háromszor támadják meg az erdőt és háromszor veretnek vissza, de a negyedik támadásnál a magyarok valamennyi ponton tágitanak, úgy hogy csak az erdőtől keletre szedheték magukat össze. Itt elővonják ágyúikat, hogy az osztrákok bevonulását az erdőbe megakadályozzák. A főágyútartalékból három űteget küldenek Schlick erősítésére, mi által az osztrák tüzérség oly túlsulyra emelkedik, hogy 5 óra felé Aschermann és Pöltenbergnek az el-sáncolt táborba kell visszavonulniok.

Pusztá Csémnél, miután ezt Leiningen Herzinger osztályától megint visszavette, szünet állott be; Klapka egyrésztől Pikety, másrésztől Nagy Sándor előnyomulására várakozék hasztalanul.

Pikety ép ekkor már majdnem minden lökészetét kilötte, anélkül, hogy egy lépést is tett volna előre; a mi természetesen nem is következhetett be, ha Benedeket előbb teljesen visszautzni akarta.

Nagy Sándor az 1. hadtesttel Mócsa felé egész az

ó-s z ő n y i szőlők magaslatáig nyomult előre, itt azonban jónak látta megpihenni, miután lovasságát a tűzéréség első vonalába állítván, gyalogságát e mögé rejtette el.

Ennek az a hatása volt, hogy Bechtold lovasosztályát egy kissé hosszabb ideig tartotta távol Mocsánál, mint egyébként történt volna.

Bechtold a maga részéről 3 lovas-századdal alig hogy az a l m á s i csatát megkezdette, oda jött cirkálni. E közben jött Haynau parancsa, hogy a lovasosztály Mocsáról, Puszta Harkály felé a Puszta Csémnél küzdő magyarok, Leiningen bal szárnyára rontson. Ez nem történt meg. Végre délutáni 3 órakor megérkezett Bechtold cirkálásából. Ezt csakhamar a Haynauféle parancs ismételtetése követte. Most Bechtold Simbschen daudárát Mocsáról balra utnak indította.

Klapka még nem nyomultatta Leiningent P u s z t a C s é m elé, midőn Simbschen is megjelent s épen akkor midőn ő, tőle balra, Igmánd felől megjött a P a n i u t i n e osztály is számos ágyúval a homlokzaton. Most H e r z i n g e r is a jobb szárnyat küldve előre újra megtámadta Puszta Csémet, és rövid csata után kiragadta ezt az ellenség ágyúk túlsulya és a Paniutine és Simbschen megjelenése miatt elcsüggedt magyarok kezeiből. Leiningen még egyszer megkísérlé Puszta Csémet visszavenni. De nem nyomult keresztül és igen sokat szenvedett a visszavonuláskor az egyesültek ágyütüzétől.

Klapka vérmes reménye most meglehetősen csökkent, mindent abba helyezett most már, vajjon nem vívott-e ki jobb szárnya az ácsi erdőnél oly fényes győzelmet, hogy ez által minden már jóvá volna téve. Klapka tehát azon utasítást adta Leiningennek, hogy hadtestét a lehető legjobb földözetben gyűjtse össze, a mi Paniutine és Simbschen előnyomulása miatt meglehetősen meg volt nehezítve és ő maga is a jobb szárnyra ment megtekintendő a dolgok ottani állását. Ide épen akkor érkezett meg, midőn Aschermann és Pöltenberg épen kivonultak az erdőből és ennek következtében teljes v i s s z a v o n u l á s t parancsolt.

Simbschen parancsul kapta a 3. magyar hadtestet üldözni, most Nagy Sándor huszáraival jobbra fordult és szerencsésen föltartóztatta Simbschent, míg B e c h t o l d Lederer osztályát is

ide nem vonta. Mivel e közben az 1. és 3. hadtest gyalogsága már legnagyobbbrészt az elsáncolt táborban volt, Nagy Sándor is oda vonult vissza. Bechtold osztálya lassan követte ötöt egész az elsáncolt tábor ágyúinak löhatáráig.

Es z t e r h á z y értesülvén a dolgok rossz állapotáról Csémnél, szintén megkezdette a visszavonulást Almásról.

A visszavonulás minden ponton nagy rendben történt meg, és az osztrákoktól kevéssé akadályoztatott meg. Délután 5 órakor elnémultak az ágyuk; a magyarok reménye teljesen megilusult, a győzelem a szövetségesek kezeiben maradt.

Az ütközet végeztével Schlick az ácsi és a Megyfaerdőben, Jablonovszky Pusztá Harkálytól balra, Benedek és Herzinger attól jobbra és e mellett, Pusztá Csém előtt Paniutine, Panintinétől jobbra Bechtold, végre Mócsánál Wolff dandára állott.

Az osztrákok jul. 11-én holtakban 7 tisztet és 116 embert, sebesültekben 24 tisztet és 559 embert, és a megbetegültekben 1 tisztet és 80 embert vesztek. A Paniutine osztály 1 holtat és 25 sebesültet veszett, úgy hogy a szövetségesek összes vesztesége 813 emberre, tehát a haderő $\frac{1}{42}$ részére ragott.

A magyarok összes veszteségüket 1500 emberre, vagy $\frac{1}{27}$ részre teszik.

Görgey elvonulása Komáromtól.

Görgey az ütközetet az elsáncolt tábor magaslatairól nézte. Jul. 11-ke estjén a legcsekélyebb kísérletet sem tette már a sereget Komáromnál megtartani. Valószínűleg határozottan leszavazták volna, de mint mondók, még csak kísérletet sem tett. Ő most azon hadtesteket, melyek Komárom őrségkép nem maradtak hátra, maga akarta átvezetni a Duna bal partjára, Vác felé. A jul. 11. estjén tartott hadi tanácsban azon terv állítatott föl, hogy egy kis megerőltetett vonulás mellett Vácot és magát a pest-egri országútat is el lehetett érni, és így legfőlebb csak az orosz előhaddal jönni érintkezésbe. Hogy Görgey is osztotta e nézetet, legkevesbbé sem kétséges. Talán ő maga is számított arra, hogy az oroszok elzárják útját, és

igy több időre, talán örökre elszakítják a déli hadseregtől, az általa mindenek fölött gyűlölt Kossuth, Mészáros és Dembinszki egyenes befolyásától.

A mi a Haynautól Buda felé küldött Ramberg hadtestet illeti, erről azt föltételezék, hogy különösen Kmety üldözésével foglalkozik és legfőlebb csak egy részével csatlakozhatik a magyarok Vácra érkezte előtt az oroszokhoz.

Abban megegyeztek a hadparancsnokok, hogy nem tanácsos az egész hadsereggel Komáromba zárkózni, hogy itt lő és élelemkészlet hiánya miatt rövid időn csúfos feladásra ne kényszerüljenek; és mialatt utóbbi napokban az osztrákokkal alkudozásokról Görgey értelmében sokfélekép beszéltek, most ezzel is fölhagytak, mivel a dolgok állapota szerint az osztrákok épen semmi hajlamot sem mutattak alkudozásokba bocsátkozni.

Klapka kezdetben azon nézetben volt, hogy jó volna a hadsereggel azonnal kivonulni és Komárom parancsnokságával azonnal Aschermann vezérőrnagyot bizni meg. De azon mély bizalmatlanság, mely közte és Görgey közt ez utóbbi időkben bekövetkezék, csakhamar lemondató határozatáról. Előre látta, hogy a sereg levonása nélkül, hogy sok hasznot hajtana, folytonos viszálykodást idézne elő, maga tartotta tehát meg a komáromi parancsnokságot. Nagy Sándornak, a ki szintén mint ő a kormány párthoz szított és a kinek hadteste szintén a levonandóhoz tartozék, szívére kötötte, hogy őrizkedjék Görgey környezetének eselszövényeitől, és hogy tartsa meg a hadsereget lehetőségig azon úton, melyet a kormány kíván.

Jul. 12. Görgey Armin hadteste, mint előhad elindult Komáromból, ezt követte a 12. és 13. közti éjjelen az 1. hadtest, Nagy Sándor, azután 13-ika reggelén a 3. hadtest Leiningen, és a 7. hadtest, Pöltenberg, 13-án délben hagyták el Komáromot az utolsó málhaszekerek. Az összes haderő, melyet Görgey elvezetett, alig volt több 37000 embernél.

Ez Bátor Keszin átvonult, melyet 13-kán ért el, és Kövesden át Szobbra vonult egy hadoszlopban; innen 15-én Vácra két oszlopban kellett volna az elvonulásnak megtörténni, és pedig úgy, hogy Görgey Armin oszlopa és az 1. hadtest, mely mindig éjjel ment, a Duna mellett haladt Zebegény,

Nagy-Maros és Verőcén át Vácra, míg a 3. és 7. hadtest, mely nappal ment, s mely 14-én Damáse és Hellenbánál szállásolt, a Mária Nostra hegyeken keresztül balra vette volna útját.

Ezt azért határozták így, mert attól féltek, hogy a Nagy-Marossal szemközt Visegrádnál az osztrákok ágyútelepeket vonhatnak föl és így tetemesen megzavarhatják a magyarok menetelét.

Komáromban Klapka parancsnoksága alatt a 2. hadtest maradt hátra Kászonyi vezérőrnagygyal, 10 z. a., 9 lovaszázad és 24 táborigyúval, de összesen csak 5200 emberrel; azután a 8. hadtest, Aschermann vezérőrnagygyal, mely tett 12 z. a., 5 lovasszázadot, 24 táborigyút, 1 század utászt, és 8 csapat vártüzérséget, összesen 10060 embert.

Klapkának tehát összesen 15260 embere volt, ezekhez járult még 3000 ujonc.

Klapka összesereje ez ujoncokat is beszámítva 15000 embert tett. Mintegy 300 ágyú állott a sáncokon, és 50 képezte a tartalékot. Puska mintegy 5000 volt kéznél. Teljesen el volt látva mindennemű élelemszerekkel Komárom, mintegy 2 hónapra, de a legszükségesebbekkel 3, 4, sőt 6 hónapra is. Lőpor csak 1000 mázsa volt kéznél, de volt salétromkészlet és a várban magában levő lőpormalom rövid idő alatt tetemesen megnagyíthatta a lőporkészletet.

Osztrák részről Ramberg előhadaiból egy oldalsó csapat Wussin őrnagy vezetése alatt, mely jul. 9-én Mócsa környékéről indult ki, 10 Bicskére, 11-én délutáni öt óraker pedig anélkül hogy ellenségre talált volna, Budára ért.

Ramberg a sereg zömével 10-én Alsó-Gallára, 11-én Bicskére és 12-n Buda-Örsön át Budára ért.

Gerstner Kis-Bérről Moóron át 12-n ért Székesfehérvárra, itt egy század őrséget hagyott hátra, hogy az ujnépfélkélési készülődéseket megakadályozza, és 13-án Martonvásárra, 14-én Budára jött, úgy hogy itt a 3. hadtest, Wolff dandárát kivéve, mely Mócsánál maradt egyesült.

Jul. 12. és 13-án Ramberg, mivel a lánchid nagy részt használhatlanná vált, 2 z. a.-t, néhány lovasszázadot és egy üteget hajókon szállítatott át Budáról Pestre, hol e csapatok a

Paskievitstől Adlersberg alatt kiküldött kozákokkal találkoztak. Jul. 15-én pedig, midőn a lánchid helyreállítatott, Ramberg a 3. hadtestet egy z. a. és két lovasszázad hátrahagyása mellett Budáról szintén Pestre vezette.

A Komárom előtti vizsgálódásokból 13 án megtudták, hogy Görgey a Duna balpartján elvonult.

Haynau most azon nézetben volt, hogy jó volna az összes hadsereg egy lehető legnagyobb részével Komáromtól fölkerelkedni és Pesten keresztül a lehető leggyorsabban elérni a déli harcelyet, hova őt Arad eleste, Temesvár szorongása és azon csekély eredmények vonzák, melyeket a bán valójában véghez vitt.

Jul. 10-én Haynau irt Paskievitst, és kifejezte azon véleményét, hogy Görgey a Duna balpartján Vácra fog menni, e mellett kilátásba helyezte azt, hogy ő is fogja majd Görgeyt a lovadi hidon keresztül üldözni a Duna balpartján, míg ezt az oroszok Vácnál megállíthatják.

Jul. 13-án tehát követet küldött Paskievitshoz, hogy vele Görgey valóságos elvonulását tudassa. Paskievitst e tudósítást a jul. 14- és 15. közötti éjjelen kapta meg. De ebben már nem beszélt többé Haynau arról, hogy Görgeyt majd a balparton üldözni fogja.

Hogy ez eszme Haynau agyában nem lehetett valami nagyon erős, önmagától kiviláglik azokból, a miket már előbb elmondánk az oroszoktól idegenkedéséről. A déli harctérről érkezett újabb hírek mindenesetre csak megerősítették eredeti tervében a jobb parton Pesten túl vonulni. Igy július 10-én még hihette, hogy Grabbe végre Komárom felé nyomul, hogy e hely bezárolását a Duna bal partján átvegye. Azon hosszas pihenés után, melyet Grabbe Szt.-Kereszt tájékán tartott, alig volt tanácsos rá tovább várakozni. De egyébként is az orosz főhadsereg bizonyára elég erős volt Görgey kicsi erejével megmérkőzni, úgy hogy ez az osztrákok előtt, ha ezek őt Lovadon vonulva keresztül követni akarák a bal parton, oly jelentékeny előnyt nyerne, hogy azon esetben is, ha őt az oroszok Vácnál föltartóztatnák, Losoncon keresztül, a felső Tiszához minden veszélyeztetés nélkül szabad maradna neki az út. De ekkor Haynau az azon nem

igen ohajtott szorosabb szövetségre kellene lépnie az oroszokkal, mely őt eltekintve attól, hogy huzamosabb ideig távol tartaná a déli csatatértől, nyilván Paskievits vazalljakép tüntetné föl, és Ausztriát igen világosan úgy láttatná, mint Oroszország vazallját.

Ha tehát Haynau az első pillanatban komolyan ily nézetnek hódolt is, hogy Görgeyt a balparton kövesse, a min az oroszok is épügy kételkedtek mint mi, habár mi más okokból, mint az oroszok, kik azt állítják, hogy Haynau mindazt megígérte a mi Paskievichnek tetszett, csak hogy „megmentőjét“ Paniutinet magánál tarthassa, e nézetet jul. 13-án már teljesen elvetette.

De a Budára vonulás a Duna jobb partján mégis elhalasztatott. Magától érthető, hogy Haynau lehetőleg jelentékeny haderővel akart Budára, s onnan a Duna másik partjára jönni. Ha Grabbe Komárom felé lenyomul, legfőlebb csak egy osztrák hadtestet kellendett neki Komárom előtt hátrahagynia. De ha Grabbe nem jön el? Mindenesetre kellett rá néhány napig várakozni.

És ez annyival is tanácsosabb volt, mert Görgey, Vácnál az oroszoktól föltartóztatva könnyen Komáromnak fordulhatott vissza, itt átkelt volna a Duna jobb partjára és ha ott Haynau elvonulása után csak jelentéktelen osztrák erőkre talált, csekély fáradsággal érvényesíthette volna a jul. 11-én hasztalanul tett kísérletét az Alsó-Dunánál Paks vagy Baja felé törni át.

Ily módon Haynau Budára vonulása jul 16-ig elhalasztatott. És mivel Grabbe nem érkezett meg, kényszerülve látta magát a 2. hadtesten kívül még az 1. hadtestet, is hátrahagyni az erősség bezárolására. Ha Grabbe lejőne Komáromhoz, vagy e nélkül is, ha határozottan tudni lehet, hogy Görgey nem fordulhat vissza Komáromnak vagy ha más óvatossági intézkedések megtétettek, Schlicknek azonnal követni kelle a főhadserget Budára.

De mostanra Schneider dandárát Mócsánál, csapatokat küldve Almásra, Tatába és Nagy-Igmándra, Bianchiét Puszt-Csém és Puszt-Harkálnál, Reischach és Sartoriét Ács előtt és az erdőben, és Ludwigét kinek előőrsi szolgálatokat kelle tennie és vala-

mennyi dandárhoz néhány lovasszázadot küldenie, a fölös tartalékkal P u s z t a - H a r k á l y n á l kellett fölállítania.

A 2. hadtestből Pott dandárának az Alsó-Vágtól azonnal H e t é n y felé a bal nyitra- és duna-part közé kelle előreküldetnie, míg a hadtest zöme az Alsó-Vágnál és a Csallóközben maradt.

Az 1. és 2. hadtest a lovadi hid által tarták fönn az érintkezést.

Azokból, amiket már előbb Paskievits mozdulatairól, és most egyrészt Görgey elvonulásáról, másrészt Haynaunak Komárom előli eltávozásáról beszéltünk, az tűnik ki, hogy julius közepén az események csomója Vác és Pest között bonyolul. Mielőtt azt néznők, mint oldatik az meg, vessük pillantásainkat megint a déli csatatérre Bács-Bánátba, és Erdélybe, hogy megtudhassuk minő eredmények jöttek létre itt jun. közepétől jul. közepéig.

A bács-bánáti csatatér eseményei jun. közepétől a bán visszavonulásaig a Duna jobb partjára.

A Tisza jobb partjának odahagyatása a magyarok részéről és újra előnyomulásuk e partra.

Jellasic, mint főnebb mondók a Kátyi győzelmes ütközet és Ujvidék megtámadása után elfoglalta a Ferenc-Csatorna vonalát.

A magyar 4. hadtestből Perecy osztálya még Ó-Becse birtokában volt, a melynél egy hajóhid vezetett át a Tiszán és Cintula dandárát Földvárrel szemközt egész a Ferenc-Csatornáig küldötte előre.

A bán most elhatározta, Cintulát és Perecyt állomásaikból elüzni, erre az ó-becei hajóhidat elrombolni és Bács összeköttetését Bánáttal a magyarok részéről megszakítani.

E célból jun. 24-dik estéjén Dietrich osztályát, a tartalék gyalogságot Rastich alatt és a lovassági tartalékot, összesen 10. z. a. t., 18. l. sz.-t és 13. úteget Szt.-Tamás ellen gyűjtötte össze, hogy innen a csatorna éjszaki partjára

Ó-Becse felé nyomuljon előre, mialatt a Földvár mellett fölállított Lang dandárának azon parancsot adta ki, hogy Cintulát támadja meg mihelyt a sereg zöme Ó-Becsénél megkezdte a csatát.

Egy éjjeli út által Jellasich jan. 25. reggeli 8 órakor megközelítette Ó-Becse sáncait. Percy állomása, a homlekkal nyugatnak fordulva, két szárnyával a Tiszára támaszkodott. Lang már előnyomult a Ferenc-Csatornán, és Cintulával csatára kelt.

A bán most Ottingert Wallmoden és Hardeg vérteseikkel és 9 ágyúval jobbra a Tisza felé küldötte, hogy Cintulát Percytől lehetőleg elvágja; Lederer 2 századdal és 3 ágyúval még inkább jobbra küldetett Földvár irányában Lang támogatására.

Zöme elé Jellasich 7 úteget vonatott, melyek élénk tüzelést fejtettek ki az ó-becsei sáncok ellen, és a melyet Horváth dandára a jobb, Budisavlieviché a bal szárnyon követtek, míg 4 század képezte a bal szárnyat.

Két órai tüzelés után Percy odahagyta az ó-becsei sáncokat, de még is egyesült Cintulával, a ki Lang korai támadása elül visszavonult, csak óvatosan üldöztetve ettől, s Ledererrel, úgy mint Ottingerrel találkozott, akik azonban dandárát Lang osztrák dandárának tartották.

Midőn Percy Ó-Becsét földalta, Dietrich benyomult utána a városba, a hol csak jelentéktelen ellenállására talált. A Tisza balpartján Percy Bánffy osztályával erősült meg és még egy kísérletet tőn Ó-Becse birtokába juthatni, a mely alig látszott komolyan megszállva lenni. S midőn ezt az osztrákok visszaverték, a magyarok a Tisza hid néhány részét eloldották és az osztrákok élénk tüzelést kezdetek e hid ellen, mi által annak több része szétromboltatott, úgy, hogy a hid legnagyobb része elszakadt és a folyam mentében úszott.

Egy gyöngye őrcsapat hátrahagyása után, a mely a sáncok begyengetése után őt szintén követte, Jellasich megint visszatért Szt.-Tamásra. Összes vesztesége 17 halottat és 32 sebesültet tett. A magyaroké, nyilván nagyítva 200 holt és sebesültre, 200 fogoly és 2 ágyura tétetik.

Az ó-becei ütközet után a Tisza jobb partján magyar részről csak 1500 ember maradt, Bajánál, a Duna mellett és Mihailevich dandára, 2000 ember 13 ágyúval, Bajmaknál, Zombor és Mária-Szabadkánál hátra. Mihailevich nem sokára közelebb vonult a Tiszához Csantavér felé.

A 4. hadtest legnagyobb részével Tóth junius 26-kán Hátszegre ment vissza.

Itt Tóth helyett Guyon vette át a 4. hadtest parancsnokságát.

Vetter, a déli hadsereg fővezetője 27. és 28-án megint a Tiszához küldötte ezt előre Török-Becse felé, hogy itt a szétrombolt Tisza hidját helyreállítsa, és ezután Guyonhoz térjen vissza a Tisza jobb partjára.

Jun. 25-én Perlasznál szintén jelentéktelen ütközet fordult elő; és jun. 23. és 25-én Hartlieb alt. Puffer dandárát Pétervárad ellen működni küldötte ki.

A hegyesi ütközet.

Az oroszok fenyegető előnyomulásánál, s Haynaunak mindig világosabban érezhető túlsúlyánál fogva, melylyel a Felső-Dunánál birt, az egyik oldalra nézve napról napra sürgösebbé lön, a déli csatatéren határozó sikert vinni ki, hogy ez által azon harcban, a melynek minden hihetőség szerint délen kellett vala központosulnia, hátát szabadon tarthassa, de másrészt a Duna és Tisza közt az oroszok ellen is valódi csatározást kellett folytatniok. Ehez, Percel tartalékseregéhez Vetter déli hadseregének nagy részét is át kellett engednie; ezzel ellentétben Vetter megerősítésére Kmety osztálya küldetett ki, mely jun. 27-én Ihászynál Görgey seregétől elszakitva és Komáromnál vele nem egyesülhetve most Paksnak fordult a Duna felé, ezt jul. 5-én elérte és 7-én átkelt a folyamon.

Kmety most Kalocsán, Hajóson, Szt.-Iványon, Katymáron keresztül Nemes-Militicsre ment, hova jul. 21-én megérkezett mialatt Zombort egy csapattal megszállotta. Jul. 13-án

azután Kernyaj a és Szivác felé a Ferenc-Csatornához nyomult elő, hol Guyonnal egyesült.

Ez utóbbi jul. 6-án Topolyánál állott és csapataival Szivác felé száguldozott.

Bajánál Kollmann vezérőrnagy alatt egy kémlő hadtest szerveztetett, hogy a Dunán átkelést lehetősitse, melynek Görgey is Komáromnál a jobb partra törve át még hasznát vehetné.

Hogy ez időben, mily habozás állott be a magyarok közt a határozatokban, mily folytonos változtatása a terveknek, s mennyire biztak a reményben, a melyre komolyan gondolkodva nem számolhattak, eléggé kitűnt elbeszélésünk folyamából, mert a magyarok kis körre szorítva oly helyzetben voltak, hogy egy időben több célt kelle szemük előtt tartaniok, ha mégis ki akartak valamit vinni, ehhez járult, hogy Görgey azon terveivel, melyeket függetlenül követett, szintén nehezítette az itteni hadparancsnokságnak működését, a mely egyik nap remélt, a másik nap nem remélt benne, egyik nap azt hitte, hogy a Duna bal partján nyomuland le a Tiszához, és másnap már azt hitte, lehetséges a jobb partra áttörni, harmadnap pedig teljesen azon meggyőződésben volt, hogy mindenesetre Komáromnál kell maradnia.

E közben Kmety megérkeztével a Duna jobb partjára, Vetter elérkezettnek látta azon időpontot, melyben a bán ellen erőlyesebben léphet föl.

Vetter, ki 8-án főhadiszállását Szabadkán ütötte föl, elhatározta, hogy működéseit Pétervárad lefegyverezésével kezdendi meg, ezáltal a bán a titeli várba szorítja be, s aztán ezt s beveszi.

A jul. 10-iki terv szerint jul. 14. Guyonnak Földvár, Szt.-Tamás és Verbász ellen látszólagos támadásokat kellett volna intéznie, Kmetynek Veprovác felé nyomulnia és innen 15-én Kulára és a bán bal szárnyát megtámadni mialatt a Ferenc-Csatorna keleti részén Guyon is komolyan hozzá fog a támadáshoz.

13-án Guyon Hegyes és Feketehegy közt hadtestéből 7—8000 embert egyesített 42. ágyúval, míg a maradék

részint Földvár, részint Szivác felé küldetett ki a Ferencsatornához.

A bánnak jul. kezdetével 21,00 embere volt a Ferencsatornánál, de melyből legfőlebb csak 15,000-nek vehette hasznát. Mivel úgy látszott, hogy Pétervárad cernirozása e nélkül is elég erős, Puffer dandára onnét Szt. Tamás megszállására vonatott le, hova jul. 5. megérkezett. Budisavlievich és Marsano két dandára Verbászra jött.

Már jul. első napjaiban tapasztalta a bán, hogy a magyarok a Tisza jobb partján jelentékenyen megerősödtek, és hogy tervük Péterváradot megrohanni.

Hogy fontosabb híreket kapjon, jul. 5-én Ottingert Hardegg és Vallmoden vértesekkel Hegyesre küldötte, és Horváth vezérőrnagyot egy szárnytesttel Zomborra. Zombort Horváth ellenállás nélkül elfoglalta, és csak akkor hagyta oda, midőn Kmety Nemes-Militicsre ért, más részről pedig Guyon Szivác felé portyázott. Horváth ekkor Kulára tért vissza. De Ottinger már jul. 5-én Hegyestől éjszakra az ellenségbe ütközött, ettől a helységen keresztül visszavetettet, 6-án aztán újra megtámadtatott s tovább kényszerült visszavonulni.

Jellasic h most öt Kis-Kérre küldötte, és ugyanott Rastich osztályából 3 zászlóaljjal erősítette meg, melyek Sovéről vonattak le. Kis-Kéren Szt. Tamás és Turia helységekre nézve kellett volna neki a tartaléksereget képeznie.

Jul. 10-én azon hirt kapta a bán, hogy a magyarok támadó ereje már igen közel áll, és 12-én azt is megtudta, hogy Horváthnak Zomborról el kelle takarodnia.

A magyarok tervei ellenében a bán csak háromfélét tehetett:

először, a Ferencsatornánál maradni és itt várni be a támadást;

másodszor a titeli várba, természetes erősségébe vonulni vissza;

harmadszor a Ferencsatornán átmenve a magyarok támadását megelőzni.

A Ferencsatornánál maradni nagyon okosan a legcélsze-

rütlenebbek találta, amit csak tehetett. A csatorna melletti helyzet olyan csekély szenvedő erejű összefüggő vonalok egyike, melyek védelmezés közben igen könnyen elforgácsolják az erőket, ez által az ellenségnek egy pontoni áttörését elősegítik, és egy ponton áttöretve minden erejüket elveszítik. Az oroszok vagy Haynau részéről támogatásra ezek távolléte miatt egyhamar nem várakozhatott Jellasich. A titeli várba visszavonulás ellen annak csekély helyisége szólt, mely nagyobb tömeget nem fogadhatott be. Ha a bán Titelre vonult vissza, seregének zömét előbb a Duna jobb partjára kellett visszavonnia.

Az ellenség megtámadása, a melynél lehetőleg egyesített erővel fordulandott a magyarok egy része ellen, legalább sikerülhetett, és lényegesen késleltethette a magyarok támadó fölléptét. Egyébként, ha a dolog nem talált elsülni, még mindig visszavonulhatott a titeli várba.

Jellasich tehát támadásra határozta el magát és pedig a hegyesi állomás ellen.

Futaknál, Ujvidék fölött a Dunán hidat veretett, hogy szükség esetében Draskovich dandára, mely a pétervárad-i hidfő őrzésére a bal parton volt föllállítva, könnyen átjöhessen a jobb partra.

A Ferencsatorna mellett Földvárnál, Sz.-Tamásnál, Verbász és Kulánál 6 z. a., 4 l. sz. és 18 ágyu maradna őrségül vissza.

A használható tartalék 15 z. a., 22 l. sz. és 79 ágyuval, vagyis 12,000 ember azon parancsot kapta, hogy 13-ika estejeig Verbásznál egyesüljön, hogy innen támadásra készüljön.

13-án esti szürkületkor e csapatok Verbásznál a csatorna éjszakai partjára mentek át, és a Hegyes felé történendő előnyomulásra következőkép alakultak.

Az élen volt Castiglione lovasdandára a Vallmóden és Hardegg vértesezredek; ezeket követték az úton, mely Verbászról Hegyesen át Tapolyára visz, az összes útegek, e tüzéroszloptól jobbra Puffer dandára ment, balra Budisavlievich dandára; a tüzéség mögött a gyalogsági tartalék Rastich alatt; a fődözetet 2 sz. zász vértés, a jobb szárny fődözetet a császár dragonyosok ezrede, a bal szárnyfő-

dőzetet 2 sz. százsz vértés 3 ágyuval képezé Horváth alatt, kinek meg volt hagyva, hogy 13-kán esti 9 órakor Kuláról Hegyes felé induljon.

Esti 11 órakor a csapatok elindultak; ekkor jött Lederer vezérőrnagytól Kuláról azon jelentés, hogy erős ellenséges csapatok indultak Sz t a p á r r ó l, (Zombortól délnek) melyet fölgújtottak, K u c u r a felé, tehát Jellasich nyomában. És ez így is volt: ez Kmety osztálya jobb szárnyának előcsapata volt Mezséna alatt. E jobb szárnynak 14-én Sztapárra kellett volna mennie, míg Kmety serege zömével, vagy a bal szárnyával Szivácnál a csatornán át és Veprovác felé vonulna.

Lederer hozzá érkezett jelentésére Jellasich a gyalogsági tartalékból elvett 3 zászlóalj és ezt Reznicek őrnagy vezérlete alatt Kucurára küldötte. A többi pedig egész csendben folytatta útját. Meg akarták a helységet lepni, ott magukat megerősíteni, mielőtt Guyon tartalékseregét levonhatná és az egyes magyar csapatokat egymásután megsemmisíteni.

3 órára az osztrákok Hegyes közelébe értek, anélkül, hogy addig a magyarok csak egy életjelet is elárultak volna. Horváth e közben a bal szárnycsapattal, Budisavlievichchel egyesült.

A meglepetés sehogy sem sikerülhetett. Mint az előbbiekből már tudjuk, Guyonnak 13-án nemcsak előcsapataival, hanem összes egyesíthetett erejével a h e g y e s i állomáson kellett lennie, hogy innen 14-kén támadásra induljon a Ferenc-csatorna vonala ellen.

De ezenkívül is igen jól értesült kémjei által Jellasich terveiről és elindulásáról is.

Guyon állását egy mocsáros patak fődözte, mely egy 15 — 20 lábnyi széles mederben a réten lassu hullámokban hömpölyög éjszaknyugatról délkeletnek a Ferenc-csatorna felé. A három-helység, Hegyes, Szeghegy és Feketehegy e meder balpartján fekszenek, az első fölül, a másik kettő alantabb; Feketehegy Hegyestől mintegy 7000 lépésre fekszik és Szeghely felényire lehet a kettő között. A patakon csak az ottani hidon lehet átkelni.

Hegyesnél állott Guyon jobb szárnya, homlokzatán meglehetősen erővel, Feketehegynél balszárnya. Mivel a

Verbászról Hegyesre vivő út délről éjszakkak, a patak medre pedig mint mondók, Hegyes és Feketehegy közt mintegy éjszakan nyugatról délkeletnek nyúlik, láthatni, hogy Guyon jobb szárnya Hegyesnél visszavonva, Fekete-hegynél pedig előrenyomva volt, és ha Guyon az ellenség megtámadására várt, nem volt meglepetve, hanem tervében lehetett az, hogy jobb szárnyával állhatatosan álljon ellent Jellasich homlok támadásainak, de a bal szárnynyal Szeghegy és Feketehegyről támadólag nyomuljon a bán jobb szárnya ellen.

És ezen, már magától a földterülettől előirt terv volt Guyoné és Vetteré is.

Ha Guyont a bán, mint ez vélekedék, csakugyan meglepte volna, ekkor egész egyenesen mehetett volna Hegyesre; ha Hegyest elfoglalta Jellasich, akkor a jobb szárny és a magyarok állása mögött volt. S ezt akkor nemcsak hogy tartani nem lehetett volna, hanem akkor a magyar csapatoknak vagy a Tisza felé kellendett elfutniok, vagy pedig a Hegyesről Ipolyára vivő visszavonulási útért küzdve, egyenkint kellett volna Jellasich kezébe esniök.

Nem lehet betudni Jellasichnak, hogy azt hitte, miszerint terve a magyarok elől el leend rejtve, de azt minden esetre betudni kell neki, hogy seregével, melyben, annak készületlen állapotát tekintve maga sem igen bizhatott sokat, egy sikeres éjjeli támadást lehetségesnek tartott, melynél a magyarok erejét sokkal többre becsülte, mint az valójában volt.

Jellasich, mint mondók, jul. 14. reggeli 3 órakor Hegyes közelébe ért, anélkül, hogy ellentállásra talált volna, anélkül, hogy a magyarok egy életjelet is mutattak volna, de lépteire ügyeltek és Hegyesen, Szeghelyen, Feketehegyen egyszerre meggyújtattak a jeltűzek, melyek Guyon csapatait fegyverre szólíták. Az egész vonalon röppentyütüz kelt föl, a mely az osztrákokban anyagi kárt ugyan nem igen tett, de mégis azt adá hírül, hogy várakoztak rájuk.

E szó, árulás! szaladt végig a bán seregének sorain, oly szó, mely oly fölkelő seregeknél igen gyakori, melyek

jellegével legalább a roszt oldalakat illetőleg Jellasich csapatai birtak.

A bán előrenyomulást parancsolt; Ottinger a Castiglione dandárral a bal szárnyat foglalta el, hozzája csatlakoztak jobbra Budisavlievich és Puffer dandárai, mely utóbbi kissé hátramaradt. Az ütegek a z. a. közökben helyezkedtek el; a gyalogság Rastich alatt képezte a második lépcsőt. Horváth két lovasszázadával a legszélső jobb szárnyra küldetett, hol a császár dragonyosok fölötti parancsnokságot is átvette.

Dietrichnek a Budisavlievich és Pufferféle dandárokkal a homlokon azonnal Hegyest kellett megtámadnia.

Guyon e támadást heves tüzzel fogadta, mialatt gyalogsága zömét a balszárny felé Szeghalom és Feketehegyre küldötte, honnan ennek Jellasich jobb szárnya ellen kellendett támadólag föllépnie.

És valóban a magyarok bal szárnyukról összes erejükkel, gyalogság és lovassággal törtek ki Puffer dandára ellen és komolyan fenyegették a tüzérségi és lökészleti tartalékot is, úgy, hogy ez utóbbinak minden kérdés mellőztével a lehető leggyorsabban Verbászra kellett visszavonulnia.

A költői kedélyű bán hű maradt jelleméhez. Naiv sokatmondó a tett előtt, azonnal elhallgatott, a mint megismerte, hogy azon hősköltemény, melyet 13 estéjén Verbásznál énekelt csak nagyon tökéletlenül valósítható s így nem gondolt másra, mint a lehető leggyorsabban Verbászra visszavonulni. Szenvedőlegesen jó alkalomra lesni gondolt, de nem következik be azonnal.

Dietrich ismételve megtámadta a homlokzattal Hegyest, hogy a magyarok erejét az osztrák jobb szárnytól elvonja. De mégis hasztalan maradt minden törekvése Hegyesre bejuthatni. Guyon tüzérsége a kezdetet jól háritotta el, és az előtörő huszárok mélyen benyomultak Castiglione lovasai és Budisavlievich zászlóaljai közé.

A bán ismételve megparancsolta, hogy Ottinger egy ezredet küldjön Puffer támogatására a legszélső jobb szárnyra. Ez későn jött, mert Puffer dandárát több z. a. honvéd, kik Szeghely előtt bontakoztak ki, rendetlen futásnak indította,

mig egyúttal más honvéd z. aljak Feketehegyről azok visszavonulását fenyegették.

Ez utóbbiak ellen a bán 12 tizenhétfontos ágyut állított föl Philippovics őrnagy alatt, melyekhez később még 4 darab, és Horváth alatt 6 század dragonyos és vértés, és két század járult a gyalogsági tartalék ellen. Ekkor megint azon volt, hogy Puffer dandárát részben egyesíthesse, és annyival is inkább kiadta bal szárnyának, Ottinger és Budisavlievichnek a parancsot, hogy Verbászra vonuljanak vissza, mivel a Ferenc-Csatornától Cservenka, vagy Kula tájékáról ágyüdörzéseket hallott.

A visszavonulás a Castiglione vértésdandár védelme alatt, az üldöző Guyonnali folytonos harc között Verbászig megtörtént, melyet még délelőtt elértek; a Marsano dandár 2 zászlóalján kívül, mely Verbásznál állott, az ottani 3 csatornahidoni visszavonulás fődözésére Jellasich még a fennlevő gyalogsági tartalékot és 3 úteget állítatott föl Rastich alatt fődözetül.

Csapatainak maradékával késedelem nélkül tovább vonult vissza Kis-Kérre. Itt a csapatok két óráig pihentek, mely alatt Riznicek csapata Kucurától és Ledereré Kuláról megérkezett. Ez utóbbi a Veprovácre nyomuló Kmety egyes osztályaival néhány ágyúlövést váltott, a melyet, mint tudjuk, Hegyesnél meghallottak. A bán szerencséjére Kmetynek 14 ére semmi utasítása nem volt Veprovácról kimenni; és ez lehetetlen is lett volna neki csapatainak nagyobb mennyiségét tekintve.

Kis-Kérről az Ujvidék előtt álló Draskovich dandárához azon parancs menesztetett, hogy a Duna jobb partjára vonuljon vissza, mit azonnal meg is tett.

Azon 2 z. aljhoz, melyek Szt.-Tamás őrségét képezték még Verbászról küldetett el a parancs, hogy Kis-Kéren át menjenek vissza, ép úgy Lang dandárához is, hogy Mossorinra menjen és ezt úgy, mint Vilovát szállja meg; a 2 z. a. Szt.-Tamásból, Kis-Kértől délre egyesült a bánnal, de Lang dandárát délutáni 3¹/₂ órakor, épen midőn a visszavonulási parancsot megkapták, megtámadta a Földvárra küldött magyar csapat és ezt először vissza kellett vernie, mielőtt Mossorinra elindulhatott.

A Verbásznál hátrahagyott utóhadat Guyon először a sáncokba kergette és erősen lövette a magyar tüzérségtől, ez még 2 óráig tartotta magát, s azután szintén Kis-Kérre ment vissza.

Reggeli 2 órakor, jul. 15-én ért a bán seregének zöme Kátyra a római sáncok mögé. Az osztrákok vesztesége a hegyesi ütközetben 200 halott és 500 sebesültet, tehát az ütközetben részt vett népség $\frac{1}{12}$ részét tevő. Alig fordul az egész magyar háboruban ily nagy veszteség elő; Guyon 81 holtat, 145 sebesültet, összesen 226 embert veszített.

A bán visszavonulása a titeli fensikra és a Duna jobb partjára.

Jul. 15. reggelén Puffer dandárának, a mely legtöbbet szenvedett, Kátytól Kovilre kellett mennie s innen átszállítottatott a Dunán Karlovitz felé.

Ebéd után a gyalogság hátralékának Titelre kellett mennie, Ottinger a lovassággal parancsot kapott, hogy néhány órával később azt Vilovára kövesse; innen a római sáncokig a területet vizsgálja meg és később Guyon összeköttetését Báccsal, ki a hír szerint Péterváradra fogott menni nyugtalanítsa.

Lang dandára, melyhez egy 12 fontos üteg adatott, Vilovát, Knichanin dandára szintén megerősítve Mossorint szállandotta meg, a gyalogság maradéka magánál Titelnél egyesült, mely ellen a magyarok 14-én Perlasztól szintén tüzértámadást kíséreltek meg.

Azon aggodalomban, hogy a magyarok most közvetlen Ujvidékre mentek, hogy innen Pétervárad cernirozása végett a Duna jobb partjára törjenek át, mire aztán a titeli fensíkot tökéletesen kiéheztetheték, és mivel, mint többször észrehevők e sík egyáltalában nem alkalmas nagyobb csapatok számára táborozási helyül, tehát még július 16-kán Budisavlievich dandára Szalánkemenen át Bukovára küldetett, és ezt 17. és 18-án az egész gyalogsági tartalék követte mindkét üteggével.

Ennek következtében jul. 18-ától Pétervárad ellen a Duna jobb partján 6 dandár állott következőkép beosztva:

a bal szárnyon Hartlieb osztálya főhadiszállásával Kamenitzon; Mamula dandára Kamenitz körül, Budisavlievich dandára Karakacshegy körül;

a jobb szárnyon Kriegern osztálya főhadiszállásával Karlovicon, Drashovich dandára Vukovac előtt, Pufferé Karlovitz előtt;

tartalékul Rastich osztálya Vukovacnál.

A zárvonat sáncai Pétervárad felé megszorítottak és megerősítették.

Castiglione vértés dandára szintén átszállították nemcsakára a jobb dunapartra és jul. 22. Ireg felé Kamenitztól délnek állították föl.

A titeli fensíkon Lang és Knicanin dandaraik kivül még Marsano dandára maradt Titelnél, nevezetesen a Tisza bal parti hídfő védelmezésére, továbbá Horváth lovasdandára szintén Titelnél Dietrich alt. rendelkezésére, ki a sík főparancsnokságát vette át.

Egyébként a lovasdandából az élelmezés végett július 22-kén, a szász vértés ezred szintén a Duna jobb partjára húzódott át.

A bán, jul. 19-től főhadiszállását Rumán, Iregtől délnek ütötte föl.

Miután így láttuk, mint kényszerült a bán támadási irányát abbahagyni, és mikép foglalta el új állását, hogy abban várja be a magyarok támadását, — e támadás eredményét, hogy az összetartozókat ne szakítsuk el egymástól, halaszszuk el a következő fejezetre.

A Temesvár előtti események június közepétől július közepéig.

Mialatt a magyarokra mindig sürgösebbé lön Temesvár birtokába jutni, nevezetesen miután az oroszok betörésén sem lehetett tovább kételkedni az országban, hogy az új területet-

alapot az alsó Tisza és Maros közt biztosíthassák, és mialatt Arad eleste, mert új eszközt nyújtott, kedvező eredményt látszott ígérni Temesvár ellen is, Rukavina e vár parancsnoka nem kevesebbé kezdte fölismerni e hely megtartásának fontosságát.

Közvetlen Arad eleste után a Temesvár alatti ostromlóserég Vécsey alatt 11,000 ember, bezárólag 1500 huszárral erősbült és 55 ágyúja volt, melyek jul. 4. csakhamar heves bombázást kezdettek meg, mely csekély szünettel jul. 19-éig tartott. Rukavina csakhamar felelt az ostromlók tüzeinek, és a jul. 4—5 közti éjjelen 900 emberrel, két oszlopban a Béga mindkét partján kirohant a józsefvárosi ostrommunkálatok ellen. E kirohánásnál sikerült neki 18 ostromágyút beszögeznie; hasonlókép egy másik, július 11 éjjelén tett kirohánásnál is, melyet 600 emberrel tett 7 mozsár szögeztetett be az ütegekben az új világnál.

E két vállalatnál az osztrákok 49 holtat és 91 sebesültet vesztek.

Jul. 12-én a magyarok Aradról 13 ostromágyút kaptak, úgy hogy ők, mivel az elszögezésen csakhamar segítettek, 13 helyett 68 ágyúval tüzelhettek a vár ellen.

Jul. 14-én érte el a bombázás tetőpontját. E naptól kezdve az őrség már hetenkint csak kétszer kaphatott marhahúst, a többi napon lóhús adatott ki, a mint az élelemszer hiánya érezhetőbbé vált. Már május 31 én kényszerülve látta magát Rukavina arra, hogy 400 oly lakost, kiknek nem adhatta meg az élelmezést, a várból kiutasítson; július 1-én még 800-at küldött ki. Ezeket a magyarok visszaűzték a várba. Rukavina szükségből oly szabályokhoz fordult, melyekre minden okos ember az erősebb várak élelmezésénél első pillanatban gondol; ő ugyanis a testalkatuknál fogva alkalmas egyéneket besoroztatta, úgy hogy a katonai élelmezéssel be kellett érniök, a többit pedig azon különböző munkákra használta föl, melyek egy ily ostromolt várban előfordulnak, bizonyos napidíj mellett, a melyért azok az élelmezési tárákból, a meddig ezekben volt valami, élelemszereket vehettek maguknak.

Mint minden hadseregnél a magyar harc téren, úgy Temesvárott is megkövetelte a július alatt az epemirigy is saját áldo-

zatait naponta. úgy, hogy a csapatok létszáma mindig alábbszállt, és ennek következtében az elsáncolt tábor is, a mely pedig nagy fontosságu volt, csak lanyhán, t. i. csak a két szárnyon lehetett őrséggel ellátni.

A bombázás és más támadások védelme alatt a fődözött út és az elsáncolt tábor ellen, melyek magától érthetőleg visszaverettek, a magyarok jul. 15-ike éjjelen új heves tüzelést és támadást intéztek a vár ellen új útegekkel.

Az osztrák és orosz hadsereg közeledtének, és veszedelmes egyesülésöknek hírére azután a jul. 18—19 közti éjjelen a magyarok új komoly rohamot intéztek a fődött út ellen, de ez is, mint a többi visszaveretett.

Végre jul. 19-én megjelent *K o s s u t h* személyesen a magyar táborban, Vécsey hadtestét kétszeres erőmegfeszítésre lelkesítendő.

Az őrség veszteségei a kirohanásoknál történteken kívül, melyekről már említést tevénk, 33 holtat és 78 sebesültet tettek.

Nugent tábornagy működéseinek kezdete.

Midőn a hadcsapatok működéseiket Magyarország különböző hatererein megkezdették, lassankint a Nugenttől Stájerországban szervezett második tartalékhadtest is kezdett életjeleket adni. E hadtest célja volt a Balaton környékét és az osztrák határszélekről oda vivő utakat eltisztítani és biztosítani, a Dráva és Mura hidait megszállani, azután az alsó Dunához nyomulni, Eszéken keresztül a déli hadsereggel egyesülni és ezt támogatni.

Junius elején a hadtest egy osztályból állott, Gr. Schaafgottsche altábornagy alatt, mely Rousseau és Zeisberg dandáraiban, — 7 zászlóalj, 4 század lovast, 24 ágyút, — 8500 embert számlált.

Május közepétől a hadtestnek csapatai voltak Fürstentfelden Pöllnitz őrnagy alatt, Nagy-Kanizsán Knezevich vezérőrnagy alatt, a Muraközben, azután délre a Drávától; Kapronicán, Varasdón, Bárcs és Verőcén

egy szárnycsapat Gorizutti őrnagy alatt Pozsonyból Soprony és Kőszegen át Szombathelyre ment, hová május 22-én megérkezett; egy más csapat Zweyer kapitány alatt Fürstfeldről Körmenden át szintén Szombathelyre ment, a hol az előbbivel egyesült.

Gorizutti Szombathelyről Sárváron át Pápára ment. Itt kapta azon parancsot Nugenttől, hogy Lövön és Baksán át Lendvára menjen a Murától északra s ott Knezevichchel egyesüljön, ki a magyar népfölkelés miatt Kanizsát odahagyni kényszerült.

Jul. 12-én, miután Nugent Győr bevételéről és Haynau-nak már több szerencsés működéséről a felső Dunánál hirt halott, Knezevichnek július 12-én megint Nagy-Kanizsára és ettől délre Zeisberg dandárának a Murához kellett lefelé nyomulnia. E csapatok nem találtak ellenállásra, mivel közeledtükkor az iharos-berényi és csurgói népfölkelők szétosztak.

Ugyanekkor egy más cirkáló hadtest Dondorf őrnagy alatt Körmenden át Zala-Egerszegre nyomult előre, hova jelentéktelen csetepaték után július 14-dikén megérkezett s másnap Knezevich szintén oda küldött csapatosztállyal egyesült.

A 2. tartalékhadtestnek ezek voltak első, — bár jelentéktelen tényei, melyek mindamellét is az osztrák főhadserg jobb szárnyát és hátát a magyar fölkelő csapatok nyugtalanításai ellenében biztosíták.

Az erdélyi harctéren történt események.

Grotenhjelm betörése Erdélybe s a vallendorfi ütközet.

Láttuk, hogy június 18-án, Grotenhjelm és Lüders hadsereg-patai készen álltak Bukovinából és Oláhországból, Erdély északi és déli részére, egyfelől Beszterce, másfelől Brassónál berohanni.

Grotenhjelm június 19-én előhadát Springinsfeld alatt Pojana Stampin át előre tolt a Mogura hegyére s egy szárnycsapat osztályt, mely 4 zászlóalj, 1¹/₄ század lovasság és 8 ágyuból

állt Pawloff tábornok alatt jobbra Koznára, az országútra, a Szamos völgyébe.

20-án az előhad Marossényig nyomult, a sereg zöme a Tihuca szorosig, és Pawloff 2 hadoszloppal, az egyikkel Radnán át Illova Mikére, a másikkal Illova Maréra. Ez utóbbi hadoszlopnak a nevezett napon egy kis ütközetet kellett kiállani.

Junius 21-én Springinsfeld maga is Marossény felé nyomulván, a Turiak hidjánál két magyar zászlóaljra s 3 ágyúra talált. Hosszasan tartó harc után, melyben a sereg zöméből 2 orosz zászlóalj is részt vőn, a magyarokat viaszszoritották Tihára, s miután e helyet is körülszárnyalták, a magyaroknak ezt is el kellett hagyni.

Junius 22-én Grotenhjelm megtámadta a gyöngé, hanem mégis 12 ágyúval ellátott borgoi sáncokat.

Az első csatarend Springinsfeld alatt 4 orosz és osztrák zászlóaljból volt itt összeállítva 8 ágyúval, a második Samarin ezredes alatt 3 orosz zászlóaljból 4 ágyúval; a kozákok követték. A magyarok cseppet sem akadályozták a szövetségesek előnyomulását s a támadásnak sem álltak valami nagyon ellent. hanem a mint oldalaikat fenyegetve látták, Ruzs Borgón át visszavonulni kezdtek Bésztercére, a kozákoktól egész Wallendorfig üldöztetve. Grotenhjelm Jádnál állította fel előhadát, seregének zömét Ruzs Borgónál.

Pawloff 22 én Illova Mikéről a Szamos mentében Földráig nyomult elő, s onnan egy magyar csapatosztályt Nepszra üzött, mire aztán ő maga visszatért Illova Mikére.

Ez állásban maradt Grotenhjelm egyelőre, csupán csak azon szándéka lévén, hogy Bukowinát fedezze.

Bem ezalatt az oroszok betörésének hírére, Dézsnél összegyűjtött mintegy 6000 embert 14 ágyúval s ezzel jun. 25 én Somkerekre, 26-án Bésztercére nyomult elő, hogy Grotenhjelmet, ha lehet, visszaverje Bukovinába.

Bem közeledtének hírére Grotenhjelm még 26-án egyesítette főhaderejét Ruzs Borgónál s 27-én Wallendorf ellen nyomult. Itt délelőtt 11 óraker összeakadt Bemmel, ki gyorsan előre indította tüzérségét s ágyúztatni kezdett, hogy saját előnyomulását fedezze, a szövetségeseket pedig zavarja. Hosszas ágyúzás

után támadást kezdett gyalogsággal és lovassággal az orosz jobb szárnya ellen, s miután a lovasság támadása az orosz ágyúk tüzelése miatt megghiúsult, körülszárnyalás által akarta Grotenhjelm jobb szárnyát megtámadni. Hanem a Tomszk ezred ellenállt e körülszárnyalásnak s egyidejűleg elötörték az orosz dzsidasok részint Bem centruma, részint balszárnya ellen.

Bem végre fölhagyott támadásaival, s visszahúzódott Jádon túl, míg Grotenhjelm szintén régi állását foglalta el Rusz Borgónál.

28-án reggel Bem újra fölállt Wallendorfnál s különösen megerősítette jobb szárnyát, Grotenhjelm meghallotta, hogy Bem megakarja újítani a támadást, mihelyt az erősítések, melyeket Maros-Vásárhelyről várt, megérkeznek; hadcsapatainak föllállítása által Bem biztosítani akarta összeköttetését e megérkezendő csapatokkal. Grotenhjelm elhatározta, hogy nem várja be a magyarok támadását, hanem megelőzi, s azért délután egy órakor Wallendorf ellen nyomult. A rögtöni támadás valóban meglepte a magyarokat s Bémet csakhamar visszavonulásra kényszerítette, melyet mint rendesen maga fedezett tüzérségével. Sófalvánál, hol összes tüzérségét lesbe állította, sikerült neki az üldözőket megállítani, aztán Besztercén túl Szeredfalvára húzódott s félig elromboltatta az ottani hidat.

Grotenhjelm ez ütközetek után ismét Rusz Borgónál foglalt állást, Bem pedig seregének zömével Tekére indult, Szeredfalván csak erős utóhadat hagyván hátra, egyelőre minden támadást akkorra halasztott, mikor megérkeznek Szász Régenből Maros-Vásárhelyről a várt csapatok, állásával e csapatok összes köttetését akarta megkönnyíteni s egyszersmind Grotenhjelm oldalát fenyegetni, ha ez, mint gondolá, Besztercén át Dézs felé folytatni fogja hadműveleteit. Azonban Grotenhjelmnek, miután Lüders délen még semmi említésreméltó haladást nem tett, nem érkezett még el a támadás ideje, s csak arra szoritkozott, hogy állását megtartsa.

Brassó bevétele.

Az Oláhországban Lüders alatt lévő orosz haderőből június 18-án a főhadoszlop előhada, 8 zászlóalj, 16 század lovasság és 20 ágyú Dyk tabornok alatt a Sinai kolostor előtt állt; szoroson mögötte a főhadoszlop zöme, mindkettő homlokával a tömösi szoros felé fordulva, míg a bal szárnyoszlop Engelhardt tábornok alatt Rukurnál volt fölállítva a törcsvári szoros ellenében.

Június 19-én reggel 5 órakor Dyk megindult a Predjál kolostor felé. Az erdélyi havasok ormára a határhoz érkezve, 1500 főnyi magyar csapatosztályra talált, mely Szabó vezérlete alatt állva, fatorlaszok által földözttetve, az erdőben elrejtve s az úttól jobbra sánc által védve, eleinte ellent állt, hanem aztán folytonosan küzdve, pontról pontra hátrált, előbb a vesztegzár-épülethez Felső-Tömöshöz, s miután ez utóbbit fölgújították, Alsó-Tömöshöz, a hol van a sajátképi hegyszoros sziklafalak közé ékelve s gerendavár által elzárva.

Az ütközet reggel 7 $\frac{1}{2}$ óratól délután 2-ig tartott, hanem a veszteség mindkét részen szerfelett csekély volt.

Lüders most június 20-át határozta a támadás napjául a tömösi szoros ellen.

A főhadoszlop, 14 $\frac{1}{2}$ zászlóalj, 14 század lovasság s 34 ágyú leszállt a völgybe a szoros homloka ellen; egy bal szárnyoszlopnak, mely Lowcseff ezredes alatt 2 zászlóalj, 2 század lovasság s 2 ágyúból állt, a Krisztián márén kellett keresztül menni s helyreállítani az összeköttetést Engelhardttal.

A tömösi szorosnál makacsul ellenállt Szabó a Dyk alatt álló orosz előhadnak, mely már reggel 4 órakor megindult; néhány körülszárnyalási kísérlet sem akart eleinte sehogysem sikerülni az oroszoknak, miután részint területi nehézségekre akadtak, részint a magyarok tüzelése akadályozta őket. Végre azonban egy orosz hadoszlop áthatolt a magyarok baloldalán, s most hát mögül fenyegette a gerendavárat. Ez eldöntötte az ütközetet. A magyarok csakhamar hátráltak s megfutottak, a

kozákok Brassón át Prásmárig (Tartlan) üldözték őket; csak itt szedhette össze Szabó csapata romjait, melyből 300 ember hiányzott, s innen Háromszékbe indult velök.

Lowcseff oly nehéz útra talált a hegyek közt, hogy egyáltalán nem birt tovább menni, s végre is vissza kellett vonulnia Predjalra, honnan aztán a főhadoszlopot követte.

Engelhardt junius 20-án a törösvári úton a hegytetőn talált első ellenállásra. A magyarok erősen tartották magukat, míg hozzájuk nem hatott a hír, hogy a tömösi szoros elveszett. Most hátrálni kezdtek, s Engelhardt 21-én akadály nélkül elnyomulhatott Rosnyóra.

Az oroszok 20-án összesen egy tisztet, 11 embert vesztek holtakban, 7 tisztet s 102 embert sebesültekben, kisebb sérülést kapott 3 tiszt és 32 ember. Összes veszteségük tehát 163 ember volt. A sebesültek közt volt Dyk tábornok is. A magyarok 300 emberen kívül 5 ágyút is vesztek.

Az orosz előhad kozákjai már 20-án délután 1 órakor Brassó előtt álltak; a város nem volt megszállva magyar csapatoktól, hanem az erős kastélyban 320 főnyi helyőrség volt 6 ágyúval Szydowski őrnagy alatt.

Megadásra szállították fel azonnal, Szydowski visszautasította; csak miután egy orosz ütég sokáig lötte a kastélyt, kapitulált a helyőrség junius 22-én reggel 5 órakor.

Portyázások a székelyek ellen.

Brassó bevétele után Lüders először is az osztrák hatóságok visszahelyezésével foglalkozott, aztán gyorsan megtörni szándékozott a végső ellenállást is a Székelyföldön s a mint ezt végrehajtotta, akkor majd Szeben ellen indul, elfoglalja a vöröstoronyi szorost, megnyitja itt a bejövetelt a Clam-féle osztrák hadtestnek s aztán Károly-Fehérváron át Magyarországra nyomul, hogy Paskiewics főhadserégével egyesüljön.

Engelhardtnak a szebeni úton az előhadat kellett képezni, tehát e végből Rosnyóról csakhamar Feketehalomra kellett indulnia.

A Székelyföld lecsendesítésére 8 zászlóaljból, 6 század lovas és 12 ágyúból Hasford tábornok alatt egy csapatosztály alakított, mely június 23-án Kezdi-Vásárhely felé útra kelt; egyszersmind Lein ezredes is, ki 4 zászlóaljjal, $\frac{1}{2}$ század lovaság s 12 ágyúval eredetileg Moldovában visszamaradt, parancsot kapott, hogy az ojtosi szoroson s Berecen át szintén induljon Kezdi-Vásárhely ellen.

Lein útközben semmi ellenállásra nem talált, Hasfordnak, ki 25-én ért Kezdi-Vásárhelyhez, csak június 23-án volt jelentéktelen kis összecsapása. A magyar csapatok Kezdi-Vásárhelyről Csík-Szeredára vonultak vissza, velük futottak nagyrészt a lakosok is; miután az otthon maradtakat lefegyverezte Hasford s egy ágyúöntödét, egy gyutacsgyárt és több löpor-malmot szétrombolt, június 30-án visszatért Brassó környékére.

Lüders ez idő alatt 25-én Földvár felé fordult s 26-án és 27-én portyázásokat tétetett az Olt balpartján, fölfelé egész Illyefalvaig, lefelé Miklósvárig.

Június 28-án visszament Prásmárra s 29-én Sepsi-Sz.-György felé portyáztatott.

Miután a székelyek ekkor már teljesen lecsendesülve valának, mint ezt Hasford jelentéstételeiből következtetheté, Lüdersnek tehát azon szándéka volt most, hogy mihelyt Hasford visszatér küldetéséből, egy csapatosztályt Brassón hagyva, segéének többi részével Szeben felé nyomul s ez okból Engelhardtot az előhaddal Feketehalomról lassanként Vledényre és Sárkányra előre toltta Fogaras felé.

Hanem alig tért vissza Hasford, a mint már június 1-én hire jött, hogy az egész Székelyföld mozog, csapataik legkevésbé sincsenek még megsemmisítve.

Ennek következtében Lüders egész tervét megváltoztatta. Gondolá, hogy előbb nem hagyhatja el Brassót jó lelkiismerettel, míg annak fődözésére s a Székelyföld folytonos szemmel tartására jelentékeny haderőt nem hagy itt hátra. E célra szánta az orosz csapatokon kívül Clam Gallas osztrák hadtestét.

E hadtestnek most már nem a verestoronyi, hanem a töröcsvári szoroson kellett Erdélybe Lüders után benyomulni s aztán Brassónál megállni.

Clam Gallas, kinek hadtestét a cholera megtizedelte s a lakosság sem fogadta valami barátságosan, úgy hogy a hadtest jelentékenyen leolvadt, seregének zömével július 8-án a csernegi úton elérte Rimniket az Olt mellett, tehát az országútat, mely a Verestoronyra átvezet, a mint a parancsot kapá, mely útjának irányát megváltoztatta. Most megfordult s a törcsvári szoroson át július 15. és 16-án megérkezett Brassó tájékára.

Ezalatt Lüders seregének zömével Feketehalomnál táborozott, előhada Vledénynél, kiküldött csapatosztályai Hermány, Tömös és Brassónál s azzal töltötte az időt, hogy portyázásokat tétetett a székelyek ellen, kik Gál Sándor alatt ismét jelentékeny haderőt gyűjtöttek össze s itt ott mutatkozni kezdtek.

Július 2-án Adlerberg tábornoknak 3 zászlóaljjal, 9 század lovas és 6 ágyúval Kökösről Sz.-Péterre kellett előnyomulni. Jessauloff tábornok 4 zászlóalj s 12 ágyúval tartalék gyanánt Sz.-Péternél maradt.

Kökösnél Adlerberg Gál Sándor előhadával találkozott, mely csakhamar visszavonult Uzonba. Adlerberg követte, hanem Uzonnál oly makacs ellenállásra talált, hogy vissza kellett húzódnia a Fekete-Ugy pataka fölött álló kökösi hídhoz, hol az ezalatt utána indított Jessauloffal egyesült.

Lüders aztán jul. 4-én maga vezetett Prásmarra 8 zászlóaljat, 8 század lovas és 20 ágyút s elhatározta 5-én komolyan megtámadni Gál Sándort.

Július 5-én az oroszok 3 hadoszlopban nyomultak elő:

A centrum Jessauloff alatt, 12 zászlóalj, 3 üteg, a brassói nagy országúton nyomuljon a magyarok homloka ellen Uzonra; a jobb szárny, 3 zászlóalj, 4 ágyú és 3 század lovasság, a Fekete Ugy bal partján menjen fölfelé s Uzonnál támadjon a magyaroknak bal oldalába;

a bal szárny, 8 század lovas és 4 ágyú, Rennenkampf tábornok alatt, az Olt bal partján menjen fölfelé s essék az Uzonnál koncentrált ellenségnek jobb oldalába s hátába.

Jessaulofftól homlokban megtámadtatva, miután a két körülszárnyaló hadoszlop közeledését is észrevették, a magyarok komoly ellenállás nélkül elhagyták Kököst, de nem Uzonra vo-

nultak, hanem az Olt folyamához Sepsi-Sz.-György felé, hol a lovasságtól üldöztetve az Olt jobb partjára hátráltak.

Az oroszok vesztesége a július 2. és 5-iki két ütközetben 5 halott és 40 sebesültre rúgott.

Július 6-án Lüders még egy gyalog hadosztályt küldött az Olt mentében fölfelé, azon esetre, ha netán a székelyek valahol erősen befészkeltek volna magukat. E hadoszlop nem sokára visszatért, miután sehol sem talált ellenségre; az ellenségről azon hírt hozta, hogy Csík-Szeredára vonult.

Lüders most Sepsi-Sz.-György környékén Jessauloff alatt 7 zászlóaljat, 8 század lovaszt hagyott, egy másik csapatosztályt Uzonnál és seregének zömével, miután Clam legközelebbi megérkezését már várni lehetett, a szebeni útra indult.

A fogarasi ütközet.

Hogy a Szeben felé indulást előkészítse, Lüders július 11-én Engelhardt tábornoknak parancsot adott, hogy az előhaddal, 8 zászlóalj, 12 század lovasság és 20 ágyúval üzze el a fogarasi magyar helyőrséget, mely 800 emberből állt 4 ágyúval.

Július 12-én hajtotta végre Engelhardt e támadást, főhadereje az országúton indult Sárkányon át Fogaras ellen; egy jobb szárnyoszlopot indított meg egyidejűleg az Olt jobb partján lefelé, hogy ha a homlokban szorongatott magyarok Segesvár felé akarnának menekülni, akadályozza meg ezt; másik bal szárnyoszlopot Fogarastól nyugotnak a halmokon át Betlenre küldött, hogy lehetlenné tegye a magyaroknak a Szeben felé menekülést.

E roppant túlnyomó erővel kezdett támadás annyiban sikerült, hogy a magyarok kényszerítve lőnek gyorsan elhagyni álláspontjukat, hanem mindamelllett nem vesztek negyedrészninél többet haderejükből, holott itt ugyan megkívánhatta volna az ember, hogy egyetlen egy se meneküljön az ellenségből. Engelhardt, ki 5 holtat és 3 sebesültet veszített, Fogarason 4 ágyút, egy pénztárt s némi készleteket talált.

Ez ütközet s az osztrákok megérkezése után Lüders seregének zömét Fogarasnál kezdte concentrálni, hogy Szeben ellen nyomulhasson, miről alább bővebben szólandunk.

A besztercei ütközet.

Bemet és Grotenhjelmet szemben egymással hagytuk el hadállásaikban, egyikét Tekén és Szeredfalván, a másikat Rusz Borgón.

Bemet ez időben különféle szándékok bolygatták s különböző irányok felé vonták.

Midőn a bán a kátyi győzelmes ütközet után a Bácsban egész a Ferenc csatornáig előnyomult, Kossuth akkor fölszólította Bemét, menjen a bánátba s vegye át ott a fővezérletet. Hanem mikor Bem e parancsot megkapta, akkor már az oroszok és osztrákok betörték Erdélybe s Bem június 23-án elutasította a meghívást, mivelhogy szükségesebb előbb Erdélyt újratisztítani. Hogy Bem vegye át a bánátban a fővezérséget, az már fölöslegessé vált ez időben, miután Vetter, kit Görgey ajánlott e parancsnokságra, azt elfogadta és átvette. Hanem azt kívánta most Kossuth, küldjön Bem csapatokat a bánátba. Ez teljesen lehetlenné vált azáltal, hogy Lüders a székelyföldet szorongatta s Grotenhjelmet állást foglalt Besztercénél.

Bem meggyőződött arról, hogy előbb ki kell verni Erdélyből az osztrákokat és oroszokat, mielőtt ő maga vagy erdélyi csapatai valamely más harctéren megjelenhetnének. Előbb tehát Grotenhjelmet ellen akart fordulni, aztán Lüders ellen. De az sem látszott neki elégségesnek, hogy az oroszokat pusztán csak kikergessék Oláhországba. Arra gondolt tehát, hogy ha az oroszokat kikergette Erdélyből, betör Oláhországba, a népet ott fölláztatja az oroszok ellen s igyekszik megnyerni a törökök, főleg Omer pasa támogatását, ki akkor a kis Oláhországban parancsnokolt. Később mint látni fogjuk, e diversiót magát arra akarta használni, hogy ily módon kicsalja az ellenséget Erdélyből. Sokfélekép akadályozva volt minden lépésében haderejének gyöngesége és szétoztása által; sem az oláh fölkelés nem volt

legyözve, sem Károlyfehérvár elfoglalva s amellet az orosz hadtestek egyikét, akár Grotenhjelmet, akár Lüderst, shahban kellett tartani, míg a másik ellen túlnyomó erőt kellett volna kifejteni, hogy valamely ponton döntő eredményt lehessen kivívni.

Némely a székely földről magához vont erősítésekkel mintegy 6000 emberre szaporitva seregét, Bem julius 1-én Tekeről és Szeredfalváról újra Wallendorf ellen nyomult, itt megállította az előhadat, a sereg zömét Beszterce mögött állította föl. Hanem Grotenhjelm hadereje a Beméhez hasonlítva oly nagy volt s a székely földről, melyet az oroszok folyvást fenyegettek oly kevés segélyre lehetett számítani, hogy célszerűtlenek látszott rögtön folytatni a támadó eljárást Grotenhjelm ellen. Várakozott tehát. Ez időben irt Bem julius 3-án Omer pasához, hogy őt az Oláhországban szándékolt diversióra s a magyaroknak az oroszok elleni támogatására megnyerje. Abból, hogy Omer pasától sokáig semmi feleletet nem kapott, következteté, hogy bizonyára megvesztegették őt az oroszok s fölszólította Kossuthot, részéről szintén igyekezzék megvesztegetni Omer pasát.

Az ezután következő idő jelentéktelen portyázásokkal telt el.

Grotenhjelm julius 4-én egy orosz-osztrák portyázó csapatot küldött Szász-Régenen át Maros-Vásárhelyre, hogy Lüders hadműveleteiről tudósítást szerezzen, s a mennyire lehet, helyre állítsa az összeköttetést Lüderssel. A csapatosztály nem érte ugyan el az utóbbi helyet, hanem néhány szerencsés portyázást tön, biztos hirt hozott, melyből kiderült, hogy Lüders még Brassó környékén áll s háborítlan visszatért a hadtesthez.

Julius 7-én Bem egy zászlóaljat Szász-Újfalun át Kusmára küldött, hogy innen Grotenhjelm bal oldalát nyugtalanítsa; e zászlóaljat azonban föladata dacára, mely után az ember valami egészen mást következtetett volna, egy Pawloff alatt $2\frac{1}{3}$ zászlóalj, 2 század lovas és 4 ágyúból álló orosz csapatosztály meglepte s szétugrasztotta.

Julius 9-én érkezett meg Grotenhjelm táborába a parancs, hogy miután most már megindult az orosz főhadssereg Miskolcon át Pest felé, ő is kezdje meg komolyan a támadó föllépést s leg-

alább az élelmezés könnyítése végett igyekezzék tért nyerni köröskörül 10 mértföldnyi távolban.

Ennek következtében július 10-én reggel Grotenhjeml 4 hadoszlopban megindult Bem hadállása ellen.

A főhadoszlop, Wladislawliewics tábornok alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovasság s 16 ágyú a besztercei úton indult meg; a jobb szárny hadoszlopa, $1\frac{1}{3}$ zászlóalj, $1\frac{1}{4}$ század lovasság, 4 ágyú, Fackler kapitány alatt Pénteken át Somkerekre indul a dézsi országútra, hogy az ellenségnek elvágja a visszavonulhatást;

a bal szárny hadoszlopa, Pawloff tábornok alatt 4 zászlóalj, 2 század lovasság és 8 ágyú Vindáról fog előnyomulni s lovasságát még messzebb küldi Újfalura, hogy a bal oldalt megtisztítsa az ellentől;

végre a legszélsőbb bal szárny hadoszlopa Springinsfeld alezredes alatt, $1\frac{1}{3}$ zászlóalj, $1\frac{1}{2}$ század lovasság s 3 ágyú, Zsolnára nyomul Besztercétől délkeletre s Pawloffal egyesülten Bemnek jobb oldalát támadja meg.

Wallendorft rövid ágyúzás után kiűritette Bem, a mint Wladislawliewics közeledett, miután egyidejűleg jelentést kapott Bem Pawloff és Springinsfeldnek Beszterce elleni támadásáról is. Besztercét is nemsokára föl kellett adni, hanem Sófalvánál délutáni 2 óráig helyt állt Bem tüzérségének egy részével, ezalatt tüzérségének zömét Szeredfánál kedvező állásba vont a s aztán kiűritette Sófalvát. Szeredfálvánál körülbelül délután 3 óra-kor megszűnt a harc.

A szövetségesek 66 embert vesztek holtak és sebesültekben; a főnebb mondottak szerint $9\frac{2}{3}$ zászlóaljat, $7\frac{3}{4}$ század lovasságot s 31 ágyút, tehát mintegy 8000—9000 embert indítottak az ütközetbe.

Grotenhjeml este Besztercénél és Wallendorfnál táborba gyűjtötte hadtestét s előhadát, melynek főalkatrészeit osztrák csapatok képezték, Besenyőnél állította föl.

A szeredfalvai ütközet.

A beszercei ütközetben Bem meggyőződött, hogy Grötenhjelm ellen nem könnyen nyerhet valamit, a remény, hogy más harctéren talán szerencsésebb lesz s az ohajtás, hogy a székely föld haderejét megtarthassa és megakadályozza, hogy az oroszok teljesen elnyomják azt, arra indították ezek Bemet, hogy Szeredfalvánál egyelőre csak mintegy 3000 embert hagyjon hátra 14 ágyúval Damaszkín ezredes alatt, ő maga még 11-én éjjel elutazott; csapatainak maradványa másnap követte Maros-Vásárhelyre, hová Bem július 12-én megérkezett s honnan néhány napi tartózkodás után Csik-Szeredára indult. 16-án ért ide.

Ugyancsak 16-án kapta itt Kossuthnak július 9-ről kelt levelét, tehát azon napról, mikor Kossuth Pestről érkezte Szegeден ütötte fel székhelyét. Kossuth közölte Bemmel a dolgok állapotát Magyarországon, Mészáros kinevezését az összes magyar hadseregek fővezérévé, s a mi legfontosabb, kérdezte Bemet, vajon nem volna-e hajlandó e fővezérséget átvenni s mily föltételek alatt?

Bizonyára úgy lehet tekinteni némileg e kérdést mint puszta udvarias formaságot, miután Kossuth nagyon jól tudta, mily kevéssé hajlandó Bem alárendelni magát más parancsnoknak. Azonban más részről bizonyos az is, hogy Mészáros csak kedve ellen viselte a fővezérség terhét s hogy Kossuth bizalma Mészáros képességében végtelen csekély volt. Látni fogjuk, hogy Bem válaszában megérkezte után nemsokára Dembinski és Mészáros szerepet cseréltek, amaz átvette a fővezérséget, ez pedig mint táborkari főnök működött.

Bem július 17-én azt válaszolá, hogy a fővezérséget győzelemre való kilátással csak akkor vehetné át, ha az országgyűlés két hónapra reá bizná a katonai dictaturát, nemcsak reményét, hanem meggyőződését fejezé ki, a mi utóbbi tapasztalatai után csaknem hihetetlennek látszik, hogy ez idő alatt a magyar területet megtisztítja a szövetségesek összes hadseregeitől. Egyelőre azonban, tevé hozzá megteszi Erdélyben, a mi csak

kitelhetik tőle, hogy az oroszokat kiverhesse ; jelentést tett szándékáról, hogy diversiót akar tenni Moldovába és Oláhországba s figyelmezteté Kossuthot arra, mennyire fontos dolog, hogy Omer pasát megvesztegetés (un présent considérable) által megnyerjék, mely esetben lehetséges lesz Bemnek minden erdélyi hadesapatával a bánátba s egyáltalán Magyarországra fordulni. Végül tudatá Kossuthtal, hogy épen Kezdi-Vásárhelyre készül s legelőbb is a Székelyföldet akarja biztosítani.

Ezalatt Grotenhjelm és Damaszkín közt apró csatározások fordultak csak elő. Grotenhjelm július 11-ke óta portyázó csapatokat küldött minden irányba. Július 13-án ezek egyike Nagy-Sajónál szétugrasztotta Damaszkinnak egyik jobb szárnycsapatát s egyszersmind azon hirt hozta, hogy erősítések jönnek Damaszkínhoz a Székelyföldről.

Hogy ezeknek Damaszkinnal egyesülését megakadályozza, Grotenhjelm 16-án megtámadta Damaszkín jobb oldalát. Az összes osztrák csapatokat, 3 zászlóalj, 5 század orosz és 17 ágyút vett magához Grotenhjelm, hogy azokat Szász-Budakon és Bilakon át a Sajó mellett Harinára vezesse, mialatt Pawloff dandárával Bessenyőnél foglalt állást és parancsot kapott, hogy homlokban támadja meg Damaszkint Szeredfalvánál, mihelyt Grotenhjelm körülszárnyalta a magyarok jobb oldalát.

Grotenhjelm Bilaknál ketté osztotta a főhadoszlopot, Springinsfeldet tovább indította Harinára, ő maga pedig még inkább balra fordult az oroszok tömegével Galacra. Az itt álló csapatosztályt könnyű szerrel elűzték, szintén így egy másikat Dip-sénél ; a galaci ütközetben részt vett még egy csapatosztály is, melyet Springinsfeld, mielőtt még Harinát elfoglalta, oda indított balra.

Damaszkín Pawloff közeledtére ellenállás nélkül elhagyta a szeredfalvi állást, miután jelentést kapott, hogy a jobb szárnyon már megkezdődött az ütközet. Galac el lévén foglalva, nem lehetett neki már most Tekén át Szász-Régenre menekülni ; csapatait, a mennyire lehetett, Sz.-Györgynél, Tekétől nyugotra, összegyűjtötte, innen Nagy- és Kis-Cégre indult s végre Mező-Örményesen át Szász-Régenre.

A magyaroknak egy csapatosztálya Incédi alatt, 2000 em-

ber 2 ágyúval, melyet Bem Szász-Régennél gyűjtött össze a 16. és 17-ke közti éjjel Bátoron át Nagy-Sajóra nyomult elő, hanem későbbben érkezett, mintsem a dolgok folyására még befolyást gyakorolhatott volna.

Másrészt azonban nem is forgott veszélyben, a minthogy a magyarok egyáltalán sokkal épebb állapotban menekültek ki az oroszok kezei közül, mint az megengedhető lett volna; Grotenhjelm meg sem kísértette az üldözést. Julius 16-án este főhadoszlopa Galacnál és Dipsénél állt, előőrsei Sz.-Györgynél s a tekei úton Nagy-Idánál; Springinsfeld Tácsot és Lekencét szállta meg, Pawloff Harinát és Szeredfalvát. 17-én aztán Grotenhjelm egész hadtestét visszavonta Besztercére.

A benyomás, melyet e négy hét alatt, az oroszok betörésétől július közepéig történt eseményekből nyerünk, röviden e bben foglalható össze:

A két fél egyike sem nyert valami döntő, vagy fontos győzelmet; hanem mintán a magyarokra nézve szükségesebb mint a szövetségesekre, hogy valami pozitív előnyt nyerjenek, miután a szövetségesek különben is túlnyomó erővel bírnak, az ügyek tehát a szövetségesekre nézve kedvezőbben állanak mint a magyarokra. Ha nem akarjuk képzelődésekben ringatni magunkat, ha megfontoljuk a török haderők mibenlétét, Oláhország lakosainak nyomorult állapotát, úgy nem igen lehet okunk valami jót várni Magyarországra nézve Bem szándékolt diverziójától sem, s a legszerencsésebb esetnek látszik még az, ha hogy Bem a rendelkezése alatt álló haderővel Lüderst és Grotenhjelmet Erdélyben bírja tartóztatni s megakadályozza, hogy a sajtásképi Magyarországra nyomulhassanak s Paskieviicsel egyesülhessenek. Hogy Bem Erdélyből csapatokat vezessen ki Magyarországra az ott küzdő magyarok segélyére, emberi számítás szerint, arra alig lehetett gondolni.

Károlyfehérvár ostroma.

A Károlyfehérvár előtt Stein alatt álló kis ostromló csapatnak, mely júniusban 3000 főnyi volt 19 ágyúval, sokat kel-

lett küzdenie mind helyőrség kitöréseivel, mind Janku oláh fölkelőinek megrohanásaival, azonkívül hiányt is szenvedett mindenben, a mi nélkülözhetlen szükséges az ostromhoz.

Junius 23. és 24-dike közti éjjel Stein elfoglalta a város egyrészét s rohamot kísérelt meg a vár ellen is, mit azonban visszavertek; erre 24-én bombáztatni kezdett, a mint csak lehetett kevés mozsarával, minek következtében a város nagy része lángba borult. Stein gondolá, hogy most újra felszólíthatja a várőrséget, adja meg magát, s miután erre elutasító választ kapott, a bombázást folytatta a következő napokon.

Hanem 27-én már ellövéldözte minden lőszerét s a leghevesebb okból vége szakadt a bombázásnak.

Egy kitörés alkalmával a várőrségnek magyar levelek kerültek kezébe, melyekből azon biztos tudomást nyerte, hogy a szövetségesek két oldalról benyomultak Erdélybe, s Bem ugyan csak a sarokba lehet már szorítva, a mi természetesen nagyon megerősítette a várőrséget kitarató szándékábau.

Itt elhagyjuk az erdélyi harctért s ismét azon tájakra fordulunk, hol a hadviselő felek főtömegei összeütköztek, s a hol szükségkép a döntő eseményeknek kellett történni.

A)

A dunai hadsereg beosztása Haynau táborszernagy alatt 1849. június elején.

1. hadtest Schlick gróf altábornagy alatt.

Herceg Lichtenstein Ferenc altábornagy hadosztálya :

1. d a n d á r. W y s s vezérőrnagy (később Schneider): 3 század a 14. vadász zászlóaljból, 1. és 2. zászlóalj Schönhals, 3. zászlóalj Hess, 1. landwehr zászlóalj Baden gyalogezredből, a Schlick-féle 6 fontos ütég.
2. d a n d á r. B i a n c h i vezérőrnagy: 1. zászlóalj császár vadász, 6. vadász zászlóalj, 1. és 2. zászlóalj Palombini, 3. zászlóalj Károly főh, az összetett Braisach zászlóalj, a 34. sz. 6 fontos ütég.

Wallmoden gróf altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Fiedler vezérőrnagy (később Reischach):
 1. 2. és 3. zászlóalj Hartmann, 1. 2. és 3. landwehr zászlóalj Parma, a 36. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Sartori ezredes: 2. vadász zászlóalj, 3. zászlóalj Bianchi, 3. zászlóalj Lajos főherceg, 2. zászlóalj Latour, 2 század a Ceccopieri ezred 2. zászlóaljából, a 17. sz. 6 fontos üteg.

Lobkowitz herceg altábornagy hadosztálya.

1. dandár. Ludwig vezérőrnagy: a császár chevauxlegers-k, Kress chevauxlegers-k (16 század), a 3. sz. lovasüteg.
2. dandár. Simbchen vezérőrnagy: 6 század Lichtenstein chevauxlegers, 2 század János főherceg dragonyos, a császár dzsidások (8 század), a 4. lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége:

2 tizenkétfontos üteg, 1 lovas, 1 röppentyű üteg.

Összesen 21 zászlóalj, 32 század lovasság és 60 ágyú, 2 hidász csapattal.

2. hadtest báró Csorich altábornagy alatt.

Colloredo herceg altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Pott vezérőrnagy: 3. és 4. zászlóalj Haynau, 3. zászlóalj Kudelka, 3. zászlóalj Fürstenwärther, a 11. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Liebler vezérőrnagy: 1. 2. 3. és 4. zászlóalj István főhg, 1. zászl. Wimpfen, 4 század Civallart dzsidás, a 8. sz. 6 fontos üteg.
3. dandár. Barco vezérőrnagy: 1. 2. és 3. zászlóalj Mazzuchelli, 3. zászlóalj és 1. landwehr zászlóalj Paumgarten, 4. zászlóalj ottochani határőr, 2 század Civallart dzsidás, a 13. sz. 6 fontos üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 2 tizenkétfontos, 1 hatfontos üteg, 1 lovas üteg.

Összesen 15 zászlóalj, 6 század lovasság, 42 ágyú, 2 hidász-csapat.

3. hadtest Schwarzenberg Edmund hg, (később Moltke, aztán Ramberg báró altábornagy) alatt.

Báró Schütte vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Gerstner vezérőrnagy: a 19. vadász zászlóalj, 3. és 4. zászlóalj Welden, 3. és 1. landwehr zászlóalj Nugent, 4. zászlóalj szluini határőr, a 9. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Dossen ezredes: 1. 2. és 3. landwehr zászlóalj Khevenhüller, 3. és 1. landwehr zászlóalj Wo-cher, a 15. sz. 6 fontos üteg.

Összesen 17 zászlóalj, 14 század lovasság s 42 ágyú, két hidász csapattal.

4. vagy tartalék hadtest báró Wohlgemuth altábornagy, (később Lichtenstein Ferenc herceg) alatt.

Benédek vezérőrnagy előhad-dandára: a 12. vadász zászlóalj, 1. 2. és 4. Deutschmeister zászlóalj, 1. landwehr zászlóalj Konstantin, a Károly főherceg chevauxlegers ezred, (8 század) a 31. sz. 6 fontos üteg, a 20. sz. lovas üteg.

Herzinger vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Theissing vezérőrnagy: a Schneider, Fischer, Richter és Bittermann gránátos zászlóaljak, a 18. sz. 6 fontos üteg.
2. dandár. Báró Perin vezérőrnagy: a Rattay, Kudelka, Pásztory és Trenk gránátos zászlóaljak, a 19. sz. 6 fontos üteg.

Burics báró altábornagy hadosztálya:

1. dandár. Jablonovszki herceg vezérőrnagy: 1. 2. és 3. landwehr zászlóalj Nassau, a 7. számú 6 fontos üteg.
2. dandár. Lederer Károly vezérőrnagy: 2 század Ferenc József, 2 század Sustenau, 6 század Ferdinand császár, 6 század Auersperg vértés, a 2. számú lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 2 tizenkétfontos, 1 6 fontos, 1 röppentyű üteg.

Összesen 17 zászlóalj, 24 század lovasság, 60 ágyú, 2 hidász csapat.

Főtartalék tüzérség, Schmidt őrnagy alatt: 1 hatfontos, 2 tizenkétfontos, 4 lovas üteg, 1 üteg hosszú mozsár, 4 röppentyű üteg és 1 tizennyolcfontos üteg.

Összesen 13 üteg 78 ágyúval, 4 század utász (pionnier), 3 hidász csapattal, és 3 század árkász (sappeur).

Paniutine orosz hadosztálya :

1. d a n d á r. K o b j a k o f f vezérőrnagy : a 15. (Diebics) gyalogezred (a 8-dik hadosztályból) s a 18. Seffsk gyalogezred, mindegyik 4 zászlóaljból állván.

2. d a n d á r. K a r j ä k i n vezérőrnagy : a 17. sz. Briänsk vadászezred, s a 18. sz. varsói herceg vadász ezred, mindegyik 4—4 zászlóalj.

9. t ü z é r d a n d á r : 1 nehéz üteg, 3 könnyű üteg, mindegyik 12 ágyúval. Ehhez beosztva 2 század Civallart dzsidas.

Az osztrák hadsereg szolgálat képes létszáma :

55890. e. gyalog,
9730. „ lovas,
5003. „ tüzér.
<hr/>

tehát (az utászokat kivéve) 70633. e. ;

az orosz hadosztály létszáma :

10,780. e. gyalog,
250. „ lovas,
908. „ tüzér.
<hr/>

azaz : 11,938. e.

Az egész dunai hadsereg tehát a mérnök csapatokat is beleszámítva, mintegy 83,000. e. rüg.

Ebbe nincsenek beleszámítva :

2 század császár gyalogság Lipótvárában,

4 század Kinsky gyalog Pozsonyban,

a 4. zászlóalj likkai határőr, mely a tartalék tüzérséget kíserte, s a 4. zászlóalj varasd-körösi határőr, mely a tábori rak-tárak földözésére szolgált.

Két tartalék hadtest volt alakulóban : az egyik, mely Nobile gf. altábornagy parancsnoksága alatt Marchfelden vonatott össze, junius végén 6 zászlóalj, 3 század lovasság és 12 ágyúból,

állt, összesen mintegy 7000 emberből. A másik Nugent gf. tábornoszernagy alatt Pettaunál Stájerországban alakítottatott, s ez már június elején 8000 gyalog, 500 lovas és 24 ágyúból állt 500 tüzérrrel, körülbelül 10 zászlóalj és 4 lovas század.)

E részletes kimutatások s az alább következők alapján itt összeszámítjuk mindazon csapatokat, melyeket az osztrák kormány júniusban Magyarország ellen fordíthatott, miközben a Paniutine hadosztályt az osztrák haderőhöz számítjuk. Az aradi és budai várakat nem vesszük többé számításba.

Minden Magyarország ellen fordítható osztrák csapat összes hadereje 1849. júniusban.

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
A dunai hadsereg Haynau alatt	86	78	336	83000
A déli hadsereg Jellacsics alatt	41 $\frac{1}{3}$	36 $\frac{1}{2}$	188	44100
A temesvári helyőrség	6 $\frac{1}{2}$	6 $\frac{1}{2}$	—	8840
Erdélyi hadtest Clam Gallas alatt	11 $\frac{5}{6}$	16	36	11000
Springinsfeld hadoszlopa	3 $\frac{2}{3}$	1 $\frac{1}{2}$	9	3000
1. tartalék Nobili alatt	6	3	12	7000
2. tartalék Nugent alatt	10	4	24	9000
Kisebb helyőrségek	10	4	—	10000
Összeg:	175 $\frac{1}{3}$	149 $\frac{1}{2}$	605	175,940

Ha ehhez számítjuk az orosz haderőt, úgy a csapatok összes száma, melyeket 1849 júniusban a magyarok ellen fordítottak: 325 $\frac{1}{3}$ zászlóalj, 456 $\frac{1}{2}$ század lovaság, 1192 ágyú, azaz 367,264 emberre rúgott.

B)

Az Erdélyben működő osztrák hadtest beosztása, a cserneci táborban Oláhországban, Clam Gallas gróf altábornagy alatt.

Pergen gróf vezérőrnagy hadosztálya:

1. dandár. Van der Null ezredes: 3. zászlóalj
- Parma, 3. és 4. zászlóalj Károly Ferdinand főhg, 2 szá-

zad bukovinai határőr, 2 század székely huszár, az 1. sz. 6 fontos üteg, $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg.

2. d a n d á r. S t u t t e r h e i m báró ezredes : a 23. vadász zászlóalj, 2. zászl. Bianchi, 3. és a landwehr zászl. a 41. sz. Sivkovich ezredből, 2 század Max József chevauxlegers, a 2. sz. 6 fontos üteg.

C o p p e t v e z é r ő r n a g y h a d o s z t á l y a :

1. d a n d á r. E i s l e r ezredes : 1. zászlóalj az 1. sz. erdélyi oláh határőr ezredből, 3. zászlóalj Turszki, az Uracca gránátos zászlóalj, 3 század a Leiningen ezred 3. zászlóaljából, 2 század Max József chevauxlegers, az 1. sz. 12 fontos üteg.

2. d a n d á r. S c h ö n b e r g e r ezredes : 4 század Max József chevauxlegers, 6 század Savoyai Eugen dragonyos.

T a r t a l é k t ű z é r s é g : $1\frac{1}{2}$ háromfontos, 1 hatfontos üteg.

Összesen $11\frac{5}{6}$ zászlóalj, 16 század lovasság, 36 ágyú, azaz mintegy 10,000—12,000 ember.

U r b a n ezredes hadoszlopa, melyet később Springinsefeld alezredes vezérelt s mely Bukovinából készült Erdélybe betörni, következő csapatokból állt :

8 század a Károly Ferdinánd főherceg gyalogezredből, 1 zászlóalj bukovinai határőr, 2 század a Parma s 2 század a Sivkovich ezredéből, $1\frac{1}{4}$ század Savoya dragonyos, $\frac{1}{4}$ század Max chevauxlegers, 1 háromfontos üteg, $\frac{1}{2}$ hatfontos üteg ;

Összesen $3\frac{2}{3}$ zászlóalj, $1\frac{1}{2}$ század lovasság s 9 ágyú, azaz 3000 ember.

Az Erdély ellen működő összes osztrák haderő tehát mintegy 14000 emberből állt 45 ágyúval.

C)

Az osztrák déli hadsereg beosztása Jellacsics bán altábornagy alatt 1849. júniusban.

1. hadosztály Krieger altábornagy alatt :

P u f f e r ezredes d a n d á r a : 2 század az 5. vadász zászlóaljából, 2 század bécsi önkéntes vadász, 2 század

a 2. oláh határőrezredből, 1. zászlóalj a Vilmos főherceg ezredből, 2. és 3. pétervárad határőr, 2 század Schwarzenberg dzsidás, $1\frac{1}{2}$ század nemzeti dzsidás, a 6. számú lovas üteg.

Grammont vezérőrnagy dandára: 4 század az 5. vadász zászlóaljból, 3. zászlóalj ottochani, 2. zászlóalj gradiskai, 3. 4. és 2 század az 5. illyrbánáti határőrezredből, 1 század Civallart dzsidás, 1 század banderialis huszár, a 6. sz. 6 fontos üteg.

2. hadosztály Dietrich altábornagy alatt:

Budisavljevics ezredes dandára: 3. zászlóalj likkai, 4. zászlóalj varasd-sz.-györgyi határőr, 4. zászlóalj az 1. báni ezredből, 3. és 4. zászlóalj a 2. báni ezredből, 2 század banderialis huszár, az 5. számú 6 fontos üteg.

Draskovics gróf vezérőrnagy dandára: 3. zászlóalj Piret s 2 század ugyanezen ezred landwehr zászlóaljból, 5. zászlóalj német-bánáti határőr, 1. és 2. kikindai zászlóalj, $1\frac{1}{2}$ század nemzeti dzsidás, a 2. sz. 6 fontos üteg.

3. hadosztály Rastich vezérőrnagy alatt:

Jobb szárny Ocsverek alezredes alatt: 2. zászlóalj likkai, 3. és 4. zászlóalj német-bánáti határőr, 3 század a 3. ogulini határőr zászlóaljból, 1 század banderialis huszár, 1. sz. 6 fontos üteg.

Bal szárny Recznicek őrnagy alatt: 1. és 2. zászlóalj ottochani, 3. zászlóalj szluini határőr, 1 század banderialis huszár, a 7. sz. 12 fontos üteg.

Ottinger altábornagy lovasosztálya:

1. dandár. Fejérváry vezérőrnagy alatt: 6 század Wallmoden vértés, 6 század Hardegg vértés, az 5. sz. lovas üteg.

2. dandár. Lederer Móric ezredes alatt: 6 század szász király vértés, 6 század császár dragonyos, a 3. sz. lovas üteg.

Knićanin szerb dandára: 2 zászlóalj szerb segédcapat, 1. 2. és 3. csajkás zászlóalj, 1 zászlóalj szent-tamási ön-

kénytes, 2 század zombori nemzetőr, 1 század szerb lovas, $\frac{1}{2}$ század bácskai önkénytes lovas, a 10. sz. 6 fontos üteg.

Főtartalék tüzérség: 3 hat fontos, 3 lovas üteg, 4 tizenkét fontos üteg, 4 röppentyű üteg; (egy közülök hiányos volt).

A bán hadserege tehát $31\frac{1}{3}$ zászlóaljból, $35\frac{1}{2}$ század lovaság és 137 ágyúból állt; azaz 26700 gyalog, 4400 lovas, 2600 tüzérből. Összesen 33700 emberből.

Ehhez járul még:

A Péterváradot ostromló hadtest Mayerhofer vezérőrnagy alatt.

1. d a n d á r. M a m u l a ezredes: 3 zászlóalj a landwehr zászlóalj a 22. sz. Leopold sicíliai herceg nevét viselő ezredből, 3. zászlóalj varasd-sz.-györgyi, 4. és 5. zászl. péterváradi határőr, 1 zászl. szerémségi népfölkelés, 1 század János főherceg dragonyos, $1\frac{1}{2}$ háromfontos, 1 hatfontos, 2 tizenkétfontos üteg, 20 ostromágyú, utász és árkász csapatok.

2. d a n d á r. H a l l a v a n y a ezredes: 4. zászlóalj gradiskai, 4. zászlóalj brodi, 6. zászlóalj péterváradi határőr, 2. zászlóalj a szerémségi népfölkelésből, 4 hatfontos ágyú a 14. sz. ütegből.

Összesen 10 zászl., 1 század lovas, 51 ágyú, azaz 10,400 ember.

Ez ostromló hadtestet is beszámítva tehát a bán hadserege 44,100 emberre és 188 ágyúra rügött.

A temesvári helyőrség hadereje 1849. júniusban.

G y a l o g s á g: 2 zászlóalj Sivkovich, 2 zászlóalj Rukavina, 1 zászlóalj Leiningen, 1 zászlóalj oláh bánáti határőr, $\frac{1}{2}$ zászlóalj Zanini.

Összesen $6\frac{1}{2}$ zászlóalj, azaz 7500 e.

L o v a s s á g: 6 század Schwarzenberg dzsidas, $\frac{1}{2}$ század Max chevauxlegers.

Összesen $6\frac{1}{2}$ század, azaz 880 e.

Tüzérség: 239 e.

Mérmők csapat: 17 e., köztük 3 tisztt.

Egy csapat szerezsán: 200 e.

Összesen 8840 ember.

D)

**Az orosz hadsereg beosztása a varsói herceg Pas-
kiewics Eriwanszki tábornagy alatt, a mint az 1849.
juniusban Galliciából Magyarországra benyomult.**

2-ik hadtest Kuprianoff altábornagy alatt.

2. könnyű lovas hadosztály: Glasenapp al-
tábornagy.

1. dandár. Ossorgin vezérőrnagy: a Nikolaj
Alexandrovics nagyherceg és Charkow dzsidás ezredek.

2. dandár. Baggehufurd vezérőrnagy: Olga
Nikolajewna nagyhercegnő és Hannover király huszár
ezredek.

32 lovas század, azaz 4886 e.

4. gyalog hadosztály: Karlowics altbnagy.

1. dandár. Lübowskí vezérőrnagy: Wolkonski
herceg és Olonetz gyalog ezredek.

2. dandár. Dreschern vezérőrnagy: Schlüssel-
burg és Ladoga vadász ezredek.

16 zászlóalj, azaz 12,732 e.

5. gyalog hadosztály: Labinzoff altbnagy.

1. dandár. Selvan vezérőrnagy: Wladimir Ale-
xandrowics nagyhg, és Wolodga gyalog ezredek.

2. dandár. Meier vezérőrnagy: Kostroma és Gal-
titz vadász ezredek.

16 zászlóalj; 12,664 emberrel.

2. lövész zászlóalj.

2. árkász (sappeur) zászlóalj, 1951 e.

2. tüzér hadosztály: Serputowski altbnagy.

2. lovas tüzér dandár: 2 könnyű üteg összesen 16 ágyúval, s 401 emberrel.

4. tábori tüzér dandár: 2 nehéz, 2 könnyű üteg 48 ágyúval s 1075 emberrel.

5. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 3 könnyű üteg 48 ágyúval s 948 emberrel.

A 32. sz. doni kozák ezred, 654 e.

A 8. sz. mozgó tartalék tüzér-telep 335 e-rel.

Összesen (a hadszervonat-zászlóaljakon kívül) 34 zászlóalj, 38 század lovasság, 112 ágyú, 36,721 e.

3-ik hadtest Rüdiger gróf lovassági tábornok s hadsegéd alatt.

3. könnyű lovas hadosztály: báró Offenberg altábornagy.

1. dandár. Kochanowics vezérőrnagy: Konstantin nagyherceg dzsidás ezred.

2. dandár. Burchardt vezérőrnagy: Hessen-Kassel Frigyes herceg és Radetzki huszár ezredek.

24 lovas század, 3566 emberrel.

7. gyalog hadosztály: Kaufmann altábornagy.

1. dandár. Trussoff vezérőrnagy: Wellington és Mohileff gyalog ezredek.

2. dandár. Rafailowics vezérőrnagy: Witepsk és Polock vadász ezredek.

16 zászlóalj, 11,892 e.

8. gyalog hadosztály: Lissetzki altábornagy

1. dandár. Cannabich vezérőrnagy: a Jelec, (a 9. hadosztályból) s a Poltawa gyalog ezredek.

8 zászlóalj, 5809 emberrel.

3. lövész zászlóalj s $\frac{3}{4}$ a 3. árkász zászlóaljból, 1057 e.
 $\frac{1}{2}$ hadszervonat-zászlóalj, 240 e.

3. tüzér hadosztály: Müller vezérőrnagy.

3. lovas tüzér dandár 16 könnyű ágyúval s 392 emberrel.

7. tábori tüzér dandár: 2 nehéz s 2 könnyű üteg 48 ágyúval s 958 e.

8. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 2 könnyű üteg, azaz 36 ágyú 730 emberrel.

A 15. és 46. sz. doni kozák ezredek: 12 század 1555 emberrel.

A 7. és 17. sz. mozgó tartalék tüzértelepek 622 emberrel.

A 11. és 21. sz. osztrák röppentyű ütegek csapatosztályai, 92 e.

Összesen $25\frac{3}{4}$ zászlóalj, 36 század lovasság, 100 ágyú, 26,915 ember.

Sass altábornagy csapatosztálya (a Rüdiger hadtestének előhada:)

A 3. könnyű lovas hadosztályból: az Albrecht főhg, dzsidás ezred.

8. század, 1129 e.

1. század a 3. árkasz zászlóaljból, 226 e.

A 8. gyalog hadosztályból:

2. dandár. Popoff vezérőrnagy: Alexopol és Kremensuk vadász ezredek.

8. zászlóalj, 4979 emberrel.

8. tábori tüzér dandárból: az 5. sz. könnyű üteg 12 ágyúval s 228 emberrel.

A 2. számú kozák tartalék üteg, 8 ágyú, 225 ember.

Összesen $8\frac{1}{4}$ zászlóalj, 8 század lovasság, 20 ágyú, — 6787 emb.

Sass csapatosztályát is beleszámítva a 3. hadtest tehát 34 zászlóalj, 38 század lovasság, 120 ágyúból állt, azaz 33,703 emberből.

4-ik hadtest Tseodajeff gyalogsági tábornok alatt.

4. könnyű lovas hadosztály: Sass altábornagy.

1. dandár. Beguschevski v. ő.: Wossnesenks és Olwiopol dzsidás ezredek.

2. dandár. Kronen vezérőrnagy: Cesarewics nagyherceg és Ferdinand főhg huszár ezredek.

32 lovas század, 5001 e.

4. lövész zászlóalj s 3 század a 4. árkász zászlóaljból.

1³/₄ zászlóalj, 1422 e.

11. gyalog hadosztály: Beloguscheff altábornagy.

1. dandár. Burkowski vezérőrnagy: Selinginsk és Irkutck gyalog ezredek.

8 zászlóalj, 6800 e.

12. gyalog hadosztály: Buschen altbnagy.

1. dandár. Wolodimiroff vezérőrnagy: Azow és Dnepr gyalog ezredek.

2. dandár. Marin vezérőrnagy: Ukraina és Odessa vadász ezredek.

16 zászlóalj, 11,113 e.

4. tüzér hadosztály: Sickstel vezérőrnagy:

4. lovas tüzér dandár a 7. és 8. sz. könnyű ütegekkel.

16 ágyú, 422 e.

11. tábori tüzér dandár 1 nehéz s 1 könnyű üteggel.

24 ágyú. 562 e.

12. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 3 könnyű üteg, 48 ágyú, 1063 e.

Az egész tüzérhadosztály hadszervonata 459 e.

Kozákok: 3 század a 41. számú doni ezredből s az 51. sz. ezred.

9. század, 1164 e.

A 6. számú doni kozák ütegs 6 ágyu az 1. számú kozák tartalék ütegből.

14 ágyu, 412 e.

Az 5. és 16. sz. mozgó ágyútelepek, 638 e.

Az 1. sz. fél élelmezési raktár, 258 e.

Osztrák fél röppentyű üteg (Horn), 59 e.

Beloguscheff altbnagy különvált szárnycsapat- osztálya.

1 század a 4. árka sz zászlóaljából, 155 e.

A 11. gyalog hadosztályból:

2. dandár. Schittkoff v. ö. alatt; Ochotsk és Kam-
csatka vadász ezredek.

8. zászlóalj, 6690 e.

11. tábori tüzér dandár 2 könnyű üteggel.

24 ágyú, 468 e.

A 41. sz. kozák ezredből 3 század, 345 e.

Az 1. sz. kozák tartalék ütegből 2 ágyú, 62 emberrel.

A 4. hadtest tehát Beloguscheff hadoszlopát is beleszámítva
34 zászlóalj, 44 század lovasság és 131 ágyú, — 40,120 ember-
ből állt.

Grabbe tábornok-hadsegéd jobb szárnyoszlopa.

Az 1. hadtestből:

1. könnyű lovas hadosztály: Hoven altá-
bornagy.

1. dandár. Glotoff v. ö.: Csernicseff és Cesarewics
nagyhdzsidás ezredek.

1. számú könnyű lovas üteg.

16 század lovasság s 8 ágyú 2800 emberrel.

A 2. hadtestből:

6. gyalog hadosztály: II. Grabbe altbnagy.

1. dandár. Sherebzoff v. ö.: Murom és Nishegorod
gyalog ezredek.

2. dandár. Nosszoff v. ö.: Nisow és Szimbirsk vadász
ezredek.

26 zászlóalj, 12,887 e.

6. tábori tüzér dandár a 4. sz. nehéz s a 6., 7., 8.
sz. könnyű ütegekkel.

48. ágyú, 1100 e. (a hadszervonatot is bele értve.)

A 45. sz. kozák ezred.

6 század, 823 e.

A Grabbeféle hadtest összes ereje: 16 zászlóalj, 22 század lovasság, 56 ágyú, 17,610 e.

Sacken tábornok tartalék csapatosztálya.

A 4. hadtestből:

10. gyalog hadosztály: Skorotetzki altábornagy alatt.

1. dandár. Martinau v. ö.: Jekaterinburg és Tobolsk gyalog ezredek.

8 zászlóalj, 6700 e.

10. tábori tüzér dandár 2 nehéz üteggel.

24 ágyú, 600 emberrel.

A 2. tartalék lovas hadtestből:

2. dzsidás hadosztály.

1. dandár. Lanskoi v. ö.: Ukrajna és Novoarchangelsk dzsidás ezredek.

A 21. sz. könnyű lovas üteg.

12 század lovasság és 8 ágyú, 1630 e.

Az 50. sz. kozák ezredből 3 század, 405 e.

Összesen 8 zászlóalj, 15 század lovasság és 32 ágyú, — 9335 ember.

A főhadiszállásnál volt:

2 század a lovas csendőr ezredből;

4 század kaukázusi rendetlen lovas;

6 század kaukázontúli muzulmán lovas.

Összesen 12 század, 1198 e.

Az egész orosz haderő egybeszámítása.

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Kuprianoff	34	38	112	36721
Rüdiger	34	44	120	33703
Tseodajeff	34	44	131	40120

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Grabbe	16	22	56	17710
Sacken	8	15	32	9365
Főhadiszállás	—	12	—	1198
Összesen:	126	175	451	138687

Ez az orosz hadsereg létszáma. Hogy itt mindjárt áttekinthessük valamennyi az oroszok császára által Magyarország ellen küldött csapatokat, hozzá tesszük, hogy még tekintetbe kell venni Lüders és Grotenhjelm hadtesteit, továbbá az egész dragonyos hadtestet (3 tartalék lovas hadtestet), a kis tartalék csapatokat nem véve tekintetbe.

E szerint:

	Zászl.	Lovassz.	Ágyú.	Ember.
Lüders	26	34	56	28636
Grotenhjelm	8	18	32	10501
A dragonyos hadtest	—	80	48	52637
Összesen:	34	132	136	52637

Az orosz haderő egész összege tehát: 160 zászlóalj, 307 század lovasság, 587 ágyú, azaz 191,324 e., mi mellett a Paniutine hadosztály mint az osztrák hadsereghez beosztott hadtest számitáson kívül maradt.

E)

A Lüders gyalogsági tábornok és hadsegéd alatt álló orosz csapatok beosztása, melyek Erdély déli részébe valának benyomulandók 1849. júniusban.

5. hadtest.

5. könnyü lovas hadosztály.

1. dandár. I. Komar vezérőrnagy: Bug és Nassau herceg dzsidás ezredek.

16 század, 2630 e.

14. gyalog hadosztály.

2. dandár. Essauloff v. ö.: Podolia és Schitomier vadász ezredek.

8. zászlóalj, 6845 e.

15. gyalog hadosztály: Hasford altbnagy.

1. dandár. Dyck v. ö.: Modlin és Praga gyalog ezredek.

2. dandár. Engelhardt v. ö.: Lublin és Zamose vadász ezredek.

16 zászlóalj, 12297 e.

5. tüzér hadosztály: I. Iwin altbnagy.

A 9. sz. könnyű lovas üteg.

14. tábori tüzér dandár: 1 nehéz, 1 könnyű üteg.

15. tábori tüzér dandár: 1 nehéz és 3 könnyű üteg.

7 üteg 56 ágyúval s 1427 e.

Az 1., 43. és 48. sz. kozák ezredek.

16 század, 2380 e.

A 14. és 15. sz. mozgó tartalék ágyú telep 687 e.

5. lövész zászl., 5. árkász zászl., 5. sz. hidász telep, összesen 1662 e.

Egészben (a hadszervonaton kívül) 26 zászlóalj, 34 század lovasság, 56 ágyú, azaz 28636 e.

Grotenhjelm altbnagy csapatai Bukovinában, melyek Erdély északi része valának betörendők.

A 4. hadtestből:

10. gyalog hadosztály: Skorotetzki altbnagy.

2. dandár. Pawloff v. ö.: Tomsk és Kolywan vadász ezredek.

8 zászlóalj, 7217 e.

10. tábori tüzér dandár: az 1. és 2. sz. könnyű üteg. 24 ágyú, 488 e.

A 2. tartalék lovas hadtestből:

Dzsidás hadosztály: Grotenhjelm altábornagy.

2. dandár. Wladislawlevics v. ö.: a Nowomirgorod és Elisawetgrad dzsidás ezredek.

12 század, 1793 e.

A 22. sz. könnyű lovas üteg

8 ágyu, 192 e.

A z 50. sz. k o z á k ez red.

6 $\frac{1}{2}$ század, 811 e.

Összesen 8 zászlóalj, 18 század lovasság és 32 ágyu, —
10501 e.

F)

A felső-magyarországi hadsereg beosztása Dem- binski altbnagy alatt.

(1849. június 18-tól kezdve Wysocki tbnok alatt).

9-ik hadtest. Wysocki tbnok,

4 dandárra osztva Bulharin, Lázár, Jaszvitz és
Jurics alatt:

G y a l o g s á g : 2 vadász zászlóalj, 9 új honvéd zászlóalj
(többnyire hiányos, némelyikök csak 2 századból állt,
közép számítással tehát félzászlóaljaknak vehetők), 4
század lengyel legio, 12 század önkéntes az északi me-
gyékből, 1 zászlóalj utász. — Névleg $14\frac{2}{3}$ zászlóalj,
hanem tényleg alig 10 zászlóalj számítható.

L o v a s s á g : 6 század huszár, 1 század lengyel dzsidás,
1 század önkéntes lovas.

T ű z é r s é g : 4 tizenkétfontos, 16 hatfontos, 11 háromftos
ágyu, 3 röppentyű löveg.

Összesen $14\frac{2}{3}$ zászlóalj, 8 század lovasság, 34 ágyu,
mintegy 9600 e.

Kainczy külön hadosztálya.

4 század vadász és önkéntes, 6 zászlóalj honvéd, 1 zászló-
alj marmarosi önkéntes, 4 század huszár, 23 ágyu.

Összesen $7\frac{2}{3}$ zászlóalj, 4 század lovasság, 23 ágyu, —
6900 emberrel.

A felső-magyarországi hadsereg összes létszáma tehát
 $22\frac{1}{3}$ ($17\frac{1}{3}$) zászlóalj, 12 század lovasság, 57 ágyu ; — 16500
emberrel.

G)

**Az erdélyi hadsereg beosztása és hadereje Bem
alatt 1849. júniusban.**

6-ik hadtest :

1 század vadász, 22 zászlóalj honvéd, (ezek közt sok nem teljesszámú, úgy hogy összesen mintegy 16 zászlóaljnak számíthatók), 5 tartalék honvéd zászlóalj, 13 század huszár, 19 hatfontos, 22 háromfontos ágyú, 4 röppentyű löveg.

Összesen $27\frac{1}{6}$ (21) zászlóalj, 13 század lovasság, 45 ágyú; mintegy 20,000 e.

Lucédy portyázó csapata : $\frac{1}{3}$ zászlóalj vadász, $\frac{1}{3}$ zászlóalj honvéd, $\frac{2}{3}$ zászlóalj önkéntes, 3 század huszár, 8 hegyi ágyú, 3 röppentyű löveg.

Összesen $1\frac{1}{3}$ zászlóalj, 3 század lovas, 11 ágyú; 2000 e.

A károlyfehérvári ostromló hadtest Steinezredes alatt:

8 zászlóalj honvéd (többnyire hiányos) 1 század huszár, 2 század lovas önkéntes, 2 hatfontos, 4 háromfontos, 3 röppentyű löveg, 10 ostromágyú.

Összesen 8 zászlóalj, 3 század lovasság, 9 táborig és 10 ostromágyú, — 5000 e.

Az erdélyi hadsereg összes létszáma tehát $36\frac{1}{2}$ zászlóalj, 19 század lovasság, 65 táborig ágyú; — 27,000 e.

H)

**A magyar déli hadsereg (bács-bánáti hadsereg)
beosztása és hadereje Vetter altábornagy alatt.**

(E hadsereg szervezését úgy adjuk itt elő, a mint az állt, miután Vetter átvette a vezérletet s a Bem által Erdélyből hozott csapatok is beléosztattak.)

4. hadtest Parancsnok Tóth eredes.

Bánffy hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj, 2 század a 8., $1\frac{1}{2}$ század a 15. huszár ezredből, $\frac{1}{2}$ század székelly huszár, 8 hatfontos ágyú.

Perecyc hadosztálya: $\frac{1}{2}$ zászlóalj vadász, 2 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 3 zászlóalj önkéntes, $6\frac{1}{2}$ század Hunyady, Ferdinand és Bocskay huszár, 6 tizenkétfontos, 6 hatfontos, 6 lovasütegbeli ágyú.

Igmándy hadosztálya: 1 zászlóalj honvéd, 1 zászlóalj bácsi önkéntes, $1\frac{1}{2}$ század a 7. huszár ezredből, $1\frac{1}{2}$ század bácsi önkéntes lovas, $\frac{1}{2}$ század pécsi önkéntes, 4 hatfontos, 6 háromfontos, 4 röppentyű löveg.

Simonyi hadosztálya (a perlaszi, aradaci, écskai s eleméri helyőrségek) 2 zászlóalj honvéd, 3 zászlóalj csongrádi és torontáli önkéntes, 4 század csongrádi lovas önkéntes, 11 ágyú.

Helyőrségek Orsován, Pancsován stb.: 4 zászlóalj honvéd, $1\frac{1}{2}$ század székelly, 1 század Károlyi huszár, 17 ágyú.

A 4. hadtest összes hadereje: $21\frac{1}{2}$ zászlóalj, $20\frac{1}{2}$ század lovasság, 68 ágyú, — 18,800 e., miből azonban csak $13\frac{1}{2}$ zászlóaljat, 14 század lovast, 40 ágyút, mintegy 12,000 embert lehetett az ellenség ellen összpontosítani.

5. hadtest. Parancsnok Vécsey tbnok.

Przyjemski dandára: $1\frac{1}{6}$ zászlóalj honvéd, $\frac{1}{3}$ zászlóalj krassói és torontáli nemzetőr, 1 század Lehel huszár, 6 hatfontos.

Rákócy dandára: $\frac{1}{2}$ zászlóalj honvéd, 1 század a 7. huszár ezredből, 1 század Lehel huszár, $\frac{1}{2}$ század bihari önkéntes lovas, 8 hatfontos.

Nagy dandára: $\frac{2}{3}$ zászlóalj honvéd, $\frac{1}{2}$ század Lehel huszár, 13 ágyú.

Bergman dandára: $1\frac{1}{6}$ zászlóalj honvéd, 2 század Lehel huszár, 7 ágyú.

Boros dandára: $2\frac{1}{2}$ zászlóalj honvéd, 1 század

nagy-zeréndi nemzetőr, 1 század a 7. huszár ezredből, 32 ágyú.

Az erdélyi határra küldött csapat osztály: 3¹/₂ zászlóalj, ¹/₂ század Lehel huszár, 3 ágyú.

Az 5. hadtest összes ereje: 10 zászlóalj, 7¹/₂ század lovaság, mihez kezdetben 49, később 64 ostromágyú járult, összesen 10,0000 e.

A péterváradai várőrség: 3 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, a tüzérséget is beleszámítva 8000 e.

A déli hadsereg összes létszáma tehát: 37¹/₂ zászlóalj, 28 század lovaság és 88 táborigyű (az ostrom- és várágyukat nem számítva), — 36,800 e.

I)

A tartalék hadtest beosztása s hadereje Guyon alatt 1849. június és júliusban.

Hadik hadosztály: 4 zászlóalj honvéd, 4 század a 16. huszár ezredből, 6 ágyú.

Pulzsky hadosztály: 6 zászlóalj honvéd, 2 század a 16. huszár ezredből, 6 hatfontos.

Összesen: 10 zászlóalj, 6 század lovaság, 12 ágyú; az egész hadtestnek 9500 emberből kellett volna állnia.

K)

A magyar főhadsereg beosztása Görgey alatt 1849. június közepén.

1. hadtest. Parancsnok Nagy Sándor tábornok.

Máriássy hadosztály: 1 zászlóalj sorgyalogság, 4 zászlóalj honvéd, 1¹/₂ 6-fontos gyalog ütég, 1 lovas ütég 8 ágyúval.

Böblich hadosztálya: 4 zászlóalj honvéd, 8 tizenkétfontos.

Mesterházy hadosztálya: 1. huszár ezred, 4 század a 8. huszár ezredből, 6 lovasütegbeli ágyu.

2 század utász.

Összesen $9\frac{1}{3}$ zászlóalj; 12 század lovasság, 31 ágyu, azaz 9540 e.

2. hadtest. Parancsnok Ashóth ezredes (később Kászonyi.)

Butler hadosztálya: 1 zászlóalj sorgyalogság, 4 zászlóalj honvéd, 2 század pozsonyi vadász, 4 század utász, 7 háromfontos, 6 hatfontos, 6 tizenkétfontos.

Horváth hadosztálya: 5 zászlóalj honvéd, 7 háromfontos, 8 hatfontos, 6 hatfontos ágyu.

Mándy hadosztálya: 6 század a 6., 2 század a 17. huszár ezredből; 1 század kún lovas, 5 ágyu.

Összesen $10\frac{1}{2}$ zászlóalj, 9 század lovasság, 45 ágyu, azaz 10,400 e.

3. hadtest. Parancsnok Knezieh ezredes (később Leiningen.)

Cillich hadosztálya: 3 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 2 század utász, 16 hatfontos.

Podoszki hadosztálya: 2 zászlóalj sorgyalogság, 2 zászlóalj honvéd, 4 röppentyű löveg.

Pikety hadosztálya: 2. huszár ezred, 4 század a 3. huszár ezredből, 14 ágyu.

Össz. $9\frac{1}{3}$ zászl., 12 száz. lovasság, 40 ágyu, azaz 9800 e.

7. hadtest. Parancsnok Pöltenberg tábornok.

Posta hadosztálya: 4 (hiányos) zászlóalj sorgyalogság, 1 zászlóalj magyar vadász, 13 hatfontos.

Liptay hadosztálya: 4 honvéd zászlóalj, 1 zászlóalj tiroli vadász, 7 hatfontos.

Weissel hadoszlopa: 1 zászlóalj gránátos, 1 zászlóalj utász, 4 röppentyű löveg.

Bersényi hadosztálya: a 4. huszár ezred, 5 század a 9., 4 század a 13., 4 század a 16. huszár ezredből, 20 ágyu.

Összesen 12 zászlóalj, 21 század lovasság, 44 ágyu, azaz 12,000 e.

8. hadtest. Klapka vezérlete alatt.

K o s z t o l á n y i h a d o s z t á l y a : 1 zászlóalj sorgyalogság, 3 zászlóalj honvéd, $\frac{1}{2}$ század utász, 12 század huszár a 6., 9., 13., 14. és 16. sz. ezredekéből, 8 hatfntos, 9 háromfntos, 8 lovasütegbeli ágyu.

E s z t e r h á z y h a d o s z t á l y a : 6 zászlóalj honvéd, 2 század Attila huszár, 11 tizenkétfntos és mozsarak.

Összesen $10\frac{1}{12}$ zászlóalj, 14 század lovasság, 39 ágyu, azaz 10,500 e.

K m e t y h a d o s z t á l y a : 5 zászlóalj honvéd, 2 század vadász, 1 század utász, 8 század a 10. és 12. huszár ezredekéből, 8 hatfntos, 7 lovasütegbeli ágyu, 2 röppentyű löveg.

Összesen $5\frac{1}{2}$ zászlóalj, 8 század lovasság és 17 ágyu, azaz 5700 e.

H o r v á t h i h a d o s z l o p a : 1 zászlóalj sorgyalogság, 2 század honvéd, 4 század huszár, 4 ágyu.

Összesen $1\frac{1}{3}$ zászlóalj, 4 század lovas, 4 ágyu, 1600 ember.

G ö r g e y A r m i n h a d o s z l o p a : $13\frac{1}{2}$ század különböző zászlóaljakból, $2\frac{1}{2}$ század huszár, 6 hatfntos, 4 röppentyű löveg.

Összesen $2\frac{1}{4}$ zászlóalj, $2\frac{1}{2}$ század lovas, 10 ágyu; 2300 ember.

B e n i c k y h a d o s z l o p a : 3 század honvéd, 2 század selmeci vadász, $\frac{1}{2}$ század huszár, 2 ágyu.

Összesen $\frac{5}{6}$ zászlóalj, $\frac{1}{2}$ század lovas, 2 ágyu, azaz 800 ember.

A főhadserég áttekintése:

	Zászl.	Lovassz.	Ágyü.	Embersz.
1. hadtest	$9\frac{1}{3}$	12	31	9540
2. hadtest	$10\frac{1}{2}$	9	45	10400
3. hadtest	$9\frac{1}{3}$	12	40	9800
7. hadtest	12	21	44	12000
8. hadtest	$10\frac{1}{2}$	14	36	10500
Kmety	$5\frac{1}{2}$	8	17	5700

	Zászl.	Lovassz.	Ágyu.	Embersz.
Horváth	1 ¹ / ₃	4	5	1600
Görgey Armin	2 ¹ / ₄	2 ¹ / ₂	10	2300
Benicky	<u>5</u> / ₆	<u>1</u> / ₂	2	800
Összesen :	60 ² / ₃	83	229	62640

Számítsuk itt össze Magyarország minden hadseregét:

A főhadsereg	62,640 e.
A felső-magyarországi hadsereg	16500 „
A déli hadsereg	36800 „
Az erdélyi hadsereg	27000 „
A tartalék hadtest	9500 „
Szabadcsapatok s mozgó nemzetőrök Nemegyei és Földváry alatt	10000 „
Összesen :	<u>162,440 e.</u>

Tizedik fejezet.

Görgey komáromi visszavonulásától a Tisza
balparti működések kezdetéig.

1849. július közepétől augusztus elejéig.

A váci ütközetek.

Julius 14 én az orosz hadsereg 3-dik hadteste Hatvannál állt, a 2-dik Hortnál, a 4-dik Mező-Kövesdnél, egy 3 sz.-nyi cirkálócsapat Fényszarúnál ügyelt a déli irányra, és Bebutoff herceg egy műz. lovasezred és 2 sz.-hegylakóval jul. 12-étől Vácot tartá megszállva, míg Adlerberg 1 századdal visszaállította Pestnél az osztrák sereg 3-dik hadtestével az összeköttetést.

Görgey, Komáromtól húzódva 14-kén érte el Szobot az alsó Ipolynál.

A jul. 14- és 15 közti éjjelen Paskiewits hatvani főhadiszállásán azt adá hírül Bebutoff, hogy a magyarok jelentékeny erővel mutatkoztak Szobnál, Haynaunak egy szintén megérkező, már előbb említett iratából kitént, hogy Görgey az, a kit láttak, és végül Ramberg is azt izénte Pestről, hogy a Görgeyféle 25,000-főnyi erős hadtest, Párkányt Vác irányában már elhagyta.

Most Parkievits terve az volt, Görgeyt minél tovább azon esalódásban tartani, hogy Vácraól minden komolyabb akadály nélkül haladhat dél felé, hogy így őt az egri utig lecsalja, s ott hatalmasan fogadja, míg Haynau is, kiről még mindig azt hiték, hogy a magyarokat a Duna balpartján nyomban követi, időt vehet magának Vác felé lejönni, s így Görgey utját teljesen elzárni.

E szerint Paskievits a 14- és 15-közti éjjelen azon parancsot adta ki, hogy a 3. és 2. hadtest Aszódnál egyesüljön, a harmadik hadtest előhada pedig 8 zászlóalj, 22 század, és 32 ágyúval Gödöllő felé haladjon elő. A szekérvár maradjon Hatvannál, a 4. hadtest meg Mező-Kövesdnél — készen a magyaroknak az utat a Tisza felé elvágni, azon esetre, ha Görgey a Vácra keresztül nyomulást kivihetetlennek ismervén Losonc és Rimaszombat felé venné utját.

Julius 15-én elérte G ö r g e y A r m i n, ki az 1. hadtest által üldöztetvén a Duna mentében nyomult elő, V á c éjszaki végét. Bebutoff rövid előrsi esetepaté után kivonult a városból és Kis-Ujfalu mellett a Vác-aszódi országúton foglalt állást.

Erre G ö r g e y A r m i n a Gombapataknál a hét kápolna mellett foglalt állást, és mögötte Nagy Sándor, miután megérkezve táborát berendezte. G ö r g e y A r m i n előcsapatai, melyek Bebutoffot még kissé üldözőbe vették, azonnal az általunk már említett dukai hegyre vonultak vissza.

Bebutoff azon jelentésére, hogy ő Vácról kivonult, R ü d i g e r S a s z tábornokot lovasságával és lovas tüzérségével Bebutoff fölváltására Gödöllőről Vác felé indította, és reggeli 9 óra-kor Offenberg tábornoknak azon parancsot adta ki, hogy a 3. lovasosztály, az 1. dandár és 2. lovasosztálylyal Kis-Ujfalu felé vonuljon.

Sasz félreértette a neki kiadott parancsot, azt gondolván, hogy neki a magyarokat Vácnál meg kell támadni, és épen ezért gyalogságát és gyalogtüzérségét éjszak felé menesztette. Dél tájban elérte Szöd-öt. A mint G ö r g e y A r m i n öt megpillantotta, csapatjait a dukai hegy felé vezette, hogy az oroszokkal, ha csak lehetséges, ennek védelme alatt találkozassék. Ez ugyan nem sikerült, de mégis szerencsésnek látszott a bekövetkezendő ütközet a magyarok részére, mert G ö r g e y A r m i n tól jobbra Nagy Sándor is a Dunára támaszkodva előre nyomult, különösen pedig akkor, midőn végre délutáni 3 óra tájban L e i n i n g e n a 3. hadtesttel a várostól keletfelé vonulva, a csatahelyre érkezett, és két üteget fölállítatott Sasz jobb szárnya ellen. Habár a lovassági roham, melyet Sasz a magyar sereg jobb szárnyára intézett, visszanyomta is a huszárokat, de mégis belejött a tűzbe, és veszteséggel vonult vissza; Offenberg is, ki átvette szintén a muzulmannokat Kis Ujfalunál vezette lovasságát Hartyán felől, midőn Saszot szorult helyzetében látta, de azért nem vett elő valami nagy részt az ütközetben. Az oroszok most fölhagyva a további támadásokkal, csupán a tüzelésre szorítkoztak, mely még estig folytattatott. Végre az oroszok a dukai hegynél és a szódi szőlőhegyeken hagyván előőrseiket, maguk visszavonultak.

Paskievitset szerfölött bántotta Sasz tábornok tévedése, mert ez egyrészt nagyon könnyen elárulhatta a magyaroknak, hogy hatalmas orosz haderőnek kell lennie legalább valahol a szomszédságban védvül az előőrsöknek. De miután a hiba már megtörtént, nem volt hátra más okosabb tett, mint a legnagyobb haderőt minél gyorsabban Görgey ellen egyesíteni.

Megparancsolta tehát Paskievits, hogy az egyesült 3. és 2. hadtest haladéktalanul szövetkezzék Hartyánnál; a 3. hadtest e pontot még az éjjel elérheti, a 2-ik, melynek több, mint 6 mértföldet kelle hátrahagyni semmikép sem. Paskievits egész éjjel lován maradt, hogy mindent személyesen rendezzen; a 7. gyalogsági osztály Hartyánt 16-án reggeli 6 órakor érte el, a 8. gyalogosztály 1. dandára 8 órakor reggel, a 2. hadtest eleje ekkor még alig hagyta el Aszódot. Paskievits délelőtt kiment az előőrséghez, és szándéka volt délutáni 4 órakor tenni a magyarok ellen az első támadást Vácánál; azonban a 4. gyalogosztály a 2. lovasosztály 2. dandárával Hartyánt csak délelőtti 11 órakor pedig, az 5. gyalogosztály még pedig kifáradva érte el csak délutáni 3 $\frac{1}{2}$ órakor.

A csapatok teljesen fáradtak lévén, de főkép azon reményben, hogy Haynau a magyarokat a Duna bal partján még mindig nyomról nyomra követi, jónak látta Paskievits a támadást 17-ére elhalasztani. A 8-ik gyalogosztály 2-dik dandárát tehát a 7. osztály 2. dandárával váltatta föl, és az így újonnan képzett előhad főnökévé Kaufman tábornokot nevezte ki.

Magyar részről Pöltenberg a 7. hadtest és a tábornömeeggel még 15-ik estvéjén megérkezett Váchoz, úgy hogy Görgey július 16-kára az egész haderőt együtt látta. 16-ikára az oroszoktól egy új, erősebb támadást várt, és hogy Paskievits szándékát illetőleg e tekintetben nem csalatkozott, az elmondottakból világos.

Görgey most a felől volt kétségben, vajon mit tegyen az orosz támadás ellenében, Gödöllő felé nyomulva megelőzze e, vagy bevárja azt Vácánál? Az élelmezési nehézségek az utóbbit határozatták el vele.

De mivel várakozása ellenére 16-án délutánig az oroszok részéről támadás nem történt, megbizta testvérét Görgey Ar-

mint, hogy délutáni 4 órakor induljon ki az ellenség elleni erős körszemlére.

Még 4 óra előtt azonban, valamely kétségtelenül biztos forrásból azon hírt kapta, hogy Hartyánnál majd az egész orosz haderő ellentállna, és ezzel okszerűleg nem köthetett ki, hacsak egész seregét fölládozni nem akarta, a mi Magyarország érdekeivel mindenesetre ellenkezők. És így csakhamar azt határozta el, hogy kikerüli az ütközetet, s abban hagyván a kémlelődést, Losoncon keresztül a tiszai felvidékre Tokajnak menni, és onnan az összeköttetést a déli haderőkkel létesíteni szándékozott. Ez úton remélte hogy néhány megfeszített menet által nevezetes előnyt nyerhet. Mindenesetre nem számolt arra, hogy minden ellenállás nélkül juthasson Tokajba; de hitte mégis, hogy ez ellenállás nem leend jelentékeny. Azonkívül különösen fontosnak látszék előtte, hogy ívszerű vonulása által éjszakfelé az orosz hadsereg körül azt éjszakon föltartoztatja, úgy hogy ezáltal a magyar haderők délen hosszabb ideig harcolhatnának egyedül az osztrákokkal.

Két észrevétel merül itt fel önkénytelenül: először, hogy Görgey, hacsak pár nappal előbb, tehát a Komárom melletti sikertelen áttörési kísérlet nélkül hagyja oda Komáromot, legkisebb veszedelem nélkül nyomulhatott volna elő Vácra és Gödöllőn keresztül a Duna és Tisza között délnek; és másodsor, hogy most a Komárom felé irányzott megfordulás a Losoncon történt keresztülvonulás helyett jöllehet merész hadműtét lett volna, de mégsem olyan, mely a szerencsétől csak némileg kisérvé is igen nagy eredményeket ne szülhetett volna, miután Haynau osztrák hadseregének most már Komárom elzárolásán kívül kellett, hogy más cél is lebegjen szemei előtt, mely figyelmét úgy, mint anyagi erejét megosztá. Elég itt ennek érintése. Különben Görgeynek most komoly szándéka volt, a déli haderőkkel összeköttetést keresni, és ha ő egyszer valamire elhatározta magát, akkor egyéb lehetségest (ez természete volt) e kívül nem ismert.

Mivel az oroszok a dukai hegyről az egész váci álláspon-
tot, s a választott visszavonulási utat, valamint Vácot is nappal messzire beláthatták, következésképp Görgeynek csak éjjeli visz-

szavonulás nyujthatott oly előnyt, mely a szükséges rend fentartását számára biztosítja.

Az orosz előhad Paskievits eredeti tervének megfelelőleg, hogy 4 órakor komolyan Vác ostromához foghasson, három és 4 óra között délután megkezdte bevezetésül az ágyúzást, de mely időközben, midőn Paskievits szándokát megváltoztatá, csakhamar beállítatott.

Különbféle jelekből azt következteté most Görgey, hogy 16-án nehezen fog megtámadtatni, és esti 7 órakor a hadtestvezénylőket és Görgey Armint haditanácskozásra hívta meg. Mit magában elhatározott, közölte velök, s fölszólítá őket, sors által elhatározni, ki képezze hadtestével az utócsapatot, s fedezze az éjjeli visszavonulást. A sors Leiningen 3. hadtestére esett.

E szerint tehát határozattá lön, hogy az esti szürkület beálltával a 7. hadtest a hadigőzössel Vácot elhagyja, ezt az 1. majd Görgey Arminé kövesse; végre még hajnal előtt a 3. hadtest. Az 1. és 3. hadtest, valamint Görgey Armin hadoszlopa előőrseiket 17-ike hajnaláig helyükön hagyják.

Ezen intézkedések létesítése elé azonban előre nem látott nehézségek gördültek.

Midőn Görgey Komáromot elhagyá, egész sereg polgár esatlakozék hozzá, kik a forradalom előmozdítását segélyező cselekvények által compromittálva lévén féltek Ausztria keze közé jutni, és e sorcsapás ellen azon hadseregnél érezték magukat leginkább biztonságban, mely eddigelé Magyarországra nézve a latban legtöbbet nyomott. E menekültek serege Görgey hadmenete alatt folyton szaporodott azon vidékekről, melyeken átvonult, s azok szomszédságából. A menekültek kiválságosan kocsin utaztak. A sereg, mely különben is szenvedett az igen nagy train miatt, a rendkívüli szekérvár által még inkább terhelve lön. Görgey csakhamar belátta, hogy ezen rendkívüli kocsitömeget katonai módra szerveznie kell, hogy vonulását nagyban ne akadályozza. Hozzáfogott tehát a rendezéshez, mely jun. 15-én befejeztetett; egy táborkari törzstiszt bízott meg felettök s a mellérendelt őrcsapat fölött parancsnokolni. 15-kén Toronyánál kell vala a roppant nagy szekérvárnak maradnia; 16-kán, miután Görgey a visszavonulásra elhatározta

magát, elrendelé, hogy az Nógrádon keresztül Vadkert felé a sereget megelőzze.

Azonban ez elrendelés már késő vala. Toronyára 16-kán egy nagy győzelemnek jutott el vakhire, melyet a magyarok 15-én Vácán nyertek volna. Így világos vala hogy Görgey a Duna és Tisza közt dél felé vonul és — így vélekedtek a kocsis tulajdonosok — a vonulás veszedelmes, mert könnyen elvágathatnak a seregtől, hacsak Vácot a lehető leghamarabb el nem foglalhatják. A szükségkép fölállított fegyelem korlátjai lerontattak, a kocsik Toronyától Vác felé fordultak, az öresapat és a vezénylő törzstiszt nem volt képes megállítani az árt, és követniök kellett őket. És így történt aztán, hogy 16 estéjén Vác telve volt kocsikkal, melyek az utcákat eltorlaszolták, míg birtokosaik a dolgok kimenetelére várakozva kényelmesen mulattak a kocsmákban.

Görgey értesülvén e körülményről, látta az akadályokat, melyeket az a tervezett visszavonulás elé gördít. Két utcán történhetett csak a visszavonulás, a nagy pósta-utcán Rétságon keresztül Vadkert felé, és egy mellék utcán Romhányon át. De komolyabb visszanyomatás esetére sehogysem akarta seregét ez amúgy is meglehetősen távolban álló utcák közt megosztani, hanem egyen szerette volna megtartani, t. i. a Rétságon keresztülin.

Ez utcát Váctól éjszakra, egy meredek mély árku patak folyja keresztül, melyen csak hiddal lehet átmenni. A visszavonulás gyorsítására, a polgári menekülteket is tekintetbe véve nagyon előnyös lett volna, ha még egy tábori hidat verhetek volna a már meglevő erős hid mellett. De ehhez nem volt anyag. Görgeynek csak egy Piragóféle negyedhid szerelvény volt birtokában, melyet az osztrákoktól vett el. De ezt mindenesetre kimélni akarta, tudván, hogy a visszavonulás alkalmával még több vizen is kellend keresztül hatolnia. És ha azt a Vác éjszaki részét fekvő patak áthidalására használja, nem maradt volna más hátra, mint azt hevesebb visszanyomatás után az oroszoknak fölládozni. S így semmikép nem lehetett azt fölhasználni, s a Rétság felé vivő nagy utcán az egy erős hid használatára kelle szorítkoznio.

Hogy a polgári menekülteket a keleti utra Romhányon át vihessék, át kellett volna szelni a csapato kutját, a mi ujlag késedelmezésre szolgáltatott volna okot. Különbén is a rendkívüli szekérvár nem nagy kedvet mutatott ahhoz, hogy a hadseregtől elszakitassék.

A visszavonulásról egyelőre lemondani lehetetlen volt. Görgey tehát az utakat éjjel a kocsiktól megtisztította, és ezenkívül a csapatok vonulási útján egész a többször említett hidig huszárokat állított föl, kik a polgári kocsik ez utra nyomulását megakadályozzák. De e rendszabályoknak kevés eredményök lett.

A mint 17-ikén megviradt, a 7. hadtesten kívül csak az 1. hadtest egy kis része vonult a hidon keresztül, az 1. hadtest második fele, és Görgey Armin hadoszlopa még a város utcáiban volt lépten nyomon akadályoztatva a részint álló, részint menő polgári kocsiktól.

A 3. hadtest egyik fele Vác éjszaki részén a vaspályánál állt, a másik része épen ekkor vonult Gombásnál lefelé a vaspályához. Nagy Sándor nem teljesítette a neki adott parancsot, hogy az előőrseket hagyja fönállva, s így az előörsi vonal jobb szárnyán jelentékeny űr volt.

Hogy a magyarok erejét és állását a komoly roham előtt megtudhassa, a 3. hadt. kozákjait a Constantin nagyherceg dzsidások fődözete alatt viradatkor Vác felé küldötte Paskievits. Ezek úgy találták a helyzetet, ahogy mi azt elébb leirtuk; és mivel a magyarok jobb szárnyáról az előörsök hiányoztak, egész észrevétlenül túlhaladtak a Hétkápolnán; Görgey Armin előörsei, melyek még állottak, körülvéve látván magukat a városba rohantak. Itt a legnagyobb zavar kitörése fenyegetett. Görgey Armin összeszedi hadoszlopát, és kivezeti délnek a városból az orosz lovasság ellen; az oroszok támadnak, ugyanekkor Görgey A. bal szárnyán a 3. hadtest fele mutatkozik, melyet Görgey A. serege oroszoknak tart. Görgey A. hadoszlopa tehát visszatarthatlanul futni kezd a város nyugati részén a Duna hosszában éjszak felé.

Az oroszok Vácra nyomulnak, és az első rohamnál elfoglalnak 4 ágyút; e közben sikerül Görgey Arminnak hadoszlopa egy részét összevonni, melyet azonnal a városba vezet

a nyugati oldalról, mialatt Leiningen is benyomul a keleti részről egy zászlóaljjal.

E nem várt támadás az oroszokat újra kiűzi a városból a Gombáson keresztül, úgy hogy elfoglalt 4 ágyújokból csak egyet menthettek meg.

Leiningen hadtestével azonnal a Gombásnál foglal állomást, és megszállja a várost is, hogy bekerítettés ellen biztosítva legyen.

Mialatt Vácon e jelenetek folytak, nem kevesebb épületes dolgok történtek a Váctól éjszakra fekvő hidonál. Itt ugyanis a polgári kocsik, miután keresztültörték a huszárőrségen, vadul benyomultak a hadoszlopba, hogy a csapatokkal együtt keresztül vitessenek a hidon. És amint túl vannak a hidon, és aggodalmuk megszűnik, lassítják mozgásukat, és így a csapatokét is. Csak akkor kezdettek jobban sietni, midőn azon hír járta be a hadoszlopot, hogy az oroszok a városban vannak.

Paskievits a kozáktámadás eredményéből azt következtette, hogy a magyarok még az éj tartama alatt megkezdették a visszavonulást. Tehát a 3. hadtestet egyenest Vácra eresztette, a Mohileff ezred 12 ágyúval s egy kozák csapattal jobbra küldetett, hogy a várost keletről kerítse be.

Amint az oroszok Gombáshoz közelednek, Leiningen lassítja a visszavonulást; Görgey Armin Váctól éjszakra foglal állást, hogy Leiningennel egyesüljön. Görgey tüzelésének védelme alatt szerencsésen átmegy Leiningen a hidon, és miután a hid leromboltatott, hadtestének egy részével Görgey Armintól jobbra foglal állást; Leiningen hadtestének másik része Rétságnak megy, hogy itt új állást foglaljon el. Mig ez végbemegy, Leiningen földzeti állásban marad a váci hegynél, az előnyomuló oroszok ellen, kiknek sikerült a hidat újra járható állapotba tenni.

Görgey Armin és a 3. hadtest egyik felével visszavonulás közben egyesül e hadtest másik fele, ekkor Rétság mögött a 7. hadtest új esatlakozási pontot foglal el és védelmez, miután Rétság fölgújtatott, Rüdiger ellen a 3 hadtesttel, melynek föladataul lön kitűzve az üldözés a hidtól, késő éjig; a mint az ütközet végét

érte, Pöltenberg Rétságáról Vadkertig megy vissza féloldalt, míg a hadsereg zöme Vadkernél ütött táborn.

Az orosz hadsereg zöme ez éjjel Rétságánál maradt állva, az előcsapatok egy órányira előre küldettek Vadkert felé, a második hadtest Vácánál maradt hátra.

Az oroszok 17-én halottakban 4 tisztet és 142 embert, sebesültekben 26 tisztet és 227 embert tehát összesen 449 embert vesztek.

A magyarok vesztesége, főképp sebesültekben nem volt jelentéktelen, de sohasem közöltetett az teljes pontossággal. Görgey fejsebe e nap izgalmai következtében annyira roszabult, hogy 18-tól 20. délutánjáig a hadműködések vezetésében részt nem vehetett. 18-án Losoncra vitette magát; 19-én Rima-Szombatra, ahol 21-ik reggeléig maradt.

A Görgeyféle hadsereg visszavonulása Losoncig.

Julius 18-án hajnalhasadtakor a Görgey hadsereg zöme Vadkertről tovább, Balassa-Gyarmat felé ment; Pöltenberg, kinek hadteste az utófüdözetet képezte, nyomban követte egész a Lókospatakig, a hol új állást vön. Percel délfelöli mozdulatainak, melyekről nem sokára beszélni fogunk, azon eredményök volt, hogy az üldöztetés kevesebb erővel történt.

Rüdiger parancsot kapott, hogy 18-án összes hadtestével kövesse a magyarokat Vadkertig, innen azonban csak egy lovas osztályt, melyet szükség esetében gyalogsággal is kell támogatni, küldjön Balassa-Gyarmatra. Rüdiger 18-án kiindult serege zömével Vadkerten túl, hogy Pöltenberget állásából a Lókos-patak mögé üzze; a Lókoson át aztán Anrep vezetése alatt Constantin dzsidas ezredek, Radecky huszárok, a 15. és 16. számú kozák ezredek és egy kozák ágyúütegből álló előhadat hagyott Drahi-ig utána nyomulni.

Balassa-Gyarmatnál Pöltenberget az utóhad szolgálatban Nagy Sándor váltotta föl az 1. hadtesttel; a hadsereg zömének a 18. és 19. közti éjszakán Ludánynál kellett volna tábo-roznia, eközben Nagy Sándor nem csak a Drahi melletti állo-

mást adta föl, hanem megijedve azon néhány kozáktól, kiket Anrep utána küldött, több következőt is minden szükség nélkül; és így a sereg nem maradhatott Ludánynál, hanem tovább kellett mennie, és így jött éjjelre Rároshoz. De a sereg már tovább nem bírta a gyalogolást, s itt szükségkép meg kellett állni. Nagy Sándor ki mindig a zöm nyomában volt, azon parancsot kapta, hogy hadtestével, mint utócsapat a rárosi hidnál foglaljon állást. Legszélső előrsei Szakálnál állottak. Itt hirtelen roppant riadó támadott; a huszárok lovai elszakítva kötelékeiket vadul rohantak; az egész előrs visszafut a Rárosi hidon ezt kiabálva: a k o z á k o k, a csatazaj áthat az 1. hadtesthez, s mivel ez szorosán a hadsereg zöme mellett fekszik, ehhez is. Most általános, fejetlen zürzavar áll be, s a sereget csak 19-ik reggelén lehet Losoncnál és Losoncon összeszedni. A polgári menekültek szekér vára, kik 17 ike óta azon fegyelem korlátjait, melyre csak nagy fáradsággal lehetett őket rászorítani, ismét áthágták, e szerencsétlen éj zavarát jelentékenyen előmozdítá; 13-án Losoncon e szekérvár újra szervezve lön, s egy őresapat földözete alatt egy mellék útra szorítottatott.

Szakálnál tulajdonkép egyetlen egy kozák sem jelent meg, hanem a huszárok éhes lovai mohó étvágygyal ették a füvet, s e között több féle mérges füvet is. Ettől megvadultak, s a legénység fáradsága és izgatottsága, melyet az utóbbi végzetteljes napok idéztek elő, a páni rettegésnek, mely őket megszállotta, és mely élénken emlékeztet a régi történetiróktól följegyzett több hason esetre, mindig nagyobb és nagyobb kiterjedést adott.

Minthogy Percel mozgalmái Görgey üldöztetésének zsibasztására fontos befolyást gyakoroltak, most azokról kell beszélnünk, hogy csak később térjünk újra vissza Görgey visszavonulására. Így a legkönnyebben fentarthatjuk a dolgok összefüggését.

A turai ütközet.

Percel a 9. és 10. hadtestből álló tartalék vagy tiszai sereggel, mint előbb láttuk, azzal volt megbizva, hogy Tscheodajeffet, ki Tokajon keresztül Debrecen felé ment, visszavesse;

de mivel Tscheodajeff Debrécent azonnal odahagyta, azzal lön megbizva Percel, hogy éjszakon működjék az oroszok ellen, hogy így megkönnyitse Görgeynek áttörését Vácön; míg a Knezich osztály a tiszai átkelési pontokat tartotta szemmel Tokajnál, Polgárnál, Csegénél, és Tisza-Fürednél, és más osztályok lenn a Tiszánál, Cibakháza és Szolnok körül álltak őrt.

Már jul. 13-án Percel Szolnokról éjszak felé Új-Szászra nyomult, Jász-Berény irányában, tehát az után, a mi már előbből ismeretes előttünk, — az oroszok bal szárnya ellen, melyről azt gondolták, hogy Pest vagy Vác felé útban van, — de nemsokára megint visszavonult Szolnok és Abonyra, hogy jul. 16. és 17-én új előrenyomulást kezdjen meg Nagy-Káta és Aszód irányában.

Hogy a jul. 13. megkezdett előnyomulás mért maradt abba, sohsem jött napvilágra. Ez elmulasztást részint a Görgey működéséről jövő hírek bizonytalanságából, részint azon aggodalomból magyarázhatni meg, hogy ha Görgey még nem jött volna elég közel, és ha ezenkívül az orosz hadsereg még Aszód és Gyöngyös közt talált volna lenni, Paskievits képes leendett egyesült erővel megtámadni Percelt.

Paskievits 14-én kapta a hirt, Percel első kimozdulásáról. Miután a 14. és 15. közti éjjelen, értesülvén Görgey elindulásáról serege zömének Aszódon történendő egyesítését elhatározta, vonalának is kiadta egyúttal a parancsot, hogy induljon Pest felé, azt Percelnek netaláni megtámadása ellen biztosítandó. A vonal egy része 17. estéjén elérte Gödöllőt, az utólja ugyanekkor még Aszódnál állott.

17-ikén délben, midőn Vácánál Görgey utóhadával csatázott, kapta Paskievits a hirt Percel megújított előrenyomulásáról, és pedig azon megjegyzéssel, hogy Percel cirkáló csapatai már Hatvan és Gyöngyös körül mutatkoztak.

A váci ütközet után az orosz hadsereg 3. hadteste Görgey üldözésére indult, a 2. Vácánál volt, hova azt Paskievits azon esetre rendelte, ha Görgey talán ismét Komárom felé indulna, mi rá nézve lehetségessé tétetett az által, hogy Haynau nem egész seregével ment át a Duna balpartjára, hogy a magyarokat üldözze. A 4. orosz hadtest Kápolnánál állott, az úgy nevezett

Grabbe hadtest Sz.-Keresztnél, Sacken még Galliciában volt, és jul. 23. előtt még nem tudta hadosztályát Zmygrodnál egyesíteni, két század l. Adlerberg vezetése alatt Pestnél állt, 3 század pedig Percel szemmel tartására Fényszarún, Zsámbokon, és környékén.

Percel közeledtének hírére, melyet Paskievits 17-ikén délbén vett, semmit sem látott ez szükségesebbnek, mint vonaláról komolyan gondoskodni, s e végből azonnal egy hadosztályt állított föl e célra 8 zászlóalj, 24 század és 16 ágyúból Tolstoy tábornok vezetése alatt.

Paskievits a dél felől fenyegető veszély benyomása alatt tekintettel lévén az oroszok azon szokására is, hogy az ellenség létszámát rendszeren három akkorának képzelik, mint a milyen valóban, — szükségesnek tartá mindenek előtt Percel ellen fordulni, de úgy, hogy azalatt az oroszok véleménye szerint még legalább 50000 emberből álló Görgeyféle hadsereget se hanyagolja el egészen.

Paskievits elhatározta nemsokára, hogy seregét, vagy amennyit belőle csak lehet legközelebb Gyöngyös és Hatvan, tehát Percel ellen fordítandja, mialatt Görgey folyton csak egy 3 századból álló hadosztály által fogna Chruleff ezr. vezetése alatt Losoncon át üldöztetni. Chruleff támogatására Grabbénak, ugyanazon Grabbénak, kit Haynau mindig Komáromnál akart tartani, Sz.-Keresztről Losoncra kellett volna mennie. Grabbe csakugyan meg is kapta e parancsot, amit az orosz és osztrák kommentárok természetesen elhallgatnak, bármennyire telve vannak is egymás elleni szemrehányásokkal. Igen könnyen megmagyarázható ez az osztrák-orosz viszonynak általunk történt általános ecseteléséből, valanint azon körülményből is, hogy ez utóbbiak — post festum — Perceltől eltitkolhatlan félelmüket szegyenlették, egyúttal pedig megmutatja ez azt is, mennyire csalódik valaki, ha az ő parancsszóra kiadott dicsérő és mentegető irataikat egész jó lélekkel igaz forrásoknak tekinti. Még az ügyes titkolódzás érdeme sem illeti meg őket minden esetben.

Az orosz-haderőnek tehát Hatvan és Gyöngyösnél kell egyesülni. Itt lesz képes Percelt megtámadni; ezután kelet felé mehet, hogy Görgey előtt a tiszai átkelést elzárja; megakadá-

lyozhatja, hogy itt a Tisza jobb partján délnek át ne törhessen. Avagy kövesse tán az orosz hadsereg az ellent a hegyeken át, hogy így tönkregjusszon?

Tolstoy támogatására 18. reggelén az Aszódnál egyesülendő sereg fődzete alatt Váceről Kis-Ujfalu felé küldetik az 5. gyalog osztály 1. dandára.

18-án Rüdiger előterjesztésére, kinek a hadsereg zömével Romhány, Csécese és Patán keresztül Gyöngyösre kell vonulnia, tekintettel Chruleff hadosztályának gyöngeségére, úgy szintén Grabbe távollétére még azon parancs következik, hogy Sasz tábornok Chruleff ezredest kövesse 22 század és 8 ágyuval.

Tsheodajeff oda utasittatik, hogy Kápolnáról Mező-Kövesdre menjen, innen egy lovas előcsapatot küldendő Miskolcra Görgey szemmel tartására, és hogy ezt magát is megtámadja, a mint az oroszok közlekedését Galliciával, tehát a kassa-miskolci utat meghaladta, hogy Tokajnak menjen; vagy üldözze őt erősen, mihelyt éjszakkak Kassa felé fordulna. Görgeynek menési vonal: Putnoktól—Tokajig ne menjen Tsheodajeff, hanem tartson inkább délfelé, hogy ne tegye ki magát a veszélynek a sereg zömétől elszakadni és az 50,000 emberre becstült magyar seregtől fölkoncoltatni.

Selvan tábornok biztosítsa a bártfai, eperjesi és kassai raktárakat, amennyire teheti, és szükség esetén vonuljon Galliciába Sackenbe.

19-én Tolstoy a sereggel és fődzetével Aszódnál állott; a 2. hadtesből az 5. gyalogosztály 1. dandára Kis-Ujfalunál pihent, ugyanide ért a 4. gyalogosztály s a 2. könnyű-lovasági osztály 1. dandára. A 3. hadtest zöme, melynél Sasz tábornoknak Chruleff támogatására kijelölt osztálya is volt, Balassa-Gyarmatról Romhány felé vette útját újra egyesülendő a hadsereggel.

Jul. 20. Tolstoy-nak a szekérvárral és a fődzet egy részével Aszódról Hatvanra kellene mennie a fő úton, a fődzet maradékával, névleg 13 szá. huszár, 2 szá. kozák és 14 ágyuval pedig a menet biztosítására Zsámbokra.

Percel 19-én a Thorznicki lovasosztálylyal és némi gyalogsággal Nagy-Kátára jött, s a Wysocki vezetése alatti 3 gya-

logosztályból álló zömmel egyesülten Tápió-Szelére; Lenkey osztálya, melyet Percel Uj-Szász felé küldött, azonnal parancsot kapott, hogy Szolnoktól a Tiszán visszamenjen és Tisza-Fürednél Korponay seregével egyesüljön, mely mintegy 2000 emberrel az ottani tiszai átjárást tartotta zár alatt. Percel mindig aggódott, hogy az oroszok a Tisza balpartjára találnak átjönni.

20-án kora reggel Percel Thorzniki lovas osztályát, 17 századot 12 ágyuval Desewffynek a 10. hadtest parancsnokának saját vezénylete alatt, Fényszaru irányában küldötte előre; ő maga is oda sietett Tápió-Szeléről egyetlen gyalog dandárral.

Desewffy előcsapata találkozott az orosz dzsidások gyenge osztályával, mely Fényszarunál állt, kiverte állásából, és Zsámbokig kergette, honnan a dzsidásoknak tovább kelle vonulniok Tura felé.

Tolstoy 20-án reggeli 5 órakor kezdette meg elindulását Aszódról; még nem is hagyta el e helyet, midőn már megkapta a tudósítást a dzsidásosztálytól, hogy ennek Zsámbokot oda kelle hagynia.

Tolstoy most személyesen állt a Zsámbok felé indult mellékhadoszlop élére, és Tura felé vezette. A helységen túl állította fel:

Az első vonalban az Olga huszárezredet 6 ágyuval a közepén, e mögé a hannover király huszárezredet 8 ágyuval és saját 2 sotnia kozákjait.

Mindkét, Zsámbokról kiszorított dzsidás-század fölvétetett. Desewffy megszüntette az üldözést, hogy mindenek előtt a lovasosztály zömét fejtse ki.

Tolstoy, ki a magyarok erejét igen magasra szabta, elvonult s várakozott. Sokáig állottak így egy negyed mértföldnyi távolságra egymás ellenében; Tolstoy gyors megerősítésre várt, és tudósította Labintzoff tábornokot, ki az 5. gyalogosztály 1. dandárából 7 zászlóaljjal útban volt Kis-Ujfaluról Aszód felé, hogy Turánál szemközt áll az ellenséggel.

Délutáni 1 órakor végre megkezdék a magyarok a tüzelést, lassan közeledve. Tolstoy, hogy csapatjai erősebb színben tűn-

jenek föl, mint valójában voltak, valamennyi 14 ágyuját és a 13 század huszárt az első vonalba vonta össze, tartalékul csupán a két sotnia kozákokat, és a két sz. dzsidást hagyván.

Hosszantartó tüzelés után végre rárohantak a magyar huszárok az oroszokra.

A lovascsata különös hévvel az orosz jobb szárnyon folyt, a hol az Olga ezred a dzsidások és kozákoktól támogatva küzdött.

Végre megjelen Labintzoff is, ki azonnal tüzéréjét bocsátja előre, és teljesen lehangolja ez által a magyar huszárságot; habár most Percel is megjelent gyalogdandáraival, melyeket a Fényszaruig elhangzó ágyudörgés után vezetett a Zagyván át Turára, de még sem tud többet kivinni, mint hogy megjelenésével az orosz üldözést lankasztja, mialatt újra sikerül, a visszavonulás fedezésére néhány század huszárt összegyűjteni Desewffynek, ki Tót-Almásan keresztül Nagy-Kátára ment, mely utóbbi helyig az oroszok, ha lassan is, de mégis folytatták az üldözést, hogy azt azután teljesen abba hagyják.

A Tura melletti ütközet hallatára Paskievits még a 4. gyalogosztályt és a 2. lovasosztálynak dzsidás dandárát is útnak indította Turára, hova azok csak az ütközet végével érkeztek meg.

Az oroszok vesztesége 8 halottból és 60 sebesültből állott, mely utóbbiak közt 10 tiszt is volt; Percel holtak és sebesültekben mintegy 100 embert veszített.

Igy végződött be, nem csupán a turai ütközet, hanem átalán Percel támadási harca; hogy oly hosszadalmas készülődés után az összes erő egy csekély részének elő nyomulásával az oroszok ellen nem lehet nagyobb eredményeket kivívni, magában is világos; nem lehetett abból semmi más, mint egy semmit nem mondó harcjáték, melynek eredményéből épen nem lehet azonban azt következtetni, hogy az oroszok ellen egyáltalában minden siker lehetetlen. De jegyezzük meg most, hogy ez időben Haynau, a sereg zömét mint később elmondandjuk, Pestnél vonta össze, hogy azzal délfelé nyomuljon az alsótiszai vidékekre. Mészáros és Dembinszky, kik a turai ütközetnél személyesen jelen voltak, féltek most, hogy az oroszok ellen intézett hevesebb

füllépésnél, azaz Percelnek a pest-egri országút környékén való hosszasabb tartózkodása esetén, az könnyen két tűz közé szorulhatna.

Ez okból Nagy-Kátán és Tápiószelén keresztül azonnal Cegléd, Abony és Szolnok felé vissza hivatván azon megbízást kapta, hogy Haynaunak a Tisza felé előnyomulását akadályozza meg, ha azonban ez nem sikerülne, a bács-bánáti sereggel egyesülendő Szegedre menjen vissza.

Mielőtt Haynau működéseinek kezdetét Pestről, és az ezzel szoros kapcsolatban álló s a déli harcmezőn július utolsó fele és augusztus első napjainak tartama alatt történt eseményeket elbeszélnök, Görgeynek a Tisza felé irányzott mentét kell figyelemmel kísérnünk.

Görgey visszavonulása Losoncra a Sajó mögé s az e folyó melletti ütközetek.

A 3. orosz hadtest zöme július 20-án Romhányon volt: Sasz osztálya pedig útban, hogy Chruleffel egyesüljön; Chruleff tehát most egyelőre egészen egyedül volt 3. századával a magyarok mögött, kiknek 7. hadteste e nap Rima-Szombatnál állt, míg a 3-ik Osgyánnál, és az 1. a fődözetet képezve Apátfalvánál, Losonctól keletre igen kedvező állásban.

A mint Chruleff 20-dikán délután Losoncot elhagyta, ez egyszer igazán sokkal túlnyomó ellennel szemben veszedelmes helyzetben látta magát. Az ő megbízatása volt az elenséget, mindenütt nyomban követni, de attól félt, hogy megtámadtathatik tőle, s ekkor fölkoncoltatását bizonyosnak tartotta. Sasz tábornok elindulásáról értesülve azt hitte, hogy alkudozások által nyerhet annyi időt, míg ez Losoncot eléri. Elküldötte tehát Kattlaroff huszárcapitányt, és Rüdiger tüzérhadnagyot hirnökökül Nagy Sándorhoz. Ezeknek a magyarokat fegyverletételre kellett volna fölszólítani, és e célra fegyverszünetet ajánlaniok, s a mellett meg volt mondva nekik, hogy szép szavakban, ígéretekben, kecségtetésekben ne fukarkodjanak. Meg volt engedve nekik, hogy Paskievits herceg nevét használhatják, mintha tőle jönne e felszólítás. A német Rüd-

digernek kevesebbé tetszett ez a különbség csekély és megengedett csalószerep, mint a kevesebbé aggályos orosz Kattlaroffnak, de utoljára is csak el kellett a megbízást vállalnia.

Nagy Sándor, ki alkudozásokkal nem volt megbizva, mindkét parlamentairt elküldte Görgeynek rima-szombati főhadi szállítására, s ezzel Chruleff már tulajdonkép megnyerte a játékot saját céljai érdekében, mert Nagy Sándornak szokásos támadási előszeretete ellenére meg kelle várnia Görgey válaszát.

20 és 21. közti éjjel megérkeztek a követek Rima-Szombatba; mivel semmi hitelesítő irat birtokában nem voltak, Görgey már előre nem sok hitelt adott szavaiknak; céljokat sehogyan sem látta, és talán nem is láthatta be; ő úgy vélekedett, hogy Paskievitsch tán kételkedik abban, hogy annak idején eléje kerülhet még Miskolcnál, hogy utját Tokaj felé elvágassa, és az alkudozások által csak azt akarja kivinni, hogy a magyarok visszavonulását késleltesse, s ő a szükségelt előnyt ilykép megnyerje.

Természetesen ez Görgeyt csak a visszavonulás gyorsítására határozhatta el, de mégis, miután nem tudta, hogy Nagy Sándor csak néhány századdal áll szemközt, jónak látta látszólagosan alkudozásokba bocsátkozni, hogy ez alatt az 1. hadtest időt nyerjen földözetül melléje juthatni.

Legalább ez volt a legközelebbi ok; hanem minden kétségen kívül áll az is, hogy Görgey mindig azon reményben élt, hogy az oroszoknak az osztrákoktól elszakítása lehetséges.

A magyar hadseregben e remény egy idő óta nem kevésbé gyökerezett meg; hogy ez Görgey részéről, vagy legalább Görgey tiszti barátai egynémely tagjától lőn terjesztve, bizonyos; sokat beszéltek arról, hogy Magyarország koronáját az orosz császárnak ajálják föl Constantin nagyherceg részére, és hogy ez által Oroszországot elszakítják Ausztriától.

Az orosz tiszteknek a magyarok iránti viselete, hol ezekkel találkoztak, az osztrák tiszteknek ez utóbbiak iránti magatartásavál összehasonlítva, igen alkalmas volt e reményeket táplálni.

A magasabb orosz tisztek, s a kiknek magasabb állásra volt kilátásuk, átaljában műveltek, udvariasak voltak. Kellemes lényök, valamint azzal is, hogy a vitézséget magyarrészen is beismerték, nem csupán tetszettek ez utóbbiaknak, a hogy Krimnél is megtetszettek a franciáknak, hanem még néhány igen hidegvérű magyarnak gondolkozásmódját is megváltoztatták, s tán alaptalan, de mégis kimagyarázható okoskodásokat keltettek föl Oroszország és Ausztria viszonyai felől, mert lenézőleg nyilatkoztak ez utóbbinak „szegény gazdagságáról“ és résztvevő mosolylyal utaltak az oroszok által megmentendő osztrák hadsereg silányságára.

Nagy Sándor táborában Kattlaroff és Rüdiger ujjongó éljenekkel üdvözöltettek a tisztség és katonaság által. Rima-Szombatban Rüdiger mély hallgatagság által akarta szerepe nehézségét eltakarni. Görgey ezt azon követelésre használta föl, hogy tegye papírrá a föltételeket, melyek alatt a magyar hadsereg fegyverletételét kívánják, és e közben Katlaroffal is értekezett, hogy hacsak lehetséges az oroszok működéseiről kitudjon tőle valamit.

A mit így kisütött meglehetősen megegyezett saját nézeteivel, s lényegében, mint nemsokára látandjuk csakugyan igaz is volt.

Kattlaroff és Rüdiger a Görgey táborkarának némely tisztevel barátságosan fegyvert cseréltek, mielőtt Rima-Szombatot elhagyták volna, a mi itt megemlítendő, mert e dolog még tovább is fonódik.

Julius 21-dikén magyar részről a 7. hadtest Vadna és Dubicsánynak a Sajónál, a 3. Putnoknak, az 1. hadtest Rima-Szécsnek vonult.

Hosszabb fontolás után, hogy saját csapataival közölje-e csupán azt, hogy Paskievitsnek, illetőleg csak Chruleffnek, fegyverletétel iránti fölhívását kereken megtagadta vagy a többi hadtesteket is megkérdezze ez ügy fölött, az utóbbira határozta el magát Görgey, és hinnünk kell, hogy ő maga is el volt szánva a fegyvert le nem tenni, és hogy igen hihetőnek találta

tán az éljenek következtében, melyekkel Nagy Sándor táborában a hírnökök fogadtattak, hogy ez utóbbi a fegyverletétel mellett fog nyilatkozni. Ez esetben Nagy Sándor elmellőztetnék, csapatja föl, és a többiek közé beosztatnék, körülbelül úgy, hogy egy új hadtest születnék Görgey Armin vezetése alatt.

Emlékezzünk itt vissza, hogy Görgey mindig igen élénken ohajtotta Nagy Sándor mellőztetését. Nagy Sándor ellensége volt, mint a kormánypárt tagja, de különösen ép oly kevéssé tudta megbocsátani Nagy Sándornak, mint Klapkának a július 4-diki Pestre küldetést, és az 1. hadtest július 7-iki elvonulását Bátorkeszire.

A hadtestekkel tehát jul. 21-én közölve lön, hogy Paskievits a magyar sereget fegyverletételre szólította föl a következő föltételek mellett:

1) a legénység szabad elvonulása az őrmestertől lefelé; ez beléphet az osztrák szolgálatba; vagy bántatlanul mehet hazájába, és katonai szolgálatra nem kényszerithető;

2) a tisztek átléphetnek rangjokmegtartásával orosz szolgálatba, vagy, ha azt nem akarnák, fegyvereik birtokában térhetnek vissza hazájukba;

3) az orosz cár szót fog emelni az osztrák császárnál Magyarországrért, és mindent megkísért ennek javára.

A hadtestek nyilatkozzanak e fegyver letétel el, vagy el nem fogadása iránt.

Ez irat először az 1. hadtesttel lön közölve, hogy mi volt itt a szándék, a mondottakból nem nehéz megérteni. Nagy Sándor a fegyverletétel ellen nyilatkozott, és ez történt a 3. és 7. hadtestnél is; de mégis ezek vezénylői, ismert vak hivei levén Görgeynek, nyilatkozataikban világosan az 1848-iki alkotmányra hivatkozást — ellentétben az 1849-iki ápril 13-iki határozatokkal — vették föl a békés kiegyezés alapjául, miről Nagy Sándor nyilatkozatában szó sem volt.

A hadtestvezénylők eme nyilatkozatainak értelmében szerkesztett most Görgey 22 kén Sajó-Sz.-Péteren választ Paskievitsnek, ki természetesen soha sem irt ő hozzá, melyben a fegyverletételt határozottan visszautasítja, ha csak az 1848-iki magyar alkotmány teljesen nem biztosittatik; e feleletet két

hírnök Chrulleffhez, Saszhoz és további megerősítés végett a többi orosz fővezérekhez is elvitte.

Jul. 21-én Putnokon hallotta meg Görgey, hogy Miskolcot az oroszok tartják megszállva; elhatározta tehát, a Tokaj felé vezető utat megtisztítandó a 7. és 8. hadtesttel Miskolcra rohanni, mialatt az 1. hadtest nem vonulva vissza túl Vadnán, a Sajó mellett, a működést fődözze azon orosz csapatok ellen, melyek a magyarokat Losonc felől üldözték; ha Miskolc megtámadása siker nélkül maradna, akkor a hadsereg, ha mindjárt az 1. és 7. hadtest egyes részeinek föláldozásával is egy részt Vadnánál, másrészt Miskolcnál, Szikszón és Megyaszón keresztül azonnal vonuljon Tokajra. Éjszak felé, Kassának Görgey, kinek a déli hadsereggeli egyesülés e pillanatban komoly szándéka volt, csak akkor akart fordulni, ha mást tennie az orosz hadsereg miatt egyáltalán nem lehetne.

22-én Görgey hadserege Vadna és Dubicsány közt átment a Sajó jobb partjára; a 7. hadtest pedig zömével Sajó-Szt.-Péteren keresztül egy mértföldnyire jött Miskolchoz, mialatt egy mellékoszlop a balparton előcsapatait Sajó-Vámos és Szikszóig toltá előre; a 3. hadtest, a főhadiszállás, a vonat- és a polgári menekültek kocsijai Sajó-Sz.-Péterre jöttek, az 1. hadtest Vadnára.

A 7. hadtest cirkálócsapatai azon hirt hozták, hogy Miskolc már 20-án megtisztult az orosz őrsegtől, s hogy Tokajban magyarok állanak. A 7. hadtest zöme most még 22-kén megszállta Miskolcot, tovább délnek Csabát és Mindszentet, Miskolctól nyugatra Diós-Győrt.

Görgey Miskolc megtisztulásából azt következteti, hogy az orosz főerőnek elindulása Vácról Gyöngyösön keresztül Miskolcra, hogy a magyarok előtt a visszatérést elzárja, jelentékenyen késleltetett, és Miskolcot csak azért szállták meg, hogy magukat ily körülmények közt ki ne tegyék a magyarok rég tervelt megtámadásának. Az oroszoknak minden más működését azon célból, hogy útját elzárják, kivéve azt Miskolcon keresztül, nem tartotta Görgey hihetőnek, de sőt hihetetlennek, mert minden más szándék az orosz sereg elosztását tette volna szükségessé; így pl. ha ők Tisza-Füreden keresztül Tokajnál vagy Debrecennél akarták volna útját állni, még ezenfelül a mis-

kolei úton is hátrahagyniok kellett volna egy hadtestet, ha csak nem akarták előtte nyitva hagyni az utat a Tisza jobb partján délre vonulni. Megosztásra pedig az orosz hadsereget igen gyöngének tartotta, mert egy mindenestre hamis hír szerint az összes orosz hadsereg a Kárpátokon átkeltekor nem volt erősebb 70,000 embernél, és ebből egy harmadrész, a legkisebb számítás szerint 10,000 ember elhalt Cholera és más betegségekben. Görgey tehát úgy vélekedett, hogy az oroszok csak egyet tehetnek meg a kettő közül, komolyan előre nyomulni Miskolcon keresztül, vagy komolyan előnyomulni Tisza-Füred felé, nem pedig mindkettőt egyszerre, megfelelő erővel; és ez utóbbit a főnebb említett okok miatt lehetetlennek vélte, de még azon általa igen jól ismert nehézségnél fogva is, melylyel a Tiszán átkelés a magyaroaktól megszállott Poroszló és Tisza-Füred közt össze volt kötve.

Görgey most mindenek előtt teljes biztosságot akar magának szerezni a felől, vajjon az orosz főhadsereg célja Poroszló-Tisza-Füred, vagy Miskolc. Hiszi, hogy biztosan megtudja ezt ha a 7. és 3. hadtesttel délnek nyomul elő Miskolcon keresztül, mialatt az 1. Chrulleff és Sasz, az ő Losonc felőli üldözői ellen fedezi a sereg hátát.

Ha Miskolctól délnek nyomulva az oroszok komoly ellenállásába ütközik, ebből azt fogja következtetni, hogy azok célja Miskolc. Ekkor ő, túlerőtől kényszerítve a Sajóvonalra húzódik vissza, nyakasan védelmezve ezt, hogy az oroszokat minél tovább távol tartsa a déltől.

Ha Görgey délnek nyomulva nem bukkanik komolyabb ellenállásra, ebből azt következtetendi, hogy az orosz főerő Tisza-Füreden vonul keresztül. Ez esetben az 1. hadtestet fölveteli helyzetben Miskolcnál hagyja, a 3. és 7. hadtesttel pedig a Tisza jobb oldalán addig folytatja vonulását, hogy az orosz főerő kényszerülve lesz a Tisza jobb partjára vissza térni, vagy neki a Szeged felé vivő utat nyitva hagyni. Ha azt teszi, akkor Görgey 1. hadtestével egyesül, és ezzel a Sajó mögé vonul vissza, hogy ez és a Hernád mögött álljon ellen, és csak lassan hajoljon vissza Tokaj felé; ha az utóbbit teszi, akkor Görgey is magához vonja az 1. hadtestet, és ezzel együtt vonul Szegednek.

Ha tehát Görgey szüntelen szemei előtt tartja is azt, hogy

összeköttetésben állhasson a déli haderókkal, még sem tartja szükségesnek gyorsítani lépteit a dél felé; sőt ez utóbbit ártalmasnak találja. Mert célszerűnek látja, ha csak lehetséges, az oroszokat addig távol tartani a déltől, míg Temesvár a magyarok kezébe kerül, s így a Maros, és az Alsó-Tisza közti rész egy erős, belsejében semminemű ellenségtől nem háborgatott alappá nem lesz. Az osztrákokkal egyedül, úgy vélekedik, a magyar hadseregek délen könnyen elbánhatnak, és akkor kell oszt majd egyesült erővel az oroszok ellen fordulni, ha csak nem sikerül alkudozások által őket az osztrákoktól elvonni. Ha az oroszok oly erősek, hogy mindkét hadműtétet Miskolc és Tisza-Füred felé egyszerre megtehetik, akkor Görgey egyáltalán kétségbe vonja, hogy a Tisza bal partján megtalálhassa a déliekkel az összeköttetést.

Ezek tehát Görgey alapgézetei, melyekből a legközelebbi napokban bekövetkező magatartása könnyen megmagyarázható.

Jul. 23-ára megparancsolja Görgey, hogy a 7. hadtest, mellékoszlopát a Sajó bal partjáról magához vonja, és Csabától délirányban a zömmel a Polgár és Mező-Kövesdre vivő út elágazásánál fekvő Görömbölyig, az előcsapatokkal Nyékig és Harsány felé e két út mellett haladjon előre; Harsánynál Pöltenberg cirkálói már 22-én oroszokat fődöztek föl:

a 3. hadtestnek Sajó-Sz.-Pétertől Miskolc és Felső-Zsolcán keresztül kellett volna a Sajó bal partjára menni, s ezt Ónodtól fölfelé megszállani;

az 1. hadtest Vadnától Sajó-Sz.-Péterre menjen, ott egy részét fődözetül hagyja hátra, a másikkal pedig menjen a Sajó balpartjára, hogy ezt Arnóthtól Sajó-Vámosig fölfelé biztosítsa s egyúttal a hadsereg jobb szárnyát is fődözze.

A társzekerek és a polgári menekültek kocsijai Sajó Keresztúron, Szirma-Besenyőn és Arnóthon keresztül Onga felé a Hernád és Bársonyos vize közé küldettek, hol megmaradnak, míg Gesztelynél a visszavonulás biztosítására hid veretik a Hernádon, melynek építésébe már bele is kezdettek.

Pöltenbergnek tehát 23-dikán egy nagy kémszemlét kellett végbevinnie Görömbölyön túl Görgey tervei értelmében.

Most lássuk, mi történt 20-ától 23. reggeléig az oroszoknál.

Tseodajeff a 4. hadtesttel 20-án Mező-Kövesdre ment a főnebb már említett parancs szerint, és innen egy előhadat küldött előre Kusnetzoff hetman vezetése alatt — Olwiopol dzsidások, trónörökös huszárok, a 41. és 2 sotniát az 51. kozák ezredből, összesen 24 századot 16 ágyúval Miskolc irányában, mialatt Roth tábornok Miskolc helyőrségével, nehogy tekintélyesebb orosz haderő egyesülte előtt e tájon a magyar túlnyomó erőtől megtámadtassék, Kusnetzoffhoz vonult vissza.

Julius 21-én Kusnetzoff Vattánál foglalt állást; a 4. hadtest zöme pedig, melylyel Roth tábornok egyesült, tőle hátrább Ábránynál; a magyarokról határozott hírek nem érkeztek, csak azt tudták meg, hogy Tokajt a magyarok tartják megszállva.

Julius 22-én a 4. hadtest Ábránynál maradt, Kusnetzoff cirkálói összecsaptak Pöltenbergével, elfogtak néhányat s így meg tudták, hogy a magyarok Görgey vezetése mellett e nap vonultak Miskolcra, még az is hirlett, hogy egy magyar hadoszlop Forrónál a kassai utat a Tisza felé mentében már át is lépte.

A 2. hadtest 21-én Aszódnál pihent, és 22-én Paskievits főhadiszállásával Hatvanra ment.

Ide jött azon tudósítás, hogy Görgey Rima-Szombatban van, a hol tudvalevőleg Chruleff követeit fogadta; erre Paskievitset megragadta a félelem, hátha éjszакnak Kassa felé fordul Görgey és megrohanja az oroszok legérzékenyebb raktár vonalát, tanácsosnak látta tehát ez ellen intézkedéseket tenni.

Rüdiger ennek megfelelő megbizásokat kapott. Rüdiger ez időben Balassa-Gyarmatról Gyöngyös felé volt útban, hogy a fősereggel egyesüljön; 21-én Csécsén, 22-én serege zömével Patán volt, és Paskievits parancsára Anrep vezetése alatt épen egy osztályt küldött előre Gyöngyösnek, melynek kötelessége volt Percelt, ki a tatai ütközet után Szolnokra vonult vissza, szemmel tartani, tehát a most éjszакkeletnek irányzott főhadisereg jobb szárnyát, úgy szintén az Aszódról Gyöngyösre menő osztályt földözni. Anrep e célra 14 zászlóaljat, 14 századot és 52 ágyút kapott.

Amint most Paskievitsben a félelem ujult erővel föltámadt,

hogy t. i. Görgey Kassa felé fordulbat, Rüdiger még 22-ikén megkapta a parancsot, Terenyén keresztül azonnal Pétervásárra vissza menni és Görgeyt, ha netalán éjszakra fordulna, követni. Anrep a főnebb kiadott rendeletekhez alkalmazkodjék, ellenben Grabbe hadteste a bányavárosokból Rüdiger parancsnoksága alá lépjen, úgy szintén Sasz tábornok is, ki már 21-én Chrulleffel egyesült Görgey egyenes üldözésére, és utólagosan, ha szükség Selvan is, ki a raktárakra ügyelt éjszakon.

Hogy Paskievits ismét hirtelen annyira féltette a Galiciába vezető élelmezési vonalt, ezt egy bizonyos körülmény idézte elő, melyet meg kell említenünk: jul. 21-én jött t. i. Aszódra az első csapat, azon élelmezési eszközökkel, melyeket az osztrákok küldöttek az orosz hadsereg számára. Kenyér, liszt és pálinka készlet volt az, két napra, és a kenyérnek fele már akkor el volt romolva.

Amint azonban a 22. és 23. közti éjjelen Kusnetzoffnak már említett jelentései megérkeztek Görgeynek Miskolcra vonulásáról és egy magyar hadoszlopnak a Tisza felé menetéről, Rüdiger hirtelen más megbízatásokat kapott. Paskievits most meglehetősen bizonyosnak hitte, hogy Görgey nem Kassának, hanem Tokajnak készül fordulni. Azon magyar haderők, melyek 22-én Miskolcot megszállották előhadul, vagy fődözetül tüntek fel, melyek védelme alatt a zöm — az állítólag Forrón keresztül vonult oszlop — Tokajnak tart.

Rüdiger tehát utasított, hogy Ternye és Pétervásárra ne menjen, hanem forduljon vissza Gyöngyösre, és a 2. hadtestet, mely 23-án Gyöngyös felé vonult, olykép kövesse, hogy a 2. és 3. hadtest 25-én vagy legkésőbb 26-ikán Kápolnától keletre Kerecsendnél egyesülhessen. E két hadtesttel azután Paskievits Tisza-Fürednél a Tisza bal partjára akart átmenni, mialatt egyúttal Tscheodajeffnek a magyarokat Miskolcnál meg kellett támadnia.

Rüdiger, midőn ez ellenkező parancsot megkapta, már oly közel volt Pétervásárhoz, hogy a hadsereggeli egyesülést Egeren keresztül Kerecsend felé kényelmesebbnek látta, s azért arra is tartott.

Tscheodajeff, mint általánosan már érintők, a 22. és 23.

közti éjjel azon parancsot kapta, hogy a magyarok megtámadására Miskolcra nyomuljon elő. Innen Tokajra kellett volna őket követnie, és e mellett úgy működni, hogy őket ha csak lehetséges, az átmenettől elvágja; ha ez nem sikerülne Tokajnál átkelési kísérleteket szinlel, és e mellett azt hieszteli, mintha az egész sereg vele volna. Ez által a magyarokat Tokajnál tartaná, és időt nyujtana Paskievitsnek a 2. és 3. hadtesttel Tisza-Füreden át hátulra kerülni. Ha Tscheidajeff előnyomulásakor Görgey már elpusztult Gyöngyösről, úgy csak egy osztályt küldjön utána Tokajra, a 4. hadtest zöme pedig további rendelkezésig maradjon Miskolcnál.

Tscheidajeff 23. reggelén az előhadat Kuznetzoff vezetése alatt a 9. zászlóaljjal erősíté, és Kusnetzoff nagy kémszemlére indult ki Vattáról, melynek Pöltenberg ugyane nap történő hason igyekezetével találkoznia kellett.

Harsánynál Kusnetzoff Pöltenberg előcsapataira bukkant, melyek az erdőkön keresztül, melyeket most az oroszok foglalnak el, délkeletnek Görömbölyig vonulnak vissza, és itt Pöltenberg serege által fogadtatnak, mely az oroszokat az erdön való keresztülhatolásban gátolni akarta. Kusnetzoff nem merte ezt komolyan megkísérteni, mert a magyarokat a kozákoktól bekerítettés épen nem hozta ki sodrokból, és mert a foglyoktól azon hamis, de mégis szivesen vett hirt hallották, hogy Görömbölynél áll Görgey egész serege, s így délutáni 3 órakor abba hagyta Kusnetzoff az ütközetet. Habár nem kevés lövés történt, még sem volt több vesztesége, mint 3 halott és 5 sebesült, s a magyarok vesztesége sem volt nagyobb.

24-ére ez előhadi csata után Görgey komolyabb támadást várt, és Pöltenberg megbizott, hogy az ellent teljes ereje kifejtésére kényszerítse, s csak a túlnyomó erőnek engedjen, s ha elkerülhetlenül szükséges volna, akkor vonuljon vissza a Sajó balpartjára a 3. hadtesthez. A netalán szükséges visszavonulásnak az orosz hadak elleni fedezésére az 1. hadtest egyik fele Sajó-Sz.-Péternél, a 7. hadtest egy osztálya pedig Diós-Györnél maradjon.

A 23. és 24. közti éjjelen egy nő, Görgey rokona jött

ennek alsó-zsolcai főhadi szállására. Ez volt Rüdiger tábornok egy Görgeyhez küldött iratának átadója.

Az irat Balassa-Gyarmatról jul. 19-éről kelt. Rüdiger nyilván azért írta, a mint Görgey üldöztetésével fel kelle hagynia, hogy ezzel azon gyenge csapatnak, mely a magyarokat nyomban követte, biztosságot szerezzen. Kissé elkésett. Lényegileg fölszólítást tartalmazott Görgeyhez fegyver letételre, s egyúttal a föltételeket is előadta, melyek alatt ennek végbe kellett volna mennie. Görgey úgy látszik, nagyon meg volt áldva nagynénékkal és ilyesekkel, kik szokás szerént lehet hogy csak akkor jelenkeztek, mikor már híressé lett. Hogy az ily néne ostromok kritikus percekben még a legerősebb embert is kifáraszthatják, mint a túlságos sok balhacsipések, eléggé ismertes. E mellett Görgey nézetei épen nem állottak egyenes ellentétben azokkal, melyekre őt nagy-nénjei, és más ily kedves rokonok közvetlenül úgy, mint közvetve csábítgatták.

Görgey azt felelte Rüdiger levelére: ő épen nem vonakodnék tisztes föltételek mellett a békét elfogadni; de mégis arra kell figyelmessé tennie őt, hogy itt nem a hadsereg, hanem Magyarország érdekeiről van szó, melynek jogait hallatlan módon támadta meg, és fenyegeti Ausztria. Tehát az egyes seregek vezénylőivel való alkudozások bajosan vezetnek célhoz; de Görgey szívesen nyújt kezét arra, hogy Paskievits előtt a kormánnyal titkos alkudozásokba bocsátkozás akadályait elhárítsa.

E válaszszal bocsátá el a nénét Görgey 24. délután Szikszón át, hol Nagy Sándor főhadiszállása volt. A nagy-néninek éjen át Szikszón kelle maradnia, és azon kéressel fordult Nagy Sándorhoz, hogy számára türhető szállást rendeljen, s e mellett utazása céljáról is beszélt. Nagy Sándornak Görgey iránti bizalmatlansága és ellenségeskedése — nem egy oldalu, mint tudjuk — rábirta azt, hogy a nagy-nénitől titkon ellopassa Görgey levelét, hogy tartalmáról, ha szükségesnek látszanék, Kossuthot tudósithassa. De miután a levélben csakugyan nem volt semmi gyanús, újra összecsináltatta, s a nagy-nénéhez ugyanazon titkos módon visszajuttatta, melyen eloroztatott. Csak később jött napfényre e kis bűvészkedés.

24-én azon tiszték is, kiket Görgey Sajó-Sz.-Péterről 22-én

Paskievits — vagy jobban mondva Chruleff — békeajánlataira adott válaszszal a legközelebbi orosz csapatokhoz küldött, s a kik Chruleffet már Saszszal egyesítve találták, visszajöttek az alsó-zsolcai magyar főhadi szállásra. Kattlaroff és Rüdiger hadnagy Görgey táborkarának egynémely tisztjeivel történt fegyvereserélése Saszt és Chruleffet arra bírta, hogy mind-egyikök küldjön ajándéku egy pár pisztolyt Görgeynek, mire Görgey szintén küldött mindkettőnek más két párt. Habár e dolgok magukban véve jelentéktelenek is, de részünkről még sem szabad őket mellőzni, mert ezeket a magyarok képzelme annyira kizsákmányolta, hogy egészen más fogalmuk lön nem az egyes orosz tisztek, hanem egész Oroszország viszonyáról egyrészt Ausztriához, másrészt Magyarországhoz, s mert épen ezért nem maradtak minden következmény nélkül.

24-én jelentékeny ütközet volt Görömbölynél.

Már 24-én reggel bizalmas híreket hallott Görgey, melyekből teljes bizonyossággal következtethető, hogy Paskievits komolyan nem Miskolcon keresztül történő, hanem a tiszafüredi átkelésre alapított hadműveletet tervez.

Ily körülmények közt hasztalan lett volna Pöltenberget Görömbölynél hagyni; mert Pöltenberg előnyomulásának célja volt épen azt tudni meg, a miről most más utakon értesültek.

Pöltenbergnek e szerint a Sajó mögé kelle vissza vonulnia. E közben, mielőtt ezt kivihette volna, megtámadtatott.

Tscheodajeff 24-kén reggel serege zömével Vattára nyomult, és Kusnetzoffal egyesült, hogy az első támadást intézze a magyarok ellen.

A főoszlopot a 41. és 51. kozákezred (3 sotnia) képezte az élen, a 4. vadászszázadtól kísértetve és a 11. osztály 1. dandárától, úgy szintén az egész 12. osztálytól. Ez oszlop a nagy úton nyomult előre.

A jobb szárnyon az Olviopol dzsidás ezredek, a trónörökös huszárok az 51. kozákpulkból 3 századdal és 14. ágyúval Vattáról Emődön át Mályira küldettek, hogy a magyarok bal szárnyát megtámadják.

A mint az orosz főhadoszlop az erdők éjszaki szélétől Gö-

römböly felé elő akart nyomulni, Pöltenberg tüzéréjétől heves tüzzel fogadtatott.

Tscheodajeff most 24 ágyút vonatott az erdőszélre, és ugyanekkor kozákcsapatokat küldött a magyarok mindkét szárnya ellen. Habár ez utóbbiak visszaverettek is, végre mégis elhagyta Pöltenberg állását, s egy ujat foglalt el Görömbölyhez közelebb, mialatt Tseodajeff a magyaroktól elhagyott állásra 9 zászlóaljzat 29 ágyúval rendelt. Pöltenberget új állásából nem sokára kizavarták Mályi felől bal szárnyára küldött orosz mellékoszlopok; újra állást foglalt tehát Csabánál, és miután a magához vont osztály Diós-Györről Miskolchoz ért, visszament. nem nagyon nyomatva az oroszoktól Miskolcra, s onnan Felső-Zsolczára, hova sötétben érkezett és azon parancsot kapta, hogy még ez éjjel megszállja a Sajóvonalat Onodtól Alsó-Zsolcáig, mialatt Leiningen az Alsó-zsolcai Arnóthig nyúló vonalon egyesül, s az 1. hadtestet Szikszónál magához csatolja, hogy a Sajóra Arnóthon felül ügyeljen, és a jobb szárnyat fődözze.

Görgey főhadi szállása 24. és 25. közti éjjelen Ongára, 25-én Gesztelyre tétetett át a Hernádoz.

Az oroszok az éjjel Miskolc és Csabánál táboroztak, Tseodajeff 25 zászlóalj, 25 század, és 86 ágyúval rendelkezett, tehát legkisebb számításal 20,000 emberrel; Pöltenberg csapattja, mely vele szemközt állott, nem tett többet 5000 embernél, melyet az oroszok 30,000-re becsültek. Az oroszok vesztesége 21 halott és sebesültből állott.

Julius 25-én Tscheodajeff Miskolcon át a Sajó felé nyomult elő a magyarok üldözésére. Ez előnyomulás alatt egyesült vele Putnoktól vonulva le Sasz és Chruleff hadosztálya.

Tscheodajeff a Sajó jobb partjára a magyaroknak Alsó- és Felső-Zsolca közti állomása ellen 48 ágyút vonatott elő s élénk tüzelést kezdett. Kusnetzoff előhada, néhány zászlóaljjal erősülve az ágyútelepek mögé vonult egy puskaövésnyire, a kozákok a szárnyon voltak. Sasz Kusnetzoff bal szárnyára vonult, és Chruleff 6 század és 2 ágyúval küldetett ki, hogy a magyarok jobb szárnyát nyugtalanítsa. Ő Sajó-Vámos irányában indult, itt egy század huszárságot visszavert, most azonban a folyónál erős magyar tűzbe került, és a Sajón ujra átnyomuló

huszárok Szaszhoz visszatérni kényszerítették. Mig Sasz, a magyarok jobb szárnyának állt ellen, Tscheodajeff 16 század huszár és dzsidást, küldött előre 10 ágyúval Sz.-Péterre, hogy a Tiszán átjárást keressenek, s így a magyarok bal szárnyát, s a visszavonulási vonalat fenyegezzék. Hogy ezek figyelmét e hadműtétől, melynek nagy sikert ígért, elvonja a központon az ágyúzást megnagyobbította.

Egy orosz ágyútelep 2 zászlóaljtól követve ez alkalommal sietve nyomult a folyó mellett Alsó-Zsolcaig. Ötven önkényes honvéd átlábolt látatlanul a Sajón, és hirtelen sorlövessel üdvözölve az ágyútelepet s az azt követő gyalogságot — oly zavarba hozta az oroszokat, hogy a legnagyobb sietséggel és zavarral hagyták el a Sajó partot.

A lovasságnak Sz.-Péterre küldetése e közben siker nélkül maradt, mert e vidéken portyázókra nem lehetett akadni.

Tscheodajeff ezért megszüntette az ágyúzást és csapatait meglehetősen távolban a parttól táborba vonta.

Az oroszok 14 holtat, 21 sebesültet és 128 lovat vesztek; a magyarok, kik jobban fődött állással birtak, sokkal kevesebbet.

Tscheodajeff 25-én semmit sem ért el; mégis félt Görgey, hogy az oroszok az Alsó-Sajónál állását bekerítik és ez által Tokajra vonulását lehetetlenné teszik. Ez okból seregét még 25. és 26. közti éjjelen a Hernád bal partjára vezette vissza.

A 7. hadtest itt Köröm és Hernád Némethi közt foglalt helyet a bal szárnyon; a 3. hadtest a központon Pák és Gesztelynél, az 1. hadtest a jobb szárnyon Csanáros és Baksánál, a főhadiszállás Szerencsre, s a táborvonalat a polgári menekültek kocsijaival Tokajon át a Tisza bal partjára szállíttatott.

E közben elfoglalták az oroszok Tisza-Fürednél a Tiszai átjárást.

Áz oroszok átkelése a Tiszán Tisza-Fürednél.

Paskievits 23-ikán elhatározta, hogy Görgeyt a Tisza mögé visszavonulni kényszeríti, egy osztálylyal a tisza-füredi Tisza-átjárást hatalmába keríti, s mihelyt ez sikerül, és Görgey Tokajra megy vissza seregének zömét Tisza-Fürednél átszál-

litja a Tisza bal partjára, hogy a magyarok visszavonulását, történjék az akár Debrecennél, akár Szegednél, elvágja.

Az osztály, melynek az átkelést el kelle foglalnia, az 5. és 8. gyalogsági osztályból volt alkotva — ez utóbbi Anrep eddigi sereg osztályából — továbbá a 2. könnyű lovassági osztály 2. dandárából és a 32. számú kozák pulkból; a 8. gyalogsági osztály 2. dandára e közben a legközelebbi napon más megbízást kapott, és Mező-Kövesd felé vonult, úgy hogy Gortsakoff hercegnek, kire a vállalat bízva volt, még 16 zászlóalja és 22 százada maradt 62 ágyúval.

Gortsakoff, július 24-én csapatait Kerecsendnél egyesíté és 25-kén Poroszlónak ment, a hol egy cirkálás által újra meggyőződött az általunk már régebb ismert nehézségekről, melyekkel a vállalat még mindig össze volt kötve, habár ez évben a Tisza mocsárai meglehetősen ki voltak száradva.

E közben még 25-én 8 zászlóalj, egy árkászcsapat és 24 ágyúval Poroszlóan át a Tisza felé nyomult, a poroszlói töltés első hidjánál Korponay előcsapatjaitól fogadtatott, ki 2500 emberrel, kik közül azonban 500 csak kaszával volt ellátva a tiszai átjárást őrizte. Rövid csata után, mely esti 5 órakor kezdődött, elfoglalta Gortsakoff az első töltés-hidat, innen folyton előnyomulva a következőket is, úgy hogy estig a Tisza jobb partjához közel nyomult elő, midőn a magyarok innen eltisztultak, azonban egyúttal a tiszafüredi hidat is fölgyújtották.

A folyammentében lefelé 500 lépésnyire az égő hidtól talált Gortsakoff oly pontra, mely alkalmasnak látszott egy pontonhid készítésére; a pontonokat azonnal oda hozták és a hidállás mindkét részére ágyutelepek vonattak, a hidverés biztosítására, melyek már jul. 26. reggeli 3 $\frac{1}{2}$ órakor 18 ágyúval voltak fölfegyverezve; a csapatok készen álltak az átkelésre, és hajnalszürkületkor meg is kezdték azt, midőn a magyarok a bal oldalról egy kis erdőcskéből heves ágyutűzet kezdettek, de az átkelés a tulnyomó orosz ágyutelepek védelme alatt szabályszerűen történt meg, Korponaynak remekára el kelle hagynia helyét, és visszavonulni Ujvárosra, honnan aztán Debrecennek fordult.

26-ikán reggeli 10 órakor vonultak az első kozákok Tisza-

Füredre be, déli 12 órakor kész volt az orosz hid és lovasság úgy, mint gyalogság átkelt a hidon.

Gorcsakoff holtak, könnyü és nehéz sebesültekben 62 embert veszített.

Görgey csatározásai a Hernádnál, és visszavonulása a Tisza mögé.

Ugyanazon okokból, melyeknél fogva Görgey a Sajónál megállapodott volt, most a Hernád mögött akart megállni, hogy az oroszokat a Maros és az altiszai vidékektől lehetőleg távol tartsa, hogy ha csak lehet Kazinczyt magához vonja, és csak utolsó sorban azért, hogy a hegyeken való gyors visszavonulás és nélkülözések folytán kimerült seregét megpihentesse. Az oroszok átkeeléséről, a Tiszán vagy ilyes valaminek, mint 24 rebesgették, megkísértéséről most nem volt szó, és Görgey úgy vélekedett, hogy ha ilyesmi csakugyan megtörtént, vagy készülő félben volna, azt hivatalosan jelentenék meg neki. Ezenkívül Tseodajeff az utolsó napokban igen nevezetes erőket mutatott neki, melyek még jóformán túl is becsültettek, és mivel Görgey még mindig azon tévedésben volt, hogy az egész orosz főszereg nem áll többől 60,000 embernél, még mindig azt hitte, hogy a főszereggel áll szemközt, vagy legalább annak oly tetemes részével, hogy Paskievits emellett a tiszafürednél átkelésre nem is gondolhat.

Tseodajeff Görgeynek Hernád melletti állását akarta 26-án megtámadni; Szaszt 16 század és 8 ágyuval épen Ónodon keresztül Poga felé mozdította előre, és Sasz itt épen megkezdte az ágyuzást, midőn Paskievitstől érkezett újabb parancsok következtében oda utasított, hogy támadását abba hagyva térjen vissza.

Amint ugyanis 26. reggel Paskievits mező-kövesdi főhadiszállásán Gorcsakofftól azon tudósítást kapta, hogy a tiszafüredi átkelés az oroszok részére biztosítva van, Tseodajeff további előnyomulását szükségtelennek látván visszahívta őt Miszolera.

Gorcsakoff osztlályát és Tseodajeff hadtestét leszámítva az orosz csapatok jul. 23-tól 26-ig következö mozdulatokat tettek :

A 2. hadtest 23-án Gyöngyösre jött, és 24-ikén, kivéven a Gorcsakoff mellé adott csapatokat, Kápolnára ment, 25-én Mező-Kövesdre, a hol a Gorcsakoff osztlályától elválasztott 8. gyalog-osztlály 2. dandárával egyesült ; 26-kán e csapatok, a 2. lovas-osztlály 1. dandárát kivéve, mely Ábrányra küldetett, Mező-Kövesdnél egy napig pihentek ;

A 3. hadtest 24. Pétervásárt, 25-én Egert, s 26-án Kerecsendet érte el.

A főhadsereg eme csapatain kívül még Grabbe tábornok és Sacken osztlályairól kell beszélnünk.

Grabbe, sz.-kereszti állomásán jul. 17-én Pott, osztrák tábornoktól azon tudósítást kapta, hogy Görgey elhagyta Komáromot, erre következett a váci ütközet hire, és Paskievits parancsa Görgeyt Balassa-Gyarmat felé üldözni.

Grabbe tehát Dobranyiván (Dobronán) át Szuhánynak ment, hova 10-én megérkezett, és azt tapasztalta, hogy Balassa-Gyarmat egészen meg van szállva oroszoktól, s hogy Görgey Losoncnak vonul vissza ; utasításához képest, hogy Sasz tábornokot támogassa Görgey üldözésében, tehát legközelebb Zólyom felé ment, és onnan Alsó-Kubinnali összeköttetése védelmeül Rossof tábornok alatt 5 zászlóaljat és 24 ágyút hagyván hátra Zólyom és Selmecen, Rózsahegy- és Lónya bánya, Rima Szombat és Szolnokon át Miskolcnak indult, hova jul. 27-n meg is érkezett.

Sacken tábornok jul. 23. Strynél 3 oszlopban haladt át a Kárpátokon ; azon időben, midőn Paskievits Görgeytől a Galiciávali közlekedést féltette, s épen ezért Rüdiger Pétervásárra rendelte, azon parancsot kapta, hogy magát Rüdiger intézkedéseihöz szabja. Jul. 24. és 25-én Bártfánál állt, 26-ikán elérte Kapit, és meghagyta Selvan tábornoknak, ki Kassát különbféle mende-mondák folytán odahagyta, hogy azt ujra szállja meg. 27-én Eperjesre érkezett ; itt és tovább délnek vonulásakor még 6 zászlóalj és 4 ágyúnak kellett volna hozzá csatlakozni, de épen megfordítva Bártfán, Sebesen, Eperjesen és Kassán Kolsakoff tábornok parancsnoksága alatt 6 zászlóaljat 8 századot 100 kozákot és 16 ágyút kelle hátrahagynia

Jul. 27-ikén midőn Gortsakoff teljes biztossággal izente, hogy Tisza-Füredet megszállotta, Paskievits a 4. gyalogosztályt és a 2. lovasosztály 1. dandárát küldötte oda; a 8. gyalogosztály 2. dandára Poroszlóra nyomult elő; a 3. hadtest 27-én pihent Kerecsenden, és onnan 28-án szintén Tisza-Füredre vonult, hol az egész 8. gyalog osztály újra Rüdiger parancsnoksága alá lépett.

Sacken még 26-án oda utasított, hogy Kassánál egyesüljön és előcsapatát Forrónak küldje előre.

Grabbe Miskolcra menjen Tokajra.

Epen úgy Sacken is nyomuljon Forrón át Tokajra, a Grabbe hadtestet vonja magához, egyesült erejével Tokajt, ha az a magyaroktól megtisztult, szállja meg és állítsa helyre a Tisza hidját, de ha Tokajt még erősen megszállva találná a magyaroktól, foglaljon mellette kedvező állást, s ott várja meg a további teendőket.

Tseodajeff Roth tábornok osztályával, miután Sacken és Grabbétól eredeti föladatának megoldásában fölváltatott, szintén Tisza-Füredre menjen, ott a 2. és 3. hadtesttel egyesülendő.

Tseodajeff 27-ikén Miskolcra csakugyan Ábrányra nyomult, de egyúttal tábornoki főnökét, Pettschoffszky ezredest Ongán át a magyarok Hernád melletti állása ellen cirkálással bizta meg. Pettschoffszky csapatainak egy részével Ongánál a Bársonyos-vízen keresztül Gesztely felé ment, de csakhamar visszahúzódott, amint a Hernád bal partján magyar csapatok jelentek meg, és helyrajzi ismeretkörüének szélesbitése mellett még azon hírt is hozta haza, hogy Görgeynek egész hadserege a Hernád mögött Gesztelynél áll egyesítve.

Tseodajeff Ábrányból azonnal tudósította erről Paskievitset, és ez most azon parancsot adta neki, hogy Kusnetzoffot Vattánál állítsa föl 24 század és 14 ágyúval, e mögött egy osztályt hagyjon, és csapatai maradékával, a 12. osztály és 16. századdal a tiszafüredi úton Mezőkövesdnek menjen.

Egyidejűleg Grabbehez is, ki 27-én már Miskolcon lett volna, elküldetett az eredeti parancs megváltoztatása, hogy t. i. Miskolcra egyenesen Tokajra menjen. Grabbenak t. i. azon esetben, ha Görgey komolyan nem szándékozik még a Hernád

melletti állást odahagyva Tokajra menni, inkább Kusnetzoffal kellett volna egyesülnie.

De mielőtt Grabbe ez ellenparancsot megkapta, épen a Hernád melletti állást készült megtámadni. Jul. 28-án reggeli 6 órakor nyomult 10 zászlóalj, 22 század és 32 ágyúval, s élén lovassággal Ongán át Gesztely felé előre. Ongánál a kozákok huszárokra bukkantak, kik visszasiettek a magyar hadsereget értesítendők. Leiningen hadtestét azonnal fölállította; néhány ágyú kivételével oly rejtekhelyen volt az fölállítva, hogy az oroszok belőle semmit sem láthattak.

Alig egy negyedmérföldnyi távolságra a magyarok állásától Grabbe 20 ágyút helyezett középre, a gyalogságot mindkét szárnyra mögötte állította fel, a lovasságot pedig részint tartalékol, részint a szárnyakra, ezek fődözésére és a magyar sereg nyugtalanítására.

Az orosz tüzérség tüzelni kezdett; Leiningen azonban ritka okossággal, mert a távolság igen nagy volt, egy lövést sem tétett feleletül.

Végre előbbre nyomultak az oroszok, s a mint jó lőtávra érkeztek a magyar tüzérség szerfölött élénk tüzelést kezdett, mely Grabbe hadtestét meglehetősen zavarba hozta, és szerfölött gyors visszavonulásra készítette.

Onga és Zsolca közt kapta a parancsot, mely szerint Kusnetzoffal Vattánál egyesülni kellett e; s így estve felé a Sajó mögé vonult vissza. Itt azonban azt hallotta, hogy a miskolci lakosok a magyarok gesztelyi nagy győzedelmének hírére fölkeltek, hogy az orosz hadsereg előtt a visszavonulási utat elvágják. Azt is hiresztelték, hogy egy jelentékeny magyar csapat — pedig csak néhány század a Sajón és Hernádon át előhatalt huszár volt — Görömbölynél áll.

Erre nem mert Grabbe Miskolcra menni, hanem a város mellett sietve vonult el Putnokra. Itt Nostoffal akart egyesülni, és csak akkor indulni előre, ha Sacken is közelébe jött volna.

Grabbe vesztesége a gesztelyi ütközetben holtakban 2 tisztet és 45 legényt, sebesültekben 8 tisztet és 48 tehát összesen 103 embert tett; legalább ezt mondják az oroszok, és mint okunk van hinni ez egyszer nagyon is alacsony számítással.

A magyarok rejtek állásuknál fogva holtat egyet sem, csak egy sebesültet vesztek.

Kossuth Aulichchal Görgeyt tanácskozásra híván meg, melynek okát azonban csak később, más dolgokkali összekötésben beszélendjük el, ez július 27-dikén reggel Kardszag Új-Szállásra ment a találkozás végett. Midőn szerencsi főhadiszállását elhagyta, még nem is álmodott arról, hogy Gortsakoff 26-án elfoglalta Tisza-Fürednél a hidat, sem pedig a 25-én Poroszló és Tisza-Füred közt történt ütközetekről.

Görgey Tokajon át legközelebb Nyiregyházára ment. Itt kapta Korponay azon tudósítását, hogy 25-én Tisza-Füredet föl kellett adnia, hogy az oroszok, mintegy 10,000-en ott a Tiszán átmentek, s hogy ő maga Korponay, Debrecenbe vonul vissza.

Ily körülmények közt szükségesnek látta Görgey seregét hernádi állásából a lehető leggyorsabban Tokajon át a Tisza mögé, és délnek a Maros felé vezetni.

Lemondott tehát a Kossuth és Aulichchal találkozásról, és Nyiregyházáról seregéhez ment vissza. Itt értesült továbbá, hogy Sacken Kassáról Hidas-Némethin át a Hernád bal partját, tehát a magyarok állásának hátulját fenyegeti, mely ez által teljesen tarthatlanná vált. És valóban Sacken előhada 28-kán már Hidas-Némethinél állt, és a zöm Kassához ért.

Habár kelleetlenül, mert a Kazinczy osztálynak, mely most Marmarosból ismét a Tisza felé nyomult, vele csatlakoznia kellett volna, Görgey a Hernádhoz érkezte után azonnal kiadta a parancsot visszavonulásra, melyet a 28. és 29. közti éjjelen meg is kezdett; 29. átlépte a magyar sereg Tokajnál a Tiszát, lerombolta a hidat, és Vas-Kapához ért, 30-án Nyiregyházára jött, hol egyidőre elhagyjuk őtet.

Miután Paskievits 28-án a 2. és 3. hadtestet Tisza-Fürednél egyesítette, 29-én azonnal Debrecenre akart törni, hogy itt Görgeyt elfogja.

Itt hallotta bár homályosan, hogy Grabbe terve füstbe ment, hogy a miskolciak fölkeltek, továbbá, hogy Görgey, a mint ezt Grabbe esetéből következtetni lehet, még mindig a Hernádnál áll egyesített erejével. Most Paskievitsben újból föltámadt a közlekedése iránti aggodalom, nem rohan-e Görgey Kassára, nem

fogja-e Grabbe és Sacken egyes hadtesteit semmivé tenni? A kémek hiánya, az utak bizonytalansága a futárok számára, mindent rozabb alakban tüntetett föl, mint valójában volt, és csak nagyította az aggodalmat.

Paskievits úgy vélekedett, hogy bármi történjék minden esetre, úgy kell intézkednie, hogy a Tisza mindkét partján működhessék, s az egyiket a másikkal könnyen fölcserélhesse.

Erre természetesen nem volt alkalmas a tiszafüredi híd helyzete. Ha a jobb partra s innen Miskolcra akart az ember menni, akkor előbb mindig Poroszlóra, s innen a rozsz úton Mező-Keresztes, vagy épen Mező-Kövesdre kellett menni; tehát sok idő elveszett.

Míg az oroszok a jobb parton működtek, Görgey gyorsított visszavonulás által mindig jelentékeny előnyt nyerhetett Debrecen felé.

Paskievits tehát jul. 29-én a tiszafüredi hídat Csegére vitette 3 mérfölddel fölebb a Tiszán, s a 2. és 3. hadtestet oda vezette. A Miskolc és Debrecen közti távolság ezáltal a tiszafüredi úthoz hasonlítva jelentékenyen megrövidült, sokkal jobban, mint Csegének Tiszafüredtől csekély távolsága mellett látszott, t. i. 4, 5 mérfölddel.

Már most Paskievits Csegéről akarta Görgeyt hernádi állásából kizavarni, mielőtt az Debrecenbe menne. Jul. 30-án tehát a 3. hadtestet Csegénél hagyta és a 2. hadtestet Csátra küldte a Tisza jobb partjára; Miskolc felé történendő tovább vonulása alkalmával ennek a velök csatlakozandó 4. hadtesttel Görgeyt meg kelle támadnia. Együttal Grabbénak is segítséget akart nyújtani, kiről semmit sem hallottak, mint hogy Edelenynél tartózkodik.

Paskievits, főhadiszállásával a 3. hadtest után sietett Pápirra, itt hallotta meg azt, hogy Görgey már a 28. és 29. közti éjjel eltisztult a hernádi állásból és 29-én Tokajnál átkelt a Tiszán.

Erre a 2. hadtestnek azonnal ismét vissza kelle térni Csegére, és Tscheodajeff tábornok oda lön utasítva, hogy Mező Kövesdről a 12. gyalogosztályt, Ferdinand főherceg huszárokat és Wosnesensk dzsidásokat szintén Csegére küldje, a 4. hadtest maradékával pedig a Kasnetzoff alatti előhaddal egyesülten 31-én

Pogára Ónod mellett, aug. 1-én pedig Tokajra menjen, s ezt Grabbe és Sackennel egyesülve szállja meg, a Kassávali összeköttetések biztosításáról gondoskodjék, és előkészületeket tegyen arra, hogy a legközelebb Debrecenbe vonuló főhadserg összeköttetése Kassával nem Csegén hanem Tokajon át történhessék.

Roth tábornok 3 zászlóaljjal ujolog maradjon vissza Miskolc megszállására.

Sacken jul. 29-én serege zömét Hidas-Némethire vezette, az előhadat Viszolyra, a cirkáló csapatokat Szántóig és jobbra Forróig küldötte előre, ez utóbbit azért, hogy az elszakított Grabbéval újra egyesülhessen. Sacken tudósítva lőn, hogy a magyarok a Hernádtól Tokajra vonultak vissza. Erre 30-án serege zömével Nagy és Kis-Kérig, előhadával Szántóig nyomult előre, és 31-én reggel azon hirt hozták neki portyázói, hogy az utolsó magyarok ez éjjel hagyták el Tokajt, melyet csak e nap volt megszállandó. Erre azonnal megkezdette az elrombolt híd helyreállítását.

Tokajnak Sacken általi megszállatása hírére Paskievits, aug. 1-én a 2. és 3. hadtesttel, a 12. gyalogosztálylyal és a hozzá kapcsolt két lovas ezreddel Csegéről Debrecen felé nyomult föl, Csegénél két zászlóalj 8 ágyúval hagyatott hátra a hid megőrzésére. Grabbe, ki jul. 31-én Putnokról újra Edelényre, s aug. 1-én Szikszóra nyomult elő, hova Rossoff osztályát is rendelte, miután Sacken Tokajt minden ellenállás nélkül elfoglalta, azon parancsot kapta, hogy újra a bányavárosok körületébe térjen vissza, hogy ott a békét föntartsa.

Haynau Pestre vonulása. Előkészületek a déli hadjáratra. Menet Félegyházára.

Legközelebb Haynau tábornagyot kell Komárom környékéről Pestig, s onnan Félegyházáig követnünk, e mellett a Paskievits és Haynau, az orosz és osztrák hadsereg közti viszonyokat is közelebb érintjük, mint eddig, az ismétlések kikerülése végett történt. Ha már Haynau Félegyházára megérkezett,

közvetlenül Szeged megtámadására készülve, akkor összefoglaljuk az eseményeket, melyek az utóbbi időkben és július végeig a magyar haderő központján történtek.

A 2. és egyelőre az 1. hadtestnek is hátrahagyása mellett 28,000 ember és 114 ágyúval, — jul. 16-án Haynau, magához véve az előrement 3. hadtestből Volff Mócsánál maradt dandárát, a 4. hadtestet, a Paniutine osztályt, Bechtold lovasosztályát és ágyú maradékát, Komárom környékéről Buda-Pestnek indult.

Volff dandára, mint előcsapat 16-án Mócsáról Alsó-Gallára, 17-én Bicskére, 18-án Buda Örsre, 19-én Pestre, saját hadtestéhez érkezett;

Bechtold lovasosztálya Mócsáról 17-én Bánhidát, 18-án Bicskét, 19-én Biát, 20-án Pestet érte el;

a 4. hadtest, 17-én Harkály és Csémről Kocsra, 18-án Alsó-Gallára, 19-én Bicskére, 20-án Buda-Örsre, 21-én Pestre érkezett;

a Paniutine osztály 18-án Nagy-Igmándról Bánhidára, 19-én Bicskére, 20-án Buda-Örsre, 21-én Pestre ért;

vége az ágyútartalék Uj-Majorról 18-dikán Kocsra, 19-kén Alsó-Gallára, 20-kán Bicskére, 21-kén Buda-Örsre, 22-kén Pestre ért.

Július 22-dikén tehát a seregnek nyílt harcmezőn azonnal használható része, mintegy 38,000 ember volt összegyűlve Pestnél, az 1. hadtest bevonulása után a hadsereg létszáma 46,000 emberből állott 284 ágyúval.

A hadsereg maradékát a Pozsonyban, Mosonyban, Győrött hátrahagyott, és Budán hagyandó csapatok, számra 8000-en; a komáromi 12,000 emb. álló 2. hadtest, és a betegek képezték, kiknek száma ez időben még 16,000 emberre ment, de állandóan fogyott, mert az egészségtelen és szűk komáromi tábor elhagyása után a cholera erejéből napról napra vesztett.

Haynau már július 19-én áttette főhadiszállását Pestre; a mint Komárom tájékát elhagyta, természetesen azon vágy kelt föl keblében, hogy a mint lehetséges, a működő hadsereg 1. hadtestét magával vihesse, s azt egy oroszszal helyettesitse. E végből még a Komárom előtti szállásból Paskievitshez fordult, hogy ezt rábírja, hogy a Grabbe-hadtestet Komáromba küldje, s hogy egyuttal

közölje vele a legközelebbi teendők körüli nézeteit. Ezalatt, míg Haynau délnek vonul, az oroszok a portyázó csapatok egy részével Losoncon át üznék Görgeyt, aztán pedig Szolnokra küldénének egy osztályt és onnan később Nagy-Váradra, hogy Haynau déli működéseit a bal szárnyon fődözzék.

Előttünk az előbbiekből eléggé tudva van, hogy Paskievits az ő 50000-főnyi Görgey féle seregével egészen más uton mozgott.

A szövetséges seregek e két fővezére meghasonlássának oka végelemzésben mindig arra vihethető vissza, hogy Haynau ép úgy szeretett volna az oroszokkal, mint segédsapatokkal bánni, a hogy Paskievits ohajtotta — az osztrák sereggel úgy bánni, mint segédsereggel, — valóban nagyszerű meghasonlás.

Paskievits azt felelte, hogy 19-kén szóbeli értekezletre Pestre küldi főszállásmesterét, Freitag vezérőrnagyot; s épen ezért Haynau már 19-én oda tette át főhadi szállását.

Freitag megérkezett s a következő választ adta: Grabenak a bánya városokban kell a csendet fönntartania, s következéskép nem nyomulhat Komáromhoz; — hanem, mint tudjuk, Balassa-Gyarmatra, és később Losoncra, és Miskolcra igen; — továbbá, Haynau küldjön egy hadtestet Szolnokra; ha Görgey a Tisza bal partjára megy vissza, akkor Haynau öt délirányban Szolnoknál tartsa szemmel, Paskievits Szolnokon felül fogja megakadályozni a Tisza jobb partjára vonulását.

Haynau nem mondott ellen, de nézetei mégis teljesen mások voltak. Azon hírek, melyek a hegyesi ütközetről, a bánnak a Duna jobb partjára vonulásáról, Temesvár nyomasztó helyzetéről hozzá érkeztek, csak azon véleményt erősíthették meg benne, hogy mindenek előtt délre menjen. S így eredeti tervével, hogy a Duna mellett elsáncolja magát, fölhagyott, s délnek indulását 21-re határozta.

Mig tehát 19-én egész udvariasan úgy nyilatkozott, mintha Paskievitstsel egyetértene, már 21-én tudatta vele, hogy délfelé siet, hogy a bánnak segéd kezet nyujtson, és ismételve kérte, hogy egy orosz hadtestet küldjön neki, ezen lehető nagy erővel történendő hadműködésnek a balszárnyon való biztosítására.

Paskievits, ki e levél vételekor épen éjszakkali közlekedé-

sének mikénti föntartása s a fölött aggodott, hogy az osztrákok mily romlott kenyérkészletet küldtek a sereg számára Aszódra, meglehetősen keményen azt felelte: hogy valamennyi orosz hadtestnek már kitűzött célja van, melyen semmit sem lehet változtatni; a 3. hadtest, Rüdiger egyenesen Görgeyt üldözi, a 4. hadtest, Tscheodajeff, Miskolenál zárja el útját, a 2. hadtestnek Kuprianoff alatt Tisza-Fürednél a Tisza bal partjára kell menni. Haynau Isaszegnél legalább egy osztályt hagyhatna hátra az oroszok Pesttel való közlekedésének biztosítására.

21-én, mint mondók, Haynau délfelé vonulását meg akarta kezdeni, s e mellett — habár az oroszokat lehetőleg fölhasználni, másként lehetőleg fumigálni, és tőlök magát teljesen függetleníteni akarta.

Gerstner dandára, melynek a 19. vadász zászlóalj, a 3. és 4. Welden zászlóaljakat Dossen dandárához kellett átengednie, s ezért most a Nugent 3. és 1. zászlóaljból, a 4. szluini zászlóaljból, a császár gyalogsági — Landwehr z. aljból, és egy század dzsidásokból alakított össze, Pestet, Budát, Esztergomot és Fehérvárt szállta meg, s az 1. hadtestbe osztott be.

Wohlgemuth helyett, ki Erdély kormányzójává neveztetett ki, a 4. hadtest parancsnokságát herceg Lichtenstein Ferenc kapta; az 1. hadtest 1. osztályát herceg Lichtenstein Frigyes vette át, a Herzinger osztály 2 granátos dandárát Perrin helyett gr. Thun. Kempen kerületi parancsnok, Heintzl Pest, — Sardagna tábornok Buda parancsnoka lett.

Egy tót önkénytes csapat, mely Lewartovszky kapitány alatt juniusban magyar Hradischon képeztetett, és mely most mintegy 600 emberből állott, a hegyi városokba nyomult volna, honnan Grabbe ez időtájt kivonult. Nugent a 2. tartalék hadtesttel azon parancsot kapta, hogy a Balaton környékét tisztítsa meg a magyar seregektől.

Támadó harcának első tárgyául Szegedet, a magyar kormány akkori székhelyét tűzte ki Haynau ez előkészületek megtévése után. Hogy ezt elérhesse, Percel seregét, mely a turai ütközet után Szolnokra vonult vissza, további visszavonulásra kellett kényszeríteni, Vetternek, ki a hegyesi ütközet után a bánt

üldözte, Bácskából ki kellett vonulnia, s csak úgy jött a sor Szeged megtámadására.

E különböző, habár később egyesítendő célokhoz képest, Haynau délnek indulását 3 oszlopban akarta megkezdeni, melyek közül adandó alkalommal a szeme előtt lebegő föladatak valamelyikének megoldásánál, legalább kettő mindjárt egyesülhetett.

A jobb szárny oszlopa, a 3. hadtestből képezve a déli magyar hadsereget hátulról fenyegette, visszavonuláskor a Tisza balpartjára szoritotta, és a bánnali összeköttetést állította volna helyre. Ennek Soroksáron át Kún-Szt.-Miklós s Izsák felé kellett volna Zomborra csapni. Egy portyázó csapatnak Althaun vezérőrnagy alatt 2 zászlóalj, 4 század, és 6 ágyúval kellett volna őt a Duna balpartja hosszában Duna-Vecsén át Bajáig megelőzni. A bán, egy július 21. parancs által szintén oda utasított, hogy amint lehetséges, a Tisza és Duna közt nyomuljon előre, egyesüljön a 3. hadtesttel, azzal Zentánál keljen át a Tiszán, hogy Temesvárt megtámadja. Hatán a bán akadályozva lenne Titel, vagy más ok miatt Bácsra törni, a 3. hadtest vonassék a központhoz.

A központ oszlopa, Bechtold lovasosztályából, az orosz Paniutine osztályból és az ágyútartalékból képezve Pestről Kecskeméten át nyomult volna Szegedre.

A bal szárny oszlopa, a 4. hadtest, Üllön, Albertin és Cegléden át nyomuljon elő Szolnokra, hogy innen a Percelféle hadtestet, melyről hire szárnyalt, hogy e környéken állapodnék meg, elűzze, minél Haynau nézete szerint egy, Tisza-Füredtől a Tisza balpartja hosszában kiküldött orosz hadseregnek is közreműködnie kellene. Mi történt légyen ez orosz csapattal, később látni fogjuk, mert az komolyan nem lépett a működés terére. Ha Percel Szolnoknál erősen tartaná magát, akkor a központ oszlopa Örkény vagy Kecskemétről vonassék segítségül a bal szárnyra.

Meglevén győződve arról, hogy Görgey Komáromnak nem tér többé vissza, azon hiedelemben, hogy Paskievits Grabét ide küldi, s Magyarország azon erőit tekintve, melyek neki délen ellentállandnak, épen oly lehetséges, mint szükséges

dolognak tartotta Haynau az 1. hadtestet Komáromból a főhad-sereghez vonni. Szükség esetében Nugent és Nobili tartalék-hadtestei, melyek közül az első, mint tudjuk, épen akkor kezdte meg működéseit, míg a második csak most szerveztetett, Komáromnál fölhasználhatók voltak.

Schlick e szerint parancsot kapott az 1. hadtesttel Komárom környékéről kiindulni, és Pesten át Cegléd és Abony felé menni, hogy itt a 4. hadtestet fölváltsa, mely azután Nagy-Körösön át a központ oszlopához csatoltatik. Schlick jul. 23-án elindult Komáromból.

E közben el indultak a Pestnél egybegyült csapatok, dél-felé; egymásután indítottak el, úgy hogy a jobb szárny, melynek legmesszebb kelle mennie, legelőször, s a balszárny a leg-rövidebb úttal terhelve — legutólján indult el.

Althau portyázó hadteste jul. 21-én hagyta el Pestet, a Dunán a hidanyagot mindenütt magával víve, melyet a magyarok ott összegyűjtöttek, és Duna-Vecsén és Kalocsán át 26-án elérte előcsapatával Hajós-t; a zöm 27-én jött Bajára, hol a magyarok dunahid anyagának maradványai, melyek Kossuth terveiben, ha valóságban nem is, oly nagy szerepet játszottak, és 5 gőzös — lefoglaltattak.

Ramberg a 3. hadtesttel jul. 22-én indulva Pestről Soroksáron, Lacházán, Kún-Szt.-Miklóson, Szabadszálláson, Izsákon, Vadkerten és Halason át M é l y k ú t r a jött, hova jul. 29-én érkezett és Althau hadoszlopát magához vonta. Julius 30-án ellenállás nélkül elfoglalta Z o m b o r t, mert ennek magyar őrsége Szegedre vonult vissza. Ramberg portyázói, kik a Ferencsatornához és Zentához küldettek a Tisza mellett, Bácsot a magyaroktól mindenütt megtisztulva találták.

A központ oszlopából Bechtold lovasosztálya 23-án hagyta el Pestet, a Paniutine osztály, és az ágyútaralék július 24-én.

Ez utóbbi nap indult el a 4. hadtest is, a balszárny oszlopa Pestről. Lichtenstein emellett portyázókat küldött a balszárnyra Nagy-Káta, Jászberény, Új-Szász felé. Jul. 26-án érte el Ceglédet, s a B e n e d e k dandárát, mely erre teljesen elég volt, mert Percel délnek vonult, Abonyba küldötte és innen előre Szolnok, és jobbra Törtel felé portyázókat küldött.

Azon hírekből, melyeket Haynau hallott, azt következteté, hogy Percel Kecskemétnél megáll s az osztrákok előnyomulásának komolyan ellenszegül; Haynau tehát Kecskemétnél komoly csatára készült s e végre elrendelte, hogy a Bechtold és Paniutine osztályok 27-én reggel Örkénynél gyülekezzenek össze; a 4. hadtest csak Benedek dandárát hagyja hátra Szolnoknál, zömmével azonban vonuljon Nagy-Kőrösre. 28-án ez összes csapatoknak Kecskemétre kellendett menniök támadásra.

E közben Simbschen könnyü lovasdandárával már jul. 26. kémszemlét tett Kecskemét ellen, és úgy találta, hogy e várost is elhagyta Percel, ki 26-án Félégyházára vonult vissza, honnan azután jul. 28. és 29-én Szegedre ért. Csak még egy gyenge huszár utócsapatot talált Simbschen Kecskemétnél, mely azonban közeledtekor szintén visszavonult. Megszállta hát a várost.

A kecskeméti ütközet tehát fölösleges volt; Bechtold osztálya egész erejével még 26-án, Paniutine osztálya 27-én ment oda, Simbschen osztálya e napon majd félutra előnyomult Félégyházának; a 4. hadtest zöme 27-én Nagy-Kőrösre, 28-án szintén Kecskemétre jött; Benedek dandára megszállta Szolnok városát, mialatt a Tisza bal partján még egy gyöngye magyar hadosztály állt ellen.

Schlick, kinek a központi vonalnak bevont 4. hadtestet a bal szárnyosziopon kellett volna helyettesíteni, a Bianchi, Sartori, Reisach és Ludvig dandárokkal már jul. 23-án elindult Komáromból, mialatt öt Schneider dandára 24-én követé. 26-án és 27-én azután elérte az 1. hadtest Pestet, 29-én Nagy-Köröst és Ceglédet, s fölváltotta Benedek dandárát, Szolnok, Abony és Törtelnél. Benedek elhagyta Szolnokot 30-án, hogy Tószeg, Tisza-Várkony, Kécske, Alpár, Csongrád, Kis-Teleken át a 4. hadtesttel újra egyesüljön.

Amint az 1. hadtest Pestet elhagyta, 28-án Bechtold osztályának, 29-én Paniutine osztályának, a 4. hadtest, és az ágyútar-
taléknak Félégyháza felé kellett nyomulni, Simbschen előhadi dandárának Pusztá-Péteri felé.

Haynau 25-ikén főhadiszállását Ócsán, 26-án Örkényen, és 27-én Kecskeméten ütötte föl.

A központi hadoszlopnak most Félégyházánál több napig meg kelle állnia, mielőtt a szegedi tábornok homlokban megtámadná, hogy mindkét szárnynak megadja a szükséges előnyt, hogy a támadásnál ők is közreműködjenek; Schlicknek Alpárnál a bal szárnnyal a Tisza balpartjára kellett volna menni, aztán ennek hosszában lefelé vonulni, hogy a magyarokat ottani állásukból, melyből támadólag mehetek volna a folyó jobb partjára a fő vagy — központi oszlop — bal szárnya ellen, kiütse; Rambergnek, a jobb szárnnyal, miután a bánról semmi hír sem hallatszott s miután a szállongó hírek szerint ő rá várakozni hasztalan lett volna, továbbá miután a Tiszán lejjebb átkelni veszedelmesnek látszott, itt kellett a folyón átkelnie, és a magyarok előtt, kik a szegedi állást elhagyták, az utat délfele elvágni.

A mossorini ütközet.

Mielőtt Szegedre mennénk, hol most a magyar hadvezetés száalai mind egyesültek, és az ottani elsáncolt tábornok, mely a hadműködések fő támpontjául szolgált megtekintenek, hogy lássuk, hogy megelőzik-e a magyarok Haynau tervelt támadását, vagy nem, vessünk még néhány pillantást az utóbbi bánati eseményekre.

A hegyesi ütközet napján, július 14-én Kmetty osztálya még Kucura, 15-én Kiszucs, 16-án Ujvidék felé nyomult, mialatt Guyon hadtestével Temerinhez ment előre és 16-án a római sáncoknál állást foglalt.

Opova környékén a Duna mellett Vetter ütegeket állított föl, hogy Titelnak a vizen való összeköttetését Zimonynyal meggátolja; az osztrákok a jobb partról Szurruk felől ágyúzással akarták az ütegekészítést megakadályozni.

Vetternek, ki már július 16-án Péterváradon helyezte el főhadiszállását szándéka volt, Kmettynek a várőrség és Guyonhadtest részeivel erősített csapatával az osztrákok pétervárad-i cernirozását áttörni, azután a bának a Duna jobb partján álló csapatait ugratni szét, vagy Titelre kergetni vissza, míg Guyon az ő hadtestének maradékával szemközt marad ezzel. A vár

most minden oldalról bezáratik, s a benne levő, minden segédforrástól megfosztott sereg megadja magát.

E szabályok keresztülvitelével azt érték volna el, hogy a magyarok ellen nem lett volna bán, nem lett volna harcátér a Bácsban, és hogy így gondtalanul egyesíthették volna teljes erejüket bal szárnyuk körül Szegednél.

Julius 19-dikén Guyon a vár ellen kémszemlézett, hogy meggyőződjék, nincs-e onnan a péterváradai működések alatt mit félnie.

Ez alatt már 21-én jött a hadügyministeriumtól egy parancs, mely Vetter tervét eldobta: az oroszoknak a Tisza és Duna közti fenyegető állásánál fogva, s minthogy az orosz főhad-erő már Komáromtól Pesten át elindult, minden attól függ, hogy elhatározó pillanatban annyi csapat jöjjön össze Szegednél, a mennyi csak lehet. Ez azonban Vetter működései mellett, melyek sok időt igényelnek, kivihetetlen. A helyett tehát, hogy Péterváradon át törne ki, intézzen egy utolsó erős kísérletet a titeli fensik ellen; akár sikerül ez, akár nem, siessen azután serege zömével sik Szegedre, itt főlebb a Tiszánál föllállított tartalékesapatokból vegyen magához annyit, a mennyit lehetséges, és Percelleli egyesültéig, ki szintén Szegednek vonul, maradjon itt.

Egy 4 ágyús hadigőzös küldetett Szegedről a Tiszán le a titeli fensik ellen teendő roham támogatására.

A kapott parancs szerint Vetter azonnal megerősítette a Guyon féle hadtestet 2 zászlóalj, és 2 századdal, melyek még azon éjjel Kátyra mentek.

Vetter eredeti terve szerint: Péterváradról támadni, ez erősség tüzésége a 20. és 21. közti éjen erős tüzelést kezdett az osztrák ostromzárló vonal bal szárnya ellen.

Még most az új parancs után is a vár megtámadást egy egyidejűleg Péterváradról történendő kirohanással akarta támogatni. Jul. 22-én e végből Kmety 8 zászlóalj és 2 üteggel kivonult a vársikra, hogy onnan 23 kán 3 oszlopban támadja meg az ostromzárvonalt Kamenitz lött, a Besiraszhegyen és Karlovitz előtt.

Guyon már 23-án reggeli 3 órakor két támadást tett a titeli fensik ellen, melyek tévedésből, a várőrség meglepetésére voltak

számítva. A meglepetésből semmi sem lett, mert a Vilova ellen előnyomuló oszlop elülről heves ágyúzást kezdett, a nélkül, hogy egyidejűleg gyalogságát is rábocsátotta volna; most a mossorini támadás is, hol a magyaroknak azonnal egy oszlopba kellett vonulniok, leveretett a figyelmessé lett K n i c h a n i n ágyútüze által, mely szerencsétlen zavart idézett elő az ellen sorai közt.

Reggeli 6 óraker, mert a meglepetés nem sikerült, e kísérleteket abba hagyatta Guyon. E helyett délután kellett egy másik kísérletnek történnie, mely meglepetésre nem számított.

Guyon majd egész erejét M o s s o r i n ellen fordítá.

A töltés jobb- és bal oldalára délutáni 1¹/₂ óraker hat üteget állítottatott föl, mögéjük helyezte lovas és gyalog tartalékseregét, erre a mossorini töltés és a Tisza közt hat zászlóaljzat fejtett ki, nem egyenes láncban, hanem azon megszaggatott rendben, melyet a zuávok szeretnek leginkább támadásaiknál használni, s melyből könnyen csatlakozhatik az ember, mihely tömör talajt érez lábai alatt, vagy ha komoly ellentállásra talál. Guyon ezen alakítást részint a még csak alig kiszáradt mocsárok lágysága miatt, részint az osztrákok tüzének kikerülése végett használta.

A magyar gyalogság két támadását, mely mindannyiszor ágyútűztől lőn kísérve, K n i c h a n i n visszaverte; de egy 3-dik mintegy 5 óra körül a magyarokat a várba vezette, és csupán azért nem tudták azt elfoglalni, mert a csatában egymástól elszakadván tartalékuktól segítséget nem kaphattak.

Épen ezen, az osztrákokra nézve legválságosabb percben érkezett meg Mossorinhoz a Lang ezredestől küldött 2 század császár dragonyos 3 ágyúval Pilováról. Az ágyúk leoldattak, s kartácsaikat a rendetlen magyar csapatok közé röpíték; erre közvetlenül rohamhoz láttak a dragonyosok, egyidejűleg K n i c h a n i n is a török szerb és a mossorini haddal kirohant. Még egyszer kiüzettek a magyarok a várból.

A gőzösnek, mely Szegedről küldetett, nem sikerült a mossorini állás hátrésziére csapatokat szállithatni, három titeli ágyúnak jókori tüze által ebben megakadályoztatván. Azon tá-

madás is, melyet a magyarok a titeli tiszahidfő ellen megkíséreltek, visszaveretett.

Knichanin az ütközetet osztrák részről nagy gond és elhatározottsággal vezette, mi neki természetesen könnyű volt az által, hogy a magyarok támadása ellenében állása rendkívül kedvező volt. Csak 8 holtat és 25 sebesültet veszített.

A magyarok e nap igazán hősileg harcoltak; a vitézség volt egyedül, mit e viszonyok közt ki lehetett fejteni. A lovasságot a mocsárokon át nem lehetett használni, a tűzéségnek pedig, melynek a mocsáron keresztül alulról fölfelé kellett tüzelni tűzésnek hevessége dacára sem vihetett ki sokat. S így a magyarok vesztesége valamivel nagyobb is volt aránylag. A szerb dalok szerint a magyarok 1000 embert veszítettek, és talán ez egyszer a dal igazat mondott, a mit természetesen nem lehet pontosan kitudni, mert a magyarok részéről csak kissé is részletes kimutatások hiányzanak.

Vetterre nézve e sikertelen roham után elérkezett azon időpont, melyben Szegedre kelle vonulnia. Hanem az osztrák főhadserég előnyomulása is, és különösen a Ramberg hadtest jobb szárnya, mely a magyar déli hadsereget közvetlenül hátról fenyegette, e visszavonulásra készíteték.

Már jul. 25-én áttette Vetter főhadiszállását Beodrára, a Tisza bal partjára, és ehhez csapatjainak zömét és Guyon hadtestét is oda vonta.

Ez utóbbi a helyőrségekre fordított osztályokat is ide érte ez időn 16,785 gyalog, s 2146 ember lovasból állott 86 ágyúval. Az őrségeket leszámítva 10,500 ember volt a Perecy, Bánfi és Igmándy rendelkezése alatt, kik jul. 26-dikán Ada (Ostrova) környékén egyesültek a Tiszánál.

Zambelly osztálya, 2000 ember 4 ágyúval, mely a bajai Duna-átjárást őrizte, a mint Ramberg levonult szintén Szegedre hivatott vissza.

A bánnal már most csupán Kmety osztálya maradt szemközt, mely különböző módon 10,000 emberre erősített meg 33 ágyúval. Ez osztály jul. 24-én minden őrséget, melyek még a Duna jobb partján fölállítva voltak, magához vont, és az Adafelé nyomuló Guyon féle hadtest helyett Garodinovácz, Kovil,

Szt Iván, Gyurgyevo, és Paskát szállotta meg, mialatt a Duna balpartján még Apatin, Monostorszeg, Bezdánnál a Dunán átkelés ellen, melyet ott az osztrákok megkísérthettek volna, őrcsapatokat hagyott hátra.

Julius 26-dikán Kmety serege zömét Zsablánál gyűjtötte össze, és e közben a Duna bal partján is meghagyata az őrségeket, úgy szintén azokat is, melyeket a Ferencsatornya vonalán a Pestről levonuló Haynau ellen állított föl.

A szegedi elsáncolt tábor.

A mint előbb láttuk, junius végével, az oroszok és osztrákok előnyomultára, a magyar kormány elhatározá, az összes haderőt a Tisza és Maros között összpontosítani, hogy a Bánátban egy végső eldöntő kísérletet tegyen. A fődolog volt a Maros s az Alsó-Tisza jobb partját minél tovább megtartani, először, hogy időt lehessen nyerni Temesvár bevételére, aztán még, hogy a különféle csatáerekről összevonandó hadtesteknek, melyek ott nagyobbbrészt szemben álltak az ellennel, mint a felső-dunai hadtestnek, — idő engedtessek az új köz-harctérre jutni, míg másrésről a Bácskában Vetter dandárának lehetővé tétessék, a Bán ellenében, míg csak lehetséges lesz, magát föntartani, s e harcot csak az éjszak és nyugat felől lefelé huzódó ellen közéletésére szüntetni meg.

A Marosnál Arad szolgált e célra támpontul, mióta a magyarok kézre keríték, az Alsó-Tiszanál meg létesíteni kelle ily támpontot, s e végre Szeged lön választva, mely elsáncolt táborral vétetett körül.

Szeged, 33,000 lakost számláló város, a Tisza jobbpartján egy éjszaknyugatra kiszökellő folyamkanyarulatot körít be, szemközt vele a bal parton fekszik külvárosa, Uj-Szüged, mely egyetlen utcájával leginkább a folyam mentében, s ez iránytól derékszöget képezve a szőregi út mellett terjed ki. E külváros a várossal ennek mintegy közepe táján hajóhid által vala összekötve. Közel ehez, éjszakra, a városban, nem nagyon messze a folyam jobb partjától áll egy ódon kastély. 1500 lépésnyire, éj-

szakra a várostól mintegy felényire közte és Tápé falu között a Maros szakad a Tiszába. A Maros alsó medre, mintegy 3000 lépésnyire fölfelé a torkolatától, a Tiszáéval Szegednél meglehetősen párhuzamos. 2000 lépésnyire torkolatától fölfelé, a Maros 2000 lépésnyi távolságra közelít a Tiszához. Nem volt nehéz erődök ügyes alkalmazása által Szegednél oly erődítési rendszert létesíteni, melylyel nemcsak a Tisza mindkét partja, hanem a Maroson is uralkodni lehet.

Szeged kerülete, a mennyiben nem a Tisza jobb partja képezi, körülbelül 12000 lépés; az erődítési vonalnak e kerületen mintegy 15,000 lépést kell vala tennie.

Már a szerbekkeli harc kezdetén elzárták a magyarok a Maros és Tisza közötti tért, Szegedtől délre, a hol a folyamok egymást legjobban megközelítik, három tompa, fogókkal egymáshoz kapcsolt gátból álló, egybefüggő egyenes vonallal. Jul-elején most már Szeged körülsáncolásához fogtak.

Ezen élsáncolt tábor-vonal, ha alólról a Tiszától indulunk ki, délről éjszakra huzódott, keleti vagy bal partja mentében a Mátyerének, a Tisza egy holt, mocsárkörnyezte ágának, mely a hidon alúl 8000 —, Szeged szélső házáitól délre 5000 lépésnyire egyesül a folyammal; Mátyi helysége a sáncvonalon kívül esett, ellenben ez fölfelé huzódott Dorosmának, mely szinte véd állapotba helyeztetett, s néhány sánc által földöztetett; a Mátyerén 20 különböző alakú és erejü védmű fekvék.

Dorosmától a védvonal keletnek haladt a kecskeméti országúton s a rajta fekvő homokhalmokon keresztül, azután a csongrádi országúton, egész azon útig, mely a Tiszához, majd annak bal partjára, Hód - Mező - Vásárhelyre visz. Dorosma s a vásárhelyi út között 10 négyoldalú várdá és lunette volt építve, a várdák közül 3, vadászárkokkal összezsacatolva a kecskeméti országút homokdombjain feküdt. A vásárhelyi úttól keletre, s éjszakra Tápé helységétől, mely tehát a sánc-táborba befoglatatott, a sáncvonal végre 4 védművel a Tiszához kanyarodott vissza. Tápé és Szeged között közel ez utóbbinak legéjszakai házához, még egy összefüggő vonal zárta el a bejárást.

A közönséges hajóhidon kívül még két új építettett. A Ma-

ros bal partjának erődítvények általi védelme végett mi intézkedés sem tétetett; Tapénál azonban átjárás hagyatott.

Ámbár Gál erődítvényiigazgató vezetése alatt julius elején nagy tüzzel és erővel fogtak a sáncok emeléséhez, s a mellett majd mind egyszerre vétettek munkába a sáncok, még korán sem voltak azok befejezve, midőn julius végével Haynau Szegedhez közeledett; sőt nagyobb részt még igen tökéletlen állapotban valának.

A mily jó volt a gondolat, Szegedet a magyar haderő támpontjaúl választani az Alsó-Tiszánál, oly eszélytelenül voltak megtéve a rendszabályok ez eszme megtestesítésére. Az elsáncolt táborvonal, eltekintve az új-szegedi hidfőtől, mely a Tisza és Maros közti zár által lön nyerve, — 30,000 lépés hosszú volt. Tehát csupán a passiv védelemhez, ha a sáncolatok állandó művek valának, legalább 20,000 ember, s támadó föllépésre csak némileg számítva, 30,000 ember lett volna szükséges. De minthogy állandó munkálatokról épen nem vala szó, a sáncolat a magyarokat legfőlebb egy ütközetre erősítheté meg, s ez értelemben legalább 90,000 embernyi erőnek kell vala benne kifejtethetni, hogy valami értelme legyen. A mérnökök régi hibája lett itt követetve, kik mindig csak azt fürkészik, mi nekik, minden összefüggés nélkül az egészszel, egyes esetekben taticailag hasznosnak tűnik föl, s kiknek ritkán jut eszökbe csak legkevésbbé is gondolni arra, hogy a sáncokba életet önteni, s hogy azokba katona kell.

S mivel rendelkeztek a magyarok Szegednél, és mire számítottak?

Ott volt először Percel dandára, a közép-tiszai hadtest; mintegy 20,000 emberre lehele tenni, s ez is igen sok volt. Igaz ugyan, hogy Knezich és Kazincy osztályai gyakran betudattak e hadtestbe, azonban Knezich a Főlső-Tiszánál állott a tokaji, tiszafüredi sat. réveket őrzeni, s Kazinczy, kinek majd Görgeyvel, majd Bemmel, majd Percellel kell vala csatlakoznia, egyiket sem létesítheté. Percel hadteste a turai csata után, a mint tudjuk a Lenkey osztályát kivéve Szegedre vonatott vissza, hová julius 28-án és 29-én érkezett meg. Percel határozott meghasonlásban levén a kormánynyal, meghasonlásban, melynek okai

később elmondandókból derülendenek ki, — 30 kán letéte-
tett. Serege két alkatrészére oszlott, a 9. és 10. hadtestre.
Wysocki, állítólag betegsége miatt, letette a 9. hadtest vezérle-
tét; Gál átvette, míg Dessewffy a 10-eket megtartá; különben
később Gált mindkét hadtest gyalogságának —, Dessewffyt
ellenben az ujon alkotott lovascsapatok egyikének élén talál-
landjuk.

Vécsey az 5-dik hadtesttel Temesvárt ostromlá; e vár be-
vétele nem kevésbé fontos vala, mint a Tisza jobb partjának
birása Szegednél. Vécseyre tehát itt nem lehet számítani.

Vetter déli hadseregének maradványából Guyon mint már
emlitve volt 10,500 embernyi mozgó haderőt vezényelt, mely
július 26-án Adánál állott. Ezt Kossuth Szegedre rendelte, hová
július 30-kán és 31-én megérkezett.

Szint oda vonatott Zambelly osztálya is Bajáról. Ez július
31-én ért Szegedre.

Junius végén Kossuth egy új tartaléksereget kezdett ala-
kitani; maga járta be toborzva az országot; de július végére
még alig volt mindössze 5000 embere együtt Asbóth alatt, kik
Szegedre vitettek.

Az olasz legióból, Zambelly osztályából s az ujon-alkotott
tartaléksereg egy részéből egy külön osztály Monti őrnagy alatt
csak július 31-én szervezetett.

E napon tehát a Gál, Dessewffy, Zambelly és Asbóth had-
testeiben összesen legfőlebb 38,000 ember vala együtt, közöttük
4000 nagyobbrészt öreg, vagy legalább némileg harcédzett huszár,
104 ágyúval.

Mint Kazincyra és Knezichre, épp oly ábrándos módon
számítottak Görgeyre s — bár méltóbban — Kmetyre is.

Görgey, ki ez idő szerint még a Hernádnál állott július
27-ről rendeletet kapott, a Tisza-Fürednél átkelt orosz hadat,
mely 10,000 embere becsültetett, tönkre tenni, s aztán gyors-
menettel Cibakházára menni, itt a Tisza jobb partjára átkelni s
a Szeged ellen nyomuló osztrák sereg háta mögé kerülni. Ha
Görgey a Tisza-Fürednél átkelt oroszokkal nem bírna, vonuljon
vissza a Marosvonalhoz, s tartsa föl azt. Július 28-kán Szeged-
ről Görgeynek még egy készlet-tartalék küldetett Szarvasra,

Cibakházától keletre, melynek később, midőn a Görgeyre való számítás megheiusult, s Haynau hadműveletei kifejlődtek, Gyulára, Nagyváradtól délnyugatra kelle visszavonatnia. Gesztelytől Tokajon át Cibakházáig mintegy 28 mértföld van, a legnagyobb erőfeszítés dacára 7 nap kelle Görgeynek ez ut megtételére, ha egészen eltekintünk is ama esatárázásoktól, melyekbe ütközben bocsátkozhatott. Ha tehát Gesztelyt július 28-kán elhagyá, leg hamarabb csak augusztus 3-án ért Cibakházára, s onnan megiut csak három igen terjedelmes menetben vonulhatott le Szeged vidékére, az osztrákokat megtámadni. Haynau előcsapata pedig már július 28-kán Félegyházán volt. Mit nem vihettek végbe mármost az osztrákok a jul. 28. és augusztus 6-dika közötti 9 nap alatt? S mégis föltevéseink által Görgeynek már oly képeséget tulajdonítánk, mit neki tulajdonitanunk alig szabad.

Kmety július 28-kán parancsot vett, csápatával Ó-Becsénél két ott fölütött hidon a Tisza bal partjára átkelni. Augusztus 2-dikán Földvárnál összpontosítá seregét, átment a Tiszán, s zömével augusztus 4-én Melencénél foglalt állást, míg Földvárnál még és Ó-Becsénél seregosztályokat hagyott, s Török-Kanizsánál egy ujat állita föl. A Bene osztálya, mely melléje küldetett, Pancsovát, Perlászt és Aradácot tartotta megszállva. Kmety összes hadteste a Bene osztályát is ideértve ekkor, mindenesetre tulzottan 18,300 embere tétetik, 69 ágyúval. Legalább is alig felével rendelkezett valóban e számnak.

A szegedi állás jobb szárnyán ugyan azon szerepet játszá a Lenkey osztálya, mint a Kmety hadteste a balon. Lenkey, ki eredetileg a Percel csapatához tartozott, midőn Percel a turaj csata után Szegedre visszavonult, Szolnoknál a Tisza balpartjára ment, eleinte megszállotta Szolnokot, Cibakházát és Szentest seregosztályokkal s július 31 dikén zömével Hód-Mező-Vásárhelyre rendeltetett. Ugyanekkor Alsó-Győnél, egy mértföldnyire Szegedtől éjszakra, hid veretett a Tiszán; ezzel azon eszme volt egybekötve, hogy itt átmennek majd a Tiszán, s az osztrákokat, ha a szegedi tábort szemközt fognák megtámadni, oldalról és hátulról támadják meg. De ez eszmével csakhamar föl hagytak; a hid Tapéhoz helyzetetett át, s a Tiszatöltés Alsó-Győnél átlukasztatott, hogy a part az osztrákokra nézve is meg-

közelíthetlenné válják. Makónál aztán még egy hid veretett a Maroson, hogy azon a Lenkey 7000 embere, ha az osztrákok balszárnyától, a Schlick hadtestétől szorongattatni találna, a Maros balpartjára vonathassék.

A magyar tábor bel-viszonyai.

Miután ismerni tanultuk mindkét fél hadi helyzetét az Alsó-Tiszánál, a szegedi várt összeütközés előtt, még néhány pillantást kell vetnünk Magyarország belső viszonyaira.

Mint hogy Mészáros a főparancsnokság terhét igen súlyosnak találta, Dembinsky átvette azt az összes szegedi s egyátalán a közép- és alsó-tiszai hadak fölött.

Dembinsky nem dicsekedhetett sem a sereg sem az országgyűlésen képviselt nép bizalmával. Ide járult, hogy egy nagy országgyűlési párt szemei új erővel egy más bizalmi férfiúra, Görgeyre irányultak.

Az országgyűlési két nagy párt az 1848-diki alkotmány — s az 1849 april 14-diki párt valának. Az előbbi, ugyanazért békepártnak is neveztetve, tudvalevőleg Görgey értelmében mindig a békét s annak lehetőségét forgatá elméjében s remélte Ausztriával, Magyarország teljes föltétlen meghódolása nélkül. Miután az erre támaszkodó remények mindinkább alábbszálltak, újak merültek föl: külön alkudozás Oroszországgal, aminél mindenesetre a békepárt nagy része arra gondolt, hogy ez Oroszország közbenjárását eszközölhetné ki Magyarország és Ausztria között. De ezt nem vala szükség mindenkinek, aki azon reményen csüggött, hogy a különalku Oroszországgal lehetséges, elfogadnia; inkább az vala föltehető, hogy Oroszország ígéreték által Magyarország részére megnyerhető, s a szövetkezésre Ausztria ellen rábirható. E gondolattal mármost az april 14-diki párt is megbarátkozhaték. De Görgey látszott az egyetlennek, ki az orosz hadvezérekkel alkudozást kezdhet vala. Görgey az oroszokkali ismeretes alkudozásáról értesíté Kossuthot, mire ez mindenesetre roszalását fejezé ki a fölött, hogy Görgey Paskievitshez irt levelében határozottan az

1848-diki alkotmányra hivatkozik. De nem minden tagja a kormánynak, s még kevésbé az országgyűlésnek osztozék e rosztásban. Azonkívül még a Görgey tudósítását mindenféle hírek előzték meg, melyek a dolgot úgy adák elő, mintha Görgey már az oroszokkal a legjobb lábón állna, mintha titokban már minden el volna végezve. Így ő a sors emberének tűnt hát föl, s a remények alapján, melyeket belé helyeztek, egy nagy párt képződött körülötte az országgyűlésen, vagy inkább gyarapodott a hozzá ragaszkodó békepárt. Julius 25-én az országgyűlésen azon indítvány tétetett, hogy a kormány adja át Görgeynek az összes magyar hadak fölött a fővezérséget, s Szemere minster-elnök ebbe a kormány nevében bele is egyezett.

Most mind Szemere, mind Kossuth közeledni akart Görgeyhez. Szemere tényleg irt Görgeynek, miszerint most érkezett az alkalmas időpont Kossuth megbuktatására, s csak rajta áll a főhatalmon Szemerével osztozkodni. E levélre Görgey nem válaszolt.

Kossuth békülékeny magán levelet irt Görgeynek, melyben beleegyezését jelenti azon tanácsra nézve, mit ez legközelebb adott: t. i. hogy Kossuth mozdítsa el a tehetetlen Dembinskit a főparancsnokságtól. Kossuth azt vélte, legjobb lesz, hogy Dembinskitől meg lehessen szabadulni —, ha Görgey táborába megy, a hadi működéseket nagyban ezzel egyetértve vezetni. Egyszermind egy hivatalos fölszólítás is bocsáttatott ki, hogy Görgey 27-én vagy 28-án jelenjen meg Kis-Uj-Szálláson Kosuthtal tanácskozást tartani. E végre Görgey, a mint előbb láttuk július 27-én elindult főhadiszállásáról Szerencséről, de csak Nyiregyházáig juthatott, minthogy az oroszok átkelésének híre a Tiszán Tisza-Fürednél utazását félbeszakította.

Július 28-kán tehát, Haynau mind közelebbi előnyomulására a szegedi országgyűlés föloszlott, mely alkalommal a békepárt férfiai azon szándékukat nyilváníták, miszerint a Görgey táborába fognak menni, hogy ottani jelenlétök által őt, mintegy Magyarország teljhatalmazottjának elismerjék, s az általa vezetett és vezetendő alkudozásoknak az oroszokkal, nagyobb nyomatékokat kölesönözzenek.

A 29-edike és 30 adika közötti éjjel tehát Szegeden minister tanács tartatott, melyben két fődolog forgott szóban, t. i. a főparancsnok megállapítása, s az alkudozások kérdése. Kossuth körösztil vitte, hogy Dembinski ideiglenes főparancsnoknak a Szegednél Tiszánál és Bánátban álló összes hadtestek fölött megerősített. Dembinsky mellett még Görgeyről és Bemről vala szó. Azonban — vélték, — Bémmek még sok dolga van Erdélyben, sőt azt képzelték, hogy javában el van foglalva Moldva és Oláhország elleni készületeivel, mely vállalatnál nagyszerű eredményeket vártak. A mi Görgeyt illeti, ő ellenében, az országgyűlésnek adott ígéret dacára, győzött a bizalmatlanság. Most mindenesetre nem volt Szegednél; hogy serege nélkül eljőjön oda, a főparancsnokságot előtte egészen ismeretlen csapatok fölött átveendő, alig volt hihető. Seregével azonban a legközelebbi napokban semmi esetre sem jelenhetendek még meg a Marosnál és Alsó-Tiszánál. Ez kiviláglott már. Aztán, akait-e vajjon jönni? Hogy Kardszagra el nem ment, hol Kossuth Aulichhal, ki július 16-dikától fogva hadügyminister volt megjelent, abban azon szándékát lehetne vala látni, hogy minden összeköttetést elkerüljön a kormánynyal; ha csakugyan kimaradása az általunk fölhozott tényekből nem volt volna igen könnyen megmagyarázható.

Hogy már most egyrészt Görgey céljairól, fölvilágosítást lehessen szerezni, másrészt pedig az oroszokkai alkudozást, mely a magyar seregek szorult helyzetében igen kívánatosnak tűnt föl, lehetőleg kormány uton lehessen folytatni, két kormányfőfi, Szemere minisiterelnök és gróf Batthyáni Kázmér külügyminister Görgey főhadiszállására küldetett, hol velők később ismét találkozzunk, mikor is küldetésök eredményét is elbeszélhetjük.

Most egyelőre térjünk vissza a szegedi eseményekhez.

A magyarok visszavonulása a szegedi elsáncolt táborból. Szeged megszállatása az osztrákok által.

Julius 31-én, s augusztus 1-jén a magyaroknak következő állásuk vala a szegedi elsáncolt táborban.

Gál a 9-dik és 10-dik hadtest gyalogságával a jobb szárny legszélső védműveit őrzé Tápétól a kecskeméti országútig.

Guyon a 4-dik hadtesttel a kecskeméti országút és Dorosma között foglalt állást; gyöngébb osztályokkal a mátyerei műveket védelmezteté.

Gál úgy mint Guyon csapataiknak csak mintegy felét helyezték el a művekbe, a többit tartaléknak hagyták.

Dessewffy, a kinek parancsnoksága alatt a lovasság zöme összpontosított, ezzel a Gál és Guyon közötti tért tartá elfoglalva.

A löszernélküli ujonccsapat, mintegy 5000 ember, a Tisza bal partjára Szegedre vonatott vissza, úgy hogy a táborban még mintegy 33,000 ember állott, vagy talán annyi sem.

Igen kedvezőtlenül kelle föltűnnie a magyarok löszerei csekély számának. Mig a sáncok teljes fölszereléséhez mintegy 240 ágyú lett volna szükséges, Dembinsky csak 104 löszerral rendelkezett.

Mindamellett gyöngé sáncai között a csatát tisztán védőleg el akarta fogadni. Vetter, ki Guyon csapatával Szegedre jött egyáltalán ellene nyilatkozott e tervnek. Mert hisz nézete szerint a sáncok csak kevéssé támogathaták az ellenállást, mig terjedelmöknél fogva elég alkalmat szolgáltatnak az erők elszakgatására. Vetter tehát azon véleményben volt, hogy legjobb lesz a sáncokból az osztrákoknak eléje menni, s őket megtámadni; az elsáncolt tábor ellenben csak visszavonulási pontnak tekinteni, a csata szerencsétlen kimenetének esetére. Ez nyilván szerencsés gondolat volt, s a siker legalább nem valószínű, ha fontolóra vesszük, hogy az összes erő, melylyel Haynau közvetlenül rendelkezett csupán Bechtold lovas-csapatából, a 4-dik hadtestből s a Paniutine orosz hadosztályából, tehát alig 26,000 emberből állott, mig balról Schlick s jobbról Ramberg elfoglalva valának. Legfőlebb tehát azon kifogást lehetett volna ellene tenni, hogy a sáncokban, — kivált az éjszakiban, őrségnek kellende ha még oly csekélynek is, maradnia, ha az elsáncolt tábor visszavonulási állomást akar képezni, s hogy a védelemhez a főkellékek, ágyuk — hiányzanak. Azonban, ha föl sem is vesszük, hogy Lenkey- és Kmetytől talán még ideje-korán

csapatokat lehetne összevonni, mégis mindig a Vetter terve marad a helyesebbik; legalább az ő terve s nem a Dembinskyé — a passiv ellenállás mellett volt lehetséges a siker, mely utóbbinál legfőlebb a vitézség vala utánozható, melylyel a lengyelek Varsónál 1831-ben veredtek.

Vetter terve nem helyeseltetett, s közte és Dembinski között annyival is inkább surlódás keletkezett, minthogy ő a déli hadtest további vezetésével bízott meg, mely most ha a Temesvárnál elfoglalt Vécseyt nem vesszük számba, csupán Kmetynek — különben jól megerősített osztályából állott. Vetter ily előzmények után elbocsáttatását kérte, melyet augusztus 6-kán csakugyan meg is nyert.

De alig vette Dembinski a sánctábort közelebről szemügyre, midőn neki is erős kételye támadt, vajjon e terjedelmes vonaloknak passiv védelme 33,000 emberrel vezethet-e csak a legcsekélyebb eredményhez is. Azonban a helyett hogy már most a Vetter tervét elfogadta volna, elhatározá az annyi hasztalan erőlködéssel épített tábort — mely eset különben szabály leend, valamig a mérnökök nem lesznek egyebek egyenruhás palléroknál, — minden késedelem nélkül odahagyni, s a Tisza balpartján, a szőregi töltésen új állást foglalni. A visszavonulás Dembinskinek kedvencfoglalkozása volt, — talán mivel egész katonái hirneve 1831-diki, oly tulzottan magasztalt visszavonulásán alapúlt, Lithvániából Varsóba.

Az augusztus 1-eje és 2-dika közötti éjjel tehát a szegedi tábort elhagyá, s a szőregi töltésre vonult vissza, mig Uj-Szögedet s az ottani hidfőt csak utóvédcsapattal őrizteté.

A szőregi töltés, az uj-szögedi hidfő vonaltól keletre, a Maros-vonalt a Tisza-vonallal köti össze; a Maros torkolatától 4000 lépésnyire fölfelé a Tiszához hajlik, s a hidfő vonallal nem egészen párhuzamosan haladva, végre egy kanyarulattal, mintegy 8000 lépésnyire a szegedi hidtől, a Tiszával csatlakozik.

2500 lépésnyire mögötte, s tőle keletre — az éjszokról délnek nyúló Szőreg falu fekszik a Maros mellett, s ismét 3000 lépéssel arrább, szintén a Marosnál, — Deszk, mig a Marostól és Sző-

regtől délre, az előbbtől 6000 lépésnyi távolságban a kis Szent-Iván falu terül el.

A föntemlitett töltés-kanyarulattól délnek, mindjárt a Tisza legközelebbi szögellelte mellett, Szeged alatt s Szt.Ivánnal körülbelül egy irányban egy kis erdő fekszik, mely ez utóbbinak nevét viseli.

A szőregi töltés, az árviz ellen hányva, széles és magas; a Maros közelében fekszik csak 2000 lépésnyire a hidfő vonalától, míg tovább délnek attól valamivel jobban hajlik el.

E töltés mögött választá tehát Dembinski új állását; az éjszaki részen, a Maros szomszédságában, mintegy 1500 lépésnyi kiterjedésben 50 ágyu számára rések vágattak. Onnan Dembinski erősen ellene akart dolgozni az osztrákok előnyomulásának a hidfő felől. Megakadályozni, hogy a Tiszán átkeljenek, erre már nem igen számolt, azonban mindenesetre késleltetni akará őket ezen átkelésben, a míg csak lehetett.

Általán a magyarok további terve a közelgő napokra az volt, hogy, ha Dembinski akár Haynau homlok támadása, akár egyéb körülményeknél fogva rábiratnék, vagy kénytelen lenne szőregi állását odahagyni, Aradra vonuljon, ott Görgeyvel egyesülendő, ki Tokajból ugyanoda vonult. Egyesült erővel aztán essenek neki az osztrákoknak, mit sem gondolva tovább az oroszokkal, kik, mint hozzá még gondolák, részint alkudozások, részint Aradvára által, a Marostól éjszakra, föl lesznek tartóztatva. Az osztrákoknak haladék nélkül délnek, a Bánáton keresztül egész Oláhországba kell vala kiszorittatniok. Ha ez sikerülendett, az egyesült magyar fősergnek Tiszán Dunán át Komáromba kelle mennie, ott magát még jobban megerősítnie, s Ausztriára törnie a békét kicsikarni. Ha nem sikerülne az osztrákokat Oláhországba nyomni, míg az oroszok odaérkeznének s velük egyesülnének, akkor a magyar főserg Erdélyt szándékozik megtámadni, itt előbb osztrákot oroszt megverni, aztán a szorosokat elállani, Erdélyt, e természetes erődöt védelmezni, a zömmel pedig Moldvába s Oláhországba nyomulni, itt is megverni az oroszt, s Magyarországon mellett a törököt is háborúra birni.

A mint látni, e terv végén megint minden kigondolható

tér van engedve a képzelem játékanak, s minden tekintet nélkül az időre és térre számítottak. Mi bennünket főleg érdekel, az a visszavonulási vonal, mely felé Dembinszky tartani szándékozott, ha a szőregi állást odahagyni kénytelenítettetted.

Lenkey, mihelyt Dembinszky Szőregnél állást foglalt, parancsot kapott, Hód-Mező-Vásárhelyről Makóra visszavonulni, s a Marost, a Haynau serege bal szárnyának ellenében oltalmazni.

Guyon egyelőre Gyálára küldetett, hogy itt a balszárnyat biztosítsa egy netaláni átkelés ellen a Tiszán, Szeged alatt, míg Kmety délről megérkezhetnek.

Forduljunk most az osztrákokhoz.

Haynau először augusztus 4-két tűzte ki a szegedi sánctábor megtámadására; amikor is a derékhadnak, a Bechtold és Pariutine osztályainak, s a 4-dik hadtestnek Kis-Teleken át szemközt kell vala rá támadniok. E támadási időpontot tervszerűleg elhalasztá, hogy mind Schlick időt nyerjen a Maroshoz lejönni, Dembinszky kitérését e folyamom meggátolandó, mind Ramberg Szeged alatt a Tiszán átkelni, a kitérést balról elvágandó.

Előbb a magyaroknak több, különféle terveit említök fel, melyek oda céloztak, hogy vissza kell térni a Tisza jobb partjára, s a Haynau derék-hadára, ha a sánctábort szemközt támadná meg, hátulról és oldalról kell rajtaütönni. E terveknek, a mint már tudjuk, egyike sem vitetett ki, amint az Dembinszky modorában feküdt, ki rendszerint holnap föl hagyott azzal, mire ma magát eltökélte. Mindazáltal egy esemény az osztrákok előtt igen hihetővé tette, hogy hasorló célok kiviteléhez komolyan hozzá látni szándékoznak.

Ugyanis már július 27-én egy két lovasszázadból álló kémecapat küldetett Bruselle őrnagy alatt Csongrádba, melyet a lakosok békésen fogadtak; aztán visszatért a derékhadhoz, de 29-kén azon hirre, hogy a magyarok Csongrádnál át akarnak kelni a Tiszán, visszaküldetett. Azonban Kossuth 27-dikén épen utban vala Görgeyhez, hogy vele értekezessék, mint azt már többször említék. Midőn megtudta, hogy Csongrád népsége az osztrákokat szívesen fogadta, ez igen elkésérite őt, s a kérlelhetlen népháború fölszítására irányzott előbbi procla-

matiojának szellemében Csongrád lakóit arra emlékezteté, hogy az oly apró őrcsapatoknak, mint a Bruselle őrnagy-é, tönkre kell tétetniök, s utolsó emberig fölkoncoltatniok. Ezen emlékeztetések hatottak; Bruselle 29-kén, midőn Csongrádba bevonula, s ott békésen és mi rosztat sem sejtve letelepedék, egy pőracsapattól megtámadtatott, s kénytelen lön, a várost nagy veszteséggel elhagyni.

Haynau ezt annyival jelentékenyebbnek vélte, s egy komoly átkelés kezdetének a Tiszán, mivel az osztrákok eddigi menetében a Duna és Tisza között, nyoma sem mutatkozott a nép hajlandóságának a népháború megkezdésére s a rendszabályok követésére, melyeket Kossuth ily szellemben kibocsátott. Sem a kutak nem voltak megmérgezve, sem az eleség elpusztítva, sem az utak és hidak elrontva, sem a népség ki nem vándorolt, sem fegyveresen föl nem támadt.

Haynau most rögtön kiküldötte Thun (előbb Perrin) egész dandárát, Csongrádot megszállani s féken tartani, míg Schlick az 1-ső hadtesttel, átkelése által a Tiszán Alpárnál, s leebb vonulása által a balparton, ezt az ellenségtől tényleg megtisztítandotta, s a magyarok hát támadását az osztrák derékhad ellen megakadályozandotta.

Másrészt ugyancsak Schlick is utasítást nyert, hogy átkelését Alpárnál, amennyire lehet siettesse.

Thun Csongrádot 30-kán lovasságával, 31-kén gyalogságával szállotta meg; a várost majd egészen kiürülve találta. Miután a valódi tényállásnak tudomására jutott, Csongrádon egyszerre hét helyen tűz ütött ki, mely a magyarok állítása szerint, az osztrákoktól eredt Haynau parancsára, míg ellenben az osztrákok szerint, azt magok a magyarok gyújtották fel. Thun egyszersmind július 31-kén Szentes kikémlelésére is utasítva vala, hogy ezáltal a magyarok azon véleményre jöjjenek, miszerint ott az osztrákok át akarnak kelni a Tiszán, hogy figyelmök elvonassék Schlick valódi átkelésétől Alpárnál. Miután e kémszemlét végrehajtotta, augusztus 2-kán visszatért a 4-dik hadtesthez.

Schlick a Wallmoden-osztálylyal s a Ludvig-lovasdandárral július 31-kén délután Kertészeket és Alpárt elérte, a partokat

nem lelé elfoglalva az ellenségtől, rögtön vadászokat szállított át s hidat kezdett veretni; augusztus 1-jén délelőtt 10 órára a hid készen volt, és serege átkelt. A Sartori dandár előcsapat gyanánt Tisza-Kürthhöz mozdított, balra a hidtól, hogy az átkelést fődözze a magyar csapatok ellen, melyeket még Cibakházánál sejtettek, de melyek tényleg nem valának ott. Midőn ez kitudatott, Schlick tüstént délnek vonult. De mivel a Lenkey osztálya, mint tudjuk már Hód-Mező-Vásárhelyre, majd tovább Makóra vonatott vissza, Schlick sem Kún-Szent-Mártonnál a Körösnél, sem augusztus 2-dik Szentesenél ellenállásra nem talált; 3-kán Schlick szintoly akadálytalanul Hód-Mező-Vásárhelyre érkezett. Itt Schneidernek utána küldött dandára által utóléretett, s egy portyázó csapatot küldött ki balra Pusztamező-Hegyesre, mely augusztus 6-án még épen jókor érkezett oda, hogy 4—5 ezer nemes ménló tovaszállítását megakadályozza.

4-én Schlick Makó felé nyomult; Gajdosnál gyöngye előőrse a Lenkey osztályának utócsapatával találkozott, egy zászlóaljjal, 1 lovasdandárral s 3 ágyuval Szerdahelyi őrnagy alatt.

Szerdahelyinek csak az volt a föladata, hogy Schlick előnyomulását addig késleltesse, hogy a Lenkey osztálya Makónál békén átkelhessen a Maros balpartjára, s föladatát ügyesen oldotta meg. Minthogy ő sokkal erősebbnek tartatott, mint valóban vala, az osztrák előőr, melynek Liechtenstein Frigyes herceg állott élére, az egész Ludvig dandárból képeztetett, mely még azonkívül egy lovas üteggel erősített meg a tartalékhadból. Szerdahelyi lassacskán Makó felé vonult vissza, itt átkelt a Maroson, elrontá a két hidat s Makóval szemközt állást foglalt a zombori töltésen, honnan folyvást tüzeltetett az osztrák lovaságra, mely Makót megszállva tartá. Csak midőn délutáni 3 órakor a 2-dik vadász zászlóalj megjelent, s a vadászok a part mentében a házakba vették magokat, kényszerült Szerdahelyi, tüzelésével fölhagyni.

Schlick Makón eleség-készletet s 53 kocsit talált; innen megszállotta a Maroson fölebb fekvő kelepontokat, Apátfalvát és Magyar-Csanádot, s egy új hidat veretett, mely azonban csak augusztus 6-kán készült el.

A Bianchi dandárát Schlick a Tisza jobb partján, Kecskeméten, Abonyban, Szolnokon, Törtelen és Alpáron hagyta a sereg összeköttetésének biztosítása végett, Pesttel.

Ramberg a 3-dik hadtesttel Szabadkáról, hol egy kis őrizetet hagyott, augusztus 4-én délután 3 órakor Magyar-Kanizsára jött, hol a 3-dike és 4-dike közötti éjjel a Tiszán átkelni s aztán Gyálának vonulni akart. Eleinte Török-Kanizsánál csak gyöngye magyar védesapat állott ellene, de Guyon már fél 5-re délután 2 zászlóalj, 4 lovas századot, s 12 ágyut küldött oda Gyáláról, s augusztus 3-dik 2 óra hosszant ágyuztatott a Tisza jobb partjára; 3-án estve fölkelő nép-csapatok is érkeztek, melyeket Vetter Mokrinnól küldött.

Ramberg 3-kán már reggel menesztett Althann ezredes alatt egy portyázó-csapatot a Tisza jobb partja mentében Zentán és Földváron keresztül, hogy itt az eddig hasztalan keresett összeköttetést a bánnal föltalálja; s egyszersmind a magyarok figyelmét a kanizsai átkeléstől elfordítsa, mi csak részben éretett el.

Nem vala könnyű Kanizsa tájékán teljesen alkalmas átkelelési pontot találni. A Tisza jobb partja itt alacsony és nyílt, a bal magas töltéssel s bobrokkal van fődözve. Fél órányira Magyar-Kanizsa fölött aránylag még a legalkalmasabb pontot találák. Azonban az osztrákoknak csapatok átszállítása iránti minden kísérlete meghiusított a magyarok ébersége által, s csak a birago-féle dereglyéket sikerült a vízre ereszteniök, s alkalmas hosszóságban hidakká kapcsolniök.

Mig ezzel foglalkodtak, a 3-dik és 4-dik közötti éjjel után parancs érkezett Haynautól Ramberghez, hogy a kanizsai átkelelést hagyja abban, s a helyett vonuljon közelebb a derékhad jobb szárnyához, s itt, a horgosi magaslaton kísértse meg átkelni. E parancsra számos jelentés adott okot, a Bechtold lovas csapata részéről, melyet Haynau Kártonyosra küldött, hol eredetileg átkelnie kelle. E jelentések szerint az volt következtethető, hogy a magyarok magok is e tájon akarnak átkelni a Tisza jobb partjára, hogy Haynaut, ki, mint látni fogjuk, ekkor már a szegedi táborba, sőt magába Szegedbe vette magát, s Uj-Szegeden is erős lábon állt, — hátulról s oldalról támadják

meg. E jelentések onnan eredtek, hogy Guyon, ki Gyálánál állott, innen a Tisza balpartján szorgalmasan őrzásokat tartott. A magyarok tulajdonképen csak önbiztosságukra gondoltak, de Bechtold jelentései szerint, melyek egymást érték, azt kelle következtetnie Haynaunak, hogy a magyarok hajóikkal itt már valóban a vizen vannak, hogy a hidat nem csak elkezdették, hanem már-már be is végezték. Ha itt a magyaroknak átkelniük sikerül, ha a Tisza jobb partján Szeged és Kanizsa közé, a derék had és Ramberg közé veszik magokat, kétségkívül meglehetősen zavart idézhetnek vala elő.

Ennek Haynau elejét akarva venni az által, hogy Ramberget Szegedhez s egyszersmind ama kelemponthoz közelebb vonja, hol hiedelme szerint a magyarok hidat voltak verendők.

Ramberg, a mint Haynau parancsát vette, még azon éjjel Horgosnak indította Veigl dandárát, s 4-én reggel utána készült menni csapata zömével. De mielőtt a zöm fölkészült volna, ama többször említett jelentések teljesen hamisaknak bizonyultak be, s most amaz ellenparancs érkezett, hogy Ramberg maradjon Kanizsánál, s ott a 4 dik és 5-dik közötti éjjel kísértse meg ujonnan az átkelést.

Ugy is történt. A vadászoknak, kik bevezetésül átszállítottak, nemcsak a töltésen s a balparton sikerült erős állást foglalniok, hanem három ellenséges ágyut is kezükre keríteniök, melyek közül kettő, egy azonnal átszállított ágyúteggel egyesülve, legott a magyarok ellen használtathatott. Ezek ismételve megkisérlék az osztrákokat állásokból a töltésen kiszorítani. De ez nem sikerült; harmadfél óra alatt a Tisza hid készen volt, s 5-én délután 2 órakor a Dossen egész dandára a tulparton volt, s a magyarok ellen indult, kik részint Török-Kanizsán át Oroszlámosnak, részint Rác-Keresztornak hátráltak.

A Dossen dandárát Veigl és Wolff dandárai követék, aztán a tartalék ágyúk.

Ramberg most serege zömével Oroszlámosnak, egy bal szárny csapattal pedig Rác-Keresztornak vonult, míg a hidnál csak 2 zászlóalj, $\frac{1}{2}$ lovas század s 2 ágyúnyi őrséget hagyott.

Azalatt, hogy a Haynau hadtestének szárnyai az épen elmondott mozdulatokat véghez vivék, Dembinszky, a mint tud-

juk, a derékhad ellenében már az 1-je és 2-dika közötti éjjel odahagyta a szegedi sánctábort, s elfoglalta a szőregi állást; a magyar ideiglenes kormány már 1-jén Aradra ment, s a fontos bankóprés a többi fölszerelvényekkel együtt, melyek a kormányt kísérni szokták, még előbb odahagyá Szegedet.

Mindennek már augusztus 2-án tudomására jött a Simbschen dandára, mely e napon a sánctábort kikémelé, míg augusztus 1-jén a Jablonovsky dandára Kis-Telekig, 2-kán a szathmári állomásig utána ment. Ekét dandárnak még augusztus 2-kán meg kelle szállania Szegedet s a sánctábort; ugyan oda helyezé át augusztus 3-kán Haynau főhadiszállását, s a 4-dik hadtest maradványát a Paniutine osztályával együtt oda összpontosítá, a Bechtold osztálya Mártonyosnak küldetett ki.

Ámbár Haynau eltökélte, hogy előbb nem kezdi meg komoly működését Dembinszky ellen, míg a szárnyak vele nem egyesülhetendtek, mégis annál kevésbé árthatott a Tiszán való átkelést Szegednél mihamarabb biztosítani, minthogy Dembinszky utócsapata Uj-Szegedről a várost tüzelésével nyugtalanítá.

Augusztus 3-kán tehát Liechtenstein hereceg parancsot kapott a Jablonovszky dandárral, a Benedek dandár egy részével s egy orosz vadász zászlóaljjal Uj-Szegedre a Tiszán áttörni, hidat veretni, s a hidfővonalt elfoglalni.

Liechtenstein a kastélyt s a házakat a folyam jobb partján gyalogsággal rakta meg, a kastélynál egy 12 fontos, egy 6 fontos s egy röppentyű üteget állított föl, megtette a szükséges előkészülteket a hidépítésre, s a csapatok átszállítására, s 4 óraker megkezdette a tüzelést.

Jablonovszky 2 nassaui zászlóaljjal s 2 ágyúüteggel a város éjszakai végére rendeltetett, hogy itt dereglyéken át keljen, s egy orosz ágyúüteg Szeged déli végére vonatott, hogy innen a túlparti magyar ágyúütegeket keresztűzbe vegye az osztrák telepekkal.

Az orosz ágyúütegnek egyszersmind meg kelle akadályoznia a magyar löszerek levonulását a Tisza mellett, Kanizsára.

Egy orosz zászlóalj egy üteggel a kastély terén állított föl tartalékul.

A magyar útegeket az osztrákok csak hamar elhallgatták; különösen tevékenyen viselte magát erre nézve a röppentyű telep a kastélynál, melynek lövései fölgyújtották Uj-Szegedet.

Jablonovszky azonban a város éjszaki végén váratlan nehézségekkel találkozék a csapatok átszállítására nézve. Liechtenstein most, minden további várakozás nélkül azok elhárítására, a kastélynál a Benedek dandárával keresztül törtetett a Tiszán, s hidat veretett.

A magyarok, noha Uj-Szegedből magából kiszorítottak, mégis megvallották a hidfő-vonalt, s innen ismételve ráütöttek a Benedek csapataira, melyek immár Uj-Szeged házaiba vették magokat, s új csapatok átszállítása által csak igen lassan nyerhettek gyámolítást. Mindazáltal föntarták magokat, míg végre a Jablonovszky őrserege is átkelt a felső város végén, mire a magyarok kénytelenek lőnek a hidfő-vonalt odahagyni.

Az osztrákok csak 4 halottat és 19 sebesültet számláltak, de ez utóbbiak között 3 tábornokot, Liechtenstein herceget, Benedeket s Cordon altábornagyot, ki a csatában mint önkénytes vett részt. Az oroszoknak csak 3 sebesültök volt. A magyarok jócskán vesztek a szövetségesek tulnyomó ágyu ereje által.

Az osztrák hid csak a 3-dik és 4-dike közötti éjjel lett kész. A derékhad átkelése tehát megkezdethetett, s Dembinszky szőregi állásában még augusztus 4-én megtámadtathatott volna; de Haynau azt 5-ig halasztotta, mint ameddig Ramberg és Schlick, a mint föl tehető vala, képesek leendenek, ha nem is egyenesen, de mégis megjelenésök által Dembinszky közelében, a támadásban résztvenni.

A szőregi csatával új sorozata kezdődik az eseményeknek; ezek elbeszélését, miután a magyarok főerőit úgy, mint az osztrákokéit a Tisza bal partjára kísértük elhalasztjuk, hogy előbb áttekintést szerezhessünk magunknak az erdélyi harc tér eseményei fölött.

Erdélyi események. A szepsi-szent-györgyi ütközet.

Clam-Gallas osztrák hadtestének, 2 zászlóaljjal, 8 lovas-századdal, és 8 ágyúval az oroszok részéről Rennenkampf tábornok alatt, megerősítve Erdély délkeleti részében kell vala állást foglalnia, Brassó fődőzése, s a székelyek szemmeltartása végett, míg Lüders az orosz főerővel Szebennek, s a vörös-torony-szorosnak, aztán tovább, Károlyfehérvárnak fordult, azt fölszabadítandó, s végül Paskievitsch főserégével csatlakozandó.

Clam következő állást foglalt :

a jobb szárnyon Fekete-Ugy és az Olt között állott Rennenkampf, lovasságával a sikon. Kőköstül éjszakra, gyalogságával a kökösi hidon ;

a Van-der-Nüll dandára a központon Szepsi-Szent Györgyöt tartá elfoglalva, az Olt-völgy elzárása végett Csikszék felől ;

az Eisler dandára a bal szárnyon Földvárat tartá megszállva ;

a Stutterheim és Schönberger dandárai tartalékot képeztek Hermánynál és Bátfalunál.

A visszavonulás szükség esetében, nem a tömösi és törzsvári szorosokon át Oláhországba, hanem Szeben felé fogott történni, hogy Lüdersszel egyesülni lehessen, tehát vonala balra esendett az állástól. A mellett még több tekintetben nem is igen kedvező vala az ; a derékhad s a bal szárny csak egy járható uttal voltak egymással összeköttetésben, a földvár - szepsi - szentgyörgyi utvonallal, a hegységen át, s a tartalékhadak csak kedvezőtlen körülmények között támogathatták az állást. Azonban a Van-der-Nüll és Eisler dandárainak előtolása által az Olt-kanyarulat két ágához, melyet az itt délnek szögellve képez, tágasb kör lön biztosítva az élelmezés fődőzésére, mi, miután a brassai járás majdnem végkép ki volt fosztva, nagy fontosságú volt.

Bem, mint előbb láttuk, a besztercei csata után már július 11-én elhagyá az éjszakot, a Székelyföldre szándékozván, itt új

erőket gyűjteni, a szövetségesek csapatait, melyeket netalán Brassó alatt fogna találni, megverni, Brassót elfoglalni, s aztán a betörést Moldvába megkísérleni, mialatt az új szervezkedések is a Székelyföldön kettőzött szorgalommal lennének folytatandók.

Julius 19-én Bem Csik-Szeredánál 12,000 embert gyűjtött össze 50 ágyúval, új katona állítások folyamatban valának, hanem nem volt elég készlet az ujon szedett legénység teljes felszerelésére.

19-én Bem kémlet alá vette az Oitoz-szorost, melyen Moldvába törni száudékozott, aztán 20-dikán Gál Sándor 8000 embernyi csapatával Clam-Gallas ellen fordult, s pedig annak jobb szárnya és derékhada ellen, míg a hegységben egy jókora fölkelt népcsapat a Van-der-Nüll és Eisler dandárai egyesülését fenyegeté az Olt-kanyarulatban. Rennenkampfnak rövid csetepaté után lovasságát Kököstre kelle visszavonnia, s szintigy mene Van-der-Nüll Szepsi-Szent-Györgyrül Illyefalvára.

Julius 21-kén Bem folytatá támadásait, ha nem is valami különös nyomatékka.

Clam-Gallas most jónak láta, seregét a mennyire lehet összpontosítani, legfőképp Brassó tódözésére, de meg azért is, hogy valami támadás által Bem szándékát, Moldvába töni, mely már tudomására jutott, keresztülvágja.

Clam tehát seregét eleinte a hermányi és szent-péteri magaslatoz mögött, Brassótól éjszakra vonta össze, egyrészt, hogy ez utóbbit földözze, másrészt, hogy összeköttetését Szebernel föntartsa. De midőn 22-kén a magyarok nem tőnek készülteket utánna menni Brassóba, hanem beérték azzal, hogy előőrseiket Alsó-Dobolyig és Illyefalvaig mozdíták, a miből az volt következtethető, hogy a moldvai támadás immár folyamatban van. ekkor Clam eltökélte, hogy ő fog támadni, és pedig saját biztonsága tekintetéből nem Szepsi-Szent-György felé, hanem Földváron át. Oda még 22-dikén összevonta seregét, a Rennenkampfnak osztályán kívül, mely az Alsó-Fekete-Ugy bal partján foglalt állást.

23-dikán reggel 3 órakor tehát fölkerekedett Clam-Gallas Földvárról, Hidvégen és Arapatakán át Illyefalvának tartva ;

Rennenkampfnak, örseregével a Fekete-Ugy bal (déli) partján kelle vala várakoznia, míg a Clam serege Illyefalvához közeli-tende, s aztán azzal egyirányban az Olt bal partján kelle előnyomulnia. E parancs kissé későn érkezett hozzá, úgy hogy gyalogságát, mely háta mögött vala eihelyezve, nem vonhatta össze annak idején, s ennek jelentésére azon utasítást nyerte, miszerint nyomuljon lovasságával az Olt bal partján Killyénig elő, s támadja meg tüzérségével a vélemény szerint Szepesi-Szt.-György alatt fölállított magyarok bal szárnyát, az itt persze alig 15 lábnyi széles s majd mindenütt átgázolható Olt folyón át.

Clam-Gallas igen lassan haladt, bár Arapatakánál Földvártól Illyefalva nincs több két és egy negyed mértföldnél, s az utat nagyobb hadtest is megteheti vala 5, legfőlebb 6 óra alatt, ha csak különös akadályok nem merülnek vala föl; mert hisz az eső annyira meglágyítá az utat, hogy főleg a tüzérség csak rendkívüli erőfeszítések között szállíttathatott rajta odább. A csapat eleje tehát csak délután 2 órakor, 11 óra mulva az elindulástól Földvarról, érkezhett Illyefalvára, honnan már a magyarok Szemeria felé vonultak vissza.

4 órakor a Clam-Gallas serege föl vala készülve az előnyomulásra Szepesi-Szent-György felé, Illyefalva mellett, s 5 órakor utnak indult. A bal szárnyat, az erdős hegységbeni manoevroirozásra, a Van - der - Null dandára képezé; a derékhadban a Stutterheim dandára vonult a széles uton a gábnaföldek között, melyek akkor szép lábon állottak, — különben, néhány vizmosáson kívül, mi területi akadály által sem tartóztatva föl; a Schönberger lovasdandarából pedig 6 század jobb szárny gyanánt az Olt-völgyben haladott fölfelé; az Eisler dandára s még 6 század tartalék gyanánt követé a Stutterheim dandárát.

Szemeriatól egy félóránnyira délre, a Stutterheim dandára a magyarok előcsapataira bukkant, melyeknek összes erejét 20 z. a. és 24 ágyú képezé, mintegy 7000 emberrel. A magyar előcsapatok főleg egy a Stutterheim dandára mellé adott 12 fontos ágyuüteg tüzelése által, a szemeriai állásig nyomattak vissza, hol a zöm magához csatolta.

A támadást ezen állásra kellőleg bevezetendő, Clam a

Stutterheim és Eisler dandárait ágyulótávolnyira állomásától megállítá, míg balról Van-der-Nüll a magyarok jobb szárnyának megkerülésére a hegyeken hatolt elő, s Rennenkampf az Olt bal partján bal szárnyok ellen nyomúlt, ágyuinak tüze által őket nyugtalanítandó.

Míg a szárnyak eme mozdulatai folyamatba hozattak, Stutterheim is megindítá gyalogságát az ellenség állása ellen. Itt a magyarok lassankint összevonák ágyuikat, s az ellent csupán erőteljes tüzelések által föltartóztaták, míg tartaléksergeiket összeszedék, s az osztrák balszárny, Van-der-Nüll dandára ellen indíták. Ez végre hátrálni kényszerült, bár vitézül védte magát, s már egy az uttól balra (nyugatra) elhelyezett ágyúteg majd a magyarok kezébe esett, midőn a Stutterheim dandárának egyik zászlóalja Van-der-Nüll segélyére érkezett, míg egyidejűleg Stutterheim, dandára többi részét is szembe vezette az ellennel. Szemeria megvétetett; a magyarok egy darabig Szepsi-Szent-György felé vonultak vissza, s a csata a sötétség beálltával lassankint elnémult.

Az osztrákok már-már nyugalomnak adták magokat, midőn éjjel 10 órakor a magyarok még egy támadást intéztek ellenök, és pedig ez alkalommal az osztrákok jobb szárnya ellen. A Schönberger lovas-dandára, s a Stutterheim dandárának egy része nem csekély zavarba jött, s csak az Eisler dandára erőlködésének, mely az előbbi csatározásokban nem vett részt, sikerült a támadást föltartóztatni, de csakis akkor, midőn utolsó zászlóaljuk vezettetett elő.

Most a magyarok Szepsi-Szent-Györgyre vonultak vissza, s 11 órakor végkép elnémultak az ágyuk.

Az osztrákok vesztesége e napon 26 halottat és 84 sebesültet tőn; a magyarok vesztesége majdnem 600 emberre tétetik.

Clam nem vélé tanácsosnak a magyarokat üldözni; még Szent-Györgyöt sem szállotta meg, hol a magyarok tartózkodtak, s már július 25-kén az Olt mögé, Szent-Péterre és Hermányra vonult vissza.

Bem támadása Moldva ellen.

Julius 20-kán és 21-kén Bem maga vezérlé a Clam-Gallas ellen harcoló csapatokat; e napok eredményei után biztosítva vélte magát, hogy Clam legközelebb mihez sem fog kezdeni, s már 22-kén 2000 emberről álló gyalogságot s 1000 huszárt vezetett 4 ágyúval az Oitoz-szoroson át Moldvába. Julius 23-dikán előbb nyomulva Cherschánál (Hirsa) a Litthauen orosz ezred egyik zászlóaljára bukkant, azt visszanyomta, szintugy egy egyzászlóalj és 4 ágyúból álló segédhadat is, melyet Ustrugoff tábornok Oneschtiből hozott. Ustrugoffnak Oneschtibé, s a Tortuscha folyó mögé kelle hátrálnia, hol még csak addig időzött, míg egy új Oknában állomásozó zászlóaljat magához vont, hogy rögtön tovább vonuljon, vissza Bakenbe. Ide most Moller tábornok, ki a Moldvában hátrahagyott orosz csapatokat vezeté, a Wilna vadászezredet s a Varsói herceg huszárezredet küldötte, egy ágyúüteggel.

Moller egyáltalán Bakennél 8 zászlóaljat, 8 századot és 16 ágyút összpontosított, s e haderővel Okrának tartott, hol Julius 25-kén megérkezett.

Azalatt Bem odahagyta Moldvát; kiáltványai, melyeket elhinte, az indolens mócoknál, kik azokat alkalmasint nem is érték, a legcsekélyebb visszhangra sem találtak, s az önkénytesek, kikre számított, sehogysem akartak jönni. Bem tehát már 25-kén Erdélybe vonult vissza, ezen előtte ismeretes térer, ujonnan szerencsét kísérrendő.

A Vörös-torony-szoros és Szeben elfoglaltatása az oroszok által.

Midőn Clam-Gallas Brassóba érkezett, Lüders balra tért, Fogaras felé, melynek birtoka előcsapata által Engelhardt alatt, s a már előbb említett csata által immár biztosítva volt. Fogarasnál Julius 17-kén összeszedé csapatait; egy 8 zászlóalj, 3

század és 16 ágyúból álló osztályt itt hagyott, hogy szükség esetén Clam-Gallas segélyére legyen, s összeköttetését az orosz főerővel biztosítsa.

Julius 18 kán Lüders zömével Szkorére vonult, az előcsapat Engelhardt alatt ugyanaz nap Porumbákra jött. Itt Engelhardt tudomásul vette, hogy a magyarok az Olt átjárást Fenyőfalvánál a vöröstoronyi és szebeni utvonalon megszállva tartják. Ez állomást megkerülendő, Porumbák és Szakadat között az Olton hidat veretett, annak jobb partjára, s aztán Szakadat és Hermányon át tovább, Veszvényre ment; Lüders zömével nyomban követé előcsapatát, s a magyarok odahagyák fenyőfalvi állásukat; 19-kén este az oroszok a Vörös-torony-szoros közelében álltak, s 20-kán reggel 4 órakor a Talmácsnál fölállított magyarok ellen indultak, elől a Schitomir vadász ezred, azután a Zamose ezred, s leghátul tartalék gyanánt a Lublin ezred.

A magyarok a támadást 6 ágyuval fogadták. Lüders ezek ellenében egy ágyutelepet állíttatott föl, s a Schitomir ezredből 2 zászlóaljat jobbra küldött a magyarok balszárnyát megkerülni. E megkerülés megtette hatását. A magyarok ott hagyák Talmácsot és Boitzát, csak gyöngé őrseget hagytak a szorosnál levő sáncban s annak várdájában, s a vesztegzárba vonultak vissza, hol újból állást foglaltak.

A szorosnál levő sánc csakhamar bevétellett az oroszok által, s az őrség fogolylyá tétellett. Erre Lüders 6 zászlóalj, 12 ágyút, s a kozákokat a vesztegzár ellen küldötte. Ez állásból is kiszorították a magyarok megkerülés által s most már csak 900 embernyi erővel bírván, Oláhországba vonultak vissza, Kinestig üldöztetve a kozákok által, hol egy török őrcsapat az üldözést félbeszakasztotta, s a magyarok fegyverüket lerakták.

21-kén hát Lüders ellenállás nélkül bevonult Szebenbe, melyet a magyar zászlóalj, mely az őrséget képezé, az oroszok közeledtére odahagyott.

A szász-régeni csata.

Damaszkin csapatai, melyeket Bem, midőn ő maga, a Székelyföldre menendő Besztercét odahagyta, Grotenhjeml ellen

fölállított, a szeredfalvi csata után Szász-Régenre vonultak vissza, s itt az Incédy osztályával s 3 zászlóaljjal egyesültek, melyeket Stein Kolozsvárról segélyükre küldött. Damaszkín, kinek e szerint mintegy 5000 embere vala égyütt, most ismét közeledni kezdett a Grotenhjelm állásához, s Beszterce városához.

Grotenhjelm elhatározá, hogy a magyarokat ismét visszanyomandja, s egyszersmind közelebb vonul Lüdershez, aki felől csak annyi volt tudva, hogy az ország déli részén áll, minden közelebbi részletek nélkül.

Julius 21-kén Grotenhjelm Besztercéről, hol 1 zászlóaljat hagyott 4 ágyúval és néhány kozákkal, 2 hadoszlopban elvonult.

A Wladislawlievitsch tábornok alatti balszárny 2 zászlóalja, $2\frac{1}{4}$ százada s 6 ágyúja Szász-Budákon és Nagy-Sajón át Bátosnak, a jobb szárny 7 z. alja, 10 százada és 23 ágyúja pedig Szeredfalván át Szász-Régennek indított.

A 2 hadoszlop előcsapatai Nagy-Sajónál és Nagy-Idánál a magyarokra bukkantak, kik azonban innen csata nélkül Szász-Régenre vonultak vissza.

A július 22-dik és 23-dika közötti éjjel Grotenhjelm ama szokásszerinti túl-túlzott hirt vette, hogy Damaszkín Szász-Régennél 14,000 emberrel s 20 ágyúval áll.

Julius 23 án reggel Grotenhjelm 2 hadoszlopát Dextrádnál egyesíté, s 5 órakor a Szász-Régennél fölállított magyarok ellen indult; a főtámadást a magyarok balszárnya ellen intézte. A csata rövid vala. Miután balszárnya előnyös állásából erdős magaslatokra szorítottatott, Damaszkín derékhadával, s a jobb szárnynyal is megkezdette a visszavonulást.

Radnafájánál, hol a hidat a Görgény-patak fölött ledöntette, utóvédállást foglalt, de azt is azonnal oda kelle hagynia, mert a hid nem vala teljesen hasznavehetlenné rontva, s az üldöző osztrákok és oroszoktól dacára néhány kartácsütésnek, igénybe vétetett.

Damaszkín most tovább hátrált Maros-Vásárhely felé, Grotenhjelm előcsapatától Körtvélyfalváig üldöztetve; az orosz had zöme Szász-Régennél állt meg. Grotenhjelm vesztesége 5 halottat s 25 sebesültet tön, a magyaroké pedig 50—60 halottat és sebesültet, azonkívül pedig még 95 foglyot és hiányzót.

Grotenhjelm egyelőre Szász Régennél állapoték meg; előcsapatát néhány nap mulva Körtvélyfájáról a Görgény-patakhoz, Radnafájára vonta vissza, s a Szász-Régen vidékének lefegyverzésével foglalkozott. A július 25-kén vett hirre, hogy a magyarok Déesnél és Szamos-Ujvárnál tekintélyesen erősítik magokat, Grotenhjelm még 2 zászlóaljat, 1 lovas századot s 4 ágyút küldött vissza Besztercére, hogy ezt biztosítsa, s az ottani őrséget Pawloff tábornok parancsnoksága alá helyezé.

A segesvári csata.

Szeben megszállása után Lüders Károlyfehérvár felszabadtására akart indulni, midőn Clam hirül adá, hogy Bem a Székelyföldön nevezetes erőket gyűjt, majd pedig, hogy Moldvába tört.

Erre Lüders elhatározá, hogy Károlyfehérvárra menetelét egyelőre elhalasztja, annyival inkább, minthogy hirül vette, hogy e hely még eléggé el van látva élelemmel és hadiszerekkel, miszerint a magyarok különben is lankadt támadásainak ellenállhasson. Lüders előbb fontosabbnak tartá, összes rendelkezése alatt álló erejével a magyar főhaderőre törni a Székelyföldön, azt minden oldalról bekeríteni, s megsemmisíteni, s csak aztán fogni többi föladatainak megoldásához, melyek aránylag ugyis másodrendűeknek voltak nevezhetők.

A haderőknek délről három oszlopban kelle összetartólag a Székelyföld ellen nyomulniok.

Lüders maga balszárnyával Segesvár ellen szándékozott menni; a derékhadnak, azon csapatnak, melyet Dyk tábornok alatt Fogarason hagyott. Köshalmon (Ulma) át Udvarhelyre kell vala vonulnia, a balszárnynak pedig, Clam csapatainak, Szepsi-Szent-Györgyön át Csik-Szeredára vagy Kezdi-Vásárhelyre.

Egyidejűleg Grotenhjelm is utasítást kapott, hogy, ha körülményei engedik, menjen Maros-Vásárhely ellen, Damenbergtábornok pedig vonultassa be Moldvából a Litthauen vadászrezdet az Oitoz-szoroson Erdélybe.

Midőn azután Bem valóságos betörése Moldvába, de nem

a vállalat gyors kimenetele, Lüdersnek tudtára esett, ő még azt javasla Clam Gallas altábornagynak, hogy Bem visszavonulásának megnehezítése végett menjen Bereckre, s küldje ki onnan a Podolia vadászrezdetet az Oitoz-folyó mentében Bem háta mögé.

Lüders Szebenben s a Vörös-torony-szorosnál őrség gyanánt 5 zászlóaljat, 16 ágyút, s 300 kozákokot hagyott Hasford tábornok alatt, s aztán 10 zászlóaljjal, 14 lovasszázaddal s 32 ágyúval, összesen mintegy 12000 embernyi erővel 26-kán Szebenből elindult, s 29-kén Medgyesen át elérte Segesvárt. Ellenállásra ez utjában nem talált, egy gyöngye magyar csapatosztály, mely előcsapatával Medgyes és Erzsébetváros között találkozott, gyorsan éjszakkak, Maros-Vásárhelynek vonult vissza. Segesvárnál Lüders augusztus 1-jéig veszteg akart állani, hogy előbb Dyk tábornok Fogarasról annyira előnyomulhasson, hogy a balszánynyal összeköttetésbe léphessen.

Dyk tábornok július 29-én 6 zászlóaljjal, 3 lovasszázaddal s 12 ágyúval Garádra jött (Kőhalomnál) s onnan egy huszár-őrsöt kiszorított.

E közben Bem, amint tudjuk, moldvai vállalatával ismét felhagyott; 26-án már ismét Udvarhelynél állott, 28-dikán pedig Maros-Vásárhelyt, itt részint a magával hozott csapatokból, részint a Damaszkín hadából, melyet Grotenhjelm Szász-Régenből kivert, — mintegy 6000 embert gyűjte össze. Eleinte megint Besztercének és Grotenhjelm ellen szándékozott fordulni. De mivel immár a szebeni őrség is, mely az oroszok közeledtére a várost odahagyá, Maros-Vásárhelyre jöve, s az ott történeteket hírül hozá — Bem, hacsak lehet Szeben és a Vörös-torony-szoros visszafoglalására tökéltel magát.

A moldvai támadás félbeszakadtával a szeptemberi-györgyi állás megtartása is elveszté jelentőségét; Gál Sándor tehát onnan már július 26-án visszatért, s Köröspatakon át Bölönre vonult, a földvár-udvarhelyi országúton. Ezáltal a csapatok összpontosítása is tetemesen meglön könnyítve, s Bemnek, bármerre fordulandott, szerencsétlenség esetén, legalább még tartaléka leendő.

Július 30-dikán 6- legfőlebb 7000 emberrel s 12 ágyúval

Maros-Vásárhelyről elindult, s Lüders előcsapatai előtt július 31-én délelőtt 11 órakor jelenék meg. A csekély haderő mellett, melyet Bem magával vive, mindenesetre azon kérdés merül föl, hogy miért nem vonta maga köré csekély utócsapaton kívül, Gál Sándor összes hadtestét; s erre kielégítő felelet alig volna adható, miután Bem 28-dika óta értesülve volt arról, hogy az oroszok célja az, miszerint őt minden oldalról bekerítsék. A legfontosabb dolog vala tehát, egy ellenséges hadoszlop ellenében, egy ponton lehetőleg erősnek lenni.

A Lüders hadteste keletre és éjszakra állott Segesvártól, azon két úton, melyek Maros-Vásárhelyre s Udvarhelyre visznek. Az előbbi úton álló balszárny ereje $4\frac{3}{4}$ zászlóaljat, 7 lovasszázadot és 20 ágyút tön; a jobb szárny, mely az utóbbi úton állott, $5\frac{1}{4}$ zászlóaljat, 7 lovasszázadot s 8 ágyút számlált. A két tábor közötti összeköttetés nem vala kedvező: a közlekedésnek hegyes, kevésbé járható területen, vagy kerüléssel a város szűk és zig-zugos utcáin kelle történnie.

Az udvarhelyi úton Fehéregyháza és Ördögfalva között, az oroszok balszárnya ellen Bem azonnal kifejté erejét, s ez egyszer az oroszoktól az meglehetősen helyesen becsültetett föl, de miután oly csekély vala, s mivel különben az ellenrészben úgy szerették elhíttetni magokkal, hogy legalább háromszor akkora nyomó erővel állottak szemben, s mégis megverték, — Lüders azt következteté, hogy itt csak színleges támadás van készülöben, s a fő támadás a balszárny ellen, a maros-vásárhelyi úton várandó. Ő tehát oda sietett, s a jobbszárny vezénylését Iwin altábornokra bizta.

Itt most csakhamar kifejlett a harc, az orosz előcsapatok Fehéregyházából kiszorítva, azt a magyaroknak engedék át; Bem jobbszárnyával e falunak támaszkodva állást foglalt, mely sokkal kedvezőbb volt, mint az oroszoké. Élénk ágyúharc kezdődött, s Bem több ízben megkisérlé az oroszok jobboldalán fekvő magaslatokat elfoglalni, mi azonban mindannyiszor megön hiúsítva.

Azalatt Lüders a bal szárnyánál, kozákörsöket küldé ki Maros-Vásárhely irányában, melyek délután 2 órakor azon hírrel tértek meg, hogy e vidéken a magyarságnak semmi nyoma

sincsen. Lüders tehát a balszárny vezényletét Engelhardt tábornokra bízva, visszatért a jobbszárnyhoz, melyhez még 2 zászlóalj is egy ágyúüteget vont.

A magyar balszárny ismételve megkísérelt előnyomulásának most határozottan gát vettetett, s végre a jobbszárny ellenében is, Fehéregyházánál határozott előnyöket vívott ki Lüders, főleg 4 dzsidaszászad szerencsés támadása következtében; kozákoktól támogatva ugyanazon dzsidasok a magyar tartaléksapatból elővont huszárokat is visszaverék, s aztán a Bem gyalogságát is kiűzik állásából.

A magyarok rendetlen futásban hagyják el a csatát, Ördögfalváig üzelve a kozákoktól.

Bem maga megsebesülve, s lovával egy mocsárba beleveszve, csak lélekébersége következtében, s támogatva azon véletlentől, miszerint néhány huszár ráakadt, — kerülheté ki a fogságot. A magyar had összes podgyász, még a Bem kocsi is, az oroszok zsákmánya lőn.

Bem maga Maros-Vásárhelyre menekült, hol augusztus 2-án érkezett meg, a vert had töredékeit összeszedé, s különösen Kemény Farkas alatt Kolozsvár tájáról 4000 embert magához vont.

Az oroszoknak július 31-én 41 halottjuk, 167 sebesültjük, 38 sérültjük, összesen tehát 246 embernyi veszteségök vala, mi mintegy 30-ad részét teszi a csatában részt vett csapatoknak; a magyarok vesztesége 1300 halottra s 500 fogolyra tétetik.

Mindhogy Lüders azt hívé, hogy Bem haderejének legnagyobb része Udvarhelyre tért vissza, augusztus 2-kán, miután Dyk tábornok csapatosztálya hozzá csatlakozott, elindult oda, s még az nap Székely-Kereszturra ért.

Dyk még július 29-kén megtámadta Köhalmot, s csak 14 embernyi veszteséggel, az ott állomásozó magyar hadosztályt elűzte s Mirkvásárig üldözte. Innen visszatért Köhalmra, hogy, ha lehetséges, hirt szerezzen Lüders felől. Július 31-dikén még Köhalmnál állott, midőn arról értesült, hogy Segesvárnál heves csata van folyamatban. Most hát rögtön Segesvár felé vonult, hol augusztus 1-jén megérkezett.

Clam-Gallas Lüderstől azon utasítást vette, hogy 5 zászlóaljjal, 8 lovasszázaddal és 8 ágyúval csak július 30-án induljon Szent-Györgyre. Július 25-dikétől 28-dikéig nyugton veszteglett Hermánynál és Szent-Péternél. 29-kén az Eisler dandárral megszállatá Zoltánt, Gidófalvát és Árkost, a csiki utban, azt még egy az erdélyi szászokból ujon-főállított vadász-zászlóaljjal, 3 háromfontos ágyúval s egy Miksa chevauxlegers-századdal erősíté meg, s e megerősített dandárt Coppet tábornok vezérletére bizta.

Coppettől jobbra az osztrák sereg zöme Kezdi-Vásárhely ellen nyomult, hol július 30-kán, sehol nem akadva ellenállásra, megérkezett. Július 31-dikén onnan Kászon-Ujfalu felé nyomult, hol előőrse egy magyar őrcsapatra bukkant, mely épen az Oitozszorostól tért vissza, s melylyel jelentéktelen csete-patéja volt.

Július 31-dikén Coppet Mikó-Ujfalu felé nyomult, s onnan kiszorított egy magyar hadosztályt, mely ugy látszott, hogy ellenállani akar.

Augusztus 1-jén Gál Sándor Kászon-Ujfalánál maga lépett föl támadólag az osztrák főoszlop ellen; azonban egy ellenroham által, a magyarság mindkét szárnya ellen intézve Clam őket csakhamar visszavonulni kényszeríté. Tasnádnál még egyszer állást foglaltak. De midőn abból is kiverettek, visszavonulásuk teljes futássá fajult.

Ugyanekkor Coppetnek is csatája volt a szepsi-szentgyörgyi úton egy magyar csapatosztálylyal, mely Bükszádnál foglalt állást, az Olt bal partján, s minthogy a magaslatokra is kiterjeszkedni gyöngé volt, a völgyre szorítkozott. Mindkét oldalról megkerülve, Coppet a magyarokat visszanyomta Bükszádnál a patakon, melynek hidját ők leronták. Coppet azt helyreállítatá. Midőn ez megtörtént s ő a patak éjszaki partjára magának utat készíté, a magyarok még egyszer megtámadák. De támadásukat csakhamar félbeszakíták, midőn a másik hadosztlop vereségének Kászon-Ujfalunál, hire érkezett, s mint amaz, ők is rendetlen futással Csik-Szeredára menekültek, 7 ágyujokat is cserben hagyva.

Clammal mármost nem állott szemben ellenség, s ő Csik-Szeredára vonult, melyet a magyarok, közeledésére szintén

oda hagytak, melyet augusztus 3-án megszállott, a Székelyföldet lefegyverzendő.

A szerdahelyi és szász-sebesi ütközetek.

Bem, már midőn Moldvába készült törni, utasítást adott Steinnek, ki mintegy 4000 emberrel még mindig eredmény nélkül állt Károlyfehérvárnál, — miszerint támadja meg Szebent, s ha nem bírja elfoglalni, legalább tartsa ott sakkban az oroszokat.

Stein mindjárt Szeben elfoglaltatása után az oroszok által, ezek szemmeltartására egy 1 zászlóaljából, $\frac{1}{2}$ lovasszázadból és 4 ágyuból álló előőrsöt küldött Szász Sebesre, s egy lovascsapatot mozdított Szerdahelyre.

Hasford a magyarokat, hogy baloldalról magát biztosítsa, július 25-én Szerdahelynél megtámadtá, s onnan elűzeté. Ennek hírére, s mivel az oroszok komoly előnyomulásától tartott, Stein a július 25-dike és 26-dika közti éjjel felhagyott Károlyfehérvár ostromával, csapatait a Maros bal partján, a váradyai magaslatokon összpontosítá, a maros-portusi hidat lerontatá, s még 26-án Lámkerékre ment.

Másnap Szerdahelyről visszatért előőrsét ismét Kontzáig mozdította, zömét Kelnek és Kútfalva között vonta össze, és Szerdahelyig portyáztatott, s a vidékből sarcot szedetett. Ily helyzetben segédcsapatokra várakozék, melyeket Vécseytől kell vala kapnia a Bánátból, s aztán Hasfordot szándékozáék meg támadni.

Ám ez őt megelőzte, mielőtt a segédhad a Bánátból megérkezhetett volna. Július 31-kén 4 zászlóaljjal, 2 szotnia kozákkal és 8 ágyuval Szerdahely felé nyomult s augusztus 1-jén innen megtámadta a Stein állását. Elénk ágyuharc nyitá meg a csatát; aztán a gyalogság szállt szembe, s ugyanakkor a kozákok elfoglalák oldalvást a tért, s a magyarokat innen és hátulról megtámadták. Az oroszok teljes sikert arattak; a Stein hadteste majd egészen szétugrasztatott; elvesztett 200 halottat és 1175 foglyot, de csodálatosképen csak 2 ágyut. Az oroszok

vesztesége 27 halottat és 47 sebesültet tett. A károlyfehérvári őrség kitörése Szász-Sebesen keresztül Stein ellen, a kozákok támadását lényegesen támogatá.

Szász-Sebesnél végre sikerült Steinnak hadteste töredékeit összeszedni, miután Hasford már egy órányira Szász-Sebestől fölhagyott az üldözéssel, s a károlyfehérvári helyőrség is nemsokára visszavonult.

Hasford augusztus 2-ikán már ismét Szász-Sebesre vonult vissza.

Nagy-Szeben elfoglaltatása Bem által, s a nagy-csúri csata.

Lüders tábornokot augusztus 2-án hagyók el a Segesvár alól futó magyarság üldözésében, Székely-Keresztúrnál. Midőn oda indult, Grotenhjelm tábornoknak, ki július 23-adika óta Szász-Régennél vesztegle, meghagyá, Maros-Vásárhely felé nyomulni, s ezt megszállani, hogy Bem előtt semmi út se legyen nyitva.

Grotenhjelm augusztus 2-án estve megszállá Maros-Vásárhelyt, anélkül hogy a legkisebb ellenállásra talált volna. Bem ugyanis azt már az augusztus 2-dika és 3-dika közti éjjel odahagyá; mire Gálfalvánál, s a kis Küküllő mellett, a Kemény Farkas alatt Kolozsvárról odarendelt csapatokat magával egyesíté, Medgyesen és Nagy-Selyken át, augusztus 5 dikén délben, miután még a Stein hadából is magához vett némi erősítést Szász-Sebesről, — Nagy-Szeben alatt jelent meg.

Összesen 14 zászlóalja, 8 lovasszázada s 20 ágyuja vala. A Stein hadának zöme, melyre szintén számított, nem jelent meg.

Hasford már augusztus 3-dikán hirül vevé, hogy Medgyesre magyar csapatok érkeztek, s augusztus 4-én, kozákjai azon jelentést tevék, miszerint Nagy-Selyk mögött tekintélyes magyar hadtestet fődöztek föl; végre 5 dikén reggel az lőn jelentve, hogy az ellen Nagy-Selykről Szebenbe elindult.

Hogy a támadásra, melyet várnia kelle, jobban el legyen

készülve, Hasford foglyait, betegeit és podgyászait azonnal a Vörös-torony-szoroshoz küldötte vissza, maga pedig 4 zászlóalj-
jal, 2 lovas századdal és 10 ágyuval Nagy-Csürnél foglalt ál-
lást, a várostól éjszakra.

Bem a támadást szokása szerint erős ágyuzással nyitá
meg, s midőn e részben az ellenség gyöngeségét fölismeré,
azt két oldalról készült bekeríteni. Hasford e mozdulat ki-
vitelét nem várta be, hanem a magyaroktól egyre nyomatva, a
városba hátrált. Itt sem tarthatá magát soká, annál kevésbbé,
mert félnie kellett, hogy a magyarok Szeben és a Vörös-
torony-szoros között elébe kerülve, podgyászától el találják
vágni, s azt, mely nagyrészt még utban vala az utóbbi helyre, —
eltalják venni. Bemtől folyvást üldöztetve, az oroszoknak egész
Vesztényig, még több visszavonulási állást kelle foglalniok.

Itt végre megszűnt az üldözés, és Hasford nyugodtabban
térhete vissza Talmácsra, hol állást foglalt. Vesztesége 78 ha-
lottból, 168 sebesültből, 88 sérültből, 35 hiányzóból, mindössze
364 emberből állott, köztük 6 tisztből.

Bem tehát ismét birtokában vala Szebennek, s innen az
oroszokat Oláhországba szándékozott visszanyomni, mire nézve
a Stein megjelenésére bizton számolt. Terveinek meg kelle hiu-
sulniok.

Lüders Székely-Keresztúron megtudta, hogy legalább
Bem főhadereje nem Udvarhely, hanem Maros - Vásárhely felé
fordult, azonkívül hirt kapott Clam sikerdús előnyomulásáról
is a Székelyföldön, s hogy már Csik-Szereda közelében van.

Lüders tehát elhatározá Maros - Vásárhelyre menni, Gro-
tenhjelmel egyesülni, s augusztus 3-án egy oldaluton éjszakra
fordult, Erdő Szent-Györgynek a kis Küküllő mellett. Itt érték őt
Grotenhjelm fontos tudósításai, miszerint Bem Maros-Vásárhelyt
elhagyá s Medgyesre ment, s hogy Kolozsvárról Gálfalván át igen
tekintélyes sereget vont magához.

Bem vonulásának iránya fölött most már alig támadhata
kétely; a bátor pártférfi mozdulata Szebennek és Hasford tábor-
noknak szólt.

Lüders most elhatározá a magyarok után menni, s Hasfor-
dot fölszabadítani; augusztus 4-kén Gálfalvára vonult a kis Kű-

küllön lefelé, s onnan augusztus 5-én 30 órát haladva egyhuzamban, Medgyesen át egész Nagy-Csűr közelébe ment, hol augusztus 6-kán reggel 8 órakor megérkezett. Az e 30 óra alatt hátrahagyott távolság majd 8 földrajzi mértföldet tesz.

Gálfalváról Medgyesre vonultában vette hírül Lüders, hogy Hasford Szebennél megtámadtatott, s rögtön segélyére küldé az 1-ső kozákezredet Michailoff kapitány alatt. Ez Medgyest egy magyar őrcsapattól találta megszállva, de mely minden ellenállás nélkül visszavonult. A kozákok még augusztus 5-dike folytán Szelindekig s tovább üldözék, de végre Szelindekre vonultak vissza, hol késő estve a Nassau dzsidadésezred Demidoff tábornok alatt hozzájuk csatlakozott.

E kozákok előnyomulása által Bem a reá váró támadásra figyelmessé tétetett, mire főkaderőit Nagy-Csűr és Szebenbe összpontosítá, míg Talmács és Hasford ellen csak egy csapatosztályt állított föl Forró alatt.

Nagy-Csűrnél Bem augusztus 6-dikán reggel 6^a zászlóaljat, melyekhez később még néhány csatlakozott, — 6^a lovasszázadot és 18 ágyut fejtett ki.

Lüders szemközt az uralgó magaslatokra az előcsapatot állittatá föl Engelhardt alatt, 2 zászlóaljat az első, 2 zászlóaljat a második csatarendben, mind a Lublin-ezredből, azok mögé tartalékul egy zászlóaljat a Prága-ezredből. 6 ágyu a központon, 4 a jobb, 2 a bal szárnyon volt kiszögezve. Jobb oldalról a Nassau dzsidadésezred állt 5 szotnia kozákkal és 2 ágyuval; a balon csak 2 szotnia kozák helyeztetett el.

Nemsokára megérkezett Dyk tábornok is a zömmel, 6 zászlóaljjal és 18 ágyuval, s a tartalékban foglalt állást.

2 órai ágyuharc után, mely alatt Bem ismételve megkísérlé mozdulataival az oroszokat oldalvást nyugtalanítani, ezek magok jöttek elő balszárnyukkal támadólag Nagy-Csűrből, a falut elfoglalták, s a magyarokat a mögötte levő magaslatokra szoriták. Bem megkísérlé vissza foglalni azt; ámde most az orosz előcsapat összes gyalogsága előjött, egyszersmind a dzsidadások és kozákok is rejtekeikből mindkét oldalról neki estek a magyaroknak, s azok veresége be volt fejezve. Az

oroszlóvasság Szebenbe nyomult utánok, s gyors kitérésre kényszeríté őket nyugati irányban Kis-Tornyos és Keresztény-Szigeten át. Az úton ama ritka eset: t. i. lovastámadás csatár-négyszög ellen — is előfordult, melyet egyébiránt az orosz lovaság ágyú tüzeléssel kellőleg előkészített.

Hasford korán reggel egy csapat kozákokat küldé Talmácsról Hermányon át, s midőn Nagy-Csűrnél az ágyú megszólalt, maga is Vesztenynek, és Forró ellen nyomult főerejével. Ez védelmezte magát, mig nem éjszakra Szebentől az oroszok győzelmé eldöntetett, midőn aztán jobbra, Orlátra vonult ott Bem csapatainak maradványaival egyesülendő.

Az oroszoknak a nagy-csüri csatában vagy ütközetben, a mint nevezni akarjuk, csak 12 halottjuk s 47 sebesültjük volt, a mint magok állítják; más tudósítások után kétszer annyira kell tennünk veszteségöket. A magyarok vesztesége ellenben 2300 halottra, sebesültre és fogolyra, és 14 ágyura számos tár- és podgyászos szekérre számittatik. Bem, szokása szerént most is utolsó maradván a harctéren, itt ismét csaknem elfogatott, mint Segesvárnál, de a fogságot most is szerencsésen kikerülte, elérte Szász Sebest s onnan a Bánátba ment, hogy — mint látni fogjuk, a magyar főserég főparancsnokságát, melylyel megkínáltatott, Dembinski helyett átvegye. Steinnek ama csapatok vezénylete maradt, melyek a magyaroknak utóbbi veszteségeik után Erdélyben még megmaradtak, s melyeket Szász-Sebesnél egyesíteni törekvék. Hálás állomást semmi esetre sem nyert.

Most ismét a fő harctérhez térünk vissza, melyen mind szűkebb térére szoritkozik a kifejlet.

Tizenegyedik fejezet.

A Tisza balparti hadműködések kezdetétől
Komárom eleste, és a háboru bevégeztéig.

Augusztus kezdetétől, october kezdetég 1849.

A szőregi csata.

Augusztus 4. és 5. reggel Wysocki a lengyel legióval, a szőregi állomáson állt a falutól nyugatra eső töltésen; ugyan ott Desewffy is; Gál 3-kán egy hadosztályt Zomborba küldött Lenkey fölvevésére, s ez most Lenkey csapatával egyesülten újra Deszkre vonult, míg a zombori töltésen Schlickkel szemközt csupán Szerdahelyinek gyenge csapatosztálya állt. Guyon, a szegedi visszavonulásnál Gyálára nyomatván, serege zömével Sz.-Ivánra kényszerült vonulni.

4-kén úgy mint 5-kén több óráig tartó bombázást kezdett meg Dembinski az új szegedi hidfő ellen.

Haynau, a magyarok szőregi állomása ellen intézendő támadást 5-én, délutáni 4 órakor akarta valósítani. Dél tájban e végből Herceg Lichtenstein Ferenc által a tájat megvizsgálattatta.

4 órakor a támadásra kiszemelt csapatok a hidfőnél sorakoztak.

Az első vonalban Lobkovitz osztálya állott Benedek dandarával balra, Jablonovszky pedig jobbra az aradi uttól, e mögött a Herzinger osztály, mögötte pedig a Paniutine osztály egyik dandára. Mind a három vonal hadoszlopokban két ütközetre volt formálva. Jablonovszky jobbján a főtüzérségi tartalék a 4. hadtest ágyutartalékával foglalt állást. Ez ágyutömeg fődözetét az Auersperg vértés ezred képezé.

Három zászlóaljnak a Paskievits vadászrezdből, 12 röppentyűvel, és 2 l. századdal kellendett az ütközetet megnyitnia, mi alatt az ellenség bal szárnyának legszélsőbb része felé fordulva, a sáncokat áthágniok és a sz.-iváni erdőt elfoglalniok kelle. Miután ez megtörtént, Bechtold lovassági osztálya, az előbb említett csapatosztályt követve szintén átlépi a töltést, s azon túl

a magyarok bal szárnyán bontakozik ki, azok figyelmét ez oldalra vonja, és később visszavonulásuknak útját állja. E lovasosztály a különféle csapatosztályokat leszámítva még 22 századot számlált 18. ágyuval. A sz.-iváni erdő megtámadását a Tisza jobb partjáról 6 orosz ágyu fogja segíteni.

Miután a lovassági osztály a töltésen átkelt és a magyarok bal szárnya ellen indult, Haynau, a tüzérségi tartalékkal és a 4. hadtesttel, és a mögötte elhelyezett Paniutine dandárral a hidfőtől az ellenséges állomás homloka ellen akart törni, ezt hatalmas ágyutűzzel árasztani el, s akkor a töltés ellen intézni rohamot.

A Paniutine osztály még fönmaradt része a hidfő és Szeged városának megszállására volt fönrtartva.

Az osztrákok összes csataképes hadereje: 25,000 ember, közte 5000 lovas és 160 ágyu.

Azon kelleleg szervezett csapatok száma, melyek fölött Dembinski Szőregnél rendelkezett Lenkey osztályát is oda számítva a Makó és Kanizsára küldött csapatok levonásával mintegy 35,000 emb. ment.

Akkor, midőn Haynau támadását megkezdendő volt, Dembinski már föltette magában, hogy a szőregi állomást elhagyja, ; átalán úgy látszott, mintha ő csak azért foglalna el állomásokat, hogy azokat csakhamar megint elhagyja, s nem hogy azokból előtörjön, hanem hogy visszavonuljon.

5-én délben határozta el magát a visszavonulásra.

Erre az 1. osztrák hadtest megjelenése Makónál szolgáltatott okot, mely bal szárnyát fenyegeté.

Mint tudjuk, Dembinskinek, ha a szőregi állomást nem tarthatta meg, Aradra kellett volna mennie, hogy itt Görgeyvel egyesülhessen. Most Schlick sem akadályozhatta volna semmi esetre sem e visszavonulást, miután Makónál átkelt, — azt gondolná az ember, hogy Dembinski, miután annyira szükségesnek látta állomását elhagyni, Aradra fog visszavonulni. De ez nem történt meg. Még a visszavonulási vonalt is megváltoztatta Dembinski, és pedig 5-én az esthomálylyal Bébára, 6-án Ó-Besenyőre, 7 kén Nagy-Kikindára akart menni. Ide lett volna Kmety is utasítandó, kivel Dembinski ugyanott egyesülni akart,

A Kmettyveli egyesülés, mely által mintegy 10—12000-nyi mozgó csapattal növekedett volna a sereg, az egyetlen előny, melyet ez egész hadmozdulatnál gondolhatni. Ellenben általa Dembinski utat nyitott az osztrákoknak hogy minden erőik, Schlick és Ramberg — a központtal egyesüljenek, és átengedte nekik a legrövidebb utat Aradra, melyet még a Maros jobb partján is megtehettek volna, hogy itt az oroszokkal egyesüljenek az egyetlen Görgey ellen, hogy ezt teljesen elnyomják s aztán Dembinski ellen forduljanak vissza.

Az aradi visszavonulási vonaltól eltávolítani egyáltalán nem volt szükség. Ez elhajlásra Schlick megjelenése Makónál nem lehetett kényszerítő befolyással; mert Dembinski könnyen megtudhatta Szerdahelyi jelentéseiből, hogy ez még mindig sikeresen akadályozta Schlick hidépítését. A nagy-kikindai vonulás szintoly veszedelmes volt különben is, mint az aradi, az t. i. a Ramberg hadtest által volt fenyegetve, melynek terveiről Kanizsánál hidat verni, Dembinski legalább értesülve volt.

A Kmettyveli egyesülést könnyebben ki lehetett volna vinni más, sokkal hátrább fekvő ponton, mint az által, hogy a Tisza szomszédságában először éjszakeről délnek kellett levonulni, mi szükségkép csak idővesztéssel történhetett.

Tán azt volt Dembinski szándéka, hogy Nagy-Kikindánál serege kiterjesztése által Haynaunak Temesvárra vonulását megakadályozza, melynek fölmentése az osztrákoknak igen szíven feküdt. De könnyen fölismerhető, hogy az osztrákok kissé határozottabb működés mellett — a határozottság pedig Haynauban legalább sohasem hiányzott — Temesvárnál igen könnyen megelőzhatték volna Dembinskit, ha ez 7-én Nagy-Kikindára érkezendett, s itt csak egy napot is töltendett Kmetty érkezésére várakozván, kivel egyesülni akart. Ekkor Temesvár minden bizonynyal elesik, s Haynau csak e téren támogatva léphetett föl Dembinski ellen, ha ez támadást kísérelendett. Röviden, ő Görgey és Dembinski között állt, s az előbbit még azonfelül az oroszok is nyomban követték.

S így a magyar főtabornok elhatározását semmikép sem lehet igazolni, tekintse bár őt kiki azon oldalról, honnan neki tetszik.

D e m b i n s k i ebéd után azonnal megtette az intézkedéseket a Szőregről elvonulásra. Az 50 ágyú a töltés mögött egész alkonyatig fölállítva marad; földözésére pedig a töltés és Szőreg közt egy gyalogsági osztály helyeztetik el, és a lovasság zöme Szőregtől délre Desewffy alatt gyűjtetik össze.

Délutáni 4 órakor nyomult elő a hidfőtől a sz.-iváni erdő megszállására kirendelt orosz-osztrák sereg, és csekély fáradtsággal szétűzte az ott fölállított magyar csapatokat.

B e c h t o l d n a k M á r t o n y o s r ó l idevont lovasosztálya igen sok időt vesztett a hidfőnél történt elhelyezésével az aradi úttól jobbra, azután a főzéssel és a hidfő déli részétől eltávolításával, mi a kimenet szűk volta miatt épen nem járt minden nehézség nélkül, mig végre a Tisza balpartján lefelé ment.

D e m b i n s k i, k i e m o z d u l a t r a az oroszoknak a sz.-iváni-erdőre irányzott támadása által már el volt készülve, Desewffy huszárait saját maga mellett balra menesztette, és ezek néhány százada a töltés némely kimért helyein előtört és Bechtold hadoszlopának éle, a császár-dzsidások ezredére rohant. Ez a támadást sikeresen visszaverte és Bechtold egészen a töltésig előnyomult. Most azonban bajos volt a töltést minden előkészület nélkül áthágni, az orosz utászok és osztrák tüzereknek előbb föl- és lemeneteket kellett ásniok. Ez időbe került, és Bechtold, hogy a dolgot lehető nyugalommal várja be, homlokzatos állást vőn a szőregi sánc déli része ellen 4000 lépésre a hidfő déli kimenetétől, honnan kiindult.

Már 5¹/₂ óra körül volt, és Bechtold még mindig a sáncon kívül állt; ekkor már H a y n a u elveszté türelmét és elhatározta, hogy a magyarok homlokzata ellen támadást kezd elállván bekerítési szándokától. Kiosztotta parancsait.

Azonnal elő nyomult a hidfőnek két e célra határozott nyílásából a készen álló nagy tüzértömeg; a főágyútartalék jobbról és lépcsőzetesen a jobb szárnytól, több lovasüteggel az élén, a 4. hadtest ágyútartaléka egy lovas és Benedek dandárának egy röppentyű ütegével balról és lépcsőzetesen a bal szárnytól, élén a Benedek-féle ütegekkel.

Ez utóbbiak, melyeket a dandár a Maros és az aradi útfelöli töltés közt földözve követett, a magyar sánccállomás jobb

szárnyának legszélső része ellen azonnal 500 lépésnyi távorig jöttek, és tüzelni kezdtek; egyidejűleg a legszélső jobb szárny lovas ütegei is lejöttek 1000 lépésnyire és megkezdék a tüzelést; midőn a nehéz ütegek megjöttek, jobbról és balról és a két szárny közötti űrt töltötték be; és amint a jobb szárny melletti első ütegek működésben voltak, a lovasütegek 700 lépésnyire jöttek az ellenséges állomáshoz.

Az összes tevékenységben levő osztrák ágyúk tehát számra 99-en, egy 2800 lépés hosszú, ivalakú vonalban bontakoztak ki, mely a magyar ágyútelepeket a töltésen, melyen 50 darab állott, mindkét szárnyról körülvette.

Az osztrák tüzérség elővonulása különösen kedvező körülmények közt történt az által, hogy a nap nyugaton épen lemenőben volt, és a magyarokat, kiknek épen szemökbe tündökölt, elvakította, úgy hogy az egész hadműtétet nem vették észre előbb, mint az első lövés eldőrdült.

Amint azonban a dolog kisült, ők is hatalmas tüzet adtak 50 ágyujokból, és pedig különösen az osztrák hadvonal bal szárnya ellen.

Lovas támadások az osztrák ágyútelepekre, mint azt várni lehetett, nem történtek, különösen a miatt, mert a huszárok Bechtoldnak a bal szárny ellen tett mozgása következtében Sz.-Iván felé egyesültek.

Lassankint mutatkozni kezdett az osztrákok ágyútömegének tulsúlya, és Dembinski egymás után vonatta le az egyes ütegeket.

Másfél órai ágyuzás után a magyarok tüze oly észrevehetőleg leolvadt, hogy H a y n a u támadást parancsolt a sánc ellen.

Ennek kezdete előtt a lovassági osztály is működésbe lépett. Négy század Lichtenstein ch. legerst Bechtold, 3 ágyúval a sáncon kívül hagyott, a többi 18 századot 15 ágyúval átvezette.

S i m b s c h e n a császár-dzsidások ezredével azonnal Szt.-Iván irányában indult, öt követte kissé balra L e d e r e r nehéz dandára, még jobban balra közöttük és a töltés közt haladt a 15 ágyu egy századot földözete alatt előre.

A császár-dzsidások ezrede már majdnem Sz.-Ivánra ért, midőn bal szárnyán egy huszárezred mutatkozék. S i m b s c h e n

tehát balfelé nyomult, a jobb szárnytól lépcsőzetesen támadott, és azt Sz.-Iván mögé visszaverte. Most a magyarok megelégedtek azzal, hogy Simbschent ágyutüzzel vissza tartják, és e helyett részint Ledererre, részint Bechtold útegeire rohantak nagyobb tömegekben; ezek elkülönített helyzetök és csekély földözetük miatt veszélyben forogtak. Ekkor részint egy osztrák század, mely a sz.-iváni erdő felé az ütközet megnyitására kiküldött orosz zászlóalj mellé adatott, érkezett segítségül, részint Mensdorf vezérőrnagy lépte át vonalban a töltésen kívül hagyott 4 századdal a töltést, és a huszárok jobb szárnyára veté magát.

A lovas összeütközés változó sikerrel mintegy fél óráig tartott, midőn a huszárok Szőreg felé és Szőreg mögé vonulni kezdettek, nem mintha Bechtold osztálya visszavetette volna őket, hanem mert az osztrák gyalogság mögöttük elfoglalta a töltést, és ezen át nyomult előre.

Herceg Lichtenstein Ferenc, a mint Haynau rohamparancsát megkapta, Benedek dandárát előléptette, kissé jobbra tőle hátul Jablonovszky dandárát, Herzinger osztályától támogatva; egy orosz dandár tartalékol követte őket.

Benedek, ki mint Lichtenstein az Uj-Szegednél történt tiszta-átkeléskor 3-kán megsebesült, de ismét részt vett a csatában, itt az ágyuzás alatt újból sebet kapott, mely őt a küzdter elhagyására kényszeríté. A dandár vezetését Siegenthal ezredes vette át.

Ez a töltésen átkelésekor semmi ellenállásra nem talált; de Jablonovszkit, kit Thun követett nyomban, több honvédzászlóalj támadta meg komolyan, hogy az ágyuk levonását földözék. Rövid csata után a magyaroknak itt is vissza kellett vonulniok 3 ágyu odahagyásával. Földözetük még egyszer megtámadta ugyan a majdnem romhalmazzá vált Szőreget, de rövid csata után ezt is Benedek dandárának kellett átengedniök.

Most megkezdődött a visszavonulás, nagy részben Deszken át Bébanak.

Az ütközet után Benedek dandára Szőregtől keletre, előcsapataival Deszknél helyezkedett el, Herzinger és Jab-

lonovszki Szőregtől nyugatra; Paniutine attól délre, Simbschen és Lederer Szt.-Ivánnál.

Az osztrákok vesztesége aug. 5-én, a szőregit és tulajdonkép még Rambergnek előbb elbeszélt tiszta-átkelését Kanizsánál leszámítva, 45 holt és 191 sebesült, az oroszoké 4 sebesült volt. A szövetségesek tehát összesen 240 embert vesztek; a magyarok 400 holtat és sebesültet és 300—400 foglyot vesztek légyen.

Bechtold, ki 5-én a lovasosztályt nem Haynau megelégedésére, és bajosan is azon szellemben vezette, melylyel egy lovasosztályt vezetni kell, vezényletétől elmozdított, melyet Wallmoden gróf altábornagy és ideiglenesen Lederer tábornok kapott.

Bechtoldnak lassúságát nem csupán az előkészületeknél, hanem még akkor is, mikor már a sánc át volt hágva, hosszú egykedvű várakozását az átmeneti utak elkészítésére, mialatt pedig Mensdorf megmutatta, hogy a töltés épen nem volt mindenütt meghághatlan, s tüzéségének sajátságos használatát nem csak Haynau, hanem saját tisztjei is hibául tudták be neki, mintha azt akarták volna ezzel mondani, hogy az ő fegyvereinek kellett volna a legfontosabbat megtenni, és most az egyszer legalább főszerepet játszani. Most a legfontosabbat valóban a tüzéség tette meg, melynek működései a hidfő két szűk nyílásán át történt kirohanásnál, és a kibontakozásnál is mintául állithatók föl hasonló tüzeri mozgásokra nézve.

Dembinski visszavonulása Temesvárra.

Dembinski ki Szőregnél, ha nem is veszélyessen, de megsebesült aug. 6-án dél előtt elérte visszavonulásában Ó-Besenyőt; még sem látszott szükségesnek a N.-Kikindára vonulás tervével fölhagyni. Nem sokára meg kellett a dolgoknak változniok.

Haynau mindenek előtt Temesvárt akarta megszállani, de egyúttal Dembinski seregének az éjszokról Aradra vonuló Görgeyvel egyesülését is megakadályozni. Neki tehát Arad és Temesvár közé kellett csúsznia, a mi mellett mindig szük-

séges maradt Dembinskit szüntelen függésben tartani és őt szem elől nem veszteni.

Augustus 6-kára a következő rendeleteket osztotta ki :

A 4. hadtest korán reggel Deszk és Szőregről Zomborra nyomul és Schlikkel Makónál egyesül ; Paniutine követi a 4. hadtestet Klárafalva felé ;

a Wallmoden lovasosztály a 4. hadtesttől jobbra Porgány és Keresztur felé megy ;

a 3. hadtest Wallmodentől jobbra az Aranka folyóig Ó-Besenyőnél.

Veigl előhaddandára a Ramberg hadtestből aug. 6-án Ó-Besenyőtől egy órányira nyugatnak Dembinski utófödözetére bukkant. Ennek jelentésére Ramberg fölszóllította a Kereszturra megérkezett Lederert, hogy neki onnan egy lovas ezredet küldjön a magyarok jobb szárnya ellen segítségül. Lederer ennek következtében az egész lovassági osztálylyal elhagyta Kereszturt.

Eközben Veigl Dembinski utóhadának legszélső részét Ó-Besenyőre vetette vissza, hol azt más magyar csapatok vették föl. Most Ramberg egész hadtestét Ó-Besenyő ellen fejtette ki, melyet a magyar fődözet gyorsan odahagyott. Lederer megjelenése a lovasosztálylyal sokat tett erre nézve.

Mialatt Dembinski utóhada az ó-besenyői ütközetet állotta ki, a sereg zöme a nagy-kikindai uton Nagy-Teremia felé vonult. Ott tábort ütött és főzött.

Ramberg bár tulajdonkép aug. 6-kán Besenyőnél kelendett maradnia, a körülmények figyelembe vételével rövid nyugalom után délután 4 órakor ismét fölkerekedett, elérte egy fél óra alatt a magyar utócsapatot Kis-Teremiától éjszakra, visszavetette azt, egy részét étkezés közben lepte meg Kis-Teremiánál és sokat elfogott. Kis-Teremiánál, honnan Dembinski utóhada N.-Teremiára vonult vissza, Ramberg ütötte föl táborát.

Habár aug. 6-án néhány útegen kívül csak a Ficquelmont dragonyosok ezrede bocsátkozott ütközetbe és Ramberg egész vesztesége 14 holt és sebesültből állott, mégis 700-at fogott el.

Dembinski N.-Teremiánál tudta meg, hogy Kmety már aug. 6-án elért Nagy-Kikindára. Most már sürgősen volt, hogy a főerő is oda vonuljon, hogy őt fölvegye.

Dembinski elhatározta, hogy aug. 7-én Bánát-Komlóson át Csatád felé nyomul előre, mialatt Kmety utasított, hogy N.-Kikindáról Zombolyon át vonuljon és e helység és Csatád közt foglaljon állást, honnan az osztrákokat, kikről Dembinski föltette, hogy őt követni fogják, a jobb szárnyon megtámadhatja.

Augustus 7-ére Haynau következőkép intézkedett :

a 4. hadtest Zomborról Szt.-Miklósnak vonul, azt követi az 1. hadtest, mely Sartori dandárát a Ludvig dandár 3 századával a Maros jobb partján hagyja, mialatt az a zömmel a folyót Makónál átlépve Német- és Rác-Csánád felé megy; Sartori dandára Magyar-Csánád és Apátfalva felé megy; egy zászlóalj egy századdal Makón marad;

a 3. hadtest Kis-Teremiánál marad, Wallmoden osztálya azonban attól jobbra Mokrin és Válcány felé nyomul; ezen intézkedésekre Kmety magyar osztályának mozgásai délfelől adtak okot, melyekről a Krapf vezérőrnagy alatti 3 század és 3 ágyuból álló cirkáló csapat által értesültek, melyet Ramberg 6-kán Mokrinra küldött. Krapf 7-én Nagy-Kikindára, 8-án Beodrara, 9-én Melenczére jött, hol a bánnal egyesült;

a Paniutine osztály, az ágyutartalék és a főhadiszállás Ó-Besenyőre tétetik át.

Augustus 7-én még azon hír is elterjedt az osztrák hadseregben, hogy Klapka egy nagy és szerencsés rohammal Komáromból kitört, s ezt aug. 3-dikán fölmentette. Jóllehet Haynau el volt határozva, emiatt nem hagyni abba a főserg üldözését és habár arra is számíthatott, hogy a 2. hadtestteli egyesülés által Nugent és Nobili két tartalék és Grabbe orosz hadteste elegendő lesz arra, hogy Klapkát tovább nyomulásában visszatartsa és őt helyére visszaüzze, de mégis félt attól, hogy a lakosság a Tisza és Duna közt az osztrák közlekedési vonalon Klapka sikeres lépései által fölbátorodva föltámadhatna, a akkor nem csekély akadályokat gördíthetne eléje, és ez birta őt arra, hogy Jablonowszki dandárát a 4-dik hadtestből,

az 1-ső hadtest 3 századával megerősítve Szegeden át Pestre küldje vissza, azon föladattal, hogy a csendet mindenütt állítsa vissza, ahol azt megzavarva találná.

Amint Aradon megtudták, hogy Dembinski nemcsak szőregi állomását hagyta el, hanem még egészen más utra tért, mint az aradi, a magyar kormány általánosan rossz véleménynel viseltetett iránta. Dembinski helyett szükségkép helyettest kelle keresni. De mivel erre Görgey nem volt hajlandó, Kossuth sürgetőleg hívta elő Bem-et Erdélyből, mialatt Dembinskihez is azon határozott parancsot menesztette, hogy mulhatlanul Aradra vonuljon vissza. Görgeyhez ismételt parancsok küldettek, hogy Aradra vonulását lehetőleg gyorsítsa; nemsokára látni fogjuk, mi módon vitte ő ezt ki.

Aradnál egy új tartaléksereg vonatott össze Querlonde alatt, melyhez Vécsenek is 2 zászlóalj és 2 századot kellett Temesvárról adnia, végre Temesvár ostromával is fölhagytak és Vécsey hadtestének szintén Aradra kellett vonulnia, hol 80,000 emberre volt készlet letéve és a 2 hidon kívül még egy, és Aradon fölülr Radnánál egy repülő és egy hajóhid veretett.

A magyar kormány tehát mintegy 80,000-nyi erő egyesítésére számolt és a szám tényleg ki is jön.

Ugyanis Dembinski Kmetty osztályán kívül 45,000 egész 47,000 embert hozott, Görgey, bár, mint látni fogjuk, még sok veszteséget szenvedett utjában, de mivel másrészt Debrecen és Nagy-Váradnál a Knezich osztályból csapatokat vont magához, 24,000-et, Vécsey 9,000-et és a Querlonde osztály tett 6000 embert.

Temesvár előtt jul. közepétől Vécsey a legnagyobb tevékenységet fejtette ki, ugyanis szakadatlan tüzelést folytatott, mely a várost elrombolta a csapatokat és a lakosokat pedig arra kényszerítette, hogy kasamatták és pincékben keressenek menedéket. Rukawina csak gyengén viszonzta a tüzet, hogy készletét a végső szükség esetére tarthassa föl.

Mert Haynau Pestről mindig jobban délnek nyomult le Szeged felé és sok időt nem lehetett veszteni, Vécsey a jul. 25. és 26. közti éjjelen a harmadik párvonalat akarta megnyitni és ennek szervezésére még 30 ágyut kapott, úgy hogy most már

összesen 98 ágyu fölött rendelkezett. A 26-iki éjjelen kezdette meg a harmadik párvonal megnyitását és egyuttal a tér éjszakeleti és éjszaki részén a vársík ellen rohamot intézett. Ez visszaveretett és a harmadik párvonal készítése fölfödöttétvén, élénk kartácstüz által megakadályoztatott.

Vécsey most a következő napokon újra megerősítette a bombázást, mely nevezetesen jul. 31-én előbb még nem tapasztalt erővel kezeltetett, most már csak arra számított, hogy az őrséget határozottan elrémitse és alkudozásokra kényszerítse.

Mikor Dembinski a szegedi elsáncolt tábort föladta és még a remény is eltűnt, hogy itt az osztrákok huzamosabb ideig maradjanak, Vécsey aug. 4-én haditanácsot hívott össze, melyben határozattá lőn még egy általános rohamot intézni a vársík ellen és ha ez nem sikerülne, az ostrommal fölhagyni. Az erőség déli oldala és az elsáncolt tábor ellen még az aug. 4. és 5. közti éjjel roham kísértetett meg, de mind a három támadás a csataképes őrség csekély ereje dacára, mely csak 1200 gyalog és 368 lovasból állott, visszaveretett.

Augustus 5-dike déltáján még egyszer tisztességes fegyverletételi ajánlatot tett Vécsey a várőrségnek. Eközben, bármennyire szenvedett is a különbféle betegség által megtizedelt őrség hiányokat, úgy hogy julius 28-ától lóhust is csak hetenkin, kétszer adhattak ki, bármily kevéssé volt is tehát az őrség helyzete valami fényes, de Vécseynek sürgetve ismételt ajánlataiból úgy más jelekből is azt következtették, hogy a magyarokra sík mezőn nem igen mosolyoghatott a szerencse és hogy a kimerültséghez közel kell állniok. S ezért minden ajánlatot határozottan visszatasítottak és semminemű alkudozásokba nem bocsátkoztak.

És valóban augusztus 7-én bekövetkezett az ostrom megszünte és azonnal elkezdett az ostromló tüzérség Aradra vonulni, mialatt csupán a magyar tábori ágyuk folytatták csak a vár ellen tüzelésöket.

Vécsey parancsot kapott szintén Aradra visszamenni, mihelyt Dembinski az oda vivő utat elérhette.

D e m b i n s k i az ismételt és határozott parancsot, Aradra vonulni, aug. 7-én Csanádnál kapta. Jóllehet Dembiski már sek

időt fecsérlett el, ezen parancsot még mindig teljesíthette volna, amint az osztrákok 7-iki helyzetéből kitűnik, ha nem minden csata nélkül is. Mily kevéssé fenyegették az oroszok Görgeyt, és mily kevéssé akadályozhatták volna meg Görgeynek egyesülését Dembinskivel, nemsokára közelebről látandjuk. Emellett Dembinski az Aradra vonulást kivihetetlennek tartotta; elhatározta, hogy 8-án Kis-Beeskerekre megy és itt Kmetty és Vécseyvel egyesülten bevárja Görgey megérkeztét, s hogy csatába is bocsátkozik, ha arra alkalom lesz. Hogy mit kelljen tartanunk Dembinski csatáiról, több alkalomból kiismerjük. Igazán azon gondolatra kell az embernek jönni, hogy még most sem talált alkalmat csatára, és hogy a Temesvár körüli utat csinos visszavonulás alkalmára akarta szabadon tartani.

Haynau aug. 8-ára hadtestének következő mozgásokat irt elő :

az 1-ső hadtest a zömmel Szt.-Miklósra és Rác-Szt.-Péter felé, Sartori dandárával Nagy-Lakon át Sajténynak megy ;

a 4-dik hadtest az előcsapattal Varjasnak, a zömmel Pészaknak ;

Wallmoden Grabácznak megy és innen Simbschen könnyű dandárát Csatádig küldi előre ; a 3. hadtest követi őt Bánát-Komlóson át Grabácra, egy jobb szárnycsapattal Zsombolyra ;

A Paniutine osztály, az ágyutartalék és a főhadiszállás Lovrinra tételnek át.

Láthatni, hogy e mozgások még mindig arra számítvák, hogy a sereg, vagy legalább annak legnagyobb része Arad és Temesvár közt egy pont ellen egyesítesék, hogy itt, ha lehet, Dembinski egyesülését Görgeyvel megakadályozzák. Már 7-én megkapta Haynau a hirt Temesvárnak az ostrom alóli felszabadításáról és az ostromágyuk Aradra vonulásáról. Tehát már 8-án 6 századot küldött előre egy lovasüteggel Perjámosról Varjason át Majlátfalvára, hogy onnan azok 9-én reggel Vinga és az aradi ut ellen cirkálnának és itt, ha lehet még valamit foglalnának el az ostromanyagokból.

Simbschen dandára 8-án déli 11¹/₂ órakor ért Grabácra, és e mögött cirkálva Csatádnál rátalált Dembinski

utócsapatára, néhány század huszárra; azonnal megtámadta Csatád felől a déli oldalt; a magyarok utóhada csakhamar 14 század és 2 üteggel erősödött.

Eközben azonban már Lederer dandára is előre küldetett Grabáczról és a magyarok rövid csatározás után Nagy-Jécsára verettek vissza. — Wallmoden követte őket, de ezt a falut is gyalogsággal látván megszállva, 3 órakor végkép abbahagyta az ütközetet, Ramberg leérkeztét bevárando.

Ramberg, amint Wallmoden hírét Grabáncznál meghallotta, csakugyan Nagy-Jécsáig nyomult elő. De a mint ide értönnan a magyarok már eltávoztak.

Simbschen dandára és a 3. hadtest most Nagy-Jécsánál tábort ütöttek, mialatt Lederer Csatádnál maradt hátra.

Az osztrákok vesztesége Csatádnál 32 ember és 20 ló volt, a magyaroké sem volt jelentékenyebb.

Temesvár bombáztatása.

Haynau intézkedései augustus 9-kére.

Miután mindabból, mit 8-kán kitudni lehetett, az tűnt ki, hogy Dembinskinek tervéről, Aradra vonulni, le kelle mondania, és hogy tán a kis-becskerei uton akar visszavonulni Temesvár előtt Lugos felé, és tán ezen irányban is még egyszer meglehetne állítani, Haynau eddigi intézkedéseit aug. 9-ére azon gondolatban változtatta meg, hogy jobb volna seregét a Temesvár felé vivő kis-becskerei uton egyesíteni.

Aug. 9-kére maga Haynau sem számított csatára, de inkább annak bevezetésére, 10-én — gondolá, hadd jöjjen a csata, ha ugyan a magyarok öt Temesvár fölmentésében akadályozni akarnák.

A Wallmoden osztálynak 9-kén Kis-Becskereken át Temesvár szomszédságáig kellendett előnyomulnia, mig csak az ellenségbe, vagy annak valamely nevezetesebb erejébe nem ütközik, akkor álljon meg, és egy már előbb kicsinált jel szerint füstölő bombák fölvetésével adja tudtára a helyörségnek a mentő sereg közellétét. Ramberg a 3. hadtest lovasosztályának

zömével követte volna őket, egész a Nyárad vizéig, míg jobb szárnycsapata Gyertyámos és Beregszón át Szakálházig nyomulna előre.

Az eredetileg Vingára rendelt 4-dik hadtest, most inkább jobbra Wallmoden és Ramberghez vonatott, ennek zöme ugyanis Knézen át Hodonyra, az előcsapat Kárányon át az aradi ut felé Sz.-Andrástól keletnek volt fordulandó.

A Paniutine osztály és a főtüzérségi tartalék szintén jobbra és pedig Billeten át Kis-Becskerek felé irányoztatott Wallmoden és Ramberg közvetlen támogatására. A főhadiszállás is Kis-Becskerekre leendett áttéve 9-én.

Csupán az 1-ső hadtest kapott különös megbizást, ennek meg volt hagyva, hogy a zömmel Monostoron át Vingának, Sartori dandarával Pécskának vonuljon; itt Sartorinak átkelési pontokról kelle gondoskodnia, hogy azon esetre, ha mint ettől tartani lehetett, tetemesebb erőkbe ütköznék, a Maros jobb partjára átkelhessen. Aug. 10-én az 1-ső hadtest zöme az aradi vár ellen nyomult volna elő, hogy ezt a bal parton kivizsgálja és bezárja. Sartorinak ekkor a jobb partról kellett a várat és Görgey mozgásait figyelemmel kísérenie, minél természetesen, nehogy szántsándékosan veszélybe rohanjon, igen óvatosan kellett eljárnia.

Kis-Becskerek és Hodony közt tehát 9-én a 10-ére számitott Temesvár előtti csatára egyesülve volt a 3. és 4. hadtest, Wallmoden lovasosztálya, és az orosz Paniutine osztály, ezenkívül a főtüzérségi tartalék, H a y n a u seregének különösen használható több mint $\frac{3}{4}$ része, de mégis igen csekély haderő.

A betegségési állapot, mely a Komáromból kivonulás után láthatólag kevesbült, most megint szerfölvött komoly szint öltött magára, 19000 ember levén beteg, tehát több mint 20 száztöli, habár némelyek azt hiszik, hogy nagyot mondanak, ha a betegek számát 10 százalékra teszik. A gyors vonulások és a tiszai egészségtelen tájék nagy befolyással volt a betegség növelésére.

Az 1. hadtestben most alig volt 6000 fegyverfogható, a többi 6400 beteg volt.

Tudjuk azt, hogy a Haynauféle sereg vesztesége az ütköze-

tekben nem igen vehető tekintetbe, sokkal nevezetesebb tényezőzt képez a sereg leolvadása osztályok hátrahagyása által a Pozsonyból elindulástól mostanig. Az egész Komárom előtti hadtesten: a másodikon kívül, egyes dandárok és zászlóaljok hagyattak hátra a másik hadtestből őrségekre és a közlekedés biztosítására, hisz csak legközelebb is Jablonowszky dandára Pestre küldetett vissza Szegedtől.

Az összes hátrahagyott csapatok 33 zászlóaljat, 22 századot és 72 ágyut tettek.

S így történt, hogy a főhadssereg összes ereje, mely fölött Haynau e napokban tényleg rendelkezhetett, csak 37000 harc képes emberre szorítkozott, és hogy az aradi út felé küldött Schlick hadtest levonása után a Temesvár környékén bekövetkező csatára csak 37 zászlóalj, 44 század és 192 ágyu maradt fenn mintegy 28000 emberrel.

A c s a t a t é r:

Temesvár éjszaki és nyugati részén a Nyárad vizének vonala egy kör negyedét képez a vár központja körül, melynek fél-átmérője mintegy 12300 lépésnyi. A Kis-Beeskerek és Arad felé vivő két út Temesvárt éjszak-nyugati irányban hagyja el, és kezdetben meglehetősen párvonalban és közel halad egymáshoz. A Beregszó vizénél, mely a tér központjától 7500 lépésnyire folyik éjszakkeletről délnyugatnak, és a melyen átvisznek, alig 1500 lépésnyire vannak egymástól. Innen azonban határozottan elválnak, a kis-beeskereki majdnem nyugatnak fordul, és ott, hol a Nyárad vizét metszik át, már 11000 lépésnyire vannak egymástól.

A Beregszó vizétől délkeletnek, keskeny jobb partját éjszaknyugati irányban szelve át, két sűrű erdőség terül el, melyek között vonulnak el a Kis-Beeskerek és Aradra vivő utak. A csoki erdő a kis-beeskereki úttól nyugatnak marad el, a vadász-erdő az aradi úttól keletnek, a vár belsőrésze felé levő erdőszelek mintegy 5000 lépésnyi, és annak sáncaitól mintegy 4000 lépésnyi távolban vannak.

Szakálháznál, melynek közelébe lenyúlik a csoki erdő Temesvártól nyugatnak 12,500 lépésnyire a Nyáradvize a Beregszóba ömlik, azután Beregszón fölül 2000 lépésnyire, (Szakálháztól nyugatnak 7500 lépésnyire) fölveszi az Aranka vizét, melyet nem kell felcserélni azon Arankával, mely Sz.-Miklós és Ó-Besenyő előtt folyván el, azon tájakon, melyeket mi Dembinskit és Haynau követve bejártunk, a Tiszát és Marost összeköti.

A kis-becskerei út épen ez utóbb említett helységnél vágja át az Arankát, míg az aradi út csak Vingánál megy át az Arankán. Kis-Becskekerek $2\frac{1}{4}$, Vinga $3\frac{3}{4}$ mértföldnyire fekszik Temesvártól, mértföldjét 10000 lépéssel számítva. A Kis-Becskekerek és Vinga közti távolság $3\frac{1}{4}$ mértföldet tesz.

A Beregszó és Nyárad vize közt féloldalt az aradi útról egy mellékút ágazik ki egy csárdánál éjszaknyugati irányban, mely a Nyáradot Szt.-Andrásnál vágja át és e helytől 10000 lépésnyire Hodonyt éri el, hogy onnan tovább menjen Knéz és Varjas felé.

Sz.-András és Kis-Becskekerek közt velök egy vonalban fekszik Bessenova falu, Sz.-Andrástól 7300, Kis-Becskekerektől pedig 4500 lépésnyire egy magaslaton, mely keletnyugati irányban terjed el, nagy részt szőlővel beültetve és mindenütt simán lejtve, de keletnek mégis észrevehetőbben, mint nyugatnak, hol a kis-becskerei úton át egészen észrevétlenül eltűnik. Bármily jelentéktelen is ezen magaslat, mégis szembetűnik az oly róna vidéken, a minő a temesvári.

A Nyárad, melynek általános irányát épen most körvonaloztuk, tekervényes, keskeny, de ágya puha mocsáros, és partja sok helyütt magas, nevezetesen ott, a hol Sz.-Andrásnál a vingai és kokolai (orcidorfi) és bessenovai dombok hozzá leszállnak.

A Kis Becskekerek, Bessenova, a csoki és a vadászerdő közti egész tájék a magányos pusztá jellegét viseli homlokán. Fa nincs itt; azon két köhid közt, melyeken a kis-becskerei út a Nyáradon, s azután a Beregszón átmegy, ez úton csupán egy csárda van; mocsárok terülnek el a folyók mellett, a kised halmok csekély fődözetet szolgáltatnak; sokkal többet a kukorica földek, melyek itt ott szét-szórva vannak a síkon, s a me-

lyek ez évben ember magasságnyira nőttek és az emberek és állatok mozgásai elé nem kevés akadályt gürdítettek út közben.

A Nyáradon Sz. - Andrásnál és az aradi úton is köhidak vittek keresztül.

Dembinski tervei aug. 9-ére. Előörsi csatározások Kis-Becskerek és Bessenovánál.

Alig érkezett meg aug. 8-kán Dembinski Kis-Becskerekhez, midőn szokása szerint ezt sem találván ütközetre alkalmasnak itt csak utócsapatot hagyott hátra, főerejét pedig Temesvár felé vezette vissza. Minthogy Dembinski összes hadvezetésében a visszaemlékezések oly nagy szerepet játszanak, a mint őt máskor is szép visszavonulásokra lelkesítette a litthai visszavonulás dicsősége, nem valószínűtlen, hogy most is visszaemlékezéseinek valamelyike vezette őt. Hadseregét ugyanis azon erdőségekbe és erdőségek mögé vezette, melyek Temesvárt éjszaki részről körítik, a csoki és a vadászerdőbe, mi mellett a grochovi véres napra és annak híres Erlen erdőjére emlékezhetett. Természetesen az Erlen erdő Grochovnál csak egy részét fődözte a csatatérnek, míg itt egy egész hadseregnek akartak csatatért kiszemelni az erdőkben; Grochovnál a lengyelek természetesen hátuk mögött hagyták Prágát is, Varsót is, melyek hozzájuk tartoztak, a magyarok mögött itt meg oly erősség volt, melyet az osztrákok birtak, s melynek ostromával nyakas védelmezés és egy erős segédsereg közeledte miatt föl-hagytak.

Az egész erő, mely magyar részről Temesvárnál egyesítve volt, Guyon, Desewffy, Gál, Kmety és Vécsey hadtesteiben mintegy 54000 jól fegyverzett embert számlált, miből 45000 embert lehetett ütközetre fordítani, minthogy Vécsey hadtestéből 9000 embert Temesvár szemmel tartására kellett fenntartani.

Ezenkívül mintegy 10,000 ember rosszul szervezett fölkelő is volt csak kis részben látva el fegyverekkel, úgy hogy tulajdonkép csak a számot növelte.

Wallmoden osztálya egy röppentyű üteggel erősödve aug. 9-én, reggelén 4 órakor fölkerelkedett Nagy-Jécsáról; 8¹/₂ órakor előrésze Kis-Becskeknél a magyar hadsereg utóhadára bukkant, mely már nagy távolból ágyutüzet adott.

Wallmoden most Simbschent az első vonalba küldte, Lederert pedig dandáraival tartalékul hagyta és ütegeket vonatott a homlok elé.

A magyar utóhad csakhamar az Aranka mögé vonult vissza, hogy ott újból állást foglaljon és az osztrákokat cirkálásukban visszatartsa.

Mivel a Kis-Becskektől éjszakra Bessenova felé nyúló terület alkalmasabbnak látszott a lovasság mozgásaira, mint a délnek fekvő rész, Wallmoden Simbschen dandárát, melyet Lederer dandárának egy részével erősített meg, visszavonta az úttól balra, míg Lederer dandárának többi része Kis-Becskekre figyelt.

Simbschen dandárának Kis-Becskeken fölül az Arankán megkerülése arra bírta a magyar utóhadat, hogy ez utóbbi helyet elhagyta, és rövid csatározás után gyorsan visszavonult a Nyárad vize mögé.

Lederer erre Kis-Becskeknél átkelt az Arankán.

Wallmoden azon véleményben volt, hogy e nap még alig kerül ütközetre a dolog, és osztályát Kis-Becskektől délkeletre az út jobb oldalán egyesítette, hogy azt kipihentesse, és Ramberg megérkeztét bevárja; a mint ez megérkezendett, rendelet szerint tovább akart menni Temesvár felé.

Ramberg reggeli 5 órakor indult ki Nagy-Jécsáról. A mint az ágyuzást Kis-Becskekről meghallotta, Wallmoden támogatására a Ficquelmont ch. legers ezredet egy lovas üteggel előre küldötte, és serege zömével Kis-Becskekre érve részint a faluba ment, részint attól délre az Arankán át, és Wallmodentől jobbra (délnek) vőn állást.

Haynau, ki Lovrint a Paniutine osztálylyal és az ágyutartalékkal reggeli 4 órakor hagyta el, 9¹/₂ óra körül ért Kis-Becskekre, midőn Wallmoden épen elhagyta a csatát, és 10 órakor Simbschen dandárának előcsapataihoz ment, midőn Ramberg épen készülöben volt Wallmodentől jobbra foglalni ál-

lást. Minthogy az ellenségből csak keveset lehetett látni, Haynau Wallmoden osztályának csakhamar kiadta a parancsot tovább nyomulni elő **Temesvár** felé. Rövid pihenés után tőle jobbra Ramberg is előnyomulandó volt a 3. hadtesttel, két orosz zászlóalj **Semjakin** vezérőrnagy vezetése alatt azon magaslatot foglalta el, melyet Wallmoden elhagyott, és midőn Ramberg előrenyomult, és e két zászlóalj is azon parancsot kapta, hogy azzal együtt szintén előnyomuljon az úton, két más orosz zászlóalj által váltattak föl **Baumgartent** vezérőrnagy alatt.

Bem átvési a magyar csapatok fölött a főparancsnokságot Temesvárnál. Intézkedései. Lovasütközet a osztrákok bal szárnyán. Az osztrák csapatok fölvonulása a Nyárad vizéhez.

A nagy csüri ütközet után **Bem** annyival szivesebben engedett Kossuth fölszóllításának, mert e pillanatban Erdélyben sem nyerni, sem veszteni való nem volt.

8-án este Mühlenbachból Lugoson át Rékasra ment, s onnan a következő reggel azonnal **Temesvárra** indult, hol a főparancsnokságot azonnal átvette.

Többen vitaták itt már, hogy az erdőkbeni állás háttal Temesvárnak fordulva nem kecsegtethet valami nagy győzelmi reményekkel, úgy hogy Dembinski visszavonulási elméletének megváltoztatása, s pedig Lugos irányában, közel kilátásban volt.

Dembinski visszavonulásainak története Magyarországon mindenesetre tanulságos az oly emberekre, kik még mostanis mindig a „szép állások-“ról ábrándoznak, és az árnyas helyzetből, melyet az erdő nyújt, és az üdítő hűvösségből, mely a hegyek közt élvezhető, azt következtetik, hogy ezen erdőből és hegyek közül egyáltalán nem lehet kiüzetni, és abból, hogy az ember a természet eme teremtményeinél teljes nyugalomnak engedheti át magát, azt hiszik, hogy az ellenséget is teljes nyugalomra lehet kényszeríteni.

Amint **Bem** aug. 9-én Temesvárnál megérkezett, megol-

dotta a csomókat. De mert eközben Kis-Becskekerek és Bessenováról az ágyudörgés már áthangzott, nem csak helyesnek, de sőt szükségesnek látta Bem, hogy az ellenséggel előbb farkaszemet nézzenek, s azt visszaverjék. S ez annyival is lehetségesebbnek látszott, mert minden ismert viszonyból azt lehetett következtetni, hogy e nap csak egy osztrák előhaddal lesz dolguk.

Bem terve eszerint röviden a következő volt: a Nyárad bal partján fölmenni s innen, há lehetséges, az osztrákok ellen támadást intézni; azután este felé az aradi utra visszavonulni, és itt hátulról Araddal közlekedésbe lépni, az ellenséggel 10-én komoly csatát kezdeni, melyben még Görgey is részt vehetne éjszokról Aradon és a Maroson át cirkálva.

A rosszul fegyverzett fölkelőcsapatot, minthogy azt inkább károsnak, mint hasznosnak találta, azonnal Arad felé indította az ostromágyuk utolsó részének kíséretében, mely szintén Aradnak tartott. Vécsey homlokzatosan állott Temesvár ellenében; a többi csapatok legnagyobb része az erdőségekből a Beregszón át volt menendő, hogy ez és a Nyárad vize közt féloldalt foglaljon állást, a főerővel a jobb szárnyon a kis-becskerei úttól éjszakra a sz.-andrásikukoricaföldeken, kis részével a Kis-Becskekertől elvonuló utóhad fölvetelére az úton át balra a csárda mögé, mely a Nyárad és Beregszó vize közt fekszik.

A csapatok hátraléka, Kmety hadteste, mely épen most csatlakozott Temesvárnál Dembinski bal szárnyához, Szakálházig küldetett előre, hogy innen az osztrákok jobb szárnyát nyugtalanítsa, kiknek figyelmét oda kellett vonnia, és ez által a magyar főerőnek Aradra vonulását megkönnyíteni *).

A főerő jobb szárnyával egyesült annak előnyomulása alkalmával az erdőkből az utóhad egy része, mely Wallmoden elől Kis-Becskekerekről Sz.-András felé ment vissza.

Számos üteg vonatott elő Bem elve szerint egyes lovas

*) Mi tudósításainkat Bem tervei fölött Temesvárnál egy jó magán forrásnak köszönjük. Eléggé ismeretes, hogy e tekintetben még eddig minden homályban maradt, s hogy mily kevés bizonyosat szolgáltatott épen e pontban az egyébként eléggé kitünő osztrák fölvilágosítás.

osztályoktól fődöztetve a Nyárad vizéig a többi csapatok előtt, a mint azok az erdőkből előjöttek ; egyrésze a kis becskerei út mellett annak mindkét részére, a másik főkép az úttól éjszakra, a magyarok jobb szárnya elé.

Wallmoden és Ramberg, az említett orosz zászlóaljaktól követve Haynau parancsára a kimutatott irányban haladtak a Nyáradhoz. A 3. hadtest élén a Ficquelmont dragonyos ezred volt. Már midőn e csapatok alig közeledtek 4000 lépésnyire a Nyáradhoz, az ennél fölállított tüzérség megkezdé az ágyuzást.

Az osztrákok 4 üteget vontak a homlokzat elé, kettőt egy kedvező pontra közvetlenül az út jobbára, máskettőt jobbra a sík mezőre.

Csakhamar meggyőződtek a magyarok, hogy tüzelésök az osztrákok nagy távolsága miatt hatástalan, és fölhagytak az-zal. E közben azonban új ütegek és tömegek vonultak le a csoki és a vadászerdőből, s csak akkor, midőn az előbbieket a Nyárad vizéhez a értek, s az osztrákok is közelebb jöttek, kezdett el a magyar tüzérség újra tüzelni.

Azon gyalog tömegekből is lehetett osztrák részen egyet mást észrevenni itt ott, melyek a csárda melletti erdőségekből az országút és a sz.-andrászi kukoricaföldek felé vonultak. Most már Haynau csaknem egészen bizonyos volt, hogy a magyarok csatára készültek, és hogy a támadást is magukra vállalták.

Haynau e miatt a Paniutine osztályt és a főágyutartalékot, mely Kis-Becskereknél állott, szintén előre küldé. Két 12 fontos lovas üteg a tartalékból, megérkezése után azonnal az út bal részére (attól éjszagnak) a bessenovai magaslat lejtőjéhez nyomult úgy hogy osztrák részről most egészben 6 üteg — 36 ágyu volt félkörben elhelyezve működésben.

Azonnal izen Haynau Lichtensteinnek, hogy a 4. hadtesttel Hodonyon át Sz.-András felé menjen tovább, és az ellent jobb szárnyán támadja meg. Lichtenstein megérkeztéig Haynau csak várakozva és védelmezve akarta magát tartani.

Nem ugy a magyarok ; ha eddig csak a Nyárad felől folytatták tüzelésüket, míg az osztrákok csak a bal szárnyuk ellen

mutatkoztak, de a jobbot, tehát az aradi közlekedő vonalat nem fenyegették, most az említettük két 12 fontos lovas üteg megjelenése az úttól éjszakra egészen más hatást idézett elő. Körülbelül összeesett e körülmény Bem megjelenésével a csatatéren; a magyar tábornok minden csapatától, a mely előtt elment, örömrivalgással fogadtatott.

Bem 6 század huszárt 2 üteggel az út éjszaki részére a Nyáradon át küldött a két 12 fontos lovas osztrák üteg balszárnya ellen előre. A huszárok dolgukat jól és gyorsan végzik, és rögtöni megjelenésük a Nyárad jobb partján, és az ő közel fölállított ütegeik tüzelése Haynaunak 12 fontos lovas ütegeit annyira kihozta sodrúkból, hogy rögtön összeszedve sátorfájukat nem minden zavar nélkül vonultak a kis-becskerekre útra vissza, mi által az épen oda nyomuló oroszokat és a főhadiszállás málháinak egy részét, mely épen kelet felől akart Kis-Becskekerekre vonulni, nem kis zavarba hozták.

Haynau az előrenyomuló huszárok ellen Simbschen dandárát és 4 század Ferdinand császár vértest, összesen 14 századot és egy lovasüteget küldött előre 3 csatarendben, az első 4 század császár-dzsidást, a 2-ban 6 század Lichtenstein vasast, a 3-ban a vérteseket.

Lederer dandárának maradéka, 6 század Auersperg vértességségül Ramberg jobb szárnyára osztatott be, a melyet a magyarok Szakálház felől szintén megtámadtak.

Simbschen mozgásait egy kissé akadályozák a magas növényű tengeri földek, és csak nyakas útközet után vethette vissza a huszárokat, kiket ezalatt éjszokról Bessenova felé még gyalogság is követett, a Nyáradon át. Most a magyar gyalogság is inkább visszavonult a folyón, mert a bessenovai szőlők és maga a falú is a Paniutine osztály zászlóaljaival telt meg ez idő alatt.

Haynau a kivított előnyt azonnal föl akarta használni, és megparancsolta Simbschennek, hogy a Nyárad bal partjára menjen át, s onnan a magyar jobb szárny ütegeit üzze el. Simbschen megkísérlé ezt; de az egyes egymástól elszakított osztrák századokat, melyek valóban átmentek, a magyarok keresztüze megrendítette, a huszárok támadásai pedig könnyű

szerrel vissza vetették őket, kik a dandár többi részét is magukkal ragadták visszavonulásukban, mely őket balra, a Bessenovától keletre fekvő földek közé vezette. Még a 3 előbb elfogott, és biztosságba még nem helyezett ágyút is hátra kellett hagyniok.

Minthogy az ágyútartalék és az oroszok e közben lejöttek, Ha y n a u harc képes erejét egy vonalban bontotta ki, a jobb szárny mögött, és kevéssel a bal előtt, a Nyáradtól mintegy 1400 lépésnyire.

Az úttól jobbra (délnek), a bal szárnyal ehhez támaszkodva, 2 rendben állott a 3. hadtest, a Ficquelmont dragonyos ezred jobb szárnyon; 5 üteg vonatott a homlokzat elé, Ramberg-től balra, az út éjszaki részén egyesült a központ, 6 osztrák üteg az ágyútartalékból; ettől balra a szőlők alatt a bessenovai magaslat lejtőjénél 9 zászlóalj a Paniutine osztályból 3 orosz üteggel (36. ágyúval) a homlok előtt volt; e 9 zászlóalj központján állott az először kibocsátott 4 zászlóalj, mely Szemjabin vezetése alatt majd a bessenovai szőlőkig nyomult elő, midőn a magyar huszárok ama szerencsés támadást tették a Nyáradon át; a 9. zászlóalj bal szárnyát 3 ilyen képezte Kariakin tábornok alatt, melyek a Semjakin osztályához sorozott két osztrák századdal Bessenovára küldettek elő. Balfelől, Paniutinehez esatlakozott Simbschen megerősített dandára, két üteggel Paniutine bal szárnyán.

A 6 osztrák tartalék üteg mögött a központon 4 orosz zászlóalj állott tartalékul: 3 orosz és 1 osztrák zászlóalj Kis-Beckerekénél maradt ennek fődözésére és a társzekerek biztosságára; az Auersperg vértés ezred pedig jobbra küldetett, hogy a magyaroknak Szakálháznál tett gyanus mozgásait szemmel tartsa.

Az ágyuharc és az osztrák hadsereg 4-dik hadtestének megjelenése Szt.-Andrásnál.

A leirt állomáson, melynek homlokzata 8000 lépésnyire terjedett ki, s mely kissé nagy tér volt azon 20,000 embernek mely rajta bontakozott ki, akarta Haynau Lichtenstein megérkeztét Szt.-Andrásra bevárni, és csak ennek teljesülte után

volt átkelendő a Nyáradpatakon. Az egész vonalon hosszan tartó ágyuzás állott be; az osztrákok és oroszoknál 108, a magyaroknál szintén nem kevesebb ágyu volt működésben. Amazok azáltal voltak előnyben, hogy ütegeiket jobban gyűjtötték nagyobb tömegekbe, míg a magyarokéi nagyon szétszórva kevesebbé gondos vezetés alatt voltak. A szövetségesek azonfölül még azon nagyobb ágyuknál fogva is, melyek fölött nagyobb számmal rendelkezhettek, előnyben voltak a magyarok fölött. Ehhez járult az is, hogy ezeknek lökészetartaléka tévedés következtében az Arad felé vivő utra küldetett, úgy hogy a beállott lökészet hiány miatt több ütegnek teljesen vissza kellett a tüzből vonulni, míg a lökészetartalék megérkezett, mire a tüzelés kétszeres élénkséggel megújult.

A lökészet hiány ideje alatt Bem Szakálháznál bal szárnyára több lovasszázadot küldött a Beregszó patakon keresztül, hogy az osztrákok erejét és figyelmét a homlokról idefordíthassa. De ennek nem lett sikere. A huszároknak először csak 2 lovasszázad, azután az Auersperg vértesezredből több sz. sikeresen ellen állott. Végre, midőn a magyarok még több erőt fejtettek ki, az ütközet teljesen határozott s az osztrákokra szerencsés fordulatot vett.

Szt. Andrásnál, hova Liechtenstein megérkezett, 4^{1/2} órakor történt az első ágyulövés.

Liechtenstein aug. 9-én reggel egy cirkáló csapatot küldött Medweg kapitány alatt Ketsélen át Kakota felé az aradi utra, Sigenthal (előbb Benedek) előhaddandára Kárány (Mersidorf) felé fordult, ő maga pedig Herzinger osztálya és a hadtest ágyutartalékával reggeli 4 órakor Pészakról Knézen át Hodony felé tört.

Medweg Kakotánál az utolsó ostromágyukra talált melyek Arad felé vitettek, úgy a szintén oda indított magyar podgyászra. Sikerült neki 4 ágyut, 260 podgyászszekeket, 82 lovat elvenni és 280 embert elfogni.

A fogatoknak és a katonaságnak többi része majd Arad felé, majd Temesvárra futott vissza. Azok kik az utóbbi irányt választották, azon fölkelőseregbe találtak, melyet Bem küldött

ugyane reggel Aradra, s a mely most szintén visszafordult, hogy a magyar hadsereg jobb szárnya mögött foglaljon állást.

Siegenthal Káránynál egy magyar szárnyesapatba ütközött, melynek tulajdonképi célja volt az aradi utat s azon a közlekedést biztosítani. S e csapatot az aradi ut felé kergette vissza.

Herzinger osztályával délben érkezett Hodonyra Lichtenstein. Temesvárnál hallotta meg a heves ágyuzást és Herzingerrel azonnal megtámadtatta Szt.-Andrást, azután Siegenthalhoz indult, kire Kárány közelében talált, és őt oda utasította, hogy az aradi ut és egyuttal a Nyárad patak felé nyomuljon előre.

Herzinger és Siegenthal épen elindultak ide, midőn Haynau parancsa is megérkezett, mely a 4-dik hadtestet ugyanez irányba küldötte, melyen az, saját parancsnokának önkénytes elhatározását követve, meg is indult.

Szt.-Andráshoz 4 órakor megérkezve Lichtenstein áttekinté a csata egész állását. A 4. hadtest a magyar hadsereg jobb szárnyán állott és a Nyáradpatakon át történendő rövidke ut által annak háta mögé juthatott volna, mig Haynau főereje a magyarok homlokzatával állt szemközt.

Herzinger azonnal fölment Szt.-Andrástól nyugatra; ugyanekkor már Siegenthal is közeledék a Nyárad patakra épített kőhidhoz.

A csata kimenetele. A magyarok visszavonulása.

Herzinger Szt.-Andráshoz érve két 12 fontos üteget léptetett elő, melyhez csakhamar 2 hatfontos üteget adott. E 24 ágyu tüze a magyar legszélső jobb szárny ütegeit érte a Nyárad patak bal partján és azok földözeteit jobbról és csakhamar elvonnulni kényszerítette. Szt.-Andrástól nyugatra a Nyárad patak mocsáros és csak nehezen lehet rajt átkelni. Részint az átkelést könnyítendő, részint a magyarok állásának hátulja ellen ágyuival működendő, Lichtenstein a Herzinger osztályának ütegeit, melyeket más csapatok is követtek a Szt.-Andrástól

délnek eső kőhidhoz vonta, melynek szomszédságában nagy sietséggel még egy tábori hid veretett.

Herzinger útegeinek tüze ez új állásból, habár a távolság 1800—2000 lépés volt, csakhamar zavart idézett elő a vonuló hadosztályokban s a népfölkelési csapatokban Bem jobb szárnya mögött.

E zavar fokozva lön, midőn Herzinger a Nyárad patakon átkelését megkezdé és Siegenthal is előnyomult a kőhidon; a Haynau ellen a Nyáradhoz küldött útegek odahagyták állomásaikat és így Haynau is, ki homlokzatát azonnal megindította, előnyomulhatott a Nyárad patakon.

Lichtenstein föllépése meglepte a magyarokat és inkább ez erkölcsi, mint anyagi hatása által gyakorolt elhatározó benyomást, mivel Bem régi terveinek kivitelét akadályozta.

Habár a Medveg kapitány által Kakotánál szétszórtaktól megtudták a hirt, hogy az osztrákok már az aradi úton vannak, de ez mint általánosan következteték, csak egy jelentéktelen cirkáló csapat volt, s ez a hadseregnek Aradra menését nem akadályozhatta meg, legfőlebb azon gondolatra birhatta, hogy a főut helyett egy mellékutat válaszszanak, tán azt, mely Murány és Félegyházán visz keresztül. Még minden oda célzott látszólag eddig, hogy Haynau homloktámadása ellen a Nyárad pataknál alkonyatig fenntartsák magukat.

De Lichtensteinnek egész hadtestével megjelenése a jobb szárnyon lényegesen megváltoztatta a dolgok egész alakját. Ott rendszeren új csapatok léptek föl és Bem nem is gondolhatott tovább arra, hogy Aradra megindulhasson. Az oda vivő utat csak komoly csatával lehetett most biztosítani. — Egy ilyenhez pedig már igen ki voltak fáradva a csapatok. Lichtenstein föllépte tehát Szt.-Andásnál az Aradra menés helyett Remetén át Lugosra visszavonulni kényszerítette őket, ha csak még ma nem marad a győzelem határozottan kezeik közt, a mire pedig a csapatok állapotánál fogva nem nagy volt a kilátás.

Bem tehát csakugyan a Lugosra történendő visszavonulásra határozta el magát. Ez előleges irányból másod vagy harmadnap még mindig sikerülhet jobbraterés által a Maroshoz kö-

zeledni és tán a Radna és Lippa közötti hid segélyével Görgeyhez csatlakozni.

Mostanra magyar részről csak oda fordítatott a főfigyelem, hogy az osztrákok teljes erővel történendő előnyomulását fön-
tarthassák s a magyar hadsereg tökéletes bekerítettését meg-
akadályozzák.

Kmety parancsot kapott, hogy Szakálháztól még egyszer előtörjön; Vécsey hadtestével, mely egész nap csak Temesvár ellen állt, fődözendette a visszavonulást. Vécseynek kevés dolga volt. Azon támadást, melyet délutáni 3 órakor, midőn ő a Nyáradpataktól a heves ágyuzást hallotta, Rukavina Blomberg ezredes által 6 lovas század, 4 gyalog sz. és 6 ágyuval intéztetett a bécsi kaputól, a magyarok csekély fáradsággal visszaverték.

Mintegy délutáni 5 óra lehetett, midőn Herzinger és Siegenthal a Nyáradpatakon át a magyarok jobb szárnya ellen előnyomultak. Ez egész jobb szárny ingani kezdett. A vadász erdő felé visszavonulását fődözendő, 2 huszár-
ezred 3 úteggel Szt.-András felé ment.

Unschuld kapitány a táborkarból, ki egy rö-
pentyű úteg és fél századdal legelőször kelt át a Nyárad-
patakon, azonnal a huszárök után indult hátulról, a kiket ugyan-
ekkor Herzinger osztályának 4, és Siegenthal dandá-
rának 2 útege oly gyilkos keresztűzbe fogott, hogy a futás
csakhamar átalános lön.

Haynau tulajdonképi homlokzatáról legelőször a bal szárny, Simbschen dandára kelt át a Nyáradon és ennek balpartján a 4. hadtesthez csatlakozott. Azután következtek sor szerint a Paniutine osztály, az ágyutartalék legnagyobb része és a 3. hadtest. Midőn az ágyutartalék a kis-beckereki uton a Nyáradon át és a csárda felé haladt, útegeinek egyikét majdnem letartóztatta egy magyar század, mely egy kukorica földön volt elrejtözve. Az előlovagló útegeparancsnok e közben észre-
vette a századot, azonnal fölállította az ágyukat és 200 lépés-
nyire belekartácoztatótt a kukoricába, mire a század fölbomlott.

Midőn a főágyutartalék a Nyáradon át a főutra vonulását már megkezdette, Kmety még egyszer előlépett Szakálhá-
z-

nál a reá parancsolt szárnytámadás végett. Haynau ezért nem hagyta abba az előnyomulást, hanem az Auersperg ezredhez még 2 század Ficquelmont dragonyost és 3 úteget küldött az ágyutartalékból ellenük. A magyarok itt is csakhamar visszavonultak.

Az erdőség felé előnyomulás alatt az osztrák főhaderő jobban a közép felé összpontosult.

Lichtenstein a Herzinger osztályt melynek legrövidebb útja volt, az erdőségek megszemlélése végett az aradi ut mellett lévő csárdánál megállította, hogy megvárják a többi csapatok elvonulását. Herzinger itt a sereg zömének balszárnyát képezte; a jobbot a 3. hadtest képezte a kis-beckereki ut melletti csárdánál.

Amint a legszélső jobb szárnyon az Auersperg vértesezredekkel és a többi erősítésekkel Lederer lőn kiküldve, úgy Lichtensteintől is a Nyáradon átkelte után nem sokára Siegenthal dandára a legszélső balszárnyra balra küldetett, hogy Kovacsin át a vadászerdőt keleten bekerítse és a netáni menekülőket elfogja.

A magyarok kezdetben összesen az erdőségekbe menekültek, innen nagy fáradsággal, de még sem tökéletesen egyesültek és alkonyatkor keletnek Remete felé vonultak zavartan, fegyelmetlenül Vécsey és Kmetynek két hadtestéhez, a melyek még legjobban össze voltak tartva. Itt-ott még egyes csapatok többé kevesebb rendezetten, nagyrészt feledve bonyolgtak az erdőségekben, elmaradt csapatok saját erejökre hagyatva kelet felé kerestek menedéket és a mennyiben nem estek Siegenthal és más osztrák csapatok kezeibe, elszórdtak az országban és visszatértek lakaikba.

Habár a szövetséges csapatok nagyon ki voltak fáradva, és habár Haynau azon föloszlásról mely a magyarok sorai-
ban tényleg uralkodott és mindent megengedett, semmit sem gyanított, mégis égett a vágytól még az nap bevégezhetni Temesvár fölszabadítását. Lichtensteinnak már alkonyatkor be kellett küldeni néhány századot Herzinger osztályából a vadászerdőbe, míg ugyanakkor 3 orosz század a csoki erdőbe nyomult. A Beregszón át több úteg vonatott a két erdő közti tisz-

tásra, hogy ezeket megtisztítsák és Haynau maga is élére állt egy 2 század császár dzsídás, 1 század Sunstenau vértés és 1 lovasütegből álló kis osztálynak, Temesvár felé sietendő, Simbschen dandárának és kevés pihenés után a 3. hadtestnek is követnie kellett őt.

Esti 9 órakor megjelent Haynau Temesvár kapui előtt és a mint ő és a császári csapatok, melyek őt kísérték fölismertettek, bobocsáttatott, hogy Rukavinának maguk adják hírül, miszerint az egész osztrák hadsereg a vár falai alatt táboroz.

A vár valóban a legnagyobb szorongatásban volt. Igaz, hogy ütközetben az őrség csak 161 embert (6 tiszttel) és 375 sebesültet (15 tiszttel) veszített, de 2400 ember halt meg epe-mirigy és más betegségekben, 2000 pedig betegen és szolgálatképtelenül feküdt a kórházakban. Az egész 107 napi ostrom alatt a vártüzérség 42,000 töltést, tehát naponta mintegy 400 töltést használt el. Kiszámították, hogy a vár már legfőlebb csak 10 napig tarthatta volna magát. Rukavina csak néhány héttel élte túl Temesvár fölszabadítását; már sept. 9-én meghalt cholera-ban.

Augustus 9—10 közti éjjel a szövetséges hadseregből Siegenthal dandára Kovácsinál, Herzinger osztálya a Nyárad patak és a vadászerdő között, előcsapataival az erdőben, a Paniutine osztály a csoki erdő éjszaknyugati sarkán, előcsapataival az erdőben, az ágyufőtartalék és Lederer dandára a kis-beeskereki út melletti csárdánál Nyáradtól keletre, Simbschen dandára Temesvárt és a 3. hadtest az erősségi fellegvárban állt.

A szövetségesek veszteségei bámulatosán csekélyek voltak. Az osztrákoknak 35 holtjuk, köztük 1 tiszt és 153 sebesültjük volt, köztük 7 tiszt; az oroszoknak 1 holtjuk és 19 sebesültjük, köztük 3 tiszt. — Tehát az összes veszteség 208 embert tesz. Habár a magyaroké soha sem közöltetett s nem is fog közöltetni, de különböző tudósításokból, melyek meglehetősen biztosak, állíthatjuk, hogy holtak és sebesültekben alig veszítették kétszer annyit, mint a szövetségesek.

És itt mégis két óráig tartó ágyuzással van dolgunk, a

melynél mindkét részről összesen 200 ágyunál több volt működésben. Minden ágyura vehetünk középszámitással 100 lövést; tehát 20,000 lövés, vagy 160,000 font vas csak mintegy 600 holtat és sebesültet okozott, tehát minden holtra esik 200 font vas, holtakat és sebesülteket egyre másra számítva minden elvesztett emberre 33 font vas. Ilyen a nagy távolból ágyuzás anyagi hatása.

Ha most a magyarok vesztesége magában az ütközetben is egészen jelentéktelen volt és Temesvár bombáztatása — mert csak e kifejezést használhatjuk, miután a gyalogság egész nap nem, a lovasság pedig csak, mint ütegfödözet jött ütközetbe — mégis egy nagy elhatározó ütközetet eredményezett, szükségkép kell következtetnünk, hogy a magyar hadseregben a belső fölbomlás igen jelentékeny léptekkel haladott előre. Erre következett hirtelen a főparancsnok-változtatás. Dembinski visszavonulási rendszerével annyit rontott, hogy ezt nem lehetett oly könnyen jóvá tenni, legalább idő kellett volna hozzá, és szokás szerint a vég szükség percében Bemben is hiányzott a hivatott lélek. Végre azon sajátságos körülményeket is igen tekintetbe kell venni, melyek közt a bombázás történt. Ha Bem tisztán a győzelem föladatát tüzte volna maga elé, ugy mindenestre legjobb lett volna rá nézve, ha rövid ágyuzás után lehetőleg megerősített jobb szárnyával megtámadja a Nyáradpatakon keresztül a szövetségesek balszárnyát, hogy Haynaut a Bégaesatorna felé szorítsa vissza. Bem főtrekvése most oda irányult, hogy Aradot elérje; ezért igyekvék csapatai erejét az éji menetek számára lehetőleg föntartani, ezért folytatott álesztárzást, melynél balszárnya tüntetései által az osztrákokat odavonni s figyelmöket lekötöni remélé, midőn Lichtenstein megjelenése az egész tervet halomra dönté. Megválnunk tehát itt Bem seregétől, mely Lugosra visszavonulni, mondhatnók menekülni erőködött, s azt veszszük szemügyre, mit tőn Görgey és az őt követő orosz főhadsereg augustus hó első harmadában.

Görgey visszavonulása Nagy-váradra. A debreceni ütközet.

Nyiregyházán július 30-ának csak azt tudhatta meg Görgey az oroszok felől, hogy a Tizánál fölfelé mozgásban vannak. Ez mint tudjuk, oda volt irányozva, hogy a Tiszakelem Tiszafüredről Csegéhez tétessék át; Görgey lehetségesnek vélte, hogy az oroszok Tokajba vonulnak, azon véleményben, hogy ott még eléje kerülhetnek; azonban oly világos vala, hogy az első jobb hirre, melyet a magyarok mozdulatairól nyereztettek, Debrecen felé fognak fordulni, miszerint Görgei nem véle tanácsosnak egész seregével Debrecenbe térni vissza. Hanem inkább ez uton csak egy mellék öresapatot szándékoztt, küldeni, a derékhadat pedig Vámos-Pércsnek és Kis-Márjának vezetni vissza.

A menetrend szerint a derékhadnak július 31-kén Nagy-Kállót, augusztus 1-jén Nyir-Adonyt, 2-odikán Vámos-Pércset 3-adján Nagy-Létát, 4-adján Kis-Márját kell vala elérnie; a mellék-csapatnak az 1-ső hadtestnek; Nagy Sándor alatt július 31-adján Hadházra, augusztus 1-jén Debrecenbe kell vala mennie a körülményekhez képest 2-odikán is itt maradnia; aztán 3-adján Derecskére, 4-adján pedig Berettyó-Ujfalura vonulnia.

E menetrendben bizonyára semmi rendkívüli nincs, egészen megfelel a szabályoknak, melyeket a felek hasonló állása esetében közönségesen követni szoktak. Nagy Sándornak határozottan meghagyatott, hogy minden komoly csatát kerüljön, s tulnyomó erő komoly támadásának visszavonulás által térjen ki, akár a neki kijelölt irányban Berettyó Ujfalura, akár oldalvást a derékhad utvonala felé, amint már aztán a körülmények kíváni fognak. Hogy vajjon Nagy Sándor 2-adján még valóban Debrecenben maradhat és maradjon-e? — ezt megítélni őrá magára bízott; csak pontos tudósításokat törekedjék az ellenségről szerezni, s mindent, amit megtud s ami nála elő adja magát, gyakran és pontosan megüzenje Görgey főhadiszállására, aki, magától értetődik, hogy nem tekinthette

függetleneknek a derékhad mozdulatait a mellécsapatéitól. Az első napokban Debrecenfelé a mellécsapat bocsáttatott előre, hogy, ha kénytelen volna keletnek visszavonulni, annál könnyebben egyesülhessen a derékhaddal.

Amint látni, e menetrendben semmi föltűnő nincs; de mint-hogy épen Nagy Sándorra bízott a mellécsapat, csakhamar azt mondták, hogy Görgey föl akará őt áldozni.

Nagy Sándor augusztus 1-jén Debrecenbe jött, itt Korponay ezredesnek Tiszafüredről visszatért hadosztályát, 1500 embert 12 ágyúval — magához csatolta. Ezáltal az 1-ső hadtest, mely Vác alól visszavonulásában rendkívül szenvedett, 7500 emberre és 41 ágyúra növekedett. Még augusztus 1-jén hírül adaték, hogy 15,000 orosz áll Uj-Városnál, 3 mértföldnyire Debrecentől.

Most Nagy Sándornak meg lehetett volna tennie készületeit Debrecen odahagyására az első komoly támadásra, melyet augusztus 2-odikának délutáni óráiban leheté várni; ámbár e város környéke, egy téres lapály, épen nem szolgáltathat állásokat, melyek egy kis haderő hosszabb ellenállását a tulnyomó erő ellen leheségessé tennék, mégis lehetséges vala az oroszok komoly támadása elől, miután azt előbb nyugodtan bevárak, — ha csak kukoricaföldek és vizmosások igénybe vételével is, — kitérni, annyival inkább, mert az oroszok mozdulatai és evolutióinak lassúsága és nehézkessége a magyarok előtt eléggé ismeretes volt, s biztosan föl tehető volt, hogy Debrecen már csak azért is föl fogja őket tartóztatni, hogy e városnak, mely mint a kormány ideiglenes székhelye a foradalom első időszakában némi fontosságot nyert második — bevétele diadalát, annak rendje — módjaszerint kiaknázzák.

Azoban a kormánypárt igen erősen volt képviselve Debrecenben, melynek Nagy Sándor is testi lelki híve volt. Nagy Sándor ettől mintegy szabadítóként lön üdvözölve, s mint szokás szerint ily körülmények közt közvetlenül a veszély előtt Debrecenben még illusiókat is csináltak maguknak, s fáradság nélkül ellepték azokkal a gyöngye NagySándort is, aki maga sem igen tudta soha, hogy mit akar, vagy mit kelljen akarnia. A városban kétségbeesett küzdelemről volt szó, s a nemzetörség részt venni készült abban.

Elég az hozzá, Nagy Sándor állást foglalt a város nyugati oldalán, Uj-Város irányában; a jobb szárnyon állt Korponay 1500 emberrel s 12 ágyúval, egy erdőnek támaszkodva; a központ 1500 ember 6 ágyúval, jelentéktelen dombok mögé rejtőzködve; a balszárny 4500 ember 17 ágyúval, szőlőkben s a külvárosok házaiban aránylag még legnyiltabban fölállítva, egy kis mocsárra támaszkodék, mely előtt kukorica-földek terültek el, melyek szinte megrakattak gyalogsággal; 4 huszárdandár 6 ágyúval tartalékul maradt.

Augusztus 1-jén Paskiewitsch serege zömével Csegéről elindult Debrecennek; egyszerűen Chruloff alatt egy 4 dicső század-, 50 kozák- és 4 ágyúból álló őrsapatot küldött ki jobbra, Török-Szent-Miklóstra, hogy — persze fölötte gyöngén, eleget tegyen Haynau követelésének, kinek igazi kívánata eredetileg az volt, hogy az oroszok a Tisza bal partjának megtisztításához lássanak, míg ő Duna Tisza között egyenesen Szegednek esnék. Amint láttuk az 1-ső osztrák hadtestnek kelle utóbb átvennie a föladatot, melyet Haynau, hogy haderejét annál jobban összetarthassa, az oroszoknak szánt.

Chruloffnak meghagyatott, hogy híresztelje el, miszerint jelentékeny hadtest megy utána, s adjá tudtul azon (igaz) hirt, miszerint az orosz haderő zöme Debrecennek vonúl; neki is oda kell vala visszatérnie, ha netalán az osztrákok már a Tisza balpartján állnának.

Chruloff augusztus 1-jén Madarasra ért, s itt ama — persze már nem új — hirt vette, hogy Perczel serege már július 22-ikén visszatért Szolnok vidékéről Szegedre, augusztus 2 dikán aztán Szent-Miklóstra ért, s itt megtudta, hogy az egész osztrák sereg útban van a Tisza jobb és bal partján dél felé, s Szolnokon csak egy osztrák zászlóalj van hágyva; erre Uj-Városnak fordult, hová 4-ikén-érkezett, s honnan 5-ikén Debrecenbe ment.

A Paskiewitsch Csegéről Debrecen felé vonuló hadoszlopának előcsapatát a 3-dik könnyűlovasosztály 2 dik dandára képezé 14 ágyúval; ezt a 2-odik és 3-dik hadtest s végül a 12-edik gyalogosztály követé a 4-dik lovasosztálynak beléje osztott ezredeivel.

Augusztus 1-jén Paskiewitsch, kinek összes hadereje ez

időpontban legalább 50,000 emberre tehető, elérte Ujvárost. Debrecennek kiküldött kozákok Ujvárostól egy mértföldnyire, keletre, egy magyar őrcsapatra bukkantak. Ennek hírére még augusztus 1-jén kiküldetett Bebutóff Debrecennek 3 dandárral, s tőle 2-dikán viradóra azon tudósítás érkezett, hogy a magyarok állást foglalnak Debrecen alatt, de erejüket nem igen lehet megbecsülni.

2-dikán reggel tehát az orosz sereg megindult Ujvárosról; a 2-dik hadtest jobbra, a 3-dik balra az uttól; a lovasosztályok oldalvást haladtak, s a 12-dik gyalogosztály lovaszerezeivel tartalékul ment utánok.

A kukorica földek csakhamar meggátlák a haladást az ut mellett, s a seregnek össze kelle arra egy hadoszloppá vonatnia. Így haladtak Fegyvernekig; itt a 3-ik lovasosztály előre rendeltett, a többi csapatok evolúcióit fedezni.

A Constantin dzsidás ezred 4 század huszárt támadott meg, kik eddigelé gyéren mutatkoztak; a huszárok hátráltak, s a dzsidások csakhamar több elrejtett magyar ágyúüteg tüzébe jutottak; a 3-dik lovasosztály mozgó ütegei egy osztrák röppentyü-üteg által támogatva a magyarok tüzelését viszonozták. Az idő 2 óra felé járhatott délután.

A 3-dik lovasosztály mögött, az 5-dik gyalogosztály s e mögött a 4-dik fejtekezék ki, mely utóbb jobbra az 5-dik elé rendeltetett; a 4-dik gyalogosztálytól jobbra a 2-dik lovasosztály.

Nagy Sándor főbb tisztjeivel épen egy banquettenél ült Debrecenben, melyet e város az ő tiszteletére rendezett, midőn az ágyuzás kezdetét vette. Rögtön a harctérre ment. Miután mind jelentékenyebb orosz tömegek tünedeztek elő, a főbb tisztek azon kérelemmel kezdék őt ostromolni, hogy kezdje meg késedelem nélkül a visszavonulást. Azonban Nagy Sándor a mint neki volt hevülve, nem akart rá állani erre. A balszárny tüzéségét az orosz mozgó-ütegek ellen menesztette; az utóbbiak csuffá tétettek, s félre kelle vonulniok a magyarok tüze elől. Most ismét fölkéretett Nagy Sándor, hogy rendelje el a visszavonulást. Hallani sem akart róla. Eközben a legelől érkezett

orosz gyalogosztályok kibontakoztak a 2-dik hadtest lovasságával együtt, s nagyobb számú új ütegek vonattak elő.

A 7-dik és 8-dik gyalogosztályt, mihelyt megérkezett Paskiewitsch balra az 5-dik mellett, a magyarok jobb szárnyával szemben helyezé el. Négy ágyutelep 48 ágyuval előttük ment, a 8-dik gyalogosztálytól balra a muzulmanok ezrede vonult. Az orosz ágyutelep öldöklő tüze 4 óra tájban úgy összeroncsolá a Korponay hadtestét, hogy oda kelle hagynia állását; most Paskiewitsch egy-egy dandárt a 7-dik és 8-dik osztályból rohamra, vagy helyesebben üldözésre indított, s e csapatokkal, melyeket a nevezett osztályok többi része tartalékol követett, ment a muzulmanok ezrede is. A magyar jobb szárny visszavonulása csakhamar futássá fajult, s ezt követé a magyar első hadtest központja és balszárnyának futása is, midőn az orosz gyalogság s a muzulmánok a 3-dik lovas osztálytól követve Debrecenbe érkeztek.

Az üldözésre azonnal kiküldé Paskiewitsch örkiséretét, a 32-dik kozákezredet s a 2-dik lovasosztályt. Az üldözők azonban csakhamar fölhagyák magukat tartóztatni a huszároktól, kik Nagy Sándor visszavonulását bátran, habár csekély számmal fődözik; a legszélsők nem hatoltak tovább 2 mértföldnél Debrecenen túl.

Az orosz üldözés erejét a fáradságon kívül még azon hamis hír is csökkenté, hogy Görgey Nagy-Létáról az utóbbi gyámolítására közelget.

Nagy Sándor vesztesége iszonyu volt; csaknem felét elvesztette hadtestének; a megmaradt töredék többsége délnek menekült, a szováthi és berettyó-ujfalvi országutakon; ezt főleg a gyalogság képezé, míg a kisebb rész, leginkább tüzérek, meg aztán huszárok is, kelet felé Mártonfalvának futamodtak, hol a Görgeyféle zöm huszár őrjárata ismét elfogá őket.

De bármily nagy vala is Nagy Sándor vesztesége: az oroszok és töméntelen lovasságuk oly roppant, legalább hatszor akkora túlerejénél fogva méltán meg lehetett volna kívánni, hogy még nagyobb legyen.

Nagy Sándor hiányzó emberei közül a következő napokban sokan előjöttek, úgy hogy ő most már veszteségét saját had-

teste részéről még csak 53 halottra, 90 sebesültre, 1273 hiányzóra, — s a Korponay hadteste részéről 500 emberre, egészben tehát 1916 emberre tette, kik között 15 tiszt vala. Azonkívül még 250 ló veszett oda.

Az oroszoknak 200 halottjuk és sebesültjük volt, ez utóbbiak közt vala Kuprianoff tábornok, kinek lába szétzuzatott.

Nagy Sándor még 3-adikán délnek fordult legénységével a Berettyó mögé s Mező Keresztesig ment vissza; 4-edikén aztán Nagy-Váradra.

Görgey a 3-adik és 7-edik hadtesttel július 31-edikén Nagy-Kállóra, augusztus 1-jén Nyir-Adonyra s augusztus 2-kán Vámos-Pércsre ment. Nagy-Kállón a rendekházának egy tagjától, ki hozzá érkezett először vevé hírül a legujabb szegedi eseményeket, névszerint az országgyűlés fölösztatását, a pártok helyzetét, s tervezett vagy bekövetkezett kineveztetését is főparancsnokká. Hogy ez valóban bekövetkezett légyen, azt kétségbe kelle vonnia Görgeynek, miután hivatalos értesítést erről még teljességgel nem kapott.

Augusztus 1-jén Szemere és Batthiány Kázmér gróf miniszterek előbb említett küldetésökkel Görgey főhadiszállására érkeztek Nyir-Adonyban. Görgey hajlamának, Szemerét megvetéssel büntetni, teljes mérvben hódolt. 1-jén metagadott a két miniszternek minden összejövetelt azon ürügy alatt, hogy másfél éle igen el van foglalta s azonkívül némileg faragatlanul összeállított táborokara sok mindenféle gúnyának kitevé őket.

Augusztus 2-odikán, míg Nagy Sándor Debrecennél harcol, Görgey főhadiszállása Vámos-Pércsnél van. Nagy Sándor sorsa, melyről ép úgy nem nyert értesítést a csata alatt, mint soká még utána sem, lázas feszültségbe hozta őt. De mindent jól megfontolva mégis legtanácsosabbnak véli szorososan a menetrendhez tartani magát, s következőleg augusztus 3-dikán reggelig Vámos-Pércsen maradni, hogy Nagy Sándornak legalább légyen mire szilárdul támaszkodhatik, s nehogy, ha netalán Nagy Sándor meg lenne verve, még seregének zömét is vereségnek tegye ki egy tulnyomó ellenség részéről.

Miután az ágyu-dörgés Debrecennél elnémúlt, végre találkozása volt Görgeynek Szemerével és Batthiányval. Eleinte,

történetesen-e vagy sem? — hiányzott az utóbbi, s e körülményt fölhasználá Szemere megkérdeni Görgeyt, megkapta-e azon iratot, mely Görgey és Szemere egyesülését Kossuth megbuktatására bevezendő lett volna, s melyre amaz nem válaszolt.

Görgey a gúnyt, melylyel Szemerét üldözé, folytatta volna, ha nem aggasztja épen Nagy Sándor sorsa fölötti bizonytalansága. Megelégedett tehát felelet nélkül azon ellenkérdéssel, hogyan áll a dolog főparancsnokká neveztetésével, melynek ő hírét hallotta. Szemere erre azt válaszolá, hogy igenis volt szó róla, hogy a főparancsnokság Görgeyre ruháztassék, de nem neveztetett ki. Aközben megjelent Batthiány Kázmér gróf, e tárgy félbe lön szakitva, s a küldöttek küldetésök valódi céljára tértek át, midőn Szemere kérdé, hogy mire ment már Görgey az oroszokkali alkudozással? Görgey azt felelé, hogy ezt a kormánynak tudnia kell, mert ő valamennyi alkuról, melynek valami politikai jelentősége lehetendett, tudósítá. Azonkívül még csak az történt, hogy Leiningen julius 28-kán a gesztelyi csata után egy orosz parlamentárt fogadott, hogy az személyesen meggyőződjék a magyarok kezeibe esett orosz sebesültek sorsáról. E katonai udvariasságnak természetesen semmi fontossága sincs.

Ezután Szemere Görgey nézete után kérdezősködött, az oroszok hajlandóságát illetőleg alkudozásba bocsátkozni a magyarokkal.

Görgey azt felelé, hogy ez iránt nincs határozott nézete; de ha meg akarnak győződni arról, ha biztosságot akarnak szerezni az iránt, valjon egyáltalán szabad-e számolniok az oroszokkali alkudozásra, ajánlják föl a legtöbbet, amit ajánlhatnak, szent István koronáját. Ha aztán nem kapnak rá választ, úgy ez eléggé érthető felelet leszen. Akkor tudnivaló, hogy az oroszok nem akarnak alkudozni.

Szemere és Batthiány megigérék egy iratot fogalmazni a Görgey értelmében.

3-adikán viradóra végre hirül hozák Görgeynek az őrszemek, hogy Nagy Sándor Debrecennél megveretett, s visszavonulni kénytelenítettett, Berettyó-Ujfalunak. Erre Görgey derék-

hadával Vámos-Pércsről azonnal elindult, s egy huzamban onnan Nagy-Létán át Kis-Márjára ment, a Berettyó mellett.

Itt hasonlóan megállapodni szándékozott, mint előbb a Sajónál és Hernádnál. De midőn a Berettyó vonalt saját szemével látta, azt találá, hogy az épen nem képez valódi akadályt, kivált most, a száraz évszakban. Azonkívül hirül jött, hogy Nagy Sándor e nap már a Berettyó vonal mögé Mező-Keresztesre visszatért, s hogy különben e hadtest harc-képességére keveset számolhatni, nevezetesen mivel tüzérségének legnagyobb részét még csak most hozták elő a huszár csapatosztályok, melyek nagyobb oldal véd csapat hiányában a Vámos-Pércsről Kis-Márjára való vonulást jobb felől (nyugatra) fedezték.

Azon aggodalmában, hony az oroszok Nagy-Váradnál eléje kerülhetnének, Nagy Sándortól legkevésbé sem gátoltatva meg ebben, — Görgey még az augusztus 3-dika és 4-dike közti éjjel Biharra viszi derékhadát. De miután itt megtudja, hogy az oroszok üldözése épen nem tulságosan gyors és erős, 4-két Bihar alatt tölti csak 5-dikén vonulandó Nagy-Váradra.

Augusztus 4-dikén Miloradowitsch hadnagy jött Biharra mint parlamentär; pénzt kelle kézhez juttatnia a fogoly orosz tiszteknek, s egyszersmind Görgeynek vissza adni a pisztolyokat, melyeket ez Sasz tábornoknak és Chruleff ezredesnek ajándékozott, miután Paskiewitsch illetlennek találta, hogy orosz tábornokok szövetségeseik elleneitől ajándékot elfogadjanak. De minthogy, most Görgey is visszaakará adni az ajándékokat, melyeket ő maga Sasztól és Chrulefftől kapott, Miloradówitsch nem fogadá el, s késznek nyilatkozott saját felelősségére, a pisztolyokat, eredetileg Görgey ajándokait, Sasz és Chruleff számára magával vinni.

5-kén regel Miloradowitsch Nagy-Váradra vezetett, hol az orosz tiszték épen valának. Miután ott ügyét elvégezte, magával vivé egyszersmind Paskiewitsch számára az iratot, melyet az alatt Szemere és Batthiány elkészitettek. A fogalmazványt előbb megmutaták Görgeynek. Ennek nem volt az nagyon inyére, ugy találta, hogy jobb lenne elhagyni a vádakát Ausztria ellen, miután azok mit sem használnak — és hogy az oroszok meg-

hívása a magyar kormánypálca átvételére, igen el van rejtve. Ő azt helyezte kilátásba, hogy alkalmasint semmi válasz sem fog rá érkezni.

Görgey visszavonulása Aradra, s a saaghi csata.

Midőn Görgey 5-dikén Nagy-Váradra ért, már ott találta Nagy Sándort. Még az nap tudósítások és parancsok érkeztek Aulich hadügyministertől: Dembinsky föladta a Tisza job partját, s a bal védelmére szoritkozik. Görgey tehát lehetőleg siettesse Aradra menetelét, s tegyen jelentést, mikorra vél oda érhetni.

Erre Görgey Nagy Sándornak — kire nagyszerű anyagi és erkölcsi veszteségei miatt a sereg biztosítását többé nem bízhatja, 1-ső hadtestét már augusztus 5-dikén utnak indítá Nagy-Váradról; ennek 10-edikén kell vala Aradra érkeznie.

A 3-adik és 7-edik hadtest 6-odikán ment utánok Nagy-Váradról.

Nagy Sándor augusztus 6-odikán Nagy-Szalontára ért, Görgey, ki Nagy-Váradon sebesült, beteg, s fogoly osztrákokat is hagyott, — ugyan az nap Gyapjura. Itt Szemere és Batthiány őt új értekezletre szólították föl. Hogy Paskiewitschtől még nem érkezett válasz, részint abból magyarázták, hogy az irást egy alárendelt orosz tiszttel küldötték el, részint abból, hogy Görgeynek mégis csak igazának kell lennie, ha azt véli, hogy az irat nem elég világosan van fogalmazva.

Most hát új levelet fogalmaztak, mely valamivel világosabb, de még mindig nem vala eléggé világos, s fölszólíták Görgeit, hogy ajánljon nekik valakit, a ki rangjánál és születésénél fogva kitünvén, hozzáillő kísérettel inkább mint követ hogysen mint parlamentär Paskiewitshez menjen, a levelet hozzá elvinni s egyszermind szóbeli alkudozásokat kezdeni.

Görgey Szemerét magát ajánlá. De ez azt vélé, hogy rá nézve az orosz táborban való tartózkodás nem leend nagyon biztos, s némi keresgélés után Pöltenberg tábornok, ki a francia nyelvet birta vala, találtaték alkalmasnak az irat

elszállítására. Ez egy melléje e célra alakított kar kíséretében augusztus 7-edikén reggel Gyapjuról elment az orosz előőrshöz. Küldetése eredményét később tudandjuk meg.

7-edikén Nagy Sándor Nagy-Zeréndre nyomult a Körös mellett, Görgey Nagy-Szalontára. Itt új tudósítást kapott Aulich-tól, hogy Dembinsky a bal Tisza-partot is föladta a szőregi ágyúzás következtében, s oda utasított, hogy vonuljon vissza Aradra; Görgey intézkedjék, hogy legalább egy része csapatainak már 9-edikén Aradra érhessen.

Erre Görgey elrendelte, hogy Nagy Sándor 8-adikán Simándra, 9-edikén pedig Aradra menjen, a sereg zöme napról napra követendő őt, tehát 10-edikén érkezendék meg Aradra.

Nagy Sándor 9-edikén valóban érkezett Nagy-Buszákra s itt nyugatnak fordulva, állást kellett foglalnia Sartori azon dandára ellen az osztrák 1-ső hadtestből, mely ugyanaznap Pécskára érkezett. Már Schlick megérkezte Makóra augusztus 4-edikén s egyidejűleg kis osztályok előmozdítása a Maros jobb partján fölfelé, a legnagyobb rémulésbe ejtő Aradot, teljesen pedig aztán a Sartori dandárának küldetése, mely legalább 12,000 emberre becsültetett. Megjelenésére a szerelvények, melyek a magyar kormányt kíséreni szokták — Radnára, Lugosra és Fasesre szállítottak, sőt még egyes kormány-tagok is elhagyák állomásikat; egyelőre csak a Querlonde tartalék-osztályát állíthatták a Sartori — hadtestnek vélt — dandára ellenébe, mely nagyrészt iskolázatlan s rosszul föl szerelt ujoncokból állt.

Görgey maga már 9-edikén Aradrajött Szemere és Batthány Kázmér kíséretében. Ezek Görgey jelenlétében jelentést tőnek küldetésök negatív eredményéről. Görgey ez alkalommal ismétlé nézetét, miszerint az oroszok irányában nem fejezték ki magukat elég világosan, amint ő maga állítja, s amint tökéletesen hihető is, ha-nem igen válik is nagy becsületére a magyar ideiglenes kormány általános pelengérré állítása

Kossuth Görgey nézetéhez csatlakozott, azonnal egy kormány-rendeletet eszközölt, mely által Magyarország koronája himezés nélkül a Romanow háznak ajánltaték, s emberről

ről is gondoskodott, ki e tudósítást Paskiewitsch főhadi-szállására vigye.

Alig érkezett Görgey Aradra, midőn megtudá, hogy Dembinsky nem Aradra, hanem Temesvárra tért vissza. Ez reményét az osztrákok ellenében netán még várható siker iránt azonnal tetemesen lehangoló, de mindamellett elrendelte, hogy augusztus 10-edikén reggel Nagy Sándor azonnal Temesvár felé induljon, az nap még Vingát, 11-edikén Temesvárt elérje, a többi két hadtest egy napi járőföld távolyban követendék őt, tehát auguszt 12-edikén érkezendének Temesvár alá. Temesvár ágyúzásának kimeneteléről, mint már innen is kitetszik, 9-dikén estve még mitsem tudtak Aradon.

Nagy Sándor augusztus 10-edikén hajnalban átkelt a Maroson Vingának tartva. Saagnál az ellenségre bukkant.

A Schlick hadteste találkozott vele.

Schlick már 8-adikán estve egy előőrst küldött 6 dandárból és 6 ágyúból Liechtenstein Frigyes herczeg alatt Perjamosról Majlátfalvára. Ez csak 10-edikén viradóra érte el az aradi országotat, s itt még egy Temesvárról menekülő szekérsorra akadt, melyet szétugratott. Roszul fölsszerelést tartalék-hadak Asbóth alatt, melyek Féregyházánál és Fűskutnál állottak, a legnagyobb zavarban futának vissza, s Lippán át Gyorokra és Kuvinra menekedtek.

Az összeköttetést Liechtenstein és Sartori között egy 2 század és 4 ágyúból álló csapat osztály tartá fön, melynek augusztus 10-edikén Fönlakon és Uj-Bodrogon (Hodoson) át a Maros bal partján fölfelé kell vala nyomulnia.

A Schlick derékhada, Reichach és Schneider dandárai, 9 edikén késő éjjel jött Vingára; 10-edikén 11 órakor dél-előtt onnan Arad bekerítésére indult a bal parton; az előőrsöt magához voná.

Délben egy újon alakított előőrs Saagnál Nagy Sándor előcsapataira bukkant, melyek néhány ágyúlövés által vissza vonulni kénytelenítették a Saagh és Arad közti halmokra.

Schlick erre a őzponton egy 12 fontos üteget fejt ki, egy 6 fontos üteget s egy röppentyű üteget Nagy Sándor állásának bal szárnya ellenében; a Reichach dandára a mögött foglal

helyet jobb felől lovasosztályok által fődözve, melyek Ibédig portyáznak.

Rövid tüzelés után Reischachnak, kinek tartalékát a Schneider dandára képezi, rohamhoz kell fognia, 1 század 2 ágyúval Alberti alezredes alatt egyidejűleg a magyarok jobb szárnyára s háta mögé nyomul. Ezek minthogy fáradtak s demoralizáltak valának a hosszas menetek következtében, csak gyöngén állanak ellent, s csakhamar Kis-Szent-Miklósrá és Aradra vonultak vissza. Schlick utánok ment, s a szürkületnél a hely színéig nyomult, hol a Boxberg csapatosztályához csatlakozék. Másnap aztán a Sartori dandárát is magához voná a Maros jobb partjáról a balra.

Az osztrákok vesztesége a saaghi csatában csak egy halottat s 14 sebesültet tön; de a magyaroké is fölötte jelentéktelen volt.

Igy most Görgey Aradnál szemben állt az osztrákokkal; Bem seregéről semmi bizonyosat nem tud, éjszakeről az oroszok jönnek utána. Lássuk mennyire közeledtek hozzá.

A világosi fegyverletétel.

Midőn Paskiewitsch Debrecenbe ért, ismét megjelent a régi törzs-ellenség, az eleség-hiány; még csak két napra volt eleség a csapatok számára, Debrecen vidéke és maga Debrecen városa ki volt fosztva annyira, hogy Paskiewitsch kénytelen volt a városból behajtott készletek egy részét ismét kiosztatni a legszegényebb lakosok között. Az osztrákok nem szolgáltatnak eleséget. Paskiewitsch hát intézkedéseket tön az iránt, hogy az orosz készleteket Bártfáról, Eperjesről, Kassáról s egyéb mögötte fekvő raktárakból magához vonja.

Mindez több napi késedelemre szolgáltatott okot, s akkor is csak egy része a csapatoknak mozdítatott elő. Augusztus 6-odikán Paskiewitsch katonáival szabad ég alatt egy „tedeumot“ énekeltetett, s rá a székesegyházban, melyben april 14-edikén a Habsburg dynastialása detronizál kikiáltatott, „a nemzet-bünének megengeszteléseül“ imát mondatott Ferencz József császárért.

Ugyanaz nap 2 portyázó-csapat állíttatott föl két-két század kozákból, az egyik Chruleff ezredes alatt Derecskén jobbra, a másik Melnikoff ezredes alatt Nagy-Létán, balra. Ezeknek összeköttetésben kelle maradni egymással, a Berettyó mellett portyázandók, s Görgey mozdulatairól hirt hozandók.

Tscheodajeff julius 31-edikén Körö mre jutott, s csapatokat küldött Szikszóra és Edelénybe, az összeköttetést Grabbével fölkeresni; augusztus 1-jén Körö mön vesztegelt 2-odikán aztán elment Szerencsre, s 3-adikán Tarcalra, ahol Sacken parancsnoksága alá lépett. 4-edikén aztán parancsot kapott, hogy 2^{1/2} zászlóalj s 4 ágyút Tokajban, Tállyán, Hidas-Némethin és Miskolcon hagyva, ellenben Sacken hadtestéből 6 zászlóaljjal megerősödvé Debrecenbe vonuljon, míg Sacken a Tiszánál, s a Tiszától éjszakra hagyott összes csapatok vezényletét megtartá.

Miután a sereg összeköttetése Tokajon át teljesen biztosítva volt, a csegei hidat le kelle szakítani Kannabich tábornoknak, s csapatosztályával szintén Debrecenbe mennie, hová a sereg szekérvára is odavonatott.

7-edikén reggel azon hir érkezett Debrecenbe, hogy Görgey Nagy-Váradot elhagyta, s Aradra vonult, nyilván azon szándékkal hogy ott Dembinskyvel egyesüljön, s aztán az osztrákokra üssön.

Ez esetre tehát „segédkezet nyújtandó az osztrákoknak“ Paskiewitsch először is egy erős hadosztályt alkotott Rüdiger alatt. Ez a kozákokból, s a 2-odik és 3-adik hadtest lovasságából állíttatott össze, a Miklós nagy-herceg-dzsidás, s a hannóverakirály-huszár-ezred kizárásával; — aztán meg a 3-adik hadtest gyalogságából.

Rüdigernek először lovassága zömét sebes menetben Gyapjuig kell vala előre mozdítania, s onnan a Fekete-Körös szemmel tartása végett Nagy-Szalontára egy előcsapatot küldenie; a 3-adik hadtest gyalogságát Rüdigernek közönséges menetben kell vala utánok menesztenie. Chruleff ezredes osztálycsapatát magához kell vala vonnia, míg a Melnikoff csapatosztályának most a Körösön föl Kolozsvár felé az összeköttetést Lüdersszel Erdélyben, fölkeresni — tétetett föladatává.

Igen világos, hogy Görgey meneteinek gyorsasága mellett az oroszok ez intézkedései csak igen kevésbé voltak alkalmasak az osztrákoknak valamit használni. Nekik csak maguknak kelle magukon segíteniök.

Augustus 7-kén délután 3 órakor Rüdiger elhagyá Debrecent, előcsapata elérte Berettyó Ujfalut, lovasságának zöme Derecskére ment.

Augustus 8-kán az előcsapat Nagy-Váradra ment, a lovasság zöme Borsra, s Chruleff Berettyó Ujfalu jobb oldalának fődözésére Bereg-Böszörménybe vonult. Rüdiger főhadiszállását Artádon üté föl. Itt jelent meg $\frac{3}{4}$ 11-re Pöltenberg ismeretes megbizásával. Rüdiger azonnal értesíté róla Paskiewitschet.

Paskiewitsch vonakodott a parlamentárt elfogadni, s Rüdiger-t oda utasítá, hogy azt felelje Görgeynek, miszerint az orosz sereg rendeltetése csupán harcolni; ha Görgey törvényes uralkodója előtti meghódolása iránt akar alkudozni, forduljon Haynauhoz, ki alkalmasint el lesz látva a szükséges fölhatalmazással.

Rüdigernek egy, Görgeyhez intézett e tartalmu iratával, Pöltengerg 9-kén elhagyá Artándot, Aradra menendő. Szemere és Batthiány Kázmér nem is fogadtatott el. — Beszédközben Pöltenberg Rüdiger főhadiszállásán már nyilvánítá, hogy Görgey föltétlen fegyverletételre egészen hajlandó, de ezt csak az oroszok előtt teendi, és soha sem az osztrákok előtt.

Augustus 9 én Rüdiger előcsapata, a 15-dik és 46-dik kozák-ezred Madarászra, Nagy-Szalonta mellett, az Albert-dzsidás ezred jobbra Mező-Gyanra mozdittatott, a lovasság zöme Nagy-Váradon maradt, s a 3-dik hadtest gyalogsága Mező-Keresztesre ért. Debrecentől Nagy-Váradig Rüdiger 60,000 adag kenyeret hajtott be, s magában Nagy-Váradon 120,000 adagot rendelt. A 200 osztrák fogolyból, kiket itt találtak, egy csapatosztály alakítottott a jelentéktelen citadella megszállására.

Augustus 10-kén Rüdiger a kozákokat Kis-Jenőig mozdította; a többi előcsapatbeli lovasságot Nagy Zeréndig a Fekete-Körös mellett; a lovasság többi részét Nagy-Szalontára, a 3-dik hadtest gyalogsága pedig Nagy-Váradra jött.

Augustus 11 kén a kozákok Simándig, az előcsapat-lovas-

ság többi része Kis-Jenőig, a lovasság zöme Nagy-Zeréndre, s a 3-dik hadtest gyalogsága Nagy-Szalontára ment. Ez utóbbinak 3 zászlóalját 8 ágyuval Nagy-Váradon kelle hagynia Kännabich tábornok alatt.

Rüdiger távozta után augustus 8-dikán Paskievitsch egy új előesapatot alkotott Bebutoff herceg alatt a Debrecennél maradt csapatok számára. Bebutoff a muzulmán lovas ezredet, a Miklós n. herceg dzsidás ezredet s 4 ágyut kapott s Kis-Péresre kelle vonulnia.

Debrecennél egyelőre a 4-dik, 5-dik és 12-dik gyalogososztály, ez utóbbi a 4-dik lovasosztály beléje osztott két ezredével, a hannover király huszárezred, s a 2-dik vadász zászlóalj maradt, melyhez aztán Tscheodajeff tábornok csapatosztályának kelle csatlakoznia Tokaj felől.

Csak augustus 9-kén tudta meg Paskiewitsch, hogy az osztrákok már Makónál állanak. E hír tehát 4-kéről való volt, a miből kitűnik, mily tág összeköttetésben voltak egymással a szövetségesek. Ezen igen új hirre Rüdiger oda utasított, hogy lovasságát a Fekete-Kőrösnél, gyalogságát pedig Nagy-Szalontánál állítsa meg, s várja be a magyarok további lépéseit. Tovább Aradnak csak akkor kelle Rüdigernek mennie, ha bizonyosan megtudandá, hogy Görgey magát megmentendő Aradot elhagyja, vagy ha Haynautól fölszólíttatnék, s ez maga szintén Aradra menend. Ha Görgey támadólag talál az osztrákok ellen menni Aradról, Rüdigernek tüntetnie kelle e hely ellen, e dologban azonban igen ovatosan eljárnia, s jól megfontolnia, hogy további segélyre a közvetlenül alája rendelt csapatokon kívül csak több nap mulva számolhat.

E további segélyezéssel akkép állt a dolog, hogy augustus 11-kén 2 hadoszlop, az egyik a 12-dik gyalogososztályból s az a mellé rendelt lovas-ezredekben Buschen altábornagy alatt, a másik pedig az 5-dik gyalogososztályból s a 2-dik vadász zászlóaljból alkotva, indított Debrecenből Nagy-Váradnak, mely utóbbi helyre augustus 13-dikán voltak megékezendők.

Ha Haynau Szeged és Makó felől a Marostól messze eltávozni talál, s netalán Temesvárra menni tevé hozzá, Paskiewitsch a Rüdigerhez intézett parancsában, ez utóbbi, különös

engendély nélkül, netalán Haynau puszta fölhívására ne bocsátkozzék valami magános merényletbe Arad ellen.

Adatainkból az oroszok, azaz a Rüdiger csapatosztálya utóbbi mozdulatairól kitűnik, hogy azok Görgeyt egyáltalán nem tudták zavarba hozni. Mi tehát augusztus 11-ig kísértük az oroszokat, azon napig, midőn már Görgey, meglehetősen Dembinskivel vagy Bemmel egyesülve, támadólag léphetett föl Haynau ellen; menjünk most Aradra, elbeszélni azon csodás eseményeket, melyek itt a 10. dikei és 11. dikei két napon végbe mennek.

Még egész világosan emlékszünk, hogy Rüdigernek legmesszebb mozdított hadosztálya, a kozákok, augusztus 11-kén még 4 mérföldnyire állnak Aradtól északra, s hogy a 3. dikei hadtest gyalogsága e nap még Nagy-Szalontánál van, tehát, eltekintve Paskiewitsch korlátozó parancsától, nehezen érhet augusztus 14. dike estéje előtt Arad vidékére, míg a további segélyhadak, melyek csak 13-án érnek N.-Váradra, mintegy 18-kán érkezhetnek Aradra. Mi minden nem lett volna tehát lehetséges a magyarok részéről, az öreg Dembinski fejletlen visszavonulási maniózája nélkül!

Midőn augusztus 10-kén a 7. dikei magyar hadtest Arad vidékére érkezett, a Querlonde osztályával megerősítve, Pészak s a Sartori dandára felé állítottatott föl, a 3. dikei hadtest a 7. dikei mögött táborozott.

Augusztus 10. dikei délután Görgey Aradon első tudósítást vőn Nagy Sándortól, délről keltezve, miszerint ő Saághnál az ellenségre bukkant, s a foglyoktól megtudta, hogy 9-én Temesvárnál csata volt az osztrákok és magyarok között, melyben az utóbbiak visszavonulni kényszerültek; egyszersmind utasítások után is tudakozódott Nagy Sándor. — Görgey azt válaszolá, hogy fogadja el a csatát határozottan, s szükségesetén menjen vissza Aradra, amik tulajdonkép maguktól értetődtek. De csakhamar új jelentés érkezett Nagy Sándortól, hogy az ellenség tulerővel közelg; e tulerő, mellesleg legyen megjegyezve, dacára a Schlick hadteste gyöngeségének, még mindig főnállt, ha nem is vala jelentékeny. Nagy Sándor újra utasításokat kért.

Most Görgey elhatározá, hogy maga fog a csatatéren meg

jelenni: Már az ó-aradi uton a Maros jobb partján hirül vevé, hogy Nagy Sándor teljes visszavonulóban van. Majd pedig miniszteri értekezletre hivatott Kossuth által; Nagy Sándornak tehát csak azon utasítást üzente, hogy legalább Uj Aradon tartsa fel magát szilárdul.

A miniszteri értekezletet azon jelentéssel kezdé Kossuth, hogy a magyar sereg 9-kén Temesvárnál nagyszerű győzelmet vivott ki. Az ügy ugyan már igen ingó alapon állott ekkor, de Bem megjelenése, ki a főparancsnokságot átvette, a dolognak azonnal más fordulatot adott; a csata vég kimeneteléről ugyan hírek még nem érkeztek, de a győzelmen nincs mit kételkedni. Azonban Görgey mégis kételkedett. Nagy Sándor jelentéseinek, egy osztrák hadtest merész előnyomulásáról Vingán át Arad felé, mindenesetre kétséget kelle támasztaniok a magyarok győzelme iránt. Mindazáltal Görgey előre mozdítani ígérkezett augusztus 11-kén a 7-dik és 3-dik hadtestet a Maros bal partjára. Csak azt kérdé, hogyan van, hogy Bem egyszerre Temesvárnál parancsnokolt. E fölött hosszas tárgyalás keletkezett.

Magából a dologból kitünt, hogy Kossuthnak egy rendelete által, melyet Aulich hadügyminister ellenjegyzett, Bem valóban a magyar csapatok főparancsnokává neveztetett ki. Több miniszter e kinevezésről legkevésbbé sem volt értesítve, sőt Csányi azon nézetet is nyilvánítá, miszerint Kossuth, a hadügyminister ellenjegyzése dacára épen nem volt följogositva, a főparancsnokságot Bemre ruházni, miután már egyszer az országgyűlés szándékát nyilvánítá, hogy a főparancsnokság Görgeynek adassék át. Amit mindnyájan éreztek, hogy t. i. Bem kinevezése csak a Görgeyféle politika irányábani bizalmatlanság jele, végre egyenesen kimondá Vukovich igazságügyi-miniszter. A főparancsnokság kérdése, véle, még mindig függőben van, az még mindig átadatik Görgeynek, csak egyszer őszintén és ke- reken nyilatkozzék állásáról a kormányhoz, s szándékairól ennek ellenében.

Ámbár a kormány bizalmatlansága Görgey szándékai iránt legkevésbbé sem volt alaptalan, mi több, ámbár már rég óta tudnia kelle, hogy Görgey határozott ellensége, mindaz-

által csakugyan nehéz volt e bizalmatlanságot Görgey egyszerű nyilatkozata által elhárítani.

Ő azt válaszolá, hogy állítsa őt a kormány haditörvényszék elé, ha szükségesnek találja, haszontalan gyanúsításokra nem fog válaszolni, s miután a főparancsnok választása forog szőnyegen, minél az ő személye is tekintetbe jöhet, jobbnak látja elhagyni az ülést.

Ezzel a várból főhadiszállására, Ó-Aradra ment át, az intézkedéseket Schlick megtámadására augusztus 11-én — kiadni.

Késő este Kossuth őt még egy értekezletre kérte, négy szem közt, magához a várba. Miután Kossuth néhány pillantást vetett a multba, s a mellett azt is megjegyezte, mily sokat ártott Görgey kétszínűsége ő irányában a magyar ügynek, azt kérdé, hogyan venné Görgey, ha Bem a főparancsnokságot megnyerné, vagy a mint helyesebben lett volna mondva, megtartaná. Görgey azt felelé, hogy nem magyarnak semmi esetre sem szabad, kivált a nemzeti ügy ily nehéz állapotában a főparancsnokságot elnyernie. — No's kérdé tovább Kossuth: ha Görgey maga nyerné el a főparancsnokságot, mit tenne azon esetben, ha Dembinski vagy Bem győzelme Temesvárnál valósulna? Akkor, mondá Görgey, megtámadná s üldözőbe venné az osztrákokat. S azon esetben, ha 9 kén Haynau győz? hát akkor? Akkor viszonzá Görgey, letenném a fegyvert.

Én meg főbe lőném magamat! szólta Kossuth.

Görgey őt erről lebeszélni igyekvék, mint maga mondja, nem mintha sokat törődött volna Kossuth életével, hanem hogy Kossuth 1849. april 14-kei politikai tanát, ha nem is szóval, de mégis az által visszavonja, hogy nem kezeskedik érte életével.

10-dikén éjjel előtt Görgey ismét visszatért főhadiszállására. Néhány óra mulva még viradat előtt, Kossuthtól Guyonnak egy levelét vevé, melyben ez jelenti, hogy 9-dike óta Bem had nem létezik, hogy az föloszlottnak tekinthető.

Mármost, vélé Görgey, további ellenállásnak csak személyes s nem többé nemzeti érdekek, s még csak keresztülvágni magát semleges földre, nem pedig valami előnyt kivíni Magyarországra számára — lehetnek célja, s a fegyvert letenni elhatározta.

Görgey nézete szerint Kossuthnak is e véleményben kellett lennie. Miért küldte volna különben Guyon levelét? Ha ezt nem teszi, 11-kén Görgey Schlick ellen megy.

Avagy miért nem fogatta el őt Kossuth az éjjeli beszélgetés után, melyben fegyverletételi szándékát nyilvánította? Görgey egyedül volt a várban, az őrség oly egyénekből állt, kik őt nevérol is csak alig ismerték, s a vár parancsnok Damjanich volt, ki mióta Görgey ujat huzott a kormánynyal junius végével s julius elején, az ő elleneinek táborába ment át.

A fegyverletételre elhatározva magát csapataival, az ország ekkori főhaderejével, még sem akará Görgey, hogy e lépése csak színét is viselje a honárulásnak; azért azon fölszólítást intézte Kossuthhoz, hogy köszönjön le, s ruházza rá az államban a főhatalmat.

Erre feleletül egy iratot nyert Kossuthtól, melyben ez őt főlhatalmazá békét kötni, de csak az oroszokkal, egyszersmind ráruházván a főparancsnokságot az összes magyar csapatok fölött.

Ezzel nem elégedett meg Görgey, hanem azonnal Csányi hoz ment, véle a dolog iránt értekezendő. Csányi megigéré, hogy Kossuthot ráveendi a lemondásra, s ezt valóban meg is tette. 11-kén délben bekövetkezett Kossuth s az egész ideiglenes kormány lemondása, a főhatalom Görgeyre ruháztatván át.

Görgey azonnal kiáltványt bocsátott ki Magyarországnak polgáraihoz, melyben megigéré, hogy mindent megkísérlend, amit a sulyos helyzetben csak lehet, s inté a polgárokat, hogy csendesesen és békésen viseljék magokat, minthogy csak így kezkeskedhetni személyök és vagyonuk biztonságáról.

Délután Kossuth elhagyá Aradot, Lugosra szándékozván; a trón-jelvényeket, melyeket Görgey szükségeseknek vélt, hogy egyáltalán még alkudozni lehessen, magával vitte. Csak este 8 órakor, így volt kicsinálva, vegye át Görgey tényleg a főhatalmat.

Alig utazott el Kossuth; midőn Pöltenberg Rüdiger tudva levő válaszával visszatért.

Erre Görgey levelet irt Rüdigernek, melyben közli ezzel, hogy Magyarország eddigi ideiglenes kormánya leköszönvén

átvette a főhatalmat, s el van határozva, föltétlenül letenni a fegyvert, de csak orosz csapatok előtt; hogysen osztrák csapatok előtt letenné, inkább egész erejét kockára teszi egy kétségbeesett csatában. Továbbá jelenté, hogy 12-kén Világosra, 13-kán Boros-Jenőre s 14-dikén Beélre, tehát Nagy-Várad irányában vonuland, hogy Rüdiger közéje s az osztrákok közé férközhessék. Végül az orosz cár nagylelkűsége és igazságszeretetét hívta föl, a magyar nemzet részére egyáltalán, s különösen az előbb osztrák szolgálatban állt tiszték részére. Saját személye érdekében mitsem kívánt, azt fölládozta.

Görgey most haditanácsba gyűjté az épen el nem foglalt tábornokokat és főbb tiszteket mind, akik Aradon valának. Ezzel először is Rüdigernek Pöltenberg által Aradról hozott iratát közölte. Aztán különösen arra figyelmezteté, hogy az orosz cár nagylelkűségére való hivatkozásból épen semmit sem várhatni, még csak azt sem remélhetni, hogy a fegyverletétel által valaki az osztrák haditörvényszéknek átadatasát kikerülhetné. — Aztán eléje terjeszté a haditanácsnak levele fogalmazványát Rüdigerhez, s fölhivá azt, hogy tanácskozzék fölötte. Ha a haditanács a föltétlen fegyverletételbe az oroszok előtt nem egyeznék bele, hozzon más positiv határozatot, s Görgey előre kötelezi magát, annak kivitelére. Erre elhagyá a tanácsstermet. Rövid idő múlva tudtára adatott, hogy a haditanács beleegyezik a föltétlen fegyverletételbe, s az irat elküldését Rüdigerhez helybenhagyja.

8 órakor este, midőn Görgey amint előbb kicsinálva volt, a legfőbb hatalmat csakugyan átvette, ez irattal 3 parlamentär elment Rüdiger főhadiszállására.

Azután Görgey még hosszas értekezletet tartott Csányival, melyben különféle a fegyverletételen kívül lehetséges kibuvó rések vétettek fontolóra, végre Csányinak is be kelle látnia, hogy nincs egyéb hátra.

Már 11-kén napkelte előtt, közvetlenül azután, hogy Guyonnak Kossuth által hozzá küldött iratát olvasá, a Maros jobb partjára vonta az 1-ső hadtestet, mely még a bal parton állt, s a 7-dik hadtestet, mely már oda előre volt mozdítva. — A 3-dik és 7-dik hadtest erre állást foglalt a simándi és pécskai

utakon, Ó-Aradtól éjszaknyugatra, az oroszok netaláni támadása esetére, míg az 1ső hadtestnek a Maros jobb partját kelle az osztrákok ellen védelmeznie.

Még a 11 edike és 12-edike közötti éjjel megindult azután Görgey hadával Aradról, s 12-edikén reggel Világos alá ért. A csapatok előtt a fegyver-letétel szándéka szigorú titokban tartatott. Mert hát mégis attól tartott Görgey, hogy e hir által csapatait demoralizálni találja, s mindenkép szorosán össze akará őket tartani, hogy az osztrákoknak ellenállhasson, ha ezek közbe lépni fognának.

Rüdiger Paskiewitschnek előbb említett korlátozó parancsai ellen kifogásokattön, s engedélyt nyert tovább hatolni Arad felé, azonban ismételt fölszólítás mellett az elővigyázatra.

Augusztus 12-edikén Rüdiger kozákjait Uj-Szent-Annára mozdítá, 3 mérföldnyire éjszak-keletnek Aradtól, s másfél mérföldnyire éjszak-nyugatnak Világostól, az előcsapat többi részét Simándra, a lovasság zömét Kis Jenőre s a gyalogság zömét Nagy-Zeréndre.

Főhadiszállását Kis-Jenőn ütötte föl. Itt 12-edikén reggel megérkeztek a magyar parlamentárek, Görgey levelével. Az ebben foglalt ajánlat oly csábítónak tünt föl Rüdiger előtt, hogy azonnal szószólólag értesíté róla Paskiewitschet, s ez, ámbár a magyarokat előbb az osztrák főtábornokhoz utasítá, „további vérontás kikerülése tekintetéből“ — teljes engedélyt adott mindent megtenni, amit alkalmasnak vél az ügy befejezésére.

Még mielőtt Paskiewitsch engedélye megérkezett, egy csapat osztályt mozdítottatott Rüdiger az uj-szent annai kozákokból Világosnak, s egy parlamentárt küldött oda előleges értekezés végett. Miután Paskiewitsch engedélye megérkezett, tábor-karnagyát, Froloff tábornokot, az egyes pontok meghatározása végett Világosra küldötte.

Midőn augusztus 12-edikén délután a kozákok csapatosztálya Uj-Szent-Annáról Világoshoz közeledett, az egész magyar tábor fölriadt. Görgey azon egyszerű parancsot adá ki, hogy tartózkodjanak minden ellenségeskedéstől. Erre a fegyver-letétel szándéka közhírré lön.

Megfoghatólag nyugtalanságot s izgalmat terjesztett ez a táborban. Görgeynek jelenték, hogy zendülés ütött ki. Ő megjelent a táborban, s itt a dolgok állását nem oly rosznak találá, mint ahogy eléje adták, s kérelmek által, melyekben ajánlá a rend föntartását a végső percig, rövid idő alatt, lecsöndesíté a csapatokat.

Ez alkalommal szóba jött az is, hogy néhány tiszt jobbnak látta volna az osztrákoknak mint az oroszoknak adni meg magukat. Görgey szabadságukra bizá a sereget elhagyni s a legközelebbi osztrák előőrsnél jelenkezni; de jobbnak látták a seregnél maradni.

Szétugrasztottak a Bem hadából, s előkelők a polgári rendből is sokan jelentek meg még augusztus 12-edike folytán Világoson; nem mindnyájan azért jöttek, hogy Magyarország mostani főhadával bármi sorsban osztozzanak. Nem keveset azon hírek csábítottak oda, melyek julius végétől folyton ismételve keringtek, miszerint Görgey előnyös békét kötött az oroszokkal.

Görgey, ki nem ámitgatá magát arra nézve, ami a seregnek legalább kiváló egyéniségeire várhatott — kötefességének tartá, legalább azon tábornokokat és tábornkari — tiszteket, kik nem született magyarok voltak, a menekvésre fölszólítani. Ezek hallani sem akartak róla.

S ugyanazon módon, mint Görgey a katonasággal, beszélt Csányi a polgári rendbeli személyekkel. Azon aggodalomban, hogy nem mindnyájan lennének képesek brutális fickók csufolódása és gúnya között gyalázatos halálnak mindvégig megtöretlenül szemébe tekinteni, s így a magyar névre gyalázatot hozhatnának, Csányi is sokaknak tanácslá a menekülést; de épen mivel az indokokat, melyek őt ily tanácsra bírák, nem tudta egészen elfátyolozni, csak itt-ott volt foganata.

A csapatok között, melyek a világosi táborba jöttek, több száz csaknem fegyvertelen ujonc is találkozá, kik a Maros jobb partján állottak, a nélkül hogy Görgey róluk csak legkevesebbet is tudott volna. Midőn augusztus 12-edikén hire járt, hogy Ó-Arad immár az osztrákok kezében van, ők Radnán és Lippán keresztü délnek akartak kitérni, hogy ha lehet Bem

hadával egyesüljenek. E szándékukban meg lönek akadályozva. A körülményeket, melyek között ez történt, itt bővebben kell érintenünk, miután csodálatos föltevésekre szolgáltatnak okot, az osztrákok részén.

A saághi csata után Schlick Haynaunak egy korábbi rendelethez képest, egy csapatosztályt küldött 2 zászlóaljból, néhány lovasszázadból s egy ágyúütegből Hoviger ezredes alatt Lippára. Schlick maga Görgey tovamonulta után 12-edikén megszállta Ó- és Uj-Arad városát s Uj-Arad alatt hidat veretett a Maroson; aztán a helyet mind-két parton bekeríté, ami 15-ödikéig hajtott végre. Hoviger 12-edikén délben egy órakor elérte Lippát, s az alatt azon ujonc csapatosztályra bukkant, mely épen a Maros bal partjára készült átkelni. Egy jelentéktelen csetepatéban Hoviger 200-at fogott el; a csapatosztály többi része visszahúzódott a Maros jobb partjára, s leszakasztá a hidat, mire aztán Görgey Világosra menetének hírére szinte odaindult s megérkezett.

Ez eseményt akkép magyarázták maguknak az osztrákok, mintha Görgey a Maros balpartjára való áttörésében Aradnál Schlick által meggátoltatván, összes hadával még egyszer megkísérlette volna e partot Lippánál Lugos irányában Bemmel való egyesülhetése végett elérni, csak Haynau elővigyázata és egyes hadműveletei által gátoltatott meg ebben, s csak most látá magát kényszerülve a fegyver-letételre az oroszok előtt. Mily helytelen volt egyáltalán ez okoskodás, mutatja elbeszélésünk.

Ha a felsőbb katonai és polgári személyek a világosi táborban majd mindnyájan a perc magaslatán állottak, elhatározva, ha kell, a leggyalázatosabb halállal halni hűségökért meggyőződésükhöz: az alsóbb rétegekben épen nem úgy állt a dolog.

Ott még mindig egy előnyös békekötéssel áltatták magukat, melyet Görgey az oroszokkal kötött s mely nevezetesen a tiszteknek válandék javára, kik rangjokkal az orosz hadseregbe fogtak volna lépni. Sok tiszt épen nem is átallotta Görgeyt kérni, hogy léptesse őket még egy fokozattal előbb. Hasztalan terjeszté eléjük Görgey ily kívánat méltatlan voltát. Ők nem értettek semmit, miután a haszon forgott kérdésben.

Azt állítják talán, hogy efféle alávalóságok csak egy fölkelőhadban fordulhatnak elő?

Sajátságos remények ébresztettek, névszerint azon körülmény által is, hogy még augusztus 12-edikén délután föl-szólítás érkezett Rüdigertől Görgeyhez Világosra, miszerint ez utóbbi közölje vele a sereg legsürgetősb kérelmét, hogy Paski-witsch hercegnél annak teljesítése iránt közbenjárhasson.

A 12-edike és 13-adika közötti éjjel Froloff tábornok meg-érkezett Világosra, Görgeyvel a fegyver-letétel módjára nézve a szükségesekről értekezendő. Abban egyeztek meg, hogy a fegyverletétel Szöllöstől délre (keletre Zarándtól), e helység s a malomcsatorna között menjen végbe. Rüdiger 13-ikán reggel Kis-Jenőtől elővonuland, s a kijelölt tért kelet, éjszak és nyugat felől bekeritendi, csapatainak egy részével a Csigir patakot Szöllös és Moroda között megszállván, derékhadával pedig keletnek fordulva s Zaránd és Szöllös közé vonulván. Görgey 13-adikán ne nagyon korán induljon meg Világosról, hogy az oroszoknak elég idejük legyen a megérkezésre, a kozákosztályok, melyek immár Arad Világos között álltak, a magyar hadat illendő távolban követendik.

Görgey 10 és 11 óra között indult 13-ikán délelőtt, nagy forróságban Világosról Szöllösre, hogy az oroszoknak elég időt engedjen a megérkezésre.

Görgey, csapatait megelőzve Uj-Pankotán egy orosz parlamentárral találkozott, ki előtt ujlag előszóval ismételnie kelle, hogy a fegyver-letétel komoly szándéka. Erre együtt a malom árokig lovagoltak, hol Görgey tábornokarával várt, míg Rüdigernek az ő közeledése tudtára adatik. Erre üdvözlé Rüdigert, s átnyujtá neki a sereg csapatainak és had-készleteinek jegyzékét, beleértve a tartalékhadat s a hozzá csatlakozott egyes tiszteket is. Mindössze 11 tábornok volt a seregnél; az 1-ső hadtest 8641 embert és 2562 (huszár- és tüzér —) lovat, a 3-adik hadtest 9196 em. s 2058 lovat —, a 7-edik hadtest 6708 embert és 2392 lovat —, a tartalékhad pedig mintegy 6000 embert számlált.

Az egész hadsereg tehát mindössze úgy 30,000 emberből állt. Az átadandó ágyuk száma 144-et tön.

Az oroszok már, mint ki volt csinálva, elfoglalták helyöket, midőn a magyarok odaérkeztek. Erre véghezment a fegyverletétel a kicsinált módon.

Este felé a fegyverletétel végre is volt hajtvá.

Görgey még a 13-adika és 14-edike közti éjjel Kis-Jenőre vitetett, s a sereg tartaléka egy lovas osztály által Zarándra kísértetett.

Az okot, melynélfogva Görgey magát a fegyverletételre elhatározta, előadtuk, ő meg volt győződve, hogy a további harc mitsem használ, s az országnak vissza ohajtászserezni békéjét. Áru-lásról e szerint szó nem lehet.

Hogy más okok sem hiányoztak egészen, melyek a főök-kal összeműködtek, — bizonyos; hogy abbeli szándéka, miszerint Kossuthot és seregét fölcusufolja, Görgey utósó működésében igen nevezetes mozzanat vala, s elkeseredése, hogy nem neveztetett ki főparancsnokká, — igen világosan kitűnik magának Görgeynek egy Klapkához intézett leveléből, melyre utóbb még vissza kell térnünk.

Ha vajjon a fegyverletétel öketlen szükséges volt-e, kétséget szenved. Az idő gyakran csodás szerencsét hoz, s épen azon pillanatban, midőn Görgey a fegyvert letette, sikerdúsan kezdett föllépni Klapka Komáromnál, minek igen nevezetes következményei lehetnek vala, ha a világsi nap által nem paralysáltatnak.

Miután Görgey az orosz interventió kezdetétől fogva azon katonai eszmét forgatá elméjében, egyedül az osztrákok ellen intézni csapást csapásra, kérdés, nem volt volna-e lehetségs, ezen eszméhez még most is hínek maradni, s azon megállapodás-hoz jutunk, hogy igen is lehetségs volt volna, ha az ember tekintetbe veszi a Haynau mozgó seregének erőtlenségét, az oroszok csekély tevékenységét, s mindinkább növekvő tartózkodásukat, melylyel Haynaut segélyezték.

Nem ragaszkodhatott volna-e Görgey jelleme mellett azon eszméhez: egy kétségbeesett csatában, mely legalább mennél többet árthatott volna az osztrákoknak, — magát és seregét föláldozni?

Ha a csatának ez leendett vége, bizonynyára számos vi-

téz férfúnak, kik mint hősök hullottak volna el, nem leendett gonoszabb sorsuk, mint mely a fegyverletétel után rájuk vára-kozék. De talán épen a kétségbeesett elhatározás fordulatot idézhetett volna elő az ügyek menetében.

Meg kell jegyeznünk, hogy a szövetségesek részéről s különösen az oroszok főhadiszállásán épen nem biztak többé, hogy a hadjáratot még 1849-ben befejezik, úgy, hogy el voltak készülve, miszerint 1850-ben azt folytatniok kellend. amint ez Borg orosz tábornoknak Miklós cárhoz intézett egy leve-
léből kétségkizárólag kitűnt, mely levél a komáromi őrség kezeibe került.

Lehetetlenek egy kétségbeesett végharcot talán csak azon okból tarthatott Görgey, hogy nem bizott többé egy nél-
külözések és erőlködések következtében elbágyadt, s a párt-
szellem által demoralisált sereg fegyelmében és bátorságában.

Azt, hogy Görgey idegenkedett, magát keresztülvágva, seregét semleges területre vezetni; hogy azon nézetben volt, miszerint azon hadseregnek, mely Magyarország nemzeti har-
cát harcolá, Magyarország földén kell élnie, vagy halnia: nem vethetni neki szemére, habár úgy hisszük, ily átlépés ellen sem-
leges földre senkinek sem lehetett volna kifogása.

Az oroszoknak, nem pedig az osztrákoknak, azért adá meg magát Görgey seregével, mert Haynaut nem akará részesíteni e megtiszteltetésben.

Átalán elterjedt volt a magyar tiszték és katonák közt az oroszok iránti rokonszenv s az oroszok minden alkalommal úgy bántak a magyar hadsereg katonáival, ott hol velök érintke-
zésbe jöttek, hogy e mutatkozó rokonszenvet föltarthassák, ille-
tőteg fölhasználhassák.

Az osztrákok ellenben lázadóknak tekinték a magyarokat s mint ilyenekkel bántak velök.

Hogy Görgey nem akará ezek előtt letenni fegyverét, az nagyon könnyen érthető, nagyon világos. Nem várt osztrák részről kiméletet; Haynau szigoru rendszabályai, ki Pozsony-
ban kivégeztetett két, már Windischgrätz idejében a hadi tör-
vényszék által halálra ítelt, de ekkoráig mégis életben ha-

gyott tisztet, Mednyánszkyt és Grubert, nem biztaták semmi reménnyel.

Ha tehát fegyverlerakásról volt szó, nemcsak Görgey, hanem tisztjeinek nagy része is hajlandóbb volt a fegyvert az oroszok előtt letenni, kikről azt hitték, Isten tudja mily barátságos érzelmeket táplálnak a magyarok iránt.

Hogy mennyire szerepelt Görgey tábornoki büszkesége is e dologban, midőn inkább választá az oroszokat, mint az osztrákokat, s hogy nem kötött-e ehhez egyáltalán messzebb kiható reményeket, az más kérdés.

Sokan állították, hogy Görgey a fegyverletétel által saját személyét akará biztosítani.

Ily állítás alig hihető. Nem ; mindazok után, a miket Görgey jelleméről tudunk, azt kell föltennünk, hogy neki legkeseredettebb komoly szándéka volt feláldozni személyét, de számított az oroszok pártfogására a többi magyar tábornokot s előkelőbb tisztet illetőleg, habár törekvők is ezeket ily reményről lebeszélni.

Görgey hihetőleg remélte, hogy ha magát nem is, de bajtársait megmentendi a haláltól az által, hogy fegyverét lerakja.

S a mély levertség, mely Görgeyt megszállta, midőn e reményt csalódásnak ismeré föl, a legjobb kezesség arra nézve, hogy ez nála úgy volt.

Azon vádra, mintha Görgey az oroszok által meghagyta volna magát — pénzzel — vesztegetni, nem akarunk szót vesztegetni.

A tényeket, melyeken e vád alapulhat, oly nyíltszívűen elmondá Görgey emlékiratában, hogy nem lehet kétkedni e vázlat igaz voltán.

A lugosi csata s Aradvár eleste.

A világosi vagy szöllösi fegyverletétel után egymást érte a többi magyar seregek leveretése s az egyes helyek eleste.

A részletezések most már kevés érdekléssel bírnak; a hajtóvadászat, mi már 1848-diki decemberben terve vala Windischgrätz hercegnek, e hajtóvadászat a magyar hadakra most valóban kezdetét veszi.

A Haynau derékhada — a Schlick hadteste híján — az uttól és csatáktól kimerülve, augusztus 10-dikén a temesvári nap után ekként táborozott:

a 3-dik hadtest főereje az u j - v i l á g c. külvárosnál állott.

A Dossen előőrs — dandárnak egy zászlóalja Remeténél a Bega jobb partján, másika jobbra, közel a Temeshez Medvesnél, derékhada pedig szintén Temesnél állt a temesvár-buziási uton.

A Schwarzenberg dzsidás ezred a temesvári őrségből a 3-dik hadtesthez csatoltatott s feladatául az tüzetett ki, hogy a Remetén át Rékásnak futó magyar csapatokat üldözöbe vegye;

a Wallmoden hadosztály Girondonál táborozott;

a 4-dik hadtest Gyarmathára mozdittatva elő, a Schlickkel való összeköttetést tartá fön Vingán keresztül;

a Paniutine hadosztály a vadászerdőben, az ágyutartalék pedig a Mehálánál állott.

Mindenfelé portyázó csapatok küldettek ki, hogy a vidéket a maradozóktól megtisztítsák, kik összefogdoztatván nagyobbbrészt azonnal haza bocsáttattak.

A Kmetty által hátrahagyott hadosztályok, melyek csak most huzódtak délről, a Bácskából és Bánátból fölfelé, Uj-Pécsről Saághnak, azután pedig a Temes bal partján Buziásnak vonultak, a Dossen dandárt apró — persze hasztalan — csatározásokkal nyugtalaníták a Temesen át.

Augustus 11-kén Kmetty utóvéd állást foglalt Rékasnál, míg a Bem derékhada folyvást visszavonulóban vala Lugos felé. Kmetty ezen állást már a 11-dike és 12-dike közötti éjjel ütközet nélkül odahagyá a Schwarzenberg dzsidásezred közeledésének hírére.

Augustus 12-kére Haynau, ki főhadiszállását eleinte Temesvárott üté föl, a magyarok határozottabb üldözését rendélé el. A 3-dik hadtestnek Remete és Jeszvin felé kelle mennie. Ez derékhadával megszállta a Kmetty által odahagyott Rékast, előőrsul Schwarzenberg dzsidásokat küldött Nagy-Topolovecre, balra Szusztrára és Petrova-Szellára őrszemeket menesztett, s a Veigl lovasdandárt Jeszvinen hagyá utócsapatul.

A 4-dik hadtest Janovára ment, a Siegenthal dandárt Herenyakovára mozdítá, s őrszemeket küldött Thésig s balra Bencseken és Fibischen át Alliosig.

A Bem derékhada már 12-kén Lugoson volt. Ide érkezett e napon Aradról futva Kossuth is. A hírek, melyeket vőn, egészen lehangolák őt. Többé nincs mit tenni, mondák neki mindenfelől; a sereg, a mennyiben még együtt van, az első ágyulövésre szétrobbantatnék.

Kossuth rövid pihenés után Törökországba indult. 14-kén Teregován vala Karansebes és Mehádia között. Innen levelet irt a beteg Bemhez, ki a háboru folytatását sürgette, s őt felszólitotta volt, hogy vegye át ismét a kormányt. Kossuth azt tartá, hogy jelenléte mitsem használhat. Ha Bem azt hiszi, hogy tovább folytathatja a háborut, ami mindenesetre csak az ország

igénybevétele és kiszivásával vala lehetséges, alakitson egy bizottmányt népképviselőkből, mely a kormányt átvegye.

12-én Vécsey a Béga kanyarulatnál Kiszeteónál utó véd-állást foglalt, az ottani hidat lerontani készült, az iktári (már le volt rontva. 4 ágyu a kiszeteói hid előtti magaslatokon a Béga jobb partján, 16 pedig a bal parton volt fölállítva. Lukarucet Topolovecnél a jobb parton, s Buziást, Kepetet és Szinerszeget a balon őrszemek tarták megszállva

Augustus 13-kán nem mozdultak az osztrákok; Hoviger összeütkezése Lippánál magyar ujoncokkal megállítá őket. Az eseményt ugyanis a Görgey egész hadának átkelési kísérletére magyarázták. Haynau azonnal irt Rüdigernek s kéré őt, hogy egyesüljön az osztrákokkal. Azonban még 13-dikán hire futott, hogy Görgey leteszi a fegyvert s 14-kén Haynaunak, — aki főhadiszállását Temesvárott hagyta — csapatai odább mentek; a 3-dik hadtest Iktárig és Kis Topolovecig, a 4-dik hadtest pedig Hernyakován át Lukerecig, előcsapatával Szusanovetzre s egy őresapattal balra Bálnicra ment fölfelé a Béga mellett. A jobb szárnyon a Dossen dandár egy őresapattal a bródi hidon Nagy-Kovácsig mozdítatott elő, Buziás felé. Közte s a 3-dik hadtest között a Wallmoden lovasosztály ment szintén a bródi hidon Rakovicére, előőrsével Kepesig és Drajojeszig. A Paniutineosztály s az ágyutartalék Rékasra rendeltetett.

A magyarok előőrseiket mindenütt ellenállás nélkül vonták magukhoz.

15-dikére ki volt tűzve Vécsey megtámadása kiszeteói állásában; azonban a magyarok még 14-dikén odahagyák ezen állásukat, s Ramberg még az nap Kostilig mozdítá előhadát s Belincig derékhadát. Kostil mögött ismét állást foglalt a magyarok utóhada; a derékhad Lugos alatt vonatott össze.

15-dikén az osztrák odább mentek Lugosnak; a 3-dik hadtestnek meg kelle támadnia Lugost s üldözőbe vennie a magyarokat, ahová futamodni fognának, a 4-dik hadtestnek Kostilba kelle vonulnia tartalékul, azonban a Siegenthal dandárt Szusanovecről Hezerisre kelle küldenie a magyarok jobb oldalára; Dossennek Szinerszegen át baloldalukra kelle nyomulnia Lugos felé.

Ramberg, ki reggel 8 órakor indult el Belineről, mindjárt Kostil alatt összeütközött a magyarokkal. A csata rövid ideig tartott, a magyarok csakhamar visszavonultak s Lugost is odahagyták.

Most meg Kmetty foglalt utó-véd állást mintegy 3000 emberrel s 12 ágyuval Lugos mellett a facseti uton, s miután abból is kiveretett, ismét Poganyestnél. Ez utóbbiból, főleg a Hezerisen át előnyomult Siegenthal dandár megjelenése jobbjá felől, szoritotta őt ki. Most Bozsorra vonult vissza.

Az ütközet végével a 3-dik osztrák hedtest előőrse Facset ellen foglalt állást; a Wolff és Veigl dandárok pedig Poganyestnél s a Siegenthal dandár Hezerisnél; a többi had mind Oláh- és Német Lugosnál ütött tábort.

Mielőtt Görgey Aradot elhagyá, értesítésére adá Damjanichnak azon szándékát, hogy a fegyvert föltétlenül leteszi, de csak az oroszok előtt. Midőn Schlick Arad alá érkezett, ezt azonnal fölszólítá a vár föladására. Damjanich megtagadá ezt, de augusztus 14-dikén parlamentaireket küldött Rüdiger főhadiszállására Kis-Jenőre, alkudozásba bocsátkozni. Ugyanaz nap érkezett ide Butturlin tábornok is, Paskiekvitschfől küldetve Haynauhoz, a további műveletek iránt értekezni. Ő elfogadta az alkudozásokat. Damjanich eleinte föltételeket szabott; Görgey egy levelének Damjanichhoz, — mely a vár föltétlen átadását tanácslá, — kelle segitenie a dolgon. Damjanich most késznek nyilatkozott a vár föltétlen átadására, de csak orosz csapatoknak. Ez augusztus 15-kén el lön határozva; 17-dikén kell vala megtörténnie az átadásnak. Butturlin csupán a Chruleff kozák őresapatát vonta magához Aradról.

Mihelyt Haynau 15-kén Damjanich alkudozását az oroszokkal megtudá, a legnagyobb haraggal kiadá Schlicknek a parancsot, Aradot komolyan megtámadni, az oroszok mellőzésével. Bizonyos vala, hogy Schlicknek, ha ezen parancsot szószerint teljesíti, magukkal az oroszokkal kellend ellenségeskedésbe jönnie, ha ezek adott szavokhoz nem akarnak hűtlenek lenni. Nem volt épen távoli kilátásban a háboru a szövetségesek között.

Butturlin Schlick által értesítettett a dolgok állásáról;

Butturlin most fölhatalmazást nyert Paskiewitschtől, az ügyet lehetőleg kiegyenlíteni. Erre azonnal még az augusztus 15-dike és 16-dika közti éjjel elment Haynau főhadiszállására Temesvárra, míg Schlick megígérte, hogy a rábizott parancs kivitelét huzni-halasztani fogja, amíg csak lehet.

Temesvárott Butturlin eléje adá az osztrák tábornoknak, hogy hisz itt csak pusztá formalitás forog kérdésben: mihelyt Arad az oroszoknak átadatik, ezek azt az osztrákoknak fogják átszolgáltatni. Küldje tehát Haynau a Schlick hadteste helyett a Paniutine hadosztályt Arad alá, mely szintén az ő seregéhez tartozik. Bár keserű méreggel, de mégis beleegyezett Haynau. A Paniutine hadosztály, mely ekként most az osztrák seregtől el lön választva, még augusztus 16-kán parancsot kapott, hogy Rékasról, hol éppen állomásozott, Aradra vonuljon. De már későn érkezett. 17-dikén Damjanich a várat átadta Chruleff kozákjainak, kik által alig egy órával utóbb az osztrákoknak átszolgáltattott.

A Bem és Guyon hadoszlop fegyverletétele Dévánál.

A szerencsétlenség elharapódván Erdélyben, szétfutottak Clam csapatai elől a székely csapatok. Gál Sándor alig 2000 emberrel odahagyá a székelyföldet, magyar földre vágandó magát keresztül, nem lévén még értesülve a dolgok reménytelen állapotáról a tulajdonképi Magyarországnak.

Grotenhjem, aki augusztus 3-dika óta Maros-Vásárhelyt állt, megtudá 5-dikén, hogy Gál Sándor Csik-Szeredáról Szász-Régekre vonult vissza, onnan Kolozsvárra akarván vonulni. Ő megakará hiusítani ez utazást, s e végből augusztus 6-dikán megindult 2 hadoszloppal Maros-Vásárhelyről éjszakkak. A jobb szárny hadoszlopa, $4\frac{2}{3}$ zászlóalj, 15 ágyu, $5\frac{1}{2}$ lovasszásad és 50 kozák, Székesen és Kálon keresztül Hódosnak indított, a a balszárny hadoszlopa, mely 8 gyalog, 2 lovasszásad és 8 ágyuból állt Samarin ezredes alatt a Maros balpartján fölfelé Szász-Régekre rendeltetett.

Gál Sándor kis hada mindakét hadoszlop elől megmenekült, egy hidat használván föl a Maroson Körtvélyfájánál s onnan Toldalagon át tovább vonulván Kolozsvárnak. 6 dikán este Grotenhjelm egyesíté két hadoszlopát Vajda-Szent-Ivánnál a Maros jobb partján, s 7-dikén a magyarok után küldé lovaságát. A lovasság Sármásig ment a kolozsvári uttól délre, s néhány maradozót elfogott. Augustus 8 dikán aztán Grotenhjelm visszatért Maros-Vásárhelyre, hol 9-dikén a Nowomirgorod dzsidas ezredet magához vonta, s további parancsokat várt Lüderstől.

Lüders csapatainak a nagy-csüri ütközet után némi nyugalomra volt szükségök. Ő azután egy csapatosztályt alkotott Dyk tábornok alatt, 8 zászlóaljból, 8 lovas századból, 16 ágyuból s 2 sotnia kozákból, melynek alkatrészei jobbára a Clam hadtestéből vétettek, s azt augusztus 10-dikén Medgyesnél állította föl. Augustus 10-dikén 4 zászlóaljat, 2 lovasszázadot s 14 ágyut hagyván Adlerberg tábornok alatt a Vörös-Torony-nál s Nagy-Szebennél, maga 8 zászlóaljjal, 18 lovas századdal s 44 ágyuval Nagy-Szebenből elindult Szász-Sebesbe, a még Stein alatt ott állomásozó magyarokat elüzendő.

Erre azon hir inditá, hogy a magyarok főaderejüket Aradnál egyesítik, s szándékuk lehet innen Erdélynek fordulni.

Clam Gallashoz azon parancsot meneszté, hogy 4 zászlóaljat s 8 ágyut Csik-Szeredán hagyva a székelyföld őrzése végett, menjen Maros-Vásárhelyre, Grotenhjelm helyébe, aki meg Kolozsvárra rendeltetett. Dyk odautasított, hogy Medgyesről Balázsfalván át a Küküllőn lefelé Mihályfalvára menjen, hogy azután a Szász-Sebesnél állomásozó magyarok előtt, ha Lüders által onnan elüzetnék, a visszavonulási vonalat Kolozsvárra elvágja. Ezen ut elállása csak a Maros bal partján látszott szükségesnek, minthogy a jobb parton Janku gondoskodott erről oláhjaival.

Már a 11-dike és 12-dike közti éjjel egy kozák ezredet küldött ki Lüders Szerdahely-ről azon megbizással, hogy 12-dikén a szász-sebes dévai uton a magyarok háta mögött jelenjék meg.

Augustus 12-dikén szemközt támadá meg Lüders a ma-

gyarokat. Ezek csakhamar hátráltak, de rendet tartva egész Szász-Sebesen túl; azonban, ahogy a lovasság őket üldözőbe vette s a kozák osztálycsapat a dévai úton megjelent, s hire támadt, miszerint a károly-fehérvári őrség kirontással fenyegetődzik: a kezdetleges rend csakhamar fölbomlott s a Stein hadtestének töredékei Dévára futamodtak.

Lüdersnek, a ki csak 4 halottat s 29 sebesültet vesztett, ellenben több mint 1000 magyart fogolylyá tön, s 22 ágyut elvett, mégis be kelle állítani csapatainak kimerültsége miatt az üldözést, már Szász-Sebes és Szász-Város fele útján, Balamirnál.

13-dikán Lüders 2 zászlóalj, 1 sotnia kozákot s 2 ágyut, valamint hadtestének egész trainjét Szász-Sebesen hagyta Rehfeldt tábornok parancsnoksága alatt, s előcsapatát Szász-Városra, derékhadát pedig Gyalmára mozdítá.

14-dikén az előőrs a piskii hidig, a derékhad pedig Szász-Városig hatolt; e napon a dévai vár nagy mennyiségű lőpor föllöbbanása következtében romba dőlt. Minthogy Stein a piskii hidat ellenállás nélkül föladta s már 15-dikén Déváról Dobrára menekvék, Lüders még ugyanaz nap megszállatá Dévát az előhad egy részével.

Azon jelentésre, hogy Lesnek (Dévától nyugatra) s Dobra között jelentékeny magyar haderő gyülekezik, Lüders 16-dikán egész előhadát összpontosítá Dévánál, s derékhadát Piskire mozdította.

Bem és Guyon voltak, kik a Dembinski egykori seregének egy részével Lugos felől az oroszok felé közeledtek.

A Temesvárnál 9 kén vereséget szenvedett sereg töredékei ugyanis Lugosnál szétváltak.

Mintegy 8 zászlóalj, 12 lovasszázad s 42 ágyu Bem és Guyon alatt Dévának fordult.

Dessewffy és Lázár 4000 emberrel és 52 ágyuval délnek, Karansebesen át a török határnak vették útjukat.

Vécsey ellenben a maga s a Kmetty hadtestének egy részével, mely hozzá csatlakozott, mig Kmetty maga Zsidóváron át Törökországba menekvék, a Maros felé Soborsinnak tartott éjszakknak, egyesülni akarván Görgeyvel.

Bem és Guyon voltak, kik most a Stein hadtestének maradványával egyesülve Dobra felől Lüders ellen közeledtek. Ez 17-kén tudomásul vevé Görgey fegyver-letételét. Most fölszólítá Bemet, hogy kövesse ő is e példát. Bem azt válaszolta, hogy ellenkezőleg inkább megtámadni készül az oroszokat, ha ezek nem teszik le a fegyvert. De miután a magyar csapatok kevés harcviágyat mutattak, az ellenfelek végre 24 órai fegyverszünetben állapodtak meg.

Ez alatt, az augusztus 17-edike és 18-adika közötti éjjel haditanács tartatott, az utolsó, a magyar táborban.

Bem, Guyon s számos tiszt a háborút folytatni akarák de a katonák, testben-lélekben kifáradva egészen más véleményben voltak, s csak a háború végét óhajták. A vezéreknek be kelle látniok, hogy e csapatoktól semmit nem várhatnak többé.

Bem, Guyon, Perczel Miklós, Stein és számos mások a fegyverszünet idejét fölhasználva, tova menekültek a táborból. Előbb Ruszkára mentek, s onnan Mörlnak vették utjokat, Karansebestől keletre, hová 20-adikán érkeztek s épen jókor jöttek, hogy az őket megelőzőt, de a falu birája által elfogott Kmettyt kiszabadítsák. A menekvők innen Pojánára mentek Mörltől délre s innen a Schil-völgyön Oláhországba menekedtek. Kossuth, Dembinski, Mészáros, Vetter, Perczel Mór, Wysocki, Asbóth, s Szemere, Wickovich, és Batthyány Kázmér miniszterek ez idő tájban már Widdinben voltak.

A vezérek elfutásával a magyar táborban nyílt lázadás ütött ki. A 7760 emberből, kiket még össze birtak tartani vagy 4000 megszökött, a többi 18-adikán este leraká fegyverét Lüders előtt, s legott Károlyfehérvárra szállíttatott.

Haynau, ki meghagyta Temesvárott főhadiszállását, az üldözésre kirendelt összes csapatok fölött Liechtenstein Ferenc hercegre ruházta a parancsnokságot Ennek föladatává tétetett, hogy az egyes magyar hadtesteknek Görgey fegyverletételét proklamációk által tudtúl adja, de ne bocsátkozzék alkudozásba, hanem mindig csak föltetlen hódolatot kívánjon.

Liechtenstein haderejét az üldözendő magyar hadosztályokhoz képest több hadoszlopba osztá.

A fő-hadoszlop, mely egyenesen Bem és Guyon üldözésére

volt kirendelve, a 3-adik hadtestből s a 4 edik hadtest legnagyobb részéből képeztetett. A 3-adik hadtest már augusztus 16-odikán ellenállás nélkül megszállá Facsetet, s előcsapatát Kossovára mozdítá, 17-edikén ez utóbbi helyre a derékhad vonult, az előcsapat pedig Kossaviczára ment, míg a Herzinger-osztály Facsetet szállá meg. 18-adikán a 3-adik hadtest előcsapata Dévára, a derékhad Dobrára, a Herzinger-osztály pedig Kossovára ment. Az osztrákok itt összeköttetésbe léptek Lüders hadtestével s lefoglalták a train-eket és hadi-szereket, melyet a Bem hadoszlopa a fegyverletétel után még hátrahagyott.

Most portyázó-csapatok küldettek ki minden irányban menekvők összefogdozása, vagy még inkább talán a végett, hogy azokat oltalmukba vegyék a szerte barangoló oláhok ellenében, kik most a védtelen és félholt magyarokon boszujokat tölték.

Egy osztály a Bem hadoszlopából Brunner ezredes alatt, mely mintegy 1800 emberből állhatott, Hátszegre vonta magát; ez 19-edikén egy Hasford tábornok alatt álló orosz csapatosztály előtt leraká a fegyvert. Itt Hasforddal augusztus 21-edikén egy osztrák portyázó csapat találkozott, Wolff tábornok alatt, — kinek Déváról a hátszegi völgyön, aztán pedig vissza Ohuba-Bisztrán és Karansebesen át Lugosra kelle vonulnia, az ott netán hátramaradt magyar hadosztályokat fölkeresni.

A Dessewffy hadoszlopának fegyverletétele, s egy magyar hadosztály kivonulása Mehadián át török földre.

Dessewffy és Lázár, mint említők, Lugosról Karansebesnek vették utjokat. Üldözésekre Liechtenstein herceg a Simbschen — könnyü-lovasságot küldte, mely 12 lovasszázadból s 6 ágyúból állt; míg a Lederer nehéz-lovasdandár s a Müller-gránátos-zászlóalj őrsegül Lugoson maradt. Simbschen augusztus 16-án Lugosról Szakulig, 17-edikén pedig előcsapatával Mutnikig ment s egy portyázócsapatot küldött Csutára.

Segélyére 18-adikán a Müller-gránátos zászlóalja Lugosról

Szakulra vonult, s minthogy a felső-temes-völgyi terület kevésé alkalmas a könnyű lovasságra, amit előre tudni lehetett volna — még négy zászlóalj s 12 ágyú szólíttatott a Maros-völgyből Karansebesre, hova e csapatok egy része 20-adikán meg is érkezett. Most Wallmoden altábornagy vette át a parancsnokságot a karansebesi vonalon.

Dessewffy és Lázár a 18-adika és 19-edike közti éjjel odahagyák Karansebest, melyet erre a Simbschen előhada szállott meg; csapataik nagyobb része Hátszegnek tartott, egy osztály azonban, mely jobbára a lengyel és olasz legióból állott, Vogtner ezredes alatt a Temes völgyön fölfelé Mehádiának vonult.

Lázár a maga 3000 emberével, 600 lovával és 36 ágyújával, miután a dolgok állásáról értesült, már 19 edikén leraká az osztrákok előtt a fegyvert; csakhamar aztán Dessewffy is megadá magát Wallmodennak. Most tehát itt még csak Vogtner vala hátra.

Augusztus 21-edikén Wallmoden egy kis előcsapatot, de melyben ez uttal gyalogság is vala, Szadováig, 22-edikén pedig Kornicéig menesztett; Simbschen a derékhaddal 21-edikén Zaguzsáig követé azt, Wallmoden pedig főhadiszállását Karansebesen üté föl.

A 22-edike és 23-adika közötti éjjel Müller alezredes a maga granátos-zászlóaljával együtt 7 gyalog-2 lovasszázadot s 3 röppentyű-ágyút egyesített Kornicén, s Mehádiába vonult. Vogtner csakhamar odahagyá ezt, de a Mehádia-kulcsnál ujlag állást foglalt. Rövid csetepaté után Müller, ki utána ment, gyöngének érzé magát ez állás megtámadására. Előbb erősitést kellett bevárni. Alkudozások kezdettek, de félbeszakadtak, miután Vogtner fegyverszünetet kívánt, hogy küldöttek által meggyőződést szerezzen magának arról, valjon igaz-e a Görgy fegyver-letétele, melyről neki szólottak.

A 23-adika és 24-edike közti éjjel Vogtner visszatért a Mechadia-kulcstól, s még 24 edike folytán török területre lépett át. Csapatait, mint minden menekvőt, a törökök Widdinbe utasíták.

Augusztus 25-ödikén Wallmoden megszállta Ó Orsovát.

A Vécsey hadoszlopának fegyverletétele.

Vécsey Lugosról a Maros felé Soborsínnak fordult, Görgeyvel egyesülendő. A Marost átlépven rozsz hegyi utakon Baján és Szlatinán keresztül tovább ment Boros-Jenőnek. 17 edikén Rakittáról Birkis felé egy zászlóalj, 6 lovas-század s 6 ágyú küldetett utána a Siegenthal-dandárból. A Maros tulpartjára jutva Vécsey egész trainjét, 2000 kocsit, — cserben hagyá, mely egy osztrák lovas-század által elfoglaltatott. Ágyúit is csaknem mind el kelle hagyogatnia Vécseynek az ut nehézségei miatt. Lipát 18-adikán ismét megszállák a Schlick csapatai, nehogy itt Vécsey a Maros bal partjára visszatérhessen, ugyan az nap egy lovas-század közvetlenül üldözőbe vevé őt Medvey kapitány alatt Tót-Váradról Baján es Szlatinán keresztül; ez sok maradózt elfogott, valamint az ütközetben elhagyott ágyukat is meglelé.

Augusztus 20-adikán Boros-Jenőre érkezve, Világostól éjszakra, miután a Görgey fegyverletételéről tudomást vön, s magától Görgeytől fölszólíttatott, hogy az ő példáját kövesse, megadá magát hadtestével, 7440 emberrel, 1067 lóval, 2 ágyúval s még 4000 puskával 21-edikén az oroszoknak föltétlenül.

Az Inczedy és Gál Sándor csapatainak s a Kazinczy hadtestének fegyver letétele.

Grotenhjelm tábornok, ki nem üldözve tovább Gál Sándort, augusztus 8-adikán Maros-Vásárhelyre tért vissza, itt 12-edikén hirt vön a nagycsúri ütközetről s egyszersmind parancsot kapott Lüderstől, hogy most már Kolozsvárnak nyomuljon elő.

Itt állt Gál Sándor, kihez számos más csapatok csatlakoztak.

Grotenhjelm a rendelkezésére álló haderőt augusztus 13-adikán Kis-Cségnél összpontosítá, s magához szólítá a még Szász-Régen és Szeredfalva körül Besztercze mellett álló csa-

patokat is, kivéve ez utóbbi város őrségét Wladislawiewitsch tábornok parancsnoksága alatt.

Még 13-adikán a magyarok előcsapataira bukkant a Grotenhjelm előőrse Kalyánnál, melyeket Apahidára vert vissza. Midőn Grotenhjelm 15-ödikén Kolozsvárhoz közelgett, odahagyák azt a magyarok, s Bánfi-Hunyadnak vonultak vissza, egy kis csapatosztálylyal tevén magokat kapcsolatba, mely a Csucsaszorosnál volt fölállítva, hová Gál Sándor mozdítá, mindjárt Kolozsvárra érkezte után.

Amint tudjuk, augusztus 7-edikén már Paskiewitsch a Melnikoff ezredes portyázó csapatát kiküldötte, a Sebes-Körös völgyén fölfelé, hogy a Csucsaszoroson át Kolozvárnak az összeköttetést helyreállítsa Lüderssel és Grotenhjelmmel.

Melnikoff augusztus 8-ikán Mező-Telegdnél foglalt állást; itt csakhamar megtudta, hogy Bánfi-Hunyadról egy magyar csapat osztály közelit a Csucsaszoros felé, nyilván azon szándékkal, hogy egy, a szorostól nyugatra, Bucsánál emelt torlaszt elfoglaljon, mely az utat elzárá. Melnikoff előnyomult Bucsának, s megelőzve a magyarokat, fölgujtá torlaszukat, hanem aztán óvatosan visszavonult Mező Telegd felé, minthogy a magyarok magukat Csucsánál megerősíték. Innen a magyarokat értesíté a Görgey fegyver letételéről, s csakhamar jelentést tön, hogy az említett csapat-osztály hajlandónak látszik ama példa követésére, mire mintegy 4 zászlóalj-, 3 lovas-század s 4 ágyúnyi erősítést kapott. Azonban az alkudozások meghiusultak.

Kolozsvárra vonulva Grotenhjelm Urban tábornokot, ki épen föllábadván betegségéből az osztrák csapatok fölött e hadtestben a parancsnokságot ismét átvevé, — 3 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal s 9 ágyúval Bánfi-Hunyad ellen indítá; a lovasság még 15-ödikén elérte Bánfi Hunyadot, a gyalogság pedig Kapust. 16-odikán Urban Csucsáig üldözé Gál Sándort. Itt azonban hirtül vevé, hogy Mármarosból egy erős hadtest érkezett Kazinczy alatt Deésre, s parancsül kapá, hogy Gál Sándor üldözését hagyja abban.

Ez a hír Gál Sándorhoz is eljutott, mire ez azon volt, hogy Kazinczyval egyesüljön. Csak azért folytatá még az alkudozásokat Melnikoff-fal, hogy e tervét annál könnyebben kivesse.

Kazinczynak, ki mindjárt az oroszok előnyomultával a Karpáthokon át, elszakított Wysockitól, erre Bemhez kellett volna csatlakoznia, de a hírek, melyeket az erdélyi határszélen Grotenhjelm előnyomulásáról a Bukovinából, vőn, arra határozták őt, hogy egyelőre Marmarosban marad, s innen az oroszok közlekedését nyugtalanítani fogja. Szándéka, Perczellel egyesülni, az oroszoknak, — Tsheodajeffnek — első előnyomulása által Debrecen felé, meg lőn hiúsítva; Görgeyvel való egyesülése pedig az által, hogy ez nem maradhatott a Hernádnál s a felső Tisza jobb partján addig, a meddig hitték. Kazinczy a mellett azon parancsot, hogy Bemmel egyesüljön, akkor vevé, midőn épen augusztus 2-odikán Munkácsról jöve Uj-Laknál a Tiszán átkelt. Most Szathmár-Némethire tért, hol több nap habozva vesztegelt, mire aztán Deésre indult, hová augusztus 15-dikén érkezett meg.

Az alatt Gál Sándor összeköttetésbe tette magát vele, s elhatározták, hogy Zsibónál egyesülnek, hová is e végből Kazinczy visszafordult, míg Gál Sándor is oda indult Csucsáról.

Grotenhjelm hadtestét 18-adikán Kolozsvárnál összpontosítá s Deésre vonult, de Kazinczyt már nem találá ott, mire fölszólítást intézett hozzá a fegyver-letétel iránt egyszersmind egy levelet is küldve neki Görgeytől. Kazinczy 23-adikán késznek nyilatkozott Görgey példáját a most rendelkezése alatt álló összes csapatokkal követni, s Grotenhjelm, miután Wladislawiewitschet is magához vonta Beszterczéről, odább nyomult Oláh-Vásárhelynek. Azalatt a Kazinczy hadtestében lázadás ütött ki; a csapatok egy nagy részét sikerült ugyan lecsillapítani, de néhány ezer ember elvált Kazinczytól és Nagy-Bányára vonult. Erre augusztus 25 -dikén 4000 ember 56-ágyuval, 7000 puskával s 103- lóval lerakta Grotenhjelm előtt Zsibónál a fegyvert.

Melnikoff azon jelentésére, hogy Gál Sándor Zsibónak vette utját, 100 kozákot kapott erősítésül, s parancsot vőn, hogy Mező-Telegdről térjen vissza Bucsára. Tartalékul számára Sasz tábornok küldetett utána 6 zászlóaljjal, egy kozák-ezreddel, s 24 ágyúval, de azon hirre, hogy Kazinczy letévé a fegyvert. csakhamar visszahivatott, valamint Melnikoff is.

Midőn Grotenhjelm parancsot kapott, hogy Maros-Vásár-

helyről Kolozsvárra menjen, támogatására a Dyck tábornok csapatosztályának Tövisen és Enyeden át Thordára kelle vonulnia, ez azonban már 16 odikán, midőn Lüders a Bem hadoszlopának közeledését Déva felé hírül vevé, gyorsan délfelé szólíttatott, hogy Lüderssel egyesüljön, s 17-edikén Szász-Sebesre érkezett. A helyett most Clamnak csak egy csapatosztályt kelle Maros-Vásárhelyt hagynia, csapatainak többi részével pedig részint a Wladislawiewitsch tábornok Beszterczéről elvont csapatainak helyét pótolnia, részint Grotenhjelm tábornok közvetlen támogatására Deésre mennie.

Görgey fegyverletétele után egy csapatosztályt alakított Paskiewitsch Nagy-Váradon, Karlowitsch tábornok alatt a gyalogosztály 7 zászlóaljából, 4 lovas-századból, 25 kozákból, 24 ágyúból s egy fél-század árkászból azon megbizással, hogy Debrecennek, Nagy-Kállónak, Naménynak vagy más alkalmas pontnak tartva a Tiszánál, törjön be Marmarosba, ezt esöndesítse le, vegye meg Munkácsot, s tisztítsa meg a munkács-kassai vonalt a még netalán bolyongó ellenséges csapatoktól. Karlowitsch augusztus 14-edikén utnak indult Nagy-Váradról. Következő nap aztán azon persze már nem egészen való hír érkezett hozzá, hogy a Kazinczy hadteste még mindig Munkács körül táboroz. Karlowitsch erre még 6 zászlóaljjal s 22 ágyúval erősített meg, s egy levelet is kapott Görgeytől Kazinczyhoz.

Egy kis csete-paté után Naménynál, elfoglalta Karlowitsch az ottani Tisza-hidat s Munkács alá nyomúlt, mely váracska augusztus 26-odikán átadatott neki, miután belőle parlamentairek küldettek Nagy-Váradra, hogy meggyőződjenek ama tudósítások igazvoltáról, melyek a magyar seregek sorsáról hozzá intéztettek.

Ámbár névszerint Bem számos kísérletet tön, hogy az oláhokkal kiegyezkedjék, s őket a magyaroknak megnyerje vagy legalább ezek javára békére bírja, e kísérletek mindazáltal eredménytelenek voltak. Janku folyvást háborgott s midőn a szövetségesek fegyvereit szerencse látszott kísérni, mind tovább harapódzék az oláhok lázadása. Ekként a magyarok haláltusájok órájaig kénytelenek voltak csapatokat állítani az oláhok ellenébe. Egyike e csapatoknak, az Inczedy portyázó

hadteste augusztus közepe táján Belényes vidékén állt a Fekete-Kőrösnél s ugy 1200 embert számlálhatott.

Ennek hírére augusztus 16-odikán Paskiewitsch 8 lovaszázadot küldött 4 ágyuval Löwenhagen tábornok alatt Alma-Mezőre Nagy-Váradtól délkeletre. Inczedy hadteste részint lera-ká előtte a fegyvert, részint szétugraszthatott s e felöli jelentésére, valamint Janku biztosítására, miszerint az oláhokat féken fogja tartani, augusztus 24-edikén visszahivatott Löwenhagen Nagy Váradra.

Görgey már augusztus 14-edikén Nagy-Váradra, Paskiewitsch főhadiszállására vitetett Kis-Jenőröl, egy kis kísérettel. Paskiewitsch eleinte mordúl meg támadá őt, de azonnal hozzátevé, hogy a cár kegyelmét személye számára ki fogja kérni. Már egy hét mulva hírül érkezett, hogy Miklós cár valóban valóban megkegyelmezett Görgeynek, s azonkívül fiát, a trónörököszt megbizta, hogy Ferencz József esászárr kegyelmét is kieszközölje számára. Augusztus végével aztán meg is kapta Görgey Haynau egy augusztus 26-odikai levelében azon rá nézve bizonyára fölötté kellemetlen (?) hirt, hogy Ferencz József kegyelmet adott neki, hogy megajándékozta életével. Azonban Görgeynek nem leende szabad Magyarországnban tartózkodnia, hanem Klagenfurt jelölte'ett ki számára tartózkodási helyül, s csakhamar oda is vitetett.

Időközben Görgey következetesen tettéhez leveleket irt minden osztály parancsnokhoz mind a nyilt esatatéren, mind a várakban. Az előbbieknak egyszerüen azt tanácsolá, hogy kövessék példáját, az utóbbiaknak elősorolá a tényeket, s oda utasítá őket, hogy cselekedjenek, amint lelkiismeretük tanácsolja, aszerint amint még Magyarországn s népök számára valami kedvező föltétét kicsikarhatni vélnek, vagy nem.

Amint már előbb jeleztük, Görgey aztán mély levérségbe merült, ami meghiusúlt reményének következménye vala, mindenesetre meghiusúlt reményének, habár ő sohasem szóló is környezete előtt reményről, legabább személyesen nem.

Serege tábornokai, tisztei, s a hozzá esatlakozott polgári notabilitások eleinte ugy volt, hogy miként ő, Nagy-Váradra vitetnek. Ez nem történt. Bár utnak lönek indítva oda, de az

irány csakhamar meg lön változtatva, s e népséget is ugymint az altiszteket s közlegényeket Sarkadra vitték, Nagy-Váradtól délnyugatra, hova Paskiewitsch a Szolnokon lerakott készleteket elhozatá, hogy az első ellátási szükségletekről gondoskodják. Nemsokára azután kezdetét vette a hadi szereknek és foglyoknak, kik különböző fönt említett s más kevésbé jelentékeny alkalommal az oroszok kezébe kerültek, — átszolgáltatása az osztrákoknak. — A legénység az őrmestertől lefelé csakhamar elbocsáttatott; a tábornokok, tisztok és polgári notabilitások azonban ott fogattak, és Görgey jól tudhatta, miért? Dolgot kelle adni a haditörvényszékeknek, s hogyan teljesítették ezek dolgukat, az előzmények után nem volt nehéz megítélni! Azok csak jól jártak, kik a kedvezményeket, melyeket az oroszok az elszabadulásra egyeseknek mindvégig nyujtának, hasznukra fordíták! De a foglyok legnagyobb részt erkölesileg úgy meg voltak törve, hogy a menekvéshez sem volt erejük, még akkor sem, midőn rövid idő alatt minden illúziójuk eloszlott, melyet magoknak a fegyverletétel előtt s közvetlenül utána az oroszok nézve oltalmára csináltak.

Jellachich bán elkésése a csatatéren, s Pétervárad eleste.

Ámbár a Bácskából a magyarok már július 25-dikén ki vonulni kezdtek, Jellachich még soká nem mert előjönni bűvhelelyéből a Duna jobb partján s a titteli fösikon. 27-edikén megtudta, hogy Haynau Pestről Szegedre készül. Most Jellachich július 28-dikán a Castiglione vértés dandárt Ireghről Szalánkeménre indittatá, 31-én pedig a titteli fösikra.

A kémszemlék ugyan, melyeket július 30-adikán Dietrich és Knichanin Vilova és Mossorin felől tartottak, azon meggyőződést eredményezték, hogy a magyarok a Bácskát odahagyták; azonban a péterváradi őrség kirohanásai, melyek annak valódi gyöngeségét elfödözték, magát a bánt oly mérvben nyugtalanították, hogy még nem merte a tartalék gyalogságot a Duna jobb partjáról a balra átvonni.

Augustus 5-kén végre hirül vevé Jellachich, hogy Haynau Szegedet megszállta; most a támadásra szánt csapatokat mind megindítá Szalánkeménnek, amennyiben még a Duna jobb partján voltak, s átszállíttatni kezdé a folyón. Azalatt, hogy az átkelés a titeli fősikra folyamatban vala, a Bánát déli részében még hátralevő magyarok augusztus 7-kén megtámadták az átkelőket Perlasznál; 8-dikán azonban elvonultak Fehértemplomnak, mire Perlaszt a Lang és Marsano dandárok megszállták, s Titelnél a Tizsán hidat vertek. Ezen hidon a bán serege 12-kén, miután átkelése a Dunán megtörtént, végre átvonult a Tisza bal partjára.

A Haynau seregéből a Tisza jobb partján lefelé küldött Althannféle portyázó-csapat augusztus 6-án elérte Mossorinnál a bán, s annak seregéhez csatlakozván Temesvárra ment vele, hová augusztus 15-én érkezett meg.

Jellachich 13-dikán a Dietrich osztálylyal, 14-dikén pedig derékhadával is Nagy-Beeskerekre érkezett s 16-kán Uj-Pésre jött. Itt azon parancsot vevé Haynautól, miután a lugosi csata után alig volt várható valami komoly foglalatosság, hogy állapodjék meg, s 17-dikén a Puffer dandárt vissza kelle küldenie Ujvidékre, hogy Péterváradot a bal partról is be lehessen keríteni.

A német- és illyr-bánáti ezredek Neustädter és Rheinbach tábornokok alatt Mehádiára és Orsovára küldettek, hogy a felső Temes és Bela-Reka völgyben működő Wallmoden hadoszlophoz csatlakozzanak. Azonban ezek már későn jöttek arra nézve, hogy e működésekben résztvegyenek.

A pétervárad-i őrseget azután csakhamar értesíték a dolgok állásáról egész Magyarországon, s egyszersmind fölszólták, hogy adják föl a várat. Erre Kiss Pál várparancsnok képviselőket küldött Haynau főhadiszállására, mely augusztus 21-ke óta Aradra volt áthelyezve. Ezek 24-dikén érkeztek ide, s teljes alkalmuk lön meggyőződhetni a szerencsétlen hírek igaz voltáról; visszatértök után szeptember 7-dikén Pétervárad 8000 embernyi őrsegével az osztrákoknak átadatott.

Haynau és Paskiewitsch értekezlete az oroszok kivonulása iránt s a foglalások részbeni folytatása az oroszok által.

Miután Haynau augusztus 24-kén meggyőződött, hogy Pétervárad átadása nemsokára megtörténik, még csak egy erőd volt a magyarok kezei között, Komárom vára. Persze a legfontosabb az országban. — Azonban megvétele bizonyára nem igénylé az orosz és osztrák seregek egyesült erejét; Magyarország elfoglalása vagy hogy netaláni egyes apró fölkelési kísérleteket el lehessen nyomni, szintén nem igénylé ez erőt, annyi sorcsesapás után, melyek néhány hét alatt a magyarok hatalmát érték.

Lassankint tehát az oroszok visszatéréséről hazájukba lehetett gondolkozni. Haynau azt akarta, hogy az oroszok Komárom eleste után még néhány hétig tartsák megszállva Magyarország éjszak-keleti részét és Erdélyt. Paskiewitsch e végre a 8-dik gyalog osztályt, a 9-dik hadtestből 4 zászlóaljat, azonkívül több hadosztályt jelölt ki a Grotenhjelm és Lüders hadtestből Rüdiger főparancsnoksága alatt, ki is főhadiszállását N. Váradon áté föl.

A távozandó csapatok azonnal megkezdék visszavonulásukat szállásaikra Lengyelországban, Podoliában, Wolhyniában s a déli katonai gyarmatokban, hová october közepe táján — az ut hosszúságához képest előbb-később érkeztek meg.

Haynau agustus vége felé a 3-dik osztrák hadtestet Temesvárnál, a 4-diket és a Wallmoden lovasosztályt pedig Arad alatt összpontosítá. Innen aztán megkezdte visszavonulását a békés szállásokra, tekintettel az egész ország elfoglalására. Haynau augusztus végével főhadiszállását Pestre tevé.

Komárom eleste után véget ért a Rüdiger alatt visszamaradt orosz csapatok tiszte is, s először is az ország déli részeiből indítottak ki. Rüdiger ezután Eperjesre tevé át főhadiszállását. October végével a még az éjszaki megyékben álló oroszok is

visszavonattak, s november 6 dikán mind otthon volt Lengyelországban.

Az orosz seregek részéről, melyek mindössze több mint 190,000 embert számláltak, a tulajdonképi hadjárat 2 hónapig tartott, junius közepétől augustus közepéig. Ez egész hadjárat alatt csatákban és ütközetekben halottat 543-at, sebesültet pedig 1670-et vesztenek, mely utóbbiak közül aztán még 813-an haltak el sebeikben.

Egész veszteségük tehát magyar fegyver által 2213 emberre, vagy nem egészen 1—2 százalékra megy. Az elesettek száma a sebesültekéhez, ha a sebeikben utólagosan elholtakat nem számítjuk, körülbelül ugy viszonylik, mint 1 : 3, az utóbbi esetben pedig mint 2 : 3.

Sokkal pusztítóbb hatással mint az ellenséges fegyver, voltak rájuk nézve a kholera s más nyavalyák, miket a tábori typhus neve alá foglalhatni.

A hadjárat alatt kholerába estek 20,200-an, kik közül 7819-en haltak meg, más, vagy másként jelölt bajokban 8735 ember betegedett le, kik közül 3209 halt el.

Tehát a lebetegedettek összes száma 28,935-öt tesz, s ezek közül 11,038 ember halt el, tehát több mint e létszám harmada.

A halottak egész összege tehát 11,884, ebből csak $\frac{1}{14}$ hullt el a magyar fegyver alatt.

A Komárom melletti események Görgey elvonulásától Vácra, a vár átadásaig az osztrákoknak.

Az őrség és ostromhad ereje és állása a Schlick hadtestének elvonulása után.

Midőn Görgey elvonult Vácra, mint főntebb jelentők, 18,000 ember maradt vissza Klapka tábornok*) alatt Komáromban; elég erő arra, hogy támadó lépéseket lehessen tenni az esetben, ha az osztrákok nem épen tulságos haderőt találnak hagyni a vár alatt, hogy talán az egész zárhadon keresztül

*) L. A mellékletet e szakaszban.

lehesse törni, azt onnan elűzni, s toborzás által a vidéken egy új elszigetelt magyar sereget fölláttani, melynek fölszerelésére a szükségleteket a Komáromban lévő készletek fogták volna szolgáltatni.

Mig Görgey Komáromot odahagyá, a Janik-osztály a Monostor s a Duna-hídfő előtti sánc-tábor 1—3. számú műveit, a Rakovszky hadosztály a 4—7. számú sáncokat, a Kosztolányi osztály pedig a 8—10. számú munkálatokat s Ó-Szőny falu foglalá el.

A sánc-tábor körül 2 század Württemberg huszár tevé az előőrsi szolgálatot.

A Horyáth hadosztály a nádor (Kossuth) vonalt, a Vág-torkolat s Apália szigetét őrizé; egy század Boeskey huszár a Csalóközben végezte az előőrsi tiszte.

Az Eszterházy osztály a belső szolgálatokat végzé, s elfoglala a Vág-hídfőt; 3 század Lehel huszár 2 db 3 fontos ágyuval keletnek volt mozdítva a Zsitván keresztül, derékhadával Kurta-Keszire, egyes őrszemekkel pedig Mócsra a Duna mellett, Madarra, Szent-Péterre, s Ó-Gyállára a Zsitvánál. Azontul Várföldénél, a Vág-hídfőtől éjszakra egy gyalogszázad volt fölláttva.

Klapka egyelőre a belső viszonyok rendezésével foglalkozott, s igen okosan meghuzta magát, hogy azon hirt, melyet terjesztett, miszerint csak legfőlebb 8000 ember maradt a várban, az osztrákok előtt annál hihetőbbé tegye. Attól, hogy az osztrákok zárseregöket lehetőleg meggyöngítsék, függött főleg azon hatás, melyet Klapka és Komárom az ügyek menetére gyakorolhattak.

Haynau először, mint már tudjuk, a Schlick és Csorich hadtesteit hagyta Komárom alatt, mely haderő, a k k o r mintegy 25,000 embert számlálhatva, határozottan fölülmulta a Klapkát, habár ezáltal Komárom kedvező fekvésénél fogva a Vág- és Duna között, a magyar tábornokoknak nem volt lehetetlen a támadó föllépés ama két szakasz e g y i k é n, melyeket beuralt.

De a körülmények, névszerint az, hogy látta, mily kevésbé számolhat az oroszok erőteljes támogatására előnyomultában az Alsó-Tiszának, kívánatossá tették ránézve a Schlick hadtestének magához vonását is, s ezt, miután meggyőződött, hogy Gör-

gey nem tér többé vissza Komárom alá, annyival inkább lehetségesnek vélte, minthogy a komáromi őrség általánosan csak legfőbb 8000, sőt 6000 emberre tétetett. Schlick tehát odahagyá Komárom vidékét s elvonult Pestre és Szolnokra.

Most még csak a Csorich hadteste, 16 százszóalj, 6 lovaszázad s 75 ágyu, vagyis 11—12,000 ember *) maradt Komárom alatt. Ez következőleg foglalt állást.

A Pott dandár megszállta Martost a Nyitra mellett, elüzé Ó-Gyalláról a magyar őrszemeket, megszállá ezt és Bagotát s július 24-dikétől fogva kiterjeszkedett Hetényre, Kurta-Keszire és Marczalházára, miután a magyar őrszemek ez előbb általuk elfoglalt helyeket szintén ellenállás nélkül odahagyták. Aztán néhány mellvédfallal és fatorlaszszal különösen Szent-Péter körül megerősítette magát. — Marosnál hidat vert a Nyitrán, Kőszegfalvánál pedig a Vágon; e hidak által összeköttetésben állt a Liebler dandárral.

A Liebler dandár a Csalóközt tartá megszállva; Aranyosnál ennek 6 sáncolata vala, innen egy árok futott a Vág-Dunához Kőszegfalva irányában; ez utóbbi helynél több ágyutelep volt fölállítva. Összeköttetését a Barco dandárral a lovadi hid által tartá fön, mely hid a Duna bal partján, a Csalóközben, a nagy-léti hidfő által lett fődözve.

A Barco dandár a Duna jobb partján állt Lovadtól Pusztaharkályig osztálycsapatokat tartva Puszt-Csémen, Mócsán, Almáson. Barco állását Puszt Harkály s a Duna között, az ácsi erdő éjszaki szélén 7 hatalmas, már előbb készült sáncolat, azonkívül néhány vadász árok s fatorlasz fődözé.

A várban július 19-kén hire terjedt egy nagyszerű győzelemnek, melyet állítólag Görgey nyert az oroszokon Vácnál. — Minél zajosabb volt e fölött az öröm, annál mélyebb lön a levertség, melyet a Vác alatt szétugrasztottak megérkezése már július 20 dikán az őrségben előidézett. Klapka élénken érzé a szükségét, hogy foglalkozást kellene nyújtani népének, miszerint eloszlassa ama levertséget, mely főleg a szabad mozgáshoz szokott huszárságot meglepte. Schlick elvonulásáról fölületesen

*) L. a C, mellékletet ezen szakaszhoz.

értésülvén, augusztus 25-dikén Kosztolányi ezredest 8 gyalog-, 2 lovas századdal s 4 ágyuval kiküldé Tata megtámadására. A támadásnak a legjobb sikere lön; őrség persze Tatán alig vala, nagy győzelmet tehát kivíni nem lehetett; azonban ez alkalommal a könnyelműen Tatának küldött pesti osztrák postaköcsi a magyarok kezébe került, mely számos becses tudósításokat tartalmazott. Ezek között első helyen egy teljes csata-terv állott a Csorich hadteste számára, melyből Klapka, ellenének valódi erejéről vagy inkább gyöngeségéről tudomást szerezhett magának. Egyszersmind megtudá, hogy az osztrákok Komárom őrségét valóban csak 6000—8000 embernyi erejűnek tartották.

Klapka most elhatározá támadólag lépni föl, s pedig előbb a Duna bal, azután pedig jobb partján; e szándékában s annak lehető kimerítő keresztülvitelében még inkább megszilárdítá őt Görgey egy július 28-án Gesztelyről kelt levele, mely augusztus 1-jén érkezett Komáromba. Görgey abban jelentést tön eddigi működéseiről, a legjobb reményt fejezé ki s figyelmezteté Klapkát azon szerepre, melyet Komárom ezután játszhatik, ha annak őrsége Haynau főserégének háta mögött lép föl.

Komárom fölmentése a szent-péteri és harkályi csaták által.

A Pott dandár megtámadására, mely július 30-kára volt kitűzve, Klapka 29-kén elrendelte, hogy Kosztolányi 3 zászlóaljjal, 4 lovasszázaddal s 8 ágyuval a 29-dike és 30-dika közötti éjjel Hetény felé fog nyomulni, ezt elfoglalja, aztán tovább nyomul Szent-Péter és Uj-Gyálla felé. Itt Rakovszky 3 zászlóaljjal, 3 l. századdal s 8 ágyuval, miután Marcalházánál a Zsitván átkelt, kezét fogva vele az osztrákok szent-péteri állását meg fogja kerülni.

Schulz ezredes 2 zászlóaljjal s 8 ágyuval tartalékul fogja a Kosztolányi hadoszlopát követni; Horváth pedig 3 zászlóalj-

jal, 1 lovasszázzal s 8 ágyuval a Liebler dandár ellen fog tüntetni a Csalóközben, hogy Pott segélyzésétől elvonja.

Janik, meg 1 zászlóalj s 2 ágyu a Rakovszky osztályból s 1 zászlóalj a Kosztolányiéból a sánc-táborat fogják megszállva tartani a Duna hidfőnél.

Kosztolányinak július 30-kán reggel 6 órakor volt első ütközete Heténynél, honnan az osztrák előcsapatokat elűzé. Pott azonnal előszólitá a tartalékhadat Szent-Péterről, de Kosztolányi öt csakhamar hátrálni kényszeríté; visszavonult tehát a Bagota és Szent-Péter közti magaslatokra, hol addig igyekvék megállani, míg Kurta-Kesziről s Marcalházáról magához vonandá osztálycsapatait. Ez nagy nehezen sikerült is. Azalatt Schulz fölfelé vonult a Zsitva mellett, s bal oldalát fenyegeté Pottnak. Ez Bajcsra hátrált és itt a Zsitva mögé s Érsek-Ujvárra ment. Vesztesége aránylag nagy vala s ≥ 19 embert, 9 lovat s 1 társzekeret tön.

Horváthnak csak jelentéktelen ütközete vala 30-án Nemes-Örsnél.

A július 31-dike s augusztus 1-seje közti éjjel azonban Liebler balszárnyát támadtatá meg Klapka Kőszegfalvánál s Guta mögé hátrálni kényszeríté. Pott ugyanazon éjjel Cikén át Tardoskedig hátrált.

Augusztus 3-dikára Klapka a Barco dandár megtámadását tüzé ki a Duna jobb partján. Ez augusztus 2-dikán következőleg volt föllállitva :

A Duna-pusztá-harkályi vonalon az ácsi erdő mentében s a 7 sáncműben, melyek két 18, s nyolc 12 fontossal voltak fölszerelve, állt a Mazuchelli osztály 3-dik, az ottochani h. ö. 4-dik zászlóalja s a Paumgarten Landwehr zászlóalj. Előőrsül $\frac{1}{2}$ század Civallart dzsidad szolgált, míg $\frac{1}{4}$ század 3 ágyuval Pusztá Harkálynál volt föllállitva.

Az ácsi erdő mögött 9. sz. gyalog állt a Mazzuchelli osztály 1-ső és 2-dik zászlóaljából négy 12 fontossal tartalékul, míg a többi 3 század a hadi-szertárnál vala Ácsen.

Pusztá-Csémnél $\frac{1}{2}$ század, Mocsánál 3 sz. gyalog s $\frac{1}{4}$ lovasszázzal, Almásnál pedig Sternfeld őrnagy cirkáló csapata, 3 gyalog, 1 lovasszázzal s 3 ágyu volt föllállitva.

Klapka az augusztus 3-adiki támadásra 5 hadoszlopot rendelt:

Assermann ezredes először is 6 zászlóaljjal, 4 lovas-századdal s 16 ágyuval Almásra nyomul, onnan az ellenséget visszaveti, aztán Tömördnek és Nagy-Igmándnak fordul, s a Czoncezó bal partján a Duna felé vonul, az osztrákokat a visszavonulástól a Duna jobb partján elvágandó.

Kosztolányi 3 zászlóaljjal, 2 lovas-századdal s 8 ágyuval, támogatva

Krivácsy alezredestől, szintén 3 zászlóaljjal, 2 lovas-századdal s 8 ágyuval, Mócsát foglalja el, aztán Pusztá-Csémen keresztül Harkályra, az osztrákok ottani főállásának jobb oldalára tör, míg ez állás homlokzatát

Schulz ezredes 2 zászlóaljjal, $\frac{1}{2}$ lovas-századdal s 12 ágyuval fogná megtámadni.

Janik ezredes 3 zászlóaljjal s egy tarack-üteggel az ácsi erdőben foglalkoztatja az osztrákokat.

E haditervben szerencsésen ki van kerülve nagyszámú csapatoknak a háladatlan erdei harcba keverése, sőt inkább a csapatok főtömege a nyílt téren való támadásra van kijelölve az erdőtől délre. Ellenben az Assermann manoeuvre-je úgy látszik messziről indul ki, holott a pusztá-harkályi főtámadás e manoeuvre-től lön függővé téve. Ha Assermann csakugyan el találja vágni az osztrákok előtt a visszavonulást a Duna jobb partja mentében, a pusztá-harkályi főtámadásnak kétség kívül időt kelle engednie neki, hogy a Czoncezó bal partjára juthasson.

Assermann már augusztus 2-odikán este 9 órakor kivonult a sánc-táborból s 3-adikán reggel $2\frac{1}{2}$ órakor váratlanul támadá meg Almásnál Sternfeld őrnagy portyázó-csapatát. Sternfeld előbb a Duna mentében hátrált aztán peüig befelé fordult délnek; nem is állapodott meg előbb csak Bicskénél.

Assermann Sternfelden nyert könnyü győzelme után Tömördre vonult, melyet 9 órakor reggel ért el, hol azonban kénytelen volt csapatainak több órai pihenést engedni.

Assermann Tömördre érkezének jelentésére a Kosztolányi és Krivácsy hadoszlopai Mócsának nyomultak a sánc-táborból,

s az első rohamra elfogták csaknem az egész itteni osztálycsapatot. Nyugtalanítá őket a jelentés, hogy Kocs irányában jelentékeny osztrák lovas-oszlop mutatkozik. Kémszemlére küldött huszárok azonban csakhamar azzaljöttek vissza, hogy ama tömeg egy roppant ököresorda. S valóban úgy is volt. 2750 ökröt küldtek Budára a Haynau serege számára.

A huszárok azonnal körülfogák, s diadalmasan beterelék Komáromba, hol épen szarvasmarhában volt a legnagyobb hiány. Egy zab-szállítmány szintén a huszárok kezeibe került ez alkalommal.

1 óra tájban Mócsánál készen voltak mindennel s a Kosztolányi és Krivácsy hadoszlopai jobbra kanyarodtak s Pusztacsémre mentek.

A magyarok Mócsa felé tartó fenyegető előnyomulásának első hírére Harkályról, körülbelül 12 óraker, Csémnek indult Barco 5 gyalog, $1\frac{1}{4}$ lovas századdal s $\frac{1}{2}$ ágyuüteggel, ezek helyébe pedig az ácsi erdő mögötti tartalék csapatból 1 zászlóalj s 4 12 fontost vont Harkályra. Csém alá érkezve Barco Mócsa, Csém és Nagy Igmánd között erős ellenséges hadoszlopokat látott maga előtt.

Megállott tehát s jelentést tön az osztály parancsnokhoz, Colloredo herezeghez.

De Klapka is késedelmeskedék Csém megtámadásával. Mócsa megszállása után azonnal parancsot kaptak Schulz és Janik, hogy a sáncetáborból Puszt-Harkály s az ácsi erdő ellen menjenek, s 3 óra tájban támadási pontjaik közelében voltak. De Assermann még nem érte el Nagy-Igmándot, annál kevésbé lehetett hát föllépnie Ácsnál s lejebb a Czonczó mentében az osztrákok háta mögött. Klapka ő-rá várakozék.

Azalatt Colloredo megérkezett a csatatérre, s midőn a Schulz és Janik hadoszlopainak közelgését észrevette, 3 óraker Barcot Puszt-Harkályra meneszté vissza, mely kétségbevonhatlanul a magyarok fő támadási pontjául tűnt ki.

Itt addig szándékozott maradni, míg vagy elég erősítések érkeznek a Csalóközből vagy legalább a Puszt-Lovadnál lera-kott készletek biztosságba helyeztetnek. Puszt-Harkálynál lassankint 15 gyalog-, $1\frac{1}{4}$ lovas századot s 14 ágyut vont össze.

Klapka azonban, midőn az osztrákok hátráló mozgását

észrevette, azon kezdett aggódni, hogy ezek vagy meg találják magokat erősíteni Pusztá-Harkálnál, vagy pedig tovább hátrálás folytán támadását kikerülik, ha tovább is várakozik Assermannra, kivált miután az est beálltaig már csak néhány óra volt hátra. 4 órakor tehát kiadta Kosztolányinak és Krivácsynak s egyszersmind Schulznak is a parancsot a támadásra Pusztá-Harkály ellen.

Kosztolányi és Krivácsy jobb felől nyomultak az osztrákok ellen, s Schulz is csakhamar különös hévvel megtámadá ez állás homlokzatát.

Egyidejűleg Janik is durrogatni kezdé tarackjait az ácsi erdő ellen, s fölállítá mögöttök zászlóaljait.

5 órakor délután Pusztá-Harkályról hátrálni érzé magát kényszerülve Colloredo. Ácsnál átkelt a Czonzón s a falun át a lovadi hid felé visszavonult

Egyidejűleg az ácsi erdőből is kivonultak a csapatok.

A rend csakhamar fölbomlott. Az ácsi erdőben Janik élénken utána nyomult az osztrákoknak, s a Czonzónál egy századot utól érve a Mazzuchelli ezredből, azt elvágta, s elfogta.

Lovadnál délután 6 órától fogva 1 zászlóalj, $\frac{1}{2}$ lovaszázad s 6 ágyú volt egyesítve a Liebler-dandárból, Barco elfogására. Barco a hidnál összeszedte úgy-ahogy dandárát s azonnal a Duna bal partjára vonta vissza ; 8 órakor este utócsapata is átkelt a Csalóközbe, épen midőn Assermann a Duna jobb partján megjelent. A hidat tüzelése között kelle le rontatni, mi is 11 órára este be volt végezve.

Augusztus 4-edikén a Barco és Liebler egyesült dandárok, 14 beszegezett 18 fontos ágyút cserben hagyva a nagy léli hidfőnél, Guttáig és Nyárasdig, 5-ödikén Szerdahelyig és Légig, 6-odikán pedig Bruckra hátráltak az érsekujvári Duna mellett s Csöllére a Csalóközben minden további háborítás nélkül. A Pott dandár, mely augusztus 3-adján ujjlag Érsekujvárra mozgult, honnan ismét előbbre kelle haladnia Komárom felé, még 3-adján parancsot vőn a visszavonulásra. Most hát Diószegre ment. Alig hogy ideért, utasítást nyert, hogy állapotjék meg s aztán ismét nyomuljon a Vág felé.

A nagy-léli hidfőnél hagyott 14 18 fontoson kívül még 7

12 fontos s több mint 3000 puska, továbbá 1000-nél több fogoly került 3-dikán és 4 dikén a magyarok kezeibe. 4 dikén Assermann Gönyön még 700 mázsa ott hagyott puskaport is birtokába vett.

Klapka e szerencsés eredményről azonnal értesíté Kossuthot és Görgeit, Berg tábornok egy Miklós cárhoz intézett, de elfogott levelének másolatát is megküldvén nekik, melyből kiderült, hogy, legalább az oroszok, el voltak rá készülve, miszerint a háborut 1850-ben folytatniok kellend s hogy nem kis aggodalommal néztek a közelgő őszi elé.

Klapka Györré menetele ; tevékenysége augusztus 12-dikéig ; visszavonulása Győrből.

Klapka, ki augusztus 3-adjikán többet nyert mint talán reménylette, most szerencsésjét lehetőleg ki akará zsákmányolni. Mindenek előtt Győrbe akart vonulni, hogy hatáskörét kis zélesithesse, seregét katonaszedés által megerősithesse, aztán pedig a körülményekhez képest további vállalatokhoz foghasson.

Seregét fölosztá egy mozgó hadtestre, melyet 10 zászlóalj 6 lovas-század s $4\frac{1}{2}$ üteg képezett, s melylyel maga szándékozott működni nyílt mezőn, s egy helyőrségi hadtestre, mely $13\frac{1}{2}$ zászlóaljból, 6 lovas-századból s $3\frac{1}{2}$ mozsár-ütegből állitva össze Assermann parancsnoksága alatt Komáromban volt maradandó*) Mednyánszky alezredes egy hadoszloppal Székes-Fehérvárra küldetett, hogy az ottani fölkelést szervezze, s a vállalkozó ifjú kormánybiztos Noszlopy portyázó-csapatát, mely a Balaton vidékén Nugent tábornoszernagy 2-odik tartalékhadának egymagán is folyvást dolgot adott, — magához vonja.

Augusztus 5-ödikén Klapka mozgó-hadtestével megindult Győr felé, hová 6-án érkezett. A város meglehetősen csöndesen viselé magát ; a lakosság igen sok változást élt át s félt a büntetéstől lelkesedéseért ; a vidéki nép kevésbbé fontolgatá a dolgot, s Klapka a vidéken ujoncozást rendelhetett el, mely néhány nap alatt 5000

*) l. a. B. mellékletet e szakaszhoz.

18—30 éves fiatal embert eredményezett. Ez ujoncok begyakoroltatásuk és kiképzetésük végett azonnal Komáromba küldettek, valamint a készletek is, melyeket Győrött találtak.

Ugyanekkor a komáromi őrségnek szét kelle bontania az osztrákok védműveit, s a várba szállitnia az osztrákoktól cserben hagyott tüzéri készletet. A zsákmányul esett mozsarakból, valamint azokból, melyek még Komáromban kéznél voltak, új ütegek alakítottak, melyek számára könnyű szerrel lehetett fogatokat szerezni a vidékről.

Klapkának most az vala szándéka, hogy mozgó hadtestével Vas megyén keresztül egy diversiót csinál Stíria határai felé, s e végre magához vonja a Csalóközben álló csapatokat, melyek helyébe egy más hadoszlopot fog majd visszabocsátani Komáromba, miután az még egy tüntetést intéz Mosony ellen.

Ekkor 11-edikén a rendek táblájának hajdani elnöke, Almásy Pál, egyszer csak álruhában Győrött terem, s meghozza Klapkának az alsó-tiszai események hírért, augusztus 5-ödikéig bezárólag. E hírek semmi jóra sem nyújtottak többé kilátást, s Klapka ily körülmények között kénytelennek látta magát minden messze kiható működésről lemondani, s visszavonulni Komáromba. Azonban a hallottakat titokban tartotta, s kiadá a parancsot, miszerint készen kell lenni az elutazásra.

Midőn aztán augusztus 13-adján a déli csatatérről egy futár a temesvári ágyuharenak s a Bem serege szétugrasztásának hírért hozá, o d a h a g y t á k G y ő r t s utnak indultak, de nem Stíria felé, hanem vissza Komáromba. Augusztus 16-adján ismét a komáromi sánc táborban volt a mozgó hadtest. Ugyanaz nap hadi tanácsot tartott Klapka, melyben a vett híreket közzé tette. Számosan a haditanács tagjai közül nem akartak azoknak hitelt adni, s midőn végre belé nyugodtak, mégis különféle terveket hoztak indítványba, például, hogy elsőbb a Haynau által délről visszaküldött Jablonowski — dandárának, mely Pest felől közelgett, kell nekiesni, aztán pedig a Nugent hadtestét előfogni, mely az al-Dunától volt segélyül szólítva. Hanem hát ezt mellőzték, s elhatározták, hogy csak a Mednyánszky portyázó-hadteste a Noszlopy csapatával kapcsolatban lesz

lesz magát a Balatonnál föntartandó. Továbbá, hogy az elharpódzó pénzhiánynak eleje vétessék, 2 és 10 forintos bankjegyek kibocsátása lön elhatározva, melyek magában Komáromban el is készítették.

Még 16-odikán meghozá egy hírnök a Pesti Hirlap egy számát, mely a világosi fegyverletételt jelenté. E gyászshir a komáromi őrség előtt csakhamar mindenkép bebizonyulandó volt.

Az osztrák zársereg ismétli előnyomulása Komárom ellen.

Ha a Klapka szerencsés kitörése Komáromból Haynaut magát is nyugtalanította, s a Jablonowski dandár segélyül küldésére indította: a bécsi kormányt tökéletes rémületbe ejtette. Mindenféle parancsok lőnek kibocsátva, s a kéznél levő csapatok előszólítottak, hogy a zársereget megerősítsék s annak ismétli előnyomulását Komárom ellen, mint szintén ezen hely hathatós bekerítését lehetővé tegyék.

Míg a 2-odik hadtest helyőrségekkel erősíté s Pozsonynál fészkelé meg magát: Nobili altábornagy 1-ső tartalékhadteste Bécs vidékéről rendeltetett elő; a Lederer Ágost — dandár, mely a Fertő déli részén Sárvár felé kalandozott, azon parancsot vevé, hogy vonuljon a soprony- szent miklósi utra, Csorichhoz csrtlakozandó.

Ezek voltak a legközelebbi erősítések. Általuk a Csorich hadereje mintegy 23000 emberre emelkedett, kikkel már az új harcot Klapka ellen meg lehetett kezdeni, kivált ama vigasztaló hírek mellett, melyek Ausztria részére délről érkeztek, s melyeknek tartalma Komárom tevékenységét persze jelentékenyen csökkentette.

De további segélyzés végett még Nugent táborszernagy nak is föl kelle huzódnia a 2-odik tartalék hadtesttel Komárom alá; azonkívül a Jablonowski dandárra is számítani lehetett, mely augusztus 13-adikán Pestre érkezett, s legközelebb parancsot

vőn, hogy Székes-Fehérvárra menjen Mednyánszky és Noszlopy ellen.

Nugent, kit portyázásai között hagyunk el a Balaton, a Dráva és Mura közt, midőn Haynau Pestről Szegedre indult, oda utasított, hogy az al-Dunához, Baranya megyébe nyomuljon, s itt Jellachichesalegyesülve, tisztítsa meg a Bácskát. Nugentnak ez idő szerint a Burits és Pálffy-éle-osztályokban s Dondorf őrnagy hadtestében 10435 ember állt rendelkezése alatt, 30 ágyúval. A Muraközben, valamint a stíriai határokon s a Balatonnál őrségeket hagyott s július 28-án Buritsot és Pálffyot Iharos-Berénynél össz. pontositá; innen 29-én Kaposvárra vonult Noszlopyt fölkeresendő, ki azonban előle kitérve, éjszakkal huzódott. 30-án Nugent Kaposvárra, innen augusztus 3-án és 4-én Pécsre, 5-ön pedig Bátára, Mohácsra s Batinára ment, az al-Dunánál. Itt először is készüléket tőn egy hidveréshez; még ezzel volt elfoglalva, midőn parancsot kapott, Komárom ellen menni.

Mint hogy most Noszlopy nagyobb tevékenységet kezdte kifejteni a Balaton délkeleti partján s a mint csakhamar hallatszott, Komáromból is segílyt vala nyerendő: Nugent egy hadosztályt egyelőre a Duna és Balaton között hagyott Pálffy alatt, s augusztus 20-áig 7 zászlóaljat, 5 lovas-századot s 3 $\frac{1}{2}$ ágyu-üteget vont össze Burits alatt Duna-Földvárnál. Innen 21-én Székes-Fehérvárra vonult. Az alatt Noszlopy, Pálffy támadási kísérleteit kikerülve, elhagyá a Balaton délkeleti partját, az éjszaknyugatira kelvén át Szántód és Tihany között. Ez s egyéb viszonyok, melyeket azonnal látni fogunk, lehetővé tevék, hogy Nugent a Pálffy-osztály nagy részét is magához vonhatta, s augusztus végéig 10 zászlóaljat, 5 lovas-századot s 5 $\frac{1}{2}$ ágyu-üteget egyesíthetett, mikkel september 1-jén elérte Csepet a Czonczó mellett.

Jablonowski, ki augusztus 19-étől fogva Fehérvár vidékén Noszlopy és Mednyánszkyval csetepatézott, ezzel, amint látni fogjuk, csakhamar fölhagyhatott. Augusztus 22-kétől fogva september elsejéig Moóron vala, s a környék lefegyverzésével foglalkozék; aztán szinte Komárom alá szállított.

Az összes haderő, mely september 1-jéig, és pedig innentől

fogva Nugent tábornoszernagy főparancsonoksága alatt egyesítve vala, 44000 emberre mehetett.*)

Ide járult még egy orosz hadtest, a Grabbeé.

Grabbe, kit a rá nézve szerencsétlen gesztelyi csatánál hagyunk el, az ügyeknek most mind határozottabb fordulatával augusztus 2-odikán parancsot vőn Paskiewitschtől, hogy, miután a felső-Tiszánál fölöslegessé vált, térjen vissza a bánya-városok kerületébe, hogy ott a békét föntartsa. Grabbe e szerint augusztus 3-adjikán elindult Losoncra; utközben megtudta, hogy ott augusztus 1-jén egy gyöngye orosz osztálycsapatot egy magyar guerilla-csapat a lakosság segélyével fölkoncolt. Erre elhatározá, hogy Losoncot fölgyujtja. Augusztus 7-edikén megérkezett Losoncra; 8-adjikán a virágzó város lángokban állott; borzasztó dolgok történtek, fosztogatás, védtelenek leöldöklése, asszonyok és leányok megbecstelenítése, s más effélék. Grabbe itt megoldá fékét az orosz természetnek. Ez egyike volt ama kevés alkalomnak, melynél a magyarok az oroszokat állatias oldalukról tanulták ismerni. Az oroszok azt beszélik, hogy Grabbe gyujtogató szándékát előbb tudtára adá Paskiewitsch hercegnek, ki azt felelte volna rá, hogy ily esetben mégis jobb lenne talán az orosz csapatosztály megrohanásának főindítóit föbe lövetni. Meglehet. De akkor Grabbe semmiesetre sem kapta meg e választ előbb, mint a gyujtogatást végrehajtá. Mert hogy Losoncot, mint az oroszok ama állításhoz következetesen beszélnek, — maguk a lakosok gyujtották volna föl, merő mese, s ez tökéletesen constatálva van.

Losoncról tovább vonulva Grabbe augusztus 12-edikén Ó-Zólyomra érkezett. Innen egy-egy osztálycsapatot küldött Rózsahegyre, Oszadára — Rózsahegy és Sturecz között, — és Selmecre, s 16-odikán derékhadát Besztercére vezeté, honnan még egy osztály-csapatot küldött Szent-Keresztre.

Minthogy a bánya-városokban tulajdonkép nem volt mit pacificálni, az orosz sereg, mely dacára a nagy betegeskedésnek, még mindig 13000 harc képes emberből állhatott, bizvást részt vehetett volna Komárom ostromában, miáítal aztán a szö-

*) V. ö. a D és E mellékleteket e szakaszhoz.

vetségesek egész hadereje e helynél 57000 emberre szaporodott volna.

Azonban amint már megjegyzők, Csorichnak nem volt szükséges működéseivel minde haderők összegyüléseig várakoznia. Az a 23000 ember, mely augusztus 10-edikéig összegyült, tökéletesen elég vala azokhoz. Nobili az 1-ső tartalék hadtesttel augusztus 10-edikén Mosonyba s Magyar-Óvárra ért, a Lederer-dandár pedig Csornára mozdult elő.

14-edikén az akkori hadügyminiszter, Gyulay gróf személyesen megjelent Csorich főhadiszállásán Oroszvárott, s egyelőre átvette a főparancsnokságot. 15-ödikén megkezdődtek a had mozgalmak.

Ekkor a Chizzola és Barco dandárok Győr felé megszállották Öttevényt Szent-Miklóst, és Lébenyt; az előcsapat Abdának kiküldetve jelenté, hogy a magyarok Győrt már odahagyták. Most oldalvást osztály-csapatok menesztettek balra a Sziget közbe, jobbra pedig Szent-Péteren át Bő-Sárkányra.

A derékhatat, a Chizzola- és Barco-dandárokat Mosonyig a Teuchert-dandár követé tartalékul.

A bal szárnyon Liebler Csötörtökig és Szomorjáig nyomult a Csalóközben; a jobb szárnyon pedig Lederer Ágost Eneséig.

Augusztus 16-odikán Gyulay megszállotta Győrt s portyázó csapatokat ki küldött a pápai és fehérvári utakon, melyek által 18-adikán tudomásul vétetett, hogy Klapka csapatainak legnagyobb részével visszavonult Komáromba.

Erre augusztus 19-edikén Barco Bönyre, Lederer Felső-Szent-Jánosra, Chizzola Gönyőre, Liebler Nagy-Megyerre és Gutára, Teuchert Györré vonult, Pott pedig a Vágnál s az érsekújvári Duna ágnál maradt, hová Diószegről ismét elő nyomult.

Augusztus 20-adikán a Barco-, Lederer- és Chizzola-dandárok a Czonzóig mozdultak Ácsnál; jobbra osztály-csapatokat küldtek Mező-Eörsre, Pérré, Bábólnára és Nagy-Igmándra.

Fegyverszünet-kötés.

Midőn augusztus 18-adján Komáromba több magyar tiszt érkezett, kik az oroszok kedvezménye folytán Sarkadot odahagyták, s midőn ezek a világosi fegyverletétet hirtül hozák: Klapka csapatait ekként helyezé el a sánc-táborban: a Janikosztály a monostori műveket s az 1, 2 és 3 számú sánczokat őrizé; Rakovszky a 4—7 számú hadműveket; Kosztolányi a 8—10 számú műveket; Eszterházy a hidfőt, a Vág-hidfőt s az ó várat;

Horváth a nádor-vonalnál marad a Csalóköz ellenében;

Mócsát, Csémet, és Ácsot huszár őrszemek tartják megszállva.

Még az-nap egy parlamentairt küldött Liebler tábornok a várba, különféle bulletinekkal a temesvári ágyúharerről s Görgey fegyverletételéről, egyszersmind a várat fölkérve, hihetőleg, mivel messze talált benyomulni a Csalóközbe, s nem igen érzé magát biztosnak, minthogy aznap Csorich vagy Gyulay derék-hada még Győrnél állt. Klapka haditanácsot hirdetett, mely egyszerű tagadó válasz-adást határozott el.

Augusztus 20-adján az osztrák derékhad előnyomulása a Czonzónak fölriasztá a sánctábor, majd azonban két parlamentair érkezett; egy osztrák részről, Alcaini alezredes, s egy orosz részről, Israkoff alezredes, Miklós cár szárnysegéde. Ezek Klapkához vezettettek.

Alcaininak csak az vala megbízatása Gyulaytól, hogy a várat föltétlen megadásra szóllítsa föl; Issakoffnak sem vala egyéb hivatalos megbízása, mint Klapkát a világosi fegyverletételről értesíteni, s Görgeynek Rüdigerhez intézett levelét, mely által a fegyverletétel előkészítették, neki megvinni.

Klapka azonnal haditanácsot tartott; a föltétlen megadás egyszeriben visszautasított. Midőn Klapka e választ a parlamentaireknek kijelenté, Issakoff haladék nélkül fegyverszünetet indítványozott. Alcaini ellenben azt mondá, hogy miután Gyulay osztrák hadügyminiszter személyesen az ácsi táborban

van, könnyű lenne a magyaroknak átadási föltételeiket előterjeszteniök s azok iránt alkudozásba ereszkendiök. Eleinte Klapka is ellene volt a fegyverszünetnek. Az orosz győzött Alcainin és Klapkán, ez utóbbin egy rövid titkos értekezlet alatt; hogy mit akartak az oroszok, többé nem titok senki előtt. Ők egyszerűen azt akarták, hogy ha lehet, minden magyar hadtest előttük rakja le a fegyvert, minden magyar vár nekik adja meg magát, hogy e zsákmányokat az osztrákoknak kiszolgáltathassák, s ez által kiérdemelhessék Ausztriának ama háláját, mely előttük Konstantinápoly kapuit nyitandá meg. E manoevert, melynek következményeit csak kevesen vették észre s legkevesébbé úgy, amint kiűtöttek, legeslegkevesébbé a magyar tábornokok látták át.

Ámbár Gyulay nem kevésé csodálkozóék, hogy még 20-kán este magyar tisztek jöttek Komáromból főhadiszállására, Ácsra, azon megbizással, hogy fegyverszünetet kössenek — augusztus 21-edikén még is létre jött, az s pedig az nap déltől fogva 14 napra 48 órányi fölmondási idővel. Kijelöltetett a felek között a választvonal s a semleges terület, melyet bezártak; megállapított, hogy Komárom várából 4 biztos fog, osztrák tisztektől kísérve, a déli csatatérre menni, hogy személyesen meggyőződjenek a dolgok ottani állásáról; végre a vár körén kívül levő, de a Klapka parancsnoksága alatt álló csapatok is bele vonattak a fegyverszünetbe, s az alatt vissza vonathattak a várba, ami főleg a Mednyánszky és Noszlopy osztály csapatait illetőleg volt különös fontosságú.

22-edikén a kiválasztott biztosok, kiknek az ügyek állásáról a déli csatatéren saját szemüleg kelle meggyőződést szerezniök, elhagyák a várat. Thaly alezredes és Katona komáromi polgár Aradra, Ruttkay alezredes és Csapó fehérmegyei alispán pedig Nagy-Váradra mentek.

A felek csapatai a fegyverszünet idejére a számokra kijelölt állásokat foglalák el.

A vár őrségéből a Kosztolányi-osztály Szent-Péteren, Ó-Gyállán, Bagotán és Imelyen szállásolá el magát, melléje 3 század Lehel-huszár adatott; a Rakowszky osztály Kurta-Keszin, Hetényen és Marczalházán szállott meg; a Horváth- és Janik-

osztályok a sánctáborban maradtak; az Eszterházy osztály pedig a nádor-vonalat szállotta meg.

Osztrák részről a Barco-dandár Ácson, Pusztá-Lovadon és Gönyön; Lederer Nagy-Igmádon, Tömördön és Kocson; Chizola Tatán, Tó-Városban, Bajon, Szomodon és Süttön; Teuchert Győrött; Liebler Gelléren, Lakon, Sziláson, Megyeren, Ekecsen és Guttán; Pott pedig a Vág s az érsekujvári Duna-ág mellett foglalt állást. A Sternfeld őrnagy portyázó-csapata, mely augusztus 3-án Bicskére kényszerült hátrálni, ismét előnyomult Tatára.

A fegyverszünet ideje.

A várban élénken sürögtek-forogtak a fegyverszünet alatt; a győri kirontás alkalmával szedett ujonczok segélyével 4 uj honvédszászlóalj alakított, s egy másikkal, melyet a szerződéshez képest Mednyánszky hozott 25-kén magával a várba, s mely a Noszlopy portyázó csapatához tartozott, gr. Zichy ezredes alatt egy had-osztályává egészítettet. Továbbá több uj morszár-üteg állított föl.

Parlamentairek jártak-keltek ide s tova, részint egyes akadályok elhárítása végett, melyek az uj elszállásolásoknál fölmerültek, részint pedig hogy az alkudozások megkötéséhez utat törjenek.

Az Issakoff-fali értekezlet után Klapka egy irást fogalmazott Grabbe tábornokhoz, melyben azt mondja, hogy őt főleg Issakoff biztatása birta a fegyverszünetre, hogy ez által mintegy az alkudozások terére van vezetve; azon reményét fejezi ki, hogy ez alkudozásoknál Miklós cár Magyarország érdekeinek pártját fogja fogni. Tehát Klapka is rá hagyta magát szedetni, s azon illusiókból, melyeket ő, hacsak ez időszerint is, az oroszokat illetőleg magának csinált, méltán ama következtetést szabad vonni, hogy Görgey sem volt egészen ment ily illusióktól.

Klapka e levéllel Eszterházy grófot küldé Grabbe főhadiszállására. Grabbe, midőn Csorich augusztus közepe táján újból

Komárom ellen nyomult, fölszóllított volt Gyulay hadügyminisztertől, hogy működjék közre Komárom ostromában. Ő azonban előbb kérdést intézett ez iránt Paskiewitschhez. Augustus 22-edikén parancsot vőn ettől, hogy az osztrák hadügyminiszter fölszólításának eleget tegyen. Minthogy azonban azalatt a fegyverszünet megkötött, legközelebb az alsó-Garanhoz vonult Grabbe, hol elszállásolá magát. Itt találta őt Eszterházy. Ez mindazon tisztelettel fogadtatott, melylyel „magas születésének“ tartozni véltek, de küldetése célját illetőleg semmi határozott ígéretet nem birt kivenni az oroszokból, s a várba azon benyomással tért vissza, hogy az oroszok hamis játékot űznek.

Ámbár ez a várban erősen uralgó orosz lázt kissé lehütötte Klapka mégis kettő hiján mind elküldé Grabbehoz a Komáromban levő fogoly orosz tisztekeet.

Augustus 26-kán Anitschkoff ezredes, Paskiewitsch herceg tábornoki hadsegéde s Jungbauer osztrák alezredes jöttek a várba. Amaz meghozá Görgey levelét augusztus 16-káról, melyben fegyverletételéről értesíté Klapkát, s vele a tényeket közli. A parlamentairek ehhez ama fölszólítást csatolák, Kogy Klapka adja fel föltétlenül a várat, amit ő természetesen kereken megtagadott.

Augustus végével visszatértek a biztosok Nagy Váradról és Aradról. Ruttkay elmondá, hogy Paskiewitsch őt udvariasan fogadá, de azt tanácsolá, hogy Komáromba visszatérve oda működjék, hogy Klapkát Görgey utánzására birja. A Görgey seregének tisztei részben már átszolgáltattak az osztrákoknak; Görgey maga igen levert, s Klapkát vigyázatra inti. Ez utóbbi erős várban s nem épen kedvezőtlen helyzetben van, s talán mégis eszközölhetne valamit az ország s a hadsereg javára. A többi magyar tisztek, kikkel még Ruttkay beszélt, tökéletesen ki voltak ábrándulva, s átkozák a Görgey és az oroszok kettős árulását.

Thaly Haynaunál járt. Ez azon tanácsot adá neki, hogy oda működjék, miszerint Komárom föltétlenül adja meg magát, másként kénytelen lesz az őrséget kardra hányatni. Az esetre, ha Thaly, megérkezte után 48 óra alatt Komárom földadását kiviszi, teljes büntetlenséget biztosított személye számára, s

ezt írásban is kiadá neki. Azonkívül egy levelet is hozott Thaly Haynautól Klapkának, mely egyszerűen egy goromba fölszólítást tartalmazott a vár föltétlen föladása iránt. Klapka erre mindig csak azon értelemben válaszolt, miszerint föltétlen hódolatról szó sem lehet.

Egyidejűleg azonban Haynau fölszólításával másik is érkezett Csorichtól, hogy hát az őrség adja elő a netaláni átadás föltételeit.

Ennek következtében Klapka szeptember 1-jén haditanácsot tartott. Ebben előterjeszté a biztosok küldetését, s aztán hozzá tevő, hogy most már itt volna az idő tisztességes megadási föltételekről gondolkodni.

A haditanács beleegyezett, s a következő föltételek lőnek föllállitva :

1. Általános amnestia a nemzet számára.
2. Általános kegyelem az összes magyar sereg, annak minden hadosztálya számára, akár letették légyen már a fegyvert, akár még csak leteendették, s haladéktalan szabadon bocsátása a hadi fogságba esett legénységnek.
3. Beváltása a magyar kormány által kibocsátott bankjegyeknek.
4. Szabad választás a tartózkodási helyre nézve a sereg minden alkatrésze számára, s útlevelek kiszolgáltatása mindazok részére, kik a külföldre szándékoznak menni.
5. Szabad elvonulása a komáromi őrségnek, minden katonai tisztelettel.
6. Egyhavi fizetés a tisztek s 10 napi bér a közlegények számára oly pénznemben, mely a külföldön épp úgy mint a belföldön teljes érvénnyel bír.
7. Biztosítása mindenki magánbirtokának.
8. A ratificatiók kicserélése szeptember 8-adikáig 1849.
9. Komárom városa lakói számára teljes amnestia; mindennemű politikai üldözés elmaradása; beváltása mindazon bankjegyeknek, melyeket a várparancsnokság az ostrom alatt kibocsátott.
10. Teljes kártalanítása mindazoknak, kik a várkormánynyal szállítási vagy más ilyes szerződésre léptek.
11. A szerződés megerősítése az osztrák császár által.

E föltételekkel s egy hozzájuk mellékelt nyilatkozattal, miszerint tagadó válasz esetére az őrség az utolsó emberig vé-

delmezni fogja Komárom várát, — Eszterházy és Kászonyi ezredesek küldettek Csorichhoz.

Egyszersmind e föltételek több másolatban meghitt követek által elküldettek Péterváradra is, azon fölszólítással, hogy e vár is e föltételeket szabja elő. E követek közül egy sem juthatott Péterváradra. Tudjuk immár, hogy az föltétlenül meghódolt.

A kormáromi haditanács által föllállított föltételek, amint könnyen láthatni, két neműek, politikaiak, melyek Komárom vára érdekein túl terjednek, s katonaiak, melyek csak Komáromnak s őrségének érdekeit érintik. Az előbbiekhöz föltétlenül a 4 első pont számítandó. A megkülönböztetés fontos; a későbbi alkudozásokban még nevezetes szerepet játszik.

Csorich Tatán udvariasan és barátságosan fogadta a követeket, azonban azt tanácsolá nekik, hogy vegyék rá az őrséget, miszerint föltételeiből valamit engedjen. Egyszersmind kijelenté, hogy szeretne Klapkával september 3-án Mócsán értekezni, mi talán egynémely akadály elhárításához vezetne, s tudatá, hogy az ostromseleg vezényletét Nugent tábornagy vette át, ki az általunk már előbb jelzett erősítésekkel immár megérkezett.

Nugent első dolga a parancsnokság átvétele után az volt, a fegyverszünetet fölmondani. A parlamentair, ki september 2-odikán a fölmondást megvivé, egy új fölszólítást is nyújtott át Haynautól augusztus 31-edikéről. Ebben ez Klapkát különösen a várnak az oroszoknak leendő átadásától óvja, mi az őrségnek használni nem, de igenis ártani fogna, s ígéri Klapkának, hogy, ha a várát föltétlenül föladja, számolhat „nagylelkűségére.“

A Klapka és Csorich értekezletéből semmi sem lett; az előbbi azt bizonyos okból megtagadá, betegséggel mentve magát.

E bizonyos okokról szólnunk kell valamit.

A várban valószínűleg elejétől fogva két párt létezett: az egyik épen nem idegenkedett a béke helyreállításától Ausztriával, csak tisztességes föltételek alatt jöhessen létre; a másik pedig föltétlenül hódolt az ideiglenes kormánynak s a köztársasági államformának. Az oroszok csak csekély módosulásokat okozott a pártok ez állásában. A békepárt élén a dolog lé-

nyegénél fogva maga Klapka állott, a vörös republicanus párt élén pedig Thaly alezredes, Komárom erődítvényi igazgatója s Kossuth rokona, ki előbb polgári mérnök vala, s csak a forradalom alatt sodortatott a katonai pályára, de a katonai viszonyokról legkisebb ismerettel sem birt.

Ámbár Klapka minden inkább mint párttűtő vala, ámbár legkevésbé sem volt szándéka a várat általában föltétlenül, vagy épen személyes előnyök kedvéért föladni, mégis múlhatlanul e gyanúba esett a Thaly-párt előtt, egész felekezetével, melyhez mindenesetre az őrség legnagyobb része, tiszt, közlegény egyaránt, tartozott. A szélső pártok abban hasonlítanak egymáshoz, hogy egyik sem tart semmi eszközt rosznak. A Thaly-párt a „Komáromi Lapok“-ban birta közlönyét, mely gyanúsításokat szórt, hová csak szórhatott. Ezek nem maradtak befolyás nélkül. A Kosztolányi-osztály például, midőn az augusztus 21-edikei fegyverszünet megkötése után, a Duna bal partján kellett volna magát elszállásolnia, vonakodott a sánc tábort elhagyni; csak azért akarják elmozdítani onnan, mert ellen állásuktól tartanak a vár átadásánál, mely legközelebbre van kicsinálva. Klapka ez alkalommal igen szigorúan lépett föl; a hadosztálynak mennie kellett s a „Komáromi Lapok“ censura alá fogattak.

De hogy saját személyétől minden gyanúsítást távol tartson, erősen föltevé magában Klapka, hogy ő maga egyáltalán nem fog alkudozni, hanem bárminemű alkudozást a haditanácsra vagy ettől kinevezett választmányokra fog bizni.

A Thaly-párt harc-párt vala. Thaly, ámbár személyesen meggyőződhetett a dolgok állásáról a déli harctéren, mégis azon gyanítását nyilvánítá, miszerint Erdélyben még egy erős magyar sereg áll Bem és Guyon alatt, mely nemsokára ismét támadólag lépend föl; azonkívül a harci-pártban tömérdek sokat beszéltek holmi angol intervencióról Magyarország érdekében. Minél több idő folyt le azóta, hogy Aradról visszatértek, annál hangosabban s annál erősebb meggyőződéssel hallatsztottak efféle beszédek.

Az ellenségeskedések ismételi elkezdése.

Közvetlenül a fegyverszünet fölmondása után még szeptember 2-odikán bevonta Klapka csapatait szállásaikról a védművekbe.

A Janik-osztály a Monostort s az 1—3 számú műveket, Rakovszky a 4—7 számú sáncokat, Kosztolányi a 8—10 számú sáncokat és Ó-Szőnyt, Horváth a nádor-vonalt s az apáliai szigetet Eszterházy a Vág hidfőt, Zichy pedig a belvárost szállotta meg. A fegyverszünet alatt elfoglalt vonalokon még lovas őrszemek hagytak.

A fegyverszünet lefolyása után szeptember 4-edikén az osztrák csapatok mind megindultak az erőd ellen. A Colloredo-osztály Aranyosnál foglalt állást a Csalóközben, előcsapatai pedig Szent-Pálnál, Ujfalunál, Nemes-Örsnél, Vizvárnál, s Köszegfalvánál; továbbá a Teuchert-dandár az ácsi erdőnél, Lederer Pusztá-Harkálnál, Jablonowszki Pusztá — Csémnél, Jablonski Mócsánál, Chizzola Grebiesnél és Bilegnél, a Barco-dandár pedig Ácsnál állt föl. A Duna bal partján Grabbe az alsó-Garantól az alsó-Zsitva felé vonult, Pott pedig a Vág s az érsekujvári Duna-ág mellett maradt. A közlekedést az öreg Dunán a jobb part s a Csalóköz között egyelőre a Ceres gőzös tartá fön Pusztá Lovadnál.

Szeptember 5-ödikén jelentéktelen csetepaték fordultak elő az ácsi erdőnél s Heténynél, itt Lehel-huszárok és a Grabbe kozákjai között. A magyarok itt a Zsitva-vonalhoz vonultak vissza.

Szeptember 6-odikán Komáromot teljesen bekerítettnek lehetett tekinteni.

Most Nugent a valóságos ostromhoz tön készülteket; elensáncait 2—3000 lépésnyire mozdítá előre, rőzsenyalábokat és kosarakat készítettett, Szent-Pálnál pedig Komáromon fölül, hajó hidat veretett: továbbá Almásnál, Komáromon alul egy kis hajóhadat állittatott föl 2 gőzösből és 2 ágyunaszádból, hogy a zár itt is tökéletes legyen, s egyszersmind hogy az összeköttetést Chizzola és Grabbe között a Dunán föntartsa.

Apró titközetek a zárvonat egyes pontjain naponként fordultak elő, de egy sem birt valami fontossággal.

Nugent, míg egyrészt az anyagi ostromot tön intézkedéseket, másrészt erkölcsi ostromot kapcsolt azzal össze. A magyar katonáknak kiáltványokat játszott kezeikbe, melyekben fölszólítá őket, hogy pártoljanak át, s kényszerítsék vezéreiket a vár föladására.

E fölhívások nem maradtak épen minden hatás nélkül. Már a fegyverszünet alatt agyon kelle lövetnie Klapkának két elfogott szökevényt; szeptember 15-ödikén 48 honvéd szökött meg egyszerre, kik közül 30-at elfogtak; ugyanaznap egy egész dandár Boeckay huszár föllázadt, s vonakodott tovább szolgálni, miután szolgálati idejük már kéthónappal előbb kitelt. Klapka rögtönbiróságilag agyonlövetett 8 honvédet és 7 huszárt, ami aztán nem téveszté el hatását.

Uj alkudozások. Komárom átadása.

Azalatt uj alkudozásokra nyílt alkalom.

Szeptember 11-edikén két parlamentair egy levelet hozott Haynautól Klapkának, melyben az előbbi jelenti, hogy Péter várad föltétlenül föladta magát, — ismét fölszólítja Klapkát, hogy kövessé ő is e példát.

Klapka azt felelte a haditanács megkérdése után, hogy becsülettel meghódol Komárom, de föltétlenül nem fogja magát megadni soha.

Azonban Komárom most már egészen magára volt hagyatva; helyzete épen nem vala fényes, ha nem volt is hiány eleség-és hadikészletben: 4000 beteg még is csak nagy teher vala rá nézve; Komárom alatt egy egész sereg állott, jól ellátva mindennel, ami csak az orstromhoz szükséges, s Haynaut mi sem akadályozá, hogy e sereget még inkább gyarapítsa. Klapka azon meggyőződésre jutott, hogy most még legjobb lenne a tisztességes átadás iránt megegyezni, hogy azonban e végből a komáromi őrségnek is le kell szállítania követeléseit.

E meggyőződést szeptember 14-edikén ékes szavakkal adá elő az összegyűlt hadi tanácsnak; aztán azt az indítványt tevő, hogy az eredeti átadási föltételek első 4 pontja kérvény alakjában adassék át egy küldöttség által Ferencz József császárnak s csak a többi tisztán katonai pontok tartassanak meg tulajdonképi föltételekül.

Ez indítvány általános méltánylatra talált, s az illető határozat egy levélben azonnal tudtára adatott Nugent tábor-szernagynak. Nugent a küldöttséget nem bocsátá ugyan Bécsbe, de megígéré, hogy az iratot a császárnak kezéhez fogja szolgáltatni. Egyszermind késznek nyilatkozott Klapka, a beteg és lábadozó osztrákokat, kik hadifogolykép Komáromban voltak, s ott csak rossz ápolást nyerhettek, egyszerűen és azonnal kiszolgáltatni Nugentnak, mely ajánlatát ez köszönettel fogadta.

Egy haditanácsban, melyet Klapka 16-odikán tartott, hogy a Nugent válaszát közöltegye, nem átmáll Thaly az eddig Klapka ellen csak titokban terjesztett gyanúsításokat, ha csak képlegesen is, kinyilvánítani. Klapka elfogató őt, valamint a „Komáromi Lapok“ szerkesztőjét is, midőn ez ama gyanúsítások ismétlése mellett Thaly elfogatását jelenté.

A belső szakadás symptómái tehát mindinkább szaporodtak s velők a kitartó és erőteljes védelem reményének okvetlenül alá kelle szállania minden elfogulatlan szemlélőben.

Szeptember 19-edikén jelenté Nugent, hogy egy utósó utasítást kapott a föltételekre nézve, melyek az őrségnek a vár átadását illetőleg engedményeztetnek. E szerint politikai tárgyaknak egészen ki kell záratniok a szerződésből. A legénységnek az őrmestertől lefelé, amennyiben szintén osztrák csapatokból pártolt volna át s csak a magyaroknál léptettetett volna elő tisztte, valamint azon tiszteteknek is, kik előbb nem szolgáltak az osztrák seregben, teljes amnestia engedtetett. A volt osztrák tiszteteknek ellenben nyilatkozniok kellett, vajjon haditörvényszék elé akarnak-e állani, vagypedig a császári államot inkább elhagyni 10—12 nap alatt. Az őrségnek 48 óra alatt határoznia kelle e föltételek elfogadása iránt.

E kérdés eldöntése végett Klapka a közönséges haditaná-

cson kívül még egy-egy kapitányt s két két hadnagyot bivott egybe az őrség minden zászlóaljából s hasonló osztályaiból.

Aztán kifejté azon nehézségeket, melyek az erőteljes védelemmel járnak, melynek menetéről s szenvedéseiről — mint mondá, — soknak a jelenlevők közül képzete sincsen. Ő a megadás mellett nyilatkozott, most, midőn még van idő rá, mint-hogy Komáromnak elszigetelt ellenállása semmit sem használhat az országnak; persze hogy a Bécsből előterjesztett föltételeket nem fogadhatni el, de a magokéit még mindig módosíthatni.

Heves szóvita után Klapka keresztülvivé nézetét, s a megadási föltételek most következőleg lőnek megállapítva.

1. Szabad elvonulás az őrséget illetőleg, fegyverek nélkül, a tiszték megtartják kardjukat. A volt osztrák tiszték, kik útlevelet kérnének a külföldre, elláttatnak vele; különben haza bocsáttatnak szabadon, önként kellvén magokat jelenteniök. Azon magyar tisztéknek, kik előbb nem voltak osztrák szolgálatban, megengedtetik szabadon tartózkodniok otthon, osztrák szolgálatba nem szabad besorozni őket. A hajdani osztrák ezredek legénysége teljes amnestiát kap; azon egyének, kik belőle időközben magyar tisztékké lettek, szabadon bocsáttatnak. Törvénszéki üldözés nem fog történni. 2. Utlevelet a külföldre mindenki nyer, ki érte 30 nap alatt folyamodik. 3. A tisztéknek egy-hónapi fizetés, a legénységnek pedig 10 napi fog kiszolgáltatni osztrák bankjegyekben a cs. k. hadi illeték szerint. 4. Azon kötelezettségek beváltására, melyeket az őrség hadi bank-utalványok kibocsátása által magára vállalt, az osztrák kormány 500000 pengő forintot fizet. 5. A Komáromban levő rokantak s a kórházakban fekvő beteg harcosok ápolása. 6. Ingó és ingatlan magánbirtok általán garantíroztatik. 7. A fegyverletétel ideje és helye utólagosan tüzetik ki. 8. Minden ellenségeskedésnek azonnal vége szakad. 9. A vár hadi szokás szerint s a ratificatio után adatik át.

Ez utolsó föltételekkel september 21-edikén egy 11 tagból álló bizottmány ment Nugent főhadiszállására, Ácsra; ez 22-edikén este azon válasszal tért vissza, hogy Nugent szorosán ragaszkodik a Bécsből nyert utasításokhoz.

Ezt egy 23-adikai haditanácsban jelentette Klapka, s meg-

esküvék, hogy ily körülmények között Komáromot az utósó emberiség védelmezni fogja. Az egész haditanács ismétlé az esküt.

Egyszersmind egy fölszólítás is érkezett Csorichtól Klapkához egy értekezlett iránt; továbbá egy levél is Nugenttől, melyben ez Klapkának osztrák nyugdíjat ígér, melyet békében fogna élvezhetni külföldön, ha az őrséget ráveszi az átadásra. Nugent levelére Klapka egyelőre nem válaszolt semmit.

Néhány nap múlva sürgős levél érkezett Kiss Ernőtől Klapkához, melyben az előbbi, — ki ettől sorsa bizonyos enyhítését várta, — ostromolja az utóbbit, hogy adja át föltétlenül Komárom várát.

Ekként Klapka minden oldalról meg volt támadva, megvesztegetési kísérletek, a barátság hivatkozásai, s a mellett a meghasonlás által tulajdon táborában. Tehát erősen kelle magát tartania.

Csorich ajánlatára Klapka igenlőleg válaszolt, s az értekezlet szeptember 24-dikén az ácsi uton ment végbe, de semmi eredményhez nem vezetett. 25-ödikén Klapka egy napi parancs által tudtára adá az őrségnek, hogy az alkudozások ismét dugába dültek.

Azonban osztrák részről megfontolák, hogy Komárom ostroma, ha az őrség határozatához hű marad, igen sok költségbe fog kerülni, s igen hosszúra elhúzódhatik, s hogy utóvégre sem érnek el egyebet, mint hogy magok rontják szét Komárom hadiműveit, hogy tehát jobb lenne engedni az őrség föltételeinek, hanem persze azokat előbb amennyire csak alkudozások folytán lehetséges leend, módosítani kell.

E végből September 26-dikán maga Haynau jelent meg Ácson, egyszersmind új csapatosztályokat indítva Komáromnak azon esetre, ha netalán az alkudozások mégis ismét meghiusulnának. Ez esetre magát biztosítani annyival szükségesebb vala, minthogy tudva vala, hogy Grabbe hadteste néhány nap múlva vissza fog szólíttatni Oroszországba.

Miután szeptember 26-dikán reggel még többfelé csetepaték fordultak elő, különösen Ó-Szönynél, — délben egy osztrák parlamentair jött Komáromba, ki Klapkát értekezletre hívá meg

Haynauhoz. Klapka nem vala hajlandó e meghívást elfogadni, september 27-edikén reggel tehát az a tizenegy tagból álló hadi bizottmány, melyet már előbbi alkudozásokból ismerünk, küldött Pusztá-Harkályra, hol Haynau fogadá.

Néhány óra alatt a capitulatio megkötetett. A magyarok föltételei lényegileg el lönek fogadva. Szerintök az őrség szabad elvonulást nyert fegyvertelenül, csak a tiszték tartották meg kardjokat; azon tiszteknek, kik előbb az osztrák seregben szolgáltak, tetszésök szerint utlevelek adattak a külföldre, vagy pedig megengedettett háborítlanul tartózkodniok otthon, hogy ha nem akarnának inkább haditörvényszék elé állani; mindazon tiszteknek, kik előbb nem álltak szolgálatban, szabad tartózkodás biztosított Magyarországon; a legénységnek pedig az őrnagytól lefelé, teljes amnestia. Utlevelek azonban a külföldre csak azoknak voltak kiszolgáltatandók, kik azt 30 nap alatt kérendik. A tiszték egy havi fizetést, a közlegények pedig 10 napi bért kaptak osztrák bankjegyekben, az osztrák zsoldláb szerint. A Komáromban kiadott hadi-bank-utalványok kiegyenlítésére az osztrák kormány 500000 forintot fizet osztrák bankjegyekben. A Komáromban levő beteg és nyomorék katonaság ápolást volt nyerendő. Az ingó és ingatlan magán vagyon általánosan birtokában hagyott mindenkinek.

Az átadás módját illetőleg különös egyezség kötöttetett.

Annak értelmében 1849. octóber 2-dikán, 3-dikán és 4-dikén átadatott Komárom az osztrákoknak, miután october 1-jén a Péterváradra küldött küldöttség visszaérkezett.

Ekként tehát Magyarország utósó erődje is elesett.

October 6-dikán 1849. gr. Batthyány Lajos, az alkotmányos Magyarország miniszterelnöke Pesten agyonlövetett, s csak azért lön agyonlöve és nem fölakasztva, mert ezt egy seb, melyet Batthyány maga ejtett nyakán, teljes lehetetlenné tevé.

October 6-dikán Aradon fölakasztattak Aulich, Damjanich, Nagy Sándor, Török, Lahner, Vécsey, Knezich, Pöltenberg, Leiningen, Schweidel tábornok: agyonlövettek Kiss Ernő, Desseffy és Lázár.

A.

Ereje és összeállítás a komáromi seregnek Klapka tábornok alatt Görgey elvonulásától Vácra.

Második hadtest. Ezredes: Kászonyi.

Rakovszky ezredes hadosztálya; a 25, 48, 52. és 56 számú honvédszászlóalj, Dom Miguel 1. zászlóalj, 16 fontos üteg.

Horváth alezredes hadosztálya: a 60, 61, 63, 49, 54 számú honvédszászlóalj, 13 fontos üteg.

Nyolcadik hadtest. Ezredes: Assermann.

Kosztolányi ezredes hadosztálya; a 18, 37, 64 számú honvédszászlóalj, Sándor 3. zászlóalj; 1 lovas-üteg, s 16 fontos gyalog-üteg.

Janik ezredes hadosztálya; a 70, 71, 57 és 46 számú honvédszászlóalj, 13 fontos üteg.

Gróf Eszterházy ezredes hadosztálya; a 15, 40, 98, 99 számú honvédszászlóalj, 13 fontos gyalog-üteg.

Lovasság: 6 század Würtemberg-, 2 század Bocskay-, 3 század Lehel huszár. Utász és árkász 7 század.

Tüzérparancsnok: Krivácsy alezredes.

Erődítvény-igazgató: Thaly alezredes.

Táborkar-főnök: Szillányi alezredes.

Összesen $13\frac{1}{6}$ zászlóalj, 11 lovas század s 6 tábori-üteg; 18000 ember 48 táboriágyuval.

B.

A komáromi sereg beosztása a Győr elleni támadásra.

Mozgó hadtest Klapka személyes vezénylete alatt.

Kosztolányi-osztály: a 18, 37, 64 számú honvédszászlóalj, Sándor 3. zászlóalj, két 6 fontos üteg, 2 század Würtemberg-huszár.

Rakovszky-osztály: a 25, 48, 56 számú honvéd

zászlóalj, 1 Dom-Miguel zászlóalj, 1 lovas üteg, 2 század Würtemberg-huszár.

Eszterházy-osztály: a 15 év 57 számú honvédzászlóalj, $\frac{1}{2}$ 12 fontos üteg, 1 3 fontos üteg, 2 század Würtemberg-huszár.

Mindössze 10 zászlóalj, 6 lovas-század, $4\frac{1}{2}$ ágyúüteg, vagyis 8000 ember 36 ágyúval.

Helyőrségi hadtetst Assermann parancsnoksága alatt.

A 98, 99, 70, 71, 52, 46, 60, 61, 63, 49, 54, 40 számú honvédzászlóalj, $1\frac{1}{2}$ 6 fontos üteg, 1 3 fontos üteg, 1 taracküteg, 3 század Lehel-, 2 század Bocskay-, 1 ujon-alakitott század huszár, az utászok és árkászok.

Összesen $13\frac{1}{6}$ zászlóalj, 6 lovas-század, $3\frac{1}{2}$ táborig üteg, vagyis 10000 ember 28 táborig-ágyúval.

C.

Ereje és összeállítása a komáromi ostrom-seregnek Csorich altábornagy alatt julius végétől kezdve.

Herceg Colloredo altábornagy hadosztálya.

Barcovezér-őrnagy dandára: az 1, 2 és 3 számú Mazzuchelli-zászlóalj, a Paumgartten 3. és Landvehr-zászlóalj, ottocháni h. ö. 4. zászlóalj, 2 század Civallart dzsidas, 1 6 fontos üteg, 1 lovas-üteg, 2 12 fontos-üteg, 2 darab 18 fontos.

Liebler vezér-őrnagy dandára: az István főhg. 1, 2, 3 számú és Landvehr-zászlóalj Wimpffen 2. zászlóalj, 2 század Civallart-dzsidas, $3\frac{1}{2}$ 6 fontos-üteg, 1 röppentyű üteg, 16 darab 18 fontos.

Pottkiküldött-dandára: Deutschmeister 4. zászlóalj, Kudelka 3. zászlóalj, Fürstenwärther 3. zászlóalj, a 3. és 4 számú Haynau-zászlóalj, 2 század Civallart-dzsidas, 1 6 fontos-üteg.

Összesen 16 zászlóalj, 6 lovas-század, 75 ágyú, 11000 ember 1300 lóval.

D.

Ereje és összeállítása a komáromi ostromseregnek Csorich altábornagy alatt augusztus 20-ától kezdve.

Gróf Nobile altábornagy hadosztálya.

Chizzola és Lederer Ágost dandárai: 9 zászlóalj, 2 lovas-század s 18 ágyu.

Herceg Colloredo altábornagy hadosztálya.

Liebler- és Barco dandárai: 10 zászlóalj, 3 $\frac{1}{2}$ lovas-század, 18 ágyu.

Pott kiküldött-dandára: 5 zászlóalj, 2 lovas-század, 6 ágyu.

Teuchert kiküldött-dandára: 6 zászlóalj, 2 lovas-század.

Ágyutartalék: 27 ágyu.

Összesen 30 zászlóalj, 9 $\frac{1}{2}$ lovas-század, s 69 ágyu, vagyis 23000 ember.

E.

Ereje és összeállítása a komáromi osztrák ostromseregnek Nugent gróf tábornagy alatt, szeptemberben

2. hadtest. Altábornagy báró Csorich.

Colloredo hadosztálya: Pott és Liebler dandárai, 13 zászlóalj, 4 lovas-század, 28 ágyu.

Nobile hadosztálya: Teuchert és Lederer Ágost dandárai, 10 $\frac{1}{3}$ zászlóalj, 3 lovas század, 18 ágyu.

A tartalék sereg 2-ik hadteste Tábornagy gróf Nugent.

Pálffy hadosztálya: Chizzola, Jablonovszki, Alcaini dandárai. 15 $\frac{1}{2}$ zászlóalj, 4 $\frac{1}{2}$ lovas-század, 24 ágyu.

Burits hadosztálya: Jablonski, Montenuovo, Barco dandárai, 9 zászlóalj, 11 lovas század.

Ágyutartalék 84 ágyu.

Összesen 47 $\frac{5}{6}$ zászlóalj, 22 $\frac{1}{2}$ lovasszázad, 154 táborigyű, vagyis 44009 ember 5446 lóval.

2.285.

2000

20-

8-

20-

116

164

1758

1160

CSATA KOMÁROMNÁL, 1849. JULIUS II.

Egy geogr. mérföld = 10,000 lépés

A komáromi csata alatti hadállások 1849 július 11-én d. u. 2 és 3 óra közt.

— Osztrákok.

— Magyarok.

- a. Pott dandár.
- b. Colloredo hadosztály.
- c. A lovadi híd.
- d. Reischach dandár.
- e. Bianchi
- f. Schneider
- g. Sartori

- h. Oldalesapat Jablonovszky dandárjából.
- i. Ludwig lovas dandár.
- k. Benedek dandár.
- l. Jablonovszky dandár.
- m. Herzinger hadoszt.
- n. Panitine hadoszt.

- o. Simbsehn lovas dandár.
- p. Wolff dandár
- q. Lederer lovas dandár.
- r. Bechtold kemszemléje.
- s. Wolf dandárból oldalesapat.
- t. A Ramberg hadtest zömke főben Buda felé.

1. Nagy Sándor hadteste.
2. Komáromi erődök és elszáncolt tábor.
3. Leiningen hadteste.
4. Esterházy-hadosztály.

5. Gúrgey Armin hadosztálya.
6. Pikety lovas osztálya.
7. Pöltenberg hadteste.
8. Aschermann hadteste.

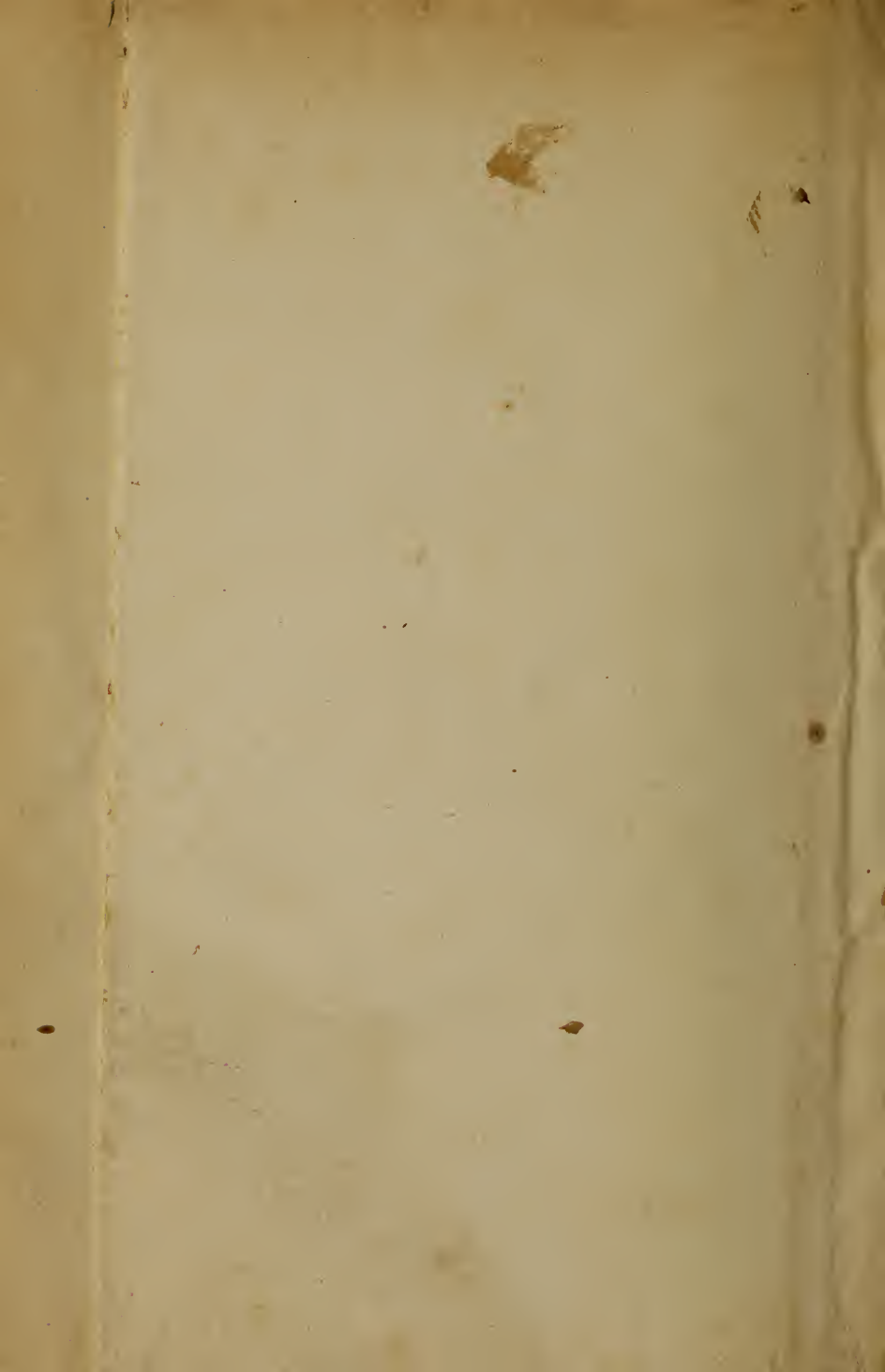
Jegyzés. E térkép egyszersmind a nagysarlói, peredi és komáromi (jul. 2-ki) eszták környékét is hozza.

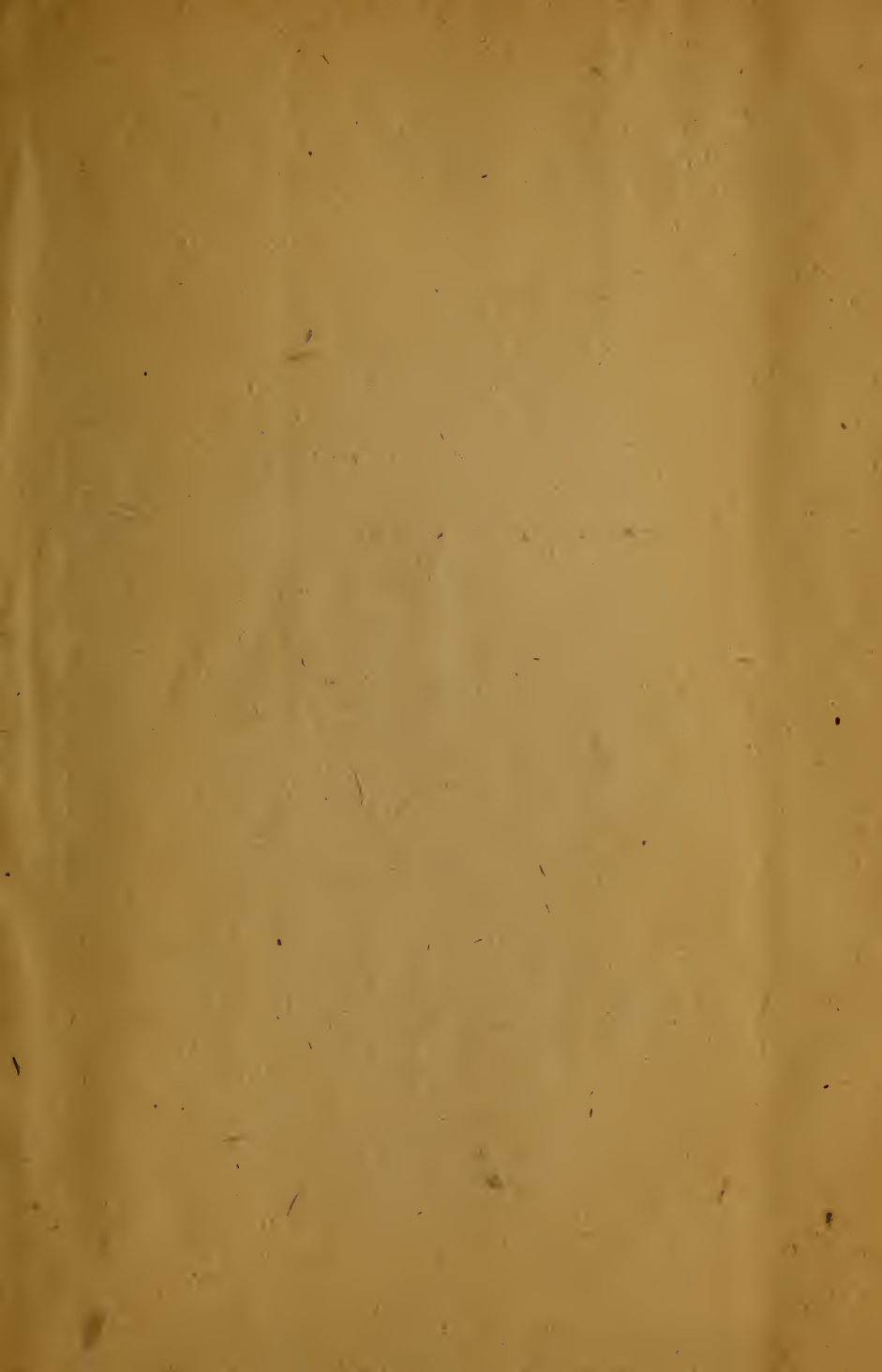

A hadseregek állásai

a temesvári ágyú-átközet alatt 1849. Augustus 9-én d. n. 4 órakor és indulási vonalai.

— Magyarok. — I. Nagy Sándor hadteste. II. Arad helyőrsége és Querlonde hadosztálya. III. és VII. Görgey hadseregének zöme. IV. Bem hadseregének zöme (előbb Denbinniszky alatt). V. Kinczy hadteste. VI. Vécsey hadteste Temesvár ellen.	— Osztráknak. (Haynau hadserege) Indulási vonalak. Oldalcsapatok.	1. Schlick hadteste. 3. Ramberg hadosztálya. 4. Lichtenstein hadteste. 2. Pantiutino orosz hadosztálya. 5. Wallmoden lovassági hadosztálya (előbb Bechtold alatt). 7. Sartori dandárja.	6. Ramberg oldalcsapatja Zsombolya irányában. 8. Tüzérségi tartalék. 9. Haynau hadtestének zöme a temesvári ágyúzás alatt (2. 3. 5. 8.) 10. Temesvár helyőrsége.	— Oroszok. (Paskovitch hadserege.) A. A lovaság zöme Rüdiger alatt. B. Kozák-előcsapat Rüdiger alatt. C. Oldal-hadosztalok.

1-11 eye

50/R307

4/2632

2648

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DB
936
R8

Rustow, Wilhelm
Az 1848-1849 ₂i.e.
Ezernyolcszaznegyvennyolc-
ezernyolcszaznegyvenkilenc₂

UTL AT DOWNSVIEW

D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 07 06 20 12 009 5